

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

عمران
علیهما السلام

www. **Ghaemiyeh** .com
www. **Ghaemiyeh** .org
www. **Ghaemiyeh** .net
www. **Ghaemiyeh** .ir

طبقات ناصر می

تاریخ ایران و اسلام

جلد (۱-۲)

منهاج سراج

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

طبقات ناصری، یا، تاریخ ایران و اسلام

نویسنده:

منهاج سراج

ناشر چاپی:

دنیای کتاب

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۳۵	طبقات ناصری، یا، تاریخ ایران و اسلام
۳۵	مشخصات کتاب
۳۵	[جلد اول]
۳۵	مقدمه طبع اول
۳۸	دبیاچه
۴۰	الطبقة الاولى [(۱)] طبقه انبیاء
۴۰	ابو البشر آدم صلوات الله علیه
۴۲	مهتر شیث علیه السلام
۴۳	انوش علیه السلام
۴۳	قینان بن انوش
۴۳	مهلائیل بن قینان
۴۴	یردین مهلائیل [(۳)]
۴۴	اخنوخ [(۵)] بن یرد
۴۵	متوشلح [(۳)] بن اخنوخ
۴۵	لمک بن متوشلح
۴۷	سام بن نوح علیه السلام
۴۷	ارفخشد بن سام
۴۷	شالح بن ارفخشد
۴۷	عابر بن شالح
۴۸	صالح النبی علیه السلام
۴۸	هود النبی علیه السلام
۴۹	لقمان علیه السلام

۴۹	شداد المتمرّد
۵۰	فالج بن عامر [(۳)]
۵۰	ارغو بن فالج [(۲)]
۵۰	ساروغ بن ارغو [(۳)]
۵۱	ناحور [(۴)] بن ساروغ
۵۱	تارح بن ناحور [(۵)]
۵۱	اسماعیل النبی علیه السّلام بن ابراهیم الخلیل صلوات الله علیه اسحاق النبی علیه السّلام بن ابراهیم الخلیل صلوات الله علیه
۵۳	اسحاق النبی علیه السّلام [(۳)]
۵۴	مهتر یوسف علیه السّلام
۵۵	لوط النبی علیه السّلام
۵۵	ایوب الصّابر من ابناء عیص
۵۶	شعیب النبی علیه السّلام
۵۶	موسی کلیم الله و هارون الوزیر
۵۸	یوشع
۵۹	حزقیل [(۱)]
۵۹	اشمویل
۵۹	الخضر [(۴)]
۵۹	الیاس
۶۰	داود النبی علیه السّلام
۶۲	یونس النبی علیه السّلام
۶۲	اشعیا علیه السّلام
۶۳	ارمیا علیه السّلام
۶۳	دانیال علیه السّلام
۶۳	عزیز علیه السّلام

۶۴	زکریا علیه السلام
۶۴	یحیی علیه السلام
۶۵	عیسی علیه السلام ابن مریم
۶۷	قیدار بن اسماعیل
۶۷	نبت [(۱)]
۶۷	یشخب [(۲)]
۶۸	الهمیسع
۶۸	اذد [(۲)]
۶۸	اد
۶۸	عدنان
۶۸	معد
۶۸	نزار
۶۹	مضر
۶۹	الیاس
۶۹	مدرکه
۶۹	خزیمه
۶۹	کنانه
۷۰	النضر
۷۰	مالک
۷۰	فهر
۷۰	غالب
۷۰	لؤی
۷۱	کعب
۷۱	مره

۷۱	کلاب
۷۲	قصی
۷۲	هاشم بن عبد مناف
۷۳	عبد المطلب بن هاشم
۷۳	عبد الله بن عبد المطلب
۷۴	امام الانبياء و تاج الأصفیاء
۷۴	اشاره
۷۶	صفات گزیده و اخلاق پسندیده مصطفی علیه الصلاة و السلام
۷۷	معجزات مصطفی علیه السلام
۷۷	نامهای مصطفی علیه السلام و نود و نه نام
۷۸	القاب رسول صلی الله علیه و سلم
۸۰	السنة الأولى من الهجرة
۸۱	السنة الثانية من الهجرة
۸۲	السنة الثالثة من الهجرة
۸۳	السنة الرابعة من الهجرة
۸۴	السنة الخامسة من الهجرة
۸۵	السنة السادسة من الهجرة
۸۶	السنة السابعة من الهجرة
۸۷	السنة الثامنة من الهجرة
۸۸	السنة التاسعة من الهجرة
۸۹	السنة العاشرة من الهجرة
۸۹	الطبقة الثانية
۸۹	طبقة خلفاء راشدين
۸۹	الاول ابو بكر

- الثانی عمر الفاروق رضی الله عنه. ۹۰
- الثالث عثمان ذو النورین رضی الله عنه ۹۱
- الرابع علی المرتضی کرم الله وجهه ۹۲
- الحسن بن علی رضی الله عنه ۹۳
- الحسین بن علی رضی الله عنه ۹۴
- عبد الله بن الزبیر رضی الله عنه ۹۵
- محمد بن حنفیه [(۱)] رضی الله عنه ۹۵
- شجره نسبه العشره المبشره المتصل بنسبه النبی علیه السلام ۹۶
- اشاره ۹۶
- الاول ابو بکر الصدیق رضی الله عنه ۹۶
- الثانی عمر بن الخطاب رضی الله عنه ۹۷
- الثالث عثمان بن عفان رضی الله عنه ۹۷
- الرابع علی المرتضی رضی الله عنه ۹۸
- الخامسه طلحه بن عبید الله [(۴)] رضی الله عنه ۹۸
- السادس زبیر العوام رضی الله عنه ۹۸
- السابع سعد بن ابی الوقاص رضی الله عنه ۹۹
- الثامن سعید بن زید رضی الله عنه ۹۹
- التاسع عبد الرحمن بن عوف رضی الله عنه ۹۹
- العاشر ابو عبیده الجراح رضی الله عنه ۱۰۰
- الطبقة الثالثة بنی امیه ۱۰۰
- اولهم معاویه ۱۰۰
- الثانی یزید بن معاویه ۱۰۱
- الثالث معاویه بن یزید ۱۰۱
- الرابع مروان بن الحكم ۱۰۲

- الخامس عبد الملك مروان ۱۰۳
- السادس وليد بن عبد الملك ۱۰۳
- السابع سليمان بن عبد الملك ۱۰۳
- الثامن عمر بن عبد العزيز ۱۰۴
- التاسع يزيد بن عبد الملك ۱۰۴
- العاشر هشام [(۲)] بن عبد الملك ۱۰۵
- الحادی عشر وليد [(۲)] بن يزيد عبد الملك ۱۰۶
- الثانی عشر يزيد بن وليد ۱۰۶
- الثالث عشر ابراهيم بن وليد ۱۰۷
- الرابع عشر مروان بن محمد بن مروان الحكم ۱۰۷
- الطبقه الرابعه خلفاء بنى العباس ۱۰۸
- خبر كردن مصطفى عليه السلام بخلافت فرزندان عباس ۱۰۸
- ذكر صاحب الدعوه ابو مسلم المروزي ۱۱۰
- ابن العباس سفاح رضى الله عنه ۱۱۱
- ابو جعفر الدوانيقي ۱۱۱
- المهدى محمد بن ابى جعفر المنصور ۱۱۲
- الهادى ابو محمد موسى بن المهدى ۱۱۳
- الرشيد ابو جعفر هرون بن المهدى ۱۱۳
- الامين محمد بن الهارون ۱۱۴
- المامون عبد الله بن الهارون [(۲)] ۱۱۵
- المعتصم بالله ابو اسحاق محمد بن هارون الرشيد ۱۱۵
- الواثق بالله ابو جعفر هارون بن المعتصم ۱۱۶
- المتوكل على الله جعفر [(۱)] بن المعتصم ۱۱۷
- المنتصر بالله [(۴)] ۱۱۷

۱۱۷	المستعین بالله
۱۱۸	المعتز بالله
۱۱۸	المهتدی بالله
۱۱۹	المعتمد علی الله
۱۱۹	المعتضد بالله
۱۲۰	المکتفی بالله
۱۲۰	المقتدر بالله
۱۲۰	القاهر بالله
۱۲۱	الراضی بالله
۱۲۲	المتقی بالله
۱۲۳	المستکفی بالله
۱۲۳	المطیع بالله
۱۲۳	الطائع لله
۱۲۴	القادر بالله
۱۲۴	القائم بامر الله
۱۲۴	المقتدی بامر الله
۱۲۵	المستظهر بالله
۱۲۵	المسترشد [(۶)] بالله
۱۲۵	الراشد بالله
۱۲۵	المقتفی لامر الله
۱۲۶	المستنجد بالله
۱۲۶	المستضیء [(۱)] بالله
۱۲۶	الناصر لدين الله
۱۲۷	الظاهر بالله

۱۲۷	المستنصر بالله
۱۲۸	المستعصم بالله
۱۲۹	الطبقه الخامسه من الكتاب منه ذكر طبقات ملوك العجم الى ظهور الاسلام
۱۲۹	اشاره
۱۳۱	الطبقه الاولى
۱۳۱	الاول كيومرث
۱۳۱	الثاني هوشنگ
۱۳۲	الثالث طهمورث
۱۳۲	الرابع جمشيد
۱۳۳	الخامس بيوراسپ [(۲)] كافر
۱۳۳	السادس ضحاک تازی
۱۳۴	السابع افریدون
۱۳۴	الثامن ايرج
۱۳۵	التاسع نمرود الجبار
۱۳۶	العاشر منوچهر
۱۳۶	الحادی عشر افراسياب الترك
۱۳۷	الثاني عشر زو بن طهماسپ
۱۳۸	الطبقه الثانيه الكيانيه
۱۳۸	الاول كيقباد
۱۳۸	الثاني كيكائوس
۱۳۹	الثالث كي خسرو
۱۳۹	الرابع كي لهراسپ
۱۴۰	الخامس گشتاسپ
۱۴۰	السادس بهمن

- ۱۴۱ السابع همای
- ۱۴۱ الثامن دارا
- ۱۴۲ التاسع دارا بن دارا
- ۱۴۲ العاشر اسکندر
- ۱۴۴ الطبقة الثالثة ملوک الطوائف الاشکانیه
- ۱۴۴ الاول اشک
- ۱۴۴ الثاني اشکان
- ۱۴۵ الثالث شاپور
- ۱۴۵ الرابع گودرز
- ۱۴۵ الخامس گودرز الاصغر
- ۱۴۵ السادس لرسی الاثغانی
- ۱۴۵ السابع الکسری الاثغانی
- ۱۴۶ الثامن بلاش [(۱)] الاثغانی
- ۱۴۶ التاسع اردوان الاصغر
- ۱۴۶ الطبقة الرابعة الساسانیه
- ۱۴۶ الاول اردشیر الجامع
- ۱۴۷ الثاني [(۴)] شاپور بن اردشیر
- ۱۴۷ الثالث هرمز بن شاپور
- ۱۴۸ الرابع بهرام بن هرمز
- ۱۴۸ الخامس بهرام بن بهرام
- ۱۴۹ السادس نرسی بن بهرام
- ۱۴۹ السابع [(۱)] هرمز بن نرسی
- ۱۴۹ الثامن شاپور ذو الاکتاف
- ۱۵۰ التاسع اردشیر بن هرمز

- العاشر شاپور ۱۵۱
- الحادی عشر بهرام بن شاپور [(۳)] ۱۵۱
- الثانی عشر یزد جرد الاثیم [(۴)] ۱۵۱
- الثالث عشر بهرام بن یزد جرد ۱۵۲
- الرابع عشر یزد جرد بن بهرام ۱۵۳
- الخامس عشر فیروز بن یزد جرد ۱۵۳
- السادس عشر بلاش بن فیروز ۱۵۴
- السابع عشر قباد ۱۵۴
- الطبقة الخامسة الأکاسرة ۱۵۵
- الاول نوشیروان بن قباد ۱۵۵
- الثانی هرمز بن نوشیروان ۱۵۶
- الثالث خسرو پرویز ۱۵۶
- الرابع شیرویه ۱۵۷
- الخامس اردشیر ۱۵۸
- السادس شهر آرای [(۴)] ۱۵۸
- السابع پور اندخت [(۱)] ۱۵۹
- الثامن آرمیدخت [(۴)] ۱۵۹
- التاسع کسری ۱۵۹
- العاشر جشنسده [(۴)] ۱۶۰
- الحادی عشر فرخزاد ۱۶۰
- الثانی عشر یزد جرد شهریار آخر ملوک العجم ۱۶۰
- الطبقة السادسة التابعه [(۱)] ملوک الیمن ۱۶۱
- اشاره ۱۶۱
- الاول الحارث الرایش ۱۶۲

- ۱۶۲ الثانی ابرهه بن الحارث الرایش
- ۱۶۳ الثالث افریقیس [(۳)] ابرهه
- ۱۶۳ الرابع مندر [(۱)] ابرهه
- ۱۶۳ الخامس هداد بن شراحیل [(۴)]
- ۱۶۳ السادس بلقیس بنت هداد [(۵)]
- ۱۶۴ السابع ناشر النعم
- ۱۶۴ الثامن شمر بن افریقیس [(۵)]
- ۱۶۵ التاسع [(۳)] اقرن بن شمر
- ۱۶۵ العاشر تبع بن الاقرن
- ۱۶۶ الحادی عشر ملک کلیکرب [(۴)]
- ۱۶۶ الثانی عشر تبع الاوسط
- ۱۶۷ الثالث عشر حسان تبع
- ۱۶۷ الرابع عشر عمرو بن تبع الاوسط
- ۱۶۷ الخامس عشر عبد کلال بن مرتد
- ۱۶۷ السادس عشر تبع الاصغر
- ۱۶۸ السابع عشر مرتد بن عبد کلال [(۲)]
- ۱۶۸ الثامن عشر ولتعه بن مرتد [(۳)]
- ۱۶۹ التاسع عشر حسان بن حسان [(۴)]
- ۱۶۹ العشرون ذو شناتر [(۶)]
- ۱۷۰ الحادی و العشرون ذو نواس
- ۱۷۰ الثانی و العشرون ابرهه الاشرم
- ۱۷۱ الثالث و العشرون یکسوم
- ۱۷۲ الرابع و العشرون مسروق
- ۱۷۲ الخامس و العشرون سیف ذی یزن [(۴)]

- ۱۷۳ السادس و العشرون و هزر العجمی
- ۱۷۳ السابع و العشرون مرزبان بن وهرز العجمی [(۲)]
- ۱۷۳ الثامن و العشرون باذان [(۱)] الملك المسلم
- ۱۷۳ الطبقة السابعة الطاهريون ملوك الاسلام في العجم
- ۱۷۴ اشاره
- ۱۷۵ الاول طاهر ذو اليمينين
- ۱۷۵ الثاني طلحه بن طاهر
- ۱۷۵ الثالث عبد الله بن الطاهر
- ۱۷۶ الرابع طاهر بن عبد الله
- ۱۷۷ الخامس محمد بن طاهر
- ۱۷۷ حکايت
- ۱۷۹ الطبقة الثامنة الصفاريون
- ۱۷۹ اشاره
- ۱۷۹ الاول يعقوب بن الليث
- ۱۸۰ الثاني عمرو ليث
- ۱۸۲ الطبقة التاسعة السامانيون
- ۱۸۲ اشاره
- ۱۸۳ الاول احمد بن اسد
- ۱۸۳ الثاني نصر بن احمد
- ۱۸۴ الثالث اسماعيل بن احمد
- ۱۸۶ الخامس نصر بن احمد
- ۱۸۷ السادس نوح بن نصر
- ۱۸۷ السابع عبد الملك نوح
- ۱۸۸ الثامن منصور بن نوح

- العاشر منصور بن نوح ۱۹۰
- الحادی عشر عبد الملك بن نوح ۱۹۱
- الطبقة العاشره ملوک الدیالمه بحضرت دار الخلافه و العراق ۱۹۲
- اشاره ۱۹۲
- الاول ابو الحسن بویه الديلمی ۱۹۲
- الثانی الحسن [(۶)] بن بویه الديلمی ۱۹۳
- الثالث بختيار بن الحسن بن بویه ۱۹۳
- الرابع فنا خسرو بن الحسن بویه الديلمی ۱۹۴
- الخامس المرزبان بن فنا خسرو الديلمی ۱۹۵
- السادس ابو الفوارس ما كان بن فنا خسرو ديلمی ۱۹۵
- الطبقة الحادية [(۱)] العشر السبکتگینیة الیمنیة المحمودیه نور الله مضجعهما ۱۹۶
- اشاره ۱۹۶
- الاول الامیر الغازی الناصر لدين الله سبکتگین (عليه الرحمه و الغفران) ۱۹۷
- الثانی السلطان الاعظم یمین الدولة محمودالغازی [(۵)] ۱۹۸
- الثالث محمد بن محمود ۲۰۱
- الرابع الناصر لدين الله مسعود الشهيد ۲۰۲
- الخامس مودود بن مسعود بن محمود ۲۰۴
- السادس علی بن مسعود و محمد بن مودود بالشركة [(۴)] ۲۰۵
- السابع عبد الرشید بن محمود ۲۰۵
- الثامن طغرل الملعون ۲۰۶
- التاسع فرخزاد بن مسعود [(۷)] ۲۰۶
- العاشر السلطان ابراهیم سید السلاطین (رحمة الله عليه) ۲۰۷
- الحادی عشر علاء الدين مسعود الکریم ۲۰۹
- الثانی عشر ملک ارسلان ۲۰۹

- ۲۱۰ الثالث عشر بهرامشاه
- ۲۱۲ الطبقة الثانية عشر السلجوقيه
- ۲۱۳ اشاره
- ۲۱۵ الاول طغرل بن ميكائيل
- ۲۱۶ الثاني داود جغريگ بن ميكائيل
- ۲۱۷ الثالث الب ارسلان غازى
- ۲۱۹ الرابع السلطان جلال الدين ملكشاه
- ۲۲۰ الخامس محمد بن ملكشاه
- ۲۲۱ السادس السلطان الاعظم معز الدنيا و الدين سنجر بن ملكشاه سلجوقى
- ۲۲۵ ذكر سلاطين الروم من السلجوقيه
- ۲۲۵ اشاره
- ۲۲۵ الاول محمود بن ملكشاه
- ۲۲۵ الثاني مسعود بن محمود
- ۲۲۶ الثالث قزل ارسلان بن مسعود
- ۲۲۶ الرابع قلج ارسلان بن قزل ارسلان
- ۲۲۶ الخامس كيكائوس بن قلج ارسلان
- ۲۲۶ السادس كيقباد بن كيكائوس
- ۲۲۷ السابع كيكائوس بن كيقباد
- ۲۲۷ الثامن كيكائوس بن كيكائوس
- ۲۲۷ التاسع ركن الدين [(۱)] قلج ارسلان
- ۲۲۷ السلطان طغرل بن طغرل
- ۲۲۸ الطبقة الثالثة عشر ملوك السنجريه
- ۲۲۸ اشاره
- ۲۲۹ الفرقة الاولى ملوك العراق و آذربايجان

- ۲۲۹ اشاره
- ۲۲۹ الاول اتابک ایلدکز السنجری
- ۲۲۹ الثانی اتابک محمد بن ایلدکز [(۲)]
- ۲۳۰ الثالث اتابک یوزبک بن محمد
- ۲۳۰ الرابع اتابک ابو بکر بن محمد
- ۲۳۰ الفرقة الثانية ملوک فارس
- ۲۳۰ الاول اتابک سنقر السنجری [(۴)]
- ۲۳۱ الثانی اتابک زنگی بن سنقر
- ۲۳۱ الثالث اتابک دکله
- ۲۳۱ الرابع اتابک سعد بن زنگی
- ۲۳۲ الخامس اتابک ابو بکر بن سعد
- ۲۳۲ الفرقة الثالثة ملوک نشاپور
- ۲۳۲ الاول الملك المؤید السنجری
- ۲۳۳ الثانی ملک طغان شاه بن ملک مؤید
- ۲۳۳ الثالث سنجر شاه بن طغان شاه
- ۲۳۴ الطبقة الرابعة عشر ملوک نیمروز و سجستان
- ۲۳۴ اشاره
- ۲۳۴ الاول طاهر بن محمد
- ۲۳۵ الثانی تاج الدین ابو الفتح [(۱)]
- ۲۳۵ الثالث الملك السائس شمس الدین [(۱)]
- ۲۳۶ الرابع الملك السعيد تاج الدین حرب محمد [(۳)]
- ۲۳۷ الخامس الملك ناصر الدین عثمان حرب [(۱)]
- ۲۳۸ السادس الملك الغازی یمین الدولت و الدین بهرامشاه حرب [(۱)]
- ۲۳۹ السابع الملك نصره الدین بهرامشاه

- ۲۳۹ الثامن رکن الدین محمود بن بهرامشاه
- ۲۴۰ التاسع الملك شهاب الدين محمود بن حرب
- ۲۴۰ العاشر الملك تاج الدين يئالتگین [(۴)] خوارزم شاهى
- ۲۴۲ الطبقة الخامسة عشر ملوك الكرد
- ۲۴۲ اشاره
- ۲۴۲ الاول سلطان نور الدين زنگى
- ۲۴۲ الثانى الملك الصالح
- ۲۴۳ الثالث ملك ايوب بن شادى
- ۲۴۳ الرابع الملك اسد الدين بن شادى بمصر
- ۲۴۴ الخامس سلطان صلاح الدين يوسف بن ايوب.
- ۲۴۶ السادس الملك افضل
- ۲۴۷ السابع ملك العزيز
- ۲۴۷ الثامن الملك العادل
- ۲۴۸ التاسع الملك المعظم عيسى بن ابو بكر ايوب
- ۲۴۹ العاشر الملك الكامل
- ۲۴۹ الحادى عشر الملك الصالح بن الكامل
- ۲۴۹ الطبقة السادسة عشر الخوارزمشاهيه
- ۲۴۹ اشاره
- ۲۵۰ الاول الملك قطب الدين ايبك
- ۲۵۰ الثانى الملك تاج الدين محمد [(۴)] ايبك
- ۲۵۱ الثالث الملك جلال الدين اتسز بن خوارزمشاه
- ۲۵۲ الرابع الملك ايل ارسلان بن اتسز
- ۲۵۲ الخامس السلطان تكش بن ايل ارسلان [(۴)]
- ۲۵۴ السادس سلطان جلال الدين محمد [(۴)] ايل ارسلان

- السابع یونس خان بن سلطان تکش ۲۵۵
- الثامن ملك خان بن سلطان تكش ۲۵۵
- التاسع على شاه بن تكش ۲۵۶
- العاشر السلطان علاء الدين محمد بن نكش خوارزمشاه ۲۵۶
- الحادی عشر قطب الدين ارزلو شاه بن محمد شاه بن تكش ۲۶۱
- الثاني عشر سلطان ركن الدين غوريشانستی [(۱)] ۲۶۲
- الثالث عشر غياث الدين آق سلطان محمد خوارزمشاه رحمه الله ۲۶۲
- الرابع عشر سلطان جلال الدين منكبرنی بن سلطان محمد ۲۶۲
- الطبقة السابعة عشر السلاطين الشنسابنيه و ملوك غور (انار الله براهينهم) [(۱)] ۲۶۴
- اشاره ۲۶۴
- ذكر الاوائل منهم و نسبتهم و آبائهم الى الضحاک ۲۶۶
- ذكر بسطام ملك الهند و السند [(۷)] ۲۶۷
- الاول منهم امير فولاد غوری شنسبی (عليه الرحمه) ۲۶۹
- الثاني امير بنجی نهاران شنسبی ۲۶۹
- الثالث امير سورى بن محمد رحمه الله ۲۷۱
- الرابع ملك محمد سورى ۲۷۳
- الخامس الملك ابو على بن محمد سورى ۲۷۴
- السادس الملك (الامير) عباس بن شيث (بن محمد بن سورى) ۲۷۴
- السابع امير محمد بن عباس ۲۷۶
- الثامن الملك قطب الدين [(۱)] حسن عباس ۲۷۶
- التاسع ابو السلاطين ملك عز الدين الحسين بن الحسن [(۴)] نور الله مراقدهم ۲۷۷
- العاشر ملك الجبال قطب الدين محمد (بن) حسين ۲۷۸
- الحادی عشر السلطان بهاء الدين سام بن حسين ۲۸۰
- الثاني عشر الملك شهاب الدين محمد بن حسين [(۱)] ۲۸۱

- الثالث عشر الملك شجاع الدين على بن حسين [(۳)] ۲۸۲
- الرابع عشر السلطان علاء الدين حسين بن حسين بن سام [(۳)] ۲۸۳
- الخامس عشر الملك ناصر الدين الحسين [(۱۰)] بن محمد مادي ۲۹۰
- السادس عشر السلطان سيف الدين محمد بن حسين [(۴)] ۲۹۱
- السابع عشر السلطان الاعظم غياث الدنيا و الدين ابو الفتح محمد سام قسيم أمير المؤمنين ۲۹۴
- اشاره ۲۹۴
- فتوحات ۳۰۷
- الثامن عشر الملك الحاجي علاء الدين محمد بن ابي على بن الحسن الشنسي [(۲)] ۳۰۸
- التاسع عشر السلطان غياث الدين محمود بن محمد سام الشنسي [(۵)] (تغمده الله برحمته) ۳۱۱
- العشرون السلطان بهاء الدين سام بن محمود بن محمد سام [(۲)] ۳۱۵
- الحادي و العشرون علاء الدين آتسز حسين [(۴)] ۳۱۶
- الثاني و العشرون السلطان علاء الدين محمد (بن) ابي على ختم الملوك [(۳)] ۳۱۸
- الطبقة الثامنة عشر (في ذكر) السلاطين الشنسيه [(۱)] بطخارستان و [باميان] ۳۲۰
- اشاره ۳۲۰
- الاول الملك فخر الدين مسعود (بن) الحسين [(۱)] الشنسي ۳۲۱
- الثاني [(۶)] السلطان شمس الدين محمد بن مسعود [(۷)] ۳۲۲
- الثالث السلطان بهاء الدين سام (محمد) [(۷)] ۳۲۳
- الرابع السلطان جلال الدين (على بن سام) [(۱)] ۳۲۵
- الخامس السلطان علاء الدين مسعود بن شمس الدين محمد (رحمة الله عليه) ۳۲۶
- الطبقة التاسعة عشر في ذكر سلاطين الغزنيين [(۱)] من الشنسيه ۳۲۷
- اشاره ۳۲۷
- الاول السلطان سيف الدين سوري [(۱۱)] ۳۲۷
- الثاني السلطان المعظم معز الدنيا ابو المظفر محمد (بن) سام قسيم أمير المؤمنين [(۳)] ۳۲۹
- اشاره ۳۲۹

- ۳۳۷ ملوك و اقرباء [(۵)]
- ۳۳۸ دايره سلاطين
- ۳۳۸ وزراء
- ۳۳۹ دايره فتوح او [(۴)]
- ۳۴۰ الثالث السلطان علاء الدين محمد (بن) سام الباميانى [(۱)]
- ۳۴۲ الرابع السلطان تاج الدين يلدز المعزى [(۶)]
- ۳۴۴ الخامس الملك الكريم قطب الدين ايبك المعزى [(۶)]
- ۳۴۵ الطبقة العشرون فى ذكر سلاطين الهند من المعزیه [(۱)]
- ۳۴۵ اشاره
- ۳۴۶ الاول منهم السلطان قطب الدين المعزى [(۹)]
- ۳۴۸ الثانى منهم آرامشاه بن سلطان قطب الدين عليه الرحمه [(۳)]
- ۳۴۸ الثالث منهم الملك ناصر الدين قباچه المعزى [(۶)]
- ۳۵۰ الرابع بهاء الدين طغرل (السلطانى) المعزى [(۱)]
- ۳۵۱ الخامس الملك الغازى [اختيار الدين] محمد بختيار [(۲)] الخلقى بديار لكهنوتى
- ۳۵۹ السادس منهم (الملك عز الدين) محمد شيران [(۶)] خلع
- ۳۶۱ السابع الملك علاء الدين على مردان الخلقى [(۱)]
- ۳۶۲ الثامن الملك حسام الدين عوض حسين خلقى
- ۳۶۴ الطبقة الحادية و العشرون فى ذكر السلاطين الشمسيه (بالهند)
- ۳۶۴ اشاره
- ۳۶۵ الاول السلطان المعظم شمس الدنيا و الدين ابو المظفر التتمش [(۱)] السلطان
- ۳۶۵ اشاره
- ۳۷۳ دايره ملوك او [(۶)]
- ۳۷۵ دايره فتوح او [(۳)]
- ۳۷۶ الثانى الملك السعيد ناصر الدين محمود بن السلطان [(۱)] (نور الله مرقدہ)

- الثالث سلطان ركن الدين فيروز شاه [(۹)] ۳۷۷
- الرابع السلطان رضية الدنيا و الدين بنت السلطان [(۵)] ۳۷۹
- الخامس السلطان معز الدنيا و الدين بهرامشاه بن السلطان [(۱۰)] ۳۸۴
- السادس السلطان علاء الدين مسعود شاه بن فيروز شاه [(۳)] ۳۸۸
- السابع السلطان المعظم ناصر الدنيا و الدين [ابو المظفر] محمود بن السلطان ۳۹۱
- اشاره ۳۹۱
- السنة الاولى سنة اربع و اربعين و ستمائة ۳۹۷
- السنة الثانية، خمس و اربعين و ستمائة ۳۹۹
- السنة الثالثة سنة ست (و) اربعين و ستمائة ۴۰۱
- السنة الرابعة، سنة سبع و اربعين و ستمائة ۴۰۱
- السنة الخامسة [(۲)]، سنة ثمان و اربعين و ستمائة ۴۰۲
- السنة السادسة، سنة تسع و اربعين و ستمائة ۴۰۳
- السنة السابعة [(۲)]، سنة خمسين و ستمائة ۴۰۴
- السنة الثامنة [(۱۰)] سنة احدى و خمسين و ستمائة ۴۰۵
- السنة التاسعة [(۱۰)] سنة اثني و خمسين و ستمائة ۴۰۵
- السنة العاشرة سنة ثلاث و خمسين و ستمائة ۴۰۷
- السنة الحادية عشر سنة اربع و خمسين و ستمائة ۴۰۸
- السنة الثانية عشر، سنة خمس و خمسين و ستمائة ۴۰۹
- السنة الثالثة [(۶)] عشر سنة ست و خمسين و ستمائة ۴۱۲
- السنة الرابعة [(۳)] عشر، سنة سبع و خمسين و ستمائة ۴۱۳
- السنة الخامسة [(۴)] عشر، سنة ثمان و خمسين و ستمائة ۴۱۴
- [جلد دوم] ۴۱۵
- الطبقة الثانية و العشرون [(۱)] في ذكر الملوك الشمسيه [في ممالك الهند] [(۲)] ۴۱۵
- اشاره ۴۱۵

- ۴۱۷ الاول (منهم) الملك تاج الدين سنجر كزلكخان [(۶)]
- ۴۱۹ الثاني الملك كبير خان اياز المعزى [(۲)]
- ۴۲۰ الثالث الملك نصير الدين ايتمر البهائى [(۴)]
- ۴۲۱ الرابع سيف الدين ايبك اچه [(۴)]
- ۴۲۲ الخامس الملك سيف الدين ايبك [يغاننت]
- ۴۲۳ السادس الملك نصرت الدين تايسى [(۱)] المعزى
- ۴۲۵ السابع الملك عز الدين طغان خان طغرل رحمه الله [(۲)]
- ۴۲۹ الثامن الملك تمر خان [(۴)]
- ۴۳۰ التاسع ملك هندوخان مؤيد الدين مبارك الخازن [(۵)]
- ۴۳۱ العاشر الملك اختيار الدين قراقش (خان) ايتكين [رحمه الله عليه]
- ۴۳۲ الحادى عشر ملك اختيار الدين التونيه [(۸)] تبرهنده
- ۴۳۳ الثانى عشر اختيار الدين ايتكين [(۴)] عليه الرحمه
- ۴۳۴ الثالث عشر الملك بدر الدين سنقر الرومى [عليه الرحمه]
- ۴۳۵ الرابع عشر الملك تاج الدين سنجر قتلق [(۷)]
- ۴۳۷ الخامس عشر (الملك) تاج الدين سنجر كريت خان [(۱)]
- ۴۳۸ السادس عشر الملك بت خان سيف الدين ايبك خطائى
- ۴۳۸ السابع عشر الملك تاج الدين سنجر ترخان [(۶)]
- ۴۳۹ الثامن عشر الملك اختيار الدين يوزبك طغرل خان
- ۴۴۲ التاسع عشر الملك تاج الدين سنجر ارسلان خان الخوارزمى [(۹)]
- ۴۴۴ العشرون الملك عز الدين كشلوخان السلطانى [(۱)]
- ۴۴۸ الحادى و العشرون الملك سيف الدين اركلى دادبك [(۴)]
- ۴۴۹ الثانى و العشرون الملك بدر الدين نصرتخان سنقر صوفى [(۳)]
- ۴۵۰ الثالث و العشرون الملك نصرت الدين شيرخان [(۴)]
- ۴۵۲ الرابع و العشرون الملك كشلى خان سيف الدين ايبك السلطانى ملك الحجاب (طاب ثراه) [(۱)]

- الخامس و العشرون الخاقان المعظم (الخان الاعظم) بهاء الحق و الدين، الخ خان [(۹)] بلبن السلطاني ۴۵۴
- اشاره ۴۵۴
- حكايت [(۴)] ۴۵۶
- الطبقة الثالثة و العشرون في وقايع الاسلام، و خروج الكفار دمرهم الله ۴۹۴
- اشاره ۴۹۴
- الاول منهم قره خطا [ى] ۴۹۷
- الثانى چنگيزخان مغل (لعنه الله) ۵۰۰
- اشاره ۵۰۰
- حديث وقايع اسلام ۵۰۶
- حديث گذشتن لشکر چنگيزخان بر جيحون بطرف خراسان ۵۱۱
- حديث عبره کردن [(۶)] چنگيزخان ملعون [(۷)] از آب جيحون ۵۱۵
- حديث آمدن جلال الدين منکبرنى خوارزمشاه بغزنى و وقايعى که او را آنجا افتاد [(۱)] ۵۱۶
- حديث گشاده شدن (قلع) ولخ و طخارستان و قلعه‌هاى (بلاد) باميان ۵۱۸
- حديث گشاده شدن شهرهاى خراسان و شهادت [يافتن] اهل آن [موضع] ۵۱۹
- حديث ولايت خراسان و وقايع آن باردويم [(۹)] ۵۲۳
- حديث (فتح) قلعه کاليون [(۶)] و فيوار [(۷)] از لشکر مغل ۵۲۵
- حديث واقعات غور و غرستان [(۱)] و فيروزه‌کوه [(۲)] ۵۲۹
- ذکر (وقايع) قلعه سيفرود ۵۳۱
- حديث [حادثه] اشيار غرستان [(۷)] و ديگر قلاع ۵۳۶
- حديث مراجعت چنگيزخان بجانب ترکستان و رفتن چنگيزخان بدوزخ [(۱)] ۵۳۸
- [حكايت] ۵۳۹
- الثالث توشى [(۱)] بن چنگيزخان ۵۴۲
- الرابع اوکناى [(۲)] (بن) چنگيزخان ۵۴۴
- اشاره ۵۴۴

- ۵۴۴ حکایت
- ۵۴۶ حکایت
- ۵۴۹ حدیث نامزد (کردن) لشکرها بزمین [(۱)] عراق و ترکستان
- ۵۵۲ حدیث نامزد کردن لشکرها (ی) مغل بطرف غور و غزنین و لهور [(۴)]
- ۵۵۵ حدیث فوت (شدن) اکتای بن چنگیزخان [(۴)]
- ۵۵۶ الخامس چغتای (ی) بن چنگیزخان [(۹)]
- ۵۵۷ (حکایت درویشی)
- ۵۵۸ السادس کیک [(۴)] بن اکتای (علیه اللعنه)
- ۵۵۸ اشاره
- ۵۶۰ حدیث کرامت مسلمانی
- ۵۶۲ حدیث فوت شدن کیک ملعون
- ۵۶۳ السابع باتو بن توشی بن چنگیزخان
- ۵۶۴ اشاره
- ۵۶۵ حکایت عجیب
- ۵۶۶ الثامن منکوخان بن تولی بن چنگیزخان
- ۵۶۶ اشاره
- ۵۶۸ حدیث بر افتادن ملاحظه لعنهم الله [اجمعین]
- ۵۷۳ حدیث حادثه‌ایکه شمس (الدین) محتشم را افتاد
- ۵۷۵ التاسع هلاؤ [(۵)] بن تولی بن چنگیزخان
- ۵۷۵ اشاره
- ۵۷۶ حدیث حادثه دار الخلافه
- ۵۸۲ حدیث شهادت امیر المؤمنین (المستعصم بالله) رضی الله عنه
- ۵۸۴ حدیث عزیمت هلاؤ بطرف حلب و شام [(۴)]
- ۵۸۶ حدیث کرامت مسلمانان میافارقین [(۴)]

- ۵۸۷ حدیث دیگر کرامت مسلمانان میافارقین
- ۵۸۸ فصل در تقریر بر افتادن مغل لعنهم الله
- ۵۹۴ العاشر [(۲)] بر کاخان بن توشی بن چنگیز خان (مغل علیه الرحمه)
- ۵۹۴ اشاره
- ۵۹۶ حدیث صلابت دین مسلمانی بر کاخان [(۱)]
- ۵۹۶ اشاره
- ۵۹۶ حدیث اول
- ۵۹۸ حدیث دوم
- ۶۰۰ (رباعی)
- ۶۰۰ (تتمه این کتاب)
- ۶۰۲ تعلیقات بر کتاب طبقات ناصری بقلم عبد الحی حبیبی
- ۶۰۲ (۱) مؤلف کتاب
- ۶۰۲ اشاره
- ۶۰۲ عناوین و مواد
- ۶۰۲ اشاره
- ۶۰۲ نام مؤلف و پدر و دودمان وی:
- ۶۰۳ جوزجان، گوزگانان، مسکن اجداد مؤلف
- ۶۰۶ دودمان امام عبد الخالق جوزجانی:
- ۶۰۸ پدر مؤلف:-
- ۶۱۱ مادر مؤلف و اجداد مادری وی
- ۶۱۲ تاریخ تولد مؤلف
- ۶۱۴ مولد وی:
- ۶۱۴ سن طفولت و دانش آموزی مؤلف:
- ۶۱۵ دوره جوانی و ماموریت‌های اولین و تاهل مولانا:

- ۶۱۷ سفرهای سیاسی و رسالت وی بفراه و سیتان و قهستان:
- ۶۱۸ سفر هند و قضای لشکر اچه، و اهتمام مدرسه فیروزی:
- ۶۱۹ رسیدن مؤلف بحضور التتمش و رفتن بدھلی و مناصب آنجا:
- ۶۲۰ قضا و اداره کل امور شرعی کالیور:
- ۶۲۰ اداره مدرسه ناصریه:
- ۶۲۱ تقرر به قضای کل هند:
- ۶۲۱ حمله بر مولانا و استعفای وی:
- ۶۲۲ دو سال در لکهنوتی:
- ۶۲۲ اهتمام مدرسه ناصریه و تولیت اوقاف در دهلی:
- ۶۲۳ سفر اچه در مقابل لشکر مغل:
- ۶۲۳ جلوس ناصر الدین ممدوح مؤلف و نظم ناصری نامه:
- ۶۲۴ رسیدن مکاتیب خراسان و رفتن به ملتان:
- ۶۲۴ تقرر به قضای ممالک و حکومت حضرت کورت دوم:
- ۶۲۵ لقب صدر جهان:
- ۶۲۵ تقرر به قضای کل هندو حکومت حضرت کورت سوم:
- ۶۲۶ اواخر زندگانی، و وفات و مدفن مولانا:
- ۶۲۷ برادر و خواهر و اولاد مؤلف:
- ۶۲۸ تحریر و تألیف طبقات ناصری و مآثر دیگر مؤلف:
- ۶۲۹ مولانا در نظر تذکره نویسندگان و ارباب تصوف:
- ۶۳۳ نگاهی باشعار مولانا:
- ۶۳۴ مراجع و مآخذ مؤلف:
- ۶۳۴ اشاره
- ۶۳۵ (۱) - سلامی:
- ۶۳۵ (۲) تکملة اللطائف:

- ۶۳۵ (۳) تاریخ بیهقی:
- ۶۳۵ (۴) احداث الزمان:
- ۶۳۶ (۵) سنن ابو داود سجستانی:
- ۶۳۶ اشاره
- ۶۳۶ (۶) البدو و التاريخ تالیف مقدسی:
- ۶۳۶ (۷) تاریخ یمینی:--
- ۶۳۷ (۸) قانون المسعودی:--
- ۶۳۷ (۹) تاریخ مجدول:
- ۶۳۷ اشاره
- ۶۳۹ عمادی
- ۶۴۱ (۱۰) منتخب تاریخ ناصری:
- ۶۴۱ اشاره
- ۶۴۲ (۱۱) نسب نامه غوریان:
- ۶۴۴ (۱۲) تاریخ ابن الهیصم نابی
- ۶۴۴ (۱۳) کتاب اغانی:
- ۶۴۴ اشاره
- ۶۴۴ (۱۴) صابی:
- ۶۴۵ سماع و مشاهدات:
- ۶۴۶ اخلاق و روش تاریخ‌نگاری مؤلف:
- ۶۵۰ مزایای انشای مؤلف و مقایسه آن با قدماء
- ۶۵۱ (۲) حرمون
- ۶۵۱ (۳) صحاک
- ۶۵۳ (۴) تاریخ و قصص ابن الهیصم نابی؟
- ۶۵۶ (۵) سلامی

- ۶۵۷ ابن الربیع و ابن الخطیب و امام شمس الدین
- ۶۵۹ قانون مسعودی
- ۶۵۹ رازی
- ۶۶۰ بودا سفر
- ۶۶۰ جمشید
- ۶۶۱ نسب نامه افریدون
- ۶۶۲ زال زر
- ۶۶۲ شیئت
- ۶۶۲ ابو عبد القاسم بن سلام
- ۶۶۳ جروم
- ۶۶۴ در طعام
- ۶۶۴ حاکم الشہید و شمس الائمه سرخسی
- ۶۶۵ غزگاو
- ۶۶۷ جای وفات سبکتگین
- ۶۶۸ ویهند، پرشاور، سدره
- ۶۶۹ دره خمار
- ۶۷۱ برگند
- ۶۷۱ قصیده جوی مولیان و کمال الزمان
- ۶۷۳ سلجوقیان روم
- ۶۷۴ اتابکان آذربایجان و فارس
- ۶۷۴ مندیش و سنکه
- ۶۷۵ والشتان
- ۶۷۶ جبال غور
- ۶۷۸ غرستان، غرجستان

- ۶۸۰ (۳۰) گزیو و تمران
- ۶۸۱ (۳۱) کاروه
- ۶۸۱ (۳۲) باغ ارم زمینداور
- ۶۸۲ (۳۳) فتوحات سلطان غیاث الدین
- ۶۸۴ (۳۴) برکوشک
- ۶۸۴ (۳۵) مشهد سلطان معز الدین
- ۶۸۸ (۳۶) شل، سیلی
- ۶۸۸ (۳۷) کرمان
- ۶۹۰ (۳۸) کتاب محرف بنام منهاج سراج
- ۶۹۲ (۳۹) اسمائی که به کلمه خر آغاز می‌شود
- ۶۹۳ (۴۰) کیری، گیری، گبری
- ۶۹۴ (۴۱) غرجه و مرغزی
- ۶۹۴ (۴۲) خول مانی
- ۶۹۵ (۴۳) بنیان
- ۶۹۵ (۴۴) نسخ طبقات ناصری
- ۶۹۹ (۴۵) صاحب وزیر
- ۶۹۹ (۴۶) ملک الکلام فراهی
- ۷۰۰ (۴۷) راورتی
- ۷۰۱ (۴۸) ملحقات طبقات ناصری
- ۷۰۲ (۴۹) التتمش؟
- ۷۰۳ (۵۰) نشین یا بشین؟
- ۷۰۴ (۵۱) قاضی القضاة فخر الدین عبد العزیز کوفی
- ۷۰۵ (۵۲) سر جاندار
- ۷۰۵ (۵۳) شرح حال منهاج سراج

- ۷۰۶ (۵۴) تینگو یا تاینگو طراز
- ۷۰۶ (۵۵) ملک تاج الدین تهرانی
- ۷۰۷ (۵۶) تاجیک، تازیک
- ۷۰۸ (۵۷) مزار امام یحیی در سر پل
- ۷۰۹ (۵۸) بحیرا و نسطورا
- ۷۱۰ (۵۹) بجکم
- ۷۱۰ (۶۰) لاویک، انوک؟
- ۷۱۲ (۶۱) ینال
- ۷۱۲ (۶۲) سنگ سوراخ
- ۷۱۳ (۶۳) فخر الدین مبارکشاه غوری
- ۷۱۴ (۶۴) خرمیل
- ۷۱۵ (۶۵) نور ترک
- ۷۱۶ (۶۶) نظیر قصیده منہاج سراج
- ۷۱۶ (۶۷) دلکی ملکی؟
- ۷۱۷ (۶۸) مواس، مواسات
- ۷۱۸ (۶۹) بهیم دیو نهرواله
- ۷۱۸ (۷۰) تکمله اللطائف
- ۷۱۸ (۷۱) ذکر منہاج سراج در فوائد الفواد
- ۷۱۹ (۷۲) روایت المقدسی
- ۷۲۰ (۷۳) اشعار خوارزمشاهیان
- ۷۲۰ (۷۴) مولف تاریخ و قصص نابی
- ۷۲۱ (۷۵) ابن قدوه
- ۷۲۲ (۷۶) تکمیل تعلیق نمبر ۴۰ درباره گیری
- ۷۲۲ توضیح نور قیرات

- ۷۲۳ (۷۷) بنیان
- ۷۲۵ (۷۸) عین الدین بیجاپوری
- ۷۲۵ (۷۹) التمش؟
- ۷۲۶ (۸۰) قصیده امام یحیی اعقب؟
- ۷۲۸ (۸۱) تکمیل نامهای کتب
- ۷۲۹ (۸۲) قاضی حمید الدین ماریکله
- ۷۳۰ (۸۳) الب تگین، بلکاتگین، پیری،
- ۷۳۱ (۸۴) تراین، نراین؟
- ۷۳۱ (۸۵) رتبیل
- ۷۳۲ (۸۶) تاج الدین سنجر شحنه بحر و کشتی
- ۷۳۲ (۸۷) نامهای ترکی
- ۷۳۹ (۸۸) فریغونیان
- ۷۳۹ (۸۹) سنجری یا سجزی؟
- ۷۴۰ (۹۰) نشین؟
- ۷۴۰ درباره مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

طبقات ناصری، یا، تاریخ ایران و اسلام

مشخصات کتاب

شابک : بها: ۱۸۰۰ ریال

شماره کتابشناسی ملی : ۳۱۹۸-۶۳

عنوان و نام پدیدآور : طبقات ناصری، یا، تاریخ ایران و اسلام / تالیف منہاج سراج؛ به تصحیح و مقابله و تحشیه عبدالحی جیبی
مشخصات نشر : تهران: دنیای کتاب، ۱۳۶۳.

مشخصات ظاهری : ۲ ج. در یک مجلدنمونه، نمودار

یادداشت : فهرست نویسی براساس اطلاعات فیپا.

یادداشت : کتابنامه: ص. [۴۴۳] - ۴۵۲

عنوان دیگر : تاریخ ایران و اسلام

موضوع : اسلام -- تاریخ

موضوع : ایران -- تاریخ

موضوع : نثر فارسی -- قرن ۷ ق

رده بندی دیویی : ۹۰۹/۰۹۷۶۷۱

رده بندی کنگره : DS۳۵/۶۳/م۷۸ط۲ ۱۳۶۳

سرشناسه : منہاج سراج، عثمان بن محمد، - ق ۶۹۸

شناسه افزوده : جیبی، عبدالحی، ۱۲۸۹ -، مصحح

وضعیت فهرست نویسی : فهرست نویسی قبلی

[جلد اول]

مقدمه طبع اول

«طبقات ناصری» یکی از مهمترین و معروفترین کتب تاریخی زبان پارسی است، که تقریباً هفت قرن پیش ازین به قلم یکی از دانشمندان خبیر خراسان قاضی منہاج سراج جوزجانی در دهلی نوشته شد.

مؤلف دانشور این کتاب یکی از نویسندگان معروف و زبردست زبان پارسی است، که کتابش از حیث سلاست و روانی انشاء بی نظیر است، و هم در ضبط وقایع تاریخی و مشاهدات خود مؤلف، یکی از آثار برجسته تاریخی بشمار می آید.

منہاج سراج نویسنده فاضل و دانشمند این کتاب، از رجال معروف عصر است، که بدربار سلاطین غور و آل شنسب محشور بود، و بسی از حوادث تاریخی را در اوایل خروج مغل برای العین مشاهده کرد، و یا از اشخاص خبیر و ثقه آن عصر سماع کرده، و درین کتاب نوشته است.

بعد ازین این مرد بصیر و آگاه، بهند افتاد، و در آنجا نیز مناصب بزرگ درباری و قضایی را دریافت، و در دربار سلاطین دهلی، حوادث تاریخی را بچشم خویش دید، و مشاهدات عینی خود را بانشای روان و دلچسبی در قلم آورد، که کتاب «طبقات ناصری» عبارت از آنست، و این کتاب، در طول چندین قرن، همواره مورد استفاده نویسندگان و ارباب ذوق، و دوستداران ادب بوده است.

با وجود شهرتی که منهاج سراج بحیث یک نفر مؤرخ زبردست، و نویسنده مقتدری دارد، و کتابش نیز از شهکارهای ادبی و تاریخی شمرده شده، متأسفانه تاکنون نسخه کاملی از کتاب وی طبع نگردید، و بدسترس ارباب ذوق گذاشته نشد. در سال (۱۳۲۰ ش) چند طبقه این کتاب که از طرف انجمن آسیائی بنگال هشتاد سال پیشتر طبع شده، در کابل به مطالعه من رسید، و بعد از آن ترجمه انگلیسی آن کتاب که مأسوف علیه میجر راورتی انگلیس کرده است، از نظرم گذشت و با خود گفتم: دریغا و فسوسا! که کتابی بدین خوبی و سلاست و نزهت انشاء و طراوت، از دیده

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲

شوqمندان مخفی بماند، و نسخه کامل آن به چاپ نرسد، و مورد استفاده این و آن قرار نگیرد. بدین فکر در جستجوی نسخ کامل کتاب افتادم، و رأی زدم، که اگر از یاری بخت بلند، یکی از نسخ این کتاب نایاب بدست افتد، باید به نشر و طبع آن همت گمارم، و درین راه کاری را بکنم، که این شهکار تاریخ و ادب بدست جهانیان افتد، و روان نویسنده آن شاد گردد.

بعد از پرسش و کنجکاوی زیاد، بر من پیدا آمد، که نسخ خطی کتاب خیلی کم است، جز چند نسخه که در کتب خانهای هند و انگلستان محفوظ است، دیگر نسختی از آن معلوم نیست، و از تهیدستی که مراست، رسیدن بدان کتب خانها میسر و مقدور نی. چون دست من به آن نسخ خطی نرسید، این آرزو در دلم خشکید، و آرمان این کار را در خاطر نهفتم، ولی دریغ آمد، که دست از طلب بردارم و این آرزو را فراموش گردانم. چون «جوینده همواره یابنده بود» دست جستن و پالیدن بدامان نومیدی نمی چسپد، عاقبت الامر در قندهار نسختی از این کتاب یافتم، و علی الفور دست بکار بردم، و به تصحیح، و تحشیه و نقل و تهذیب آن پرداختم. با وجودی که این کار را در طول ایام و لیالی دوام دادم، و نسخه خطی‌ایکه یافته بودم، مدار کار گردانیدم، و نسخ ناقص کلکته و طبقه (۲۳) طبع بمبئی، و ترجمه راورتی را بآن ممد کردم چون یکی ازین نسخ، کامل نبود، در اثنای کار به بسی از مشکلات، و دشواریها بر خوردم، و متأسفانه کتبی که درین راه با من کمک کند، و یا از آن استفادتی کنم نیز در کابل بزحمت دست میداد، و برای تحقیق یک نام مجبور بودم، که درب چندین اشخاصی که کتابی پیش آنها بود بگویم، و از آنجا هم نومید برمی گردم.

در خلال این کار، بسبب نیافتن کتب و مراجع لازمه، بارها باین فکر افتادم که دست از کار بکشم، و آنرا بموقعی ملتوی گردانم، و در جایی انجام دهم، که کتب لازمه موجود باشد، و هم فراغی از امور دفتری و علمی دیگر میسر گردد، چون ظاهراً چنین فرصتی و فراغ بالی در ایام زندگانی من، مأمول و متصور نبود،

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳

و به محیطی رسیده نمی توانستم که در آنجا کتب و مآخذ لازمه سهولت مهیا گردد، بنابراین آن با وضع موجوده بساختم، و کار خود را (با وجودی که ناقص خواهد بود) دوام دادم.

در مدت پنج سالی که باین کار مشغول بودم، وظایف اداری و علمی دیگری هم داشتم، که باید آنرا بسر رسانم و مجبور بودم، که در خلال این کار، چندین جلد کتب دیگر را بنویسم، و نشرات پنبتو تولنه (اکادیمی افغان) را ملاحظه و رسیدگی کنم، و هم امور اداره و دروس تاریخ زبان فاکولته ادبیات را حاضر گردانم، [(۱)] بنابراین هفته‌ها و ماهها این کار معوق میماند، و بعد از آنکه فرصتی بدست باز می آمد تجدید میشد، و شبها اندرین کار «متجافی عن المضحج» بودم، و روز اندر پی کتاب و مأخذی میگشتم.

چنانچه خوانندگان محترم کتاب می بینند، با نبودن کتب لازمه، در حواشی صفحات بسی از مشکلات را تا جایی که مقدور و میسر بود، حل کردم، و برخی از مواد تشریح طلب را هم در پایان کتاب بصورت تعلیقات علی حده درآوردیم، و در حل اسمای بلاد و اماکن از معلومات بومی و کتبی کار گرفتم، با وجود آن هم اگر زلتی و خطایی، یا کوتاهی در کار من باشد، از خوانندگان

دانشمند پوزش میطلبم، و تکمیل کار خویشتن را به همت علماء و دانشوران دیگر میگذارم، زیرا: «این توشه بمن گر نبود با دگری هست.» در پایان سخن این را زیادت می‌کنم: که در تحریر متن کتاب، حتی المقدور کوشیده‌ام، که صورت کلمات و عبارات مؤلف عیناً حفظ شود، و در آن تحریفی بعمل نیاید، و در آنجایی که مجبور بودم، برای تکمیل مقاصد عبارتی را بیفزایم، در ذیل صفحات اشارت کرده‌ام، و روا نداشته‌ام، که انشای استادی عبارات محدث آلوده گردد، و مراعات حفظ امانت ادبی نشود. همچنان در نگارش شرح احوال و آثار مؤلف که قسمت بزرگ تعلیقات را تشکیل می‌دهد، به نوشته‌های خودش استناد کردم، و هر قدر معلوماتی که در دست بود، در آنجا فراهم آوردم، و اینک کتاب «طبقات ناصری» را بدوستانان دانش و ادب اهداء می‌کنم.

جوی شیر- کابل، ۱۵ برج جدی ۱۳۲۵ عبد الحی حبیبی قندهاری

[(۱)] از اوایل ۱۳۲۰ ش تا اواخر ۱۳۲۵- که در کابل رئیس فاکولته ادبیات و اکادیمی افغان بودم و مسئولیت‌های اداری و علمی داشتم، ترتیب این کتاب سردست بود.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴

رموز و اشارات کتاب

(۱) از اول کتاب تا آخر طبقه (۶) تنها از نسخه خطی (اصل) که مدار حقیقی کار بوده گرفته شده، چون نسخه دیگری در دست نبود، تنها بران نسخه کفایت شد، عباراتی که درین شش طبقه در بین قوسین (.....) آمده، حسب ضرورت از طرف مصحح برای تکمیل مقصد زیادت شده، و اسمای اعلام اگر در نسخه اصل خطی مغلوط بوده، صحیح آن باختلاف ضبط مورخان در ذیل صفحات نوشته شد.

(۲) سر از طبقه (۷) ذکر طاهریان، تا آخر کتاب با ترجمه راورتی مقابله شد، و اختلافات نسخ در ذیل صفحات به اشارت اسم (راورتی) آمده، و مخصوصاً طبقات (۷-۸-۹-۱۰) با راورتی مقابله شد، زیرا نسخه دیگری جز ترجمه راورتی در دست نبود.

(۳) از آغاز طبقه (۱۱) تا آخر آن، و از اول طبقه (۱۷) تا آخر کتاب که در نسخه مطبوع کلکته طبع شده، مدار کار من نسخه اصلی خطی و مطبوع بوده و اختلافات آنرا در حواشی نشان داده‌ام، اگر عبارات نسخه خطی مرجح بود، آنرا در متن نوشته‌ام، و اختلافات ضبط نسخه مطبوع کلکته را بعلافت (مط) در ذیل صفحه نوشته‌ام، و اگر عبارات نسخه مطبوع رجحانی داشت، آنرا به متن برده‌ام، و اختلاف نسخه خطی را بعلافت (اصل): در حاشیه نوشته‌ام. کذلک جملات و عباراتی که در نسخه خطی اصل نبوده و در مطبوع آمده، آنرا در متن بین قوسین () گرفته‌ام. اما کلمات و عباراتی که در نسخه خطی موجود بود، و در مطبوع کلکته نیامده آنرا در بین دو قلاب نوشته‌ام. [(۴)] در حواشی نسخه مطبوع کلکته برخی از اختلافات نسخ خطی ضبط شده، که در تمام کتاب آنرا بعبارات (نسخ مط) یا (مأخذ مطبوع) آورده‌ام، و مقصد از (نسخ راورتی) هم اختلافاتیست، که راورتی از روی نسخ متعدد خطی خویش ضبط کرده.

(۵) از آغاز طبقه (۱۲) تا آخر طبقه (۱۶) که طبع نشده بود، با ترجمه

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۵

راورتی مقابله شده، و اختلافات ضبط اسماء و غیره از راورتی گرفته شد.

(۶) در تمام کتاب جائی که از کتب و مراجع دیگر استفاده شد، در ذیل صفحات بقید جلد و صفحه، و گاهی تنها بنوشتن نام کتاب، یا مؤلف اشارت شد.

(۷) در مواردی که ذیل صفحات حوصله تشریح موضوع را نداشت در آنجا با اشارت (ر:) به تعلیقات آخر کتاب حواله دادم، و اعدادیکه بعد از (ر: ...) نوشته شده، عدد تعلیق آخر کتاب را نشان می‌دهد که باید به آن رجوع شود.

- (۸) طبقه (۲۳) علاوه بر ترجمه راورتی، و نسخه (مط) با نسخه محرف مطبوعه بمبئی نیز مقابله شده، که اختلافات و تحریفات آنرا به علامت (مب) یعنی مطبوع بمبئی در ذیل صفحات نشان داده‌ام.
- (۹) در مواردی که املاى نسخه اصل با املاى امروزه تفاوت داشت و غلط نبوده، همان املاى نسخه اصلی حفظ شده، و اگر غلط بوده، در ذیل صفحه، املاى اصلی را نوشته‌ام.
- (۱۰) در حواشی اگر (کذا فی الاصل) نوشته شود، مقصد نسخه خطی من است، که آنرا اصل کار قرار داده‌ام، و شرح تمام نسخ را در تعلیقات آخر کتاب نمره (۴۴) نوشته‌ام.
- (۱۱) برخی از حواشی و توضیحات یا تعالیق لازمه در طبع دوم افزوده شده است.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۶

بسم الله الرحمن الرحيم

دیباچه

الحمد لله [(۱)] الاول الذی لا ابتداء لوجوده، الاخر الذی لا انتهاء لوجوده، الملك الذی لیس لملکه زوال، الدائم الذی لا یكون لسلطانه انتقال، و الصلاة علی من ختمت برسالته مصارع باب النبوه، و فتحت بجلالته مشارع کتاب الفتوه، و السلام علی اله الناصرین لدین الاسلام، و اصحابه الکاسرین للاصنام، و سلم تسلیما کثیرا کثیرا.

اما بعد: چنین گوید بنده دعاگوی مسلمانان الناصر لاهل السنه و الجماعة، الداعی الی الله تعالی ابو عمر عثمان بن محمد المنهاج سراج الجوزجانی [(۲)] عصمه الله تعالی عن الزلل و التوانی، که چون فیض فضل آفریدگار تعالی و تقدس، تاج و تخت سلطنت ممالک هندوستان، و بالش مسند اقالیم اسلام را بفر تارک مبارک، و یمن پای گردون‌سای خدایگان عالم، سلطان سلاطین ترک و عجم، مالک رقاب ملوک امم، فرمان فرمای ابناء آدم، ناصر الدنیا و الدین، غیاث الاسلام و المسلمین، صاحب الخاتم فی ملک العالم، ذو الامان لاهل الايمان، وارث ملک سلیمان، ابو المظفر محمود بن السلطان التتمش [(۳)] یمین خلیفه الله، قیم امیر المؤمنین، اعلی الله سلطانه، و خلد برهانه، و عظم شانه، و ادام لحرز الاسلام امانه، آراسته و مزین گردانید، و خطبه و سکه به حلیه اسم و لقب همایون آن پادشاه زیب و زینت یافت، و ایوان ساهی [(۴)] و میدان پادشاهی، به شعاع طلعت لقایش نور و بهاء گرفت، و پرتو آفتاب سلطنتش از مطالع بختیاری، بر اطراف

[(۱)] از نسخه اصل، این مقدمه افتاده، از روی نسخه مطبوع کلکته عینا گرفته شد.

[(۲)] راجع بنام مؤلف و پدر و وطنش به تعلیقات آخر کتاب رجوع شود (ر: ۱)

[(۳)] مط: التمش، ولی چنانچه در تعلیقات این کتاب تحقیق خواهد شد التتمش اصح است.

[(۴)] کذا در اصل، در لغت عرب در ماده سهو معانی سکون و ملایمت موجود است، و سهی کویبی است از بنات نعش (المنجد)، اگر چه صیغه اسم فاعل ساهی در کلام عرب بمعنی بلند و رفیع نقل نشده، شاید مؤلف در این جا توسیعا آنرا بمعنی رفیع و ساکن آورده باشد و نیز محتمل است که اصل کلمه (شاهی) باشد و به تصحیف کاتب (ساهی) گردیده باشد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۷

گیتی مستظهر گشت، و نسیم صبای عهد مبارکش ریاحین امن و امان، در چمن بساتین جهان بشگفانید، و سران و سروران جهان، گوش جان را بقرط [(۱)] طواعیت درگاه گردون پناهش مقررط گردانیدند، و گردن کشان گیهان، رقبه عبودیت را در رقبه [(۲)] امثال اوامر و نواهی حکمش کشیدند، و زبان زمان و بیان جهان، بلبل آسا بر شاخه ثنا، این نوا سرائیدن گرفت:

الدين في غبطة و الملك في جزل و التاج و التخت في حلي و في حلل

و كم اقيم بحد العصر من صغر [(۳)] و كم اسد بصرف الدهر من خلل شعر

دعای دولت او گوی، زانکه بی کوشش جهان بدولت او آنچنان شد آبادان

که بیخ سوسن سیمین همی کشد خنجر که شاخ گلبن زرین همی زند پیکان ملک تعالی آن ظل سلطنت را تا نهایت حد امکان بقا، بر بسیط ربع مسکون، ممدود دارد. در اثنای صفای این دولت، و ادوار قرار این مملکت، که جاوید باد چون مسند قضای هندوستان، بدین مخلص داعی دعا، و ناشر ثنا مفوض گشت، وقتی از اوقات، در دیوان مظالم، و مقام فصل خصومات و قطع دعاوی، کتابی در نظر آمد، که افاضل سلف، برای تذکره امثال خلف از تواریخ انبیاء و خلفاء علیهم السلام، و انساب ایشان، و اخبار ملوک گذشته نور الله مراقدهم جمع کرده بودند، و آنرا در حواصل جلد اول ثبت گردانیده، در عهد سلاطین آل ناصر الدین

[(۱)] قرط: بضم اول گوشواره (المنجد)

[(۲)] رقبه گردن و ربقه حلقه رسن است (غیاث)

[(۳)] بیت اول مطلع قصیده لامیه ایست، که ابو طیب متنبی در مدح یکی از امرای دیالمه گفته، و تمام قصیده در دیوان وی موجود است. ولی بیت دوم از قصیده ابی تمام است، که در آن حد العصر عبارت از حوادث قاطعه زمان باشد که مانند حد سیف است، و در زبان عرب حد السیف تیزی و مقطع اوست (المنجد) و اسد در مصراع دوم فعل مضارع متکلم واحد است از مصدر سد، اما صرف گردش روزگار است، که عبارت از حوادث رو آوردنده باشد، و مقصود شاعر این است که میخواهد استقامت و اصطبار خویش را در مقام مصایب روزگار و مهالک حادثه نشان دهد.

یعنی: چه بسا ایستادگی که من کردم در مقابل تیزیهای حوادث زمانه از ابتدای خوردی خود و چه بسیار سد بسته کردم نوایب مهلکه روزگار را که عبارت از خلل است. این شعر از نظر بلاغت نقصی خواهد داشت: باین معنی که داخل شدن کم خبریه، بر فعل مضارع، خلاف استعمال بلغاست.

(از افادات شیخ محمد طاهر قندهاری)

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۸

سبکتگین برد الله مضاجعهم بر سبیل ایجاز و نهج اختصار، از هر بستانی گلی، و از هر بحری قطره‌ای جمع آورده، و بعد از ذکر انبیاء و انساب طاهر ایشان، و خلفای بنی امیه و بنی العباس، و ملوک عجم و اکاسره، بر ذکر خاندان سلطان سعید محمود سبکتگین غازی رحمه الله بسنده نموده، و از ذکر دیگر ملوک و اکابر، و دودمانهای سلاطین ما تقدم و ما تاخر اعراض کرده. این ضعیف خواست، تا آن تاریخ مجدول [(۱)] بذکر کل ملوک و سلاطین اسلام، عرب و عجم، از اوایل و اواخر مشحون گردد، و از هر دودمان شمعی در آن جمع افروخته شود، و سر هر نسبی را، از بیان حال و آثار ایشان، کلاهی دوخته گردد، چنانچه ذکر تباعه [(۲)] یمن، و ملوک حمیر [(۳)] و بعد از ذکر خلفاء، ذکر آل بویه، و طاهریان، و صفاریان و سلجوقیان و رومیان و شنسیان، که سلاطین غور و غزنین و هند بودند، و خوارزم شاهیان، و ملوک کرد، که سلاطین شام‌اند، و ملوک و سلاطین معزیه که بر تخت غزنین و هند پادشاه شدند، تا عهد مبارک این دودمان سلطنت، و خاندان مملکت التتمشی [(۴)]، که وارث آن تاج و تخت، سلطان معظم ناصر الدین سلطان السلاطین فی العالمین، ابو المظفر محمود بن السلطان یمین خلیفه الله، قیم امیر المؤمنین، خلد الله سلطانه است نوشته شد، و این تاریخ در قلم آمد، و بالقاب همایون و اسم میمون او موشح گشت، و نام این «طبقات ناصری» نهاده شد. رجای واثق است به کرم عمیم آفریدگار تعالی و تقدس، که چون این نسخه بنظر مبارک این پادشاه جهان، پناه اهل ایمان اعلی الله جلاله مشرف گردد، سعادت قبول یابد، و پرتو عواطف خسروانه، از اوج فلک انعام، و اعلی چرخ اکرام، برین ضعیف

تابد، و بعد از نقل ازین منزل مستعار، از خوانندگان دعای خیر باقی ماند، و اگر بر سهوی و غلطی اطلاع یابند بذیل عفو مستور فرمایند، که آنچه از تواریخ در کتب معتبره یافته شد در قلم آمد، و این چند بیت لایق وقت بود، ثبت افتاد، به رجای عفو از حاضران [(۵)] درین صحایف:

[(۱)] شرح این تاریخ مجدول در تعلیقات آخر کتاب در احوال مؤلف و مبحث مآخذ وی خوانده شود.

[(۲)] مط: تبایعه، ولی تبع بضم اول و تشدید و فتح دوم لقب ملوک یمن بود، که جمع آن تبایعه است (المنجد).

[(۳)] به کسره اول و سکون دوم و فتح سوم (مردم قدیم یمن که زبان ایشان حمیری، از السنه سامی است و مسیحیت را در عهد قسطنطین دوم (۲۳۷-۳۶۱ م) پذیرفتند (معجم المنجد ۱۶۷)

[(۴)] اصل: ایلمشی

[(۵)] کذا فی مط، ولی باید ناظران باشد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۹ هر چه کردم سماع بنو شتم اصل نقل و سماع گوش بود

در گذارد خطا، چو دید کریم زانکه با عز و عقل و هوش بود

هر که او ذوق مهتری دریافت نزد صبرش، صبر چو نوش بود [(۱)]

دامن عفو پروریش مدام در ره حلم عیب پوش بود به دعایا داردش «منهاج» گرچه اندر قفس خموش بود ملک تعالی این سلطنت را باقی دارد، و متأملان و ناظران این تواریخ را در کنف عصمت خود، محروس و محفوظ.

بحق محمد و آله اجمعین و سلم تسلیما کثیرا کثیرا [(۲)]

[(۱)] در مصراع دوم تجنیس است، و صبر دوم به فتحه اول و کسره ثانی، عصاره شجره تلخی است (المنجد)

[(۲)] تا اینجا در نسخه مط کلکته دیباچه کتاب را طبع کرده‌اند، و در حاشیه نوشته‌اند، که بعد ازین ده طبقه (از طبقه اول که ذکر

انبیاء علیهم السلام است، تا آخر طبقه دهم که شرح دیلمیان است) چون تعلق به هندوستان ندارد، ترک نموده شد، و نسخه مذکوره از طبقه (۱۱) شرح آل سبکتگین آغاز میگردد، راورتی نیز از ترجمه (۶) طبقه اول صرف نظر کرده، و مختصر آنرا در چند صفحه مینویسد، و از ترجمه طبقه (۷) آل طاهر آغاز میکند.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۰

الطبقة الاولى [(۱)] طبقه انبیاء

ابو البشر آدم صلوات الله علیه

اما بعد: بدانکه حق تعالی چون خواست، که تخت خلافت، بفر و شکوه آدم علیه السلام، زیب و زینت دهد، ملائکه را که در فوج عزازیل از آسمان بر زمین آمده بودند، و اطراف بساط زمین را بنور عبادت منور میداشتند، اعلام داد: **وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً [(۲)]** آن فرستادگان از حضرت ذو الجلال استطلاعی [(۳)] نمودند که:

أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ؟ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ.

و جواب **إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ** شنیدند، سر بر خط امتثال فرمان نهادند، مگر عزازیل. چون امر مستور ظاهر شد، و نسیم آثار ایجاد شکوفه چهره آدم را از غنچه خلعت، بر شاخچه خلافت بشگفانید، و او را بر جنایت نجابت دوش ملائکه در مهد عزت، بصدر جنت

بردند، و حوا علیها [(۴)] السلام، برای استیناس و آرام او از پهلوی عزت چپ بیرون گرفت و آن روز جمعه بود، و یک روز آخرت پانصد سال

[(۱)] چون نسخه اصل مقدمه و قسمت اول طبقه اولی ندارد، بنابراین نقل حصه ناقص نسخه اصل، از عالم مرحوم دوکتور محمد اقبال استاد دانشگاه پنجاب خواسته شد، تا از نخست خطی آن دانشگاه نقل بفرستند، آن دانشمند فقید نیز آرزوی مرا قبول فرموده، و نقل حصه ناقص را فرستادند، و در نامه خویش نوشتند که «بدبختانه این نسخه از روی صحت نسخه خوبی نیست، و درین کتب خانه منحصر بفرد است» چون برای تکمیل این حصه نسخه دیگری نبود، بنابر آن همان نقل نسخه پنجاب را گرفتم، و به تعدیلات لازمه آن در حاشیت اشارت کردم، خدای کردیم آن دانشمند را غریق رحمت کند.

[(۲)] قرآن: البقره آیه ۳۰

[(۳)] در نقل نسخه پنجاب (استطاعی) نوشته شده.

[(۴)] نسخه پنجاب: علیه

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۱

این دنیا باشد، و آدم از بامداد تا نماز پیشین، که قریب به نصف روز باشد در جنت بود، و دانه گندم بحکم تقدیر او را خورانیده شد، او و حوا و ابلیس و طاوس و مار بر زمین افتادند. بحکم فرمان اهبطوا منها جمیعا [(۱)] آدم بسرندیب افتاد، و حوا به جده، و طاوس به هندوستان، و مار به اصفاهان و ابلیس بجزایر بحر.

چون بعد از دویست و پنجاه سال توبه او قبول شد، در عرفات حوا را باز یافت، و روایت صحیح آنست: که چون حق تعالی او را چهل [(۲)] فرزند داد در بیست شکم، و در هر شکمی یک پسر و یک دختر. دختر این شکم را که مقدم بود به پسر شکم مؤخر میداد، و دختر شکم مؤخر به پسر شکم مقدم میداد، پنجاه صحیفه برو [(۳)] منزل شد، و خانه از یک دانه در صافی فرود آمد، به جای کعبه بنهاد، تا آخر حیوة او آنجا بود، و بعد از وفات او، به آسمان چهارم بردند، بیت المعمور آنست، و نه حرف هندسه بیک روایت در علم حساب بروی منزل شد و اسرار حکمت افلاک، و طباع [(۴)] سفلی، همه روی منزل شد، و در عهد او کثرت فرزندان بحدی رسید، که در حجاز و شام و عراق و هند و سند و حبشه گنجائی نیافتند، چون واقعه هابیل و قابیل بجهت خواهران ایشان [(۵)] و اقلیما در افتاد، و قابیل خواهر خود را که باو زاده شده بود برگرفت، و بجانب جنوب آمد، و بکوههای قمر و حبشه و زنگبار برفت، و فرزندان او بسیار شدند، و همه در طوفان هلاک گشتند.

اما مهمتر آدم علیه السلام بیک روایت در سرانندیپ ساکن شد، و هر سال به حج رفتی، تا چهل حج بکرد، و در صحف او تحریم میتة و لحم خنزیر و دم بود، و آنچه ما یحتاج معاش او و فرزندان او بود، از حل و حرمت و اباحت همه بود و چون پانصد سال از عمر او بگذشت قابیل بزاد، و از پس او به هفت سالها بیل بزاد چون قابیل هشت ساله شد، هابیل را بجهت خواهر بکشت، که با قابیل [(۶)]

[(۱)] قرآن ۲-۳۶

[(۲)] نسخه پنجاب: او را از چهل

[(۳)] از نسخه اصل چند ورق افتاده، بنابر این دیباچه و ابتدای طبقه اول ندارد، از اینجا آغاز میگردد.

[(۴)] پنجاب: طبع

[(۵)] پنجاب: ایشان بود او اقلیما

[۶] اصل: که قابیل. نسخه پنجاب: و بجهه با قابیل شکم زاده بود.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۲

بیک شکم زاده بود، چنانچه تحریر یافته است. آدم بر فوت هاییل بسیار جزع نمود چون حق تعالی شیث را عوض هاییل بوی داد، عمر مهمتر آدم علیه السلام یک هزار سال بوده است، و در روزه او خلافت، بعضی گفته‌اند بسرندیب. و بعضی گفته‌اند، بزمین شام است، که سیاحان از آن خبر میدهند، و اصحاب قصص برین متفق‌اند، که تابوت آدم علیه السلام درون کشتی مهتر نوح علیه السلام بودست، و این معنی بدانچه روزه او در شام است نزدیکتر است. و بر روی دو سر بوزینه، و دو سر گاو و اشتر، و دو سر گوسپند و میش [۱] منزل شد، و از آلات آهنگری خایسک [۲] و سندان. و او را سنگ گوهراهن [۳] تعلیم شد، تا آهن ساخت. او را جبرئیل زراعت و طبخ نان کردن، و تنور ساختن، در آموخت، و دهقانش [۴] تعلیم کرد، و حوا را رشتن پشم، و آدم را بافتن تعلیم کرد.

مهتر شیث علیه السلام

مادر شیث علیه السلام حوا بود [۵] مقدسی در دو تاریخ خود آورده است، که در پارسی شیث بدل بود، و بقول دیگر بخشیده. چون قابیل هاییل را بکشت، ایزد تعالی او را بدل هاییل به آدم علیه السلام داد، بدین سبب او را شیث نام کردند، و نسل همه اولاد آدم علیه السلام در نزول طوفان بریده گشت الا از آن شیث. و محمد جریر طبری گوید: اشتقاق او از شیث است

[۱] اصل: و تمیش، پنجاب: گوسفند و میش.

[۲] خایسک: بفتح یا و سکون سین، مطرفه آهنگران و زرگران (غیاث).

[۳] عینا نگاشته شد، شاید مقصد سنگی باشد که گوهر آهن دارد.

[۴] اصل: ده قانش

[۵] اینجا یک کلمه خوانده نمیشود، و ظاهر نیست، که مقصد مولف کدام مقدسی است، در مورخان دوره اسلامی دو نفر بنام مقدسی مشهوراند: یکی مطهر بن طاهر المقدسی مولف کتاب البد و و التاریخ در سال ۳۵۵هـ- طبع کلمان هوار، پاریس ۱۸۹۹ تا ۱۹۱۹ م در شش جلد که سهوا جلد اول آنرا بنام ابو زید احمد بن سهل بلخی نشر کرد. و دیگری هم محمد بن احمد المقدسی معروف به البشاری که کتاب «احسن التقاسیم فی معرفه الاقالیم» را در سال ۳۷۵هـ- نوشت، طبع لیدن ۱۹۰۶ چون کلمه پریده به (مطهر) نزدیکی دارد، شاید مقصد همان مورخ نخستین باشد در نسخه پنجاب بو نصر مقدسی است؟

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۳

بزبان ایشان بدل باشد، و آدم علیه السلام بفرمان ایزد تعالی، او را ولی عهد کرد. و شناختن ساعات بیاموخت، که در شبانه روزی، چند ساعتست و پرستش ایزد تعالی بیاموخت، تا او خلق را بیاموزد، و بگفت او را، که طوفان کجا باشد، و در کدام زمین قرار گیرد، و گویند مدت طوفان هفت سال بود، و ریاست پس از آدم شیث را بود، و پیغامبر مرسل بود، و ایزد تعالی بدو کتابی فرستاد در پنجاه صحیفه. و در ایام او بعضی از اولاد آدم حریصی نمودند بر بازگشتن بهشت، از آنچه آدم علیه السلام صفت کرده بود پیش ایشان، تا ایشان زهد پیش گرفتند، و بکوه حرمون [۱] رفتند و عبادت مشغول شدند، و شیث دویست و پنجاه ساله بود، که انوش بزاد، و عمر مهتر شیث نهصد و دوازده سال بوده است. و مهتر آدم علیه السلام او را به محافظت قالب خود وصیت کرده بود از طوفان، که دریابند، و از مخالطت [۲] فرزندان قابیل احتراز فرمود، صحیح آنست که سی صحیفه بر شیث منزل شد، و جمله آن صحف بعلم و حکم مشحون بود، و او را حکماء یونان عالیمون خوانند، و در کتب ایشان برین جمله است، و علوم طبیعی و ریاضی

و حکمی و اکسیری از وی روایت کنند، و در کتب حکمت ذکر آن همه هست. و الله اعلم بالصواب و الیه المرجع و المآب.

انوش علیه السلام

انوش را اوانش [(۳)] نام بود، و مادرش بحوامله السمار [(۴)] حوری از بهشت، که ایزد تعالی شیث را بوی مخصوص گردانیده بود. چون شیث

[(۱)] به تعلیقات آخر کتاب رجوع شود (ر: ۲)

[(۲)] پنجاب: از طوفان اگر دریا بندد از محافظت فرزندان؟

[(۳)] کذا فی الاصل، ولی میر خواند انس مینویسد (روضه الصفا، ج ۱ ص ۱۶) شاید عبارت چنین باشد: اول انش.

[(۴)] کذا فی الاصل، تورات در سفر التکوین شرحی راجع به انوش می‌دهد، ولی نام مادرش را نمی‌گوید، در تاریخ سیستان (ص ۴۱) محوایله البیضاست در جلد اول طبری چاپ بریل (خروده ساخت شیث) آمده.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۴

از مادر تنها زاد، و دیگر اولاد، دوگان زائیده بودند، آنگاه که قینان [(۱)] بزاد، او صد و پنج ساله بود و او علم دبیری و حساب بیرون آورد، و اوقات و ایام و شهور و سال را بشمرد، و تاریخ نهاد، و مردمان را بیاموخت، و بر شریعت پدر خود، خلق را دعوت کرد، و تحریص بنمود، و وصیت شیث و آدم علیه السلام، در محافظت صندوق مهتر آدم، از طوفان نگاه میداشت، و علوم نجوم و طبیعی که از پدر بدو رسیده بود تعلیم میکرد، و بر جاده انبیا بود. و الله اعلم بالصواب.

قینان بن انوش

نام قینان حارس بود، مادر وی واسطه [(۲)] بنت کیل بن شیث، بن آدم علیه السلام، که او را صد و هفتاد سال عمر بود، که مهلائیل بزاد، بر سنت پدر و جد خود برفت، و شریعت حق را محافظت میکرد. بوصیت مهتر آدم علیه السلام، از فرزندان قابیل، قوم خود را نگاه میداشت، تا شیطان طبل و نای و سنج [(۳)] بساخت، در پای کوه حرمون که فرزندان قینان آنجا بودند و به فرزندان [(۴)] قابیل داد، تا در دامن آن کوه زدن گرفت. دختران و پسران ایشان از بلاء کوه فرود می‌آمدند، و زنا در میان هر دو فریق، ظاهر شد. چون خبر به قینان رسید، چندان غم بر وی مستولی شد، که هم دران هلاک گشت، و از دنیا رحلت کرد.

مهلائیل بن قینان

و مهلائیل هم آمده است [(۵)] و نام مادرش نحلّه بود بنت سولان [(۶)] بن [(۷)] هیطل بن شیث. و فرزندان آدم که در ایام شیث زهد گرفته بودند و بکوه حرمون [(۸)]

[(۱)] تورات و مسعودی و طبری و آثار الباقیه و حمد الله و میر خواند: قینان ولی در اصل: قیتان که سهو کاتب است.

[(۲)] طبری: امه نعمه ابنه شیث.

[(۳)] سنج: دو صفحه مدور رویی است، که برای آواز بهم زده میشود، و معرب آن صنج است

[(۴)] اصل: و فرزندان.

[(۵)] در تورات سفر تکوین: مهلائیل.

[۶] طبری و الکامل و مجمل: امه دینه، بنت براکیس.

[۷] اصل: بنت.

[۸] اصل: جرمون.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۵

رفته، چون عبادت بسیار کردند، ضعیف گشتند، و نومید شدند، که ایشان را بهشت باز نخواهند برد، در میان خلق آمدند، و به لهر مشغول گشتند، و از اولاد قابیل زنان خواستند، و جباران و ظالمان از اولاد ایشان پدید آمدند، و برای دفع ایشان یکی را از فرزندان شیث پادشاه کردند، و لشکر ساختند، تا ظلم و تعدی آن جباران دفع کردند، و آن پادشاهان فرزندان شیث و آدم را کلدانیان [۱] گویند، و بعضی گویند، اول ایشان کیومرث بود، و او را کلشاه [۲] گفتندی، و الله اعلم.

پردین مهلائیل [۳]

نام وی تول بود، مادرش شهیال بنت برمائییک [۴] بن شیث بود، در ایام او خلق متفرق شدند، و هر کس خود را زمینی اختیار کردند، و لقبی نهادند، و گوشه گرفتند و از اولاد او قبلی جباریه و ظالمان پیدا آمدند، و با یک دیگر قتال کردند، پس از فتنه بسیار، سامیارس را از اولاد قبلی بر سر خود رئیس کردند، و اوقات ریاست سامیارس چهل و سه سال بود، و از آدم تا آن وقت یک هزار سال تمام شد، و از هبوط تا آن وقت یک هزار و سیصد و چهل سال بود. و الله اعلم.

اخوخ [۵] بن یرد

مادر اخوخ را دمت نام بود، بنت بیان [۶] بن آدم علیه السلام، و او ادريس پیغامبر بود علیه السلام، از برای آنکه بسیار درس کردی، ادريس خواندندی.

[۱] اصل: کلندانیان؟ شاید صحیح آن مطابق آثار الباقیه (ص ۸۷ بعد) کلدانیان باشد و مدنیت کلدیه در تاریخ تمدن مشهور و معلوم است.

[۲] در مجمل گوید (ص ۲۱) اول مردیکه بزمن ظاهر کرد، مردی بود که پارسیان او را گل شاه همی خوانند، زیرا که پادشاهی او الا- بر گل نبود. حمزه اصفهانی می نویسد: «فاول انسان کان علی وجه الارض رجل یسمیه الفرس کیومرث گلشاه (سنی ملوک الارض ۲۴). البیرونی گوید: پارسیان نخستین انسان را کیومرث ملقب به کرشاه دانند یعنی شاه جبل، یا گل شاه (ملک الطین) و باز مینویسد که کر، در پهلوی بمعنی کوه است، پس کرشاه ملک الجبال باشد (آثار الباقیه ۹۹) این گر، در اوستا و سنسکریت نیز بمعنی کوه است و در پشتو تاکنون غر، کوه را گویند، پس معنی آن شاه کوهسار است نه گل شاه.

[۳] تورات: یارد. آثار الباقیه ۷۳: یرد بن مهلائیل. گزیده: برد؟ میر خواند گوید که برد و یرد هر دو منقولست. در اصل: برد؟ مسعودی: لود؟ ولی یرد بیای حطی اصح است.

[۴] طبری: امه سمعن یا سمعان بنت براکیل.

[۵] بدون همزه اول اخوخ هم منقولست (میر خواند- مسعودی ج ۱ ص ۲۲)

[۶] در این جا اصل نسخه بسبب کرم خوردگی نقص دارد، این کلمه عینا طوری که بنظر می آید، نوشته شد، طبری گوید: امه برکنا بنت الدرسیل بن محریل. تاریخ سیستان: مادرش اجره.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۶

و پیغامبر بود، چون قایبل از پس پیری آتش پرست شده بود، اولاد او بران رفتند، و خمر می ساختند و می خوردند، و نکاح از میان برداشتند، و هر کسی دعوت غیب گفتن گرفت، و کاهن بسیار شدند، و آنرا مذهب ساختند، ایزد عز و جل مهتر ادریس را فرستاد بر ایشان، و علم نجوم داد، و او را بفرمود تا خلق را به صحیفه‌های [(۱)] مهتر شیث دعوت کرده، و شش صد و پنجاه سال بود، که به آسمان رفت، و اول کسی که جامه دوختن بیرون آورد او بود، اول کسی که بقلم خط نوشت او بود، نبوت خود بمعجزه علم رمل بر قوم خود ثابت کرده، تا به نبوت او گرویدند، و باتفاق منجمان، دقایق و درجات، و دوران فلکی، در استخراج، در وقت نبوت او بود و او را بزبان یونان هرمس هرامسه خوانند، و علم حکمت از او روایت کنند، و علماء قصص چنین گویند که او را فرزندی بود، از غایت علم و کیاست و صباحت، در جوانی و خردی از دنیا برفت، از برای آن فرزند اضطراب نمود، حضرت عزت او را مخیر کرد، میان زنده شدن فرزند و میان عمر دراز، او دراز زندگانی اختیار کرد، و او را بعد از آنکه مرگ برسد، بر سیل امتحان شربت وار بچشید، و به صدر [(۲)] جنت بردند، و امروز او آنجاست، و در شب معراج، مصطفی علیه السّلام، او را دیده است، و الله اعلم الواقع.

متوشلح [(۳)] بن اخنوخ

مادر متوشلح را برکیا [(۴)] نام بوده، بنت کسرجیل بن خویلد بن آدم علیه السّلام و پس از هفت صد سال او را فرزندی آمد، و پس از ولادت پسر خود، دویست سال بزیست، و عمر او نهصد و نوزده سال بود، بر سنت آباء رفتی علیهم السلام، و فرزندان را بصلاح و عفت ارشاد کردی، و از تعدی و ظلم اجتراز فرمودی، و الله اعلم.

لمک بن متوشلح

مادر لمک [(۵)] را عریا نام بود [(۶)] بنت عرایل بن متوسل بن حیر بن شیث، و لمک

[(۱)] اصل: بصحیفای

[(۲)] اصل: و صدر جنت

[(۳)] در تورات سفر تکوین اصحاح ۵ متوشالح آمده و در اصل در آخر آن خای منقوطة است، آثار الباقیة: متوشالح، تاریخ سیستان: متوشلح، مسعودی: متوشلح.

[(۴)] طبری: هدانه بنت باویل، تاریخ سیستان: بروحا

[(۵)] در اصل عوض لمک، ملک هم آمده، ولی باستناد تورات (تکوین - اصحاح ۵) و مسعودی (ج ۱ ص ۲۲) و مجمل (ص ۱۸۶ - ۲۲۸) و آثار (ص ۷۳) لمک است، که باتفاق ارباب قصص پدر نوح بود، و مزار مهتر لمک در لغمان سمت مشرقی افغانستان مشهور است.

[(۶)] طبری: عربا بنت عزرائیل

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۷

را معنی بتازی قلیل بود، و او بشام و حجاز و عراق و ما وراء النهر، و پارس و کرمان و قهستان [(۱)] و خراسان جمله بگشت، اسحاق موصلی [(۲)] آورده است، در کتاب اغانی که او را فرزندی بمرد، بسیار جزع کرد، آنگاه بربط ساخت بر مثال فرزند خویش، و آنرا بر گردن نهادی و میزدی، و بدان غمگساری میگردی و میگریستی.

و او پدر مهتر نوح بود علیه السّلام. جمله عالم، از سه پسر نوح اند. و با او در کشتی هشتاد و نه تن بودند. چون فرزندان نوح و

فرزندان ایشان جمله هلاک شدند، در طوفان باد و آتش که بر قوم صالح و هود بود [(۳)].

[(۱)] اصل: قهتان، ولی قهستان معرب کهستان ناحیتی است در شرق ایران بشمال کرمان و دشت لوت.

[(۲)] اصل: موصلی، برای تشریح (ر: ۱، مأخذ مولف نمبر ۱۳).

[(۳)] در این جا مولف شجره اولاد نوح (ع) (یافت، حام، کنعان) را نوشته، ولی کاتب در آن مسامحت تمام ورزیده، و آنرا بهم مخلوط ساخته، و خوشخط و خوانا هم نوشته، علاوه بر آن رسیدن نم هم این حصه کتاب را مغشوش و خراب کرده که خواندن آن دشوار است. در این جا ما عینا نوشته‌های کتاب را تا جائی که خوانده میشود، نوشتیم (و العهده علی الکاتب) (۶) ارباب قصص و تاریخ‌نگاران در شمار و اسمای اولاد نوح مختلف و مشوش‌اند آنچه درین کتاب بنظر می‌آید، با نوشته‌های تورات و مسعودی و مجمل سر نمی‌خورد و نمی‌توان اقوال مشوش مورخان را با تورات تطبیق کرد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۸

اما مادر نوح قیوس بود [(۱)] بنت برالیک بن متوشلح، از برای آن او را نوح خوانند، که نوحه بسیار کردی [(۲)] چون او را وحی آمد به پیغامبری، صد و پنجاه ساله بود، و آن روز که سام بزاد، پانصد ساله بود، و در میان قوم خود یک هزار سال کم پنجاه سال بماند، آنگاه طوفان پیدا آمد. چون بگذشت شش صد سال بزیست، و پس از طوفان عالم را تمام، میان فرزندان خود قسمت کرد. بابل به سام داد، ترک و خزر و روم و ناحیت شمال به یافت داد، در ایام ضحاک، باو وحی پیغامبری آمد، و در آن وقت، صد و پنجاه ساله بود، در ایام او بت پرست بودند. یعوق و یغوث و نسر آن بتانست. و پرواز آسمان کتابی نیامد [(۳)] و او خلق را بصحف آدم و شیث

[(۱)] مسعودی طوری مینویسد، که با مجمل تطبیق نمی‌شود، و اقوال هر دو با نوشته این کتاب مطابق نیست و بالاخره میرخواند در روضه الصفا طور دیگر می‌نویسد. چون اقوال تمام مورخان درین باره مشوش است، عینا نوشته کتاب را نقل کردم، و از تطبیق آن که نمیشود، صرف نظر شد.

حاشیه این صفحه:

[(۱)] طبری: قینوش یا قیوس بنت براکیل. تاریخ سیستان: قینوش بنت برکائیل بن محوائیل.

[(۲)] در این جا به خط نوی که ما سوای خط متن است، حاشیه نوشته شده، چنین: «آنکه نوح را مشتق از نوحه و یعقوب را از عقب و یوسف را از اسف دانسته، دور از صواب مینماید. اصحاب قصص، متفق‌اند، که زبان تازی از اسماعیل علیه السلام پس بافواه افتاد، ازین وجه است ذبیح الله علیه السلام را کنیت أبو العرب است، و این مقرر است، که نوح علیه السلام قبل از ابو العرب بود، منه ۱۲» [(۳)] اصل: بیامد، ولی بقرینه ما بعد نیامد درست است.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۹

و ادريس دعوت کردی، و در توریة قصه نوح چنانچه بقرآن موافق [(۱)] آمده، و همه خلق باتفاق از نسل ویند، چنانکه خدای تعالی فرمود: و جعلنا ذریته هم الباقین [(۲)]، و همه خلق طوفان را مفراند، مگر پارسیان عجم و گبران هند [(۳)].

صحیح آنست که نوح علیه السلام بر شریعت مستأنفه مبعوث شد، و بنابراین صحت لازم باشد که بروی کتابی منزل بوده باشد، و غلبه ظن دران می‌آید، که صابیان که در قرآن با ادیان دیگر ذکر ایشان می‌آید، بر دین او بوده‌اند. بدین سبب در احکام شرع حکم ایشان، حکم اهل کتابست.

اما آنچه او را شریعت مستأنفه بوده است، صاحب قصص نابی [(۴)] در مجموع خود نقل کرده است، که بعثت او بشریعت بوده

است، و صحیح آنست، که عمر نوح یک هزار و چهار صد و پنجاه سال بود [(۵)] .

سام بن نوح علیه السلام

نام مادر سام عروه بنت یرالیک [(۶)] بن محول بن اخنوخ النبی بوده، محمد ادریس گوید: در میان اولاد سام نوزده زبان بود، عرب و عجم و روم همه از اولاد سام‌اند، همه نیکو روی. و بروایت توریه ارفخشد بن سام صد و دو ساله بود، و عمر سام سیصد سال بود [(۷)] و الله اعلم بالصواب.

ارفخشد بن سام

مادر ارفخشد صلیب [(۸)] بود، بنت سامیل بن قدیم. او از پس طوفان، بدو سال

[(۱)] در متن موافقت آمده، و بالای آن بخط نو (موافق) نوشته‌اند.

[(۲)] قرآن، الصافات، ۷۷

[(۳)] قصه طوفان در متون هندی مها بهارت و شت پت پران می‌آید، و پهلوان آن (منو) است، که بعد از طوفان انسان اولین شمرده میشود، و با نوح تورات مطابقت دارد.

[(۴)] در اصل: یابی، به تعلیقات آخر کتاب رجوع شود.

[(۵)] در این جا مولف شجره اولاد سام را آورده، کاتب آنرا به خط خوانا نوشته. و آثار نم هم آنرا مغشوش تر ساخته که خواندن آن متعسر است.

[(۶)] طبری: امه عمروره بنت براکیل تاریخ سیستان: عمریه.

[(۷)] این اعداد با شمار تورات سر نمیخورد، و ارفخشد در تورات ارفکشاد است. مسعودی و آثار الباقیه: ارفخشد.

تاریخ سیستان: ارفخشد.

[(۸)] طبری: صلیب بنت بتاویل.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۰

زاد، از آدم تا ارفخشد، دو هزار و دویست و چهل سال بود، و آنگاه که شالح [(۱)] بزاد صد و سی و پنج بود، و الله اعلم بالصواب.

شالح بن ارفخشد

مادر شالح سرود بنت سروش بن یافث. در آن وقت که عابر بزاد، او صد و سی ساله بود، از آدم تا او دو هزار و سیصد و سی و نه سال بود، از روزگار قینان تا زاده شدن شالح یک هزار و صد و سی سال بود.

عابر بن شالح

مادر عابر مکعبه [(۲)] بود، بنت عویلیم بن سام بن نوح. نور پیغامبری در پیشانی او پیدا بود، مردمان نشان آن نور یافته بودند، و گفته که او باشد، که خدای عز و جل را به یگانگی پرستد و بتان را بشکند، او را بزرگ داشتندی، چون فالغ [(۳)] بزاد، او صد و سی و چهار ساله بود، و یقطان پسر خواهر او بود، آنکه جور آشکارا کرد میان مردمان، و غارت کرد تا آنگاه که با او صلح کردند، و خراج گذاردند او را همه اهل یمن و ربیع و مصر، و خاندان ارباب عزت (؟) متفق‌اند، که هود پیغامبر علیه السلام او بود [(۴)] و

او چهار صد و هفتاد و چهار سال عمر یافت. و الله اعلم بالواقع.

صالح النبی علیه السلام

و هو صالح بن عبد الله بن حارث بن ثمود، بن عوض بن ارم بن سام بن نوح النبی علیه السلام [(۵)]. حق تعالی او را به بنی اعمام او فرستاد، که ایشان فرزندان ثمود

[(۱)] درین کتاب صالح به جای حطی و خای منقوطة هر دو آمده، ولی در تورات (شالغ) بدون نقطه آخرین ضبط است، در مجمل شالغ، و در ابو الفدا (طبع مصر) شالغ. طبری و مسعودی طبع مصر: شالغ. آثار: شالغ [(۲)] تاریخ سیستان: مرغانه.

[(۳)] اصل: فالغ. تورات، اصحاح ۱۱: فالغ. طبری: فالغ و گوید: و معناه بالعربیه قاسم، و انما سمي بذلك لان الارض قسمت، و الألسن تبللت فی ایامه (ص ۱۳۹). ابی الفداء: فالغ. مجمل (ص ۱۴۶) فالغ تاریخ سیستان ص ۴۲: فالغ. تاریخ گزیده (ص ۲۷): فالغ. مسعودی و آثار: فالغ.

[(۴)] مجمل و تاریخ سیستان درین قول با این کتاب موافق‌اند. طبری گوید: و یزعم ان هودا هو عابر بن شلغ. گزیده (ص ۲۸) هود علیه السلام، بعضی او را عابر می‌شمارند، هود بن عبد الله بن ذیاح بن حاروب بن عاد بن عوض بن ستاد بن آدم بن آدم بن سام بن نوح.

[(۵)] گزیده (ص ۲۹) صالح بن آسف بن عبید بن ناجح بن خاد بن ثمود بن حائر بن ادم بن سام بن نوح.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۱

بودند، و منازلهم الحجر، میان حجاز و شام وادی قوی بود، چون قوم عاد بطوفان باد هلاکت شدند، قوم ثمود بماندند و بسیار گشتند، و بت پرستی آغاز کردند، و فساد ظاهر گردانیدند.

یک روایت آنست: که صالح در اول بالغ شدن پیغامبر شد، و بروایت صحیح آنست، که بر سر چهل سالگی برو وحی آمد، و چهل سال خلق و قوم خود را بتوحید و عدل دعوت کرد، اندک مردم بدو بگرویدند، باقی قوم از و معجزه درخواست کردند و مهتر ایشان جندع بن عمرو بود [(۱)] بالتماس او، صالح علیه السلام دعا کرد ناقه که ده ماه آبستن بود، از سنگ بیرون آمد، و زانو بزد و بچه آورد، در بزرگی بمادر نزدیک، و بزرگی ناقه چنان بود، که ازین پهلوی او تا پهلوی دوم صد و بیست و پنج گز بود. چاهی بود قوم ثمود را، میان ناقه و جمله مواشی ایشان قسمت شد، یک روز مواشی را، و یک روز ناقه را، بدین سبب تنگ آمدند، قیدار بن سالف [(۲)] با چند تن شریک شد، و ناقه و بچه او را بگشتند. حق تعالی بر ایشان آتشی فرستاد تا همه هلاک شدند و عمر مهتر صالح دویست و هشتاد ساله بود. و صاحب تاریخ مقدسی چنین روایت میکند: که حق تعالی هود را به پیغامبری، نزدیک قوم فرستاد، و صالح را که به ثمود فرستاد، هم در ایام مملکت جمشید بوده است، در زمین بابل. و در بعضی تواریخ می‌آرد: که در میان مهتر نوح علیه السلام و مهتر ابراهیم علیه السلام دو هزار و دویست چهل سال بود، و در بعضی روایت از طوفان تا روز ولادت مهتر ابراهیم، یک هزار و صد و هفتاد سال بود، و الله اعلم.

هود النبی علیه السلام

هود بن عبد الله بن ریحان بن حارث بن عاد بن عوض بن ارم بن سام بن نوح النبی علیه السلام، پیغامبر خدای تعالی بوده است، و او مرد گندمگون بود، و هیچ یک از انبیاء علیهم السلام به آدم علیه السلام مانند ترازو نبود، و او قوم عاد را بتوحید و عبادت خدای

تعالی دعوت کرد، و از ظلم نهی کرد، بدین قدر فرمان بود او را. و او بردین مهتر نوح علیه السلام و شریعت او بود، و قوم عاد، مردمانی بودند، تمام خلقت و

[(۱)] مسعودی: جندع بن عمرو بن الدیل بن ارم بن ثمود بن عابر بن ارم بن سام بن نوح (۱: ۳۵۵).

[(۲)] مسعودی (۱: ۳۵۵) قدار بن سالف و مصدع بن مفرج، و دو زن: عنیزه بنت زعیم و صدوف بنت الماحیا.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۲

قوی بنت [(۱)] بیالا- هر یک صد گز بود، و آنکه کوتاه‌تر بود از همه، شست گز کم نبود، و مقام ایشان از حضرموت تا یمن و عمان بود، هود علیه السلام، مدت مدید، در میان قوم بود، و ایشان را دعوت میکرد، قبول نکردند مگر قوم اندک. و از اشراف ایشان مرثل بن سعید بن عقیر بود [(۲)] حق تعالی باران از ایشان هفت سال باز گرفت و قحط بدیشان گماشت، بعد از هفت سال برای باران خواستن به مکه آمدند، و مرثل در میان ایشان بود، از ایشان جدا شد، و ایشان دعا کردند، سه ابر پیدا آمد، سپید و سرخ و سیاه، هاتفی آواز داد، که اختیار کنید یکی را، ابر سیاه را اختیار کردند.

حق تعالی با دو آتش را به آن ابر بر ایشان گماشت تا همه هلاک شدند. هفت روز و هفت شب آن باد میرفت، تا جمله آن قوم ذره ذره رفتند و هلاک شدند. مرثل و قوم او بماندند. هود علیه السلام بعد از هلاک قوم بمکه آمد، و عمر مهتر هود چهار صد و شست و چهار سال بود. و بعضی گفتند [(۳)] (گور او) به حضرموت است، و بعضی گویند به مکه.

لقمان علیه السلام

بیک روایت لقمان حکیم، او بوده است [(۴)]، ایزد تعالی دعاء او را مستجاب کرد، و او را عمر هفت کرگس بداد، کرگس هفتصد سال بزید، که چهار هزار و نهصد سال باشد.

شداد المتمرّد

و هوشداد بن عاد بن عوص بن ارم بن سام بن نوح النبی علیه السلام، شداد

[(۱)] اصل: و قوی به نسبت.

[(۲)] طبری: مرثد بن سعد بن عفیر (ص ۱۴۹)

[(۳)] کلمات گور او در اصل نبود از قرینه تعبیر ابی الفدا زیاد شد، وی گوید: و بقی هود کذلک حتی مات و قبره بحضر موت، و قیل بالحجر من مکه. گزیده نیز گوید که به حضر موت مدفونست (ص ۲۹).

[(۴)] لقمان در ادب عرب به «صاحب لبد» مشهور است، و ارباب قصص ذکر کرگسهای وی را کرده اند، مجمل گوید: او یهود و من بود، و از خدای تعالی عمر خواست چنانکه هفت کرگس را، پس آواز آمد، که هم بیاید مردن، و حاجتش روا گشت. و کرگس پانصد سال بماند، و اینست صاحب لبد» ص ۱۸۸- طبری گوید: به اندازه عمر هفت کرگس زندگانی کرد، و هر کرگس هشتاد سال عمر کرد و کرگس آخرین لبد نام داشت، چون لبد بمرد، لقمان هم بمرد. ابی الفدا هم عینا چنین می گوید ولی مینویسد، که این لقمان ما سوای لقمان الحکیم است، که در عهد داود (ع) زندگانی داشت.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۳

و شدید دو برادر بودند، پدرشان عاد ملک بود، چون بمرد، ملک پدر هر دو را میراث شد، شدید بمرد، تمام ملک شداد را مسلم

شد، و بزرگ شد و همه دنیا بگرفت، چنانچه دویست و هفتاد پادشاه در زیر دست فرمان او بودند، و مال و خراج بدو گزاردندی. و ابن شداد ملحد بود، خدای تعالی پیغامبر را بوی فرستاد ایمان بوی نیاورد، پیغامبر به بهشت او را وعده کرد، شداد گفت علیه اللعنه: مرا چه حاجت، که برای چنین بهشتی، غیر خود را سجده کنم؟ من خود چنین جای بسازم، فرمود جمله پادشاهان دنیا را: تا همه امور (؟) از زر و سیم و جواهر عالم را نزدیک او آوردند، و شتالنگ گوسفند را در میان خلق روان کرد، و وزراء را فرمان فرمود، تا در حدود یمن، موضعی بقدر چندین فرسنگ در چندین فرسنگ برای او بهشتی ساختند و بر سر هر ستونی سنگین، خشتی از سیم، و اندایش [(۱)] آن دیوار از مشک و زعفران ساختند، و بجای سنگ ریزه در جویها از لعل و مروارید ریختند، سیصد سال بناست [(۲)] تا تمام شد. و او چون قصد آن موضع کرد و به نزدیک آن رسید، حق تعالی فرشته را بفرستاد، تا یک بانگ برایشان زد، او و همه خلق بدوزخ رفتند، و هیچ مخلوقی بدان موضع نرسید، و حق تعالی آن موضع را از چشم خلق پوشانید، تا در عهد معاویه شخصی شتربانی که شتر گم کرده بود میطلبید، بدان موضع رسید، و از آن موضع نشانی پیش معاویه آورد، و کعب احبار از آن حال خبر داد، که صدق است. و الله اعلم.

فالح بن عامر [(۳)]

نام او قاسم بود، مادرش عروه [(۴)] بنت صفوفی بن عویلیم بود، و ولادت او بعد از طوفان به چهل سال بود، و با فالج از فرزندان صلب او هفتصد سوار بر نشست، و از جلوس نمود کافر که اول به بابل ملک شد، تا وقت ولادت او صد سال بود، و از آدم علیه السلام تا نمود، دو هزار و هفتصد و دو سال

[(۱)] یعنی کاه گل و گلابه، و تنها اندا بر وزن فردا نیز به همین معنی آمده (فرهنگ نو بهار) اندائیدن ازین ریشه مصدر، و اندایش حاصل مصدر است.

[(۲)] کذا- شاید بیایست باشد.

[(۳)] کذا فی الاصل، ولی طوری که در سابق گذشت، عامر نی بلکه عابر است.

[(۴)] تاریخ سیستان: میشاخا.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۴

بود، چون صرح [(۱)] فرود آمد، فالج در زیر آن بمرد. پس از آن در زبانها اختلاف افتاد. و الله اعلم بالصواب.

ارغون بن فالج [(۲)]

در روایت ارغون آمده، مادر وی انه بنت شقر بن عویلیم بن سام بن نوح النبی علیه السلام بود، و عمر وی دویست و سی و نه سال بود، که ساروغ بزاد.

ساروغ بن ارغون [(۳)]

نام ساروغ سریع بود، مادرش عروه بنت کونک بن عویلیم، او را برای آن سریع گفتندی، که شتاب زده بود به نیکی‌ها کردن. هرگز ندیدی کس او را الا به نماز، یا بکار خیر، یا به عبادت یا به ثناء خدای مشغول بودی، سی ساله بود که ناحور بزاد، عمر وی دویست و سی سال بود. و الله اعلم بالحق.

ناحور [(۴)] بن ساروغ

تفسیر ناحور سرورزی بود، مادر وی ملکه بنت اخیل بن عویلیم. چون تارح بزاد، او چهل ساله بود، و عمر او دویست و چهل و هشت سال بود.

تارح بن ناحور [(۵)]

مادر تارح شکی بود بنت حومیان بن یقطان. پدرش او را تارح نام کرد، چون نمرود خزاین خود بدو داد، او را آرزو نام کرد، و گویند آزر نام آن

[(۱)] اصل: صرخ، ولی صرح صحیح است، بمعنی بنای عالی (المنجد) و نام قصر بخت نصر نزدیک بابل (منتخب).

[(۲)] تورات و مسعودی (ص ۲۵ - ج ۱) رعو، مجمل (ص ۲۲۸) ارغو، تاریخ سیستان (ص ۴۲) ارغوا. ابو الفدا (ص ۲۳) رعو. طبری (ص ۱۴۳) ارغوا. آثار: ارغو

[(۳)] تورات: سروج. طبری (ص ۱۴۳ - ۱) ساروغ - ابو الفدا کذا - مجمل (ص ۱۹۳) اشوع، اسوع، اشوع - تاریخ سیستان (ص ۴۳) اشروع - آثار و مسعودی (ص ۲۵ - ۱) ساروغ.

[(۴)] اصل: ناجور. تورات و مسعودی و آثار و ابو الفدا: ناحور. تاریخ سیستان (ص ۴۳) ناجورا.

مجممل (۱۹۳) باخور. طبری (ص ۱۴۳ - ۱) ناحور.

[(۵)] تورات: تارح - در اصل و دینوری و محمل و تاریخ سیستان و طبری (ص ۱۴۳ - ۱) تارخ. گزیده (ص ۳۰) تارخ بن ناخور بن ساروغ بن ارعنون بن حالع بن دبر بن شالح بن ارفخشد بن سام بن نوح.

آثار و مسعودی و ابو الفدا (ص ۲۳) تارح.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۵

بت بود، که در دست او بود، و بعضی گویند: آن بت او ساخته بود، و آزر بتگر بود بزبان ایشان، و او چهل و پنج ساله بود، که ابراهیم علیه السلام بزاد. صاحب قصص نابی [(۱)] ابو الحسن بن هیصم چنین روایت کند، که آزر مردی از کوشان بود، از سواد کوفه، و در ملک بابل، که بعد از طوفان تاج بر سر نهاد، و جباری کرد. در وقت مهتر ابراهیم علیه السلام، نمرود [(۲)] بن کنعان بن کوس بن ارم بن سام بن نوح بود، و بعضی گویند، از اولاد حام بود، واضح آنست که اول پادشاه مشرق و مغرب او بود، بعضی گویند: نمرود ملک بابل و عراق داشت، از دست گشتاسپ بن لهراسپ ملک عجم بگرفت، و نمرود دعوی ربوبیت میکرد، و چون وقت ولادت مهتر ابراهیم نزدیک آمد، منجمان و کاهنان نمرود را خبر کردند، که کودکی از مادر تولد خواهد شد، که ملک تو بر دست او برفتند، نمرود فرمان داد، تا جمله مردان از زنان پرهیز کنند، چون حق تعالی ابراهیم را از صلب پدر به رحم مادر برد، مادر ابراهیم را علیه السلام اهلیه [(۳)] نام بود، و حمل او را مخفی داشت، و چون ابراهیم از مادر بزاد، مادر بجهت او در زمین محلی سمجی [(۴)] راست کرد، و او را در آنجا پروردن گرفت تا بزرگ شد، و الله اعلم بالحق

اسماعیل النبی علیه السلام بن ابراهیم الخلیل صلوات الله علیه اسحاق النبی علیه السلام بن ابراهیم الخلیل صلوات الله علیه

این ده خصلت سنت ابراهیم خلیل است علیه السلام: آب در دهان کردن، و مسواک کردن، و آب در بینی کردن، و موی لب باز کردن، فرق سر شانه کردن، موی زیر بغل کردن، موی عانه پاک کردن، موی قفا تراشیدن، استنجا پاک کردن. [(۵)] الواجبات عشر

خصال، خمس فی الرأس: المضمضه و الاستنشاق و السواک

[(۱)] اصل: قصص فاریابی (ر: ۱).

[(۲)] کذا- ولی صحیح آن مطابق بروایات مورخان در طبقه (۵) مبحث نمرود خوانده شود.

[(۳)] در تاریخ سیستان ۴۳ نام مادر ابراهیم بنت ثمر است.

[(۴)] سمج چو تند، زندان دزدان که زیر یا بالای کوه سازند (فرهنگ نوبهار) ته خانه زیر زمین (لطایف).

[(۵)] خصلت دهم در اصل نسخه نیامده، شاید کاتب آنرا نوشته باشد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۶

و قص الشارب، و فرق الشعر. و خمس فی الجسد: [(۱)] الاظفار و نتق الابط [(۲)] و حلق العانه [(۳)] و الجیاد، و الاستنجاء بالماء.

چنین روایت کردند: که نمرود، در مدت چهل سال هفت هزار کودک بجهت ابراهیم کشته بود، ابراهیم چون سیزده ساله شد، ناگاه پدر او را بدید، از مادرش پرسید، که این کیست؟ گفت: پسر تو ابراهیم، از خوف نمرود متامل شد. ابراهیم در غار با مادر در مناظره شد، و با پدر به جهت بتان مناظره شد، و با قوم به جهت کواکب مناظره شد، با نمرود به جهت شکستن بتان مناظره شد. پس تدبیر سوختن ابراهیم کردند. نمرود بفرمود: تا در دامن کوهی به جهت آتش موضعی ساختند.

شست گز درازی، به جهت او چهل روز آنرا به هیزم پر کردند، و آتش در زیر آن در زدند، ابلیس ایشان را تعلیم منجیق داد، تا ابراهیم را در آتش انداختند، مدت هفت روز، چون بر آمد، نمرود بر جای بلندی رفت، ابراهیم را بسلامت دید، مادر و پدرش را فرمان داد، تا او را آواز دادند، چون نظر کرد، موئی بر اعضاء مبارک او تغییر نپذیرفته بود، او را بیروت آوردند، و دست از ایداء او برداشتند.

و بعضی گفته‌اند: صرحی بساخت، و در مدت چهل سال، هشت هزار پایه در بالا برد چون بر آنجا رفت، تا به آسمان جنگ کند، جبرئیل بانگ بر وی زد، صرح خراب شد، نمرود هلاک گشت، و مدت عمر و ملک او دویست و هفتاد سال بود، و بروایتی بر پشت کرگس به آسمان قصد کرد، از آنجا فرود افتاد، هلاک شد. مهتر ابراهیم بسلامت ماند، بروایتی پشه در بینی او رفت، هفت سال در رنج و زحمت آن در ماند، عاقبت هلاک گشت.

مهتر ابراهیم علیه السلام، بعد از بیرون آمدن از آتش، دختر عم خود ساره بنت هرمس ناحور [(۴)] را بخواست، برادر زاده او لوط بن هارون [(۵)]

[(۱)] اصل: تعلیم، ولی تقلیم بمعنی بریدن ناخن درست است.

[(۲)] نتق الابط: کندن موی بغل.

[(۳)] حلق العانه: تراشیدن زیر ناف. جیماد جمع جید بمعنی گردن.

[(۴)] مسعودی ۱: ۳۵. ساره بنت بتوایل ابن ناحور. اصل: ناحور.

[(۵)] مسعودی: لوط بن هاران بن تارح بن ناحور و هو ابن اخي ابراهیم.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۷

آزر علیه السلام بدو ایمان آورد، پدر خود را بایمان خواند، اجابت نکرد، و او در آن وقت هشتاد ساله بود، و بیک روایت ابراهیم و ساره و لوط و پدر لوط، چهار کس هجرت کردند، ساره را در صندوق کرده، بیرون آوردند، باج با نان باج طلب کردند، در

صندوق را بگمان مال بکشادند که قماش است چون ساره را بدیدند خواستند، که نمرود را خبر کنند، حق تعالی میان زبان ایشان اختلاف پیدا آورد ببلبله اللسن [(۱)]، آن بلاد را بابل بدان سبب نام شد، و ابراهیم از آنجا نقل کرد، بشام رفت بزمین فلسطین، پس چون حق تعالی بیست صحیفه بوی فرستاد شریعت مهتر نوح را به شریعت وی، منسوخ گردانید، و ده سنت که بر دین ماست، بر وی فرض بود، و او خود را بعد از هفتاد سال به تیشه ختنه کرد، و بروایتی بعد از هشتاد سال. و اعزاز مهمانان بر وی فرض بود، روزه و نماز و حج همه. بمزرعه حبرون که ملک او بود، بحکم شرعی [(۲)] دفن کردند، و تا بدین عهد مایده اولاد او بر قرارست، حق تعالی این پادشاه عالم عادل نیکو سیرت عالم پرور را سالها بسیار باقی دارد، آمین و رب العالمین.

اسحاق النبی علیه السلام [(۳)]

مادر اسحاق علیه السلام، ساره بنت هیاران بن آزر بود [(۴)] و چون ابراهیم علیه السلام صد ساله شد، و ساره نود و نه ساله بود، حق تعالی ابراهیم را بزبان جبرئیل باسحاق و بعد از او به یعقوب بشارت داد، قوله تعالی: و فبشرناها باسحاق و من وراء اسحاق یعقوب [(۵)] و اسحاق پیغمبر بس بزرگ بود، و در حیات پدر خود، خلق را بدین ابراهیم دعوت میکرد، و زن او رقیقا [(۶)] بنت ناحور بن آزر بود دختر عم اسحاق. و او را

[(۱)] در اصل مغشوش است، از لحن هم خوانده میشود. بلبل الألسن ای خلطها (المنجد) لسن بضم اول جمع لسانست

[(۲)] در اصل بجای شرعی (شری) نوشته است، نام مدفن ابراهیم در تورات (حبرون) و عفرون است، که ابراهیم از بنی حث خریده بود (تکوین، ۲۵) طبری: حبرون

[(۳)] مولف زیر این عنوان دایره اولاد اسحاق (ع) را آورده، و خیلی مغشوش است که خوانده نشد بقول مسعودی (۱: ۳۶) پسران ابراهیم از بطن قنطوراء شش نفراند: مرق، نفس، مدن، مدین، سنان، سرح.

[(۴)] طبری و دیگران: هاران، که عم بزرگ ابراهیم (ع) بود. مسعودی: ساره بنت بتوایل بن ناحور و هی ابنه عم ابراهیم (۱: ۳۵)

[(۵)] در متن کتاب کاتب، این آیه را غلط نوشته، تصحیح شد. قرآن، هود- ۷۱

[(۶)] مسعودی: یومحاء بنت بتوایل.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۸

از آن زن دو پسر آمد بیک شکم، یکی عیص [(۱)] دوم یعقوب، مهتر اسحاق، عیص را دو ستر داشتی، و مادرش یعقوب را دو ستر داشتی، و مهتر اسحاق در آخر عمر پوشیده چشم شد، روزی عیص را گرفت: برو برای من شکاری آر، و از ان به جهت من طعامی بساز، تا ترا دعا گویم، عیص بطلب صید برفت، مادر مهتر یعقوب را خبر کرد، که بزغاله ذبح کن، و پوست او در ساعد خود کش و طعامی از گوشت او نزدیک پدر آر، تا ترا دعا کند. یعقوب بفرمان مادر همچنان کرد، مهتر اسحاق او را دعا کرد، تا خدای بر نسل او برکت کند، و از فرزندان او پیغامبران انگیزد، برکت این دعا، حق تعالی از پشت یعقوب، هفتاد هزار پیغامبر بفرستاد. چون عیص از صید باز آمد، شکاری بخدمت پدر آورد، اسحاق گفت: آن دعاء برادرت یعقوب برد، اما ترا دعائی کنم: که نسل ترا برکتی باشد، و از پشت تو پیغامبری صابری آید، یعنی ایوب. پس دعاء مهتر اسحاق مستجاب شد، و همه ترکان روم و پادشاهان عجم، از فرزندان عیص اند، و ایوب پیغامبر علیه السلام و مهتر اسحاق صد و هشتاد [(۲)] ساله بود، چون برحمت حق پیوست، در جوار مهتر ابراهیم دفن کردند، صلوات الله علیهم. و السلام علی من اتبع الهدی.

مهتر یعقوب علیه السلام پیغامبر خدای بود، چون بحد جوانی رسید، مهتر اسحاق

[(۱)] تورات: عیسو.

[(۲)] مسعودی: صد و هشتاد و پنج.

(*) جدول اسباط در اصل نسخه لا یقرأ بود، این نامها از مروج مسعودی (ج ۱- ۲۷) نگاشته شد، ولی در تورات (تکوین - ۳۵) چنین است: از بطن لیئه ۱- را و بین، ۲ شمعون ۳ لایو ۴ یهوذا ۵ یساکر ۶- زبولون، از بطن راحیل: ۷ یوسف ۸ بنیامین. از بطن بلهه جاریه راحیل: ۹ دان ۱۰ تفتالی. از بطن زلفه جاریه لیئه: ۱۱ جاد ۱۲ اشیر. ابو الفدا هم اسامی اسباط را چون مسعودی آورده است، ولی بعوض کان، کاز مینویسد (ص ۳۷ ذیل طبری).

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۹

او را وصیت کرد، که اگر زن خواهی، از دختران نیا [(۱)] خود خواهی، رایان بن ناهر [(۲)]، و رایان بزمین شام ساکن بود، و بر عزیمت زن خواستن روی بشام آورد، بمنزلی فرود آمد، که بیت المقدس او بود، بخواب دید، که نردبانی از نور به آسمان بر نهادستی، و ملایکه فرو می آمدی. حق تعالی برو وحی کرد، این زمین ترا، و فرزندان ترا میراث باشد، و از ایشان پیغامبران فرستیم، و امامان و شریعت.

و هم ایشان را و ترا نگاه داریم، تا بدین موضع باز آئی. چون یعقوب بشام رفت، خال او دو دختر داشت مهتر را اولیا، و کهتر را راحیل نام بود، و در آن شریعت جمع دو خواهر روا بودی، هر دو را در حکم خود آورد، و دو کنیزک بود، ایشان نیز خواهر یک دیگر بودند. یکی را نام بیلقا، و دوم را فتلقا، هر دو کنیزک را هم بخدمت او کشیدند. شش پسر از آن دو دختر خال آورد. و شش از آن دو کنیزک. از اولیا چهار پسر بود، و از راحیل دو. و از کنیزکان از هر یک سه پسر. حق تعالی از میان ایشان یوسف را بمزید جمال مخصوص گردانید، تا از کنار پدر دور افتاد، و مدت چند سال در فراق او بماند و چندان بگریست، که دو چشم او سفید شد، و بجامه مهتر یوسف که بر روی او انداختند، چشمش روشن گشت، و او با جمله فرزندان به مصر آمد، و مهتر یوسف را در دولت و مملکت پیغامبری بدید، و در مصر برحمت حق پیوست، و عمر او صد و چهل و پنج سال بود [(۳)] و او را بشام آوردند، و در جوار پدر و جد اسحاق و ابراهیم علیهم السلام دفن کردند، و برادر او عیص هم در آن روز وفات کرد، هر دو برادر در جوار یک دیگر مدفونند [(۴)] علیهم صلوات الله و سلامه.

و الله اعلم بالحق.

مهتر یوسف علیه السلام

مهتر یوسف علیه السلام پیغامبر صاحب جمال بود، و مهتر یعقوب او را از همه فرزندان دوستر داشتی، و او هفت ساله بود، که در خواب دید، که یازده ستاره از آسمان و ماه و آفتاب فرود آمدند و خدمت او کردند، با پدر گفت. یعقوب علیه السلام او را منع کرد، که زینهار تا ازین خواب تو، برادران آگاه نگردند، و بعضی گویند: که

[(۱)] نیا: جد پدری یا مادری، که جمع آن نیاکان است (فرهنگ نو بهار).

[(۲)] طبری: لیان بن ناهر. ابو الفدا: لابان. تورات: لابان.

[(۳)] مسعودی: صد و چهل.

[(۴)] کلمه مدفونند در اصل نیست، شاید چنین کلمه افتاده باشد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۰

مادر برادرانش بشنید، و با ایشان باز گفت. برادران رای زدند، که او را بیاورد، و بموضعی باید انداخت، که از کنار یعقوب علیه

السلام دور افتد، رو بیل برادر مهتر بود گفت: کشتن باو مصلحت نیست.

ابن جریج [(۱)] میگوید: که شمعون گفت، او را در چاهی باید انداخت از پدر اجازت خواستند و بتماشای بردند، و او را در چاهی انداختند. کاروان مالک زعر [(۲)] بدان موضع رسید، و او را از چاه بر آورد، برادران آمدند گفتند: این غلام گریخته ماست، و به بیست درم نقره قلب فروختند، و مالک او را بمصر برد، قطمیر و زیر عزیز مصر بود، و زلیخا زن او، او را بخرید، و زلیخا بخوبی او دل بباد داد، و از برای دفع تهمت از خود یوسف را در زندان کرد، هفت سال در زندان ماند، تا عزیز مصر خواب دید: که هفت خوشه سبز، و هفت خوشه خشک دید، و تعبیر آن یوسف باز گفت، و او را وزارت مصر داد، و عزیز شد، و برادران بوی رسیدند، و مهتر یعقوب با اهل و تبع و خویشاوندان، بقدر هشتاد تن به مصر آمدند، و یازده برادران و مادر و پدر او را خدمت کردند، و مدت غیبت او از پدر چهل سال بود، و یعقوب بعد از آنچه بمصر آمد، هژده سال بزیست، پس او در مصر، و برادرش عیص در شام، در یک روز برحمت حق پیوستند و مهتر یوسف، بعد از پدر بیست و سه سال بزیست و بروایت تورات عمر یوسف تا عهد موسی و خضر بود، و میان آنچه یعقوب بمصر آمد، تا آن گاه که موسی بنی اسرائیل را از مصر بیرون آورد چهار صد سال بود. چون یوسف وفات یافت، در تابوت رخام کردند و در نیل دفن کردند، موسی علیه السلام او را از آنجا بیرون برداشت و به بیت المقدس آورد، و عمر مهتر یوسف با صح روایت صد و بیست سال بود، و الله اعلم بالصواب.

[(۱)] عبد الملک بن عبد العزیز ابن جریج از مشاهیر رجال حدیث در سنه ۸۰ هـ - بمکه متولد، و در حوالی ۱۵۰ هـ - وفات یافت. ذهبی در تذکره الحفاظ گوید: که وی اصلاً رومی بود و ابن خلکان (ج ۱ - ۴۰۵) وی را از واضعان حدیث میدانند و گوید: انه اول من صنف فی الاسلام. طبری از این شخص بسیار روایت میکند.

[(۲)] کذا فی الاصل، ولی طبری (ص ۲۳۳) نام این شخص را (مالک بن دعر بن بویب) مینویسد، و مجمل (ص ۱۹۵) مالک دعور می آورد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۱

لوط النبی علیه السلام

لوط بن هارون بن آزر، برادر زاده مهتر ابراهیم بود علیه السلام چون ابراهیم بزمین فلسطین ساکن شد، حق تعالی او را به چهار باره شهر فرستاد، بروم و داد و رما و صدایم [(۱)] از زمین فلسطین، و دران زمین قحط بود، در این سال خصب [(۲)] شد. غرباء روی بدان شهرها نهادند و جماعتی این فعل شنیع آغاز کردند: حسن روایت میکند، که با مردمان مباشرت میکردند. لوط ایشان را بفرمان منع کرد، باز نه ایستادند، حق تعالی جبرئیل را فرمان داد، تا آن شهرها را به پر [(۳)] خود برکند، و نزدیک آسمان برد، و از آنجا آتش در ایشان افتاد، و همچنان باز گونه بزمین آمدند، و زیروزبر شدند، و مهتر لوط علیه السلام، با فرزندان خود، مگر زن، بخدمت ابراهیم پیوست، و الله اعلم بالصواب و الیه المعاد و المآب.

ایوب الصابر من ابناء عیص

ضحاک روایت میکند: که او را ایوب بن موص بن عیص بن اسحاق [(۴)] علیه السلام گفتندی، داماد مهتر یعقوب بود، ولیا دختر یعقوب در حکم او بود، و مادر ایوب دختر مهتر لوط بود، و دوباره حوران و سه [(۵)] از ان او بود، و مال بسیار داشت و مویش بی شمار، سیزده فرزند داشت، و یک هزار غلام. ناگاه خدای تعالی او را ببلاء جذام مبتلا کرد، و تمام مال و مویشی و فرزندان او هلاک شدند، مگر زن او دختر مهتر یعقوب که خدمت او میکرد، و درین بلاه هفت سال و هفت ماه و هفت روز، و هفت ساعت

بماند.

[(۱)] کذا فی الاصل، طبری (ص ۳۴۳- ج ۱) صبعه، صعره، عمره، دوما، سدوم. مجمل (ص ۱۹۱) صفحه، صعوه، عمره، دوما، سدوم. تورات (تکوین): سدوم، عموره، ادمه، صبویم، صوعر گزیده (ص ۳۵): صنعه، صعوه، عمره رویا، سدوم.

[(۲)] خصب: بکسر اول و سکون دوم، فراخی عیش و بسیاری گیاه (منتخب).

[(۳)] مطابق به املاى قدیم (بر) یک نقطه دارد، شاید پر باشد پياء پارسی.

[(۴)] طبری: ایوب بن اموص بن رعویل (راح) بن عیص. مسعودی: ایوب بن موصن بن رزاح بن رعویل بن عیص.

[(۵)] کذا فی الاصل: یاقوت گوید: دیر ایوب قریه بحوران من نواحی دمشق، ولی شهر دیگر قرار ضبط طبری ثانیه باشد، که در این جا (سه) آمده.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۲

حق تعالی از زیر پای وی چشمه پیدا آورد، تا در آنجا غسل کرد، و صحت یافت. حق تعالی او را بیست و شش فرزند بخشید، و مال و مویشی دو چند آنکه داشت، کرامت کرد، و بر سر او از نماز پیشین تا نماز شام ملخ زرین بیارید. پس از آن حق تعالی او را باهل روم فرستاد، و بردین مهتر ابراهیم، تا آن وقت که عیسی علیه السلام بیامد. و الله اعلم بالصواب.

شعیب النبی علیه السلام

نام مهتر شعیب بزن [(۱)] بود، و در نسب او اختلافست، و او نابینا بود، چنانکه ایزد عز و جل فرموده است: و انا لنراک فینا ضعيفا [(۲)]. و چنین میگوید که او خطیب انبیاء بود، ایزد تعالی او را باهل مدین فرستاد، و ایشان اصحاب الایکه بودند، در مکیال و میزان نقصان کردند، چنانکه خدای تعالی فرمود: «و لا تنقصوا المکیال و المیزان» [(۳)].

محمد اسحاق روایت میکند: که شعیب بن مرولیت بن دعویل بن هران بن عنقا بن راس بن اسحاق بن ابراهیم علیه السلام بود [(۴)]. وهب میگوید: که دختر لوط در خانه مهتر شعیب بود، و بعد از هلاک قوم او مهتر شعیب اعرج و اعمی بود، و او را حق تعالی باهل مدین فرستاد، و حرارت بر ایشان گماشت، و ایشان در بیشه پناه کردند، ابری بر ایشان فرستاد، تا در میان سایه آن ابر پخته شدند، و هلاک گشتند، و پس از آن چندگاه مهتر شعیب برحمت حق پیوست، و الله اعلم بالحقیقه.

موسی کلیم الله و هارون الوزیر

موسی بن عمران بن بصیر بن واهب بن لاوی بن یعقوب [(۵)] و اخوه

[(۱)] کذا فی الاصل: ولی طبری (ص ۲۲۵) یترون آورده.

گزیده (ص ۴۲) شعیب بن تویب بن عنقا بن مدمان بن ابراهیم.

[(۲)] قرآن، هود ۹۱

[(۳)] قرآن هود، ۸۴.

[(۴)] طبری (ص ۲۲۵- ۱) قرار تورات: شعیب بن صیفون بن عنقا بن ثابت بن مدین بن ابراهیم.

و کان ابن اسحاق یقول: هو شعیب بن میکائیل من ولد مدین. مسعودی (ص ۲۸- ۱) شعیب بن نویت بن رعویل بن مر بن عنقاء بن

مدین، بن ابراهیم. مجمل (ص ۱۹۸) پسر مشعون بن عفان بن مدین بن ابراهیم.

[(۵)] مسعودی (ص ۲۸-۱) موسی بن عمران بن قاهث بن لاوی بن یعقوب. مجمل (ص ۲۰۳) بحواله تاج التراجم: موسی ابن عمران بن یصحر بن قاهب بن لاوی بن یعقوب. طبری (ص ۲۷۰-۱) موسی بن عمران بن یصهر بن قاهث بن لاوی بن یعقوب. گزیده: (ص ۴۲) موسی بن عمران بن قماث بن لاوی بن یعقوب.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۳

هارون بن عمران علیه السلام، و مادر ایشان اناحید [(۱)] از فرزندان لاوی بن یعقوب.

و بروایت تورات یوخابد [(۲)] و نام خواهر موسی مریم، و این مریم در حکم کالوین بن یوقیا بن یهودا ابن یعقوب بود، و زن موسی علیه السلام صفورا دختر شعیب علیه السلام بود، [(۳)] و فرعون موسی از عمالقه شام بود، نام او ولید بن مصعب [(۴)] و کنیت او ابو مره بود، و فرعون را چهار صد سال ملک بود، از ضحاک ملک بابل، و در جوانی او را درد سر نبود، همه صحت داشت. بنی اسرائیل بعد از یوسف علیه السلام با فرعون یار شدند، مگر اندکی که در دین مهتر ابراهیم بماندند.

حق تعالی فرعون را بر ایشان گماشت، تا بخواب دید، که ملک تو بر دست یکی از بنی اسرائیل بر خواهد افتاد، میان زنان و مردان جدائی کردند، فرزندان را کشتن فرمود. حق تعالی حمل مادر مهتر موسی را به پرده عصمت خود پیوشانید تا او را بعد از ولادت در تابوت نهاد، و در نیل انداخت، و آسیه [(۵)] او را فرمود تا بیرون آوردند، و در کنار فرعون بپرورد، چون بزرگ شد، قبطی را بکشت، فرعون به طلب او فرمان داد. حزقیل بن حایل که در سر ایمان آورده بود،

[(۱)] طبری (ص ۲۷۰-۱) فنکح عمران یحب ابنه شمویل بن برکیا بن یقسان بن ابراهیم و بروایت دیگر:

ثم ولد لعمران موسی و کانت أمه یوحانذ و قیل کان اناحید.

[(۲)] تورات (خروج- ۶) عمرام یوکابد عمه خود را بزنی گرفت.

[(۳)] طبری (ص ۲۷۰-۱) و امرأته، صفورا ابنه یترون و هو شعیب، مسعودی کذا (ص ۲۸-۱) تورات:

موسی از فرعون رفت، و در مدیان نزدیک چاهی فرود آمد، و عوئیل کاهن مدیان هفت دختر داشت که از آن جمله صفوره دخترش را بوی داد، و جرشوم از بطن وی زائید (خروج- ۱).

[(۴)] مسعودی (۸۱: ۳) ولید بن مصعب بن معاویه بن ابی نمیر بن الهلوس بن لیث ابن هران بن عمر بن عملاق.

گزیده: (ص ۴۲) ولید بن مصعب بن ریان.

[(۵)] اصل: البته، ولی آسیه صحیح است، طبری و مجمل و گزیده و دیگر اصحاب قصص درین باره متفق القولاند، ولی تورات گوید این زن دختر فرعون بود.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۴

موسی علیه السلام را خبر کرد، از مصر به مدین [(۱)] آمد، و ده سال شبانی مهتر شعیب کرد، و دختر او را بخواست، و بدو وحی آمد، و او را بفرعون فرستاد، و او را دو معجزه داد، ید بیضا و عصا. و فرعون او را تکذیب کرد، و سحره بد و ایمان آوردند، و موسی بفرمان او از مصر با بنی اسرائیل بیرون آمد، و فرعون در عقب او روان شد بلب بحر قلزم، حق تعالی او را در بحر راه داد، و فرعون غرق شد، و قارون پسر عم موسی علیه السلام بود و مال بسیار داشت، که چهل مرد کلید گنج‌ها را از زمین برگرفتند. با موسی خلاف کرد، و بدعاء موسی بزمین فرو رفت. موسی را فرمان آمد که بشام می باید رفت، بدعاء بلعم باعور در میان تیه بماند، و معجزات بی شمار در تیه ظاهر شد، و بنی اسرائیل چهل سال در تیه بماندند، و عصا، و تورات و من و سلوی، و دوازده چشمه آب ظاهر از یک سنگ خورد، و بقره، و قتل عاج بن عوج بن عنق، عبادت گوساله، همه در تیه بود، و هارون پیش از موسی بسه سال

برحمت حق پیوست، و او صد و هژده ساله بود، و بیست سال از موسی مهتر بود. و چون موسی صد و بیست ساله شد برحمت حق پیوست، و یوشع بن نون را بر بنی اسرائیل خلیفه کرد، و بروایتی موسی و یوشع و کالو [(۲)] و توساقان بن حزقیل [(۳)] همه در ملک ضحاک بودند، و بروایتی بعد از ضحاک پانصد سال در ملک منوچهر و بروایتی در عهد بهمن. و معجزات موسی آن بود که از نزدیک فرعون الکن رفت و صحیح باز آمد، دوم عصاء او

[(۱)] اصل: مداین، ولی مدین اصح است.

[(۲)] در صفحات ما بعد این کتاب کانو آمده، ولی طبری (ص ۳۲۳) کالب بن یوفنا، و مجل (ص ۲۰۵) کالوب بن یوفنا، و قاموس العهد (ص ۷۱۱) بن یفنه به تشدید نون، و مسعودی: کالب بن یوقنا بن بارض بن یهوذا آورده.

[(۳)] اصل: حرقل که صحیح آن حزقیل است و شرح آن می‌آید.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۵

ثعبان شد. سیوم ... آن جادو فرو خورد [(۱)] چهارم بهر گاه که دست باز کردی، چون آفتاب تابان بودی. و پنج دیگر ملخ، و شیش، و غوک، و خون شدن آبها قبط، و طوفان، و هم شگافتن دریا، یازدهم دوازده چشمه آب از یک سنگ بضرع عصاء، دوازدهم سایه بانی ابر در تیه، سیزدهم فرود آمدن من و سلوی به بنی اسرائیل. و جز این معجزات دیگر هم بود، و او را عمر صد و بیست سال بود.

یوشع

یوشع بن نون بن افرایم [(۲)] بن یوسف، خلیفه موسی بر بنی اسرائیل، بروایت حسن در حال حیات موسی علیه السلام پیغامبر شد، چون موسی به حمیت در وی [(۳)] بدید تمنا موت کرد، و بروایت بعضی خواهرزاده موسی بود، ذو الکفل او بود، و او با موسی در طلب خضر همراه بود، چون موسی و هارون در تیه برحمت حق پیوستند، و او با بنی اسرائیل بیامد، شهر بلغا [(۴)] را از دست جباران عمالقه بیرون آورد، و جمله عمالقه را بکشت، و سی و یک ملک را که در زمین شام بودند بکشت، و چهل سال پیغامبر بود، و همه ملک او چون برفت، کانو بن نوقیا [(۵)] که پسر خواهر موسی بود، بر بنی اسرائیل خلیفه کرد، و او چهل ساله بود، پسر خود یوسافاس را خلیفه کرد، و این یوسافاس در جمال مثل یوسف بود، چهل سال دیگر بعد از آن او بود.

[(۱)] اصل: سیوم هروان آن جادو الخ، ولی عبارت مبهم است، در حاشیه کتاب چنین تصحیح شده:

تمام تعبیه و مات سحره را فرو خورد. این عبارت مصحح نیز مغشوش است، و شاید عوض مات (حیات) جمع حیه بمعنی مار باشد.

[(۲)] تورات سفر یوشع: افرایم. مجمل (ص ۲۰۴) افرایم. ابو الفدا و مسعودی: افرایم. طبری (ص ۳۰۶) یوشع بن نون بن افرایم بن یوسف. گزیده (ص ۴۹) یوشع بن نون بن النساناخ بن عمهور بن لیدان بن شوبلح بن افرایم.

[(۳)] در این جا بالای کلمه (در) از طرف کدام شخص (بر) نوشته شده. قصه حمیت و تمنای مرگ در بین اصحاب قصص مشهور است، دیده شود طبری (۳۰۵) و غیره.

[(۴)] کذا. مسعودی (۲۹-۱) فافتتح بلاد اریحا من ارض الغور و هی ارض البحیره المنتنه تورات: اریحا. مجمل (ص ۲۰۵) بالعه. طبری: اریحا.

[(۵)] کذا فی الاصل، شرح آن گذشت.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۶

حزقیل [(۱)]

حزقیل بن خالد بن نوایم بن عربا بن مواصا بن وراس بن احراما بن یوساقت بن ساسان بن راحیم بن سلیمان بن داود علیه السّلام، و قیل حزقیل بن نورا.

و مادر او را نخته نام بود، و او پیغامبر بود، بر سر قومی که سی و اند هزار کس بودند، که آن پیش عدو برفتند. حق تعالی بفرمود تا جان همه را به یکبار برگرفتند، و پیغامبر دعا کرد، زنده گردانید.

اشمویل

بن هلقاشا [(۲)] پیغامبر بنی اسرائیل، قوم او ازو درخواست کردند، که ما را ملکی باید که ما بقوت او با عمالقه جهاد کنیم، حق تعالی طالوت ملک را بر ایشان ملک گردانید، و تابوت را که عصاء موسی و هارون در آنجا و ریزهای الواح موسی، و یک طاس زرین و سکینه صورتی بر هیأت بزرگواری از بنی اسرائیل [(۳)] و مشرکان بفرمان برده بودند باز آوردند، و در مصاف او طالوت مر جالوت را بکشت، و این طالوت از سبط سام بود. و الله اعلم.

الخضر [(۴)]

خضر بن ایلیا بن ملکا بن قالع بن عابر بن ارفخشد بن سام بن نوح علیه السّلام بود، و پدر او پادشاه بود، و بعضی گویند: خضر بن عامل از فرزندان ابراهیم علیه السّلام بود. و بروایت ابو حذیفه، خضر را نام ارمیا بود [(۵)] حق تعالی او را در آخر عهد

[(۱)] اصل: حرقیل. مجمل (ص ۲۰۵) حزقیل ابن العجوز. طبری (ص ۳۲۳) حزقیل بن بوذی تورات:

حزقیال. مسعودی (۳۱-۱) حزقیل. گزیده: حزقیل بن بوری از نسل لاوی.

[(۲)] مجمل: (ص ۲۰۷) پسر بالی بن علقمه. طبری (۳۳۰-۱) شمویل بن بالی بن علقمه بن یرخام ابن الیهود بن تهوبن صوف.

مسعودی (۳۲-۱) شمویل بن بروحان بن ناحورا گزیده (۵۱) اشمویل بن هلقاما بن روهم بن یهود بن برحو بن صوف.

[(۳)] در این جا عبارت پریشانست، و شخصی در متن بر کلمه هیأت علامتی گذاشته و در حاشیت (طابوت) نوشته است، که مقصدی از آن بدست نمی آید، شاید مطلب از هیأت بزرگواری همان هیکل مقدس باشد، ولی سکینه آنست که طبری گوید: طست من ذهب یغسل فیها قلوب الانبیاء اعطاها الله موسی.

[(۴)] طبری: اسمہ بلیا بن ملککان بن فالغ مجمل: خضرا لیسع است، نام او ایلیا بن فالغ. مسعودی: الخضر بن لمکان بن فالغ.

[(۵)] طبری: اورمیا ابن خلقیا و کان من سبط هارون بن عمران.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۷

باستانیة الملک [(۱)] پیش از آنکه بخت نصر، بیت المقدس را خراب کردی، به پیغامبری فرستاد، و باکثر روایات پسر خاله ذو القرنین بود، و وزیر او بود. و ابن عباس میگوید: که نام او الیسر [(۲)] بود، او را خضر برای آن نام شد، که در موافقت سکندر در ظلمات رفت، و آب حیات بخورد، بعد از آن هر جا که پای نهاد سبز میشد، و او موکلست بر بادها، و تا نفع صور زنده خواهد بود. و الله اعلم.

الیاس

الیاس بن عاروق ولد هارون، و قیل الیاس بن سیسی بن محاس بن الغیوار بن هارون [(۳)] و او را الیاسین هم گویند، و بعد از حزقیل، حق تعالی او را بملک بعلبک فرستاد، سون [(۴)] نام آن ملک بود. و بروایتی اورماین و ذو الکفل هم اوست، و آن ملک را زنی بود، ارنیل [(۵)] نام، کافر و بت پرست بود، الیاس را تکذیب کردند. حق تعالی باران از آسمان باز گرفت، الیاس را طلب کردند. الیسع بن اخطوب [(۶)] شاگرد الیاس بود، او را نزدیک ایشان فرستاد و ایمان آوردند، باران بارید، پس از آن باز کافر شدند، خدای تعالی قحط بر ایشان گماشت، بدعاء الیاس همه هلاک شدند، و حق تعالی الیاس را با خضر حیات بخشید به خوردن آب حیات تا نفع صور. و الله اعلم بما فی الصدور و السلام.

داود النبی علیه السلام

داود علیه السلام پسر انسا بن عوید بن بحر بن سلیمان بن فحنوق بن عمی مادان بن ارم بن خضر بن برص بن یهودا بود [(۷)] پدر داود را چهار پسر بود، و بروایتی هفت و بروایتی سیزده. قصص نابی [(۸)] چنین روایت میکند: که داود علیه السلام، کهتر از همه بود،

[(۱)، (۲)] کذا فی الاصل.

[(۳)] طبری (۳۲۵) ابن یاسین بن فنحاص بن العیزار بن هارون بن عمران. مجمل (۲۰۶) پسر قصی بن فنحاص بن العیزار بن هارون.

[(۴)] طبری: احلب. میر خواند: احب

[(۵)] طبری (۳۲۶) و کان اسم امرأته ازبل

[(۶)] کذا فی الطبری (ص ۳۲۸) میر خواند (۱۱۰) اخطوت.

[(۷)] طبری (۳۳۷: ۱) داود بن ایشی ابن عوید بن باعز بن سلمون بن نحشون بن عمی نادب بن رام بن حصرون بن فارص بن یهوذا بن یعقوب. تورات. (راعوث- ۴) داود بن یسی بن عوید بن بو عز بن سلمون بن نحشون بن عمیناداب بن رام بن حصرون بن فارص. [(۸)] اصل: نای (ر: ۴).

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۸

کوتاه پا، سبز چشم، یک نیمه سر مبارکش اصلع بود، پدر او را چوپانی گوسپندان فرمود، تا حق تعالی به اشمویل وحی کرد، که هلاک جالوت بر دست پسر انسا خواهد بود، برو تا پسران بر تو عرض کنند، و او را چند علامت باشد، چون بیامد، بر داود ظاهر دید، و از داود پرسید: که تو هیچ علامتی دیده؟ گفت: بسیار و یکی از آنها آنست که درین مدت نزدیک، در بیابانی برسیدم، سنگ با من در سخن آمدند که ما را برگیر، که ترا در کشتن جالوت بکار خواهیم آمد. اما چون برگفتم، یک سنگ گفت: من سنگ هارونم، که فلان ملک کافر را بمن کشت. و دیگری گفت: من سنگ موسی ام، که فلان ملک کافر بمن کشت. و سیوم گفت: من سنگ توام، که جالوت را بمن خواهی کشت، و ما هر سه یک ایم.

آن سنگ بزمینست [(۱)]. اشمویل او را خبر کرد، که مستعد باش کشتن جالوت را که تو ملک بنی اسرائیل خواهی بود، و باز گشت.

طالوت ملک مؤمن با جالوت در افتاد، و در لشکر طالوت منادی کردند، که هر که جالوت را بکشد، دختر ملک طالوت، زن او باشد با نیمی ملک، داود در میدان آمد، و جالوت را خواست، جالوت خودی داشت بر سر، وزن آن صد و بیست رطل آهن بود که هشتاد من باشد، آن سنگ را داود از توبره برآورد، و در قذافه [(۲)] نهاد و بینداخت، و تکبیر کرد، جمله مخلوقات با او در تکبیر موافقت کردند، باد بخواست [(۳)] و خود آهنین از سر جالوت برپود، و آن سنگ سه پاره شد، یک پاره بر میمنه رفت، و دوم بر

میسره، و سیوم بر پیشانی جالوت آمد، چنانکه از پس قفاء او بگذشت، و از اسپ بیفتاد و داود سر او را نزدیک طالوت آورد، و اهل ایمان مظفر شدند، و حق تعالی بوی وحی فرستاد، و او را کتاب زبور کرامت کرد، و او را حسن صوت [(۴)] بخشید، و آهن در دست او نرم گردانید، تا معیشت او از کسب او باشد، و ملک او را چنان بزرگ گردانید، که هر شب پاسبان او سی و سه هزار مرد بودی، و سی سال بعد از قبول توبه ملک راند، و برحمت حق تعالی پیوست، و چهل هزار راهب، ما ورای خلق، بر وی نماز کردند، و عمر مهتر داود، صد و هفتاد سال بود در اصل، و سی سال دیگر مهتر آدم در روز میثاق او را بخشیده بود، از عمر خود، بروایت تکملة اللطائف [(۵)]. و الله اعلم بالصواب.

[(۱)] کذا فی الاصل. شاید صحیح آن: نزد منست.

[(۲)] القذاف. المنجیق و کل ما یرمی به الشیء الی البعد (المنجد).

[(۳)] به املاى مروجہ موجوده: بخاست.

[(۴)] اصل: احسن صورت.

[(۵)] اصل: تکلمه.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۹

سلیمان النبی علیه السلام ملک الجن و الانس سلیمان بن داود علیه السلام، داود او را خلیفه کرد، و او دوازده ساله بود، و مادر او زن اوریا بود، و از دختر طالوت پسری بود ... داود [(۱)] نام عاصی شد، چون توبه کرد، هم دران قرار کشته شد، و سلیمان را علیه السلام مهتر داود، در مشاورت دینی و ملکی دخیل گردانید، و سبب حادثه درآمده بودن گوسپندان شخصی بود [(۲)] در کشت شخصی دیگر، که سلیمان را حق الهام داد، که تخریح کرد، و چون مهتر داود در گذشت، سلیمان به تخت خلافت بنشست، و بناء بیت المقدس که مهتر داود نهاده بود، آنرا سلیمان تمام کرد، و مرغان و باد و جن و انس را مسخر او گردانید، و فهم زبان مرغان او را کرامت کرد، و بساطی فرمود، تا به جهت او بیافتند. مقدار لشکر او یک فرسنگ در یک فرسنگ، چنانچه تخت او در میانه بساطی بنهادندی، و چهار صد کرسی از راستا، تخت او بنهادندی، و چهار صد از چپ تخت او، و بر سر کرسیها راست علماء بنی اسرائیل و اشراف ایشان بودند، و بر چپ او همه اکابر و اشراف جن و انس، شیاطین و جن دیگر در گرد آن حلقه زدندی، و در عقب ایشان و حوش و بهایم حلقه کردند، و زیر آن فرش مرغان پر در پر بافته، چنانکه تمامت فرش در زیر سایه مرغان بودی، پس بامداد فرش را از بیت المقدس به اصطخر فارس می آوردند یک ماه راه، او اینجا قیلوله فرمودی و بعد از نماز پیشین از آنجا بحد کابل آوردندی، و بر سر کوه سلیمان [(۳)] برابر ملتان یک ماه راه، شب آنجا بودی، دیگر روز همبران قاعده باصطخر و از آنجا بشام: غدوها شهر و رواجها شهر [(۴)]. و در بوادی [(۵)] نسل بگذشت، و سخن مهتر موران شنید، و بروایتی همه ملک دنیا داشت، و باصح روایت آنست: که در ان عهد ملک بابل منوچهر داشت، و اصطخر فارس را بخدمت مهتر سلیمان،

[(۱)] در این جا عبارت شکسته است، شاید اصل نام پسر دختر طالوت ساقط شده باشد، میرخواند (ص ۱۲۱) شلوم بن داود و ابو الفدا (ص ۷۳) ابشولوم مینویسد.

[(۲)] اصل: که در.

[(۳)] کوه سلیمان در حدود جنوب شرق افغانستان کنونی کاین است، و این کوه را مردم بومی (کسی غر) گویند، و یک تله بلند آن تخت سلیمان ۱۱۲۹۵ فت ارتفاع دارد و بالای این قله وادیهای پنبتونخوا بنظر می آید، و این جا در عنعنات ملیه پنبتون مقدس و مزار عامه است، و مردم گویند که تخت سلیمان به صخره‌های راس قله آن کوه تصادم کرد، و شکاف صخره کوه پدیدار است. این

کوه را منشأ اجداد نسل پنتون می‌پندارند.

[(۴)] قرآن سباء ۱۲

[(۵)] بوا دی جمع بادیه، قرآن. حتی أتوا علی واد النمل (سوره سباء).

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۰

باز گذاشته بود، و ملک هند و زمین کابل به خدمت او مفوض گردانیده بود، و آن سفر از برای تنزه بود، و بلقیس که پادشاه یمن بود [(۱)] و ایمان آورده بود، در نکاح او آمده، و مهتر سلیمان را سیصد زن در نکاح بود، و هفتصد کنیزک سریت داشت. چون مهلت او به آخر رسید، در بیت المقدس آمد، و وضو ساخت، و در نماز بایستاد، و جان به حضرت رب العالمین فرستاد، و یک سال بایست، تا جن و انس را معلوم شد، که نقل کرده، و او را پسری بود رجیم [(۲)] نام به تخت بنشست. و الله اعلم بخواتیم الاحوال و الاعمال، و الحمد علی کل حال.

یونس النبی علیه السلام

یونس بن مالک متی از اولاد ابشا [(۳)] بود، و بروایت تورات، از فرزندان یهودا بود، حق تعالی او را بعد سلیمان علیه السلام، باهل بدیوسی [(۴)] فرستاد، که آنرا درین وقت موصل میگویند، و او را ایشان تکذیب کردند، و ایشان را او بعذاب وعده کرد، و از میان بیرون رفت. چون عذاب در رسید، قوم او بحضرت حق بنالیدند و توبه کردند، قبول افتاد، و یونس را فرمان بود، تا در میان قوم رود، و او را از توبه ایشان معلوم بود، بر عزیمت خشم [(۵)] بر آمد، تا در میان قوم آورد، چون در کشتی بنشست، کشتی بایستاد، همه اتفاق کردند، که در میان کشتی کسی است، که به عقاب خدای گرفتار است، قرعه بزدند، بنام یونس آمد، خود را در دریا انداخت، ماهی را فرمان شد تا او را بگرفت، و چهل روز در میان شکم ماهی بماند، نماز و تسبیح

[(۱)] اصل: بودند.

[(۲)] کذا، طبری: رجیم. تورات (سفر ایام - ۱۰) رجیم. مسعودی و ابو الفداء رجیم. گزیده (۵۵) رجیم.

[(۳)] طبری و میر خواند: یونس بن متی. ابو الفدا: و متی ام یونس و لم یشهر نبی بامه غیر عیسی و یونس، کذا ذکره ابن الاثیر فی الکامل و قد قیل انه من بنی اسرائیل. نام یونس در عبرانی «یونا» بود، که به مردم نینوا مبعوث شد (ترجمان القرآن ج ۲ - ۱۰۵) در تورات سفر مخصوص بنام یونان بن امتای موجود است، که تورات ویرا صاحب الحوت و پیغمبر نینوا میدانند.

[(۴)] کذا فی الاصل، ولی باتفاق مورخان نینوی صحیح است.

[(۵)] اصل حسم، معنی آن فهمیده نشد، قرآن فرماید: اذ ذهب مغاضبا. الانبیاء ۸۷. شاید این کلمه خشم یا حشم باشد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۱

میگفت، تا چون خلاص یافت، اندام مبارکش نازک شده بود، حق تعالی به جهت صیانت او، درخت کدو بر سر او بیافرید، تا در سایه آن قوت گرفت، و میان قوم آمد، و ایشان را شرایع آموخت، و اشعیا را بر سر آن قوم خلیفه گردانید، و او پادشاه آن قوم شد، و او را از خلق عزلت جست، و روی بعبادت آورد تا آخر عمر، و الله اعلم.

اشعیا علیه السلام

اشعیا بن موص [(۱)] قوم یونس مدت بیست سال بر دین حق تعالی بودند، تا ملک ایشان که صدیق اشعیا بود برحمت حق پیوست، قوم بر اشعیا غوغا کردند و او را بکشتند، حق تعالی عدوی قوی را بر ایشان گماشت تا همه را بکشد. و الله اعلم بما لا تعلم و نعلم.

ارمیا علیه السلام

و هو باشیة الملك [(۲)] وهب روایت کرد: که حق تعالی حکایت او میگوید، قوله تعالی: او کالذی مر علی قریة [(۳)] بیت المقدس بود، که بخت نصر خراب کرده بود، و در بعضی روایات آن قصه مهتر عزیز است. و الله اعلم و هو سریع الحساب یوم العقاب و النوائب.

دانیال علیه السلام

دانیال دو بوده‌اند: اصغر و اکبر. دانیال اکبر بخواب دیده بود: که خراب شدن بیت المقدس، بر دست شخصی باشد، که مادر او را بستر پاک [(۴)] نبود از زمین بابل عراق، بنابراین بابل آمد و طلب کرد، در میان کودکان او را دریافت، و او را جامه داد و بنواخت، و او را گفت ملک خواهی شد، و ازو خطی بستد بامان خود و اقرباء خود و باز آمد، و برحمت حق پیوست. چون بنی اسرائیل زکریا را بکشند، سنحاریب [(۵)] ملک بابل بود، بخت نصر را بزرگ گردانید، و بشام فرستاد. و بروایت اهل عجم، بهمن بن اسپند یار او را فرستاده بود، تا هفتاد هزار کس را

[(۱)] تورات: اشعیا بن اموص، گزیده (ص ۵۶) شعیا بن راموص از نسل سلیمان (ع).

[(۲)] این کلمه خوب خوانده نمی‌شود، می‌خواند گوید: «حکومت بنی اسرائیل بر ناشیه بن اموص و نبوت بر ارمیا قرار گرفت». شاید نزد مولف کتاب ناشیه و ارمیا یک شخص باشد، و کاتب آنرا سهوا ناشیه بای موحده نوشته باشد. [(۳)] قرآن، البقره ۲۵۹.

[(۴)] این جمله بدو صورت خوانده می‌شود، اول بستر پاک، بطور صفت و موصوف، که شاید بیان فقر و پریشانی مادر بخت نصر باشد که مورخان دیگر هم به فقر وی اشارت کرده‌اند. دوم: که مادر او را به ستر پاک نبود. چون در املای قدیم بین بای موحده و مثله فرقی نیست، بنابراین به هر دو صورت میتوان خواند.

[(۵)] اصل: سخاریب ولی باتفاق مورخان: سنحاریب.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۲

بران خون که می‌جوشید بکشت، تا آن خون قرار گرفت و باز گشت، و بنی اسرائیل را برده کرد، و در میان اسیران ارمیا و عزیز و دانیال اصغر بودند از فرزندان دانیال اکبر. بخت نصر خوابی هایل دید. دانیال اصغر را طلب کرد، و دران وقت بخت نصر ملک بابل بود، او را تعبیر کرد، و آن خط که دانیال اکبر سته بود باز نمود، و بنی اسرائیل، از شفاعت او خلاص یافتند، و بشام باز آمدند، و الله اعلم.

عزیز علیه السلام

عزیز بن سارما [(۱)] چون از بخت نصر خلاص یافت، و به بیت المقدس آمد، و با اوسله [(۲)] انجیر بود و قدری شیر و درازگوشی، آن خرابی دید، در خاطرش آمد: که زنده گردانیدن اینها چگونه باشد؟ حق تعالی در سایه درختی که او بخفت، صد سال او را در خواب بداشت، چون بیدار شد، پنداشت که یک روز یا بعضی از روز خفته است حیرت کرد، در ان خر و شیر و انجیر نگاه کرد، برقرار خود دید، و دراز گوش ریزه ریزه شده، حق تعالی در پیش او زنده گردانید، باز آمد و تورات را جمله املا کرد، تا بی نقصانی بنوشتند.

زکریا علیه السلام

زکریا علیه السلام ابن اذن [(۳)] از فرزندان مهتر داود بود، و او مرد درودگر [(۴)] بود، و زن او اشباع بنت عمران بن مامان بن اسیم بن یغافیم [(۵)] بود.

[(۱)] میر خواند: عزیز بن شرحیا، شرحیا.

ابو الفدا: و اسم العزیز بالعبرانیة عزرا، و هو من ولد فنحاس بن العزیر بن هارون.

[(۲)] سبد و زنبیل «المنجد». غیاث گوید که ترکی است. ابو الفدا: و معه حمارة و سله فیها طعام.

[(۳)] تورات: زکریا بن یوخیا. مسعودی (ص ۳۷ ج ۱) زکریا و هو من ولد داود من سبط یهودا.

میرخواند: پدر زکریا: اذان، دان. گزیده: زکریا بن برخیا بن البعار.

[(۴)] درودگر: بضم تین نجار، و این مأخوذ از درون است، که چوب و زراعت قطع کردن باشد (غیاث).

بو علی سینا در دانش نامه این کلمه را بمعنی بناء آورده است (ص ۱۰۰ طبع تهران).

[(۵)] مسعودی: ایساع بنت عمران بن ماتان بن یعامیم من ولد داود. طبری: عمران بن ماتان. میرخواند:

و عمران بن ماتان پدر مریم از اولاد سلیمان بود. گزیده: مریم بنت عمران بن ثامان بن البعار ابن الیهود بن امین ... از اولاد سلیمان.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۳

خواهر مریم بنت عمران، و یحیی علیه السلام و عیسی هر دو خاله زاده یک دیگر بودند. زکریا مهتر بنی اسرائیل بود، در عهد خود صاحب فرمان و حافظ تورات و کافل مریم. چون مریم به مهتر عیسی حامله شد، جهودان مهتر زکریا را بفاحشی او نسبت کردند و قصد کشتن او کردند از پیش ایشان برفت. حق تعالی او را در میان درخت جای داد، شیطان جهود آنرا بدان درخت رهنمون کرد، تا زکریا را به آن درخت بدو نیم کردند. زکریا علیه السلام از حضرت عزت درخواست فرزند کرد، باجابت نافذ گشت.

یحیی علیه السلام

یحیی علیه السلام ابن زکریا بود، چون مریم بکرامت فرزند بی پدر مشرف گشت، زکریا از حضرت عزت فرزند خواست اجابت آمد، علامت اجابت التماس نمود، خطاب آمد: که نشان آنست، که با قدرت و صحت در سه روز سخن نگوئی مگر باشارت حق تعالی، او را یحیی کرامت کرده شد، حضور [(۱)] با قدرت زن نخواست، و هرگز بزنان ننگریست، گناه نکرد و نه اندیشید. دران عهد ملکی دختری داشت باجمال، و زن آن ملک زال شده بود، میخواست تا دختر خود را بجاء خود، در نکاح ملک آرد، مهتر یحیی منع کرد، دختر را بیار است، و ملک را مست کرد، و دختر را نزدیک ملک فرستاد، و گفت: تا سر یحیی را پیش تو نیارد، ملک را دست ندهی. پس سر یحیی را ببریدند، و آن خون میجوشید، تا بخت نصر هفتاد هزار کس را بران خون بکشت تا بیارامید، و بعضی گفته‌اند:

ارطاجوس [(۲)] مجوس ایشان را بکشت، و بروایتی رزین اشکانی یکی از ملوک طویف بود. و الله اعلم بما فی الغیبه [(۳)] مستور.

[(۱)] مردیکه با وجود قوت مردی بزنی میل نکند (منتخب).

[(۲)] کذا فی الاصل، ولی مسعودی (۳۷-۱) و مجمل (۲۱۹) سردوس.

[۳] این کلمه بسبب نم رسیدگی خوانده نمی‌شود، شاید غیبه باشد، یا عیبه بمعنی جامه دان و ظرف چرمی که دران رخت و سلاح گذارند (منتخب).
طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۴

عیسی علیه السلام ابن مریم

عیسی علیه السلام ابن مریم بنت عمران بن ماثان بن اشم بن مامون بن یعاقیم بن ولید بن داود علیه السلام [۱] نام مادر مریم حنه بنت قاقور. چون مادر مریم حامله شد، نذر کرد، فرزندی که بیارد، بر خدمت خدای تعالی وقف باشد. چون دختر آورد، بخدمت زکریا برد، چون مریم بالغه شد، بوقت طهارت و غسل بجانب شرقی پرده بست، و غسل کرد، و جبرئیل علیه السلام، بفرمان رب العزّة روح عیسی را در جیب او در دمید. بقول حسن بصری هفت ساعت حامله بود، و بقول مجا [۲] نیمروز، و از راه دهن بر زمین نهاد، و این وضع، در بیت اللحم بود، و در زیر نخل خرما خشک، و دران وقت پادشاه هرداس [۳] بود، و یوسف نجار، که پسر خال مریم بود، بفرمان زکریا، خدمت محراب او کردی، از بیم هرداس او را بگریزانیده بود، و به بیت اللحم آورده، چون مهتر عیسی علیه السلام بر زمین آمد، نخل خرما که خشک بود تازه شد، و برگ بیرون آورد و میوه داد.

چون قوم بطلب ایشان بیامدند، مریم خاموش بود، جواب قوم را به عیسی علیه السلام اشارت کرد، مهتر عیسی گفت: انی عبد الله آتانی الکتاب و جعلنی نبیا و جعلنی مبارکا [۴].

و چون سیزده ساله شد، بدو وحی آمد، و عمر او سی و سه سال در پیغامبری بود، و سیزده سال دیگر، حق تعالی او را به ملک نصیبین [۵] فرستاد، نام او داد [۶] بود، و او بت پرست بود، و زمان زمان طب بود، حق تعالی مهتر عیسی را در معجزات داد از جنس طب که خارق عادتست، چنانکه مرده بدعاء او زنده شدی، و نایناء مادرزاد بینا گشتی، و پیس را اندام بقرار باز آمدی، و هر چه شب خورده بودند از طعام و شراب، بجهت بامدادان نهاده ایشان را از آن اعلام دادی.

[۱] کذا فی الاصل، تطبیق آن در حاشیت مبحث زکریا گذشت.

[۲] کذا فی الاصل.

[۳] [انجیل متی (اصحاح ۲) هیرودس المجدوس. ابو الفدا: کان اسمه فیلاطوس و لقبه هرذوس.

مجمل (ص ۲۱۹) هیرودوش. طبری (ص ۷۴۰-ج ۲) هیرودس الکبیر.

[۴] قرآن، مریم ۳۰

[۵] اصل: نصین، ولی سهو کاتبست، و صحیح آن نصیبین است (میرخواند ۱۴۸) حدود العالم گوید: خرمترین شهرهاست در بین النهرین.

[۶] کذا فی الاصل.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۵

چون حواریان بدو ایمان آوردند، از گل مرغی بساخت، در وی دمید، پران شد، به التماس ایشان خواستند بدعاء او از آسمان مایده آمد، و بدو هر که ایمان نیاورد، خنزیر شد یعنی خوک [۱].

جالینوس حکیم بدو ایمان آورد، و جهودان قصد کشتن او کردند، از پیش ایشان گریخته بموضعی رفت، شخصی را بطلب او فرستادند، حق تعالی مهتر عیسی را به آسمان برد، و آن شخص را به صورت عیسی گردانید، چون بیرون آمد، او را بردار کردند، و مهتر عیسی علیه السلام به آسمان چهارم بفرمان خدای تعالی بعبادت مشغول گشت، تا آخر فرود آید، بر دین محمد علیه السلام،

بفرمان خدای تعالی بعبادت مشغول گشت، تا آخر فرود آید، بر دین محمد علیه السلام و عمر او در آن وقت سی و سه سال بود. چون از آسمان فرود آید، چهل سال دیگر در جهان باشد و بر دین محمد علیه السلام، و از قبیله ادن [(۲)] زن خواهد، و او را فرزندان بسیار آیند، و هر یک حج و عمره گذارند با مهدی و اصحاب کهف، و چهل سال مملکت و نبوت راند. و الله اعلم بالصواب.

مادر مهتر اسماعیل هاجر بود. و او را ملک مصر بخشیده بود مر ساره را، وقتی که کرامت ساره ظاهر شده بود، و آن چنان بود، که چون مهتر ابراهیم بزمین مصر رفت از حران، ملک مصر صاروق [(۳)] فرعون بود، و او را از حال جمال ساره

[(۱)] کلمات خنزیر و خوک در اصل خوب خوانده نمیشود، به تقریب تصحیح شد، زیرا گزیده هم گوید (ص ۶۳) حق تعالی ایشان را مسخ کرد، و خوک گردانید.

[(۲)] کذا فی الاصل، این نام قبیله در مراجع موجوده یافته نشد.

(* جدول پسران اسماعیل (ع) در نسخه اصل لا- یقرأ بود، این نامها با اختلاف روایت از طبری (ج ۱) نوشته شد، در سطر دوم جدول متن اختلافیست که طبری روایت کرده ولی مسعودی (ج ۱) چنین است: فائث، قیدار، اربل، میم، مسمع، دوما، میشا، حداد، حیم، قطورا، ماش.

[(۳)] طبری و مجمل نام این فرعون را نیاورده‌اند، و فقط فرعون نوشته‌اند، ولی ابو الفدا گوید: کان اسمه سنان بن علوان و قیل طولیس. حمد الله در تاریخ گزیده گوید: (ص ۳۲) سنان بن علوان بن عبید بن عولح بن بلعم از اولاد سام بن نوح.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۶

اعلام دادند، ساره را بنزدیک خود برد، خواست تا بدو تعلق سازد، دستش خشک گشت، ازو دعا خواست، دستش بحال صحت باز آمد. کنیزک قبلی را که در حرم او بود باو بخشید، و گفت: ها اجرک [(۱)] اسم آن کنیزک هاجر شد. چون بخدمت مهتر ابراهیم علیه السلام آورد، بخدمت او بخشید، و مهتر اسماعیل از بطن او بود.

و اسماعیل از اسحاق به سیزده سال مهتر بود، و خلیل او را بغایت دوست گرفت، ساره را غیرت آمد و گفت: او را از نزدیک من بجای دیگر نقل کن.

ابراهیم خلیل الله علیه السلام هاجر و اسماعیل را بزمین حجاز آورد، بموضعی که شهر مکه است، بفرمان حق تعالی. و اسماعیل در آن وقت شیرخواره بود، و بروایتی سه ساله و بروایتی سیزده ساله، مهتر ابراهیم سه روز نزدیک ایشان مقام گرفت و برفت، و چون عطش بر ایشان غالب گشت، حق تعالی چاه زمزم را به جهت ایشان ظاهر کرد، و قوم جرهم که اعراب یمن بودند، و مضامن [(۲)] ابن عمرو الجرهمی ملک ایشان بوده است، به سبب آن آب آنجا ساکن شد. مهتر اسماعیل میان ایشان بزرگ شد، و زبان عربی از ایشان بیاموخت، و مهتر ابراهیم علیه السلام، پیوسته بدیدن ایشان آمدی، و بفرمان حق تعالی خانه کعبه بموافقت مهتر اسماعیل بساخت از بیخ کوه طور سینا و کوه لبنان و کوه جودی، و کوه حری. و چون خانه ساخته شد، جبرئیل او را تعلیم کرد، حج و مناسک بجای آوردن، و قربان نکرد، در شب ترویبه [(۳)] بخواب دید: که خیز پسر را قربان کن، تا آنجا که حق تعالی فدا فرستادش. پس اسماعیل زن خواست، دختر مضاض ابن عمرو سیده نام، و او را از آن فرزندان آمدند، و بسیار شدند، و عمالقه را از دیار مکه و حجاز نفی کردند و بر شریعت ابراهیم و ملت حنیفی بودند، و عمر اسماعیل صد و سی و هفت سال بود.

و هاجر پیش از وفات یافته بود، و او را در حجره کعبه نهاده بودند. چون اسماعیل علیه السلام برحمت حق پیوست، او را جوار مادر دفن کردند. و الله اعلم باحوال اصحاب القبور.

[۱] مگر آن فرعون در مصر هم در آن اوقات عربی حرف میزد (!؟) در حالیکه چند سطر بعد از عربی یاد گرفتن اسماعیل از اعراب جرهمی ذکر رفته است (!).

[۲] در طبری طبع مصر مضاض، و ترجمه بلعمی و روضه الصفا طبع هند مضاض آمده.

[۳] معنی لغوی ترویبه سیراب گردانیدن و یوم الترویبه روز ششم ماه ذی الحجّه باشد (منتهی الادب ۲: ۱۰۳۴) طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۷

قیدار بن اسماعیل

مادر قیدار ام سلمی بود بنت حارث بن مضاض بن عمرو بن جرهم، و قیدار را هفت خصلت داده بود خدای تعالی، که در زمان او کس را نبود، یکی آهو را در تگ بگرفتی، دیگر تیر انداختی، که هرگز خطا نکردی. سیوم از دور بدیدی. چهارم قوتی عظیم داشت.

پنجم هیبتی تمام داشت. ششم شجاعت. هفتم در شباروزی گرد هفتاد زن بگشتی، و قوتیکه داشت، ذره از آن ساقط نشدی، و الله اعلم بالصواب.

نبت [۱]

نام نبت سعد بود، مادرش دختر زید بن کهلان بن سنا بود از اولاد قحطان، و او را از برای آن نبت خواندندی، که مادر و پدرش در راه یمن میرفتند، مادرش در حال ولادت او بمرد، و پدرش او را بگرفت، و در غار کوهی نهاد. چون ماران بیحد می آمدند، پدرش هم از آن رنج بمرد، و او چهل روز آنجا بماند، تا کسی بگذشت و او را برگرفت، و نبت نام کرد، یعنی رویانیده ایزد بقدرت خود جل جلاله و عم نواله و تم افضاله.

یشخب [۲]

نام مادر یشخب حظانه بود، بنت علی بن جرهم، او را یشخب از برای آن گفتندی، که بنده او را اولاد اسحاق بکشتند، و او سوگند خورد، که هزار تن را از اولاد اسحاق بر سر گور بنده خود بکشد. پس هزار کس را بر سر گور آن بنده سر ببرید، او را از آن جهت یشخب گفتند، یعنی خونریز، و الله اعلم.

[یعرّب] مادر یعرّب بهنده بود، بنت واسع بن الیعری از عمالقه، او را یعرّب برای آن گفتندی که مادرش او را مرده زاد، خدای تعالی او را زنده گردانید.

[۱] مورخان در ضبط اغلب این نامها مختلفند، برخی نابت و بعضی یافث و تبت و ثابت و غیره آورده‌اند دیده شود مروج الذهب ج ۱ ص ۳۹۴

[۲] مجمل یشخب، حمزه: یشجب. طبری:

یشجب، مسعودی: یشجب. ولی درین کتاب: یشخب.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۸

یعرّب نام کردند، و بعضی گویند که او زنده آمد. و بروایت دیگر نام او یمن بوده است، و الله اعلم.

الهمیسع

مادر همیسع حارثه بود بنت مرا عم بن دراعه [(۱)] او را همیسع برای آن گفتندی، که بزرگ همت بود، و هیچکس بر اولاد اسحاق، دست نیافت الا او، ملک شام و حجاز و یمن بگرفت، و به فسطاط مصر برفت، و از زمین فارس نیز بعضی بگرفت، و هر که او را بدیدی در سجده افتادی از هیبت. و الله اعلم.

اذد [(۲)]

نام مادر او دحنیه بود بنت قحطان [(۳)] و این اذد به بیست و چهار زبان سخن گفتی، و به بیست و چهار نوع خط نوشتی، و از اولاد اسماعیل علیه السلام نخست کسی که خط نوشت او بود. و الله اعلم.

اد

مادر اد سلمی بنت حارث بن مالک بن جماره بن لحم [(۴)] او را برای آن اد گفتندی، که بلند آواز بود، چنانکه صوت او دوازده میل شنیده شدی، به حسن و جمال او هیچکس نبود. و الله اعلم.

عدنان

مادر عدنان دختر یعرب بود بن قحطان. و عدنان سخت نیکو روی بود، چنانکه چشم در دیدار او خیره بماندی. در نسبت مصطفی علیه السلام، از عدنان تا اسماعیل اختلاف بسیار است، هم در عدد مردان و هم در نامهای مردان. پیغامبر ما صلی الله علیه و سلم فرمود که:

[(۱)] مجمل: امه حارثه بنت حراط.

[(۲)] تاریخ سیستان و مجمل و مسعودی: اذد.

[(۳)] امه حبه بنت قحطان (مجمل)

[(۴)] مجمل: امه نعاجه بنت عمرو.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۹

«نسبتی اذا بلغتم عدنان فامسکوا» [(۱)] گویند عدنان روزی تنها نشسته بود هشتاد سوار از دشمنان او، روی باو آوردند، با ایشان قتال کرد اسپ او کشته شد، او قصد کوه کرد دریافتندش، از خدای زینهار خواست دستی از کوه پیدا آمد و او را بگرفت و بر سر کوه نهاد، تاریکی عظیم بیامد، آن سواران را هزیمت شده، هلاک گشتند، آنرا هم از معجزات مصطفی علیه السلام میگیرند.

معد

مادر معد هم بنت یشخب بن یعرب بن قحطان بود، بروایت دیگر گویند مادرش مهدد بنت لحم بود [(۲)] و از برای آن او را معد خواندندی که هرگز زین از پشت اسپ جدا نکردی، و سلاح پوشیده بودی برای جنگ بنی اسرائیل، و الله اعلم بالحقیقه و الصواب.

نزار

مادر نزار معاره بنت شنه بن عوی بن جرهم. و بروایت دیگر:

معاویه بنت جوشن [(۳)] او را اب الآباء [(۴)] گفتندی، و نزارش از برای آن گفتندی: چون از مادر بزاد، پدرش یک هزار شتر قربان کرد، اشراف عرب او را گفتندی: که این سخت نزار است، یعنی حقیر است، و الله اعلم بالصواب.

مضر

مادر مضر عقیل بود بنت عرک بن عدنان بن نزار، و بروایت دیگر سوده [(۵)] بنت عدنان. و الله اعلم بالصواب.

[(۱)] [مسعودی (ج ۱ ص ۳۹۳) این نهی را تا معد می‌شمارد، ولی صحیح بخاری به اسناد موثوقه سلسله اجداد حضرت محمد ص را تا عدنان شمرده است، و متن کتاب المواهب چنین است:
«اجتمع العلماء والاجماع حجه علی ان رسول الله ص انما انتسب الی عدنان و لم يتجاوز» محقق قندهاری در ابجد التواریخ مینویسد: «قد روی عن ابن عباس رض ان النبی (ص) کان اذا انتسب لم يتجاوز معد بن عدنان بن ادد، ثم یمسک، و یقول کذب النسابون».

[(۲)] طبری: مهده بن اللهم. کامل: مهده ابنه اللهم. مجمل: امه سمره بنت سحت.

[(۳)] مجمل: امه ناعمه بنت جرهم طبری و کامل: امه معانه بنت جوشم بن جهمله بن عمرو

[(۴)] اصل: ابا اباد، شاید سهو کاتب باشد

[(۵)] اصل: سقوده، طبری: سوده بنت عک. مجمل: سوده بنت علی.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۵۰

الیاس

مادر الیاس عمقا بود بنت ایاد بن احاطب بن عمرو بن حمیر، و بروایت دیگر رباب بنت جده بن معد [(۱)] و از برای آن او را الیاس گویند: که آنگاه زائیده [(۲)] شد، که مادر و پدرش نومید شده بودند از فرزند، از غایت پیری، و الله اعلم بالحقیقه.

مدرکه

مادر مدرکه حذف بنت عامیر ... [(۳)] بن حارث بن ام القیس (؟) بن ثعلبه بن مارب بن ازار بن عوب. و بروایت دیگر حذف بنت حلوان بن عمرو بن الحارثه بن قضاعه [(۴)].

خزیمه

مادر خزیمه سلمی [(۵)] بنت اسد بن ربیع بن نزار بن معد. و بروایت دیگر سلمی بنت الحاق بن قضاعه [(۶)]. او را خزیمه برای آن خوانند که او قبیله یعرب و قحطان بیک جا پیوسته کرده بود، و الله اعلم.

کنانه

مادر کنانه هند بود، و گویند دعوانه بود، دختر قیس بن عمرو بن عیدان بن مضر بن نزار [(۷)] و او مردی بزرگ همت و عظیم درشت خوی بود.

النضر

نام نضر [(۸)] قیس بود، و مادر او بره بنت مره بن اد بن طلحه بن الیاس بن مضر [(۹)]

[(۱)] مجمل: امه احصا بنت اباد. طبری: رباب بنت حیده بن معد.

[(۲)] اصل: زاینده.

[(۳)] اصل: عامیر با آسمان بن، ولی سهو کاتب است، چنین بنظر می‌آید: بنت عامر یا اسما بنت حارث

[(۴)] در طبری نام مادر مدر که خندف است. مجمل گوید: امه لیلی بنت حلوان.

[(۵)] اصل: مادر خزیمه بنت سلمی اسد، ولی به استناد کتب دیگر تصحیح شد. زیرا مجمل گوید:

امه سلمی بنت اسد. طبری و الکامل: امه سلمی بنت اسلم بن الحاف بن قضاة

[(۶)] اصل: قضاة.

[(۷)] مجمل: امه هند بنت قیس. طبری: ام کنانه عوانه بنت سعد بن قیس و قد قیل امه هند بنت عمرو بن قیس.

[(۸)] در عنوان و متن اصل: نصر، ولی به قرار ضبط جمهور نضر است.

[(۹)] اصل: نضر. مجمل و طبری: امه بره بنت مر بن اد بن طابخه، و بروایت صحاح جوهری طابخه لقب عامر بن الیاس بن مضر

است و لقبه بذلک ابوه لما طبخ الضب.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۵۱

او را قریش خوانند: از آنکه بر همه عرب چیرگی (۴) داشت، و قریش جانوریست در دریا، که بر همه جانوران آبی چیرگی [(۱)]

دارد، پس نضر را بدان [(۲)] مانند کردند و قریش خواندند، و الله اعلم.

مالک

مادر مالک عاتکه بنت عدوان بن عمرو بن قیس بن غتلان [(۳)] بود، و او دو برادر داشت: یکی بحدل و دوم قفلت، و از قفلت نسل

نماند [(۴)].

فهر

مادر فهر حیداء بنت عامر بن حارث بن مضاض بن حدده بن عامر بن سعد الجرهمی بود [(۵)] و نام وی عامر بود، و رئیس مکه

بود، در حرب حسان حمیری که ملک یمن بود، با وی حرب کرد، که حسان خواست تا سنگه‌ها مکه به یمن برد، اولاد قریش با او

حرب کردند، و هزیمت کرد، او را بگرفتند، و فهر رئیس و مقدم سالار عرب بود. و الله اعلم بالصواب.

غالب

مادر غالب لیلی بود، بنت حارث بن سعد بن هذیل بن مدر که بن الیاس بن مضر بن نزار [(۶)] و او بروایت دیگر دخت حارث تمیم

بن سعد الجرهمی بود. و الله اعلم بالصواب.

لؤی

مادر لوی سلمی بنت عمرو بن سعد بن حارث بن عمرو العاص، بن حارث الخزاعیه

[(۱)] در سطر پیش و این سطر در نسخه اصل عوض چیرگی (حیرکه) نوشته شده، که معنی آن فهمیده نشد، و چیرگی به تقریب معنی و ظاهر نوشته شد.

[(۲)] اصل: بدان او مانند.

[(۳)] مجمل: امه عاتکه بنت العدوان و هو الحارث بن عمرو بن قیس بن عیلان فی قول هشام. الکامل: امه عاتکه بنت عدوان و هو الحرث بن قیس عیلان و لقبه عکرشه ...

[(۴)] کذا ولی در طبری این دو برادر (یخلد-صلت) نامیده شده (ص ۱۸۷ ج ۲).

[(۵)] مجمل: امه جندله بنت الحرث طبری و الکامل: امه جندله بنت عامر بن الحارث بن مضاض الجرهمی.

[(۶)] طبری: ام غالب لیلی بنت الحارث بن تمیم بن سعد بن هذیل بن مدرکه. مجمل: امه سلمی بنت سعد. الکامل: ام غالب لیلی ابنة الحرث بن تیم بن سعد بن هذیل.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۵۲

و بروایت دیگر: مادرش عاتکه بنت یخلد [(۱)] بود.

کعب

مادر کعب ماریه بنت کعب بن العین [(۲)] بود، و او را دو برادر بود [(۳)]:

عمامه و اسامه، ازیشان نسل بسیار ماند، و برادرش [(۴)] از اولاد حسن بن یسع الله بن اسد بود، و در همه عرب مشهور بود و مذکور، و الله اعلم بالصواب.

مره

مره جد ابو بکر صدیق و طلحه و عکرمه و سعید بن مسیب، و محمد منکدر [(۵)] و ام سلمه بود، مادر مره وحشیه بنت شیبان بن الحارث بن فهر بوده، بعضی گویند مادر وی محشیه بود [(۶)] و این همه صحابه که برشمرده شد، از نسل مرده بودند چنانکه هر یک بموضع خود گفته شود.

کلاب

کلاب بن مره جد عبد الرحمن بن عوف، و سعد بن ابی الوقاص، و مادر مصطفی علیه السلام و التحیه. و مادر کلاب هند بن سریر بن معلیه الحرث بن فهر بود. و بروایت دیگر هند بنت حارثه الماریه بود. [(۷)]

[(۱)] در اصل، بدون نقاط. طبری. ام لوی، عاتکه بنت یخلد بن النظر بن کنانه. و بروایت دیگر:

سلمی بنت عمرو بن ربیع (ص ۱۸۶ ج ۱)

[(۲)] طبری: و ام کعب ماریه بنت کعب بن القین بن جسر بن شیع الله بن اسد بن وبره بن تغلب بن حلوان بن عمران بن الحاف بن قضاعه. الکامل: ام کعب ماریه ابنة کعب بن القین بن جسر. مجمل: امه مامان بن القیس.

[(۳)] نامهای این دو برادر، در طبری و الکامل (عامر، سامه) آمده.

[۴] کذا، ولی درین جمله ظاهرا برادرش سهو و مادرش درست باشد، اسمای اجداد مادری کعب در حاشیه صفحه گذشته گذشت.

[۵] اصل: متکدر. ولی محمد بن منکدر بن عبد الله بن الهدیر (متوفی در مدینه ۱۳۱ هـ.) از زهاد صحابه بود (صفه الصفوه ص ۲۹ ج ۲).

[۶] طبری: و امه مره وحشیه بنت شیبان بن محارب بن فهر بن مالک بن کنانه، و قیل ان ام مره مخشیه بنت شیبان بن محارب بن فهر.

[۷] طبری: بروایت ابن اسحاق: مادر کلاب هند بنت حارثه البارقیه. مجمل: ام کلاب: هند بنت سریر بن ثعلبه بن الحارث بن فهر. الکامل: اسماء بنت جاریه البارقیه (ص ۱۱ ج ۲).

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۵۳

قصی

نام قصی بن کلاب زید بود، و قریش او را مجمع القبائل گفتندی، برای آنکه جمله قریش را جمع کرد در مکه، و دارنده ساخت، برای امارت قریش مفتاح کعبه از بنی خزاعه بستند، و دختر خلیل بن حبشی الخزاعی [۱] را نکاح کرد، او را از دختر خلیل چهار پسر آمد: عبد مناف و عبد الدار و عبد العزی [۲] و عبد.

اما فرزندان عبد جمله در بادیه رفتند، عبد الدار [۳] در روز احد کشته شدند مگر عثمان طلحه که او اسلام آورد، و مصطفی علیه السلام مفتاح کعبه بدو داد پس از آن به برادر او شبیه داد، و عبد العزی: خدیجه کبری رضی الله عنها از فرزندان او بود، و اما عبد مناف چنانکه تقریر یابد. و الله اعلم بالاسرار المشهوره و المكشوفه [۴].

مادر عبد مناف را قمر گفتندی، از حسن و جمال وی، و نام عبد مناف مغیره بود بعد از قصی پدرش مهتری و امارت قریش به وی رسیده بود، و او را دو پسر آمد بیک شکم: هاشم و عبد الشمس پشتها بهم باز چفسیده [۵] و عبد مناف ایشان را به تیغ از یک دیگر جدا کرد. هاشم جد مصطفی علیه السلام و عبد الشمس پدر امیه و جد معاویه و جد عثمان رضی الله عنه بود، و الله اعلم بالصواب [۶].

[۱] خلیل بن حبشیه الخزاعی (طبری).

[۲] اصل: عبد اخزی، بروایت جمهور عبد العزی است.

[۳] اصل: عدار.

[۴] قصی بن کلاب، در حدود ۴۰۰ میلادی میزیست، و منصب ریاست هم در دودمان وی ماند (حیات محمد ص). طبقات ناصری ج ۱ ص ۵۳ قصی ص: ۵۳

[۵] چفسیدن: بر وزن و معنی چسپیدن، این مصدر در کتب و ادب قدیم پارسی مستعمل بود.

[۶] عبد مناف: از اجداد حضرت پیغمبر (ص) در حدود (۴۳۰) میلادی متولد گردید، درین کتاب در جمله اولاد وی (حارث، عباده، محرمه، عبد الغوث؟ ظاهرا عبد الیغوث) هم نام برده شده، که در مراجع دیگر یافته نشد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۵۴

هاشم بن عبد مناف، نام او عمرو بود، و او را هاشم برای آن گفتندی، که در قحط مکه نان بسیار در کاسه ثرید [(۱)] کردی و خلق را دادی، و پارسی هشم نان در کاسه شکستن باشد، و او را هاشم نام کردند [(۲)] و سنت نماد مرقریش را، تا در تابستان بشام رفتی، و در زمستان به یمن. و مادر هاشم عاتکه بنت هلال بن فالح بن ذکوان [(۳)] و مهتری و فرماندهی [(۴)] قریش بعد از عبد مناف بوی رسید، و از فرزندان او نسبت که باقی ماند از دو پسر ماند، از اسد بن هاشم و از عبد المطلب بن هاشم، اما آن از اسد که پدر فاطمه بود مادر علی ابن ابی طالب کرم الله وجهه، او بشام رفته بود به تجارت. بعد از مهتری به پسر او رسید مطلب، و بعد از او به عبد المطلب که جد مصطفی صلی الله علیه و سلم بود رسید، و الله اعلم و الحمد لله.

عبد المطلب بن هاشم

عبد المطلب بن هاشم بن عبد مناف. نام عبد المطلب شیبه الحمد [(۵)] بود و سبب نام او آن بود، که چون هاشم به تجارت بزمین شام رفت، بمدینه رسید، سلمی بنت عمرو النجاریه [(۶)] را بخواست، و عبد المطلب در صلب او بود و برحم مادر رفت، و هاشم در شام برحمت حق پیوست، سلمی عبد المطلب را بزاد، و در میان خالان خود بزرگ شد، و به برنایی رسید، و سلاح بر دست کرد، و در جمال آیتی بود، و در تیر اندازی و دیگر سلاح از همه بنی احوال بر سر آمد، تا بابت

[(۱)] ثرید: بر وزن حمید، پارچه‌های نان که در شورا تر سازند. (غیاث).

[(۲)] درین باره. ابن الزبیری گفت:

عمرو الذی هشم الثرید لقومه و رجال مکه مستنون عجاف.

[(۳)] طبری و الکامل: عاتکه بنت مره السلمیه. مجمل: عاتکه بنت عمرو بن هلك.

[(۴)] اصل: فرمان ده

[(۵)] اصل: شبیه؟ طبری و الکامل شبیه نوشته‌اند، فولدت له شبیه الحمد فربا فی احواله. گزیده (ص ۲۷) عبد المطلب نام او عامر بود و لقب عبد الحمد.

[(۶)] اصل: تجاریه، اما سلمی بقول جمهور از بنی النجار بود.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۵۵

بن المنذر بن حسان بن ثابت [(۱)] شاعر مصطفی علیه السلام و التحیه بمدینه رسید جمال و تیر اندازی عبد المطلب را بدید بمکه آمد، و مطلب عم او را خبر کرد، عم او بطلب برادرزاده خود بطرف مدینه آمد، در کمین میبود، تا جوانان مدینه به تیراندازی بیرون آمدند، و شبیه الحمد در میان ایشان بود، مطلب او را بشناخت، گریه بر وی غالب شد، خود را ظاهر کرد، و او را در کنار گرفت، و جامه بیوشانید و از مادر بستد، و در عقب خود، بر مرکب جمازه بنشانید، و او هیچ فرزند نداشت، تا چون بمکه رسید خلق او را بدیدند گفتند: مطلب آمد و عبدی نیز آورد خود را، یعنی بنده، نام عبد المطلب بر وی نشست. چون مطلب در گذشت مهتری قریش بوی رسید، و الله اعلم.

عبد الله بن عبد المطلب

اصحاب قصص و تواریخ چنین روایت کنند: که عبد المطلب بخواب دید که برو، چاه زمزم را عمارت کن، و در آن وقت چاه زمزم خراب گشته بود چون عمارت آغاز شد، باو قریش منازعت کردند، نزد کاهنی رفتند بشام در راه تشنگی بر ایشان غالب شد، حق تعالی از زیر پای پسر [(۲)] عبد المطلب چشمه ظاهر گردانید، تا همه آب بخوردند و آن منازعات از میان ایشان رفع شد و عمارت

زمزم او را مسلم داشتند، و دران وقت عبد المطلب را یک پسر بیش نبود، الحرث بن عبد المطلب. با خود نذر کرد، اگر خدای او را ده پسر دهد، یکی را قربان کند، حق تعالی او را ده پسر داد، اسامی این بود که در قلم آمد: حرث، و ضرار، و مقوم، و عبد مناف، و ابو طالب، و حمزه و عباس، و عبد العزی، و ابو لهب، و عبد الله پدر مصطفی علیه السّلام و التحیه [(۳)] با پسران قصه نذر در میان نهاد، و همه تسلیم شدند، در کعبه آمد، پیش هبل قرعه انداخت، بر عبد الله آمد، و او کهتر از همه بود، خواست تا قربانش کند،

[(۱)] کذا عینا از متن کتاب نوشته شد، ولی ظاهرا غلطست، زیرا حسان بن ثابت معاصر حضرت پیغمبر است، پس دور از عقلست که نواسه وی معاصر جد حضرت پیغمبر شد، اما راجع به کسیکه خبر بودن عبد المطلب را در بین بنی نجار، بمکه رسانید، طبری و الکامل گوید: ثم ان رجلا من بنی الحارث بن عبد مناه مر بیثرب.

[(۲)] اصل بسر:

[(۳)] نامهای اعمام رسول (ص) عینا از متن کتاب نوشته شد، این نامها را برخی از مورخان نیاورده‌اند، طبری و الکامل از شرح آن ساکتند، میرخوند (حارث، ابو لهب (ابو عتبه) عبد مقوم: ضرار، زبیر، ابو طالب، عبد الله، حمزه، عباس) آورده. لطف الله احمد در حیات فخر کاینات چنین شمرده است: (حارث. ابو لهب، عبد الکعبه، مقوم، ضرار، زبیر، ابو طالب. عبد الله. حمزه عباس)

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۵۶

قریش غوغا کردند، که نگذاریم که نباید که سنت شود، بنزدیک عرافه [(۱)] حجاز رفت، عرافه گفت: قرعه انداز بر شتر پسر و درمی افزای، تا آنجا که قرار گیرد تا بصد شتر رسید، قرعه بر شتر آمد، همه را قربان کرد، و دست پسر [(۲)] بگرفت. و به جهت پسر خود عبد الله دختر وهب بن عبد مناف بخواست آمنه نام، و او مادر مصطفی صلی الله علیه و سلم بود. چون مصطفی علیه السّلام از صلب پدر، به رحم مادر خود آمد، در شکم بود که عبد الله نقل کرد، و چون چند ساله شد عبد المطلب وفات یافت، مصطفی علیه السّلام یتیم بی پدر و مادر بماند، و الله غالب علی امره.

امام الانبیاء و تاج الأصفیاء

اشاره

صاحب العمامه و التاج، و القربه و المعراج، صلی الله علیه و علی آله و اصحابه و علی جمیع الانبیاء و المرسلین طالع مولود النبی محمد ص [(۳)] ولادت مصطفی صلی الله علیه و السّلام، روز دوشنبه بود، دوازده روز گذشته بود از ماه ربیع الاول، دوم ماه گذشته بود [(۴)] از سال فیل، در عرب عام الفیل خوانند. روز بیستم

[(۱)] العراف. و هو النجم و المخبر عن الماضي و المستقبل (منجد).

[(۲)] اصل: بسر

[(۳)] کلمات بین دایره عینان نوشته شد از اصل.

[(۴)] مسعودی: پنجاه روز بعد از اصحاب الفیل.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۵۷

از ماه نیشان بر هفتصد و هشتاد و نه از ذو القرنین [(۱)]، و چهل سال گذشته بود از ملک نوشیروان [(۲)]. دوازده سال مانده بود از ملک عمرو بن هند ملک الحیره [(۳)].

ولادت او در مکه بود، در شعب بو طالب [(۴)]، در منزلگاه پدرش عبد الله، درون [(۵)] القصوی، در خانه محمد بن یوسف [(۶)] در دست چپ خانه از در آمدن آن [(۷)] و اکنون آن خانه مسجد است. احوال او صلی الله علیه و سلم همین جا بیاریم، تا بابی جداگانه نباید آورد. چون پدر پیغامبر صلی الله علیه و سلم در گذشت او دو ماهه بود، چنانکه رسم عربست او را بدایه دادند، نام دایه حلیه بود از بنی سعد بن بکر، پیغامبر صلی الله علیه و سلم را به بنی سعد برد، چهار سال بداشت، پس بمادرش آورد، مادر او را بمدینه برد پیش برادران خود، چون بازگشت در راه فوت شد منزلی که آنرا ابواء [(۸)] گویند میان مکه و مدینه، و ام ایمن مولی [(۹)] پیغامبر صلی الله علیه و سلم او را بمکه باز آورد، از پس مرگ مادر به پنج روز. از آن پس یک سال و دو ماه و بیست و پنج روز عبد المطلب گذشته شد. از پس مرگ عبد المطلب به چهار سال ابو طالب او را به شام برد تا بحیرا راهب را بدید [(۱۰)] از پس آن چهار سال و نه ماه و شش روز بتجارت با خدیجه مشغول گشت

[(۱)] مسعودی: سنه ثمانمائۀ و اثنتین و ثمانین من عهد ذی القرنین

[(۲)] مجمل: ۴۱، ۴۲، ۴۳ سال طبری: ۴۲ سال.

[(۳)] اصل: بحیره. ابو الفدا: الحیره، هو ابن المنذر بن ماء السماء امه هند و ثمان سنین مضت من ملکه کان مولد النبی.

[(۴)] میرخوند: در یکی از سرایهای شعب بنی هاشم.

[(۵)] اینجا یک کلمه خوانده نمیشود.

[(۶)] این خانه بروایت طبری به دار ابن یوسف مشهور بود، که حضرت پیغمبر (ص) آنرا به عقیل ابن ابی طالب بخشیده بود، و محمد ابن یوسف برادر حجاج آنرا خرید و بعد از آن خیزران مادر هارون الرشید آنرا به مسجد تبدیل کرد (طبری، میرخوند).

[(۷)] عبارات اصل نسخه سخت پریشانست چنین: چپ خانه که در آمدند و آن اکنون الخ.

[(۸)] اصل: الیوار، ولی باتفاق جمهور مورخان این جای ابواء قریه است بین مدینه و جحفه، که ۲۳ میل از مدینه دور است.

[(۹)] کذا، ولی هم خوانده میشود.

[(۱۰)] درباره بحیرا و نسطور به تعلیقات آخر کتاب رجوع شود.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۵۸

و بشام رفت، و نسطور [(۱)] راهب را بدید، بمکه باز آمد، بیست و چهار ساله بود، و از آن پس بدو ماه خدیجه را رضوان الله علیها بزنی کرد، و از پس آن بده سال بنیاد کعبه را نو کردند، و در قبایل عرب خلافتی افتاد در نهادن حجر الاسود، بحکم اشارت مصطفی صلی الله علیه و سلم رضا دادند و بران برفتند. و از پس آن به پنج سال بروی وحی آمد، و پیغامبر علیه السلام و التحیه در آن وقت چهل ساله و دوازده روزه بود، وحی روز آدینه بیست و هفتم ماه رجب آمد، و از پس آن به پنج سال جنگ حصار شعب [(۲)] بود، و از پس آن به چهار سال و دو ماه و دو روز، مرگ ابو طالب بود، و از پس مرگ ابو طالب سه روز مرگ خدیجه بود، و از پس مرگ خدیجه به ماه و شش روز هجرت طایف بود، زید بن حارثه [(۳)] را با خود برد، و بیست و هشت روز آنجا بود و بمکه باز آمد، و از پس آن به یک سال و شش ماه و شش روز معراج بود. و از پس آن به یک سال و دو ماه و یک روز هجرت بود از مکه بمدینه، و پیغامبر علیه السلام درین وقت پنجاه ساله بود، میان مبعث و هجرت دوازده سال بود و نه ماه. و از پس آن چهار ماه و چهار روز تزویج فاطمه بود رضی الله عنها. و از پس تزویج فاطمه به چهارده روز فاطمه را به علی کرم الله وجهه سپرد، و از پس هجرت بیست و نه ماه، روزه ماه رمضان فریضه گشت، و از پس آن به سیزده روز فرمان آمد بقبله گردانیدن از بیت المقدس بسوی کعبه، و از پس آن یک ماه و دو روز کارزار بدر بود، و از پس آن بیست و یک ماه کارزار بنی سلیم بود و پس آن به

شش ماه و چهار روز ولادت حسن بود بن علی کرم وجهه و رضی الله عنهما، و از پس آن به بیست روز حرب احد بود، و از پس آن به یک سال، و دو ماه و ده روز کارزار بنی النضیر بود، و از پس آن بیست و هشت روز ولادت حسین بن علی بود رضی الله عنه و از پس آن بشش ماه و یازده روز تزویج ام سلمه بود و از پس آن به یک ماه و بیست و

[(۱)] اصل: نسوه، مورخان قدیم نام این راهب را تصریح نکرده‌اند، می‌خوانند و دیگر متأخرین نسطور و قسطور نوشته‌اند. محمد حسین هیکل در حیات محمد ص گوید: که یک نفر راهب نسطوری درین سفر با حضرت محمد (ص) سخن گفت.

[(۲)] اصل: ثعب، ولی شعب درست است، مطابق بقول مسعودی: و فی سنه ست و اربعین کان حصار قریش للنبی ص و بنی هاشم و بنی عبد المطلب فی الشعب.

[(۳)] اصل: حارث.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۵۹

پنج روز تزویج زینب بود، و از پس آن به سه روز، کارزار بنی غسان بود، و از پس آن به یک ماه و نه روز کارزار ذی قرد بود، و از پس آن به پنج ماه و بیست و هفت روز غزوه الحدیبیه بود و از پس آن به پنج ماه و بیست و یک روز کارزار طایف بود، و از پس آن ولاده ابراهیم بود پسر مصطفی صلی الله علیه و سلم از ماریه القبطیه، و از پس آن بشش ماه و یازده روز غزو تبوک بود، و از پس آن به پنج ماه و پنج روز نزول براءت من الله و رسوله [(۱)] بود و از پس آن بدو ماه و هژده روز وفات ابراهیم بود، و آن روز کسوف آفتاب بود، چنانچه تمام آفتاب سیاه شده بود، از پس آن به یک ماه و دوازده روز حجه الوداع بود، مصطفی صلی الله علیه و سلم همه حرم خود را برابر برده بود، و از پس آن بدو ماه و شش روز به بیماری افتادن پیغامبر علیه السلام بود، و چهارده روز بیمار بود، و فرمان یافت روز دوشنبه دوازدهم اول ماه ربیع الاول، و ده سال و دو ماه گذشته بود از هجرت، روز بیست و پنج از ماه آبان، سال بر نهصد و چهل و چهار روز از ذو القرنین، روز نهم از اسفند یار ماه، سال بر یک هزار و سیصد از بخت نصر. صلی الله علیه و سلم، و علی آله و اصحابه الطیین و الطاهرین. و الله اعلم بالصواب

صفات گزیده و اخلاق پسندیده مصطفی علیه الصلاة و السلام

روایت می‌کند امیر المؤمنین علی ابن ابی طالب کرم الله وجهه، که پیغامبر با هیبت بود، چنانکه هر که از دورش بدیدی بترسیدی، چون نزدیکتر او آمدی بیار امیدوی خوشدل گشتی و شاد روی بودی و روشنائی از روی او همی تافتی، ببالا، دو بهر بود که اگر مرد دراز بالا- با او برفتی، ازو فروتر نمودی، گرد سر بود، جعد موی بود و بر بنا گوش ایستاده بودی، چون فرود گذاشتی بسر کتف رسیدی، چون باز کشیدی باز بجای خود شدی، فراخ پیشانی بودی، گشاده ابرو بود، در میان دو ابرو او را رگی بود، چون در خشم شدی پیدا آمدی، باریک بینی بود، باریک لب بود، گشاده دندان بود، گرد روی بود شیرین سخن بود، لطیف آواز بود موی سیاه بود، سپید عارض بود، و خوب گردن بود، معتدل اندام بود، پشت او و شکم راست بود، فراخ بر بود از سینه تا ناف او خطی از موی خورد [(۲)] دمیده،

[(۱)] قرآن، آیه ۱ سوره التوبه، پاره ۱۰

[(۲)] اصل: خرد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۶۰

چنانچه بقلم بنگارند، دراز ساعد بود، پهن کف بود، باریک انگشت بود، دراز انگشتان بود، انگشتان او گشاده بود، دراز ناخن بود،

نگریستن او بدناله چشم بود، بیشتری در زمین نگرستی آهسته بودی بی ترش رویی، و شادگان بود بی خندیدن، حکمش عدل بود، گفتارش حکمت بود، پیشه‌اش سخاوت بود، پر دل بود، نرم گوی بود، صعب خوی نبود، بدی را مکافات نکردی، گناه را عفو کردی، در میان دو کتف وی خالی بود سیاه از دینار کمتر، چنانکه بزرگی زد، و آن مهر نبوت بود، از وی بوی خوش آمدی، مانند بوی مشک، که پیش از او، و پس از او کس را چنان نبوده، صلوات الله علیه و علی آله و اصحابه

معجزات مصطفی علیه السلام

بدان اسعدك الله تعالى: که پیغامبر را صلی الله علیه و سلم معجزات بسیارست اما آنچه ایزد تعالی او را بدان مخصوص گردانیده بود، که سید همه پیغامبران کرد و فرمود: آدم و آنکه از او پس باشند از پیغامبران صلوات الله علیهم و سلامه همه زیر علم او باشند، و اندر چند جای که ذکر پیغامبران کرد، نخست یاد او کرد، چنانکه گوید عز من قایل تعالی و جل: و اذ اخذنا من النبین میثاقهم و منک و من نوح [(۱)]. و از پیغامبر صلی الله علیه و سلم پرسیدند: متی کنت نبیا؟ فرمود: کنت نبیا و آدم بین الماء و الطین [(۲)]، من پیغامبر بودم، و آدم میان آب و گل بود. از مادر ختنه کرده زاد و ناف بریده، چون از مادر جدا شد، سر به سجده نهاد، انگشت بر کرد، و شهادت آورد، هر گاه دایه او مشغول شدی، گهواره او خود جنبیدی، و چون دایه دیرتر آمدی، انگشت خود را مکیدی، مزه شیر و انگبین یافتی، بول و غایط او هرگز کس ندیدی، احتلامش نیفتادی، سایه او بر زمین نیفتادی، چشمش در خواب بودی، دلش بیدار بودی، و نه خفتی، از پس همچندان دیدی که از پیش. هر که با او رفتی، اگر دراز بودی فروتر نمودی، هرگز پشه و مگس بر وی ننشستی، بر هر ستوری که بر نشستی اگر چه ضعیف بودی، بر همه ستوران چیرگی کردی، هرگز بر ناف او موی بر نیامدی با هر که کشتی گرفتی، اگر چه آن کس قوی تر بودی بیفتادی، و از خوی و

[(۱)] قرآن، الاحزاب ۷

[(۲)] این حدیث صحیح را ابو نعیم در حلیه الاولیاء و ابن سید در طبقات و طبرانی در الکبیر چنین روایت کرده‌اند: کنت نبیا و آدم بین الروح و الجسد (جامع الصغیر ۲-۹۷).

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۶۱

خون او بوی مشک آمدی، سنگریزه بر دست او تسبیح گفتی، و سنگ و کلوخ بر وی سلام گفتی، در چاهیکه آب دهان افکندی، آب آن چاه خوش گشتی، ستون خانه از درد جدایی او بنالیدی، چون ستون را در کنار گرفتی خاموش گشتی، درخت بفرمان او از جای پیشتر آمدی، چون گفتی باز گرد باز گشتی. در سفر ابر بر سر وی سایه افکندی، پریان با او سخن گفتندی و به وی ایمان آوردندی، از میان انگستان او چندان آب آمد، که همه لشکر او سیراب شدند، روز حرب بدر لشکر کفار را بیک مشت خاک هزیمت داد از همه نهایتها خبر کردی، حدیث غار و آنچه درو بود معروفست، سوسمار و آهو با او سخن میگفت، براق و معراج و دیدن هفت آسمان و هفت زمین و ملکوت و عرش و کرسی و حجابها و سدره و درخت طوبی و قاب قوسین در کمتر از ثلث شب او را بنمودند، بتان کعبه او را سجده کردند و بزغاله بریان زهر آلود با او بسخن آمد و گفت: لا تأکلی انا مسمومه سینه او بشکافته و دل او بیرون آوردند و بشستند و باز بجا نهادند، کنگره قصر کسری شب ولادت او بیفتاد، نیمه فارس در آن شب خشک گشت، ماه بشارت او بدو نیم شد، کودک خورد در گهواره به پیغامبری و نبوت او گواهی داد. این قدر از معجزات آوردیم و بر سیل ایجاز و اختصار.

محمد، احمد، مصطفی، حامد، محمود، قاسم، عبد الله، رسول، نبی امی، بشیر، نذیر، سراج، منیر، مبشر، منذر، عزیز، رؤوف، رحیم، عمید طاهر، مطهر، شاکر، شکور، شکر، ماحی، متقی، ناصر، منصور، سید صبور، صابر، راشد، رشید، شدید، علیم، حلیم، سلیم، منیب، قوی فصیح، وفی، تقی، نقی، علی، زکی، مرضی، سخی، جواد، میمون، مجتبی، مرتضی، منتخب، مبارک، مهدی، صادق، صالح، ناسخ، مشفق، شفیق رفیق، هادی، راضی، مهتدی، طیب، تواب، اواب، عابد، مجتهد، خاضع خاشع، ساجد، راکع، آمر، ناهی، زاجر، طه، یس، مزمل، مدثر، شاهد شهید، فتاح، عریف، عطوف، مکی، مدنی، البطحی، النهامی، حجازی، طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۶۲

هاشمی، عربی، نور، بشارت، رحمۀ، مجید، سعید، کریم، و دود.

در تورات میدمید، در انجیل طاب، در زبور فارقلیطا، در صحف ابراهیم حاشر، در صحف ادیس عاقب، در صحف طیلشاه [(۱)]، در آسمان اول عبد الله، در آسمان دوم عبد الملک، در آسمان سیم عبد القدوس، در آسمان چهارم عبد السلام، در آسمان پنجم عبد المؤمن، در آسمان ششم عبد المهیمن در آسمان هفتم عبد الخالق، آفتاب عبد الرزاق، ماهتاب عبد الجبار، ستارگان عبد النور، روزها عبد الحکیم، شبها عبد الودود، فرشتگان عبد الرحمن کرویوان عبد الغفار، روحانیان عبد الجلیل، مقربان عبد الحمید، حفظه عبد المنعم، حمله عرش عبد الغنی، عرش عبد المغنی، کرسی عبد الرافع، طوبی عبد القاهر، سفره [(۲)] عبد الوهاب، بره عبد المجید، لوح عبد الباعث، قلم عبد الکریم، حور عبد الغفور، رضوان عبد الشکور، بهشت عبد الباری، بیت المعمور عبد الفتاح، جانوران عبد المصور، باد عبد القاهر، آتش عبد القادر پریان عبد الحی، زمین عبد الباری، دوزخ عبد الغالب، ملک عبد المحسن، درخت عبد الباقي، نبات عبد الرزاق، خاک عبد الحلیم، سنگ عبد الحکیم، کوه عبد الصمد، دریا عبد الصبور، مرغان عبد الجلیل، و حوش عبد الحمید، مؤمنان رسول الله، متقیان صفی الله، زاهدان خیره الله، ابدال صفوة الله، تایان حبیب الله صلی الله علیه و سلم.

القاب رسول صلی الله علیه و سلم

رسول الرحمة رسول البشارة، رسول الملحمی [(۳)] رسول الثقلین، نبی الحرمین سید العالمین، صاحب الحشر، صاحب العجائب، صاحب الآيات، المبعوث بالبینات، خطیب القیامة، شفیع الامت، سید ولد آدم، سید المرسلین، خاتم النبیین رسول رب العالمین، امام المتقین، قاید غر المحجلین [(۴)] قمر الساطع الحجة القاطعه

[(۱)] کذا، گزیده (ص ۱۷۳) در تورات طاب طاب، در انجیل میدمید، در زبور فارقلیطا، در صحف مقفی.

[(۲)] سفره: یعنی الملائكة الذين يسفرون بين الله و بين انبيائه واحدهم سفر (غریب القرآن).

[(۳)] اصل به جیم منقوطة، ولی بقرار ضبط علماء نبی الرحمة و الملحمه (الملاحم) در اسمهای آن حضرت ص آمده (ص ۱۶-۱) صفه الصفوه).

[(۴)] در اصل بی نقط است، ولی ارباب اوراد و تصوف قاید غر المحجلین گویند.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۶۳

الشمس الطالع، البحر الداخر، النجم الزاهر، الفلك الدائر، رحمۀ للمؤمنین حجة علی الکافرین، مرسل بالرحمة، مؤید بالنصر، رحیم علی الامه، معصوم من الذنوب، مطهر من العیوب، مدینة العلم، مذكر الحلم، معدن الزهد، موطن التقی و الزها، صاحب المقام المحمود و الحوض المورد، و صاحب التاج و المنبر و البراق و الکوثر و الشفاعة و القربة و الخطابة و القبلة و الزلفه و الشریعة، اسرع الناس خروجا اذا بعثوا، سیدهم اذا حشروا، خطیبهم اذا نصتوا، شفیعهم اذا حسبوا مبشرهم مفتاح الجنة بیده، اصطفاه الله خلیلا و کلیمًا

محباً [(۱)] بعثه نبیاً، سماه صفیاً، فتح له الکرامات، و ایده بالنصره و الآیات، و اکبره [(۲)] بالبراهین و المعجزات، و عرض له السموات بملکوتها، و الارض باطرافها و اکفافها، و البحار بعجایها و حیاتها، و الجبال بعبرها [(۳)] و الجنة بنعیمها و درجاتها، و النار بابوابها و درکاتها، و قرن اسمه و جعله واسطه بین خلقه، شرح صدره و غفر ذنبه و رفع ذکره، صلوات الله علیه و علی آله.

این فصول از تاریخ مجدول که در دیباچه ذکر او رفته است، بی زیادت و نقصان نقل افتاد، اما آنچه از کتاب کریم و کلام قدیم، علماء قصص رضی الله عنهم اجمعین. استخراج کرده‌اند، خصوصاً صاحب قصص نابی [(۴)] ابو الحسن بن الهیصم رحمه الله، چهل اسم است، که هر دو اسم از آن متضمن دو فایده است، دو اسم از آن تصریح است محمد و احمد قال الله تعالی:

محمد رسول الله [(۵)]، و قال: من بعدی اسمه احمد [(۶)]. دو اسم تعظیم را: امی و رسول. دو اسم شفقت را: رؤوف و رحیم و دو اسم بشارت مؤمنان را: بشیر و مبشر.

دو اسم تخویف کافران را: نذیر و منذر. دو اسم دعوت را: داعی و هادی.

دو اسم اقتداء امت را: نور و مبین. دو اسم نعمت را: سراج و منیر، دو اسم وعظ بریت [(۷)] را: ذاکر و مذکر. دو اسم مؤمنان ملت را: مؤمن و حنیف. دو اسم تصدیق رسل را و موافقت را: مصدق و مکتوب، دو اسم ظهور بینت [(۸)] را: برهان

[(۱)] کلمات کلیمما و مجدا در اصل خوب خوانده نمیشود.

[(۲)] اصل: اکسر، شاید اکبره باشد.

[(۳)] العبر: شاطيء و ناحیه (المنجد).

[(۴)] اصل: بابی و الهیصم (را. ۴).

[(۵)] قرآن، الفتح، ۲۹

[(۶)] قرآن، الصف ۶

[(۷)] بریه: خلق و مردم (المنجد)

[(۸)] اصل: بنیت، امانیه دلیل و حجت است.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۶۴

و بینة. عون و نصر را: ولی و نصیر. دو اسم شرف و اصالت [(۱)] را: اول المسلمین و خاتم النبیین. دو اسم اتمام نصیحت را: رحمت و حریص. دو اسم اختصاص و قربت را: عبد و کریم. دو اسم انبساط حالت را: مزمل و مدثر. دو اسم الزام هرید ملت را: بشیر و امی، دو اسم امن و کفایت را طه و یس. صلی الله علیه و آله و اصحابه الطاهرین الطیبین اجمعین، و سلم تسلیم کثیراً.

للسید حسن الغزنوی علیه الرحمه [(۲)]:

شعر

سلام کالطاف الإله الممجّد سلام کاصداق النبى المؤید

علی من تلقی عزه أى عزة علی من ترقى مصعدا ای مصعد للداعى منهاج السراج [(۳)]:

ای مر دهان تنگ ترا تنگها شکر شاخ نبات تست بر آونگها [(۴)] شکر

تا بوی برد شکر از ان چشمه حیا آورده از خجالت آن رنگها شکر

هر گز کجا رسد بلب با حلاوتت [(۵)] اگر قطع کرد خواهد فرسنگها شکر

بالعل ار مزه کند، از بهر هر جلاب از راه طعنه بین که خورد سنگها شکر

دعوی ذوق کرد مگر چون لببت بدید [(۶)] با خودم ز شرم کرد بسی جنگها شکر

چون گشت لذت لب نوشینت منتشر از نام خود کشیده بسی ننگها شکر
«منهاج» راست عرصه ملک سخن فراخ کز نعت تست در دهنش تنگها شکر

السنة الاولى من الهجرة

صاحب تاریخ مقدسی چنین میگوید: که مصطفی علیه الصلاة والسلام، چون از مکه

[(۱)] اصل اضافه.

[(۲)] سید اشرف الدین حسن بن ناصر علوی غزنوی یکی از شعرا و واعظان حدود ۵۰۰ ه است سید حسن بروزگار بهرام شاه بن مسعود در غزنه بود و در آنجا مورد بغض سلطان شد، از غزنه مفارقت گزید، و پس از سفر حج در بغداد از حضور غیاث الدین مسعود از سلجوقیان عراق (۵۲۹-۵۴۷ ه) نوازش دید، و بقول دولت شاه در جوین از جهان رفت ۵۶۵ ه.

[(۳)] در اصل کلمات طیب الله تراه از طرف کاتبان افزوده شده است.

[(۴)] آوفگک یا آوند: بر وزن پابند، ریسمانی که خوشهای انگور و غیر آن بر آن آویزند (فرهنگ نوبهار).

[(۵)] اصل: با حلوات، ولی با حلوات اصح خواهد بود.

[(۶)] اصل: مگر خون لب ندید، ولی خطای کاتب باشد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۶۵

هجرت کرد، پانزده روز در راه بماند، روز دوشنبه دوازدهم ربیع الاول، وقت چاشت به قبا رسید، و ابو بکر در خدمت او در زیر سایه نخل خرمایی نزول فرمود خلق مدینه را چون خبر شد، همه روی بخدمت نهادند از جماعت که او را دیده بودند، جمال مبارک او را میشناختند و طائفه‌ایکه هنوز خدمت او را در نیافته بودند، جمال مبارک او را میشناختند و طائفه‌ای که هنوز خدمت او را در نیافته بودند، نمی دانستند که مهتر علیه السلام کدام است و ابو بکر کدام؟ تا چون هوا گرم شد، ابو بکر بردای خود او را سایه کرد، همگان را معلوم شد، که سلطان تخت رسالت اوست، ابو بکر صاحب و سایه دار او رضی الله عنه. پس بخانه کلثوم هدم [(۱)] نزول کرد و بروایتی نزدیک سعد خثمی [(۲)] و روز سه‌شنبه و چهارشنبه و پنج‌شنبه آنجا بود فرمان داد به شکستن بتان، و مسجد قبا بنا فرمود، روز آدینه بنزدیک سالم عوف [(۳)] آمد، و در بطن وادی نماز جمعه گذارد، و اول جمعه در اسلام آن بود، پس بمدینه آمد، و آن روز مدینه هنوز باره نداشت، خانها و بستانها بود، هر کس خواجه را دعوت نزول میکرد، فرمود ناچه مرا بگذارید که او فرمانست بجائی که بنشیند، تا معلوم شود، آن موضع کدامست؟ ناچه می‌آمد، تا در خانه ایوب انصاری، آنجا زانو زد و بنشست، خواجه هفت ماه در خانه او بود، تا مسجد مدینه بساخت، خانها به سید در جوار مسجد مهیا شد، خواجه از آنجا نقل کرد، پس فرمان داد، ابو رافع و زید حارثه را، تا فرزندان خواجه، از مکه بمدینه آوردند، و فرزندان ابو بکر را هم، و بعد هجرت بیک ماه نماز چهارگانه شد [(۴)] و چون ماه رمضان در آمد، علم سپید [(۵)] بجهت عم خود حمزه با بیست یا سی سوار، بجهت زدن کاروان قریش فرستاد و آن اول علمی بود و لشکری در اسلام، و درین سال با عایشه در فراش آمد و ولادت نعمان بشیر، درین سال بود. و الله اعلم.

[(۱)] اصل هند ولی قرار طبری و الکامل: کلثوم بن الهدم.

[(۲)] اصل سعید جشمی، ولی بقرار طبری و مسعودی و غیرهم: سعد بن خثمه است. لطف الله احمد گوید: که در خانه کلثوم

منزل گزیدند ولی زایران در خانه سعد میدیدند، زیرا سعد متأهل نبود (حیات فخر کائنات ج ۲ ص ۲۳)

[۳] طبری: بنی سالم بن عون.

[۴] طبری: فی هذه السنة زيد في صلوات الحضر ركعتان و كانت صلاه لحضروا لسفر ركعتين.

[۵] اصل: سید ولی از روی متن طبری و الکامل درست شد: عقد رسول الله (ص) لعمه حمزه لواء ابيض فی ثلاثين رجلا- من المهاجرین.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۶۶

السنة الثانية من الهجرة

این سال را سنه الامر بالقتال خوانند، چون ماه محرم بگذشت و صفر درآمد، مصطفی لشکر کشید بطرف بواط [(۱)] چون ماه ربیع الاول درآمد به بواط، در آخر ماه جمادی الاخری [(۲)] عبد الله حجه را بزدن کاروان قریش فرستاد با هشت صحابی و از کاروان قریش، چند کس را بدوزخ فرستادند، چندین تن را اسیر کرد، و آن اول غنیمت بود در اسلام، چون نصف ماه شعبان شد، قبله از بیت المقدس بگشت و عبد الله زید انصاری بانگ نماز در خواب دید، چون رمضان درآمد، روزه ماه رمضان فرض شد، و بامداد هفدهم ماه رمضان روز فتح بدر بود، و آن روز جمع مشرکان پانصد و پنجاه مرد بود و همه اشراف قریش و مشاهیر عرب با مصطفی علیه السلام سیصد و چهارده مرد بودند، و هفتاد شتر و یک اسب که مقداد اسود داشت، و هشتاد شمشیر بود و جمع مشرکان به عدوه قصوی [(۳)] نزول کردند، و صحابه در خدمت مصطفی صلی الله علیه و سلم به عدوه دنیا، بفرمود مر صحابه را تا حوض راست کردند، و پر آب کردند. و تمامت موضع دیگر که آب بود همه بانباشتند، و برای او از شاخ سایانی کردند، و مصطفی علیه السلام صحابه را گفت:

که هان یاران! مکه [(۴)] هر که جگر گوشه داشت از اشراف، بتمام و کمال، پیش آورده است، چه میکنید؟ از مهاجران و انصار، فصلی در جان باختن بگفتند، که جانها ما فدای حق و نبوت تو در کارزار [(۵)] باید بود. مصطفی فرمود: حق تعالی مرا وعده نصرت کرده است. چون به قتال مشغول شدند اسود عبد الاسد مخزومی [(۶)] از میان مشرکان سوگند خورد، که یا حوض مؤمنان خراب کنم، و یا از آن آب خورم، و یا کشته شوم، و بیرون آمد، و قصد حوض کرد، شیر خدای حمزه یک شمشیر پیاپی او بزد، و او را قلم کرد، او خود را در روی انداخت، و بسوی حوض خزیدن گرفت، تا سوگند خود را راست کند، حمزه باز گشت، و او را در حوض

[(۱)] اصل: ابواط. طبری و غیره بواط.

[(۲)] اصل: جمادل آخر.

[(۳)] اصل: عروه، صحیح آن عدوه است قرآن عظیم فرماید: اذ أنتم بالعدوه الدنيا و هم بالعدوه القصوی (الانفال ۴۳).

[(۴)] اصل در مکه، ولی ترجمه این عبارت طبریست. که بقول وی حضرت رسول فرموده بود: هذه مکه قد القت اليكم افلاذ کبدها، و بلعمی چنین ترجمه کرده: مکه جگر گوشه‌های خود را بجانب شما افکنده.

[(۵)] اصل: تو کار را باید.

[(۶)] اصل: مخرومی.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۶۷

بگشت. پس آنگاه عتبه و شیبه پسران ربیع، و ولید عتبه بیرون آمدند، و مبارز خواستند از بنو اعمام خود.

عبیده [(۱)] بن حارث بن عبد المطلب، و حمزه و علی بیرون آمدند، عبیده زخم خورد و حمزه و علی هر دو او را یاری کردند، و

هر سه مشرک را بکشتند.

مهجع [(۲)] بن عبد الله را مشرکان تیر زدند و شهید کردند. پس ابو جهل بیرون آمد.

چون مصطفی علیه السلام او را بدید، غضب نبوت شعله زدن گرفت فرمود: هان ابو بکر و یاران! جبرئیل آمد. مصطفی میان صفها آمد، و یک مشت خاک ریزه برگرفت و روی به کفار آورد و گفت: شاهت الوجوه، و بر آن سنگریزه دمیده، بسوی مشرکان انداخت، هزیمت بر ایشان افتاد، و چهل و دو مشرک را از اشراف ایشان اسیر کردند، و پنجاه کس را از اشراف بدوزخ فرستادند، و از بنی هاشم پنج تن اسیر شدند، و عقیل ابی طالب، و نوفل حارث، و عثمان و عمر، و سلیت بن عدی [(۳)] و داماد مصطفی ابو العاص زوج زینب از بنی امیه اسیر شد. پس معاذ بن عمر در آمد و ابو جهل را زخمی زد که بماند، عبد الله مسعود سرش باز برید، باز مشرکان هزیمت کردند پس سربیه عصما [(۴)] درین سال بود، و کشتن ابو عفک [(۵)] و غزوه بنی قینقاع [(۶)] هم در شوال این سال بود، و غزوه سویق [(۷)] که در عقب ابو سفیان [(۸)] رفتند هم در ان سال بود، در ذی الحجه روز عید اضحی دو گوسپند مصطفی بدست خود قربان کرد، و الله اعلم بامور يتعلق بعلمه.

السنة الثالثة من الهجرة

این سال را سنه الرض خوانند، پس مصطفی علیه السلام و الصلاة، چون از بدر

[(۱)] اصل: عبید، طبری و غیره عبیده

[(۲)] اصل: مهجع، ولی بقرار طبری و غیره مهجع از موالی حضرت عمر بود.

[(۳)] کذا، ولی در این جا اسمای حضرت عثمان و عمر غلط است، زیرا آنها در مجاهدین بدرند نه از گروه اسراء.

بقول طبری و الکامل از بنی هاشم عباس و عقیل و نوفل اسرای بدر بودند، که حضرت عباس فدیة آنها را مطابق به امر حضرت رسول ص پرداخت.

[(۴)] عصماء بنت مروان از بنی امیه زنی بود که مسلمانان را هجو میکرد، و بامر پیغمبر ص عمیر بن عوف او را بکشت (حیات محمد).

[(۵)] اصل: غفل، و لی ابو عفک نام یهودی بود از قبیله بنی عمرو بن عوف، که بجرم هجو مسلمانان، سالم بن عمیر او را کشت.

[(۶)] اصل: و عروه بنی فلسفی که تحریف کاتب است.

[(۷)] اصل: عروه سویق

[(۸)] اصل: ابو سفین.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۶۸

بازگشت، کعب اشرف یهودی عهد پیغامبر صلی الله علیه و سلم بشکت، در جمازه سوار بمکه آمد، و برای مشرکان تعزیت داشت مصطفی محمد سلمه را، و سلکان بن سلامی [(۱)] را با فوجی فرستاد، در شب پهای حصار او آمدند، و او را آواز دادند، سلکان گفت: که ما بقرض خواستن آمده‌ایم، که محمد از ما صدقات میخواهد، کعب فرود آمد [(۲)]. سلکان مر او را در زیر دست بگرفت، محمد سلمه او را بدوزخ فرستاد.

در ماه شوال روز آدینه، بیست و ششم ماه، مصطفی علیه السلام از مدینه بیرون آمد، روز شنبه غزوه احد بود، چون نماز جمعه بگذارد، سلاح در پوشید و با هزار مرد از مدینه بیرون آمد، و مشرکان سی هزار مرد زیادت بودند و ابو سفیان بر ایشان بود، وزن او هند بنت عتبه با او بود، سوگند خورده بود که جگر حمزه بخورد، که حمزه برادر او را در جنگ بدر کشته بود، چون مؤمنان در

خدمت سید عالم، یک میل از مدینه، بیرون آمدند عبد الله ابي، سر منافقان، سه یکی از خلق را باز گردانید. مصطفی علیه السلام براند، تا بشعب احد آمد، و عبد الله جبیر را که امیر همه تیز اندازان بود، بر دهانه دره بایستاند، که شما نگاهدارید، تا از پس ما مشرکان در نیایند، و علم اسلام، به پسر عم خود مصعب بن [(۳)] عمیر بن هاشم داد و هر دو فریق روی بجنگ آوردند، و هند زن ابو سفیان از غلام امیر جبیر مطعم که وحشی نام او بود، قبول کرده بود، که اگر حمزه را بکشی، جمله حلّی، از گوش و گردن و دست و پای من ترا باشد، و جبیر مطعم که مالک وحشی بود، وحشی را گفته بود، که عم او روز بدر در زیر دست و پای مسلمانان کشته شده بوده است اگر حمزه را کشی، آزاد باشی! آنگاه مصعب بن عمیر که علم مصطفی بدست او بود، شهادت یافت، مصطفی علم بدست علی داد، و نصرت خدای تعالی در رسید، و مشرکان هزیمت شدند تیر اندازان از دهانه دره در عقب غنیمت برفتند، خالد ولید با صد سوار در عقب

[(۱)] طبری و الکامل: محمد بن مسلمه و سلکان بن سلامه بن وقش.

[(۲)] اصل: کعب فرمود، ولی بجای آن فرود آمد، وزون تراست.

[(۳)] کذا، ولی در طبری و الکامل تنها، مصعب بن عمیر است، طبری گوید: و أعطی رسول الله ص اللواء رجلا من قریش یقال له مصعب بن عمیر ...

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۶۹

درآمد، و عبد الله جبیر را که امیر تیر اندازان بود، شهید کرد، و حشم کفار از کمین برخاستند، و حمزه را شهید کردند، و هزیمت بر مسلمانان افتاد، و سنگ بر روی مبارک مصطفی صلی الله علیه و سلم زدند، و دندان مبارکش بشکستند، و رخس خون آلود کردند، و او در حفره افتاد، علی و طلحه دست مبارکش گرفتند و بر آوردند، و شیطان از بلاء کوه آواز داد: آآن محمدا قد قتل، محمد کشته شد. هند و زنان مشرکه، مسلمانان کشته شده را مثله [(۱)] کردند، و هفتاد تن از مسلمانان شهید شدند، و از مشرکان بیست و دو تن بدوزخ رفتند، و مصطفی بمدینه باز آمد، و درین سال حسن علی را ولادت بود، مصطفی زینب بنت خزیمه را در نکاح آورد، و ام کلثوم را به عثمان رضی الله عنه داد و الله اعلم بالصواب.

السنة الرابعة من الهجرة

این سال را سنه ترقیه گویند، محمد اسحاق روایت میکند: که چون مصطفی صلی الله علیه و سلم باز گشت از احد، قومی بیامدند از قبیله عضل [(۲)] و قاره و معلمان دین التماس نمودند، شش تن با ایشان نامزد شدند، عاصم، ثابت و حیب و زید بن الدثنه [(۳)] در میان ایشان، چون به رجیع [(۴)] رسیدند آن طایفه عذر کردند، و شمشیرها کشیدند، برایشان حمله کردند، عاصم، ثابت و سه یار شهید شدند، و حیب اسیر گشت، و او را بردار کردند، در آن لحظه از خدای تعالی درخواست، که دیدار مصطفی علیه السلام به بیند، حجاب از میان برخواست [(۵)]، از سردار مدینه بر وی ظاهر شد، و جمال مصطفی بدید، پس تمام شد، رضی الله عنه. این آیت در حق ایشان منزل شد: و من الناس من یشری نفسه ابتغاء مرضاة الله [(۶)]. پس حادثه بئر معونه افتاد، و آن چنان بود: که مصطفی علیه السلام منذر بن عمرو انصاری را با چهل یار از اصحاب صغه و زهاد بجانب نجد فرستاد

[(۱)] مثله، گوش و بینی بریدن و عقوبت کردن (غیاث) ترجمه این عبارت طبریست: یمثلن بالقتلی ...

[(۲)] اصل: عضل

[۳] اصل: الدسه، نامهای این ۶ نفر بقول طبری و جمهور اینست.

(۱) مرثد بن اَبی مرثد الغنوی (۲) خالد بن البکیر (۳) عاصم بن ثابت بن ابی الافلح (۴) خبیب بن عدی (۵) زید بن الدثنه (۶) عبد الله بن طارق

[۴] اصل: بر جمیع، ولی رجیع آبی بود در حجاز متعلق به هذیل.

[۵] کذا، باملای حاضره: برخاست

[۶] قرآن، البقره ۲۰۶

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۷۰

تا ایشان را باسلام دعوت کند، چون به بئر معونه رسیدند، عامر طفیل با جمعی ناگاه بر ایشان زدند، و همه را شهید کردند، مگر عمرو بن امیه ضمیری [(۱)] را که اسیر کردند، و بقدای سوگند، او را عامر طفیل آزاد کرد چون عمرو بمدینه باز آمد، دو تن از بنی عامر آمده بودند و اسلام آورده، و عهد نامه مصطفی علیه السلام با خود برده، عمرو ایشان را دریافت، هر دو را بکشت، چون پیغامبر را معلوم شد فرمود: که بد کردی، و بر عامر که غدر کرده بود، چهل بامداد ادعا کرد، و هیچ کس بشومی آن غدر، دولت اسلام درنیافت. غزوه ذات الرقاع درین سال بود، و غزوه بدر میعاد [(۲)] درین سال بود و ام سلمه را مصطفی علیه السلام و التحیه، درین سال خواست، و الله اعلم بالصواب.

السنة الخامسة من الهجرة

این سال را سنۀ الزلازل خوانند، مصطفی علیه الصلاة والسلام، درین سال بطرف دومة الجندل از حد روم برفت، و غزوه بنی المصطلق [(۳)]، درین سال بود، و حدیث افک افتادن دران غزوه بود، عایشه رضی الله عنها در ان سفر بخدمت مصطفی علیه الصلاة والسلام بود، بوقت کوچ از هودج بجهت تجدید وضو بیرون آمد، چون فارغ شد، باز آمد، صحابه کوچ کرده بودند همانجا بیفتاد، و چادر در سر کشید، صفوان بجهت ناقه لشکر توقف کرده بودند او را در عقب خود نشانند، لشکر [(۴)] بمنزلگاه نزول کرده بود، که در رسید، چون منافقان آن بدیدند، هر کسی سخنی گفتند، چون بمدینه آمدند، عایشه رضی الله عنها، اجازت خواست، بخانه پدر رفت، مدت یک ماه برآمد، عایشه را از آن تهمت که میگفتند خیر شد، شب و روز میگریست، ناگاه مصطفی علیه السلام به حجره ابو بکر رضی الله عنه آمد و وحی آمد در براءۀ او شانزده آیت. مصطفی ثابت و مسطح اثاثه، و حمه بنت جحش [(۵)]، عبد الله ابی را حد زد. پس در ماه

[(۱)] طبری: الضمیری

[(۲)] به اختلاف روایات: بدر الموعده، بدر الاخره، بدر الثانیة، بدر الوعدہ بدر المیعاد.

[(۳)] اصل: المصطلق، ولی آنچه در متن نوشته شد، درستست.

[(۴)] اصل: از لشکر که از زاید است.

[(۵)] نامهای آنها در طبری: مسطح بن اثاثه، حسان بن ثابت، حمه بنت جحش، که در اصل حسان حک شده، و حمه بنت جحش را نوشته‌اند.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۷۱

دی القعدة حرب خندق بود، و سبب آن بود که جهودان بنی قریظه عهد مصطفی علیه السلام بشکستند، و مشرکان مکه را بر قتال محمد تحریض کردند، و سر ایشان حی اخطب بود، و سلام بن ابی الحقیق بود، غطان [(۱)] که سر ایشان عتبه بن الحصین الفواری

[۲] بود، و ابو سفیان و سران قریش جمله ده هزار مرد بدر مدینه آمدند، مصطفی به مشورت سلمان فارسی خندق فرموده، و با سه هزار مرد بیرون آمد، و بیست و اند روز جنگ قایم شد، تا به آخر مبارزان مشرک عمرو بن عبدود که مبارز عرب بود، و عکرمة ابو جهل، و دیگران در خندق درآمدند، علی بن ابی طالب کرم الله وجهه، عمرو عدی [۳] را ضربتی بزد، و بدوزخ فرستاد، و دیگران به هزیمت از خندق بیرون رفتند، و سعد پسر نعیم مسعود اشجعی [۴] رضی الله عنهما با جازت مصطفی حیلتی و مکرری اندیشید و جهودان را در شب گفت: که من دوست شماام، نصیحت من بشنوید، از قریش گروگان بستانید، آنگاه با محمد قتال کنید! قبول کردند، پس به نزدیک قریش آمد و گفت:

بدین جهودان اعتماد مکنید: که ایشان میخواهند تا از شما گروگان بستانند و صد مرد به محمد دهند، و بخدمت مصطفی آمد گفت: کار هر دو فریق کردم دیگر روز قریش از جهودان مدد خواستند، جهودان از قریش گروگان التماس نمودند، سخن نعیم راست افتاد، هر دو فریق با هم بی اعتماد شدند، و شب حق تعالی فرشتگان را بفرستاد، تا خیمه‌ها ایشان برکنند، و سرما بر ایشان گماشت همه خایب و خاسر باز گشتند، و مصطفی لشکر بدر بنی قریظه آورد و بیست و پنج روز ایشان حصار دادند، پس بر حکم سعد معاذ فرود آمدند، او بقتل مردان ایشان و اسم فرزندان حکم کرد، و مصطفی علیه السلام فرمود: تا هفتصد مرد ایشان را بدوزخ فرستادند، و زن و فرزندان ایشان را برده [۵] کردند، و درین جنگ هفت تن از مسلمانان شهید شدند، رضی الله عنهم.

[۱] اصل: که عطفان را.

[۲] کذا، ولی صحیح آن بقول طبری و غیره عیینه بن حصن بن حذیفه بود از بنی فزاره.

[۳] کذا، ولی همان عمرو بن عبدود است.

[۴] کذا، ولی بقول طبری نعیم بن مسعود بن عامر اشجعی بود و بعد ازین میآید که سخن نعیم راست افتاد، پس اینجا کلمات سعد پسر زاید است.

[۵] اصل: اسیر.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۷۲

السنة السادسة من الهجرة

این سال را سنه الاستیناس خوانند، درین سال پانزده لشکر به اطراف فرستاده بود و سریه عربین [۱] هم درین سال بود، و آن طایفه بیامدند، و اسلام آوردند و هوای مدینه ایشان را سازوار نیامد، رنجور شدند، مصطفی علیه الصلاة والسلام ایشان را بمیان شتران فرستادند، تا در هوای بادیه صحت یافتند، پس نگاهبانان را شهید کردند، و شتران را بردند، کور [۲] بن جابر الفهری را در عقب ایشان فرستاد، ایشان را بگرفتند، و دست و پای ایشان را ببریدند، و چشمه‌ها ایشان کور کردند، و در آفتاب بگذاشتند تا از گرما بدوزخ رفتند. پس غزوه ذی قرد [۳] بود، و شترانی که عتبه حصین فراوی [۴] برده بود، تعاقب کردند و بازستدند. پس غزوه حدیبیه بود، در ماه ذی القعدة مصطفی علیه السلام در خواب دید که به مکه آمدستی، بفرمود صحابه را تا همه احرام عمره گرفتند، و با هفتصد صحابی از مدینه روی بمکه نهادند، و شتران هدی را بردند [۵]، چون به عسفان رسیدند بشر بن سفیان الکعبی پیش مصطفی آمد، که اهل مکه مستعد منع تو شده‌اند، و خالد ولید، به کراع عمیم [۶] آمده است. مصطفی علیه الصلاة والسلام راه بجانب ورع بگردانید، و عثمان عفان را رضی الله عنه به نزدیک مکیان فرستاد، که ما بزیارت آمده‌ایم، مکیان او را نگاه داشتند، و خبر به مصطفی رسید، که عثمان شهید شد، پس بفرمود: تا سعد را زندان کردند، و برقتال قریش خبر دادند، و قریش سهیل بن عمرو را بنزدیک مهتر ما علیه السلام فرستادند، که عثمان در حیاتست درین [۷] سال باز گرد! در سال آینده

درین روز قریش مکه را خالی کنند، تا خواجه و صحابه عمره قضا کنند، و ده سال صلح باشد، و هر که از قریش بمدینه آید باز دهند، و هر که از مدینه بمکه آید، باز دهند، و هر که خواهد در عقد محمد آید و هر که خواهد از قبایل در عقد قریش آید، و عهدنامه بنوشتند، و مصطفی همانجا

[(۱)] اصل: غزین، الکامل: عرنین، که از بنی عکل و بنی عرنیه بودند

[(۲)] کذا، الکامل:

کرز بن جابر.

[(۳)] اصل: مرود، و سهو کاتب است.

[(۴)] طبری و الکامل: عینه بن حصن بن حذیفه بن بدر الفزاری.

[(۵)] این کلمه را کرم خورده (براندند) نیز خوانده میشود، در طبریست: و ساق معه الهدی.

[(۶)] کذا، طبری: کراع غمیم، در هشت میلی عسفان.

[(۷)] اصل: که درین.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۷۳

قربان کرد و بازگشت، و در راه آیت انا فتحنا لک فتحا مینا [(۱)] بیامد. و الله اعلم بالصواب، و الیه المرجع و المآب.

السنة السابعة من الهجرة

این سال را سنه الاستدلال گویند، راوی میگوید: مصطفی علیه السلام با یک هزار و چهار صد صحابی روی به خیبر نهاد، و آن بلاد را چند حصن بود یک یک را فتح کرد، تا به حصن الوطیح [(۲)] و سلاط رسید، و مدته ده شبانه روز آن حصن را بداشت تا مرحب که مبارز و مهتر آن طایفه بود، سلاح پوشید، و بیرون آمد، و مبارز خواست، محمد مسلمه [(۳)] با او در میدان آمد، و درختی در میان هر دو بود، هر یک زخم خصم را بدان رد میکردند، تا بزخم شمشیر آن درخت قطع شد، پس محمد مسلمه [(۴)] او را ضربتی زد، و بدوزخ فرستاد، و بروایت شیخ علی رضی الله عنه بود که مرحب [(۵)] را بقتل رسانید، پس محمد مصطفی علیه الصلاة والسلام، ابو بکر را رضی الله عنه، با فوجی از صحابه به حصنی فرستاد از حصنه‌های خیبر، چون آنجا رفت، قتال بسیار کرد، آنرا فتح نا کرده باز آمد، مصطفی علیه التحیه، دیگر روز علی را رضی الله عنه پیش خواند و او را درد چشم بود، آب دهان مبارک خود در چشم علی مالید، و علم بدست، او داد، او را بدان قلعه فرستاد، در حال چشم مبارکش صحت یافت، و روی بدان قلعه نهاد، و قتال آغاز کرد، و مبارزان جهودان بیرون آمدند، و به قتال پیوستند، ناگاه مبارز جهودی زخمی کرد بر سپر [(۶)] علی رضی الله عنه، سپر از دست وی بیفتاد، دری دید نزدیک قلعه، علی رضی الله عنه دست فراز کرد، و آن در آنجا سپر [(۷)] پیش داشت، و قتال میکرد تا قلعه بکشد.

سلمه [(۸)] بن ال-کوع میگوید، رضی الله عنه: بعد از فتح من با هفت تن از صحابه برفتیم، و چندانچه جهد کردیم، آن در را نتوانستیم از یک روی بدیگر روی

[(۱)] قرآن، الفتح

[(۲)] اصل: یسطیح، طبری و جمهور: الوطیح.

[(۳)] اصل: سلمه، طبری و جمهور: مسلمه.

[(۴)] اصل: سلمه.

[(۵)] اصل: مرجب.

[(۶)] اصل: سرهم خوانده میشود

[(۷)] اصل:

سر، ولی سپر اصح است بسند قول طبری: فطرح ترسه من یده فتناول علی (رض) بابا کان عند الحصن فترس به عن نفسه فلم یزل فی یده و هو یقاتل ...

[(۸)] اصل: سلمی، بقول جمهور: سلمه.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۷۴

گردانیدن. روایت صحیح آنست: که هم درین غزو بود، که زن سلام بن [(۱)] مشکم کید کرد، و زهر در بزغاله بریان تعبیه کرد، و بخدمت مصطفی علیه السلام آورد و رسول علیه السلام گفت: این بزغاله مرا خبر میکند، که زهر دارد، و چون خوانچه بزغاله بریان زهر آلود بیرون بردند، جعفر طیار از حبشه برسید، و همان روز تمام قلاع فتح شد، و هم درین سال بفرمود، تا خاتمی ساختند به جهت او علیه السلام، و نقش خاتم محمد بنوشتند، و رسولان فرستاد، بملوک اطراف بعرب و عجم و روم. و الله اعلم بالصواب.

السنة الثامنة من الهجرة

این سال را سنه استواء گویند، و غزوه موته [(۲)] درین سال بود، راوی میگوید که مصطفی علیه السلام، حارث بن عمرو را رضی الله عنه، نزدیک شرحبیل [(۳)] بن عمرو فرستاد، و او عامل هرقل بود در شام، او رسول مصطفی علیه السلام را بکشت. مصطفی علیه السلام، سه هزار مرد را بدان جانب فرستاد و زید حارثه را بر سر ایشان امیر کرد و فرمود: که زید شهادت یابد، جعفر ابی طالب امیر باشد، و اگر جعفر شهادت یابد، عبد الله رواحه امیر باشد، و آن لشکر برفت، چون بموته رسیدند بموضعی از حدود شام، هرقل با بیست هزار مرد بزمین بلقا بود، حشم [(۴)] هرقل به لشکر اسلام رسید، چون قتال پیوستند زید بن حارثه شهید شد، جعفر رایت بستد، و پیاده شد، دستش راستش بینداختند، بدست چپ بگرفت چپ هم قطع شد، علم را به سینه بگرفت، پس شهید شد، و در سن سی و شش سالگی بود، حق تعالی او را بعوض دو دست دو پر داد، تا در جنت می‌پرد، عبد الله رواحه رایت بستد شهید شد، باقی لشکر خالد ولید را امیر کردند و بازگشتند رضی الله عنهم.

چون ماه رمضان در آمد، بنی بکر و قریش عهدی که با مصطفی کرده بودند نقض [(۵)] کردند، مصطفی علیه الصلاة و السلام فرمان داد، تا صحابه استعداد کردند، با ده هزار مرد، بجانب مکه روان شد، چون به نزدیک رسید بفرمود تا هر مردی دو آتش کردند، چنانچه بیست هزار آتش شد عباس رضی الله عنه

[(۱)] اصل: بن مسلم، مطابق قول جمهور صحت شد.

[(۲)] اصل: موت.

[(۳)] اصل: سرجنبل. جمهور:

شرحبیل

[(۴)] اصل: جشم

[(۵)] اصل: نقض.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۷۵

را دل میخواست، که کسی قریش را خبر کند، و قریش را از آمدن لشکر صحابه هیچ خبر نبود، ابو سفیان حرب، و بدیل و رقاء [(۱)] از مکه به تفحص آمده بودند، در شب تاریک با هم میگفتند: که ما لشکر ازین زیاده ندیده‌ایم، عباس سخن او را بشناخت، آواز داد: «ای ابو سفیان! وای بر قریش!».

ابو سفیان خود را در پناه عباس انداخت، دیگر روز بامداد بخدمت مصطفی آمد، ایمان آورد. پیغامبر با ده فوج سوار، هر فوج یک هزا مرد با سلاح چنانچه جز چشم و گوش و لب هیچ دیگری ظاهر نبود، بمکه در آمدند، و خلق متفرق شد، و پیغامبر به مسجد آمد، و طواف کرد، و به تازیانه بسوی بتان اشارت میکرد، و ایشان برهم می افتادند، و پانزده روز در مکه بود، پس بجانب حنین آمد، و هوازن و ثقیف میان مکه و طایف بودند، و مهتر ایشان عوف بن مالک بود، و مصطفی با دوازده هزار مرد از مهاجر و انصار. و دو هزار مکیان چون بحنین رسیدند، قتال پیوستند، و هزیمت بر مشرکان افتاد. هزار تن را اسیر کردند و مواشی و مال چندان بدست اسلامیان آمد، که در حساب نیاید.

باقی مشرکان بطائف رفتند، و در حصار درآمدند، و آن حصار فتح شد و مصطفی بازگشت، بمدینه آمد، ولادت ابراهیم پسر مصطفی درین سال بود.
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ عَلِيَّ آلِهِ وَ اصْحَابِهِ اَجْمَعِينَ.

السنة التاسعة من الهجرة

این سال را سنه البراءه خوانند، و غزوه تبوک درین سال بود، و سبب آن بود، که هرقل ملک روم استعداد آن کرد، که بنفس خود قصد حضرت رسالت کند، و برای استیصال لشکر اسلام بمدینه آید [(۲)]، چون رای باصغا رسید، سید کونین [(۳)] را از آن حال معلوم شد، صحابه را رضی الله عنهم فرمان داد:
که استعداد عزم روم کنید، و عموم احوال و جمیع اوقات دیگر، هر گاه که سید المرسلین غزوه مصمم [(۴)] کردی، آنرا در پرده داشتی، و بظاهر نفس بجانب دیگر گماشتی، تا خصم را از توجه لشکر معلوم نگشتی. اما درین سفر، خواجه

[(۱)] اصل: بدیل و وفار.

[(۲)] اصل: آرد

[(۳)] اصل: چون رای با صفا رسید کونین را ...

[(۴)] اصل: بر غزوه مصمم.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۷۶

کونین علیه السلام، پرده از روی عزم بر گرفت، و صحابه را اعلام داد، که به رای [(۱)] نبوت بطرف روم مهیا باشید، و سبب آن بود، که وقت تابستان و موسم گرماء حجاز بود، و لشکر اسلام بسیار، و عدد بی شمار، و در اطراف و اکناف شام و روم قحط بود، و از مدینه تا تبوک که مقصد بود، نود فرسنگ راه بود. چون صحابه استعداد کردند، سید انبیاء علیه الصلاة والسلام، از مدینه بیرون آمد با سی هزار مرد صحابی، ازین جمله ده هزار اسپ سوار و ده هزار شتر سوار و هشت هزار پیاده، علی را رضی الله عنه در مدینه خلیفه فرمود، پس بجانب تبوک روان شد، چون بران موضع رسید، لشکر هرقل روم متفرق شده بودند، و از تبوک خالد ولید را بجانب دومه الجندل [(۲)] فرستاد و امیر ایشان اکیدر کندی [(۳)] بود، و مصطفی خالد را فرمود: که تو او را در شکارگاه خواهی یافت، خالد در شب باو رسید، و او را بگرفت، و بخدمت مصطفی آورد، چون او را بخشید جزیه قبول کرد و بازگشت، و سوره براءه من الله و رسوله [(۴)] درین سال نازل شد و ابو بکر و علی را رضی الله عنهما بجانب مکه فرستاد، بر قافله مشرکان تا اعلام

دادند، و الله اعلم، اللهم صل علی محمد و علی آل محمد و بارگه و سلم.

السنة العاشرة من الهجرة

این را سنة الحج الوداع گویند، درین سال مصطفی علیه السلام و التحیه اسامه زید را بزمین فلسطین فرستاد، تا کینه پدر را زید حارثه [(۵)]، باز خواهد.

چون آنجا رفت، آن زمین را نهب کرد، و آن مشرکان را بسیار بدوزخ فرستاد، و بلاد ایشان را بسوخت، و درین سال از جمله قبایل عرب فوج فوج بخدمت مصطفی آمدن گرفتند، و اسلام قبول کردند، و او علیه السلام با جمله حجره‌ها خود که امهات مؤمنین بودند، از مدینه بیست و پنجم ماه ذی القعدة بر عزیمت حج بیرون آمد، و با همه اهل بیت حج گذارد، و هدیه بداد، و کعبه را وداع کرد، و خطبه الوداع گفت.

چون سال یازدهم در آمد، در آخر ماه صفر، زحمت و مرض بر ذات مبارک او

[(۱)] اصل: که رای.

[(۲)] اصل: دوته الجندل.

[(۳)] اصل: اکرر، بقول بلاذری: اکیدر بن عبد الملک الکندی.

[(۴)] آیه اول سوره التوبه.

[(۵)] اصل: از زید حارثه.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۷۷

استیلا یافت، و دوازده روز رنجور بود، روز دوشنبه دوازدهم ماه ربیع الاول سنه احدی عشر، وقت چاشت از دار فنا، بدار بقا رحلت فرمود. گفته‌اند: مدت مرض او چهارده روز بود، و وصیت فرمود، تا او را علی و عباس، و دو پسر عباس، فضل و قثم بشویند، و اسامه زید رضی الله عنهم و شقران [(۱)] مولی رسول، با ایشان بودند، و اوس بن خولی انصاری هم با ایشان بود، و در سه جامه سپید کفنش کردند، و صحابه بر وی جدا جدا نماز کردند، بی جماعت و امام، و او را در حجره عایشه رضی الله عنها دفن کردند. صلی الله علیه و سلم، و علی آله و اصحابه و ذریاته الی یوم الدین

الطبقة الثانية

طبقه خلفاء راشدین

الاول ابو بکر

ابو بکر صدیق رضی الله عنه، خلیفه رسول بود، نام او ابو بکر عتیق بن ابی قحافه و نام ابو قحافه عثمان بن عامر بن عمرو بن کعب بن سعد بن تیم بن مره بود و ابو بکر رضی الله عنه. مردی تمام بالا- بود، لعل [(۲)] و سپید باریک اندام تنک موی، و بر روی مبارکش رگها بنمودی، پیشانی بیرون آمده، چشمها بکود [(۳)] فروشنده، و از جمله سال‌داران قریش بود، و به تجارت شام رفته بود، و پیش از ظهور اسلام راهبی او را وصیت کرده بود، که منتظر باش به بیرون آمدن نبی آخر الزمان را، و گفته‌اند: خوابی دیده بود، چون باز آمد، خبر مصطفی بشنید اسلام آورد، و اقرباء خود را باسلام دعوت کرد، عثمان بن عفان، و زبیر عوام و طلحه و سعد

ابی وقاص، و عبد الرحمن عوف، بدعوت او اسلام آوردند، و ابو بکر سی ساله بود، که اسلام آورد، و او را شش فرزند بود: عبد الله، و عبد الرحمن و محمد، و عایشه، و اسما، و ام کلثوم، و با مصطفی صلی الله علیه و آله و صحبه

[(۱)] در نسخه اصل، فضل را فضیل، و شقران را نفران نوشته که مطابق قول جمهور تصحیح شد.

[(۲)] در شرح حلیه‌های اکثر اشخاص این کلمه بجای سرخ از طرف مولف استعمال شده.

[(۳)] اصل: به کو فرو شده شاید اصلا (بکود فرو) باشد، و ترجمه همان تعبیر غایر العینین طبری و دیگران باشد، که در حلیه حضرت ابو بکر آورده‌اند.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۷۸

و از واجه و امهاته، یکجا هجرت کرد، و مال و فرزندان، فدای مصطفی کرد، و رسول علیه السلام در آخر حیوة، او را امامت فرمود، و بعد از مصطفی باجماع صحابه بخلافت نشست، و در عرب هر که مرتد شد، همه را کشت، و در ایام خلافت او بحرین، و ... [(۱)] بحر، و از عراق بعضی از حوالیه بادیه عرب، و بعضی از شام و حمص و اجنادین [(۲)] از زمین فلسطین گشاده شد، مسیلمه کذاب، و اسود کعب کذاب را بکشت، و آخر عمر، پانزده روز رنجور گشت، و در سال سنه ثلاث عشر من الهجره برحمت حق پیوست و او را در جوار مصطفی صلی الله علیه و سلم در حجره عایشه رضی الله عنها دفن کردند، و مدت خلافت او، دو سال و سه ماه و ده روز بود، و الله اعلم بالصواب.

الثانی عمر الفاروق رضی الله عنه.

عمر خطاب رضی الله عنه، نام پدر عمر خطاب بن نفیل بن عبد العزی بن قرط بن ریاح بن عبد الله بن رواح بن عدی بن کعب بن لوی [(۳)] بود، در نسب به هشت پدر، به نسب مصطفی صلی الله علیه و سلم می‌پیوندد، و کنیت او ابو حفص، و مادر او حیثمی بنت هاشم بن المغیر المخزومی [(۴)] بود، و روایت اهل حجاز آنست:

که او سپید رنگ بغایت بود، دراز بالاء، اصلع سر، لعل رخسار، و بروایت اهل عراق، سیاه‌چرده بود به اتفاق، و بهر دو دست شکار توانستی کرد، و او بیست و پنج ساله بود که اسلام آورد، در سنه ست من الهجره، مصطفی صلی الله علیه و سلم دعا کرده بود که اللهم اعز الاسلام بابی جهل بن هشام او بعمر بن الخطاب در حق عمر رضی الله عنه مستجاب شد، مردی عظیم با صلابت بود و خواهر او

[(۱)] در این جای یک کلمه بصورت (اسباب) خوانده میشود.

[(۲)] اصل: احاو بن، از روی طبری و بلاذری نوشته شد.

[(۳)] کذا، طبری: عمر بن الخطاب بن نفیل بن عبد العزی بن ریاح بن عبد الله بن قرط بن رزاح بن عدی بن کعب بن لوی. مسعودی: عمر بن الخطاب بن نفیل بن عبد العزی بن فرط بن ریاح بن عبد الله بن رداح بن عدی ابن کعب ... (مروج ص ۴۱۷ ج ۲) درین اختلاف روایات قول طبری و الکامل از طرف مورخان موثق شمرده شده است، چنانچه مجمل و الکنی و الاسماء هم با طبری هم‌نواست، و محقق قندهاری نویسنده ابجد التواریخ و علامه شبلی مولف الفاروق هم موافق بطبری نوشته‌اند محقق قندهاری می‌نویسد: نفیل مصغر، ریاح بکسر الراء. و بالتحتیه، قرط بضم القاف، رزاح بفتح الراء (ابجد. ص ۶).

[(۴)] طبری و الکامل: حنتمه بنت هاشم بن المغیره. مروج مسعودی: خیشمه بنت هشام.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۷۹

فاطمه زن سعید [(۱)] بن زید بن عمرو بن نفیل بود، و زید و خطاب هر دو برادران بودند، و این سعید پسر عم عمر بود، و خباب بن ارت [(۲)] خواهر و داماد او را قرآن همی آموخت، هر دو مسلمان شده بودند قریش ذکر مصطفی صلی الله علیه و سلم بر در کعبه میگفتند، که پدران ما را خلاف کرد، عمر برخاست، و شمشیر حمایل کرد، تا بکشتن مصطفی صلی الله علیه و سلم آید. در راه نعیم بن عبد الله النحام [(۳)] او را گفت: ای عمر! بنی عبد مناف نگذارند، که تو محمد را بکشی، ابتدا به خواهر و داماد خود کن! او بخانه خواهر آمد، آواز قرآن خواندن بشنید، که سوره طه میخوانند، چون بشنید، مصحف بستد و خواننده بود، بعد از آنکه غسل کرده بود، اسلام در دلش افتاد، مصطفی صلی الله علیه و سلم در خانه ارقم بن ارقم [(۴)] بود آنجا آمد و اسلام آورد، و ایشان سی و نه تن بودند، عمر چهلم ایشان شد و سوگند خورد: که من خدای تعالی را پنهان نپرستم، بیرون آمد، و شمشیر حمایل کرد، اسلام آشکارا کرد، بعد از ابو بکر خلیفه او شد و امیر المؤمنین نام شد و مداومت بر جماعت نماز تراویح و تنویر مساجد او نهاد، فتوح بسیار در ایام خلافت او شد چنانکه شام و مصر و جزیره و عراق و جبال ارمنیه و اهواز و فارس و اصرطخر و ری و آذربایگان و اصفهان و بیت المقدس و نهاوند همه بکشاد، و تاریخ او نهاد و دیوان معاملت و مواجب لشکر اسلام در هفتم سال از خلافت معین کرد، و در مدۀ خلافت ده سال حج کرد متواتر، و ده سال و پنج ماه و شش روز خلافت راند و در سنه ثلاث و عشرين از هجرت بر دست ابو لولو شهادت یافت، و در حجره عایشه، در جوار مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم و صحبه و ازواجه امهات المؤمنین و ابو بکر رضی الله عنهم دفن کردند، و او را پسران بودند: عبد الله و عبید الله و عاصم و زید و محیرا، و ابو شحمه [(۵)]، رضی الله عنهم اجمعین.

[(۱)] اصل: سعید زید بن عمر بن ثقیل.

[(۲)] اصل: خباب بن ادت، الکامل، مثل متن.

[(۳)] اصل: التحام الکامل: النحام.

[(۴)] الکامل: دار الارقم، تاریخ خلفاء سیوطی: دار الارقم بن ابی الارقم المخزومی.

[(۵)] کذا، ولی خود مولف در مبحث عشره مبشره اسمای اولاد عمر (رض) را طور دیگر آورده روایات مورخان دیگر هم گوناگونست، و نام محیرا در کتب دیگر دیده نشد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۸۰

الثالث عثمان ذو النورین رضی الله عنه

عثمان بن عفان رضی الله عنه، عفان پسر ابو العاص بن امیه بن عبد الشمس بن عبد مناف بود، و کنیت او ابو عمرو، و داماد مصطفی بود، بدو دختر رقیه و ام کلثوم و مادر عثمان، اروی بنت کریز [(۱)] بن ربیع بن حبیب بن عبد الشمس بود. عثمان رضی الله عنه میانه بالا- بود، و نیکو روی، و تنک پوست و تر اندام، و گندمگون و بزرگ ریش، و فراخ کتف، و دندانهای خود را به زر بسته بودی، و او را روایت میکنند: که از تجارت شام باز می آمد در میان راه به منزلگاه رزفی [(۲)] و معان فرود آمده بود، در میان خواب و بیداری ندا شنید: که ای خفتگان برخیزید! و مهیا باشید! که احمد بیرون آمد. چون بمکه باز آمد، بخدمت مصطفی علیه السلام بیامد، و اسلام آورد، چون عمر او را حکم بن ابی العاص از اسلام او خبر شد او را به بست تا دین اسلام بگذارند، و دین پدران نگرداند، مادرش سوگند خورد، که او را نان ندهد، او از دین اسلام دست باز نداشت، اگر چه مذلت دید. ایشان دست از وی برداشتند، و چون عمر رضی الله عنه شهادت یافت، بخلافت با عثمان بیعت کردند، و خاتم و رداء مصطفی علیه السلام بدو رسید، و در ایام او فتوح بسیار بود، و بصره و آنچه باقی بود، از حدود صفاهان و ری و اصرطخر و فارس و دار بجرد و کرمان و سجستان و

طبرستان و خراسان و ایران و نیشابور، و هرات و مر و شاهجان و هری رود و بلخ و طخارستان و ارمنیه، و ارزروم [(۳)] و کندریه و طرابلس و قبرس. و او را مناقب بسیار است: جمع کننده قرآنست آن مصحف که ابو بکر بمشورت عمر رضی الله عنهما بخط زید بن ثابت نبشته بود و در بیت المال نهاده بفرمود تا چند نسخه بنوشتند، و یکی بمکه و یکی بمدینه و یکی بشام و یکی بعراق فرستاد، و هر که بر خلاف نسختی داشت، از دست همه بیرون کرد، و همه را بران مصحف جمع کرد، چون سال سنه خمس و ثلثین در آمد از هجرت، صحابه

[(۱)] اصل: کوبر، طبری و الکامل: کریز.

[(۲)] کذا، ولی در مآخذ موجوده راجع باینجا چیزی بدست نیامد، در جغرافیای حدود العالم است:

معان شهر کیست در شام که در ان بنی امیه‌اند، در همین کتاب جائی بنام (عین زربه) آمده، که بنام رزفی نزدیکی دارد.

[(۳)] کذا، املائی موجوده: ارض روم.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۸۱

خروج کردند، او را به حصنی محاصره کردند، بیست روز آن حصار بداشت بعد از آن از پس قصر او حصار را نقب کردند و درآمدند، و عمر و بدیل به حلق او زخمی کرد، مصحف بر کنار او بود، بر دست دینار بن عیاض شهید شد [(۱)] رضی الله عنه، روز چهارشنبه شهادت یافت، تا روز شنبه در خانه بماند، و بعد از آن او را دفن کردند. اما فرزندان عثمان رضی الله ده پسر بودند، و چهار دختر. اما پسران: عبد الله اکبر، و عبد الله اصغر، و خالد و ابان [(۲)] و عمرو، و سعید و مغیره، و عبد الملک و عمر [(۳)] اما دختران: ام امار، و عمره، و ام سعید و عایشه [(۴)] عثمان رضی الله عنه بنفس خود ده حج گذارد، و مدت خلافت او دوازده سال کم ده روز بود، و مدت عمر او هشتاد و هشت سال بود، بعضی گفته‌اند نود سال بود، و الله اعلم.

الرابع علی المرتضی کرم الله وجهه

علی کرم الله وجهه ابن ابی طالب بن عبد المطلب بن هاشم، و مادر او فاطمه بنت اسد بن هاشم بود، و اول کسی که پدر و مادرش هاشمی بود اوست و کنیت علی رضی الله عنه ابو الحسن بود، و بروایت واقدی رضی الله عنه سیاه‌چرده بود بغایت بزرگ شکم، فراخ چشم، اصلع سر، کوتاه بالا، عمر او شست و سه سال بود بروایت محمد اسحاق. و علی ده ساله بود، که اسلام آورد، و پیش از وحی در تربیت مصطفی علیه السلام بود، واقدی روایت میکند: روزی علی به خدمت مصطفی علیه السلام درآمد، و او را دید، با خدیجه نماز میگذارد، پرسید: که یا محمد! این چیست؟ مصطفی علیه السلام فرمود:

[(۱)] نامهای قاتلان عثمان رض با روایت طبری و الکامل مختلف است، طبری و الکامل گوید: که قتیره و سودان بن حرمان و غافقی وی را مجروح کردند، و کنانه بن بشر التجلیبی (الکامل: النجیبی) قتل کرد، مجمل و طبری درین موقع نام مروان بن عیاض را هم می‌برند، اما عمرو بن بدیل بن ورقاء الخزاعی و دینار بن عیاض از اصحابی بودند که اولی در راس مصریان نامه تهدید بحضرت عثمان رض نوشت و دومین در موقع ازدحام مردم دور دار عثمان، از طرف حافظان سرای مذکور قتل شد. (طبری).

[(۲)] اصل: امان. طبری و غیره: ابان.

[(۳)] عوض مغیره در طبری عتبه است، و بقرار طبری و الکامل یک پسرشان ولید بود، که در این جا نام وی نیامده ولی مسعودی با متن همناست.

[(۴)] طبری: مریم، ام سعید، عایشه، ام ایمان، ام عمرو، ام البنین. مسعودی: مانند متن این کتاب.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۸۲

هذا دين الله اصطفى لنفسه اين دين خدايست، كه براي پرستش بندگان پسندیده است، حضرت خود را! ترا ای علی دعوت میکنم، تا اين دين قبول کنی! علی رضی الله گفت: من ذکر اين دين نشنیده‌ام، با پدر خود ابو طالب باز گویم. مصطفی فرمود: یا علی! اگر اين دين قبول نمیکنی، سرما را با کسی آشکارا مکن! علی بخانه باز رفت، در اندیشه بود همه شب، حق تعالی در دل او اسلام افکند. بامداد بخدمت مصطفی صلی الله علیه و سلم آمد، و اسلام آورد، ما در علی را معلوم شد، با پدرش باز گفت، مصطفی و خدیجه و علی از مکه بیرون آمدند، و در شعاب یعنی در غارهای مکه نماز میگذارند، ابو طالب در طلب ایشان بیرون آمد، ایشان را دید پرسید: ای برادرزاده من! این چیست؟

مصطفی علیه السلام فرمود: ای عم! هذا دين الله اصطفى لنفسه و بعث به رسله و انبیائه، و انت احق من اجاب، اين دين خدايست تعالی و تقدس، كه انبیاء و رسل را بدان فرموده است، و تو ای عم! اولی تری به قبول اين دين از دیگران. ابو طالب جواب داد: من نتوانم، كه دين پدران بگذارم، و لیکن تو كار خود کن و نگذارم، كه هیچکس مکروهی بتو رساند و علی را گفت: ملازمت محمد بکن! كه او ترا جز بخیر نخواهد.

بروایت دیگر علی رضی الله عنه شش ساله بود، كه اسلام آورد، و چون عثمان رضی الله عنه شهادة یافت، با علی اهل بدر تمام بخلافت بیعت کردند، فرمود: تا در بیت المال را بشکستند، و مال را بر خلق به سویت قسمت کردند و طلحه و زبیر بعد از آنكه بیعت کرده بودند، نقض عهد کردند و بنزدیک عایشه رضی الله عنها رفتند، و علی چهار سال در مدینه بود، و پس بطرف عراق رفت، و میان او و عایشه و طلحه و زبیر و معاویه مصاف شد ببصره، بروایتی هژده هزار کس کشته شد. و در سنه سبع و ثلثین روی بشام نهاد، و معاویه در بیعت نیامده بود، از شام روی به علی نهاد، و به صفین بهم رسیدند. چهل شبانه روز جنگ میان ایشان قایم بماند، و با علی نود هزار مرد، و با معاویه هشتاد و سه هزار مرد، میان ایشان هفتاد هزار مرد کشته شد، بیست و پنج هزار از طرف عراق، و چهل و پنج هزار از طرف شام.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۸۳

و گفته‌اند: كه مصاف صد و ده روز بداشت، جنگ نود روز بود، تا حکمین کردند و باز گشتند، و خوارج با علی بیرون آمدند، و مدت خلافت علی رضی الله عنه چهار سال و نه ماه بود و چند روز، او رضی الله عنه بدین قتال چندگاه مشغول بود، به حج نرسید و خوارج عبد الرحمن بن ملجم را فدایی فرستادند، در نماز علی را کرم الله وجهه به خنجر زهر آلود زخمی زد، بعد از آن سه روز بزیست، روز آدینه هفدهم ماه رمضان سنه اربعین من الهجرة النبی علیه السلام برحمت حق پیوست.

الحسن بن علی رضی الله عنه

بزرگترین از فرزندان علی، و کنیت او ابو محمد بود، و مادر او خاتون قیامت فاطمه زهراء بنت محمد صلی الله علیه و سلم و رضی الله عنها بود، و حسن از همه خلق به مصطفی مانندتر بود، از ناف تا به قدم، و او زن بسیار خواست، تا چنین روایت میکنند: كه دو بیست زن آزاد، در نکاح او آمده بود، و او را هفت فرزند بود، پنج پسر: حسن و حسین و زید و عمر و طلحه. و دو دختر: ام عبد الله. و ام حسن [(۱)]. و چون مصطفی از دار فنا بدار بقا رحلت فرمود، او هفت ساله بود و چون علی رضی الله عنه به کوفه شهادت یافت، خلق کوفه دران روز با او بخلافت بیعت کردند و چون خبر بشام رسید، خلق شام با معاویه در بیت المقدس بیعت کردند و حسن علی، با چهل هزار مرد از کوفه، در ماه ربیع الاول سنه احدى و اربعین، روی بشام نهاد، و معاویه روی بعراق نهاد، در مدت ده روز بزمین کوفه آمد، و لشکر حسن رضی الله عنه، به بساط [(۲)] مداین با هم در آویختند و چون حسن رضی الله عنه دید كه خون مسلمانان ریخته خواهد شد، با معاویه صلح کرد، و خلافت بدو تسلیم کرد در جمادی الاولی، و مدت خلافت او هفت ماه بود

و پانزده روز، و گفته‌اند: که شش ماه و پنج روز، حسن رضی الله عنه بمدینه آمد، و معویه [(۳)] او را مال بسیار داد و خدمت کرد، و گفته‌اند: که زن حسن رضی الله عنه جغده [(۴)] بنت الاشعب بن قیس الکندی او را بطریقی زهر داد، و در

[(۱)] در عدد اولادش اختلافست، مجمل ده پسر و یک دختر نوشته، و لب التواریخ ۱۵ نفر مینویسد.

[(۲)] اصل: بساط مداین با همه در آویختند.

[(۳)] کذا.

[(۴)] کذا، مسعودی: جعده.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۸۴

ماه ربیع الاول، سنه خمسین، بدار بقا رحلت کرد، و مدت عمر او چهل و هفت سال بود، و الله اعلم بالصواب.

الحسین بن علی رضی الله عنه

کنیت او ابو عبد الله بود، و امه، ام اخیه [(۱)]، و او از حسن بده ماه و بیست روز خرد [(۲)] تر بود، و او را چهار فرزند بود علی اکبر، و علی اصغر، و فاطمه، و سکینه و اولاد حسین رضی الله عنهم [(۳)] چون معاویه به شام رفت در گذشت، و والی مدینه ولید بن عتبه بن ابی سفیان بود، و والی عراق عبید الله [(۴)] بن زیاد، و مروان حکم مر ولید را گفت: از حسین علی و عبد الله زبیر به جهت امارت یزید بیعت بستان! اگر بیعت نکنند، ایشان را بکش هر دو را طلب کرد و بیعت خواست هر دو گفتند: بامداد بیندیشیم از آنجا بیرون آمدند و مخفی شدند، چون خبر بکوفه رسید که حسین رضی الله عنه در بیعت نیامد، یک شتر و نامه بطلب او فرستادند، حسین روی بکوفه نهاد و مسلم بن عقیل را که پسر عم او بود پیش فرستاد تا بیعت اهل کوفه بستاند، خبر به عبید الله [(۵)] زیاد رسید. روی به کوفه نهاد و شب در کوفه آمد، و شیعه حسین با او مقابله آغاز نهادند، در قصر امارت رفت. چون شب شد خلق متفرق شد، مسلم عقیل را ناگاه بگرفت و شهیدش کرد، خبر به حسین رسید، از راه بازگشت، بطرف مدینه، چون بزمین کربلا رسید، بموضع که آنرا غاصریه [(۶)] گویند آنجا منزل کرد، و آن روز پنجشنبه بود، دوم ماه محرم، سنه احدی و ستین. روز آدینه عمر سعد وقاص با چهار هزار سوار بدو رسید، و تا آدینه دیگر جنگ میان ایشان قایم شد، و درین مدت آب را از اهل بیت رسول باز گرفته بودند، و با حسین رضی الله عنه، نوزده تن از اهل بیت مصطفی علیه السلام بودند. روز آدینه دهم محرم سنه احد و ستین شهادت یافت، با هفت تن از فرزندان علی رضی الله عنه، و سه تن از فرزندان حسین، و از یاران او هشتاد تن را شهید کردند، و علی اصغر پسر حسین را زنده گذاشتند که خورد بود و رنجور. حسین را رضی الله عنه

[(۱)] اصل: ام اخیه.

[(۲)] باملای کنونی: خورد.

[(۳)] این جمله مقطوع است شاید عبارتی از بین افتاده باشد

[(۴، ۵)] اصل: عبد الله، جمهور: عبید

[(۶)] اصل: عاصربه از روی مجمل (ص ۲۹۸): عاصریه.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۸۵

حصین بن شبر [(۱)] بر حلق تیر زد و زرعه بن شبر [(۲)] او را شمشیر زد، و سنان بن انس [(۳)] النخعی نیزه زدش، و فرو نشست، و سر مبارکش باز برید و مدت عمر او پنجاه و هشت سال بود. رضی الله عنه، و خلاف الله علی قاتلیه.

عبد الله بن الزبیر رضی الله عنه

عبد الله بن الزبیر العوام. مادرش زن عوام، صنفیه بود عمه مصطفی علیه السلام و اول فرزند که در مدینه آمد بعد از ظهور اسلام او بود، و چون حسین از مکه بکوفه رفت، عبد الله زبیر همانجا باستاد، او در کعبه آمد و خلق را جمع کرد، و لعن یزید ظاهر گردانید، و خلق با او بیعت کردند.

باهل مدینه مکتوب نوشت: تا بین امیه را از شهر مدینه اخراج کردند و زهد و نماز و روزه آغاز نهاد، و خلق عظیم بدو رغبت کردند.

چون خبر به یزید رسید، مسلم بن عقبه را با لشکر بسیار بمدینه فرستاد تا از خلق مدینه چهار هزار مرد بکشند، و هفتاد کس را از انصار [(۴)] شهید کردند، مسلم بن عقبه روی از مدینه بمکه نهاد، در راه کشته شد، و حصین بن نمیر [(۵)] را بر لشکر بمکه فرستاد، چون بمکه رسید، عبد الله زبیر در حرم کعبه آمد، آن جماعت بر کعبه منجنیق نهادند، و یک رکن را خراب کردند، حق تعالی صاعقه برایشان فرستاد، تا هفده تن بسوختند، پس مختار بن عبید [(۶)] با لشکری بیامد، و ایشان را از مکه بیرون کرد، ناگاه خیر مرگ یزید [(۷)] رسید ایشان بشام رفتند، و کار عبد الله زبیر در حرم بالا گرفت، [(۸)] و اسم خلافت برخوردار نهاد، و حجاز و عراق و خراسان و یمن و مصر و شام، دیگران همه را ضبط کرد، و خلافت و امر او تا عهد عبد الملک مروان بداشت

[(۱)] الکامل: بن نمیر التیمی.

[(۲)] کذا، طبری و مسعودی و مجمل، زرعه بن شریک التیمی.

[(۳)] اصل: انش.

[(۴)] اصل، انصاری.

[(۵)] اصل: شهیر، مجمل و غیره: نمیر.

[(۶)] کذا، مسعودی و مجمل: مختار بن ابی عبید ثقفی.

[(۷)] اصل: نرعان، به تخمین اصلاح شد اصابه گوید: و حاضر ابن الزبیر حتی بلغهم وفات یزید بن معاویه (ج ۶ ص ۳۶۶).

[(۸)] اصل: بالا گشت گرفت.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۸۶

او حجاج یوسف را نامزد کرد تا بمکه آمد، و مدتی حصار داد، ابن زبیر را در منجنیق نهاد او را بکوفت و پوست کشید و پرگاه کرد و بیاویخت و مدت عمر او هفتاد و دو سال بود، و مدت خلافت او سیزده سال بود.

محمد بن حنفیه [(۱)] رضی الله عنه

و هو محمد بن علی بن ابی طالب کرم الله وجهه رضی الله عنه، و مادر او خوله بنت اناس بن جعفر الحنفی [(۲)] بود، و او را حنفیه بمادر باز خواندند و او سیاه چرده بود بغایت عالم و فاضل و شجاع و سخی بود، و بطائف ساکن بود، و وفات او در زمان حجاج بن یوسف بود، چون وفات او نزدیک آمد بشام رفت، وصیت کرد، مر محمد علی عبد الله عباس را که پدر خلفاء بنی العباس بود، که امارت بفرزندان تو خواهد رسید. چون معاویه بن یزید خود را از خلافت خلع کرد، عبد الله زبیر دعوی خلافت کرد، مختار کذاب [(۳)] ابو عبید، مردی محتال بود، اما در غایه شجاعت و رجولیت و در بیعت ابن زبیر بود، طمع امارت میداشت، و ابن زبیر چون در نهاد او فساد و خلاف می دید، امارتش نداد، از وی دستورات خواست، و بطائف آمد، در خدمت محمد حنفی می بود، تا روزی

محمد حنفی را گفت: چرا خون حسین طلب نکنی؟ محمد فرمود: که ما را که نصرت کند؟ مختار گفت: اگر کسی بطلبد تو راضی باشی؟ فرمود: که باشم. پس از محمد مکتوبی طلب کرد، نزدیک اشراف کوفه فرستاد، که مرا مهمی هست بنویس تا مرا نصرت کنند، آن مکتوبات حاصل کرد و بکوفه آمد و چنان نمود اهل کوفه را، که غرض از آن بغرض [(۴)] خون حسین است، رضی الله عنه، و من رسول محمد حنفیه‌ام، و او خلیفه و امام منتظر است از اهل بیت، و برین سخن از اهل کوفه بیعت بستند، و عبد الله مطیع عدوی را که والی کوفه بود از جهت ابن زبیر، بیرون کرد، و کشندگان حسین را بدست آورد، و عمرو سعد، و شمر [(۵)] بن ذی الجوشن را، و هر که در روز کربلا در لشکر عمرو سعد بود همه را بکشت، بعد از آن دعوی نبوت کرد، و عید الله [(۶)] زیاد از شام با پنجاه هزار سوار بیامد، و با او مصاف داد، لشکر عید الله [(۶)] زیاد همه منهزم و کشته شدند، و با اهل کوفه ظلم بسیار کرد، و ایشان نزدیک عبد الله زبیر حال بنوشتند، او بنزدیک برادر خود

[(۱)] اصل. حنیفه.

[(۲)] طبری: خوله ابنه جعفر بن قیس. مسعودی: خوله بنت ایاس.

[(۳)] اصل: کلاب

[(۴)] اصل: به عرض.

[(۵)] اصل: شبر.

[(۶)] اصل: عبد الله.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۸۷

مصعب الزبیر فرمان داد تا لشکر از بصره بیاورد، و مختار کذاب را در سنه سبع و ستین بکشت، و خروج او سنه ستین بود، و الله اعلم بالصواب.

شجره نسه العشره المبشره المتصل بنسه النبی علیه السلام

اشاره

از مصطفی علیه السلام روایت کرده‌اند: که این ده تن از صحابه بی شک و شبهه از اهل بهشتند: ابو بکر، و عمر، و عثمان و علی و طلحه، و زبیر، و سعد وقاص، و سعید [(۱)] بن زید، و عبد الرحمن عوف، و ابو عبیده جراح رضی الله عنه، و هر ده تن به نسبت از شجره مصطفی‌اند، چنانکه درین صورت ثبت افتاد، که هر یک بچند پدر بنسب مصطفی علیه السلام متصل می‌شوند، و در آخر این شجره، مناقب و ولاده و حلیت و مدت حیات و وفات و اولاد ایشان و فضیلت و روایت حدیث، کلمه چند در قلم آمد، تا ناظران را فایده باشد، و مولف را بدعای خیر، و پادشاه حال را بدعای خیر یاد کند، و الله اعلم بالصواب.

[(۱)] اصل: سعد، بروایت موثق: سعید (*) ابن شجره و اصل مغشوش و لا یقرأ بود، از کتاب اصابه تصحیح شد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۸۸

الاول ابو بکر الصدیق رضی الله عنه

ابو بکر صدیق رضی الله عنه. نام او عبد الله بود، و نام پدر او عثمان بود، و کنیت او ابو قحافه بود، و ولادت او بعد عام الفیل بود سه

سال، و اول کس بود که اسلام آورد، و از مصطفی صد و چهل و دو حدیث روایت کند، و یار غار مصطفی بود و حق تعالی او را صاحب محمد میگوید بقوله: ثانی اثنین إذ هما فی الغار [(۱)] و بقوله تعالی: اذ یقول لصاحبه لا تحزن ان الله معنا. [(۲)] و مناقب او بسیار است و احوال او بعضی در ذکر خلافت او گفته شده است، و وفات او در بیست و هفتم ماه جمادی الاخری سنه ثلاث عشر [(۳)] بود، و عمر او شست و سه سال بود، و نامهای فرزندان او عبد الله [(۴)] و عبد الرحمن و محمد و عایشه و ام کلثوم، و اسما مادر عبد الله زبیر، رضی الله عنهم، و الله اعلم.

الثانی عمر بن الخطاب رضی الله عنه

مادر او خیمه بنت هاشم مخزومی [(۵)] بود، و ولادت او پیش از فجار [(۶)] اعظم بود، به چهار سال، و آن حربی بود در عرب که در شهر حرام افتاد در جاهلیت، و دران حرب فجور بسیار رفت، و عمر رضی الله عنه بعد از پنج سال از ظهور نبوت، اسلام آورده بود، چون سی و نه تن اسلام آورده بودند عمر اسلام آورد، چهل تن شدند، و اسلام آشکارا کرد، و او پانصد و سی و هفت حدیث از مصطفی روایت کند. اسماء اولاد او [(۷)]: ابو عبد الله، و عاصم، و زید اکبر، و زید اصغر، و عبد الله و عبد الرحمن اکبر و اصغر، و کنیت او ابو شحمه بود. [(۸)] و دختران او پنج بودند، و شهادة او آخر ذی الحجه سنه ثلاث و عشرين.

الثالث عثمان بن عفان رضی الله عنه

عثمان عفان رضی الله عنه، مادر وی اروی بنت کریز [(۹)] بود، و ولادت او بعد از میلاد مصطفی علیه السلام بود باندکی. و او شوهر دختر مصطفی صلی الله علیه و اله و سلم

[(۱)] قرآن، التوبه ۴۰

[(۲)] قرآن، التوبه ۴۰

[(۳)] در اصل خوانده نمی شود از مبحث سابق گرفته شد اما تاریخ وفات ابو بکر «رض» بقول طبری و مجمل ۲۲ جمادی الاخری است.

[(۴)] اصل: ابو عبد الله ولی در طبری و غیره: عبد الله

[(۵)] نسخه پنجاب: کذا به مبحث خلافت عمر «رض» رجوع شود.

[(۶)] اصل: بحار.

پ: بخاز. ولی صحیح آن فجار است، مطابق بقول جمهور.

[(۷)] به حاشیه مبحث خلافت عمر رض رجوع شود

[(۸)] مرجع ضمیر او عبد الرحمن اصغر است که بقول مسعودی بو شحمه کنیت داشت.

[(۹)] اصل: کو [؟] ر، از طبری و غیره نوشته شد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۸۹

و سلم بود: اول رقیه، دوم ام کلثوم. و او را از برای آن ذو النورین گفتندی، و پیش از او هیچکس را این دولت نبوده است، که دو دختر پیغامبری در نکاح آورده است و جمله مصحف ها را بر یک مصحف که ابو بکر و عمر، به خط زید ثابت جمع کرده بودند جمع کرد. و او صد و چهل و شش حدیث روایت کند از مصطفی علیه السلام.

اسماء اولاد او: عبد الله اکبر و اصغر، و عمرو، خالد و ابان [(۱)] و ولید، و سعید و عبد الملک، و دختران او هشت بودند. و الله اعلم بالصواب.

الرابع علی المرتضی رضی الله عنه

نام مادر او فاطمه بنت اسد بن هاشم بود، و اول کسی که مادر و پدر وی هر دو هاشمی بودند، علی رضی الله عنه بود، و ولادت او در سنه ثلاث و ثلثین بود از عام الفیل، و او را فضایل بسیار است: پسر عم نبی بود و شوهر فاطمه زهراء و پدر سبطین، و مصطفی را بدرجه هارون بود مر موسی را، نشر علوم اسلام ازو بود.

اسد الله و اسد رسول الله بود. و از مصطفی پانصد و سی و هفت حدیث روایت کند و اسماء اولاد او حسن و حسین و محسن و پسر حنفیه [(۲)] که او را محمد اکبر گفتندی و محمد اوسط و محمد اصغر و ابو بکر و عمر اکبر و اصغر، و یحیی و عثمان و عباس اکبر که او را سقا گفتندی و جعفر اکبر، و عبد الله اکبر و اصغر، و عون [(۳)] و دختران او هشت بودند، رضی الله عنهم.

الخامسه طلحه بن عبید الله [(۴)] رضی الله عنه

طلحه ابن عبید الله بن عثمان، برادرزاده ابو بکر صدیق رضی الله عنه بود و کنیت او ابو محمد، و مادر او صفیه [(۵)] خواهر علاء حضرمی [(۶)]، و روز احد طفی علیه السلام او را طلحه الخیر خواند، و از بس وجود و عطاء روز حنین او را طلحه الجود خواند، و طلحه الطلحات هم گفتندی، و روز احد خود را سپر مصطفی علیه السلام کرد، و هفتاد و پنج زخم نیزه و تیر و شمشیر خورد و تیر بر انگشت او رسید، یک انگشت او بی کار شد. و او مرد لعل و سپید بود، میانه بالا

[(۱)] اصل وپ: آیزاز. طبری و غیره: ابان

[(۲)] پ. محمد حنیفه.

[(۳)] اصل: عوف. طبری و غیره: عون.

[(۴)] اصل: عبد الله. الاصابه: عبید الله.

[(۵)] کذا، الاصابه (۳-۳۹۰) الصعبه بنت الحضرمی.

[(۶)] اصل: حضرمی.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۹۰

فراخ سینه، گشاده کتف، و سطر ساق بود، مال بسیار داشت، و بذل بسیار کردی، و در حرب جمل، مروان حکم او را تیری زد بر سینه، شهادت یافت، و مدت عمر او شست و سه سال بود، و دختر او بعد از وفات او بسه سال، او را از گور بر آورد و بر کنار رودی بود، همچنان تازه، ببصره نقل کرد و دفن کرد، و اسماء اولاد او اسماعیل و موسی و عمران و اسحاق و یعقوب و یوسف و زکریا و یحیی و عیسی و عثمان و صالح، و دختران او چهار بودند، و الله اعلم بالصواب.

السادس زبیر العوام رضی الله عنه

زبیر عوام رضی الله عنه، مادر او عمه مصطفی بود علیه الصلاة و السلام صفیه بنت مطلب [(۱)]. شانزده ساله بود که اسلام آورد، و بهر دو قبله نماز گذارد، و هیچ غزوی از موافقت مصطفی علیه السلام فوت نکرد، اول کسی که در راه خدای شمشیر برکشید او

بود، و در روز بدر، چادر زرد بر سر بسته بود، و ملایکه هم بدان شکل آمدند، و او سی و هشت حدیث از پیغامبر روایت کند، مدت عمر او پنجاه و اند سال بود، در مصاف جمل شهادت یافت. اسماء اولاد او عبد الله و عروه و منذر و عاصم و مهاجر و خالد و عمر و مصعب و عبید و جعفر. و ده دختر بودند. رضی الله تعالی عنهم اجمعین.

السابع سعد بن ابی الوقاص رضی الله عنه

سعد ابی الوقاص، و کنیت او ابو عبد الله اسحاق [(۲)] بود، و نام پدر سعد مالک بود، و ابی وقاص کنیت پدر او بود، و مادر سعد عمیه [(۳)] بنت سفیان بن امیه بود و او چنین میگوید: که من سیم کسم از آن جماعت که ایمان آوردند و در آن وقت نوزده ساله بود، و جمله غزوها با مصطفی علیه السلام بود، و اول کسی که در راه خدای تیر انداخت او بود، و در روز احد مصطفی علیه السلام او را فرمود: که تیر انداز، مادرم و پدرم فدای تو باد! او مرد سیاه‌چرده بود و بلند بالا و شکسته موی بود، و در آخر عمر، چشم او پوشیده شد، و بلاد سواد

[(۱)] کذا در اصل و نسخه پنجاب.

[(۲)] اصابه و الکنی و الاسماء: ابو اسحق.

[(۳)] الاصابه: امه حمزه.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۹۱

و قادسیه او فتح کرد، در ایام عمر رضی الله عنه، و بعد از شهادت عثمان به عقیق رفت، دو منزلی بمدینه ساکن شد، و در هیچ کاری شروع نکرد و در سال سنه خمس و خمسين در ایام معاویه، از دار فنا رحلت کرد، و مدت عمر او هشتاد و هفت سال بود، و آخرین کس که از دار فنا بدار بقا رحلت کرد از عشره مبشره او بود، و از مصطفی هشتاد و یک حدیث روایت کند. اسماء اولاد او: محمد و ابراهیم و اسحاق اکبر و اسحاق اصغر و عبد الرحمن و عمرو، و هژده دختر بودند او را. رضی الله عنهم.

الثامن سعید بن زید رضی الله عنه

سعید بن زید بن نفیل، کنیت او ابو الاعور بود، و او ابن عم عمر بود، رضی الله عنهما، و مادر او فاطمه بنت نعجه [(۱)] خزاعیه بود، و او پیش از عمر رضی الله عنهما اسلام آورد، و او مرد سیاه‌چرده بود، دراز بالا بود، بسیار موی بود و پدر او زید، پیش از ظهور اسلام طالب حق شده بود و از مشرکان جاهلیت مفارقت گزیده و سعید تا عهد معاویه حیات یافت، و از مصطفی علیه السلام، چهل و هشت حدیث روایت کند، و فوت او هم به عقیق بود، و بمدینه آوردند و دفن کردند، و عمر او هفتاد و هشت سال بود، و فوت او در سنه احدی و خمسين بود. و اسماء اولاد او بعد الرحمن اکبر و او شاعر بود، و عبد الرحمن اصغر و عبد الله اکبر و اصغر و عفو اکبر و ابراهیم اکبر و اصغر و زید و خالد و اسود و دختران او هژده بودند. رضی الله عنه.

التاسع عبد الرحمن بن عوف رضی الله عنه

کنیت او ابو زید بود، و مادر او شفاء، و بروایتی عنقا [(۲)] بنت عوف بن زهره بود و او از جمله مالداران قریش بود، و او مردی بلند بالا، نیکو روی، تنک پوست و سپید رنگ، فراخ چشم [(۳)] شکسته موی، و از کبار صحابه، بهر دو قبله نماز کرده بود، و دو

هجرت کرده بود، و در هیچ غزوی غایب نبود از خدمت مصطفی علیه السّلام. و در غزوه احد هشت زخم بر تن او بود، و مصطفی علیه السّلام در غزو تبوک

[(۱)] الاصابه: نعه

[(۲)] کذا، الاصابه، و اسم امه صفیه و يقال الصفا و يقال الشفاء و هو زهریه.

[(۳)] اصل: جسم در نسخه پنجاب چشم، که ترجمه اعین است و اصابه گوید: کان عبد الرحمن ایض اعین.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۹۲

بدو اقتدا کرده بود، او را فضایل بسیار بود، و او شست و پنج حدیث از پیغامبر روایت کند، و عمر او شست و پنج سال بود از دار فنا نقل کرد در سنه تسع و عشرين.

و ششم سال از خلافت عثمان رضی اللّٰه عنه. او را هژده پسر بود، و چهار زن، ثمن مال او که قسمت زنان بود، مبلغ سیصد و بیست و چهار هزار درم نقره بود، و وصیت کرد، تا پنجاه هزار درم در خیرات صرف کنند. اسماء اولاد او محمد، ابراهیم اسماعیل، یحیی، ابو بکر، عمر، عثمان، عبد اللّٰه اکبر و اصغر، سالم اکبر، و اصغر عروه اکبر و اصغر، جمیل [(۱)]، مصعب، معف، زید، سهیل، ابو الایض، بلال مستور [(۲)]. دختران او هفت بودند رضی اللّٰه عنهم اجمعین، و اللّٰه اعلم بالصواب.

العاشر ابو عبیده الجراح رضی اللّٰه عنه

نام او عامر و نام مادر او ام غمیم بود بنت جابر. بروایتی اهمه [(۳)] بود، و نام پدر او عبد اللّٰه، و او را به جد باز خواندندی، و جراح اسم جد او بود، و او مردی نیکو روی بود، تنک پوست بلند بالا و باریک اندام، رگها بر روی خاسته، دندان پیش شکسته. و سبب آن بود: که در روز احد دو حلقه زره از پیشانی مبارک مصطفی علیه السّلام بکشید بدنندان، دو دندان او بشکست. و بروایتی آنست:

که هرگز هیچ شکسته دندان ازو فصیح تر و سخن گوی تر نبود و او غزاء بدر دریافته بود، چهل و یک سال بود، که مصطفی علیه السّلام او را امین امت خوانده است و او را به یمن فرستاد تا تعلیم شریعت و قرآن کند اهل یمن او را امین امت خوانده است فرستاد، تا فتح کرد، او چهارده حدیث از مصطفی علیه السّلام روایت کند. عمر او پنجاه و هشت سال بود. بطاعون عمواس بشام برحمت حق پیوست. اسماء اولاد او ابو یزید و عمیر رضی اللّٰه عنهما.

اللهم اشفعهم فینا، و فی بقاء دولت السلطان الزمان.

[(۱)] در اصل: عزوه و حمیل.

[(۲)] پ: سور.

[(۳)] کذا فی الاصل، پ: اهمیه. الاصابه: امه امیمه بنت غنم بن جابر بن عبد العزی بن عامر بن عمیره (ج ۴ ص ۱۱).

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۹۳

الطبقة الثالثة بنی امیه

بن ابی سفیان بن حرب بن امیه بن عبد الشمس بن عبد مناف. مصطفی علیه السلام او را فرموده بود: اولیت هذه الامة فاعدل فيهم. این حدیث او را بران داشت، تا با امیر المؤمنین علی رضی الله عنه بیعت نکرد، اجتهاد کرد، تاویل حدیث بر عهدی [(۱)] بود، که بعد از علی رضی الله عنه اطلاق شدی، او را خطا افتاد، کنیت او ابو عبد الله بود، و در سال پنجم از هجرت ایمان آورده بود، ولادت او پیش از مبعث مصطفی علیه السلام بود، و به پنج سال، و حرب میان او و علی دراز شد، مدت صد و اند روز بداشت، نود مصاف شد، چون کار به حکمین رسید، عمرو عاص از جهت معاویه و ابو موسی اشعری از جهت علی کرم الله وجهه حکم شدند، و عمرو عاص با موسی اشعری غدر کرد، و علی را از خلافت خلع کرد، بران قرار که معاویه را هم خلع کند عمرو معاویه را نصب کرد، بر خلاف آنچه قرار بود. علی رضی الله عنه برخاست از جمع و جمله لشکر او، و معاویه هم برخاست و جنگ قایم شد. معاویه بشام رفت و علی کرم الله وجهه بعراق باز آمد، و بجنگ خوارج و اهل نهروان مشغول شد. چون علی کرم الله وجهه بعراق برحمت حق پیوست، جهان بر معاویه صاف شد. در سنه اربعین من الهجرة، و پیش از آن به بست سال در عهد عمر و عثمان رضی الله عنهما امارت شام داشت، و بعد از آن بیست سال دیگر ملک راند. چون حسن علی رضی الله عنه با او صلح کرد، و امارت بدو سپرد، کوفه به مغیره بن شعبه داد، و بصره و عراق و خراسان به عبید الله عامر داد، و او جبال غور را فتح کرد، و باز آمد و به مرو در گذشت پس خراسان به عبید الله [(۲)] زیاد داد، و او بیلا ما وراء النهر و طخارستان غزو کرد، و در ایام معاویه بلاد روم و روس بکشادند و لشکر اسلام هفت سال آنجا بود و از بلاد ایران بلخ و کش و نخشب و سمرقند فتح شد. و به جهت یزید بیعت بستند

[(۱)] اصل: بر عهد می بود.

[(۲)] اصل: عبد الله، طبری و غیره: عبید الله.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۹۴

و فوت معاویه به دمشق بود، در سال سنه ستین، و او مرد بلند بالا بود، و شگرف اندام گوشت او سپید پوست، چون بخندیدی، لب زیرین او باز گشتی. و سه پسر داشت:

یزید، و عبد الرحمن و عبد الله. و مدت عمر او هفتاد و هشت سال بود، و بیک روایت هشتاد و پنج سال بود. و الله اعلم با فعاله و احواله خیرهما و شرهما. رضی الله عنه.

الثانی یزید بن معاویه

یزید بن معاویه لعنه الله، ولادت او در سنه ست و عشرين بود، و مصطفی علیه السلام چون درو نگرستی به خشم نگرستی. چون ولایت بوی رسید، از حسین علی رضی الله عنه بیعت خواست، حسین در بیعت او نیامد، حسین از مدینه بکوفه نقل کرد، مردمان کوفه او را غدر کردند، و مسلم عقیل را عبید الله زیاد بکشت، و حسین را رضی الله عنه در دشت کربلا شهید کردند، و بدین سبب یزید ملعون شد. و یزید سلام [(۱)] بن زیاد را امیر خراسان کرد، بغزو ما وراء النهر رفت، و در عهد یزید تخت گاه حسین خاینان [(۲)] فتح کرده بود، یک روایت آنست که شبی خمر میخورد، رقص کرد بیفتاد و سرش شکست و مغزش بیرون آمد و بدوزخ رفت. ولادت او به ماطرون [(۳)] بود، و فوت او به حوران [(۴)] در چهاردهم ماه ربیع الاول سنه اربع و ستین، و عمر او سی و هشت سال بود، و ملک او سه سال و هشت ماه بود با چنین سهل مدتی و ملکی، لعنت ابد بر خود بگذاشت، و بدوزخ رفت، و الله اعلم.

الثالث معاویه بن یزید

معاویه بن یزید، بعد از فوت پدر با او بیعت کردند، و چهار ماه در امارت بماند و گفته‌اند چهل روز، بعد از آن بر منبر رفت و خطبه کرد و گفت:

ایها الناس! انما انا لحم و دم و لا صبر لی علی نار جهنم فولوا امرکم من شئتم.
معنی چنین باشد: که گوشت و خونم، مرا بر آتش دوزخ شکیبائی نیست

[(۱)] طبری: سلم بن زیاد

[(۲)] اصل: حسین حینالغ. پ: تختگاه چنین خابنالغ، شاید (چنین خابنالغ) باشد.

[(۳)] الماطرون: بکسر الطاء من شروط هذا الاسم ان یلزم الوا و تعرب نونه، موضع بالشام قرب دمشق (معجم البلدان).

[(۴)] اصل: حرارین. پ: بخارین. الکامل: حوران که جائست در شام (ج ۴-۶۲) یاقوت: کور من اعمال دمشق.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۹۵

هر کرا خواهید، امیر خود کنید، که پدر و جد من بر خاندان علی غدر کردند، و ولایت فرزندان علی کرم الله وجهه را بود، و بظلم حسین را بکشتند، و خدای نکند که من آن کنم، که ایشان کردند، و خود را از ولایت خلع کرد، و از منبر فرود آمد، و بخانه خود رفت، و در بست، و در طاعون وفات کرد. مدت عمر او بیست سال بود، ولادت او در سنه اربع و اربعین بود و فوت او در ربیع الاخر سنه اربع و ستین بود علیه الرحمه.

چون او وفات کرد، فتنه در بلاد شام ظاهر گشت، و شش تن خلافت طلب کردند: مروان حکم، و ضحاک قیس فهری بود در شام، و عبد الله زبیر در مکه، و مختار کذاب به جهت محمد حنفیه [(۱)] در کوفه، و نافع ازرق [(۲)] بود خارجی در نجد، و عامر خارجی [(۳)] در عراق، عفی الله عنهم.

الرابع مروان بن الحکم

و او از صحابه بود، و نسبت او مروان بن الحکم بن ابی العاص بن امیه بن عبد الشمس بن عبد مناف. و اول کسی که خلافت را به شمشیر گرفت او بود، و او مردی دراز بالا، باریک اندام. ولادت او در سنه اثین بود، و او را به شهر اردن اهل شام در سنه اربع و ستین بیعت کردند، و بعضی با ضحاک قیس فهری بیعت کردند، و میان هر دو فریق مصاف شد، موضعی که آنرا مرج [(۴)] راهط گویند، ضحاک کشته شد، تمام در بیعت مروان آمدند، و او زن یزید معاویه را بخواست. روزی میان او، و میان پسر یزید خالد نام که پسر زن او بود، حکایتی شد، مروان خالد را دشنام مادر داد، و او بدین سبب بر مروان کینه گرفت، و او را زهر داد کار نکرد، شبی فرصت طلبید، بالشت بر روی وی نهاد، چندان نگاه داشت که مروان بمرد، در سنه خمس [(۵)] و ستین، و مدت ولایت او نه ماه بود، و مدت عمر او شست و سه سال بود، و او را فرزندان بسیار بودند: عبد الملک و بشر و محمد و عبد العزیز و الله اعلم.

[(۱)] اصل: حنیفه

[(۲)] اصل: ارزق. الکامل: نافع بن الازرق

[(۳)] کذا، در الکامل: نجده بن عامر بن عبد الله.

[(۴)] اصل: مرج. الکامل: مرج

[(۵)] اصل: خمسین.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۹۶

الخامس عبد الملك مروان

کنیت او ابو الولید بود، و خصمان او، او را ابو الذباب گفتندی، بسبب آنکه بوی دهان داشتی، مگس بسیار جهت آن بوی، بر وی جمع آمدی و ولادت او در سنه ست و عشرين بود، و او مردی عاقل و دانا و شجاع بود، اما بخیل بود، او را بدین سبب رشح الحجر [(۱)] گفتندی، و او را بر معامله دیوان مدینه عامل کرده بودند، و مروان او را بر معاملات حجر [(۲)] فرمان گردانیده بود، پس از آن در سنه خمس و ستین او را ولی [(۳)] عهد کرد در شام، و بسبب خروج عبد الله زبیر، در عهد عبد الملك فتنه در میان خلق افتاد، و عبد الملك لشکر از شام بعراق آورد، و مصعب زبیر را بکشت در سنه سبعین، و حجاج را به جنگ عبد الله زبیر فرستاد، تا عبد الله زبیر را بکشت، و کعبه را خراب کرد و ولایت عراق و خراسان حجاج را داد، و مهلب بن ابی صفره [(۴)] را خراسان داد، و پسر خود مسلم عبد الملك را بروم فرستاد، تا قلاع و حصون بسیار فتح کرد، و در پای قسطنطنیه بنشست، و در حدود مغرب فتوح بسیار کرد و در عهد او فتوح بسیار شد، و مدت ولایت او از اول عهد بیست سال بود بعد از قتل عبد الله زبیر، سیزده سال و هژده روز بود. فرزندان او: ولید و سلیمان و هشام و مسلمه و ابو بکر بودند.

السادس ولید بن عبد الملك

ولید بن عبد الملك، کنیت او ابو العباس بود، و او مردی بود فحش گوی و پلید چشم، خبیث فعل، و در عهد او قتیبه بن مسلم به ما وراء النهر رفت و فرغانه فتح کرد، و با ترک طرخان ترکستان [(۵)] مصاف کرد، و طرخان را بکشت و به خوارزم باز رفت، و از غنایم آن فتوح، صد هزار برده کودک از غلام و کنیزک، بدست اهل اسلام افتاد، و حجاج در آخر ایام ولید بمرد بعلت میل [(۶)] و بی‌خوابی. چون حجاج سعد بن مسیب را که از کبار

[(۱)] کذا: ولی الکامل و سیوطی: رشح الحجره

[(۲)] کذا، در (پ) خوانده نمی‌شود

[(۳)] اصل: والی.

[(۴)] اصل: مهذب بن ابی صعوه، از الکامل و غیره اصلاح شد.

[(۵)] کذا فی الاصل. ولی در الکامل نیزک طرخان آمده، که از مرزبانان بادغیس و سواحل آموییه بود.

[(۶)] پ: سل، میل بمعنی جور و ظلم است، مال:

ای جار و ظلم (المنجد).

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۹۷

صحابه بود بکشت، خواب از وی برفت، بدان علت بعد از چهل روز بمرد و این حجاج صد و بیست هزار کس را از اشراف خلق کشته بود، و رای حربها، و ولید مسجد جامع دمشق بنا کرد، و در عهد او از بلاد روم و اندلس و دیگر قلاع، و از هندوستان تا بلاد ملتان و منصوریه فتح شد، و مدت امارت او نه سال و هفت ماه بود، و فوت او در جمادی الاخری سنه ست و تسعین بود و الله اعلم بحقایق الامور.

السابع سلیمان بن عبد الملك

سلیمان بن عبد الملك، کنیت او ابو ایوب بود، مرد نیکو روی و فصیح و سپید پوست و خوب روی. افتتاح و اختتام دولت او بخیر

بود، رد مظالم کرد و عمر عبد العزیز را ولی عهد کرد، یزید بن مهلب [(۱)] را ولایت خراسان داد، و در عهد او بلاد گرگان را فتح کرد و مسلمه برادر او قسطنطنیه فتح کرد، و سلیمان زندانهای حجاج را خراب کرد، ازو آثار خیر بسیار ماند و ولادت او سنه اربع و خمسین بود، ولایت او دو سال و هشت ماه بود و وفات او روز جمعه دهم ماه صفر سنه تسع و تسعین بود، و مدت عمر او چهل و پنج سال بود، علیه الرحمه، و السلام علی من اتبع الهدی.

الثامن عمر بن عبد العزیز

عمر بن عبد العزیز بن مروان بن الحکم، مادر او ام عاصم بنت عاصم [(۲)] بن عمر بن الخطاب، و کنیت او ابو حفص [(۳)] بود، و او را برادر بود اصح [(۴)] نام، و او کتب اوایل خوانده بود و علم حوادث نیکو دانستی. روزی اسپری بر پیشانی عمر زخمی بزد بشکست، چون برادر او اصح [(۴)] او را بدید گفت: الله اکبر هذا اشج بنی امیه الذی یملاً الارض عدلاً [(۵)]. و در کتاب دانیال پیغامبر نام او اشج [(۶)] بود، و عمر مردی خوب سیرت و عاقل عادل، و منصف و با خیر بود، و احوال

[(۱)] اصل: بن مهذب الکامل: مهلب

[(۲)] اصل: مادر او علمم بنت عمر. از الکامل و سیوطی و غیره. اصلاح شد

[(۳)] اصل: ابو حفص

[(۴)] کذا، ولی چند سطر بعد اصح آمده و در (پ) اصیح و سبع است.

[(۵)] عربیه درست نیست

[(۶)] در اصل لا یقرأ و درپ شیخ است، الکامل و مجمل و سیوطی و ابن خلدون: اشج. در ابجد التاریخ گوید:

اخرج الترمذی فی تاریخه کان عمر بن الخطاب یقول: من ولدی رجل بوجهه شجۀ یملاً. الارض عدلاً و صدق ذلک بعمر بن عبد العزیز.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۹۸

بر جاده سنت مصطفی علیه السلام، و سیرت خلفاء راشدین داشت، و لعنت از اهل بیت مصطفی بر گرفت و کارها بر جاده عدل کرد، و یزید مهلب را بازداشت و خراسان بعبد الله نعیم [(۱)] داد و در هیچ عهد مال خراسان و عراق زیادت از آن نبود که در عهد او، و بعضی از علماء برانند: که مهدی آخر الزمان او بود، و هر مال و ضیاع و املاک که ولات بنی امیه از خلق بظلم ستمده بود باز داد، و در عهد او خاقان ترکستان چین، سیصد هزار سوار و پیاده بیاورد جراح عبد الله حکمی با بیست و پنج هزار سوار پیش او باز رفت از خراسان، و میان بخار او سمرقند، یک ماه در میان ایشان جنگ قایم شد، و به آخر نصرت اسلام شد.

ولادت عمر سنه اثنی و ستین بود و ازو آثار خیر بسیار ماند، و فوت او به دیر سمعان [(۲)] بود، و مدت عمر او سی و نه سال بود، و وفات او روز جمعه بیست و پنجم ماه رجب سنه احدی و مائه بود، و مدت خلافت او دو سال و پنج ماه بود. رضی الله عنه و عن اعوانه و انصاره. و السلام علی من اتبع الهدی.

التاسع یزید بن عبد الملک

ابو خالد کنیت او بود، او را عاشق بنی امیه گفتندی، پیوسته به لهو و طرب مشغول بودی، ولادت او در سنه تسع و ستین بود، و در ایام او یزید مهلب ببصره خروج کرد، یزید عبد الملک برادر خود مسلمه عبد الملک را بفرستاد تا او را در سنه اثنی و مائه بکشت، و ولایت خراسان سعد [(۳)] بن عبد العزیز را داد، بعد از وی سعید بن الحرث [(۴)] را داد، و بعد از وی ابن هبیره [(۵)] را داد.

مدت ولایت او چهار سال و یک ماه بود و عمر وی سی و شش سال بود و فوت او بیست و پنجم ماه شعبان سنه خمس و مائه بود، و سبب آن بود: که او معشوقه

[(۱)] کذا، ولی الکامل (ج ۵- ۲۴) و ابن خلدون (ج ۳- ۷۵) گوید: که الجراح بن عبد الله الحکمی را از خراسان معزول و عوض وی عبد الرحمن بن نعیم القشیری را گماشت.

[(۲)] اصل: بدین سمعان، مجمل و الکامل: دیر. ابجد التاریخ گوید: دیر سمعان بکسر السین من اعمال حمص.

[(۳)] کذا، الکامل: سعید بن عبد العزیز، مشهور به: سعید خذینه

[(۴)] کذا، الکامل سعید بن عمرو الحرشی

[(۵)] اصل: بحیره. پ: بخره. الکامل و مسعودی و ابن خلدون: عمر بن هبیره الفزاری.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۹۹

داشت حبابه [(۱)] نام، و یزید روزی بنشاط مشغول شده بود و فرمان داد، که هیچکس از خدم بنزدیک او نیاید: پس اناری بشکافت، و بجانب حبابه انداخت، حبابه از آن یک دانه بخورد، در حال بمرد، و چندانکه یزید آواز داد، هیچکس نزدیک او نیامد، که چنان فرمان داده بود، او بخانه مرده بماند، تا شب درآمد، پس خادمان درامدند، و آن حال بدیدند، کار به تجهیز و تکفین کشید بساختند، یزید پایه جنازه بر گردن نهاد، چون او را دفن کردند، بیست روز بزیست و در گذشت.

العاشر هشام [(۲)] بن عبد الملك

هشام بن عبد الملك، کنیت او ابو ولید بود، او بخلاف بنشست در ماه رمضان سنه تسع و ستین [(۳)] و در ایام او زید بن علی بن الحسین خروج کرد، و چهارده هزار مرد از شیعه با او بیعت کردند، و باز خلاف کردند، و از آن جمله چهارده کس پیش او بماندند، و هشام عبد الملك، یوسف بن عمر را که والی عراق بود بطلب و دفع زید بن علی فرستاده بود، ناگاه او را دریافتند، قتال میان ایشان قائم شد تیری بر دماغ زید آمد و شهید شد، او را دفن کردند، پس از ان او را از خاک برکشیدند و بیاویختند. پس هشام نامه کرد بجانب ابن عمر [(۴)] تا زید را بسوختند رضی الله عنه.

پسر [(۵)] زید بن علی، که یحیی نام او بود از آنجا بگریخت و بطرف بلخ آمد علیه الرحمه، و هشام ولایت خراسان را به جنید بن عبد الرحمن العطفانی داد [(۶)]، و در سنه اثنی عشر و مائه، خاقان ملک ترکستان بیرون آمد و با جنید مصاف کرد، میان سمرقند و فرغانه. و در سال دوم هم مصاف کردند، هر دو کورت نصرت لشکر اسلام را بود، و لشکر ترکستان چندان بود که در عد دنیا ید خلق بسیار از ایشان بدوزخ رفت، و بسیار اسیر شدند، و بروایتی فتح مسلمه برادر هشام را بود، و بملک خزر مدینه باب الابواب بنا کرد [(۷)]، و آن فتح جنید را بود

[(۱)] اصل: حسانه. پ. حسانه الکامل و مسعودی: حبابه. گزیده: حنانه.

[(۲)] اصل هاشم.

[(۳)] کذا، ولی بقول جمهور: ۱۰۵ هـ

[(۴)] اصل وپ: بجانب عمرو، ولی چون یوسف بن عمرو والی عراق بود نه خود عمر، کلمها بن زیادت شد.

[(۵)] اصل: پس زید، اگر به ضمه اول بخوانیم بمعنی همان پسر باشد.

[(۶)] کذا، الکامل و فتوح البلدان: الجنید بن عبد الرحمن بن عمرو بن الحرث المری.

[(۷)] این جمله در اصل وپ: مغشوش بود از تصریح یاقوت و الکامل و غیرهم اصلاح شد، یاقوت گوید: باب الا ابواب و هو الد و بند شروان علی بحر طبرستان و هو بحر الخزر.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۰۰

ولایت هشام نوزده سال و هشت ماه و نیم بود، و بقولی یازده ماه، و فوت او بزمین شام در موضعی بود، که نام او رصافه [(۱)] است، و آن دار الملک او بود، و مدت عمر او پنجاه و شش سال بود، و وفات او در ششم ماه ربیع الاول سنه خمس و عشرين و مائه بود.

الحادی عشر ولید [(۲)] بن یزید عبد الملک

او را خلیفه ابن العاشق خواندندی، کنیت او ابو العباس بود، مردی بی اعتقاد و پلید باطن و هوا دوست بود، ولادت او در سنه سبعین [(۳)] یا سنه ثمانین بود گویند بدین آیت رسید که: و خاب کل جبار عنید [(۴)]، مصحف از دست بینداخت و بر روی آماج نهاد، و بران تیر می انداخت و میگفت: اینک منم جبار عنید! لعنه الله بدین اعتقاد، پس ولایت خراسان به نصر سیار داد، نصر سیار یحیی بن زید را که بطرف خراسان و بلخ گریخته بود، در طالقان حدود کشت و بیاویخت [(۵)] تا ابو مسلم مروزی او را از دار فرود آورد. چون از ولایت ولید یزید یک سال و دو ماه بگذشت، و خلق را خبث اعتقاد او معلوم شد، او را معزول کردند، و نام او خلیفه بنو مروان شد، روز پنجشنبه هشتم ماه جمادی الاخری سنه ست و عشرين و مائه کشته شد. الحمد لله علی ذلک.

الثانی عشر یزید بن ولید

کنیت او ابو خالد بود، ولاده او سنه ست و ثمانین بود، و او را ناقص نام شد بسبب آنکه موجب خشم ناقص کرد [(۶)]، اما مردی گزیده سیرت پاکیزه اعتقاد بود، روشن دل و عاقل بود، رد مظالم کرد، مادرش شاه بری [(۷)] بنت فیروز

[(۱)] اصل: رصافه، پ: احایه. الکامل و مسعودی: رصافه در ارض قنسرین

[(۲)] اصل: ولید بن عبد الملک. پ: مانند متن

[(۳)] اصل: سبعین و سنه ثمانین.

[(۴)] قرآن، ابراهیم ۱۵

[(۵)] مزار این امام در جوزجان (سر پل) شمال افغانستان موجود است، برای شرح و کتیبه آن به تعلیقات آخر کتاب رجوع شود.

[(۶)] این جمله در اصل چنین است: او را ناقص تمام شد، بسبب آنکه موجب خشم ناقص کرد ولی مطابق باین عبارت مسعودی اصلاح شد: انما نقص بمض الجنید ارزاقهم فقالوا یزید الناقص ...

[(۷)] کذا. مجمل و گزیده: شاه آفرید بنت فیروز بن یزدجرد ابن شهریار، مسعودی: امه ساریه بنت فیروز. الکامل: امه شاهفرد بنت فیروز بن یزدجرد ...

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۰۱

بن کسری بن یزدجرد بن شهریار بود، ذکر او در کتب قدماء بود بدین وجه که:

یا [(۱)] الکنوز و یا ساجدا بالاسحار کانت ولایتک رحمتی و وفاتک فتنه فنبشوک فصلبوک. معنی چنان باشد: ای پراگنده کننده گنجها! و ای سجده کننده در اسحار! ولایت تو رحمت بود، وفات تو فتنه بود، ترا از گور برکشند و بیاویزند، و مدۀ عمر او چهل سال بود. وفات او بیستم ذی الحجه سنه ست و عشرين و مائه بود، ولایت او پنجاه و دو روز بود. چون مروان محمد مروان

حکم که او را مروان حمار گفتندی، بامارت بنشیت او را از خاک بیرون کشیدند و بیاویخت، علیه الرحمه و الغفران، و السلام علی من اتبع الهدی.

الثالث عشر ابراهیم بن ولید

کنیت او ابو اسحاق بود، روزی که برادرش در گذشت او را بیعت کردند، بعد از او برادر او، و عبد العزیز بن الحجاج بن عبد الملک، بمروان محمد بن مروان الحکم بیعت کردند، و مروان والی بلاد جزیره بود، و دعوت خلافت میگرد لشکر به غوطه [(۲)] دمشق آورد، مروان با سلیمان بن هشام بن عبد الملک، که فرستاده ابراهیم بود، مصاف کرد، و مروان او را بکشت. ابراهیم ولید بیامد و خود را از ولایت خلع کرد، در بیعت مروان درآمد، و مدت ایالت او هفت روز بود، و بروایتی هفتاد روز، و مدت سه ماه کار امارت مضطرب بماند تا بر مروان قرار گرفت، و ابراهیم در سر آب [(۳)] که از ولایت جزیره است غرق شد، در صفر اثنی و ثلاثین و مائه.

[(۱)] این جمله عربی در اصل و پ سخت پریشانست و چنین نوشته شده: یا مسبوز (پ: منبور) الکنوز و ما ساجدا بما لا سحار کانت ولایتک رحمتی (پ: رحمه) و وفاتک فتنه ففسبوک فصکبوک (پ: فصلیوک) چون این عبارت بی معنی بود، مطابق بترجمه فارسی اصلاح شد، اما بجای مسبوز؟

نقاط گذاشتم، شاید صحیح آن منشر یا منشر باشد بمعنی پراکنده. ولی نبش شگافتن قبر است.

[(۲)] اصل: عوطه. الکامل: غوطه. یاقوت گوید: ناحیه‌ایست که دمشق در آنست، و محیط آن هژده میل است.

[(۳)] کذا فی الاصل. پ: از آب؟ در مراجع موجوده یافته نشد شاید فرات و یا به اضافه سر آب باشد. گزیده (ص ۲۸۶) جای غرق را فرات گفته است.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۰۲

الرابع عشر مروان بن محمد بن مروان الحکم

کنیت او ابو عبد الله [(۱)] بود، و مادر او کردیه [(۲)] بود، و ولادت او در سنه خمس و ستین، و بروایتی سنه سبعین، و بروایتی سنه اربع و ستین بود، و بیعت او در سنه سبع و عشرين و مائه، و او را حمار الجزیره گفتندی، بدان سبب که عرب هر صد سالی را سال حمار گوید، بدلیل قوله تعالی فی قصه عزیز:

بل لبث مائه عام فانظر الی طعامک و شرابک لم یتسنه و انظر الی حمارک [(۳)] و ملک بنی امیه نزدیک صد سال بود، که او را امارت رسید.

حمارش از بهر آن گفتند، و در کتب بنی امیه رسیده بود، که رفتن ملک بنی امیه وقتی باشد، که بامارت کسی بنشیند، که مادر او جاریه [(۴)] باشد. و مروان آخرین امیر بود از بنی امیه. در ایام او منازعت افتاد، میان نصر سیار و میان سرهنگان او بخراسان، و درین وقت ابو مسلم مروزی خروج کرد، و ضحاک قیس فهری خارجی خروج کرد از شهر زور [(۵)] بر مروان، و میان ایشان قتال افتاد در نواحی کوفه، و در سنه ثمان و عشرين و مائه ضحاک را بکشت، و ولایت مروان پنج سال و دو ماه بود، و او را در بوسیر دیهی از دیه‌های مصر بکشتند [(۶)] و دولت بنی امیه و بنی مروان نقل کرد، و سلطانی بنی العباس قوت گرفت.

حق تعالی سایه چتر پادشاه زمان را با عواطف امن و امان ممدود دارد.

و الله اعلم بالصواب.

[(۱)] الکامل: و کان یکفی ابا عبد الملک

[(۲)] اصل: کرده از الکامل (۵: ۲۰۴) اصلاح شد.

[(۳)] قرآن، البقره، ۲۵۹.

[(۴)] اصل: حاریه

[(۵)] اصل: شهر روز. الکامل و طبری و گزیده:

شهر زور. یاقوت گوید: و هی کوره واسعه فی الجبال بین اربل و همدان احدثها زور بن الصحاک و اهل هذه النواحي کلهم اکراد ...

[(۶)] اصل: او را درین توصیف دیهی از دیه‌ها مقرر بگشتند. پ:

او را در موصف دیهی الخ ... از الکامل تصحیح شد که گوید: و کان قتله ببوصیر من اعمال مصر ... طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۰۳

الطبقة الرابعة خلفاء بنی العباس

خبر کردن مصطفی علیه السلام بخلافت فرزندان عباس

اصحاب تواریخ و نقله آثار چنین روایت کرده‌اند، که مصطفی علیه السلام عم خود عباس را از خلافت [(۱)] فرزندان او، بعد از بنی امیه اعلام فرموده بود و عباس رضی الله عنه سه سال از مصطفی علیه السلام بزرگتر بود، و او را چهار پسر بود: عبد الله و عبید الله و فضل و قثم. و مدۀ عمر عباس هشتاد و سه سال بود، و در خلافت عثمان رضی الله عنه، بمدینه وفات کرد، و در آخر عمر چشم او پوشیده شده بود، و پسر او فضل بشام وفات کرد، و عبید الله به مدینه، و قثم به سمرقند، و عبد الله [(۲)] عباس رضی الله عنه پانزده ساله بود، که مصطفی علیه السلام از دنیا نقل کرد و در آخر عمر چشم او پوشیده شده بود، و عمر او هفتاد و سه سال بود، و بطائف وفات کرد در فتنه عبد الله بن الزبیر. و او را هشت پسر بود، یکی ازیشان علی بن عبد الله عباس رضی الله عنهم بود و پدر خلفاء، و چون این علی از مادر بزاز امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه کام او را بمالید، و او را علی نام کرد، و پدرش را بگفت که: هذا ابا الخلفاء و چون بزرگ شد، عبادت بسیار کردی، بوستانی داشت پانصد درخت، در آنجا هر روز زیر هر درخت نماز دو رکعت بگذاردی و این علی بن عبد الله را ولید عبد الملک مروان، دو بار تازیانه زدن فرمود [(۳)] یک کرت به جهت آنکه زن هشته [(۴)] ولید را در حکم خود آورد، یک کرت دیگر از وی نفی کرده بودند: ان هذا الامر سیکون فی ولدی. زود باشد، که خلافت بفرزندان من رسد، او را هفده [(۵)] تازیانه زد، و بنو امیه فرزندان عباس [(۶)]

[(۱)] در اصل کلمه خلافت نبود، حسب ضرورت از (پ) نوشته شد، الکامل گوید: ان رسول الله اعلم العباس ان الخلفاء تولی ولده (۵-۱۹۴) کذا فی الطبری.

[(۲)] اصل: عبید الله.

ولی خلفاء از اولاد عبد الله بن عباس اند.

[(۳)] اصل: رد و بفرمود. پ: مانند متن

[(۴)] پ:

هشتمه. ولی هشتمه از مصدر هشتن بمعنی فرو مانده و گذاشته و رها کرده (برهان قاطع).

[(۵)] پ: هفت

[(۶)] در اصل و پ کلمه عباس نبود، بحکم ضرورت اضافه شد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۰۴

را منع کرده بودند، که از بنی الحارث [(۱)] زن نخواهند، بدان سبب که خبری روایت کرده بودند، که از بنی امیه خلافت بمردی [(۲)] رسد، که پدرش عباس باشد، و مادرش حارثیه. و این علی بن عبد الله رضی الله عنه، چون چهارده ساله شد او را پسری آمد نامش محمد کرد، و او پدر خلفاء بود، و این محمد در زمان خلافت عمر عبد العزيز رضی الله عنهما، اجازت خواست، و رابطه [(۳)] بنت عبید الله الحارث را در نکاح آورد، حق تعالی او را پسری بخشید از آن زن، ابو العباس سفاح و دختران [(۴)] و فرزندان دیگر داشت: ابراهیم و ابو جعفر و علی و حسن.

روایت کنند: که پسر محمد حنیفه [(۵)] که ابو هاشم نام او بود، و در علم قدر و جلالمت تمام داشت، چون او را وفات نزدیک آمد، وصیت کرد محمد علی عبد الله را که چون از هجره صد سال تمام شد، داعیان خود را به اطراف ممالک بفرست تا بخلافت شما دعوت کنند، به حکم آن وصیت چون صد سال تمام شد محمد امام، دعوت آغاز کرد، چهار کس او را اجابت کردند از اهل کوفه منذر همدانی و ابو ریح نبال و ابو عمرو بزاز و مصقله طحان، و دیگر داعیان را باطراف خراسان فرستاد، و در سنه اربع و مائه ولادت ابو العباس سفاح بود از حارثیه، پدر او را در خرقة پیچیده، به نزدیک نقباء خراسانی آورد گفت: امام شما این خواهد بود، و این حال در ولایت عبد الملک بود.

چون سال سنه خمس و عشرين و مائه رسید، نقباء خراسانی از اهل دعوت بکوفه آمدند، و ابو مسلم مروزی رحمه الله علیه کودک بود و حدیث دعوت فهم کرده بود و خدمت یوسف بن ابو سفیان باهلی [(۶)] میکرد، و نقباء علامات دولت در ناصیه او میدیدند. چون از کوفه بمکه آمدند، بخدمت محمد عبد الله عباس، و مال خراسان بگذارند و خبر ابو مسلم باو باز گفتند فرمود: که اگر آزاد است او را بدست آرید و اگر بنده است بخیرید. چون بفرمان او را بخدمت امام آوردند، او را خدمت میفرمود، چون امام محمد برحمت حق پیوست، پسر بزرگترش ابراهیم قائم مقام

[(۱)] پ: الحارس.

[(۲)] در متن اصل: بکسی. در حاشیه اصل و پ: بمردی.

[(۳)] اصل: ایطه، از مسعودی اصلاح شد. (ج ۲ ص ۲۰۹).

[(۴)] اصل: و مهتران.

[(۵)] اصل: حنیفه.

[(۶)] اصل: باهلی.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۰۵

پدر شد، ابو مسلم را بخراسان فرستاد، و او فرصت نگاه داشت، و شهر مرو را خندق کرد، و حشم بسیار جمع کرد، و اول اظهار دعوت بنی العباس، روز عید کرد و نماز گذارد و خروج کرد در رمضان سنه تسع و عشرين و مائه، و متابعان بنی امیه را از خراسان نفی کرد، و دعوت به آل محمد میکرد، و مخفی نام ابو العباس اظهار میکرد، و نصر [(۱)] سیار از پیش او به نشاپور بگریخت، چون به ساوه رسید فوت شد و مملکت عجم بر ابو مسلم مروزی قرار گرفت و مال و زر بسیار بخدمت ابراهیم امام فرستاد، و ابراهیم امام با برادران ابو العباس و ابو جعفر و فرزندان و خدم حج گذارد، چون خبر خروج ابو مسلم و دعوت ابراهیم امام، بمروان رسید به

امیر دمشق فرمان داد، تا روی بر ایشان نهاده، و آنگاه ابراهیم امام را بگرفت در زندان حران مقید کرد، در قید برحمت حق پیوست، و ابو جعفر با دو عم خود و دیگر پسر عمان، بکوفه آمدند و مخفی گشتند، ابو مسلم بنو احی عراق بود با لشکر خود، و او را امیر آل محمد لقب شده بود، و زید علوی را که سالها آویخته بودند از دار فرو گرفت و بفرمود: تا جمله خلاقیت او بداشتند و جامه سیاه کردند و با خلق چنان نمودند، که به جهت تعزیت آل محمد که شهید شده بودند بر دست بنی امیه، جامه سیاه میکنند، و در سر آن بود، که ابو العباس اعلام داده بود: که دولت عباسیان و شعار ایشان در لبس، سیاه خواهد بود. ابو مسلم چون درین وقت رای از بنی العباس بگشته بود، و میخواست تا از علویه امامی باشد، جلال وزیر را که محمد گفتندی، به نزدیک سه تن از اولاد علی فرستاد رضی الله عنهم. جعفر صادق و عبد الله حسن علی، و عمر علی حسن علی، ایشان قبول نکردند، و پیش از آنکه جواب به ابی مسلم رشیدی، خراسانیان که فرستاد، ابو مسلم بودند در کوفه آمده بودند و غوغا کرده به جهت امام، و ابو مسلم مخفی داشت آمدن عباسیان را بکوفه، و ابو حمید سمرقندی غلامی داشت خوارزمی سابق نام، آن غلام را از احوال امام معلوم شد، بطریقی آن موضع را طلب کرد، و بخدمت ایشان آمد.

چون بخدمت ایشان رسید پرسید: که پسر ابن حارثه [(۲)] کدامست؟ بر ابو العباس اشارت کردند حالی زمین بوس کرد، و مبارکباد خلافت گفت، و دیگران را اعلام داد

[(۱)] اصل: نصیر. الکامل و غیره: نصر.

[(۲)] اصل: حارثه، پ: حارثیه.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۰۶

جمله جمع شدند، و لبس سیاه و استعداد تمام که ابو مسلم فرستاده بود بخدمت آوردند و ابو العباس شب آدینه، دوازدهم ربیع الاول سنه اثنتین [(۱)] ثلثین و مائه بیرون آمد، و نماز شام بگذارد بجماعت، و دیگر روز آدینه در مسجد جامع با او بیعت خلافت کردند، رضی الله عنه. بعد ازین ذکر صاحب الدعوه ابو مسلم تقریر کرده آید. و الله اعلم.

ذکر صاحب الدعوه ابو مسلم المروزی

صاحب تاریخ مقدسی گوید: که در اسم و نسب او اختلاف است، بعضی گفته‌اند:

از عرب بود، ولادت او باصفهان بود، و پرورش او در میان فرزندان ادریس بن عیسی العجلی بود، و در مکتب قرآن با ایشان حفظ کرد، و لغت و اشعار یاد گرفت، و بیشتر اهل تاریخ برانند، که او باصل از عجم بود، اما فاضل و حافظ و پرهیزگار، مردی بود کوتاه بالا، گندمگون پاکیزه پوست شیرین منظر، دراز پشت کوتاه ساق. هرگز کس او را خندان ندیدی و مزاح نکردی، از هیچ فتح تازه روی نمودی، و از هیچ نکبت ترش روی نگشتی، سخت دل عظیم بود و بر کس رحم نیاوردی. تازیانه شمشیر او بود، جمله اصناف را که بر دولت بنی امیه دل نهاده بودند و نشو و نما در ولایت بنی مروان یافت، از خراسان و یمن و ربیعیه از زهاد و عباد و قضات و ملوک و دهاقین و مجوس و نصاری و یهود و غیر آن جماعت را همه بکشت، روایت آنست که بی آنچه [(۲)] در جنگها و حصارها بکشت سیصد و شست هزار مرد را در مقام سیاست بکشت، جهان را از خوارج بنی امیه خالی کرد، و دولت بعباسیان رسانید. بتأیید الله و نصره.

او را سه زن بود، مرد غیور بود بر حرم خود، سالی یک کرت بفرایش زن خود نرفت، عظیم جوانمرد بود و بی طمع، هرگز از هیچکس طمع نکرد و نخواست و نستد. او را یک هزار طباخ بود، هر روز سه هزار من نان در مطبخ او پختندی و صد و سی گوسپند بیرون گاوان و مرغان خرج شدی. یک هزار و دویست سر بارکش بود آلات مطبخ او را، سالی که به حج رفت در قافله ندا

فرمود هر که در قافله به جهت طعام آتش کند، من از خون او بیزارم. باید که آنچه ما یحتاج طعام

[(۱)] در اصل خوانده نمی‌شود، از الکامل نوشته شد.

[(۲)] در این جا بر خلاف سایر موارد ابن کتاب آنچه با ملای قدیم (آنچ) نوشته شده، ولی در دیگر موارد آنچه آمده که متأخر تر است.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۰۷

و شراب جمله اهل قافله است از من باشد، در رفتن و آمدن جمله اعراب بادیه از خوف او از حوالی راه نقل کردند، و بموضع دیگر رفتندی. چون بمکه رسیدی بر کنار حرم از مرکب پیاده شدی و پای برهنه میرفت، تا نماز پیشین و واجبات و فرایض و آداب و شروط حج بجای آوردی رحمه الله علیه. و ولادت او در سنه اثنین و مائه بود، و در سنه سبع و ثلاثین و مائه بر دست ابو جعفر المنصور که دوم خلیفه بود شهادت یافت، و مدت عمر او سی و پنج سال بود علیه الرحمه و الغفران.

و لقب او شهنشاه شد، و نوبت او بر سر چهار سوی مرو شاهجان خراسان میزدند، تا سال سنه سبع و عشر و ستمائه، که خروج چنگیزخان ملعون بود. اسپ نوبتی او بر در قصر او که در مرو ساخته بود میداشتند. حق تعالی او را و جمیع خلفاء بنی العباس را و سلاطین ماضیه را غریق رحمت گرداناد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۰۸

ابن العباس سفاح رضی الله عنه

نام او عبد الله بود، بن محمد بن علی عبد الله بن عباس رضی الله عنهم اجمعین [(۱)] ولادت در سنه خمس و مائه، و قیل در سنه ثلاث و مائه. و مادر او رایطه بنت عبید الله الحارثیه [(۲)] بود، و بیعت او روز جمعه سیزدهم ماه ربیع الاول سنه اثنین و ثلاثین و مائه [(۳)] بود، اول کسیکه با او بیعت کرد عم او بود داود

[(۱)] اصل: اجمین بود

[(۲)] اصل: عبد الله الحارثیه. پ: رابطه بنت عبد الله الحارثیه الکامل و مسعودی و غیره:

امه رایطه بنت عبید الله بن عبد المدان الحارثی

[(۳)] در اصل کلمه اثنین خوانده نمی‌شود، از الکامل نوشته شد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۰۹

بن علی بن عبد الله بن عباس. بعد از او برادر او ابو جعفر منصور، از بامداد جمعه تا نماز پیشین خلق با او بیعت کردند، پس ابو العباس خطبه کرد و نماز بگذارد و بعد از نماز به لشکرگاه ابو سلمه خلال [(۱)] رفت، تمام لشکر در بیعت او آمدند و عبد الله بن علی بن عبد الله عباس، عم خود را به قتال مروان نامزد کرد، مروان به هزیمت از پیش عبد الله برفت تا کشته شد، و عبد الله علی دمشق را فتح کرد و باره او را خراب کرد، و قبور بنی امیه را تمام باز کرد، و جمله را بیرون آورد و بسوخت، در گور معاویه خطی بود چون خاکستر، و در گور یزید مهره‌ها پشت او جدا جدا بود، و هر که را دریافت از اقرباء و اتباع ایشان را همه بکشت، و سر را ایشان به نزدیک ابو العباس فرستاد، و سر مروان راهم. و ابو العباس آن سر را بخراسان فرستاد تا بسمرقند بردند. ولایت ابو العباس چهار سال و ده ماه بود، و وفات او در ذی الحجه سنه ست و ثلاثین و مائه بود. اللهم اغفر له و الله اعلم بالصواب.

اسم او عبد الله بن محمد بود، و هر دو برادر همنام بودند، و او از ابو العباس مهتر بود و ولی عهد برادر خود بود، و مادر او را سلامه [(۲)] نام بود، و بروایتی سلامه [(۳)] زید الحمیری بود، و او را عبد الملک طویل گفتندی، و ولادت او بشام بود به موضعی که آنرا شراه [(۴)] خوانند در سنه خمس و تسعین [(۵)]، و در وقت بیعت خلافت چهل و دو ساله بود، در آن وقت که خلق به برادرش بیعت کرده بودند، ابو مسلم را با ابو جعفر در خراسان فرستاد، ابو مسلم ابا جعفر را تخویف کرده بود، آن کینه در دل او بود.

در آخر عهد ابو العباس ابو مسلم با ابو جعفر به حج رفت. چون حج بگذارند، بوقت مراجعت در اثناء راه خبر فوت ابو العباس رسید، ابو مسلم عطف کرد بجانب جزیره ابو جعفر او را بطریقی باز آورد. و برو بهانه‌ها کرد و ابو مسلم را بکشت و خلافت او را مسلم گشت و عمش با او خروج کرد و دعوی خلافت کرد، اهل شام در بیعت او آمدند

[(۱)] اصل: ابو مسلم جلال. پ: کذا. از الکامل و مسعودی و مجمل درست شد. هو ابو سلمه حفص بن سلیمان الخلال وزیر و کاتب سفاح.

[(۲)] پ: اسلافه. مجمل. و مسعودی: سلامه البربریه

[(۳)] پ:

ثلاثه زید.

[(۴)] اصل وپ: بهمه. الکامل: ولد بالحمیمه من ارض الشراه و یاقوت: الشراه صقع بالشام بین دمشق و مدینه

[(۵)] (در اصل کلمه تسعین مغشوش است.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۱۰

و سبب آن بود: که ابو العباس شمشیر در میان نهاده بود، که هر که آن شمشیر بر دارد، و مروان را بکشد، خلافت بعد از من او را باشد، و عبد الله بن علی، عمش آن شمشیر بر گرفته بود. درین وقت ابو مسلم ابا جعفر را نصرت کرد، و عبد الله را بگرفت و به نزدیک ابو جعفر فرستاد، تا در حبس بمرد. بموضع بغداد آمد و بغداد بساخت، و آن را مدینه السلام [(۱)] نام نهاد، ولایت او بیست و دو سال بود کم سه روز، فوت او بمکه بود در سنه ثمان و خمسین و مائه، پیش از تروییه سه روز، به حجون [(۲)] دفنش کردند، و مدت عمر ابو جعفر منصور شست و سه سال بود.

المهدی محمد بن ابی جعفر المنصور

کنیت او ابو عبد الله بود، ولادت او در سنه احدی و عشرين و مائه، و او بزرگتر فرزندان منصور بود، و مادر او ام موسی بنت منصور الحمیری بود، منصور پیش از تروییه بیک روز فوت شد، مهدی را روز تروییه در سنه ثمان و خمسین و مائه سی و هشت ساله بود که بیعت کردند، و او را اوصاف حمیده بسیار بود، رد مظالم کرد، و هر پنج نماز بجماعت حاضر شدی، و جمله خزاین که پدرش منصور جمع کرده بود، همه را در خیرات صرف کرد، و مسجد حرام را وسیع گردانید، و در عرصه عمارت آن بقعه مبارک در افزود، و در سالی که به حج رفت، هشتاد هزار درم نقره نفقه کرد، ماورای آنچه از یمن و مصر خرج کرد، و بیمارستانها به جهت بیماران و معلولان بنا نهاد، و پسرش هادی بن مهدی با صد هزار سوار موجب خوار، و رای حشری و اتباع و اهل سوق بیلا در فرستاد، و از کفار روم چهل پنج هزار مرد را بدوزخ فرستاد و چندان غنایم بدست آورد، که اسپه بدرمی، و زرهی بدرمی، و بیست شمشیر بدرمی شد، و از غنایم و جزیه هر سال هفتاد هزار دینار زر بر اهل روم مقرر شد، و حکیم مقنع در عهد او خروج کرد، و

مذهب تناسخ ظاهر گردانید و او مرد یک چشم بود از ولایت مرو. مهدی حشم خراسان را نامزد قلعه او کرد، بحدود کش او را محصر گردانیدند و بکشتند، و سر او به نزدیک مهدی فرستادند. و فوت مهدی در ری بود، روز پنجشنبه بیست و دوم ماه محرم، سنه تسع [(۳)] و ستین و مائه.

[(۱)] اصل: اسلام

[(۲)] اصل: حجرم پ: محجوم. یاقوت: حجون، جبل بأعلى مکه و عنده مدافن. طبقات ناصری ج ۱ ۱۱۰ المهدی محمد بن ابی

جعفر المنصور ص : ۱۱۰

[(۳)] الکامل: کذا مسعودی: سبع و ستین و مائه.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۱۱

و مدت ولایت او ده سال و یک ماه و نوزده روز بود، و گفته‌اند که یازده سال بود. و الله اعلم.

الهادی ابو محمد موسی بن المهدی

مادر او و مادر هارون یکی [(۱)] بود، ولادت او بکوفه بود، بیعت او در سنه تسع و ستین و مائه بود، و در حال فوت پدر، او به جرجان بود، و بیعت او برادرش هارون بستد در بغداد، و چون از جرجان به بغداد آمد، خواست تا هارون را از ولایت عهد خلع کند، و پسر خود را ولی عهد گرداند، هارون چون ولایت عهد [(۲)] بعد از هادی از پدر داشت، تن در خلع نداد، و هادی پرخرد و بزرگ منش و بلند همت بود و در یک شب عیسی بن داب [(۳)] را سی هزار دینار نیشاپوری عطا داد، ولادت هادی در سنه خمس و عشرین و مائه بود، و مدت عمر او چهل و پنج سال بود [(۴)] و فوت او در عراق بود، شب جمعه هفدهم ماه ربیع الاول سنه سبعین و مائه، و مدت خلافت او یک سال و چهار ماه، و بروایتی سه ماه بود. و الله الباقی و الدائم و هو علی کل شیء قدیر.

الرشید ابو جعفر هرون بن المهدی

بیعت او در ربیع الاول سنه سبعین و مائه بود، و اهل تواریخ گویند: که هرگز شبی مثل آن شب نبود، بسبب آنکه درین شب یک خلیفه فوت شد و یک خلیفه را ولادت بود.

و آنچنان بود که فوت هادی و بیعت هارون و ولادت مامون در آن شب اتفاق افتاده بود. و ولادت هارون در سنه ثمان و اربعین و مائه بود [(۵)] چون هارون بخلافت رسید وزارت به یحیی خالد برمکی داد، و خراسان را به جعفر بن محمد بن اشعث داد، و جمله فرزندان ابو طالب را امان داد، و جمله فرزندان ابو طالب را امان داد، و به جهت بنی هاشم خمس اموال مقرر گردانید و قضاء ممالک به ابی یوسف القاضی داد، و قضای ری و مغرب به محمد حسن شیبانی داد، و برامکه در عهد او بغایت اعلی درجات مناصب برسیدند و بر افتادند، و سبب

[(۱)] اصل: مکی و ظاهرا غلط است، زیرا مادر هادی و هارون: خیزران بنت عطاء ام ولد حرشیه بود (مسعودی).

[(۲)] اصل و پ: ولایت عبد الله که سهو کاتبان خواهد بود.

[(۳)] اصل: راب. پ:

رات الکامل و مسعودی: داب.

[(۴)] الکامل (۶-۴۱): و کان عمره ستا و عشرين سنا و قيل ثلاثا و عشرين سنه.

[(۵)] الکامل: مولد هرون خمس و اربعين و مائه یا تسع و اربعين و مائه ولی چون جلوس وی در ۱۷۰ هاست و در وقت جلوس ۲۲ سال بود (الکامل ۶-۴۳) باید ولادتش هما: ۱۴۸ ه باشد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۱۲

آن بود: که هارون را خواهری بود عباسه [(۱)] نام، او را دوست داشتی، و جعفر یحیی را هم بغایت دوست داشتی. چون بی هر دو شکیبائی نداشت به جهت حضور هر دو میان ایشان عقد نکاح کرد تا نظر بهم در یک مجلس حلال باشد بران قرار که بفراش جمع نشوند. و چون عقد نکاح شد، ایشان را جمع می آورد، دلہاء ایشان با یک دیگر میل کرد. و در فراش بر سییل خفیه جمع شدند و حمل ظاهر شد، و فرزند بیک حمل تولد شد، هرون را معلوم شد، جعفر را بکشت. و فضل برادر او را با پدرش در زندان محبوس کرد. تا در حبس بمردند و خاندان ایشان بکلی برانداخت. و خواهر را در صندوق کرد، و در چاهی انداخت، و هرون پشیمان شد. و سنت هارون [(۲)] آن بود خود که یک سال حج کردی و یک سال غزا. و مدت خلافت او بیست و سه سال بود. و السلام علی من اتبع الهدی.

الامین محمد بن الهارون.

کنیت او ابو عبد الله و مادر او زبیده بنت جعفر بن ابي جعفر المنصور بود.

هارون او را ولی عهد خود کرد. بعد از مامون را، و امین را بطوس بیعت کردند و ولادت او در ماه شوال در سنه احدی و سبعین و مائه بود. پدر او را ولی عهد کرد و بعد از مامون را. و بعد از مؤمن را. امین فاضل و عالم و کریم بود، اما چون او جوان و نازنین بود، به لہو و طرب مشغول شد، و هر ماه یک بار دادی و فضل ربیع را وزارت داد، و مامون [(۳)] بیعت ولایت بعد از پدر خود به جهت علی موسی رضا بستد، امین چون بشنید که مامون لقب و اسم امین را از خطبه و دارهم و دینار بیرون برد، امین علی بن عیسی بن هامان [(۴)] را بحرب مامون فرستاد، و مامون طاهر بن الحسن و هرثمه [(۵)] را با لشکری گران به بغداد فرستاد، و امین را محصر کردند، مدت یک سال.

و درین وقت علویان بهر طرف خروج کردند، و کار امین درهم شد، و

[(۱)] اصل: عباسیه

[(۲)] در نسخه اصل گاهی بالف و گاهی بدون الف است

[(۳)] کلمات و مامون در اصل نیست، و چنین معنی میدهد که باید امین برای علی موسی الرضا بیعت سته باشد، ولی به تصریح مسعودی و مجمل، مامون در مرو برای وی بیعت سته که مهترین دودمان علی رض بود. بنا بر ان بر حسب ضرورت و قول مورخان اسم مامون در عبارت زیادت شد

[(۴)] در اصل خوانده نمی شود از الکامل درست شد.

[(۵)] اصل: هریمه. الکامل و مجمل و ابن خلدون: هرثمه بن اعین.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۱۳

و به عاقبتش شهید کردند، در ماه محرم من ثان و تسعین و مائه. و مدت عمر او بیست و هفت سال، و خلافت چهار سال بود. (پس از امین در بغداد با) [(۱)] ابراهیم المبارک بیعت کردند، و سبب بیعت او آن بود، که آل عباس را در بغداد معلوم شد: که مامون علی موسی الرضا را از مدینه بخراسان برد، و خلق را بولایت عهد او بعد از امین، مامون بیعت داد، عباسیان بترسیدند، که

خلافت از خاندان عباسیان نقل شود ابراهیم را بیعت کردند. در تشویش امین و مامون، ولایت و خلافت ابراهیم یک سال و یازده ماه بود. و الله الباقی و الهادی.

المأمون عبد الله بن الهارون [(۲)]

مبارک عهد و ولایت بود [(۳)]، مردی بود لعل و سپید، فراخ چشم کشیده روی تنک موی، بر رخسار خال سیاه داشت، مادر او جاریه بود بادغیسیه [(۴)] مراجل نام، نیکو سیرت و رعیت پرور و عدل گستر و منصف و عادل بود، در محکمه قضا خود نشستی و خطبه کردی و نماز جمعه خود گزاردی، و برادر خود مؤتمن را از بیعت خلع کرد، و دیگر برادر معتصم را ولی عهد کرد، و علم قدیم را ظاهر کرد، فلسفه [(۵)] و حکمت و طب و نجوم را از زبان یونانی بعربیت نقل کرد، و بکرات غزو روم کرد و حصون و قلاع در آن دیار فتح کرد، و رجاء بن ابی الضحاک [(۶)] را بفرستاد تا علی موسی رضا را از مدینه بخراسان برد و بیعت داد خلق را بولایت علی [(۷)] موسی رضا بعد از مامون، و آن بسعی فضل وزیر بود و فضل سهل را ذو الریا ستین لقب داده بود، و عباسیان از بیعت برافشفتند و ابراهیم المهدی را بیعت کردند، مامون پشیمان شد، علی رضا را زهر داد

[(۱)] جای کلمات بین قوسین در اصل سپید است، به تقریب اضافه شد. این ابراهیم پسر مهدی و برادر هارون ملقب به المبارک بود (الکامل ۶- ۱۴۰).

[(۲)] جای این عنوان در اصل سپید است.

[(۳)] کذا فی الاصل

[(۴)] اصل: جاریه بود او عبسه نام، مطابق بقول جمهور اصلاح شد.

[(۵)] اصل: فلسفی

[(۶)] اصل: و اجابت الضحاک. الکامل: مانند متن.

[(۷)] اصل: علی و موسی.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۱۴

و بفرمود، تا فضل را در گرمابه [(۱)] بکشتند، و حسن سهل را وزارت داد، و طاهر را سپاه سالاری داد، ذو الیمین لقب فرمود، بدانچه علی عیسی همامان [(۲)] را بدو دست شمشیر زد و بکشت. و در بغداد او را بیعت خلافت کردند، و بعد از آن مدت خلافت او بعد از شهادت امین بیست سال بود، و مدت عمر او چهل و هشت سال بود، و فوت او ببلاد روم بود، و به طرسوس [(۳)] نقل کرد. و آنجا دفن کردند، در سنه ثمان عشر و مائتین [(۴)].

المعتصم بالله ابو اسحاق محمد بن هارون الرشید

این روایت صوری است، اما روایت نسبی (؟) نام او ابراهیم بود ولادت او در شعبان سنه احدی و ثمانین و مائه بود [(۵)]، او در میان بنی احوال خود میبود، چون بزرگ شد، قرآن بیاموخت و خط و ادب تعلیم کرد، و مردی علم دوست بود و عادل و ضابط و بسیار عطاء بود، و از خلفای بنی العباس، بیش ازو شجاعتر هیچکس نبود، و در عهد [(۶)] برادرش امین با او بود در بغداد، چون امین شهادت یافت، از بغداد بخراسان آمد بنزدیک مامون. مأمون را چندان خدمت کرد که مامون او را ولی عهد خود گردانید و بابک خرمی [(۷)] که در عهد مامون خروج کرده بود، و اکثر بلاد آذربایجان، دین او را گرفته بودند، او را بگرفت و ببغداد فرستاد، او را بیاویختند در شهر سنه ثلاث و عشرين و مائتین بود، در مدت بیست سال بابک خرمی [(۷)]، دویت و پنجاه هزار

مسلمان را کشته بود، و معتصم بغزو روم رفت، و عموریه [(۸)] را فتح کرد، و شهر «سرم‌رأی» را بر هفت فرسنگی بغداد بنا کرد، و مدت خلافت او هشت سال و هفت ماه و هشت روز بود، و او هشتم خلیفه بود، و هشتم فرزند عباس، و مدت عمر او چهل و هشت سال بود. او را هشت پسر ماند و هشت دختر، و از وی هشت هزار دینار ماند و هشت هزار درم ماند.

[(۱)] اصل: در گرما بکشند، به قول الکامل درست شد: و ثب قوم بالفصل بن سهل فقتلوه فی الحمام (۶-۱۴۳).

[(۲)] اصل: ماهان، جمهور: هامان.

[(۳)] اصل: طروس، الکامل و غیره: طرسوس، که شهری بود آبادان در شام (حدود العالم).

[(۴)] اصل: و یتین.

[(۵)] الکامل: و کمان مولده سنه تسع و سبعین و مائه و قیل ثمانین و مائه.

چون معتصم در ۲۲۷ هـ وفات یافته و مدت عمرش ۴۸ سالست، باید مولد وی ۱۷۹-۱۸۰ هـ باشد.

[(۶)] اصل: در عهد او برادرش. چون او زاید است حذف شود.

[(۷)] اصل: بابک جربی. پ: بابک حزنی. الکامل: بابک الخرمی. مسعودی: و کان اسم بابک الحسین

[(۸)] اصل: عمرویه. الکامل: عموریه. یاقوت: بلد فی بلاد الروم.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۱۵

و از برای این او را خلیفه مثنی گفتندی. و فوت او روز پنجشنبه بود، نوزدهم ماه ربیع الاول سنه سبع و عشرين و مائتین بود. و الحمد علی کل حال و علی جمیع الاحوال.

الوائق بالله ابو جعفر هارون بن المعتصم

نام مادر او قراطیس بود رومیه [(۱)] و او رحمه الله، درشت اخلاق بود و بدخو و میل به مذهب معتزله داشت، و علماء امت را بر مذهب خود تحریض کرد، و احمد حنبل را بتازیانه زد، تا قرآن را مخلوق گوید نگفت، و در عهد او عبد الله [(۲)] طاهر امیر خراسان بود، پسرش طاهر عبد الله را امارت خراسان داد، و در قصص ابن هیصم نابی [(۳)] چنین روایت میکند: که سلامه [(۴)] ترجمان را الواثق بالله بفرستاد تا از سد سکندر او را خبر آورد، که در خواب دیده بود: که سد سکندر خراب شده، سلامه را مال بسیار داد، و پنجاه هزار [(۵)] مرد با او بفرستاد، تا از سرم‌رأی [(۶)] بخراسان آمدند، و از آنجا بیک قول بطرف خزر رفتند و بیک قول بطرف گرج [(۷)] و مدت دو سال و هفت ماه در آن سفر بماندند و باز آمدند، و صفت سد و طول و عرض و درازگاه و کلید و خلقی که بران موکلند از عهد ذوالقرنین، همه بیاوردند چنانچه در قصص مسطور است. و در عهد الواثق بالله آتش از جانب مشرق ظاهر شد، و آنرا بانگی بود، و از فرع آن خلق بسیار هلاک شدند، و مدت خلافت او پنج سال و نه ماه بود و عمر او سی و هشت سال بود [(۸)]، و فوت او در ذی الحجه سنه اثنین و ثلاثین و مائتین به سرم‌رأی.

[(۱)] اصل: دومیه، الکامل: امه ام ولد رومیه تسمی قراطیس (ج ۶-۲۱۶)

[(۲)] اصل:

عهد ابو عبد الله. چون بقول جمهور عبد الله ابن طاهر امیر خراسان بود نه ابو عبد الله، بنا بر این بجای ابو، او درست است.

[(۳)] اصل: فانی. پ: ابن هشیم ثانی (ر: ۴)

[(۴)] کذا، ولی معجم البلدان یاقوت (۵-۵۱) این داستان را بنام سلام ترجمان مفصل می‌آورد که از سرم‌رأی به ارمینیه و از

آنجا بالان و خزر رفت تا که بارض خراب و بدبوی رسید الخ.

[(۵)] کذا فی الاصل، ولی یاقوت در معجم البلدان از زبان سلام گوید: فضم الی خمسين رجلا، در این صورت کلمه هزار باید سهو باشد این قصه عینا بعباراتی که یاقوت نقل کرده در احسن التقاسیم محمد بن احمد مقدسی بشاری تالیف ۳۷۵ ه طبع لیدن ۱۹۰۶ م (ص ۳۶۲) به نقل از کتاب ابن خرداد به به تفصیل آورده شده و معلوم است که ماخذ قدیم آن کتاب ابن خردادبه بوده است.

[(۶)] اصل: تا از سد سکندر بخراسان آمدند، ولی مطابق به بیان یاقوت همان سر من رأی درست است.

[(۷)] گرج شهری بود در گرجستان (یاقوت)

[(۸)] الکامل: و کان عمره اثنتین و ثلثین سنه و قیل ستا و ثلثین سنه.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۱۶

المتوکل علی الله جعفر [(۱)] بن المعتصم

مادر او ام ولد بود نام شجاع طخاریه [(۲)]، همان روز که برادرش الواثق بالله فوت شد، او را به خلافت بیعت کردند. و او بیست و شش ساله بود، و متوکل مردی کریم و گزیده اخلاق بود و در مذهب سنت و جماعت صلب. پسر عباس [(۳)] موسی را که سر جهیمان آن عصر بود، و قرآن را مخلوق میگفت بکشت، و به جمله بلاد اسلام فرمان داد: که هیچکس قرآن را مخلوق نگوید. و احمد حنبل را از حبس خلاص داد. ناگاه در سنه سبع و اربعین و مائتین در لهُو و طرب بود، ترکان در آمدند، و او را شهید کردند، و مدت عمر او چهل سال بود، و مدۀ خلافت او چهارده سال بود و ده روز بعد از شهادت او رونق آن درگاه برفت تا عهد امیر المؤمنین المستنصر بالله و الله اعلم.

المنتصر بالله [(۴)]

ابو جعفر محمد بن المتوکل، مادر او رومیه بود نام او حبشیه [(۵)]. همان وقت که پدرش را شهید کردند او را بیعت کردند، و معتز [(۶)] و مؤید را که برادران او بودند و پدر ایشان را متعاقب او ولی عهد کرده بودند خلع کرد، و بعضی او را متهم بدان کردند: که در قتل پدر شریک بود، و شش ماه در خلافت بماند، و وفات کرد همچنانکه شیرویه [(۷)] پسر کسری پدر را کشت، پس او شش ماه ملک براند و بمرد و بروایتی منتصر را زهر دادند. وفات او روز یکشنبه چهارم ماه ربیع الاول [(۸)] سنه ثمان و اربعین و مائتین بود، و مدت عمر او بیست [(۹)] سال بود و السلام علی من اتبع الهدی.

المستعین بالله

ابو العباس احمد بن محمد بن المعتصم. بیعت او بعد منتصر بدو روز بود، روز شنبه، او مرد خوب سیرت بود، و در وقت بیعت بیست و هشت ساله بود. چون او را بیعت کردند، معتز را حبس کرد، و طاهر عبد الله والی خراسان درین سال

[(۱)] اصل: ابو جعفر. بقول ابن اثیر و مسعودی و غیرهم نام وی جعفر بود و کنیت او ابو الفضل.

[(۲)] مسعودی و مجمل: شجاع خوارزمیه. پ: طخازیه.

[(۳)] اصل: عبات: چند کلمه بعد (سرجهیان) در اصل آمده، که شاید جهیمان باشد، فرقه معروف منسوب به جهم بن صفوان.

[(۴)] اصل و پ: المستنصر بالله. جمهور: مانند متن

[(۵)] اصل: جئه. مسعودی و سیوطی: حبشیه

[(۶)] اصل: معین

[(۷)] اصل: شرویه

[(۸)] الکامل: یوم الاحد الخمس خلون من ربیع الآخر.

[(۹)] الکامل: ۲۵ یا ۲۴ سال.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۱۷

وفات کرد، و پسر او محمد طاهر را عهد و لواء داد، بولایت عجم فرستاد، و در عهد او حسن [(۱)] زید علوی بطبرستان خروج کرد، معتز [(۲)] را از حبس بیرون آوردند و مستعین را خلع کردند، و مدت خلافت او سه سال و نه ماه بود. ولادت او در سنه عشرين و مائتین بود، و او را از بغداد بعد از خلع روان کردند پس از نه ماه برحمت حق پیوست، و بروایت دیگر غرق شد. و الله اعلم الغیب و الشهاده.

المعتز بالله

ابو عبد الله محمد بن متوکل، و بروایتی دیگر نام او زبیر بود، ولادت او در سنه اثنتین و ثلاثین و مائتین بود، مادر او رومیه بود فتحه [(۳)] نام، بیعت او در ششم ماه محرم سنه اثنتین و خمسين و مائتین بود، و پیش ازو خلیفه جوانتر ازو بخلافت ننشسته بود. چون از خلافت او سه سال بگذشت، اتراک با او تمرد آغاز کردند، و مراسلات بسیار در میان آمد، ایشان عاقبت او را خلع کردند و بعد از خلع بیستم روز شهادت یافت، مدت خلافت او چهار سال و شش ماه بود، و بروایتی سه سال و شش ماه و بیست روز بود.

المهدی بالله

ابو عبد الله محمد بن الواثق. چون معتز را خلع کردند، اتراک او را از بغداد به سرمن رأی بردند، تا با او بیعت کنند، او امتناع کرد و گفت:

شما فرمان مرا امتثال نمائید، قبول کردند در رجب سنه خمس و خمسين و مائتین او را بیعت کردند، و او رحمه الله زهد و طاعت و ورع پیشه گرفت گفت عیبی باشد که از بنی امیه خلیفه باشد، چون عمر عبد العزیز بزهد و ورع و از بنی العباس مثل آن نبود. عدل کامل آغاز کرد، خواست: تا هر چه در دست اتراک است از اموال مسلمانان، و آنچه خلفاء بظلم قبض کرده بودند بازستاند و به خصمان تسلیم کند، اتراک بر وی خروج کردند، و میان ایشان قتال قایم شد، در حرب او را جراحات بسیار شد او را بگرفتند و خلع کردند و از آن جراحات برحمت حق پیوست. ولادت او در سنه ثمان عشر و مائتین بود

[(۱)] اصل: حسین

[(۲)] اصل: معتزله را از

[(۳)] کذا: اسل وپ. مسعودی و سیوطی: فیتحه.

مجمل و الکامل: قبیحه.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۱۸

رحمة الله علیه. و در عهد او معتز هم فوت شد، و درین ایام برقعی در بصره خروج کرد، و بصره را ضبط کرد، و اموال مسلمانان بدست غلامان زنجی [(۱)] باز داد و فتنه او مدت هفت سال بداشت، و او خود را باهل بیت نسبت دروغ می‌کرد.

المعتمد علی الله

ابو العباس احمد بن المتوکل، مادر او ام ولد بود، نام او فتیان [(۲)]، و او را روز سه شنبه شانزدهم ماه رجب سنه ست و خمسين و مائتین [(۳)] بیعت کردند، و تمام فرزندان هر که خلیفه بود پیش از او [(۴)] در بیعت درآمدند، و او را برادری بود موفق لقب [(۵)] ابو احمد بن المتوکل در غایت رجولیت و شهامت بود، و او را بر سر لشکر امیر کرد، و بر دست او کارهای بزرگ رفت، و در ایام معتمد امور عظیم افتاد، چنانچه کار برقی در بصره تصرف تمام گرفت، و موفق بعد از فراغ او کار خبیث [(۶)] بکرد، و روی بصره نهاد در سنه خمس و ستین و مائتین [(۷)] او را محصر کرد و بگرفت و بکشت، و سر او بیغداد آورد. و در عهد معتمد، یعقوب لیث از سجستان خروج کرد. احمد عبد الله خجستانی در خراسان خروج کرد و شرکب حمار [(۸)] مرو و سرخس بگرفت، و حوادث بسیار افتاد، و نصر احمد سامانی را ولایت ما وراء النهر نبشتند. و مدت خلافت او

[(۱)] اصل: ربیحی. الکامل: برقی صاحب الزنج، که زنوج سباخ را دور خود گرد آورد (ج ۷- ۸۱).

[(۲)] اصل: قسان. پ: قبتان مسعودی و سیوطی: فتیان. الکامل و طبری: قتیان.

[(۳)] مسعودی: سنه ۲۵۵

[(۴)] در حاشیه اصل: تمام فرزندان هر که پیش از او خلیفه بود در بیعت درآمدند

[(۵)] اصل: موفق لقب احمد بن المتوکل. ولی نام موفق طلحه بود، و کنیت وی به تصریح مسعودی و الکامل: ابو احمد بود.

[(۶)] اصل: کار عمر و لیث. پ: کار عمرو بست در این جا ذکر عمرو لیث موردی ندارد اگر عوض آن خبیث باشد بصحت اقربست. زیرا الکامل و غیره صاحب الزنج را خبیث و شهر او را هم مدینه الخبیث گفته‌اند و نیز عمرو لیث به بصره محصر نشده و سر او را بیغداد نبرده‌اند.

[(۷)] الکامل (ج ۷- ۱۶۳) صاحب الزنج خبیث روز چهارشنبه ۲۶ رمضان ۲۵۵ هـ خروج کرد، و روز شنبه ۲ صفر ۲۷۰ هـ قتل گردید و ۱۴ سال فتنه‌اش دوام کرد

[(۸)] اصل و پ: مرکب جمال، الکامل:

شرکب الحمار و پسرانش بنو شرکب: ابراهیم، یعمر، منصور. اما خجستانی. از مشاهیر هرات است زیرا خجستان از جبال هرات و اعمال بادغیس بود و تاکنون هم به این نام معروفست.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۱۹

بیست و سه سال بود، و فوت او به فجأ [(۱)] بود رحمه الله، در شب دوشنبه نوزدهم ماه رجب، سنه تسع و سبعین مائتین بود.

المعتضد بالله

ابو العباس احمد بن الموفق. نام او احمد و محمد بود، و بروایتی طلحه بن المتوکل [(۲)] و روز خلافت سی و هفت سال بود، و ولادت او در ربیع الاول سنه ثلاث و اربعین و مائتین. و او مردی عالم و نیکو سیرت و ضابط بود، و هر خللی که بعد از موفق در کار خلافت آمده بود بقرار باز آورد، و در عصر او خوارج در دیار شام فساد کردند، معتضد خود بشام رفت، و خوارج را قهر کرد، و رافع هرثمه [(۳)] را از ایالت خراسان معزول کرد، و نصر احمد سامانی را خلیفه کرد در ما وراء النهر. و عمرو لیث را ایالت خراسان داد، و بعد از مدتی اسماعیل سامانی عمرو لیث را اسیر کرد، و بخدمت معتضد فرستاد، و ایالت خراسان بتمام، حوالت او فرمود، و مدت خلافت او نه سال و نه ماه بود، و بروایتی ده ساله و نه ماه. و فوت او بیست و دوم ماه ربیع الاول [(۴)] سنه تسع و ثمانین و

مائتین بود.

المکتفی بالله

ابو محمد علی بن المعتضد. مادر او ترک بود جیجک [(۵)] نام، ولادت او در بغداد بود غره ماه ربیع الاول سنه اربع و ستین و مائتین. او را پیش از فوت پدرش بسه روز بیعت کردند. چون معتضد برحمت حق پیوست موکد گشت. و او مردی کریم. و عاقل و خوب اخلاق بود، و در ایام او زکویه [(۶)] خارجی بسواد کوفه خروج کرد، و مکتفی رضی الله عنه لشکر فرستاد، بعد از وقایع بسیار

[(۱)] اصل: فوت او به قجقا بود. مجمل و الکامل: بصورت فجاء با فراط خمر در بغداد بمرد.

[(۲)] کذا شاید چنین باشد: (نام پدر او ابی احمد موفق بود و بروایتی طلحه بن المتوکل) زیرا کنت موفق ابی احمد بود (الکامل ۷-۱۸۲).

[(۳)] اصل، رافع هر شمه. پ: هر همه الکامل (۷-۱۷۳): رافع هر ثمه

[(۴)] الکامل: ربیع الاخر

[(۵)] اصل: خنجک. پ: خجک طبری و الکامل و سیوطی: جیجک

[(۶)] اصل و پ: کروه، الکامل (۷-۲۱۸) زکویه.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۲۰

او را به بغداد آوردند، و سر بردار کردند، و سر او بخراسان فرستادند نزدیک اسماعیل احمد سامانی. و هم در عهد او صاحب الشامه [(۱)] قرمطی به شام خروج کرد، و خود را از اولاد علی گفت. امیر المؤمنین مکتفی. قاسم بن عبد الله الوزير را بفرستاد، تا او را بگرفت و بسوخت. و در عهد او اسماعیل بن احمد سامانی برحمت حق پیوست. ایالت خراسان پسر او احمد بن اسماعیل (را) داد، و مدت خلافت او شش سال و نه ماه بود. [(۲)] و فوت او در ذو القعدة سنه خمس و تسعین و مائتین بود.

المقتدر بالله

ابو الفضل جعفر بن المعتضد. مادر او ام ولد بود شعب [(۳)] نام، و او در وقت بیعت خلافت سیزده ساله و یک ماهه بود و بیست (و) پنج روزه. ولادت او در رمضان سنه اثنی و ثمانین و مائتین بود، و مدت خلافت او بیست و پنج سال بود، و در این مدت دو بار از خلافت افتاد و باز خلیفه شد. و احمد اسماعیل سامانی در عهد او برحمت حق پیوست. نصر احمد را که پسر او بود و عهد و لواء فرستاد، نصر [(۴)] قرمطی در عهد او خروج کرده بود، او را بکشتند. و ابو الهیجا را اسیر [(۵)] کردند، که او [(۶)] قصد مکه کرده بود [(۷)]، و حجر اسود را برکنده و بیرده و جامه کعبه برداشته. و شهادة المقتدر بالله روز چهارشنبه بیست و هفتم ماه شوال سنه عشرين [(۸)] و ثلث مائه بود، و الله اعلم.

القاهر بالله

ابو المنصور محمد بن المعتضد، مادر او ام ولد بود نام او قول [(۹)]، و ولادة او در جمادی الاولى سنه سبع و ثمانین و مائتین بود، و همان روز که برادر او مقید شد

[(۱)] اصل: صاحب دکه. پ: کله. صاحب الشامه قرمطی (الکامل ۸- ۲۱۰)

[(۲)] الکامل: شش سال ۶ ماه ۱۹ روز

[(۳)] پ: شعب. مجمل: شعب مسعودی: سغب.

[(۴)] پ: بو نصر

[(۵)] پ: امیر

[(۶)] اصل: او ندارد پ: مانند متن

[(۷)] الکامل (۸: ۶۳ و ۸۰): ابو السرایا نصر بن حمدان برادر ابو الهیجا عبد الله بن حمدان است که این هر دو برادر بنو حمدان در خلافت مقتدر شهرت زیادی داشتند دست‌شان در وقایع بزرگ دخیل بود، و در نتیجه ابو الهیجا مقتول و نصر مفرور گردید اما بردن حجر اسود و برداشتن کسوت کعبه بسال ۳۱۷ هـ- از طرف ابو طاهر قرمطی بود (رجوع به الکامل، ج ۸- ۷۷) بنابراین رویت متن این کتاب با آنچه ابن اثیر نوشته مخالف است.

[(۸)] اصل: عشر

[(۹)] کذا، پ: فضل. مجمل: خلوت طبری:

ظلوم سیوطی: فتنه.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۲۱

و شهادة یافت، او را بیعت کردند، و راوی چنین میگوید: که القاهر بالله با حرمه‌ها پدر و برادر استخفاف کرد، و چوب بر سر مادر مقتدر مینهاد تا همه مالش بستند [(۱)] و او را هلاک کرد، و پس برادر خود المکتفی را چهار میخ کرد و میل کشید. اول بروایتی آنست، که اتراک قومی بودند، که ایشان را ساجه [(۲)] خواندندی، بر امور خلافت استیلا یافته بودند، خواست تا قاهر ایشان را ضبط کند سرخیل ترکان که او را سیماء مناطی گفتندی قصد او کرد با جماعت ترکان، قاهر را بگرفتند و میل کشیدند. روز چهار شنبه ششم ماه جمادی الاولی سنه اثنین و عشرين و ثلث مائه. و بعد از آن در جمادی الاولی سنه اثنین و ثلثین برحمت پیوست، و مدت خلافت او یک سال و شش ماه و هفت روز بود. و السلام.

الراضی بالله

ابو العباس محمد بن المقتدر. مادر او ام ولد بود ظلوم نام، بیعت او همان روز بود که قاهر را خلع کردند، ولادت او در ماه رجب سنه سبع و تسعین [(۳)] و مائتین بود، و او بسی فاضل و ادیب و شاعر و فصیح بود و نیکو سیرت و عادل و خصال حمیده داشت، نصر احمد سامانی را عهد و لواء فرستاد بر ممالک عجم و در عهد او وشمگیر [(۴)] طبرستانی با ما کان کاکی [(۵)] خشم شد، و دیلم را با خراسانیان [(۶)] در ان حدود مصاف افتاد، و ما کان کشته شد [(۷)] و بجکم [(۸)] که حاجب ما کان بود بیغداد آمد، ابن مقله وزیر با ترکان ضم شده بود، بجکم

[(۱)] اصل: الظاهر بالله هرماج حرمه‌های پدر را و برادر را استخفاف کرد چون بر سر مادر مقتدر می‌نهادند تا همه الخ. عبارات متن از (پ) گرفته شد

[(۲)] اصل: ساخته. پ: رحنه. بقرار الکامل و ابن خلدون (۳- ۳۹۳) ساجه فرقه از عساکر خلافت که برای امتیاز از عساکر باین نام مسمی بودند.

[(۳)] اصل: تسع و سبعین ولی بقول ابن اثیر و سیوطی ۲۹۷ هـ درست است

[۴] اصل: شمگیر

[۵] کذا. الکامل: کالی

[۶] این کلمات در اصل سیاه شده و در (پ) هم مغشوش است و با تکلیف چنین هم میتوان خواند: دیلم را بآخر با بنی سامان در ان ...

[۷] طوری که می‌آید قتل ما کان در عصر المتقی است

[۸] اصل و پ: بحکم حاجب ... گردیزی: بحکم. الکامل و غیره بجکم از غلامان ابی علی العارض بود و نزد ما کان ابن کانی دیلمی رتبه وزارت داشت (ج ۸-۱۳۳) درباره بجکم رجوع شود به تعلیقات آخر کتاب. طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۲۲

چون بدار الخلافت آمد [(۱)] بعضی از ترکان متعدی [(۲)] را بقتل رسانید، و بعضی متفرق شدند، و ابن مقله را بزندقه نسبت کرد، و دست راست او را از بازو قطع کرد، و هیچ وزیر در دنیا خوب خط تر از ابن مقله نبود، و ازین عهد باز کار خلافت ضعف پذیرفت.

مدت خلافت او شش سال و ده [(۳)] ماه و ده روز بود، وفات او به واسطه بود. و الله اعلم و احکم.

المتقی بالله

ابو اسحاق ابراهیم بن المقتدر، مادر او رومیه بود حلوت [(۴)] نام. بیعت او روز چهارشنبه بیستم ماه ربیع الاول سنه تسع و عشرين و ثلث مائه بود، چون او را بیعت کردند به نزدیک عم خود آمد القاهر بالله، و او را میل کشیده بودند و گفت: مرا بر خلافت جبر میکنند، من بی رضاء تو قبول نکنم، عم او از وی راضی شد و گفت: برادر تست، الراضی بر من ظلم کرد، اما من از تو برین لطف راضی شدم و خود را خلع کردم، و خلافت بتو تسلیم کردم، پس هزار دینار سرخ از دفاين خود المتقی بالله را داد، و در عهد متقی ما کان را، کردان [(۵)] در صحرا بکشتند و ترکان و لشکر بغداد بر ترکی جمع شدند، که نام او تورون بود، و او را بر لشکر امیر کردند، و متقی بر ترکان نا اعتماد شد. و نصر احمد سامانی در ولایت او در شعبان سنه تسع و عشرين [(۶)] و ثلث مائه برحمت حق پیوست، و از دار الخلافة نوح احمد را لواء و عهد عجم فرستادند، و متقی فرصت طلبید و بموصل رفت و تورون بواسطه بود، تورون بموصل آمد، و میان متقی و تورون بآخر صلح شد که سر لشکر تورون باشد. چون متقی به لشکر گاه تورون رسید، تورون پیش او پیاده شد. چون متقی به سرا پرده او رسید، متقی را بگرفت، و میل کشید، و این حادثه روز شنبه نوزدهم ماه صفر سنه ثلاث و ثلثین و ثلث مائه بود، و روایت سلامی [(۷)] صفر سنه اربع. و مدت خلافت او سه سال و یازده ماه بود، و وفات او بعد آن در شعبان سنه سبع و خمسين و ثلثمائه بود و الله اعلم.

[(۱)] اصل: بحکم خون بدار الخلافت آمدند

[(۲)] در متن اصل بر کلمه متعدی خط گرفته شده و بالای آن مقتدر نوشته‌اند که شاید مقتدري باشد. در، پ: معتدی.

[(۳)] اصل: دو ماه، الکامل: ده ماه.

[(۴)] اصل:

حلوت. پ: خلوت مجمل و سیوطی: خلوب.

[(۵)] الکامل: کرادیس

[(۶)] الکامل و غیره:

رجب ۳۳۱ هـ.

[(۷)] ر: ۵.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۲۳

المستکفی بالله

ابو القاسم عبد الله بن المکتفی، مادر او کنیزک بود، ولادت او در سنه اثنی [(۱)] و تسعین و مائتین بود. و بیعت او در صفر سنه ثلاث و ثلاثین و ثلث مائه، و بروایت سلامی [(۲)] در صفر سنه اربع بود، و بعد از بیعت، امیر نوح پسر احمد را لواء و عهد عجم فرستاد در وقت او آل بویه غلبه کردند و عراق در ضبط آوردند، در میان او و احمد بویه مخالفت افتاد، و خلیفه را پسر بویه بگرفت و میل کشید، روز پنجشنبه بیست (و) دوم ماه جمادی الاخری سنه اربع و ثلاثین [(۳)] و ثلث مائه: و مطیع را بیعت کردند و در آن وقت قحط افتاد، و خلق بسیار هلاک شدند، چون پسر بویه از بغداد برفت، کار بر خلق آسانتر گشت، و مدت خلافت او یک سال و چهار ماه بود و السلام علی اهل الاسلام.

المطیع بالله

ابو القاسم الفضل بن المقتدر، ولادت او در سنه احدی و ثلث مائه بود ابو الحسن بویه با او بیعت کرد، و اول دولت را قاعده نیکو نهاد، و هر چه در عهد مستکفی از جاده معدلت، بواسطه تشویش ادراک مختل شده بود، بقرار اصل معدلت باز آورد، و او را رب الدولت لقب شد. مطیع نوح نصر را عهد و لواء فرستاد به ممالک عجم، و چون بیست و نه سال از ولایت مطیع بگذشت، او را افلاج ظاهر شد خود را از خلافت خلع کرد، و به پسر خود الطائع لله، در سنه ثلاث و ستین و ثلث مائه خلافت داد، و بعد از آن بدو ماه برحمت حق پیوست. و الله اعلم.

الطائع لله

ابو بکر [(۴)] عبد الکریم بن المطیع، ولادت او در سنه عشر [(۵)] و ثلث مائه بود، و بیعت او پدر او کرد، هم در آن روز که خود را از خلافت خلع کرد، و او عهد و لواء فرستاد، عبد الملک بن نوح سامانی را، در ایام دولت او رومیان غلبه کردند و شهرهای شام و طرسوس و انطاکیه بستند و تا به حمص [(۶)] از حد شام بیامدند، و مغربیان خروج کردند و مصر را بگرفتند و برابر مصر شهری بنا کردند

[(۱)] الکامل: ست و تسعین.

[(۲)] ر: ۵

[(۳)] اصل: عشرین، ولی ۳۳۴ هـ درست است.

[(۴)] الکامل: ابو الفضل عبد الکریم.

[(۵)] الکامل: ۳۱۷ هـ.

[(۶)] اصل: تحمیص.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۲۴

منصوره نام کردند، و در مکه و مدینه بنام ایشان خطبه کردند، و کار خلافت عباسیان فتور گرفت، و آل بویه بر بغداد، و حضرت

خلافت استیلا یافته بودند و خوارج از اطراف تعدی آغاز نهادند، و فنا خسرو [(۱)] و بن حسن بویه، طایع را تعظیم کردی، چون او بمرد، برادرش ابو نصر حسن بجای او نشست، و او با طایع نیک نبود، و زن خود را بفرستاد تا او را راه داد در حرم خود طایع را بگرفت تا خود را خلع کرد، و قادر را از عراق بیاورد، و بخلافت بنشانند و مدت خلافت او هفده سال و نه ماه و شش روز بود بعد از مطیع، در بغداد [(۲)] در رمضان سنه ثلاث و تسعین و ثلث مائه برحمت حق پیوست.

القادر بالله

ابو العباس احمد بن اسحاق بن المقتدر، و او مردی عالم و ادیب و فاضل بود بغایت زهد و تقوی و عبادت، در عهد امیر سبکتگین. ولادت او نهم ماه ربیع الاول سنه ست و ثلثین (و ثلث مائه) بود، و او پسر او را که سلطان یمین الدوله محمود سبکتگین بود، عهد و لواء فرستاد و ممالک عجم بدو داد، و در تمامت عهد محمود، خلیفه القادر بالله بود، و او پسر خود را در روزگار خود، ولی عهد کرد، و او را الغالب بالله لقب داد، غالب پیش از پدر برحمت حق پیوست.

پس دیگر پسر را ولی عهد کرد، القائم بامر الله لقب داد، و مدت عمر او نود و سه [(۳)] سال بود، و مدت خلافت او چهل و یک سال. و بروایتی چهل و سه سال و سه ماه و یازده روز. و فوت او در ذی الحجه سنه اثنی و عشرين و اربع مائه بود. الحمد لله القائم الدائم.

القائم بامر الله

ابو جعفر عبد الله بن القادر، مادر او کنیزک بود، نام او بدر الدجی [(۴)] ولادت او در ذی القعدة سنه احدى و تسعین و ثلثمائه بود، و او صاحب واقعه [(۵)] بدست نصاری اسیر شد. سلطان الپ ارسلان او را مخلص کرد

[(۱)] اصل وپ: فاخر بن حسن. جمهور: فنا خسرو عضد الدوله ابو شجاع (جلوس ۳۳۸- وفات ۳۷۲ هـ).

[(۲)] الکامل: شوال

[(۳)] الکامل: ۸۶ سال. چون تولد القادر ۳۳۶ و وفات او در ۴۲۲ هـ است عمر وی ۸۶ صحیح است.

[(۴)] اصل: بذر الدجی. الکامل: قطر الندی و قیل علم ...

[(۵)] اصل: واقعی.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۲۵

بیک روایت مدۀ خلافت او چهل و چهار سال بود و هشت ماه و دو روز، وفات او پنجشنبه سیزدهم ماه شعبان سنه سبع و ستین و اربع مائه بود، بعد از او پسر او را بیعت کردند رضی الله عنه. و الله اعلم بالصواب.

المقتدی بامر الله

ابو القاسم عبد الله بن محمد الذخیره [(۱)]، بن القائم بامر الله، مادر او کنیزک بود [(۲)] علم نام، ولادت او هشتم جمادی الاولی سنه ثمان و اربعین و اربع مائه و بحکم ولادت چنان معلوم میشود: که پدر او را ذخیره [(۳)] لقب بود، و او پیش از پدر خود القائم بامر الله بجوار رحمت حق پیوست. چون جدش [(۴)] درگذشت او را بیعت کردند و به خلافت نشانند، و مدت ولایت او نوزده سال و پنج ماه [(۵)] بود، و فوت او روز جمعه پانزدهم ماه محرم سنه سبع و ثمانین من هجره النبویه.

المستظهر بالله

ابو العباس احمد بن المقتدی بامر الله، ولادت او در سنه ثمان و سبعین و و اربع مائه بود، و بروایتی بیستم شوال سنه سبعین. مادر او کنیزک ترک بود، و مدت خلافت او بیست و پنج سال و چند ماه بود، و وفات او شب یکشنبه بیست و هفتم ماه ربیع الآخر، و بروایتی جمادی الاولی سنه اثنی عشر و خمس مائه، و الله اعلم.

المسترشد [(۶)] بالله

ابو المنصور الفضل بن المستظهر، ولادت او دوشنبه بود و هفتم شوال، و بروایتی شعبان سنه ست و ثمانین و اربع مائه بود [(۷)]. چون بخلافت بنشست جماعتی عجمی خروج کردند، از بغداد روی به قتال ایشان آورد و انهزام بر لشکر ایشان افتاد، و مستر شد علیه الرحمه اسیر شد. و بروایتی سلطان الپ ارسلان [(۸)] طاب ثراه از کاشغر لشکر بکشید در مدت اندک

[(۱)] اصل: بن محمد بن الذخیره بن القائم. الکامل: (ج ۱۰ - ۴۰) الذخیره ابا العباس محمد بن القائم

[(۲)] الکامل و سیوطی: ارجوان

[(۳)] اصل: دخیره

[(۴)] اصل: حادثه درگذشت

[(۵)] الکامل: ۸ ماه

[(۶)] اصل: المسترسل.

[(۷)] سیوطی: ربیع الاول ۴۸۵ هـ

[(۸)] این روایت صحت نخواهد داشت زیرا الپ ارسلان بقول جمهور در (۴۶۵ هـ) قتل گردید، و شاهی مستر شد در حدود (۵۰۰ هـ) است.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۲۶

و بران جماعت ضال روی آورد، و قتال کرد، و خلیفه را خلاص داد، و مسترشد به مراغه رفت، آنجا ملاحظه او را شهید کردند، روز پنجشنبه هفتم ماه ذی القعدة، سنه تسع و عشرين و خمس مائه، و مدت خلافت او هفده سال و شش ماه بود.

الراشد بالله

ابو جعفر منصور بن المسترشد، ولاده او در بغداد بعد از پانصد سال از هجرت بود [(۱)]، خلافت او را استقامت شد، او را بسبب حادثه از بغداد بموصل سفر افتاد، و سلطان مسعود سلجوقی در بغداد آمد، و چون راشد بموصل رفت او را خلع کردند، و مقتفی لامر الله را بیعت خلافت کردند و راشد در اصفهان بدست ملاحظه شهادت یافت در رمضان سنه اثنتین و و ثلثین و خمس مائه. خلافت او دو سال و شش ماه [(۲)]. و الله اعلم.

المقتفی لامر الله

ابو عبد الله محمد بن المستظهر بالله. چون برادرزاده او راشد را خلع کردند [(۳)] او را بیعت عام کردند، چنانچه همه خلق او را میدیدند، روز چهارشنبه هژدهم ماه ذی الحججه سنه اثنی و ثلثین و خمس مائه بود [(۴)]، ولادت او دوازدهم ماه ربیع الآخر [(۵)]

سنه تسع و ثمانین و اربعمائه بود. وفات او در شب یکشنبه دوم ربیع الاول سنه خمس و خمسين و خمس مائه، و مدت خلافت او بیست و چهار سال، و سه ماه و بیست و یک روز بود.

المستجد بالله

ابو المظفر یوسف بن المقتفی لامر الله، ولادت او غره ربیع الاول سنه عشر [(۶)] و خمس مائه بود، و او بس بزرگ ذات و گزیده صفات بود، و مدت خلافت او یازده سال و شش ماه بود، و وفات او در بغداد، روز دوشنبه هشتم ماه ربیع الاول [(۷)] سنه ست و ستین و خمسمائه بود.

[(۱)] سیوطی: ۵۰۲ هـ

[(۲)] الکامل: ۱۱ ماه و ۱۱ روز

[(۳)] اصل: برادر او راشد. پ: برادر زاده راشد را خلع ...

ولی راشد پسر مسترشد و مسترشد برادر مقتفی است، که هر دو پسران مستظهرند.

[(۴)] الکامل: ۵۳۰ هـ

[(۵)] الکامل:

کذا. سیوطی: ۲۲ ربیع الاول ...

[(۶)] سیوطی: ثمان عشر

[(۷)] الکامل: تاسع ربیع الآخر.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۲۷

المستضیء [(۱)] بالله

ابو محمد الحسن بن یوسف [(۲)] المستجد بالله، ولادت او روز دوشنبه سیزدهم ماه شعبان سنه ست و ثلثین و خمسمائه بود، و او سی ساله بود که او را بیعت خلافت کردند، بعد از فوت پدرش امام مستجد، روز یکشنبه دهم ربیع الآخر، سنه ست (و) ستین و خمسمائه، و مدت خلافت او نه سال و شش ماه و بیست روز بود، و فوت او روز شنبه سلخ ماه شوال سنه خمس (و) سبعین و خمسمائه بود، و او در مسند خلافت عظمت تمام داشت، و مثال او در میان امثله اجداد مادری منهاج سراج موجودست، به قضاء قلعه تولک ولایت قهستان و جبال هراه، و آن مثال بنابر مثال جد اعلیٰ مستضیء بود القادر، و آن مثال هم موجود است، و جد پدری تشریف دار الخلفه پوشیده بود، بوقت رفتن سفر قبله، علیه الرحمه و المغفره.

الناصر لدين الله

امیر المؤمنین ابو العباس احمد بن المستضیء، ولادت او روز دوشنبه دهم ماه رجب سنه ثلث و خمسين و خمسمائه بود پدر او روز جمعه دوازدهم شوال سنه خمس و سبعین و خمسمائه خطبه کرد، و او را در اثنای خطبه بولایت عهد ذکر فرمود، و چون مستضیء در سلخ همین شوال [(۳)] برحمت حق پیوست در غره ذی الحجه سنه المذكوره او را بیعت کردند، و او خلیفه بود، که چهارده پدر او خلیفه بودند، و میان او و عباس بیست پدر بود رضی الله عنهم در عهد او کار خلافت قوت گرفت، و درین عهد سلطنت غور و خراسان و غزنین و هندوستان به سلطان غیاث الدین محمد سام، و معز الدین محمد سام تعلق داشت، و تخت خوارزم و بعضی از

خراسان، سلطان تکش بن خوارزمشاه بن الپ ارسلان [(۴)] بن اتسز داشت، و وزارت دار الخلافه ابن الفضل داشت تکش بن خوارزمشاه سر از طاعت دار الخلافه بکشید، و از خوارزم بعراق آمد، و ابن الفضل الوزير بدفع او از بغداد بیامد، و میان ایشان مصاف شد و لشکر خلیفه شکسته شد، و بحضرت غور و غزنین رسل دار الخلافه بیامدند و استمداد نمودند، چنانچه امام شمس الدین ترک و ابن الربیع و ابن الخطیب [(۵)]

[(۱)] الکامل و سیوطی: المستضیء بامر الله

[(۲)] اصل: ابو محمد بن الحسن بن یوسف بن المستنجد

[(۳)] الکامل: ۲ ذی قعدة

[(۴)] کذا. جمهور: خوارزمشاه ایل ارسلان.

[(۵)] ر: ۶

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۲۸

و پدر کاتب مولانا سراج منهاج علیهم الرحمه بهم از حضرت سلطان غیاث الدین محمد، برسات دار الخلافه نامزد شدند، و تکش خوارزمشاه بشومی عصیان از دنیا نقل کرد، بزودی پسرش سلطان علاء الدین محمد [(۱)]، به تخت خوارزم شاه نشست، و سلاطین غور برحمت حق پیوستند، و محمد خوارزمشاه [(۲)] قوت گرفت، با امام ناصر آغاز عصیان نهاد، و آن شومی در وی رسید، حق تعالی چنگیز خان ملعون را فرستاد، تا تمامت ملک او را بر انداخت و حضرت ناصر الدین الله از ننگ عصیان او باز رست و مدت خلافت او تا شهور سنه اثنی و عشرین و ستمائۀ امتداد یافت، و چهل و هشت [(۳)] سال در مسند خلافت بماند و هیچ خلیفه زیادت از او ملک نراند.

الظاهر بالله

ابو نصر محمد ابن الناصر، عادل ترین خلفا بود، و در جود و عطا بر حاتم واثق. روات ثقات چنین روایت کرده‌اند: که حوضی بود چهل گز به عمق، پر از طلی [(۴)] گداخته و برهم ریخته بود، و در لفظ مبارک امام ناصر لدین الله به کرات رفته بود، که خدای تعالی مرا چندان حیات بخشد، که این حوض را پر از زر گردانم. چون دولت بخت خلافت بامام ظاهر رسید، بکرات بر لفظ مبارک رفت: که خدای مرا چندان حیات بخشد، که آن حوض را به عطا و بذل خالی گردانم، چون به تخت نشست، رد مظالم کرد، هر چه از املاک اعیان و اموال بلا وجه [(۵)] در تصرف دیوان خلافت آمده بود، امام ظاهر بکل باز فرمود دادن، و آن چاه پر از زر را بذل و عطا و صدقات کرد، و بر صحایف ایام، نقش آن باقی ماند. چون از مدت خلافت او نه ماه و نه روز بگذشت جماعت خصمان و مخالفان، زهر در پیراهن او تعبیه کردند، چون از حمام بیرون آمد، آن جامه در پوشید، برحمت حق پیوست علیه الرحمه و الرضوان.

المستنصر بالله

امیر المؤمنین ابو جعفر منصور بن الظاهر بن الناصر رضی الله عنهم. در عهد خود

[(۱)] یا قطب الدین محمد

[(۲)] پ: کلمه شاه ندارد

[۳] الکامل: ۴۶ سال ۱۰ ماه ۲۸ روز.

[۴] کذا در اصل وپ.

[۵] اصل: املاک و اعیان و اموال بناوچه. پ: اعیان بناوچه.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۲۹

امامت الناصر لدین الله کردی، و چون بتخت بنشست، روی به جهاد و غزو کفار آورد، و خزاین اموال بی اندازه در راه جهاد صرف کرد، و لشکرهای جرار بدفع مغل و کفار بطرف عراق فرستاد، و چند کورت لشکر اسلام مظفر و منصور گشتند، و مدام لشکر مغل از پیش لشکر اسلام، و غزات بغداد منهزم بودند و برایشان دست نیافتند، و او به نزدیک سلطان شمس الدین عهد و لواء فرستاد بحضرت دهلی، در شهور سنه خمس و عشرين و ستمائۀ. و کاتب این طبقات منهاج سراج بحضرت دهلی رسید، و در وقت جشن این تشریف حاضر بود. و در عهد خود عادل [۱] بود، و عدل بسیار کرد، و بعد از چند سال که راه [۲] بادیه و حجاز بسبب حوادث کفار، و استیلاء مغل منقطع گشته بود، قافله بجانب بیت الحرم فرستاد، و از دولت او آثار خیر در دار الخلافه باقی ماند، و مدت خلافت او هفده سال و هفت ماه بود.

المستعصم بالله

ابو عبد الله [۳] محمد بن المستنصر، بعد از پدر خود در شهور سنه احدی و اربعین و ستمائۀ بیغداد او را بخلافت بیعت کردند، و امور دار الخلافه بفر دولت او رونق تمام گرفت، و اطراف ممالک تمام اسلام در ضبط او آمد، و خطب دیار اسلام بلقب مبارک و اسم همایون او زینت یافت، و در عهد دولت او تخت و تاج هندوستان بفرق و پای مبارک سلطان معظم شهریار اعظم ناصر الدین و الدین محمود بن سلطان الشهد شمس الدین که این طبقات بنام او تصنیف شد [۴] آراسته بود، و درین عهد اغلب آن بوده، که خراسان و عراق، و ما وراء النهر و طبرستان و فارس و کرمان و مکران در ضبط مغل بود، تا در شهور سنه اربع و خمسين و ستمائۀ هلاو [۵] مغل که برادر منکوخان مغل بود، از ترکستان [۶] به خراسان آمد، و لشکرهای خراسان و عراق و آذربایجان جمع کرد، و قصد بغداد کرد، و در آخر این سال، لشکر شیراز و موصل، جمله را به در بغداد برد [۷]، و در

[۱] اصل و پ: عالی

[۲] اصل: راهب بادیه

[۳] ابن خلدون و سیوطی: نام عبد الله، کنیت: ابو احمد.

[۴] اصل: شد ندارد، از (پ) نوشته شد.

[۵] کذا، املائی است قدیم از نام هلاکو

[۶] اصل:

ترکستان ترکان. پ: کلمه ترکان ندارد

[۷] اصل: کلمه برد ندارد، از (پ) گرفته شد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۳۰

ماه ذی الحجه سنه خمس و خمسين و ستمائۀ امیر المؤمنین المستعصم باجملة اهالی اسلام و ملوک دین دار، که از بندگان دولت او بودند و سلیمان شاه که لشکرکش [۱] دار الخلافه بود با مغل چند مصاف (فیروز داد، و روز نهم ماه محرم سنه ست و خمسين و ستمائۀ بر در بغداد مصاف شد [۲])، حق تعالی امیر المؤمنین را نصرت بخشید، و لشکرهای کفار منهزم گشتند، و سلیمان شاه از

گردوی [(۳)] دار الخلافه کفار را تا باصفهان تعاقب کرد، و بقدر صد و اند هزار مغل را بدوزخ فرستاد و اسرای مسلمانان از دست ایشان خلاص یافتند، و پسر ملک موصل را که راهبری کفار میکرد اسیر کردند، و بدوزخ فرستادند.

امیر المؤمنین را خدای عز و جل نصرت بخشید و بر زیادت باد، آمین رب العالمین ملک تعالی تخت خلافت عباسی را بطره عمامه امام المؤمنین المستعصم بالله آراسته دارد، و کور [(۴)] دستار خلافت او را از زیر پریشانی زوال، در عصمت محفوظ گرداناد، و مسند مملکت جهاننداری و میدان شاهی و بختیاری را به چتر همایون و فر میمون پادشاه زمان، پناه اهل ایمان ناصر الدنیا والدین تا نهایت حد امکان مزین دارد. بحق محمد و آله اجمعین [(۵)].

بعد ازین فتح، وزیر دار الخلافه بامیر المؤمنین خلاف کرد، و بطریق خیانت و مکر باهلاو [(۶)] مغل ساخت و نظم دولت عباسی را پریشان گردانید، و بغداد بدست کفار افتاد و امیر المؤمنین با اتباع و فرزندان تمام شهادت یافت، الا یک پسر او که باقی مانده بود رضی الله عنهم.

[(۱)] اصل: کس. این سلیمان از ترکان ایوانی بود و پدرش پرچم نامداشت.

[(۲)] کلمات بین قوسین در اصل نیست از (پ) گرفته شد.

[(۳)] اصل: گرواوی. پ: مانند متن. شاید گرد وادی باشد.

[(۴)] الکور: الدور من العامه (المنجد)

[(۵)] ظاهرا تا اینجا پیش از سقوط بغداد نوشته شده و سطور ما بعد پس از زوال خلافت و سقوط بغداد از طرف مولف اضافه شده است.

[(۶)] اصل: و مکر باهل هلا و الا و مغل ساخت و نظر دولت الخ ...

پ: مکر و اهل او مغل ساخته و نظم دولت الخ ...

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۳۱

الطبقة الخامسة من الكتاب منه ذكر طبقات ملوك العجم الى ظهور الاسلام

اشاره

و هم خمس طبقات الطبقة الاولى الباستانيه - الطبقة الثانية الكيانية - الطبقة الثالثة الاشكانيه الرابعه الساسانيه - الطبقة الخامسة الأکاسره الحمد لله الذي بدء خلق الانسان من طين، ثم جعل نسله من سلاله من ماء مهين. و الشکر لمن انشأ من نفس واحده و خلق منها زوجها [(۱)] و بث منهما رجالا كثيرا و نساء و الصلاة على من انباء آخر الرسل انباء [(۲)]. و السلام على آله و اصحابه اکراما و اعلاما.

اما بعد: چنین گوید بنده ضعیف ربانی، منهاج سراج جوزجانی [(۳)] که طبقات ملوک عجم (نزد) ارباب تواریخ و اصحاب الکتاب پنج طبقه است: اول را طبقه باستانی و دوم را کیانی و سیم را اشکانیه، و چهارم را ساسانی، و پنجم را اکاسره (گویند) [(۴)] چنانچه به شرح و تفصیل خواهد افتاد، و در تواریخ عجم که شاهنامه فردوسی از آنجا نقل کرده است بسیار است، و قول آتش پرستان از ره صدق و صواب بعید است و آنچه حق است و بی غبار شبهه است، بر نهج مقرر موعود آورده خواهد شد. انشاء الله تعالی بدانکه [(۵)] حضرت عزت، آدم صفی را از حواء علیها [(۶)] السلام، بیست بطن فرزند داد، در هر بطنی یک پسر و یک دختر چنانچه گفته شده است. چون قایل هابیل را بکشت، شیث را عوض هابیل بیک بطن به آدم بخشید، چنانچه معنی شیث هبه الله باشد، و آدم او را

وصی کرد، و بعد آدم بدو وحی آمد، فرماندهی فرزندان آدم او را بود، و بقول فارسیان کیومرث بن آدم را بود، و بقول اسلامیان بعد از شیث انوش بن شیث را بود، و در عهد انوش یکی از فرزندان آدم، که او را نبطی خوانند، و او و فرزندان او بکوه حرمون رفتند و بعبادت مشغول شدند، بر امید بهشت [(۷)] که صفت آن از آدم علیه السّلام بسیار می شنید و این نبطی و فرزندان او دیگر فرزندان آدم را بعبادت و عزلت از خلق دعوت کردند، و جمعی با ایشان موافقت نمودند. و بروایت

[(۱)] اصل: و زوجها

[(۲)] اصل: انبیاء

[(۳)] اصل: جورجانی

[(۴)] کلمات نزد و گویند، که در قوسین است در اصل نبود برای تتمیم عبارت افزوده شد

[(۵)] اصل: وانکه

[(۶)] اصل: علیه

[(۷)] اصل: شدند تراحیل که صفت آن از پ، مانند متن.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۳۲

قانون مسعودی، که ابو معشر منجم کرده است [(۱)]، از عهد وفات آدم تا بدان وقت، چهار صد و سی و دو سال بود، و چون نوبت فرماندهی از انوش به پسر او رسید، که قینان نام او بود، علم حساب و کتب نجوم به تعلیم آدم و شیث علیهما السلام شایع شده بود، و خلق را بدان رغبت خاست. (چون) نوبت فرماندهی به مهلائیل که پدر ادریس بود علیه السّلام (رسید) [(۲)] آن نبطی و فرزندان او که از خلق عزلت جسته بودند و بعبادت مشغول شده، از طول مدت به تنگ آمدند، و از کوه حرمون [(۳)] فرود آمدند، و با فرزندان قایل یار شدند، که در کوههای شام و جنوب کثرت گرفته بودند، و از دایره حساب عدد ایشان بیرون شده، و ابلیس علیه اللعنه ایشان را تعلیم آتش پرستی داده، و آتشکدها ساخته، و خمر و زنا در میان ایشان شایع گشت، میان اولاد قینان آمدند، و ایشان را به لهو و طرب و خمر خواندند، و با زنان و دختران ایشان زنا کردند و از وفات آدم هزار سال تمام شد، مفسدان فرزندان قایل و نبطی جبروت و تعدی آغاز نهادند، و دست ظلم و فساد بر گشادند و یکی از میان ایشان بر قوم خود پادشاه کردند، نام او سامیارس [(۴)]، و میان ایشان و دیگر فرزندان آدم که صلحاء بودند قتال و مخالفت پیدا شد و فرزندان و متابعان شیث علیه السّلام جمع شدند، و ملوک گل را که ایشان را ملوک باستانی گویند اختیار کردند، تا شر مفسدان فرزندان قایل و نبطی از ایشان دفع کند، و اولاد صلحاء آدم را علیه السّلام، از ظلم ایشان خلاص دهند. و اول کس از پادشاهان عادل مصلح، که برای دفع ظالمان نصب کردند، بزبان یونانیان او را ایلوروس نام بود و دلالت آن میکند: که اهل عجم و فارس او را کیومرث میگویند، و لقب او گلشاه بود، و اول پادشاه از کلدانیان او بود، و این جماعت پادشاهان را پیش‌دادیان هم گویند. و این ایلوروس که پادشاه شد، از سال هبوط آدم علیه السّلام یک هزار و بیست و چهار سال گذشته بود، و دارالملک آن پادشاه، زمین بابل گشت باتفاق همه فرزندان شیث علیه السّلام و صلحاء و فرزندان آدم علیه السّلام.

چون یک هزار و صد و شست و دو سال بگذشت، ملک عجم و عرب و شام و مغرب منتظم گشت، و پیش از طوفان نوح از کلدانیان بروایت قانون مسعودی [(۵)] یازده پادشاه بنشست به تخت. و این مختصر نموداریست بیش ازین تحمل نکند. و الله اعلم.

[(۱)] رجوع کنید به تعلیقات آخر کتاب و شرح حال مولف نمیرا

[(۲)] کلمات: چون و رسید که در قوسین است در اصل نیست.

[۳] این نام در اصل گاهی به ح و گاهی به ج است (ر: ۲)

[۴] اصل: سامیاوس. پ: سامیارس.

[۵] یکی از آثار معروف البیرونی است (ر: ۷).

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۳۳

الطبقة الاولى

الاول کیومرث

در نسب او اختلاف بسیار است، بعضی گفته‌اند از نساب عرب: که از فرزندان سام بن نوح بود، و نام او امیم بن لاورد [۱] بن سام بن نوح بود. و نساب عجم و فارسیان میگویند: که او پسر آدم بود، و او برهنه بود و سیاحت کردی، و گرد جهان گشتی در کوه و بیابان. و هر چه بدید و تجربه کرد که آنرا نام نبود نام نهاد، و ظالمان را که فرزندان قابیل بودند دفع کرد، و پوست ددگان: شیر و پلنگ بیراستی و پوشیدی، و لقب او گلشاه [۲] بود، خدای تعالی را پرستیدی و عادل بود، و در زراعت و عمارت جهان کوشید، و مدت ملک او سی سال بود و او را پسری بود میشی [۳] نام. چون بزرگ شد و در رسید، این میشی را پسری آمد سیامک نام، و این سیامک را پسری آمد فراوک [۴] نام، و این فراوک را پسری آمد هوشنگ نام. ایشان همه در عهد کیومرث بودند. و الله اعلم بالخير.

الثانی هوشنگ

بروایت تاریخ طبری او از فرزندان مهلائیل بن قینان [۵] ابن انوش بن شیث بود و بروایت تاریخ عجم و تاریخ مقدسی از فرزندان کیومرث و از وقت کیومرث تا ولادت او دویست و بیست و سه سال بود، هوشنگ بن فراوک [۶] بن سیامک بن میشی [۷] بن کیومرث. و لقب او بعجم پیش داد گویند، یعنی نخست دادگر او را گویند. و او پادشاه بزرگ و عادل و رعیت پرور بود، و جهان را آبادان کرد و از درختان تخته و درها ساخت و آبها در جویها روان کرد، و کار بزاها کنید [۸] و زر و سیم از کانه‌ها بیرون آورد، و فرشاه گسترده فرمود تا بیاقتند، و از پوست

[۱] کذا فی الاصل، مسعودی (۱-۱۳۶) هومیم بن لاوذ بن ارم بن سام بن نوح گزیده: کیومرث بن ولاد بن ایم بن ارم بن

ارفخشده بن سام بن نوح

[۲] راورتی: پیشداد یا ایرانشاه

[۳] اصل: مبشی. طبری:

مشا. آثار الباقیه (ص ۱۰۳) میشی. مروج مسعودی (۱-۱۳۸) میشاه کذا فی التنبیه و الاشراف.

[۴] اصل: فراود. البیرونی در آثار (ص ۱۰۳) افراواک، طبری کذا. مجمل و تاریخ سیستان: فراوک.

مسعودی (۱-۱۳۸) قروال. گزیده (ص ۸۱) فراور

[۵] اصل قیتان

[۶] اصل فراود

[۷] اصل: مشبی.

[(۸)] پ: کند.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۳۴

وحوش و ددگان پوشیدنی و جامه ساخت، و مویه‌ها سمور و سنجاب و قندز [(۱)] و غیر آن بفرمود تا پیراستند، و سگان را شکار آموخت، و گوشت جانوران [(۲)] را بفرمود تا آنچه پاک بود بخورند، و پیشه‌ها چون درودگری و رازی [(۳)] و آهنگری خلق را تعلیم کرد، و مساجدها [(۴)] بنا کرد، و خلق را از آتش پرستی منع و زجر کرد و عبادت حق تعالی بفرمود. و بروایت تاریخ طبری، او بر دین مهتر آدم و شیث بود و مدت ملک او بروایتی چهار صد، و بروایتی یک هزار و چهار صد، و بروایتی چهل سال بود. چون او از دنیا برفت، صاحب تاریخ مقدسی چنین می‌آرد:

که بعد از او جهان سیصد سال، هیچ پادشاه نبود، تا طهمورث [(۵)] پیدا شد.

الثالث طهمورث

طهمورث [(۵)] بن ویونکهان بن ایتکمد [(۶)] بن هوشنگ. و او پادشاه خداپرست بود، و عادل و رعیت‌پرور، و بر دین ادريس بود عليه السلام. و بروایت مقدسی در عهد پادشاهی او، مردی در زمین هندوستان ظاهر شد، و خلق را بدین صابنان دعوت کرد، نام او بوداسفر [(۷)]، و طهمورث دین او قبول کرد، و در میان خلق انصاف نگاه داشت، و حق تعالی او را قوتی داد، که شیاطین را از آبادانیها و میان خلق بیرون کرد، تا به کوهها و جزیرها، و دریاها و بیابانها آرام گرفتند، و طهمورث جانوران را از دشت بیاورد و مسخر کرد و پالان بر نهاد، و اسب را بگرفت، و در قید در آورد، و سگانرا برمه‌های گوسفندان فرستاد، و باز و چرخ را بگرفت و شکار آموخت، و به روایتی ابلیس را بگرفت و لگام بر سرش کرد و بر نشست، و هر که او را مخالفت نمود

[(۱)] بر وزن بلبل، سگ آبی

[(۲)] بعد از جانوران یک کلمه خوانده نمیشود شاید وحشی باشد

[(۳)] درودگری نجاریست، راز بمعنی رنگ و لونست و رازیدن رنگ کردن، پس رازی رنگریز باشد و کلمه راز تاکنون در زبان پشتو بمعنی رنگ و طور زنده است (ر: ۸)

[(۴)] کذا. اینگونه جموع در ادب قدیم پارسی بنظر می‌آید

[(۵)] اصل طهمورث. راورتی: طهمورث دیوبند

[(۶)] کذا فی الاصل مروج (۱: ۱۳۸) طخمورث بن انو جهان بن استحد بن هوشنج. بیرونی: طهمورث بن ویجهان بن اینکهدا بن اوشهنگ مجمل: طهمورث بن ابو رکهد بن هو رکهد بن اسکهد بن اوشنج. ابن خلدون (۲: ۱۵۵) ابن انو جهان بن انکهد بن اسکهد بن اوشهنگ. گزیده: طهمورث بن هوشنگ بن سیامک بن کیومرث.

[(۷)] ر: ۹.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۳۵

همه را قهر کرد و تمامت ملک دنیا در تصرف او آمد، و شهرها بنا کرد: چون قهندز و مرو در خراسان، و آمل در طبرستان. و اول کسی که پارسی نوشت او بود، و نخست کس که تاج بر سر نهاد او بود. و مدت ملک او بروایتی سی سال بود، و بروایتی یک هزار و سی. و الله اعلم بحقایق الاحوال و الحمد علی کل حال.

الرابع جمشید

از فرزندان ایتکمد بن هوشنگ بود، جمشید بن حرمه بن نکهان [(۱)]. بس خوب روی بود. بروایت مقدسی از تاریخ طبری برادر طهمورث بود، مملکت هفت اقلیم بگرفت. و او ولی عهد مهتر ادریس بود علیه السلام. جهان را آبادان کرد و اسباب پادشاهی و جنگ بیرون آورد، جنانک [(۲)] سراپرده و نوبت و طبل و علم و دمامه، و از آهن سلاح کرد، چنانچه شمشیر و زره و جوشن و زین و لگام و ترتیب لشکرها وضع کرد، و افریشم و قزینه [(۳)] و کتان بکشیدند و برشتند و جامها بافتند. بفرمان او در بندها و قفل و کلید نهاد، و کاسه و خوان تخریج کرد و خلق را چهار گروه کرد: یک فوج از جهت لشکر و جنگ. دوم از برای زراعت و سیم را از جهت خرید و فروخت و تجارت. و چهارم گروه را از برای علم و شریعت و محافظت دین را. و پیلان را مسخر کرد، و گردون [(۴)] از برای بار کشیدن بیرون آورد، و در عهد او علم نجوم قوت گرفت و افسونها ظاهر شد و جن او را مسخر شدند، و دیوان بفرمان او سیماب از کوهها بیرون آوردند و شیشه و گوهرها و خشت پخته و گچ و آهک و گرمابه در عهد او تخریج کردند و چون از ملک او چهار صد سال [(۵)] بگذشت، شیطان او را از راه ببرد و کافر شد، و دعوی خدایی [(۶)] کرد، خاک در دهنش باد. چهار صد سال دیگر در کفر بود، حق تعالی ملک او را زوال آورد. بیوراسپ کافر ساحر ظاهر شد از زمین مشرق، او را قهر کرد، از پیش او بگریخت.

[(۱)] کذا. برای شرح (ر: ۱۰)

[(۲)] کذا، که املائی قدیم است.

[(۳)] اصل: قرینه. پ: قرینه طبری گوید: یغزل الابرسم و القز و الکتان. قز معرب کثر ابریشم کم بهاست (غیاث) بلعمی در ترجمه طبری درین موقع قزینه آورده که صحیح بنظر می آید.

[(۴)] گردون: آله حمل و نقل که دارای چرخ و عراده باشد.

[(۵)] راورتنی: ۷۰۰ سال.

[(۶)] اصل: خدای.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۳۶

صد سال دیگر گریخته میگشت تا او را بگرفت و پاره پاره کرد. توتی الملک من تشاء و تنزع الملک ممن تشاء [(۱)].

الخامس بیوراسپ [(۲)] کافر

اصحاب تواریخ چنین روایت کنند: آورده‌اند که بیوراسپ کافر، از جانب مشرق بیرون آمد و مملکت جمشید بگرفت و خزاین او برداشت، و جمشید را بفرمود، تا دو نیمه کردند، و تمام دنیا در ضبط آورد، و بت پرستی آشکارا کرد همه دنیا بت پرست شدند، حق تعالی نوح را به نزدیک بیوراسپ و قوم او فرستاد، نهصد و پنجاه سال ایشان را دعوت بعبادت خدای تعالی کرد، هشتاد کس بیش ایمان نیاوردند، پس طوفان فرستاد، بفرمان خدای تعالی بیوراسپ و تمام خلق و مملکت او غرق شدند. و مدت ملک او یک هزار سال بود و این روایت از تاریخ طبری نقل افتاد. و محمد جریر طبری چنین میگوید: که این بیوراسپ پیش از طوفان بود، و ضحاک تازی بعده.

السادس ضحاک تازی

ظالم و متمرّد و ساحر بود، اصحاب تواریخ چنین آورده‌اند که پدر هوشنگ پیش داد را پسری بود مارلو نام او، و او پدر همه عرب

بود، و ایشان را تازی از برای آن گویند، و او را پسر آمد رنگنا نام، و او را پسر آمد ارون‌داسپ نام کرد، این ارون‌داسپ پدر ضحاک بود، ملک عرب بود، عادل و گزیده اخلاق و نیکو سیرت. ابلیس پسر او ضحاک را وسوسه کرد، تا بر گذر پدر چاهی حفر کرد، ارون‌داسپ در آن چاه افتاد هلاک شد، ضحاک پادشاه شد. و بروایت تاریخ مقدسی، نام او بیوراسپ بن طرح بن کابه بن نوح بود [(۳)] .

بروایت تاریخ طبری از فرزندان سام بن نوح بود، و بعد از طوفان هزار سال بود [(۴)] تا ضحاک ساحر بیرون آمد، و همه جهان بگرفت، و او را از دهاک گویند. یعنی بلا از او ظاهر شد، و جمله طلسمات در جهان پیدا کرده او بود و بر سره‌اء کتف او دو پاره گوشت ظاهر شده بود، چنانچه دو مار به خلق [(۵)]

[(۱)] قرآن، آل عمران ۲۶

[(۲)] اصل: بیوراسپ

[(۳)] نامهای اجداد ضحاک عینا نقل افتاد، برای شرح آن (ر: ۳).

[(۴)] اصل: نبود

[(۵)] اصل: بحلق. پ: مانند متن.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۳۷

نمودی که ازدهاست، و داروی آن علت مغز سر آدمی میساختند، و هر روز دو آدمی بکشتی، تا نوبت به کاوه آهنگر رسید، دو پسر او را بکشت و او خروج کرد و افریدون را بیرون آورد، و ملک ضحاک بگرفت، و جد افریدون پسر جم بود و بنوح ایمان آورده بود و در کشتی بود و افریدون تاج بر سر نهاد و ضحاک تازی را بکشت، و مدت ملک او یک هزار سال بود. و الله اعلم.

السابع افریدون

آن روز که افریدون به تخت نشست، اول روز از مهر ماه بود، آنرا مهرگان نام کردند، و او از فرزندان جم بود، و در روزگار ضحاک هیچکس اسم پدر بر خود معین نتوانستی کرد، همه به گاو باز خواندندی، و نسبت او با فریدون بن القیان گاو، بن شهریار گاو، بن بور گاو، بن حنه گاو، بن مید گاو، بن ویزه گاو، بن راهه گاو، بن ببر گاو بن جمشید الملک [(۱)] .

چون به تخت بنشست، و مدت بیست سال کاوه آهنگر لشکر کشی کرد و جمله جهان را از برای افریدون بگرفت او داد و عدل کرد، و هر چه ضحاک بظلم ستمه بود او باز داد و خلق را عبادت خدای تعالی باز خواند، و از کفر منع کرد و آتش کدها و بت‌خانهها بر انداخت، و فلاسفه در عهد او کتب ساختند و مدت ملک او پانصد سال بود. جهان را میان سه پسر خود قسمت کرد: توران و خزر [(۲)] و سقلا ب به تور داد، و روم و مغرب و خاور به سلم تسلیم کرد. و زمین بابل و عجم و عرب و هند و سند به ایرج داد که کهنتر بود. و بروایت طبری ولادت مهتر ابراهیم علیه السلام، در عهد مملکت او بود. و بروایت واضح آنست: که در عهد نمرود بود. و الله اعلم بالصواب.

الثامن ایرج

ایرج پسر کهنتر افریدون بود، او را از دیگران دوستر داشتی، و گویند نام او ایران بود. چون پدر او را خلیفه کرد، برادران او حسد کردند، اتفاق نمودند و عهد پدر بشکستند. تور از چین و ترکستان و خزر [(۲)] و سقلا ب لشکر آورد و سلم از روم و مغرب و

خاور چشم جمع کرد، و با هم شدند. ایرج بمصاف ایشان

[(۱)] این اسماء عینا از اصل نوشته شد، برای شرح (ر: ۱۱).

[(۲)] اصل: حرز.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۳۸

رفت، شکسته شد و گرفتار آمد و شهید شد. ایشان ملک جهان را نتوانستند داشت بهر طرف و بهر ولایت ملکی برخاست، و پادشاهی بگرفت، و بدست ایشان اقلیم بابل بیش نماند، و بمدت نزدیک هر دو بدوزخ رفتند، و به روایت صحیح تاریخ مقدسی افریدون دعا کرد تا حق تعالی او را چندان حیوة بخشید، که فرزندی از فرزندان او، کینه ایرج باز خواهد، تا منوچهر دهم فرزند ایرج در خراسان ظاهر شد، و تور و سلم را بگشت. افریدون تاج بر سر او نهاد در حال بمرد، ملک از دست فرزندان ایشان برفت. بروایت طبری ملکی پیدا شد از فرزندان حام بن نوح. نام او کوش [(۱)]، اقلیم بابل بگرفت، و او بت پرست بود و مدت ملک او چهل سال بود. پس بمرد و ملک به پسر او رسید کنعان نام، بر ضلالت پدر خود، و او نیز بدوزخ رفت، او را پسری ماند نمود [(۲)] علیه اللعنه.

التاسع نمرود الجبار

نمرود بن کنعان بن کوش بن حام بن نوح. اول کس که بعد از طوفان جباری کرد و تاج بر سر نهاد او بود، زمین بابل در تصرف آورد، عرب و عجم بگرفت و بتخانه بنا کرد، و بت پرستی میکرد، و بت زرین و سیمین بساخت، و همه را بجواهر مرصع کرد، و آذر بتگر را بر خزانها و بتان و جهاز ایشان امین گردانید و علوم نجوم را متابعت نمود، و غالب ظن آنست، که آن بتان بر صورت و رسم کواکب ساخته بودند، و ایشان را می پرستید.

منجمان بحکم حساب او را آگاه کردند، از ولادت مولودی که ملک از دست او بیرون کند، و دین حق پیدا آرد، موکلان بر گماشت، تا چهار هزار فرزند را در آن سال هلاک کردند، و هم قضا را دفع نتوانست کرد، تا ابراهیم بزمین آمد، و آن متمرّد بر پشت کرگسان عزیزت آسمان کرد، و در بابل صرح [(۳)] ساخت، مدت صد سال بیایست تا تمام شد. حق تعالی پشه را بر گماشت

[(۱)] اصل: لوش. طبری: کوش. ابو الفدا: لوش. مجمل: نمرود بن کنعان بن کوش.

[(۲)] اصل: او نمرود.

[(۳)] صرح: قصر و کوشک و بنای عالی. مجمل (ص ۴۷) گوید: کلمه صرح از زبان نبط عراق آمده که کوشک را بدان زبان صرحا گفتندی، بنایی بود بلند بهوا بر شده که آنرا عقربوب گفتندی. و آثار باقیه آنرا بنام تل نمرود یا تل قرقوب نویسنده مجمل دیده بود.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۳۹

تا در دماغ او رفت، و او روی در آن صرح بلند که بالای او چهار هزار پایه داشت نشسته بود. جبرئیل را فرمان شد: تا یک بانگ بران صرح زد، آن صرح را فرود آورد، و آن ملعون دران زیر هلاک شد. و مدّه ملک او چهار صد سال بود علیه اللعنه. و چون او بمرد ملک بقرابت او رسید، بر کیش او بت پرستی کردی نام او قبط [(۱)]. مدت ملک او صد سال بود، چون او بمرد پسر او بجای او نشست هشتاد سال میان خلق عدل کرد، و جهان آبادان کرد، و سیصد سال بود اندر اهل بیت او، آنگاه بملوک عجم بازگشت. و

اللّٰه اعلم.

العاشر منوچهر

دهم فرزند ایرج بن افریدون بود بروایت مقدسی. اما تاریخ طبری چنین روایت میکند: که منوچهر بن منشخورنر بن منشخواربغ بن و یرک بن سروشنک بن ایرک بن بتک بن فرزشک بن فرکوزک بن ایرج [(۲)]. چون منوچهر بزرگ شد پادشاهی بگرفت، و هر دو عم خود را که تور و سلم بودند بشکست در مصاف و بکشت، و دست عمالقه و فرزندان نمرود از بابل و عرب و شام و مغرب کوتاه گردانید، و جهان بر وی راست شد، عدل کرد، جهان آبادان گردانید، و جمله شهرها که در آن ممالک او بود خندقها فرمود، و رسم خندق او بیرون آورد، و بهر شهری سلاح بسیار مهیا کرد، و چون از ملک او شست سال بگذشت، مهتر موسی علیه السّلام بیرون آمد و حق آشکارا کرد، بمصر و شام و مغرب، و فرعون غرق شد. و بروایتی منوچهر به مهتر موسی ایمان آورده بود، اما به خصومت فرزندان ملقا بود بخدمت او نرسید. چون از ملک او هشتاد سال

[(۱)] این کلمه در اصل خوانده نمی‌شود، طبری گوید بعد از نمرود پادشاهی بیکی از خویشان وی نبط بن قعود رسید (۱: ۱۵۰) در ترجمه راورتی و (پ) این نام قبط است.

[(۲)] این نامها در اصل خیلی مغشوش است و چنین خوانده میشود: منوچهر بن مخی بن سرلوسک بن اترک بن فرستک بن فرو بن کرکین بن کودل بن ایرج. در متن مطابق بطبری طبع مصر (۱: ۱۹۴) نوشته شد. مسعودی (۱: ۱۴۰) منوچهر بن ایران بن افریدون. مجمل: منوچهر بن مفسجر بن وترک بن شروسک بن ایراک بن سک بن فرسنک بن اشک بن فرکونک بن ایرج. بندهش در سلسله روایت طبری بجای بتک بیتک و عوض فرکوزک فرکوشک و عوض کوزک کوشک آورده. تاریخ سیستان: منوچهر بن نروسنج بن ایرج.

آثار الباقیه (ص ۱۰۴) منوشهر بن کوزن ابنه ایرج.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۴۰

بگذشت، افراسیاب بیرون آمد از فرزندان تورین افریدون و بکینه پدر طلبدن از جیحون بگذشت، و مملکت بر منوچهر مشوش کرد، و تختگاه بلخ را ساخت و خراسان و عراق بگرفت، و منوچهر چند بار با او مصاف کرد شکسته شد، و در شهر آمل و مازندران که طبرستان گویند حصارى شد، و در آن مدت از کثرت نعمت آن شهر به هیچ چیز محتاج نگشت، و سام نریمان جد رستم از زاولستان [(۱)] و هندوستان بیامد و لشکر آورد به منوچهر پیوست، و با افراسیاب ترک مصافها کردند، تا کار به صلح مقرر شد، بران قرار که از طبرستان یک تیر پرتاب، افراسیاب بمنوچهر بگذارد. آرش [(۲)] که در عجم بلند کمان ترازو نبود، بر سر کوه آمل برآمد، و در پیکان طلسمی تعبیه کرد، و تیر بجانب خراسان بینداخت تا آب جیحون برفت. یک روایت آنست: که آرش همانجا بمرد، و اصح آنست که او را امیر جمله تیر اندازان گردانید، و میان ایران و توران آب جیحون شد، و افراسیاب باز گشت و ملک منوچهر صد و بیست سال بود. و السلام (علی) اهل الاسلام.

الحادی عشر افراسیاب ترک

در نسب او دو روایت است: یک روایت آنست: که افراسیاب بن بشنک بن داووشم بن تور بن افریدون. و بروایت دیگر: افراسیاب بن بشخ بن رستم بن ترک [(۳)] و این شخص آن بود: که جمله نسبت ترکان بدو کنند، و او از فرزندان یافث بن نوح بود، با

منوچهر عهد کرد و بازگشت، بار دیگر عهد بشکست و از جیحون بگذشت و عراق و خراسان بگرفت و جمله خراب کرد، و آن روز که مملکت ایران بگرفت، با لشکر خود گفت: که تمام خلق ایران را می‌باید کشت، تا خلق دیگر بر عادت ما، درین زمین در رسند، جمله چشمه‌سارها و جبال غور که آن بخراسان

[(۱)] اصل: زاوبلستان

[(۲)] طبری (۱: ۱۹۵) نام این تیرانداز ارشیاطیر بود، که گاهی بصورت مخفف (ایرش) هم نامیده میشد

[(۳)] کذا. طبری (۱: ۱۹۵): فراسیاب بن فشنج بن رستم بن ترک بن شهراسب و یقال: ابن ارشسب بن طوج بن افریدون. آثار البیرونی: فراسیاب بن بشنک بن اینت بن ریشمین بن ترک بن زین اسب بن ارشسب بن طوج، ابن خلدون (۲: ۱۵۷) فراسیاب بن اشک بن رستم بن ترک. مسعودی (۱-۱۵۷): فراسیاب بن اطوج بن یاسر بن رامی بن آرس بن بورک بن ساساسب بن زسست بن نوح بن سرور بن اطوج بن افریدون.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۴۱

و سجستان رفتی انباشته گردانید. و بروایت تاریخ مقدسی دوازده سال بود که در مملکت او باران نبارید و جهان خراب شد و خلق و جانوران بیابانها هلاک گشتند تا زو بن طهماسب، از فرزندان منوچهر بیرون آمد [(۱)] و زال زر [(۲)] از سیستان بیامد، و بدر شهر ری مدت [(۳)] هشت ماه قتال کردند، و فراسیاب را بشکستند و بترکستان بازگشت. اما پیوسته تا دور کیخسرو بایران میتاخت و میزد. و السلام

الثانی عشر زو بن طهماسب

در تاریخ طبری زو بن طهماسب بن منوچهر [(۴)] میگوید. اما در تاریخ مجدول [(۵)] می‌آرد: که زو بن کیخم بن زو بن هوشب، بن تامل نوک، بن درسر بن منوچهر بود. و این زو در اصل زابست [(۶)] و چون او پادشاه شد، گرشاسپ را که از بنو اعمام او بود، لشکر کش خود کرد، و اسم او بیک روایت همین سام بن نریمان بود [(۷)] و طهماسب بن اشک بن زو بن مارح بن منوچهر بود، چون او بتخت نشست، هر چند که فراسیاب خراب کرده بود، جمله عمارت کرد، و در عهد او از آسمان بارانها بسیار بارید، و از دجله و فرات جویها کشید، و دیه‌ها بنا کرد، و قصبات بفرمود تا آبادان کردند، و هفت سال خراج از رعیت بکلی برگرفت و ببخشد تا جمله جهان معمور گشت و درختان بسیار و میوها هر جنس از کوهها بیاورد، و سپرغم [(۸)] کشت، و حلواهایی که پیش ازو نبود بفرمود تا بساختند. و مدت سی سال پادشاه بود و در گذشت.

[(۱)] اصل: منوچهر آمد، پ: مانند متن

[(۲)] ر: ۱۲

[(۳)] کلمات (ری مدت) در اصل مغشوش است. از (پ) گرفته شد.

[(۴)] طبری (۱: ۲۳۵) زو بن طهماسب. یا: زاب بن طهماسفان. آثار البیرونی (۱۰۴): زاب بن تهماسب بن کمجهوبر بن زو بن هوشب بن وید نیک بن دوسر بن منوشجهر. مجمل (۲۸) زاب طهماسب (زو) پسر نودر. یا: پسر طهماسب بن منوچهر. مروج مسعودی (۱: ۱۴۰) زو بن بهاست بن کمهجوهر بن عداست بن رایریج بن راع بن ماسر بن یود بن منوچهر الملک.

تاریخ سیستان زو طهماسب. فردوسی: ندیدند جز پور طهماسب زو که زورکیان داشت و فرهنگ گو.

ابن خلدون (۲: ۱۵۷) زومر بن طهمارسپ و یقال راسپ بن طهمارسپ.

[(۵)] از مآخذ مهمه مولف است (ر: ۱)

[(۶)] اصل: زایست.

[(۷)] تاریخ سیستان: نریمان ابن کورنگ از نبیره گرشاسپ. اسدی در گرشاسپ نامه:

نریمان پسر کورنگ که برادر گرشاسپ بود. اما گرشاسپ بقرار بیان اسدی: بن اثرط بن شم بن طورک بن شیدسپ بن طور بن جم بود.

[(۸)] سپرغم یا اسپرغم: ریحان و گل و سبزه (فرهنگ نوبهار).

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۴۲

الطبقة الثانية الكيانية

الاول كيقباد

اول کس که از کیان به تخت نشست او بود، بعد از آن سالها بافراسیاب حربها کرد، نسبت او کیقباد بن رانکوه بن کوران شاه ابن سروس بن کشتیب بن قرح بن برویز بن شاد بن کشتیب بن نارداد بن بشتکر بن فروشنک بن متبع بن کستم بن نودر بن منوچهر الملک [(۱)].

دار الملک او بمداین بود، عدل کرد با رعایا، و از هیچ کس خراج نستد مگر دو یک، شهرها و نواحی و مضافات هر یک را جدا کرد، و فرسنگها او نهاد و بلخ بساخت و دار الملک آنجا برد، و رستم را جهان پهلوان کرد، و مدت صد سال بیک روایت صد و بیست سال پادشاه بود، و بروایت تاریخ مقدسی از فرزندان افریدون بود، و او را پسران بسیار بودند، هر یک باقالیمی ملکی بودند و الله اعلم.

الثانی کیکاوس

بن کیقباد [(۲)]. در اول حال پادشاه مظفر بود و پیروز جنگ و جمله ملوک او را منقاد شدند، و مهتر سلیمان علیه السلام در عهد او بود. کیکاوس به سلیمان علیه السلام ایمان آورده بود، و ازو درخواست کرد: تا دیوان را فرمان بردار او کرده بود، و بجهت کیکاوس کوشکها و شهرها ساخته بودند: چون مدتی از ملک او بگذشت، ابلیس راه او بزد، و او را در ضلالت انداخت. بیک روایت صرح بابل ساخت، تا از حال آسمان اطلاع یابد. حق تعالی فرشته را فرمان داد، تا تازیانه آتشین بران کوشک زد و خراب کرد، و ملوک بر کیکاوس عاصی شدند، و شمر [(۳)] ملک حمیر که در یمن پادشاه بود بر وی عاصی شد

[(۱)] کذا فی الاصل. طبری (۱: ۲۳۶) هو کیقباد بن زاع بن نوحیاه بن میسو بن نوذر بن منوشهر.

البیرونی: کیقباد بن زغ بن نوذکا، بن مایشو بن نوذر. مجمل (ص ۲۹) کیقباد ابن الزاب (زو) و بروایتی پسر کیکامه پسر زو.

[(۲)] طبری وی را پسر کیقباد یا پسر کیبیه بن کیقباد مینویسد. مجمل (ص ۲۹) کیکاوس بن کی افره بن کیقباد. بیرونی: کیکاوس بن کینه.

[(۳)] اصل سنجر. طبری (۱: ۲۶۴) کیکاوس باذو الازعار بن ابرهه ذی المنار بن الرائش مصاف داد. ولی مسعودی (مروج: ۱: ۱۴۱) گوید که نام شاه یمن شمر بن فریقس بود.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۴۳

کیکاوس بجنگ او رفت شکسته شد و اسیر گشت و او را در چاهی کردند، و دختر ملک یمن بر وی عاشق شد، تا رستم از سجستان لشکر برد، و او را خلاص داد سعدی [(۱)] دختر ملک یمن را باو بیاورد، کیکاوس را پسری بود سیاوخش نام، سعدی بر وی عاشق شد، سیاوخش تن در فساد او نداد، آن زن پدر او را بخیانت بر وی بد کرد، تا او را بر سر لشکر بجنگ افراسیاب فرستاد، با افراسیاب صلح کرد، پدرش را بران صلح رضا نبود، بر وی سرزنش نوشت، او بضرورت بر افراسیاب رفت و دختر افراسیاب را بخواست، بعاقبت افراسیاب او را بکشت، و دختر افراسیاب را از سیاوخش پسری آمد، کیخسرو نام کرد، و کیکاوس رستم را بفرستاد، تا با افراسیاب جنگ کرد و کیخسرو (و) مادرش را نزدیک کیکاوس آورد، کیکاوس مملکت به کیخسرو سپرد و پادشاهی سیستان به رستم داد، بعد از آن پنجاه سال بزیست پس بمرد، و مدت پادشاهی او صد و پنجاه سال بود. و الله اعلم بالصواب.

الثالث کی خسرو

کیخسرو ابن سیاوخش بن کیکاوس بن کیقباد. چون کی خسرو را بنزدیک کیکاوس آوردند، با مادرش یک جا، او را ولی عهد کرد و تاج بر سر او نهاد. چون کیکاوس بمرد، کیخسرو بر تخت نشست. گودرز را هشتاد پسر بود همه امراء و سپاه سالاران کیخسرو بودند، و او را از صفهان فرمان داد، تا لشکرهای عراق جمع کرد، و با گیو [(۲)] و فرزندان و لشکرهای خراسان بترکستان رفتند، و با افراسیاب جنگها کردند، آخر افراسیاب را هزیمت شد و پسرانش کشته شدند. و افراسیاب خود را در آبی انداخت او را بگرفتند و پیش کیخسرو آوردند، فرمان داد تا او را بکشتند، و دست در خون او کرد و گفت: من کین پدر خواستم، بیش مرا بجهان کاری نیست، از خلق عزلت گرفت، و بعبادت مشغول گشت. و السلام.

[(۱)] کذا فی الاصل: طبری (۱- ۲۶۳) نام دختر ملک یمن سوذا به بود، مجمل (ص ۴۶) سوداوه آورده. اما، مسعودی (مروج ۱: ۱۴۱) نام وی را مانند این کتاب سعدی مینویسد.

[(۲)] گیو پسر گودرز بود.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۴۴

الرابع کی لهراسپ

کی لهراسپ الجبار از بنو اعمام کیخسرو بود. کی لهراسپ بن کیمش بن شاهزاد بن فرخان بن خدیو بن ارش شاه، بن گودرز، بن طهماسب بن کشن ابن کیکاوس [(۱)].

چون کیخسرو خواست که از خلق عزلت گیرد، و ترک پادشاهی کند، اصناف خلق که در ممالیک عجم بودند جمع شدند، همه نوحه کردند و تضرع نمودند، تا در میان خلق باشد، کیخسرو اجابت نکرد خلق گفتند: ما را از پادشاهی چاره نباشد بر سر ما یکی را خلیفه و پادشاه کن آنگاه عزلت گزین! کی لهراسپ را بر سر ایشان پادشاه کرد، و او را بر تخت نشاند و نگین بدو سپرد و خود عزلت گزید.

کی لهراسپ پادشاه بزرگ و جبار بود، و رسم دیوان مشاهره حشم او نهاد و خود را تختی از زر بساخت، و بجواهر نفیس آنرا مرصع کرد، و در خراسان شهر بلخ بساخت و به بلخ آمد، و آنرا مدینه الحسنات نام نهاد و دار الملک آنجا ساخت و ملوک روم و هند او را متقاعد شدند، و با خلق روزگار نیکو کرد، و سرا پرده و خرگاه آئین نهاد، و سنحاریب [(۳)] ملک را لشکر کشی داد و این

سنحاریب ملک موصل و بابل بود قصد شام کرد، که ملک شام پای شکسته بود، تا ملک شام را بگیرد. منجمان و عالمان او را منع کردند بخت نصر سپهسالار او بود، او را منع کرد، گفت ایشان نشنود، اشعیا پیغامبر در میان شامیان بود دعا کرد، لشکر سنحاریب همه هلاک شدند.

سنحاریب با بخت نصر گرفتار شدند، و خلاص یافتند. صد و بیست سال از ملک لهراسپ بگذشت، گشتاسپ که پسر او بود بفرمان پدر بر تخت نشست و لهراسپ بعبادت مشغول شد، تا آنگاه که ارجاسپ او را بکشت.

الخامس گشتاسپ

بن لهراسپ. ببلخ بر تخت نشست و کارها بر جاده عقل کرد و عدل. زرتشت

[(۱)] کذا. طبری (۱: ۲۸۰): لهراسپ بن کیوجی بن کیمنوش بن کیفاشین. آثار البیرونی (ص ۱۰۴):

لهراسپ بن کیوجی بن کیمنس بن کی قباد. مروج مسعودی (۱: ۱۴۱) لهراسپ بن قنوج بن کیمس بن کیناسسر بن کیناسه بن کیقباد.

[(۳)] اصل: سجاریت، شجاریب. طوری که در شرح حال دانیال (ع) گذشت، مطابق به ضبط طبری و دیگران سنحاریب درست است. راورتی: سنجاریب.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۴۵

در عهد او دعوی پیغامبری کرد، و گشتاسپ دین او قبول کرد، و آتشکدها بنا نهاد، و زرتشت کتابی آورده بود، ژند پاژند نام، آن کتاب را بزر بر دوازده هزار پوست بنوشت، و او را پسری آمد شایسته اسپندیار نام، او را به چین فرستاد، تا چین بگیرد و باز آمد، و از پدر ملک و تخت بخواست.

پدر او را گفت: که رستم بی فرمان شده است، او را بسته بیار، تا تخت ترا دهم.

اسپندیار به سیستان آمد، بر دست رستم کشته شد. گشتاسپ بخت نصر و سنحاریب را در دار الملک بابل نشانده و تمام زمین شام و یمن و مغرب او را داد و او به بیت المقدس آمد، و اهل بیت المقدس و شام را ملکی بود از فرزندان داود النبی علیه السلام با بخت نصر صلح کرد، و شحنه در میان ایشان بگذاشت و بخت نصر بزمین مغرب آمد، بنی اسرائیل آن ملک خود را بگرفتند و شحنه بخت نصر را بکشتند بخت نصر باز آمد، و بیت المقدس را بگرفت و خراب کرد و الله الباقی و الدائم و الیه مرجع الامور.

السادس بهمن

بهمن بن اسپندیار پادشاه عادل بود، و شرق و غرب در تصرف او آمد، خدای پرست بود، و در نامها و مثالها که باطراف فرستاد، بر سر مکتوب نوشتی بهمن [(۱)] عبد الله و خادم الله. و رسولی بشام فرستاد، نزدیک بنی اسرائیل رسول او را بکشتند. بکرت دوم بخت نصر را فرستاد، تا بیت المقدس خراب کرد، بنی اسرائیل را برده کرد، و مملکت را تا مشرق و مغرب رسید، و لشکر بسیستان برد و کین پدر بازخواست و زال زر را بکشت، و خزاین رستم را برداشت، و از بنی اسرائیل زنی خواست، او را از آن زن پسری آمد بنی اسرائیل را آزاد کرد. پس دختر خود همای چهر آزاد [(۲)] را بزنی کرد، و این همای از پدر خود بار گرفت. و چون از حمل او هشت ماه بگذشت، بهمن از

[(۱)] اصل: بس عبد الله. پ: من عبد الله

[(۲)] طبری (۲: ۳) خمائی تلقب بشهر آزاد، مجمل ص ۳۰.

همای چهرزاد. این نام در پهلوی چهارچات بود که فردوسی چهرزاد آورده. مسعودی در مروج (۱: ۱۴۱) حمای مینویسد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۴۶

دنیا نقل کرد، و فرزندى را که در شکم بود ولی عهد خود کرد، و مدت ملک بهمن بیست و دو سال بود.

السابع همای

همای بنت بهمن، چون بهمن از دار فنا نقل کرد، خلق بر شاهی همای دل بنهادند چون مدت حمل او به آخر رسید، او را پسری آمد دارا نام کرد، بترسید اگر ظاهر کند پادشاهی از او برود، قصد کرد، تا پسر را هلاک کند، دلش بار نداد پسر را در مهدی نهاد، و مال و جواهر بسیار در آنجا نهاد، و او را در آب بلخ انداخت، و بقول صاحب تاریخ طبری آن مهد او بدست آسیابانی افتاد، همای متفحص آن حال میبود. چون او را معلوم شد، آن شخص را طلب کرد، و دیگر مالش داد و بفرمود که ازین دیار سفر باید کرد. آن شخص آن مهد را برگرفت و با اتباع خود در دریا نشست، کشتی غرق شد، و آن مهد بر روی آب بماند و باد آنرا بدجله آورد، و بر دست قصاری [(۱)] افتاد، آن قصار او را بیرون آورد پیرورد و ادبش آموخت. چون در رسید دلش بسلاح و سواری میل تمام کرد جمله در آموخت، و از قصار تفحص حال خود میگرد. چون معلومش شد باقی جواهر و مال [(۲)] از قصار بستد و اسپ و سلاح بخريد، در میان صفاهان آمد، و بشهر ما سبزان [(۳)] رسید، که دار الملک مادرش بود، روزی لشکر را بر همای عرض میکردند، در میدانی که پیش او بود درآمد. چون سواران و امراء و ملوک را دید، که گوی میزدند، او از همه ببرد، و از تیر و از نیزه بر همه راجح آمد، او را پرسید که تو کیستی؟ گفت: در هنرم ظاهر است. همای از بالای [(۴)] منظر نگاه میکرد و لشکر را انعام میفرمود از حال آن جوان پرسید، در هنر و جمال او متحیر شده بود، و در باطنش میلی تمام گشته، فرمان داد: تا او را بنزدیک او آوردند. همای از اصل و حال او پرسید، جواب داد: که پادشاه بنده را ازین جواب معذور فرماید که قصه من طویلی [(۵)] دارد.

[(۱)] قصار: گازر، دویی (المنجد).

[(۲)] اصل: جواهر بر مال

[(۳)] اصل: ما سیدان. و ظاهرا ما سبزان است که بقول یاقوت اصل آن ماه سبزان بود، ابی الفداد در تقویم البلدان گوید که ما

سبزان و سیروان یکی است

[(۴)] اصل بالاء نظر

[(۵)] اصل طویلی.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۴۷

درین حدیث بود، که از هر دو پستان همای شیر روان شد، و او را بنزدیکتر خواند و گفت: که چاره نیست، از آنچه قصه و حال خود است گوی! دارا حدیث آغاز کرده و حال خود باز گفت، همای گفت از آن جواهر بر تو هیچ باقی هست؟ دارا آنچه بود، بخدمت همای بنهاد. چون نظر همای بران افتاد از تخت فرود آمد، و دارا را در کنار گرفت، و تاج بر سر او نهاد، و او را بر تخت نشاند و لشکرها را خبر کرد، که این جوان پسر منست، و مدۀ ملک همای سی سال بود. و الله اعلم بالصواب.

الثامن دارا

[(۱)] چون مادرش او را بر تخت نشاند، پادشاهی بر وی قرار گرفت، و ملوک جهان او را منقاد شدند، و بروم رفت و پادشاه روم را بگرفت، و ازیشان اسیر بسیار کرد و مال بر ایشان نهاد، تا هر سال صد هزار بیضه زرین بفرستادی و یک بیضه زرین چندانکه بیضه اشتر مرغ با آن مال بفرستادی و در آن عهد فیلقوس پادشاه یونان بود، مال بدارا فرستادی، که دارا پادشاه شجاع و ضابط بود و با قوت و با شوکت، و شرق و غرب در خطبه او آمد مدت ملک او دوازده سال بود

التاسع دارا بن دارا

چون دارا اکبر از دنیا نقل کرد، دارا اصغر بر تخت نشست، مردی با حشمت و بزرگ بود، او را ملک یونان خراج دادی، بر قراری که پدر او دارا اکبر را.

چون سکندر فیلقوس در رسید، ملک روم را بکلی (در) ضبط آورد، و آن خراج باز گرفت، و نزدیک دارا نفرستاد. دارا رسولی نزدیک او فرستاد، و چوگان و گوی و یک قفیز [(۲)] کنجد. بمعنی آنکه: عدد لشکر من بمثل این کنجد بیرون از شمار است. چون رسول به اسکندر رسید بفال گرفت: که این گوی زمین است، و چوگان نصرت من در آن باشد و کنجد چرب و لطیف. و رسول خود با رسول دارا بفرستاد، و یک قفیز شنبلدان [(۳)] فرستاد. یعنی آنچه عدد لشکر من بیش است

[(۱)] راورتی: دارا اکبر.

[(۲)] قفیز: پیمانه مقدار دوازده صاع و هر صاع هشت رطل. گویند معرب کفیز است (غیاث).

[(۳)] اصل: سنبدان ولی شنبلدان خواهد بود، که مفرد آن شنبلد است بروز بن بد منش بمعنی خردل.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۴۸

همه تلخ اند و تیز. برین جواب دارا لشکر ساخت، با سیصد هزار مرد عزم روم کرد، و سکندر نیز لشکر ساخت با هشتصد [(۱)] هزار مرد ببلاد جزیره آمد، بروایتی شش ماه و بروایتی یک سال با هم جنگ کردند سکندر دو پهلو را که از لشکر دارا بودند، در خفیه مالی فراوان وعده کرد، تا در مصاف دارا را زخم زنند. پس در آمدند و زخم کردند، از اسپ در افتاد، سکندر را اعلام دادند به تعجیل نزدیک او آمد، و از اسپ فرود آمد و بنشست، و سر دارا را از خاک برگرفت، و روی او را از خاک پاک کرد، شکر ایزد تعالی گفت، که این حرکت از من و از لشکر من نبود، اکنون التماس تو چیست؟

دارا گفت: سه چیز التماس منست: یکی آنکه دختر من روشنک را در حباله خود آری. دوم آنکه کشندگان مرا بکشی. سیوم آنکه: دین مرا خوار نکنی و اکابر عجم را عزیز داری هر سه التماس دارا قبول کرد و در گذشت.

العاشر اسکندر

بن فیلقوس رومی، و بروایتی نسبت او چنین یافته شد که ثبت افتاد: سکندر بن فیلقوس بن مرمس بن هردس بن میطون بن رومی بن اقطو بن نویان بن یافث بن سرجون بن رومی بن شرط بن نوفل بن رومی بن الاصف بن التفق بن العیص بن اسحاق النبی علیه السلام [(۲)].

در کنیت او اختلاف بسیار است، بعضی گفته‌اند: او را ذو القرنین از برای آن گفتندی: که بخواب دید، که هر دو گوشه آفتاب را بدست خود گرفته بودی و بعضی گویند: برای آنکه او دو گیسو داشت. و بعضی گویند: که در جنگی بر یک نیمه او زخمی آمد هلاک شد، حق تعالی او را زنده گردانید، دیگر بار بر نیمه دیگر زخمی آمد بمرد، و بعضی گویند: بر سر دو شاخ داشت اما آنچه

او را سکندر نام به چه سبب بود؟ بعضی گویند: داراء بزرگ دختر فیلقوس پادشاه یونان را بخواست. چون به عجم آورد، از آن دختر بوی ناخوش می‌آمد او را بنزدیک پدر باز فرستاد، آن دختر حامله بود، او را دارو کردند به گیاهی

[(۱)] اصل هیصد، طبری: ۸ صد هزار

[(۲)] کذا فی الاصل، طبری (۲: ۹): اسکندر ابن بیلوس بن مطریوس. و يقال ابن مصریم بن هرمس بن هردس بن میطون بن رومی بن لیطی بن یونان بن یافث بن ثوبه بن سرحون بن رومیه بن زنط بن نوفیل بن روفی بن الاصر بن الیفز بن العیص بن اسحاق. طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۴۹

که آنرا اسکندر گویند. چون پسر آورد، اسکندر نام کردند، و به حقیقت او پسر دارای اکبر بود.

علماء تفسیر و قصص در تفسیر آیت «یستلونک عن ذی القرنین» [(۱)] چنین آورده اند: که او بنده صالح بود مر خدای را عز و جل. و مهتر خضر و مهتر الیاس علیهما السلام هر دو وزیر او بودند، و لشکر نور و ظلمت در فرمان او بود. اول سفر بجانب مغرب کرد، و مدت یک سال مملکت تمام مغرب بگرفت و از آنجا بجانب شرق آمد، و تمام آن مملکت بگرفت، و زمین هند و چین در ضبط آورد، و از چین بجانب جنوب رفت، و سد یاجوج و ماجوج بساخت و صورت آن حال در قصص نابی [(۲)] آورده است: که امیر المؤمنین الواصل بالله در خواب دید: که سد سکندر بیفتاد، دیگر روز سلام ترجمان را بفرستاد تا برود و خبر سد بیاورد، او را پنج هزار دینار سرخ بفرمود و ده هزار درم سنگ نقره و صد اشر توشه، و پنجاه مرد باو نامزد کرد، هر یک را یک ساله موجب و یک هزار درم سنگ نقره انعام داد و فرمان بجانب اسحاق و اسماعیل امیر ارمنیه [(۳)] بنوشت، از آنجا بملک سریر [(۴)] و از آنجا بملک اللان و از آنجا بملک [(۵)] خزر و از آنجا راهبر بدادند شست و شش روزه راه رفتند، تا بزمنی رسیدند سیاه و بوی ناک. ده شبانروز در آن زمین برفتند، بعد از آن بشهرهای خراب و حصارهای کهنه رسیدند، که آن جمله از دست یاجوج و ماجوج خراب شده بود. مدت بیست و هفت روز در آن خرابی برفتند نزدیک سد سکندر. در پیش آن کوه حصارها بود، در آنجا خلقی عربی زبان و بعضی فارسی زبان. ایشان را مساجد و خواندن بود. چون بدانجا رسیدند او را از کردند، بنزدیک سد بردند. چنین روایت میکنند: که میان آن دو کوه

[(۱)] قرآن الکهف ۸۳.

[(۲)] کذا- پ: بانی (ر: ۴).

[(۳)] اصل: ارمنیه

[(۴)] این نام در اصل درست خوانده نمی‌شود حکم شده، بقرار تصریح یاقوت از روایت سلام باید سریر باشد: فخر جنا من سرمن رأی بکتاب منه الی اسحاق بن اسماعیل صاحب ارمنیه و هو بتفلیس ... فلما وصلنا الیه قضی حوائجنا و کتب الی صاحب السریر، و کتب لنا صاحب السریر الی ملک اللان، و کتب ملک اللان الی فیلان شاه و کتب فیلان شاه الی ملک الخزر (معجم البلدان ۵۲ ج ۵) سریر بقول یاقوت کشور وسیعی است بین اللان و باب الابواب که یک راه به بلاد خزر و راهی به ارمنیه دارد، و عبارت از هژده هزار قریه کوهسار است.

[(۵)] اصل: السلان و حرز.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۵۰

پانصد و پنجاه گز گشادگی بوده، و آن دو کوه همچنان بود که دو دیوار سکندر در میان آن دو کوه از باره‌ها آهن بعوض خشت روی و مس، و بعوض گل سرب برهم [(۱)] ریخته، و بلندی دیوار تا سر کوه برده. و بر یک طرف دیوار نزدیک کوه دری نهاده

در بلندی صد و پنجاه گز عرض آن، و قفلی نهاده و از زمین تا قفل پنج گز بلندی. و زنجیری ده گز طول آن، و یک گز عرض آن قفل و مفتاح یک گز و نیم، در زنجیری هشت گز بسته از قفل آویخته. آن کلید را دوازده دندان نهاده هر یک در غلط دسته جوازی [(۲)]. این جمله را بدید، و آن مهتر حصارها هر آدینه پیش آن در آید، با ده سوار، و آن دبوسهای [(۳)] آهنین بدان در میزنند تا آن قوم یاجوج و ماجوج چنان دانند، که لشکر آنجاست. و چنین روایت میکند صاحب قصص: که از وقت رفتن تا باز آمدن دو سال و هشت ماه بود حق تعالی ذو القرنین را چنین توفیقی کرامت کرد، و ممالک تمام دنیا او را مسلم گردانید، و اطراف دنیا بگرفت و بزمین عراق و ایران ملوک طوایف نصب کرد، و در ظلمات بجانب شمال عالم در رفت و بیرون آمد، و هم در عراق فوت شد، و ملک بدست او چهارده سال بود [(۴)].

[(۱)] اصل: بموض خشت و روی و مس بعوض گل سرب. پ: کلمه بر هم ندارد.

[(۲)] اصل: غلط دست جوازی. پ: مانند متن. غلط سطر بیست و جواز بر وزن گداز هاون چوبین باشد.

فرخی راست:

ای بگوپال گران کوفته پیلان را پشت چون کرنجی که فرو کوفته باشد به جواز هکذا معصره است که بدان روغن حبوبات کشند، خسرو گوید:

جای تنبول همی خوردی گنجاره تلخ پر ز گنجاره دهانش چو جواز روغن (فرهنگ اندراج و برهان قاطع) اما دست اصل همان دسته است که یاقوت هم عینا چنین نگاشته: «مفتاح ... طوله سبعة اذرع له اربعة عشر دندانه که اکبر من دستج الهاون» (معجم البلدان ۵۲ ج ۵).

[(۳)] بوسن: گرز آهنین (برهان).

[(۴)] راورتی: ۱۲ سال.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۵۱

الطبقة الثالثة ملوک الطوائف الاشکانیه

الاول اشک

بن دارا ارفعو [(۱)] گفتندی، نسبت او چنین یافته شد: اشک بن اشعار بن شاپور بن بلاتن بن اشکان بن الجباء بن سیاوخش بن کیکاوس [(۲)]. و پسر دارا اکبر بود و ملوک عجم او را بزرگ داشتندی و خدمت کردند، و بر سر مثالها اول نام او نوشتندی، و جمله ملوک طوایف که اسکندر ایشان را در ممالک عجم نصب کرد از یک خاندان بودند، همه اشک را خدمت کردند، اما او کسی را معزول نکردی اگر یکی ازین ملوک قصد دیگری کردی، ملوک او را منع کردند. تا مدت چهار صد سال برین قرار بود. چون اردشیر جامع خروج کرد، آن قاعده منهدم شد.

اما اشک در عهد خود بزرگ بود، تا پادشاهی انطیخس [(۳)] نام قصد او کرد، ملوک طوایف اشک را یاری کردند، و رومیان را منهدم گردانید و دیگر بار قسطنطین الملک قصد او کرد، او را نیز قهر کرد، و رومیه را نیز خراب کرد و باز آمد و فوت شد. و مدت ملک او ده سال بود، و الله اعلم.

الثانی اشکان

پسر اشک، بعد از پدر در ملک بنشست، و بعضی گفته‌اند: که ارفعو این پسر بود، مملکت را ضبط کرد، و کارها بر جاده نیکوئی کرد، و سیرت پدر نگاه داشت و ملوک طوایف او را بزرگ داشتندی، و مدت ملک او ده سال بود بعد از آن درگذشت.

[(۱)] راورتی: ازفعوا.

[(۲)] کذا فی الاصل، مجمل ص ۳۲: اشک بن دارا بن داراب.

مسعودی (مروج ۱: ۱۴۶): اسک بن اشغان بن انمر الجبار بن سیاوس بن کیکاوس. طبری (۲: ۱۲) افقور شاه بن بلاش بن سابور بن اشکان بن اش الجبار بن سیاوش بن کیکاوس.

[(۳)] اصل: النطیحش. ولی طوری که مصحح فاضل مجمل (ص ۵۹) تصحیح کرده اینجا هم درست شد، و ابن خلدون نیز چنین ضبط کرده.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۵۲

الثالث شاپور

بن اشکان. بعد از پدر بتخت نشست، و ملک حضر [(۱)] را بشام فرستاد، و بنی اسرائیل را عذاب بسیار نمود، و بیت المقدس را خراب کرد، و همچنان خراب بماند تا بعهد اسلام، چنانکه سنگی بر سنگی نمانده بود. شاپور مرد ظالم دوست بود و قاهر و ضابط و کین کش بود. چون از ملک او چهار سال بگذشت، مهتر عیسی علیه السلام را به بیت المقدس ولاده بود و مدت ملک او شست سال بود درگذشت. و الله الباقی.

الرابع گودرز

بن شاپور. پس از شاپور گودرز به تخت پدر نشست، و او را گودرز اکبر گویند، مرد ضابط و نیکو عهد بود، بملک خود که در ضبط داشت قانع بود، و مدت ملک او ده سال بود درگذشت. و الله الدائم.

الخامس گودرز الاصغر

بیک قول سرسق نام بود، و بقول تاریخ طبری گودرز اصغر پسر گودرز اکبر بود بقول دیگر ایران نام بود. نوزده ساله بود، که بتخت نشست. بیست و یک سال ملک راند، مرد جلد بود و با خلق نیکوئی کرد. و الله اعلم بالصواب.

السادس لرسی الاثغانی

چون بتخت نشست، با خلق نیکوئی کرد و ملک را ضبط کرد، و خصمان را مقهور گردانید و رسمه‌ها نیکو نهاد، و آئین داد گسترده، و در عهد او خلق آسایش داشتند و چون پادشاه گشت گفت: هر که در پادشاهی من هست، فرمان برداری کنید تا از من نیکوئی بینید، و هر که سر از فرمان من بکشد بزندان بکنم، و مدت ملک او چهل سال بود. و الله اعلم.

السابع الکسری الاثغانی

او را اردوان اکبر گویند، مرد ضابط و سایس و جلد بود، و چون ملک در تصرف آورد، با خلق نیکوئی کرد، و هر که از اطراف، قصد او کرد، آن قاصد را قهر کرد

[(۱)] اصل: خضر، ولی بقول ابن خلدون (۲: ۱۶۸) و مجمل (ص ۶۰) صاحب الحضر است.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۵۳

و از مملکت خود با خبر بود، و ملوک طوایف او را بزرگ داشتند، و ایشان را حرمت داشتی، و مدت ملک او چهل و چار سال بود. و الله اعلم.

الثامن بلاش [(۱)] الاشغانی

مرد دانا و عالم دوست بود، و پیوسته فرمودی تا پیش او کتب و اخبار گذشتگان خواندندی، و قصص گفتندی، و از احوال ملوک ماضی، و حسن خلق و سیر هر کس باز پرسیدی، و خلق در عهد او فراغتی داشت، و بشنودن اخبار و تواریخ مشغول بودی، و مدت ملک او بیست و چهار سال بود. و الله اعلم.

التاسع اردوان الاصغر

مرد فضول و مکنثار [(۲)] و معاشر بود، پیوسته بعشره و لهو مشغول بودی و نشاط کردی و در ایام او کاری نرفت که ذکر آن توان کرد، و او آخر ملوک طوایف بود و مدت ملک او سیزده سال بود، و بر دست اردشیر بابکان کشته شد.

الطبقة الرابعة الساسانية

الاول اردشیر الجامع

نسبت او از تاریخ طبری برین وجه نقل شد: اردشیر بن ساسان الاصغر بن بابک بن ساسان بن ساسان بن هرمس بن ساسان بن بهمن الملک بن اسپندیار بن گشتاسپ بن لهواسپ الجبار [(۳)]. چون از ملک سکندر، دویست و شست و شش سال، و بقولی دویست و هفتاد سال، و بقول ناصری پانصد و پنجاه سال بگذشت، اردشیر بابک خروج کرد، ساسان جد اردشیر مرد جلد بود چنانچه با هشتاد مرد تنها جنگ کردی آتشکده روستاخیز [(۴)] او داشت و ناحیتی از نواحی پارس او را بود، و او را پسری آمد، بابک نام کرد. چون بزرگ شد، بعد از پدر مهتر شد، او را پسری آمد، اردشیر نام کرد، چون از مادر بزاد

[(۱)] اصل: بلاش

[(۲)] مکنثار: کثیر الکلام و پرگوی (المنجد).

[(۳)] اصل: اردشیر بن ساسان الاصغر بن بابک بن ساسان الاکبر هرمس بن بهمن الملک الخ ... آنچه در متن نوشته شد از طبریست

مروج مسعودی (۱: ۱۵۰) اردشیر بن بابکشاه بن ساسان بن بها فرید بن دارا بن ساسان بن بهمن.

[(۴)] کذا در اصل وپ، طبری: رستاق خیر کوره صطخر.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۵۴

بر سر روی وی زیادت یک بدست [(۱)] موی بود، او را بنزدیک والی رستاخیز [(۲)] بردند که نام آن والی جوهر [(۳)] بود، او را قبول کرد و بزرگ شد و هنر آموخت.

چون بزرگ شد، و داد و عدل کرد، شبی بخواب دید: که فرشته او را گفت: که بیشتر ملک زمین بتو خواهد رسید، و بیدار شد و در ضبط ممالک جهد نمودن گرفت و ملوک طوایف را منقاد خود گردانید، و او مرد فاضل و نیکوروی بود و دلیر. علماء مجوس را جمع کرد، تا کتب زرتشت که ذو القرنین بسوخته بود و پریشان کرده جمع کردند، و بروم رفت و ضبط کرد، و ملوک ترک و هند او را مطیع گشتند، و بعد از دوازده سال که از ملک او بگذشت، لقبش شاهنشاه کردند. چون اردوان را بگرفت لگد بر سر او میزد تا بکشت. بس بزرگ شد و ممالک اقالیم ضبط کرد، و در اطراف ممالک خود، دوازده باره شهر معظم بنا کرد، و مدۀ ملک او چهارده سال و شش ماه بود و درگذشت. و الله اعلم بالصواب.

الثانی [(۴)] شاپور بن اردشیر

پادشاه نیکو رای و عادل بود، مادرش از اشکانیان بود، در میان غنیمت اردشیر گرفته بود، او بر وی عاشق شد، و از پدر خود بابکان او را پنهان گردانیده بود، که ساسانیان را از بهمن اسپندیار عهدی بود، که فرزندان خود را وصیت کردند: که هیچکس را از اشکان زنده نگذارند. چون آن کنیزک اشکانی را پنهان کرد به هیچ وجه عشق از دل او نمیرفت، عاقبت بر حکم وصیت بفرمود: تا آن کنیزک را بکشند، در پنهانی آن مرد امین که او را بکشتن کنیزک فرمان داده بود معلوم شد: که آن کنیزک را از اردشیر حمل است، فرزند داد، او را پنهان داشت تا فرزند ده ساله شد. روزی اردشیر بر تخت غمناک نشسته بود از بی فرزندی. آن مرد امین او را خبر داد، و از حال شاپور باز گفت، او را طلب کرد، و عزیزش گردانید، و ولی عهد پدرش شد، و بر تخت نشست. بعد از پدر مملکت بر وی قرار گرفت، و بروم رفت

[(۱)] بکسرتین وجب که حالا بلست گویند.

[(۲)] پ: رستا

[(۳)] اصل: بردند، بعد از نام آن والی الخ ... پ: مانند متن. طبری نام والی را باختلاف روایات طیروزه یا جزمیر نوشته.

[(۴)] اصل: الثامن.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۵۵

و شهرهای روم بگرفت، و از تمام روم مال بستد، و در زمان او [(۱)] مانی زندیق بیرون آمد، و هم در عهد او سیل عرم سبا را خراب کرد [(۲)]، و لعب نردهم در عهد او نهاده شد، و شش باره شهر معظم در اطراف عجم بنا نهاد، و مدت ملک او سی سال بود و درگذشت.

الثالث هرمز بن شاپور

او را هرمز البطل خواندندی از غایت دلیری، و هرمز الجری هم خواندندی.

از جلافت و دلیری چنان بود که بر شیر نشستی و شیر را رام کردی. پدرش شاپور او را بخراسان فرستاده بود، ماده [(۳)] لشکر بسیار شد، اعدا با شاپور گفتند: که هرمز قصد آن دارد، که ملک از تو بستاند، این غمز [(۴)] اعدا بسمع هرمز رسید، هرمز یک دست خود ببرید و بنزدیک پدر فرستاد، که خصمان چنین سعایتی کرده‌اند، و در عجم قرار آنست: که هر کس که ناقص باشد،

پادشاه نباشد، من خود را ناقص کردم تا دل پادشاه ازین غم فارغ باشد.

چون این پیغام به شاپور رسید بگریست و گفت: اگر از سر تا پای خود را ناقص کنی، فرزند و ولی عهد من توئی! او را ولی عهد کرد، و بعد از شاپور پادشاه شد، و اطراف ممالک عجم و حجاز و شام، و مبالغی از روم در تصرف آورد، و مانی زندیق را بر دروازه جندی شاپور ببلاد اهواز [(۵)] بردار کرد، و با خلق و اتباع پدر خود نیکوئی کرد، و مدۀ یک سال و دو ماه [(۶)] ملک راند.

[(۱)] اصل: و در زمان که او بر میانی زندیق. پ: بد مال زندیق

[(۲)] از کلمه و هم تا کرد در نسخه پ نیست، عرم به فتح اول و کسره ثانی جمع عرمه است سد يعرض به الوادی و المطر الشدید (المنجد).

در غریب القرآن گوید: عرمه و هی سکر الارض مرتفعه. فاعرضوا فارسلنا علیهم سیل العرم (الآیة)

[(۳)] کذا. پ: ماه

[(۴)] اصل وپ: عمر، ولی غمز درست باشد، غمز بالرجل و علیه:

طعن علیه و سعی به شرا (المنجد).

[(۵)] اصل: و مانی زندیق را و دروازه جنده شاپور ببلاد از هواز بردار کرد، پ: قند شاپور مجمل گوید: از دروازه گندی شاپور

بیاویختند. مجمل و طبری این واقعه را در عهد بهرام نویسنده طبری: فامر بقتله و سلخ جلده و حشوه تبنا و تعلیقه علی باب من ابواب مدینه جندیسابور بقول یاقوت (ج ۳) جندیسابور شهری بود در خوزستان

[(۶)] راورتی: ده ماه.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۵۶

الرابع بهرام بن هرمز

بعد از پدر بتخت نشست، مرد عالم و عادل بود، و اطراف ممالک پدر را در ضبط آورد و با خلق نیکوئی کرد، و بیک روایت مانی زندیق و اتباع او را بکشت و پوست مانی پرکاه کرد، و بر دروازه جندی شاپور بیاویخت. و صاحب تاریخ مقدسی چنین آرد: این بهرام هرمز باول مرد درشت و گران طبیعت بود و او را بهرام الصلف [(۱)] خواندندی، و با خلق درشتی کردی، و خلق از وی هراسان شدند، و بنزدیک موبد موبدان رفتند، و از حال درشتی بهرام باز گفتند ایشان را فرمود: که بامدادان هیچکس بدرگاه او نرود از خورد و بزرگ، تا تنها ماند. تا قدر مردان بشناسد، همچنان کردند.

بهرام از خواب برخاست، هر کرا از خورد و بزرگ طلب کرد، خورد و بزرگ را نیافت، خوف بر وی غالب شد، موبد موبدان بنزدیک او آمد، تا حال به بهرام باز گفت. بهرام توبه کرد و با خلق نیکوئی کردن گرفت و مدۀ ملک او سه سال بود، و درگذشت و الله المحسن علی خلقه.

الخامس بهرام بن بهرام

بن هرمز. چون بتخت نشست، خود را شاهنشاه لقب کرد، مرد بزرگ بود بلند همت، و با کس در بارگاه تخت سخت نگفتی، مگر با یک حاجب از بزرگ منشی که بود، اما با خلق عدل کرد. در عهد او ملک مضبوط بود و در حیات پدر سیستان داشت، پدرش

بخواند، ولی عهد کرد، مدت ملک او بروایت تاریخ مقدسی چهار ماه بود، و بروایت طبری چهار سال، و الله اعلم بالحقیقه.

السادس نرسی بن بهرام

پس از بهرام بملک نشست، و بعد از هفتاد سال او را پسری آمد هرمن نام کرد، او را ولی عهد گردانید، ممالک پدران مضبوط او بود، و با خلق نیکوئی کرد، و نه سال ملک راند، و در گذشت.

[(۱)] صلف: تمدح بما لیس فیہ او عنده و ادعی فوق ذلک اعجابا و تکبرا فهو صلف (المنجد).

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۵۷

السابع [(۱)] هرمن بن نرسی

بروایت تاریخ طبری با خلق بدخوئی کرد، چنانکه خلق از وی نفرت گرفتند.

چون او را معلوم شد توبه کرد، و با خلق نیکوئی کردن گرفت و ممالک ضبط کرد، و در وقت رحلت از دنیا فرزند نداشت مگر زن او حامله بود وصیت کرد، که اگر پسر آید او را شاپور نام کنند. ملک عجم شش ماه معطل بود و بی پادشاه. و همگان بر قرار می‌بودند، تا پسر آمد شاپور نام کردند و تاج از بر گاهواره او بیاویختند.

آورده‌اند: که این هرمن دختر ملکی را بزنی کرد، آن دختر او را دست نداد و (موبد) موبدان [(۲)] را بطلبید حاضر نبود، پسرش را پیرسید (فرمود [(۳)]: که هر که) در پادشاهی عاصی گردد [(۴)]، سزای او از چه بود؟ گفت: او را ببايد کشت، مگر زن یا دیوانه یا کودک! گفت چه گوئی اندر آنچه او را کشتن واجب نبود [(۵)]، آن کس که در کشتن او اشاره کند بر وی چه واجب آید؟ گفت: او را ببايد کشت پس موبدان را بکشت.

مدت ملک هرمن بن نرسی هفت سال بود و پنج ماه. و الله اعلم.

الثامن شاپور ذو الاکتاف

شاپور ذو الاکتاف بن هرمن بن نرسی. شاپور در شکم مادر بود، که تاج بر شکم مادرش نهادند و بروایت تاریخ مقدسی: چون از مادر بیامد، وزراء تدبیر ملک او میکردند تا پنج ساله شد، روزی بر قصر خود بر لب دجله [(۶)] نشسته بود، غلبه [(۷)] خلق شنید، گفت که حال چیست؟ گفتند: خلق بر سر جسر میگذرند، از کثرت انبوهی غوغا [(۸)] میکنند. فرمود: که دو جسر باید کرد، یکی از بهر روندگان، و یکی از بهر آیندگان. تا خلق را زحمت نشود. وزراء از کیاست شاپور خوشدل شدند و دیگر روز تا نماز شام جسر دیگر بساختند.

چون پانزده ساله شد، روی بدفع اعراب آورد، که در آن مدت او خرد بود و همه ملوک ترک و روم و عرب را طمع تصرف ممالک عجم افتاده بود، بسیار از

[(۱)] اصل: التاسع.

[(۲)] پ: و موبدان را.

[(۳)] کلمات بین قوسین در اصل نیست از (پ) گرفته شد

[۴] اصل کذا. پ: کرد

[۵] پ: بود.

[۶] پ: بر لب آب خود طبقات ناصری ج ۱ ۱۵۷ الثامن شاپور ذو الاکتاف ص: ۱۵۷

[۷] کذا فی الاصل وپ: شاید غوغا یا غلغله باشد، زیرا طبری نیز درین موقع کلمات ضوضاء موضحه آورده که غوغای مردم باشد در ازدحام.

[۸] اصل: غلبه. پ: غوغا.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۵۸

ملک عجم بگرفته خاصه عرب که تعدی بسیار کرده بودند و غارت و تاراج و کشتن خلق بر دست گرفته اول لشکر به دیار عرب برد، و ایشان را دفع کرد و خلق بسیار از ایشان بکشت، و آنچه باقی ماند، بجانب ملک روم رفتند، از بس که عرب را بکشت، دلش از قتل ایشان بگرفت، میفرمود: تا شانهاشان [۱] بیرون میکشیدند و میگذاشت.

روایت تاریخ مقدسی آنست: که عجوزی بر سر راه شاپور بنشست چون شاپور بدو رسید آواز داد: که ای شاه! یک سخن بشنو! شاپور بایستاد عجوز گفت:

که اگر کینه عجم میخواستی از عرب که تعدی کرده بودند بس شد، که بسیار کشتی! و اگر اسراف میکنی، هشدار که این را قصاص خواهد بود یعنی به محمد علیه السّلام در عهد اسلام، که همه عجم در تصرف عرب خواهد آمد قصاص از اشراف باز باید داد.

چون شاپور آن سخن بشنید، دست از قتل عرب برداشت، پس خواست که مملکت روم را در نظر آورد و لشکر بدان دیار کشد، در صورت سیاحان برفت مملکت روم جشنی فرموده بود، شاپور دران جشن به نظاره رفت، او را بشناختند و بگرفتند، و در خام [۲] کشیدند، و ملک روم لشکر بعجم آورد، و شاپور را با خود آورد، و جمله خزاین شاپور بستند، و در بلاد عجم بسیار خرابی کرد، و خلقی را بکشت چون بدر جندیشاپور [۳] رسید، آنجا فرود آمد، و مشکه‌ها روغن بود اسیران عجم برخام [۲] ریختند نرم شد، شاپور خلاص یافت، و در شب بدر شهر آمد، خلق شادی کردند، و هم در شب بیرون آمد، و بر لشکر روم زد، قیصر را بگرفت و از رومیان بسیار بکشت، و هر مال که از خزینه و بلاد او ستنده بود، همه بازستد، و بفرمود، تا هر چه خراب کرده بودند، از خاک و درخت روم عمارت کرد، و بعوض نخلی زیتونی بنشانند، و خاک در گردون [۴] و کشتی از روم بیاوردند، تا چون عجم معمور شد، هر دو پی پای او بکشید و او را بگذاشت تا باز رفت

[۱] اصل: سان

[۲] خام: چرم دباغت نشده (فرهنگ نوبهار) قصه در خام کشیدن وی مشهور است، مسعودی در مروج (۱: ۱۶۰) گوید: فجعله فی جلد بقره الخ ...

[۳] اصل: جنده شاپور

[۴] گردون: فلک و ارابه و گادی، و چرخ که از اسباب جرثقیل است (غیاث).

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۵۹

و مدت ملک او هفتاد و دو سال بود درگذشت، و پنج باره شهر در بلاد متفرقه بساخت.

بن نرسی برادر شاپور ذو الاکتاف، بعد از برادر بر تخت بنشست، اول عدل کرد و خلق از وی بیاسودند، چون سال تمام شد مزاج بگردانید، علماء پارس را بکشت و ملوک را یک یک بکشت. بکینه خویش خلق خروج کردند، و او را از ملک بیرون کردند، مدت ملک او چهار سال بود، و السلام.

العاشر شاپور

بن شاپور ذو الاکتاف. چون عم او را از ملک بیرون کردند او را بتخت بنشانند با خلق نیکوئی کرد، عدل پیشه گرفت، عم او را مطیع شد، و ممالک را ضبط کرد، و خصمان را از ملک باز داشت، بعد از پنج سال و چهار [(۱)] ماه حشم [(۲)] بر وی بشورید او در خیمه نشسته بود او را بکشتند.

الحادی عشر بهرام بن شاپور [(۳)]

او را در عهد پدر کرمانشاه خواندندی. چون پادشاهی بدو رسید، بر تخت نشست سخنان نیکو گفت و عدل کرد و با خلق نیکو روزگاری کرد، و ممالک را ضبط می‌داشت، و خصمان هر کسی بجای خود می‌بودند. چون از ملک او یازده سال بگذشت، بقول طبری پانزده سال، سپاه بر وی بشورید، و او را تیری رسید کشته شد. بعضی گفته‌اند: او را فرزندی نبود، ملک به برادر او رسید یزدجرد.

و بعضی گفته‌اند: پسر او بود، بعد از پدر بتخت نشست.

الثانی عشر یزدجرد الاثیم [(۴)]

یعنی یزدجرد بزهکار، و یزدجرد خشن هم گفتندی یعنی درشت. بعضی گفته‌اند او پسر بهرام شاپور ذو الاکتاف بود، بدخو بود و غلیظ و خونریز و ظالم و تباه کار و بزه کار. خلق عجم در ظلم او گرفتار آمد، و شفاعت هیچکس از وضع و شریف در باب هیچ گناه کار قبول نکردی، و خلق عاجز شدند و دست بدعا و تضرع

[(۱)] راورتنی: دو ماه

[(۲)] اصل: حسم

[(۳)] اصل: بهرام بن شاپور بن شاپور، بقول طبری و مسعودی بهرام ابن شاپور ذو الاکتاف است

[(۴)] اصل: اسیم.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۶۰

برداشتند، بعد از بیست و یک سال ناگاه اسپیی از دشت در آمد، و بر در سرای پرده او بایستاد، بر صفتی که هرگز هیچکس به لون و شیئت [(۱)] و خوبی او اسپیی ندیده بود. هیچکس گرد آن نمی‌یارست گشت.

یزدجرد بیرون آمد، زین بر پشت او نهاد و لگامش کرد، چون پاردم [(۲)] خواست که بیفگند، آن اسپ لگدی بر دل او زد چنانکه هلاک شد، و خلق از ظلم او باز رست، و اسپ بجست، و زین و لگام بینداخت و غایب شد همگنان اتفاق کردند، که فرستاده حق بود، تا خلق را از ظلم او خلاص داد و الله اعلم بالصواب.

الثالث عشر بهرام بن یزدجرد

بهرام گور، پسر یزدجرد الاثیم [(۳)]، مرد فاضل و شجاع و کریم، و در جلادت آیتی بود، و به همه جهان در عصر خود داستان نیکوئی بود، و آنچه او کرد از مردانگی، کس را از پادشاهان میسر نبود، پدرش یزدجرد را فرزند نمیزیست چون بهرام گور بزاد، او را بملک عرب، نعمان بن امرء القیس سپرد، که از دست پدرش یزدجرد و همچنان پدرانش از دست ملوک عجم نصب بودند یزدجرد بهرام را به نعمان سپرد، تا بهرام را در هوای عرب بپرورد، مگر بزید. نعمان او را بعرب برد، و بجهت او قصر خورنق در مدت بیست سال بساخت، گچ آنرا به شیر تر کرد، دویست ارش [(۴)] بلاء آن قصر بود، بهرام را به شیردایگان عرب و عجم که از نسل بزرگان بودند پرورد، و در برابر ایوان [(۵)] قصر خورنق دیهی بود سدیر [(۶)] نام، که از خوشی هوای آن، و کثرت ریاحین و درختان، مانند بهشت بود بر لب آب فرات. نعمان ملک عرب ترک ملک گرفت و عبادت مشغول شد، پسرش منذر [(۷)] بن نعمان بتخت نشست بهرام را می‌پرورد، و این منذر [(۷)] پسری داشت همزاد بهرام. هر دو را ادب و هنر فراوان بیاموخت

[(۱)] ر: ۱۳

[(۲)] پاردم: بر وزن کارکن تنگ و ریسمان زیر دم چارپا که آنرا دمچی یارانکی هم گویند.

[(۳)] اصل: الاثیم.

[(۴)] ارش بر وزن قمر، مخفف آن رش است، فاصله از سر انگشتان تا موفق و یا از سر انگشت میانه دست راست، تا سر انگشت میانه دست چپ، چون دستها را از هم گشاده دارند (فرهنگ نوبهار).

[(۵)] اصل: ایران. پ: و دران قصر

[(۶)] اصل و پ: سدید، مطابق به طبری (۲: ۷۴) و مجمل ۱۷۹: سدیر

[(۷)] اصل: منذر.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۶۱

و چون پانزده ساله شد، اسب و سلاح خواست، و دران نوع بی همتا بیرون آمد چنانچه با منذر [(۱)] بشکار رفت شیری دید بر گردن گوری سوار شده، تا آن گور را بشکند، تیر بر پشت گور زد، شیر و گور هر دو را بر زمین دوخت و بیفگند، آن روز نام او بهرام گور شد، پس از آن بخدمت پدر آمد با تجمل تمام، یک سال بخدمت بود تنگ آمد باز گشت، به نزدیک ملک عرب منذر باز رفت. چون پدرش را اسب لگد زد و بکشت و خلق عجم از یزدجرد شهیار در رنج بودند گفتند: اگر پسرش را ملک سازیم همچنان ظلم کند که پدرش کرد، پس ملکی از فرزندان اردشیر جامع پادشاه کردند چون بهرام خبر یافت لشکر برداشت، بر در مداین آمد، تا ملک پدر طلب کند اعیان و ارکان دولت بدان قرار دادند، که تاج پادشاهی را در میان دو شیر گرسنه وحشی نهند، هر که بردارد، ملک و پادشاه او باشد. دیگر روز جمله لشکر عرب و عجم جمع شدند بر در شهر مداین، بهرام پای در نهاد و سنگی در دست گرفت، و بمیان هر دو شیر در رفت، و بر پشت شیران بر نشست، و گوشهای شیران بگرفت، و سر ایشان بکوفت و برهم میزد تا هر دو را بکشت و تاج بر سر نهاد، و بر تخت آمد و بنشست، همه او را خدمت کردند. چون مملکت بر وی قرار گرفت، بطرب مشغول شد و بر خلق عدل میکرد، و جمله مصالح را به وزراء باز گذاشت، و از هیچ کاری تفحص نمیکرد، چنانکه ملوک اطراف طمع در ملک او کردند. خاقان ترکستان را خبر شد، با دویست و پنجاه هزار سوار از راه مازندران در عجم آمد و جمله خراسان و عراق را خراب کرد، بهرام بدان هیچ التفات نکرد، تا چون خاقان نزدیک رسید، خلق دل از بهرام برداشتند، که از وی هیچ کاری نخواهد آمد، از عجم سیصد مرد برگزید، و مملکت را بملکی سپرد نام او نرسی، و خود بطرف مغرب به آوازه شکار

برفت.

خاقان ترکستان را خبر بردند، که بهرام بگریخت، خاقان همچنانکه بود آرام گرفت، و ایمن شد، ناگاه بهرام از جانب آذربایگان درآمد، و بر لشکر خاقان زد، و جمله را بکشت و غنیمت بسیار کرد و بفرمود، تا غنایم را

[(۱)] اصل: مندر

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۶۲

حساب کردند، از زر و جواهر و مواشی، خراج سه سال مملکت بود سه سال مال رعیت جمله ممالک خود ببخشید، باز به عشرت مشغول شد و تنها بر شبه بازرگانان به هندوستان رفت، و در هندوستان بذات خود مردانگی بسیار کرد، و پیلان را به تنهای خود خرطوم بگرفتی و بر زمین زدی و سر از تن جدا کردی، و مصافهای هندوستان که خصمان ملک هند بودند تنها بشکست ملک هند را دختری بود به وی داد، به آخر خود را بر ملک هند آشکارا کرد، ملک هند مال از وی قبول کرد، و او را بسیار خدمت کرد و بعجم باز آمد، و مدام شکار میکردی، و از عجم کس فرستاد، و از رای [(۱)] سرود گویان هند طلبید، رای یک هزار زن و مرد سرودگویی بر بهرام فرستاد، گویند لولیان ایران از آن نسل اند، و حدیث کنیزک مطرب و شکار آهوان معروفست. بهرام از بزرگی و فضل که بود جمله زبانها بدانستی، و او را شعر عربیت بسیار است.

در تاریخ مقدسی چنین آورده است: که هر گاه که در خشم شدی لفظ عربیت گفتی، و هر گاه که در بارگاه بودی، لفظ پارسی گفتی، و هر گاه که در مصاف بودی و در جنگ ترکی گفتی، و با زنان حرم بزبان هرات سخن گفتی. و به همه اوصاف فرزاندگی آراسته بود، و در عهد او دولت خاندان پدران مصطفی علیه السلام در جنبش آمد، و قصی ابن کلاب که اول ملک عرب بود از اجداد مصطفی علیه السلام از مادر بزاد در عهد او و عهد بهرام گور شست سال بود در گذشت، و الله اعلم بالصواب.

الرابع عشر یزدجرد بن بهرام

چون بر تخت نشست با خلق داد، و عدل کرد، و ملوک اطراف او را منقاد شدند، و مملکت را در ضبط آورد. چون مدتی بگذشت. ملک روم خراج باز گرفت، دو پسر داشت یزدجرد: یکی فیروز، دوم هرمز. سیستان بفیروز داد، و هرمز را پیش تخت بداشت، یزدجرد هژده سال و چهار ماه و هژده روز ملک راند و در گذشت. هرمز ملک بگرفت، فیروز از سیستان بطرف غرستان [(۲)] و طخارستان رفت بملک هیاطله و از وی مدد طلبید و لشکر آورد

[(۱)] رای: لقب شاهان هند.

[(۲)] پ: کلمه غرستان ندارد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۶۳

و با هرمز مصاف کرد، هرمز با دو تن دیگر کشته شد، فیروز پادشاه شد، و یزدجرد در عهد خود دیواری میکرد [(۱)] از ارمینیه تا خزران بجهت پیدا کردن سرحد، تا بدر مازندران رسید، یزدجرد در گذشت.

الخامس عشر فیروز بن یزدجرد

چون پدرش بمرد، میان او و برادر حربها و مصافها شد در حدود مرو، و برادرش کشته شد، فیروز تخت عجم بمدد ملک طخارستان

که ایشان را هیاطله گفتندی بگرفت و داد و عدل کرد و سیرت نیکو و مرحمت پیشه گرفت، و بعد از آن هفت سال در ملک او قحط افتاد، چنانچه درین هفت سال باران نبارید و بیشتر حیوانات بیابانها هلاکت شدند. فیروز بلاد ممالک خود (را) فرمان داد تا در انبارها غله و خزاین و ذخایر گشادند و آنچه بود بر خلق بوظایف [(۲)] ما یحتاج ایشان قسمت کردند، تا درین مدت هفت سال هیچکس در مملکت او از گرسنگی هلاک نشد مگر یک مرد بشهر اردشیر. این حدیث از تاریخ مقدسی نقل شد. پس از هفت سال حق تعالی از آسمان باران فرستاد چندان غله و نعمت از زراعت حاصل شد که از هر دانه هفت خوشه، و از هر خوشه هفتصد دانه برست، چنانچه حق تعالی در قرآن فرمود: *کمثل حبه انبت سبع سنابل فی کل سنبله مائه حبه* [(۳)].

مقدسی چنین نقل کرده است از مفسران: که معنی این آیت در هیچ وقتی نبوده است مگر در وقت فیروز، بعد از قحط فیروز با هیاطله جنگ کرد و شکسته شد و عهد کرد با ایشان، و بملک باز آمد، و بعد از آن دوم بار عهد بشکست و با هیاطله مصاف کرد و کشته شد، و فیروزنه شهر بنا کرد در اطراف ممالک خود، و بیست و هفت سال بود تا اجل فیروز آمد. و الله اعلم بالصواب.

السادس عشر بلاش بن فیروز

چون مدت فیروز در گذشت، از دو پسر ماند: بلاش [(۴)] و قباد. بلاش مرد عاقل و عادل بود و عمارت دوست، و با خلق نیکوئی بسیار کرد، و مملکت را به عدل و نیکوئی آبادان گردانید، شانزده [(۵)] شهر را بنا نهاد چون او به تخت بنشست، قباد با پنج کس از خواص، بطرف ترکستان، بنزدیک خاقان رفت بطلب مدد. چون چهار سال از ملک بلاش درآمد در گذشت و الله اعلم.

[(۱)] در اصل میگرد نیست از (پ) گرفته شد

[(۲)] کذا، پ: بوصایف

[(۳)] قرآن: البقره ۲۶۱

[(۴)] اصل: بلاش.

[(۵)] اصل: شانزده.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۶۴

السابع عشر قباد

چون برادرش بلاش بتخت نشست، قباد با پنج تن از ابناء ملوک عجم، روی بترکستان نهاد، چون بحد نیشاپور رسید، بخانه دهقان فرود آمد، دهقان دختری داشت در غایت جمال، و آن دهقان از نسل ملوک ما تقدم بود بحوادث روزگار گریخته و واقعه زده آنجا افتاده بود، و ساکن شده. چون چشم قباد بران دختر افتاد بر وی عاشق شد و بطریق که ممکن گشت او را در عقد خود آورد و سه روز آنجا مقام کرد، بعد از سه روز انگشتین لعل گران قیمت، از بند زربفت ازار باز کرد و بدان دختر داد، او را همچنان در نکاح خود بگذاشت، و بطرف ترکستان رفت.

آن دختر از قباد بار گرفت، و بر سر نه ماه پسری آمد، نوشروان نام کرد، قباد بعد از چهار سال از ترکستان باز آمد و لشکر گران آورد چون بدان موضع رسید، نوشیروان و مادرش بودند، پسر را پیش او بردند. درین وقت بلاش در گذشته بود، خلق عجم رسولان بنزدیک قباد فرستادند، او را طلب کردند برفت و به ملک نشست، و او مرد بسلامت بود و از خون ریختن پرهیز کردی فساد در میان

خلق بسیار شد، و از ایشان شخصی بیرون آمد، نام او مزدک [(۱)] دعوی پیغامبری کرد، و تمام دین زرتشت را گفت برقرار است مگر دو چیز:

یکی زنان و یکی مال. این دو چیز میان خلق مشترکست.

جمله مفسدان و سفهای جوانان بر وی جمع شدند، و کار نسب [(۲)] خلق درهم شد.

قباد سست مزاج بود، بمزدک ایمان آورد، ده سال ازین فساد برآمد، خلق جمع شدند، قباد را یافتند و حبس کردند، و جاماسپ بحیله خواهر خلاص یافت و بعد از پنج سال لشکر آورد بی جنگ ملک بگرفت، و چهل سال ملک راند و در عهد خویش نوشیروان را ولی عهد کرد، و عرب باو مخالف شدند، و از یمن تبع بیامد، برادر زاده را بجنگ او فرستاد، قباد به هزیمت شد، تا وی آنجا کشته شد. مدت ملک او چهل و دو سال بود و در عهد او ولادت عبدالمطلب بود جد پیغامبر علیه السلام، او را از قبایل عرب بمکه آوردند.

[(۱)] در اصل مزدک هم خوانده میشود.

[(۲)] در اصل کار و کسب هم خوانده میشود، پ: نسب.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۶۵

الطبقة الخامسة الأکاسرة

الاول نوشیروان بن قباد

چون بتخت نشست، هشتاد هزار مرد را در یک روز بکشت و دین زرتشت را بر قاعده شریعت او تازه کرد، و دیواری که هرمز برای سرحد میان عجم بر کشیده بود و نیم کاره مانده، تا به باب الابواب بکشید و راه ترکان خزر مسدود کرد و با خلق خدای تعالی داد و عدل کرد، مدام به پرورش و آسایش رعیت و لشکر مشغول بود، کار دین و دنیا خلق بساخت و مهیا گردانید، چون از ملک او پنج سال بگذشت، لشکر بروم برد، به انطاکیه رفت، و آن شهر بگرفت، و شکل آن شهر بر کاغذی نقش کرد، و بحدود مداین بران صورت شهری بنا کرد، و رومیه نام نهاد، و اسرای [(۱)] انطاکیه را آنجا ساکن گردانید، و از انطاکیه به اسکندریه رفت و بگرفت و به قسطنطنیه رفت، و ملک آن شهر خراج قبول کرد، از آنجا به خزران [(۲)] ترکستان رفت، و خلق را بکشت، و خراب کرد، و از آنجا باز گشت به یمن رفت، آن ملک مطیع او شد، با خاقان ترکستان قرابتی کرد و دختر او بخواست. بعد از آن یک سال از خاقان مدد خواست، با ملک هیاطله و ترکستان و قفقاق و طخارستان قتال کرد، و او را بکشت. و کینه جد خود فیروز باز خواست، و همه شهرها خراب کرد، و بما وراء النهر و فرغانه رفت و به مداین باز آمد، و لشکر به سرانندیپ فرستاد، و بر مملکت هند خراج مقرر کرد تا حد مغرب بگرفت و هیچکس را از ملوک عجم آن سلطنت (و) ملک نبود که او را بود. بعد از بیست سال از ملک او، ولادت پدر مصطفی علیه السلام بود عبد الله بن عبدالمطلب.

چون چهل سال از ملک او بگذشت، ابرهه از حبشه پیل آورد، تا کعبه را خراب کند. هم درین سال ولادت مبارک سید انبیاء بود علیه السلام و التحیه چنانچه فرموده است که: ولدت فی زمن الملک العادل انوشیروان [(۳)].

و این نوشیروان پادشاه نیکو سیرت بود، او را همین مدح پیغامبر که ملک عادل

[(۱)] اصل: و سرای

[۲] اصل: به حرزان، که صحیح آن حرران است و ناحیتی بود در شرق خزر (حدود العالم)

[۳] اصل: ولادت فی زمن ... این حدیث در صحاح نیامده ولی شهرت زیاد دارد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۶۶

فرموده است از مناقب کفاف باشد، و مدت ملک او چهل و هفت سال بود و در گذشت. و الله اعلم بالصواب.

الثانی هرمز بن نوشیروان

بعد از پدر به تخت نشست، مادر او دختر خاقان بود، هرمز مرد با ادب بود چون ملک بر وی قرار گرفت، توانگر و درویش، قوی و ضعیف از ملک او آسوده شدند، به هیچ وجه بر خلق ظلم نکرد و حشم را از تعدی منع کلی کرد، حشمها او بر سرحدها در محافظت سستی کردند، خاقان ترکستان که جدش بود، طمع ملک او کرد، و ملک روم شهرهای شام که نوشیروان ستنده بود باز گرفت، و از طرف یمن، حمیر و تباعه [۱] از حجاز بیرون آمدند، و شهرها پارس بگرفتند و خراب کردند، هرمز در مداین عاجز بماند، خاقان ترکستان بیامد، خراسان با هرات بگرفت، هرمز مشورت کرد با موبدان خود، به تدبیر ایشان بهرام چویننه را با سپهداران به طبرستان و گرگان، بدفع خاقان فرستاد، تا لشکر ترکستان را به در بلخ هزیمت کرد و ایشان سیصد هزار سوار بودند، و خاقان را بکشت و پسر او را بگرفت، بنزدیک هرمز فرستاد، با شش [۲] هزار اسیر و غنایم بسیار. هرمز با او بد کرد، بنزدیک بهرام غلی [۳] فرستاد و دوک و پنبه، و بهرام بدین سبب عاصی شد بیامد و لشکر به مداین آورد، پیش از آن با پرویز مصاف کرد، پرویز منهزم شد و بروم رفت، بهرام ملک بگرفت، و خطبه بنام پسر یزدجرد هرمز کرد و مدت ملک او یازده سال و هفت ماه بود، و پیش از آن بچند روز هرمز را هم خدمت او کشته بودند. و الله اعلم بالحقیقه.

الثالث خسرو پرویز

بن هرمز انوشیروان [۴] چون از پیش بهرام جویننه بهزیمت برفت بروم شد قیصر او را عزیز داشت. و دختر خود مریم او را داد، پسر خود را با هفتاد هزار سوار نامزد کرد، بعد از هفده ماه چون آن لشکر بعجم آورد، حشم عجم از بهرام بگشتند بخدمت پرویز پیوستند، بهرام با چهار هزار مرد بماند. بعد از آنکه میان ایشان

[۱] اصل: تاییعه

[۲] اصل: تا شش

[۳] اصل: علی. ولی غل صحیح خواهد بود، زیرا میخواند (۱: ۲۶۵) نیز درین مورد غل آورده.

[۴] این نام در اصل گاهی انوشیروان و گاهی نوشروان بدون یاء آمده، در هر جا مطابق باصل نقل افتاد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۶۷

حربها رفته بود، بهرام بهزیمت بترکستان رفت بخدمت خاقان و آنجا بعد از هفت سال کشته شد، مملکت پرویز را صاف شد، و او مرد نیکو اوصاف بود عادل و رعیت پرور و جوانمرد و بخشنده و ضعیف نواز. آنچه او را جمع شد از ملوک عجم هیچکس نداشت. اول تاجی از چهارصد من زر سرخ زده بود، و یک پاره یاقوت که طول او یک بدست بود چون آفتاب رخشان دران نشانده، و یک هزار دانه مروارید هر یک چند بیضه گنجشک چون ستاره رخشان. آن جمله در تاج و تخت او وضع کرده و آن تاج بزنجیرها از اطاق بارگاه او چنان آویخته، که چون بر تخت نشست تاج بر سر او چست آمدی، تا بیننده را گمان افتادی، که این تاج بر سر او

نهاده است [(۱)].

دیگر اسپه داشت شب‌دیز نام، که در همه دنیا بصورت و شیئت [(۲)] و ملاححت او مرکبی نبود، او را نعل و میخ زرین زد، و شباروزی سی فرسنگ بدویدی مدام با زین و لگام و دم بسته در پیش تخت او بودی، هر چه او خوردی بدان اسپ دادی. دیگر زنی داشت شیرین نام رومی ماهروی، که در همه جهان بصباححت و ملاححت او زنی نبود. دیگر گنج باد آورد داشت و آن چنان بود: که قیصر روم از حشم خود خایف شد، صد کشتی خزینه خود خواست [(۳)] تا بنزدیک حبشه فرستد با مانت. و از جمله آن سی کشتی پر دینار و زر و سیم، و سی کشتی پر درم نقره، و بیست کشتی پر گوهر و یاقوت و دیگر اجناس جواهر، و بیست کشتی سیمینه ساخته. چون آن کشتیها در دریا افگند تا بحبشه روند، آن کشتیها را باد در ربود و به انطاکیه آورد، که ملک پرویز بود جمله بگرفت، و در خزینه نهاد، و آنرا گنج باد آورد نام کرد، دیگر یک هزار پیل جنگی داشت و پنجاه هزار اسپ و است بر آخر داشت دوازده هزار اشتر و سی و هشت هزار اسپ تازی بود، و دوازده هزار زن داشت از آن سه هزار آزاد خدمت او کردند و نه هزار بنده. سی و هشت سال ملک او بود چون بیست سال از ملک او بگذشت مصطفی علیه السّلام مبعوث شد به مکه چون سی سال بگذشت

[(۱)] در متن اصل: (است) نوشته شده و بالای آن (اند) نگاشته‌اند.

[(۲)] این کلمه در (،) هیئت است، (ر: ۱۳).

[(۳)] خواست در اصل نیست، از (پ) گرفته شد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۶۸

مصطفی از مکه بمدینه هجرت کرد. در سنه سبع من الهجره مصطفی علیه السّلام عبد الله بن حذافه سهمی [(۱)] را بنزدیک پرویز برسالست فرستاد، و نامه نبشت و به اسلامش دعوت کرد، اسلام قبول نکرد، و نامه مصطفی پاره کرد، و دو مرد بفرستاد بنزدیک ملک یمن که بنده از بندگان ما در حجاز دعوت نبوت میکنند، او را بگیر بنزدیک من فرست. ایشان را گفت: اول نزدیک محمد روید اگر نیاید بنزدیک ملک یمن روید، تا مدت شش ماه بمکه بمانند، تا بعد از شش ماه تنگ آمدند خواستند تا بملک یمن روند بخدمت مصطفی علیه السّلام آمدند، که ما تنگ آمدیم، مصطفی علیه السّلام فرمود: که خدای مرا خبر کرد، که دوش شیرویه [(۲)] پسر پرویز پدر را بکشت ایشان برفتند چون نزدیک ملک یمن رسیدند، نامه شیرویه رسیده بود، و آن معجزها ایشان را روشن شد، باز آمدند، و ایمان آوردند، و ملک پرویز به آخر شد. و الله اعلم.

الرابع شیرویه

بن پرویز. بعد از پدر به تخت نشست، و مادر او دختر ملک روم بود مریم نام. چون پدر را بکشت، محبوسان را خلاص داد، سی هزار مرد که در حبس پرویز بودند همه را آزاد کرد، و زنان پدر را شوهر داد. بروایت دیگر شانزده برادر بروایت دیگر هژده برادر را با پدر بکشت، و با خلق داد و عدل کرد. اما نظام از کار ملک عجم برفت، و فتور باطراف آن راه یافت و در عهد او قحط افتاد، که از ده تن نه تن دران قحط هلاک شدند. از پرویز دو دختر ماند: یکی پوران دخت [(۳)] یکی آرمیدخت [(۴)]. هر دو برادر را ملامت کردند که از حرص پدر و برادران را بکشتی، نفرین کردند او را. در کتاب چنین دیده شد، که چون پدر را بکشت به زن پدر شیرین نام طمع کرد، او را بخود خواند. شیرین جواب داد: که ما را بعد از پدر تو بهتر از تو نخواهد بود، اما یک هفته صبر کن، تا در وفاء پدر تو تعزیت بدارم، تا خلق مرا به بیوفائی سرزنش نکنند شیرویه شیرین را مهلت داد شیرین یک هفته بر سر خاک پرویز رفت و هر چه از مال و نعمت داشت

[۱] اصل: خذافه بقرار الاصابه (۴: ۵۵) عبد الله بن خذافه بن قیس بن عدی بن سعد بن سهم القرشی السهمی.

[۲] اصل: شرویه

[۳] اصل وپ: توراندخت. طبری (۲: ۱۶۶) و مروج مسعودی (۱: ۱۷۵): بوران

[۴] اصل وپ: آرزومندخت، جمهور: آزرمی دخت.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۶۹

بخلق داد و بعد از هفت روز خود را بر سر تربت او هلاک کرد. و در کتاب معتبر چنین یافته شد: که چون از ملک شیرویه هشت ماه برآمد، خزاین و دفاین عرض میداد، آوندی [(۱)] یافت سر به مهر خاتم پرویز، بر سر آن نبشته که داروی باه! شیرویه در کار زنان حرص تمام داشت، آن مهر برداشت دارویی که در آن آوند بود یک انگشت در دهان نهاد، آن دارو خورد، به زهر معجون بود از آن هلاک شد، و ملک به آخر آمد، و این حدیث دلیل است، بر کمال شهامت پرویز که بعد از وفات خود به هشت [(۲)] ماه کشنده خود را بزهر هلاک کرد، و شیرویه بشومی پدر کشتن و برادران هلاک کردن، هیچ برخورداری از ملک ندید و چنین روایت میکنند: که بدان شومی حق تعالی نعمت خواب از وی برگرفت و راحت غنودن از وی سلب کرد، تا هلاک شد.

الخامس اردشیر

خرد بود پسر شیرویه، او را بتخت نشانند، و یکی [(۳)] از مهتران عجم را نایب او کردند، تا تیمار ملک بدارد. شیرویه لشکر بروم فرستاده بود، شهر آرای [(۴)] را بر سر ایشان سالار کرده، تا خراج روم بیاورد. چون شهر آرای [(۴)] را معلوم شد، از حال نشانندن اردشیر بی مشورت او بدان رضا نداد، و لشکر باز آورد و اردشیر را بگرفت و بکشت. و الله اعلم.

السادس شهر آرای [(۴)]

از روم بیامد با لشکر، و اردشیر را که بتخت نشانده بودند بگرفت و بکشت و خود بر تخت نشست و تاج بر سر نهاد. عجم از خدمت او ننگ کردن گرفتند قصد کشتن او کردند. پوران دخت [(۵)] که دختر پرویز بود حيله کرد، و خلق را بکشتن او تحریص نمود. در موکب که برنشسته بود و به گشت میرفت، یکی

[(۱)] آوند: بر وزن پابند، ظرف (فرهنگ نوبهار)

[(۲)] ترجمه راورتی شش ماه

[(۳)] و یکی در اصل نیست از (پ) گرفته شد. نام این مهتر بقولی مهادر جشنس بود.

[(۴)] اصل: شهر آرا، پ و راورتی: شهر آرای. طبری (۲: ۱۶۷) و البیرونی و غیره: شهر براز فردوسی: گراز ملقب به فرائین. بقول

طبری نام وی: فرخان ماه اسفندار. بیرونی: حرمان خوهان. راورتی در بعضی نسخ: شهریار. مدت سلطنت اردشیر: یک سال و ۶ ماه.

[(۵)] اصل وپ: توران دخت.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۷۰

از جمله سرداران عجم نیزه بر پهلوی او زد او را از اسپ در انداخت، دیگر سواران او را نیزه میزدند تا بکشتند، مدت ملک او بروایت مقدسی بیست روز بود. بروایت طبری چهل روز بود. چون او را بکشتند، رسن در پای او کردند و گرد شهر میکشیدند. و

اللّٰه اعلم.

السابع پور اندخت [(۱)]

بنت پرویز که مهتر بود، همه عجم باتفاق او را بملک نشانند، چون بتخت نشست سیرت خوب با خلق آغاز نهاد و عدل کرد، و رعیت را پرورد و خراجها ببخشید و حشم را مال بسیار داد، و خزاین و دفاين همه بر ملوک و امراء قسمت کرد و آن مرد که شهر آرای را کشته بود، فسفروخ [(۲)] نام، او را وزیر خود گردانید چلیپائی که پرویز از ملوک روم گرفته بود باز فرستاد، ملوک اطراف به پادشاهی او راضی شدند، نیکو رای و تدبیر بود، هر چه کرد بدان راضی بودند چون خبر پادشاهی او به مصطفی علیه السلام رسید فرمود: لا- یصلح قوم یملکهم امرأه. پیروزی نباشد قومی را که پادشاه ایشان زن باشد. و بروایت مقدسی یک سال و نیم، و بروایت طبری یک سال و چهار ماه ملک راند و در گذشت بعد از وی مردی از خویشان جشنسده [(۳)] نام ملک بگرفت، یک ماه و نیم ملک راند، نام آن مرد در تاریخ مجدول نیاورده‌اند. اما طبری گوید: که آن مرد را نام در تاریخ و اخبار عجم پیدا نیست.

الثامن آرمیدخت [(۴)]

بنت پرویز، بعد از خواهر بملک نشست، داد و عدل کرد ملک را بتدبیر نگاه داشت در آل کسری زن ازو خوبتر نبود اصفهد خراسان مردی هرمز نام از ملوک عجم در عهد پرویز و شیرویه و پوران دخت [(۱)]، خراسان او داشت او را پسری بود رستم نام، و این رستم به نیابت پدر بخراسان بود. اصفهد به ملکه آرمیدخت [(۴)] پیغام کرد، که اگر مرا شوی کنی، من پیش تو خدمت کنم

[(۱)] اصل و (پ): توراندخت

[(۲)] اصل: سفروخ. طبری: فسفروخ بن ماخر شیدان.

[(۳)] اصل: خنده.

پ: جبذ، طبری (۲: ۱۶۸) جشنسده، حمزه درستی (۱۸): جشنس بنده، آثار الباقیه: فیروز بن جمر المحسس بن مرکسه بن منوزاد ملقب به حوسدید.

[(۴)] اصل و پ و راورتی: آرمندخت.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۷۱

و ملک ترا نگاه دارم. آرمیدخت جواب داد: که ملکه چون بر تخت باشد آشکارا شوهر کردن مصلحت نباشد، صواب آنست: که اگر از منت می‌باید حالی بنزدیک من آیی، و مراد خود حاصل کنی! اصفهد برین جواب بیارامید چون شب شد بیامد بدر سرای. امیر حرس را ملکه فرمان داد که سر او را بردار، و بنزدیک من آر! امیر حرس او را بکشت. رستم را بخراسان خبر شد، لشکر بیاورد، و آرمیدخت را بگرفت، و به ستم با او ببود. پس هر دو چشم او را کور کرد، پس بکشت. مدت ملک او شش ماه بود، و بروایت مقدسی چهار ماه. و اللّٰه اعلم.

التاسع کسری

بن مهر جشنس [(۱)]. چون آرمیدخت [(۲)] کشته شد، اکابر عجم طلبکار پادشاه شدند، و با اطراف کسان فرستادند، به اهواز مردی بود از نسل اردشیر بابکان. نام او کسری بن مهر جشنس [(۱)] او را بیاوردند، ملک بدو دادند. روزی چند بود، اساس ملک

ندانست، و در تدبیر کارها عاجز شد و ضبط نتوانست کرد، عجم بر وی بشوریدند تا او را بکشند ملکی دیگر طلب کردند، نشان یافتند، که بطرف نصیبین کسی هست از فرزندان پرویز بران اشارت برفتند. از نسل پرویز پسری از شیرویه گریخته بود، و در نصیبین مخفی میبود او را بیاوردند و بر تخت نشانند، روزی چند در ملک بود، او نیز در کار ملک داری عاجز شد. چون ممارست نیافته بود مضطر گشت و کارها [(۳)] پریشان میگرد. او را نیز از مملکت معزول کردند.

العاشر جشننده [(۴)]

چون تخت از آن مرد خالی شد، طلب ملک دیگر کردند از فرزندان نوشروان یکی را نشان دادند جشننده نام، او را بیاوردند، و بر تخت نشانند. و چون تاج بر سر او نهادند، سرش نیک بزرگ بود گفت: آن تاج بر سر من تنگست

[(۱)] اصل: مهر جیش. راورتی: مهر جیش. طبری: مانند متن

[(۲)] اصل: آرزومندخمت.

[(۳)] اصل: بر کارها

[(۴)] اصل و راورتی: جنید طبری (۲: ۱۶۹) فیروز ابن مهران بخشش و یسمی ایضا جشننده.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۷۲

مردمان آن سخن را فال بد داشتند، که نخست بر زبان او تنگی رفت اگر (از) ملوک است (چرا) [(۱)] این قدر ندانست؟ او را از آن تخت فرود آوردند و معزول کردند.

الحادی عشر فرخزاد

بن خسرو [(۲)] از پیش شیرویه گریخته بود و بحد مغرب نزدیک نصیبین رسیده او را طلب کردند و بیاوردند و بر تخت نشانند و پادشاهی بدو سپردند.

چون کار ملک عجم به آخر رسیده بود، و دولت عرب روی به ارتفاع نهاده کلاه پادشاهی بر سر هیچ ملک چست نمی آمد. از آنچه عمامه آمده بود، و کار کلاه رفته [(۳)]، و آتشگاه گذشته و هنگام کعبه گشته. چون شش ماه از ملک فرخزاد گذشت او را هم بکشند. و السلام علی من اتبع الهدی.

الثانی عشر یزد جرد شهریار آخر ملوک العجم

بن پرویز، باصطخر فارس بود، محبوس بود، و شانزده سال شده بود و چون او از مادر بزاد، او را پیش (پدر) [(۴)] بردند او را پرویز بستند و بر زمین زد تا مگر بمیرد که منجمان و ارباب اسرار او را آگاهی داده بودند، بدانچه ملک عجم بر یزد جرد شهریار ختم شود. چون او را بر زمین زد نمرود. پرویز گفت:

تقدیر خدای بتدبیر بنده باطل نگردهد. چون حکم چنین خواهد بود، او را به اصطخر فارس محبوس فرمود. درین وقت اکابر عجم او را بیاوردند و بر تخت نشانند، چون چهار سال از ملک او بگذشت، کار عجم ضعیف شد، خللها در اطراف ممالک ایشان راه یافت.

[(۱)] اصل: ازو چرا ندارد

[(۲)] کذا، طبری (۲: ۱۶۱): فرخزاد خسرو

[(۳)] اصل: کلاه و فتنه و آتشگاه، از (پ) تصحیح شد.

[(۴)] اصل: کلمه پدر ندارد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۷۳

أمیر المؤمنین عمر رضی الله عنه سعد وقاص را بجانب مداین فرستاد با لشکر صحابه رضی الله عنهم، یزدجرد شهریار از مداین بجانب خراسان آمد از راه خوزستان و پارس. رستم فرخ هرمز را بجنگ لشکر اسلام فرستاد رستم چون دید که کار به آخر رسیده است، یزدجرد را خبر کرد تا بخراسان رفت با هزار مرد خازن، و هزار بازدار، و هزار سگبان و آنچه لایق شکار باشد، و پادشاهی و نشاط.

رستم پیش لشکر اسلام باز آمد، میان او و سعد وقاص حربها رفت، تا به قادسیه رستم کشته شد. و پس از ان مداین را در سال شانزدهم [(۱)] از هجرت بگرفتند، و یزدجرد بجانب خراسان رفت تا در عهد امیر المؤمنین عثمان رضی الله عنه [(۲)]، در سال سنه احدی و عشرین از وفات مصطفی صلی الله علیه و سلم [(۳)] ماهوی دهقان [(۴)] مر یزدجرد را در آسیابی بکشت، و کار ملوک عجم به آخر رسید.

ملک خدای تعالی باقی است. و مدت پادشاهی یزدجرد بیست سال بود. و الله اعلم.

[(۱)] اصل: شانزدهم.

[(۲)] اصل: عنهم

[(۳)] راورتنی: سال ۲۱ هجری ۶۲۴ ع

[(۴)] در مجمل گوید: که ماهوی سوری سپهد مرو حیلت کرد، و بعد از آن بفرمان ماهو، یزدجرد در آسیابی به دست آسیابانی کشته شد (ص ۸۴).

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۷۴

الطبقة السادسة التابعه [(۱)] ملوک الیمن

اشاره

الحمد لله عالم السر و العنن، مقلب الايام و الزمن، و الصلاة على محمد المبعوث بالحق كاسر الاصنام و الوثن [(۲)]، و السلام على آله و اصحابه الانصار و المهاجرين الى الله من الوطن، سادة العرب و الشام و الیمن. و سلم تسليما كثيرا. اما بعد چنین گوید: عبد الراجئ لطف ربانی، عثمان محمد منهاج الجوزجانی عصمه الله تعالی عن الجانی: که ذکر این طبقه از تاریخ مقدسی و تاریخ طبری نقل افتاد بر سیل ایجاز و اختصار.

مقدسی چنین روایت میکند: بعد از آنچه تکه [(۳)] قحطان بن عامر بن شالخ بن ارفخشذ بن سام بن نوح به یمن فرود آمد، یعرب قحطان پادشاه شد، و این یعرب اول کس بود [(۴)]، که لغت عرب گفت، و اشتقاق زبان عرب از اسم او شد، و بعد ازو در تاریخ معلوم نیست که پادشاه که شد؟

آنگاه یکی از ایشان فرع بن مهیب بن ایمن [(۵)] از فرزندان همیسع بن حمیر در زمان ضحاک، عمالقه را از دیار یمن بیرون کرد، و داماد افزیدون شد و هم از ایشان پادشاه شد: شمر ذی الجناح [(۶)]. و هم دران عهد مهتر موسی علیه السلام بیرون آمد، و ملک عجم منوچهر بود، و هم از ایشان سمرسهنص [(۷)] پادشاه شد، و هم از ایشان ذو یصرع [(۸)] پادشاه شد، و هم از ایشان دو مریح [(۹)] پادشاه شد. فی الجمله پانزده مرد از ایشان در ساله‌ها بسیار پادشاه یمن بودند، تا عهد به حارث رایش شد، که اول تابعه یمن بودند. و الله اعلم و السلام.

[(۱)] اصل: تابعه، ولی تابعه جمع تبع است که بقول سهیلی بمعنی ملک متبع است زمخشری گوید:

قیل لملوک الیمن التباعه، لانهم یتبعون (ابن خلدون ۲: ۵۰)

[(۲)] اصل: و الشمس.

[(۳)] کذا، ابن فقیه ۳۳: یقطن بن عابر بن شالخ بن ارفخشد بن سام بن نوح به یمن فرود آمد، راورتی:

قحطان بن عابر بن شالخ بن ارفخشد بن سام بن نوح.

[(۴)] بود در اصل نیست از (پ) گرفته شد

[(۵)] کذا، مجمل ص ۱۵۳: شمسو بن الاملوک عمالیق را از یمن راند، حمزه: شمر بن الاملوک.

ابن خلدون (۲: ۵۱): عرب بن زهیرا بن ابین بن الهمیسع ...

[(۶)] اصل: دی الجناح

[(۷)] کذا؟

[(۸)] طبری: ذو شرح. مجمل: ذو سرح، یا ذو الصرح ابن خلدون.

[(۹)] کذا در اصل وپ.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۷۵

الاول الحارث الرایش

و نسبت او در مقدسی چنین می‌آرد: الحارث بن مهیب بن ایمن، بن دی برحم بن رایید بن المغرب بن بطن بن عذیب بن دهیر بن التبع بن حمیر بن سباب بن یشخب بن یعرب. اما بروایت طبری: رایش بن یعب بن قحطان بن ابی شداد [(۱)]. حارث رایش در جهان با ملوک اطراف (حرب بسیار کرد و ممالک اطراف) [(۲)] بگرفت، و حدود مغرب و مصر در تصرف آورد، و لشکر به هندوستان آورد و از پادشاهان هندوستان مال بستد، و از آن بلاد برده و غنایم بسیار به یمن برد و از حدود عراق انبار و موصل بگرفت و بجانب آذربایگان رفت و با ترکان حرب کرد، و بر کنار آبادانی آن بلاد سنگ بفرمود تا نصب کردند، و بر آنجا نام او و حربهای او ضبط (و) ممالک او از اول حال تا آخر بنوشتند. و او در روزگار منوچهر بود ملک عجم. و حارث مطیع منوچهر بود. و مدته ملک او صد و بیست سال بود و درگذشت. و الله اعلم بالصواب.

الثانی ابرهه بن الحارث الرایش

بعد از و پسر او ابرهه ذو المنار پادشاه شد، و او مرد ضابط بود، لشکر بر جانب مغرب برد، و چندان برفت، که به ظلمات رسید، لشکر در ظلمات برد ترسید که نباید که لشکر او در تاریکی گم شود بفرمان او میلها کردند، و براه نزدیک هم دیگران. و بران روشناییها نهادند، تا باز آمدن و رفتن لشکر او آسان شود. و او را ذو المنار لقب دادند. و او مطیع منوچهر بود، و مدت ملک او صد و هشتاد

سال بود. (و الله اعلم بالصواب).

الثالث افریقیسی [(۳)] ابرهه

بعد از پدر خود افریقیسی پادشاه شد و لشکر بجانب مغرب برد، و آن ممالک تمام در ضبط آورد، و دران دیار شهر افریقیه بنا کرد و در عهد حیوة پدر لشکر

[(۱)] کذا، طبری: الرائش بن قیس بن صیفی بن سبا مسعودی بالرئاش و هو الحرث بن ذی سدد، مجمل: الحرث الرئاش بن قیس بن قلیسی بن صلغی بن سبا الاصغر الحمیری. ابو الفدا: الحارس الرئاش ابن ذی سدد بن عاذ. ابن خلدون: إنما سمی الرئاش لانه راش الناس بالعطاء ... انه من ولد وائل بن الغوث بن حیران بن قطن بن عریب بن زهیر بن ابین بن الهمیسع بن حمیر ...

[(۲)] کلمات بین قوسین از (پ) گرفته شد، در اصل نیست.

[(۳)] اصل: افریقس. طبری: فریقش بن قیس بن صیفی بن سیا حمزه: افریقیسی راورتی کذا. مسعودی: افریقس بن ابرهه. ابن فقیه: افریقش بن ابرهه الرئاش.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۷۶

بجانب مغرب برده بود، و سیاهان مغرب را اسیر کرده، و همه را بیمن آورد و با خصمان حرب بسیار کرد. و بعد از پدر بتخت نشست، و او هم مطیع منوچهر بود، و مدت ملک او صد (و) شست (و) چهار سال بود. و الله اعلم.

الرابع مندر [(۱)] ابرهه

و برادرش افریقیسی بن ابرهه بمرد، مندر بعد از برادر به تخت نشست، و او را ذو الاذعار [(۲)] لقب شد، و سبب این لقب آن بود: که لشکر ببلاد نسناس [(۳)] برد، و آن جماعت خلقی اند: که گردن و سر ندارند و چشم و دهان ایشان در سینه ایشانست، سیاهان در آخر مغرب و جنوب اند. مندر لشکر بدان بلاد برد، و آن طرف را بزد، و از آن خلق برده بسیار آورد، خلق آن بدیدند، ترسی و هیبتی از آن در دل خلق افتاد، او را ذو الاذعار لقب کردند او هم در عهد منوچهر بود، و او را مطیع بود، و مدت ملک او بیست و پنج سال بود [(۴)] و الله اعلم بعوالم الهدی.

الخامس هداد بن شراحیل [(۴)]

بن عمرو بن الحارث الرئاش، بعد از مندر پادشاه شد، پسر عم مندر بود، و این هداد پدر بلقیس بود. و بیک روایت گویند: او را با دختر پادشاه جن ازدواج افتاد بلقیس از آن دختر بود. این هداد چون به ملک نشست، اطراف ممالک پسر عم را با یمن در ضبط آورد، و با خلق نیکوئی کرد. اما مدۀ ملک او اندک روزگاری یافت و در گذشت، و دختر او بلقیس پادشاه شد، و السلام.

السادس بلقیس بنت هداد [(۵)]

بن شراحیل. بعد از پدر پادشاه یمن و مغرب شد، و او را هزار سپهسالار بود، و بر دست هر یک ده هزار مرد. و او تختی داشت، چنانچه قرآن از آن خبر میدهد:

[(۱)] کذا. مسعودی: المعبد بن ابرهه و هو ذو الازعار. حمزه: العبد ذو الازعار. مجمل: القنדיا القید بن افریقس

[(۲)] اصل وراورتنی: ذو الازعار

[(۳)] اصل: نستانمن. پ: اساس.

[(۴)] اصل: ذو لاعار. پ: ذو العاد، ذو انواد. ابن خلدون: سمی بذلك لكثرة ذعر الناس من جوره

[(۵)] کذا، مسعودی: هدهاد بن شرحبیل. مجمل: هدهاد بن عمرو بن سراحیل بن الرایش. حمزه:

هداد. دینوری: هدهاد بن شرحبیل بن عمرو. جرجی زیدان، العرب قبل الاسلام: هدهاد برادر بلقیس.

راورتنی: هیلاد بن سراحییل.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۷۷

و لها عرش عظیم [(۱)]. طول و عرض آن تخت که از زرصامت [(۲)] ساخته بود هشتاد گز بود، و جمله بیاقوت و زمرد و لآلی مرصع کرده. بر دست مهتر سلیمان بلقیس ایمان آورد، و آن تخت او را پیش از رسیدن او بخدمت مهتر سلیمان علیه السلام آصف برخیا به طرفه العینی حاضر کرد، و قصه او معروف است، چنانچه حق تعالی در قرآن مجید بیان فرموده است. و مدت ملک او چهل سال بود. و السلام (علی) من اتبع الهدی.

السابع ناشر النعم

و هو ناشر، بن عمر بن عمر، بن سراحییل، بن الحارث الرایش بود، (بعد) از بلقیس که دختر عم او بود بر تخت یمن نشست، او را ناشر النعم [(۳)] بجهت آن نام نهادند که با خلق ممالک خود انعام بسیار کرد، و اهل یمن و ممالک خود را جمع گردانید و دست اعدا از ایشان کوتاه کرد، و لشکرها در حد مغرب چندان میبرد، که (از) آبادانیهای مغرب و جنوب بیرون رفت، و در بیابان بموضعی رسید، که رودی از ریگ میرفت. چون هیچکس از آدمیان بدان موضع نرسیده بودند، مردی را از اقرباء خود عمرو نام که بس دلیر بود بفرمود تا دران ریگ رود بجهت راه بردن، آن مرد غرق گشت.

ناشر النعم بفرمود: تا بتی ساختند از زر و مس، بران بت بنوشتند که:

لیس ورائی مذهب [(۴)] معنی آن باشد: که ورائی من راهی نیست از آنجا بازگشت، به یمن آمد، و مدت ملک او هفتاد و پنج سال بود.

الثامن شمر بن افریقس [(۵)]

بن ابرهه بن الحارث. به ملک نشست، و او را اهل یمن شمریر عیش [(۶)] خواندندی، بجهت آنچه رعشه داشت، بعربیت لرزه [

(۷)] را رعشه گویند، و این شمر

[(۱)] قرآن، النمل ۲۳

[(۲)] زرصامت: زیور و نقود و غیره در مقابل مال ناطق کنیز و غلام و غیره (غیاث).

[(۳)] مجمل: ملک یاسر ینعم بن سراحییل. حمزه: ناشر ینعم بن سراحییل طبری: یاسر بن عمرو بن یعفر. مسعودی: ناشر النعم بن عمرو بن یعفر. ابو الفدا: قیل ان ناشر النعم اسمه مالک بن عمرو بن یعفر بن عمرو من ولد المنتاب بن زید الحمیری.

[(۴)] اصل: لیس ورائیتی مذهب.

[(۵)] اصل: شمن. مجمل: سمر یرعش. حمزه: شمر یرعش. ابن الفقیه: شمر بن افریقس. ابن خلدون:

شمر مرعش، سمی بذلک لارتعاش کان به.

[۶] اصل: سهر بن عیش.

[۷] اصل: دزه.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۷۸

ملک بزرگ بود، و ملک اجداد خود را تمام ضبط کرد، و قوه تمام گرفت و تولد او در ایام گشتاسپ بهمن (بود).

این شمر از راه بادیه بیرون آمد، و به کوه طی بگذشت چون بکوه حیره [۱] رسید حیران بماند و راه ندانست، آن موضع را به حیره نام کردند، چون راه بازیافت بعراق بیرون آمد، و بر کنار انبار [۲] از دجله بگذشت، به آذربایگان رفت، با ترکان حرب کرد، ایشان را منهزم گردانید، و برده بسیار گرفت و بسیار بکشت و بازگشت به یمن، جمله ملوک ازو بترسیدند. ملک هندوستان حریر و عطر بسیار فرستاد به نزدیک شمر. او را خوش آمد، رسول ترسید که شمر عزم هندوستان کند گفت: این همه ظرایف از چین آرند، شمر صفت چین پرسید، و قصد چین کرد، و لشکر حمیر با خود ببرد و از راه بابل به هندوستان رفت، و لشکر بطرف تبت و چین فرستاد، که ملک چین ازو هزیمت کرد، شمر از راه ترکستان بچین رفت، و ملک چین را بگرفت و بکشت و غارت کرد و بازگشت، و از راه هندوستان به یمن باز آمد، و مدت هفت سال درین لشکری و سفری بماند، و پارس و خراسان و سیستان همه او را مسلم شدند، و سمرقند را بگرفت و خراب کرد، و مدت ملک او صد و سی و هفت سال بود. این همه در ایام گشتاسپ و بهمن بود. و الله اعلم بالحقیقه.

التاسع [۳] اقرن بن شمر

بعد از شمر پسر او اقرن بن شمر بملک و تابعی [۴] نشست، و ممالک یمن و مغرب ضبط کرد، و پیش از ظهور عیسی علیه السلام بغزو و روم رفت، و لشکر بسیار برد، و دران عهد اهل روم، همه بت پرست بودند و با ایشان حربها کرد و غنایم گرفت. چون در دریاء روم بناحیتی برسید، که آنرا وادی یاقوت گویند در گذشت. پنجاه و سه سال ملک او بود.

العاشر تبع بن الاقرن

تبع بن اقرن [۵] بن شمر، بجای پدر تبع اکبر بنشست [۶] و بر جای پدر خود

[۱] اصل: بحیره طبری و ابن خلدون: حیره.

[۲] انبار: شهری بود از دیار مضر واقع جزیره یعنی عراق کنونی (ترجمه اصطخری ۷۹)

[۳] اصل: السابع

[۴] اصل: تابعی

[۵] اصل: اقران.

[۶] اصل در متن: بن شمر پسران تبع اکبر بنشست. در حاشیه: بجای پدر نشست.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۷۹

سالها آرام گرفت، چنانچه هیچ لشکر بموضعی نبرد و غزوی نکرد و خلق ممالک او را در زبان گرفتند، و موثبان لقب نهادند، و معنی موثبان [۱] نشیننده باشد.

چون طعنه خلق و مملکت [۲] و اقرباء در حق او بسیار شد، او را خشم آمد، روی به لشکر کشی آورد، و از راه آذربایگان به

ترکستان و تبت رفت، و فوجی از لشکر عرب اینجا بنشانند، چنانچه از نسل ایشان در زمین ترک تا بدین وقت باقی است، و از تبت بزمین چین رفت، و آن مملکت را غارت کرد، و غنایم بسیار بدست آورد، و باز گشت، بملک خود باز آمد و در گذشت و الله اعلم [(۳)] .

الحادی عشر ملک کلکرب [(۴)]

بن تبع ال-کبر. بعد از پدر خود پادشاه شد، و ممالک یمن و مغرب در ضبط آورد و عدل کرد، و در روزگار او کاری نرفت، که ذکر را شاید [(۵)] و مدت ملک او سی و پنج سال بود. و السلام علی من اتبع الهدی.

الثانی عشر تبع الاوسط

این [(۶)] تبع پسر ملک کلکرب بود، بعد از پدر بتخت نشست، نام او سعد بود و کنیت او ابو کرب [(۷)] بود. مردی عالم و دانا بود، و در علم نجوم رنج تمام برده، و هر کاری که کردی از مصالح ملکی و سفر و غزوات همه بنا بر طالع اختیار کردی، و دران شیوه مهارت تمام داشت، و از یمن لشکر عرب و حمیر را به اطراف مغرب و مشرق برد، و ممالک هند را و ممالک روم را بزد، و غزو ایشان بکرد و او بت پرست بود، و جمله یمن و عرب بردین او بودند، مگر حوالی مدینه که همه جهودان بودند و (بر) دین موسی علیه السلام. ایشان از پیش بخت نصر گریخته از شام آمده بودند و بحوالی مدینه ساکن شده، چون تبع بر زمین حجاز بگذشت. مکه را زیارت کرد، و کعبه را جامه کرد از دیا و بمدینه آمد و جنگ آغاز نهاد، مدینه را محاصره کرد، و آن حرب مدت یک ماه بداشت. اهل مدینه هر شب خروارها خرما به لشکر گاه تبع

[(۱)] طبری: عمرو بن تبع هذا یدعی موثبان لانه و تب علی اخیه حسان.

[(۲)] از (او را) تا مملکت در (پ) نیست

[(۳)] راورتی: مدت ملک او ۱۶۰ سال.

[(۴)] اصل: ملک بکرب، راورتی: ملکیرب. مجمل و مسعودی:

کلکرب

[(۵)] اصل: شاید دران شست و مدت.

[(۶)] اصل: ابن

[(۷)] کذا، مجمل: ابو کرب اسعد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۸۰

فرستادندی، روز همه جنگ کردند، لشکر تبع را از ایشان شرم آمد تبع گفت: ایشان کریم مردمانی اند. پس دو کس از بنی اسرائیلیان، یکی را کعب نام و یکی را اسد گفتندی گفتند: این شهر را تو خراب نتوانی کرد که این شهر مهجر [(۱)] نبی آخر الزمان خواهد بود. تبع از نبی آخر زمان باز پرسید، ایشان از حال تورات، و دین محمد و ظهور نبی آخر الزمان باز گفتند او دین موسی قبول کرد، و به محمد ایمان آورد، و مدینه را معمور کرد و بگذاشت و قصیده بگفت، از آن دو بیت مشهورتر در قلم آمد، بالعربیة:

شهدت علی احمد انه رسول من الله باری النسم

فلو [(۲)] مد عمری الی عمره لکنت وزیرا له و ابن عم باز گشت و به یمن رفت، و لشکر حمیر از کثرت غزوات او سیر آمده بودند و

او را شهید کردند. و مدت ملک او سیصد و شست سال بود [(۳)].

الثالث عشر حسان تبع

و لقب او ذو حسان بود به تخت نشست، ملک پدر را ضبط کرد، و اطراف را در تصرف آورد، و کشندگان پدر خود را یک یک به سختی [(۴)] می‌نهاد و میکشت، و با خلق تکبر میکرد. بعد از پنج سال عزیمت عرب کرد. و بطرف شام روی آورد، لشکر او کاره بودند رفتن شام را، او را هر چند گفتند امتناع نمود برفت. چون بدیار حیره و موصل رسید، حمیر با برادر او عمرو بن تبع بیعت کردند، و آنچه عمرو بن تبع، حسان برادر خود را بکشد. شیطان او را از راه ببرد، و برادر را بکشد، و خود بجای او بنشست، و این جمله حوادث در عهد ملوک طوایف بود. و الله اعلم بحقیقه الحقایق.

الرابع عشر عمرو بن تبع الاوسط

چون تبع برادر را به تحریص جماعت فسده و تسویل [(۵)] شیطان بکشد، حق تعالی راحت خواب از او باز گرفت و آسایش غنودن از دماغ و دل او سلب کرد، علما را جمع کرد، و بی‌خوابی را علاجی طلبید، جمله علمای آن عصر

[(۱)] اصل: مهاجر

[(۲)] اصل: قلو

[(۳)] راورتنی: ۱۶۰ سال

[(۴)] اصل: را یک تخت بند حجتی می‌نهاد.

[(۵)] اصل وپ: تسوید.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۸۱

باتفاق جواب گفتند: که تو برادر خود را بظلم و ناحق کشته‌یی! حق تعالی به مکافات آن تعدی و ظلم، خواب از تو بسته است، درمان آن درد آنست:

که جمله کسانی را که بر قتل برادر تحریص نمودند بکشی، مگر قبول کند و راحت خواب باز دهد.

عمرو بن تبع آن حدیث ایشان قبول کرد، و هر که او را بران ظلم و قتل داشته بود جمله را بکشد. مگر دو رعیتی که او را از کشتن برادر منع کرده بودند و این جمله در عهد ملوک طوایف بود، بعد از عهد ذو القرنین. چون کشندگان برادر را تمام بکشد، حق تعالی او را صحت بخشید و خواب یافت، آن جمله بروایت مقدسی. اما بروایت طبری عمرو هم در آن بی‌خوابی شد. مدت ملک او بیست و سه سال بود.

الخامس عشر عبد کلال بن مرتد

عبد کلال بن مرتد [(۱)]، بعد از عمرو پادشاه شد و قوت تمام گرفت، و از اطراف مال بستد و جمع کرد و ممالک تابعه ضبط کرد و در تصرف آورد و او در عهد مهتر عیسی بود علیه السلام. ایمان آورد و مدت ملک او هفتاد و چهار سال بود، در عهد او کاری زیادت نبود، که ذکر را شاید. و الله علی کل شیء قدير.

السادس عشر تبع الاصغر

بن حسان بن تبع الاوسط. بعد از عبد کلال پادشاه شد در یمن، و ملک اجداد خود در ضبط آورد، و قوت تمام گرفت. و در روایات آنست: که یهود یثرب را بکشت، و سبب آن بود: که دو قبیله بودند از اصل انصار در مدینه، یکی اوس دوم خزرج. این دو قبیله بدست یهودان عاجز آمده بودند، و از یهودی پادشاه بود در مدینه فطیون نام، مرد ظالم و ستمگار، عروس را که بخانه شوهر بردندی پیشتر نزدیک فطیون آوردندی، تا بکارت او زایل کردی، آنگاه بخانه شوهر بردندی.

چون ظلم او بسیار شد، ملک بن عجلان الخزرجی [(۲)] دختر خود را بخصم [(۳)] خود میداد، آن دختر را به فطیون بردند، ملک عجلان لباس زنان در پوشید

[(۱)] کذا. مجمل: عید کلال بن بلقین. حمزه: عید کلال بن مثوب.

[(۲)] اصل: الحرحری.

[(۳)] اصل: تحصم میداد. پ: مانند متن.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۸۲

و کاردی با خود برد، و در میان عورات در حرم فطیون رفت چون فطیون قصد دختر او کرد، ملک عجلان از کمین بیرون آمد، فطیون را بکشت، و از آنجا بگریخت، و بنزدیک تبع اصغر آمد، و استعانت نمود، تبع لشکر بر گرفت و بدر یثرب و مدینه آمد، سیصد و پنجاه مهتر از بنی اسرائیل بقتل رسانید، و خواست تا مدینه را خراب کند، چنانچه پیشتر ازین در قلم آمده است. چون او را از هجرت مهتر علیه السلام خبر کردند، دین موسی قبول کرد، و به محمد علیه السلام ایمان آورد و بمکه آمد و طواف کرد، و کعبه را جامه کرد و باز گشت. مدۀ ملک او هفتاد و هفت سال بود [(۱)].

السابع عشر مرثد بن عبد کلال [(۲)]

بعد از تبع اصغر پادشاه شد، و مملکت یمن و اطراف در ضبط آورد، و او در زمان اردشیر جامع بود، مرثد حمیر را جمع کرد، و در عهد خود عدل کرد، و با خلق نیکو روزگار گذرانید، و مدت ملک او چهل و یک سال بود، و بعد از او ملک حمیر و تابعه متفرق شد، و بر یمن مقصور گشت و الله اعلم بالصواب و الیه المرجع (و) المآب.

الثامن عشر ولتعه بن مرثد [(۳)]

بعد از پدر بتخت نشست، در یمن پادشاه شد، و یمن را ضبط کرد، و در عهد او سیل عرم بر اهل سبا گشاده گشت، و اهل سبا پیش از سیل [(۴)] متفرق شدند، بعضی بشام رفتند، و بعضی بعراق رفتند و بعضی بمدینه. این ولتعه خوابی دید، معبران را بخواند گفت: من چه خواب دیده‌ام؟ بگوئید و تعبیر کنید! سطح کاهن بود که دران دیار ازو داناتری نبود، سطح گفت: در خواب تاریکی دیده‌یی! و از میان آن یکی انگشت [(۵)] سیاهی بیرون آمد و آتش گشت، و اهل یمن را بسوخت و همه را خاکستر کرد. تعبیرش آنست: که از حبشه ملکی بیرون آید، یمن را قهر کند و دین جهودی بدل کند، ملک یمن را حبشه بگیرد. ملک گفت: بعد از آن چه باشد؟

[(۱)] راورتی: ۷۸ سال

[(۲)] کذا. مجمل: مرثد بن عبد الکلال. مسعودی: مرثد بن کلال.

حمزه: مرثد بن عید کلال. ابو الفدا: مرثد بن کلال، راورتی: مرثد بن عبد الکلال.

[۳] کذا، مسعودی: وکیعه بن مرثد. مجمل: ولیعه بن مرثد. ابو الفدا: وکیعه بن مرثد.

راورتنی: و لتعب بن مرثد.

[۴] اصل: سیاه

[۵] بمعنی زغال.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۸۳

گفت: بعد از آن مردی بیرون آید، ملک حبشه [(۱)] را بکشد، یمن بگیرد (و بعد او هم کشته شود، و بعد از آن پیغامبری از عرب بیاید تا ملک یمن بگیرد) [(۲)] تا قیامت بدست امت [(۳)] او باشد، ولتعه بترسید، و فرزندان را بعراق و چین فرستاد و مدت ملک او سی و هفت سال بود، و السلام.

التاسع عشر حسان بن حسان [(۴)]

بن تبع الاصرغ، پادشاهی نشست. ملک پدران خود در ضبط آورد، و با خلق نیکوئی کرد، و خصمان را مقهور گردانید، و مدت ملک او هفتاد و هفت سال بود [(۵)]، و الله اعلم بالصواب.

العشرون ذو شناتر [(۶)]

بعد از حسان بن حسان پادشاه شد، و او از اهل ملک و خاندان تباعه نبود بروایت طبری نام او حنیفه [(۷)] بن عالم بود، دران وقت از تباعه فرزندان بزرگ نماند، که مملکت را ضبط توانستی کرد، و این ذو شناتر از ابناء اکابر بود، و با خلق تعدی بسیار کرد، و عمل قوم لوط با فرزندان اکابر آغاز کرد، و از حسان پسری مانده بود، او را ذو نواس گفتندی در جمال و رعنائی آیتی بود. چون مراهق شد، خبر جمال و رعنائی او بدین ظالم بردند علیه اللعنه. ذو نواس را بطلیید. ذو نواس کاردی با خود ببرد. و بنزدیک ذو شناتر رفت.

چون ذو شناتر خواست که دست تعدی باو یازد [(۸)]، ذو نواس گفت:

ای ذو شناتر! تو میدانی: که بملک را تو احقم، ملک را بتو گذاشته‌ام مرا بدانم مکن و سلامت بگذار! گفت: اگر بمراد من نباشی، سرت بردارم. ذو نواس کاردی در شکم آن ظالم زد، او را بکشت. و چون

[(۱)] پ: حبشه ندارد.

[(۲)] کلمات بین قوسین در اصل نیست، از (پ) گرفته شد.

[(۳)] پ: امت ندارد.

[(۴)] مجمل: حسان بن تبع بن عمرو. حمزه: حسان بن عمرو بن تبع.

[(۵)] راورتنی: ۷۰ سال.

[(۶)] اصل: ذو شناتر، طبری و حمزه و مسعودی و ابو الفدا و راورتنی: ذو شناتر.

[(۷)] کذا، طبری: لخنیمه ینوف ذو شناتر. قاموس: ذو الشناتر اسمه لخنیمه.

[(۸)] یازیدن: دست درازی و اراده (فرهنگ نوبهار).

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۸۴

بیرون آمد، حمیرا او را عزیز داشت، و او را بر مملکت یمن پادشاه کردند. و آن ذو نواس صاحب اخدود بود، چنانچه حق تعالی در

قرآن یاد کرده است و مدت ملک ذو شناتر در تواریخ معلوم نشد.

الحادی و العشرون ذو نواس

بن حسان بن حسان بن تبع الاصغر [(۱)]. چون بتخت نشست، مملکت اسلاف خود در ضبط آورد. بروایت تاریخ طبری نام او زرعه [(۲)] بن حسان بود و لقب او ذو نواس، او بر دین جهودی بود، مرد عادل و ضابط و غازی بود، سالها بسیار در ملک بماند، و از جمله ملوک یمن و تبابعه کس ازو با هیبت تر نبود و سائیس عظیم بود، و ممالک خود را ضبط کرد، و سپاه به دیار خراسان برد، جمله ناصری بودند (و) ذو نواس بر دین موسی علیه السلام. اهل نجران را بدین خود دعوت کرد، هر که اجابت نکرد، او را در آتش انداخت.

تنور درازی در زمین بکند، که آنرا در عربیت اخدود خوانند، چندین هزار کس را در آتش بسوخت، تا زنی را با فرزندی بیاوردند، فرزندش را پیش ازو در آتش انداختند. زن بترسید، فرزند فریاد کرد: که ای مادر مترس! که اینجا همه روح و ریحانست. ذو نواس چون آن بدید، دست از کشتن برداشت و بازگشت. شخصی ذو ثعلبان [(۳)] نام به مستغاث بنزدیک نجاشی ملک حبشه آمد، و چند ورق سوخته از انجیل نزدیک او برد و نجاشی آن اوراق بنزدیک قیصر روم فرستاد، که بنزدیک من حشم هست اما کشتیها نیست، از حبشه بزمن رفتن نتوان، کشتیها بفرست.

نجاشی حشم بسیار در کشتیها به یمن فرستاد، چون ذو نواس خبر یافت اول ایشان را بطریق خداع دفع کرد، و آن چنان بود که ذو نواس بفرمود: تا چند خروار کلید ساختند و بنزدیک حبشه کس فرستاد که این کلید خزاین است، که در قلاع یمن نهاده شده است. بهر قلعه فوجی نامزد کن

[(۱)] کذا، مسعودی: یوسف ذو نواس بن زرعه بن تبع الاصغر ابن حسان بن کلیکرب. ابن خلدون (۲: ۵۹) ذا نواس ابن تیان اسعد و اسمه زرعه

[(۲)] اصل وپ و راورتی: زرعب

[(۳)] اصل: ثعلبان طبری:

دوس ذو ثعلبان حمزه: ذو ثعلبان.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۸۵

تا خزاین در تصرف آرند. مهتران لشکر غرور بخوردند، و لشکر را فوج فوج کرده، بهر شهر و قلعه فرستاد. ذو نواس بنزدیک آن قلاع و شهرها کس بفرستاد که در فلان روز میعاد است، که گاوان سیاه بنزدیک شما آیند همه را بکشید! جمله آن حشم بدان میعاد کشته شدند.

چون خبر به نجاشی [(۱)] رسید، هفتاد هزار مرد مقاتله نامزد ابرهه کرد و او را بفرستاد تا یمن را بگرفت، و خلق را هلاک کرد. ذو نواس چون دانست، که طاقت مقاومت ندارد، سوار در بحر راند و خود را غرق کرد و ابرهه ممالک یمن بگرفت و در تصرف آورد، و ملک تبابعه به آخر رسید. و از اول عهد الحارث الرایش تا بدین وقت بروایت مقدسی یک هزار و شش صد و شست سال بود [(۲)]، و این حال در عهد قباد بود پدر نوشروان. و الله العالم العادل.

الثانی و العشرون ابرهه الاشرم

بن الحسن الصباح [(۳)] صاحب الفیل. چون ابرهه الاشرم بر ممالک یمن مستولی شد، جمله بلاد را خراب کرد، و خلق را هلاک

گردانید. زن و فرزند ایشان را اسیر و برده کرد، و از جمله غنائم هیچ به نزدیک نجاشی نفرستاد.

نجاشی لشکری نامزد کرد و بر سر ایشان مردی را امیر گردانید نام او ارباط [(۴)]، تا یمن از دست ابرهه بیرون کشد. میان ابرهه و ارباط مصاف شد و ارباط کشته شد. چون خبر به نجاشی رسید، سوگند خورد به مسیح علیه السلام که خون ابرهه بریزد، و موی پیشانی او ببرد، و بر خاک یمن اسپ براند.

این حال چون به ابرهه رسید، خوف بر وی غالب شد. هدایا و تحف بسیار فرستاد و تضرع نمود، و از خوف خون خود را در شیشه کرد و موی پیشانی خود بیرید، و خاک یمن در انبان کرد، که خون منست بریزد، و بر خاک یمن پای بنه. چون این جمله بنزدیک نجاشی رسید، از ابرهه راضی شد

[(۱)] اصل: نجاسی

[(۲)] راورتی ۱۳۶۰

[(۳)] مسعودی: ابرهه الاشم بن یکسوم. ابن خلدون:

ابرهه بن صباح. راورتی: مانند متن

[(۴)] طبری: ارباط حمزه و مجمل: ارباط.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۸۶

چون ملک بر ابرهه قرار گرفت، با اسم نجاشی کلیسایی ساخت، که در جهان مثل آن نبود، و خلق را بفرمود تا حج آنجا کنند و ترک کعبه گیرند.

کلیسا را دار الیعس [(۱)] نام کرد. کاروان عرب در جوار آن دار العیس فرود آمد، آتش گذاشته آن کاروان، باد بنزدیک عیسی آورد، چنانچه تمامت بسوخت، ابرهه سوگند خورد، که کعبه را خراب کند، لشکر کشید و پیلان آورد و اهل مکه متفرق شدند، عبدالمطلب که جد مصطفی بود علیه السلام بجهت آنکه لشکر ابرهه مواشی مکه تمام ببرند، در آن میان دو یست ناقه عبدالمطلب برده شده بود، عبدالمطلب بنزدیک ابرهه آمد، و او را تعظیم بسیار کرد، و با خود قرار داد: که اگر شفاعت خانه کند قبول کنم.

ابرهه گفت: حاجت تو چیست؟ تا وفا کنم، عبدالمطلب گفت: من خداوند شتر بیش نیستم، این خانه خداوندی دارد، او داند و خانه خود اگر خواهد نگاه دارد، ابرهه اشتران او باز داد، و بامداد لشکر بر نشانند و فیلی داشت محمود نام، در پیش لشکر براند تا سر حرم بیامد، فیلان همانجا ایستادند و بازگشتند سوی یمن، چنانچه یک قدم در حرم ننهادند.

حق تعالی از جانب بحر طیرا ابابیل را بر ایشان فرستاد، تا همه لشکر او چنان هلاک شد که اثر ایشان نماند، و خوره [(۲)] در تن ابرهه افتاد، چون به یمن باز رسید هلاک شد.

و مدت ملک او و دو پسر او یکسوم و مسروق [(۳)] تا آخر ملک حبشه هفتاد و سه سال بود. و درین سال ولاده سید انبیاء علیه السلام بود، و درین وقت پادشاهی نوشروان عادل بود. علیه ما هو الالیق من الله.

الثالث والعشرون یکسوم

بن ابرهه. چون ابرهه بدوزخ رفت، او را دو پسر ماند: یکی یکسوم دوم مسروق. و مادر این پسران در اصل زن ذی یزن [(۴)] بود، و در تمام یمن و عرب و حجاز از وی خو بروی تر نبود، و شوهر او از فرزندان تابعه یمن بود

[(۱)] کذا. طبری و ابن خلدون: قلیس

[۲] خوره: جذام (برهان)

[۳] راورتنی: یگسوم، بگسوم و مسروق

[۴] اصل: رینزن.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۸۷

قباط نام او، ابو مره کنیت او، و لقب او ذی یزن، از نسبت ملوک حمیر بود حال او بسبب گردش روزگار تباه شده بود. چون ابرهه صفت او بشنید، او را تهدید کرد بکشتن، و زن از وی بیرون آورد و بخواست، و این زن را از ذی یزن یک پسر بود نام او سیف و از ابرهه دو پسر بود یکی یکسوم و یکی مسروق. چون ابرهه بمرد یکسوم پادشاه شد، و جمله یمن را بر قاعده پدر خود داشت، و با خلق عدل کرد، و بلاد را در ضبط آورد. مدت چهار سال ملک راند.

الرابع والعشرون مسروق

بن ابرهه. بعد از پدر بتخت نشست، ممالک یمن در ضبط خود آورد، و در آن وقت که پدرش ابرهه مادرش از ذی یزن بستد، ذی یزن به مستغاث به نزدیک نوشیروان رفته بود، و عزیزداشته دیده، و بعد از ده سال همانجا بدار آخرت رفت، و سیف که پسر او بود، خود را پسر ابرهه دانستی، تا روزی مسروق را با سیف خصومت شد گفت: لعنت بر پدرت باد! سیف بنزدیک مادر آمد و حال خود و پدر باز پرسید. چون او را معلوم شد، بنزدیک نوشیروان آمد و نوشیروان او را عزیز داشت، و بعد از اندیشه و رای، هشتصد مرد محبوس را که کشتن بر ایشان واجب بود جمله خلاص داد، و به مدد او فرستاد، و بر سر ایشان پیری هشتاد سال عمر، و هرز [(۱)] نام (که) کمان او در عجم هیچکس زه نتوانستی کرد، او را بر سر ایشان امیر کرد و بطرف یمن فرستاد بمدد سیف. دوست مرد در دو کشتی غرق شد باقی ششصد مرد با و هرز [(۲)] آمد از حمیر پنج هزار [(۳)] مرد با ایشان ضم شد، و با مسروق مصاف کردند، و او را بکشتند و یمن بگرفتند، و به سیف ذی یزن دادند، و مسروق کشته شد. و الله اعلم.

الخامس والعشرون سیف ذی یزن [(۴)]

چون سیف پادشاه شد، ممالک پدران خود را در ضبط آورد، و با خلق نیکوئی کرد، و داد و عدل پیشه گرفت، و خلق بلاد یمن و اطراف او را مطیع شد

[(۱)] اصل: و هرونام

[(۲)] اصل: دهرز

[(۳)] اصل آمد و آن هزار مرد. پ: باقی سیصد مرد با هزار آمد از حمیر پنج هزار مرد الخ. از بین اختلاف نسخ، عبارات. متن اصح بنظر می آید.

[(۴)] اصل: یزن.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۸۸

جمله معارف و اکابر حبشه را بقتل آورد، و از ایشان هیچکس نگذاشت مگر ارادل که آن جماعت را به بندگی گرفتند، و کاریگری که پیشه داشت. چون مدتی از ملک او بگذشت، یک روز به شکار گاه بود، حبشیان حربه دار در پیش او بودند از آنها یکی فرصت نگاه داشت، تا او را تنها یافت. حربه بر سیف زد و سیف را بکشت. و السلام.

السادس والعشرون و هرز العجمی

چون سیف ذی یزن کشته شد، و هرز [(۱)] و جماعت عجمیان که نوشروان بمدد او فرستاده بود، همه در موافقت سیف ذی یزن همانجا بودند، و سیف ایشان را خدمت بسیار کرد، چنانچه فرمان و هرز بر جمله یمن و سیف نافذ بود. در حادثه سیف، او خدمت نوشروان بنوشت، و از نوشروان فرمان رسید: که جمله حشم حبشیان را از پیرو جوان و خورد و بزرگ بکشید و هرز پادشاه باشد. فرمان را امتثال نمود، و بلاد یمن را از حبشیان بکلی خالی کرد. مدت چهار سال در یمن پادشاه بود، و درگذشت.

السابع والعشرون مرزبان بن وهرز العجمی [(۲)]

مرد جلد تا زنده و نامدار بود، بفرمان نوشروان، بعد از پدر پادشاه شد در یمن و ضبط کرد، و مدتی ملک راند او هم درگذشت. از وی پسری ماند سبحان بن مرزبان بن وهرز [(۳)]، بفرمان نوشروان پادشاه شد. چون مدتی بر آمد او نیز درگذشت. از وی پسری ماند حرحسر [(۴)] نام، بیادشاهی یمن بنشست، و ملک نوشروان منقضی شده بود، و هرز به تخت نشسته، آن حرحسر بن سبحان بن مرزبان، بن وهرز، که در ملک یمن بود، بر هرز عاصی شد. و الله اعلم باعماله و احواله.

[(۱)] در اصل گاهی و هزر و گاهی و هرز است. طبری و مجمل و مسعودی: و هرز ابن خلدون: و هزر. راورتی: هرز، دهرز.

[(۲)] اصل: بن هرز العجمی. پ: هرز

[(۳)] کذا فی الاصل. طبری (۲: ۱۳۱) البلینجان بن المرزبان بن وهرز. مسعودی (ج ۱- ص ۲۸۶) سبحان. حمزه: و لیسحان. راورتی: سجان، ابو السجان.

[(۴)] کذا فی الاصل طبری (ج ۲ ص ۱۳۱): خرخره بن اینینجان بن المرزبان بن وهرز. مسعودی (مروج ۱: ۲۸۶) حرحس. مجمل (ص ۱۷۳) خرخرسو. راورتی: خرخرسو. پ: خرخر. حرمز.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۸۹

الثامن والعشرون باذان [(۱)] الملك المسلم

هرمز لشکر فرستاد، حرحسر را بگرفت، و یمن به باذان داد، و باذان ملک یمن شد، تا دولت عهد نبوت محمد علیه الصلاة و التحیه دریافت و اسلام آورد و مصطفی علیه السلام، معاذ جبل را رضی الله عنه به یمن فرستاد، تا باذان و اهل اسلام را تعلیم کرد. رضی الله عنهم اجمعین.

و بعد از آن ملک یمن بدست اسلام تعلیم کرد. و بعد از آن ملک یمن بدست ملوک و امراء اسلام است، الی یومنا هذا. و الحمد لله علی الاسلام: و صلی الله علی محمد و آله علیهم السلام، و الله اعلم بالصواب.

[(۱)] در نسخه اصل، همه جا باذان بدال مهمله نوشته است. ولی بقول جمهور باذان است.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۹۰

الطبعة السابعة الظاهريون ملوک الاسلام فی العجم

اشاره

الحمد لله المقدس الطاهر الغالب القاهر. و الصلاة على محمد صاحب البرهان الظاهر، و على آله الزاهر، و سلم تسليما كثيرا كثيرا. كثرين بندگان سبحانی، منهاج سراج الجوزجانی عصمه الله عن الميل الى الفانی چنین میگوید: که این اوراق نموداریست از ملوک طاهریون، که نسبت ایشان در بعضی روایات با منوچهر الملک میشود، چنانچه در قلم آمد، تا این نسخه از ذکر ایشان خالی نباشد. و الله المستعان.

و هو الحسن ابن الطاهر [(۱)] بن المصعب بن زایق [(۲)] بن اسعد بن اسد بن رشد بن بلد [(۳)] بن بادان بن مای [(۴)] بن خسرو بن بهرام. و مای بن خسرو اول من اسلم علی ید علی رضی الله عنه، و سماه اسعد، و هو ابن بهرام ریز بن موت بن رستم بن السدید، بن روسان بن برسان بن جورک بن گرشاسپ بن اشراط بن اسهم بن تورک بن اتشب بن شید بن ادرشب بن طوح بن روشید بن منوچهر الملک. رحمهم الله المسلمين منهم [(۵)] و ملوک طاهریان با هنر و عدل بودند، و ابتداء دولت ایشان از عهد امیر المؤمنین مامون بود، به خراسان مخالفت ظاهر شد. امین علی عیسی ماهان را برای دفع مامون بخراسان فرستاد، و در شهر سنه خمس

[(۱)] پ: ظاهر

[(۲)] پ: زریق

[(۳)] پ: ریلند

[(۴)] پ: بای

[(۵)] کذا فی الاصل. الکامل (۴: ۹۴) طاهر بن الحسین بن مصعب بن زریق بن اسعد. تاریخ سیستان (ص ۱۷۲) طاهر بن حسین بن مصعب بن رزتو مولی علی بو طالب. محشی فاضل تاریخ سیستان: ابو الطیب طاهر بن حسین بن مصعب بن زریق بن ماهان و بقولی: زریق بن اسعد بن دادویه. و بقول دیگر: اسعد بن زادان. و بقولی مصعب بن طلحه بن زریق که مولی طلحه الطلحات خزاعی بود. دایره المعارف بستانی گوید (ج ۱۱- ۱۷۶) ابو الطیب طاهر بن الحسین ابن رزق بن ماهان الملقب بذی الیمین ولد سنه ۱۵۹ ه و کان رزق من موالی طلحه الطلحات الخزاعی. فکان طاهر خزاعیا بالولاء ترجمه راورتی: طاهر بن الحسین بن مصعب بن زانق بن اسعد بن بادان بن مای خسرو بن بهرام بن رازان بن موریت بن رستم بن السدید بن داستان بن برسان بن جورک بن گشتاسپ بن شرط بن اسهم بن ترک بن انشر بن شیداسپ بن ازرسپ بن طوح بن روشیه بن منوچهر الملک. مخفی نماند که ترجمه کامل راورتی بزبان انگلیسی ازین طبقه آغاز می شود.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۹۱

و تسعین و مائه او به همدان آمد با لشکر جرار، و مامون هرثمه [(۱)] بن اعین را پیش علی عیسی باز فرستاد، و طاهر بن الحسین [(۲)] را مقدمه او کرد به حکم مصلحت دید. فضل ابن سهل [(۳)] که وزیر او بود، طاهر را الواء داد گفت: قد عقدنا لک لواء لا یخل ثلثین سنه. و همچنین بود پادشاهی طاهریان سی و اند سال بود، و درد و فرسنگی ری با چهارده هزار (و قیل پانزده هزار بزد، علی ماهان [(۴)] را که پنجاه هزار [(۵)] سوار آورده بود بکشت، و سر او نزدیک مامون فرستاد، و جمله جبال عراق فتح کرد و واسط و اهواز بگرفت و بدر بغداد آمد، و مدت یک سال جنگ کرد و ایمن را بگرفت و بکشت، و سر او بنزدیک مامون فرستاد رحم الله با برده و قضیب [(۶)]، و خاتم بر دست پسر عم خود محمد بن الحسن بن مصعب و آن حادثه و فتح بیست و پنجم محرم سنه ثمان و تسعین و مائه بود.

و رحم الله الجميع و الکاتب و الناظر و الداعی. ادام دوله السلطانیة الناصر المحمودیه.

الاول طاهر ذو الیمینین

صاحب تالیف قصص نابی هیصم، کنیت او ابو الحسن و نام الهیصم بن محمد النابی [(۷)] رحمه الله، چنین می‌آرد، که چون امیر المؤمنین مامون غسان بن عباد را از امارت خراسان معزول کرد، ولایت خراسان و عجم به امیر طاهر داد، جد ایشان اسعد را در جاهلیت فرخ [(۸)] نام بود بر دست طلحه رضی الله عنه اسلام آورد، و او را اسعد نام نهاد، او را پسری آمد، مصعب نام نهاد این مصعب ساکن فوشنج شد. چون دعوت آل عباس ظاهر شد، مصعب یکی از نقباء و داعیان آن دولت گشت، و پسری آمد، او را حسین نام کرد. این حسین مدتی عمل فوشنج داشت و والی بود

[(۱)] اصل: حرثمه

[(۲)] اصل: بن الحسن.

[(۳)] اصل: فصل این سهل؟

[(۴)] کذا، راورتنی: علی بن عیسی بن ماهان.

[(۵)] کلمات بین قوسین در (پ) نیست.

[(۶)] اصل: نسب. پ: نصب.

الکامل (۶: ۱۱۷): بعث معه طاهر بالبرده و القضیب و الخاتم. چون نسب و نصب در اینجا موافق نمی‌آید، بقول ابن اثیر درست شد. راورتنی این کلمه را به ROD یعنی عصا ترجمه کرده.

[(۷)] اصل وپ: الثانی (ر: ۴).

[(۸)] اصل: فرح. راورتنی وپ: فرخ.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۹۲

و طاهر پسر او بود، و آن فتوح که گفته شد بر دست او میسر شد. چون مامون به بغداد آمد، او را به رقه [(۱)] فرستاد به محاربت نصر شیث [(۲)].

و بعد از آن بخراسان آمد در شهور سنه سبع و مائتین برحمت حق پیوست بجای خود طلحه بن طاهر را خلیفه کرد. و راوی چنین میگوید: که در روز جمعه خود خطبه کرد، نام مامون در خطبه فراموش کرد، یا بعمدا گذاشت. چون شب بخانه باز آمد، بامداد شبیه او را در مرقد او یافتند فوت شده بود، معلوم نشد، که چگونه بود. و الله علی کل شیء قدیر

الثانی طلحه بن طاهر

چون امیر المؤمنین مامون را رضی الله عنه، از حال طاهر خبر شد، طلحه را مثال و عهد و تشریف فرستاد، و در امارت خراسان بماند، تا شهور سنه ثلث عشر و مائتین، و چون او را وفات نزدیک رسید، محمد بن الحسین [(۳)] بن مصعب الصاهری را که برادر عم طلحه بود، به امارت وصیت کرد و برحمت حق پیوست، و در عهد حیوة خود با حمزه خارجی که (به) سجستان خروج کرده بود، کارزار بسیار کرد، و ازو در دولت مامون آثار خیر در خراسان بسیار بود.

الثالث عبد الله بن الطاهر

چون طلحه برحمت حق پیوست، امیر المؤمنین مامون رضی الله عنه، عبد الله طاهر را که امیر مصر گردانیده بود، و او را پرورده بود

در حجر خلافت و کنف دولت خود، و ادبش آموخته، و در عهد هفده سالگی او را لشکر کشی خود فرموده، و چنان کرده، که در بیست سالگی بر جمله خلافت در فضل و رجولیت و جلالت ترجیح یافته. درین وقت امارت خراسان به وی داد و علی بن طاهر را که برادر او بود خلیفه او فرمود، که لشکر کسی دار الخلافه

[(۱)] این کلمه در اصل خوب خوانده نمیشود، راورتی در ترجمه خود RAKKAH نوشته و نه تصریح حدود العالم رقه شهری بود در عراق بر کران فرات و شهرکی بود در شام.

[(۲)] اصل و طبری و الکامل کذا. وپ: قصر شیت. گردیزی: نصر شیب تاریخ سیستان: نصر بن شبت. راورتی: نصر شیت بن ربیعی الخارجی.

[(۳)] گردیزی: محمد بن حمید الطاهری.

راورتی: محمد بن الحسن

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۹۳

در دفع مفسدان، و قمع خوارج، و ترتیب امور دولت، جمله عبد الله را می‌بایست قیام نمودن، و درین زمان عبد الله به دینور بود، برای دفع بابک خرمی. امیر المؤمنین فرمان فرمود: تا به خراسان آمد، چون به نیشاپور رسید، مدتی بود، که باران از آسمان بزمین نیامده بود، و در آن روز که عبد الله در آمد، باران رحمت بزمین آمد، و خلق از آن باران تفأل گرفتند آمدند. و او در شادیاخ [(۱)] نیشاپور قصرها بنا فرمود برای خود، و اتباع خود. و خوارج را قمع کرد، و عدل ورزید، و سنتها خوب نهاد، و بغایت عدل و انصاف کرد، و عظیم علم دوست بود. تا غایتی که از امام ابو عبید القاسم بن سلام [(۲)] التماس نمود، تا غریب الحدیث برای او شرح کرد و در عوض آن صد هزار درم نقره، و خلع وافر [(۳)] فرستاد، و امیر المؤمنین جمله بلاد عجم را حواله او فرموده بودند. مامون برحمت حق پیوست.

امیر المؤمنین معتصم برقرار پدر ملک عجم تمام او را فرمود، تا عهد الواثق بالله، و السلام علی من اتبع الحق و الهدی.

الرابع طاهر بن عبد الله

امیر عبد الله طاهر، رحمه الله علیه. در عهد امیر المؤمنین الواثق بالله برحمت حق پیوست. در شهور سنه ثلثین و مائتین. مدۀ پادشاهی او در ممالک عجم هفده سال بود. و مدت عمر او همچنانکه عمر پدر او چهل و هشت سال بود.

چون وفات او نزدیک رسید، پسر خود طاهر عبد الله را بر خراسان خلیفه کرد، و طاهر عبد الله را امیر المؤمنین الواثق بالله، از دار الخلافه عهد و لواء فرستاد. و برادران او اعمال خراسان و ایالت ولایت التماس نمودند. ایالت نیشاپور به برادر خود مصعب داد، و امیر المؤمنین الواثق بالله در ذی الحجه سنه اثنی و ثلثین و مائتین برحمت حق پیوست. المتوکل بخلافت نشست، و طاهر را ایالت [(۴)] عجم مقرر فرمود. چهارده سال و سه ماه

[(۱)] اصل: شاد باخ قصور شادبا در عهد طاهریان شهرت داشت (البلدان ابن فقیه ۱۵۶)

[(۲)] اصل بن سلام ندارد از راورتی گرفته شد. متن راورتی: عبد القاسم و ابو القاسم (ر: ۱۴)

[(۳)] اصل، وپ: نقره خلع وافرید

[(۴)] اصل: امالت.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۹۴

و چون متوکل بر دست ترکان شهادت یافت، المستنصر بنشست، مدت شش ماه، و بعد از آن المستعین بالله در شهر سنه ثمان و اربعین و مائتین عهد و لواء فرستاد طاهر عبد الله را. و امیر طاهر هم درین سال برحمت حق پیوست. رحمه الله و علی جمیع المسلمین و المسلمات.

الخامس محمد بن طاهر

امیر محمد طاهر به ادب و شعر و فضل موصوف بود، به لهُو و عشرت حریص و ایالت طبرستان بعم خود سلیمان بن عبد الله بن طاهر داده بود. در شهر سنه احدی و خمسین و مائتین امیر حسن [(۱)] بن زید العلوی در طبرستان خروج کرد و او سید و ادیب [(۲)] و فاضل و شاعر بود. و بلاد دیلم و گیلان که دار کفر بود بکشاد، و اهل آن بلاد بر دست وی اسلام آوردند، از آنجا لشکر بسیار آورد بطبرستان، و سلیمان بن عبد الله طاهر از پیش او منهزم شد، به ری رفت، و از ری به بغداد آمد، و قاید شرطه [(۳)] بغداد گشت، و یعقوب لیث در این وقت از سیستان خروج کرده بود، و بعضی از جروم [(۴)] و زاولستان گرفته، و بر خراسان استیلا آورده در شهر سنه تسع و خمسین و مائتین قصد کرد، و سبب آن بود: که خصمان او از بلاد نیمروز چنانچه احمد و فضل برادران عبد الله سجزی [(۵)] به امان محمد طاهر آمده بودند و یعقوب لیث ایشان را از امیر محمد طاهر در خواست میکرد و او باز نمیداد. چون یعقوب لیث قصد نیشاپور کرد و نزدیک رسید، احمد و فضل سجزی بدر سرای امیر محمد طاهر آمدند تا او را از آمدن یعقوب لیث اعلام دهند حاجب ایشان را گفت: امیر چون خفته است فرصت نیست، ایشان باز گشتند و گفتند: کسی میباید که امیر را بیدار کند! چون باز گشتند، بنزدیک عبد الله صالح سجزی آمدند، و آن حال که رفته بود اعلام دادند. عبد الله سجزی دانست: که امیر محمد طاهر را غفلت دریافته است و دولتش

[(۱)] اصل: حسن. جمهور: حسن

[(۲)] اصل: و ادب

[(۳)] اصل: فایده شریله. پ: فایده شرط. باستناد این عبارت ابن خلدون (ج ۳- ۲۹۵) اصلاح شد: و ولاء علی العراق و الشرطه شرطه بمعنی مقدمه الجیش است (منجد) راورتی: تایید ناحیه. DISTRICT

[(۴)] صل وپ حروم (ر: ۱۵)

[(۵)] اصل: سنجری پ: بحری و سنجری. ولی بقرار گردیزی (ص ۷) و طبری (ج ۳) و الکامل (ج ۷) و رورتی (۱: ۱۶) عبد الله صالح سجزی.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۹۵

به آخر شده. عبد الله سجزی به ری رفت، و احمد و فضل را بنزدیک والی ری فرستاد، و خود بنزدیک امیر حسن زید العلوی رفت بطبرستان، یعقوب لیث بنزدیک نیشاپور به فرهاد گرد [(۱)] رسید، محمد طاهر رسولی بنزدیک وی فرستاد، نام او ابراهیم صالح مروزی. پیغام داد: که بی فرمان امیر المؤمنین کجا می آیی؟

اگر منشور داری بنمای، تا امثال نمایم. چون رسول بنزدیک یعقوب لیث آمد و رسالت ادا کرد، یعقوب دست در زیر مصلی کرد، و شمشیر بیرون آورد، و پیش رسول نهاد، که حجت و مثال من اینست. چون ابراهیم صالح رسول بود باز آمد همه اهل نیشاپور با یعقوب بساختند و امیر طاهر را بدست او باز دادند. و دولت طاهریان با آخر آمد. روز یکشنبه سیوم [(۲)] ماه شوال سنه تسع و خمسین و مائتین.

سخاوت محمد طاهر عبد الله علیه الرحمه از روایت [(۳)] افاضل چنین روایت میکند:

که در نشاپور شخصی بود از افاضل عصر، که او را محمود وراق گفتندی، کنیزکی داشت بربطی در غایت لطف بکمال، حدیث جمال آن کنیزک و طبع راست و نظم او بسمع محمد طاهر رسیده بود، که خود غزل میگوید و می‌سازد، و بربط میزند. بسبب این اوصاف دل محمد طاهر بوصل او میل میکرد و بکرات آن کنیزک را از محمود وراق درخواست کرد به بهاء تمام. و به هیچ وجه میسر نمیشد، که محمود وراق به عشق آن کنیزک گرفتار بود، و این کنیزک را راتبه [(۴)] نام بود. چون مدتی برآمد، و تمام اموال و ثروت محمود وراق بعشرت و بذل به آن کنیزک راتبه نام صرف شد، و هیچ باقی نماند. محمود وراق بخدمت امیر طاهر کس فرستاد، که عنایت فرمای و بیا که کنیزک [(۵)] بتو فروشم. چون این پیغام به محمد طاهر رسید، بغایت شادمانه شد، و خورم گشت بفرمود: تا چهارده بدره سیم بیاوردند، و به خادم داد و خود برخاست

[(۱)] در گردیزی تنها فرهاد آمده و مصحح در حاشیه بحواله یاقوت فرهاذان نوشته. ولی در اصل وپ و راورتی: فرهاد گرد است، که قصبه‌یی بود میان هرات و نیشاپور، و اکنون دیهی باین نام در ۱۰ فرسنگی مشهد کاین است.

[(۲)] گردیزی: ۲ شوال

[(۳)] اصل از بدوات

[(۴)] اصل: راتبه. پ: راتبه

[(۵)] اصل: فرستاد که تحسم فرما و بیای تا کنیزک. پ: مانند متن.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۹۶

و از راه حرم بخانه محمود آمد و چون بنشست، و سیم و زر در نظر محمود وراق نهاد محمود وراق چون آن حال مشاهده کرد، راتبه را گفت: ای راتبه! جامه دربر پوش، و استعداد خدمت امیر کن! که ترا به وی فروشم. چون کنیزک آن سخن بشنید، گریه بر وی مستولی شد، چنانچه آواز او امیر محمد طاهر شنید، محمود گفت: ای راتبه! موجب بکا و تضرع چیست؟ (گفت): یا مولای [(۱)] هذا آخر امری و آخر امرک؟ آخر کار من و تو این بود، که در آخر کار، مرا از خود جدا کنی محمود گفت: این همه از عشق تو میکنم، که چون در دست من از مال چیزی باقی نماند (تا) تو آسوده باشی، ترا بحرم امیر میفرستم، که تا باقی عمر در راحت گذاری! کنیزک جواب داد: اگر برای من میکنی مکن! قبول کردم باقی عمر برای تو، مال بکسب آنچه لایق عورات باشد، از متاع و دامنی بافتن [(۲)] حاصل کنم، و خود را و ترا بدارم. محمود وراق گفت: اگر چنین است من ترا آزاد کردم، و بزنی به نوزده دینار و نیم مهر عقد کردم.

چون محمد طاهر این مذاکره عشق وراق و کنیزک راتبه بشنید، برخاست و دست بدامن جامه خود زد و گفت: هر چهار (ده) بدره سیم شما راست، و قال ما لکما ان افعلتما ذلک، فان المال لکما [(۳)] کل این مال شما را بخشیدم باقی عمر در راحت بگذرانید و بازگشت، و ذکر سخاوت او باقی ماند.

حق تعالی دولت و سلطنت شهنشاه عالم ناصر الدنیا و الدین را باقی دارد.

و السلام علی الاسلام.

[(۱)] اصل: ما مولای. پ: بمولائی

[۲] اصل: از مقناع ورا حاصل. پ: مانند متن. راورتی چنین ترجمه کرده از بافتن لچک و ردای زنانه: MANTLES, COIFS. شاید اصل چنین باشد: از مقناع و ردا حاصل.

[۳] اصل: و قال لکمان افعلتما ذلک فان المال لکما، پ: مانند متن.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۹۷

الطبقة الثامنة الصفاریون

اشاره

بسم الله الرحمن الرحيم له السلطان و الديمومة ازلا و ابدالا يشارکه في الالوهية احدا، و لم يتخذ ولدا. و الصلاة على محمد و آله و لو قلنا بمثل الرمال عددا و مددا.

این دو صفحه از تاریخ ابن هیضم نابی [(۱)]، داعی ضعیف بحق محتاج منهج سراج عفی الله عنه و عفاه در قلم آورد، تا این صحایف لطایف، از نکت احوال صفاریان خالی نماند، رجاء بدعاء ناظران. راوی چنین میگوید: که یعقوب لیث و عمرو لیث و علی لیث و معدل لیث، چهار برادر بودند، پسران لیث صفار، که مهتر رویگران سجستان بود، و والی سجستان از دست محمد طاهر امیر خراسان ابراهیم بن الحصین [(۲)] بود، و این ابراهیم از دست خود خلیفه به سجستان نصب کرده بود، اسم او صالح بن النصر [(۳)] و این لیث صفار مرد متمول بود، و موالی و تبع بسیار داشت.

الاولی یعقوب بن الیث

منهج سراج چنین میگوید: که در شهور سنه ثلاث (عشر) [(۴)] و ستمائۀ به سجستان رسیدم در عهد ملک نیمروز شاه غازی یمین الدین بهرام شاه بن ملک کبیر تاج الدین حرب [(۵)]، بن عز الملوک محمد نور الله حفرتهم [(۶)]، موضعی دیدم در جنوب شهر سجستان، که آنرا در طعام گویند بیرون شهر، که آن موضع را ریگ گنجان [(۷)] گویند. در جوار آن موضع بر سر بلندی قصری خرابست. جماعتی ثقات [(۸)] چنین تقریر کردند: که یعقوب لیث و برادران

[(۱)] کذا. پ: ثانی. (ر: ۴)

[(۲)] کذا فی الاصل. تاریخ سیستان: ابراهیم بن الحضین بن بشیر بن سعید القوسی، و بقول محشی فاضل آن کتاب حضین مصحف حصین است. سه نسخه راورتی: حصین تاریخ بناکتی: حصن

[(۳)] در کتب تاریخ نصر نیز آمده

[(۴)] راورتی: ۶۱۳ ه. اصل: ثلاث و ستمائۀ. قول راورتی اصح است، زیرا تاج الدین حرب در ۶۱۰ وفات یافته

[(۵)] اصل: تاج الدین

[(۶)] اصل: حضرتهم.

[(۷)] اصل: اریک کنجکان. راورتی: مانند متن. برای تفصیل در طعام (ر: ۱۶)

[(۸)] اصل: لقات.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۹۸

و تبع و موالی او در هر هفته یک روز بدین موضع آمدندی. چنانچه معهود جوانان باشد، بلعب و تماشا مشغول بودندی، و امیر و

وزیر میبایختند [(۱)] روزی برقرار معهود بیرون آمده بودند. یعقوب بلعب و بازی امیر شده بود و (بر) هر کس از موالی و اقربا و برادران خود، اسمی از ارکان ملک نهاد. ناگاه امیر سجستان، صالح بن نصر [(۲)] از شکار بازگشته بود، با سوار چند معدود، نگاه کرد بران بالا جماعتی دید، یکی را از خدم فرمود: که تفحص آن جماعت بکن که چیست؟ آن فرستاده چون بر سر آن جماعت رسید، آن حال مشاهده کرده متحیر شد. جماعت جوانان استقبال نمودند، و او را بجبر پیاده کردند، که ملک را پیاده خدمت باید کرد. آن فرستاده بضرورت خدمت کرد و بازگشت و حکایت حال با صالح نصر بازگفت. صالح را طبیعت به هزل میل کرد، گفت:

برویم و نظاره کنیم، که این جماعت جوانان چه میکنند؟ براند و به نزدیک ایشان آمد. یعقوب لیث از جاء خود حرکت نکرد و بفرمود، امیر صالح را بیارید تا خدمت کند، و جوانان بحکم فرمان او استقبال نمودند، و امیر صالح را پیاده کردند، و بجبر بفرمود تا خدمت کرد. چون روز دولت ایام عمر او بشام انقضا رسیده بود، و صبح دولت صفاریان در طلوع آمده. یعقوب لیث اشارت کرد: که کار امیر صالح بیاید کرد. در حال صالح را هلاک کردند، و در ساعت یعقوب سوار شد، و آن جمع با او سلاح برگرفتند و به عجلت هر چه تمامتر بجانب شهر آمدند، و درون قصر امارت بنشست و آن حادثه چاشتگاه بود، نماز پیشین ملک سجستان تمام بر وی قرار گرفته بود و همگان او را منقاد شده. و کان امر الله مقدورا [(۳)] سر خود ظاهر گردانید.

پس یعقوب بفرمود: تا خطبه بنام او کردند. و این حال و فتح او در سنه احدی و خمسین و مائتین بود. پس از آن جایگاه بجانب بست و زاوولستان و بلاد داور و غزنین لشکر کشید و همه را بگرفت، و از آنجا بجانب طخارستان و بلخ آمد

[(۱)] در اصل: و امیر وزیری باختند، نیز خوانده میشود. پ: مانند متن

[(۲)] کذا فی الاصل.

تاریخ سیستان: صالح بن النصر. گردیزی: نصر بن صالح. پ: مانند متن. ابن خلکان (ج ۲- ۴۶۳) صالح بن نصر. راورتی: صالح بن نصر.

[(۳)] قرآن، احزاب ۳۸: کان امر الله قدرا مقدورا.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۱۹۹

و بگرفت، و از آنجا بازگشت بجانب کابل آمد، و آن فتح در شهر سنه ست و خمسین و مائتین بود، آنگاه بسجستان آمد، پس بهراه شد، و بعد از قتال بسیار بگرفت، و بعد از ان بادغیس [(۱)] و فوشنج و جام و باخرز [(۲)] بگرفت. پس به سجستان باز آمد. بعد از آن لشکر به نشاپور برد و بگرفت بی جنگ در شهر سنه تسع و خمسین و مائتین. محمد طاهر حسین [(۳)] را با جمله خزاین و اتباع قید کرد. پس به گرگان و طبرستان شد، و مال بسیار بستد و بازگشت، و برادر خود عمرو لیث را والی هرات کرد، که در سنه احدی و ستین [(۴)] و مائتین مردی درین وقت از امراء محمد طاهر بیرون آمد، و محمد طاهر را از قید مخلص کرد، و محمد بنزدیک امیر المؤمنین الموفق بالله رفت. یعقوب بار دیگر لشکر بعراق برد، و در مراجعت از عراق بموضعی رسید، که آنرا جندیساپور [(۵)] گفتندی، در سنه خمس و ستین و مائتین از علت قولنج در گذشت، و مدت پادشاهی او چهارده سال بود. و السلام

الثانی عمرو لیث

چون یعقوب لیث صفار رحلت کرد، و از دار فنا بدار آخرت خرامید عمرو لیث برادرش بخدمت امیر المؤمنین الموفق بالله عرضه داشت به مطاوعت و امتثال بنوشت، و ایالت فارس و گرگان و سجستان و خوراسان [(۶)] التماس نمود، و از حضرت خلافت ملتمس او به وفا پیوست و عمرو از جبال عراق با لشکر خود، و برادر خود بجانب سجستان مراجعت نمود و از آنجا بطرف هراه آمد.

و این حال در شهور سنه ست و ستین و مائتین بود، و از آنجا بطرف نشاپور رفت، و خجستانی [(۷)] که یکی از امراء محمد طاهر بود، و محمد طاهر از دست صفاریان مخلص گردانیده بود، درین وقت به گرگان بود، پیش از عمرو به نشاپور باز آمد و رافع هرثمه از مرو بدو پیوست. در نشاپور با عمرو مصاف کردند

[(۱)] اصل: باده غیس

[(۲)] اصل: باخر

[(۳)] کذا. این محمد چنانچه گذشت پسر طاهر بن عبد الله بن طاهر بن الحسین است

[(۴)] گردیزی: رجب ۲۶۳ ه، ابن خلکان (۲: ۴۷۳): رجب ۲۶۲ ه

[(۵)] ابن اثیر (۷: ۱۲۹): چون به جندیساپور از کور اهواز رسید در ۹ شوال بمرد. گردیزی و تاریخ سیستان کذا، ترجمه راورتی: خنده شاپور. اصل: هنده. پ: احده شاپور.

[(۶)] کذا فی الاصل.

[(۷)] اصل: و خجستان.

و الصحیح خجستانی، و هو احمد بن عبد الله الخجستانی، دیده شود طبری ج ۳ و تاریخ سیستان ص ۲۳۶

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۰۰

هزیمت بر عمرو افتاد، بهراه باز آمد. پس امیر المؤمنین الموفق بالله عمرو لیث را از ایالت خراسان معزول کرد در شهور سنه احدی و سبعین و مائتین. و جمله بلاد و اطراف ممالک که بدو مصاف بود، محمد طاهر عبد الله را داد، و او به بغداد بدرگاه خلافت بود، و نیابت و خلافت در امارت خراسان رافع هرثمه را فرمود، و ما وراء النهر احمد سامانی را داد، و هم بخلافت محمد طاهر، میان عمرو لیث و هرثمه، واقعات بسیار رفت، تا آنگاه که رافع هرثمه عسان دار الخلافت ظاهر کرد و در شهور سنه اربع و ثمانین و مائتین [(۱)] در مصافی که با عمرو لیث میداد کشته شد، عمرو لیث سر رافع را بحضرت دار الخلافه فرستاد، و درین وقت مسند خلافت بامیر المؤمنین المعتضد بالله رسیده بود، و عمرو لیث از حضرت خلافت ایالت ما وراء النهر و خراسان و نیمروز و فارس و کرمان و اهواز، و نقابت در سرای خلافت و شرط بغداد [(۲)]، و آنکه نام عمرو بر سپرهای که سرهنگان در سرای خلافت دارند بنویسند، و اسم او در خطبه و سکه به مدینه و حجاز ذکر کنند، جمله التماس نمود از دار الخلافت همه بوفای پیوست، با خلع بسیار و عواطف بی شمار. چون منال ملتسمات [(۳)] از دار الخلافت به عمرو رسید، استعداد ضبط ما وراء النهر کرد، و محمد بشیر [(۴)] را که حاجب او بود، به مقدمه با فوجی از لشکر بفرستاد.

امیر احمد اسماعیل سامانی از بخارا روی بخراسان نهاد، و از جیحون عبره کرد و بر در بلخ آمد با عمرو مصاف کرد، و او را بگرفت به دار الخلافت فرستاد و به بخارا رفت [(۵)] در شهور سنه ثمان و ثمانین و مائتین [(۶)]. معتضد خلیفه بود بفرمود: تا عمرو را در حبس کردند، و هم در آنجا وفات کرد در سنه تسع و ثمانین کار صفاریان به آخر رسید. و الله اعلم بالصواب.

[(۱)] تاریخ سیستان: قتل رافع: ۲۸۳ ه. گردیزی: مانند متن.

[(۲)] اصل: بغداد و بافک آنچه. پ: مانند متن

[(۳)] اصل: سلتمسان. پ: ملمات.

[(۴)] کذا در اصل وپ. گردیزی ص ۱۲: محمد بن بشر.

فرسخی: محمد بن اللیث. تاریخ سیستان: محمد بن بشر. الکامل: محمد بن بشیر. بن خلکان (ج ۲ ص ۴۷۸). محمد بن بشر، راورتی:

مانند متن.

[(۵)] اصل: و بخارا از و. پ: مانند متن

[(۶)] گردیزی: ربیع الاول ۲۸۷ هـ تاریخ سیستان: مانند گردیزی. نرشخی: چهارشنبه ۱۰ جمادی الاولی ۲۸۸ هـ ترجمه راورتی: مانند متن.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۰۱

الطبقة التاسعة السامانیون

اشاره

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الحنان المنان، ذی العظمة و السلطان. و الصلاة علی محمد صاحب الحسام و البرهان. و السلام علی آله و اصحابه سادة ام القرى و قادة البلدان.

چنین میگوید ضعیف ترین بندگان سبحانی منهاج سراج جوزجانی:

که بعد از ذکر ملوک یمن و امراء صفارین، این فصل که مقصوست بذکر آل سامان و ملوک آن خاندان، اولی دیدم، و این جزو بر جزو ملوک محمودی و ناصری در ترتیب کتاب مقدم گردانیدم، تا طبقات این تاریخ بر ترتیب افتاد. اگر چه ذکر ملوک یمن بحکم ترتیب تقدیم بیشتر میبایست اما چون از ملوک اسلام نبودند، بر خلفاء مقدم داشتن صواب ننمود [(۱)] برین قدر تقدیم مقرر شد، و آن فصل از تاریخ ابن هیصم نقل افتاد تا ناظران را بر صحت آن اعتماد تمام افتد. علی الله التکلان.

راوی چنین میگوید: که جد سامانیان را سامان نام بود، بر قول بعضی نام چیزی دیگر بود، الا آنکه سامان ناحیتی است از نواحی سغد سمرقند [(۲)].

و جد ایشان رئیس آن موضع بود، و او را سامان خداه خواندندی، برای اختصار را هم بر اسم سامانیان بسند [(۳)] کردند، تا اسم علم او شد و او از اولاد بهرام چوبین بود، و او را پسری آمد، اسد نام کرد و اسد را چهار پسر بود: نوح بن اسد، و یحیی بن اسد، و الیاس بن اسد، و احمد بن اسد. ایشان ملوک شدند و امراء گشتند. از بس که شهیم کافی و جلد و کاردان بودند، خاندان ایشان چون بزرگ شد، بعاقبت

[(۱)] اصل وپ: بنمود. در ترجمه راورتی این فعل منفی است

[(۲)] در تاریخ بخارا نرشخی (ص ۷۰) گوید: او را سامان خدات بدان سبب خوانند که دیهی بنا کرده است و آنرا سامان نام کرده، حمزه درسنی ملوک الارض (ص ۱۵۰) گوید: و کان اسد بن سامان من قریه من قری بلخ تسمى سامان ... این جای در کتب متأخر بنام سمانه ذکر شده که قریه‌یی بود در بلخ

[(۳)] سند: بر وزن پلنگ. کافی و وافى و تمام (فرهنگ نوبهار)

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۰۲

اصل شان به بزرگی کشید، و البتگین امیر غزنین و سبکتگین از موالی فرزندان ایشان بود، و ازیشان هر یک در خراسان و ما وراء النهر آثار خیر ماند. حق تعالی ارواح ایشان را در صدر جنان بمزید درجات مخصوص کرداناد. آمین و رب العالمین و السلام.

(بدانکه چون امیر المؤمنین مامون بمرو آمد، و کفایت و شهامت پسران اسد سامان بدید، در باب ایشان عاطفت وافر فرمود) [(۱)] و ایشان را بزرگ گردانید، و درجه ایشان بلند کرد. و چون امیر المؤمنین مامون مراجعت فرمود، غسان بن عباد را امیری خراسان

داد، و بلاد خراسان از ما وراء النهر بامارت او اضافه کرد. غان بن عباد هر یک را از اولاد اسد امیری ولایت داد، و شهرها بدیشان تسلیم کرد. چنانچه از جدول معلوم شود و این امارت ایشان در شهور سنه اربع و مائتین بود. چون از حضرت خلافت

[(۱)] دو سطر بین قوسین در اصل نیست، از (پ) گرفته شد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۰۳

اجله الله، امارت خراسان بامیر طاهر بن الحسین [(۱)] دادند و هر چهار امیر سامانی را که چهار برادر بودند، دو صد و چهل [(۲)] شهرها و ولایات که داشتند مقرر داشت، و چون نوبت امارت از امیر طاهر به پسر او عبد الله طاهر رسید، امارت سامانیان بر قرار فرمان پدر مقرر داشت و تغییر بدان راه نداد. و الله اعلم بالصواب.

بدانکه: هر چهار پسر اسد بن سامان خداه بزرگ شدند، و هر یک از ما وراء النهر و فرغانه و خراسان طرفی داشتند، چنانکه درین سطور تقریر یابد، انشاء الله تعالی. نوح بن اسد را ممالک بلاد سمرقند فرموده بودند، و او بس نیکو سیرت و جلد بود یحیی بن اسد را ولایت شاش و اسپجانب و مضافات آن فرموده بودند، و او نیز بغایت جلد و ضابط بود و در آن دیار آثار بسیار نمود الیاس بن اسد ایالت هراة و مضافات و نواحی آن داشت، و او هم مرد جلد و کاردان بود. اما

الاول احمد بن اسد

شهم تر و زیرکتر بود بعد از برادر ولایت سمرقند و فرغانه باجمعها کاشغر و ترکستان و چین او داشت، و (به) جلادت و مبارزت و کاردانی در اطراف ممالک ایران و توران مذکور و مشهور بود، و فرزند او بعد از یک دیگر بتخت [(۳)] نشستند و با خلق خدای بذل و احسان کردند، و اسماء فرزندان او که بملک رسیدند، یکی از افاضل بنظم آورده است:

[(۱)] اصل: حسن

[(۲)] این اعداد بخط نوی بالای سطر نبشته شده، راورتی: ندارد

[(۳)] اصل: سخت.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۰۴

بیت

گشته بامارت خراسان مذکورنه تن بودند از آل سامان مشهور

اسماعیلی و احمدی و نصری دو نوح و دو عبد الملک و دو منصور [(۱)] و ذکر نسبت ایشان برین وجه یافته شده است که ثبت افتاد: سامان بن حتیمن بن طمغان بن نوشر بن نوشید بن بهرام بن شوین [(۲)].

الثانی نصر بن احمد

چون احمد بن سامان به سمرقند از دار فنا به دار بقا رحلت کرد، نصر بن احمد سامانی را خلیفه خود کرد، و در عهد دولت طاهریان، امارت ممالک بر وی مقرر بماند، و اسماعیل احمد سامانی برادر خود نصر احمد را خدمت کردی. در شهور سنه احدی و ستین و مائتین ولایت بخارا به اسماعیل داد، او ممکن شد، و کارهای بزرگ کرد، نیکو سیرت بود و قواعد مملکت را ممهد گردانید، تا چون اجل در رسید و عمر منقضی شد در جمادی الاخری، سنه تسع و سبعین و مائتین بجوار رحمت حق پیوست رحمهم الله.

چون امیر اسماعیل به بخارا ممکن [(۳)] شد، جماعت اصحاب اغراض میان او و برادرش امیر نصر [(۴)] که فرمانده او بود راه یافتند، و آنها افترا کردن گرفتند، تا مزاج امیر نصر بزرگ، بر برادر تغییر پذیرفت و عزیمت قمع و قهر اسماعیل کرد، و با لشکر گران از سمرقند بسمت بخارا

[(۱)] در لب التواریخ یحیی قزوینی (ص ۸۴) این ابیات چنین است:

نه تن بودند ز آل سامان مشهور هر یک بامارت خراسان مذکور

اسماعیلی و احمدی و نصری هم دو نوح و دو عبد الملک و دو منصور در (پ) چنین است: نه تن بودند از آل الخ - گشته الخ - اسماعیل و احمدی و نصری. الخ

[(۲)] کذا.

پ: چوبین. گردیزی: سامان خدا بن حامتان (خامتا) بن نوش بن طمغاسپ بن شادل بن بهرام چوبین ابن خلدون: سامان خذاه بن جثمان بن طمغان بن نوشیردین بن بهرام بخیرین بن بهرام حشیش. راورتی:

سامان بن جیشمان بن طمغان بن نوشیر بن نوشید بن بهرام بن شوین (چوبین) نسخ خطی راورتی:

سامان خدات (خداه). چشمان یا جمان یا چتیمان. طمغان یا طمغاث یا طرغان یا طغماد. نوشر یا نوسرد یا نوشیا یا بوشد. بهرام جشنش یا جش یا جوش یا حنر.

[(۳)] پ: متمکن

[(۴)] نصر در اصل نیست از ترجمه راورتی گرفته شد. پ: نصیر.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۰۵

روان شد. امیر اسماعیل بنزدیک رافع هرثمه بن اعین که امیر خراسان بود معارف فرستاد، و از حال خود و برادر خبر داد و استمداد نمود.

رافع هرثمه لشکر جرار با آلت و عدت تمام بدان طرف کشید، و بوجه لطف و شفقت و مرحمت عاقلانه میان برادران اصلاح کرد و بازگشت، و امیر نصر بسمرقند، و امیر اسماعیل به بخارا باز رفت. چون آن معانی بسمع امیر نصر رسیده بود، و در طبیعت او جای گرفته، با لشکر جرار رو به بخارا نهاد و امیر اسماعیل از بخارا بیرون آمد و با او مصاف کرد و قتال کردند در غایت شدت، در شهر سنه خمس و ستین و مائتین. و امیر اسماعیل بر برادر خود امیر نصر احمد [(۱)] ظفر یافت. چون منهزم شد گرفتار گشت، و او را بنزدیک اسماعیل آوردند در حال پیاده شد و برادر خود را خدمت کرد و بوسه بر سینه او زد، و شرایط تعظیم بجا آورد، و او را بحضرت سمرقند بازگردانید، و خود باسم خلافت بخارا باز آمد، و مدت ملک نصر بن احمد هژده سال بود. الباقی و الدائم هو الله عز و جل.

الثالث اسماعیل بن احمد

چون امیر نصر احمد سامانی رحمه الله از دار فنا بدار بقا رحلت کرد امیر المؤمنین المعتضد بالله، ایالت ممالک ما وراء النهر و آنچه برادرش داشت امیر نصر، به امیر اسماعیل سامانی داد، و او را عهد داد و لواء فرستاد. و او قوت تمام گرفت، و مملکت به او صاف شد، و جمله امرا و اشراف خلق و عوام او را مطیع گشتند، و چون مرد عالم و عادل بود کاره‌اء بزرگ بر دست او برآمد، چنانچه عمرو لیث قصد او کرد بالشکر گران، چنانچه ابن هیصم میگوید: که در لشکر عمرو لیث آن روز که بحرب اسماعیل می آمد، هفتاد هزار سوار نیزه دار بود، تیر انداز و شمشیر دار، و سلاحهای دیگر. چون امیر اسماعیل از جیحون عبره کرد، و در بلخ با عمرو لیث

مصاف داد، حق تعالی اسماعیل را نصرت بخشید، و لشکر عمرو لیث منهزم شد و او اسیر گشت و در بند افتاد. امیر اسماعیل عمرو را مقید بحضرت امیر المؤمنین المعتضد فرستاد، و امیر المؤمنین امیر اسماعیل را عهد ولوا فرستاد

[(۱)] اصل: احمد نصر

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۰۶

و مثال در عهد ممالک خراسان، تا در تمام عجم او بزرگ گشت امیر المؤمنین المعتضد فرمان فرستاد به امیر اسماعیل: تا بلاد طخارستان و گرگان از دست امیر محمد زید علوی که در ضبط خود گرفته بود مستخلص گردانید. امیر اسماعیل احمد هارون را بر مقدمه لشکر امیر کرد و پیش فرستاد و میان امیر محمد زید علوی و امیر اسماعیل مقاتله عظیم رفت، و امیر محمد علوی شهادت یافت، و پسر او زید بن محمد العلوی رضی الله عنهم گرفتار گشت، او را بنزدیک امیر اسماعیل آوردند، او را به بخارا فرستاد، و شرط اعزاز و اکرام بجا آورد و فرمود: تا منزل بطرف مروت و خدمت و تبرک و علو همت، اسباب مهیا گردانند، و امیر المؤمنین المعتضد [(۱)] هم درین وقت برحمت حق پیوست، و پسر او امیر المؤمنین المکتفی بالله بخلافت نشست و امیر اسماعیل را عهد و لواء فرستاد، و نواحی عراق و ری و سفاهان و دیار طبرستان و گرگان همه با خراسان ضم کرد، امیر اسماعیل برادر زاده [(۲)] خود ابو صالح منصور بن اسحاق سامانی را ایالت ری داد، و پسر خود احمد بن اسماعیل را ایالت گرگان داد، و شب شنبه چهاردهم ماه صفر سنه خمس و تسعین و مائتین برحمت حق پیوست، و او را امیر ماضی لقب شد. و مدت ملک او هشتاد سال بود، رحمهم الله و لمن دعی للمولف و السلطان خلد الله ملکه.

امیر احمد سائیس و ضابط بود، و بسبب حرکتی چند کس را از غلامان خود سیاست فرمود و بکشت، بقیه غلامانی که محرم بودند طالب فرصتی شدند تا امیر احمد را هلاک کنند، اما امیر شیری داشتی آموخته، و آن شیر را شب بنزدیک خوابگاه خود بستی، تا از خوف او هیچکس پیرامن تخت او

[(۱)] اصل: و امیر المؤمنین المکتفی بخلافت المعتضد هم درین وقت ... ترجمه راورتنی و پ:

مانند متن

[(۲)] اصل: برادر خود، ولی منصور برادر زاده اسماعیل است. پ و راورتنی: مانند متن.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۰۷

نتوانستی گشت، که آن شیر بشب پاسبانی او کردی، تا وقتی بشکار رفت، و از شکار بیگانه مراجعت فرمود و منزل دور بود، شب بمقام استراحت معهود نرسید و در راه بموضعی منزل کرد، غلامان فرصت یافتند او را شهید کردند، و این حادثه شب پنجشنبه بیست و سیوم ماه جمادی الاخری [(۱)] سنه احدى و ثلثمائه بود، او را بر گرفتند، و به بخارا آوردند، و امیر شهید لقب شد. و در اول حال که پدرش امیر اسماعیل بن احمد برحمت حق پیوست، جماعت سپاه داران و اکابر و اشراف مملکت به امیر نصر احمد بن اسماعیل بیعت کرده بودند معارف را بدار الخلافت فرستاد و از آنجا امیر المؤمنین المستکفی بالله، او را عهد ولوا فرستاد، و دولت و کار [(۲)] مملکت را انتظام داده، و در سجستان معدل بن علی بن لیث برادر زاده یعقوب و عمرو عصیان آورده بود [(۳)] و فساد آغاز نهاد. لشکر بدان طرف نامزد کرده بود، و معدل [(۴)] را مقهور و عاجز گردانیده، و او را اسیر کرده و مقید فرموده، و سجستان را به پسر عم خود که بر وی اعتماد داشت: ابو صالح منصور بن اسحاق بن احمد سامانی داده بود. بعد از آن اهل سجستان عصیان آوردند، و منصور را بگرفتند و در قلعه ارگ محبوس گردانیدند، و با عمرو بن یعقوب اللیث بیعت کردند پس امیر احمد اسماعیل لشکر نامزد کرد کرت دیگر، و حسین علی مروا الرودی را بر ایشان امیر فرمود، در شهر سنه ثلثمائه به سجستان رفته بودند و عمرو

یعقوب را محصر کرده بودند هفت ماه، تا امان خواست بیرون آمد، و سجستان را به سیمجور دواتی [(۵)] داده بودند. درین وقت چون از خوابگاه جدا ماند شهادت یافت، و مدت ملک او شش سال و سه ماه بود.

الخامس نصر بن احمد

دو پسر داشت: نوح و اسماعیل، چون امیر شهید احمد اسماعیل در گذشت جمله امراء و سپاهسالاران و فایدان [(۶)] و اشراف باتفاق علماء رحمهم الله

[(۱)] گردیزی: ۲۱ جمادی الاخری

[(۲)] اصل: از کار

[(۳)] اصل: برادرزاده عثمان یعقوب و عمرو آورده بود.

پ و راورتی، مانند متن.

[(۴)] اصل: معدول

[(۵)] گردیزی: دوبت دار. میرخوند و الکامل: دواتی و هو احمد بن سیمجور دوانی

[(۶)] اصل: قایلان، پ: قابلان.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۰۸

پسر او نصر احمد را بجای او بنشانند، و امیر نصر دران روز هشت ساله بود راوی چنین می‌آرد: که آن لحظه که امیر نصر را از حرم بیرون آوردند تا بر تخت امارت بنشانند چون بسال خورد بود، خوف بر وی غالب شده بود میگريست و میگفت: مرا کجا می‌برید؟ میخواهید همچنان بکشید، که پدر مرا کشتید! از من باز شوید! چون او را بر تخت نشانند، ابو عبد الله محمد بن احمد الجیهانی را نیابت او دادند، و او مرد عاقل و نیکو رای بود، افتتاح کارها بنا بر عدل و سیاست نهاد، و امور ملک را بر قاعده انصاف و احسان آغاز کرد، اما چون امیر در ذات خود خورد سال بود، امراء اطراف عصیان ظاهر کردند. اول کس که عصیان ظاهر کرد، عم پدر [(۱)] او بود، اسحاق بن احمد سامانی، و پسر او الیاس بن اسحاق به سمرقند، و لشکر مستعد کردند و روی به بخارا نهادند. حمویه [(۲)] بن علی که یکی از سپاهداران امیر نصر بود، پیش ایشان باز رفت با همتی، و ایشان را منهزم گردانید و تعاقب نمود تا در سمرقند، و امیر اسحاق امان طلبید، و از کرده پشیمانی نمود، از وی عفو کردند، پس از آن پسر عم (پدر) او منصور [(۳)] اسحاق در سنه اثین و ثلثمائه عصیان آورد [(۴)] در خراسان و نشاپور. و حسین علی که والی هراة بود باو ضم شد از بخارا جمع سپهسالار روی بدیشان آورد، پیش از آنچه بدیشان رسد منصور در نشاپور وفات یافت، حسین علی بهراة بازگشت، و همچنان بر سر عصیان می‌بود، و جنگ و پرخاش داد، تا آخر گرفتار شد، و او را نیز بلباس عفو پوشید، و ازو در گذرانید به شفاعت نایب دولت محمد احمد جیهانی و در عهد او هر که باو عصیان آورد یا کشته شد یا توبه کرد از وی عفو فرمود و امارت او در عهد المقتدر بالله بود، و در عهد القادر بالله، و در عهد الراضی بالله و تا عهد المتقی بالله بداشت و همگنان را رقبه طواعیت در رقبه خدمت آورد و از حضرت آن خلفاء مذکور رضی الله عنهم او را هم عهد ولوا رسید، تا در رجب سنه احدی و ثلثین و ثلثمائه برحمت حق تعالی پیوست، و لقب امیر سعید گفتند و مدت ملک او سی سال بود در گذشت.

[(۱)] پ: آورد عمر پدر او

[(۲)] اصل و پ: حمزه بن علی. اما گردیزی (ص ۱۹) و ابن خلدون (۴: ۳۳۷) و راورتی: حمویه بن علی.

[۳] اصل: و اسحاق.

[۴] اصل: آوردند.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۰۹

السادس نوح بن نصر

طبقات ناصری ج ۱ ۲۰۹ السادس نوح بن نصر ص: ۲۰۹

پسر داشت: عبد الملک و منصور. جلوس امیر نوح بن نصر به تخت امارت عجم در پنجم شعبان سنه احدی و ثلثین و ثلثمائه بود. و مدت ملک او دوازده سال و سه ماه بود، و امیر المؤمنین المتقی بالله نوح نصر را عهد و لواء فرستاد، و ولایت عجم و خراسان بتمام چنانچه پدر [(۱)] داشت، بر وی مقرر فرمود و امیر نوح وزارت و نیابت و تدبیر امور خود بامام شمس الائمه ابی الفضل محمد بن الحکم السرخسی صاحب مختصر کافی [(۲)] رحمه الله علیه فرمود. و این امام علامه کاره‌اء ملک بر قاعده عقل و علم و انصاف، و جاده شرع و معاملات آغاز کرد، چنانچه یک نکته نگذاشت، تا امیر نوح بسبب عصیان عبد الله بن اشکان [(۳)] خوارزمشاه بمر و آمد در شهور سنه اثنتین و ثلث مائه، و آن مهم بکفایت رسانید. باز در شهور سنه خمس و ثلثین و ثلثمائه به سبب عصیان عم خود ابو اسحاق که به بغداد گریخته بود، و از امیر المؤمنین المستکفی بالله بر خراسان عهد و لواء ستده و آمده. و ولایات جبال و خراسان در ضبط آورده. تا امیر نوح برای دفع او بمر و آمده، جمله امرا و حشم و ارباب سیف، از علم و عدل شمس الائمه تنگ آمده بودند. و از وزارت او سیر آمده. بر آن سبب که دست متعديان و ظالمان تمام بر بسته بود، در طلب محالات ایشان را بکلی دفع کرده. به هیچ وجه دست آن جماعت در حصول مرادات هوا و ظلم در نمی شد. امیر نوح به حشم و سپاه از برای دفع عم خود امیر اسحاق محتاج گشته بود، و لشکر روی به مخالفت و موافقت عم او آورده.

جماعتی از لشکر کشان ظالم علم دشمن، بنزدیک امیر نوح در رفتند که همه استرادت [(۴)] حشم و تشویش مملکت، و تفرقه امور دولت از دست وزیر شمس-الائمه حاکمست [(۵)]، او را بدست ما بازده، و الا جمله با عم تو منضم شویم امیر نوح بضرورت آن امام را بدست جماعت ظالم باز داد، او را

[(۱)] اصل: چنانچه باز داشت.

[(۲)] راجع باین شخص (ر: ۱۷) تعلیقات آخر کتاب.

[(۳)] کذا در اصل وپ. اما در الکامل (۸: ۱۶۱) و ابن خلدون (۴: ۳۴۵) و مجمل فصیحی: عبد الله بن اشکام. راورتی. اشکاب. اشکان، اشکام، اسکاب باختلاف نسخ خطی.

[(۴)] اصل: استرادب حسم. پ: امترادت حشم

[(۵)] پ: حایلست (ر: ۱۷).

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۱۰

بیرون آوردند، و بر در سرای امارت، دو سر درخت سپیدار بلند بود فرو کشیدند و هر دو پای مبارک او بر شاخ آن درخت بستند و بگذاشت تا درخت سر بالا- بر دو آن بزرگ بدو پاره شد. و این حادثه در سنه خمس و ثلاثین و ثلثمائه بود و امیر نوح نصر در شهور سنه ثلاث و اربعین و ثلث مائه برحمت حق پیوست و او را امیر عمید لقب شد.

السابع عبد الملک نوح

چون امیر نوح بن نصر برحمت حق پیوست، جمله امراء و سپاه کشان بر بیعت پسر او ابو الفوارس عبد الملک بن نوح اتفاق کردند، و او را بر تخت بنشانند. و وزارت ابو منصور محمد بن عزیر [(۱)] را داد و لشکر کش ابو سعید بکر بن مالک [(۲)] فرغانی شد. و امیر عبد الملک مصالح ملک بر قاعده انصاف تمام آنچه قلم کشنده می‌بایست نوشته کرد [(۳)] (اساس نهاد، و در اکناف مملکت آنجا که ملوک طوایف بود، و الیان برگماشت، و با ابو الحسن بویه صلح کرد) بر دویست هزار دینار زر رکنی [(۴)]، و این صلح بفرمان امیر عبد الملک، ابو سعید بکر بن مالک [(۵)] الفرغانی کرد، که قاید [(۶)] لشکر او بود. اما او را به دیلمان و آل بویه متهم کردند و بکشت و وزیر را مقید فرمود و بعد از آن بکشت، که هر دو را به دعوت قرامطه میل افتاده بود، و لشکر کشی حواله البتگین حاجب شد، تا در شهر سنه خمسین [(۷)] و ثلث مائه امیر عبد الملک در میدان بوقت نماز شام از اسپ خطا کرد، و برحمت حق تعالی پیوست و مدت ملک او هفت سال و چیزی بود.

[(۱)] اصل: عزیز راورتنی: ابو منصور محمد بن العزیز. گردیزی و ترکستان بارتولد ص ۲۴ وپ: عزیز

[(۲)] اصل: لشکر کش او سعید بن الملک. اما گردیزی (ص ۳۰) و الکامل مانند متن است، و درین کتاب نیز چند سطر بعد ابو سعید آمده.

[(۳)] پ: قلم کشیده می‌باید نوشت که بر دویست هزار زر الخ. کلمات بین قوسین در اصل وپ نیست، از ترجمه راورتنی برای تکمیل مطالب آورده شد.

[(۴)] رکنی: زر خالص

[(۵)] اصل:

بن الملک

[(۶)] اصل: قاعده لشکر. پ. قاعد، راورتنی جنرال ترجمه کرده و قاید است

[(۷)] اصل: خمس بقرار الکامل (ج ۷) فوت او در شوال ۳۵۰ ه است ترجمه راورتنی نیز چنین است. ابو سلیمان داود البناکتی ۳۵۱ ه نوشته.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۱۱

الثامن منصور بن نوح

چون امیر عبد الملک به جوار فضل ایزد پیوست، جمله سپاهداران و مشایخ حضرت جمع شدند و با هم مشورت کردند: که برادر امیر صالح منصور بن نوح را بنشانند، یا پسر امیر عبد الملک را؟ درین وقت حاجب البتگین غایب بود، وزیر او علی البلعمی [(۱)] بود، و میان او و حاجب موافقت تمام بود، به البتگین چیزی نبشت، و امیر البتگین جواب نبشت: که پسر به تخت اولی تر از برادر باشد پیش از آنکه جواب برسیدی، جمله لشکر و امراء و مشایخ بر امیر منصور نوح اتفاق کردند، و او را در مسند خلافت نصب کردند. چون خبر امیر منصور بجانب البتگین رسید، مخبران و رسولان فرستاد تا جواب نامه او را از راه باز گردانند [(۲)]، قاصدان را نیافتند، و از حضرت، ایالت نشاپور که البتگین داشت، به ابن عبد الرزاق [(۳)] دادند. البتگین متحیر بماند و از نشاپور قصد حضرت بخارا کرد، او را خبر دادند از تغیر مزاج امیر منصور بسبب آن نامه، به بلخ رسیده بود بازگشت، و بطرف غزنین آمد. و امیر منصور هم در عقب مثال فرستاد، و او را بنواخت. و درین وقت حسن بویه وفات کرد، و فنا خسرو پسر او خزاین پدر را برداشت و به بغداد رفت، و عم خود بختیار را مقهور گردانید، بر عراق مستولی شد. علما و قضات را در میان کرد و از امیر منصور مصالحه طلبید، بر دیار عراق و ری و گرگان و طبرستان هر روز به هزار دینار زر سرخ مقاطعه کرد، و در عهد امیر [(۴)] منصور بفرغانه و سجستان

و بعراق جمله امراء عصیان می آوردند، و حق تعالی امراء او را و لشکر او را نصرت می بخشید، تا همه را قهر می کردند، و امیر منصور روز سه شنبه یازدهم ماه شوال سنه خمس و ستین و ثلثمائه برحمت حق پیوست، و امیر سدید [(۵)] لقب او شد و مدۀ ملک او هفده سال بود و شش ماه و یازده روز و الله اعلم بالصواب و الحقیقه.

[(۱)] اصل: البعلی. پ: البعلمی

[(۲)] اصل وپ: گردانید

[(۳)] کذا در اصل وپ و راورتی. گردیزی (ص ۳۳) ابو منصور عبد الرزاق

[(۴)] اصل: در عهد او امیر. پ: عهد او را امیر

[(۵)] اصل: سدید. گردیزی (ص ۳۶) و ترجمه راورتی و پ و جمهور: سدید سین مهمله.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۱۲

چون امیر منصور نوح رحلت کرد، امیر ابو القاسم نوح منصور را بیعت کردند و بتخت پدر نشانند، و امیر المؤمنین الطائع الله او را عهد و لوا فرستاد، و لشکر کشی و امور حشم به فایق خاصه [(۱)] و تاش حاجب فرمود، و ابو الحسن سیمجور که بنده زاده آن دودمان و امیر خراسان بود، چون هرات و نساپور و ما وراء النهر بحکم فرمان او بود، او را لقب ناصر الدوله داد، ولایت طوس با ولایت او زیادت کردند، و وزارت به ابی الحسن عبد الله احمد العتبی [(۲)] فرمود، و تاش حاجب را سرلشکر کرد، و او را حسام الدوله لقب شد. قابوس و شمگیر [(۳)] را والی گرگان کرد، و دیگر امرا را با او بعراق فرستاد به محاربت بویه بن الحسن بن بویه، و بر در گرگان مصاف کردند منهزم شدند، و تاش حاجب مقهور بازگشت، و بعد از چند گاه تاش و ابو الحسن سیمجور هر دو عاصی شدند، بعد از وقایع و ظفر بر دیالمه [(۴)] آل بویه وفا [(۵)] کردند، و لشکر کشی امیر نوح بعد از مدتی به ابی علی بن سیمجور رسید، و نساپور او را داد، و عماد الدولت لقب شد. و هم درین وقت [(۶)] امیر ابو موسی هارون [(۷)] ایلک خان قصد بخارا کرد، و امیر نوح بطرف آمل [(۸)] رفت و متواری شد، و ابی علی سیمجور طریق عصیان پیش گرفته. و خان

[(۱)] اصل: امور حشم و تفاریق بتاش حاجب. پ: حشم و تفاریق خاصه به تاش ... ترجمه راورتی:

مانند متن. گردیزی نیز مانند متن

[(۲)] اصل وپ: احمد البستی. راورتی: مانند متن. در گردیزی کنیت او: ابو الحسن.

[(۳)] اصل: قابوس و مکین

[(۴)] اصل دیامله.

[(۵)] اصل: وپ: وفات. در برخی از نسخ راورتی نیز وفات بود، ولی وفا مرجح است، زیرا وفات ابو العباس تاش ۳۷۹ ه است.

[(۶)] در متن اصل وقت و بالای آن عهد نوشته اند

[(۷)] اصل: ابو موسی و هارون. گردیزی و ترجمه راورتی: مانند متن

[(۸)] اصل: الک. راورتی: آمل.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۱۳

چون مستولی شد بر ملک، و او هم بعلت بواسیر ملقا گشت و عزیمت بازگشتن کرد امیر عبد العزیز بن نوح بن نصر را که عم امیر نوح بن منصور بود طلب کرد و خلعتش داد، و ملک بدو تسلیم کرد و بازگشت بجانب ترکستان. و امیر نوح از ترکان مدد آورده، و در عقب خان بفرمود تا برفتند خان عطف کرد، و ایشان را منهزم گردانید بدر سمرقند، و خان در راه ترکستان برحمت حق

پیوست، و امیر نوح به بخارا باز آمد و قوت گرفت، اما امور خراسان (به) سبب عصیان ابی علی سیمجور مضطرب گشته بود و امیر البتگین در غزنین وفات کرده بود و سبکتگین بجای او نشسته، و قوی دست گشته، و اهل بلخ از ظلم فایق خاصه بواسطه ضعف سامانیان به امیر سبکتگین استعانت نموده، و او بدین سبب به بلخ آمده بود.

چون امیر سبکتگین به بلخ آمد، امیر نوح و معارف فرستاد، و باو ملاطفت و عهود در میان آورد، سبکتگین به کش و نخشب آمده. امیر نوح از بخارا بیرون آمد و بجانب خراسان روان شد. بجهت قمع ابی علی سیمجور. چون بحدود طالقان رسید، اعیان قرامطه و ملاحظه دران بلاد آمده بودند، و جمع عظیم ایشان را اجابت کرده. امیر سبکتگین ایشان را جمله بدست آورد، و غزا بسنت (بکرد) و ناصر الدین لقب او شد. و چون ابی علی سیمجور را معلوم شد: که امیر نوح و سبکتگین روی بهرات آوردند از نشاپور بهرات آمد، و امیر نوح لشکر کشی بامیر سبکتگین باز گذاشت و او را در روز مصاف فرمود بدر هرات: تا دارا بن قابوس و شمشگیر را بکشت و ابی علی سیمجور منهزم گشت، بشومی آنچه اکثر معارف ولایات لشکر او در دعوت قرامطه درآمده بودند و قول کرده. و در نشاپور مسجد جامع ساخت، بر آنچه چون با تمام رسد (برای) مستنصر مصری خطبه کند، و امیر نوح منصور را این فتح در منتصف رمضان سنه اربع و ثمانین و ثلاثمائه بود. چون آن فتح برآمد، و امور بلاد هرات را منتظم گردانید، روی بدیار نشاپور آورد و ابو علی سیمجور طالب صلح گشت. چون قبول نیفتاد از نشاپور بطرف ری رفت، و پسر خود را به ابی الحسن بویه [(۱)] فرستاد پس امیر نوح باز گشت و سبکتگین و پسرش امیر محمود را به نشاپور بنشانند

[(۱)] اصل: ابی الحسن برد رتو، راورتی: مانند متن.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۱۴

چون امیر نوح بطوس توقف کرد، سبکتگین امیر محمود را بحضرت فرستاد و لشکر کشی نازد محمود شد، و سیف الدولت شد، و نشاپور بدو دادند به ایالت. بعد از آن امیر نوح منصور به بخارا باز رفت، و بلخ و هرات و نشاپور و ولایت خراسان امیر سبکتگین به پسرش امیر محمود باز گذاشت. و محمود به نشاپور مقام کرد، و ابی علی سیمجور از گرگان در ربیع الاول سنه خمس و ثمانین و ثلاثمائه بر عزیمت قهر محمود به نشاپور آمد، و اهل شهر با او یار شدند، محمود بعد از مبارزت و جنگ بسیار منهزم شد، که با او اندک عددی بود، و به هرات باز آمد، و ابو علی سیمجور در نشاپور آمد، و سبکتگین با لشکرهای بسیار روی بدان طرف نهاد، و ابو علی بجانب طوس آمد، و آنجا هم مصاف افتاد، و جنگ سخت و قتال شگرف کردند، و امیر محمود از پس پشت ابو علی درآمد، و مصاف او بر درید. فایق با او منهزم شد و به بخارا رفت و محبوس گشت و وفات یافت. و امیر سبکتگین به بلخ رفت و مقام کرد، و امیر محمود به نشاپور باز آمد. پس امیر نوح روز جمعه سیزدهم ماه رجب سنه سبع و ثمانین به رحمت حق پیوست، و امیر سبکتگین هم درین سال برحمت حق پیوست و مدت ملک او [(۱)] بیست و یک سال بود [(۲)]. والسلام.

العاشر منصور بن نوح

امیر نوح منصور پسر خود امیر منصور را ولی عهد کرده بود، چون او برحمت حق پیوست، امیر منصور بتخت پدر بنشست و لشکر کشی خود حواله فایق خاصه کرد و ابو منصور عزیز را که از خوف امیر سبکتگین بگریخته بود به اسپجباب رفته، او را باز آورد، و او در وقت باز آمدن بایلک خان استعانت کرده بود، تا مخالفان امیر منصور را قهر کند. چون بدر سمرقند رسید، امیر منصور بن عزیر را بگرفت و فایق خاصه در این وقت بسمرقند بود، ایلک خان او را طلب کرد، و با لشکری

[(۱)] یعنی مدت ملک نوح

[۲] راورتنی: ۲۱ سال و نه ماه.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۱۵

بجانب بخارا فرستاد، امیر منصور از بخارا چون بشنید بیرون آمد و به آمل رفت.

چون فایق خاصه به بخارا آمد در سرای امارت، اضطراب بسیار کرد، و بنزدیک منصور پیوست، که امارت را چرا سرای خالی گذاشتی؟ منصور باز آمد به بخارا و کار لشکرکشی به فایق گذاشت، و در خراسان به بکتوزون [۱] لشکرکشی گذاشت و امیر محمود بغزین آمده بود، بضبط ولایات سبکتگین. بکتوزون درین وقت ابو القاسم سیمجوری را بکشت، به نشاپور مقام کرد، و امیر محمود بجانب خراسان از غزین لشکر کشید، بکتوزون دانست: که طاقت مقاومت محمود ندارد [۲]، از نشاپور روی بحضرت امیر منصور نهاد، و امیر منصور از بخارا بمر و آمده بود و فایق با او بود. چون بکتوزون برسید، منصور را به سرخس دریافت. فایق خاصه و بکتوزون هر دو با هم اتفاق کردند، تا امیر منصور را از امارت خلع کنند. شب [۳] دوازدهم ماه صفر سنه تسع و ثمانین و ثلثمائه، امیر منصور را از امارت خلع کردند، و از سرخس بمر و باز آمدند و با هم اتفاق کردند که ابو الفوارس عبد الملک نوح را به تخت برادر بنشانند، چنان کردند، و امیر ابو الحرث منصور نوح را میل کشید. و مدت ملک او یک [۴] سال و هشت ماه بود. و الله الباقی و کل شیء هالک.

الحادی عشر عبد الملک بن نوح

چون امیر عبد الملک بن نوح را به تخت نشانند، و امیر محمود به بلخ رسیده بود خاصه او را ازین حادثه خبر داد [۵]، به انتقام امیر منصور بدر مرو آمد و رسل در میان کردند، با محمود صلح افتاد، بران جمله که هرات و بلخ امیر محمود را باشد، و نشاپور و مرو ایشان را. امیر محمود باز گشت در روز سه شنبه بیست و ششم ماه جمادی الاولی سنه تسع و ثمانین و ثلث مائه [۶].

[۱] اصل: بمکنورون. ب بمنکوزون. گردیزی و راورتنی مانند متن.

[۲] در متن نیارد و بالای آن ندارد نوشته شده

[۳] گردیزی: روز چهارشنبه ۱۲ صفر

[۴] اصل وپ:

نه سال، راوتی: مانند متن

[۵] اصل: دادند.

[۶] اصل: ثمانین و مائتین و ثلث مائه.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۱۶

و درین حال دارا بن قابوس و شمگیر والی گرگان بود، جماعتی را از غلامان ملکی سامانی اغرا کردند تا عقب لشکر محمود بر طمع غارت حشم او تعاقب کردند. برادر محمود امیر نصر بن سبکتگین ساقه حشم محمود به آن جماعت جنگ پیوست. او مخبری بخدمت محمود فرستاد، و از ان حال اعلام داد. امیر محمود باز گشت، تا بدان موضع رسید، امیر نصر ایشان را منهزم گردانیده بود و درهم زده. چون جماعت امرا را در مرو معلوم شد، که محمود بجانب ایشان مراجعت کرد، از مرو بجانب بخارا نقل کردند و فایق بعد از چند روز وفات کرد در ماه شعبان همین سال، و از کرده پشیمان گشته بود اما فایده نداشت و جمله بندگان سامانی متفرق شدند. امیر ابو الحسن ایلک نصر بن علی برادر خان بزرگ فرغانه در ذی القعدة سنه تسع و ثمانین و ثلثمائه به بخارا آمد. و با خلق چنان نمود: که بمدد امیر ابو الفوارس عبد الملک نوح آمده است. امیر عبد الملک امراء خود را باستقبال او فرستاد. چون بنزدیک

او رفتند جمله را بگرفت، و در روز دهم ذی القعدة مذکور به بخارا در آمد و امیر عبد الملک مخفی شد، او را باز طلبید و بدست آورد، و به اوزجند [(۱)] فرستاد، و مدت ملک سامانیان منقرض گشت. و مدت ملک سامانیان از اول عهد اسماعیل تا بدین وقت صد و هشتاد سال بود. حق تعالی مملکت سلطنت سلطان معظم و شهاریار اعظم ناصر الدینا والدین. علاء الاسلام و المسلمین ملاذ الملوک و السلاطین، الحامی لبلاد الله، الراعی لعباد الله، شهاب السماء الخلافه، باسط العدل و الرفاه، محرز ممالک الدینا، مظهر کلمه الله العلیا ذی الامن و الامان لاهل الايمان، وارث ملک سلیمان، ابو المظفر محمود بن السلطان خلدا الله ملکه و سلطانه را تا دوام [(۲)] عالم، و قیام ساعت، باقی و پاینده دارد، بمنه.

[(۱)] راورتنی در متن اورجند آورده و گوید که در نسخ مختلفه او زجند و اوزگند هم نوشته شده، در حدود العالم گوید (ص ۶۹) اوزگند شهریست در حد میان فرغانه و ترک.

[(۲)] اصل: تادام.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۱۸

الطبقة العاشرة ملوک الدیالمه بحضرت دار الخلافه و العراق

اشاره

اول کس که از دیالمه قوت گرفت، ما کان بن کالی [(۱)] دیلمی بود والی گرگان تا عمید ابو علی سامانی گرگان را بعد از جنگ بسیار، از وی بستند، ما کان بجانب ری رفت، و شمگیر بن زیار و ابو علی در عقب برفتند با هر دو مصاف کرد ایشان را بشکست و قوت گرفت [(۲)] و امیر بویه دیلمی دران لشکر بود، و تبع بسیار داشت و فرزندان رسیده و عاقل و شهیم داشت، همه بزرگ شدند و پادشاه گشتند، و امارت و سلطنت دار الخلافت مدتها بدست ایشان بود. از تاریخ ابن هیصم نابی [(۳)] و یمینی [(۴)] بسیار طلب کرده شد، اندک چیزی از احوال ایشان روشن گشت.

اما نسبت تاخیر و تقدیم ایشان، در نظر نیامد، و ازین تاریخ به تحقیق معلوم نشد، بر سیل ظن و تخمین حرفی چند در قلم آمد، اگر سهوی رفته باشد امید عفوی باشد. و سبب آن معلوم است، که در تواریخ عجم و خراسان ذکر ایشان معلوم نیست، مگر بر سیل اجمال. و الله اعلم بالتفصیل و الاجمال.

[(۱)] کذا. الکامل: کالی. ترجمه راورتنی: کاکلی. مورخان دیگر نیز برخی کالی و جمعی کاکلی نوشته‌اند

[(۲)] بعد از کلمات والی گرگان عبارات اصل نسخه و پ و ترجمه راورتنی پریشانست اصل: تا عمید ابو علی گرگان را بعد از جنگ بسیار ما کان از وی بستند ما کان بجانب ری رفت شمکین بن ریا بن و ابو علی در عقب رفتند، پ: والی گرگان تا عهد ابو سامانی کرکان را بعد از جنگ بسیار همان از وی بستند و کاکان بجانب ری رفت و شمکیر بن رماد ابو علی در عقب برفتند و با هر دو مصاف کرد و کاکان را بکشت و قوت الخ ... از بین عبارات پریشان نسخین عبارات متن را برگزیدم

[(۳)] پ: ثانی (ر: ۴).

[(۴)] راورتنی گوید که در بعضی نسخ کلمه یمینی نیامده (ر: ۱)

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۲۰

او را فخر الدوله لقب بود، و آغاز دولت او آن بود، که امیر [(۱)] اهواز بود، چون ترکان بغداد که سر ایشان توزون بود، امیر المؤمنین المتقی بالله را بگرفتند و میل کشیدند و بنشانند، و راتبه [(۲)] او روان کردند و مستکفی بالله که پسر متقی بود بخلافت نشانند، و خود امیر الامرا شد و کارها در ضبط آورد، ابو الحسن بویه دیلم را جمع کرد، و روی به بغداد نهاد و با ترکان مدت چهار ماه مصاف کرد، به آخر ترکان منهزم شدند، و بغداد ابو الحسن فرو گرفت، و بر جمله امور ممالک خلافت، فرمان او نافذ گشت جماعت منهیان ابو الحسن را خبر کردند، که مستکفی بالله با تو غدر خواهد کرد تا ترا هلاک کند ابو الحسن بویه فرصت طلبید و مستکفی را بگرفت و میل کشید در سنه اربع و ثلثین و ثلث مائه. و امیر المؤمنین المطیع بالله را اسمی بیش نبود، ملک او میراند، و فرماندهی میکرد، و حل و عقد امور خلافت بدست او بود، و این ابو الحسن [(۳)] بویه رسوم نیکو نهاد، و جمله ویرانیهای بغداد معمور گردانید، و رسم بدانچه (در) بغداد بهر محلت زندانی بود بر انداخت، و پسر او ابو الهیجا [(۴)] را موصل بمقاطعه داد، برادر خود علی بن بویه را جمال الدوله [(۵)] لقب داد، و دیگر برادر خود حسن را رکن الدوله لقب داد، و روز بروز پادشاهی آل بویه برتر شدن گرفت. و الباقي الله تعالی و الملك الدائم، لا-فناء لملكه، و لا-زوال لسلطانة حی لا يموت، و قیوم لا یفنی جلت قدرته، و تعالی کبریائه، و تقدست أسماؤه.

الثانی الحسن [(۶)] بن بویه الدیلمی

امیر همدان و ری بود، و مروت تمام داشت و آلت و عدت بسیار، و رجال دیلم

[(۱)] اصل: اسیر. راورتی و پ: امیر

[(۲)] الراتب: ما یقدم مکافاه لمن هو فی منصب او خدمه (المنجد).

[(۳)] اصل: ابو المحسن

[(۴)] کذا. پ: ابو الهیجا. راورتی گوید: که در بعضی نسخ خطی ضمیر او نیامده و عبارت چنین است: و پسر ابو الهیجا. و ابو الهیجا، ظاهراً همان عبد الله بن حمدان بن حمدون است حکمدار موصل و شام. چون وی بقول لن پول در ۳۱۷ هـ از جهان رفته، بنابراین باید پسر ابو الهیجا اصح باشد، که نام او ناصر الدوله الحسین بود

[(۵)] راورتی گوید: که علی را عماد الدوله لقب داد.

[(۶)] راورتی گوید: نام وی ابو الحسین احمد بود و لقب او معز الدوله، و برادر بزرگش ابو الحسن علی بود.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۲۱

از معارف و ابطال همه او را مطیع بودند، و او را فرزندان شایسته و شجاع در رسیده بودند أسماؤهم: یکی فخر الدوله علی بن الحسن. دوم مؤید الدوله بویه بن الحسن. سیوم فخر الدوله ابی الحسن امیر عراق بود، [(۱)] و شمس المعالی قابوس و شمگیر بنزدیک او بامان آمده بود و مدد طلبیده، و او به نشاپور آمد. مؤید الدوله بن بویه الحسن را با ایشان حربها افتاد، و ذکر آن صابی [(۲)] در کتاب خود آورده است.

الثالث بختیار بن الحسن بن بویه

چون پدرش در گذشت، او بغداد را در ضبط آورد، و کارها بر جاده پدر بدست گرفته، و استیلاء تمام یافت. چون ممکن شد، المطیع الله از وی التماس نمود: که فتنه قرامطه در اطراف ممالک اسلام بسیار شد، آنرا دفع کن و آن قوم را قلعی کلی واجب دار! بختیار بن حسن بویه بدان فرمان التفاتی نمود [(۳)]، میان خلیفه و بختیار منازعت ظاهر شد، چنانچه پسر بویه از مطیع الله نا ایمن

گشت، و منهیان او را آگاه کردند: که خلیفه با تو غدر خواهد کرد بختیار فرصتی طلبید. بروایت تاریخ ابن هیصم، بختیار بویه، جمله علماء و قضات بغداد را جمع کرد، و خلافت به پسر خود او ابو بکر عبد الکریم تسلیم کرد، و او را الطائع لله لقب دادند. چون خلافت بر طایع مقرر شد بختیار دختر خود به وی داد، و بختیار حاجب و نایب خلافت گشت چون بر وی مقرر شد بجانب اهواز رفت، تا مال و خراج جمع کند، سبکتگین چاشنیگیر [(۴)] که نایب او بود، مخالفت [(۵)] آغاز نهاد، و کار از دست بختیار بیرون کرد.

الرابع فنا خسرو بن الحسن بویه الدیلمی

لقب عضد الدوله، در غایت ترفع و تکبر بوده، عقل و شجاعت بکمال داشت و ضبط ولایت و اصناف حشم او را مسلم گشت. و اموال و خزاین تمام مضافات

[(۱)] راورتی: دوم مؤید الدوله بویه. فخر الدوله علی امیر عراق بود الخ

[(۲)] به تعلیقات آخر کتاب در شرح حال منهاج سراج به ماخذ و منابع معلومات مولف (ر: ۴)

[(۳)] اصل: اتفاقی نمود. پ: التفاتی نمود.

[(۴)] این کلمه در اصل خوب خوانده نمی‌شود، در (پ) جانیکر است. از ترجمه راورتی اصلاح شد که وی معنی آنرا جامد اریا شربت دار نوشته.

[(۵)] اصل: خلافت.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۲۲

دار الخلافت در ضبط و تصرف او آمد، و سبب آن بود: که چون بختیار به اهواز آمد، به جمع کردن اموال بیت المال. سبکتگین چاشنی گیر که نایب او بود بحضرت ترکان را جمع کرد، و (با) بختیار خلاف کرد، و دیگران را اخراج کرد، و فساد آغاز نهاد، و مکابره و مصادره ظاهر گردانید، و دست بخون مسلمان و حرم خلق برد.

عز الدوله بختیار بن بویه بنزدیک عم خود که امیر ری بود اعلام داد، و مدد طلبید، و بنزدیک پسر عم خود فنا خسرو ابو شجاع که امیر فارس بود اعلام داد، و مدد لشکری بسیار جمع کرد، فنا خسرو با لشکر فارس بیامد، و ابو الحسن لشکر خود بفرستاد بمدد ایشان و روی به بغداد بنهادند، سبکتگین با بزرگان و حشم از بغداد پیش ایشان باز آمد. چون به دیه دعا قول [(۱)] رسید رنجور شد، و بعد از چهار روز درگذشت، ترکان بغداد منهزم شدند. و امیر المؤمنین الطائع لله را با خود از بغداد بجانب نهر روان آوردند بحرب فنا خسرو. بار دیگر منهزم شدند، و بجانب موصل رفتند. فنا خسرو در بغداد آمده و از حال پسر عم خود بختیار معلوم کرد: که او پیوسته به لهُو و طرب مشغول می‌باشد، و صلاحیت محافظت امور ملک ندارد [(۲)]. بختیار را بگرفت و حبس کرد.

بختیار بنزدیک پدر فنا خسرو ابو الحسن بویه که امیر ری بود شکایت نامه فرستاد: که مرا پسر تو فنا خسرو بی موجبی بگرفته است و مقید کرده. پدر فنا خسرو فرمان داد: تا بختیار را اطلاق کردند، و خود به پارس باز آمد چون پدرش برحمت حق پیوست، فنا خسرو به بغداد آمد و بختیار را بگرفت و بکشت، و ملک بغداد و امور دار الخلافت در ضبط آورد، و جبال شرق تا طبرستان از امراء سامانیان هر روز بیک هزار دینار زر سرخ به مقاطعه گرفت

[(۱)] کذا در اصل وپ و راورتی. وی گوید که دیه عاقول قریه‌ایست در موصل، ولی ظاهراً دیر عاقول خواهد بود که شهری بود بر

مشرق دجله (حدود العالم)

[۲] اصل: ملک بد کرد. پ: امیر ملک ندارد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۲۳

و فنا خسرو در غایت ضبط و تکبر و علو همت بود، و از موت خایف عظیم بود، چنانچه نام گور دشتی کسی از آفریدگان، پیش تخت او نتوانستی گرفت، و گفته‌اند: که جمله مقابر بفرمود: تا دیوارها بلند کنند، چنانچه چشم او بر هیچ گور نیفتادی. و از تکبر او یکی آن بود: که بعد از فوت او هفت هزار دستارچه پادشاهانه یافتند همه دیبا و کتان، و توزی [۱] و مصری و زر کشیده و زر بافته مرصع. که دست و دهان و بینی بدان پاک کردی.

چنانچه قیمت آن مبلغ پنجاه هزار دینار سرخ برآمد. و چون او را وفات نزدیک رسید، بر مثالها و فرمانها نشان خود بنوشت، و بدست دبیر خود داد، که این فرمان نویس! چنانچه رای تو صواب بیند و از فوت من خلق را خیر مکن.

مدت چهار ماه موت او مخفی داشتند او را بر تخت می‌نشاندند، تا خلق او را می‌دیدند. چون مدت فوت او نزدیک آمد بفرمود: تا خاکستر بر زمین بگسترند، تا در آن میغلطید و میگفت، ما اغنی عنی مالیه، هلک عنی سلطانیه [۲] تا فوت شد در رمضان سنه اثنی و سبعین و ثلثمائه، الله الباقی.

الخامس المرزبان بن فنا خسرو الدیلمی

چون پدر او فوت شد، امیر المؤمنین الطائع لله، او را صمصام الدولت لقب دادند، و بجای پدر بنشانند، و او را اعزاز بسیار کرد، و در کشتی دجله بنزدیک سرای فنا خسرو آمد، و مرزبان پسرش را تعزیت کرد، و تشریفات وافر فرمود، و کارها در ضبط او باز گذاشت، و حرمت او موفور گردانید.

مرزبان بر کار می‌بود تا برادرش ابو الفوارس را واقعه پدر خبر شد بر وی خروج کرد. و الله الهادی.

السادس ابو الفوارس ما کان بن فنا خسرو دیلمی

امیر کرمان بود، چون فوت شد پدر او، اعزاز برادر بدار الخلافه بشنید از کرمان لشکر جمع کرد، به پارس آمد، و آن بلاد را بگرفت

[۱] در ترجمه راورتنی توزی مصری به اضافت آمده و توزی جامه نفیسی است منسوب به شهر توز پارس، که جامه‌های توزی از آنجا برند (سراج اللغات، حدود العالم).

[۲] قرآن، الحاقه ۲۹.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۲۴

و به اهواز رفت، و در ضبط آورد، و برادر خود ابی الحسن ابی شجاع بن فنا خسرو را از اهواز بیرون کرد، و بیصره آمد، و در تصرف خود آورد و روی به بغداد نهاد. چون خبر وصول و قصد او بغداد رسید، برادرش مرزبان بن فنا خسرو [۱] بطاعت و خدمت بنزدیک او آمد، ابو الفوارس ما کان برادر را بگرفت، و میل کشید، و میان ترک و دیلم حرب و منازعت آغاز شد، ترکان بغداد غالب آمدند، و از دیلمان بقدر چهار هزار مرد بقتل رسانیدند، و بعد از چند روز ابو الفوارس غالب و مسلط گشت و امیر المؤمنین الطائع لله او را شرف الدولت لقب داد، و بعد از وی خبر از اخبار دیالمه معلوم نگشت، که در قلم آمدی، این مقدار که در تواریخ بود (و) به تسماع روشن گشته بود آورده شد (تا) این کتاب از ذکر آن ملوک خالی نباشد. از ناظران امید عفو و اغماض میباشد [۲]، و الله الهادی و السلم (علی) من اتبع الهدی [۳].

[(۱)] اصل: فنا خسرو رسید.

[(۲)] تا اینجا در نسخه مطبوع کلکته طبع نشده، و از ابتدای طبقه (۱۱) آغاز می‌گردد، بنابراین طبقه (۱۱) با مطبوع کلکته مقابله می‌شود، و اختلافات نسخه مطبوع با اصل باشاره (مط) در حواشی نشان داده شده. کلمات بین قوسین در متن از اصل خطی نیست و از مطبوع کلکته گرفته شد. اما عبارات بین قلابین [] از نسخه اصل است، که در مطبوع کلکته نیست.

[(۳)] قرآن: طه ۴۷.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۲۵

الطبقة الحادية [(۱)] العشر السبكتگینه الیمنیة المحمودیه نور الله مضجعهما

اشاره

الحمد لله المحمود بكل لسان، المقصود بكل جنان [(۲)]، المعبود بكل مكان المسجود في كل أوان. و الصلاة على محمد المصطفى المبعوث في آخر الزمان صلى الله عليه و على آله و اصحابه خير آل و اخوان [(۳)].

اما بعد چنین می‌گوید: داعی مسلمانان منهاج سراج جوزجانی اصلح الله حاله و حقق آماله، که این اوراق مقصور است بر ذکر ملوک و سلاطین آل ناصر الدین سبکتگین، و سلطان یمین الدوله نظام الدین ابو القاسم محمود غازی انار الله برهانیهما، و کیفیت احوال ایشان، و بیان نسبت و آثار معدلت و اخبار سلطنت، و انقلاب دولت، و اعلاء مکت ملوک آن دودمان، از اول حال امیر غازی سبکتگین تا آخر عهد خسرو ملک که ختم ملوک آن خاندان بود بر سیل ایجاز و اختصار، تا این طبقات ملوک و امراء از انساب [(۴)] و القاب ایشان منور گردد، و صفحات این تاریخ به اسماء و احوال آن ملوک اسلام انار الله برهانیهم مشرف و مکرم باشد.

امام ابو الفضل الحسین [(۵)] بیهقی رحمه الله در تاریخ ناصری از سلطان سعید محمود طیب الله ثراه، چنین روایت کند: که از پدر خود امیر سبکتگین شنید: که پدر سبکتگین (را) قرا بجکم [(۶)] گفتندی (و نامش جوق بود. و غزگاو [(۷)] را بترکی بجکم خوانند) و معنی قرا بجکم سیاه غزگاو [(۷)] باشد، هر جا که در ترکستان نام او (به) شنیدندی، از پیش او هزیمت شدندی.

[(۱)] مط: الحادی

[(۲)] اصل: حنان. مط: جنان

[(۳)] اصل: و اخفران

[(۴)] اصل: انصاب.

[(۵)] اصل: ابو الحسن.

[(۶)] اصل و مط: قرا بجکم (در تمام موارد) که صحیح آن بجکم است به تصریح کاشغری: بجکم: به فتحه اول و سکون دوم و فتحه سوم، السوم و هو الحریره او ذنب بقر الوحش يتسوم به البطل يوم القتال و الغزیه تسمیه برجم (دیوان لغات الترك ۱: ۴۰۱).

[(۷)] کلمات بن قوسین در اصل نیست از مطبوع گرفته شد، که عوض غزگاو، غوغا طبع شده، ولی در این جا من این نام را مطابق برواجیکه در پامیر دارد نوشتم، برای شرح مزید (ر: ۱۸) اصل: غزگاو، مط: غوغا.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۲۶

از جلادت و سخاوت او امام محمد علی ابو القاسم عمادی [(۱)] در تاریخ مجدول چنین آورده: که امیر سبکتگین از فرزندان

یزدجرد شهریار بود، و در آن وقت که یزدجرد در بلاد مرو در آسیای کشته شد، در عهد خلافت امیر المؤمنین عثمان رضی الله عنه، و اتباع (و اشیاع) یزدجرد به ترکستان افتاد (ند) و با ایشان قرابتی کردند. و چون دو سه بطن [(۲)] بگذشت ترک شدند، و قصرهای ایشان در آن دیار هنوز برجایست [(۳)]، و ذکر نسبت ایشان برین منوال بود (که در قلم آمد تا در نظر پادشاه عالم خلد الله ملکه و سلطانه و ناظران آید، انشاء الله العزیز) امیر سبکتگین (بن جوق) قرا بجمک بن قرا ارسلان [(۴)]، بن قراملت، بن قرا یغمان [(۵)]، بن فیروز، بن یزدجرد [بن] شهریار الفارس [ملک العجم] و الله اعلم (بالصواب) [(۶)] .

الاول الامیر الغازی الناصر لدين الله سبکتگین (عليه الرحمه و الغفران)

امام ابو الفضل بیهقی می‌آرد: که نصر حاجی مرد بازرگان [(۷)] بود در عهد امارت عبد الملک نوح سامانی سبکتگین را بخريد به بخارا برد، چون (آثار) کیاست و جلادت بر [(۸)] ناصیه او ظاهر بود، او را الپتگین امیر حاجب [(۹)] بخريد، و در خدمت الپتگین به طخارستان رفت. وقتی که ایالت طخارستان حواله او شد [و پس از آن چون ایالت خراسان به الپتگین حواله شد] امیر سبکتگین بخدمت او بود، چون الپتگین بعد از حوادث ایام بغزنین افتاد [(۱۰)] و ممالک زاولستان فتح کرد، و غزنین از دست (امیر) انوک [(۱۱)] بیرون کردند و امیر الپتگین بعد از هشت سال برحمت حق پیوست، پسر او اسحاق بجای پدر بنشست

[(۱)] مط: حمادی

[(۲)] مط: بطنی دو سه بگذشت

[(۳)] مط: برقرار است.

[(۴)] اصل: قرار بوار سلان

[(۵)] مط:

قرانعمان

[(۶)] در ترجمه راورتنی قرانعمان را پسر فیروز بمسینجان (برسینجان) نوشته. دول اسلامی:

سبکتگین بن جوقی بیک بن قرا ارسلان بن قرا الب بن قرا نعمان بن مارسینجان بن فیروز بن یزدجرد

[(۷)] اصل: بازارکان

[(۸)] مط: در

[(۹)] اصل: امیر حاجی

[(۱۰)] مط: آمد

[(۱۱)] کذا فی الاصل ولی در ترجمه راورتنی امیر ابو بکر لاویک آمده، و نسخه مطبوع با خطی موافق است. دو کتور ناظم بحواله راورتنی و گردیزی (ص ۳۸۵) ابو بکر لاویک. دول اسلامی: لاویک (ر: تعلیقات).

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۲۷

و یا انوک مصاف کرد و هزیمت افتاد، و به بخارا رفت [و] بخدمت منصور نوح (تا) ایشان را مدد فرمود، تا باز آمد و غزنین بگرفت و بعد از یک سال اسحاق در گذشت، ملکا تگین را که مهتر ترکان بود بامارت بنشانند، و او مرد (ی) عادل و متقی بود از مبارزان جهان، ده [(۱)] سال در امارت بود و در گذشت، و امیر سبکتگین بخدمت او بود، و بعد از ملکاتگین امیر پری [(۲)] به امارت بنشست، و او مردی مفسد عظیم بود، جماعتی از غزنین بنزدیک ابو علی انوک چیزی نبشتند و او را استدعا کردند، ابو علی انوک پسر شاه کابل را بمدد آورد، چون در حد چرخ [(۳)] بهم رسیدند، امیر سبکتگین با پانصد ترک برایشان حمله برد [(۴)]، و ایشان

را بشکست، و خلق بسیار را بکشت و اسیر کرد، و دو [(۵)] پیل بگرفت و بغزنین آورد، و چون چنین فتحی بر دست او بر آمد همکنان از فساد پری سیر آمده بودند باتفاق امیر سبکتگین را بامارت بغزنین بنشانند، در بیست و هفتم شعبان [(۶)] سنه ست و ستین و ثلثمائه روز آدینه [(۷)] از بالای قلعه با چتر لعل و علمها بجمعه آمد، و امارت و پادشاهی بروی قرار گرفت [(۸)]، و از غزنین لشکر باطراف برد، پس زمین داور، و زمین قصدار و بامیان و جمله طخارستان و غور در ضبط آورد، و از جانب هند جیپال [(۹)] را با پیلان و حشم انبوه بشکست، و بغراخان کاشغر [(۱۰)] را از خاندان سامانیان دفع کرد و ببلخ آمد، و امیر بخارا را بتخت باز [(۱۱)] فرستاد، و در عهد او کارهای بزرگ برآمد، و ماده فساد باطنیه از خراسان قلع کرد، و در شوال سنه اربع و ثمانین و ثلثمائه امیر محمود را سپهسالاری خراسان دادند، و سیف الدوله لقب شد، و امیر سبکتگین را الناصر الدین الله [(۱۲)] لقب شد، و ابو الحسن سیمجور [(۱۳)] را دفع کردند، و خراسان صاف شد [(۱۴)] از خصمان ایشان

[(۱)] مط: دو سال. راورتی: ده سال

[(۲)] اصل و مط: پری. دوکتور ناظم پیری یا پری تگین، عوفی (ورق ۳۹۱): پیرای. ترجمه راورتی: پیری

[(۳)] چرخ موجوده لوگر جنوب کابل

[(۴)] مط: برایشان زد.

[(۵)] مط و ترجمه راورتی ده پیل

[(۶)] اصل: در هفتم شعبان. راورتی و مط: مانند متن

[(۷)] مط: جمعه

[(۸)] اصل: و آن امارت و پادشاهی بود برو قرار گرفت

[(۹)] اصل. جانب هند و جیپال

[(۱۰)] اصل:

کاشفور

[(۱۱)] اصل: بار

[(۱۲)] کذا در اصل و راورتی. مط: ناصر الدین البیرونی و گردیزی: ناصر الدین و الدوله.

[(۱۳)] اصل: ابو المحسن. در حاشیه مط بحواله یکی از نسخ: سمجور.

[(۱۴)] مط: دفع کرد و خراسان صاف گشت.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۲۸

امیر سبکتگین مرد عاقل و عادل و شجاع و دین دار و نیکو عهد و صادق قول [(۱)] و بی طمع از مال مردمان، و مشفق بر رعیت و منصف بود، و هر چه در امر او ملوک از اوصاف حمیده بیاید [(۲)]، حق تعالی جمله او را کرامت کرده بود، و مدت ملک او بیست سال بود، و عمر او پنجاه و شش سال بود، و وفات او بحدود بلخ به دیه مدر روئی [(۳)] بود، در سنه سبع [(۴)] و ثمانین و ثلث مائه.

و الله اعلم (بالصواب).

الثانی السلطان الاعظم یمین الدوله محمودالغازی [(۵)]

السلطان الاعظم یمین الدوله، نظام الدین ابو القاسم محمود بن سبکتگین انار الله برهانه. سلطان غازی محمود پادشاه بزرگ بود، اول

کس را که در اسلام از پادشاهان بلقب سلطانی خطاب کردند او بود از دار الخلافه [(۶)].
ولادت او در شب عاشور [(۷)] سنه احدی و سبعین و ثلث مائه بود، در هفتم سال از ولایت بلکاتگین [(۸)]. و پیش از ولادت او
بیک ساعت، امیر سبکتگین بخواب دیده بود: که در میان خانه او را از آتشدان درختی برآمدی و چنان بلند شدی، که همه جهان
در سایه او پوشیده گشتی. از فرع این [(۹)] خواب، چون بیدار شد دران اندیشه بود، که تعبیر چه باشد؟ مبشری [(۱۰)] در آمد و
بشارت داد: که حق تعالی ترا پسری داد. سبکتگین شادمان گشت و گفت: پسر را محمود نام کردم، و هم دران شب که ولاده او
بود، بتخانه و یهند (که در حدود پرشاور بود).

[(۱)] مط: صادق القول

[(۲)] مط: و هر چه ولادت و امراء و ملوک را از اوصاف حمیده بیاید.

[(۳)] اصل: دیه بر بل مدوری. مط: بر مل مدوری. راورتی از روی اختلاف نسخ: مادر و موی بارمل ماد روی، مد روی. در یکی از
نسخ خطی: ترمز. چون این نام شرحی لازم دارد به تعلیقات آخر کتاب رجوع شود (ر: ۱۹).

[(۴)] اصل: ست. مط و راورتی و قول جمهور: سبع.

[(۵)] اسمای اولاد محمود در اصل و مط مانند متن است، اما راورتی: اسماعیل، نصر، محمود، حسین حسن، یوسف

[(۶)] مط: کردند از دار الخلافه محمود بود

[(۷)] مط: ولادت او شب عاشورا.

[(۸)] مط: در هفتم سال از زمان امیر ملکاتگین

[(۹)] مط: آن

[(۱۰)] مط: که مبشری.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۲۹

بر لب آب سدره [(۱)] بود، بشکست و او را مناقب بسیار مشهور است [(۲)]، و طالع او با طالع (صاحب) ملت اسلام موافق بود. در
سنه سبع و ثمانین و ثلثمائه ببلخ بر تخت پادشاهی بنشست [(۳)] و تشریف دار الخلافه پوشیده، و درین عهد مسند خلافت بامیر
المؤمنین القادر بالله مزین بود. چون به پادشاهی نشست، اثر او در اسلام بر جهانیان ظاهر است [(۴)]، که چندین هزار بتخانه را
مسجد کرد، و شهرهای هندوستان را بکشاد، و رایان هند را مقهور گردانید، و جیپال را که بزرگ ترین رایان هند بود بگرفت، و در
من یزید بخراسان بداشت و بفرمود: تا هشتاد درم او را بخریدند. و لشکر بجانب نهر واله و گجرات برد، و منات را از سومنات
بیاورد، و چهار قسمت کرد: یک قسم بر در مسجد جامع غزنین نهاد، و دیگر قسم بر در کوشک سلطنت، و یک قسم بمکه فرستاد،
و یک قسم بمدینه [(۵)]. و عنصری درین [(۶)] فتح قصیده مطول گفته است، این دو بیت آورده شد:

نظم [(۷)]

تا شاه خسروان سفر سومنات کرد آثار غزو را علم [(۸)] معجزات کرد

شطرنج ملک باخت ملک با هزار شاه هر شاه را به لعب دگر شاه مات کرد و در (ین) سفر آنچه از کرامات [(۹)] او ظاهر شد [(۱۰)]
یکی آن بود: که چون از سومنات بازگشت بزمین سند و منصوره، خواست تا بر راه [(۱۱)] بیابان لشکر اسلام را از ان دیار
بیرون آورد، بفرمود: [(۱۲)] تا راهبران (را) حاصل کردند. هندوئی پیش آمد، و دلالت راه قبول کرد، شاه [(۱۳)] با لشکر اسلام
روی براه آوردند [(۱۴)] چون یک شبانروز [(۱۵)] راه قطع کردند و وقت نزول کردن لشکر آمد، چندانکه آب طلب کردند به
هیچ طرف نیافتند [(۱۶)] سلطان فرمود

[۱] در تحقیق نامه‌های بتخانه و پرشاور و آب سدره (ر: ۲۰)

[۲] مط: مناقب بسیار است و مشهور

[۳] مط: نشست

[۴] مط: ظاهر گشت.

[۵] مط: یک قسم بمکه و یک قسم بمدینه فرستاد

[۶] مط: و درین فتح عنصری

[۷] مط: شعر

[۸] اصل: سفر معجزات

[۹] اصل: کرامات

[۱۰] اصل: ظاهر است

[۱۱] مط: براه

[۱۲] مط: فرمود

[۱۳] اصل: آن شاه

[۱۴] اصل: آورد

[۱۵] مط: شباروز

[۱۶] جمله بین قوسین در اصل نیست، از مط است، بعد از قطع کردند در اصل چنین است: هیچ جاء آب نیافتند.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۳۰

تا دلیل راه پیش آوردند، و تفحص فرمود [۱]، آن هندو که دلیل بود گفت: من خود را فداء بت منات کرده‌ام [۲] و ترا و لشکر ترا [۳] درین بیابان آوردم، که [به] هیچ طرف آب نیست، تا هلاک گردند.

سلطان [فرمود و] فرمان داد: تا آن هندو را بدوزخ فرستاد (ند)، و لشکر را منزل فرمود و صبر کرد تا شب در آمد، از لشکر بیک طرف رفت و روی بر زمین نهاد، و از حضرت ذوالجلال و الاکرام بتضرع خلاص طلبید چون شب پاسی بگذشت [۴]، برطرف شمال از لشکر روشنائی ظاهر شد سلطان فرمود: تا لشکر در عقب او بدان طرف روان شدند. چون روز شد حق تعالی لشکر اسلام را بمنزلی رسانید که آب بود، همه مسلمانان بسلامت از آن بلا خلاص یافتند، رحمه الله [علیه].

حق تعالی آن پادشاه را کرامات و علامات بسیار داده بود، و از آلت و عدت و تجمل آنچه او را بود، بعد ازو هیچ پادشاه را جمع نشد (و) دو هزار و پانصد پیل بود [۵] بر درگاه (او و) چهار هزار غلام ترک و شاق [۶] که در روز بار (او) بر میمنه و میسره تخت [او] بایستادندی (و ازین غلامان) دو هزار غلام با کلاه چهار پر، و با گرزهای زرین بر راستاء [۷] او بود (ندی) و دو هزار غلام با کلاه دو پر با گرزهای سیمین بر چپای [۸] او ایستادندی.

آن پادشاه بمردی و شجاعت و تدبیر و رایه‌اء صواب، ممالک اسلام را که بر طرف مشارق بود بگرفت، و تمامت عجم از خراسان و خوارزم و طبرستان و عراق و بلاد نیمروز و فارس و جبال غور و طخارستان، همه در ضبط بندگان او آمد، و ملوک ترکستان او را منقاد گشتند، و پل بر جیحون بست و لشکر را بزمین توران برد و قدر خان ترک با او [۹] دیدار کرد. خاقان ترکستان جمله او را خدمت کردند [۱۰] و در بیعت او آمدند.

[(۱)] مط: کردند

[(۲)] مط: کردم

[(۳)] مط: لشکر را

[(۴)] اصل: چون شب شد

[(۵)] اصل:

داشت

[(۶)] اصل اشاق: مط: و شاق بضم یا کسر اول خدمتگار و غلام ساده روی یا کنیزک باشد ترکیست (غیاث، برهان)

[(۷)] مط: براستای او

[(۸)] اصل: بر چپ او

[(۹)] اصل: باو

[(۱۰)] مط: دیدار کرد و خانان ترک با او دیدار کردند و او را خدمت کردند.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۳۱

و بالتماس ایشان پسر سلجوق را که همه خانان [(۱)] ترک بجلادت او درمانده بودند، با اتباع ایشان از جیحون بطرف خراسان بگذرانید و عقلاء آن عصر این [(۲)] معنی را از وی خطا دیدند، که ملک فرزندان او در سر ایشان شد. و بزمین عراق رفت، و آن بلاد را فتح کرد و عزیمت خدمت دار الخلافه کرد، هم بفرمان امیر المؤمنین بازگشت و بغزنین آمد و در گذشت، و مدت عمر او شست (و) یک سال بود، و عهد ملک او سی و شش سال بود [(۳)]، وفات او در سنه احدی و عشرين و اربعمائه بود، رضی الله عنه.

حق تعالی سلطان السلاطین [(۴)] ناصر الدنيا و الدین ابو المظفر محمود بن التتمش [(۵)] السلطان را بر تخت سلطنت باقی و پاینده دارد. آمین [و] رب العالمین.

الثالث محمد بن محمود

جلال الدولة محمد، امیر [(۶)] فاضل و نیکو سیرت بود، و از وی اشعار عربیت [(۷)] بسیار روایت کنند، و چون [(۸)] سلطان محمود علیه الرحمه [(۹)] پدرش از دار فنا (بدار بقا) رحلت کرد، سلطان مسعود برادرش بعراق بود، ملوک و اکابر مملکت [(۱۰)] محمودی باتفاق، سلطان محمد را بتخت غزنین نشانند در سنه احدی و عشرين و اربعمائه. اما او مرد (ی) نرم مزاج بود، و قوت دل و ضبط ملک [(۱۱)] نداشت. جماعتی که دوستداران مسعود بودند، بنزدیک او مکتوب فرستادند بعراق، (و) سلطان مسعود از عراق بعزیمت غزنین لشکر کرد [(۱۲)] و روی بغزنین نهاد، و چون خبر وصول و عزیمت او بغزنین رسید، محمد لشکر را مستعد گردانید، و پیش برادر باز رفت [(۱۳)]، و علی قریب حاجب بزرگ بود و سرلشکر، چون (به) تکیناباد رسید، خبر آمدن مسعود به لشکرگاه سلطان محمد رسید، محمد را بگرفتند، و میل کشیدند و محبوس کردند، و علی قریب لشکر را به طرف هرات باستقبال سلطان مسعود برد، چون بیک منزل برسید، بخدمت سلطان رفت

[(۱)] اصل: همه خاقان

[(۲)] اصل: آن

[(۳)] اصل: سی و شش و یک سال، مط: ۳۶ سال، راورتی: ۳۳ سال

[۴] مط: سلطان معظم

[۵] مط: التمش برای شرح (ر: ۴۹)

[۶] مط: مردی فاضل

[۷] مط:

اشعار غریبه راورتنی: از وی اشعار عربیت روایت بسیار کنند

[۸] اصل: که چون

[۹] مط: رحمه الله

[۱۰]: مط دولت محمودی

[۱۱] مط: معالک

[۱۲] مط: بر عزیمت غزنین لشکر عراق و خراسان جمع کرد

[۱۳] مط: شد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۳۲

مسعود فرمان داد تا او را بگرفتند، و جمله لشکر او را غارت کردند، و درین کورت مدت ملک او هفت ماه بود، و چون سلطان مسعود [شهید] در ماریکله [۱] صاحب واقعه شد، سلطان محمد را کورت دیگر اگر چه مکفوف البصر بود بیرون آوردند و بر تخت نشانند. و لشکر (را) از آنجا بطرف غزنین آورد، و سلطان مودود بن مسعود از غزنین بر عزیمت انتقام پدرش (پیش) عم [او] باز آمد و مصاف کرد او را بشکست، و او را و فرزندانش او را شهید کرد، و در کورت دوم چهار ماه پادشاه بود و درگذشت (رحمه الله علیه) و مدت عمر او چهل و پنج سال بود و شهادت او در سنه اثنین و ثلثین [۲] و اربعمائه، و الله اعلم.

الرابع الناصر لدين الله مسعود الشهيد

سلطان مسعود شهید را لقب الناصر لدين الله بود [۳]، و کنیت او ابو مودود و مسعود نام او بود، و ولادت او و برادر او سلطان محمد انار الله برهانها در یک روز بود. و سلطان مسعود شهید نور الله مضجعه در سنه اثنین و عشرين و اربعمائه به پادشاهی نشست، و او در سخاوت تا حدی بود، که او را ثانی امیر المؤمنین علی گفتندی رضی الله عنه، و در شجاعت ثانی رستم. گرز او را هیچ مرد بیک دست از زمین بر نتوانستی گرفت، و تیر او بر هیچ بیل آهنی نه ایستادی [۴]، پدرش (سلطان) را از وی رشک آمدی و او را پیوسته سر کوفته میداشتی، و محمد را عزیز داشتی [۵]، تا حدی که از دار الخلافه التماس نمود: که اسم محمد را و لقب او را، بر لقب و اسم [۶] مسعود در مخاطبه مقدم داشتند.

خواجه ابو نصر مشکان روایت میکند: که چون این [۷] مثال، در بارگاه محمود (ی) بخواندند، بر دل ما و جمله ملوک و اکابر حمل [۸] آمد

[۱] اصل: ماریکلی. مط: ماریکله. راورتنی: ماریکله. گردیزی: رباط ماریکله. ابن اثیر (۹: ۲۰۲) چون مسعود از سیحون عبره کرد، در رباط ماریکله تحصن جست راورتنی: بین راولپندی و اتک چند میل بشرق حسن ابدال ماریکله موجود است.

[۲] اصل: در سنه اثنین و اربعمائه. مط در حاشیه اسماء اولاد محمد را چنین آورده: مؤید الدوله احمد، عبد الرحمن، عبد الرحیم (این نامها فقط در دو نسخه است) راورتنی: پسران محمد: عبد الرحمن، عبد الرحیم، احمد بودند. اصل چیزی ندارد.

[۳] مط: شهید را ناصر الدین لقب بود، و کنیت او ابو مسعود (ابو سعد) و ولادت الخ

[۴] مط: بر هیچ بیل آهنی ایستاد نکردی راورتی: مانند متن.

[۵] مط: میداشتی

[۶] اصل: و لقب او را و اسم مسعود را مخاطبه مقدم داشتند

[۷] مط: آن

[۸] اصل: جمله آمد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۳۳

چون آثار سلطنت و شهامت بر ناصیه مسعود زیادت بود. چون سلطان مسعود از پیش پدر بیرون آمد، من که ابو نصر مشکانم، در عقب مسعود برفتم و گفتم:

ای شاهزاده! بسبب [(۱)] این تاخیر لقب مبارک، در مثال خلافت، بر دل ما بندگان عظیم حمل آمد سلطان مسعود گفت [(۲)]: که هیچ غمناک مباش، شنوده‌یی که:

«السیف اصدق انباء من الکتب» مرا فرمود: باز گرد، چون باز گشتم، در حال و ساعت منهیان از ان متابعت من مر مسعود را، به سلطان خیر کردند [(۳)]، مرا طلب فرمود، بخدمت محمود رفتم فرمود: که در عقب مسعود چرا می‌رفتی؟

و چه میگفتی؟ تمام ماجرا حال بی نقصان باز گفتم، که از مخفی داشتن خوف جان بودی. سلطان فرمود: که من میدانم، که (در) این همه ابواب مسعود بر محمد ترجیح دارد، و بعد از فوت من، ممالک به مسعود خواهد رسید این تکلیف برای آن میکنم: تا این محمد بیچاره در عهد من، اندک حرمتی و تمتعی بیند، که بعد من مسلمش [(۴)] نخواهد شد، رحمه الله علیهم [(۵)].

ابو نصر مشکان میگوید: که در (ین) حدیث از دو چیز عجب داشتم: یکی از جواب مسعود، که مرا بوجه فضل [(۶)] و علم گفت. دوم از شهامت و ضبط محمود، که بدان مقدار مشایعه بر وی مخفی نماند. سلطان محمود چون عراق بگرفت، تخت آن ممالک به مسعود داد، و پیش از آن شهر [(۷)] هرات و خراسان با اسم او بود، چون او بتخت سپاهان بنشست، ولایت ری و قزوین و همدان، و ولایت طارم جمله بگرفت، و دیلمان را مقهور کرد، و چند کورت تشریف دار الخلفه پوشید، و بعد از فوت محمود بغزنین آمد، و ممالک پدر را ضبط کرد، و چند کورت بهندوستان لشکر آورد، و غزو بسنت کرد، و کورت دوم بطبرستان و مازندران رفت، و در آخر عهد او سلجوقیان خروج کردند و سه کورت مصاف ایشان بشکست در حدود مرو و سرخس، بعاقبت چون تقدیر این [(۸)] بود: که ملک خراسان به آل [(۹)] سلجوق رسد، در طالقان

[(۱)] مط: به جهت

[(۲)] مط: فرمود

[(۳)] مط: سلطانرا خبر کرده بودند

[(۴)] اصل: مسکین نخواهد شد

[(۵)] اصل:

علیه

[(۶)] اصل: مرا خواجه بو فضل و علم

[(۷)] اصل: شهریار هرات

[(۸)] مط: آن

[(۹)] اصل: باک بسلجوق.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۳۴

با ایشان مصاف کرد، سه روز متواتر قتال و جدال [(۱)] کرد، روز سیوم که جمعه بود، سلطان منهزم شد، و از راه غرجهستان بغزنین آمد، و از غایت خوف که بر وی مستولی بود خزاین بر گرفت [(۲)] و بطرف هندوستان آمد، و در ماریگله (بندگان) ترک و هند بر وی خروج کردند، و او را بگرفتند، و محمد را بر تخت نشاندند، و او را بحصار گیری [(۳)] فرستاد، و در شهر سنه اثنین و ثلثین و اربعمائه شهادت یافت، و مدت ملک او نه سال بود و چیزی.

[و مدت عمر او چهل و پنج سال بود] رحمه الله علیه (و السلام علی من اتبع الهدی) [(۴)]

الخامس مودود بن مسعود بن محمود

شهاب الدولت ابو سعد مودود بن ناصر لدین الله مسعود. چون خبر شهادت پدر بشنید [(۵)]. بر تخت پدر به پادشاهی بنشست [(۶)]، و سلطان مسعود وقتی که بطرف هندوستان میرفت، او را در ممالک غزنین و مضافات (آن) به نیابت خود نصب فرمود [(۷)] در سنه اثنین و ثلثین و اربعمائه به تخت بنشست [(۸)] و بجهت انتقام پدر لشکر جمع کرد، و روی بطرف هندوستان آورد، [(۹)] و با سلطان محمد بن محمود که عم او بود، و او را حشماء مخالف از حبس بیرون آورده بودند و بر تخت نشانده و پیش او کمر بسته، و امراء [خلاف] هندوستان او را منقاد گشته، و ترکان محمودی و مسعودی، که با سلطان محمود غدر و خلاف کرده بودند، جمله با او [(۱۰)] جمع شده بودند، و مدت چهار ماه او را فرمانده گردانیده میان مودود و محمد عم او مصاف شد. حق تعالی مودود را نصرت بخشید در حدود ننگرهار [(۱۱)] محمد گرفتار شد، با جمله فرزندان و اتباع. سلطان مودود [(۱۲)] کین پدر بازخواست [(۱۳)] (و) کشندگان پدر را از ترک

[(۱)] اصل: صیال. مط: جدال

[(۲)] مط: بگرفت

[(۳)] اصل و مط: کیری. راورتی گیری نویسد و گوید که بیهقی نیز گیری نوشته. و بعضی از مورخان کیری و کیرا هم آورده‌اند در ابن اثیر (ص ۲۰۲ ج ۹) نام این قلعه کیکی نوشته شده در گردیزی (ص ۸۷-۸۸) قلعه کسری است. (ر: ۴۱)

[(۴)] در اصل اسامی اولاد مسعود زیست، مط در حاشیه فقط بحواله یک نسخه خطی اسامی اولاد مسعود چنین است: محمد، موجود مودود. ابراهیم، ایزدیار، فرخزاد، شجاع، مردانشاه، علی

[(۵)] مط: شنید

[(۶)] مط: نشست

[(۷)] مط: کرده بود

[(۸)] مط: نشست

[(۹)] مط: نهاد

[(۱۰)] اصل: باو

[(۱۱)] مط: تکرهارود. راورتی: نگرهار. نگرهار که ولایت مشرقی افغانی را تاکنون ننگرهار گویند و مرکز آن جلال‌آباد است. اصل: نگرهار.

این نام خیلی قدیم است. و در زبان پشتو هم تاکنون زنده است. در متون دوره تیموریان هند نیز بنظر می‌آید

[(۱۲)] اصل: محمود

[(۱۳)] اصل: ازو بخواست.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۳۵

و تاجیک [(۱)] بقتل رسانید، و او را صیتی و نامی (از ان حاصل) شد، و ممالک در ضبط او بود [(۲)]، و مدت نه سال ملک راند، و در سنه احدی و اربعین و اربعمائه برحمت حق پیوست، و مدت عمر او سی و نه سال بود، و الله اعلم بالصواب [(۳)] .

السادس علی بن مسعود و محمد بن مودود بالشکره [(۴)]

هر دو شاهزاده عم و برادر زاده را ترکان و اکابر مملکت بتخت نشاندند [(۵)] و هر کس کاری بر دست گرفت (و) چون ایشان را رای و تدبیر و ضبط [(۶)] نبود، خلل بحال لشکر و رعایا راه یافت. بعد از دو ماه سلطان عبد الرشید را به تخت نشاندند، و ایشان را به قلعه باز فرستادند (و الله اعلم بالصواب).

السابع عبد الرشید بن محمود

سلطان بهاء الدوله عبد الرشید بن محمود بن تخت نشست در سنه احدی و اربعین و اربعمائه، و او مرد فاضل و عاقل بود، و اخبار سماع داشت، و روایت کردی [(۷)]، (اما) قوت دل و شجاعت چندان نداشت. چون تبدیل [(۸)] و تحویل مملکت متعاقب شد، سلجوقیان را از خراسان، طمع ملک غزنین افتاد، تخت خراسان به داود [(۹)] در رسید، و الپ ارسلان پسرش لشکر کشی پدر [(۱۰)] شده عزیمت غزنین کردند، الپ ارسلان از طرف طخارستان با لشکر انبوه در آمد پدرش داود از راه سیستان به بست آمد. سلطان عبد الرشید لشکر مستعد گردانید و طغرل را که یکی از بندگان محمود بود، و در غایت جلادت برایشان سالار کرد، بطرف الپ ارسلان فرستاد، در پیش دره خمار [(۱۱)] الپ ارسلان را بشکست، و از آنجا به [(۱۲)] بست آمد بر سبیل تعجیل، چون با داود مقابل شد داود از پیش او برفت، و او در عقب او بسیستان رفت، و بیغو [(۱۳)] عم داود را بشکست. چون چنین دو سه فتح او را برآمد بغزنین باز آمد

[(۱)] مط: تازیك.

[(۲)] در بعضی نسخ خطی: و هر که بخون پدر او متهم بود جمله را بکشت و بغزنین باز آمد، و اطراف ممالک پدر را ضبط کرد

[(۳)] در حاشیه مط اسمای اولاد مودود چنین است: منصور، محمد، سلیمان محمود. اصل: ندارد

[(۴)] مط: با شرکت هر دو

[(۵)] مط: بنشانند

[(۶)] مط: و ضبطی

[(۷)] اصل:

کردند

[(۸)] مط: تبدیل

[(۹)] اصل: بدو رسیده بود

[(۱۰)] مط: لشکر کشی و بدره شده

[(۱۱)] ر: ۲۱

[(۱۲)] مط: بجانب بست

[۱۳] اصل: بیغر: مط و راورتی و راحة الصدور: بیغو.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۳۶

و سلطان عبد الرشید را بگرفت و بکشت، و خود بر تخت نشست، ملک او دو نیم سال [(۱)] بود، و [غایت] عمر او سی سال، و الله اعلم.

الثامن طغرل الملعون

طغرل بنده محمود بود و در غایت جلادت و شجاعت بود، و در عهد سلطان مودود [(۲)] از غزنین به خراسان رفته بود، و بخدمت سلجوقیان پیوسته، و مدتی آنجا بود و مزاج جنگهای ایشان را دریافته، و در وقت عبد الرشید بغزین باز آمد، و عبد الرشید را بگرفت و بکشت با یازده شاهزاده دیگر [(۳)] و بر تخت غزنین بنشست و چهل روز ملک راند، و بی رسمی و ظلم بسیار کرد، او را گفتند (ی) که ترا طمع ملک از کجا افتاد؟ گفت: وقتی که عبد الرشید مرا بجنگک الپ ارسلان میفرستاد با من عهد کرد، و دست در دست من داده بود خوف جان بر وی (چنان) غالب شده بود: که آواز لرزه از استخوانهای او بسمع من میرسید [(۴)]. دانستم که ازین مرد بد دل هرگز کاری و پادشاهی نیاید مرا طمع ملک افتاد. چون چهل روز از ملک او بگذشت، ترکی بود نوشتگین نام سلاحدار بود، پس پشت طغرل ایستاده بود [(۵)]، با دیگری یار شد، طغرل را بکشتند [(۶)]، و سر او بیرون آوردند، و بر چوبی کردند و گرد شهر گردانیدند، تا خلق ایمن شدند، و الله اعلم (بالصواب و الیه المرجع و المآب).

التاسع فرخزاد بن مسعود [(۷)]

چون خدای تعالی بد کردار بهاء طغرل به وی رسانید، و خلق را از جور و ظلم بی نهایت او خلاص داده [(۸)]، (از) شاهزادگان مسعودی دو کس در قلعه برغند [(۹)] باقی بودند: یکی ابراهیم، دوم فرخزاد، و طغرل ملعون بجهت

[(۱)] اصل: دو سال مط و راورتی: دو نیم سال

[(۲)] اصل: محمود. مط و راورتی: مودود

[(۳)] مط: با یازده پادشاه زاده دیگر بکشت

[(۴)] اصل: که از دره آواز ار استخوانها بسمع من

[(۵)] اصل: سر پشت او بود

[(۶)] مط: و با یار دیگر بیعت کرد و طغرل را در تخت بکشت.

[(۷)] راورتی گوید: که گزیده و فصیحی و تاریخ ابراهیمی، فرخزاد را پسر عبد الرشید ملقب به جمال الدوله نوشته اند آن پول در دول اسلامیة سیف الدوله فرخزاد بن مسعود.

[(۸)] مط: و خلق را از وی و از ظلم بی نهایت و خلاص بخشید

[(۹)] اصل و مط: بزغند، راورتی و پ: برغند، برای تحقیق (ر: ۲۲).

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۳۷

کشتن ایشان، جماعتی به قلعه برغند فرستاده بود، تا ایشان را هلاک کنند. کوتوالی که در آن قلعه بود، یک دو روز [(۱)] در آن باب تأملی کرده بود، و آن جماعت را بر در قلعه بداشته، بر قرار آنچه دیگر روز به قلعه آیند، و آن فرمان [(۲)] بد را بامضا رسانند، که ناگاه مسرعان در رسیدند و خبر کشتن طغرل ملعون بیاوردند.

چون آن ملعون در غزنین بر دست نوشتگین کشته شد، اکابر مملکت و ملوک و حجاب، تدبیر پادشاهی کردند معلوم شد: که دو تن در قلعه برغند باقیست [(۳)]، جمله روی به قلعه برغند نهادند، و خواستند که ابراهیم را بتخت نشانند، اما ضعفی بر تن مبارک او استیلا یافته بود و توقف را مجال نبود [که] فرخزاد را بیرون آوردند و مبارکباد سلطنت گفتند. روز شنبه نهم ماه ذی القعدة سنه ثلاث و اربعین و اربعمائه [سلطان فرخزاد را بر تخت نشانند] او مرد (ی) حلیم و عادل بود، چون بتخت نشست، ولایت زاولستان که بسبب عوارض (و مونات) [(۴)] خراب شده بود، خراج آن ببخشید تا آبادان شد، و اطراف ممالک در ضبط آورد، و با خلق نیکوئی کرد (و) هفت سال ملک راند، ناگاه بزحمت قولنج برحمت حق پیوست. در سنه احدی و خمسین و اربعمائه (و) مدت عمر او سی و چهار سال بود، رحمه الله علیه.

حق تعالی سلطان سلاطین روی زمین، ناصر الدنیا و الدین، ظل الله فی العالمین، شهاب سماء خلافت، ناشر العدل و الرأفة، محرز ممالک الدنیا مظهر کلمة الله العلیا، ذی (الامن) و الامان، لاهل الایمان، وارث ملک سلیمان ابو المظفر محمود شاه بن التتمش [(۵)] السلطان را سالهای بسیار بر سریر ملک داری. با توفیق عدل و احسان باقی دارد. الحمد لله العلی الکبیر [و الله اعلم بالصواب].

[(۱)] مط: یک روز

[(۲)] اصل: و از فرمان

[(۳)] مط: باقی اند

[(۴)] اصل: مونات ندارد، مط:

موتان. راورتی از نسخ خطی: مونات. و مونت: بار و گرانی و تعب است (صراح).

[(۵)] مط: التمش (ر: ۴۹).

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۳۸

العاشر السلطان ابراهیم سید السلاطین (رحمة الله عليه)

اسمای اولاد سلطان ابراهیم: محمود، اسحق، یوسف، نصر، علی، شهرزاد [(۱)] خورشید [(۲)] ملک، خوب چهر، آزاد مهر، ملک [(۳)] چهر، آزاد چهر [(۴)] فیروز شاه [(۵)] توران ملک [(۶)]، ملک زاد، شمس الملک شیر ملک [(۷)]، ملک شیر [(۸)]، مسعود، ایران ملک، گیهان شاه جهان شاه، میران شاه، تغانشاه [(۹)]، ارسلان شاه، طغرل شاه فتلعشاه، مؤید شاه، سلطان شاه، ملک شاه، خسرو شاه، فرخ شاه بهرام شاه، دولت شاه، طغشاه [(۱۰)].

سلطان ظهیر الدوله و نصیر المله رضی الدین ابراهیم بن مسعود علیه الرحمه، پادشاه بزرگ (و) عالم و عادل و فاضل و خدای ترس و مهربان و عالم دوست، و دین پرور و دیندار بود، چون سلطان فرخزاد بتخت نشسته بود ابراهیم را از قلعه برغند به قلعه نای [(۱۱)] آورده بودند. چون امیر فرخزاد فوت شد، همه باطنها بر سلطنت ابراهیم قرار گرفت. سرهنگ حسن بخدمت او رفت، باتفاق اهل مملکت او را از قلعه نای بیرون آوردند روز دوشنبه بر طالع همایون [(۱۲)] در صفا یمنی بر تخت (ب) نشست، و روز دوم شرط ماتم امیر حمید فرخزاد بجای آورد، و تربت (او) و آباء و اجداد خود زیارت کرد، و همه اعیان و امثال در خدمت او پیاده برفتند به هیچکس التفات نکرد، بدین سبب هیبتی [(۱۳)] در دل خلق متمکن شد

[(۱)] مط: شهزاده شهر داد. راورتی: بهزاد

[(۲)] مط: چهر ملک. متن راورتی: خورشید ملک.

در یک نسخه خطی راورتی: منوچهر

[۳] راورتی: مهر ملک هم آمده.

[۴] راورتی: آزاد ملک

[۵] مط: شاه فیروز

[۶] راورتی: نورانشاه،

[۷] مط:

شهر ملک:

[۸] مط: ملک داد. راورتی ملک داد را جداگانه می آورد.

[۹] متن راورتی: یغانشاه از روی یک نسخه: تغانشاه

[۱۰] راورتی: ترکانشاه راورتی این نام‌ها را هم آورده که اصل و مط ندارد: امیر شاه، نه فیروزه، تهمتن شاه

[۱۱] نای قلمتی بود. محبس غزنویان، که در حبسیات مسعود سعد سلمان و در کتب دیگر تاریخی ذکر آن می آید و اکنون در

اجرستان شمال غرب غزنه بنام نی قلعه موجود است

[۱۲] مط: میمون

[۱۳] راورتی:

هیبتی از سلطنت او در دل.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۳۹

و چون خبر او به داود سلجوقی رسید در خراسان، معارف فرستاد و با او صلح کرد، و بعد از داود الپ ارسلان، بران عهد ثابت بود و ممالک اجداد خود در ضبط آورد، و خللی که [۱] در مملکت افتاده بود بسبب حوادث ایام وقایع عجیب جمله در عهد او بقرار باز آمد، و کار مملکت محمودی از سر تازه شد، خرابی‌ها (ی ولایت) عمارت پذیرفت، و چند باره (و) قصبه بنا کرد [۲]، چون خیر آباد [حرز آباد] و ایمن آباد [۳] و دیگر اطراف.

در عهد او عجایب و نوادر بسیار ظاهر شد، و داود سلجوقی که برق جهنده را مانست، در تاخت و باخت و جدال [۴] و قتال و ملک گیری در عهد ابراهیم (او) برحمت حق پیوست. و ولادت ابراهیم در سال فتح گرگان سنه اربع و عشرين و اربع مائه بود ولایت هرات. و آن پادشاه را چهل دختر بود و سی و شش پسر. جمله دختران او بسادات کرام و علماء با نام داد، و یکی از آن ملکات در حباله جد سیوم [۵] منهاج سراج بوده است، و سبب نقل اجداد کاتب از جوزجان بدین سبب بود: که امام عبد الخالق جوزجانی که بالاء طاهر آباد غزنین خفته است در جوزجان بخواب دید، که هاتفی او را گفت: که برخیز بغزنین رو، و زن خواه! چون بیدار شد، ظنش افتاد، که مگر این خواب شیطانست، تا سه روز سه کرت متواتر این خواب بدید، بر حکم این خواب بغزنین آمد، و یکی از آن دختران در حکم او آمد و او را از آن ملکه پسری آمد، ابراهیم نام کرد، و این ابراهیم پدر مولانا منهاج الدین عثمان بن ابراهیم بود، رحمه الله علیهم اجمعین و مولانا منهاج الدین پدر مولانا سراج الدین اعجوبه الزمان، پدر منهاج السراج بود [۶] و سلطان ابراهیم رحمه الله علیه پادشاه مبارک عهد بود، و ملک او چهل و دو سال بود

[۱] اصل: و بر خللی

[۲] مط: فرمود

[۳] حرز آباد تنها در اصل آمده در مط نیست. راورتی: جترآباد JATRABAD خیر آباد و ایمن آباد نوشته

[(۴)] اصل: و صیال

[(۵)] مط: سوم.

[(۶)] اصل: ابراهیم نام کردند، مولانا سراج الدین عثمان ابراهیم بود، و مولانا منهاج الدین پدر مولانا سراج الدین اعجوبه الزمان پدر منهاج سراج.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۴۰

و مدت عمر او شست سال بود، و وفات او در سنه اثنین و تسعین و اربعمائه بود. و السلام.

الحادی عشر علاء الدین مسعود الکریم

بن ابراهیم [خواهر سلطان سنجر مهد عراق در حباله او بود، و او را مسعود کریم خطاب بود] پادشاه نیکو اخلاق و مبارک عهد و گزیده اوصاف و با داد و عدل و انصاف. و در عهد خلافت المستظهر بالله امیر المؤمنین احمد بن المقتدر به پادشاهی نشست، و حیا و کرم بافراط داشت، و رسوم ظلم را که پیش از او وضع شده بود جمله بر انداخت. و عوارض قلمی که زواید بود، در تمامت سر بند [(۱)] محمود [ی] و زاولستان همه محو کرد، و باج کل نواحی [(۲)] ممالک ببخشید [(۳)]، و کل ملوک (و امراء) و اکابر ممالک را بر قراری که در عهد سلطان ابراهیم بوده بگذاشت، و رسوم پادشاهی هر چه نیکوتر پیش گرفت.

امیر عضد الدوله را امارت هندوستان مسلم داشت، و در ایام دولت او حاجب بزرگ فوت شد، و حاجب طغاتکین از آب گنگ عبره کرد بجهت غزو هندوستان بجائی رسید که جز سلطان (محمود) هیچ لشکر آنجا نرسیده بود، و همه امور ملک در عهد او به نظام [(۴)] بود، و هیچ دل مشغول از هیچ طرف نشد، و ولادت او بغزنین بود، در سنه ثلاث و خمسین و اربعمائه. و مدت ملک او هفده سال بود، (و) در سنه تسع و خمسمائه برحمت حق پیوست و خواهر سلطان سنجر (سلجوقی) که او را مهد عراق گفتندی، در حباله او بود [و السلام و الله اعلم] [(۵)].

[(۱)] کلمه سربند در این چنین مورد بنظر نیامده، و در فرهنگهای معروف دیده نشد.

[(۲)] مط: و باز کل نواحی. که باژ خواهد بود

[(۳)] اصل: ببخشید

[(۴)] مط: منتظم بود.

[(۵)] اسمای اولاد علاء الدین در اصل نیست، در مط بحواله یک نسخه چنین است. محمود، خورشید توران، خورشید ملک، بزرگ الحسین، ارسلان، ملک خطران بهاء الدین، سرداد، ملک ارسلان، علی، ابرار ملک، سراد، فرخزاد، بهرامشاه، ملک چهر، ملک زاد. ولی در ترجمه راورتی چنین است: بهاء الدین، محمد، شیرزاد، ملک ارسلان، فرخزاد (دارای سه پسر: علی، ایران ملک، شهزاد علی، بهرامشاه، ملک چهر، ملکزاد، محمود، سلطان ملک (دارای سه پسر: ارسلان ملک، الحسن، میر نوک) جمشید ملک (دارای دو پسر: خورشید، توران ملک)

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۴۱

الثانی عشر ملک ارسلان

[ملک ارسلان] بن سلطان مسعود ابو الملوک در سنه تسع و خمسمائه بملک نشست، و گرمسیر و ممالک غزنین در تصرف آورد، و بهرامشاه که برادر او [(۱)] بود از پیش او در خراسان رفت بنزدیک سلطان سنجر رحمه الله، (و) در عهد ملک ارسلان حوادث

شگرف زاد، یکی آن بود که از آسمان آتش و صاعقه آمد، چنانچه [(۲)] بدان آتش تمام بازارها غزنین بسوخت و دیگر حوادث و اتفاقات بد در عهد [(۳)] او ظاهر شد چنانچه خلق از دولت او نفرت گرفتند، و او بغایت بشهامت و جلادت و شجاعت و مبارزت موصوف بود، چون پیداشاهی نشست، با مادر سببی که مهد عراق بود استخفاف کرد، بدان سبب سنجر خصم او شد، و بهرامشاه را مدد کرد و بغزنین آمد، و ملک ارسلان با او مصاف کرد و شکسته شد، و بطرف هندوستان رفت (و) منکوب گشت، و در سنه احدی عشر و خمسمائه فوت شد، و مدت ملک او دو سال بود، و مدت عمر او سی و پنج سال. و الله اعلم.

الثالث عشر بهرامشاه

معین الدولت [(۴)] بهرام شاه خوبروی و مردانه و باذل و رعیت پرور بود، و در اول حال که ملک ارسلان بعد از فوت پدر خود سلطان مسعود کریم بتخت نشست بهرام شاه بخراسان رفت و تخت خراسان بفر و بهاء سلطان سعید سنجر انار الله برهانه مزین بود. بهرام شاه [بخراسان رفت] مدتی بر درگاه او بود، سلطان سنجر لشکر را بجانب غزنین کشید، و ملک (ارسلان) بعد از مصاف منهزم شد، و بهرامشاه بتخت نشست، و سنجر او را اعزاز کرد، و سید حسن علیه الرحمه این قصیده خواند در بارگاه بحضور سلطان سنجر علیه الرحمه [(۵)] (یک بیت آورده شد) بیت:

منادی برآمد ز هفت آسمان که بهرامشاهست شاه جهان سنجر به خراسان باز رفت، و بهرامشاه مملکت در ضبط آورد، و بطرف هندوستان غزوها کرد، و محمد باهلیم [(۶)] را در بیست و هفتم [(۷)] ماه رمضان سنه اثنی [(۸)] عشر

[(۱)] اصل و بعضی نسخ راورتنی: عم، ولی مطابق مط برادر اصح است.

[(۲)] اصل: چنانچه خلق بدان

[(۳)] اصل: حوادث و آفات بد در عهد.

[(۴)] کذا فی الاصل، در حاشیه مط و راورتنی:

معز الدوله

[(۵)] مط: علیهما

[(۶)] کذا در اصل و مط، نسخ راورتنی: با حلیم، باهلیم. فرشته: باهلیم.

در فرهنگ قبایل پنجاب (ج ۱ ص ۲۷۵) BALIM قومیست از راجپوت، و کذلک در میانوالی و انباله قومی از افغانه و جات خود را بحلیم BEHLAM گویند

[(۷)] راورتنی: ۲۸ رمضان

[(۸)] اصل: اثنین.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۴۲

و خمسمائه بگرفت و بند کرد و به عاقبتش بگذاشت، و ولایت هندوستان تمام او را داد (او) بار دیگر عاصی شد، و قلعه ناگور در ولایت سواک [(۱)] بحد بیره [(۲)] بنا کرد، و او را فرزندان و اتباع بسیار بودند. بهرامشاه بر عزیمت قلعه او به هندوستان آمد، و محمد باهلیم بحدود ملتان پیش رفت، و با بهرام شاه مصاف کرد حق تعالی کفران نعمت بوی رسانید، محمد باهلیم باده [(۳)] پسر و اسپ و سلاح در روز جنگ در زمین برینی [(۴)] فرو رفت چنانچه بیش از وی نشان نماند. بهرام شاه بغزنین باز آمد، او را با ملوک غور قتال و مصاف افتاد، پسرش دولتشاه کشته شد و دران یک سفر سه کرت از پیش سلطان علاء الدین (غوری) منهزم گشت، و غزنین بدست غوریان افتاد و جمله را بسوختند و خراب کردند (و) بهرامشاه بهندوستان رفت، چون لشکر غوریان

بازگشت، به غزنین باز آمد و فوت شد، و مدت ملک او چهل و یک سال بود [و الله اعلم] [(۵)].

سلطان یمین الدوله (و الدین) [(۶)] خسرو شاه در اثنین و خمسمائه

[(۱)] اصل: موالک.

[(۲)] در بعضی نسخ راورتی: سبره

[(۳)] مط: دو پسر، فرشته: ده پسر. دو سطر پیش مولف گوید: که فرزندان بسیار داشت بنابر این ده اقرب بصوابست

[(۴)] این کلمه در اصل بری [؟] است.

در مط: برنی و در حاشیه آن برینی، نوزنی، نورینی به حواله نسخ خطی آمده. راورتی در حاشیه ترجمه گوید: زمین برینی و بورینی هم در نسخ خطی آمده، و بورین بمعنی خندق و مردابست. در فرهنگ نوبهار برین بر وزن دایر بمعنی سوراخ آمده، فرشته گوید (ص ۵۰) بر زمین جمجمه افتاده چنان فرو رفت، که اثری از راکب و مرکوب پیدا نشد. جمجمه در این جا گودالیست که در شوره‌زار باشد (غیاث).

[(۵)] اسامی اولاد بهرامشاه در اصل نیست. در حاشیه مط نوشته‌اند که این نامها در سه نسخه باندک تغییر وارد است: معز الدوله بهرام شاه دارای نه پسر بود: خسرو شاه، منصور شاه، فرخ شاه، زاولشاه، دولت شاه شهنشاه، مسعود شاه، محمد شاه، علی شاه، در ترجمه راورتی چنین است: جلال الدوله دولت شاه (که در جنگ غوریان کشته شد) علاء الدوله داود شاه، (در یک نسخه زاولشاه)، بهاء الدوله سلطان شاه فخر الدوله علی شاه، عز الدوله محمد شاه، سماء الدوله مسعود شاه، شهاب الدوله منصور شاه معین الدوله شهنشاه، معز الدوله خسرو شاه، سید الدوله فرخشاه.

[(۶)] در مطبوع در این جا این عبارتست: بروایتی تاج الدوله والدین. در ترجمه راورتی چنین است: سلطان معین الدوله والدین. و بروایتی: تاج الدوله و در حاشیه گوید: که در بعضی نسخ یمین الدوله هم نوشته است.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۴۳

بتخت نشست، چون ملوک و سلاطین غور انار الله براهینهم مملکت آل محمود را در تزلزل انداخته بودند، و غزنین را و بست و زمین داور و تکین آباد [(۱)] از دست ایشان بیرون کرده [(۲)] و خراب گردانیده [(۳)] و وهن بدان دولت راه یافته (بود) و رونق ملک برفته خسرو شاه چون بتخت نشست ضعیف بود، ملک را ضبط نتوانست کرد، و جماعت غزان بر خراسان استیلا آورده بودند، عهد سلطان سعید سنجر گذشته بود، فوجی بطرف غزنین آمد، و خسرو شاه با ایشان مقاومت نتوانست کرد، بطرف هندوستان آمد، و غزنین از دست او بیرون شد، بدست غزان افتاد و مدت دوازده سال ایشان داشتند، تا سلطان سعید غیاث الدین محمد سام انار الله برهانه لشکر از غور بطرف غزنین آورد، و لشکر [(۴)] غز را بشکست و غزنین بگرفت و سلطان سعید معز الدین محمد سام را بتخت غزنین بنشاند، و خسرو شاه به لوهور هندوستان آمده بود، ملک او هفت سال بود، برحمت حق پیوست. و الله اعلم بالصواب حق تعالی [مملکت] پادشاه مسلمانان ناصر الدین والدین را باقی و پاینده دارد. آمین و رب العالمین.

تاج الدوله سلطان حلیم خسرو ملک نور الله مرقده به لوهور بتخت نشست و او پادشاه در غایت حلم و کرم بود، و حیا و عشرت دوست و صفات (حمیده بسیار داشت اما چون) برساته [(۵)] (دولت) خاندان خود افتاده بود، از وی ذکری جمیل (نماند) و دولت آن دودمان بدو منقضی [(۶)] شد و فتور در کار سلطنت او به آخر ظهور پذیرفت، و جمله امراء و کارداران ملک او از اتراک و احرار از وی مسترید [(۷)] گشتند، و خادمان و حران، امارت ولایت و فرماندهی ملک بر دست گرفتند، و او دایما در عشرت بافراط مشغول بود.

[(۱)] اصل: تکباد

[(۲)] مط: کسرد

[(۳)] مط: گردانید

[(۴)] مط: و ترادف غز را بشکست.

[(۵)] اصل: برهاقه

[(۶)] مط: منتهی

[(۷)] مط: متزاید. در حاشیه مط گوید که در بعضی نسخ مسترید و مسرید هم آمده.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۴۴

سلطان سعید معز الدین محمد سام طاب مرقده، هر سال از غزنین می‌آمد و ولایت هندوستان را و سند [(۱)] ضبط میکرد، تا در شهور سنه سبع و سبعین و خمسمائه بدر لوهور آمد، و پیل و پسر از خسرو ملک بستد و بازگشت، تا در شهور سنه ثلث و ثمانین لشکر به لوهور [(۲)] آورد، و لوهور فتح کرد، و خسرو ملک را بعهد بیرون آورد، و بطرف غزنین فرستاد و از آنجا بحضرت فیروز کوه که دارالملک سلطان بزرگ غیاث الدین محمد سام بود روان کرد، و غیاث الدین فرمان داد: تا خسرو ملک را به قلعه بلروان غرجستان [(۳)] محبوس کردند. (و) چون حادثه سلطان شاه در خراسان ظاهر شد، و سلاطین غور نور الله مضجعهم [(۴)] روی بدان مهم آوردند، سلطان خسرو ملک را شهید کردند، در شهور سنه ثمان و تسعین و خمسمائه، و پسر او بهرامشاه را که در قلعه سیفرود [(۵)] غور محبوس بود هم شهید کردند، و خاندان آل ناصر الدین سبکتگین [طاب ثراهم] مندرس گشت، و شاهی [(۶)] ایران و تخت هندوستان و ملک خراسان بملوک شنسبانی [(۷)] رسید. انار الله براهینهم.

ملک تعالی سلطان سلاطین (اسلام) ناصر الدین را سالهائ بسیار بر سریر ملکداری باقی و پاینده داراد [(۸)] [آمین و رب العالمین و الله اعلم بالصواب] [(۹)].

[(۱)] مط: ولایت هند و سند ضبط میکرد

[(۲)] مط: بدر لوهور

[(۳)] مط: بلروان از غرجستان.

راورتنی در حاشیه گوید: که در نسخ خطی یلروان و بدوان هم نوشته‌اند.

[(۴)] مط: ضریحهم.

[(۵)] حاشیه مط بحواله یک نسخه: میفزود، راورتنی بحواله بعضی نسخ: سنقران

[(۶)] مط: و پادشاهی

[(۷)] مط: شنسبانیان.

[(۸)] مط: ناصر الدین و الدین را تا انقراض عالم باقی و پاینده دارد.

[(۹)] تا اینجا طبقه ۱۱ کتاب در نسخه مط کلکته طبع شده که در تصحیح و مقابله آن از آن نسخه باشاره (مط) در حواشی استفاده شد. بعد ازین تا طبقه ۱۷ یعنی آغاز حال ملوک غور، چندین طبقه طبع نشده، بنابراین طبقات آینده از ترجمه راورتنی و کتب دیگر تاریخ تصحیح میشوند.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۴۵

اشاره

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رازق كل مرزوق، و خالق كل مخلوق، و واهب الملك مدت آل سلجوق، و الصلاة علی محمد الصادق الصدوق، و السلام علی آله و اصحابه ما طلع سهی و عیوق.

چنین میگوید: ضعیف ترین بندگان درگاه ربانی، منهاج سراج جوزجانی عصمه الله عن الزلل و التوانی، که نوبت مملکت به تقدیر ایزدی، هر یک چندی باهل دودمانی و اصحاب خاندانی و اصل میشود، و دولت مرغی را ماند، که هر چند روزی بر شاخ دیگر آرام گیرد، تا مسند امارت و متکاء سلطنت بی متصرف شهم، و بی تکلف با سیاست و سهم نماند، و آنچه بصلاح امور عامه خلق و کافه رعایا عاید شود مرتب میباشد و الحمد لله علی نعمته المتواتره.

صاحب تاریخ نابی که ابن هیصم [(۱)] بود، چنین نقل کرده است: که چون سلطان غازی سعید محمود سبکتگین انار الله برهانه از جیحون عبره کرد و بلاد ما وراء النهر او را صاف شد، قدرخان برادر ایلک ماضی بود از دودمان افراسیابی پیش آمد، و میان جانبین پیمانها بطریق مودت و صورت موافقت استحکام و صلاح پذیرفت، هر دو بهم دیدار کردند. چون قدرخان با او پیوست بعد از بار عام سلطان خالی فرمود، میان ایشان خلوت خاصی شد، و مصالح کلی ایران و توران باز گفتند. قدرخان از خدمت سلطان اقتراحات [(۲)] نمود، یکی از آن اقتراحات آن بود، که پسر سلجوق ترکمان را با اتباع او از دیار ما وراء النهر و ترکستان بجانب خراسان برد، و این اتباع سلجوق و پسر او قومی بودند: که نشست ایشان به نور [(۳)] بخارا بود، و همه متابع و مطیع آل سامان بودند و در این وقت پسر سلجوق مردی رسیده بود، از جلادت و مبارزت و تیر و تیغ او همه ملوک ترکستان و افراسیابیان مدام در خوف بودند، مرغ و آهو در پیدا

[(۱)] ر: ۴ تعلیقات.

[(۲)] اصل: اقتراحات

[(۳)] نور: من قری بخاری عند جبل بها زیارات و مشاهد (معجم البلدان ۸: ۳۲۵) قراری که از مردم بخارا معلومات شد، نور اکنون در شمال بخارای موجوده به مسافت ۵۰ کروه واقع است.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۴۶

از تیر او [(۱)] خلاص نیافتی. چون باد دمان و ابرگران بر شکاری و خصم کاری در آمدی، و با هر مرد که دست آویزی کردی، دست او بر آمدی.

و درین روزگار که قدرخان بخدمت سلطان پیوست، و جمله در خدمت رکاب سلطان به سراپرده خاص میرفتند، آن پسر سلجوق در پیش میراند، کلاه ترکمانی کژ کرده [(۲)] و بر سر نهاده، و بر مرکبی چون پاره کوه بر نشسته، چون برق جهنده و شیر دمنده. چنانچه چشم هر دو لشکر ایران و توران در چابکی و سواری او حیران گشته بودند.

چون قدرخان از سلطان التماس نمود بویا پیوست، همان ساعت که قدرخان مراجعت کرد، پسر سلجوق را فرمان رسانید، تا در خیمه موقوف کردند و فرمان داد: تا بنه و اتباع او با لشکر محمودی از جیحون باطراف خراسان عبره کنند، و برایشان جمله موکلان فرمودند: تا ایشان را محافظت نمایند. چون به شط جیحون رسیدند، در خدمت رکاب بندگان محمودی عبره کردند، بوقت آنچه فرمان شده بود تا پسر سلجوق در کشتی نشیند با اتباع و اشیاع [(۳)] خود. ارسلان خان حاجب [(۴)] خراسان بود و بزرگتر بندگان سلطان بود، بخدمت سلطان عرضه داشت: که این چه پادشاه میفرمود از رای صایب [(۵)] بنده را دور می نماید، که بدست خود خصمان ملک خود را بر ممالک فرزندان خود استیلا داده است، و بعاقبت پریشانی آن مملکت ازین طایفه باشد. سلطان فرمود که

رای تو چیست؟ ارسلاخان حاجب [(۶)] خراسان گفت: که رای من آنست: که جمله را فرمان باشد، تا در کشتی نشانند و غرق کنند، و انگشتان ابهام جمله ببرند، تا بیش تیر نتوانند انداخت.

سلطان فرمود: که ارسلان تو سخت دل مردی! عهد شکستن و بیچاره کشتن کار پادشاهان با حمیت و مردان با شهامت نباشد، و قضا را بمردی و عذر رد نتوان کرد. پس چون پسر سلجوق را از جیحون گذرانیدند، فرمان شد تا او را بملتان آوردند، و بنو اعمام و دیگر اتباع او را بدیار خراسان

[(۱)] از ترجمه راورتنی پیداست که عبارت چنین بود: مرغ در هوا و آهو در بیدا از تیر او. پ: آهو در چرا الخ

[(۲)] اصل: کر کرده.

[(۳)] اصل: اشباع

[(۴)] گردیزی: ابو الحرث ارسلان جاذب.

[(۵)] اصل: صایت؟

[(۶)] اصل حاجب خارش.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۴۷

چون نشاپور [(۱)] و باورد، و اطراف خراسان با او [(۲)] مواضع چراخوار تعیین شد.

چون حق تعالی خواسته بود: که ایشان بعاقبت بزرگ شوند، و از تخمه ایشان سلاطین (و) ملوک کامگار در رسند، اگر چه سلطان محمود بعد از آن پشیمان شد، سود نداشت فلا مرد لقضائه.

امام ابو الفضل بیهقی رحمه الله چنین آورده در تاریخ ناصری: که چون سلطان محمود انار الله برهانه چهار هزار بنه سلجوقیان را از جیحون بگذرانید مهتر ایشان چهار تن بودند: یغمر [(۳)] و بوقه و کوکتاش و قزل و باطراف خراسان مرغزارها برایشان قسمت فرمود، و ایشان را بملوک خراسان سپرد، فرمان داد: تا از هیچ نوع سلاح بر ندارد، و مهتر ایشان که پسر بزرگ سلجوق بود، و بمردی داستانی، او را بملتان فرستاد با دو پسر ایشان هم در ملتان بعد از مدتی درگذشتند، بقیه ایشان که بما وراء النهر مانده بودند، هر سال از نور [(۴)] بخارا به درغان خوارزم آمدندی به چرا خور و ایشان را به ملک جند که شاه [(۵)] نام بود، خصومت اصلی بود.

در عهد سلطنت مسعود شهید طاب ثراه، امیر خوارزم پسر التونتاش در سلطان عاصی شد، سلجوقیان با او دران عصیان یار شدند و در سال سنه خمس و عشرين و اربع مائه ایشان را بموضعی از بلاد خوارزم که آنرا رباط ماشه گویند چرا خوار داد. چون ملک جند را از حال ایشان خبر شد بر ایشان تاخت و بقدر هشت هزار مرد از ایشان بکشت، اندک عددی ماندند، و در کار خود متحیر گشتند. امیر خوارزم هارون عاصی پسر التونتاش کشته شد سلجوقیان را بودن بدیار خوارزم ممکن نبود، و از خوف پسران علی تگین که ملک بخارا بود به خانان افراسیابی نتوانستند رفت، بضرورت بطرف نسا و مرو آمدند، بقدر هفتصد سوار بانه و اتباع خود، و یغمر که از امراء ایشان بود در گذشته بود از وی پسری مانده. چون آن جماعت از طرف خوارزم بجانب نسا و مرو آمدند، پسر یغمر را طاقت مقاومت ایشان نبود، بدان سبب که اگر چه

[(۱)] در ترجمه راورتنی چنین است: و دیگر اتباع او را بدیار خراسان چون نسا و نشاپور و باورد ...

که این هر سه از شهرهای معروف خراسان بودند (حدود العالم)

[(۲)] پ: خراسان بالای مواضع الخ ...

[۳] اصل: یعمر. راورتی و بیهقی و ابن اثیر: یغمر. در اصل چند سطر بعد مکررا یغمز.

[۴] اصل:

از هور بخارا

[۵] اصل: شام، ولی در ترجمه راورتی: شاه. در اخبار الدوله السلجوقیه صدر الدین علی گوید (ص ۶) که سلطان مسعود در ۴۲۸

ه به تگیناباد شد و ایالت خوارزم را به شاه ملک الجندی تفویض فرمود

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۴۸

اندک عددی بودند، اما طوایف دیگر نیالیان [(۱)] و غیر آن بدیشان پیوسته بودند، پسر یغمر از پیش ایشان بطرف عراق رفت، و ری بگرفت، و سلجوقیان بر سر آن بیابان بچرا خور مقام کردند، و حق تعالی ایشان را قوت داد، و ممالک خراسان در ضبط آوردند، و شرق و غرب آنچه ممالک اسلام بود، بتمام و کمال در تصرف فرزندان ایشان آمد، چنانچه نام ایشان بر دفتر ایام تا روز قیام باقی ماند. و الله یوتی ملکه من یشاء و هو علی کل شیء قدیر [(۲)] و السلام.

الاول طغرل بن میکائیل

صاحب تاریخ ناصری امام ابو الفضل بیهقی رحمه الله چنین می آورد: که در آنچه سلجوقیان بسر بیابان خراسان آمدند، و پسر یغمر از ایشان منهزم برفت مهتر ایشان سه تن بودند: دو برادر طغرل و داود [(۳)] پسران میکائیل، و عم ایشان ییغو [(۴)]، هر سه باتفاق بخدمت سلطان مسعود پیوستند و معتمدی فرستادند و سلطان از گرگان به نشاپور آمده بود، ایشان از خدمت سلطان به نسا و فراوه [(۵)] و مواضعی که بر سر بیابانست اقطاع خواستند، و در مکتوب اسم خود را چنین نوشتند: که طغرل و ییغو و داود موالی امیر المؤمنین (به) خدمت عرضه میدارند. حق تعالی بزرگی و گردن کشی در دماغ ایشان مرکب گردانیده بود و آن معنی چون بخدمت سلطان عرضه افتاد حالی فرمود: تا ایشان را به لطف زبانی دادند، و یازده [(۶)] هزار مرد سوار با سالار بکتغدی [(۷)] نامزد فرمود

[(۱)] راورتی گوید: که نیالیان به تقدیم نون بریا، منسوبند به نیالتگین فاتح پنجاب و این مقصد را بحواله بیهقی نوشته است، بقرار نوشته ابن اثر (۹: ۱۸۴) احمد نیالتگین در (۴۲۵ ه) بر مسعود در هند شورید و کشته شد. راورتی که این کلمه را نیالیان خوانده به نون اول، ظاهرا بیای اول درست خواهد بود، شاید منسوب باشند به ابراهیم ینال که پسر عم طغرل و از رؤسای سلجوقیان بود. بیهقی طبع نفیسی در تهران (ص ۲۳۸): نیالتگین. برای تحقیق ر: تعلیقات ۶۱

[(۲)] قرآن البقره ۲۴۸

[(۳)] اصل: بودند برادر طغرل و داود پسران. از ترجمه راورتی صحت شد.

[(۴)] اصل و راورتی: ییغو، اخبار اندوله السلجوقیه و راوندی: موسی ییغو ییغو.

[(۵)] اصل: از خدمت سلطان بسا قرات و مواضعی ... ترجمه راورتی و اخبار الدوله: رباط فراوه.

[(۶)] کذا در اصل: ترجمه راورتی: ۱۵ هزار

[(۷)] اصل: بکتغدی. اخبار الدوله: بکتغدی راوندی: بکنغدی.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۴۹

در شهور سنه عشرين و اربعمائه. چون لشکر بدیشان رسید جنگ سخت کردند، هزیمت بر لشکر سلطان افتاد، بضرورت سلطان با ایشان صلح کرد، و نسابه طغرل داد، و دهستان به داود، و فراوه [(۱)] به ییغو. و سلطان بطرف بلخ رفت، و هندوستان به پسر خود سلطان مودود داد، در شهور سنه تسع و عشرين و اربعمائه سلجوقیان شهرهء کنار بیابان، چنانچه مرو و سرخس بگرفتند، و خراسان

التماس نمودند. سلطان سبازی حاجب [(۲)] را با لشکر گران بدفع ایشان فرستاد، میان ایشان مصاف شد سلطان منهزم گشت، و سلجوقیان بر خراسان مستولی گشتند، و ابراهیم ینال [(۳)] را به نشاپور فرستادند تا ضبط کرد، و در عقب او طغرل به نشاپور آمد و بتخت نشست و پادشاه شد، و خطبه بنام او گفتند، و داود را به سرخس فرستاد، و بیغو را نامزد مرو کرد، و خراسان در ضبط گرفتند، و از تصرف بندگان مسعودی یک نصف از آن مملکت برفت. و السلام.

الثانی داود جفریگ بن میکائیل

چون داود از خدمت برادر خود بضبط کردن مرو و سرخس آمد، و سلطان به بلخ بود، رسولی بنزدیک او فرستاد تا مگر اصلاح پذیرد، داود در حوالی مرو بود با لشکر خود، و تمامت دلیریا او میکرد، بدر مرو رفت، سحرگاه بود و مقری بلاء مناره این آیت میخواند: یا داود انا جعلناک خلیفه فی الارض فاحکم بین الناس [(۴)]. چون نام خود شنید پرسید از دانایی که معنی این چه باشد؟ چون باو باز گفتند، بار دیگر شمشیر بر کشید، و در عقب حشم سلطان که در مرو بود برآمد، و جمله را در زیر تیغ آورد. درین وقت که رسول سلطان از بلخ بنزدیک او آمد، مقری بود آنجا این آیت بر خواند که: توئی الملک من تشاء [(۵)]. رسول سلطان مسعود او را دید

[(۱)] اصل: قرات، پ: فراط، اما فراوه ثغریست در بیابان غرب خراسان در میان کوه (اصطخری).

[(۲)] اصل: ساسی. راورتی سیاسی. گردیزی (ص ۵۴) ابن اثیر (۹: ۱۹۰). سبازی. اخبار الدوله و پ: سوباشی

[(۳)] اصل: ابراهیم نیال به نون اول. راورتی: ابراهیم نیالیه نوشته و گوید که ابراهیم پسر نیال برادر مادر طغرل بود. ابن اثیر (۹: ۱۹۱) کان ینال و اسمہ ابراهیم اخا طغرلبک و داود لامهما، اخبار الدوله: ابراهیم بن ینال.

[(۴)] قرآن، ص ۲۶.

[(۵)] قرآن، آل عمران ۲۵.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۵۰

نمد زین در زیر افکنده. و زین خود را بیک طرف نهاده، گاه سر بر زمین می نهاد و می خفت و گاه بر میخواست تکیه بر زین میکرد، و گاه پر تیر راست میکرد. رسول سلطان چون پیغام تمام کرد جواب طلبید، داود گفت:

آن مقری توتی چه میخواند، آنرا بنویسید! دبیر این آیت: قل اللهم مالک-الملک [(۱)] را بر کاغذ بنوشت و بدست رسول داد. چون بخدمت سلطان مسعود رسید، و حالات و سکنت داود باز گفت، و جواب آن بتمام آن آیت در نظر آورد، دانست که عهد دولت محمودیان از دیار خراسان به آخر رسیده است، دل از خراسان بر گرفت.

چون مرو و سرخس، تمام سلجوقیان را مسلم شد، داود قصد خراسان بالا کرد، در اثناء آن دلاوری کرد، و یازده هزار سوار از اثناء راه، بار دیگر در کشید و بدر بلخ آمد، و سلطان و تمام ملوک و حشم او در بلخ بودند، پیلی بود در اطراف شهر بموضعی بسته و یک پیلوان بر پشت او در خواب شده، داود بشب بیامد و آن پیل را باز کرد و برانند، تا آنگاه پیلوان از خواب بیدار شد بقدر پنج فرسنگ پیل را برده بود، پیلوان را بیش زهره نبود که دم زند.

داود از شفورقان با لشکر خود به علیاباد بلخ آمد و با سلطان مصاف کرد [(۲)]، و کوشش بسیار نمود و منهزم شد، تا در شوال سنه تسع و عشرين و اربعمائه سلجوقیان جمله جمع شدند. طغرل و داود و بیغو و ینالیان و ترکان مسعودی و محمودی و بعضی با ایشان باز رسیدند، و سلطان از بلخ لشکر بطرف مرو و سرخس آورد، و در بیابان سرخس مصاف کردند از بامداد تا نماز دیگر جنگ قايم بود سلجوقیان منهزم شدند، پس سلطان بهرات باز آمد و سلجوقیان را خبر شد، صلح طلبیدند، کرت دیگر صلح شد بضرورت. پس

سلطان مسعود از غزنین لشکر و آلت و عدت طلبد، چون بیامدند در خراسان قحط بود و علف کم شد، لشکر و آلت سلطان عاجز گشتند، و اسپ و اشتر لاغر شد سلطان با تمام لشکر بجانب طوس برآمد. طغرل از نشاپور به سرخس رفت و جمله سلجوقیان جمع شدند و اتفاق کردند که مارا طاقت مقاومت سلطان مسعود

[(۱)] قرآن، آل عمران ۲۵

[(۲)] اصل: شفقان. راورتی: شفورفان و این شبرغان موجوده است، که یاقوت ج ۵ آنرا شبورقان و شفرقان از شهرهای جوزجان نزدیک بلخ نوشته و تا ۶۱۷ ه معمر بود. اما علیاباد در راورتی علی آباد است.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۵۱

و لشکر او بیش نماند، و چند بار شکست افتاد، صواب آنست: که با سلطان صلح کنیم، و الا بطرف عراق رویم، و ترک خراسان گیریم، امیر داود شیر دل که در شهادت و جلادت همتا نداشت گفت: ملک گیری با بددلی جمع نشود، اگر هزار جان فدا باید کرد، من جز دست آویز و جنگ کار دیگر ندارم اما الملک و الهلک امر الملوک [(۱)].

امراء سلجوق چون آن دلیری مشاهده کردند با او متفق شدند و تمام اتباع و خلق خود را در بیابان فرستادند، و سوار جریده مستعد مصاف و جنگ، بر سر بیابان بحدود دندانقان [(۲)] توقف نمودند. چون سلطان آنجا رسید جنگ قایم شد، و سه روز از بامداد تا وقت غروب مصاف بود تا روز آدینه نهم ماه رمضان سنه احدی و ثلثین و اربعمائه، کار بر لشکر سلطان تنگ شد و ترکان سلطانی فوج فوج گشتن [(۳)] گرفتند. سلطان مسعود منهزم شد، و سلجوقیان نصرت یافتند و پادشاهی بگرفتند، و بعد از مصاف بر همان موضع تخت نهادند و طغرل پادشاه شد، و بیغو بمر و رفت، و امیر داود لشکر بطرف طخارستان و بلخ برد، و آن ممالک بگرفت، و بعد از آن طغرل و داود بخوارزم رفتند و ضبط کردند و بعد از چند گاه که ممالک ضبط کردند، طغرل برحمت حق پیوست. داود با محمودیان و سلاطین غزنین عهد بست، و پادشاه خراسان و ممالک عجم شد و جهان او را صاف گشت، و مدت بیست و اند سال پادشاهی راند، در شهر سنه احدی و خمسین و اربعمائه برحمت حق پیوست، و تخت سلطنت به سلطان الب ارسلان غازی آراسته گشت. و الله الباقی و کل شیء هالک و السلام.

الثالث الب ارسلان غازی

بن داود جغریگ [(۴)]، بعد از داود بتخت خراسان بنشست در شهر سنه احدی و خمسین و اربعمائه، و ممالک خراسان و عجم و عراق و خوارزم و طبرستان

[(۱)] اصل: اما الملک او لملک، پ: مانند متن. ترجمه راورتی: یا فتح یا مرگ

[(۲)] اصل: بحدود طالقان و انقان راورتی: بحدود ایقان. پ: بحدود طالقان باتفاق توقف. اخبار الدوله و راوندی: دندانقان، بین مرو و سرخس البیروتی و حدود العالم دندانقان را شهری از خراسان دانند

[(۳)] این کلمه را بکاف پارسی و عربی هر دو میتوان خواند، راورتی، بکاف پارسی ترجمه کرده

[(۴)] اصل و پ: طغرلبک بن داود. راورتی و غیره: مانند متن.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۵۲

و کرمان و فارس و سیستان در ضبط آورد، و لشکر بطرف ترکستان و توران برد و ملوک ترکستان و امراء افراسیابی او را منقاد

گشتند (و کثرت حثم و آلت و عدت و سلطنت او بدان جائی کشید که وهم مهندس) [(۱)] از حد و احصاء آن در ورطه عجز بماند، چنانچه بعد از فوت او شاعری در مرثیه او میگوید، غالب ظن آنست که حکیم سنائی [(۲)] راست، بیت:

سر الب ارسلان دیدی ز رفعت رفته بر کیوان بمر و آ، تا بخاک اندر، تن الب ارسلان بینی!

نه او را بر کمر کوکب، نه مه رویان با غبغب نه اندر زیر ران مرکب، نه در دستش عنان بینی چون سلطان الب ارسلان بر تخت بنشست، رسولان بحضرت غزنین فرستاد و با سلطان ابراهیم علیه الرحمه مودت مستحکم گردانید، و پیرامن ممالک غزنین نگشت [(۳)]، و بغزو ترکستان و روم (و ضبط ممالک حجاز و مصر مشغول شد و خدمت حضرت دار الخلافت را از صمیم اعتقاد صافی، در آغازید، و به تشریف دار الخلافت بکرات مشرف شد، و شحنگی بغداد او را میسر گشت.

کاتب و مولف این طبقات منهاج سراج جوزجانی عصمه الله من الزلل و التوانی چنین میگوید: که من در شهر سنه ثلث عشر و ستمائیه بحضرت سجستان بودم، در آن حضرت امامی بود، که استاد علماء عقل و نقل بود، مرجع فضلاء عصر، او را امام رشید الدین عبد المجید گفتندی از وی سماع کردم:

که ذکر بزرگی الب ارسلان میفرمود، که الب ارسلان در شهر سنه ثلث یا سنه اربع و خمسين و اربعمائیه (به) عزیمت ضبط ممالک ترکستان بود، چون بحدود کاشغر و بلاساغون [(۴)] رسید، مخبران در عقب برسدند و خبر دادند:

[(۱)] سطر بین قوسین در اصل نبود، از ترجمه راورتی و پ گرفته شد.

[(۲)] اصل و پ: ثنائی. از این دو بیت تنها بیت اول در دیوان سنائی (طبع مظاهر مصفا، تهران سنه ۱۳۳۶ ش) چنین طبع شده:

... رفته بر گردون بمر و آ تا کنون در گل تن الخ ... (ص ی ۳۶) اما بیت دوم در بین طبع نیست.

[(۳)] اصل: بگشت. راورتی و پ: نگشت.

[(۴)] اصل: بلاساغون یا بلاد ساغون. که صحیح آن بلاساغون است و شهر بزرگی بود در ثغور ترک و ماورای سیحون نزدیک کاشغر (معجم ۲۵۸- ج ۲) این نام را کاتبان مانند سایر اسمای بلاد، جهلا مسخ کرده‌اند.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۵۳

که امیر المؤمنین القائم بالله را حادثه صعب افتاد، و میان او (و لشکر نصاری روم مصافی بود، و هزیمت بر لشکر اسلام افتاد، و امیر المؤمنین گرفتار آمد و او را به قلعه مقید و محبوس کردند، که در اعلی جبال بلاد انبار [(۱)] و جزیره است از نواحی سرحد روم، و آن قلعه بر کوهی شامخ است بر شط آب فرات [(۲)].

الب ارسلان رحمه الله، با صد هزار سوار جرار تیغ زن انصراف نمود بر سیل تعجیل، برای استخلاص امیر المؤمنین، و انتقام لشکر اسلام و در قطع منازل سرعت بحدی فرمود، چنانچه در شانزده روز یا هفده روز و الله اعلم بالحقیقه، از بلا ساغون [(۳)] بیای آن قلعه که بر شط فرات بود رسید، و بطریقی که دست داد، صاحب آن قلعه را باسلام دعوت کرد و به تشریف مسلمانی او را مشرف گردانید، و امیر المؤمنین را از آن قید خلاص داد بعون الله تعالی، و بخدمت رکاب با عظمت خلافت به حدود دار الملک امیر المؤمنین آمد و اجازت مراجعت خواست. چون اجازت یافت در وقت وداع پیاده شد و لب سلطنت خود را به تقبیل سم مرکب امیر المؤمنین مشرف گردانید و بوسید، و درین مدت، با چنین خدمتی از حضرت دار الخلافت همین قدر نوازش یافت، که امیر المؤمنین القائم بالله بر لفظ راند:

قتلت العباد و خربت البلاد فی تخلصی [(۴)]. ناظران بنظر تأمل شافی نگاه کنند در خدمت سلطان الب ارسلان غازی و در علو همت امیر المؤمنین، که هر یک از آن در مدارج تا چه (حد است)؟ [(۵)] سلطان الب ارسلان چهارده سال ملک راند، در شهر سنه احدی و خمسين و اربعمائیه بتخت نشسته بود و در صفر سنه خمس و ستین و اربع مائه شهادت یافت. ملک تعالی ارواح مطهر

ایشان را در فرادیس جنان بکرامت محدود و مخصوص گرداناد.

[(۱)] اصل. ایبار. راورتی: انبار. و این انبار یکی از شهرهای معروف جزیره بود، اما ایبار بقول یاقوت نام قریه یسی بود بین مصر و اسکندریه (معجم ۱: ۱۰۰)

[(۲)] اصل: فراط.

[(۳)] اصل: بلاد ساغون.

[(۴)] اصل: قفل العباد و خربه البلاد فی تخلیصی. پ: مانند متن. راورتی چنین ترجمه کرده: «تو بندگان خدا را از قتل و بلاد را از خرابی نگاه داشتی».

[(۵)] کلمات بین قوسین در اصل نیست. و جمله مقطوع است. در (پ) چنین است. تا چه حدت.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۵۴

و پادشاه اسلام ناصر الدین و الدین را بر سریر جهاننداری و مسند شهریاری. باقی داراد. و السلام و الله اعلم بالصواب.

الرابع السلطان جلال الدین ملکشاه

بعد از پدر بتخت ایران نشست، و توران و جبال عراق و دیلم و طبرستان و روم و مصر و شام و دیاربکر و ارمن و سیستان و فارس همه در ضبط آورد و بر منابر کل اسلام خطبه بنام او شد، و سکهاء درم و دنانیر بالقاب او مشرف گشت و او بذات خود پادشاه قاهر و ضابط و شهم و شجاع و عادل بود به همه اوصاف پادشاهانه و ملک داری مزین بود ممالک ترکستان تمام در ضبط آورد و ممالک روم بگرفت، و شحنگی بغداد بخدمت دار الخلافه او را مسلم شد و در مکه و مدینه و یمن و ممالک حجاز بر همه منابر اسلام خطبه بنام او شد و باطراف ممالک ترک و روم غزو و جهاد بسیار کرد و بهر طرف از ممالک شرق و غرب ملکی از دست خود نصب فرمود، و ممالک روم را بیک برادر خود داد، و بعد از برادر به پسر خود محمود بن ملکشاه داد، تا بدین تاریخ آن ممالک بر فرزندان او مسلم است چنانچه بعد ازین در قلم آید.

انشاء الله تعالی.

و در منتخب تاریخ ناصری که یکی از اکابر حضرت غزنین کرده است در نظر آمد: که وقتی از اوقات سلطان ملکشاه، نظام الملک وزیر خود را گفت: که استعداد لشکر کن! که عزیمت بلاد مصر مصمم است. نظام الملک بوجه عرضه داشت گفت: پادشاه را درین عزیمت تأمل شافی باید کرد که در آن سر زمین جماعت قرامطه و بددینان باشند، و از خیانت اعتقادات ایشان بسمع پادشاه سنی رسد، بنده روا نمیدارد، که آن شناخت بر خاطر اعلی گذرد. سلطان ملکشاه فرمود: که بااستعداد آن سفر مشغول باید شد که فسخ آن عزیمت امکان ندارد، نظام الملک استعداد تمام مهیا گردانید سلطان با لشکر گران بدان طرف خرامید، چون بنزدیک مصر رسید، اهل مصر شرط خدمت استقبال بجای آوردند. سلطان به هیچکس التفات نفرمود و نظر نکرد، تا بدر شهر مصر رسید، بمعبر مصر و شط نیل چون عبره کرد پرسید: که قصر فرعون کدام است؟ چون معلوم شد، روی بدان طرف نهاد

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۵۵

لشکر را فرمان داد، تا همانجا توقف کنند. سلطان ملکشاه تنها با یک رکابدار بدان موضع رفت، و از اسپ پیاده شد، و بدان موضع که تختگاه فرعون بود، دو رکعت نماز گذارد، پس روی بخاک نهاد و مناجات کرد: که خداوندا! بنده‌ی را ملک مصر دادی، دعوی أنا ربکم الاعلی [(۱)] کرد برین موضع، این بنده ضعیف را ممالک شرق و غرب کرامت کرده‌ی، آمدست و روی بر خاک

نهاده میگوید: سبحان ربی الاعلی، سزد از کرم و فضل، که برین بنده رحمت کنی! و سر از سجده برداشت و مراجعت فرمود، و در شهر مصر نرفت و بخراسان باز آمد.

این حکایت از حسن آن پادشاه غازی و عادل آورده شد. یک حکایت دیگر از آن پادشاه در منتخب تاریخ ناصری آورده است: که جماعتی از قهستان بنزدیک نظام الملک عرضه داشتی نوشتند: که یکی از مالداران در گذشته است، و جز یک خواهر زاده هیچ وارث دیگر ندارد، و مال بسیار مانده است، بیت المال را شاید. نظام الملک این معنی بفرصت بر ملکشاه عرضه کرد هیچ جواب نیافت تا سه کرت، پس ملکشاه بفرمود فردا جواب بگویم، دیگر روز بشکار رفت، نظام الملک از حرص توفیر بیت المال در عقب برفت، ملکشاه را گذر بر سر بازار لشکر افتاد. چون از شکارگاه بازگشت یکی را از خواص خود فرمود: که گرسنه‌ام، و در بازار تتماع [(۲)] دیدم، مرا آرزو شد برو چند آنچه یابی جمله بخر و بیار! چون به لشکرگاه نزدیک رسید بر بالای زمینی بر آمد و فرو نشست، تا آن تتماع را ببوردند. جمله ملوک را فرو نشانند تا بخوردند، و طبق بزرگ بود، و زیادت پنجاه کس از ملوک و امراء و خدام ایشان را بس کرد، چون برخاست پرسید که بچند خریده بودی؟ روی بر زمین نهاد و گفت: به چهار دانگ و نیم زر. پس پرسید که جمله سیر شدیدی؟

گفتند: سیر شدیم از دولت شاه. سلطان ملکشاه از خاصگی خود زر داد قیمت آن بشنید، روی بنظام الملک کرد و گفت بنده ضعیف چون ملکشاه و وزیر چون تو نظام الملک و چندین لشکر، به چهار دانگ و نیم سیر شدند اکنون در مال یتیمان طمع کردن بی مروتی باشد، هر که مال الفخت [(۳)]

[(۱)] قرآن، النازعات

[(۲)] بضم اول نام آش چهار پاره معروف ترکی است (دیوان لغات الترك و لطایف).

[(۳)] بمعنی اندوخت (برهان).

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۵۶

و حرام و حلال جمع کرد، بدان سبب که بعد از او باولاد و اتباع رسد، به آنچه بظلم ما بستانیم [یکسانست]. از سر این سخن در گذر، و بیش مگو! رحمه، الله خوانندگان [(۱)] او را بدعاء خیر یاد دارند.

و از آثار آن پادشاه در جهان بسیار خیر و فضل باقیست، یکی از آنست که استقامت علم نجوم بدولت او تازه شد، و آن چنان بود که بسبب کیسه ماههای قمری تفاوت بسیار در رصد [(۲)] ظاهر شده بود، و حسابها غلط افتاده و احکام اصحاب تقویمات منحرف گشته. سلطان ملکشاه فرمان داد: تا استادان علم نجوم و محاسبان کامل رصد تازه بستند، و ایام شهر را بقرار باز آوردند [(۳)] و روز اول از ربیع که نخست دقیقه حمل باشد، نوروز جلالی بلقب این پادشاه معین شد، و نظام الملک طوسی که در جهان آثار خیر او باقیست وزیر او بود، و شیخ ابو سعید ابو الخیر و امام غزالی در عهد او بودند و مدت ملک او بیست و شش سال بود، و در سنه احدی و اربعمائه [(۴)] برحمت حق پیوست. و الله اعلم و الله احق ان یبقی و السلام، و الله اعلم.

الخامس محمد بن ملکشاه

چون سلطان ملکشاه از دنیا نقل کرد، ازو سه پسر ماند: مهتر را محمد تبر [(۵)] گفتندی، و دوم را سنجر، و کهر ازو محمود. و محمد تبر [(۵)] را که پسر مهتر بود بتخت نشانند، و جمله ملوک پیش او کمر بستند، وزراء ممالک شرق و غرب را بکفایت و کاردانی ضبط کردند، و سلاطین اطراف انقیاد نمودند، اما سلطان محمد تبر مرد طرب و عیش بود، و مملکت صاف یافته، مدام بعشرت

[(۱)] اصل: تا خوانندگان

[(۲)] اصل: رسد

[(۳)] اصل: بقرار باز آوردند.

[(۴)] کذا فی الاصل. ترجمه راورتی در متن: ۴۹۱ ه و در حاشیه گوید که این تاریخ صحیح نیست و بقرار نوشته جامع التواریخ، گزیده، الفی، فصیحی، لب التواریخ و غیره وفات ملک‌شاه در بغداد بمه شوال ۴۸۵ ه است. و نظام التواریخ ۴۷۱ ه نوشته. ابن اثیر (۱۰- ص ۸۷) شب جمعه نصف شوال ۴۸۵ ه. اخبار الدوله السلجوقیه: ۱۶ شوال ۴۸۵ ه بمر ۳۸ سال و ۳ ماه و ۱۷ روز. و مدت شاهی او ۱۷ سال. و باین صورت سنه متن کتاب نادرست است. و قول اخبار الدوله و ابن اثیر و غیرهم صحت دارد.

[(۵)] این کلمه در اصل دو بار بیر و یکبار تیر آمده. راورتی نیز (تیر) نوشته و گوید که در بعضی نسخ (تبر) هم آمده باستاند اخبار الدوله صحت شد که در آن طبر است.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۵۷

مشغول می‌بود، و بهیچ از ثغور لشکر نکشید و نامزد نفرمود، و در عهد او کاری نرفت، که ذکر او را شاید، و مملکت او امتداد نیافت، و بساط حیات او زود طی شد، و مدت دو سال در عیش بگذرانید و در گذشت، و نوبت ملکداری بسطان سنجر رسید رحمه الله علیه. حق تعالی سلطان سلاطین ناصر الدنیا و الدین را باقی دارد، و الله اعلم.

السادس السلطان الاعظم معز الدنیا و الدین سنجر بن ملک‌شاه سلجوقی

سلطان سنجر پادشاه بزرگ و معظم و با قدر بود، و ولادت او در بلاد سنجار بود [(۱)] در شهر سنه تسع و سبعین و اربعمائه، دران ایامی که ملک‌شاه پدرش بخدمت در گاه خلافت و پرداخت مصالح دولت امیر المؤمنین مشغول بود چون ملک‌شاه برحمت حق پیوست، سلطان سنجر ده ساله بود، و برادر او محمد بر تخت نشست، و بعد از برادر او را بتخت نشاندند، و بتشریف و لواء عهد دار الخلافت مشرف شد بدار الملک مرو شاهجان [(۲)]، و در جمله ممالک اسلام که پدر و جدش ضبط و فتح کرده بودند، خطبه و سکه بنام او شد. چون بالغ گشت و بریغان عمر و سرخ [(۳)] شباب رسید، جمله ممالک شرق و غرب در ضبط بندگان او آمد و چاکران او اول مصاف با محمد خان به سمرقند کردند، و او را بزدند، بعد از آن در اطراف ممالک شانزده مصاف کرد، در همه فیروز آمد، و عهد دولت او امتداد یافت، و کارها بر جاده سنت و سیاست و نهج معدلت کرد، و امور شریعت محمد، و احکام ملت اسلام، بر طریق اوامر و نواهی الهی طراوت کلی یافت و زمین خراسان و عراق و ما وراء النهر بغایت معمور گشت و در بغداد باسم او قصره‌اء سلطنت مبنی شد، و شحنگی و لشکر کشی بغداد بر قرار پدران بلکه زیادت در تصرف او، و گماشتگان او، آمد و بندگان خود را بایالت و ملکی در هر دیار نصب کرد: اران و عراق و آذربایجان به

[(۱)] سنجار: شهری بود در بیابان ولایت جزیره، که آنرا به دیار ربیعیه باز خوانند (اصطخری ۷۷)

[(۲)] اصل: شاهجهان که صحیح آن شاهجان است دیده شود یاقوت

[(۳)] اصل: سرخ و الصحیح سرخ اول شباب و ریعان آن (المنجد).

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۵۸

ایلدکز [(۱)] داد که بنده او بود، و اتابک محمد و اتابک یوزبک و اتابک ارسلان [(۲)] همه فرزندان او بودند، و فارس به سنقر داد، که پدر اتابکان فارس بود، و اتابک دکله و اتابک زنگی و اتابک سعد و پسران او از فرزندان اواند، و خوارزم به پسر

خوارزمشاه [(۳)] داد، که چاکر او بود، و پدر ایل ارسلان بود، و او پدر تکش خوارزمشاه بود، و او پدر محمد خوارزمشاه بود، مسعود کریم [(۴)] خواهر او در حباله خود آورد، و در عهد او میان سلاطین غزنین بسبب فوت شدن مسعود کریم گویند اختلاف افتاد، ملک ارسلان بن مسعود بغزنین بتخت نشست، و بهرامشاه بن مسعود کریم در گذشت، بهرامشاه هم از آنجا بخدمت سلطان سنجر رفت، و مدتی او را خدمت کرد، و بعد از آن به چندگاه سلطان سنجر بمدد بهرامشاه بغزنین آمد، و بهرامشاه را بر تخت نشانند و در ممالک غزنین و هندوستان همه خطبه و سکه بنام سنجر شد، و آن دولت که سنجر را بود، هیچ یک از پدران او را نبود. ملک موصل به بنده خود داد، تا بدین عهد نزدیک، اتابکان موصل از فرزندان بنده او بودند بنده ترک خطائی بود و ممالک شام همه بندگان او داشتند، و سلطان نور الدین شام [(۵)] هم از فرزندان اتابک موصل بود، چنانچه بعد ازین ثبت افتد، انشاء الله تعالی.

ملوک غور و سلاطین جبال جمله منقاد سلطان سنجر بودند، و در عهد او میان سلاطین غزنین و ملوک غور خصومت ظاهر شد، ملوک غور راجح آمد (ند) چون نوبت ملک غور به سلطان علاء الدین حسین رسید، سر از طاعت سلطان بکشید، و در حدود جبال هرات بموضعی که آنرا سگوشه ناب [(۶)] گویند

[(۱)] اصل: بالتکین، این کلمه در نسخ بصور مختلفه التکیز، التکین، ایلدکوز آمده، ولی شمس الدین ایلدکوز پدر اتابکان آذربایجان متوفی ۵۶۸ ه است که محمد و قزل ارسلان عثمان پسران وی بودند (دول اسلامیه).

[(۲)] اصل: احتسان. راورتی: اختان. پ: احتیان

[(۳)] در اصل بعد از خوارزمشاه دو کلمه خوانده نمیشود، در ترجمه راورتی و (پ) مانند متن است.

[(۴)] راورتی:

سلطان غزنین مسعود کریم بن سلطان ابراهیم طاب ثراه الخ

[(۵)] اصل: سام، راورتی و پ: شام

[(۶)] اصل: سکوشه تاب. پ: سکوسه ناب، راورتی: سه گوشه ناب. این جنگ پیش دروازه شهر او به واقع شد. ابن اثیر گوید که علاء الدین پیش ازین جنگ ناب، او به، مارباد هرات الرود را غارت نمود. این سه گوشه ناب اکنون هم بین چشت و هرات نزدیک او به موجود است و هریرود از آن میگذرد. برای شرح ناب (ر: ۴).

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۵۹

با سلطان سنجر مصاف کرد، لشکر غور منهزم گشتند، سلطان علاء الدین گرفتار شد، و بعد از چند روز خلاص یافت، و ندیم خاص سلطان سنجر گشت.

چون سلطان را حادثه خروج غزان افتاد، روزی بخدمت سلطان سنجر به عشرت مشغول شد، سنجر بر تخت نشسته بود، و پای مبارک را از تخت فرو آویخته بود و بر کف پای مبارک او خالی بود، چون علاء الدین را نظر بران خال افتاد برخاست و التماس نمود، تا بشرف تقبیل آن خال مشرف گردد، و این بیت در حسب حال گفت، رباعی:

ای خاک در سرای تو افسر من وی حلقه بندگی تو زیور من

چون خال کف پای ترا بوسه زنم اقبال همی بوسه زند بر سر من سلطان سنجر التماس او را اجابت کرد، علاء الدین چون بوسه بر آن خال زد سلطان سنجر روی موی علاء الدین را بانگشت پای بر زمین بگرفت علاء الدین خواست: تا سر از زمین بردارد، مویش کنده شد، حاضران بخندیدند علاء الدین طیره [(۱)] شد، گونش متغیر گشت. سلطان سنجر چون آن خجالت او مشاهده فرمود، از کرم پادشاهانه گفت: علاء الدین! ازین مزاح بشکستی! کفارت این مزاح ملک غورت مبارک باد، بطرف تخت خود مراجعت کن، تو برادر منی؟ درین وقت حادثه خروج غزان افتاده است. جمله رمه‌ها گوسپندان و گله اسپان و شتران خاص همه باید با خود برد، اگر

نصرت یاریگر آید، و فساد آن طایفه دفع شود، بنزدیک ما بفرست، و الا بتو بماند بهتر از آنکه در دست کافر نعمتان افتد. سلطان علاء الدین بغور باز رفت و بدولت سنجر بر تخت خود باز رسید، این روایت کرم [(۲)] و احسان او بود اما آنچه دلالت میکند بر جهاننداری: طبقات ناصری ج ۱ ۲۵۹ السادس السلطان الاعظم معز الدنيا و الدین سنجر بن ملک‌شاه سلجوقی ص: ۲۵۷
 ین گوید نویسنده این طبقات منهاج سراج عصمه الله: در شهور سنه احدی عشر و ستمائۀ در حضرت فیروز کوه که دار الملک سلاطین غور است رحمه الله علیهم [(۳)]، از امیر علی چاوش شنیدم، او گفت: جد او سهم الحشم [(۴)] سلطان سنجر بود (و سلطان مسعود عراق که یکی از برادرزادگان سلطان سنجر بود)

[(۱)] طیره: خشم و آشفتگی و خجالت

[(۲)] اصل: کریم

[(۳)] اصل: علیه

[(۴)] اصل: سهم تجسم، در راورتی و چند سطر بعد سهم الحشم است، که بقول وی سردار لشکر و حشم باشد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۶۰

[عاصی شد] [(۱)] و قراجه ساقی که بنده: سنجر بود، با او دران عصیان یارگشت سلطان سنجر از مرو لشکر کشید، بر عزیمت آنچه بمعارضه آن طایفه را دریابد چون بر بالاء عقبه ساوه رسید، و لشکرگاه عاصیان عراق بر آن طرف در پایان عقبه بود، سلطان سنجر باندک سوار آنجا برآمد، چون نظرش بر لشکر مخالفان افتاد. عنان باز کشیده طایفه ملوک را که باو رسیده بودند طلب فرمود و گفت: ما بسر آن قوم رسیدیم، و با ما سوار اندک است و مخالفان بسیار و صواب چه باشد؟ بعضی از ملوک گفتند: رای اعلی در آنچه فرمان دهد صوابتر، اما اگر توقف فرماید، تا حشم تمام برسد آنگاه بریشان زند بهتر آید، و بعضی از ملوک گفتند: که این طایفه بندگان پادشاه‌اند، مرحمت باید فرمود، و ایشان را از وصول رایات اعلی اعلام داد، تا همه بخدمت آیند، و در ظل حمایت و عفو پادشاهانه سلامت بمانند.

فی الجمله هر یک از ملوک و ارباب دولت عرضه داشتی کردند، چنانچه ایشان را در خاطر آمد. سلطان سنجر رحمه الله، روی بطرف میرچاوش کرد که سهم الحشم بود، و فرمود: که چاوش چه باید کرد؟ و چاوش از اسپ پیاده شد و روی بر زمین نهاد، و این نظم گفت، نظم:

خسروا کارزار باید کرد بر عدو کار، زار باید کرد

شیره شیران مرغزاری راهمه در مرغزار باید کرد

ژنده پیلان کار زاری راجمله در کارزار باید کرد

روز جنگست جنگ باید کرد وقت کار است کار باید کرد

ملک را چون قرار خواهی داد تیغ را بی‌قرار باید کرد! سلطان فرمود: چنین باید کرد، که چاوش میگوید، و همان ساعت به آن قدر سوار که رسیده بود فرو راند، و قراجه ساقی و مسعود عراق اسیر گشتند و لشکر آن طایفه منهزم گشت، و ممالک عراق و آذربایجان بتجدید در ضبط آمد، و سنجر بخراسان باز آمد، و اعم احوال او علیه الرحمه آن بود:

که تابستان به بخارا بودی، و زمستان بمرو شاهجان. سالی چنان اتفاق افتاد:

[(۱)] کلمات بین قوسین () در (پ) نیست، و کلمات بین قلابین [] در اصل نیست، از (پ) گرفتم.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۶۱

که در مرو مقام بیشتر فرمود، و هوا گرم شدن گرفت، هیچکس از مقربان، عرضه داشت باز گشت نمیتوانست کرد، که باز گشت زمین بخارا کنند، و جماعت ملوک را هواء بخارا بود، بامیر معزی گفتند، که بتقاضاء قصور و بساتین شهر بخارا نظمی بسمع اعلی میباید رسانید، تا کمال الزمان آنرا در سماع مزامیر و غنا عرضه دارد. امیر معزی که امیر الشعراء بود، و چهل شاعر استاد که روز بزم مدایح سلطان گفتندی، و روایت کردند، همه در خیل و تبع او بودند، این قطعه بگفت، و در سحری که سلطان صبح کرده بود، کمال الزمان در طرب برد، از غایت طراوت و لطافت سلطان علیه الرحمه با شقه خاص و کفش بیرون آمد و سوار شد، بمنزل معهود رسید، آنگاه استراحت فرمود [(۱)]: شعر:

بانگ جوی مولیان آید همی بوی یار مهربان آید همی

ریگ آمو و درشتیها اوزیر پایم پرنیان آید همی

آب جیحون و شگرفیها اوخنگ ما را تا میان آید همی

ای بخارا شاد باش و دیر زی شاه نزدت میهمان آید همی

شاه ماهست و بخارا آسمان ماه سوی آسمان آید همی

شاه سرو است و بخارا بوستان سرو سوی بوستان آید همی رحمه الله علیهم اجمعین و عفا عنهم. چون مدتی از ملک او گذشت، جماعت قراخا از طمغاج و ممالک چین بحدود قراقرم ترکستان آمدند و از سلطان سنجر چرا خور خواستند، و در آن حدود بلاساغون و قبالی.

و المالی باجارت سلطان سنجر چرا خور ساختند، و توالد و تناسل ایشان بسیار شد، در عهد سلطان عصیان آوردند، و مصاف کردند، و تاینکو طراز و سنکم و ایما [(۲)]، که بر سر خطایان بودند، حشم سلطان از کثرت مدت فراغت و امتداد تنعم و ناز، طاقت مقاومت نیاوردند، منهزم شدند و ترکان خاتون را که ملکه جهان بود و زن سلطان اسیر کردند، و اول

[(۱)] این قصه و شعر بقول اغلب تذکر، نویسان منسوبست به ابو عبد الله جعفر بن محمد رودکی شاعر معروف آل سامان، و یگانه مأخذی که این اشعار را به معزی و دربار سنجر منسوب داشته همین کتابست برای تحقیق (ر: ۲۳ تعلیقات).

[(۲)] اصل: بازیکو طراز و منکم و ایما. راورتی تمانیکو الخ ... پ:

و بانکو طراز و سنکم که دایما (ر: ۵۴).

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۶۲

نکبتی که سنجر را افتاد این بود، بعد از ان سلطان صلح کرد، و چراخورها ترکستان و بلاساغون با آن شهرها که در سرحد بود، ایشان را مسلم داشت و ترکان خاتون را بعد از صلح بخدمت سلطان باز فرستادند، و حکیم کوشککی [(۱)] درین حادثه هجو بسیار کرده است، و در دواوین و کتب ثبت است.

چون آن نکبت ظاهر شد، کار مملکت ضعیف شدن گرفت، و از ملک سنجر مدت شست سال بگذشت، جماعت غزان از ختلان خروج کردند و در سلطان عاصی شدند، و آنچه قرار خراج هزار سال بود باز گرفت. سلطان لشکر به آنجا نب کشید، غزان از هر خانه یک کلاه نقره میدادند قبول نیفتاد و با ایشان مصاف داد، تا سلطان منهزم و گرفتار آمد، چون سلطان بدست ایشان افتاد، جمله پیش رکاب پیاده شدند و خدمت کردند، و امراء غزان طوطی و قزقوت [(۲)] و ملک دینار و ابراهیم [(۳)] ختلی و جز ایشان پیش تخت سلطان کمر بستند، خود فرمان دادن گرفتند خراسان با یک دیگر قسمت کردند، و هر چه میبایست میکردند و میگفتند که سلطان چنین میفرماید، و بندگان سنجر متفرق شدند، و نظام مملکت برفت، و سلک دولت بگسست [(۴)]، بعد از مدت چند گاه و قریب یک سال کم و بیش یکی از بندگان و امراء سلطان بخدمت رفت، سلطان را بوجه شکار برنشانند، و از میان ایشان بیرون برد

و خلاص داد، و بمرور بر تخت نشاند، و بعضی از بندگان باقی مانده جمع شدند اما عمر به آخر رسیده و دولت کهن گشته بود، یوم الاثنین، الرابع و العشرون من شهر الاول [(۵)]، سنه اثنین و خمسين و خمسمائه در دار الملک مرو برحمت حق پیوست، و همانجا دفن کردندش، و مدت عمر او هفتاد و سه سال و چیزی بود، مدت ملک او شست (و دو) [(۶)] سال بود، و الله اعلم.

- [(۱)] راورتی: کوشکی. پ: کوپکی، هدایت گوید: که کوشکی قایمی حکیم فاضلی بود از ندمای سلطان سنجر که بعد از اسارت ترکان خاتون هجوهای ملیح و قبیح گفت (مجمع الفصحاء ج ۱)
- [(۲)] کذا فی الاصل. راورتی: طوطی، قورغرت پ: طوطی، فرقرب. اخبار الدوله: قرقود و طوطی بک. زبده النصر: قرقود. ابن اثیر: فرغوت ابن عبد الحمید و طوطی بن دادبک (ج ۱۱ ص ۵۴)
- [(۳)] کذا راورتی: ابراهیم و ختلی. پ: ابراهیم ندارد.
- [(۴)] اصل: بکشت. پ: مانند متن
- [(۵)] کذا در اصل وپ.

راورتی: ربیع الاول، ابن اثیر (۱۱: ۹۹): ربیع الاول ۵۵۲ هـ گزیده: ۱۶ ربیع الاول ۵۵۲ بعمر ۷۲ سال لب التواریخ: ۲۶ ربیع الاول ۵۵۲ هـ بعمر ۷۲.

[(۶)] اصل: شست. راورتی و پ: ۶۲

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۶۳

ذکر سلاطین الروم من السلجوقیه

اشاره

سلاطین روم از تخمه سلجوقیانند و پادشاهان بزرگ بوده‌اند، و از ایشان در بلاد روم و دیار فرنج بسیار آثار غزو و جهاد و بقاع خیر، چنانچه مدارس و مساجد و خانقاهات و رباطات و قناطر و اوقات مانده است، والی یومنا هذا باقیست، و از فرزندان و امرا و ملوک ایشان در آن دیار قصه‌های. غزوات در کتب مسطور است، و چون سلطان سلاطین سنجر علیه الرحمه بتخت پدر بنشست و جهان بر وی قرار گرفت، شرق و غرب در ضبط بندگان او آمد و خطبه منابر کل اسلام، و سکه جمله بالقاب او زینت یافت، ممالک روم برادر خود [(۱)] محمود بن ملکشاه را داد، و جمله سلاطین روم از فرزندان او اند چنانچه از هر یک ذکری در طبقات ثبت افتاد، تا خوانندگان را از احوال آن دودمان چیزی معلوم گردد، و در دعاء خیر گذشتگان، و بقاء سلطان مسلمانان ناصر الدنیا و الدین سلطان السلاطین فی العالمین محمود بن السلطان التتمش خلد الله ملکه افزایشند.

الاول محمود بن ملکشاه

محمود بن سلطان ملکشاه را چون تخت [(۲)] (ممالک) روم از دست سنجر که برادرش بود مسلم شد، دران دیار و ثغور اسلام جهاد بسیار کرد و بر کفار فرنج لشکرها کشید، و غزوها بسنت بجای آورد، و قلاع و شهرها بگرفت و با بندگان خدای تعالی عدل و احسان ورزید. چون مدتی از ملک او بگذشت برحمت حق پیوست.

الثانی مسعود بن محمود

سلطان مسعود پسر محمود بن ملک‌شاه بود، باول سلطان سنجر او را تخت عراق داد، و یک کرت با قراجه ساقی یار شد، و با سلطان سنجر طریق عصیان ورزید، بسبب قوتی که دران دیار گرفته بود، ناگاه سلطان سنجر معارضه بر وی زد، و هر دو را بگرفت، و بعد از آن کارش فتور پذیرفت

[(۱)] مولف در انتساب سلاجقه روم خلط و اشتباه کرده، در این جا عین عبارات مولف را آوردیم برای تحقیق ر: ۲۴ تعلیقات.

[(۲)] اصل و پ: بتخت، اصل کلمه ممالک ندارد، از (پ) گرفته شد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۶۴

و بیش بتخت نرسید، مگر پسرش را پسری بود، قزل نام، آن پسر و پسرش قلعج ارسلان کار او تمام قوت گرفت.

الثالث قزل ارسلان بن مسعود

قزل ارسلان پسر مسعود بن محمود بن ملک‌شاه بود، بعد از فوت پدر اندکی قوت گرفت، و بعضی از سرحدات ممالک روم در ضبط آورد، و اندک روزگاری ملک راند و درگذشت. و السلام و الله اعلم بالصواب.

الرابع قلعج ارسلان بن قزل ارسلان

سلطان قلعج ارسلان بن قزل ارسلان بود، و قزل ارسلان پسر مسعود بن ملک‌شاه بود، پادشاهی روم بعد از پدر چون بگرفت بغایت بزرگ شد، و اطراف ممالک روم ضبط کرد، و قلاع و حصون بسیار گشاد، و غزوه‌ها نامدار بجای آورد، و عظیم نام گرفت، چنانچه کنار افرنجه ازو مالش بسیار یافتند، جمله سلاطین روم به نسبت او افتخار کنند، دولت شهادت یافت، او را در قونیه دفن کردند، علیه الرحمه و الرضوان و المغفره.

الخامس کیکاوس بن قلعج ارسلان

سلطان عز الدین کیکاوس بعد از پدر خود بتخت نشست، و ممالک را ضبط کرد، و دران بلاد با کفار فرنج جهاد بسیار کرد و مدارس و مساجد بنا فرمود و ازو آثار خیر بسیار ماند (و او را فرزندان بزرگ و با نام در رسیدند، در شهر سنه ثلث و ثلثین و ستمائۀ پنجم ماه شوال این سال درگذشت) [(۱)] در جوار پدرش در شهر قونیه دفن کردند.

السادس کیقباد بن کیکاوس

سلطان علاء الدین کیقباد بن کیکاوس، بعد از پدر بتخت روم بنشست و اطراف ممالک را در ضبط آورد، و با کفار فرنج مصافها کرد، و از وی آثار خیر بسیار باقی ماند [(۲)] و در شهر سنه ثلث و ثلثین و ستمائۀ برحمت ایزدی پیوست، و هم در شهر قونیه دفن کردند. و الله اعلم بالصواب.

[(۱)] کلمات ما بین قوسین در متن ترجمه راورتی نیست، بلکه چند سطر بعد در شرح کیقباد پیش از (و در شهر) ضبط شده، در

(پ) مانند متن است

[(۲)] جملاتی که در شرح کیکاوس بین قوسین آمده در راورتی در این جا بعد از (باقی ماند) نوشته شده متن مطابق اصل است. طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۶۵

السابع کبخسرو بن کقباد

سلطان غیاث الدین کبخسرو پادشاهی بزرگ و گزیده اخلاق بود، و عادل. چون بعد از پدر بتخت روم نشست، مملکت را ضبط کرد، و در تصرف آورد، و درین وقت فتنه لشکر کفار مغل بحدود روم رسیده بود، با فرنگ بطریقی که دست داد، مواسا کرد، و بسرحدی که بر اطراف بلاد اسلام است، لشکری میکرد، ناگاه حشم او را تنها گذاشتند، مغل بدان بلاد بدوانید، او بعد از آنکه بازگشت برحمت حق پیوست در اول محرم سنه ثلاث و اربعین و ستمائنه، و پسر خود عز الدین کیکاوس را ولیعهد خود کرد، و مدت ملک او یازده سال بود، و الله الباقی.

الثامن کیکاوس بن کبخسرو

عز الدین کیکاوس در اول سنه ثلاث و اربعین بحکم ولایت عهد پدر خود بر تخت پدر خود بنشست، و ملوک و امرا او را انقیاد نمودند. چون او بجلادت و مبارزت موصوف بود، ثغور افرنج را مستحکم کرد. بسبب دفع کفار مغل و ضرورت استیلاء این جماعت بر دیار اسلام، برادر کهنتر خود را بترکستان فرستادند بدرگاه منکوخان مغل، تا بطریق صلح آن دیار مسلم ماند، چون رکن الدین قلیج ارسلان که فرستاده و برادر کیکاوس بود بمنکوخان مغل رسید، بر خلاف فرمان برادر ملتسمات نمود، و ملک روم از منکوخان درخواست و مدد طلبید، تا روم از دست برادر مستخلص کند، منکوخان دختر الجکتا [(۱)] نوین مغل بدو داد، و الجکتا را با لشکر او بمدد قلیج ارسلان فرستاد، چون بروم رسید، عز الدین کیکاوس از پیش او عطف کرد، قلیج ارسلان با مغل بروم استیلاء یافت، کیکاوس بنزدیک اورخان روم رفت و مدد آورد و مغل را زد، و ایشان را بشکست و برادر را بگرفت، و بقلعه حبس کرد، بعد از مدتی قلیج ارسلان خود را مخلص کرد و بنزدیک مغل رفت، و آنچه بعد ازین ظاهر شد، چون روشن نبود، بدین قدر اختصار کرده آمد، و الله اعلم.

[(۱)] پ: الجکتا ندارد. اما نوین بقول راورتی نوین نیز ضبط شده که بمعنی سردار مغل است در فرهنگها نوین نیز آمده.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۶۶

التاسع رکن الدین [(۱)] قلیج ارسلان

و چنان تقریر کردند جماعتی ثقات: که رکن الدین قلیج ارسلان در میان لشکر مغل است با هلاوء [(۲)] ملعون بطرف آذربایجان، تا عاقبت او بکجا رسد؟ انشاء الله خیر باشد. الخیر ما صنع الله.

السلطان طغرل بن طغرل

نسبت این پادشاهزاده بدو روایت گفته‌اند، بعضی روایت کنند: که او طغرل بن طغرل [(۳)] ارسلان بن قزل ارسلان بود. سلطان طغرل پادشاهزاده بس بزرگ بود، و عهد دولت وی با دولت سلطان علاء الدین تکش خوارزمشاه معاصر بود، و جلادت او تا حدی

بود، که هیچ مرد مبارز گرز او را از زمین بر نتوانستی داشت. و او مرد بلند بالا و با مهابت بود. ثقات چنین روایت کنند: که موی لب مبارک او چنان بود، که از لب بکشیدی و پس گوش نهادی، و او از برادر زاده بچگان سلطان سنجر بود، و از پدر خرد مانده بود. فرزندان اتابک ایلدگر [(۴)] که بنده سنجر بود، چون بر عراق مستولی شده بودند، پدر او ضابط عراق بود، نماند [(۵)] و سلطان طغرل را در قلعه از قلاع عراق حبس کردند، و مادر او را در حباله خود آورد، و مملکت عراق بتصرف خود باز گرفت چون سلطان طغرل بحد مردی رسید، و بغایت جود و شهامت و جلادت موصوف شد، جمعی او را معونت کردند، و از حبس خلاص یافت و بیرون آمد جمعی انبوه از بندگان پدر و جدش بخدمت او پیوستند، چتر بر گرفت و سلطان شد، بیستی که در ظهور او گفته‌اند، دو مصراع در قلم آمد. بیت:

آوازه به ری رسید سلطان آمد و ان چتر مبارکش به همدان آمد

- [(۱)] در متن ترجمه راورتی عنوان (قطب الدین) است. در حاشیه بحواله یک نسخه رکن الدین است
- [(۲)] اصل باهل او ملعون. پ و متن راورتی: هلاو که در برخی از نسخ راورتی هلاکو نیز آمده، در اصل خطی من در مباحث ما بعد این نام عموماً (هلاو) و گاهی هم بدو واو (هلاوو) است، که ما املائی قدیم را در متن آوردیم.
- [(۳)] راورتی: طغرل بن طغرل بن قزلارسلان.
- [(۴)] اصل: آن التکین، راورتی: اتابک ایلدگر.
- [(۵)] این عبارات پریشان بنظر می‌آید. در (پ) نیز چنین است، شاید سقطی داشته باشد، در ترجمه راورتی (نماند) را به (چون بمرد) در انگلیسی تعبیر کرده است.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۶۷

چون سلطان طغرل بر عراق استیلا آورد، مدتی ملک راند، جماعه بندگان او بنزدیک سلطان علاء الدین تکش خوارزمشاه مکتوبات در قلم آوردند و آمدن او را التماس نمودند، بحکم آن التماس، تکش خوارزمشاه با لشکر گران بعراق آمد، و چون هر دو لشکر بهم رسیدند، یک دو بنده کافر نعمت با سلطان طغرل غدر کردند، و از پس پشت او در آمدند، و او را شهید کردند و درین حال دیگر بندگان او بر روی مصاف که بر سر دره بود جنگ میکردند و ازین حالت خبر نداشتند، تا سر مبارک او آن کافر نعمتان بنزدیک تکش خوارزمشاه آوردند، بنزدیک آن بندگان و موالی موافق او فرستاد. چون طایفه را معلوم شد گفتند: ما بر سر جنگ و تیغ زدن خودیم، تا کشندگان پادشاه را بدست ما بازدهی! آنگاه ترا خدمت کنیم، تکش خوارزمشاه آن جماعت را بدست ایشان داد، تا ایشان را بدوزخ فرستادند، و با سر طغرل بخدمت تکش خوارزمشاه آمدند، و خدمت تکش خوارزمشاه آن سر را در کنار گرفت، و در موافقت ایشان تعزیت برسم بداشت، و عراق را ضبط کرد. اللهم اجعل عاقبه امورنا خیرا، و السلام.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۶۸

الطبقة الثالثة عشر ملوک السنجریه

اشاره

الحمد لله الذی جعل العبيد ملوکا، و ضير الملوک مملوکا. و الصلاة على محمد افضل الانبياء و اعلاهم سلوکا، و على اصحابه ما دلکت الشمس دلوکا.

کمترین بندگان در گاه سبحانی، منهاج سراج جوزجانی بلغه الله صوالح- الاعمال و الامانی چنین گوید: که چون عهد دولت

سنجری درگذشت و از وی پسری نماند، برادرزادگان و هر کس از بندگان او که طرفی از اطراف ممالک اسلام داشتند، خود را اسم اتابکی نهادند، و برادرزادگان سنجر را اسم شاهی کردند، و اتابکان ممالک را ضبط کردند، و این طایفه چند فریق [(۱)] بوده‌اند: یکی فرزندان اتابک ایلدگز [(۲)]، که سلطان سنجر او را عراق و آذربایگان داده بود. دوم اتابک سنقر که او را پارس داده بود و سیوم اتابکان موصل که ملوک شام بودند.

و ثقات روات از حال دو فریق خبری دادند در قلم آمد و از حال اتابکان موصل، همان قدر که در نسبت سلطان نور الدین شام [(۳)] نبشته شده است بیش از آن معلوم نبود، الا آنکه خداوندزاده موصل سلمه الله این قدر گفت: که جد هشتم ما، ترک خطائی بود، بنده سنجر رحمه الله. چون حال چنین بود، این طبقه را سه قسم وضع کرده است:

الفرقة الاولى ملوک العراق و آذربایجان

اشاره

بدانکه سلطان سنجر در یک شب سه تن را پادشاهی داد در مجلس عشرت اتسز را تخت خوارزم داد، و اتابک ایلدگز [(۴)] را تخت آذربایجان داد، و تخت فارس با تابک سنقر داد. چون روز دیگر شد، جماعت وزراء و اصحاب اسرار و تدبیر، بخدمت سلطان باز نمودند: که دوش [(۵)] پادشاه سه تن را ملک داده است، از ایشان مستخلص نتوان کرد

[(۱)] اصل: طریق. پ: فریق

[(۲)] اصل: التکین. ولی این همان شمس الدین ایلدگز است که سلسله اتابکان آذربایجان را از ۵۴۱ هـ اساس نهاد (دول اسلامیة

[(۳)] اصل وپ: سام. راورتی: شام

[(۴)] التکین

[(۵)] اصل: که دوم: که دوش.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۶۹

پرسید: که کدام کسانند؟ چون باز نمودند فرمود: که آن دو تن بندگان منند، و آن یکی چاکر من. چون پسری در میان نیست که وارث ملک باشد، بندگان من باشند بهتر. و الله اعلم.

الاول اتابک ایلدگز السنجری

اتابک ایلدگز بنده سنجر بود، و در غایت جلادت و شهامت. و چون او بلاد آذربایجان در ضبط آورد، کاره‌اء بزرگ کرد، و آثار خیر بسیار باقی ماند، و حق تعالی او را فرزندان شایسته داد، و با کفار افرنج و گرج [(۱)] حربها کرد و تا سرحد مملکت روم در ضبط خود آورد، و مبالغی از عراق بگرفت و مدتی ملک راند و درگذشت. رحمه الله علیه.

الثانی اتابک محمد بن ایلدگز [(۲)]

اتابک محمد پادشاه بزرگ بود، بعد از پدر بتخت نشست، و ممالک عراق و آذربایگان در ضبط آورد و کاره‌اء شگرف کرد، و

عادل و نیکو اعتقاد بود، و مساجد و مدارس بسیار ساخت، و جهاد و غزو بسیار کرد بجانب گرج [(۲)] و تا سر حد روم و شام در تصرف آورد، و مدتها ملک راند، و او را بندگان بزرگ رسیدند، که بعد از ممالک عراق در تصرف آوردند، چنانچه ایتگمش [(۳)] و ادمش.

الثالث اتابک یوزبک بن محمد

اتابک یوزبک محمد السنجری پادشاه آذربایجان بود، بعضی گویند: او برادر اتابک محمد بود پسر اتابک ایلدکز [(۴)] سنجری، یوزبک مرد جلد و کاردان بود، و مدتها ملک آذربایجان او داشت، تا عهد دولت سلطان محمد خوارزمشاه این مملکت در تصرف او بود، و چند کورت

[(۱)] راورتنی: کرخ. پ: کرنجه

[(۲)] اصل: بن التکین ابو بکر

[(۳)] اصل: انتگمش. راورتنی و ابن اثیر:

یتگمش.

[(۴)] اصل: البتکین.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۷۰

لشکر خوارزمشاه [(۱)] نامزد او میشد، بدست نمی آمد، تا او بطمع سپاهان [(۲)] بعراق آمد، و میان او و اتابک فارس سعد خصومت می شد، ناگاه سلطان محمد خوارزمشاه بدیشان رسید، یوزبک منهزم شد، و مستأصل گشت و آذربایجان از دست او بیرون شد و درگذشت.

الرابع اتابک ابو بکر بن محمد

اتابک ابو بکر بن محمد پادشاه بزرگ بود، و عراق و جبال در تصرف او آمد، و با خلق عدل و احسان کرد، و اطراف ممالک را از خصمان صاف گردانید، و در عراق و اران و آذربایجان مدارس و مساجد ساخت، و در مراغه مدرسه بس بزرگ بنا کرد، و علما را عزیز داشت، و او را بندگان مدبر و خاص خود بسیار بودند، و هر یک در شهری از شهرهای عراق ملکی بودند و او برادر مهتر اتابک یوزبک [(۳)] بود، مدتی ملک راند و درگذشت رحمه الله علیه و الله اعلم.

الفرقة الثانية ملوک فارس

الاول اتابک سنقر السنجری [(۴)]

چون سلطان سنقر فارس با تابک سنقر داد، و آن ممالک را در ضبط آورد با خلق عدل کرد و احسان ورزید، و بعضی از برادرزادگان سنقر بعد از فوت سلطان از عراق بزمین فارس آمدند، و ایشان را باصطخر فارس فرستاد، و وظایف معین کرد، و مایحتاج معاش ایشان مهیا گردانید، و اسم شاهی ایشان را مسلم داشت، و خود باسم اتابکی در ممالک تصرف کرد، و مدتها ملک راند و درگذشت. و السلام علی من اتبع الهدی [(۵)].

[(۱)] اصل: او بود، که جند خوارزمشاه پ: مانند متن

[(۲)] اصل: سیاحان. راورتی: اسپهان

[(۳)] اصل:

اوزبک، در اصل بدون همین جا در تمام موارد دیگر، و نیز در ترجمه راورتی همواره یوزبک نوشته. و برخی مؤرخان دیگر نیز اوزبک می‌نویسند

[(۴)] مولف در شرح اتابکان کوتاهی‌هایی دارد، برای شرح (ر: ۲۵).

[(۵)] قرآن. طه ۴۷.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۷۱

الثانی اتابک زنگی بن سنقر

اتابک زنگی بعد از پدر خود بتخت فارس نشست، و او پادشاه عادل و ضابط و قاهر بود، ممالک پدر را در تصرف آورد و ضبط کرد، و با ملوک اطراف بطریقی که میسر شد، ملک راند، و مدتها فارس در تصرف او بود و در گذشت.

الثالث اتابک دکه

اتابک دکه بن سنقر، بعد از برادر بتخت فارس نشست، و او پادشاه ضابط و قاهر بود، ممالک فارس در تصرف آورد، و با ملوک عراق او را خصومت افتاد، و اموال بسیار از اطراف بلاد جمع کرد، چنانچه پیش از وی دیگری را آن اموال و خزاین نبود، مدتی ملک راند و در گذشت. و السلام علی من اتبع الهدی.

الرابع اتابک سعد بن زنگی

اتابک سعد پادشاه بزرگ بود، بعد از عم خود بتخت فارس نشست، ممالک فارس در ضبط آورد، چنانچه نبشته شده است، و او پادشاه بس عادل و شجاع بود، ثقات چنین روایت کرده‌اند: که گرانی سلاح او تا حدی بود که یک مرد با قوت، سلاح پوشیدنی او را از زمین بر نتوانستی داشت و چند کت بطرف عراق لشکر کشید، در بعضی نصرت او را بود، و در بعضی مصافها شکست افتاد چنانچه با سلطان محمد خوارزمشاه او را مصاف افتاد نا اندیشیده، و آن چنان بود: که اتابک سعد بطرف عراق لشکر می‌برد، بجهت گرفتن صفاهان، و اتابک یوزبک بن اتابک محمد به آذربایگان آمده بود هم بجهت ضبط صفاهان. هر دو لشکر فارس و آذربایگان روی بهم داشتند، که محمد خوارزمشاه بسر حد عراق رسید، و او را خبر شد، که اتابک سعد از فارس لشکر بدر اصفهان می‌برد، که باتابک یوزبک مصاف کند، سلطان لشکر بطرف اتابک سعد کشید چون به لشکر او رسید، اتابک سعد را ظن بود، که این لشکر اتابک یوزبک است، صف راست کرد، و لشکر سلطان را هم زد، ناگاه یکی از پهلوانان سلطان خوارزمشاه باو بهم هم نیزه شد، و نام آن پهلوان کشلی [(۱)] امیر آخر بود، اسپ اتابک سعد را بینداخت، آن پهلوان خواست تا او را بکشد

[(۱)] کذا فی الاصل. متن راورتی: کشکه. نسخ خطی وی: کشلی کشیکی. پ: کشیلی.

اتابک گفت: مرا مکش! من اتابکم، بگو که این لشکر کیست؟ پهلوان گفت: لشکر سلطان محمد خوارزمشاه است. اتابک گفت: که مرا بخدمت سلطان بر! چون بخدمت سلطان رسید، زمین بوس کرد و گفت: خداوند عالم! باللّه که این بنده ندانست، که لشکر پادشاه است و گر نه هرگز شمشیر نکشیدی. او را بناوخت، و حالی او را سوار کرد، و از بسیاری جلادت و مردی و شجاعت او که بسمع سلطان رسیده بود او را اعزاز فرمود و مملکت فارس او را داد، بران قرار: که نصف معتمدان و ملوک خوارزمشاهی را باشد، و نصف اتابک سعد را، و لشکر باو نامزد کرد، بدان سبب که اتابک سعد چون گرفتار شد، پسرش اتابک ابو بکر، مملکت فارس در ضبط آورد و خطبه بنام خود کرد، چون اتابک سعد با لشکر خود خوارزم شاه و صاحب اختیار-الملک امیر حاجی که فرستاده خوارزمشاه بود، بسرحد فارس رسید اتابک ابو بکر پیش از او باز آمد، و با پدر بهم چون روان شد، اتابک سعد، ابو بکر پسر خود را بر روی زخم شمشیر کرد، مصاف پارسیان بشکست و اتابک سعد بتخت پارس باز آمد، و پسر را قید کرد، و مدتی در ملک پارس بود برحمت حق پیوست، رحمه الله، بعد از حوادث کفار مغل.

و اتابک سعد را خصال گزیده و اوصاف پسندیده بود: اول آنکه علم قافله و ابناء سیل حاج هر سال بکعبه فرستادی، چون باز آمدی، مدام آن علم بر در خرگاه او بودی، و هر گاه که به بارگاه و خرگاه آمدی، دو رکعت نماز در پای آن علم بگذاری، آنگاه بتخت نشست، این معنی بر حسن اعتقاد او دلالت میکند. اما دگر تجمل او: از ثقه روایت کرده‌اند، که یک ولایت از بلاد پارس بجهت کسوت خاصه او مقرر بود، و خراج آن ولایت هر سال سیصد و شست هزار دینار زر سرخ بود، هر روزی هزار دینار در کسوت صرف شدی، از کلاه و قبا و شقه و کمر و اطواق مرصع. و اگر چیزی از ما یحتاج کسوت خاص فاضل آمدی، آنرا بجواهر قیمتی بدادندی، و در کلاه او و قبا و کمر او درج و تعبیه کردند، و هر کسوتی را یک روز بیش نپوشیدی، روز دیگر آن کسوت را تشریف فرمودی یکی از امرا و ملوک را، رحمه الله، و السلام علی من اتبع الهدی.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۷۳

الخامس اتابک ابو بکر بن سعد

اتابک ابو بکر پادشاه بزرگ بود، و ممالک فارس در ضبط آورد، چون اتابک سعد را سلطان محمد خوارزمشاه بتخت فارس باز فرستاد، بران قرار که یک نصف ممالک فارس اتابک سعد را باشد، و یک نصف سلطانرا و بجهت آن یک نصف امیر حاجی اختیار الملک نشاپوری را با وی بفرستاد اتابک ابو بکر و هر دو برادر او تهمتن و سنقر شاه با لشکر فارس پیش پدر باز آمدند، که مملکت خود را بدست خصمان خود ندهیم. چون مصاف راست شد، اتابک سعد شمشیری بر روی پسر خود اتابک ابو بکر زد، و مصاف پارسیان شکسته شد، و اتابک سعد، ابو بکر را قید کرد. چون اتابک سعد برحمت حق پیوست، اتابک ابو بکر را از قید بیرون آوردند و بتخت فارس نشانند. ممالک پدر و جد خود در ضبط آورد، و خصمان را مالش داد، و بعد از مدتی لشکر بطرف بحر فرستاد و دار الملک کیش [(۱)] را و بحرین و هرمز بگرفت، و یک برادر را بنزدیک کفار مغل فرستاد، و به آن جماعت صلح کرد و خراج و مال پذیرفت، و تن دران عار داد، خراج گذار کفار چین گشت، و با دار الخلافت مخالفت کرد، تا بدین غایت که این تاریخ در قلم آمد، حال برین جمله بود. حق تعالی سلطان السلاطین اسلام را، و ملوک و خاقان درگاه او را در جهاننداری و حق گذاری باقی و پاینده دارد. بمحمد و آله الامجاد.

الفرقة الثالثة ملوک نشاپور

الاول الملک المؤید السنجری

ملک مؤید بنده ترک سلطان سنجر بود، و ملک نشاپور و بلاد آن طرف داشت چون جام و با خرز و سنگان [(۲)] و جاجرم و سیران [(۳)] و شارستان و جوزجان و دیگر شهرها که از مضافات نشاپور است، او ملک نیکو سیرت بود چون عهد دولت سنجری به آخر شد، ملک مؤید با شاه خوارزم و ملوک عراق

[(۱)] راورتی گوید که کش یا کیش را جغرافیون قدیم شهری نوشته‌اند که در یکی از جزایر بحیره فارس (هرمز) بالای کوهی واقع بود، یاقوت گوید: کیش هو تعجیم قیس جزیره فی وسط البحر تعد من اعمال فارس، لان اهلها فرسر. (معجم ۷: ۳۰۶)

[(۲)] اصل وپ: شکان راورتی: شنگان، سنگان، شگان باختلاف نسخ. بقول یاقوت و حدود العالم سنگان یا سنجان از شهرکهای حدود نشاپور بود

[(۳)] کذا فی الاصل. راورتی باختلاف ضبط نسخ:

سبراس، سبراش، سیران و شیران نوشته، شاید سیراین باشد که شهری بود در خراسان (حدود العالم).

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۷۴

و سلاطین غور طریق مودت و مراعات جوانب مسلوک [(۱)] داشت، سالی چند خود را در پناه مراعات بداشت و در گذشت. رحمه الله علیه، اللهم اظهر بالحق.

الثانی ملک طغان شاه بن ملک مؤید

پادشاه خوبروی بود. و عشرت دوست عظیم بود، و شب و روز در عشرت و سماع و مجالست به ندیمان و مطربان و اهل عیش بودی، و چون ملک نشاپور از پدر بدو رسید، با ملوک اطراف طریق مودت و موافقت و خدمت پیش گرفت، چون از وی مضرتی لاحق نمی‌شد، همگان او را زحمت ندادند، مدام در عشرت و رقص و طرب و شراب بودی، بجهت عشرت و طرب آستین پیراهن خود بقدر ده گز در طول کرده بود، و جلاجل زرین بسته، و در میان رقص انداختی، در مدت نزدیک در گذشت.

الثالث سنجر شاه بن طغان شاه

چون طغان شاه [(۲)] بتخت نشاپور نشست، با ملوک غور، اتصال معارف فرستاد و دختر [(۳)] سلطان غیاث الدین محمد سام طاب ثراه، بجهت پسر خود سنجر شاه بخواست، و اکابر و علماء نشاپور بیامدند، و آن عقد منعقد کردند چون طغان شاه برحمت حق پیوست، تکش خوارزمشاه لشکر به نشاپور آورد نشاپور را ضبط کرد و سنجر شاه را بگرفت و به خوارزم برد، سلطان غیاث الدین ملکه جلالی [(۴)] را پای کشاد بر قول امام شافعی رحمه الله علیه. و بملک ضیاء الدین در غور [(۵)] داد، و سنجر شاه بخوارزم در گذشت. حق تعالی سلطان ما را تا قیام قیامت باقی و پاینده داراد! و الله الباقی، کل شیء هالک [(۶)] و الله اعلم.

[(۱)] اصل: ملوک. پ: مانند متن.

[(۲)] اصل: سنجر شاه. پ و راورتی: مانند متن

[(۳)] اصل: و دختران

[(۴)] اصل: جلالی. راورتی: جلالی.

[(۵)] اصل: دژغور پ: راورتی در متن، ملک علاء الدین نوشته، و گوید: که در سه نسخه ضیاء الدین هم آمده. وی (در غور) را به InGhur ترجمه کرده، حال آنکه در غور بضم اول ترکیب اضافی است. و طوری که بعد ازین درین کتاب خواهد آمد گویا در غور یعنی گوهر غور لقب این شخص بود.

[(۶)] قرآن، القصص ۸۸.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۷۵

الطبقة الرابعة عشر ملوک نیمروز و سجستان

اشاره

الحمد لله الذي جعل قلوب انبيائه كنوزا، و صدور اوليائه لكنوز محبته محوزا. و الصلاة على محمد الذي قدر بعثه لختم الرسل بروزا، و على آله و اصحابه ظهورا و رموزا.

اما بعد چنین گوید: بنده ضعیف ترین بندگان سبحانی، منهاج سراج جوزجانی عصمه الله عن التواني، که چون این طبقات باسم سلطان معظم شهنشاه سلاطین ترک و عجم ناصر الدنيا والدین ابو المظفر محمود بن السلطان التتمش خلد الله ملکه و سلطانه و عظم شانه نبشته می آید، که ذکر ملوک و طبقات ایشان در قلم می آید، ملوک نیمروز که پادشاهان عالم و عادل بوده‌اند و ملوک فاضل غریب نواز، و از عهد سنجرى تا بدین عهد که آن ممالک بتعدی و تاراج کفار چین خراب شد، آن ممالک بشکوه و عدل و شهامت و بذل ایشان مزین بود، خواستم تا قدر امکان آنچه سماع بود، و آنچه مشاهده افتاد در قلم آرم، تا ناظران را و مولف را، و آن ملوک را ذکر خیر باقی ماند، و دعاء این پادشاه موجود باشد و اوصافی که نسب ایشان از امراء ما تقدم در تاریخ بصحت معلوم نشد. حق تعالی بر همه رحمت کناد، و دولت سلطان جهان ناصر الدنيا و الدین، سلطان السلاطین را مخلص دارد.

الاول طاهر بن محمد

ثقات چنین روایت کرده‌اند: که چون دور سلطنت محمودیان بخاندان سلجوقیان نقل شد و امرائی که در کورند [(۱)] سیستان بودند قوت گرفتند، بخدمت سلاطین الب ارسلان و ملکشاه پیوستند، و ممالک نیمروز در تصرف ایشان آمد، و آن بلاد را ضبط کردند، چون تخت سلطان بفر همایون سنجرى تزیین یافت، ممالک نیمروز بامیر طاهر رسید، در خدمت آن حضرت آثار اخلاص نمود، و سرائی در سیستان که در امارت بود بنا فرمود، و رسوم ملک داری وضع کرد

[(۱)] کذا در اصل و پ. بظن قوی باید کور باشد که جمع کوره است بمعنی ناحیت و این معرب خوره پهلویست که در زمان قبل از اسلام، مملکت را به کورتها یعنی ولایات تقسیم میکردند.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۷۶

و اطراف ممالک نیمروز در ضبط آورد، و مدتی ملک راند و درگذشت و زعم آن ملوک آن بود، که از آل کیکاوس اند رضی الله عنهم اجمعین.

ثقات چنین روایت کرده‌اند: که بلاد سجستان را نیمروز از بهر آن گویند: که تمامی آن بلاد دریا بود، چون مهتر سلیمان را بر فرشی که باد برد از فارس بکوه مهتر سلیمان که برابر ملتانست، گذر بران دریا افتاد فرمود:

که از ریگ پر کردند، دیوان نیمروز آن مصلحت تمام کردند، دریا زمین شد، آن زمین نیمروز گشت، و آن ناتمام بماند. و السلام.

الثانی تاج الدین ابو الفتح [(۱)]

ملک تاج الدین ابو الفتح بن طاهر پادشاه بزرگ و عادل بود، چون پدر او برحمت حق پیوست، بفرمان سلطان سنجر، مملکت نیمروز در ضبط آورد و بساط عدل بگسترده، و خلق او را مطیع شدند، و آثار خیر از او در شهر و اطراف سجستان بسیار باقی ماند، و با سلطان سنجر (به) مصاف خطا رفت، و لشکر سجستان با خود ببرد، و چون مصاف شکسته شد، ملک تاج الدین ابو الفتح گرفتار آمد، چون او را بدان موضع بردند که اوردوی خطا بود، تخته بندی بر پای او نهادند و زنجیر گران در کشیدند، و او را مقید کردند. ثقات چنین روایت کردند: که یکی از مستورات خان خانان (را) بر ملک تاج الدین ابو الفتح نظری در افتاد، و در خفیه او را عزیز داشت میکرد و ما محتاج او بقدر کفاف و زیاده میرسانید، و در تیمار داشت او دقیقه مهمل نگذاشت تا هم بسعی آن مستوره ناگاه ملک تاج الدین ابو الفتح خلاص یافت، و از اوردوی خطا روی بفرار آورد، و آن زنجیر و تخت بند با خود آورده بود بسیستان، و مملکت نیمروز که از جمال و شهامت او خالی مانده بود، زیب و زینت گرفت، آن تخت بند و زنجیر که با خود آورده بود، در پیش مقصوره جامع بفرمود، تا معلق بیاویختند، و منهاج سراج که نویسنده این طبقات است در شهور سنه ثلاث و عشر و ستمائیه شهر رسید، و آن زنجیر و تخت بند در مسجد جامع دید، هر که بدان شهر معظم رسیده باشد در نظر آورده باشد. ملک تاج الدین ابو الفتح پادشاه عالم و فاضل بود، چنین روایت کنند:

[(۱)] راورتنی گوید: که دیگران تاج الدین ابو الفضل ناصر بن طاهر نوشته‌اند (۴۸۰ هـ).

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۷۷

که وقتی از وقت خطبه روز جمعه او گفتمی، و این معنی دلیل است بوفور فضل او، مدت مدید ملک راند و در گذشت، و روضه او در سیستانست.
رحمة الله علیه.

الثالث الملك السائس شمس الدین [(۱)]

چون ملک تاج الدین ابو الفتح در گذشت، از وی پسران ماندند: مهتر ایشان شمس الدین بود بملک نشست، و ممالک نیمروز در ضبط آورده، یک برادر خود عز الملک را میل کشید، و برادران دیگر را بکشت، و بسیار کس را از امراء و ملوک سیستان و نیمروز بقتل رسانید. و چنان تقریر کردند: که در اول ملک خود، در یک روز هژده برادر را بکشت، و او مرد سائس بود، و سرای امارت که در خانه [(۲)] اوست، در سیستان او را سرای سیاستی گویند، و از بسیار قتل و سیاست او هیبتی در دل خلق ظاهر شد، و در مدتی که عهد [(۳)] سنجر به آخر شد، و ممالک خراسان و غزنین و کرمان بدست ظالمان غز افتاد ملک شمس الدین نیمروز را ضبط کرد، و چند کورت لشکر غز عزیمت قلعه [(۴)] مملکت او کردند میسر نشد، و جد این ضعیف مولانا منهاج الدین عثمان جوزجانی [(۵)] رحمه الله علیه، که از سفر حجاز کعبه معظم بطرف غزنین و لوهور آمد، در عهد ملک شمس الدین به سیستان رسید، و یکی از اکابر علما که او را امام اوحد الدین بخاری گفتندی رحمه الله، از اقران خراسان بود، و از یگانگان [(۶)] جهان و شریکان خواجه امام نعمان الثانی ابو الفضل کرمانی بود، رحمه الله علیه، و عالم دیگر بود، که او را قوام الدین زوزنی گفتندی، مذکری فصال دهان گشاده و چشم باز بود مدام این قوام الدین، او حد الدین بخاری را زحمت دادی، و در محافل باو جرئت نمودی.

امام شرف الدین عطار روایت کرد این حکایت را و گفت: چون مولانا منهاج الدین به سیستان رسید، سنت پادشاهان نیمروز آن بود: که علماء غریب را

[(۱)] راورتنی: شمس الدین محمد بن تاج الدین

[(۲)] پ: خانه بناء اوست

[(۳)] اصل: در عهد

[(۴)] کذا شاید قلع باشد

[(۵)] اصل: جورجانی

[(۶)] اصل: سکانکان. پ: یکان یکان.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۷۸

عزیز داشتندی، و در بارگاه او تذکیر و مسئله فرمودندی، ملک شمس الدین فرمان داد، تا مولانا منهاج الدین علیه (الرحمة) در بارگاه او مسئله گوید.

چون علماء حاضر شدند، مولانا منهاج الدین رحمه الله علیه در بارگاه مسئله خارج گفت، چون نکته تمام شد، قوام الدین زوزنی خواست تا بسفاهت [(۱)] مولانا منهاج الدین بیرون آید او را بشکند گفت: ما ذکر بزرگی شما و علم و شهرت شنیده بودیم، اما این قدر بایستی، که در بارگاه این چنین پادشاه مسئله خارج بحث گفته نشدی. مولانا منهاج الدین چون دید، که او سر سفاهت و بی ادبی دارد گفت: مولانا قوام الدین! قصه دراز نمی‌باید کرد، تو عین نجاست بودی، من ترا بدیدم، مرا این مسئله یاد آمد، قوام الدین ازین جواب بشکست و ملک شمس الدین را تبسم چنان غالب شد، که بر روی چهار [(۲)] بالش سیاه بغلطید. آن روز امام اوحد الدین بخود حالی کرد، و آن مسئله را جلوه داد، و آن پادشاه در حق مولانا منهاج الدین عواطف فراوان فرمود، و مدتها آن پادشاه ملک راند و در گذشت. رحمه الله علیه. و الله اعلم.

الرابع الملك السعيد تاج الدين حرب محمد [(۳)]

پادشاه بزرگ عالم و عادل، و عالم نواز رعیت پرور بود، و او را فرزندان بسیار بودند، و پسر او در حیات او بتخت نیمروز رسید، چنانچه بعد ازین در قلم آید انشاء الله تعالی. اول حال آن بود: که چون ملک شمس الدین عم او بتخت نشست، پدر او را میل کشید و برادران دیگر را بکشت، خواهی بود ملک شمس الدین را که عمه ملک تاج الدین حرب بود، و مکنت تمام داشت چون تعدی و ظلم ملک شمس الدین بسیار شد، خلق از دولت او سیر آمدند و دست بدعا برداشتند. جماعتی از امرا و اکابر ملک نیمروز بدان ملکه که عمه ملک تاج الدین بود استعانت کردند، و در تغییر ملک تدبیر نمودند.

[(۱)] پ: سفاحت

[(۲)] اصل: چهارن

[(۳)] راورتنی: حرب بن محمد. در حاشیه گوید: که مطابق به فصیحی نامش: تاج الدین حسن بن عز الملک است و بروایتی: ملک تاج الدین حرب بن عز الملک.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۷۹

رای همه بر ملک تاج الدین حرب قرار گرفت، و او دران وقت شست ساله بود و از فرزندان ملوک هیچ نبود، که ملک را بشایستی. (بیرون شهر سیستان) [(۱)] موضعی است، که در قدیم الایام شهر آنجا بود. نام آن موضع حشوی [(۲)] گویند، و در شب تمام مردم [(۳)] سیستان و اهل سیف آنجا جمع شدند، و بامداد خروج کردند، و ملک شمس الدین را با هژده پسر شهید کردند، و

ملک تاج الدین را بتخت نشانند، و پدرش عز الملک در حیات بود، اما از دولت بینائی محروم بود چون تاج الدین بتخت نشست و با خلق داد و عدل کرد، جمله در بیعت آمدند و با سلاطین غور مبیعات [(۴)] و مراسلات در میان آورد، و خطبه باسم سلاطین غور کرد، و در تربیت علما و توقیر ضعفا جد بلیغ نمود، و سنت ملک تاج الدین بر سنت اسلاف خود اضعاف آن فرمود و فرمان داد: تا جمله مساجد بخارا را مصلی یافتند بقدر هر یکی، و به بخارا فرستاد، و بجهت مسجد حرم و کعبه معظم فرش و اوانی بسیار فرمود، و پدر این داعی سراج الدین منهاج دو کرت در عهد دولت او بسیستان رسید، یک کرت از جهت سلطان سعید غیاث الدین محمد سام انار الله برهانه، برسالت رفت، و کرت دوم که از حضرت پادشاه بخدمت دار الخلافه الناصر لدین الله میرفت بجانب مکران هم بسیستان گذشت، و از ملک تاج الدین حرب عواطف فراوان دید رحمه الله علیهم اجمعین.

و ملک تاج الدین در حیوة خود، پسر مهتر خود را ناصر الدین عثمان ولی عهد کرد، چون ناصر الدین در گذشت، یمین الدین بهرامشاه را ولیعهد کرده، و در اواخر عهد عمر مکفوف البصر شد، و مدت شست سال ملک راند، و مدت عمر او صد و بیست سال بود، و در سنه اثنی و عشر و ستمائنه در گذشت. و الله الباقی.

[(۱)] کلمات بین قوسین در (پ) نیست

[(۲)] کذا فی الاصل بقرار راورتی حشوی، حشوتی، خشودی، خشودی، حسبو، حسنو

[(۳)] کلمات بین قوسین در اصل و پ نیست، از ترجمه انگلیسی اضافه شد

[(۴)] مبیعه: خرید و فروخت یا عهد و میثاق (منتخب).

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۸۰

الخامس الملك ناصر الدین عثمان حرب [(۱)]

ناصر الدین پادشاه عادل بود، دختر ملک خراسان عمر مرغنی [(۲)]، که عایشه خاتون نامداشت در حکم او بود، و او را فرزندان شایسته بودند، و چند کرت از سیستان با لشکر بخدمت سلطان غیاث الدین محمد سام پیوست بخراسان، و در وقت فتح نساپور در خدمت بارگاه بود، و او ملک نیکو سیرت و عالم پرور بود و با خلق بعدل و احسان و لطف روزگار گذرانید و در عهد پدر خود ملک تاج الدین بخلاف و نیابت پدر در ممالک نیمروز تصرفات کرد، و از بیرون نهر سیستان بکنار هیرمند قصری رفیع و منیع بنا کرد، و مدتی ملک راند، و هم در حیات پدر برحمت حق پیوست و السلام.

[(۱)] راورتی: بن ملک تاج الدین

[(۲)] اصل: مرغنی. راورتی: مرغنی، و المشهور عز الدین عمر مرغنی و به قرار تاریخ مفصل ایران ج ۱: مرغنی. درین باره مرا شرحی است که ذیلا نوشته میشود: نام ملوک مرغنی در طبقات چندین بار ذکر شده که از آن جمله است، ملک عثمان مرغنی برادر عمر مرغنی و فرزند ملک عثمان که ملک رکن الدین نامداشت و در خیسات حکمدار بود و منهاج سراج هم پیش از سفر هند با او محشور و از رجال دربار وی بود.

لقب ملک عثمان تاج الدین و لقب عمر عز الدین است این دو برادر از دودمان معروف مرغنی اند که در عصر سلاطین غور شهرتی داشتند و مراتب وزارت را حایز بودند. سیفی هروی در تاریخنامه هرات می نویسد: که این دو برادر از نبیرگان ملک کرت بودند ولی منهاج سراج درین مورد شرحی و اشارتی ندارد و باتفاق جمهور مورخان: ملک رکن الدین خواهرزاده خود ملک شمس الدین محمد مهین بن ابو بکر کرت را بجانشینی خویش برگزیده بود که همین شمس الدین جد بزرگ ملوک آل کرت است و

شاید که شمس الدین را در نسب پدری نیز با دودمان اجداد مادری خود نسبت و پیوندی باشد.

اما کلمه مرغنی را که مورخان قدیم به همین صورت ضبط کرده‌اند مرحوم عباس اقبال آنرا (مرغینی) بزیادت (ی) بعد از (غ) نوشته (دیده شود تاریخ ایران ج ۱ ص ۳۶۷) ولی بنظر من (مرغنی) اصح خواهد بود زیرا شیخ عبد الله فامی مولف تاریخ هرات در مدح عز الدین عمر مرغنی قصیده دارد که سیفی در تاریخ هرات چند بیت آنرا نقل کرده:

ایام شد مساعد و امید شد غنی در عهد عز الدین عمر آن شاه مرغنی

فرخنده خسروی که ز کحل سخای او دارد همیشه دیده حاجات روشنی

در عهد او قضا نکند عزم پر دلی و از بیم او فلک نکند رای توسنی

بی شبهه روز سخا و گه مصاف او راست بزم ماتمی و رزم بیژنی ازین چند بیت و قافیت آن پدید می آید، که بجای مرغینی همان مرغنی اصح است چه مرغینی را نمی توان با (مرغنی - غنی - توسنی - بیژنی) و غیره قافیت کرد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۸۱

السادس الملك الغازی یمین الدولت و الدین بهرامشاه حرب [(۱)]

پادشاه ضابط و قاهر بود، و سیاست و عدل تمام داشت، و سنت اعزاز علما و غربا بر شرط اسلاف خود باقامت می‌رسانید، و هم در عهد پدر خود ملک تاج الدین حرب مذکور شد، و (به) شهامت و جلادت و کیاست و شجاعت مشهور گشت و مدتها در عهد حیوة پدر خود ممالک نیمروز در ضبط آورد. چون ملک تاج الدین حرب برحمت حق پیوست، او ملک را متصرف شد، و او را دو برادر دیگر از یک کنیزک ترک بودند، و پیش از وی جمله پادشاهان و ملوک نیمروز برسم قدیم مویها باز نمودندی، و کلاه جوار [(۲)] نهادندی، و دو سه دستار بران بسته، و دیگر دستار سیاه بر زبر جمله بسته. چون عهد دولت به ملک یمین الدین - بهرامشاه رسید و مادر او ترکیه بود، کلاه قندوز [(۳)] و ترک [(۴)] نهاد، و جعد ترکانه بافت، و هر دو برادر او یک شهاب الدین علی، دوم ملکشاه هم بر لباس او بودند.

و این داعی در شهور سنه ثلاث و عشر و ستمائۀ، از شهر بست عزیمت سیستان کرد، چون بدان حضرت رسید، موضعی است، آنرا گنبد بلوچ [(۵)] گویند از طرف شرق، رسول داران [(۶)] استقبال نمودند، و این داعی را به شهر آوردند و بموضعی که آنرا مدرسه سر حوض گویند بطرف جنوب شهر که آنرا در طعام [(۷)] و بازار فرود گویند منزل فرمود، و در بارگاه آن پادشاه کریم مشرف شد هر کرت تشریف فرستاد، و تا آنجا بود، هر ماه علوفه بسیار از زر و غله فرستاد و اعزاز بسیار و اکرام بی شمار فرمود، بعد از هفت ماه بطرف خراسان مراجعت افتاد. ملک یمین الدین بهرامشاه در غایت ضبط و کیاست و شهامت بود

[(۱)] راورتنی: بهرامشاه حرب بن تاج الدین حرب. ولی در حاشیه گوید: که بهرامشاه نواسه تاج الدین بود و پسر ناصر الدین

[(۲)] کذا. پ: جور که راورتنی بمعنی مخروطی ترجمه کرده

[(۳)] قندوز: سگ آبی که از پوست آن لباس سازند (غیاث) راورتنی این کلمه را بسمور و خز سیاه SABLE ترجمه کرده

[(۴)] در این جا یک کلمه بصورت درست خواند نمی شود (تبرک یا بترک) بنظر می آید در (پ) نیز چنین است، راورتنی به CAMLET ترجمه کرده بمعنی لباسیکه از موی شتر بافند. شاید اصلا ترک باشد بفتح و کاف عربی یا پارسی بمعنی کلاه و خود آهنی و گوشه کلاه (غیاث)

[(۵)] یک نسخه راورتنی: گنبد بلوت

[(۶)] رسولدار: مامور تشریفات سیاسی

[(۷) اصل: دره طعام (ر: ۱۶).]

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۸۲

و رسم بلاد نیمروز آن بوده است در قدیم که قبایل را با هم قتال و مخاصمت بودی و هیچکس در شهر و روستا، بی سلاح تمام نرفتی. چون عهد دولت بدو رسید از هر قبیله گروگان بستند، و در قلاع مقید فرمود، تا در هر قبیله که خونی بناحق ریخته شدی، مهتر آن قبیله را بدان حادثه مواخذه فرمودی. بواسطه آن قتال از میان قبایل بر افتاد، و ملک شمس الدین بهرامشاه دو کرت بغزو قهستان ملاحظه رفت و جهاد بسیار کرد، و امام شرف الدین احمد فراهی که ملک الکلام عصر خود بود، این قطعه در تهنیت آن فتوح گفت، قطعه:

همایون و فرخنده بر اهل گیتی مبارک رخ و شاه فرخ نژاد است
 ز یمن یمین و ز یسر یسارش جهان پر ز آئین و انصاف و داد است
 شه نیمروزی! و در روز ملک خجسته هنوز اول بامداد است
 ازین حرب کاندر قهستان نمودی روان محمد ازین حرب شاد است
 بمان در جهان تا جهان را طراوت ز آب و زنار و ز خاک و ز باد است

نماند فراموش بر یاد خسرو ثناء «فراهی» اگر هیچ باد است و چون مدت‌ها ملک راند و حادثه کفار مغل خراسان را خراب کرد و ممالک اسلام بر افتاد، قلعه‌ایست در حدود نیه [(۱)] آن بلاد، که آنرا قلعه شهنشاهی گویند و برادرزاده ملک یمین الدولت پسر ناصر الدین عثمان آن قلعه را بملاحظه قهستان فروخته بود، و در تصرف ایشان بود، و درین وقت ملک یمین الدولت بهرامشاه رسولی فرستاد، و قلعه شاهنشاهی را التماس نمود و گفت: اگر مضایقتی رود، زود لشکر بدان طرف آورده شود. بدین سبب از طرف قهستان فدائی نامزد او شده، و در شهر سنه ثمان و عشر و ستمائیه، روز جمعه بوقت آنچه به نماز میرفت، در میان بازار چهار فدائی از اطراف او در آمدند و او را شهید کردند، علیه الرحمه، و الله اعلم.

السابع الملک نصره الدین بهرامشاه

ملک یمین الدوله چون برحمت حق پیوست، اکابر و امراء نیمروز اتفاق کردند

[(۱) اصل: نینه، پ: نیه. راورتی: نه، و نیه صحیح است، زیرا حدود العالم (نه) را از شهر کهای حدود خراسان در بحث سیستان آورده و در تاریخ سیستان (نیه) هم ضبط شده.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۸۳

و پسر میانه او نصرت را بتخت نشانند و اضطراب در ممالک نیمروز ظاهر شد، و از هر طرف تشویش افتاد، و پسر مهتر او رکن الدین مقید بود و جماعت اهل سنت و جماعت از فریقین همه دوستدار و مطیع و هواخواه رکن الدین بودند. چون مدت چهار ماه از جلوس امیر نصرت برگذشت، خوارج خروج کردند، و رکن الدین را بیرون آوردند. میان امیر نصرت و رکن الدین مصاف شد. انهزام بر نصرت افتاد، امیر نصرت بطرف خراسان و غور آمد، و کرت دوم بطرف سیستان رفت، و ملک از دست رکن الدین مستخلص کرد و بعاقبت چون لشکر کفار چین و مغل بطرف سیستان رفت، و شهر سیستان بدست کفار افتاد، نصرت شهادت یافت و درگذشت. و الله اعلم.

الثامن رکن الدین محمود بن بهرامشاه

ملک رکن الدین پادشاهزاده با سیاست و قتال و متهتک بود، و در عهد حیات پدر، او را در خدمت پدران، داعی دیده بود. و مادر او کنیزک رومیه بود، و او مرد میانه بالا و لعل و سپید بود، و در وقت پدر از وی حرکات نامضبوط بسیار در وجود آمد، و ملک یمین الدین بهرام شاه پسر خود رکن الدین محمود را نامزد کرد با لشکری، و باطراف خراسان بخدمت سلطان فرستاد و با آن مستدعی که از طرف خوارزمشاه آمده بود، چون بحدود فوشنج هراه رسید، ملک رکن الدین آن ترک مستدعی را در میان شراب بکشت، و از خوف آن بجانب سیستان باز آمد. ملک یمین الدین بهرامشاه او را مقید کرد و لشکر بسیار با امیر شمس الدین ... [(۱)] با خدمتهاء [(۲)] گران مایه و عذر بسیار بخدمت خوارزمشاه فرستاد، و هم دران سال حادثه کفار مغل ظاهر شد و آن لشکر نیمروز را در قلعه ترمذ نامزد فرمود و چنگیزخان ملعون خود لشکر آورد و ترمذ بستد، و جمله آن لشکر آنجا شهادت یافتند، و ملک رکن الدین محمود چون (به) سیستان بنشست، بعد از برادر ظلم آغاز کرد و دست تعدی بر کشاد و امیر نصرت برادرش بیامد، از طرف خراسان بالتماس اهل سیستان، و ایشان را با هم مناقشت افتاد، ناگاه لشکر مغل بسیستان رسید

[(۱)] در این جا یک کلمه بصورت واضح خوانده نشد و (با حفص) بنظر می آید. پ: ناقصه

[(۲)] پ: خدمت

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۸۴

جمله هلاک و مستأصل و اسیر و شهید شدند، و شهر سیستان خراب گشت.

خدای بر همه رحمت کناد.

التاسع الملك شهاب الدین محمود بن حرب

چون لشکر کفار از سیستان بعد از خرابی بازگشت، ملک شهاب الدین بگوشه مانده خروج کرد، و سیستانرا بگرفت، اما چون خراب بود، و خلق نمانده، پس طراوتی و قوتی نیافت، جماعت خارجیان قوت و جمعیت کردند، شاه عثمان پسر [(۱)] ناصر الدین عثمان حرب را از شهرنیه [(۲)] استدعا کردند، و او لشکر خوارزمشاهی را از ملک کرمان که او را براق حاجب گفتندی بمدد طلبید چون آن لشکرگاه با شاه عثمان بسیستان آمد، شهاب الدین محمود شهادت یافت برادرش امیر علی [(۳)] بنشست هم نظامی نگرفت و در گذشت علیه الرحمه.

العاشر الملك تاج الدین ینالتگین [(۴)] خوارزم شاهی

ملک تاج الدین ینالتگین [(۴)] از خاندان ملوک خوارزمشاه بود، از بنو اعمام سلاطین خوارزمشاه بود، در عهدی که سلاطین غور نشاپور فتح کردند تاج الدین ینالتگین با پسر عم خود ملک فیروز التتمش [(۵)] خوارزمشاهی به هندوستان افتاد، و در وقتی که حادثه کفار چین ظاهر شد، این تاج الدین در خدمت ملک کریم الدین حمزه بود در ناگور سوالک. ناگاه فرصتی جست و خواجه نجیب الدین را شهید کرد، و یک پیل بود آنجا پیش کرد و بجانب اچه رفت بخدمت ناصر الدین قباچه [(۶)] پیوست، و چون سلطان جلال الدین خوارزمشاه بولایت سند رسید، از آنجا برفت، بموافقت خدمت سلطان جلال الدین در بلاد کرمان رفت، و دران بلاد خوک و کوک [(۷)] حواله او شد. چون ملوک نیمروز با هم در مکاوحت بودند، پسر پسر ناصر الدین عثمان که او را شاه گفتندی، از ملک [(۸)] کرمان که براق حاجب خطایی گفتندی مدد خواست. ملک تاج الدین ینالتگین را در شهور

[(۱)] کذا، راورتی: عثمان نواسه ناصر الدین

[۲] اصل بنه

[۳] کذا، راورتی و؛ امیر علی زاهد

[۴] اصل:

نیالتگین. راورتی: بنالتگین. تاریخ سیستان: نیالتگین

[۵] راورتی: التمش

[۶] اصل: قباچ. راورتی:

قباچه، تاریخ معصومی: قباچه

[۷] کذا در اصل وپ، بقرار نسخ راورتی: خوگ و لوگ، جوگ و کوگ، جوگ و لوگ، خوگ و کورگ، خوگ و کوگ،

در تاریخ کرمان تالیف احمد علی خان کرمانی (طبع تهران ۱۳۴۰ ش) گوگ یکی از بلوکهای کرمان است که در نزدیکیهای مزاشیر و خبیص واقع بود (ص ۲۹۹، ۳۴۰، ۳۴۱) اما خان خوگ جزء کرمان بود (تاریخ سیستان ۲۸۱) که صحیح خوگ متن باید خوگ باشد.

[۸] اصل: از ملوک

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۸۵

سنه اثنی و عشرين و ستمائۀ بطرف نيه فرستاد، چون آنجا رسید، شاه عثمان را مدد کرد، و خود بنشست، و ولایت نیه در تصرف آورد. از شهر سیستان جماعتی بخدمت او آمدند، و از وی استمداد خواستند، که ملک شهاب الدین کشته شده بود و سیستان بی خصم مانده. تا مگر شاه عثمان را بسیستان برد و بنشانند، و تاج الدین نیالتگین بسیستان آمد آن شهر را بگرفت، و بلاد نیمروز در تصرف آورد، و درین حال ملک رکن الدین خایسار [۱] آمد. این داعی را که منهاج است از طرف غور برسالت بنزدیک ملک تاج الدین نیالتگین [۲] فرستاد بشهر فراه، در داوری [۳] خدمت [۴] او دریافته شد، و با او عهد مستحکم گشت، چون بغور مراجعت کرده آمد، تاج الدین را با ملاحظه خصومت افتاد و مصاف کردند و منهزم شد، پس بسیستان باز رفت، و جماعت خوارج را که بر وی عصیان آورده بودند بشکست، و در شهور سنه ثلاث و عشرين و ستمائۀ کرت دیگر این داعی بخدمت او رفت، و بعد از آن تاج الدین بطرف غور آمد، و قلعه تولک و اسفزار ضبط کرد، و درین سال بعد از مراجعت از نیمروز این داعی را اتفاق سفر افتاد، و لشکر مغل کرت دوم در شهور سنه خمس و عشرين و ستمائۀ بطرف نیمروز آمد، تاج الدین نیالتگین در قلعه ارگ سیستان محصر شد، و مدت نوزده ماه آن قلعه را نگاه داشت و جمله حشم که با او بودند در قلعه، از غوری و تولکی و سگری و ترک همه هلاک شدند، و او را بر یک چشم تیری آمد. ناگاه از قلعه افتاد و اسیر مغل گشت، و آن قلعه را بکشادند، و خلق باقی را شهید کردند، و تاج الدین نیالتگین را از سیستان به قلعه صفهید [۵] کوه آوردند و در پای آن قلعه شهید کردند رحمه الله علیه. حق تعالی پادشاه مسلمانان ناصر الدین را در تخت پادشاهی تا قیام قیامت باقی دارد. والسلام و الله اعلم.

[۱] راورتی، خایسار غور. پ: خماسار. بقول یاقوت خیسار از شهرهای سرحدیست بین غزنه و هرات (معجم البلدان)

[۲] اصل: نیالتگین

[۳] در متن راورتی نیز چنین است و گوید که در بعضی نسخ داوری هم آمده. پ: در شهر فراط در داوری: بموجب تاریخ سیستان (ص ۴۰۷) قلعه داوری در مضافات فراه بود.

[۴] پ: وی

[۵] در متن راورتی کذا. در برخی از نسخ وی: سفید کوه. پ: سپید کوه. شاید صفهید معرب سپید باشد. صفهید هم توان خواند.

و قرار تاریخ سیستان (ص ۴۰۶) قلعه سپید کوه معروفست به لاش، و لاش و جوین تاکنون مشهور است.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۸۶

الطبقة الخامسة عشر ملوک الکرد

اشاره

الحمد لله فائق الاصباح و جاعل الظلام، و السلام علی خیر الانام، و علی آله و اصحابه الکرام.
اما بعد: فهذا ذکر ملوک المصر و الحجاز و الیمن و شام، علی وجه الاختصار و الایجاز و لله الاتمام.
چنین گوید ضعیف ترین بندگان درگاه ربانی، منهاج سراج جوزجانی حفظه الله عن کید القاصی و الدانی، که ذکر ملوک مشرق و مغرب در کفر و اسلام بقدر امکان در تقریر آمد، و از تواریخ ملوک عجم و مشرق، شمه بر وجه اختصار در بیان آورده شد. این نسخه را بذکر ملوک شام و حجاز و مصر و یمن که سلاطین و ملوک مجاهد با نام بوده‌اند، و بعد از سنجریان و سلجوقیان آن ممالک را ضبط داشته‌اند، تزیین داده شد، تا متأملان این طبقات را چون نظر برین صحایف افتد، مولف را بدعاء ایمان و سلطان را بدعاء بقاء دولت و سلطنت و توفیق و احسان یاد دارند و الحمد لله علی نعمائه.

الاول سلطان نور الدین زنگی

سلطان نور الدین محمود زنگی از اتابکان موصل بود و اتابکان موصل از بنده‌زادگان سنجر بودند، و این بنده سنجر که اول ملک موصل شده ترک خطایی بوده است، و این روایت از یکی فرزندان و خداوندزادگان موصل سماع افتاد، در شهر لکهنوتی، و آن ملک زاده در زمین هندوستان و حضرت دهلی اجلها الله، بخداوندزاده موصل معروف بود، و هم سلف سلطان سعید شمس الدین و الدین طاب ثراه بود، او چنین تقریر کرد: که پدران ما همه بنده‌زادگان سنجر بودند، و او هم هشتم فرزند بود از ان ترک خطایی.
حاصل الامر سلطان نور الدین که ملک شام بود، پادشاه عادل بود و خیر بسیار کرد، و غزو و جهاد بی اندازه کرد، و ملوک کرد و عرب و ترک در خدمت او بسیار بودند، و از سلطان نور الدین در دیار شام آثار خیر فراوان باقیست.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۸۷

و مدت ملک او بسیار بود. چون درگذشت، از وی پسری ماند علی نام، بجای او بنشست. و الله اعلم.

الثانی الملک الصالح

الملک الصالح علی بن محمود بن زنگی. بعد از پدر خود بتخت شام، در شهر دمشق بنشست، و امرا و ملوک او را خدمت کردند، و اطراف شام و حلب و دیار [(۱)] دیگر در تصرف او آمد. چون خبر وفات نور الدین رحمه الله بمصر رسید و درین وقت مملکت مصر بسلطان صلاح الدین رسیده بود، چون حقوق نعمت سلطان نور الدین در ذمه صلاح الدین بسیار بود از مصر عزیمت کرد تا بخدمت ملک صالح آید، و شرط عزا و خدمت بجا آرد ملک صالح را مبارکباد ملک شام بگوید و باز گردد، لشکر از مصر به شام آورد، چندانچه بسرحدهاء شام رسید، خیر وصول او بدمشق آوردند، ملک صالح را خوفی و هراسی در دل افتاد، با هر کس مشورت کرد، که خبر وصول او گرمست چه باید کرد؟ خادمی بود از ان ملک صالح، از خدمتگاران قدیم پدر سلطان نور الدین، آن خادم را یمین نام بود، ملک صالح را گفت: صواب آن باشد، که چون صلاح الدین رسید، تو بطرف حلب روی آوری و دمشق و شام بصلاح الدین بازگذاری! که هیبت او در دلها قرار گرفته است و مال و لشکر بسیار دارد، و ممالک را ضبط تواند کرد، و

جلال زاده و نیکو باطنست، حق تو و نعمت پدر تو نگاه دارد، و اگر با او خصومت کنی ترا طاقت مقاومت و خصومت او نباشد. رای ملک صالح برین معنی قرار گرفت از دمشق بطرف حلب رفت، و ممالک شام بصلاح الدین سپرد و باقی عمر بحلب بود در عز و حرمت. صلاح الدین او را خدمتها کرد، و حق او محافظت نمود، و از شرط اعتقاد و حسن عهد هیچ دقیقه مهمل و نامرعی نگذاشت. رحمه الله علیه.

الثالث ملک ایوب بن شادی

و ملک اسد الدین بن شادی، هر دو برادران بودند و از ملوک کرده بودند در زمین شام. و سالها در خدمت سلطان نور الدین بودند، و کارها بزرگ کردند

[(۱)] ترجمه راورتی: و دیار بکر.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۸۸

در حدود شام و مغرب با لشکرها گران غزو و جهاد بسیار نمودند، و چون ملک ایوب بن شادی در گذشت، از وی چهار پسر ماند: اول: صلاح الدین یوسف بن ایوب. دوم ملک العادل ابو بکر بن ایوب. سیوم شهنشاه بن ایوب چهارم سیف الاسلام بن ایوب. چون ایوب در گذشت، پسران او در خدمت عم خود ملک اسد الدین بودند. و اول کس که از ایشان پادشاه شد در مصر، این اسد الدین بود و اول کس که در شام پادشاه شد، صلاح الدین یوسف بود، چنانچه بعد ازین تقریر یابد. انشاء الله تعالی.

الرابع الملك اسد الدین بن شادی بمصر

ثقات روات چنین روایت کرده‌اند: که جماعتی از علویان مغربی دعوی خلافت کردند، و از مغرب لشکر بمصر آوردند، و مصر از دست امراء عباسی بیرون کردند، و اسم مهتر ایشان المستنصر بود، و ایشان را بعضی علما به قرامطه نسبت کنند، و آن مملکت بدست فرزندان ایشان بماند، تا بدان عهد که از بلاد روم، لشکر افرنج روی بمصر نهاد، و آن بلاد را غصب کردند، چون علویان مصر را قوت مقاومت و دفع ایشان نبود، از سلطان نور الدین شام مدد التماس نمودند، سلطان نور الدین ملک اسد الدین شادی را نامزد فرمود، تا کفار افرنج را از بلاد مصر دفع کند، ملک اسد الدین شادی از خدمت سلطان التماس نمود: تا صلاح الدین یوسف که برادرزاده او بود با او نامزد نماید، ملک اسد الدین باصلاح الدین هر دو از شام [(۱)] روی بمصر آوردند، چون بحدود مصر رسیدند، کفار افرنج از وصول لشکر شام خبر یافتند، عنان جرأت در کشیدند و بسر حدی که رسیده بودند، همانجا توقف کردند، لشکر شام بمصر در آمد و استیلا یافت، چون قوت و شوکت بسیار داشتند علویان مصر خایف شدند، و از استمداد ایشان پشیمان گشتند، که لشکر شام را از استیلا و تصرف، قوت آن نداشتند منع کنند، سیدی که در مسند خلافت مصر بود وزیری داشت شاور نام، او را در سر طلب کرد و فرمود:

[(۱)] اصل: از شادی. راورتی: از شام.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۸۹

که نزدیک کفار افرنج مکتوبی مخفی بنویس! که ما و لشکر ما، شامیان را مدد نخواهیم کرد، و معونت واجب نخواهیم داشت، شما را بطرف ایشان نباید رفت و قوت کرد، و این بلا- [(۱)] را دفع گردانید، غنایم ایشان جمله شما را مسلم. فی الجمله مصریان خواستند، تا لشکر شام را بچنین غدیری بدست لشکر روم و کفار افرنج باز دهند، بحکم این مکتوب و التماس، کفار افرنج روی

بقتال و دفع لشکر شام آوردند، و عدد لشکر کفار هشتاد هزار مرد بود، و عدد لشکر شام هفتصد سوار. چون هر دو لشکر بهم رسیدند و قتال و صیال [(۲)] آغاز کردند، لشکر شام را از سبب قلت عدد طاقت نبود، بضرورت منهزم شدند، و از مصر جنگ کنان در گریز شدند، تا بموضعی بیامدند، که آن موضع را بلیس [(۳)] گویند، و آن موضع را ربضی و حصارى بود بحصن پناه جستند و حصارى شدند، و لشکر کفار افرنج درد ور آن حصار لشکر گاه کردند، و منزل ساختند، و استعداد گرفتن حصار آغاز نهادند. چون لشکر شام، حال اضطرار خود و محصر شدن، و غدر علویان مصر و آن جمله مشاهده کردند، خلاص را طریقی اندیشه نمودند ملک اسد الدین و صلاح الدین گفتند: تدبیر خلاص جانبازیست یا ملک یا هلک، و با هم اتفاق کردند، و دست در چنگ توکل زدند و باعثام باری تعالی و تقدس، دل از جان شیرین برداشتند، و یکبار ناگاه از آن موضع بیرون آمدند و جهاد آغاز نهادند، نصرت آسمانی در رسید، و وعده کذلک حقا علینا نصر المؤمنین [(۴)] مدد فرستاد و لشکر کفار منهزم شدند، و انصار حق پیروزی یافت، و از آنجا تا بدر مصر و حوالی از کشته پشته کردند.

و الحمد لله على نصره الاسلام.

لشکر اسلام با چنین فتحی یکسر بدر مصر آمدند، وزیر مصر که شاور نام بود شرایط استقبال بجای آورد، چندانکه نظر صلاح الدین بر وی افتاد بدست مبارک خود، در پیش ملک اسد الدین بزخم شمشیر سر شوم او را

[(۱)] اصل و پ: این بلاد.

[(۲)] صیال: به کسره یا فتحه اول، قهر و غلبه

[(۳)] اصل: بلیاس.

راورتنی: تلبیس. پ: بلیس که در مختصر الدول ابن العبری در جمله شهرهای مصر می آید، شاید بانیا س باشد، که هم درین کتاب دیده می شود.

[(۴)] و کان حقا الخ، قرآن، الروم ۴۷.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۹۰

از تن جدا کرد، و جمله خلق مصر و شام بر امارت ملک اسد الدین اتفاق کردند، و او ملک مصر شد و بتخت نشست، و علویان مصر را بی تعرض بگوشه‌یی بنشانند، و خطبه همچنان بنام ایشان بود، و خبر این فتح بشام فرستاد و ممالک مصر را با سر حدها در ضبط آورد، و مدتی آنجا مقام کرد و در گذشت. و السلام علی من اتبع الحق. و الله اعلم بالصواب.

الخامس سلطان صلاح الدین یوسف بن ایوب.

پادشاه بس بزرگ بود و غزوها و جهاد بسیار کرد، و با قیاصره روم و کفار افرنج قتال کرده و او را اغلب بخشش و نصرت ربانی [(۱)] و فتوح آسمانی در همه کارها یار بود و ممالک شام و مصر و قدس و حجاز و یمن همه در ضبط او آمد. حق تعالی چون خواست، که دین خود را نصرت کند، و دولت اسلام در آخر الزمان اعلان یابد، از هر دودمان پادشاهی بنده را برگزیده و ابواب فتح بلاد کفر را بمفتاح جهاد او گشاده گردانید، چنانچه در ممالک مشرق سلطان معز الدین محمد سام شنسبانی [(۲)] غوری را به فتوح بلاد تا اقصی چین مخصوص کرد، و در ممالک مغرب و دیار شام، سلطان صلاح الدین یوسف کردی را بفتوح دیار مغرب و افرنج مخصوص گردانید، تا فتوح بسیار بر دست او ظاهر شد، و ملک مصر از دست علویان مصری که روس باطنیه قرامطه ایشان بودند، در ضبط خلفاء ابی العباس باز آورد. و قدس و عکه و فراوان از مملکت روم و فلسطین از دست کفار افرنج مستخلص گردانید. حال او چنان بود: که چون پدر او ملک ایوب بن شادی برحمت حق پیوست، او بخدمت عم خود ملک اسد الدین بود،

چنانچه تقریر افتاده است در ذکر ما تقدم، و مدام ملازمت خدمت در گاه سلطان نور الدین کردی، و برجولیت و چابکی و شهامت شهرت تمام یافته بود، و در لعب صولجان و گوی باختن با سلطان حریف شده بود. یکی از ثقات چنین روایت کرد: که روزی سلطان نور الدین گوی می‌باخت، گوی میان او و سلطان افتاد، بقوت و چابکی گوی از پیش سلطان بیک ضرب چنان ربود، که از شدت زخم چوگان

[(۱)] اصل: زبانی

[(۲)] اصل: سنسبانی. پ: شام سیستان.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۹۱

صلاح الدین گوی در هوا چندان برفت، که در نور آفتاب مستغرق شده و سایه آن گوی بر سر نور الدین افتاد، چون سلطان آن حال مشاهده کرد، غضب بر مزاج او استیلا-یافت، بخشم چوگان از دست بینداخت، و از میدان برون آمد، برین سبب خوف بر سلطان صلاح الدین غالب شد، و خود را از نظر سلطان نور الدین مخفی داشتن گرفت، و در نظر سلطان کم می‌آمد، و از خواجه هرمز [(۱)] بازرگان سماع افتاد، که درین وقت شبی سلطان صلاح الدین بخواب دید: که در مصر شبی او را قومی بگرفتند، و به نزدیک قصر امارت بردند، و طناب در حلق او کردند، و از کنگره قصر امارت درآویختند، از هیبت آن خواب بیدار شد، و خوف او زیادت گشت، و عظیم در اندیشه می‌بود. ناگاه رسول علویان مصر در رسید، و از سلطان نور الدین استمداد نمود، چنانچه در ذکر ما تقدم تقریر یافته است، سلطان عم او ملک اسد الدین را نامزد فرمود، و او صلاح الدین را درخواست کرد خوف بر صلاح الدین بسبب آن خوف استیلا-یافته بود، و به نزدیک معبر رفت و خواب باز گفت. معبر گفت: امارت ملک مصر مبارکباد! هیچ اندیشه بخود راه مده! که حق تعالی ترا ملک بس بزرگ گرداند، به قوت آن تعبیر با دل پر نشیط، و امل بسیط بمصر آمد. و آن همه حوادث بر وی و عم وی بگذشت.

چون عم وی برحمت حق پیوست، اهل مصر و لشکر شام بر امارت او اتفاق کردند، به هیچ وجه قبول نمی‌کرد، چون الحاح خلق از حد بگذشت، سلطان صلاح الدین فرمود: که ملتمس شما بوفای رسانم، بشرط آنکه آنچه شما یک التماس من بوفای رسانید! همه بر اشارت او رضا دادند، صلاح الدین فرمود فردا در مجلس [(۲)] جامع شوید، تا این التماس بگویم و امارت شما قبول کنم بران جمله عهد کردند، و دیگر روز در مسجد جامع جمله جمع شدند، و از وی التماس اظهار آن التماس نمودند، صلاح الدین بیعت خلافت و امامت خلفاء بنو العباس التماس نمود، جمله بیعت آل عباس قبول کردند، و در عهد دولت امیر المؤمنین المستضیء بامر الله خطبه باسم آل عباس کرد، و فتحنامه بدار الخلافت بنوشت و لواء افرنج منکوس باعلام قرامطه بخدمت مستضیء فرستاد، و از حضرت

[(۱)] کذا در اصل وپ. راورتنی: خواجه مزهر

[(۲)] پ: در مسجد جامع جمع شوند.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۹۲

دار الخلافت او را الملك الناصر خطاب شد، و پادشاه مصر گشت، هم درین وقت سلطان نور الدین برحمت حق پیوست، سلطان صلاح الدین بشام آمد و پادشاه شد، چنانچه ذکر آن رفته است پیش ازین، و ملک العزیز را که پسر او بود مملکت مصر داد، و ملک افضل را ولی عهد او کرد، و برادر خود ملک عادل را دیار بکر داد.

یکی از ثقات کبار چنین گفت: که چون خبر جلوس سلطان صلاح الدین به ممالک روم و قیصره افرنج رسید، لشکر بی شمار از

کفار بطرف شام آمدند، و بدر دمشق با سلطان صلاح الدین مصاف کردند، و لشکر اسلام منهزم شد، و سلطان گریزان بدرون دمشق درآمد، و کفار بر در شهر لشکرگاه کردند و نکبت تمام به اسلامیان راه یافت، سلطان صلاح الدین خلق دمشق را در موضعی جمع کرد تا بر قتال و دفع کفار و غزایبعت دهد، و یکی را از علماء ربانی بر کرسی فرستاد تا در ترغیب جهاد چند کلمه بگوید، و خلق را بر غزو تحریص کند. آن عالم ربانی از سر صدق روی بصلاح الدین آورد و گفت: ای صلاح الدین! از دهان تو و بروتان تو، بوی بول شیطان می‌آید، عهد تو با خدای چگونه مستحکم شود، و کی راست آید؟ این حدیث بر دل مبارک سلطان بتوفیق رحمان کار کرد، و بر پای خاست، و بر دست آن عالم ربانی رحمه الله علیه از خمر و جمله معاصی توبه کرد، و خلق بر غبت صادق با او بیعت جهاد کردند و هم از آنجا روی به جهاد آوردند، و از شهر جمله بیرون آمدند، و بر لشکر کفار زد، حق تعالی نصرت فرستاد، انهمام بر اعداء دین افتاد، و چندان بدوزخ رفتند از زخم تیغ انصار حق، که در حصر و حصار نیاید، و جمله ملوک و امرا و مشایخ افرنج اسیر گشت. چون اسلامیان مظفر و منصور گشتند. سلطان در باب اسیران با هر کس تدبیر فرمود، به آخر بدان قرار گرفت: که جمله را آزاد کرد و توبه داد و انعام ارزانی داشت، چون یک منزل برفتند، پیغام بخدمت سلطان فرستادند، که ما همه بندگان آزاد کرده توایم، هر یک را حلقه بفرست تا در گوش کنیم، آنگاه برویم. سلطان فرمان داد: تا بعدد هر یک حلقه از مثقال زر صامت گرداند، و بنزدیک ایشان فرستاد، جمله حلقه در گوش کردند و باز گشتند، و آن جماعت هیچ یک هرگز بجنگ لشکر او نیامدند، و صلاح الدین

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۹۳

متمکن شد، و آثار او در اسلام باقیست، مدتی ملک راند و درگذشت علیه الرحمه. و او را شش پسر بودند. القاب: ملک الطاهر [(۱)]، ملک الفاضل ملک العزیز، ملک المحسن، ملک هاشم [(۲)]، ملک الصالح [(۳)] .

السادس الملك افضل

ملک افضل علی بن یوسف بن ایوب الکردی، ولی عهد سلطان صلاح الدین یوسف بود، چون سلطان درگذشت، افضل به تخت دمشق و مملکت شام بنشست و همگنان او را خدمت کردند و موافقت نمودند. اما برادرش ملک العزیز که صاحب مصر بود، لشکر بطلب ملک بجانب شام آورد، و ملک عادل ابو بکر ایوب که برادر صالح الدین بود، و دیار بکر داشت، با ملک العزیز ضم شد و ملک افضل را در دمشق محصر کردند، و مدت مدید مخاصمت میان طرفین بود، بعاقبت بدان قرار گرفت، که دمشق بملک العزیز تسلیم کرد، صلح شد، و بلاد سلخت [(۴)] که طرفی است از شام بملک افضل دادند، و ملک افضل مردی عالم وافر فضل بود حال خود در دو بیت تضمین کرد، و بدار الخلافت الناصر لدین الله فرستاد، و عهد خلافت بامام الناصر رسیده بود، آن دو بیت اینست:

شعر:

مولای ان ابو بکر و صاحبه [(۵)] عثمان قد غصبا بالسيف حق علی
انظر الی حظ هذا الاسم کیف لقی من الاواخر ما لاقی من الاول.

[(۱)] پ: ظاهر

[(۲)] اصل: ملک الثیم؟

[(۳)] راورتی گوید: که صلاح الدین فرزندان داشت که شش نفر ذیل معروف‌اند: (۱) ابو الحسن علی ملک الافضل نور الدین. دوم: ملک العزیز عماد الدین ابو الفتح عثمان. سوم: ملک القاهر غیاث الدین ابو منصور غازی. چهارم: ملک الظافر مظفر الدین ابو القاسم خضر. پنجم: ملک الظاهر (ملک المحسن یا ملک الصالح) ششم: ملک الزاهد مجیر الدین ابو سلیمان داود. ولی لن پول در

دول اسلامیه (ص ۹۰) نام پنج یسروی را می‌آورد: الافضل علی متوفی ۶۲۲ هـ. العزیز عثمان متوفی ۵۹۵ هـ. الظاهر غازی متوفی ۶۱۳ هـ. خضر. المؤید مسعود متوفی ۶۰۶ هـ.

[(۴)] کذا متن راورتنی بااستناد یافعی: بلاد سرحد. در حاشیه گوید: که این نام در نسخ خطی بصور گوناگون آمده: سلحت، سکحت سکمت، مسکت. مورخان دیگر گویند: که الملک الافضل در اواخر عمر به سمیساط بود و هم درانجا بسال ۶۲۱ هـ درگذشت دیده شود ابن اثیر، ج ۱۲ ص ۱۹۶ و مختصرا الدول ابن العبری (ص ۴۱۳) و سمیساط بقول اصطخری شهری بود بر فرات (ص ۶۵)

[(۵)] این ابیات در اصل خیلی مغلوط است، مثلا عوض لقی، نفی، و بجای لاقی، لافا آمده، از مختصر الدول ابن العبری (ص ۴۱۴) تصحیح شد. ابن العبری هم عوض غصبا، اخذ او عوض حظ، حرف آورده، و از ترجمه راورتنی برمی‌آید که شاید در نسخ وی کلمه بیت آخر حظ بوده به ظای منقوطة، و این معقول بنظر می‌آید، ابن العبری جواب منظوم خلیفه الناصر را در سه بیت آورده (رجوع شود به مختصر الدول ص ۴۱۴).

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۹۴

و بعد از مدتی ملک مصر در گذشت، از مصر ملک افضل را استدعا کردند او بطرف مصر رفت و از آنجا لشکر بشام آورد، و ملک العزیز شام را بعم خود ملک العادل رها کرده بود، ایشان را با هم مصاف شد، ملک الافضل منهزم گشت، و عاقبت با ملک العادل اتفاق ملاقات نیفتاد، سمیساط [(۱)] بملک الافضل داد، و مدتی آنجا بود و در گذشت. رحمه الله علیه.

السابع ملک العزیز

ملک عزیز را عثمان نام بود. چون سلطان صلاح الدین را تخت شام و ممالک مصر و دیار بکر و فلسطین و سکندریه ضبط شد، تخت مصر به پسر مهتر خود داد که او را ملک العزیز لقب بود. ملک العزیز آن ممالک در ضبط آورد و او مرد کافی بود، و در محافظت آن دیار آثار بسیار نمود، چون سلطان صلاح الدین در گذشت، ملک عزیز از مصر لشکر بدمشق آورد، و عم او ملک العادل بدو پیوست، و دیاربکر و دمشق از دست برادر خود ملک الافضل مستخلص گردانید، و شام و دمشق و جمله دیار بعم خود ملک العادل تسلیم کرد و بجانب مصر بازگشت، بعد از مدتی نزدیک قضاء اجل در رسید، و از اسپ خطا کرد، و در افتاد و گردن او بشکست و برحمت حق پیوست رحمه الله علیه.

بعد از او ملک الافضل به مصر آمد، و ملک مصر ضبط کرد.

الثامن الملك العادل

چون ابو بکر ایوب بن شادی بملک شام بنشست، و اطراف ممالک را ضبط کرد، و از قیصره فرهنگ دختری در حرم او آمد، آنرا در حباله خود آورد، و از آن دختر او را فرزندان آمدند، و این ملک عادل بس عاقل و کافی کیش، و داهی و کاردان بود، سالهاء بسیار ملک راند، بطریق عقل و فطنت اطراف را در ضبط خود نگاه داشت، و خصمان او همه در مقام خود آرمیده بودند، و او را اندک خصومتی نیفتاد، و او را فرزندان بسیار نام دارد در رسیدند، چون: ملک الکامل المعظم [(۲)] عیسی، و ملک الاشرف [(۳)] و ملک الفائز [(۴)]، و ملک الغازی، و ملک الاوحد [(۵)]، و ملک الممدود

[(۱)] اصل و پ: سماط، ولی طوری که در حواشی گذشته گذشت مانند متن صحیح است.

[(۲)] پ: ملک الکامل و ملک المعظم

[۳] پ: الاشراف

[۴] پ: الفائض

[۵] پ: الواحد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۹۵

و ملک الامجد [(۱)]، و ملک الصالح اسماعیل. و هر یک از ایشان بطرفی از اطراف ممالک پادشاه بودند، و آثار خیرات و احوال دولت ایشان [(۲)] بر صحایف [(۳)] ایام، در زمین حجاز و شام و دیار یمن تا روز قیامت باقی خواهد ماند، هر طرف را از مملکت به پسری داد، و بنفس خود در ممالک مدام طواف کردی با لشکر خود، و اطراف را بعدل و کیاست محافظت نمودی و مدام کمان در بازوی وی بودی، و در قوت چنان بود: که هیچکس در ان عهد کمان او نتوانستی کشید غایت از بلندی که بود، و بصدق قول نزدیک اولیاء و اعدا معروف بود، و جمله خصمان ممالک او که کفار روم و فرنگ بودند بر قول او اعتماد داشتند، که غبار خلاف بر دامن قول او نه نشستی، و در تمام مملکت او بر هیچ آفریده ظلم نرفتی و مدت سی و اند سال ملک راند در امن و فراغ برحمت حق پیوست. علیه الرحمه و المغفره.

التاسع الملك المعظم عيسى بن ابو بكر ايوب

پادشاه عالم وافر فضل بود، چون حق تعالی او را علم بسیار کرامت کرد از میان فرزندان ملک العادل که بر قانون مذهب اهل حدیث شفعوی بود و آن ملک معظم بر مذهب امام اعظم ابو حنیفه نعمان بن ثابت الکوفی رضی الله عنه بود، و در حوادث ممالک عجم علماء خراسان و ما وراء النهر در واقعه کفار چین جلا شدند، امام شرف الدین [(۴)] که در علم [(۵)] فقه آیتی بود (و امام جلال الدین حصری) [(۶)] که در علم نظر برهانی بود بحضرت او پیوستند و این ملک معظم این دو امام را و دیگر علماء کبار را رحمهم الله علیهم اجمعین تلمذ کرد و استفاده نموده، و جامعین و زیادات [(۷)] امام محمد حسن شیبانی [(۸)] را

[(۱)] اصل و پ: المجد

[(۲)] پ: ایشان ندارد

[(۳)] اصل: و صحایف

[(۴)] راورتنی: شرف الدین ادیمی.

[(۵)] پ: در علم نظر برهانی بود.

[(۶)] کلمات بین قوسین در (پ) نیست

[(۷)] پ: زیادات. اصل:

زیارت مقصد از جامعین دو کتاب امام محمد شیبانیست: اول الجامع الکبیر فی الفروع، دوم الجامع الصغیر فی الفروع، دارای ۱۵۳۲ مسئله فقهی که هر یک شروح متعددی دارد (کشف الظنون ۱: ۳۷۷) و زیادات فی فروع الحنفیه هم از آثار فقهی اوست که جماعتی از علماء بران شروحنی را نوشته‌اند (کشف ۲: ۱۱) امام محمد بن حسن شیبانی از فقهای بزرگ حنفیه است که در سنه ۱۳۲ ه در واسط عراق متولد شد و در سنه ۱۸۹ ه در زنبویه ری وفات یافت، وی از امام ابو حنیفه درس فقه خواند و با امام شافعی در حضرت هارون الرشید صحبت کرد (المنجد ۲۹۶).

[(۸)] پ. سیستانی؟

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۹۶

مستحصر شد [(۱)]، و مدتها ملک دمشق را شریک و نایب او بود، مدتی ملک راند و در گذشت، رحمه الله علیه.

العاشر الملك الكامل

ملک کامل ولی عهد پدر بود، بتخت مصر بنشست و بعد از پدر و برادر ملک المعظم ممالک شام در تصرف آورد، و پسر خود را که مسعود نام بود، پادشاهی ممالک یمن داد، و حجاز در ضبط آورد، و بجانب روم و عرب جهاد بسیار کرد، و سنت غزو و جهاد بجا آورد، و بعد از چند گاه در گذشت، و الله الباقی و کل شیء هالک.

الحادی عشر الملك الصالح الكامل

ملک صالح ولی عهد پدر بود، چون برحمت حق پیوست، ملک صالح بتخت مصر نشست، و ممالک پدر و اجداد را در تصرف آورد، و بنو اعمام خود را، و برادران را بقدر امکان مراعات و خدمت کرد، و ملک را محافظت نمود، و اندک عمر یافت، و بعد از چند گاه در گذشت، و از وی فرزندان خرد ماندند. ثقات چنین روایت کردند: که در حوادث و وقایع ایران که فتنه چنگیزخان ظاهر شد جماعت ترکان خوارزم، و ترک خوارزم شاهی بعد شکست سلطان جلال الدین منکبرنی [(۲)] بن محمد خوارزم شاه، بزمین مصر و شام افتادند، و ملک عادلان را در تصرف آوردند، بعضی گذشتند و بعضی ماندند، ملک تعالی بر همه رحمت کناد، و سلطان السلاطین ناصر الدین و الدین را در تخت پادشاهی باقی و پاینده داراد، آمین.

[(۱)] پ: مستحضر. در ترجمه راورتنی، بعد از کلمات مستحضر شد، چنین آمده: ملک المعظم و ملک العادل از یک مادر بودند، و مدتها ... ولی این جمله در (پ) نیز نیست

[(۲)] این نام بدو صورت نقل شده: منکبرنی و منکبرتی.

لن پول و شجره تورک منکبرتی نوشته‌اند. و در کتب تاریخ مانند نفثه المصدر و سیره خوارزم شاه منکبرنی است. قراری که یکی از فضلالی ما وراء النهر مرحوم هاشم شایق بمن گفت، این نام بدو صورت در زبانهای آنجا تحلیل میگردد: اول منک بمعنی داغ و لکه سپید، و برتی یعنی بروت، پس منکبرتی بمعنی سپید بروت است.

دوم منک به همان معنی سابق، و برون بمعنی بینی که منکبرنی سپید بینی باشد. راورتنی: منکبرنی، پ: منکبرنی ستوری نیز این نام را باملای منکبرنی Mankubirni ضبط کرده (تالیفات فارسی ۲: ۱۳۴۹) قراری که در صفحه ۶ ج ۲ در متن طبقات آمده گویا معنی منکبرنی بفارسی هزار مرده باشد. که لقب یکی از امرای شمسیه هند کبیر خان ایاز بود. چون در ترکی منک بمعنی هزار بود، و کاشغری آنرا به کسره اول بهمین معنی نوشته (دیوان لغات الترك ۳: ۲۶۶) پس ازین اشاره منهاج سراج و بد نیل بودن کلمه منک (هزار) در اول آن گفته میتوانیم که معنی اصل کلمه «هزار مرده» باشد. منهاج سراج گوید: خلق او را هزار مرده گفتندی، بدین سبب او را منکبرنی لقب فرموده بود. (رک: ص ۶ ج ۲ همین کتاب).

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۹۷

الطبقة السادسة عشر الخوارزمشاهیه

اشاره

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الاول الآخر الظاهر الباطن، له الحكم الجزم. و الصلاة على رسوله محمد سيد البشر و خاتم الرسل

و افضل اولی العزم، و علی آلہ و اصحابہ الانصار و المهاجرین ذوی الرأی و الحزم.

اما بعد: فهذا ذكر ملوك الترك و سلاطين خوارزم.

چنین گوید بنده ضعیف ربانی، منهاج سراج جوزجانی و فقه الله الی صالح العمل الباقی عن الركون الی الفانی، که ذکر ملوک طوایف از اوایل و اواخر، باسم حضرت سلطان ترک و عجم ناصر الدین ابو المظفر محمود بن السلطان خلد الله ملکه جمع کرده میشود، واجب دیدم درج کردن خاندان سلاطین و ملوک خوارزم که بعد از دولت سنجرى اعلام سلطنت ایشان بالا گرفت، و پس از انقراض ملک سلاطین غور و غزنین انار الله براهینهم، ملک ایران جمله در تصرف ایشان آمد، و غزو و جهاد بسیار کردند، و آثار خیر ایشان در زمین ایران چندان بماند، که در حزر [(۱)] و حصار نیاید، و حقیقت ختم سلاطین اسلام شدند رحمه الله علیهم و علی تبعهم.

الاول الملك قطب الدين ابيک

نسبت ملک تاج الدین ینالتگین [(۲)] طاب مرقدہ نقل افتاد، که در شهور سنه اثنی و عشرین و ستمائۀ، از طرف کرمان بمدد فرزندان به ملک نیمروز بطرف بلاد سیستان آمد، و ممالک نیمروز او را مسلم گشت، و کاتب این حروف منهاج سراج از جهت ملک سعید رکن الدین محمد عثمان مرغنی از طرف خایسار غور باسم رسالت و استحکام عهد، بطرف فراه [(۳)] سیستان آمد و به نزدیک ملک تاج الدین ینالتگین، رحمه الله در اثناء حکایت بوقت ملاقات چنین فرمود: که ملک قطب الدین ابيک ترک [(۴)] (با قبایل خود از جانب

[(۱)] اصل: حرز. و الصحيح حزر بفتح و سکون بمعنی اندازه کردن (صراح) پ: حصر و احصار

[(۲)] اصل:

ینالتگین. راورتی: بنالتگین. تاریخ سیستان: ینالتگین.

[(۳)] اصل: فرات

[(۴)] پ: ترکمان.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۹۸

صحاری) [(۱)] و قبایل قفچاق بطرف بلاد جند و خوارزم آمد، و مدتها دران بلاد در طواعیت خوارزمشاه ابو بکر، و خوارزمشاه مأمون، و فرزندان ایشان بود، و دران بیابان و مرغزارها، روزگار میگذرانند، چون امیر جلد و تا زنده و نیکو عهد و گزیده اخلاق و فرمان بردار بود، لشکر کشی ملوک خوارزم بر وی قرار گرفت، تا به تقدیر آفریدگار، خوارزم شاهی که دران عصر بود درگذشت و از وی پسری نماند، و جای ملک خالی گشت، و دختری ماند، جمله امرای خوارزم اتفاق کردند، و آن دختر را در حباله ملک قطب الدین ترک آوردند و عقد و نکاح کردند، و اسم پادشاهی بران دختر مقرر گشت، و نیابت بر ملک قطب الدین ابيک قرار گرفت، و او تمام بلاد خوارزم و اطراف ممالک در ضبط و تصرف آورد، و سقسین [(۲)] (و بلغار) [(۳)] و قفچاق محافظت نمود حق تعالی تقدیر چنان کرد، که ملک قطب الدین را از آن دختر پسری آمد، او را محمد نام کرد، و بعد از انقراض حیات مادر و پدر ملک خوارزم بدو رسید رحمه الله علیه، و الله اعلم.

الثانی الملك تاج الدين محمد [(۴)] ابيک

چون پدر و مادرش برحمت حق پیوستند، او بجای مادر و پدر خود بملک خوارزم بنشست، او را هم از آن مادر و پدر برادری بود

کهر، امارت فنکلی [(۵)] و قفچاق که اصل ایشان بود التماس کرد، و ملک تاج الدین محمد التماس برادر را اجابت کرد، و آن بلاد او را داد، و از آن برادر او فرزندان بزرگ رسیدند، و ملوک کبار شدند در خراسان و عراق، در عهد تکش خوارزم شاه و پسرش سلطان محمد، ایشان ملوک خراسان بودند، چنانچه الغ خان [(۶)]

[(۱)] کلمات بین قوسین در (پ) نیست، در اصل، سحاری است. راورتی: صحاری. در یک نسخه وی: حصاری.

[(۲)] پ: سفین حمد الله مستوفی گوید: ایران زمین را حد شرقی ولایات سند و کابل و صغانیان و ما وراء النهر و خوارزم تا حدود سقسین و بلغار است (نزهة القلوب ۱۲)

[(۳)] کلمات بین قوسین در (پ) نیست.

[(۴)] پ: محمود

[(۵)] پ: قبکلی در جامع التواریخ رشید الدین فنقلی است و گردون را بترکی قنقلی گویند:

چون این قوم غنایم و اموال خویش را بران بار می کردند (۱: ۳۳)

[(۶)] اصل: الغ خان محمد راورتی:

ابی محمد، که چند سطر بعد درین کتاب هم ابی محمد است.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۲۹۹

ابی محمد خان گرزوان [(۱)] بود، و پس از ان خان عراق شد با اسم اتابکی سلطان رکن الدین غوریشانستی [(۲)] بن محمد خوارزمشاه. و الغ خان ابی محمد (را) دو پسر بود: مهتر تاج الدین ازبر شاه [(۳)] و کهرت نصرت الدین قتلغ شاه. و برادرزادگان الغ خان ابی محمد، در هندوستان با ملک نیمروز التتمش [(۴)] بن سالار بودند، و (با) [(۵)] ملک تاج الدین ینالتگین سیستان که از هندوستان رفت، و این روایت از ویست [(۶)]، رحمه الله علیهم. و این ملک تاج الدین محمد ایبک پادشاه شجاع و عادل و ضابط در رسید، و بخدمت سلاطین سلجوقی پیوست، و کاره‌ها بزرگ کرد، و با خلق عدل و احسان کرد و درگذشت. و الله الباقی و کل شیء هالک

الثالث الملك جلال الدین اتسز بن خوارزمشاه

اتسز بن محمد، بعد از پدر خود ممالک خوارزم در تصرف آورد و با خلق عدل و احسان کرد، و چند کورت از خوارزم جدا افتاد بعضی بضرورت بعضی باختیار بطرف جند و ترکستان و قفچاق لشکرها کشید، و از فضل و هنر و علم نصیب کامل داشت، و حضرت خوارزم بواسطه فضل و احسان او مجمع افاضل گشت و بعد از وثایق عهود بخدمت سلطان سنجر پیوست، و چند گاه بحکم فرمان خدمت در گاه کرد، تا بشرف رضا مقرون گشت، سلطان سنجر تخت خوارزم بدو باز داد، چون مدتی باز آمد، بسبب حرکت علی چتری که ملک هرات بود در حق اتسز عصیان آورد و سرانقیاد از ربه طاعت و خدمت بکشید

[(۱)] راورتی گرزوان. اصل: کزروان. که در نسخ راورتی املاهای گوناگون دارد، حدود العالم گوید: کرزوان شهریست بر کوه نهاده با نعمت و خوش هوا مقرر ملوک گوزگانان.

این جای اکنون گرزویان نامیده می شود، مربوط میمنه افغانیست و کوهساریست خوش آب و هوا

[(۲)] پ: غوریشانستی، در کتاب سیرت جلال الدین مکررا غورشایجی است در دول اسلامیة غورسانجی و در زامباور غوری

شانستی و غور سایجی است (تولد ۶۰۱- وفات ۶۱۹ هـ)

[۳] یک نسخه راورتنی ارزلو شاه

[۴] پ: ملک پیروز التتمش

[۵] اصل با ندارد از (پ) گرفتم

[۶] ترجمه راورتنی:

چنین است: الغ خان ابی محمد را دو پسر بود، مهتر تاج الدین ازبر شاه و کهتر نصرت الدین قتلغ شاه، و همچنان برادرزادگان الغ خان ابی محمد در هندوستان بودند: ملک فیروز ایلمش ابن سالار، و ملک تاج الدین ینالتگین که از هندوستان رفت و ملک سیستان شد و این الخ

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۰۰

چون دولت سنجری به آخر شد، پادشاهی خوارزم و تمام ممالک صحاری ترکستان و جند بر وی مقرر گشت و مسلم ماند، و جمله افاضل حضرت بیشتر بخدمت او پیوستند، و امام رشید الدین وطواط کتاب حدایق فی [(۱)] دقایق الشعر باسم او تألیف کرده است، و در عهدی که در ان ایام بدرگاه سنجری بود، او را با سلطان علاء الدین غوری جهانسوز، بواسطه فضل، محبت تمام افتاد، تا حدی که چون سلطان علاء الدین بتخت غور باز آمد، او را خدای تعالی پسری بخشید اتسز نام کرد، ملک اتسز خوارزمشاه مدت‌ها ملک راند، در خوارزم برحمت حق پیوست.

الرابع الملك ایل ارسلان بن اتسز

پادشاه بزرگ بود، بعد از پدر خود بتخت خوارزم نشست، و جمله ممالک پدر را در تصرف آورد، و با خلق عدل و احسان کرد، و با کفار قراخا [(۲)] مالی که هر سال بدادی عهد پیوست، و با خان قفجاق اتصال کرد، و اطراف ممالک را بدان طریق که امکان بود محافظت واجب داشت، و (با) بعضی از بندگان سنجری که ملوک خراسان بودند، منازعت و خصومتش افتاد، و بوجهی که میسر شد صلح پیوست، و مدت‌ها ملک راند و درگذشت، و از وی فرزندان [(۳)] ماندند، چنانچه علاء الدین تکش و سلطان شاه محمود. حق تعالی بر ایشان رحمت کند.

الخامس السلطان تکش بن ایل ارسلان [(۴)]

سلطان تکش بن ایل ارسلان پادشاه بس بزرگ بود، و از علم و فضل و هنر و موسیقی حظ کامل داشت، و چون بتخت نشست، اطراف ممالک خوارزم و بعضی از خراسان را بجنگ و صلح در تصرف آورد، و با خان خفجاق [(۵)] که اقران نام بود اتصال کرد، و دختر او در حکم خود آورد، و آن زن عظیم بزرگ شد، و در جهان نامدار گشت. خاصه در عهد پسر خود سلطان محمد خوارزم شاه، و او زنی بود عظیم بقوت و حمیت و مستقل بذات خویش، و او را در عهد پسر او خداونده جهان خطاب بود، و قوت و غضب و استکمال او تا بعدی بود:

[(۱)] اصل: فی ندارد

[(۲)] اصل: قواو خطا. راورتنی: مانند متن.

[(۳)] اصل: فرزندی ماند. پ:

مانند متن

[(۴)] اصل: بن اتسز خوارزمشاه. پ: بن ارسلان پادشاه

[(۵)] کذا. راورتی: قفجاق.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۰۱

که وقتی (از) شوهر خود که سلطان تکش بود، بواسطه کنیزکی که تعلق کرده بود برنجید، و در حمام در عقب او شد، و در حمام گرم، بر سلطان تکش در بست. چندانکه تکش بهلاکت نزدیک شد، جماعت امراء و ملوک در آمدند و در گرمابه بشکستند، و تکش را از گرمابه بیرون آوردند، و او صفرا کرده بود، و یک چشم او رفته عفی الله عنها. سلطان تکش پادشاه عادل بود در لطایف او می‌آرند: وقتی صاحب حاجتی بدو قصه بنوشت، که اگر مرا صد دینار دهی، از خزینه تو چه کم شود؟ بر سر قصه بقلم خود نوشت: که صد دینار! و آن جواب نزدیک اهل فضل در غایت لطف بود، و وقتی شخصی قصه نوشت:

که در دین مسلمانی من برادر توام، مرا از خزینه خود نصیبی بکن فرمود: که او را ده دینار زر بدهند. چون آن انعام بدان شخص محتاج رسید: قصه دیگر نوشت، که من برادر توام، ترا چندان خزانه، مراده دینار زر بیش نرسید جواب نبشت: که اگر دیگر برادران خرد نصیب خود طلبند، ترا این قدر هم نرسد رحمه الله.

سلطان تکش نصفی از خراسان بقوت در ضبط آورد، و ملوک مازندران او را انقیاد نمودند، و بعضی از عراق بگرفت، و سلطان طغرل عراق که برادرزاده سلطان سنجر بود اسیر او گشت، و بواسطه ممالک عراق او را بدار الخلافت منازعت افتاد، و ابن القصاب که وزیر دار الخلافت بود، بدفع تکش خوارزم- شاه بعراق آمد و منهزم بیگداد بازگشت و این بغی و ختم موجب زوال دولت تکش بود، چنانکه ظهیر الدین فاریابی [(۱)] رحمه الله درین معنی قطعه‌یی گفته است:

قطعه

شاه عجم چو گشت مسلم بتیغ تولشکر بسوی خوابگه مصطفی فرست

پس کعبه را خراب کن و ناودان بیارخاک حرم چو ذره بسوی هوا فرست

در کعبه جامه می‌چکند در خزانه نه‌وز بهر روضه راد و سه گز بوری‌ا فرست

تا کافر تمام شوی سوی کرخ تازوانگه سر خلیفه بسوی خطا فرست عفی الله عنهم. چون سلطان تکش با سلاطین غور عهد بسته بود، اما بسبب خصومت بغداد ابن الربیع از بغداد بملک غور و غزنین آمد، و کرت دوم

[(۱)] پ: آغازیانی؟

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۰۲

ابن الخطیب بفیروز کوه آمد، و روز جمعه خطبه کرد، و در اثناء خطبه این لفظ بگفت، در حضور سلطان غیاث الدین محمد سام انار الله برهانه که:

یا ایها الغیاث المستغاث، المستغاث [(۱)] من التکش الطاغی الباغی. و در وقت بازگشتن ابن الخطیب، پدر این داعی مولانا سراج منهاج [(۲)] رحمه الله علیه در حدود مکران وفات یافت، و دران معنی از حضرت خلافت ناصر الدین الله فرمانی رسید که: و اما السراج المنهاج فقد وقع فی الطريق اجره علی الله و رحمه الله علیهم اجمعین.

سلطان تکش را با خطا عهد مستحکم بود، و ثقات چنین روایت کرده‌اند:

که پسر خود سلطان علاء الدین محمد [(۳)] را وصیت کرده بود: که زینهار با کفار خطا خصومت نکنی! که اسلام در سر کار تو شود، همچنان شد: که آن پادشاه عادل گفته بود، و از وی درین معنی چنین روایت کنند که گفت:

قیامت دو خواهد بود، یکی آن وقت که خدای تعالی وعده کرده است، دوم آن وقت که من از دنیا نقل کنم، بسبب فتنه کفار. سلطان تکش سالها ملک راند و در گذشت، و السلام.

السادس سلطان جلال الدین محمد [(۴)] ایل ارسلان

که او را سلطان‌شاه گفتندی، پادشاه جلد و تا زنده بود، چون نوبت تخت خوارزم به برادرش رسید، میان او و برادر او مکاوحت ظاهر شد، از خوارزم بطرف خراسان آمد، و از خراسان بطرف غور آمد، و بخدمت سلطان غیاث الدین محمد سام پیوست، سلطان غیاث الدین و ملوک غور او را اعزاز کردند و میان سلطان تکش و سلطان غور عهد مستحکم بود، و بعضی از خراسان تعلق بامراء غز گرفته بود، و بعضی به بندگان سنجری، و بعضی بحضرت فیروز کوه و بامیان. و با برادرش مصاف شد، سلطان شاه از غور مدد التماس نمود تا خراسان از برادرش و امراء غز مستخلص کند و بجهت او خالی کند.

[(۱)] در ترجمه راورتی مستغاث مکرر نیست.

[(۲)] اصل و پ: منهاج سراج. راورتی: سراج الدین منهاج، که صحیح همین است، زیرا منهاج سراج نام خود مولف است.

[(۳)] اصل: سلطان علی الدین

[(۴)] پ: محمد ندارد، راورتی: محمد بن ایل ارسلان.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۰۳

بجهت او اقطاعی بوجه مهمان داشت مهیا کردند، و با برادرش عهد خود را باقی گذاشت، در مدد او تانی فرمود، سلطان‌شاه از ممالک غور بطرف ما وراء النهر ترکستان رفت و از خان خانان خطا مدد و لشکر آورد، و خراسان از دست تعدی و تصرف امراء غز و ظلم ایشان مستخلص کرد، و بمرودار الملک ساخت، و لشکر بطرف هراة آورد، و فوشنج را حصار داد، و بجانب ممالک غور تاختی کرد و فتنه در آغازید، و بعضی از ملوک و بندگان سنجری بدو پیوستند، چنانچه بهاء الدین طغرل که ملک هراة بود، و مدام سرحداتی ممالک غور را زحمت میداد، سلطان غیاث الدین طاب ثراه فرمان داد: تا سلاطین [(۱)] او چنانچه از غزنین سلطان غازی معز الدین و الدین محمد سام (و) سلطان شمس الدین محمد از بامیان، و ملک تاج الدین حرب از سیستان جمله جمع شدند، و در خدمت سلطان غیاث الدین روی بدفع سلطان‌شاه آوردند، و بطرف رودبار مرو آمدند، و میان دزق [(۲)] و مرو الرود لشکرگاه ساختند، و سلطان‌شاه لشکر از امراء بالا آورد، و مدت شش ماه هر دو لشکر غوری و ترک در مقابله همدیگر می‌دوانیدند. سلطان جرات می‌نمود و دلیری میکرد و علفچی میگرفت.

چنانچه ملک قطب الدین ایبک هندوستانی در آن عهد امیر آخر غزنین بود، بدست حشم سلطان‌شاه گرفتار آمد، تا بعد از شش ماه مصاف شد. سلطان شاه را طاقت مقاومت و استادن نبود، که لشکر غزنین از آب مرغاب عبره کرد، و بر لشکرگاه سلطان‌شاه زد، و او را طاقت مقاومت و استادن نبود، منهزم و پریشان گشت، و بطرف مرو باز رفت، و بهاء الدین طغرل هرات که با آن لشکر بود بدست لشکر بامیان افتاد، سر او بخدمت سلطان غیاث الدین آوردند، بفرمود تا بهرات بردند، سلطان شمس الدین بامیان در آن روز چتر [(۳)] یافت، و بلقب سلطانی مشرف شد. چون سر طغرل بهرات آوردند، شاعر این بیت گفت. بیت:

طغرل که سر از اوج فلک برتر داشت از بس که هواهای هری [(۴)] در سر داشت

بی تن به نظاره هری آمده بود ز نخوت و کبر، زیور و افسر داشت

[(۱)] اصل: سلطان

[(۲)] اصل: درق راورتی: دزق و همین صحیح است. و باین نام قریه چند مشهور است: دزق حفص در مرو، دزق مسکین، درق

باران در مرو شاهجان، دزق علیا از قرای مرو الرود و غیره (معجم البلدان ج ۴)

[۳] اصل: خبر. پ: چتر

[۴] پ: هوی.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۰۴

عفی الله عنهم. چون سلطان‌شاه منهزم و پریشان گشت بجانب مرو رفت، و این حال و فتح در شهر سنه ثمان و ثمانین و خمسمائه بود، او را علتی بود که هر سال قدری زهر بخوردی برای دفع آن علت. دران سال آن علت زیادت ظاهر شد، بجهت دفع آن قدری زهر زیادت بکار برد، هلاک شد و در گذشت.

السابع یونس خان بن سلطان تکش

چون سلطان تکش بر عراق مستولی شد، و از دست اتابک ابو بکر بن محمد بیرون کرد، و کرت دوم از دست سلطان طغرل مستخلص گردانید، یونس خان پسر خود را داد. و او پادشاه نیکو سیرت بود، و با خلق نیکو روزگار کرد، و عراق را در ضبط آورد، و با لشکر دار الخلافه خصومت در آغازید و آن حادثه چشم [۱] زخم دولت پدر و خاندان ایشان گشت، و مدتی در عراق ملک راند، و در گذشت. و الله الباقی.

الثامن ملک خان بن سلطان تکش

پسر مهتر سلطان تکش بود، و او پادشاه جبار و متکبر بود، در غایت کیاست و عقل و شهامت و شجاعت. پدرش چون نساپور و اطراف آن ممالک از دست بندگان سنجری (بیرون کشید) [۲] چنانچه فرزندان ملک مؤید طغان شاه و سنجرشاه را بعهد از نیشاپور بیرون آورد، و تخت نیشاپور به پسر خود ملک خان داد، چون او بدان تخت بنشست، ممالک اطراف را تا بدر عراق گرفت، و اکابر بسیار به حضرت او جمع شدند و مدتی ملک راند و در گذشت، و از وی پسری ماند: هندوخان بن ملک خان پادشاهزاده بس شجاع بود و طبیعت نظم داشت، و بعد از فوت پدر و جد، بخراسان لشکر کشی آغاز کرد، و سلطان محمد بن تکش که عم او بود، با او مضایقت فرمود، بیتی بگفت هندوخان بنزدیک عم فرستاد، بیت:

صد گنج ترا خنجر بران ما را کاشانه ترا، مرکب و میدان [۳] ما را

خواهی که خصومت از میان برخیزد خوارزم تراشها، خراسان ما را [۴]

[۱] اصل: حادثه و حشم زخم دولت.

[۲] کلمات بین القوسین در اصل و پ نیست از ترجمه راورتنی - حسب ضرورت اضافه شد.

[۳] پ: مرکب دوران

[۴] مجمع الفصحاء (ج ۱ ص ۳۰):

خوارزم ترا ملک خراسان ما را.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۰۵

سلطان محمد عمش این بیت را بدین جمله جواب نبشت: بیت:

ای جان عم! این غمزده [۱] سودا گیرد این پند [۲] نه در تو و نه در ما گیرد

تا قبضه شمشیر که آلاید [۳] خون تا آتش اقبال که بالا گیرد؟ هندوخان را طاق مقاومت عم نبود، بطرف ممالک غور آمد، و مدد طلبید، میسر نشد، بطرف خطا رفت. جلادت داشت، اما اقبال نداشت بحدود بامیان شهادت یافت. رحمه الله علیه.

التاسع علی شاه بن تکش

علی شاه بن تکش که پادشاهزاده بود بس بزرگ. چون نوبت ملک خوارزم به برادر او رسید، او را ملک نیشاپور گردانید. چون سلاطین غور طاب مراقدهم، نیشاپور فتح کردند، ملک علی شاه با دیگر ملوک خوارزم بعهد بیرون آمد، و بخدمت سلطان غیاث الدین و سلطان معز الدین پیوست. ملک علی شاه را بغزنین آوردند. چون سلطان محمد دوم کرت بدر نیشاپور آمد، و ملک ضیاء الدین را بعهد بیرون آورد و بغور باز فرستادند، ملک علی شاه را سلاطین غور، بخدمت برادر او باز فرستادند سلطان محمد تخت صفاهان و عراق بدو داد، مدتی آنجا بود، ناگاه خوفی و هراسی بدو راه یافت، و از آنجا بطرف غور آمد، و بحضرت فیروزکوه پیوست و در آن روز تخت فیروزکوه بسطان غیاث الدین محمود شاه بن محمد سام رسیده بود، سلطان محمد از خوارزم رسولان بنزدیک غیاث الدین فرستاد تا علی شاه را بگرفت و قید کرد، تا عاقبت جماعتی از خدم علی شاه خود را فدا کردند محمود بن محمد سام را شهید کردند. چون تخت بفرزندان محمود رسید، لشکر خراسان بضبط غور آمد، چنانچه بعد ازین به تقریر پیوندد، و علی شاه را

[(۱)] کذا در اصل و پ. ترجمه راورتی: «ای جان عم! این جاه طلبی راه جنون میگیرد».

در نسخ راورتی کلمه غمزده تحریف شده بود، اگر ترجمه راورتی را مدار اعتبار گردانیم باید مصراع اول چنین باشد: ای جان عم! این غم ره سودا گیرد (ر: ۵۵)

[(۲)] اصل و پ:

بند، مجمع الفصحاء: این قصه نه در تو الخ. چون در اصل بقرار املائی قدیم فرق (بند و پند) نیست بنابراین اصل آنرا دریافتن مشکل است.

[(۳)] کذا. پ: که آمد بخون. مجمع الفصحاء: پالاید خون. (برای ضبط صحیح: ر: ۵۵).

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۰۶

از قید مخلص کرده بودند. غوریان در روزی که فیروزکوه را فتح کردند علی شاه بطرف غزنین رفت و مدتی آنجا بود. بعد از آن محمد خوارزمشاه کسان فرستاد و علی شاه را وعدها کرد بخیر. چندانچه اعتماد نمود از غزنین به لشکر خوارزم پیوست، و بگرم سیر تکناباد [(۱)] آمد، از خوارزم جماعتی نامزد شدند، و در شهر سنه تسع و ستمائۀ او را شهید کردند. رضوان الله علیهم اجمعین.

العاشر السلطان علاء الدین محمد بن تکش خوارزمشاه

سلطان علاء الدین محمد را پنج پسر بود: اول پیروز شاه [(۲)] دوم غوریشانستی [(۳)] و سیوم جلال الدین منکبرنی. و چهارم ارزلو شاه [(۴)]، پنجم آق سلطان.

محمد پادشاه بزرگ بود. عالم و شجاع و باذل و عالم نواز و جهانگیر و تازنده هر چه از اوصاف پادشاهان بزرگ عادل جهاندار باشد، حق تعالی او را همه کرامت کرده بود، او را در عهد حیات پدر قطب الدین لقب کرده بود، و چون برادر او ملک خان برحمت حق پیوست، پدرش تخت نیشاپور بدو داد و ملک شرف الدین مسعود حسن را اتابک او فرمود، بعد از مدتها لشکرکشی خوارزم بر وی مقرر گشت، و او از جانب مادر هم پادشاهزاده قفچاق بود مادرش دختر قدرخان قفچاق بود، و از کودکی آثار جلادت و فرزاندگی در ناصیه او لامع و لایح بود، و بهر مهم که پدرش بطرف جند و ترکستان فرستاد تمامت آن مهم چنانچه میبایست، بهتر از آن بکفایت میرساند، تا چون قضاء اجل سلطان تکش در رسید، سلطان محمد بطرف جند و ترکستان بود، چون از

آن حادثه خبر یافت بخوارزم آمد، و بر تخت نشست، و در شهور سنه خمس و تسعین و خمسمائه ممالک پدر را تمام در ضبط آورد، و تخت نیشاپور علی شاه را داد چنانچه تحریر یافته است، و رسل بحضرت غزنین و غور فرستاد و صلح طلبید و از لفظ ثقه‌یی از ثقات ملک غور شنیدم منک [(۵)] منهاج سراج ام، که یکی از پیغامها و ملتمسات سلطان محمد آن بود: که من بنده محمد تکش التماس مینمایم

[(۱)] کذا در اصل و پ. راورتی: تگین آباد

[(۲)] راورتی بقرار نسخ خطی: هیروزشاه بیروز شاه، نیروزشاه پیرشاه، زمباور (۲: ۳۱۶) غیاث الدین شیر شاه، او پرشاه

[(۳)] پ: غوری بشانی

[(۴)] اصل: اررلو پ: انولوشاه. نسخ راورتی: اوزلوشاه، ازرلو، اوزولو. مورخان دیگر: اوزلاغ شاه. زمباور:

قطب الدین ازرلاق (ازلاکیا) و دو پسر دیگر: یحیی خورشاه، کوچاتگین

[(۵)] کذا، باملای کنونی: منکه.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۰۷

که مرا سلاطین بفرزندی قبول کنند، و اگر شایستگی فرزندی ندارم میباید که سلطان غازی مادر مرا که خداونده جهانست، در حباله خود آورد و مرا که محمدم به بندگی و فرزندی قبول کند، تا من بنده، همه جهان را باسم و سکه آن جناب اعلی (و) خطبه آن حضرت والا فتح کنم، و به تیغ برای بندگان آن [(۱)] درگاه جهان پناه گشایم، و یکی از بندگان باشم.

چون آن رسالت بادا شد، این معنی با مزاج مبارک سلطان غیاث الدین موافق افتاد، اما رای سلطان معز الدین در آن قرار نگرفت، سلطان لشکرها جمع کرد و بجانب خراسان رفت، و تمام خراسان در ضبط آورد، و چون مراجعت کرد سلطان محمد در عقب ایشان بدو منزل و یا سه منزل آمد، فی الجمله هرگز انهزام کلی نیفتادش، دست آویز مردانه مینمود. چون آن سلطان با عظمت بود، طاقت مقاومت هم نمی آورد، چون سلطان غور در گذشتند، سلطان محمد بدر هراه آمد، و ملک عز الدین حسین خرمیل غوری بخدمت او پیوست، و او جمله خراسان در ضبط آورد، و چون بفرمان حسین خرمیل لشکر بدر هراه آورد، خواجه سعد الدین ترمذی از میان لشکرگاه خود را در شهر انداخت، و مدت یازده ماه هرات نگاه داشت، و لشکر خوارزم بتدبیر حسین خرمیل، آب رود هراه را بستند، و اطراف شهر دریا شد و چنان گشت، که اگر باره شهر نبود، آب از بامهای شهر بلند شدی، و شهر را غرق کردی، یکدو کرت در میان شهر زمین بشکافت، و آب از میان شهر برآمد، اما دفع شد، مدت هشت ماه آن بود که محاربت شهریان با لشکر خوارزم در کشتی بود. چون از حصار گیری یازده ماه بگذشت. سلطان از خوارزم بیامد فرمان داد: تا بندگان آب بکشادند آب روان شد، بقدر سیصد گز از باره شهر با خود برد و رخنه شد، و بعد از هژده روز شهر را به تیغ فتح کردند، و بعد از فتح بطرف بلخ رفت، و بلخ را هم فتح کرد، و ملک عماد الدین عمر اهوازی [(۲)] را که ملک بلخ بود، از دست سلاطین با میان، بجانب خوارزم فرستاد [(۳)]، و او از آنجا بطرف ما وراء النهر و ترکستان رفت، و جمله ملوک و سلاطین افراسیابی که در ممالک

[(۱)] اصل: نه درگاه

[(۲)] پ: عمر الهوازی. متن راورتی: عماد الدین عمر فیواری. بقرار بعض نسخ خطی راورتی، ملک عماد الملک اهوازی.

[(۳)] در بعضی نسخ راورتی عوض فرستاد، رفت.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۰۸

ما وراء النهر و فرغانه بودند بخدمت او پیوستند، و روی به قفچاق [(۱)] خطا آورد، و (در) [(۲)] تمام بلاد و خطهای ترکستان و

بلاساغون و کاشغر خطبه و سکه بنام او شده لشکر خطا که عدد ایشان زیادت از حزر و احصا بود پیش او باز آمدند، و سر ایشان تاینکو [(۳)] طراز بود مردی پیر، اما مردی فیروز جنگ بود، چهل و پنج مصاف کرده بود، در همه ظفر او را بود. سلطان سنجر ملک‌شاه را، و سلطان معز الدین محمد سام را به اند خود [(۴)] شکسته بود و درین وقت بر سر ایشان بود، چون مصاف شد، سلطان محمد را نصرت ربانی در رسید، و لشکر خطا را بشکست، و تاینکو طراز را بگرفت، و بر دست او اسلام آورد او را اعزاز فرمود و نیکو داشت کرد.

ثقه‌یی از ثقات چنین روایت کرد: که چون تاینکو طراز مسلمان شد، سلطان محمد او را بغایت حرمت میداشت، و مدام طلب میفرمود، و احوال گذشته خطا و ملوک ماضی که با او مصاف کرده بودند جمله میپرسید، وقتی در اثناء آن حکایت پرسید: که چندین مصاف که بکردی و پادشاهان بشکستی، از آن جمله مردانه‌تر و قوی‌تر که بود؟ تاینکو طراز گفت: هیچ کس را مردانه‌تر و قوی دست‌تر و دل‌اورتر از غوری ندیدم، اگر او و لشکر او آسوده بودندی، من هرگز او را نتوانستم زد، اما او از لشکر خوارزم باز گشته بود، و با او اندک سوار مانده، و اسپ لاغر شده. سلطان محمد فرمود که راست می‌گویی! رحمه الله علیهم اجمعین.

چون سلطان محمد را چنین فتحی برآمد، دوم سال آن لشکر کشید و چهار صد هزار سوار برگستوان بطرف خطا برد، و گورخان [(۵)] که خان خانان بود بشکست، و تمامت مواشی و بنه و اتباع خطا بدست آورد، و خان خانان

[(۱)] راورتنی: روی به قلج‌خان خطائی آورد. پ: مانند متن

[(۲)] اصل: در، ندارد

[(۳)] اصل:

با نیکو؟ بقرار مجمل فصیحی و دیگر کتب تاینکو و تینکو صحیح است. فصیحی در حوادث ۶۰۶ ه گوید:

سلطان علاء الدین محمد ... چون بولایت طراز رسید، تاینکو امیر لشکر گورخان آنجا بود با او مصاف دادند و تاینکو اسیر شد (۲): (۲۸۴) (ر: ۵۴)

[(۴)] اصل: محمد سام را بلند و خود او شکسته. پ: شام را باید و خود او شکسته. راورتنی: مانند متن، و اندخود، همین اندخوی کنونی ولایت میمنه افغانستان است.

[(۵)] اصل: و کرن خان، پ: مانند متن.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۰۹

از پیش او منهزم برفت، و کشلوخان تار از طرف ترکستان آمده بود، ناگاه برو زده، او را اسیر کرد، و ملک خطا تمام سلطان محمد را مسلم شد، و سلاطین خطا (و) سمرقند و سلاطین افراسیابی را جلا فرمود، و بعضی را شهید کرد، و از آنجا بطرف عراق آمد و ممالک عراق و آذربایجان و فارس او را مسلم گشت، و اتابک سعد را در مصاف بگرفت چنانچه بتقریر پیوسته است، و اتابک یوزبک منهزم شد (و بر تخت عراق پسر خود سلطان رکن الدین غوریشانستی [(۱)] بنشانند، و الغ خان ابی محمد را اتابک و نایب او فرمود، و ملوک غور را نامزد کرد و باز گشت) [(۲)] و بطرف بامیان براند مغافصه [(۳)] سلطان جلال الدین علی سام بامیان را بگرفت و شهید کرد و باز گشت و در سال سنه اثنی عشر و ستمائه از ما وراء النهر بجانب غزنین آمد و بمغافصه [(۳)] مملکت غزنین را مسلم کرد، و سلطان تاج الدین یلدرز از جانب سنگ سوراخ [(۴)] بجانب هندوستان رفت، و ممالک غزنین و زاولستان و کابل تالب سند در ضبط امراء خوارزم آمد، و خانسالار را بغزنین [(۵)] بنشانند و ممالک غزنین و بلاد داور و جروم [(۶)] و تخت هر دو سلطان غیاث الدین و معز الدین محمد سام طاب مرقد هما به پسر مهتر خود سلطان جلال الدین منکبرنی داد و بجانب ما وراء النهر باز گشت، و در سال سنه خمس و عشر و ستمائه بجانب ترکستان در عقب قدرخان که پسر نویان [(۷)] تار بود براند، تا به قعر

ترکستان بطرف شمال پرفت، چندانکه زیر قطب شمالی برسد تا بموضعی که بیاض صبح صادق میشد، و روز طالع میگشت و بجهت [(۸)] و جوب نماز خفتن فتاوی درین [(۹)] معنی علما [(۱۰)] و مفتیان بخارا آوردند، که چون بیاض غایب نمیشود، نماز خفتن واجب شود یا نه؟ باتفاق جواب نبشتند: که نماز خفتن

[(۱)] پ: غورنسانستی. راورتی: مانند متن

[(۲)] جمل بین قوسین در اصل نبود از (پ) گرفته شد

[(۳)] اصل:

معافضه که صحیح آن مغافضه است و معنی آن اخذ فجائی باشد.

[(۴)] ر: ۶۲

[(۵)] در اصل و پ: ببحرین؟ در ترجمه راورتی چنین است و خانسالار کریر را بغزین بشانند. ولی نام اصلی این شخص کرب است.

[(۶)] اصل: حروم. پ: حروم که صحیح آن جروم است بمعنی گرمسیر

[(۷)] اصل: که پسر نویان پار بود؟ راورتی: که پسر یوسف تار بود، پ: نویان تار و نویان بمعنی امیر و شهزاده است.

[(۸)] پ: بجهت ندارد.

[(۹)] اصل: در معنی. پ: درین معنی.

[(۱۰)] اصل: بلعمان؟ پ: علماء

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۱۰

واجب نباشد، چون وقت موجود نمی‌شود بر آن طایفه که در آن زمین باشند.

چون فتح قدرخان تار بر آمد، حادثه کفار چین ظاهر شد، ظلمت فتنه سر از گریبان ظهور بر آورد، و آغاز واقعات اهل اسلام، و نکبت جماعت دین محمدی بود، و آن حال چنان بود: که چنگیز خان را پسری بود مهتر از همه پسران توشی نام بود، درین وقت توشی از ممالک چین در عقب لشکر تار بفرمان چنگیزخان آمده بود، و سلطان محمد از طرف ما وراء النهر و خراسان هم بدان جانب رانده بود، هر دو لشکر با هم افتادند، و میان ایشان مصاف شد و جنگ و قتال و پرخاش و صیال از اول روز تا نماز شام بداشت، چنانکه هر دو صف لشکر بشکل دایره شد، میمنه اسلامیان میسر کفار را بشکست و تعاقب نمود و میسر کفار میمنه لشکر اسلام را منهزم گردانید و تعاقب نمود، برین منوال دایره گرد از آن جنگ و مصاف از بامداد تا شام بداشت. چون شب درآمد، هر دو لشکر از هم باز شدند، آبی بود خورد در میان هر دو لشکر مقابل یک دیگر بکنار آن آب آمدند و منزلگاه کردند، چون صبح برآمد، لشکر مغل کوچ کرده بود و آتش‌ها بلند کرده و گذاشته و رفته. و چون سلطان محمد آن جنگ و قتال و جلادت و کوشش لشکر مغل مشاهده کرد، دیگر روز از آن موضع مراجعت کرد، و خوف ایشان در دل و دماغ او متمکن شد، و بیش در مقابل ایشان درنیامد، یک سبب حادثه اسلام این بوده است، و سبب دوم آن بود: که چنگیزخان در زمین چین و طمغاج و اعالی ترکستان خروج کرد، و آلتون خان طمغاج را که پادشاه ترکستان بالا بود و پادشاه قراخا، مقهور گردانید و ممالک طمغاج و تنگت و اویغور [(۱)] و تار او را صاف شد. و این خبر بسمع سلطان محمد رسید، سودای ملک چین در دماغ سلطان محمد افتاد، و خواست تا از لشکر مغل و حال چنگیزخان به تحقیق خبر یابد. سید اجل بهاء الدین رازی را با جماعت دیگر برسالت چین فرستادند، چون آن رسل بچین رفتند چنگیزخان معتمدان خود با تحف بسیار بنزدیک سلطان فرستاد، از سید بهاء الدین رازی رحمه الله شنیدم: که چون با چنگیزخان رسیدیم، و زیر طمغاج و پسر و عم

[(۱)] اصل و پ: و ممالک طمغاج و نیکبخت و شنکت و ثغر و تار. راورتنی: مانند متن.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۱۱

التون‌خان را حاضر کرد و مارا بخواند، و روی بدیشان کرد، که می‌بینید کار بزرگی و پادشاهی من بمرتبیهی رسیده است: که پادشاه آفتاب فرو شدن بنزدیک من رسل فرستاده است. آخر الامر چون مارا باز گردانید التماس کرد، که رسل طرفین و تجار و کاروان باید که نفایس سلاح، و اقمشه و ظرایف طرفین مدام می‌آرند و می‌برند، میان جانبین عهد مستحکم باشد، و بازرگانان با ایشان روان کرد بقدر پانصد شتر بار از زر و نقره و حریر و طرغو [(۱)] و دیگر ظرایف بفرستاد تا تجارت کنند، از راه اترار بدیار اسلام درآمدند، در اترار ملکی بود قدرخان نام، حدیث کثرت اموال بخدمت سلطان عرضه داشت، و در خیانت و اخذ آن طایفه استجازات خواست، بعد فرمان جمله رسل و تجار را بقتل رسانید و تمام اموال برگرفت و بخدمت سلطان فرستاد، از آن جماعت رسل و تجار، یک ساربانی در حمام بود، از راه گلخن بگریخت، و خود را در بیابان انداخت، و بطرف چین باز رفت، و حال غدر و قتل قدرخان اترار باز گفت، چنگیز خان استعداد انتقام کرد، و لشکرها (ی) چین و ترکستان مستعد گردانید. ثقات چنین روایت کرده‌اند: از آن موضع که بود، هفتصد [(۲)] علم بیرون آورد، زیر هر علم یک هزار سوار مرتب کرد، و سرده سواری را بفرمود: تا سه گوسپند مغلی قدید برگرفتند و یک دیگ آهنین، و روی براه آوردند، و از آنجا که بود تا اترار سه ماهه راه بیابان بود، و اسپ بی‌شمار و مادیان و خصی بجهت شیر و سواری با لشکر روان کرد، و آن بیابان را در مدت نزدیک قطع کرد، و به اترار بیرون آمد، و آن قلعه را و شهر را بگرفت، و تمامت خلق را شهید کرد و از آنجا بطرف بخارا آمد، روز عید قربان سنه ست عشر و ستمائۀ بخارا را بگرفت و خلق را شهید کرد. و علما را بکشت و کتابها را بسوخت.

چنین روایت کرده‌اند: که امام راکن الدین امامزاده رحمه الله در وقتی که او را شهید می‌کردند، این رباعی می‌گفت، رباعی: گفتم که دلم، گفت که خون کرده ماست گفتم جانم، گفت که در پرده ماست

[(۱)] منسوج ابریشمین سرخ رنگ (راورتنی)

[(۲)] اصل: هیصد پ: سیصد. راورتنی: در دو نسخه سه صد و در باقی هفتصد است.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۱۲ گفتم که سگ کوی تو افتاده ماست [(۱)] گفتا: مزن این دم که فرا کرده ماست چنگیز خان بعد از حادثه بخارا، بجانب سمرقند رفت، و سلطان محمد خوارزم شاه، شست هزار سوار از اصناف خلق ترک و غوری و خراسانی در سمرقند بگذاشته بود، ملوک لشکر غور جمله از آن جماعت بودند، سمرقند را بعد از چند روز در محرم سنه سبع عشر و ستمائۀ بگرفت، و جماعت خلق را شهید کرد. چون حدیث آن وقایع بسمع محمد خوارزمشاه رسید، اعم و اغلب حشم که با او بودند، همه لشکر تار و خطا بودند، و حشم و خدم قدیم همه بما وراء النهر گذاشته بود، و طایفه‌یی که برابر ایشان اعتماد کلی داشت، همه بدان طرف بودند، آن جماعت که با او بودند قصد آن کردند تا سلطان را بگیرند، و آن غدر سبب خلاص خود سازند، او را گرفته تحفه بنزدیک چنگیزخان برند، از آن جماعت کسی بخدمت سلطان محمد آمد و باز گفت سلطان حزم نگاه داشت، و شب از لشکرگاه بیرون رفت، تا او را غدر آن جماعت تحقیق شود، آن طایفه نیم شب بحوالی سراپرده سلطان آمدند و حلقه زدند. چون سلطان را در سراپرده نیافتند در لشکرگاه افتادند و تمام لشکر بهم آمد، و سلطان محمد منزهم بطرف نیشاپور آمد، و بهر طرف از اطراف ممالک بنزدیک امرا و ملوک فرمانها نوشت تا قلعه‌های طرف غور و خراسان و عراق را بجهت محافظت عمارت کنند و فتنه در ممالک اسلام ظاهر شد. چون چنگیزخان از هزیمت و تفرقه لشکر اسلام خبر یافت، بعد از فتح سمرقند، شست هزار سوار مغل نامزد کرد، با دو مغل بزرگ یکی یمه [(۲)] و دیگر سوده بهادر. چون از آب عبره کردند، سلطان محمد از نیشاپور بطرف مازندران

درون رفت، بر سر دره تمیشه [(۳)] لشکرگاه داشت، که ناگاه لشکر مغل بدو رسید، از آنجا منهزم شد و پیاده بکوه بر رفت، و کوه کوه به مازندران درون رفت، و پسر رئیس مازندران بخدمت او بود، و پسرش سلطان جلال الدین منکبرنی هم با او بود بدریاء خزر در رفت، و مدتی روزها در جزیره خراب بود، چون لشکر مغل در مازندران سلطان را نیافتند، بجانب عراق بیرون رفتند

[(۱)] پ: سگ کوی تو در ما افتاد.

[(۲)] راورتنی: یمه نوین. پ: یمن توین

[(۳)] اصل: بر سر در کمیشه، پ: بر سر در کمینه. راورتنی: مانند متن و این صحیح است، زیرا تمیشه بگفته حدود العالم شهری بود در ناحیت دیلمیان و فردوسی ازین جای ذکرها دارد، مثلاً: زآمل گذر سوی تمیشه کرد. الخ.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۱۳

محمد خوارزمشاه و چند سواران که با او بودند، از آن جزیره بیرون آمدند و علت شکم بر وی غالب شد و سودا [(۱)] ظاهر کرد و مبطون و معتوه گشت و پسر را که جلال الدین بود گفت: جد نمای تا مرا بخوارزم بری! که ابتداء دولت ما از آنجاست و این بیت بسیار گفتی.

بیت:

مردم چو بکار خویش سر گشته شود به زان نبود که بر سر رشته شود [(۲)] چون علت شکم غالب شد، مجال سوار شدن نماند، بجهت او شتری حاصل کردند و او را در محمل نشانند و بطرف خوارزم روان کردند: در اثناء راه در شهر سنه سبع عشر و ستمائۀ برحمت حق پیوست، سلطان جلال الدین او را بخوارزم برد، و در جوار سلطان تکش دفن کردند، و مدت ملک او بیست و یک سال بود، او را شش پسر بود، علیه الرحمۀ و المغفرۀ و ادام دولت السلطانیۀ- الناصر المحمودیه. و اللہ اعلم.

الحادی عشر قطب الدین ارزلو شاه بن محمد شاه بن تکش

ارزلو شاه پسر سلطان محمد بود، و مادرش قرابت مادر سلطان محمد بود جوار دودمان قدرخان قفچاق، و او ولیعهد تخت خوارزم بود. چون حادثه چنگیزخان ظاهر شد، و سلطان محمد از شط جیحون و حوالی بلخ منهزم شد و باطراف نیشاپور رفت، مادر سلطان محمد و اهل خوارزم از ملوک و امراء اتفاق کردند و قطب الدین ارزلو شاه را بتخت خوارزم بنشانند، و همکنان کمر بستند، و سلاطین (و) ملوک را که از مشرق و ایران و توران بخوارزم محبوس بودند، جمله را در جیحون غرق کردند: هیچیک را زنده نگذاشتند، تا پسر چنگیزخان توشی نام با لشکر گران از ترکستان برآمد و نامزد خوارزم شد.

چون ارزلو شاه را طاقت مقاومت نبود، اتباع و خواهران و مادران و حرم سلطان محمد را، و خداونده جهان که مادرش بود برگرفت، بطرف طبرستان و مازندران برد، و خود را به قلعه لال طبرستان انداخت، و چون توشی پسر چنگیزخان بدر خوارزم جنگ پیوست، در مدت چند روز معدود، شهر خوارزم بگرفت

[(۱)] اصل: و سود ظاهر

[(۲)] کذا در اصل و پ. راورتنی چنین ترجمه کرده: مردم چوبکار خویش سرگشته شوند، بهتر این است که رشته حیات شان بگسلد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۱۴

و خلق را شهید کرد، و شهر را برکند، مگر کوشک اخجک را که قصر قدیم بود، و دخمه تکش خوارزم شاه را باقی گذاشت، و

در عقب اتباع و حرم ارزولو شاه براند، و جمله را اسیر گردانید.

الثانی عشر سلطان رکن الدین غوریشانستی [(۱)]

سلطان رکن الدین پسر محمد خوارزم شاه بود، ولادت او شبی بود، که دیگر روز آن سلطان معز الدین محمد سام طاب ثراه از خوارزم بازگشت، در شهور سنه احدی و ستمائۀ، او را بدان سبب غوریشانستی [(۱)] نامزد کردند، یعنی غوری شکن. چون مملکت عراق در ضبط سلطان محمد آمد:

تخت عراق بدو داد، و دختر ملک الغخان ابی محمد که از بنو اعمام خوارزمشاهیان بود، در حباله خود آورد، و او را نیابت سلطان رکن الدین داد، و تمامت ملک غور و لشکرهای جبال را بخدمت او بگذاشت. چون محمد از عراق بازگشت، ترکان عراق که بندگان اتابکان بودند، جمع شدند و مصاف دادند، و فتح مر خوارزمشاهیان را بود، در شهور سنه اربع عشر و ستمائۀ، مدتی ملک عراق راند، چون لشکر مغل بعراق رسید، و اسلامیان منهزم شدند، جمله اهل خوارزمشاهیان اسیر شدند، و اغلب شهادت یافتند در شهور سنه سبع عشر و ستمائۀ.

الثالث عشر غیاث الدین آق سلطان محمد خوارزمشاه رحمه الله

آق سلطان پسر سلطان محمد بود و چون تخت کرمان و بالش [(۲)] گواشیر، مر سلطان محمد را میسر شد، خواجه زوزن را بتخت کرمان بنشانند. بعد از چند سال خواجه زوزن برحمت حق پیوست، و او مردی با خبر بود، و در خراسان مدارس و رباطات با نام ساخت، و قلعه سلامهیر [(۳)] زوزن را عمارت کرد چون درگذشت، سلطان محمد تخت کرمان به پسر خود آق سلطان داد و به کرمان رفت، و آن ممالک را تا آب دریا و اطراف مکران در ضبط آورد و چون حادثه اسلام ظاهر شد، و چنگیزخان بر ایران غالب گشت، جماعت خطائیان و لشکریان سلطان محمد با براق حاجب خطائی که نو مسلمان بود

[(۱)] پ: غور الثانی. در حاشیه اصل غوری اشانستی

[(۲)] راورتنی: و مسند گواشیر

[(۳)] راورتنی: سلامهیر.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۱۵

بطرف کرمان رفتند، و با غیاث الدین آق سلطان مناقشه و خصومت آغاز شد و او را طاقت مقاومت آن خطائیان نبود، بطرف عراق بتزدیک برادر خود سلطان رکن الدین رفت، و امیر شجاع الدین ابو القاسم را با اسم نیابت و کوتوالی در شهر گواشیر (که) دار الملک کرمان بود بگذاشت، و براق حاجب خطائی با لشکر انبوه بر در شهر گواشیر بنشست و خصومت میان ایشان قایم شد، و مدت چند گاه بداشت، تا سلطان جلال الدین منکبرنی از زمین سند برآمد، از مکران بطرف کرمان رفت، چون بحوالی آن مملکت رسید و براق حاجب خطائی را از آمدن سلطان خیر شد، سلطان را استقبال کرد و شجاع الدین بشهر گواشیر رسید، با او اندک حشمی بود، از براق حاجب اندیشه مند شد، مملکت کرمان بدو داد، و خود بطرف عراق رفت. چون براق حاجب بر کرمان مستولی شد، آق سلطان را با برادر حاجب خصومت افتاد بجانب کرمان باز آمد، و بدست براق حاجب شهادت یافت. علیه الرحمۀ و الغفران.

الرابع عشر سلطان جلال الدین منکبرنی بن سلطان محمد

جلال الدین منکبرنی پسر مهتر سلطان محمد خوارزمشاه در غایت مبارزت و شجاعت و کاردانی. چون سلطان محمد، غور و غزنین

مسلم کرد، و هر دو مملکت بدو سپرد، در آن ممالک نواب او نصب شد، غزنین را بملک کربر [(۱)] داد، فیروزکوه را به مبارز الدین شیرازی داد، و وزارت را به شهاب الدین الب سرخسی مفوض فرمود، و کرمان بملک الامراء داد، پر شور [(۲)] و بو بکر پور بملک اختیار الدین محمد علی خرپوست اضافت فرمود، و چون حادثه چنگیزخان ظاهر شد، سلطان جلال الدین بخدمت پدر بود چنانچه تحریر یافته است، و چون پدر را بخوارزم آورد و دفن کرد، برادرش بتخت خوارزم نشسته بود، و او برادر کهنتر بود، و هر دو از یک دیگر خایف بودند، قطب الدین

[(۱)] اصل: کوبز. متن راورتی: کریز. در نسخ راورتی. کزبر، کونر، کبرتر، پ: کریز که صحیح آن کربر است

[(۲)] همین پشاور کنونی.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۱۶

ارزولو شاه [(۱)] قصد جلال الدین منکبرنی کرد، سلطان جلال الدین را خبر شد از خوارزم بیرون آمد، و روی به بیابان شارسستان آورد، و از آنجا بطرف مغربی نیشاپور و بیابان خراسان بکرمان در آمد، و عزیمت غزنی کرد. ثقات چنین روایت کردند: که در آن بیابان مهتر خضر را علیه السلام بدید، و او را بشارت ملک داد، اما با او عهد کرد، که خون هیچ مسلمان بر دست تو ریخته نشود، و از آنجا بطرف بلاد نیمروز و بلاد بست و داور [(۲)] آمد و بطرف غزنین رفت، و ملک خان هرات که او را امین حاجب نام بود در اول وقایع محمد خرنک [(۳)] غوری، پیش از جلال الدین به هندوستان آمده بود [(۴)]، و درین وقت چون سلطان بغزنین آمد، ملک خان هم بدو پیوست، و چنگیزخان قومی از حشم در عقب او بطرف غزنین بفرستاد و قوتوقونوین [(۵)] که داماد چنگیزخان بود، بر سر آن حشم بود. سلطان جلال الدین پیش حشم مغل باز رفت تا حد پروان [(۶)] کفار را منهزم گردانید و سه کت بدیشان مصاف کرد، و در آن حدود هر سه بار فتح و نصرت او را بود. چون خبر فتح او به چنگیزخان رسید، و او بطالقان خراسان بود چنگیزخان لشکرهای خود بطرف غزنین آورد، سلطان جلال الدین را طاقت مقاومت نبود، بطرف پرشور آمد، بر لب آب سند مصاف شد، و جلال الدین بشکست، و خود را در آب انداخت و منهزم بطرف هندوستان آمد، سلطان سعید شمس الدینا و الدین پیش او کس باز فرستاد، و او عطف کرد، طرف اچه و ملتان رفت، و از آنجا بزمین کرمان و فارس رفت و اتابک ابو بکر فارس خواهر خود را در حباله او آورد، او را مهمان داشت

[(۱)] کذا در اصل. مورخان اوزلاغ و ارضلاق هم ضبط کرده‌اند.

[(۲)] بالای داور بخط نوی زمین نوشته شده

[(۳)] اصل: خزند. متن ترجمه راورتی: در اول وقایع محمد خرنک غوری را کشته و پیش از جلال الدین ... الخ. پ: خورنک

[(۴)] پ: بردند.

[(۵)] اصل: قنقو راورتی: فکو، فتکو. پ: فیفونوش. و الصحیح: قوتوقونوین

[(۶)] اصل و پ: تا حد برواز کفار را ... جمهور: پروان که جبل السراج کنونی شمالی کابل است.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۱۷

و از آنجا بزمین آذربایجان رفت، و کافر گرج [(۱)] را بشکست، و آن ممالک در ضبط او آمد، و با لشکر روم و شام مصاف کرد و منهزم شد و بعاقبت صلح افتاد میان او و میان لشکر شام [(۲)]، و ترنی [(۳)] مغل که ملتان را حصار داده بود، به نزدیک او رفت از پیش چنگیزخان، و اسلام آورد، چند کت لشکر مغل در عقب او برفت و فتح او را بود، بعاقبت در شهر سمنه ثمان یا سمنه تسع و عشرين و ستمائه، در سرحدات آذربایجان بطرف شام و دیار بکر لشکرگاه داشت، لشکر مغل مغافصه بدو رسید منهزم شد بموضعی

رسید از ولایت اخلاط و به دیهی منزل کرد، شحنة ديه او را بشناخت در مصافی که با شامیان کرده بود، برادران و فرزندان شحنة را کشته بود. آن شحنة برین وقت، چون بر وی دست یافت او را شهید کرد، و دیگر روز به پادشاه شام اعلام دادند تأسف بسیار خورد، و کشنده او را سیاست فرمود.

درین حادثه خواهر اتابک فارس بشام افتاد، او را اعزاز کردند و پارس باز فرستادند، و دولت خوارزمشاهیان منقرض گشت، و بقایاء ملوک و حشم ایشان در زمین شام و مصر بودند. رحمه الله عليهم اجمعين و ادام الدولة السلطانية الناصرية و السلام.

[(۱)] اصل و پ: کرخ. راورتی: گرج

[(۲)] اصل: لشکر شاه

[(۳)] کذا. راورتی: تورتی.

پ: لشکر شام و دیگر مغل که ملتان را ... الخ.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۱۸

الطبقة السابعة عشر السلاطين الشنسانيه و ملوک غور (انار الله براهينهم) [(۱)]

اشاره

[بسم الله الرحمن الرحيم] الحمد لله مکنون الظل و النور، و مقدر الڪمون و الظهور، و الصلاة على (نبیه) محمد صاحب الكتاب المسطور. و السلام على آله و اصحابه سادة- القرى و قاده الجمهور. اما بعد: فهذه ذكر السلاطين الشنسانيه و ملوک الغور.

چنين گوید بنده امید وار برحمت سبحانی [(۲)]، منهاج سراج جوزجانی [(۳)] عصمه الله من الغفلة و الفتور، که این صحایف لمعایست از خورشید دودمان سلاطین منصور، و با کوریهی از شجره طیبه ملوک جبال و غور، طیب الله ثراهم و جعل الجنة [(۴)] مٹواهم، بر سبیل نمودار، از اول صبح دولت و ضحوه اشراق سلطنت، و سلسله نسبت عالیه ایشان، تا انتها فرماندهی آن خاندان شهریاری، و ختم ملوک آن دودمان جهانداری رحم الله الماضین منهم، چنانچه استادان ما تقدم در تواریخ ذکر کرده‌اند، تا کسوت این مجموع بذكر فایح ایشان معلم و مطرز گردد [(۵)]، و بعضی از حقوق ایادی آن سلاطین با داد [(۶)] نور الله مرقدهم از ذمه این ضعیف و خاندان امانت او گذارده شود [(۷)] و ناظران را فایده باشد (انشاء الله تعالی) و بالله التوفیق و الیه السداد.

بدانکه ملك الكلام مولانا فخر الدین مبارکشاه المروزی طاب ثراه [(۸)] نسب نامه این سلاطین نامدار در سلك نظم کشیده است، و آن جواهر را در سمط [(۹)] صحت انتظام داده، و سر سلك [آن] لآلی را بصدف شرف پادشاهی ضحاک تازی باز بسته، و از عهد این سلاطین تا باول دولت ضحاک تازی جمله ملوک (را پدر به پدر) ذکر کرده، و این داعی که منهاج سراج است

[(۱)] اشارات اعجامیه که بعد ازین می‌آید، مطابق شرح مقدمه کتابست. در نسخه مطبوعه کلکته بعد از طبقه (۱۱) همین طبقه (۱۷) طبع شده و پنج طبقه بینی را حذف کرده‌اند

[(۲)] اصل: سبحانه

[(۳)] اصل: جرجانی

[(۴)] مط: الجنان

[(۵)] اصل: کردند.

[۶] مط: با نام

[۷] مط: گردد

[۸] مط: طاب مرقد، درباره مبارکشاه (ر: ۶۳)

[۹] اصل: سمت.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۱۹

نویسنده این کتاب [(۱)]، در حرم محترم خداوند ملکه جهان زبیده العصر و الزمان جلال (الدنیا و) الدین سلطان الملكات فی العالمین ماه ملک بنت سلطان السعید غیاث (الدنیا و) الدین ابو الفتح محمد بن سام قسیم [(۲)] امیر المؤمنین انار الله برهانه [(۳)]، در شهور سنه اثنی [(۴)] و ستمائه، در پیش تخت معظم او در نظر آورده است، و آن ملکه جهان این ضعیف را در حجره [(۵)] پادشاهی خود، چون فرزندان در پرورش پادشاهانه داشتی، و شب و روز باصغر [(۶)] سن در حرم او بودی، و در نظر مبارک [(۷)] او تربیت یافتی و آن پادشاه [زاده] را مناقب بسیار است: اول آنچه در تتق بکارت (از دار فنا بدار بقا) نقل کرد. دوم حافظ کلام الله بود. سیوم آنچه اخبار شهادت تمامت در حفظ داشت. چهارم آنچه [(۸)] در سالی یکبار قیام آوردی، و تمام قرآن در دو رکعت نماز ختم کردی. و پنجم آنکه چون پدرش سلطان غیاث الدین محمد سام برحمت حق پیوست، مدت هفت سال روشنائی آفتاب روزی بر وی نتافت، و درین مدت بر سر مصلا معتکف و منزوی بود، رحمه الله علیها (رحمه واسعة و ارزقنا شفاعتها).

حاصل الامر ملک الکلام فخر الدین مبارکشاه این نسب [(۹)] نامه را باسم سلطان علاء الدین حسین جهانسوز در قلم آورده است [(۱۰)] و در ابتداء این روایت از لفظ این زبیده الزمان و خدیجه الاوان [(۱۱)] ملکه جلالی طاب مرقدها شنیدم: که چون بعضی (از) کتاب و تاریخ در نظم آمد، مگر بسبب تغیر مزاجی که فخر الدین مبارکشاه را ظاهر شد، این نظم را مهمل بگذاشت تا چون تخت مملکت بشکوه و فرمایون سلطان غیاث الدین محمد سام زیب و جمال گرفت، این تاریخ بالقاب مبارک او مزین گشت و تمام شد، و او چنین میگوید [(۱۲)]، و الله اعلم بالحقیقه: که ایشان را شنسبانیان خوانند، به نسبت پدری [گویند] که بعد از نقل فرزندان ضحاک در بلاد غور بزرگ شد و شهم و قوی رسید و نام گرفت و غالب ظن آنست: که در عهد خلافت

[(۱)] مط: سراج است، آن کتاب را در حرم ...

[(۲)] مط: قیم

[(۳)] مط: براهینهما

[(۴)] مط: اثنین

[(۵)] کذا در اصل و پ و مط. شاید حجر باشد

[(۶)] مط: در اصغر سن

[(۷)] اصل: و در نظر مبارک شاه او

[(۸)] مط: آنکه.

[(۹)] اصل: نسبت. مط: نسب

[(۱۰)] مط: جهانسوز بنظم کرده است.

[(۱۱)] مط: خدیجه دوران

[(۱۲)] مط: راوی چنین روایت کند.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۲۰

أمیر المؤمنین علی رضی اللہ بر دست علی کرم اللہ وجہہ ایمان آورد، و از وی عہدی و لوایی بستند، و هر که از آن خاندان به تخت نشست، آن عہد و لوای علی بدو دادندی [(۱)]، و محبت ائمه و اهل بیت مصطفی صلی اللہ علیہ و سلم، در اعتقاد ایشان راسخ بود.

(رحمهم اللہ و اللہ اعلم بالصواب و الیہ المرجع و المآب)

ذکر الاوائل منهم و نسبتهم و آبائهم الی الضحاک

یعرف بتازی ذکر ضحاک در طبقات ملوک اوایل رفته است، و مدت ملک او یک هزار سال، کم یک و نیم روز بود و علماء اهل تواریخ را در نسبت او و آباء او تا مهتر [آدم و تا] نوح علیهما السلام بسبب [او و آبای او تا مهتر آدم و تا] طول مدت اختلاف بسیار است، و آن جماعت که او را از فرزندان مهتر نوح علیہ السلام دانند [(۲)] چنین آرند: که ضحاک بن علوان بن علاق بن غوض بن آرم بن سام بن نوح علیہ السلام [(۳)]، و باز [(۴)] گفته‌اند: اسم او بیوراسب بن ارونداسب بن طوح [(۵)] بن کابه بن نوح علیہ السلام. و بعضی گفته‌اند: بیوراسب بن رنکا و بن تازیو بن سد بن فراول بن سیامک بن مشی بن کیومرث، بن آدم علیهما السلام [(۶)].

اصحاب تواریخ چنین روایت کرده‌اند [(۷)]: که ارونداسب پدر ضحاک بود، پسر پسر تازیو برسد [(۸)]، و باتفاق اهل تواریخ این تازیو برسد [(۹)] پدر همه عرب بود (و برادر هوشنگ ملک بود) و عرب را تازی به نسبت او طبقات ناصری ج ۱ ۳۲۰ ذکر الاوائل منهم و نسبتهم و آبائهم الی الضحاک ص: ۳۲۰

[(۱)] مط: بتخت نشستی آن عہد را که أمیر المؤمنین علی نوشته بود، بدو دادندی، و او قبول کردی آنگاه پادشاه شدی، و ایشان از جمله موالی علی بودند کرم اللہ وجہہ و محبت ائمه الخ

[(۲)] اصل: دارند

[(۳)] کذا. در مط چنین است: ضحاک بن علوان بن عملاق بن عاد بن عوض بن آدم بن سام بن نوح. راورتی: ضحاک بن عنوان (علوان) بن عملاق (عملات، علاق) بن عاد بن عاص (عوص، عوض) بن آرم بن سام بن نوح بن لمک

[(۴)] مط: و بعضی گفته‌اند

[(۵)] راورتی: طوح یا طماح یا طرح

[(۶)] راورتی: بیوراسب بن ارونداسب بن (نکبار، زنبکا) بن تازیو برسد (تازیو برسید، یا تازیو برشید یا تازیو نرسد یا تبور یا تازیور) بن فراول (فراول) بن سیامک بن مبشی (مشبی) بن کیومرث بن آدم. و برخی گفته‌اند: که کیومرث بن لاود بن سام بن نوح بود

[(۷)] مط: کنند

[(۸)] مط: نرسد، راورتی:

تازیو یا تاربویا تازیو

[(۹)] مط: نرسد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۲۱

باز خوانند و سیادت و امارت عرب ورا، و اتباع او را بود، و ازو به پسر او رسید زنبکا و ازو به پسر او ارونداسب، و او [(۱)] مردی عادل و عاقل و خدای ترس بود، و او را پسری رسید، ضحاک نام کرد بس قتال و ظالم و فتان و جابر [خاست] شیطان او را از راه

برد [(۲)]، تا به ره گذر پدر [(۳)] چاهی حفره [(۴)] کرد، پدرش پیر شده بود، در آنجا افتاد و هلاک شد و ضحاک پادشاه عرب شد [(۵)]، و همه دنیا بعد از جمشید بگرفت، و به سحر و ظلم همه [(۶)] جهان در ضبط آورد. صاحب تاریخ مقدسی چنین می‌آرد: که او را نائی بود از زر ساخته و آن نای را هفت منفذ بود. هر منفذی بنام اقلیمی از ربع مسکون، و اهل هر اقلیمی که در وی عصیان آوردندی، در منفذی که با اسم آن اقلیم بود سحر بکردی و بدمیدی، قحط و وبا در آن اقلیم ظاهر شدی، چون یک هزار سال از ملک او بگذشت، حق تعالی خلق دنیا را از (دست) تعدی و ظلم او خلاص بخشید، و ملک به افریدون رسید، و ضحاک را بگرفت، و در چاه دماوند عراق حبس کرد. *یفعل الله ما یشاء*.

ذکر بسطام ملک الهند و السند [(۷)]

ابن بسطام از دست ضحاک مملکت هندوستان داشت، و او یکی از فرزندان ضحاک (بود) و هو بسطام بن مشهار بن نریمان [(۸)] بن افریدون بن مرساس بن سبامند بن سییداسب بن ضحاک بن سهراب بن شیداسب بن سیامک بن مرساس بن ضحاک. چون ضحاک گرفتار شد، افریدون بجهت ضبط هندوستان لشکر فرستاد، بسطام را طاقت مقاومت لشکر افریدون نبود، بجانب جبال شقنآن [(۹)] و بامیان رفت و آنجا ساکن شد، دیگر بار لشکر افریدون در عقب او نامزد شد، بسطام از جبال

[(۱)] مط: و ارونداسب مردی عادل

[(۲)] مط: ببرد

[(۳)] مط: بر راه گذر پدر

[(۴)] مط: حفر

[(۵)] مط: گشت.

[(۶)] مط: تمام

[(۷)] راورتنی گوید: که در بعضی نسخ ملک الهند و الغور هم آمده

[(۸)] مط: مهشاد بن ندیمان. راورتنی:

بسطام بن مهشاد (مشهاد، ممشاد، شاد، شهاد، شهامدان) بن نریمان (ندیمان) بن افریدون (فریدون) بن ساهند (سامند) بن سپنداسب (اسپند) اسپ بن ضحاک بن سهراب (مطابق به جهان آرا: سهران) بن شیداسب بن سیامک بن مریناس (مرساس، مونس) بن ضحاک الملک (ر: ۳)

[(۹)] مط: شفتان. که صحیح آن شقنآن است و یکی از مناطق ولایت قطغن افغانی میباشد، و اکنون شقنآن گویند. حدود العالم آنرا شقنآن ضبط کرده.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۲۲

شقنآن و طخارستان بر وجه شکار و طوف جبال غور، چند کورت آمده بود، و آن موضع را از کثرت چشمه سارها هزار چشمه نام بود، بسطام در این وقت بسبب لشکر افریدون بغور آمد، و در پای کوه زار مرغ [(۱)] سکونت ساخت و اینجا از اصحاب تاریخ دو روایت است. یک روایت آنست [(۲)] که در قلم آمد دوم روایت آنست [(۳)] از منتخب ناصری: که یکی از اکابر غزنین در عهد سلطان غازی معز الدین محمد سام نور الله مضجعه [(۴)] پرداخته است:

چنین روایت کند: که چون افریدون بر ضحاک غالب شد و ممالک بگرفت، دو برادر او و فرزندان او به نهاوند افتادند، برادر مهتر را (که) سور نام بود امیر شد، و (برادر) کهتر را که سام نام بود سپه‌سالار شد، و امیر سور را دختری بود، و سپه‌سالار را پسری. هر

دو عمزادگان از خوردی [(۵)] نامزد یک دیگر بودند، ایشان دل بر همدیگر نهاده، سپه‌سالار سام وفات کرد، و پسر او (نیک) شجاع و مبارز رسیده بود، چنانچه دران عهد بمردی و جلادت نظیر نداشت، بعد از فوت پدر او حاسدان پیدا آمدند و او را پیش امیر (سور) سعایتها کردند، عم را دل بر وی گران شد، و عزم کرد: تا دختر (را) بملکی دهد از ملوک اطراف. چون آن دختر را خبر شد عمزاده را اعلام داد، شبی بیامد و در قلعه بکشاد، و ده سر اسب گزیده از آخر امیر سور باز کرد، و دختر (را) و اتباع او را برنشانند، و چندانچه امکان داشت از نقود بر گرفت، و روان شد، و خود را بر سیل تعجیل به کوه پایه‌ها غور انداخت [(۶)]، و آنجا مقام داشت [(۷)]، و گفتند:

زومندیش [(۸)]، آن موضع را مندیش [(۹)] نام شد و کار ایشان آنجا استقامت پذیرفت [(۱۰)]، و بروایت اول: چون امیر بسطام و اتباع او بدان موضع مقام ساختند، خبر به افریدون بردند. خواست تا سیوم کرت لشکر نامزد قمع و قلع بسطام و اتباع او کند، و او را بدست آرد، پسران افریدون

[(۱)] متن اصل: زار مرغ، بالای زار (سار) هم نوشته شده. در نسخ راورتی: مرغزار و زلومرغ هم آمده. پ: رامرغ. (ر: ۲۶)

[(۲)] مط: ابن است

[(۳)] مط: و روایت دوم از منتخب تاریخ ناصری

[(۴)] مط: ضریحه

[(۵)] مط: خوردگی

[(۶)] مط: انداختند

[(۷)] مط: مقام ساختند.

[(۸)] اصل: زومندیس. مط و پ و نسخ راورتی: زومندیش

[(۹)] اصل: ملندیش مط: بمندیش متن راورتی: مندیش. نسخ راورتی: لمندیش، دومندیش بلندیش، درین باره (ر: ۲۶) [(۱۰)] مط: یافت.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۲۳

تور و سلم، برادر خود ایرج را که بر تخت ایران بود بغدر کشتند و شاه افریدون را بدان سبب دل نگرانی و تفرقه ظاهر شد، بانقام بسطام نرسید. چون بسطام فرصت یافت، روی بعمارت جبال و اطراف غور آورد، معتمدان بخدمت شاه افریدون فرستاد و صلح طلبید، و افریدون اجابت کرد، بسطام چون امان یافت، اتباع و اشیاع و قبایل عرب، که متصلان ضحاک بودند، از اطراف روی بجبال غور نهادند، و دران مملکت سکونت ساختند، و عدد آن قبایل بسیار شد. چون حق تعالی خواسته بود که از ان اصل، پادشاهان دیندار و ملوک کامگار در رسند، بران قبایل برکت کرد تا عهد اسلام دریافتند، و از معدن صلب ایشان جواهر سلطنت در سلک جهاننداری انتظام یافت، و هزار و اند [(۱)]، منبر و محراب بعوض بتکده‌ها قدیم وضع شد، و شعار اسلام تا نهایت بلاد هندوستان که بدریای چین متصل است، ظاهر گشت. رحمهم الله علیهم (اجمعین).

و این سلاطین را بندگان رسیدند: که هر یک در بسیط جهان بساط عدل (به) گسترده و قصور احسان و بذل مرفوع کردند، والی یومنا هذا وارث (آن سلطنت) و قایم بامور آن مملکت، در صدف بختیاری سلطان معظم ناصر الدنیا و الدین ابوالمظفر محمود بن السلطان (قسیم امیر المؤمنین) خلد الله ملکه و سلطانه است، که در پادشاهی مخلص باد.

و سلاطین دودمان شنسبانی را بر چهار طبقه نهاده‌اند: اول این طبقه که ذکر آن تحریر می‌یابد [(۲)] و دار الملک این سلاطین

حضرت فیروز کوه بود، دوم طبقه سلاطین بامیان که شعبه‌یی بودند ازین دوحه شاهی، و سیوم طبقه سلاطین غزنی [(۳)] که دار الملک سلطان (معز الدین) محمد سام غازی بود، و بندگان خاص او که (بعد از او) بتخت نشستند. و چهارم طبقه سلاطین هندوستان که ارث [(۴)] آن مملکت و خلافت آن دولت بدیشان رسید، و از ان دوده شنسبی بمسند جهانبانی نصب شدند. رحم الله [(۵)] الماضین و خلد دولة الباقین منهم الی یوم الدین [(۶)]. و آن قدر که معلوم شد از تواریخ آن دودمان در قلم آمد، اگر چه ترتیب آن پروانه بود [(۷)].

[(۱)] مط: و اند هزار

[(۲)] مط: می آید

[(۳)] مط: غزنین

[(۴)] اصل: وارث. مط: ارث

[(۵)] مط: طاب مرقد العاضین الخ ...

[(۶)] مط: القیامه

[(۷)] مط: ترتیب آن بولا نبود و الله اعلم.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۲۴

الاول منهم امیر فولاد غوری شنسبی (علیه الرحمه)

امیر فولاد غوری یکی از فرزندان ملک شنسب بن خرنک [(۱)] بود، و اطراف جبال غور در تصرف او بودند [(۲)]، و نام پدران خود احیا کرد. چون صاحب - الدعوت العباسیه ابو مسلم مروزی خروج کرد، و امراء بنو امیه را از ممالک خراسان از عاج و اخراج کرد [(۳)]، امیر فولاد حشم غور را بمدد ابو مسلم برد، و در تصرف آل عباس و اهل بیت نبی، آثار بسیار نمود، و مدتها عمارت مندیش [(۴)] و فرماندهی بلاد جبال (و غور مضاف بدو بود، در گذشت و امارت به فرزندان برادر او بماند، بعد از آن احوال ایشان معلوم نشد، تا عهد امیر بنجی نهاران (و الله اعلم).

الثانی امیر بنجی نهاران شنسبی

امیر بزرگ بود و در غور ذکر او سایر است، و او را از کبار ملوک غور دارند و جمله سلاطین از فرزندان او بودند، و نسبت ایشان چنین یافته شد که در قلم آمد: (امیر) بنجی بن نهاران بن درمیس بن وزن، بن هین، بن بهرام بن حجش بن حسن بن ابراهیم بن معدل، بن باسد بن سداد بن ضحاک [(۵)].

و امیر بنجی بس خوبی و گزیده اخلاق بود، و بهمه اوصاف ستوده و آثار پسندیده موصوف بود، و چون دولت آل عباس استقامت گرفت، و ممالک اسلاف در ضبط [آورد، بخدمت] خلفاء بنو العباس آمد، و اول کس که ازین دودمان بدار الخلفه رفت و عهد و لوا آورد، امیر بنجی نهاران بود

[(۱)] مط: خرنک، راورتی: مطابق بمتن

[(۲)] مط: در تصرف او آمد

[(۳)] مط: اخراج واجب داشت.

[۴] اصل: بلندی. مط و راورتی: مندیش (ر: ۲۶).

[۵] کذا. متن مط: امیر بنجی بن نهاران بن درمیش بن درت بن هین بن بهرام بن حجش بن ابراهیم بن معد بن اسد بن شداد بن ضحاک. مطابق بیک نسخه ماخذ مطبوع: درت بن ورمیشان بن تروترون بن بروثر، بن شنسب بن حرنک بن بین بن منشی بن وژن بن هین الخ ... راورتی: بنجی بن نهاران بن ورمیش بن ورمیشان: (ورمیشان، درمنشان، ورمشان، ورهیشان) بن پرویز بن حرنک بن بین بن منشی بن وژن (وزن، درت، ورت) بن عین (هنین) بن بهرام بن حجش (خجش جحش) بن ابراهیم بن معد (معد) بن اسد (ناسد) بن شداد بن ضحاک.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۲۵

و سبب رفتن او بحضرت امیر المؤمنین هارون الرشید آن بود: که (در) غور قبیله بود، که ایشان را شیشانیان [(۱)] خوانند، و ایشان دعوی آن کنند، که اول پدر ایشان اسلام آورده است (و آنگاه) شنسبانیان محمد را بلفظ غور حمد [(۲)] گویند، و چون ایشان ایمان [(۳)] آوردند، ایشان [را] حمدی گویند بمعنی محمدی [(۴)]. و در عهد امیر بنجی از آن قبیله شیشانیان مردی بود [(۵)] نام او شیث بن بهرام، و بلفظ غوریان شیث را شیش [(۶)] گویند، (و این قبیله را شیشانیان بدین امر باز خوانند) امیر شیش را بامیر بنجی بجهت عمارت غور مناقشت رفت [(۷)]، و فتنه در میان خلق غور ظاهر شد، از طرفین جمله اتفاق کردند: که هر دو امیر بنجی و شیث [(۸)] بحضرت خلافت روند، هر که از در الخلافه عهد و لوا آورد امیر او باشد، و هر دو تن استعداد سفر کردند، و روی بدار الخلافه نهادند [و تخت خلافت بجمال امیر المؤمنین هارون الرشید مزین بود].

راوی چنین گوید: که بازرگانی بود دران دیار، یهودی بر دین مهتر موسی علیه السلام، و آن بازرگان را با امیر بنجی محبتی بود، و او سفر بسیار کرده بود و بتجارت [(۹)] رفته، و حضرت ملوک اطراف دیده، آداب درگاه ملوک و سلاطین شناخته (بود)، [او] بامیر بنجی همراه شد، و مقصود و مطلوب [امیر بنجی] را معلوم داشت، امیر بنجی را گفت: اگر من ترا ادبی تعلیم کنم و حرکات و سکانات در آموزم، و معرفت و مراتب درگاه خلافت و حضرت سلاطین تلقین واجب دارم تا بدان سبب امارت و ایالت (ممالک) غور حواله تو شود، با من عهد بکن، که در کل ممالک (تو) بهر موضع که خواهم جمعی از بنی اسرائیل و متابعان مهتر موسی را علیه السلام جا [ی] دهی و ساکن گردانی! تا در پناه تو و ظل حمایت ملوک و فرزندان تو آرمیده باشند. بنجی نهاران با آن تاجر بنی اسرائیل عهد کرد: که چون شرط نصیحت و تعلم آداب ملوک و خدمت درگاه خلافت مرا تعلیم کنی، جمله ملتسمات تو بوفای رسانم و مقترحات [(۱۰)] تو در کنار تو نهم. چون از جانبین عهد مستحکم شد، آن تاجر

[(۱)] اصل: شنسبانیان

[(۲)] اصل: احمد. مط: حمد، نسخ راورتی: حمد

[(۳)] مط: اسلام.

[(۴)] مط: ایشان حمدی گفتند یعنی محمدی. نسخ راورتی: محمدی

[(۵)] مط: امیری بود

[(۶)] اصل: شیش.

[(۷)] منازعت رفت

[(۸)] مط: شیش

[(۹)] مط و: در کارها تجارب یافته

[(۱۰)] مط: مفرحات.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۲۶

(بنی اسرائیل) او را آداب ملوک و خدمت در گاه (خلافت و) سلاطین (و شرایط تعظیم) دار الخلافه تعلیم دادن گرفت و بجهت او لباس قبا و کلاه و موزه و زین استعداد (کرد) سواری و کار بستن اسلحه تلقین و تفهیم مهیا و مرتب میکرد، چنانچه منازع او شیش [(۱)] بن بهرام را از آن جمله هیچ معلوم نبود تا چون بدار الخلافه رسیدند، شیش [(۱)] بن بهرام همچنان با لباس مختصر غوریانه که در خانه معهود او بود در رفت، و امیر بنجی نهاران با لباس امیرانه و (زی) مهترانه، و استعداد و آداب، بحضرت خلافت آمد، بعد آداب [(۲)] خدمت در گاه خلافت، بوقت فرصت (هر دو) آنچه مقصود هر دوی ایشان بود با شرایط خدمت، بموقف عرض رسانیدند، و حال منازعت با یک دیگر بخدمت وزیر و استاد الدار [(۳)] باز گفتند و مقصود و مطلوب کلی در میان آوردند. امیر المؤمنین هارون الرشید، بعد از آنچه قصه ایشان را مطالعه فرموده بود، و نظر مبارک او بحال ایشان ملحق شده، در حق امیر بنجی نهاران تربیت فرمود. چون امیر بنجی نهاران از جمال نصیب شامل و نصاب کامل داشت، و بحسن طبیعت [(۴)] و طراوت زینت آراسته بود، بر لفظ مبارک امیر المؤمنین رفت: هذا قسم [(۵)]، یعنی این بنجی نیکورویست، و آداب امارت و اسباب فرماندهی و ایالت و حسن صورت و صفاء [(۶)] سریرت، جمع دارد، امارت غور حواله او باید فرمود، و پهلوانی (لشکر) ممالک غور حواله شیش [(۷)] بن بهرام باید کرد، و به تشریف دار الخلافه هر دو بدین اسم مشرف شدند و بجانب غور باز آمدند بحکم فرمان حضرت خلافت مراجعت کردند، و از آن عهد لقب سلاطین شنسبانی از لفظ مبارک امیر المؤمنین هارون الرشید قسم امیر المؤمنین گشت (رحمهم الله اجمعین) چون هر دو تن بغور باز آمدند، امارت شنسبانی و پهلوانی شیشانیان را، و تا بدین عهد هم بدان [(۸)] قرار بود. سلاطین انار الله براهینهم همه شنسبانی بودند

[(۱)] اصل: شیش

[(۲)] مط: و بعد از یافت خدمت

[(۳)] مط: و اسناد دار الخلافه

[(۴)] مط: طینت.

[(۵)] مط: که هذا قسم امیر المؤمنین

[(۶)] مط: و صفای

[(۷)] اصل: شیش

[(۸)] مط: بران.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۲۷

و پهلوانان چنانچه مؤید الدین فتح کرماخ [(۱)]، و ابو العباس شیش، و سلیمان شیش همه شیشانیان بودند. رحمه الله عليهم اجمعین.

الثالث امیر سوری بن محمد رحمه الله

از عهد امیر بنجی تا بدین عهد، حال امارت غور یافته نشد در تواریخ که مفصل آورده شدی، چون اتساق [(۲)] این طبقات در حضرت اعلی دهلی لازال اعلی بود و ممالک اسلام را بواسطه فتنه کفار مغل خذلهم الله تفرقه دیار و اختلاف اطراف پیدا آمده بود، امکان نقل کردن از آن تاریخ که در بلاد غور در نظر آمده بود نبود، بضرورت آنچه از تاریخ ناصری، و تاریخ [ابن] هیصم نابی [(۳)] و بعضی سماعی که از مشایخ غور حاصل شده بود، در قلم آمد، از ناظران رجاء عفو باشد [(۴)].

چنین آرند: که امیر سوری ملک بزرگ بود، و ممالک غور بیشتر در ضبط او بود، و چون بعضی از غور چنانچه والشتان [(۵)] علیا و سفلی بشرف اسلام مشرف نبودند، در آن وقت ایشان را با هم خصومت می‌بود، و صفاریان چون از بلاد نیمروز، بطرف بست و بلاد داور آمدند، یعقوب لیث لک لک امیر تکین آباد را که بلاد رخج است بزد [(۶)]، طوایف غوریان بسرحدهای سند [(۷)] تحصن جستند، و (به) سلامت ماندند، اما ایشان را

[(۱)] اصل: یح. متن راورتی و مط: فتح کرماخ. نسخ راورتی: بنج، ینج. گمان می‌رود که صحیح این کلمه کرماج باشد، که بین کابل و دریای سند بین ولایت پختیای جنوب کابل واقع بود، و ابن بطوطه در ۷۳۴ ه از آنجا گذشت و گوید: و منها (کابل) رحلنا الی کرماش و هی حصن بین جبلین تقطع به الافغان (رحله ابن بطوطه ۲۴۱)

[(۲)] اصل: الشان

[(۳)] در دو نسخه ماخذ مط: نانی.

راورتی: ثانی (ر: ۴)

[(۴)] مط: عفو میباشد

[(۵)] اصل: وانستان. مط: والشیان. راورتی گوید که در نسخ قلمی بصور مختلف: والشتان، وایشان، و الشیان آمده، و در دو نسخه زاولستان است، ولی اصح آن والشتان بوده که بجنوب شرق غور واقع و اکنون ضمیمه حکومتی‌های تیری و دهرات ولایت قندهار است. و مردم آنرا حاضرًا بالشتان گویند (ر: ۲۷)

[(۶)] اصل: یعقوب لیث لکه لک سیر لاتکین آباد را که بلاد حج است. مط و پ: مانند متن. حواشی مط و راورتی گوید که لک لک در بعضی نسخ: لکا لک، لکن لک است. متن راورتی: لک امیر ایتکین آباد که از بلاد رخج است بظن غالب صحیح این کلمه لوبک است، که نام یک خاندان سلطنت زابل بود و من شرح آنرا باستناد منابع تاریخی در رساله لویکان غزنه فراهم آورده‌ام، و از طرف انجمن تاریخ کابل طبع شده است، به آن رساله رجوع شود.

[(۷)] مط: طایفه غوریان بسرها سنگ (سرها و سنگ سرحدها رسند). متن راورتی نیز چنین است: به سنگها و صخرها تحصن جستند. که همان صورت متن مأخوذ از اصل و پ اصح بنظر می‌آید.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۲۸

مدام خصومت با هم می‌بود، اهل اسلام و اهل شرک را، چنانچه کوشکی با کوشکی [(۱)] دیگر جنگ داشتی، و مدام منازعت کردند، و بسبب حصانت جبال راسیات که در غور است هیچ غیری را با ایشان [(۲)] استیلا نمی‌بود، و سر جمله مندیشیان [(۳)] شنسبانی امیر سوری بود، و در غور پنج باره کوه بزرگست و عالی [(۴)]، که اهل غور اتفاق دارند، که از راسیات جبال عالم است، یکی از آن زار مرغ مندیش است [و چنین تقریر کردند] که قصر [(۵)] و دار الملک شنسبانیان در دامن آن کوه کنند و گویند: که سیمرغ زال زر، را که پدر رستم بود، در آن کوه پرورده است، و بعضی از ساکنان دامن آن کوه (چنین) تقریر کنند: که در سنین که میان خمسمائه و سمانه بود، از آن کوه آواز ناله و تعزیت آمد، که زال زر در گذشت. کوه دوم سرخ غر [(۶)] نام دارد، هم در ولایت مندیش [(۷)] است بحدود تجیز [(۸)]. کوه سیوم [در] اشک [(۹)] است ببلاد تمران، که عظمت و رفعت آن زیادت از همه بلاد غور است، و بلاد تمران در شعاب و اطراف آن کوه است. و چهارم کوه ورنی [(۱۰)] است که بلاد داور و والشت [(۱۱)] و قصر کجوران [(۱۲)] در شعاب و اطراف اوست. و پنجم کوه روئین [(۱۳)] است در بلاد غور با حصانت و رفعت تمام، و گفته‌اند: که پنجم فج خیسار [(۱۴)] است که طول و امتداد

[(۱)] مط: کوشک با کوشک جنگ داشتی. راورتی: کوشک با کوشک

[(۲)] مط: بدیشان.

[(۳)] اصل: بلندیشیان

[(۴)] مط: بزرگ و عالی است.

[(۵)] راورتی: که کوشک و دار الملک شنسبانیان در دامن آن کوه است

[(۶)] اصل: سر حصر. پ سر حصر. مط: سر حصر. راورتی گوید:

که در یک نسخه کهنه سرخ غر نوشته شده، و در دیگر نسخ بصور مختلف سرخضر، سرخف سرخضر، سرحفر، سرحصر، سرحضر آمده، که از همه سرخ غر بصحت اقرب بنظر می آید، و غر در پنبتو بمعنی کوه است.

[(۷)] اصل: لمندیس

[(۸)] مط: تخبر. متن راورتی:

تجیر کوه. پ: در حدود بجز. نسخ قلمی راورتی: تخیر، تخر، تجز، تخر، جین، تجین، چین.

[(۹)] پ: در، ندارد

[(۱۰)] مط و پ: وزنی. راورتی: ورنی.

[(۱۱)] راورتی گوید: که در بعضی نسخ داور و والش است، و در نسخه پترسیورگ غور و والش آمده، و به (کورو والش) بیهقی نزدیکی دارد، که بین غزنی و مندیش واقع بود، کذا در بعضی نسخ زاریستان یا والسجان هم آمده، و راورتی چنین خوانده: که بلاد داور و زاولیست. برای تطبیق و تصحیح (ر: ۲۷ و ۲۸) آخر کتاب.

[(۱۲)] مط: کحوران (ر: ۲۷ و ۲۸) پ: کوران

[(۱۳)] مط: روین. پ: رواین.

[(۱۴)] مط: فج و خیسار.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۲۹

و رفعت او از حدوهم و درک فهم و ذهن بیرون است. در شهر سنه تسعین و خمسمائه بر بالای او یک قصر از تنه درخت آبنوس یافتند زیادت از دو هزار من، و کیفیت وضع و وقع آن هیچکس درک نکرد.

الرابع ملک محمد سوری

صاحب تاریخ ابو الحسن هیصم بن محمد نابی [(۱)] چنین می آورد: که چون امارت خراسان و زاوولستان از سامانیان و صفاریان بامیر سبکتگین رسید، و او چند کرت از بست بطرف جبال غور لشکر کشیده بود و قتال بسیار کرده.

چون تخت بامیر محمود سبکتگین رسید، امارت غوریان بامیر محمد سوری رسیده بود و ممالک غور را ضبط کرده، تا گاهی [(۲)] سلطان محمود را اطاعت نمودی، و گاه طریق عصیان سپردی، و تمرد ظاهر کردی، و آنچه از خراج اسلام مقرر بود باز داشتی، و به اعتماد قلاع [(۳)] متین و شوکت و عدت وافر مخالفت [(۴)] برزیدی [(۵)]، و دل سلطان محمود مدام بدان سبب نگران میبود و به سبب قوت رحمت و شوکت و اجبال [(۶)] (و) حصانت و رفعت جبال ملتفت خاطر می بود، تا با لشکر گران بجانب غور آمد، و او در قلعه آهنگران محصر شد و مدتها آن قلعه نگاه داشت و قتال بسیار کرد، و بعد از مدتها بطریق صلح از قلعه فرود آمد و بخدمت سلطان محمود پیوست، و سلطان او را [(۷)] و پسر کهتر او که شیش [(۸)] نام بود، بجانب غزنین برد، بدان سبب که امیر محمد سوری پسر کهتر (خود) را دوست داشتی، چون بحدود گیلان [(۹)] رسید امیر محمد سوری برحمت حق پیوست. بعضی

چنان روایت کنند:

که او چون اسیر شد، از غایت حمیت که داشت، طاقت مذلت نیاورد، خاتمی داشت در زیر نگین زهر تعبیه کرده بودند، آنرا بکار برد و درگذشت. سلطان پسر او شیش را بغور باز فرستاد، و امارت غور به پسر مهتر او

[(۱)] مط: ابو الحسن الهیضم بن محمد النابی. رورتنی: ابو الحسن الهیضم محمد فابی و در بعضی نسخ: ثانی. پ: نائی (ر: ۴)

[(۲)] مط: تا گاه

[(۳)] اصل: قلاش

[(۴)] اصل:

خلافت

[(۵)] برزیدن بر وزن و معنی ورزیدن که مداومت در کار باشد (برهان)

[(۶)] اصل: جیال.

مط: جبال. شاید اجیال جمع جیل باشد بمعنی گروه مردم

[(۷)] مط: او را با پسر

[(۸)] راورتنی: شیش.

[(۹)] راورتنی: کیدان. مط: گیلان که باین نام تاکنون جائی در حدود غزنه موجود است.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۳۰

داده بود، امیر بو علی بن محمد بن سوری، چنانچه بعد ازین تحریر یابد (انشاء الله العزیز) و السلام علی من اتبع الهدی.

الخامس الملك ابو علی بن محمد سوری

میر ابو علی مردی نیکو سیرت و گزیده اخلاق بود، و بحسن اعتقاد موصوف و در عهدی که پدرش امارت غور و جبال مندیش [(۱)] داشت، همه خلق را نظر بر وی بود، و محبت او در مزاجها مرکب. و هر چند پدرش بامیر سبکتگین و سلطان محمود رحمهما الله تمرد [(۲)] میکرد، امیر ابو علی مدام بخدمت سلطان اخلاص و طواعیت خود ظاهر میگرددانید، و مکتوبات مشتمل بر اظهار فرمان برداری و محبت در قلم می آورد، و بحضرت غزنین میفرستاد، چون تمرد پدرش از حد اعتدال تجاوز کرد، سلطان از غزنین لشکر آورد، بعد از کوشش بسیار امیر محمد سوری را بدست آورد، و او را با خود بطرف غزنین برده، امیر ابو علی را امارت غور داد، چون ابو علی بغور نصب شد، بجای خلق نیکوئی کرد (و بناهای خیر فرمود، و در بلاد غور مساجد جامع) و مدارس بر آورد و اوقاف بسیار تعیین فرمود، و ائمه و علما را عزیز داشت، و تعظیم زهاد و عباد از لوازم احوال خود شمرد، و خلق ممالک غور در عهد او برفاهیت روزگار گذاشتند (و برادر او شیش بن محمد در ظل حمایت او روزگار میگذرانید) چون مدتی از عهد دولت [(۳)] او بر آمد و مملکت غزنین از محمود به مسعود رسید، امیر شیش را پسری عباس نام در غایت قوت و شوکت در رسید، خروج کرد، و عم خود امیر ابو علی را بگرفت و ممالک غور در ضبط آورد. و السلام علی من اتبع الحق و الهدی.

السادس الملك (الامیر) عباس بن شیش (بن محمد بن سوری)

امیر عباس مرد شجاع بود، و بی باک و دلیر بیرحم و در غایت رجولیت و شهامت، چون بحد جوانی و نهایت قوت بر آمد، جماعتی از احداث و جوان را در سر عهد داد و با خود در سلک عصیان کشید و ناگاه خروج کرد

[(۱)] اصل: بلندیش

[(۲)] مط: عصیان

[(۳)] مط: چون مدت عهد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۳۱

و امیر ابو علی را که عم او بود (و ملک غور) بگرفت و قید کرد، و حبس فرمود تا تمامت اموال و دفاین [(۱)] و ذخایر او در تصرف آورد، و ممالک غور را ضبط کرد و بغایت ضابط و سایس و ظالم بود و جور و بیدادی، در طبیعت او (مرکب و با خلق (بی شمار) بی رسمی آغاز نهاد، و باملاک و اموال خلق تعلق کردن گرفت، چنانچه رعایا و حشم بدست او در ماندند و عاجز گشتند و (چنانچه) مدت هفت سال در عهد او هیچ حیوانی از اسپ و شتر و گاو و گوسپند نتاج نداد و از آسمان باران باز استاد، و بروایتی هیچکس [(۲)] از آدمی هم فرزند نیاورد [و] از شومی ظلم او راوی چنین گوید: که او را دو سگ بود شگرف، مدام در زنجیر و قلادها آهنین بودند، یکی را ابراهیم غزنین نام کرد و دیگری را عباس غور، مدام هر دو سگ را پیش او آوردندی و زنجیر ازیشان برگرفتی، و هر دو را با هم در جنگ انداختی و گاهی که سگ همنام او (غالب آمدی، آن روز شادبها کردی، و بخشش بسیار فرمودی، و روزی که سگ دیگر) غالب آمدی آن روز در غضب بودی و خلق را برنجانیدی، و هیچکس را از خواص او مجال نه بودی، که با او حدیث کردی، اما با این همه ظلم و تعدی از علم نجوم نصیب کامل داشت و در آن نوع رنج بسیار برده، و در تحصیل آن علم جد و جهد وافر نموده (بود) و حظ کامل حاصل کرده، و در ولایت مندیش [(۳)] بخرطه سنگه (آن قلعه اصل را که بسطام [(۴)] بنا کرده بود بتجدید آن عمارت فرمان داد) و [برای بنای قلعه] اوستادان کامل از اطراف حاصل کرد و دیوارها برسم باره از آن قلعه برد، و طرف شخ [(۵)] کوه زار مرغ [(۶)] بر کشید و در پای آن کوه بر [(۷)] بالای تلی قصری بلند بنا فرمود، و با دوازده برج، در هر برجی (سی دریچه نهاده، شش برج شرقی و شمالی و شش برج غربی و جنوبی) و در هر برجی صورت برجی از فلک بنگاشت، و وضع آنچنان کرد، که هر روز خورشید از یک دریچه به نسبت آن درجه که [(۸)] مطلع او بودی در تافتی چنانچه او را معلوم بودی [(۹)]، که آن روز آفتاب در کدام درجه و از کدام برجست؟

[(۱)] مط: خزاین

[(۲)] مط: هیچ آدمی هم فرزند

[(۳)] اصل: لمندیش

[(۴)] راورتنی: بسطام ضحاک

[(۵)] بفتح اول، کوه و زمین سخت دامن کوه

[(۶)] در نسخ ماخذ مط: زلومرغ و زلومرغ (ر: ۲۶).

[(۷)] اصل: در بالای

[(۸)] مط: دریچه که. اصل: درجه

[(۹)] مط: گشتی.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۳۲

و آن وضع [(۱)] دلیل است بر خلافت و استادی امیر عباس در علم نجوم، و در عهد او قصرهای غور مبنی شد و کثرت پذیرفت. اما چون خلق از غایت ظلم و تعدی و جور از وی مرتد گشته بودند، عهد دولت غزنین و تخت سلطنت بسطام رضی ابراهیم علیه

الرحمه رسیده بود، جماعت اکابر و اشراف و امراء غور مکتوبات استعانت بجانب غزنین ارسال کردند، بنابر این التماس سلطان ابراهیم از غزنین با لشکر بسیار کشش کرد و چون بغور رسید، تمامت لشکر بخدمت سلطان پیوست [(۲)] و امیر عباس را بدست سلطان باز دادند، و سلطان ابراهیم (بن) مسعود علیه الرحمه امیر عباس را بند [(۳)] فرمود، و بغزنین برد، و ممالک به پسر او امیر محمد داد. و السلام علی من اتبع الهدی.

السابع امیر محمد بن عباس

چون سلطان ابراهیم (بن) مسعود، امیر عباس را بگرفت و بغزنین فرستاد و ممالک غور بالتماس اشراف و اکابر غور به امیر محمد عباس [(۴)] داد، و او در غایت حسن خلق و نهایت لطف مزاج و بس عادل و گزیده (اخلاق و نیکو) سیرت و منصف و رحیم و عالم نواز و عادل و ضعیف پرور. و هر (غلظت و) ظلم و عدوان که پدرش را بود، بهر صفت [(۵)] ناپسندیده هزار صفت گزیده و معنی پاکیزه در طبیعت امیر محمد مرکب بود، چون ممالک غور باسم او شد، جمله اشراف و اکابر ولایت غور، او را منقاد شدند، او بقدر امکان در احیاء مراسم خیر، و بذل و عدل و احسان جد و جهد نمودن گرفت، سلاطین غزنین را بطوع و رغبت خدمت میکرد و امتثال و انقیاد مینمود، و مال معهود [ی] میفرستاد، تا در عهد او ابواب راحت (بر خلق) غور مفتوح گشت، و همگان در آسایش و امن روزگار میگذرانیدند، و نعمت و رخص [(۶)] ظاهر گشت، تا نهایت امتداد ملک او رعایا و حشم در فراغت بودند، تا در گذشت و برحمت حق پیوست (علیه الرحمه و الغفران)

[(۱)] اصل: موضع

[(۲)] مط: پیوستند

[(۳)] مط: قید

[(۴)] مط: سپرد

[(۵)] مط: بعدد هر صفت

[(۶)] مط: خصب.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۳۳

الثامن الملك قطب الدين [(۱)] حسن عباس

ملك قطب الدين حسن جد سلاطین بزرگ غور بود، امیر عادل نیکو عهد و خوبی و آثار عدل و مرحمت و احسان و شفقت او بر اهل بلاد غور ظاهر بود و جماعتی که تمرد نمودند بقمع و قهر ایشان مشغول گشت [(۲)]، و تعریک مفسدان از لوازم شمرد [(۳)]، و در بلاد غور چون اصل ایشان از قبایل عرب بود، و پرورش و نشو و نما در کوه پایها یافته (بودند، استبداد و غلظت) استیلاء و عظمت و تمرد و گردن کشی در طبیعت و مزاج تمامت قبایل غوریان مرکب بود، و مدام میان هر دو قبیله خصومت و قتال بودی [(۴)] و هر سال طرفی از اطراف ممالک (غور) خلاف ظاهر کردند، و از ادای واجبات اموال قانون امتناع نمودندی و تا بدین عهد که آخر دولت سلاطین بود حال آن طوایف هم بدین [(۵)] جمله مشاهده می افتاد، وقتی از اوقات در عهد ملك قطب الدين که جد سلاطین بود، جماعتی از ساکنان تگاب [(۶)] که از ولایت و جیرستان بودند عصیان آوردند. ملك قطب الدين با حشم و امرا (ی غور) پبای آن کوشک و حصار آن جماعت آمد، و ایشان را بطاعت خواند، انقیاد نمودند و بقتال مشغول شدند [(۷)]، ناگاه از قضاء آسمانی از طرف عصات تیری از کمان تقدیر، بر چشم ملك قطب الدين آمد و هم از آن زخم چون بر مقتل بود، برحمت

حق پیوست، و در آن ساعت که خدم و حشم آن (زخم) تیر مشاهده کردند، جانسپاری و جلادت نمودند، و آن (کوشک و) حصار بگرفتند، و جمله آن عصات را بقتل رسانیدند، و آن موضع را خراب کردند

[۱] مط: قطب الدین الحسن بن محمد بن عباس، در ترجمه راورتی کذا. اما در نسخه پ نیز مانند متن است.

در معجم الانساب زامباور (۲: ۴۶۰) قطب الدین حسن بن محمد (حدود ۴۵۰ هـ) بن عباس بن شیث بن محمد سوری بن امیر بنجی نهاران بن امیر پولاد بن شنسب (حدود ۲۵۰ هـ) است.

[۲] مط: گشتی

[۳] مط: شمردی

[۴] مط: و مدام هر قبیله را با قبیله خصومت افتادی و قتال بودی.

[۵] مط: برین

[۶] در برخی از نسخ راورتی: لکاب وجیه و فرستان. که صحیح آن تگاب و جیرستان است، و تگاب در شمال شرق کابل واقع است و جیرستان اکنون بنام اجرستان در غرب غزنی است، و اصطلاح تگاب تاکنون در کوهساران افغانی بمعنی دره پر آب موجود است، مخصوصا در ولایت میمنه و جوزجان قدیم

[۷] مط: گشتند.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۳۴

و تا به آخر عهد سلاطین غور و انقراض دولت شنسبانیان هیچ پادشاه [۱] بعمارت آن کوشک (و اسباب و حوالی آن موضع) مشغول نگشت [۲]. مگر امیر خرنک که در آن حوالی آب تنگ بود، و آن حدود او را منقاد بودند. چون ملک قطب الدین حسن برحمت حق پیوست، پسر او (عز الدین) حسین بتخت نشست [۳] (و الله اعلم).

التاسع ابو السلاطین ملک عز الدین الحسین بن الحسن [۴] نور الله مرادهم

اولاد ملک عز الدین [۵]: ملک شهاب الدین محمد (خرنک) ملک (مادین) و غور [۶] ملک فخر الدین مسعود امیر بامیان و طخارستان. سلطان علاء الدین حسین [۷] پادشاه غور و غزنین و بامیان. سلطان سیف الدین سوری پادشاه غور و غزنین. سلطان بهاء الدین سام پادشاه غور [۸]. ملک الجبال قطب الدین محمد امیر غور و فیروز کوه. ملک شجاع الدین امیر خراسان [۹] و غور.

ملک عز الدین (حسین) پادشاه نیکو عهد و خوبروی و نیکو اعتقاد بود بهمه اوصاف گزیده موصوف [بود] و بهمه اخلاق پسندیده معروف. ملک [۱۰] غور و بلاد جبال در عهد امارت او معمور، و خلاق و ساکنان (آن) دیار آسوده، در ظل امن و حمایت امان، و علما و زهاد [و عباد] و سایر رعایا را هر یک فرا خور حال او مقاصد بحصول موصول [۱۱] بود، و حق تعالی ببرکت اعتقاد و حسن سیرت او را هفت پسر داد، که ذکر سلطنت و مملکت ایشان در هفت اقلیم منتشر گشت، و ازیشان چهار پسر به سلطنت و تخت جهاننداری رسیدند و از ایشان فرزندان نامدار در جهان شهریار گشتند [۱۲].

[۱] مط: پادشاهی

[۲] مط: آن موضع اجازت نداد.

[۳] مط: بجای او بنشست.

[۴] مط: التاسع ملك عز الدين الحسين بن الحسن ابو السلاطين

[۵] این کلمات در اصل نیست، در مط در حاشیه اسمای اولادش را نوشته‌اند. در ترجمه راورتی در آخر مبحث است

[۶] راورتی: مادین غور، اما خرنک در اصل گاهی به جای حطی و گاهی به خ منقوط است. راورتی:

خرنک مط: خرنک.

[۷] در دو نسخه راورتی: علاء الدین سام

[۸] راورتی: غور و فیروز کوه

[۹] مط:

امیر حرماس (خراسان). راورتی: جرماس، حرماس، برماس

[۱۰] مط: ممالک

[۱۱] مط: بحصول پیوسته

[۱۲] بعد از کلمه گشت از مط و راورتی تصحیح شد. در اصل: این عبارات در بین نامهای فرزندان مکرر است.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۳۵

چنانچه بعد ازین بتقریر انجامد و بتحریر رسد، و این عز الدین حسین را با دولت سنجرى و سلطنت سلجوقى اتصال و محبتى مستحکم بود، و هر سال از جنس سلاح چنانچه جوشن و زره و خود آنچه معهود، معین [(۱)] گشته بود بخدمت درگاه سنجرى فرستادى، و در غور سگان شگرف باشند، چنانچه در جئه و قوت هر یک با شیری برابری کنند، از ان سگان چندی در قلادهاء قیمتی بخدمت سلطان فرستادى، او را تشریفات و تحف بسیار رسیدى، و با سلطان (غور و) غزنین هم [(۲)] طریق مودت سپردى چند گاه امارت بلاد غور در ضبط او بود تا برحمت حق پیوست، و او را هفت پسر بود: مهتر همه ملک فخر الدین مسعود، فاما ذکر او در طبقه دیگر که ذکر سلاطین بامیانست کرده خواهد شد و این طبقه مبنی بر ذکر او خواهد بود (و آنجا نوشته آید).

العاشر ملك الجبال قطب الدين محمد (بن) حسين

از پسران هفت گانه ملك عز الدين حسين، مهتر ملك فخر الدين مسعود بود، و مادر او کنیزك تركيه [(۳)] بود، و بعد از او ملك الجبال قطب الدين محمد بود و مادر او زنى بود، که نسبت بزرگ نداشت و حاجبه و خادمه مادر سلاطین دیگر بود، چنانچه اسامی و القاب ایشان تحریر افتاده است [(۴)].

چون ملك عز الدين حسين که پدر سلاطین بود (رحمة الله عليه) در گذشت سلطان سوری بجای او [(۵)] بر تخت نشست، و ولایت بامیان، میان برادران قسمت کرد [(۶)]، و ذکر سلطان سوری در طبقه سلاطین غزنی آورده خواهد شد. انشاء الله تعالى. درین قسمت [(۷)] ولایت ورسار [(۸)] بملك الجبال داد، و دار الملك خود ملك الجبال (آنجا بود) و بعد از آن او را (چنان) اتفاق افتاد، که موضعی

[(۱)] مط: مقرر

[(۲)] اصل: همه

[(۳)] مط: ملك عز الدين را هفت پسر بود: مهتر همه ملك فخر الدين مسعود بامیان بود چنانچه ذکر او در ان طبقه آورده شد و اصل آن طبقه ملوک بامیان بر طلوع دولت او باشد و مادر او کنیزك تركى بود

[(۴)] مط: چنانچه سلطان سوری و سلطان بهاء الدین سام و سلطان علاء الدین حسین و امیر محمد و امیر ابو علی رحمهم الله، چون

...

[(۵) مط:]

بجای پدر

[(۶) اصل: بامیان برای آن قسمت کرد.]

[(۷) اصل: درین وقت]

[(۸) مط: ورشاد ورسال. متن راورتی: ورشاده. نسخ قلمی وی: ورشاد، ورشار.]

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۳۶

طلب کند [(۱)] تا قلعه حصین و موضع شگرف [(۲)] بنا کنند که مر حضرت [(۳)] را شاید باطراف معتمدان فرستاد تا رای او بر موضع فیروز کوه قرار گرفت، قلعه و شهر فیروز کوه را بنا فرمود، سلطان سوری شهر و حصار استیه [(۴)] را دار الملک خود ساخت و ملک ناصر الدین محمود را مادین داد، و بهاء الدین سام را خطه سنگه که دار الملک مندیش بود معین شد، و قلعه و جیر [(۵)] بسطان علاء الدین حسین جهانسوز داد، و ملک فخر الدین را غالب ظن آنست که ولایت کشی [(۶)] معین گشت. از تقدیر [ات] آسمانی میان ملک الجبال که بغیروز کوه بود و دیگر برادران مناقشتی افتاد، ملک الجبال از برادران خشم کرد و بطرف غزنین رفت، و عهد دولت بهرامشاهی بود، این ملک الجبال از حسن و جمال نصیب تمام داشت، و مروت بر کمال [(۷)] چون بغزنین رسید، دست بذل و مروت برکشاد و محبت او در دل خلق بحکم الانسان عیید الاحسان. بیخ زدن گرفت و مستحکم گشت، خلق غزنین او را دوست گشتند، جماعت حساد بر وی برون آمدند، و از وی بسمع بهرامشاهی رسانیدند. که بنظر خیانت در حرم پادشاهی مینگرد و اموال بذل میکند تا بر پادشاه خروج کند. بهرامشاه فرمان داد، تا او را (در) خفیه شربت مهلک دادند برحمت حق پیوست، او را هم بغزنین دفن کردند و خصومت و مکاوحت بدین سبب میان خاندان محمودی و دودمان شنسی و آل ضحاک ظاهر شد. چون حدیث حادثه او بسمع سلطان سوری رسید، بغزنین لشکر آورد و غزنین را بگرفت، چنانچه بعد ازین بتحریر رسد و جای تحریر ذکر (و احوال) سلطان سوری بدین موضع بود، فاما چون اول کس [(۸)] ازین خاندان اسم سلطنت گرفت سلطان سوری بود، و او بتخت غزنین نشست، ذکر او در طبقه دیگر در ابتداء ذکر سلاطین غزنین کرده آید، و الله الموفق.

[(۱) مط: کرد]

[(۲) مط: شگرفی]

[(۳) مط: که آن حضرت را]

[(۴) مط: حصار و شهر استیه. مطابق بیک نسخه، آسینه. متن راورتی: استیه، و بقول وی در نسخ قدیم استیا بود که نام کوهی است بین غزنین و هرات (برهان قاطع) ولی استیه یکی از قلاع غور بود.]

[(۵) اصل: و جتر. مط: قلعه و خطه وجیه به سلطان علاء الدین مفوض شد و ملک ... در حاشیه راورتی وارد است که در یک نسخه قلعه دختر و در بعضی و حتر و در دیگری وجته آمده. که صحیح تر این همه و جیر است که در سابق و جیرستان گفتندی و اکنون اجرستان گوئیم و شرح آن گذشت]

[(۶) مط: کش. راورتی: کشی یا کشه، اکنون کسی در چخچران غور شمالی واقع است.]

[(۷) مط: برکشاد.]

[(۸) مط: اول کسیکه.]

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۳۷

الحادی عشر السلطان بهاء الدین سام بن حسین

پسران: السلطان الاعظم معز الدین انار الله برهانه، سلطان الاعظم غیاث الدین و الدنیا انار الله برهانه.

دختران: مادر الب غازی ملک خراسان عند قزل ارسلان ابن الاخ السنجر.

حره جلالی مادر تاج الدین ملکه جبال غور عند سلطان شمس الدین [(۱)] چون ملک الجبال بغزنین رفت و عمارت شهر فیروز کوه مهمل گذاشت، سلطان بهاء الدین از سنگه [(۲)] به فیروز کوه آمد و شهر را عمارت کرد، و آن بناها و قصر [(۳)] سلطنت را باتمام رسانید و قلاع غور بنا فرمود، و با شاران غرستان [(۴)] اتصال کرد [(۵)] و جلوس او بفیروز کوه در (شهور) سنه اربع و اربعین و خمسمائه بود، چون حضرت فیروز کوه به فرمان او [(۶)] عمارت پذیرفت، چهار قلعه حصین در اطراف ممالک غور و گرمسیر و غرستان [(۷)] و جبال [و] هرات بنا فرمود، و قصر کجوران گرمسیر (و) غور و قلعه شورسنگ [(۸)] بجبال هراة، و قلعه بندار بجبال غرستان و قلعه فیروز میان غرستان و پارس [(۹)].

سلطان بهاء الدین سام، بعد از شهادت سلطان سوری چون از برادر (ان) پنجگانه مهتر بود، فرماندهی ملک غور او را مسلم شد، ملکه گیلان [(۱۰)] که او هم از نسبت شنسبانیان بود و دختر ملک بدر الدین گیلان، در حکم او بود، حق تعالی او را از آن ملکه بزرگ نسب، دو پسر و سه دختر کرامت کرد. پسران چون سلطان غیاث الدین محمد سام، و سلطان معز الدین محمد سام

[(۱)] اسامی پسران و دختران سلطان بهاء الدین در نسخه اصل به صورت درست خوانده نمیشود این اسامی بصورت تقریب خوانده شد. مط و راورتی ندارد.

[(۲)] سنگه سنجه بقول یاقوت و ابن اثیر یکی از شهرهای غور بود (ر: ۲۶)

[(۳)] مط: قصور

[(۴)] کذا فی الاصل. در مط: غرستان.

ترجمه راورتی: غرستان. ولی غرستان برای هوز مسکن طوایف غز و خطه علی حده است. اما غرستان در کتب مسالک و ممالک بصور مختلفه آمده و ما درین کتاب غرستان به رای قرشت را ترجیح دادیم، که در نسخه اصل است و شرح آن در ملحقات آخر کتاب خواهد آمد (ر: ۲۹)

[(۵)] مط: پیوند کرد.

[(۶)] مط: بدولت او

[(۷)] مط: غرستان

[(۸)] راورتی: شیر سنگ

[(۹)] مط:

و قلعه بندار بجبال غرستان و قلعه فیوار (فیوار) میان غرستان و پارس (مادین و نادین) راورتی: عرض فیروز، فیوار (ر: ۲۶)

[(۱۰)] مط و راورتی: کیدان ولی گیلان صحیح است منسوب به گیلان حدود غزنه.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۳۸

انار الله برهانه [(۱)] که بسطت ملک ایشان ربع شرقی دنیا را حاوی بود، و آثار غزو و جهاد، و ضبط عدل و احسان ایشان تا نهایت ادوار آخر الزمان در بسیط جهان پیدا خواهد بود، و بعضی از آن آثار و تواریخ در ذکر هر یک بر سبیل نمودار در قلم آید انشاء الله تعالی.

و دختران یکی ملکه جبال [(۲)]، مادر ملک تاج الدین زنگی و دیگر حره جلالی مادر سلطان بهاء الدین سام بن سلطان شمس الدین محمد بن ملک فخر الدین مسعود بامیانی، و سیوم ملکه خراسان مادر الب غازی بن ملک تزل ارسلان سلجوقی برادرزاده سلطان سنجر.

و چون نکبت و حادثه که سلطان سوری را افتاد، در غزنین بجهت مخالفت و غدر خدم آل محمودی عفا الله عنهم، بسمع سلطان بهاء الدین رسید، عزیمت انتقام اهل غزنین مصمم گردانید [(۵)] و بتعزیت برادران مشغول نگشت و لشکرهای اطراف و اکناف جروم و غرستان [(۳)] جمع کرد و مرتب گردانید و روی بغزنین آورد تا آن مهم را بکفایت رساند، و به استعداد تمام نهضت فرمود، و حشم بسیار در خدمت رایت او روان شد و چون بخرطه گیلان [(۴)] برسید، از غایت فکر و غم برادران، و قوت حمیت [مردی] مرض غالبش [(۵)] گشت، و همانجا برحمت حق پیوست. و در وقت نقل از دار دنیا چنانچه سلطان سوری بوقت رفتن و گرفتن غزنین، تختگاه (و) ممالک غور بسطان بهاء الدین سپرده بود و فرماندهی آن ممالک بدو مفوض کرده [بود] در این وقت سلطان بهاء الدین سام علیه الرحمه چون لشکر بطرف غزنین میبرد، تختگاه ممالک غور و فرماندهی جبال به سلطان علاء الدین حسین جهانسوز سپرد و اتباع و فرزندان و امراء و اشیاع را بدو باز گذاشت. چون در گیلان [(۴)] برحمت حق پیوست و آن حال بسمع سلطان علاء الدین رسید، بتعزیت مشغول نگشت [(۶)]، و بر سیل تعجیل لشکر فراهم آورد و عزیمت غزنین کرد. و الله اعلم و احکم.

[(۱)] مط: براهینهما

[(۲)] راورتنی: ملکه جهان

[(۳)] مط: اطراف غور و اکناف جبال خروم و غرستان. که صحیح آن مطابق ترجمه راورتنی جروم و غرستان است که مقصد همان

گرمسیر و غرجستان باشد (ر: ۲۹)

[(۴)] راورتنی: کیدان. که شرح آن گذشت.

[(۵)] مط: حادثش.

[(۶)] مط: نشد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۳۹

الثانی عشر الملک شهاب الدین محمد بن حسین [(۱)]

ملک شهاب الدین [(۲)] محمد، برادر سلطان سام بود [(۳)]، و ولایت مادین که خطه او بود، و ولایتی از اطراف غور (است) باتفاق برادران بعد از وفات پدر رحمه الله بدو داده بودند، و او را دو پسر بود، یکی [را] ملک ناصر الدین حسین [نام بود] که در غیب سلطان علاء الدین حسین بخراسان [گذاشت] و در خدمت درگاه سنجر، بحضرت فیروزکوه او را بتخت نشانند، چنانچه ذکر او بعد ازین بتحریر رسد [(۴)]، و دوم ملک سیف الدین سوری بود، که بعد از وفات پدر، بجای پدر بنشست به ولایت مادین، و این سیف الدین سوری را سه فرزند بود یکی دختر و دو پسر، و آن دختر مهتر از برادران بود، و او در حکم سلطان شهید غازی معز الدین سام بود انار الله برهانه و سلطان غازی را ازو هم دختری بود، که در بکارت برحمت ایزدی رفت [(۵)] (و تربت او بحضرت غزنین است) [اما] (از) ان دو پسر (ملک سیف الدین سوری) یکی شهاب الدین علی مادینی بود، که بر دست ترکان خوارزم (در عهد استیلای ایشان) شهادت یافت، و دوم پسر ملک ناصر الدین ابو بکر بود.

و این کاتب در شهور سنه ثمان عشر [(۶)] ستمائۀ خدمت او را بولایت گزیو [(۷)] و تمران دریافت، و از وی آثار مروت مشاهده

کرد، دران عهد این داعی یکی از بنات اکابر اقبای خود در حباله خود می آورد [(۸)]، و آن اول حال جوانی بود، هم دران سال که چنگیزخان ملعون از آب جیحون عبره کرد بطرف خراسان، و عزیمت غزنین داشت. القصة از خدمت ملک ناصر الدین ابو بکر علیه الرحمه داعی اسپي التماس کرد و حال تزویج یکی از اقبای خویش [(۹)] بنظم بر رای او عرضه داشت (در) جواب آن قصه و نظم این رباعی بگفت

[(۱)] مط: بن حسین ملک ما دین غور. راورتی: ملک شهاب الدین محمد خرنک بن الحسین ملک ما دین غور.

[(۲)] حاشیه مط قرار یک نسخه: ناصر الدین راورتی: ملک شهاب الدین محمد خرنک

[(۳)] مط: برادر سلاطین بود

[(۴)] مط: انجامد

[(۵)] مط: پیوست

[(۶)] در یکی از نسخ ماخذ مط: ثمان عشرین

[(۷)] در نسخ راورتی کریو، کیو، کزبو که صحیح آن گزیو است و اکنون مردم گزو خوانند و گزاب نویسند، و در تشکیلات موجوده مربوط ارزگان ولایت قندهار است، و در نزدیکی اجرستان (و جیرستان تاریخی) واقع است.

(ر: ۳۰)

[(۸)] مط: آورده بود

[(۹)] مط: خود.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۴۰

و بقلم خود ثبت کرد، و بر پشت قصه بدست داعی داد، رباعی [اینست]:

بیت

انشاء الله غم ز دلت رفته شودوان در گران بهای تو سفته شود [(۱)]

اسپی که زمن خواسته عذری نیست با آن اسپ [(۲)] بسی عذر دگر گفته شود داعی دولت را اسپي زرده سه ساله فرستاد تنگ بسته. حق تعالی از وی قبول گرداناد! و این ملکزاده بعد از حوادث غزنین و غور، بحضرت دهلی افتاد و بنخدمت (در گاه) سلطان سعید شمس الدین و الدین طاب ثراه پیوست (در شهور سنه عشرین و ستمائۀ رحمه الله علیه) و اکرام و عواطف یافت و در حضرت دهلی برحمت حق پیوست (حق تعالی سلطان اسلام را در مملکت پاینده دارد، آمین رب العالمین).

الثالث عشر الملك شجاع الدین علی بن حسین [(۳)]

ملک شجاع الدین علی [(۴)] بن حسین، در اول جوانی از دنیا نقل کرد، و در عنفوان شباب حیات او انقراض پذیرفت، و از وی پسری ماند، ملک علاء الدین ابو علی، و برادران باتفاق در وقت قسمت بلاد غور، ولایت جرماس [(۵)] بدو مفوض کرده بودند، چون او در گذشت (ولایت جرماس) به پسر او علاء الدین ابو علی مقرر [(۶)] داشتند، و از ملک الجبال قطب الدین محمد که بغزنین شهادت یافته بود، دختری مانده بود بوی دادند. چون آن حره طاب ثراه در حباله او آمد، حق تعالی ایشان را پسری داد [(۷)] هم حاجی و هم غازی گشت، ملک ضیاء الدین محمد ابو علی، و آن چنان بود: که ملک علاء الدین ابو علی در گذشت، و آن پسر بزرگ شد، مادر او را حق تعالی توفیق بخشید

[(۱)] مط: و ان در گرانمایه بتو سفته شود.

[(۲)] مط: با اسپ بسی.

[(۳)] در یک نسخه ماخذ مط:

الحسن بن الحسين. راورتی: ملک شجاع الدین ابی علی بن الحسين بن سام بن الحسن شنسبی

[(۴)] راورتی:

ابی علی بن الحسين بن الحسن. زامباز (۲: ۴۶۰) شجاع الدین علی بن عز الدین حسین بن قطب الدین حسن بن محمد بن عباس بن شیث.

[(۵)] مط: حرماس راورتی: حرماس اصل: حرماس؟ در گرشاسپ نامه اسدی حرماس به جیم چنین آمده:

بخاقان و حرماس و جنگی قلا- تگر کاین سپهد چکرد از بلا. قراری که در ذکر علاء الدین آتسز حسین می آید، حرماس در غور بود

[(۶)] مط: ارزانی

[(۷)] مط: بخشید.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۴۱

تا عزیمت سفر قبله کرد، و از ملوک غور در آنوقت هیچ یکی را این سعادت دست نداده بود، ملک ضیاء الدین در خدمت والده خود از راه خراسان و هرات و نیشاپور بسفر قبله رفت، و در آنوقت [(۱)] سلطان تکش خوارزمشاه در نیشاپور بود، ملک ضیاء الدین در لباس سادات [(۲)] دو گیسو بافته در بارگاه او در رفت و سعادت دستبوس سلطان تکش دریافت، و حج اسلام با شرایط و ادب تمام او را میسر شد و در مکه خانقاهی بنا فرمود، و وجه (آن) عمارت تمام مهیا و مرتب کرد، و معتمدان نصب فرمود، و هم در خدمت والده خود به ممالک غور باز آمد و نام والده او ملکه حاجی شد، و در ممالک غور بسیار مدارس و مساجد بنا فرمود، حق تعالی از ایشان قبول گرداند و السلام (و سلطان ناصر الدین و الدین را در جهاننداری باقی و پاینده دارد، آمین).

الرابع عشر السلطان علاء الدین حسین بن حسین بن سام [(۳)]

چون سلطان بهاء الدین سام بن حسین که بطرف غزنین لشکر می برد، تا انتقام سلطان سوری و ملک الجبال طاب ثراهما بکشد [(۴)] در گیلان [(۵)] برحمت حق پیوست، سلطان علاء الدین بتخت ممالک غور و حضرت فیروز کوه بنشست و لشکرهای غور و غرستان [(۶)] جمع کرد، و عزیمت غزنین مصمم کرد چون سلطان یمین الدوله بهرامشاه طاب ثراه را از ان حال و عزیمت معلوم شد لشکر غزنین و هندوستان مهیا و مرتب گردانید و بیلاذ گرمسیر از رخج و تکناباد [(۷)] روی بطرف زمین داور آورد (و چون) سلطان علاء الدین با لشکر خود بزمین داور رسیده بود، سلطان بهرامشاه، رسولان بنزدیک علاء الدین فرستاد که بازگرد بجانب غور، و بمملکت اسلاف خود قرار گیر! که ترا طاقت مقاومت حشم من نباشد، که من پیل می آرم. چون رسل بخدمت علاء الدین امانت رسالت ادا کردند، سلطان علاء الدین جواب داد: که اگر تو پیل می آری، من خرمیل می آرم، مگر ترا غلط می افتد

[(۱)] مط: در آن عهد

[(۲)] مط: سیادت

[(۳)] راورتی: سلطان علاء الدین حسین بن عز الدین حسین بن سام بن الحسن. گزیده: حسن بن حسین؟

[(۴)] مط: باز خواهد

[۵] مط و راورتنی و پ: کیدان اما گیلان اصح است.

[۶] مط و راورتنی: غرستان. پ غرستان

[۷] مط و راورتنی: تکین آباد.

که بهر دو املا نقل شده و شهر معروفی بود در حوالی قندهار کنونی.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۴۲

که برادران مرا هلاک کرده‌یی! و من هیچکس ترا هلاک نکرده‌ام، مگر نشیده‌یی:

که حق تعالی میفرماید: و من قتل مظلوما فقد جعلنا لولیه سلطانا فلا یسرف فی القتل انه کان منصوراً [۱] چون رسل مراجعت کردند: هر دو لشکر استعداد قتال و مصاف مهیا گردانیدند سلطان علاء الدین دو پهلوان خود را بخواند، که سران لشکر و مبارزان (نامدار ممالک) غور بودند، هر دو خرمیل نام، یکی خرمیل سام حسین (پدر ملک ناصر الدین حسین) دوم خرمیل سام بنجی و هر دو تن در شجاعت داستان [۲] عصر خویش بودند، ایشان را فرمود: که بهرامشاه پیغام کرده (است) که من پیل می‌آرم، و من جواب گفته‌ام [اگر تو پیل می‌آری] من خرمیل می‌آرم، امروز شما هر یک را یک پیل می‌باید که بر زمین زیند! و هر دو زمین بوس دادند و باز گشتند، بموضعی که آنرا کته باز [۳] گویند هر دو لشکر را مصاف شد، در وقت (مصاف) هر دو پهلوانان پیاده شدند، و دامنه‌های زره در میان باز زدند و بمصاف درآمدند. چون پیلان بهرامشاهی حمله آوردند هر یک از آن پهلوانان بر یک پیل درآمدند و در زیر برگستوان پیل رفتند و به دشنه شکم پیل بر دریدند [۴]. خرمیل سام بنجی در زیر (پای) پیل بماند و پیل بر وی افتاد، او با پیل هلاک شد، و خرمیل [۵] سام حسین پیل را بینداخت و بسلامت بیرون آمد و چون مصاف (راست) شد، سلطان علاء الدین بعد آنچه تمام سلاح پوشیده بود (به) فرمود، تا قبای اطلس لعل معدنی بیاوردند و بر زبر تمام سلاح پوشید، خواص و مقربان سؤال کردند: که حکمت پادشاه درین که سلاح را بقبای لعل می‌پوشاند چیست؟.

[۱] قرآن بنی اسرائیل ۳۳

[۲] اصل: راستان

[۳] مط: کوه باز باب، پ کذا. متن راورتنی: کوه باز.

در نسخ راورتنی: گونه و ازو کته باز باب. گوشه ناب. اصل: گوشه باز، گوشه باب. اصح آن همه کته باز است که اکنون کته‌واز

گویند در شرق جنوب غزنی

[۴] مط: بدیدند.

[۵] راورتنی گوید: که مطابق به ضبط برخی از مؤلفان باید سرفیل باشد یعنی پیشرو و سر همه فیلان ولی املائی خرمیل در اغلب

کتب چنین است، و شاید شکلی باشد از کلمه قرمیل که جمع آن در عربی قرامیل و بمعنی اشتر دو کوهانه است، و محمد خوارزمی

آنرا در جمله کلمات عجمی بهمین معنی آورده است (مفاتیح العلوم ص ۷۴) چون در سطور گذشته این کلمه در مقابل پیل آمده

امکان دارد که همین معنی مذکوره در خوارزمی صحیح باشد، و عرب این کلمه را از خراسان برده و قرمیل معرب کرده باشند. در

سیرت خوارزمشاه نام ابن خرمیل نصرت الدین محمد بن الحسن آمده. که شاید از خاندان این پهلوانان باشد. (ر: ۶۴)

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۴۳

فرمود: از برای آنکه اگر تیر یا نیزه [یا شمشیر] اندام مرا [۱] مجروح گرداند، لعلی خون بر [۲] سلاح من بواسطه قبا (ی لعل)

ظاهر نباشد، تا دل حشم من نشکند (رحمه الله) و لشکر غور را ترتیبی است در استعداد جنگ پیاده که چیزی [۳] می‌سازند از

یک تا خام گاو، و بر هر دو روی (وی) از پنبه بسیار و کرباس منقش در کشیده بشکل بخیه، نام آن سلاح کاروه [۴] باشد. چون

پیادگان غور آنرا بر کتف نهند، از سر تا پای ایشان پوشیده شود، و چون صف زنند، مانند دیواری باشند و هیچ سلاح از بسیاری پنبه بران کار نکند. چون آن مصاف راست شد، دولت‌شاه [(۵)] بن بهرامشاه با یک فوج سواران و پیل حمله کردند [(۶)]، سلطان علاء الدین فرمود: که پیادگان صف کاروه بکشایند تا دولت‌شاه (پسر بهرامشاه) با جمله فوج در آید. صف بکشادند. چون دولت‌شاه با فوج سوار و پیل در آمد، پیادگان رخنه صف را بستند و اطراف بهرامشاهیان را فرو گرفتند، و دولت شاه را با جمله آن فوج شهید کردند [(۷)] و پیل را بکشتند [(۸)].

چون لشکر بهرامشاه آن حادثه و قتال [(۹)] مشاهده کردند، بهزیمت افتادند و بشکستند و سلطان علاء الدین تعاقب نمود، منزل بمنزل تا بموضعی که آنرا جوش آب گرم [(۱۰)] گویند، بنزدیک تکناباد [(۱۱)] سلطان بهرامشاه عطف کرد و کرت دوم مصاف را ساخته گشت [(۱۲)]، و آنچه از لشکر او با او جمع شده بودند، کرت دوم مصاف داد و شکسته گشت [(۱۲)] [بدر غزنین به هزیمت شد] و علاء الدین به قهر تعاقب نمود، تا بهرامشاه کرت سیوم حشم غزنین (و خلق) شهر و پیاده بسیار [(۱۳)] جمع کرد، و سیوم کرت مصاف شد [(۱۴)]، طاقت مقاومت [(۱۵)] نیاورد و شکسته شد و علاء الدین (بقهر) شهر غزنین را بگرفت و هفت شبانه روز غزنین را آتش در زد و بسوخت و مکابره فرمود.

[(۱)] مط: اندام را

[(۲)] اصل: خون و سلاح

[(۳)] اصل: حیزی.

[(۴)] این کلمه اصلاً ینتو و اکنون هم زنده است شرح آن (ر: ۳۱)

[(۵)] مط: پسر بهرامشاه

[(۶)] مط: کرد

[(۷)] مط: و دولت‌شاه با جمله آن فوج شهید شد

[(۸)] مط:

و پیل بیفتاد

[(۹)] مط: و قتل

[(۱۰)] موقعی بنام (گرماب) اکنون در شمال غرب قندهار به فاصله تخمیناً (۷۵) میل واقع است و شاید همین جای باشد، زیرا تگین آباد هم بدان طرف بود.

[(۱۱)] راورتی: تگین آباد

[(۱۲)] مط: شد

[(۱۳)] مط:

و پیاده حشری جمع کرد

[(۱۴)] مط: کرد

[(۱۵)] اصل: اقامت.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۴۴

راوی چنین میگوید: که درین هفت شبانه روز از کثرت سواد دود، چنان هوا مظلم گردید، که شب را مانستی و شب از شعله‌های آتش که در شهر غزنین میسوخت هوا چنان می نمود [(۱)] که بروز مانستی. و درین هفت روز دست کشاد و غارت و کشتن و

مکابره بود، هر که را از مردان یافتند بکشتند و عورات و اطفال را اسیر کردند، و فرمان داد: تا کل سلاطین محمودی را از خاک بر آوردند و بسوخت [(۲)]، مگر سلطان محمود [غازی] و سلطان مسعود و سلطان ابراهیم را، و بر قصور [(۳)] سلطانان غزنین یک هفته تمام علاء الدین بشراب و عشرت مشغول بود، و درین وقت [(۴)] فرموده بود که (تا) تربت سلطان سیف الدین سوری و روضه ملک الجبال طلب کرده بودند، و هر دو را صندوق ساخت [(۵)] و بجهت تمام لشکر استعداد غذا مهیا گردانید. چون هفت روز گذشت شب هشتم شد، شهر تمام خراب گشت و سوخته شد، سلطان علاء الدین در آن شب، چند بیت در مدح خود بگفت و مطربان را فرمان داد: تا در پیش او در چنگ و چغانه بر زدند [(۶)]، و آن نظم اینست [بیت]:

جهان داند که سلطان جهانم [(۷)] چراغ دوده عباسیانم
علاء الدین حسین بن حسینم که باقی باد ملک جاودانم [(۸)]
چو بر گلگونه دولت نشینم [(۹)] یکی باشد زمین و آسمانم
امل مصرع [(۱۰)] زن گرد سپاهم اجل بازیگر نوک سنانم
همه عالم بگیرم چون سکندر بهر شهری شهی دیگر نشانم
بران بودم که با او باش غزنین [(۱۱)] چو رود نیل جوی خون برانم

[(۱)] مط: هوا چنان روشن می بود

[(۲)] مط: بسوختند

[(۳)] مط: و بر قصر سلطنت غزنین تمام هفته

[(۴)] مط:

درین مدت

[(۵)] مط: ساخته

[(۶)] مط: بزدند

[(۷)] مط:

داند که من شاه جهانم.

مجمع الفصحاء: کذا

[(۸)] مط: خاندانم

[(۹)] مط:

چو بر گلگون دولت بر نشینم.

پ: کذا

[(۱۰)] پ: مفرع

[(۱۱)] مجمع الفصحاء:

بدان بودم که از لمقان بغزنین به تیغ تیز، جوی خون برانم.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۴۵ و لیکن گنده پیرانند و طفلان شفاعت میکند بخت جوانم

ببخشیدم بدیشان جان ایشان که بادا جان شان پیوند جانم [(۱)] و فرمود: که بقیه اهل غزنین را ببخشیدم، از مجلس برخاست و بحمام رفت و روز هشتم بامداد با تمامت حشم غور و ملوک بر سر روضه برادران خود آمد، جامه عزا پوشید [ه] با جمله لشکر، و

هفت شبانه روز دیگر بر سر آن روضها تعزیت داشت و ختم قرآن (کرد) و صدقات داد، و صندوقهء برادران در مهدها نهاد، و از غزنین رخت بر بست و بلاد داور بست، کوچ کرد [(۲)] و چون بشهر بست رسید قصور و عمارت محمودی را که در آفاق مثل آن نبود تمام خراب کرد [و کل ولایت که به محمودیان مضاف بود، جمله را خراب کرد و ویران گردانید] و بغور باز آمد و مراقب برادران در جوار اسلاف خود دفن کرد، و از غزنین فرموده بود: تا چندین از سادات را بقصاص سید مجد الدین موسوی که وزیر سلطان سوری بود، و او را با سلطان سوری در یک طاق غزنین آویخته بودند، بخدمت سلطان آوردند، و جوالها از خاک غزنین پر کرد [ند] و بر گردن ایشان آویخته [(۳)] و با خود بحضرت فیروز کوه آورد، و چون به فیروز کوه رسید، آن سادات را بکشت و خون ایشان با آن خاک غزنین که آورده بود برآمیخته [(۴)] و از آن خاک بر کوههای فیروز کوه چند برج ساخت، چنانچه تا بدین عهد آن بروج [(۵)] باقی بود، عفی الله عنه.

چون این چنین انتقامی بکرد، و بحضرت باز آمد و خواست تا بعشرت و نشاط مشغول گردد و مطربان را، و ندما [(۶)] را جمع کرد، و روی بششاط آورد این قطعه بگفت، و مطربان را بفرمود، تا در عمل مزامیر آوردند و بساختند و بگفتند.

[(۱)] محمد عوفی در لباب الالباب ج ۱ ص ۳۸ این ابیات را باختلاف ذیل نوشته: در بیت اول مصرع اول مانند مط. بیت دوم

مصرع دوم:

اجل یاریگر نوک سنانم.

بیت سوم:

که بادا موجزن گرد سپاهم که باقی باد ملک خاندانم. بیت چهارم:

همه عالم بگردم چون سکندر

الخ. بیت پنجم:

چو بر گلگون دولت بر نشینم

الخ. بیت ششم:

بدان بودم که هم از اوج غزنین بتیغ تیز جوی خون برانم. بیت هفتم: و لیکن الخ: بیت هشتم مانند متن

[(۲)] مط و پ: و از غزنین بر سمت بلاد داور و بست کوچ کرد

[(۳)] مط: ایشان نهاد و با خود

[(۴)] مط: برآمیخت

[(۵)] مط: برجها

[(۶)] مط: و ندیمان را

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۴۶

نظم

آنم که هست فخر ز عدلم زمانه را آنم که هست جور ز بدلم خزانه را

انگشت دست خویش بدنجان کند عدو چون بر زه کمان نهم انگشتوانه را

چون جست خانه خانه کمیتم [(۱)] میان صف دشمن ز کوی باز ندانست خانه را

بهرامشه بکینه [(۲)] من چون کمان کشید کندم به نیزه از کمر او کتانه [(۳)] را

پشتی خصم گرچه همه رای و رانه بود کردم بگرز خورد سر رای و رانه را [(۴)]

کین توختن [(۵)] بتیغ در آموختم کنون شاهان روزگار و ملوک زمانه را

ای مطرب بدیع چو فارغ شدی [(۶)] ز جنگ بر گوی قول را، و بز این ترانه را [(۷)]

دولت چو بر کشید نشاید [(۸)] فرو گذاشت قول معنی و می صاف مغانه را عفی الله عنه و عنا. ثقات چنین روایت کرده‌اند: که چون سلطان علاء الدین بر تخت فیروز کوه بنشست، هر دو برادرزاده خود را غیاث الدین محمد سام و معز الدین محمد سام [را که] پسران سلطان شهاب الدین سام [بودند] بقلعه و جیرستان [(۹)] محبوس فرمود، وظیفه ایشان معین کرد و با سلطان سنجر طریق استبداد آغاز نهاد، و مکاوت پیش گرفت، آنچه معهود ملوک غور بود، از جنس سلاح و تحف که هر سال بخدمت درگاه سنجری آمدی باز گرفت تا کار بدانجا رسید، که سلطان سنجر لشکر خراسان را جمع کرد و عزیمت بلاد غور مصمم گردانید و سلطان علاء الدین لشکر غور را جمع کرد و پیش سنجر باز رفت، تا حدود قصبه ناب [(۱۰)] میان فیروز کوه و هرات، در صحن هریوارود [آنجا آبی است] صحرائی است لطیف و وسیع، که آنرا سه گوشه ناب [(۱۱)] گویند، در آن موضع میان هر دو لشکر مصاف شد و سلطان علاء الدین پیش از روز مصاف، به یک روز فرموده بود: تا زمینی که پس پشت لشکر غور بود، تمام آب داده بودند و منادی کرده (بود) که پس پشت زمینها پر آب شده است، هر که باز (پس) خواهد گریخت، در گل خواهد ماند، چون مصاف شد، و هر دو لشکر مقابل شدند، بر دست راست لشکر غور (بقدر) شش هزار سوار غز [(۱۲)] و ترکان و خلج بود تمام بگشتند و به سلطان سنجر پیوستند و خدمت کردند و هزیمت بر لشکر غور افتاد، و جمله امراء

[(۱)] پ: کمینم

[(۲)] پ: زکینه

[(۳)] مط: کندم بکینه از کمر او کنانه را

[(۴)] رای لقب ملوک هند و رانه مونث آنست.

[(۵)] پ: نوجین.

[(۶)] مط: شدم ز جنگ

[(۷)] مط: و میار آن ترانه را

[(۸)] اصل:

نشانه فرو گذاشت.

[(۹)] مط: و خیرستان

[(۱۰)] در یک نسخه ماخذ مط: تاب. راورتی: ناب. پ:

ناب تا بمیان ... (ر: ۴)

[(۱۱)] پ: سه گوشه تاب

[(۱۲)] اصل: غز.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۴۷

و مبارزان و معارک [(۱)] لشکر غور (یان) دران زمینها خلاص و پر نی [(۲)] بماندند بعضی شهادت یافتند و بعضی اسیر گشتند، و سلطان علاء الدین گرفتار شد، از سلطان سنجر فرمان شد، تا او را قید کنند [(۳)] و تخته بند آهن آوردند، تا بر پای او نهند فرمود: که بخدمت سلطان عرضه می باید داشت، که با من آن کن، که من با تو اندیشیده بودم، و تخته بند زر مهیا گردانیده بودم، تا مقدار و حرمت سلطنت تو موفور ماند [(۴)]. چون عرضه افتاد، آن تخته بند را طلب کرد [(۵)] چون حاصل شد، همان تخته بند بر پای او

نهادند، و او را بر شتر نشاندهند و سلطان مراجعت فرمود. و چون ذکر لطافت طبع و شهادت عقل علاء الدین دران عصر مذکور و مشهور بود، و آن معنی [(۶)] بسمع (مبارک) سلطان سنجر (بسیار) رسیده بود، علاء الدین را دیگر روز، یا بعد از چند روز طلب کرد و اعزاز کرد و مخلص گردانید و یک طبق گوهر ثمین پیش مسند نهاده بود بعلاء الدین بخشید، علاء الدین خدمت کرد، و این رباعی بر بدیهه بگفت [(۷)] . بیت:

بگرفت و نکشت شه مرا در صف کین هر چند بدم کشتی از روی یقین

بخشید مرا یک طبق در ثمین [(۸)] بخشایش و بخشش چنان بود و چنین سلطان سنجر او را حریف و ندیم فرمود، هیچ مجلس عشرت بی حضور او نبود، تا روزی در بزم نظر علاء الدین بر کف پای (مبارک) سنجر افتاد، او را بر کف پای خالی بزرگ بود، و او بر تخت نشسته بود، پای فرو گذاشته علاء الدین برخاست، و این بیت بگفت [(۹)] . بیت:

ای خاک در سرای تو افسر من [(۱۰)] اوی حلقه بندگی تو زیور من

چون خال کف [(۱۱)] پای ترا بوسه زدم [(۱۲)] اقبال همی بوسه زند بر سر من و این حکایت در ذکر سنجری تحریر [(۱۳)] یافته است. سلطان سنجر تخت غور

[(۱)] مط: معارفان

[(۲)] مط: خلاب و برنی. پ: بزنی

[(۳)] مط: کردند

[(۴)] در یک نسخه ماخذ مط: تا بدین مقدار حرمت سلطنت غور باشد

[(۵)] مط: کردند

[(۶)] مط: مذکور بود و مشهور گشته و این معنی

[(۷)] مط:

و این بیت بداهه گفت

[(۸)] محمد عوفی در لباب الالباب (ج ۱ ص ۳۹): اکنون بطبق میدهم در ثمین بخشایش و بخشیش چنان است و چنین

[(۹)] مط: سنجر افتاد، علاء الدین برخاست و بر کف پای سلطان سنجر خالی بود بزرگ، آنرا بوسه داد و این بیت بگفت

[(۱۰)] مط:

ای خاک سم مرکب تو افسر من [(۱۱)] اصل: چون خاک

[(۱۲)] مط: زد

[(۱۳)] مط: تقریر.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۴۸

او را باز فرمود، و ذخیره و خزانه و تمامت گل‌های [(۱)] اسپ و رمه گوسپندان خاص، و گله اشتران فرمود تا بعلاء الدین سپردند و فرمود (که علاء الدین) تو مرا بمنزلت برادری، این جمله مواشی و خزاین با خود (ببر و) بولایت غور نقل کن، اگر تقدیر آسمانی آن باشد، که حق تعالی این جماعت غز [(۲)] را منکوب گرداند و ما را نصرت باشد، چون طلب فرموده شود، بنزدیک ما باز فرست و (الا که) اگر دولت ما منتهی شده باشد و سلک ملک آن (از) انتظام تفرقه یابد بنزدیک تو بماند، نیکوتر از آن باشد، که بدست غزان افتد، و درین مدت که غیبت سلطان علاء الدین بود از تخت غور، جماعت امراء و اکابر جبال ولایت غور، اتفاق کرده بودند، و ملک ناصر الدین حسین ما دینی را که برادرزاده علاء الدین بود آورده، و بتخت فیروز [(۵)] کوه نشانده و جماعت متمردان

ولایت کشی [(۳)] که از (دیگر) خلق (غور) باستکبار و استبداد (از همه) راجح بودند، فساد بسیار کرده بودند خزاین و اموال سلطانی را بغوغا از ملک ناصر الدین در لباس انعام و صدقات و تشریفات در تصرف آورده. سلطان علاء الدین (چون) با آن خزاین و مواشی و ثروت از خراسان بطرف غور آمد، اول بر سمت (ولایت) کشی [(۴)] برفت و جمله کوشکها (ایشان) را که زیادت از هزار موضع [(۵)] بود، همه خراب کرد [ه] که در حصانت و رفعت چنان بودند، که در فضاء [(۶)] و هم [و] تصور آن نقش نپذیرد، و بعد از انتقام متمردان ولایت کشی و دیگر جبال بحضرت فیروز کوه آمد، و پیش از آمدن او ملک ناصر الدین حسین را هلاک کرده بودند، چنانچه بعد ازین تقریر یابد. و چون سلطان علاء الدین بفیروز [ه] کوه آمد و بتخت نشست، روی بفتوح دیگر آورد [(۷)] و بلاد بامیان و تخارستان [(۸)] در ضبط گرفت، و بلاد جروم [(۹)] و داور، و بست نیز بگرفت، و از خراسان قلعه تولک را که در جبال. هراتست [(۱۰)] بعد از مدت شش سال بگرفت. شاعری بود در حصار تولک او را

[(۱)] مط: گله اسپ

[(۲)] اصل: غر: مط: غور

[(۳)] اصل: کسی

[(۴)] اصل: کشتی

[(۵)] مط: هزار قصر بود.

[(۶)] اصل: که در قضاء و هم

[(۷)] مط: نهاد

[(۸)] اصل: طخرستان

[(۹)] اصل: حروم که صحیح آن جروم است، یعنی اراضی گرم سیر.

[(۱۰)] مط: که در حوالی جبال نزدیک هرات است.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۴۹

عمر سراج گفتندی، در وقتی که جنگ باآخر میشد و قلعه تولک را بصلح فتح میکرد این بیت بگفت، لایق بود آورده شد. بیت:
بر اسپ نشسته و ورلک فولک [(۱)] مقصود تو تولک است اینک تولک و بزبان ایشان بالا دوانیدن و بنشیب دوانیدن اسپ را
ورلک فولک [(۲)] گویند رحمهم الله. و از آنجا روی بفتوح غرستان [(۳)] آورد، و حره [(۴)] نور ملک را که دختر شاه ابراهیم
بن اردشیر شاپور بود، از ملک غرستان [(۵)] در حباله خود آورد و صحن رودبار مرغاب و قلاع در تصرف او آمد، اما در قلعه
سبکجی [(۶)] مدت شش سال جنگ کرد، و ازین مدت سه سال مدام بنشست تا مسلم شد، و به آخر عمر رسل ملاحده الموت [(۷)]
بنزدیک سلطان علاء الدین آمدند، ایشان را اعزاز کرد و بهرجا از مواضع غور در سر دعوت کردند، و ملاحده الموت طمع
بضبط و انقیاد اهل غور در بستند، آن معنی غبار بدنامی شد بر ذیل دولت او [(۸)] از عمر او اندکی بیش نمانده بود برحمت حق
پیوست، و در جوار اسلاف و برادرانش دفن کردند [(۹)] بخره سنگه غور. عفی الله عنهم و عنا برحمته.

الخامس عشر الملك ناصر الدين الحسين [(۱۰)] بن محمد مادینی

چون سلطان علاء الدین حسین در مصاف سلطان سنجر گرفتار شد، مملکت غور و جبال مهمل ماند، گردن کشان و متمردان غور
تمرد آغاز نهادند و هر کس جبال و شعابی که مسکن ایشان بود حصار گرفتند و با یک دیگر مکاوحت در آغازیدند.
جمعی از اکابر که [(۱۱)] باقی مانده بودند، ملک ناصر الدین حسین بن محمد [(۱۲)] مادینی را از مادین بیاوردند و بتخت فیروز

[ه] کوه بنشانند، و خزاین (علاء الدین

[۱] مط: ورلک. پ: و درلک لولک.

[۲] پ: درلک تولک

[۳] مط: غرجستان.

[۴] اصل: و حرم نور ملک. در یک نسخه ماخذ مط: و حره حور ملک را که دختر شاه شار بن ابراهیم شار بن اردشیر شار بود،

راورتنی: حور ملک دختر شار شاه بن ابراهیم شار بن اردشیر یکی از ملوک غرجستان

[۵] مط از ملوک غرجستان. پ: مانند متن.

[۶] مط: ستکجی در بعضی نسخ ماخذ مط: سیکخی، سبکی. متن راورتنی، سبکجی. در نسخ دیگر راورتنی: سبکجی ستکجی،

سبتکجی، ستکجی، سبکی، سبکجی، سبکجی. اصل: سبتکجی. پ: ستکجی

[۷] اصل:

رسل الموت آن ملاحظه

[۸] مط: دولت علاء الدین.

[۹] مط: و برادران دفنش کردند.

[۱۰] اصل: الحسن مط و راورتنی: الحسین

[۱۱] مط: از امرای کبار که

[۱۲] اصل: بن سلطان علاء الدین محمد مادینی.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۵۰

و خزاین) پسر (او) سلطان سیف الدین را تصرف کرد، [۱] و جمله نفایس و اموال و ظرایف [۲] چه بضرورت چه باختیار بامراء و اکابر و اراذل داد و ممالک غور را در تصرف آورد [۳] و قوت و مدد او از متمردان ولایت کشی بود، و این ملک ناصر الدین بر زنان و جواری ایلاع تمام داشت و بعضی از جواری و سراری حرم سلطان علاء الدین را در خدمت خود آورده بود و تعلق میکرد.

چون سلطان علاء الدین از خدمت سنجر باعزاز و اکرام [وافر] روی بر سمت ممالک غور نهاد و بولایت جبال هرات رسید، خبر وصول رایات او بحضرت فیروز کوه آوردند، رعب و سیاست او همه دلها را در ورطه خوف انداخت، جمعی که باخلاص دولت علائی مخصوص بودند در خفیه آن کنیزکان (علاء الدین) را که در حرم ملک ناصر الدین بودند، اغرا (کردند) و تحریر نمودند، تا فرصت جستند و بوقتی که ملک ناصر الدین بر بستر خفته بود، بالشت مسند بر روی او نهادند، و (بر) چهار طرف بالشت بقوت [جمعیت] فرو گرفتند تا هلاک شد، رحمه الله علیه، و الله اعلم باحوال العالم و الصلاة علی محمد و آله و سلم.

السادس عشر السلطان سیف الدین محمد بن حسین [۴]

چون سلطان علاء الدین از دنیا نقل کرد، پسر او سلطان سیف الدین محمد باتفاق جمله ملوک و اکابر و امراء غور بتخت فیروز [ه] کوه بنشست، و او پادشاه جوان و صاحب جمال بود، و کریم طبع و عادل و رعیت پرور چاکر نواز و بخشنده و زریاش (و باذل) و دریادل و متواضع و رضا طلب و دیندار و سنی و در اسلام صلب بود.

چون بتخت بنشست، اول رد مظالم کرد و هر تعدی و ظلم و جور که پدرش کرده بود باز طلب فرمود، و بر قاعده انصاف و جاده

معدلت به آخر رسانید و آن رسل که از ملاحظه الموت آمده بودند، و در سر هر کس را به بطلان و بدعت و ضلالت [(۵)] دعوت کرده بودند [(۶)] باز طلب فرمود (و) جمله را

[(۱)] مط: را در تصرف آورد

[(۲)] مط: و ظرایف و خزاین و ذخایر

[(۳)] مط: غور را ضبط کرد.

[(۴)] مط:

سیف الدین محمد بن علاء الدین حسین. راورتی: سلطان سیف الدین محمد بن سلطان علاء الدین الحسین.

[(۵)] مط: و ضلال

[(۶)] مط: می کردند.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۵۱

فرمان داد: تا بزیر تیغ آوردند و هلاک کردند، و بهر موضع که از روایح فتنه ایشان بویی یافت فرمان داد: تا در کل بلاد ملحد کشی کردند و همه را بدوزخ فرستادند و ساحت ممالک غور که معدن دینداری و شریعت پروری کرد، از لوٹ خبث قرامطه (بتیغ) طهارت داد، و بدین غزو بسنت محمد [(۱)] محبت او در دل‌های [(۲)] اهل غور، و ممالک جبال راسخ گشت و همگنان نطق عبودیت او بر میان بستند، و طوق طواعیت او بر گردن اخلاص نهادند، و یکی از آثار چتر مملکت داری و خیر و سلطنت او آن بود [(۳)] که هر دو پسر [(۴)] عم خود، سلطان غیاث الدین محمد سام و سلطان معز الدین محمد سام را طاب ثراهما، از قلعه و جیرستان [(۵)] مخلص فرمود و بناخت و مطلق العنان گردانید، و خلق را در عهد او خصب و فراغ و امن بی‌شمار روی داد. اما آن پادشاه جوان [بخت] خوب سیرت کوتاه عمر افتاد، مدت یک سال و چیزی بیش دور [(۶)] سلطنت او نبود [(۷)] رحمه الله و سبب انقراض عمر او آن بود: که روزی در سراپرده خود، بر آماج تیر می‌انداخت و امراء غور را فرموده بود، تا در خدمت او موافقت مینمودند سپهسالار در میش [(۸)] بن شیش [(۹)] که برادر [(۱۰)] ابو العباس و برادر سلیمان شیش بود، در خدمت او بود، و رسم امراء غور و ملوک جبال آن بود که در ان عصر هر که را تشریف دادندی، او را دستوانه زر و مرصع بجواهر دادندی. چنانچه درین روزگار کمر میدهند، و بدست (این) سپهسالار در میش بن شیش [(۱۱)] دو دستوانه مرصع بود، که او را ملک ناصر الدین حسین [(۱۲)] بن محمد مادینی [(۱۳)] تشریف داده بود، و آن هر دو دستوانه از حرم و خزانه سلطان سیف الدین بود. چون سلطان این دستوانه [(۱۴)] حرم خود بدست او دید [(۱۵)]، غیرت رجولیت و حمیت سلطنت در باطن او شعله زدن گرفت و نایره آتش غضب برآمد

[(۱)] اصل: و بدین غرا بستن محمد

[(۲)] مط: در دل

[(۳)] مط: از آثار معدلت و خیر مملکت او آن بود

[(۴)] اصل: هر دو عم

[(۵)] اصل و مط. و جیرستان. راورتی: و جیرستان که اجرستان کنونی است.

[(۶)] اصل: در سلطنت

[(۷)] مط: بنمود.

[۸] اصل وپ: و ورمیس بن سیش. مط: در میش (ورمیش) بن سیش

[۹] راورتی ورمیش بن شیث

[۱۰] مط و راورتی: که برادر ابو العباس. اصل: برادرزاده

[۱۱] نمره (۸ و ۹) دیده شود

[۱۲] اصل: حسن

[۱۳] اصل: مادین

[۱۴] مط: آن هر دو دستوانه.

[۱۵] مط: بر دست او بدید.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۵۲

فرمود [۱]: که در میش برو، تیر من از آماج بیار [۲]، در میش [۳] بحکم فرمان روی نهاد [۴]، پشت او بجانب سلطان شد، سلطان سیف الدین یکی تیر در کمان نهاد [۵] تا بنا گوش کشید [۶] و بر پشت درمیش (چنان) زد که براه سینه وی [۷]، برون رفت و بر جای هلاک شد.

چون دور دولت سنجرى به آخر شده بود، امراء غز [۸] استیلا آورده بودند و اطراف ممالک خراسان در ضبط آورده [۹] و فساد و تاراج ایشان باطراف رسیده و زحمت آن فساد به حوالی [۱۰] ممالک غور و حواشی جبال غزنین و غرستان [۱۱] واصل میشد. سلطان سیف الدین چون مملکت پدر را ضبط کرد لشکرها جمع آورد، و روی بدفع فساد غز نهاد، و بحدود غرستان [۱۲] و بولایت قادس [۱۳] آمد، و از آنجا روی برودبار مرو نهاد، و از دزق [۱۴] که شهر بزرگ است در گذشت، با غز مصاف داد، و سپه‌سالار ابو العباس شیش [۱۵] که پهلوان غور و از خاندان شیشانیان بود، کینه برادر خود درمیش بن شیش [۱۶] در دل داشت، فرصت (می) طلید. در روز مصاف غز از پس پشت سلطان سیف الدین درآمد، و نیزه بر پهلوی سلطان زد، و از اسپش در انداخت و بر لفظ راند: که مردان را بر روی آماج نکشند که [۱۷] برادر مرا کشتی، چنین جای کشند.

سلطان چون [۱۸] بیفتاد، لشکر (غور) منهزم شد، و سلطان را هم بر (ان) جای بگذاشتند، غزی بسر او رسید او هنوز زنده بود، چون جامه و کمر پادشاهان دید خواست تا کمر [۱۹] او باز کند، بند کمر او بزودی گشاده نمیشد [۲۰]

[۱] مط: گفت

[۲] مط: باز آر

[۳] اصل: ورمیس

[۴] مط: ورمیش چون بفرمان روی به آماج آورد و پشت ...

[۵] اصل: تیر پیکی در کمان نهاد. پ: تیر سلکی در کمان

[۶] مط: بکشید

[۷] مط: براه سینه از بیرون رفت

[۸] مط: غزان

[۹] مط: کرده

[۱۰] مط:

فساد و تاراج ایشان بحوالی

(۱۱) [راورتنی: غرجستان

(۱۲) [مط: غرجستان

(۱۳) [مط و راورتنی: مادین.

راورتنی گوید: که در بعضی نسخ قادس و فاروس هم آمده که صحیح آن قادس خواهد بود که بقول یاقوت در معجم البلدان (ج

۷) از قرای مرو بود نزدیک دزق علیا، و اکنون بکسره دال مشهور بوده و یکی از حاکم‌نشین‌های شمالی ولایت هرات افغانیست

(۱۴) [پ: درون، اما دزق معرب دزه است که شهر معروف مرو رود بود و این دریا از بین آن میگذشت (اصطخری ۲۱۳)

(۱۵) [اصل: سیش

(۱۶) [اصل: ورمیس بن سیش.

(۱۷) [مط: چنانچه

(۱۸) [مط: چون سلطان

(۱۹) [مط: تا جامعه و کمر او

(۲۰) [مط: بند کمر او زود گشاده نمیشد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۵۳

کاردی بر بند او نهاد، و بند را بیرید، و بقوت سر آن کارد در شکم سلطان (سیف الدین) آمد، بدان زخم شهادت یافت، و در

گذشت علیهم الرحمة و الغفران. حق تعالی پادشاه جهان و سلطان زمان ناصر الدین و الدین ظل الله فی العالمین را در تخت

پادشاهی سالهای بسیار باقی دارد، آمین.

السابع عشر السلطان الاعظم غیاث الدین و الدین ابو الفتح محمد سام قسیم امیر المؤمنین

اشاره

ثقات تغمدهم الله برحمته چنین روایت کرده‌اند: که سلطان غیاث الدین و سلطان معز الدین طاب مرقدهما، هر دو از یک مادر

بودند، و غیاث الدین سه سال و کسری از معز الدین بزرگ (تر) بود، و مادر ایشان دختر ملک بدر الدین گیلانی [(۱)] بود هم از

اصل بنجی نهران و تخمه شنسبانیان، و ملکه مادر ایشان نور الله مرقدها، غیاث الدین را حبشی خواندی، و معز الدین را زنگی [

(۲)] گفتی، و در اصل اسم مبارک او غیاث الدین محمد بود و نام معز الدین هم محمد، بر لغت غور محمد را احمد [(۳)] گویند،

و چون سلطان غیاث الدین سام علیه الرحمه در گیلان [(۴)] برحمت حق (تعالی) پیوست، سلطان علاء الدین بتخت نشست، هر دو

برادرزاده خود غیاث الدین و معز الدین را فرمان داد، تا به قلعه و جیرستان [(۵)] محبوس کردند و اندک وظیفه جهت ما یحتاج

ایشان تعیین کرد. چون سلطان علاء الدین (از دنیا) نقل کرد سلطان سیف الدین ایشان را از قلعه و جیرستان مخلص گردانیده [(۶)]،

و مطلق العنان کرد، غیاث الدین [(۷)] در موافقت سلطان سیف الدین، بحضرت فیروز کوه مقام ساخت و معز الدین باطراف [(۸)]

بامیان بخدمت عم خود ملک فخر الدین مسعود علیه الرحمه رفت، و غیاث الدین در خدمت سیف الدین به لشکری جهت دفع غز [

(۹)] رفت، و اندک استعدادی داشت. بسبب قلت مال و منال، و هر کس از خدم پدر و مادر ایشان در سر اندک خدمتی میکردند و

غیاث الدین مدام بخدمت سلطان سیف الدین می‌بود (تا) چون

[۲] اصل: از زنگی

[۳] مط: حمد. راورتی و پ: احمد

[۴] مط و راورتی: کیدان که گیلانی منسوب به گیلان غزنه اصح است.

[۵] پ: خرجستان

[۶] مط: از ان قلعه ایشان را مخلص گردانید

[۷] مط:

به موافقت

[۸] مط: بطرف

[۹] مط: در لشکر دفع غز برفت.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۵۴

قضای آسمانی در رسید و سیف الدین از تخت حیات سلطانی، بتخته ممت [۱] فانی نقل کرد، و لشکر غور منهزم از ولایت رودبار و اطراف دزق بطرف غرستان [۲] از راه اسیر دره و لویز [۳] آمدند، و در شهر افشین [۴] که دار الملک شاران غرستان [۵] بود بگذشت و چون به قصبه و زاورد [۶] آمدند، سپهسالار ابو العباس شیش [۷] که (سلطان) سیف الدین را به نیزه انداخته بود (آنجا) بخدمت غیاث الدین پیوست، و آنچه از اکابر و امراء و اشراف لشکر غور و غرستان [۵] حاضر بودند جمع کرد و جمله را فراهم آورد و بر سلطنت سلطان غیاث الدین همگنان را بیعت داد، و غیاث الدین را بتخت سلطنت بنشانند (ند) و مبارکباد گفت و آنجا فرمود: تا قلعه بنا کردند و تا بدین عهد که حادثه کفار مغل بود، آن [قلعه و] قصبه معمور بوده [است] و از آنجا بحضرت فیروز کوه آوردند و چون بشهر رسیدند غیاث الدین را بر تخت سلطنت نشاندند، و پیش از ان لقب او سلطان شمس الدین بود و لقب برادرش شهاب الدین. بعد از فتوح خراسان سلطان معز الدین شد. رحمه الله علیهما.

چون برادرش را در بامیان حال غیاث الدین معلوم شد، از خدمت عم خود اجازت خواست، بفیروز کوه آمد سر جاندار شد [۸]، و ولایت استیه [۹] و کجوران حواله او گشت، و چون سراپرده از شهر فیروزه کوه بطرف غور بیرون آوردند، متمردان غور خلاف آغاز نهادند و سپهسالار ابو العباس (شیش) که او را بتخت نشاندند بود در غایت تمکین [۱۰] بود و متمردان غور التجا بدو میگردند، و هر دو سلطان را کین کشتن [۱۱] پسر عم خود، که سلطان سیف الدین بود در باطن می بود، و هر دو با هم تدبیر فرمودند و بران قرار افتاد: که با یکی

[۱] اصل: ممالک فانی

[۲] مط: خرجستان

[۳] مط: از راه اسیر دره و لوبر آمد و در ... راورتی:

اسیر دره و لویز. پ: اسیر وره دلو

[۴] کذا پ: اقسمین. راورتی گوید: که فصیحی بنام افشنه شهری را ذکر میکند و ابن حوقل پایتخت غرستان را (نشین، یا

سورمین) می نویسد (ر: ۵۰)

[۵] پ: ندارد

[۶] مط: و راورد. متن راورتی: و داوژد، در بعضی نسخ راورتی: و ژاورد.

و داوژد.

[(۷)] اصل: سیش.

[(۸)] مط: به اجازت به فیروز کوه آمد و سر جاندار از غیاث الدین شد. پ: سرخاندان شد. اما جاندار و سر جاندار نام مناصب لشکری بود که اکنون گارد یا محافظ شاهی است (ر: ۵۲)

[(۹)] در بعضی نسخ ماخذ مط: اسیه، اسفیه. بقول یاقوت و دیگران استیا یا استیه از بلاد غور بود.

[(۱۰)] اصل: تمکن پ: متمکن.

[(۱۱)] پ: کذا. اصل: کشته شدن.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۵۵

از ترکان خواص [(۱)] مقرر کردند، که چون ابو العباس در بارگاه آید و میان بارگاه بخدمت بایستد هر گاه که سلطان معز الدین دست بکلاه خود برد، او [(۲)] سر ابو العباس بیندازد. همچنان کردند، چون ابو العباس کشته شد، سلطان غیاث الدین قوت گرفت و رونق ملک زیادت شد، عم ایشان ملک فخر الدین - مسعود بامیانی چون برادر مهتر سلطانان هفت گانه بود و از (ان) برادران هیچ باقی نمانده، طمع ملک غور و تخت فیروز کوه کرد، و ملک علاء الدین قماج [(۳)] سنجری را که ملک بلخ بود مدد طلبید و رسولان بنزدیک تاج الدین یلدز (به) هرات فرستاد و مدد طلبید، و از اطراف لشکر بامیان و لشکر بلخ و [لشکر] هرات از جوانب روی بحضرت فیروز کوه نهادند، و ملک فخر الدین (بامیان) چون عم ایشان بود و امراء غور در خدمت او بسیار بودند و میراث طلب ملک بود، پیشتر روان شد و ملک علاء الدین قماج بلخ با لشکر خود در عقب او بچند فرسنگ از راه غرستان [(۴)] بالا آمدن گرفت، و تاج الدین یلدز از هرات چون نزدیک تر بود بحضرت فیروز (کوه) با لشکر خود (بحضرت فیروز کوه) آمد از راه هریورود و سلطان غیاث الدین (و معز الدین) از فیروز کوه بیرون آمد بموضعی که آنرا راغ زر [(۵)] گویند و لشکر غور با ایشان جمع شد، ملک تاج الدین یلدز هرات تعجیل نمود، بر طمع آنکه (مگر) فتح فیروز کوه و قمع لشکر غور بر دست او باشد [(۶)]، چون (بنزدیک) لشکر غور رسید و هر دو لشکر با هم مقابل گشتند، و مستعد مصاف شدند چنانچه میان هر دو لشکر مقدار نصف فرسنگ ماند، هر دو صف در نظر یک دیگر آمدند، و دو مبارز غوری از میان لشکر با هم عهدی کردند [(۷)] و در روی صف [(۸)] بخدمت سلطان آمدند و پیاده شدند و روی بزمین نهادند، که ما دو بنده لشکر هرات را کفایت میکنیم، پس بفرمان سوار شدند، و هر دو مرکبان برانگیختند و شمشیرها بر کشیدند، و چون باد پران و ابر دمان [(۹)]، سوی صف ترکان آمدند، و آواز میدادند

[(۱)] مط: خاص

[(۲)] مط: آن ترک سر

[(۳)] اصل: قماش، مط و راورتی و پ: قماج

[(۴)] پ: کذا. راورتی:

غرستان.

[(۵)] پ: کذا مط: راغ زر. متن راورتی. راغ ذریر. بعضی نسخ راورتی: راغ زر، راغ ویز

[(۶)] مط: بنام من باشد. پ: مانند متن

[(۷)] مط: بستند

[(۸)] مط: مصاف

[(۹)] اصل: چون باد و باران و ابر دمان. مط و پ: مانند متن.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۵۶

(یلدز کجاست) که ملک یلدوز را می‌طلبیم، و یلدوز در زیر چتر استاده بود، لشکرش بملک اشارت کردند، چندانچه آن دو مبارز غوری را معلوم شد که یلدوز کدامست؟ هر دو چون شیران (عزین) گرسنه و پیلان مست در یلدوز افتادند و بزخم شمشیر یلدوز را از پشت اسپ بر زمین انداختند چون لشکر هرات آن مبارزت و دلاوری [و جرأت] و عیاری مشاهده کردند درهم شکستند و منهزم گشتند. حق تعالی چون آن دو سلطان غیاث الدین و معز الدین را ظل رحمت خود گردانیده بود، چنین فتوحی و نصرتی [(۱)] کرامت ایشان گردانید و دیگر روز چند هزار سوار (جرار) خونخوار نامزد کردند، تا پیش لشکر قماج بلخ رفتند و مغافسه بر لشکر آوردند، و او را بگرفتند و بکشتند و سر او بخدمت ایشان آوردند، پس فرمان داد، تا سر قماج در موضعی کردند و بسواری دادند [(۲)] و بخدمت عم خود ملک فخر الدین مسعود بامیانی [(۳)] باستقبال فرستادند، و ملک فخر الدین مسعود نزدیک رسیده بود، چون آن سر قماج را روان کردند، در عقب لشکر بر نشانند و بطرف ملک فخر الدین عم خود راندند. چون آن سوار سر قماج را بنزدیک فخر الدین برد، عزیمت مراجعت کرد، چون روان شد، سوار غور در رسیده بود [(۴)]، و اطراف فرو گرفته.

چون سلطان غیاث الدین و معز الدین در رسیدند، در حال به خدمت عم از مرکب پیاده شدند و عم خود را خدمت کردند و فرمودند: که خداوند را باز باید گشت، او را به لشکر گاه خود آوردند و بتخت [(۵)] نشانند و هر دو برادر، در پیش او دست بر کمر [(۶)] زده بایستادند و بدین سبب حیا و ندامت بر ملک فخر الدین غالب شد، از شرمساری ایشان را جفائی چند بگفت و برخاست و گفت: (که) بر من می‌بخندید! ایشان بخدمت او عذر بسیار تمهید کردند و در خدمت او یک منزل برفتند و او را بطرف بامیان

[(۱)] مط: فتح و نصرت

[(۲)] مط: و مغافسه بر لشکر آوردند و منهزم گردانیدند و علم او بخدمت ایشان آوردند، پس فرمان داد تا سر یلدز در جائی کردند بسواری دادند و بخدمت

[(۳)] مط: بامیان

[(۴)] مط: چون سر یلدز و علم قماج بدید، ملک فخر الدین عزیمت مراجعت کرد و لشکر بر نشانند، چون سوار شد، لشکر غور رسیده بود.

[(۵)] مط: و بر تخت

[(۶)] مط: د کمر.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۵۷

باز گردانیدند، و ملک غور سلطان غیاث الدین را صاف شد، و بعد از آن بجانب گرمسیر و زمین داور آمد و آن دیار را مستخلص گردانید و ملک غور او را مسلم شد و چون تاج الدین یلدوز هرات کشته شد و لشکر بهراه منهزم باز رفت [(۱)]، بهاء الدین طغرل که (یکی) از بندگان سلطان سنجر بود هرات (را) در ضبط خود آورد و مدتی نگاه داشت تا اهل هرات بخدمت ملک غیاث الدین (مکتوبات) استدعا ارسال کردند، و آن فتح هم برآمد بعد از چند سال قادس و ولایت کالیون [(۲)] و فیوار و سیفود در ضبط آمد، چون آن بلاد در تصرف آمد، دختر عم خود ملکه تاج الحریر [(۳)] جوهر ملک بنت السلطان علاء الدین را در حباله خود آورد و تمام بلاد غرستان [(۴)] و طالقان و جرزوان [(۵)] مسلم شد و بلاد جروم و تکناباد [(۶)] بسلطان معز الدین داد، و بعد از آنکه از سجستان باز آمده بود، بطرف غزنین و ولایت زاول و جروم [(۷)] و حوالی آن سوار فرستادن گرفت، و بلاد کابل و زاول و غزنین [در آن عهد] بدست (قبایل) غزان بود و از دست خسرو شاه بسته بودند، و عهد خسرو شاه منقرض گشته بود، و پسر او

خسرو ملک تختگاه خود به لو هور ساخته بود.

سلطان غیاث الدین فرمان داد: تا حشمهای جبال غور و آن قدر که از خراسان در تصرف او آمده بود جمله جمع شدند و روی بغزین نهاد (ند) و امیران غز [(۸)] که در غزین بودند، چون طاقت مقاومت لشکر غور نداشتند

[(۱)] مط: گشت

[(۲)]: اصل: کالیو و فیوار و سیفروود. پ: فتوار و سیفر. در بمضی نسخ: کالیون یا کالیوار یوار، یا فیوار یا بغشور. متن راورتی: فارس و ولایت کالیون و فیوار و بغشور. اختلاف نسخ راورتی: فارس فادس، قادس. بغشور یا سیفروود. چنانچه گذشت قادس اکنون هم در هرات مشهور است.

اما بغشور بقول ابن حوقل از مدن بامیانست، که ابو الفداء (ص ۴۵۷) آنرا از کور خراسان گفته است.

اما بقول اصطخری (ص ۲۱۲) کالوون (کالون) از شهرهای خراسان بود، که بین مدن هرات و مرو ذکر رفته است، درباره فیوار (ر):

(۲۶)

[(۳)] مط: دختر عم خود ملک تاج الدین، جوهر ملک بنت السلطان علاء الدین حسین را در، راورتی: دختر عم خود ملکه تاج الدینا و الدین گوهر ملک بنت سلطان علاء الدین حسین.

[(۴)] مط: غرجستان

[(۵)] مط: خزروان، حرزوان، حروران. پ: خردران ولی جرزوان معرب گزویوان کنونی است که مربوط میمنه افغانیست

[(۶)] مط: و از بلاد حروم و تکیناباد.

راورتی: جروم و تگین آباد

[(۷)] اصل: حروم

[(۸)] اصل: و امیران غزین که در غزین.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۵۸

طراق [(۱)] بستند و از غایت ثبات غزان نزدیک بود، تا (که) هزیمت بر لشکر غور افتد، سلطان مدد فرستاد [(۲)]، ناگاه فوجی از مبارزان غز حمله کردند و شاه علم غوریان را بستند، و (در) اندرون طراق خود بردند [صفهای] لشکر غوریان از میمنه [و از] میسره گمان بردند، که شاه علم مگر با قلب درون طراق رفته است و از اطراف حمله کردند و طراق غز را بشکستند و بگرفتند و لشکر غز منهزم شد و خبر بسطان غیاث الدین باز رسید، و حشم غور تیغ در غزان نهادند و خلقی را از ان قوم [(۳)] بر زمین زدند، و مملکت غزین مسلم شد، و این فتح [سلطان] در شهر سنه تسع و ستین و خمسمائه بود، چون غزین فتح شد سلطان غیاث الدین برادر خود، سلطان معز الدین را بتخت محمودی بنشانند و بطرف فیروزه کوه مراجعت فرمود، و بعد از دو سال (لشکرها استدعا کرد) و لشکرهای غور و غزین را مستعد گردانید و بدر شهر هرات رفت، و اهل هرات آثار خدمت و هوا داری ظاهر (می) کردند. چون بهاء الدین طغرل این معنی دریافت، شهر هرات (را) بگذاشت، و خود بطرف خوارزمشاهیان رفت و در شهر سنه احدی و سبعین و خمسمائه هرات فتح شد، و بعد از آن [فتح] بدو سال فوشنج فتح شد، و بعد آن فتح [(۴)] ملوک نیمروز [(۵)] و سجستان رسل فرستادند و خود را در سلک موافقت خدمت پادشاه کشیدند، و بعد از ان [(۶)] ملوک غز که در کرکان [(۷)] بودند انقیاد نمودند، و اطراف ممالک خراسان که تعلق بهرات (و) بلخ داشت، چنانچه طالقان، و اندخود و میمنه [(۸)] و فاریاب و پنجده [(۹)] و مرو الرود، و دژق [(۱۰)] و خلم [(۱۱)]، جمله آن قصبات در تصرف بندگان او آمد، و خطبه و سکه بنام سلطان غیاث الدین [(۱۲)] مزین گشت و بعد از او چند گاه سلطان شاه جلال الدین محمود بن ایل ارسلان خوارزمشاه

[۱] طراق: معرب تراغ یا تراک اسم صوتست و این معنی در این جا راست نمی‌آید، اصل این کلمه مغولی بنظر می‌آید، که مقصد از آن سنگر بندی و صف بندی خاص لشکر برای جنگ باشد.

[۲] مط: سلطان غیاث الدین بازگشت و از غوریان جمعی را بمدد سلطان معز الدین فرستاد.

[۳] مط: ازیشان بر زمین

[۴] مط: و بعد ازین فتوح ملوک

[۵] اصل: ملک نیمروز

[۶] مط:

و بعد ازین

[۷] مط و راورتی: کرمان طبقات ناصری ج ۱ ۳۵۸ السابع عشر السلطان الاعظم غیاث الدین ابو الفتح محمد سام قسیم امیر

المؤمنین ص : ۳۵۳

[۸] مط و پ: میمند

[۹] مط: پنج‌دیه

[۱۰] پ: ورق که همان دزه و دزق سابق الذکر مرو است.

[۱۱] مط: و خلم و دزق و کیلف و جمله آن ... متن راورتی کذا.

[۱۲] مط: بنام مبارک او مزین.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۵۹

از برادر خود علاء الدین تکش خوارزمشاه مسترید [۱] گشت (و) بخدمت در گاه غیاث الدین پیوست، و بعد از مدتی عصیان آورد، چنانچه پیش ازین تحریر یافته است [۲] بنزدیک خطا رفت و از آنجا مدد آورد و مرو بگرفت و اطراف ممالک غور را زحمت دادن گرفت و فساد و تاراج آغاز نهاد تا در [سال] سنه ثمان و ثمانین و خمسمائه سلطان غیاث الدین فرمان داد: تا سلطان معز الدین از غزنین، و ملک شمس الدین از بامیان، و ملک تاج الدین (حرب) از سیستان با لشکرهاى خود، در [۳] رود بار مرو جمع شدند، بیامدند [و با لشکر سلطان‌شاه مقابل شدند و] سلطان‌شاه از مرو با لشکر خود بالا آمد و در مقابل [۴] سلاطین ترک تاز [ی] میکرد و علفچی لشکر را زحمت میداد، چنانچه مدت شش ماه آن فتنه بداشت و هر دو لشکر نزدیک یک دیگر بماندند، تا سلطان معز الدین گذرگاه آب مرغاب را طلب فرمود و از آب بگذشت، و دیگر لشکرها در عقب او بگذشت و سلطان‌شاه منهزم شد، و آن [۵] فتح در (شهور) سنه ثمان و ثمانین و خمسمائه بود، (و) بهاء الدین طغرل سنجری در (ان) مصاف بدست لشکر بامیان افتاد و سر او بخدمت سلطان غیاث الدین آوردند، و دران روز ملک شمس الدین بامیانی که پسر ملک فخر الدین مسعود عم سلطان [۶] بود چتر یافت و بلقب سلطانی خطابش کردند، و هم در ان سال پیش از ان (که) لشکرهاى غور و غزنین و بامیان برود بار مرو برای دفع سلطان‌شاه جمع شدی، بشهادت سلطان حلیم خسرو ملک علیه الرحمه فرمان شده بود و هر سالی فتحی نو باطراف ممالک غور میشد تا در شهر سنه ست و تسعین و خمسمائه، علاء الدین خوارزمشاه برحمت حق پیوست. سلطان غیاث الدین و معز الدین با لشکرهاى غور و غزنین بطرف خراسان حرکت فرمودند و بدر نیشاپور رفتند [۷] چون لشکر در حوالی نیشاپور مقام ساختند و جنگ قایم شد. ثقات چنین روایت کرده‌اند تغمد هم الله برحمته: از جمله کرامات سلطان غازى غیاث الدین طاب ثراه که روزی بجهت تفحص جنگ جای شهر سوار شد و بر لب خندق طوف فرمود

[(۱)] مط: مستزید

[(۲)] مط: تحریر افتاده است.

[(۳)] مط: به رود بار

[(۴)] مط: و در مقابله

[(۵)] مط: و این فتح

[(۶)] اصل: عز سلطانه

[(۷)] اصل: رفت.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۶۰

بموضعی رسید، که رای مبارک او بران موضع قرار گرفت [و بجهت جنگ جای اشارت فرمود] تا فتح آن شهر از آن موضع باشد، بتازیانه اشارت کرد که ازین برج تا بدین [(۱)] برج منجیق [می] باید نهاد تا رخنه شود و جنگ سلطانی پیش برند تا این شهر توان ستد و فتح میسر گردد، در زمان که اشارت [بکرد، همان مقدار که اشارت] فرموده بود، باره شهر و برجاها تمام در شکست [(۲)] و بیفتاد و خراب شد، چنانچه خشتی بر خشتی نماند و نشاپور فتح شد و ملک علی شاه پسر تکش خوارزمشاه با ملوک خوارزم که آنجا بودند چنانچه سرتاش و کزلک خان و دیگران بدست آمدند، و ملک ضیاء الدین محمد ابی علی شنسبانی [(۳)] را که عمزاده هر دو سلطان و داماد سلطان غیاث الدین بود ایالت و تخت نیشاپور دادند و دران سال مراجعت فرمودند و دیگر سال بجانب مرو شاهجان رفتند و فتح کردند و ملک نصیر الدین محمد خرنک [(۴)] را در مرو نصب فرمودند، و ایالت سرخس به پسر عم خود ملک تاج الدین زنگی مسعود بامیانی که پسر فخر الدین مسعود [بامیان] بود فرمودند و تمامت خراسان در ضبط آمد و صاف شد و علاء الدین محمود خوارزمشاه بسیار کوشید تا مگر بطریق خدمت او را قبول کنند، و خراسان بوی [(۵)] دهند باز گذارند، مسلم نشد.

ثقات چنین روایت کردند: که چون تکش خوارزمشاه نقل کرد محمد خوارزمشاه بخدمت سلطان غیاث الدین طاب ثراه رسل فرستاد، مضمون رسالت آنکه: میان سلاطین و میان پدر من عهد مودت و مرافقت مستحکم بود بنده میخواهد تا بدان قرار در سلک دیگر بندگان باشد اگر رای اعلی صواب بیند، مادر مرا [(۶)] سلطان غازی معز الدین و الدین [(۷)] در حباله خود آورد و بنده را فرزند خواند، و از حضرت غیاث بنده (را) تشریف و مثال خوارزم و خراسان باشد، بنده تمام عراق و ما وراء النهر از دست مخالفان مستخلص کند [(۸)]. چون این [(۹)] رسالت ادا کردند، سلطان معز الدین (را آن) اتصال موافق نیفتاد و مکاوحت ظاهر شد و چون حق تعالی خواسته بود: که ممالک ایران تمام در ضبط محمد خوارزمشاه آید، به آخر روزگار

[(۱)] مط: تا بدان برج

[(۲)] اصل: در گشت.

[(۳)] مط: شنسبی

[(۴)] مط: خرنک

[(۵)] مط: بدو باز گذارند.

[(۶)] مط: او را

[(۷)] مط: معز الدین

[(۸)] مط: گرداند

[(۹) مط: آن.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۶۱

چند کت از پیش (لشکر) غور و غزنین منهزم شد، و بعاقبت این [(۱)] سلاطین پیش از او نقل کردند و چند کت از حضرت دار الخلافه امیر المؤمنین المقتدی [(۲)] بامر الله و (از) امیر المؤمنین الناصر لدین الله خلع [(۳)] فاخره بحضرت سلطان غیاث الدین طاب ثراه و اصل شد و کت اول ابن الربیع آمد. و قاضی مجد الدین قدوه، با او بدار الخلافت رفت، و کت دیگر [(۴)] ابن الخطیب آمد [(۵)] و پدر این داعی مولانا سراج منهاج طاب مرقد [(۶)] با او نامزد شد بدار الخلافه [(۷)].

چون از حضرت ناصر لدین الله خلعت رسید، نوبت پادشاهی او پنج شد و سلطنتش عرض [(۸)] و بسط گرفت و از مشرق هندوستان و از سرحد چین و ماچین تا در عراق، و (از) آب جیحون و خراسان تا کنار دریا هرگز خطبه باسم مبارک این پادشاه تزیین یافت، و مدت چهل و سه سال [(۹)] مملکت راند و ادرار و انعام او باطراف مملکت اسلام از شرق تا غرب و عجم و عرب و ترکستان و هند باهل [(۱۰)] خیر و اصحاب علم و زهد و صفوت و اصل گشت و اسم جمله ارباب استحقاق [و] صدقات آن ممالک در دواوین و دفاتر او مذکور بود [(۱۱)] و مدت عمر او شست و سه سال بود، و نقل آن پادشاه معظم از دار فنا بدار بقا [(۱۲)] در شهر هرات [(۱۳)] بود، روز چهارشنبه بیست و هفتم ماه جمادی الاولی سنه تسع و تسعین و خمسمائه (بود) و روضه او در جوار مسجد جامع هرات (شد) رحمه الله علیه رحمه واسعه. و حق تعالی [(۱۴)] ذات سلطان غیاث الدین محمد سام [طاب ثراه] را بانواع عنایت ظاهر و باطن مزین گردانیده بود و حضرت او را از افاضل علما و اکابر فضلا و جماهیر حکما و مشاهیر بلغا آراسته کرده، و درگاه با جاه او جهان پناه شده (بود) و مرجع افراد مذکوران (دنیا) گشته. از کل مذاهب مقتدایان هر فریق جمع بودند و شعرای بی نظیر حاضر، و ملوک کلام نظم و نثر در سلک خدمت بارگاه او منتظم.

[(۱) مط: آن

[(۲) مط: المستضیء

[(۳) مط: خلعت

[(۴) مط: دوم

[(۵) راجع بمبادله این سفراء به تعلیق (۲) رجوع شود.

[(۶) ثراه

[(۷) مط: با او نامزد دار الخلافت کردند

[(۸) اصل: عوض.

[(۹) در یک نسخه مط: ۴۰ سال، ولی اصح ۴۱ سالست

[(۱۰) مط: بر اهل.

[(۱۱) مط: ممالک مذکوره در دواوین او برد فاتر ثبت بود

[(۱۲) مط، و نقل او از دنیا بدار الخلد.

[(۱۳) مط، هرات شد

[(۱۴) در اصل، این مبحث تا به آخر (ذکور و اناث) بعد از شرح اسمای اولاد و وزراء و فتوحات آمده، ولی مطابق به مط و ترجمه راورتنی اصلاح شد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۶۲

در اول حال (آن هر دو برادر) نور الله مرقدهما، بر طریق مذهب [(۱)] کرامیان بودند بحکم اسلاف (و) بلاد خود، اما [چون] سلطان معز الدین بر تخت غزنین نشست و اهل آن شهر و مملکت بر مذهب امام ابوحنیفه کوفی بودند رضی الله عنه، سلطان معز الدین [(۲)] بر موافقت ایشان، مذهب امام اعظم قبول کرد [(۳)] اما سلطان غیاث الدین طاب ثراه [(۴)] شبی در خواب دید، که او با قاضی (سعید) وحید الدین مرو رودی [(۵)] رحمه الله که بر مذهب امام شافعی [(۶)] رضی الله عنه و مقتدای شفعویان بود در یک مسجد بودند، ناگاه امام شافعی (رحمه الله) در آمدی در محراب رفتی و تحریمه نماز پیوستی، و سلطان غیاث الدین و قاضی وحید الدین هر دو بامام شافعی اقتدا کردند. چون از خواب در آمد، سلطان فرمان داد: تا بامداد قاضی وحید الدین در بارگاه تذکیر فرمودند [(۷)]، چون بر بالای کرسی رفت در اثناء سخن گفت: (که ای) پادشاه اسلام! این داعی دوش خوابی دیده است و عین خوابی که سلطان دیده بود باز گفت.

او هم بمثل آن دیده بود (که سلطان) چنانچه [(۸)] از کرسی فرود آمد بر بالا رفت و بخدمت سلطان [(۹)]، در حال سلطان دست مبارک قاضی وحید الدین علیه الرحمه بگرفت و مذهب امام شافعی رضی الله [(۱۰)] قبول کرد. چون نقل سلطان بمذهب اصحاب حدیث شافعی شد [(۱۱)] بر دل علماء مذهب محمد کرام (رحمه الله علیه) حمل آمد، و از آن طایفه علماء بزرگ (بسیار) بودند، اما دران عصر افصح ایشان امام صدر الدین علی هیصم نیشاپوری بود و ساکن (و) مدرس مدرسه شهر افشین [(۱۲)] غرستان [(۱۳)] بود قطعه‌یی بگفت و سلطان را در ان نقل اعتراض کرد و آن قطعه چون بخدمت سلطان رسید [(۱۴)]

[(۱)] بر طریق و مذاهب.

[(۲)] مط: کوفی بودند رحمه الله، او بموافقت.

[(۳)] مط: مذهب ابی حنیفه. رحمه الله اختیار کرد.

[(۴)] مط: نور الله مرقد.

[(۵)]: مروزی طاب ثراه، تاریخ وفات شیخ وحید الدین محمد بن محمود مرو رودی فقیه شافعی ماه رجب سنه ۵۹۹ ه در هراتست (مجمل فصیحی ۲: ۲۷۹)

[(۶)] مط: که بر مذهب اصحاب حدیث بود و مقتدای شفعویان.

[(۷)] مط: وحید الدین را تذکیر فرمودند

[(۸)] مط: چنانچه

[(۹)] مط: فرود آمد و بخدمت سلطان بالا رفت سلطان

[(۱۰)] مط: رحمه الله علیه

[(۱۱)] مط: نقل سلطان در اصحاب حدیث شایع شد

[(۱۲)] اصل: اقسین. مط: افشین

[(۱۳)] مط: غرستان

[(۱۴)] مط: بسطان رسید.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۶۳

خاطر مبارکش از وی غبار گرفت رحمه الله علیهم، و (امام) صدر الدین را مجال مقام [(۱)] نماند در ممالک غور [و قطعه اینست، قطعه]

در خراسان خواجه گونه [(۲)] شافعی بسیار بود بر در هر خسروی، ای خسرو صاحب نشان [(۳)]
 لیک اندر هفت کشور پادشاه شافعی بهترک معلوم کن تا هیچکس دارد نشان؟
 ور کسی گوید خلیفه شافعی مذهب [(۴)] بود حاش لله هیچ زیرک را نباشد این گمان
 مذهب عباس را اندر خلافت بی خلاف حاجتی نبود مخالف ذکر این معنی بدان [(۵)]
 زو [(۶)] خلاف آخر چو در لبس سیه صورت نسبت در شعار صبغه الله این تصور کی توان
 کی کند هرگز خلیفه جز به عباس اقتداکی سزد هرگز (خلاف) جد و عم زان خاندان
 (پس تو باری چون پدر را خواستی کردن خلاف چون رفتی بر شعار و راه دیگر خسروان؟)
 ورنه آن کردی و نی این در جهان خود بگذرد [(۷)] حاجتی باری طلب کن بهر عذر آن جهان
 تا چو هر کس با امام اهل خیزد روز حشر تو درین تقلید خود تنها بمانی جاودان
 شافعی و بو حنیفه و الله این خواهند گفت: خوب نبود بی سبب، زان در بدین، زین در بدان [(۸)] اما صدر الدین بدین سبب از
 ممالک غور نقل کرد و به نیشاپور رفت و مدت یک سال آنجا بماند. بعد از آن قطعه‌یی بحضرت سلطان فرستاد، تا او را

[(۱)] اصل: مقال

[(۲)] اصل: گون

[(۳)] اصل: سلطان نشان.

[(۴)] اصل: شافعی بسیار بود

[(۵)] در یک نسخه ماخذ مط: حاجبی نبود. دز دیگر:

حاجتی نبود مخالف هرگز این معنی بدان [(۶)] اصل: از خلاف.

[(۷)] مط: ورنه این کردی و نی آن این جهان خود بگذرد.

[(۸)] اصل: زان در بدین زیردران.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۶۴

باز طلبید و تشریف فرستاد، و از نیشاپور بحضرت باز آمد.

قطعه

جلال حضرتکم غوثنا و انت غیاث بیمن عهدک یتیسر امرنا المکثاث [(۱)]

غیاث خلق توئی پس کجا برند نفیر [(۲)] از صولت فلک پیر و دولت احداث

ز خسروان جهان در جهان توئی که تراست ز جد و عم و پدر سلطنت زحق [(۳)] میراث

ز عالمان جهان نیز [(۴)] هم منم که مراست دعوات ارث [(۵)] ز اجداد خفته در اجداث

چو بر منابر اسلام خوانده ایم ترا هزار بار فزون، کای بفضل و عدل غیاث

ایا غیاث لدنیا و دیننا فاغث [(۶)] یغثک من هو غوث العباد یوم یغاث

همیشه خانه دنیا و سقف گردون راز عدل و فضل تو بادا نهاد اساس و اثاث [(۷)]

دعای دولت تو فرض بر قوی و ضعیف ثنای حضرت تو قرض بر ذکور و اناث ثقات چنین روایت کرده‌اند: که سلطان غیاث الدین
 در اول جوانی معاشر عظیم بود و شکار دوست، و از حضرت [(۸)] فیروز کوه، که دار الملکک او بود تا بشهر داور که دار الملکک
 زمستانی [او] بود، هیچ آفریده را مجال نبود که شکار کردی، و میان آن دو شهر چهل فرسنگ بود، هر فرسنگی بمیری [(۹)]

فرموده بود تا بر آورده بودند، و در زمین داور باغی ساخته بود، آنرا باغ ارم نام نهاده، و الحق در (میان) دنیا مثل نزهت و طراوت آن باغ، هیچ پادشاه [(۱۰)] را نبود، و طول او بقدر دو میدان وار زیادت بود، و جمله چمنهای [(۱۱)] آن بدرخت [(۱۲)] صنوبر و ابله و انواع ریاحین آراسته، و سلطان فرموده بود: تا در حوالی [(۱۳)] باغ میدانی ساخته بودند، طول و عرضی آن میدان مثل طول و عرض آن باغ بود، و هر سال یک کرت فرمان دادی تا زیادت از پنجاه و شست فرسنگ (از شکاریان) بره کشیدندی، و مدت یک ماه بایستی

[(۱)] اصل:

بیمن تیسرا مسرتا المثلثات

؟ در یکی از مآخذ مط: المکنث اما مکثات متن ممکن است از ماده مکث عربی باشد.

[(۲)] اصل: بغیر. مط: نفیر

[(۳)] مط: بحق

[(۴)] مط: جهان پیرهم منم

[(۵)] مط: دعا بارث اما اجداث درین بیت جمع جدث بمعنی قبر است (المنجد)

[(۶)] اصل:

ایا غیث الدنيا و دیننا فاغث یغیث من هو غیث العباد یوم یغاث.

[(۷)] مط:

ز فضل و عدل تو بادا شها اساس و اثاث [(۸)] اصل:

عظیم بود و شکار گرفتن حضرت فیروز کوه.

[(۹)] مط: فرسنگی را میلی فرموده

[(۱۰)] مط:

هیچ پادشاهی را

[(۱۱)] مط: چشمهای آن

[(۱۲)] مط: بدرختان صنوبر

[(۱۳)] مط: در جوار باغ.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۶۵

تا هر دو سر برهه شکار [(۱)] بهم پیوستی، زیادت از ده [(۲)] هزار شکاری از وحوش و بهایم و سباع از همه اجناس دران میدان آوردندی، در روز شکار سلطان بر قصر باغ برآمدی، و مجلس بزم مهیا فرمودی و بندگان و ملوک یگان یگان سواره در (ان) میدان برفتندی [(۳)] و شکار میکردند (ی) بنظر مبارک او طاب ثراه [(۴)].

وقتی خواست تا در (ان) صحرا بشکار رود، فخر الدین مبارکشاه [(۵)] بر پای خواست، و این رباعی میگفت [(۶)]، سلطان عزیمت شکار فسخ کرد و بعشرت مشغول شد، و آن رباعی اینست، بیت:

اندر می و معشوق و نگار آویزی به زان باشد که در شکار آویزی

آهوی بهشتی چو بدام تو درست اندر بز کوهی بچه کار آویزی؟ حق تعالی ازیشان عفو گرداناد [(۷)]، و رحمت خود نثار روح ایشان کناد [(۸)] (و سلطان اسلام ناصر الدنيا و الدین را در مسند سلطنت باقی و پاینده دارد) ثقات [طیب الله ثراهم] چنین روایت

میکند [(۹)] که چون سلطان غیاث الدین طاب مرقده از شراب توبه کرد، و به صفوت [(۱۰)] و احسان مشغول شد در عهدی که سلطان‌شاه خوارزمشاه لشکر خطا، بخراسان آورد و (به) مرو تختگاه ساخت، (و) سر حد (های ممالک) غور را زحمت دادن گرفت، لشکر خود را بدخانه شیر سرخس آورد [(ه)] و رسولی بخدمت سلطان غیاث الدین فرستاد و ملتسمات نمود، سلطان فرمود: که بجهت آن رسول جشنی ساختند، و مجلس عشرت بیاراستند [(۱۱)] و ملوک و امراء غور را شراب دادند و رسول را اعزاز فرمود و شراب داد ۰ تا در حال مستی، مزاج سلطان شاه را از فرستاده او معلوم کند [(۱۲)] و بجهت خاصه سلطان غیاث الدین آب انار شیرین در صراحی کردند، و چون دور [(۱۳)] معهود بسطان میرسید، از آن آب انار در پیاله [(۱۴)] خاص میریختند

[(۱)] مط: تا هر دو سر بره نرگ شکار بهم پیوستی. راورتی: ترگاه بهم پیوستی. اصل: مانند متن

[(۲)] اصل: دو هزار

[(۳)] اصل: میرفتند

[(۴)] برای شرح باغ ارم زمینداور (ر: ۳۲)

[(۵)] ر: ۶۳

[(۶)] مط: بگفت

[(۷)] مط: کناد

[(۸)] مط: گرداناد

[(۹)] مط: کرده‌اند

[(۱۰)] اصل: بصوت.

[(۱۱)] مط:

مهیا کردند

[(۱۲)] مط: شود

[(۱۳)] اصل: در معهود

[(۱۴)] مط: در جام.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۶۶

و بسطان میدادند، چون رسول سلطان‌شاه را قوت حرارت شراب دریافت بر سر زانو شد، و از مطربان این رباعی را درخواست [(۱)].
(بیت)

زان شیر که با شیر دهانه است [(۲)] مقیم شیران جهان ازو هراسند عظیم

ای شیر تو، یعنی سر و دندان بنمای [(۳)] کین‌ها همه در دهان شیرند زبیم چون رسول این بیت باز خواست و مطرب در نوا شد [

(۴)] و به رود بزد گونه [(۵)] سلطان غیاث الدین طاب ثراه متغیر گشت و ملوک غور از جای (به) شدند، خواجه صفی الدین

(محمود) از سران وزراء درگاه بود، و در ظرافت و طراوت [(۶)] آیتی و طبع نظم داشت و شعر نیکو گفتی، بر پای خاست و روی

بر زمین نهاد، و در جواب رسول این بیت از مطرب بخواست [(۷)]:

بیت

آن روز که ما رایت کین افزیموز دشمن مملکت جهان پردازیم

شیری ز دهانه گر نماید دندان‌دندانش بگزرز در دهان اندازیم سلطان غیاث الدین طاب ثراه بغایت خوش طبع گشت و او را بانعام

وافر و تشریفات گرانمایه مخصوص گردانید و جمله ملوک او را بنواختند، [که] حق تعالی بر همه رحمت کند، و همه را غریق مغفرت گرداند.

(و سلطان اسلام و پادشاه هفت اقلیم شاهنشاه معظم، مولی ملوک الترك و العجم، ناصر الدنیا و الدین، علاء الاسلام و المسلمین، مغیث الملوک و السلاطین الحامی لبلاد الله، الراعی لعباد الله، المؤید من السماء، المظفر علی صنوف الاعداء، ذی الامان لاهل الایمان، وارث ملک سلیمان ابو المظفر محمود بن السلطان (التمش) قسیم امیر المؤمنین را در پادشاهی و جهان پناهی، سالهای بسیار و قرنهای بی شمار باقی و پاینده دارد، بحق محمد و آله اجمعین و سلم تسلیم کثیرا کثیرا).

[۱] مط: و از مطرب این رباعی درخواست، رسول سلطانشاه گوید

[۲] مط: دهانه است. در یکی از مأخذهای مط: باس. پ:

زان شیر که در با پس دهانست مقیم.

اصل:

زان شیر که باش او دهانست؟

ظاهر است که تمام ضبطهای نسخ مغلوپاند، چون شیر دهانه سرخس قبلا مذکور افتاده، پس قرار متن تصحیح شد.

[۳] مط:

ای شیر تو از دهانه دندان بنمای.

پ: کذا

[۴] مط: در نوا آورد

[۵] مط: لون سلطان

[۶] مط: در لطافت و ظرافت

[۷] مط: باز خواست.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۶۷

السلطان المعظم غیاث الدنیا و الدین (ابو الفتح) محمد (بن) سام [قسیم امیر المؤمنین] [دائر] اولاد او:

ملکه معظمه جلال الدنیا و الدین [۱] [طاب ثراها]. سلطان غیاث الدین محمود [۲] وزراء (که دست سلطان بوده‌اند):

شمس الملک عبد الجبار گیلانی [۳]. فخر الملک شرف الدین فروری [۴] مجد [۵] الملک دیوشاهی داری عین الملک

سوریانی [۶]. ظهیر الملک عبد الله سنجری.

جلال الدین دیوشاری [۷].

دار الملک او: تابستان: حضرت فیروز کوه [۸]. دار الملک زمستان:

بلاد داور. اعلام و رایات خلیفتی: (سیاه میمنه، لعل میسره).

(توقیع میمون او: حسبی الله وحده).

قضات ممالک او: قاضی القضاء معز الدین الهروی [۹]. قاضی شهاب الدین خرمابادی [۱۰] (رحمه الله).

[۱] اصل: الملک جلال الدین و الدنیا. مط: ملکه معظمه جلال الدین. راورتی: مانند متن.

[۲] مط: این نام ندارد

[۳] مط: شمس الدین عبد الجبار کیدانی. راورتی: شمس الملک عبد الجبار کیدانی. اصل شمس الملک گیلانی

[۴] مط: فخر الملک شرف اشرف سوریانی.

راورتی: فخر الملک شرف الدین واداری (فرداری).

[۵] اصل: محمد الملک. مط: مجد الملک دیوشاهی داری. راورتی: مجد الملک خواجه شفیع الدین

[۶] اصل: شقوریانی. مط: تنها عین الملک. راورتی: سورانی (سوریانی)

[۷] مط: فقط جلال الدین. راورتی: دیوشاری (دیوشاهی) اختلاف نسخ در نسبت‌های وزیران عینا نگاشته شد. در نسبت شخص

اول گیلانی منسوب باشد به گیلان نواحی غزنه که اکنون هم موجود است، نسبت شخص دوم احتمال دارد قزرداری باشد منسوب به قزرداری (قصدار) و خضدار کنونی بلوچستان.

اما صحیح کلمات دیوشاهی داری؟ و دیوشاری را ربوشاری توان گفت، منسوب به ربوشاران که ناحیتی بزرگ بود از غرjestان گوزگان و بعضی از آبهای مرو ازین ناحیت رود (حدود العالم ۵۹).

اما سوریانی منسوب باشد به سوری و زوری کنونی که یکی از قبایل معروف افغانی غور است و اکنون هم بنام زوری در غور علیا سکونت دارند

[۸] اصل: دار الملک بامیان حضرت فیروزکوه

[۹] اصل: کمال الدین هروی. یکی از مأخذ مط: یزدی

[۱۰] مط: سرداری. یکی از مأخذ مط: حرمابادی. راورتی. حرماوادی، حرمابادی.

پ: خیرآبادی. اصل: هرمابادی. حرماباد: شهر نیک بود در عراق عجم و اکنون خرابست (نزهت القلوب ۷۸).

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۶۸

مدت ملک (میمون) او: چهل و یک سال [(۱)] بود.

ملوک و سلاطین که از دست او بوده‌اند [(۲)]:

سلطان شمس الدین محمد مسعود سیستانی. ملک تاج الدین [(۳)] حرب محمد سیستانی. ملک ضیاء الدین در غور. ملک تاج

الدین حربی. سلطان بهاء الدین محمد سام. ملک نصر الدین غازی بن قره ارسلان [(۴)]، ملک تاج الدین زنگی مسعود بامیانی.

ملک قطب الدین یوسف تمرانی. ملک ناصر الدین سوری مادینی. ملک شاه وحشی. ملک تاج الدین مکران. ملک سیف الدین

مسعود تمران [(۵)].

فتوحات

فتح ملک هرات، فتح قماح، فتح داور، فتح فارس، فتح کالیور، فتح فروار، فتح سیف برد، فتح غرستان، فتح طالقان، فتح حزدوان،

فتح جروم

[(۱)] مط: ۴۱ سال. یکی از مأخذ مط: ۴۳ سال

[(۲)] اصل: دایره ملوک و اقبای او.

[(۳)] در اصل این نام مکرر است

[(۴)] اصل: مره ارسلان.

[(۵)] این نامها در نسخ بصور مختلف آمده، متن اصل قرار فوق است. اما متن مط چنین است: سلطان شمس الدین مسعود بامیانی.

سلطان شهاب الدین محمد سام اخوه بغزنین. سلطان بهاء الدین بامیانی. ملک تاج الدین حرب محمد سیستانی بن ارسلان ملک ناصر الدین غازی، ملک قطب الدین یوسف تمرانی.

ملک تاج الدین زنگی مسعود بامیانی. ملک ضیاء الدین غوری. ملک تاج الدین تمرانی.

ملک بدر الدین علی گیلانی. ملک ناصر الدین سوری مادینی. ملک ناصر الدین تمرانی.

ملکشاه و خشی. ملک تاج الدین مکران. ملک مؤید الدین مسعود تمرانی. در یکی از ماخذ مط: شمس الدین محمد مسعود بامیانی: مبارز الدین سام محمد بامیانی. ملک بهاء الدین حرب محمد سیستانی: ملک تاج الدین تمران: ملک تاج الدین غور: سلطان بهاء الدین محمد سام.

ملک نصر الدین غازی پسر ارسلان. ملک تاج الدین زنگی مسعود بامیانی: ملک قطب الدین یوسف نهرانی: ملک ناصر الدین سور مادینی: ملک شاه و خشی: ملک تاج الدین مکران.

مؤید الدین مسعود تمران اما اسامی سلاطین و ملوک در ترجمه راورتی چنین است: سلطان معز الدین محمد سام اخوه بملک غزنین، سلطان شمس الدین محمد سام بامیانی: ملک تاج الدین محمد حرب سجستانی: ملک ناصر الدین ابی غازی بن قزل ارسلان. ملک تاج الدین محمد تمرانی.

ملک تاج الدین زنگی بن مسعود بامیانی: ملک قطب الدین یوسف تمرانی، ملک ضیاء الدین محمد در غور ملک ناصر الدین بن سوری مادینی ملک بدر الدین علی کیدانی: ملک شاه و خشی (وخش بدخشان) ملک ناصر الدین تمرانی. ملک تاج الدین مکران. ملک مؤید الدین مسعود تمرانی.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۶۹

فتح تکناباد، فتح نیشاپور، فتح لوهور، فتح و کشتن خسرو ملتان؟ فتح سلطان شاه فتح مرو الرود، فتح پنجده، فتح فاریاب، فتح خجند، فتح نیمروز، فتح سجستان، فتح فوشنج، فتح ردبل (زابل) فتح کابل، فتح غزنین، فتح بهاء الدین طغرل هرات [(۱)].

الثامن عشر الملك الحاجي علاء الدين محمد بن ابی علی بن الحسن الشنسی [(۲)]

ملک علاء الدین پسر ملک شجاع الدین ابی علی بود، پسر عم هر دو سلطانان غیاث الدین و معز الدین، و از هر دو برادر بزرگتر بود و هم حاجی و هم غازی بودند [(۳)]، و هر دو سلطان او را در مخاطبه بلفظ خداوند یاد فرمودندی، و دختر سلطان غیاث الدین که ماه ملک نام بود و بلقب جلال (الدین و الدین) و از دختر سلطان علاء الدین جهانسوز بود، در حباله او بود، و آن دختر پادشاهزاده بس بزرگ بود و قرآن مجید محفوظ او بود [(۴)] و اخبار شهادت [(۵)] یاد داشت و خطش چون در شاهوار بود، و در هر سال یک کرت دو رکعت نماز گزاردی (و) تمام قرآن در آن دو رکعت ختم کردی، و از دنیا همچنان بکر رفت، بسبب آنچه پیش از وی ملک ضیاء الدین کنیزک [(۶)] ترک داشت، که مادر پسر او (بود) مگر او را عقده بود [(۷)]، برین ملکه قادر نشد، و آن ملکه در جمال و عفت و زهاد (ت) در همه دنیا (خود را) مثل نداشت و والده این کاتب با او هم شیر و هم مکتب بود، و این داعی را آن ملکه در حجر عنایت و حرم عصمت خود پرورده بود

[(۱)] مط: بلاد هرات، قماج، داور، فارس، کالیوان بنوار، سیفروود غزستان، طالقان، خزروان، خروم، یکنباد، کابل، عراق، فوشنج، غزنین، سجستان نیمروز، میمند، فاریاب، سجده، مرو الرود، سلطان شاه (؟) و هور، مرو ملکه (؟) نشاپور ولسی. ترجمه راورتی: بلاد هرات، قماج، داور، فارس، کالیون، فیوار، سیفروود غرستان، تالقان، جزروان، جروم، تگین آباد، کابل: اغراق (عراق) فتح بر بهاء الدین طغرل هرات، غزنین، فوشنج، سجستان، نیمروز، میمند (مهند) فاریاب، پنجده، مرو الرود.

فتوحات بر سلطان‌شاه، لاهور، مرو ملکه (؟) نیشاپور، نسا. راجع بشرح و تصحیح برخی ازین نامها که مورد تدقیق است، به تعلیقات آخر کتاب رجوع شود (ر: ۳۳)

[(۲)] مط: بن ابی علی بن الحسین. راورتی: ملک الحاجی علاء الدین محمد بن ملک شجاع الدین ابی علی بن عز الدین الحسین بن الحسین شنسبی

[(۳)] مط: و هم حاجی بود و هم غازی.

[(۴)] مط: محفوظ داشت

[(۵)] اصل: اخبار شهاب الدین

[(۶)] مط: کنیز کی ترکی

[(۷)] مط: عقده کرده بود بدین ملکه.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۷۰

و تا اوان بلوغ، بخدمت بارگاه (و حرم) او بود، و احوال [(۱)] این داعی و اجداد (مادری) همه بخدمت درگاه او، و درگاه پدر او [(۲)] مخصوص بودند و آثار عطوفت او در ذمه این ضعیف بسیار بود [(۳)] جزاها الله خیرا. شهادت [(۴)] و فوت او حادثه کفار ببلاد عراق بود، رحمه الله علیها (رحمة واسعة) و در عهد (حیات) سلطان غیاث الدین، از خطه غور و خطه بست و وجیر و گرمسیر و درمشان و روزگان [(۵)] و غزنین، اقطاع ملک علاء الدین بود، و در مصافی که سلطان علاء الدین و غیاث الدین و معز الدین، با پتهورارای [(۶)] اجمیر حرب کرد و شکسته شد، او در خدمت سلطان غازی بود و دران سفر خدمتهای پسندیده بجای آورده بود. چون سلطانان غور بخراسان رفتند و نیشاپور فتح شد، او را بملک نیشاپور نصب کردند، و مدتی در شهر نیشاپور بود [(۷)] و با خلق طریق عدل و احسان مسلوک داشت و چون سلطان محمد خوارزمشاه (از خوارزم) بدر نیشاپور آمد مدتی نیشاپور را نگاه داشت و به آخر صلح کردند و نیشاپور بسطان محمد خوارزمشاه تسلیم نمود [(۸)] و بطرف غور باز آمد. چون سلطان غیاث الدین برحمت حق پیوست، سلطان (غازی) معز الدین تخت فیروز کوه و ممالک غور و غرستان [(۹)] و زمین داور او را داد، و خطاب او در خطبه، ملک علاء الدین شد، و پیش ازین (او را) ملک ضیاء الدین در غور گفتندی، و مدت چهار سال ملک فیروز کوه و ممالک غور و غرستان [(۹)] او داشت، و در سال سنه احدی و ستمائۀ که سلطان غازی معز الدین لشکر بطرف خوارزم برد، ملک علاء الدین از غور لشکر بطرف

[(۱)] مط: اخوان

[(۲)] مط: هم بخدمت او و درگاه بدر او

[(۳)] مط: است

[(۴)] مط: جزاها الله عنا و عن المسلمین خیرا، و آخر شهادت و فوت او در حادثه.

[(۵)] اصل: بست و [؟] و بلاد گرمسیر و درمشان و آورکان و غزنین. مط: بست و بلاد گرمسیر و درمشان و اورکان و غزنین.

پ: ارکان. طوری که گذشت و جیر همین اجرستان، موجود است و آورکان هم عبارت از (روزگان یا ارزگان) سمت شمالی قندهار مقارن صفحات غور است و اکنون هم همین نام دارد. اما نام درمشان هم تاکنون زنده است بطرف شمال غربی قندهار مربوط به نواح غور و زمین داور. حدود العالم گوید که درمشان دو ناحیتست یکی از بست و دیگر از گوزگانان، که در این جا مقصد درمشان بست خواهد بود

[(۶)] مط: پتهورای اجمیر. پ: پتورا نا جمیر. اصل:

پتهورارای. املائی این نام در تاج المآثر حسن نظامی نشاپوری رای پتهورا است. اما در کتب هندی بریتھوی راج Prithwi-Raj

است (ص ۱۲۵ کتاب انگلیسی پتهان) در صولت افغانی پرتھی راج (ص ۴۳)

[۷] مط: بیود.

[۸] مط: کرد.

[۹] مط: غزستان، غرجستان.

پ: غرستان.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۷۱

ملحدستان و قهستان برد، و بدر شهر قاین رفت و بطرف جناباد قهستان کشید و قلعه کاخ جناباد فتح کرد و غزو بسیار و جهاد بی‌شمار بجای آورد و بغور باز آمد. چون سلطان غازی معز الدین شهادت یافت، سلطان غیاث الدین محمود (بن) محمد سام از بست که اقطاع او بود بزمین داور آمد و ملوک و امراء غور بخدمت (سلطان) محمود طاب ثراه پیوستند و روی بحضرت فیروز کوه نهاد [ند] ملک علاء الدین از فیروز کوه به غرستان [۱] آمد، و چون به سر پل مرغاب رسید، سپهسالار حسن عبد الملک در عقب او برسد، و او را باز گردانید و بفرمان محمود او را در قلعه اشیار غرستان [۱] محبوس گردانید چون محمود شهادت یافت و ملک غور به سلطان علاء الدین اتسز حسین [۲] رسید، ملک علاء الدین را از قلعه اشیار [غرستان] مخلص گردانید، و بفیروز کوه آورد، و (او را) اعزاز فرمود، تا او سپهسالار عمر سلیمان را بجهت خون پسر خود (ملک رکن الدین محمود) بکشت، و (سبب آن بود که چون) ملک علاء الدین در عهد محمود سام [چون] گرفتار شد، پسرش ملک رکن الدین ایرانشاه [۳] محمود علیه الرحمه بطرف غزنین رفت، و او پادشاهزاده بس بزرگ بود و فضل (بسیار و علم) و عقل بکمال داشت و بشهامت و جلادت موصوف بود، از غزنین بطرف گرمسیر آمد و از آنجا بغور رفت و خلق کشی [۴] که متمردان غور ایشان بودند، بقدر پنجاه (هزار) مرد، با او جمع شدند، و غیاث الدین محمود از فیروز کوه با مقدار پانصد سوار قلب و پیاده دو سه هزار بیرون آمد، و میان ایشان مصاف شد و هزیمت بر غوریان افتاد و ملک رکن الدین به هزیمت بغزنین [باز] رفت، و باز بطرف گرمسیر آمد و خداوند زاده سیف الدین تمرانی او را بگرفت و بخدمت سلطان محمود آورد، سلطان او را در وثاق امیر حاجب عمر سلیمان محبوس فرمود و روزی که سلطان شهادت یافت، بندگان ترک محمود غوغا کردند، و یکی را که

[۱] مط: غرستان، غرجستان

[۲] مط: اتسز

[۳] اصل: او برانشاه

[۴] کذا. اکنون کسی گویند که در چخچران مربوط هرات واقع است: در جای دیگر این کتاب کسی و کشی هر دو وارد است.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۷۲

نام او امیر منکورس زرد [۱] بود بفرمودند، تا ملک رکن الدین محمود را شهید کرد.

کاتب این حروف چنین (می) گوید: که من در سن هژده سالگی بودم، در شهور سنه سبع و ستمائنه، بر در سرای سلطان، در حضرت فیروز کوه، چنانچه کار جوانان باشد، بنظاره استاده بودم، که امیر منکورس زرد سوار بیامد و توبره خونچکان در دست آویخته سر ملک رکن الدین (طاب ثراه) دران توبره نهاده بود، بسرای سلطان در رفت [۲]. عفا الله عنهم.

بسر غرض باز آئیم: در عهد سلطان علاء الدین اتسز [۳] حسین چون علاء الدین محمود فرصتی یافت، امیر عمر سلیمان را بگرفت که در خون پسر من توسعی نمودی و او را شهید کرد در شب. بامداد چون علاء الدین اتسز [۳] را معلوم شد، و امراء

غور مستغاث کردند، علاء الدین اتسز فرمان داد: تا ملک علاء الدین محمد را کورت دوم به قلعه بلروان غرستان [(۴)] حبس کردند علیه الرحمه. باقی خبر او در اواخر این طبقه گفته شود، که چون کورت دوم بتخت فیروز کوه آمد حال او بکجا رسید. و الله اعلم باحوالهم و السلام.

التاسع عشر السلطان غياث الدين محمود بن محمد سام الشنسی [(۵)] (نغمده الله برحمته)

سلطان غياث الدين محمود، بن سلطان غياث الدين محمد سام طاب ثراهما پادشاه نیکو اخلاق و معاشر [(۶)] و طیب و عیش بر طبیعت او غالب بود، چون سلطان غياث الدين محمد سام (پدرش) برحمت حق پیوست او را طمع آن بود: که عمش سلطان معز الدین غازی [(۷)]، تخت پدر بدو سپارد

- [(۱)] اصل: ملکورش. مط: منکوزرد بود. بفرستادند. پ: منکورس زردیو. متن راورتی: منگبرس زرد. در نسخ وی: منگورش، منکورس، منکوش، کلمه ما بعد: زرد، زود، زود سوار
- [(۲)] مط: درون رفت
- [(۳)] مط: اتسر. پ: عنبر
- [(۴)] مط: بلروان غرستان. راورتی: غزجستان. اصل: بلوران غرستان. پ: کذا.
- [(۵)] راورتی: سلطان غياث الدين محمود بن غياث الدين محمد بن بهاء الدين سام شنسی. گزیده: محمود بن محمد بن سام بن حسین
- [(۶)] مط: و معاشرت و طیب.
- [(۷)] مط: عمش سلطان غازی معز الدین تخت. طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۷۳

فاما آن توقع (او) بوفانه پیوست، و تخت فیروز کوه بملک علاء الدین [(۱)] در غور داد، که دختر سلطان غياث الدين در حباله او بود، و بلاد بست و فراه [(۲)] و اسفزار به سلطان غياث الدين محمود (داد و در سالی که سلطان غازی لشکر بخوارزم برد، غياث الدين محمود) لشکر بست و فراه [(۲)] و اسفزار بطرف خراسان برد، و تا بدر مرو شاهجان رفت، و دران سفر آثار بسیار نمود، چون سلطان غازی معز الدنيا شهادت یافت، غياث الدين محمود از بست عزیمت فیروز کوه کرد، و چون به زمین داور رسید، امراء خلیج گرمسیر با حشم بسیار بخدمت او پیوستند، و امراء غور، جمله استقبال نمودند و در شهر سنه اثنین و ستمائۀ بفیروز [ه] کوه آمد، و تخت غور او را مسلم شد و ممالک پدر در تصرف آورد. ملک علاء الدین از فیروز کوه بطرف غرستان [(۳)] رفت و آنجا گرفتار آمد [(۴)] و بقلعه اشیار او را محبوس کردند [(۵)]، چنانچه پیش ازین تحریر یافته است. و چون اطراف مملکت [(۶)] غور: چون غرستان [(۳)] و طالقان و گرزوان [(۷)] و بلاد قادس و گرمسیر (تمام) در ضبط و تصرف بندگان او آمد، سلطان تاج الدین یلدوز [(۸)] و سلطان قطب الدین ایبک و دیگر ملوک و امراء [ترک] که بندگان معزی [(۹)] بودند، هر یک معروفی بخدمت درگاه او فرستادند، و از وی خطوط عتق و مثال ملک غزنین و هندوستان التماس نمودند. برای سلطان تاج الدین یلدوز، چتر و مثال فرستاد، تا ممالک غزنین [(۱۰)] در تصرف آورد، و چون سلطان قطب الدین بغزنین آمد و نظام الدین محمد را بفیروز کوه فرستاد، در سال سنه خمس و ستمائۀ او را چتر لعل فرمود و مثال ممالک غور و غزنین و هندوستان داد [(۱۱)]، و جمله ملوک غور و غزنین و هندوستان خطبه (وسکه) بنام او کردند. چون وارث ملک (پدر و) عم او بود جمله ملوک و سلاطین (آن ممالک) حضرت او را

تعظیم کردند، و مطاوعت نمودند.

[(۱)] اصل: دژغور.

[(۲)] مط: فسره

[(۳)] مط: غزستان، غرجستان.

[(۴)] مط: شد.

[(۵)] مط: اشیار محبوس گشت

[(۶)] مط: ممالک

[(۷)] اصل: کدروان. مط:

کرزوان. راورتنی: گذروان. اصل آن گرزوان است که بقول حدود العالم جای ملوک گوزگانان آنجا بود، و اکنون گرزویان گویند

[(۸)] مط: یلدز

[(۹)] مط: معز الدین

[(۱۰)] مط: فرستاد بممالک غزنین و چون در

[(۱۱)] مط: او را چتر و مثال فرستاد بملک هندوستان و جمله.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۷۴

چون یک سال از ملک او بگذشت، ملک رکن الدین ایرانشاه محمود پسر ملک علاء الدین از غزنین بطرف غور آمد چنانچه پیش ازین تحریر یافته است. سلطان غیاث الدین محمود از فیروز کوه بیرون آمد، و او را منهزم گردانید و بقدر پنج هزار مرد غوری را بر زمینداور زدند، بعد از مدت دو سال و نیم [(۱)] سلطان علاء الدین آتسز [(۲)] حسین که پسر عم پدرش بود، از بلاد بامیان به خوارزم آمد [(۳)] و از خدمت سلطان محمد خوارزمشاه استمداد نمود بجهت ضبط ممالک غور. ملک الجبال الغ خان [(۴)] ابی محمد و ملک شمس الدین آتسز [(۲)] حاجب که از ملوک بزرگ ترکان خوارزمشاهی بودند با لشکر (های) بلخ و مرو و سرخس و رودبار نامزد (مدد) او شدند (و) از راه طالقان عزیمت غور کرد، سلطان غیاث الدین محمود از فیروز کوه لشکر بیرون آورد بحدود میمنه [(۵)] و فاریاب بموضعی که آنرا سالوره [(۶)] گویند میان ایشان مصاف شد، حق تعالی سلطان محمود را نصرت بخشید و علاء الدین آتسز و ملوک خوارزمشاه [(۷)] و لشکر خراسان منهزم شدند، و چون از ملک او چهار سال گذشت، ملک علاء الدین علی شاه پسر سلطان تکش خوارزمشاه از خدمت برادر خود، به سلطان محمود پناه جست، (چون) سلطان محمود خوارزمشاه [(۸)] را معلوم شد، معارف بفیروز کوه فرستاد و در عهد حیات سلطان غازی معز الدین [محمد] میان محمود (بن) محمد سام، و میان (محمد) تکش خوارزمشاه عهدی بود: که میان جانبین موافقت و موافقت باشد و با یک دیگر خصم نباشند [(۹)] و درین وقت نسخه آن عهدنامه بفرستاد و دو التماس نمود: که علی شاه چون خصم ملک منست او را ببايد گرفت. سلطان محمود بحکم آن عهدنامه [علی شاه خصم] او را بگرفت

[(۱)] مط: دو نیم سال.

[(۲)] مط: اتسر بن حسین. راورتنی: اتسز

[(۳)] مط: رفت

[(۴)] مط: الف خان ای محمد.

راورتنی: لغ‌خان ابی محمد. اصل: الغ‌خان ای محمد

[۵] در اصل و مط و پ: میمند که همین میمنه موجوده است، و املائی قدیم آن چنین است و میمند (میوند) معروف که دودمان میمندیان محمودی از آن برآمدند نزدیک قندهار است. در نسخ راورتنی عوض فاریاب: فاراو، فاراب باریاب، که اصح آن فاریاب است.

[۶] مط: اسلور. راورتنی: سال اوره، اسلوره. پ: سرور

[۷] مط: خوارزمشاهی.

[۸] مط: چون سلطان تکش خوارزمشاه را معلوم شد.

[۹] مط: و با خصم یک دیگر خصم باشند.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۷۵

و در قصریکه آنرا بر کوشک [۱] قصر گویند سلطانرا محبوس کرد، و آن قصر عمارتست، که در هیچ ملک و حضرت، مثل آن به ارتفاع و تدویر و ارکان و منظرها و رواقات و شرفات هیچ مهندسی نشان نداده است و بر بالای قصر پنج کنگره زرین (مرصع) نهاده‌اند، هر یک در ارتفاع سه گز و چیزی، و در عرض دو گز، و دو همای زرین (هر یک بمقدار شتر بزرگ نهاده، آن شرفات زرین و هما) سلطان غازی معز الدین از فتح اجمیر بوجه خدمتی و تحفه بحضرت سلطان غیاث الدین محمد سام فرستاده بود با بسیار تحف دیگر، چنانچه حلقه زرین (با زنجیر زرین و خربزه) [۲] که دایره او پنج (گز) در پنج گز بود و (دو) کوس زرین که بر گردون آوردند (و) سلطان غیاث الدین آن حلقه و زنجیر و خربزه [را] (در پیش طاق مسجد جامع فیروز کوه بفرمود تا بیاویختند و چون مسجد جامع را سیل خراب کرد، آن کوس و حلقه و زنجیر و خربزه را به) شهر هرات فرستاد [ند] تا مسجد [جامع] هرات را بعد از آنچه بسوخته بود از آن وجوه عمارت کردند تقبل الله منهم.

سلطان غیاث الدین محمود، پادشاه بس کریم و حلیم و باذل و عادل بود چون بتخت نشست، در خزینه [۳] پدر بکشاد، و آن خزینه همچنان بر قرار بود و سلطان معز الدین بران [۴] خزینه هیچ تعلق نکرده بود [چون] چنان تقریر کردند: که زرین چهار صد شتر وار بود، که هشتصد صندوق باشد و الله اعلم.

و جامه‌های ثقال [۵] و ظرایف و مرصعینه بدین [۶] قیاس و اجناس دیگر، از هر باب جمله را در خرج آورد، و در عهد دولت او در [۷]، نصر و جامه و ادیم و اجناس دیگر بواسطه بذل و احسان [۸] او ارزان شد و بندگان ترک

[۱] مط: آنرا بزکوشک (نرکوشک) سلطان گویند بفریز کوه محبوس کرد و آن راورتنی: بزکوشک سلطان.

پ: ایر کوشک. در اصل برکوشک است که بصحت اقربست برای شرح آن (ر: ۳۴) تعلیقات آخر کتاب.

[۲] تمام نسخ مط: جریره اصل حریره بدون نقاط. راورتنی: خربزه، خربزه وی گویند که این خربزه بشکل کوس بود در عربی جریره بمعنی بزه و گناه است و حریره هم خوراکیست که یکی در این جا راست نمی‌آید، در تاریخ فخر الدین مبارکشاه که سردینس راس طبع کرده، در همین مورد چهار خربزه که هر یکی وزن سه صد من داشته ذکر شده‌اند (ص ۲۲) و گویند که نقارهای بزرگ بشکل خربزه بوده است (ایلیوت ۲: ۶۶۷)

[۳] مط: خزانه پدر

[۴] مط: بدان

[۵] اصل: یفال

[۶] مط: مرصعیه برین

[(۷)] مط: اوزرو جامه و ادیم و ... نضر بمعنی زر خالص است.

[(۸)] مط: و انعام او.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۷۶

بسیار خرید و همه را اعزاز [(۱)] کرد، و با ثروت و نعمت گردانید، و مدام انعام و عطای او بخلق واصل میشد، تا روزی از روزها در سال دوم از ملک او پسر عم [(۲)] او که خواهرزاده سلطا [نا] ن بود، ملک تاج الدین (چون) برحمت حق پیوست، و از وی وارثی نمانده بود، اموال و خزاین او از نقود و زرینه و سیمینه مالی وافر، بخدمت سلطان آوردند، سلطان فرمان داد [(۳)]: تا در بر کوشک [(۴)] که در میان فیروزکوه بود جشنی و مجلس (و) بزمی مهیا کردند و نشاط و عشرت فرمود، از نماز پیشین تا نماز شام [(۵)] تمام آن نقود را از دراهم و دنانیر، چه در بدرها، چه در همیانها بود، جمله به دریجهای قصر بیرون ریختند، و هر صنف از اصناف خلق حضرت چون بزم عام و انعام خاص و عام بود، خیل خیل بیای قصر می آمدند، و خود را در نظر او میداشتند، و هر صنف را نصیب کامل می فرمود، و از طبق و صراحی و شمعدان و طشت و آفتابه و نقلدان و حوضک و بارکش و کاسه (و هر جنس همه) زرین و نقره گین، چنانچه در آن بخشش زیاده هزار برده از غلام و کنیزک را از مالکان خود باز خرید [(۶)] و تمام شهر از آن بخشش پر زر شد و آن [(۷)] پادشاه را اخلاق گزیده بسیار بود و صدقات [او و انعامات] و تشریفات (او) باصناف و خلق بسیار واصل شد، و چون قضا و اجل در رسید اسباب ظهور آن حادثه پیدا آمدن [(۸)] گرفت، چون بحکم التماس سلطان (محمود) خوارزمشاه، برادر او علی شاه را بگرفت، و محبوس [و مقید] کرد و چاکران و اتباع علی شاه از عراقیان و خراسانیان و خوارزمیان و ترکان بسیار بودند، و مادر و پسر و حرم با او بودند، جمله (با او) بیعت کردند و چند کرت در خفیه هر کس را از معارف بخدمت سلطان محمود پیغام فرستاد [ند] که توقع از خدمت پادشاه آنست: که ما جمله در خدمت علی شاه به پناه آمده ایم، و خود را در سایه (دولت و) حمایت او انداخته ما را بدست خصم باید که (باز) ندهد، که زینهاری را اسیر کردن و مأخوذ گردانیدن مبارک نباشد، و الا خود را فدا خواهیم کرد، نباید که سلطان را

[(۱)] مط: عزیز داشت.

[(۲)] مط: پسر عمه او. راورتنی نیز عمه ترجمه کرده

[(۳)] مط: سلطان فرمود تا بر قصر بر کوشک

[(۴)] پ: بر ندارد

[(۵)] اصل: تا نظام تمام

[(۶)] مط: از خواجگان خود باز خرید

[(۷)] مط: این

[(۸)] مط: پیدا شدن.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۷۷

از ما خوف جان باشد. چون قضاء اجل در رسیده بود، این سخن را که بخدمت سلطان عرضه میداشتند هیچ مفید نه (می) بود و جمعی از ایشان شبها بر کوه آزاد که برابر قصر خوابگاه سلطان بود برآمده بودند و مخفی نشسته و قصر خوابگاه را و راه آن موضع تمام در نظر آورده، تا شب سه شنبه هفتم ماه صفر سنه سبع و ستمائۀ، از آن جماعت چهار تن بر بام قصر سلطان بر آمدند و سلطان را شهید کردند، و هم از راهی که برآمده بودند باز رفتند و از آب فیروزه کوه که پیش قصر می رود عبور کردند و هم بران [(۱)] بلند [ی] برآمدند و فریاد کردند: که (ای) خصمان ملک! ما سلطان را کشتیم برخیزید و ملک طلب کنید! و چون روز شد، شهر درهم

شد و سلطان را دفن کردند هم در قصر، و بعد از آن بهرات نقل کردند و در گازرگاه دفن کردند، پسر بزرگتر سلطانرا که بهاء الدین سام بود بتخت نشانند. و الله اعلم و الصلاة علی محمد و آله و سلم.

العشرون السلطان بهاء الدین سام بن محمود بن محمد سام [(۲)]

سلطان بهاء الدین سام بن سلطان غیاث الدین محمود (بن) محمد سام، بقدر چهارده ساله بود و برادرش ملک شمس الدین (محمد) بقدر ده ساله بود و مادر ایشان دختر ملک تاج الدین تمرانی [(۳)] بود، و دو دختر بودند در حرم هم ازین ملکه، چون سلطان محمود طاب ثراه شهادت یافت، بامداد جمله امراء ترک و غور جمع شدند و بهاء الدین سام را بتخت (ملک) فیروز کوه بنشانند، و ملکه معزیه [(۴)] که مادر بهاء الدین و دیگر فرزندان غیاث الدین (محمود) بود [ند] بندگان ترک [او] را بر کشتن خصمان ملک اغراء کردند و از ان طایفه یکی ملک رکن الدین محمود پسر علاء الدین محمد بن ابی علی بود او را شهید کردند، چنانچه پیش ازین تحریر یافته است و ملک قطب الدین تمرانی را قید کردند و ملک (شهاب الدین) علی مادینی را که پسر عم سلاطین بود (هم) قید کردند، و امراء ترک و غور (ی) باتفاق پیش تخت کمر بستند و بعد از پنج روز چون متابعان علی شاه دیدند: که شهر

[(۱)] اصل: بدان

[(۲)] مط: کذا. راورتنی: السلطان بهاء الدین سام بن غیاث الدین محمود بن غیاث الدین محمد بن بهاء الدین سام شنسی

[(۳)] مط: تمران

[(۴)] اصل: مغربه.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۷۸

آرام گرفت و علی شاه محبوس ماند، فتنه دیگر را تدبیر کردند و مرد بسیار در صندوقها بنشانند با اسم آنچه [(۱)] خزانه از بیرون (در) شهر می آرند (تا در شهر فتنه دیگر کنند) یکی از میان ایشان که این اندیشه فاسد کرده بودند بیامد و باز گفت. صندوقها را بر در شهر بگرفتند، چهل و پنج مرد ازیشان بدست آمد، سه تن آن بودند، که کشندگان سلطان بودند، علیه الرحمه، هر سه تن را مثله کردند و بکشتند و دو تن را از کوه در انداختند (و چهل کس را در پای پیل انداختند) و بغوغا بکشتند عفا الله عن الجميع. و بعد از ان ملک حسام الدین محمد ابی علی جهان پهلوان، از فیوار و کالیون [(۲)] بخدمت آمد، و چون مدت سه ماه از ملک بهاء الدین سام بگذشت سلطان علاء الدین اتسز [(۳)] حسین بخدمت سلطان محمد خوارزمشاه بود، از خدمت او بجهت ضبط ممالک غور مدد طلبید، ملک خان هرات، که او را در اول عهد (دولت) خوارزمشاه، امین حاجب لقب بود، و او ترک عجمی [(۴)] بود قاتل محمد خرنک، از خراسان نامزد (مدد) [ملک] علاء الدین اتسز [(۳)] [حسین] شد ملک خان با حشم خراسان، بمدد سلطان علاء الدین اتسز عزیمت ضبط فیروز کوه کردند، چون (به) حوالی فیروز کوه رسیدند، ملوک غور و امرا گفتند [(۵)]: که علی شاه را از حبس بیرون باید آورد، و اعزاز تمام واجب داشت، تا با اسم او بعضی لشکر خوارزم بموافقت آن [(۶)] حضرت رغبت نمایند، و او نیز چون خصم برادر است، در موافقت این دولت با لشکر خراسان کار زار کند، علی شاه را مخلص گردانیدند [(۷)]، و امرا را نامزد اطراف شهر کردند، ملک قطب الدین حسین بن علی بن ابی علی، و امیر عثمان خرفش [(۸)] و دیگر امرا با حشم نامزد [سر] کوه میدان شدند و امیر عثمان مرغنی که سر جاندار بود با فوجی از حشم نامزد [سر] کوه آزاد شدند و دیگر امراء چون محمد عبد الله، و غوری سلمنی [(۹)] نامزد دروازه ترائن [(۱۰)] شدند، روز پنجشنبه تمام روز بر اطراف شهر و کوهها جنگ قايم شد

[(۱)] مط: آنکه

[۲] مط: کالیوان

[۳] مط: اتسر. راورتی: اتسر

[۴] مط: ترک شجاع

[۵] مط: و امرای غور تدبیر کردند که

[۶] مط: این

[۷] مط: کردند

[۸] اصل: حرقش، راورتی: جرفش خرفش، حرفش

[۹] مط: عبد الله غوری سلیمان و عمر سلیمان نامزد. در یکی از نسخ: غوری شلمتی یا سلمی.

[۱۰] در یکی از نسخ: ترائینی.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۷۹

روز جمعه منتصف جمادی الاولی، سنه سبع و ستمائۀ شهر را بگرفتند، و دولت خاندان محمد سام منقضی شد و امرائی که نامزد سر (های) کوه بودند بسلامت بماندند [(۱)] و علی شاه و ملک حسام الدین محمد بعلی کالیوان، از دروازه ریگ بست بیرون رفتند و هر یک بطرفی عزیمت کردند. حسام الدین به کالیوان رفت و علی شاه بطرف غزنین رفت و سلطان علاء الدین آتسر را بتخت نشانند، و ملک خان بهرات مراجعت کرد. سلطان بهاء الدین سام، و برادر و همشیرگان و والده او با خزاین که موجود بود، و عمه ایشان، ملکه جلالی دختر غیاث الدین محمد سام، که در حباله ملک علاء الدین بود، جمله را با تابوت سلطان غیاث الدین محمود، بطرف خراسان بردند، و تابوت محمود را در گازرگاه بهرات (به) نهادند، و اتباع و عورات و مخدرات و ملکات را بخوارزم نقل کردند، تا بعهد حادثه کفار چین در خوارزم بودند، به نیکو داشت [(۲)] و اعزاز.

روایت چنین کردند [(۳)]: که چون حادثه مغل ظاهر شد، مادر محمد خوارزمشاه آن هر دو شاهزاده را در جیحون خوارزم غرق کرد، رحمهما الله و عفی عنها. و دو دختر غیاث الدین محمود (تا) بتاریخ این طبقات، یکی در بخار است و یکی در بلخ در حباله ملک زاده بلخ پسر الماس حاجب [بود] علیه الرحمۀ و السلام.

الحادی و العشرون علاء الدین آتسر حسین [(۴)]

سلطان علاء الدین آتسر، پسر سلطان علاء الدین (حسین) جهانسوز بود، (و از پدر خرد مانده) و در خدمت (هر دو) سلطان غیاث الدین و معز الدین بزرگ شده بود، و پیشتر ملازمت او (بحضرت) غزنین بود بخدمت معز الدین. راوی چنین روایت کرد [(۵)]: که وقتی معز الدین را عارضه قولنج افتاد، چنانچه امید خلق از حیات او منقطع شد [(۶)]، امراء غور درین کار با هم (در سر) اتفاق کردند: که اگر سلطانرا واقعه فوت، باشد

[(۱)] مط: برفتند و هر یکی بطرفی عزیمت کردند و حسام الدین به کالیوان رفت و علی شاه به غزنین رفت و هر یک بطرفی

عزیمت کردند و سلطان علاء الدین

[(۲)] مط: در نیکو داشت.

[(۳)] مط: و روات چنین نقل کرده‌اند

[(۴)] مط: انسر بن الحسین. راورتی: سلطان علاء الدین آتسر بن سلطان علاء الدین الحسین جهانسوز

[(۵)] مط: کند

[(۶) مط: گشت.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۸۰

سلطان علاء الدین آتسز را بتخت غزنین بنشانند. حق تعالی از داروخانه و اذا مرضت فهو یشفین [(۱)]، شربت صحتی بسطان معز الدین فرستاد و صحت یافت، و منهیان ازین حال و تدبیر بخدمت سلطان آنها [(۲)] کردند، سلطان فرمود که: علاء الدین را از حضرت غزنین نقل باید کرد، نباید که مکروهی بواسطه غضب انسانیت، بدو واصل شود. علاء الدین بحضرت بامیان رفت بنزدیک بنو اعمام خود. و تخت بامیان به سلطان بهاء الدین سام بن سلطان شمس الدین بن ملک فخر الدین مسعود رسیده بود، چون آنجا رفت او را اعزاز کردند و ولایتی از بامیان بدو مفوض فرمود، بعد از چند گاه دختر او را به پسر مهتر خود [ملک] علاء الدین محمد داد، چنانچه بعد ازین در طبقات ملوک بامیان تحریر یابد. انشاء الله تعالی.

چون حوادث ایام، بساط مملکت غیاث الدین و معز الدین در نوشت و سلطان بهاء الدین سام برحمت حق پیوست، علاء الدین آتسز، از حضرت بامیان به جهت [طلب] ملک غور، و تخت فیروز کوه، بخدمت سلطان محمود خوارزمشاه رفت، آنجا اعزاز بسیار یافت و در باب او اکرام پادشاهانه مبذول فرمود، و امرای خراسان را چون الغخان [(۳)] ابی محمد و ملک شمس الدین آتسز، و مجد الملک وزیر مرو، با تمام لشکر خراسان بمدد او نامزد [(۴)] فرمود، و روی بضبط ممالک غور آوردند. سلطان محمود از فیروز- کوه، روی بدیشان نهاد و مصاف ایشان بشکست، چنانچه پیش ازین در قلم آمده است بازگشت و بسطان محمد خوارزمشاه پیوست تا بعد از [فوت و] شهادت سلطان محمود، ملک خان هرات و آتسز حاجب لشکرهای خراسان [(۵)] بطرف فیروز کوه بیامدند و علاء الدین آتسز را بتخت غور نصب کردند و بازگشتند، ملوک غور و امرا او را منقاد شدند، اما مخالفت میان او و امراء غزنین و ملک تاج الدین یلدوز [(۶)] ظاهر شد و مؤید الملک محمد عبد الله سیستانی

[(۱) قرآن، الشعراء ۸۰]

[(۲)] آنها: اکنون این وظیفه را ضبط احوالات و استخبار گویند.

[(۳)] مط: الف خان ای محمد. راورتی: الغ خان ابی محمد. اصل: الغ خان ای محمد.

[(۴)] اصل: بالاء کل داد نامزد.

[(۵)] مط: ملک خان هرات امیر حاجب و لشکرهای خراسان

[(۶)] مط: یلدز.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۸۱

وزیر غزنین بود و پادشاه نشان، با او در حدود گیلان و مرغ نوله [(۱)] مصاف دادند، لشکر او منهزم شد، سلطان علاء الدین آتسز [(۲)] پادشاه عالم و عادل پرور بود، کتاب مسعودی در فقه محفوظ او بود، و در تقویت علما و تربیت خانواده اهل علم جدی بلیغ میفرمود و هر که را از ابناء علما مجتهد می‌یافت (به) نظر عاطفت خودش مخصوص میگردانید. و چون بتخت نشست ملک علاء الدین (محمد) را از حصار اشیار غرستان [(۳)] مخلص کرد، و بسبب قتل عمر سلیمان باز بقلعه بلروانش [(۴)] باز داشت و مدت چهار سال ملک راند تا ملک نصیر الدین حسین امیر شکار، از غزنین باز آمد [(۵)]، در میان غور با او مصاف کرد، در حدود جرماس [(۶)] بر میمنه سلطان علاء الدین، ملک قطب الدین حسین [بن علی ابی] علی بود [(۷)] و حمله کرد، بر میسره ملک نصیر الدین حسین، (و) لشکر غزنین را بشکست و هزیمتی را تعاقب نمود [(۸)]، و ملک نصیر الدین (حسین) بر قلب سلطان حمله کرد، سلطان را نیزه زد، و ترکی از لشکر غزنین سلطانرا (بر سر) گرز زد، چنانچه هر دو چشم مبارکش بیرون افتاد [(۹)] (و از اسپ در افتاد، ملک نصیر الدین حسین بر زیر سر سلطان سوار بایستاد) ملک قطب الدین از عقب هزیمتی باز آمد، و بر ملک نصیر الدین

حمله کرد و سلطان را باز استد [(۱۰)] و بطرف خطه سنگه برد، و در راه سلطان برحمت حق پیوست، و او را در جوار اسلاف ملوک خاندان شنسبانیان دفن کردند علیه الرحمه. مدت ملک او چهار سال بود (و کسری) و چون او درگذشت، پسران او [(۱۱)] متفرق شدند، ملک فخر الدین مسعود به غرستان [(۱۲)] آمد به قلعه سناخانه [(۱۳)] و مدتی آنجا بود، و ملک نصیر الدین محمد بقلعه بندار غرستان [(۱۴)] بالا رفت، و مدتی آنجا بود، و پسر کهتر او جمشید نام در حادثه کفار مغل بولایت هریوارود، در دره چشت آب [(۱۵)] شهادت یافت

[(۱)] مط: بحدود کیدان و مرغ نوله. راورتی کذا

[(۲)] مط: اتسر راورتی: اتسز

[(۳)] مط:

اشار غرجستان مخلص فرمود

[(۴)] اصل: بلرواتش

[(۵)] مط: لشکر آورد.

[(۶)] اصل:

حرماس

[(۷)] راورتی ملک قطب الدین حسین بن علی ابی علی

[(۸)] مط: کرد.

[(۹)] مط: مبارکش از جا بخاست. راورتی: از جای برخاست - یا: بیرون افتاد

[(۱۰)] مط: بستد

[(۱۱)] مط: پسرانش

[(۱۲)] مط: غرجستان

[(۱۳)] مط: ستاخانه. راورتی: سناخانه، ستاخانه. پ: ستاخانه

[(۱۴)] مط:

بندار غرستان. راورتی کذا. اصل: بندو غرستان

[(۱۵)] اصل وپ: جست آب. مط: خشت آب راورتی کذا، شاید دره چشت او به باشد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۸۲

و آن هر دو پسر بزرگتر و ملک خان هرات بر دست بندگان سلطان محمد [(۱)] خوارزمشاه شهادت یافتند (و) بسیار کوشیدند چون تقدیر نبود هیچکدام پادشاهی نرسیدند، حق تعالی پادشاه مسلمانان را سالهای بسیار باقی و پاینده دارد [(۲)]. (و الله الباقی و الدائم).

الثانی و العشرون السلطان علاء الدین محمد (بن) ابی علی ختم الملوک [(۳)]

پیش ازین بچند موضع ذکر او رفته است، او را در اول عهد ملک ضیاء الدین در غور [(۴)] گفتندی، و چون بعد از سلطان غیاث الدین محمد سام، بتخت فیروز کوه بنشست لقب او ملک علاء الدین شد، و چون درین کرت [(۵)] ملک نصیر الدین حسین سلطان علاء الدین (آتسز) را شهید کرد، فیروز کوه (و ممالک غور) در ضبط امراء لشکر غزنین و غور آمد، باتفاق ملک حسام

الدین حسین عبد الملک سر زراد [(۶)] را بفیروز کوه بنشانند، و قلعه فیروز کوه را عمارت کرده و در میان شهر و کوه، حصار بر کوشک [(۷)] را در بند آهنین نهادند و باره کشیدند و مقاتله در میان نهادند، و ملک علاء الدین را از حصار اشیار بیرون آوردند، و بطرف غزنین بردند، و این حوادث در سنه عشر و یا احدی عشر و ستمائۀ بود.

چون ملک علاء الدین بغزنین رسید، سلطان تاج الدین یلدوز علیه الرحمه او را اعزاز وافر کرد، و فرمان داد: تا چتر سلطان معز الدین از سر روضه او بر گرفتند، و بر سر او نهادند، و او را اسم سلطانی داد، و بحضرت فیروز کوه فرستاد، چون به غور باز آمد، مدت یک سال و چیزی ملک راند و خطبه و سکه بنام او شد، و لقب سلطانی [(۸)] در خطبه اطلاق کردند. سلطان محمد خوارزمشاه، عهد نامه‌یی که در نیشاپور از وی سته بود، که هرگز بر وی تیغ [(۹)] نکشد، به نزدیک او فرستاد، در شهر سنه اثنی عشر و ستمائۀ

[(۱)] اصل: محمود. مط و راورتی: محمد

[(۲)] اصل: دارد. مط: دارد

[(۳)] راورتی: سلطان علاء الدین محمد بن شجاع الدین علی. وی گوید که مولف خلط کرده، زیرا شجاع الدین ابو علی جد علاء الدین محمد بود

[(۴)] اصل: در غوژ

[(۵)] مط: در این وقت

[(۶)]. اصل: سردار، مط:

سر زراد. راورتی: کذا، سرزاد

[(۷)] اصل و پ: کذا. مط و راورتی: بز کوشک را در آهن نهادند.

[(۸)] مط: سلطان.

[(۹)] مط: بروی او نکشد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۸۳

سلطان علاء الدین محمد شهر فیروز کوه را به معتمدان سلطان خوارزمشاه [(۱)] تسلیم کرد، و او را بخوارزم بردند، و اعزاز و اکرام بسیار فرمود [ند] و بنزدیک ملکه جلالی که در حباله او بود، و دختر سلطان غیاث الدین محمد سام منزل کرد، و مدتی در خوارزم با هم بودند، چون قضاء اجل در رسیده برحمت حق پیوسته [(۲)]، و در عهد امارت و مملکت خود معتمدان فرستاده بود، و در جوار شیخ با یزید [(۳)] بسطامی علیه الرحمه موضعی حاصل کرده و مرقد خود را معین گردانیده، چون برحمت حق پیوست وصیت کرد: تا او را از خوارزم (به بسطام) نقل کردند [(۴)] چون بوصیت او را بطرف بسطام آوردند، خادم خانقاه بسطام در شب [(۵)] شیخ بایزید [(۶)] را در خواب [(۷)] دید که فرمود: که فردا مسافر و مهمانی میرسد، باید که شرایط استقبال بجای آری! خادم خانقاه بامداد از بسطام بیرون آمد، بقدر یک پاس از روز از طرف خوارزم محفه سلطان علاء الدین محمد برسید، باعزاز او را در بسطام آوردند و دفن کردند، و ملوک غور و سلاطین شنسی بر انقراض ملک او ختم شدند.

رحمة الله عليهم اجمعين و ادام دولة السلطانية الناصرية المحمودية [(۸)].

[(۱)] مط: به معتمد او سلطان محمد خوارزمشاه.

[(۲)] مط: اجل در رسید، برحمت حق تعالی پیوست

[۳] اصل: شیخ ابو یزید.

[۴] مط: کنند.

[۵] مط: دو شب.

[۶] اصل: ابو یزید.

[۷] مط: بخواب.

[۸] مط: اجمعین ملک تعالی سلطان اسلام ناصر الدین ابو المظفر محمود را بر تخت جهاننداری پاینده دارد، بمحمد و آله

اجمعین، آمین رب العالمین.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۸۴

الطبقة الثامنة عشر (فی ذکر السلاطین الشنسیه) [۱] بطخارستان و بامیان

اشاره

الحمد لله الذي اعز عباده بالاحسان، و عمر بلاده بالفضل و الامتنان، و شرف بملوك الدين ديار طخارستان، و الصلوات [۲] على محمد المبعوث من اشرف [۳] بطن عدنان، و الصلوات (و السلام) على آله و اصحابه سادات [۴] اهل الايمان، و سلم تسليمًا كثيرًا.

(اما بعد) چنین گوید: کمترین بندگان در گاه ربانی منهاج سراج جوزجانی [۵]، که چون حق تعالی، از دودمان شنسبانیان که ملوک جبال غور بودند، سلاطین بزرگ در رسانید و چند (گاه) مملکت (را) از دیار عجم و هند [وستان] در قبضه تصرف و فرمان ایشان آورد، یکی از آن مملکت طخارستان و جبال بامیان بود. که به همه اوقات قدیم الدهر، باز ملوک آن زمین به عظمت مکان و کثرت اموال و خزاین و وفور معادن و دفاين معروف و موصوف بوده‌اند و در بعضی از اوقات [۶]، ملوک عجم را چنانچه قباد و فیروز را [۷] مقهور کرده‌اند، و آن دیار بمعادن زر و نقره و لعل و بلور و بیجاده [۸] و غیر آن در اقصی ممالک دنیا معروف [و موصوف بوده] است. چون آفتاب دولت ملوک و سلاطین غور از مشارق اعلی طالع شد، و سلطان علاء الدین حسین جهانسوز از انتقام اهل غزنین فارغ گشت، روی بفتوح آن دیار نهاد [۹]، و برادر مهتر خود ملک فخر الدین مسعود را علیه الرحمه در آن مملکت بعد از فتح نصب کرد، و از وی اولاد کبار و ملوک کرام در رسیدند، آثار عدل و احسان وصیت بذل و امتنان ایشان، در تمام ربع مسکون نشر شد. رحمهم الله عليهم اجمعین.

[۱] اصل: شنسبانیه

[۲] مط: و الصلوات

[۳] مط: اسراف

[۴] مط: ساده

[۵] اصل: جورجانی.

[۶] اصل: اقات ملوک عجم راضی قباد

[۷] اصل: را ندارد

[۸] بیجاده، گاه ربا و قسمی از یاقوت (برهان).

[۹] مط: روی بفتح آن دیار آورد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۸۵

الاول الملك فخر الدين مسعود (بن) الحسين [(۱)] الشنسی

ملک فخر الدین مسعود بن حسین، از شش برادر دیگر مهتر بود، و مادر او ترک [(۲)] بود، و او پادشاه بس بزرگ بود. چون از مادر سلاطین نبود او را بتخت ممالک غور جای نداده بودند [(۳)]، بسبب آنچه [(۴)] پنج [(۵)] برادر هم از پدر و هم از مادر شنسبانی بودند، و ملک الجبال محمد که به غزنین شهادت یافت، از زن دیگر بود، که خادمه مادر سلاطین بود، و ملک فخر الدین مسعود از کنیزک ترک بود، چنانچه تقریر یافت.

چون علاء الدین از انتقام اهل غزنین و خراب کردن قصرهء بست، که مقام آل [(۶)] محمود بود فارغ شد، از غور لشکر مهیا کرد، و بطرف بلاد طخارستان رفت، و در فتح آن بلاد و قلاع، جلادت بسیار نمود، و امراء غور دران لشکر چندان شجاعت و مبارزت نمودند، که اگر رستم دستان حاضر بودی داستان مردی ایشان خواندی، و چون آن بلاد مسلم شد، ملک فخر الدین مسعود را بتخت بامیان بنشانند و بدو سپردند، و چون ملک فخر الدین بدان [(۷)] تخت بنشست، اطراف بلاد و ممالک جبال شغنان و طخارستان تا به دروازه و بلور [(۸)]، و اطراف ترکستان تا حد و خش [(۹)] و بدخشان، همه در ضبط آمد، و ملک فخر الدین را فرزندان شایسته در رسیدند، و چون قماج از بلخ و یلدوز از هرات، که بندگان سنجر (ی) بودند، قصد از عاج سلطان غیاث الدین کردند، تا فیروز کوه را ضبط کنند، دولت غیاثیه هنوز در اول طلوع بود [که] ملک فخر الدین ایشان را مدد کرد، بدان شرط: که هر چه

[(۱)] راورتنی: ملک فخر الدین مسعود بن عز الدین الحسین شنسی

[(۲)] مط: ترکیه

[(۳)] مط: ندادند.

[(۴)] مط: آنکه

[(۵)] اصل: شش

[(۶)] اصل: آن

[(۷)] مط: بران

[(۸)] مط: تا بدر کوفه و بلور یا: تا بور بلور- یا: تا بدرواز و بلور. اصل، تا بدر کور و بلور. راورتنی. تا در گون بلور- در کوت دروازه و بلور. بدر بور بلور. اما صورت متن اقرب بصوابست، چه (دروازه) تاکنون هم به همین نام در بدخشان موجود است، و بلور و بلورستان هم تا عهد بابر به همین نام معروف بود که اکنون نورستان گوئیم و پیشتر کافرستان بود.

[(۹)] مط: سرخس، حاشیه مط: و خش. راورتنی: و خش، در حاشیه گوید: که ختن هم خوانده میشود، ولی و خش اصح است، که بقول حدود العالم در ناحیت ما وراء النهر شهری بود آبادان و بر کرانه و خشاب نهاده (ص ۷۱) چون بعد ازین بدخشان هم درین ردیف مذکور است بنا بر این (سرخس) غلط است، چه این ناحیت در شمال غرب هرات بود.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۸۶

از خراسان باشد ایشان را، و هر چه از حد غور باشد ملک فخر الدین را.

چون سلطان غیاث الدین را حق تعالی نصرت بخشید و یلدوز کشته شد و سر یلدوز را بنزدیک عم خود، ملک فخر الدین فرستاد، و

لشکر او نزدیک رسیده بود، سلطان غیاث الدین در عقب او بیامد، ملک فخر الدین منهزم شد سلطان غیاث الدین او را دریافت و باز گردانید و به لشکر گاه خود برد، و بتخت بنشاند و غیاث الدین و معز الدین هر دو در پیش تخت او کمر بستند، و بخدمت بایستادند [(۱)].

راویان چنین تقریر کردند: که ملک فخر الدین در غضب شد، هر دو را جفا گفت: که شما (تمسخر میکنید، لفظش این بود، که شما روسپی بچگان) [(۲)] بر من میخندید رحمه الله علیهم [اجمعین]. این لفظ بجهت آن آورده شد، تا ناظران و خوانندگان را صفات حمیده آن پادشاهان [(۳)] معلوم شود، که رحم و شفقت و حرمت و تعظیم عم خود، تا چه اندازه محافظت فرموده‌اند [(۴)] و جفای او را چه مایه تحمل کرده‌اند؟ [(۵)] هر دو سلاطین (نا) چون از بار فارغ شدند استعداد مراجعت عم خود مهیا گردانیدند، و جمله امراء و بندگان او را تشریف دادند و باز گردانیدند. ملک فخر الدین بطرف بامیان بازگشت، آنجا قوت تمام گرفت و مدام ملوک غور و سلاطین او را خدمت کردند، و حالش در پادشاهی به آخر رسید، مدت‌ها ملک راند و در گذشت، و او را چند پسر شایسته بود، سلطان شمس الدین مهتر بود، و ملک تاج الدین زنگی، و ملک حسام الدین علی. حق تعالی بر همه رحمت کناد، و همه را غریق مغفرت خود گرداناد، بحق محمد و آله اجمعین.

الثانی [(۶)] السلطان شمس الدین محمد بن مسعود [(۷)]

چون ملک فخر الدین مسعود بامیان، برحمت حق پیوست، پسر مهتر او سلطان شمس الدین محمد بود، او را بر تخت بامیان (به) نشانند، و خواهر سلطان غیاث الدین و معز الدین در حباله او بود، که لقب او حره جلالی بود

[(۱)] اصل: باستاند

[(۲)] روسپی: مخفف روسپید یعنی زن فاحشه و بدکار (فرهنگ نظام).

[(۳)] اصل: پادشاه

[(۴)] مط: میفرمودند.

[(۵)] مط: تا چه حد تحمل میکردند.

[(۶)] اصل: الثامن.

[(۷)] مط: بن مسعود بن الحسین الشنسیانی. راورتی: کذا.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۸۷

و از هر دو سلطان مهتر بود، و مادر سلطان بهاء الدین سام بن محمد بود، چون سلطان شمس الدین بتخت بامیان بوصیت پدر و اتفاق امراء بنشست سلطان غیاث الدین او را تشریف فرستاد، و اعزاز وافر واجب داشت، ممالک طخارستان تمام در ضبط او آمد [(۱)]، و بعد از آن شهر بلخ و چغانیان و وخش و جروم [(۲)] و بدخشان و جبال شغنان [(۳)] در تصرف او آمد، بهر طرف لشکر کشید، و بر جمله آن بلاد نافذ امر شد و در سالی که سلاطین غور و غزنین، بدفع سلطان شاه خوارزمی بولایت رود بار مرو لشکر کشیدند سلطان شمس الدین (محمد) بفرمان سلاطین (نا) ن، لشکر بامیان و طخارستان بخدمت ایشان آورد، و چون سلطان‌شاه منهزم شد، ملک بهاء الدین طغرل هرات که بنده سنجر بود، و از هرات منهزم به سلطان‌شاه پیوسته بود، درین مصاف بندست لشکر بامیان افتاد، او را بکشتند و سر او بخدمت سلطان غیاث الدین آوردند، سلطان غیاث الدین را عظیم موافق افتاد دفع او (و) درین روز لقب شمس الدین سلطان شد و چتر سیاه یافت، و پیش ازین پدرش ملک فخر الدین چتر [(۴)] نداشت، و خطاب او شمس الدین بود، چون چتر یافت سلطان خطاب شد، و از غیاث الدین و معز الدین، که پسران عم او بودند اعزاز بسیار یافت، و حق تعالی او را

فرزندان شایسته داد، و شش پسر کرامت کرد (و مدتها ملک طخارستان در ضبط بندگان او بماند، و علمای بزرگ را تربیت کرد) و در ممالک او سکونت ساختند [(۵)]، و با رعایا عدل و احسان ورزید [(۶)]، و در نیکونامی برحمت حق پیوست، و بعد از او ملک بسطام بهاء الدین سام رسید.

الثالث السلطان بهاء الدین سام (محمد) [(۷)]

سلطان بهاء الدین سام پادشاه بزرگ بود و عادل و عالم‌پرور و عدل‌گستر و در عهد او اتفاق علماء عالم بود، که هیچ پادشاه مسلمانی از او عالم‌پرورتر نبود

[(۱)] مط: در ضبط آورد

[(۲)] مط: خروم.

[(۳)] اصل: سفبان؟

[(۴)] مط: و پیش از آن ملک فخر الدین و او چتر نداشتند

[(۵)] اصل: کرامت کرد که در ممالک غور سکونت ساخت

[(۶)] اصل: برزید

[(۷)] راورتنی: سلطان بهاء الدین سام بن سلطان شمس الدین محمد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۸۸

بدان سبب که مجالست و مکالمت [(۱)] و مذاکرات او با علمای فرق [(۲)] بود، و او از هر دو طرف شنسبانی بود، و مادر او حره جلالی دختر سلطان بهاء الدین [سام] خواهر مهتر هر دو سلطانان [رحمهم الله] بود.

قاضی تاج الدین زوزنی که ملک الکلام عصر خود بود، در میان سرای او عقد تذکیر [(۳)] کرد، در اثناء دعای سلطان گفت: چه جلوه‌گری کنم عروس ملکی را که روی سلطنتش دو خال [(۴)] باشد، یکی غیث الدین و دوم معز الدین رحمهم الله علیهما.

فی الجملة حسن اعتقاد [(۵)] آن پادشاه، در حق علماء اسلام، زیادت از آن بود که در دایره تحریر گنجد. علامه الدنيا فخر الدین (محمد) رازی رحمه الله، رساله بهائیه باسم او تألیف کرد [ه است] و مدتها در ظل (رأفت و) حمایت او بود و شیخ الاسلام ملک

العلماء جلال الدین و رسل [(۶)] رحمه الله علیه در عهد او بمنصب شیخ الاسلامی خطه بلخ رسید. مولانا افصح العجم اعجوبة الزمان سراج (الدین) منهاج را رحمه الله، از حضرت فیروز کوه در سر طلب کرد و انگشترین [نگین] فیروزه نقش سام بران ثبت

کرده. بنزدیک مولانا فرستاد و مولانا را باعزاز (تمام) طلب کرد، و کاتب این ذکر منهاج سراج اصلح الله حاله در این وقت در سن سه سالگی بود، مولانا رحمه الله علیه را چون استدعاء سلطان بهاء الدین (سام) طاب ثراه (متواتر و متعاقب گشت، و سبب آن بود،

که مولانا طاب مرقده) در عهد ملک شمس الدین از غزنین بطرف بامیان رفت و در آن وقت بهاء الدین سام ولایت بلوران [(۷)] داشت، خدمت مولانا را دریافت، و امکان نگاهداشت و اعزاز مولانا بنمود [(۸)] و کلمات روح افزای و مذاکره دل‌گشای او دیده

و شنیده بود، و ذوق آن در طبیعت پادشاهی [(۹)] باقی مانده، میخواست تا از مایده (نعمت) کلام مولانا نور الله مرقده

[(۱)] اصل: بر مکالمت.

[(۲)] اصل: فوق

[(۳)] مط: عقدی تذکیر

[۴] اصل: سلطنتش دین دو خال

[۵] مط: حسن عاطفت

[۶] مط و پ: و رسل. حاشیه مط: قدسک، ورسک، متن راورتنی:

ورسک. حاشیه: ورسل، قدسک. اصل: ورل.

[۷] مط: یلوان، یلون، بروان. راورتنی:

بلروان، بلوان. شاید همان بلورستان باشد که ذکر شد، یا پروان باشد. که جبل السراج کنونی شمال کابل است، یا بلروان باشد که در صفحات گذشته نیز مذکور افتاده.

[۸] اصل: مولانا نه بود.

[۹] مط: پادشاه.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۸۹

نصیب تمام گیرد. چون بتخت بامیان رسید، کرات و مرات مولانا را طلب فرمود، و تفویض جمله مناصب شرعی را تکفل [۱] فرموده، و انگشتی خاصه [۲] بفرستاد. مولانا علیه الرحمه از حضرت فیروز کوه بی اجازت سلطان غیاث الدین بحضرت بامیان رفت و چون بدان جانب رسید، اعزاز بسیار یافت، و کل مناصب آن مملکت: چون قضاء ممالک و انقطاع دعاوی حشم منصور و خطابت [۳] ممالک و احتساب با کل امور شرعی، و دو مدرسه باقطاع و انعام وافر بمولانا مفوض فرمود، و مثال آن جمله مناصب بخط صاحب (که) وزیر مملکت بامیان بود، تا بدین تاریخ، که طبقات (باسم) همایون سلطان معظم ناصر الدین [۴]، خلد الله ملکه و سلطانه در قلم آمد، در خریطه امثله داعی است، و علم و دستار تشریف هم موجود، رحمه الله عليهم اجمعین. این معنی بجهت حکایت از حسن اعتقاد آن پادشاه دیندار در قلم آمد، فی الجمله بزرگ پادشاهی بود، مملکت او عرض و بسط گرفت، تمام (ممالک) طخارستان و مضافات آن، و ممالک دیگر چنانچه از شرق تا حد کشمیر، و غربی تا حد ترمذ و بلخ و شمالی تا حد کاشغر، و جنوبی تا حد غور و غرستان [۵] جمله خطبه و سکه باسم او شد، و جمله ملوک و امراء (غزنین از غوری و ترک) هر سه ممالک را چنانچه غور و غزنین و بامیان، بعد از هر دو (سلطانان) نظر بر وی بود. چون سلطان غازی معز الدین و الدین محمد سام شهادت یافت، ملوک و امراء غور و غزنین و ترک [۶]، باتفاق او را طلب کردند، سلطان بهاء الدین (محمد) سام از بامیان عزیمت غزنین کرد، و بران سمت با لشکر روان شد، چون بخره گیلان [۷] رسید: عارضه شکم او را ظاهر گشت [۸]. بعد از شهادت سلطان (غازی) معز الدین، به نوزده روز برحمت حق پیوست، و مدت ملک او چهارده [۹] سال بود.

[۱] اصل: تلفک

[۲] مط: انگشتی خاص

[۳] اصل: و خطاب ممالک

[۴] مط: ناصر الدین و الدین ابو المظفر محمود بن سلطان ایلتمش قسیم امیر المؤمنین خلد الله سلطانه در قلم آمد درباره صاحب وزیر (ر: ۴۵)

[۵] مط: غزستان، غرجستان. پ غرستان

[۶] مط: امراء غزنین از غوری و ترک

[۷] مط و راورتنی:

کیدان: پ. گیلان که اکنون در حدود غزنه است

[۸] مط: شد.

[۹] اصل: چهار. راورتی:

۱۴ سال. وی در شعبان (۶۰۲ هـ) مرد، و در اواسط سال (۵۸۸ هـ) بر تخت نشست، که هم درین سال سلطان معز الدین رای پتهورا را در ترین مالیده بود (حاشیه ص ۴۳۲، ج ۱ ترجمه راورتی).
طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۹۰

الرابع السلطان جلال الدین (علی بن سام) [(۱)]

چون سلطان غازي معز الدین شهادت یافت، و سلطان بهاء الدین [در راه] برحمت حق پیوست، وارثان ملک دو فریق ماندند، از تخمه شنسبانیان یک فریق سلاطین بامیان و دیگر سلاطین فیروز کوه. چون مرقد سلطان غازي از دمیک [(۲)] روان کردند، ترکان [بندگان سلطان از ملوک] و امراء بزرگ مرقد و خزانه (وافر) و کارخانه (ها) از دست امراء غزنین بیرون کردند، و امراء غوری را که در لشکر هندوستان بودند، میل بجانب پسران سلطان بهاء الدین بود، و امراء ترک را میل طرف سلطان غیاث الدین محمود بن محمد سام بود، که برادرزاده سلطان معز الدین بود، و امراء غور آنکه در غزنین بودند، چون سپهسالار خروش [(۳)] و سلیمان شیش [(۴)] و جز ایشان بخدمت علاء الدین و جلال الدین مکتوبات نبشتند و ایشان را استدعا کردند و ایشان بغزنین آمدند، چنانچه بعد ازین به تحریر پیوندد، در طبقه سلاطین غزنین، و جلال الدین چون برادر را به (تخت) غزنین بنشانند، خود بازگشت و بتخت بامیان بنشست. راوی ثقه چنین روایت کند [(۵)]: که خزانه غزنین قسمت کردند، قسم جلال الدین دویست و پنجاه (حمل) شتر زرعی و مرصعینه آمد، که آن زر و سیم با خود، به بامیان آورد [(۶)]، و کرت دیگر لشکر کشید بطرف غزنین، و لشکر غور (ی) و غزو بیغو [(۷)] از اطراف ممالک چون [(۸)] جمع کرد بغزنین آمد و گرفتار شد، و باز مخلص گشت، و بامیان رفت و عم او سلطان علاء الدین در غیبت ایشان، تخت بامیان گرفته بود، جلال الدین بازگشت با اندک مردی به مغافصه [(۹)]، سحر گاهی بر عم زد و عم را بگرفت

[(۱)] راورتی: سلطان جلال الدین علی بن بهاء الدین سام بامیانی

[(۲)] اصل: دمیل.

مط: دمیک. راورتی کذا، برای شرح (ر: ۳۵) آخر کتاب.

[(۳)] کذا فی الاصل. متن مط:

خروشتی. حاشیه مط: خروش. راورتی: خروشتی، خروش، خروشنی، خروسی

[(۴)] اصل: سیس. راورتی و مط: شیش.

[(۵)] مط: کرده

[(۶)] مط: شتر از عین مرصع و زر و سیم رسید با خود به بامیان برد

[(۷)] در متن مط: بیغو است، مانند نسخه اصل. در حاشیه نوشته که در بعضی نسخ (غزو سقار اطراف) است، راورتی نیز این هر

دو صورت را مینویسد

[(۸)] مط: خود

[(۹)] مط: مغافصه.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۹۱

و شهید کرد صاحب را که وزیر پدرش بود پوست کشید، و ملک را ضبط کرد، و مدت هفت سال ملک راند، تا سلطان محمد خوارزمشاه، از لب آب جورکش [(۱)] عبره کرد، و ناگاه بر وی زد، و او را بدست آورد و تمام آن خزاین که از غزنین آورده بود، و خزاین بامیان با آن برگرفت و جلال الدین را شهید کرد و بازگشت، و جلال الدین پادشاه بزرگ بود و زاهد [بود] و در غایت شجاعت و جلادت و مبارزت، چنانچه در مدت عمر او هیچ مسکر بدهان مبارک او نرسیده بود، و بند جامه او بهیچ حرام گشاده نگشته بود [(۲)]، و در رجولیت بحدی بود: که هیچ پادشاهزاده شنسبانیان بقوت و دلاوری و سلاح او نبود، و دو تیر بیک شست (از میدان جنگ) انداختی (و هر دو تیر خطا نگشتی) و هیچ (صید و) خصم از (زخم) تیر او نجستی، و در وقتی که ترکان غزنین او را تعاقب کردند، در هزار درخت [(۳)] غزنین، یک تیر بر تنه درختی زده بود، و ترازو کرده [(۴)]، هر ترک مبارز که بدان درخت رسید خدمت کرد (و) بازگشت (و آن تیر زیارت گاهی گشت) و با این همه جلادت حلیم و کریم (و غریب نواز و علماء دوست و فقیرپرور) بود، اما رجولیت با تقدیر بسنده نباشد. چون وقت آمد درگذشت (حق تعالی پادشاه مسلمانان ناصر الدین را پاینده دارد بمحمد و آلہ اجمعین) و السلام علی من اتبع الهدی.

الخامس السلطان علاء الدین مسعود بن شمس الدین محمد (رحمة الله عليه)

علاء الدین مسعود، در وقتی که پسران سلطان بهاء الدین سام، چنانچه علاء الدین و جلال الدین هر دو بغزنین گرفتار شدند، او بتخت بامیان بنشست

[(۱)] کذا فی الاصل و پ، متن مط: خراز کش کرد. در حاشیه باستاند یک نسخه: حور کس عبره کرد.

متن راورتنی: جداره حاشیه: جزار، جدار، خزار، خوارکش، خزر. ممکن است صحیح آن (آب خوار) باشد و خوار شهری کوچک بود در طبرستان، که آب خوار از قلعه فیروزکوه، دماوند میگذشت (نزهت القلوب ۲۰۱)

[(۲)] مط: حرام نکشاده بود.

[(۳)] راورتنی گوید که هزار درخت شاید بین غزنه و گردیز واقع بود.

[(۴)] کذا در اصل و مط، راورتنی آنرا به در بین گذشتن و اضمحلال Overturn ترجمه کرده. ترازو کردن تیر، یعنی سوراخ کردن تیر، جسمی را بطوریکه نصفش در یک طرف جسم باشد و نصف دیگر در طرف دیگر آن و شکل ترازو پیدا شود صایب گوید: نیم آگاه از زلف بلندش این قدر دانم + که از دلها ترازو گشت مژگان رسای او (اندرج ۱: ۶۵۹)

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۹۲

و دختر ملکشاه و خش [(۱)]، که در حکم برادر او سلطان بهاء الدین سام بود، در حکم خود آورد، وزارت به صاحب بامیان ارزانی داشت و ممالک طخارستان در ضبط خود آورد، چون جلال الدین از غزنین مخلص شد روی بطرف بامیان آورد، و در حصار کنارنک [(۲)] یکی از علماء ربانی بود صاحب کرامات، او را امام شمس الدین ارشد گفتندی جلال الدین برای تفاؤل [(۳)] و تبرک زیارت او آمد، و او عالمی بود ربانی و بعد از تحصیل کل علوم شرعی از دنیا اعراض کرده (بود) و بعبادت حق تعالی مشغول گشته، و روی بدرگاه خدای عز و جل آورده، و صاحب کشف و کرامات شده، و چون جلال الدین [(۴)] او را زیارت کرد، و از باطن مبارک او استمداد نمود، فرمود: که جلال! [(۵)] تخت بامیان [را] بگیر! و لیکن زینهار (تا) عم خود را نکشی، که بازت کشند. سلطان جلال الدین زیارت او کرد و بازگشت، چندانچه پشت بگردانید، بر زبان امام ربانی رفت: که بیچاره جلال الدین عم را بکشد (و) او را (هم) بکشند، و عاقبت همچنان شد، که بر لفظ آن یگانه روزگار [(۶)] رفته بود، جلال الدین از آنجا که بود، سحر گاهی بر عم زد، او را بگرفت و بکشت، و صاحب را [که وزیر بود] پوست کشید، چنانچه پیش ازین تحریر یافته

است [رحمهم الله اجمعین].

[(۱)] و خش از نواحی ختلان ما وراء النهر بود، که و خشاب در پای آن است (اصطخری ۲۳۲).

[(۲)] متن مط: کاربک. حاشیه: کنارنک. متن راورتی: کاویک. در حاشیه گوید: که در سلسله هندوکش کاواک موجود است، شاید همین باشد، که در بعضی نسخ کاریک و کنارنگ هم آمده.

در سلسله هندوکش اکنون معبريست که آنرا خاواک گویند ولی در این جا کنارنگ صحیح خواهد بود زیرا این نام بمعنی مرزبان و حاکم اطراف سرحدی از قدیم در افغانستان بود و ۱۸۰۳ سال قبل در کتیبه بغلان در زبان قدیم دری (تخاری) بشکل کرل رنگ آمده و این کتیبه مربوط حدود (۱۶۰ م) است (برای شرح رجوع شود به کتاب تحلیل کتیبه بغلان از قلم نویسنده)

[(۳)] اصل: تقول

[(۴)] اصل:

علاء الدین

[(۵)] اصل: علی. مط: علاء، ولی چون مخاطب جلال الدین است، باید جلال باشد نه علاء

[(۶)] مط: یگانه جهان.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۹۳

الطبقة التاسعة عشر في ذكر سلاطين الغزنين [(۱)] من الشنسانيه

اشاره

الحمد لله الذي نصر الدين و قهر المشركين، و جعل حضرة غزنه دار السلاطين [(۲)] و ايدهم بالظفر و النصره على المشركين و على كسر اصنام الهند و قهر العناة من المتمردين [(۳)]. و الصلوات [(۴)] على محمد خاتم النبيين، و السلام على آله و اصحابه اجمعين. اما بعد: چنین گوید داعی ضعیف محتاج، منهاج سراج عصمه الله تعالی عن الاعوجاج: که این طبقه مقصور [(۵)] است، بر ذکر سلاطين شنسانیه که تخت حضرت غزنین، بشکوه ایشان زیب گرفت، و ممالک هند و خراسان [(۶)] متفاخر بدولت ایشان گشت [(۷)]، و اول ایشان از دودمان شنسبی [(۸)] سلطان سیف الدین سوری بود، و بعد از آن سلطان غیاث الدین حسین غزنین گرفت [(۹)] اما ملکداری نکرد، و بعد از آن سلطان معز الدین محمد سام بگرفت و بگذشت و آن ملک به بنده خود (سلطان) تاج الدین یلدوز [(۱۰)] سپرد و بر وی ختم شد (رحمة الله عليهم اجمعين).

الاول السلطان سيف الدين سوري [(۱۱)]

سلطان سیف الدین سوری، پادشاه بزرگ بود، و از شجاعت و جلادت و مروت و عدل و احسان، و منظر بهی و فر شهری نصیبی داشت [(۱۲)]، و اول کسی که ازین دودمان بر وی اسم سلطان اطلاق کردند او بود، چون خبر حادثه برادر بزرگ او ملک الجبال بدو رسانیدند [(۱۳)]، روی بانتقام سلطان بهرامشاه آورد، و از ممالک غور لشکر بسیار مستعد گردانید، و روی بغزنین نهاد (و بهرامشاه را بشکست) و غزنین [را] بگرفت، و بهرامشاه از پیش او منهزم شد و بطرف هندوستان رفت، و سلطان سوری بتخت غزنین بنشست، و ممالک غور را به برادر خود، سلطان بهاء الدین که پدر غیاث الدین، و معز الدین بود بسپرد

[(۱)] مط: غزنیه

[(۲)] اصل: غزنیه دار الملک سلاطین

[(۳)] اصل: التمردین

[(۴)] مط: و الصلوت

[(۵)] مط: مقصود

[(۶)] اصل: ممالک هندوستان متفاخر

[(۷)] مط: شد

[(۸)] اصل: سنبی

[(۹)] مط: غزنین بگرفت، چون شهادت یافت، آن تخت به بنده خود

[(۱۰)] مط: یلدز

[(۱۱)] راورتی: سلطان سیف الدین سوری، بن عز الدین الحسین

[(۱۲)] مط: نصیب تمام داشت.

[(۱۳)] مط: بسمع او رسانیدند.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۹۴

و چون غزنین در ضبط آورد، جمله امراء حشم و معارف غزنین و اطراف او را انقیاد نمودند، و او در حق آن طوایف انعام وافر نمود، چنانچه حشم رعایا [ی] بهرامشاهی مستغرق ایادی او گشتند. چون فصل زمستان درآمد، حشمهای غور را اجازت فرمود، تا بطرف دیار خود [رفتند] مراجعت کردند، و حاشیه و حشم و کار داران بهرامشاهی را با خود نگاه داشت، و برایشان اعتماد نمود، و سلطان و وزیر او سید مجد الدین موسوی و تنی چند (معدود) از خدم قدیم عهد با او بماندند، باقی بر درگاه و در ولایت، جمله حشم [(۱)] غزنین بود، چون شدت برف و سرما کثرت پذیرفت [(۲)]، و راههای [درها و برهای] غور از بسیاری برف مسدود گشت، و اهل غزنین را وقوفی افتاد: که از جانب غور، وصول حشم و مدد بطرف غزنین ممکن نگردد در خفیه بخدمت بهرامشاهی، اهل غزنین نبشتند و ارسال کردند [(۳)] که در همه (شهر) غزنین و اطراف، از لشکر غور با سلطان سوری تنی چند معدود بیش نمانده‌اند، باقی جمله خدم آل محمودی [(۴)] اند، فرصت را مجال نباید داد [(۵)] و عزیمت غزنین مصمم گردانید [(۶)]. سلطان بهرامشاه بر حکم (آن) مکتوبات و استدعا مغافصه از (طرف) هندوستان بغزنین آمد، و بر سلطان سوری زد، سوری با خواص خود که از غور بودند، و با وزیر سید مجد الدین (موسوی) بیرون شده و راه غور گرفت، سوار (ان) بهرامشاهی او را تعاقب نمودند تا (در) حدود سنگ سوراخ او را دریافتند سلطان سوری با تنی چند معدود که بود، با سوار (ان) بهرامشاهی (به) جنگ پیوست، تا ممکن بود، سوار قتال میکرد، چون پیاده شد، پناه بکوه برد، او و وزیر و خواص او تا تیر در کیش [(۷)] داشتند، هیچکس را مجال (آن) نبود: که پیرامن او گشتی. چون در تیر کش او تیر نماند [(۸)]، او را بعهد و دست راست بگرفتند و بدست آوردند، چون بدر شهر غزنین رسید دو اشتر بیاوردند (بر) یکی سلطان سوری (را) برنشانند، و یکی

[(۱)] مط: خدم غزنین

[(۲)] اصل: چون شدت برف و کثرت سرما قوت پذیرفت.

[(۳)] مط:

بخدمت بهرامشاه اهل غزنین مکتوبات ارسال کردند.

[۴] اصل: خدم اکر محمودند

[۵] مط:

فرصت از دست نباید داد

[۶] مط: مصمم باید کرد.

[۷] اصل: تاتر در کشی، مط: تا در ترکش تیر بود

[۸] اصل: چون تیر ترکش نماند.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۹۵

وزیر او [را] سید مجد الدین (موسوی) را گرد شهر غزنین تشهیر کردند، و از بالای خانه خاکستر و خا [شا] ک و نجاست در سر مبارک ایشان (میریختند) تا بسر پل طاق غزنین رسیدند [۱]، سلطان سوری و وزیر (او) سید مجد الدین موسوی هر دو را صلب کردند [۲] و از پل بیاویختند (و چنین ظلمی و فزیهتی) بران پادشاه خوبروی ستوده سیرت عادل و شجاع بکردند، حق تعالی سلطان علاء الدین حسین (جهانسوز) را که برادر سلطان سوری بود، نصرت بخشید، تا آن حرکت و فزیهت را انتقام کرد، چنانچه پیش ازین تحریر یافته است.

الثانی السلطان المعظم معز الدین ابو المظفر محمد (بن) سام قسیم امیر المؤمنین [۳]

اشاره

ثقات [تغمدهم الله برحمه] چنین روایت کرده‌اند: که چون سلطان علاء الدین حسین جهانسوز از دنیا نقل کرد، و سلطان سیف الدین پسرش بتخت غور بنشست، هر دو سلطا (نا) ن غیاث الدین و معز الدین را که در قلعه و جیرستان محبوس بودند مخلص فرمود، چنانچه در ذکر سلطان غیاث الدین تقریر یافته است. سلطان غیاث الدین در حضرت فیروز کوه آرام گرفت بخدمت سلطان سیف الدین، و سلطان معز الدین بخدمت عم خود ملک فخر الدین مسعود حسین بامیانی بیامیان رفت [۴]. چون سلطان غیاث الدین بملک غور نشست بعد از حادثه سیف الدین، و این خبر بامیان رسید، ملک فخر الدین روی بجانب معز الدین کرد: که برادرت کاری کرد، تو چون خواهی کرد؟ بر خود خواهی [۵] جنبید، معز الدین روی پیش عم بر زمین نهاد و از بارگاه بیرون آمد و بطرف حضرت فیروز کوه هم از آنجا (که بود) روان شد. چون بخدمت غیاث الدین رسید سرجاندار شد، و پس بخدمت بایستاد

[۱] مط: تا بسر پل یک طاق غزنین، چون آنجا رسیدند

[۲] عین همین مطالب در آثار الوزراء سیف الدین عقیلی درباره موسوی وارد است (ص ۳۲۷)

[۳] مط: السلطان الغازی معز الدین ابو المظفر محمد بن سام قسیم امیر المؤمنین انار الله برهانه. راورتی: سلطان الاعظم معز الدین والدین ابو المظفر محمد بن بهاء الدین سام قسیم امیر المؤمنین.

[۴] مط: و سلطان معز الدین بطرف بامیان رفت بخدمت عم خود ملک فخر الدین مسعود بامیان، چون

[۵] مط: کرد تو چون خواهی کرد، بر خود خواهی جنبید.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۹۶

چنانچه پیش ازین تحریر یافته است، یک سالی خدمت (برادر) کرد مگر بچیزی خاطر مبارکش منقسم گشت [۱] (و) بطرف سجستان رفت بنزدیک ملک شمس الدین سجستانی، و یک زمستان آنجا بود، سلطان غیاث الدین معارف فرستاد، و او را باز آورد،

و ولایت [و] قصر کجوران (واستیه) بدو تفویض کرد [(۲)]، و چون بلاد گرمسیر تمام در ضبط آمد [(۳)] شهر تکی‌ناباد [(۴)] که از اعظم بلاد گرمسیر بود، حواله او فرمود، و این تکی‌ناباد موضعی است، که سبب بر افتادن آل محمود سبکتگین بمنازعت و ضبط آن شهر بوده است بدست سلاطین غور [(۵)] رحمهم الله، و سلطان غازی علاء الدین رباعی گفت [(۶)] و نزدیک خسرو ملک [(۷)] بن بهرامشاه فرستاد:

رباعی

اول پدرت نهاد کین را بنیاد تا خلق جهان جمله به بیداد افتاد

هان تا ندهی ز بهر یک تکنابادسر تا سر ملک آل محمود بیاد رحمهم الله السلاطین من الطرفین. چون سلطان معز الدین ملک تکناباد [(۸)] شد، لشکر امراء غز [(۹)]، که از پیش لشکر خطا هزیمت شده، بطرف غزنین آمده بودند و مملکت غزنین دوازده سال از دست خسرو شاه و خسرو- ملک بیرون کرده، و در ضبط آورده (سلطان معز الدین از تکی‌ناباد باد بطرف غزنین مدام میتاخت و بر) [(۱۰)] غز میزد، و آن بلاد را زحمت میداد تا در شهور سنه تسع و ستین و خمسمائه غزنین را سلطان غیاث الدین فتح کرد، سلطان معز الدین را بر تخت غزنین بنشانند و بغور بازگشت چنانچه پیش ازین تحریر یافته است.

چون سلطان معز الدین اطراف غزنین در ضبط آورد، دوم سال (این در شهور) سنه سبعین و خمسمائه گردیز فتح کرد [(۱۱)]، و سیوم سال بر سمت ملتان لشکر کشید و از دست قرامطه ملتان را مستخلص کرد، (و) هم درین سال

[(۱)] مط: شد

[(۲)] مط: بدو مفوض کرد

[(۳)] مط: آورد

[(۴)] اصل: تکناباد

[(۵)] اصل: بوده است سلطان غور

[(۶)] مط: گفته بود.

[(۷)] مط: و بنزدیک خسرو شاه.

[(۸)] مط: تکی‌ناباد

[(۹)] مط: لشکر غزو امرای آن جماعت از پیش

[(۱۰)] جمله بین قوسین در نسخه اصل بیجاست، از روی مط تصحیح شد. در (پ) عوض (غز میزد): و غزو می‌کرد.

[(۱۱)] اصل: خمسمائه مقام کرد. در یکی از نسخ ماخذ مط نیز چنین است. در این جا متن مط گرفته شد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۹۷

بر سنه احدی و سبعین و خمسمائه (اهل سنقران عصیان آوردند و فساد بسیار کردند، تا در شهور سنه اثنی و سبعین) لشکر بطرف سنقران [(۱)] برد، و بیشتر ازیشان را بقتل رسانید، و چنان تقریر کردند: که اکثر طایفه سنقرانیان [(۲)] ظاهرا (آیت) قرآن خوان بوده‌اند، که شهادت یافتند. اما چون فتنه و عصیان انگیزه بودند، بضرورت سیاست ملکی کشته شدند، و بعد ازین فتح، سال دیگر سلطان معز الدین از راه اچه و ملتان بطرف نهرواله لشکر کشید، و رای نهرواله بهیمدیو [(۳)] بسال خورد بود، اما حشم و پیل بسیار داشت. چون مصاف شد، لشکر اسلام منهزم گشت، و سلطان غازی بی‌مراد مراجعت کرد و این حادثه در شهور سنه اربع و سبعین و خمسمائه بود، و در شهور سنه خمس و سبعین و خمسمائه لشکر بجانب فرشور کشید و فتح کرد، بعد از ان بدو سال دیگر بطرف لوهور لشکر کشید [(۴)]، چون کار دولت محمودیان به آخر رسیده بود، و قواعد دولت آن دودمان واهی شده، خسرو ملک بطریق

صلح پسر را و یک زنجیر پیل بخدمت سلطان غازی فرستاد، و آن حال در شهور سبع و سبعین و خمسمائه بود، و دیگر سال که [شهور] سنه ثمان (و سبعین و خمسمائه) شد [(۵) سلطان غازی لشکر بطرف دیول [(۶) برد، و تمام آن بلاد کنار بحور را در ضبط آورد [(۷)]، و اموال بستند و مراجعت فرمود، و در شهور (سنه) ثمانین [(۸)] و خمسمائه لشکر بطرف لوهور آورد، و جمله ولایت و آن ملک را نهب کرد و بوقت مراجعت حصار سیالکوت را عمارت فرمود، و حسین خرمیل را آنجا

[(۱)] اصل: سقران. بعضی نسخ: سقران. پ: سنقریان. راورتی: سنقران.

[(۲)] اصل: سفرائینان.

[(۳)] اصل: بهیمدیو. متن مط: بهسودیو. در نسخ ماخذ مط: بهیمدیو متن راورتی. بهیمدیو، در برخی از نسخ راورتی: بهبودیو، بهمدیو. روضه الصفا این نام را بهوج دیو مینویسد. در خلاصه التواریخ سجانرای:

بهیم دیو. این نام بر مسکوکات شاهان گندها را بخط ناگری بهیمه دیوه **BhimaDiva** است، این شاهان در قرون اول اسلامی در ویهند کناراتک حکمرانی داشتند (پتهان ۱۱۰) اما این بهیمه دیوه که شاه نهرواله گجرات بود، بهیمه دیوه ثانی است، که از ۱۱۷۸- ۱۲۴۱ م (۵۷۴-۶۳۹ ه) زندگی داشت (ایبوت ۲: ۶۵۶) (ر: ۶۹)

[(۴)] مط: برد

[(۵)] مط: بود

[(۶)] دیول: همان دیبل معروفست که بقول خلاصه التواریخ در صوبه تهته واقع و دار الحکومه آنجا بود (ص ۵۹) این شهر در بین مورخان و جغرافیون عرب شهرت دارد و در حدود کراچی کنونی کاین بود.

[(۷)] مط: کناره بحر را ضبط کرد

[(۸)] اصل: ثمان.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۹۸

نصب کرد و بازگشت، و چون سلطان غازی مراجعت کرد، خسرو ملک لشکرهای هندوستان و حشر [(۱)] قبایل (کو کهران) جمع کرد، و بدر سیالکوت (آمد) و مدتها بنشست و بی مراد مراجعت کرد، بعد از آن سلطان غازی در شهور سنه اثنی و ثمانین و خمسمائه بدر (شهر) لوهور آمد، و چون کار دولت محمودی به آخر انجامیده بود، و آفتاب (دولت) و سلطنت سبکتگین بغروب رسیده، و دبیر قضا پروانه عزل خسروی و ملکی [(۲)] در قلم قدر آورد [(۳)] خسرو ملک طاقت مقاومت نداشت، بوجه صلح پیش آمد، تا با سلطان ملاقات کند [(۴)] بیرون آمد، و مأخوذ و محبوس گشت، و لوهور سلطان غازی را مسلم شد، و ممالک هندوستان در ضبط آمد، و سپه سالار علی کرماخ [(۵)] را که والی ملتان بود، بلوهور نصب فرمود و پدر این کاتب مولانا (اعجوبه الزمان افصح-العجم) سراج الدین منهاج علیه الرحمه قاضی لشکر هندوستان گشت و تشریف سلطان معز الدین پوشیده، و در بارگاه لشکر مجلس علم عقد کرد، و دوازده شتر به جهت نقل کردن کرسی او نامزد شد، رحمه الله علی السلاطین الماضین- المتقدمین و الملوک المسلمین الباقین.

بعد از آن سلطان غازی مراجعت فرمود بطرف غزنین، و خسرو ملک را با خود ببرد، و از حضرت غزنین بخدمت درگاه سلطان اعظم غیاث الدین و الدین طاب ثراه، بحضرت فیروز کوه فرستاد، و او را از آنجا [به غرستان] به قلعه بلروان حبس کردند، و پسرش بهرامشاه به قلعه سیفرود غور [(۶)] باز داشت و چون در شهور سنه سبع و ثمانین و خمسمائه عصیان [آورد] و فتنه سلطان شاه خوارزمی ظاهر شد، خسرو ملک و پسرش را شهید کردند.

بعد از آن سلطان غازی، لشکر اسلام را مستعد گردانید، و بطرف قلعه تبرهنده [(۷)] آمد، و آن قلعه را فتح کرد، و بملک ضیاء

الدین

- (۱) مط: و چند قبایل
- (۲) مط: عزل خسرو ملک
- (۳) مط: در قلم تقدیر آورده
- (۴) اصل: بیش آمد و بدانکه ملاقات باشد بیرون
- (۵) این نام در تواریخ هند مانند معصومی (ص ۲۷۲) و تاریخ مبارکشاهی (ص ۶) و طبقات اکبری (۱: ۱۶) کرماخ است. به حواشی مبحث امیر بنجی طبقه ۱۷ رجوع کنید.
- (۶) بعضی نسخ راورتنی: سنقران غور
- (۷) مط: سرهنده. اصل: تبرهنده، این نام را مورخان بصور مختلف آورده‌اند: طبقات اکبری و خلاصه التواریخ: سرهنده. تاریخ الفی و زبده التواریخ:
- تبرهنده، لباب الالباب: تبرهنده که اکنون پتهنده گویند. فرشته: پتهنده. راورتنی گوید: که اینجا در چند صد میل غربی تهنیسر واقع است.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۳۹۹

قاضی تولک محمد عبد السلام نساوی تولکی داد، و آن قاضی ضیاء الدین کاتب را پسر عم جد مادری بود، قاضی مجد الدین تولکی رحمه الله علیه از لشکر هندوستان و غزنین (به) التماس او یک هزار و دویست مرد تولکی اختیار کرد، و جمله را در خیل او فرمود، و دران قلعه نصب کرد، بدان [(۱)] شرط که مدت هشتمه قلعه نگاه دارد، تا سلطان غازی از غزنین باز آید، اما رای کوله پتهورا [(۲)] نزدیک آمده بود، سلطان پیش او به تراین [(۳)] باز آمد، و جمله رایگان [(۴)] هندوستان با رای کوله بودند، چون مصاف راست شد، سلطان غازی نیزه بستد، و بر پیلی حمله کرد، که رای دهلی گوبندرای [(۵)] بران پیل بود، و در روی مصاف جرأت میکرد [(۶)]، سلطان غازی که حیدر زمانی [(۷)] و رستم ثانی بود، به نیزه بران پیل حمله کرد، و گوبندرای [(۸)] را بر پشت پیل، بر دهان نیزه زد [(۹)] چنانکه (دو) دندان آن ملعون در دهان او افتاد، و او بر سلطان [اسلام] شلی [(۱۰)] کشاد، و بر بازو زخم محکم آمد، سلطان سر اسپ باز گردانید، و عطف فرمود، و از شدت آن زخم بیش طاقت مقاومت بر پشت اسپ نماند، هزیمت بر لشکر اسلام افتاد، چنانچه پیش هیچ کس بهم نرسید، و نزدیک بود: که سلطان از پشت اسپ درافتد، خلیج [(۱۱)] بچه (عیاری) مبارزی [(۱۲)] سلطانرا بشناخت، و ردیف سلطان شد، و او را بر پشت اسپ در کنار گرفت و بانگ بر اسپ زد، و از میان مصاف بیرون آورد، و اهل اسلام چون سلطان (را) ندیدند، نفیر از خلق برخاست، تا بمنزلی که لشکر شکسته آنجا از تعاقب کفار ایمن شدند ناگاه سلطان برسید، جماعت امرا و غوری بچگان و معارف سلطان را) با آن خلیج [(۱۳)] [بچه] شیر مرد دیده بودند [(۱۴)] و بشناخته جمع شدند

(۱) مط: بران

(۲) اصل: کوابتهورا. راورتنی و مط: کوله پتهورا

(۳) این جنگ در تیراوری ده میلی شمال غربی کرنال واقع شد، ولی در این جا جایی بنام تراین یا تراین موجود نیست در گزیتیر رسمی کرنال ۱۹۱۸ م (ص ۱۰) این جای را ناره دینه نام قریه ۱۲ میلی جنوب تهنیسر تعیین کرده اند (ایلیوت ۱: ۶۹۸)

(۴) اصل: رانکان

[۵] در یکی از نسخ مط: کنرداری. فتوح السلاطین و غیره: گویند رای.

[۶] مط: و در روی مصاف همان پیل حرکت میکرد.

[۷] اصل: ثانی. طبقات ناصری ج ۱ ۳۹۹ الثانی السلطان المعظم معز الدنیا ابو المظفر محمد (بن) سام قسیم امیر المؤمنین [۳]..... ص: ۳۹۵

[۸] اصل: و گویند رای را

[۹] مط: را که بر پشت آن پیل بود بر دهان نیزه زد، چنانچه

[۱۰] مط:

سیلی زد اصل: سیلی کشاد، چون سیلی زخم نمی‌آرد: اصلاح شد، برای تفصیل (ر: ۳۶).

[۱۱] مط: خلجی

[۱۲] اصل: مبارزی غازی سلطان.

[۱۳] مط: خلجی

[۱۴] اصل: بدیده بودند.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۰۰

و نیزه‌ها بشکستند [۱]، و محفه و مرقد ساختند و [سلطانرا] بر سرو دیده نهاده بدان منزل رسانیدند، خلق آرام گرفت، دیگر بار دین محمدی بحیات او قوت گرفت و لشکر متفرق بقوت حیات آن پادشاه غازی جمع شد [۲] و بازگشت، و روی بديار اسلام آورد [۳] و قاضی تولک را در قلعه تبرهنده [۴] بگذاشت و رای (پتهورا) بیای قلعه [۵] آمد و جنگ پیوست و مدت سیزده ماه و چیزی جنگ داد [۶] سلطان غازی دیگر سال لشکر اسلام جمع کرد، بانقاص سال گذشته روی بهندوستان نهاد، و این داعی از ثقه‌یی شنید که (از) معارف بلاد تولک و جبال بود [۷]، لقب او معین الدین، او میگفت: که من دران لشکر با سلطان غازی بودم، عدد سوار لشکر اسلام دران وقت صد و بیست هزار برگستوان بود چون سلطان غازی طاب ثراه با چنین استعداد نزدیک رای کوله رسید و او قلعه تبرهنده [۸] را بصلح گشاده بود، و در حدود تراین لشکر گاه کرده سلطان تعبیه لشکر بساخت، و قلب و بنه [۹] و رایات و (علامات) و چتر و پیلان در عقب بقدر چند گروه بگذاشت و صف راست کرده، آهسته می‌آمد و سوار برهنه و جریده را چهار فوج کرد [۱۰] و از هر [چهار] طرف کفار نامزد (کرد) فرمان داد: می‌باید که از چهار طرف میمنه و میسره و خلف [۱۱] و قدام لشکر [کفار] (به) هر طرف ده هزار سوار تیر انداز دست بر لشکر کفار میدارند (و) چون پیلان و سوار [ان] ملاعین حمله میکنند، شما پشت میدهید، و بتگ اسپ از پیش ایشان دور می‌شوید، لشکر اسلامیان همبرین [۱۲] منوال کفار را عاجز کردند حق تعالی اسلام را نصرت داد [۱۳]، و لشکر کفار منهزم گشت، و پتهورارای بر پشت پیل بود فرود آمد، و بر اسپ نشست، و بهزیمت تا حد سرستی [۱۴] گرفتار آمد، و او را بدوزخ فرستادند و گویند (رای) دهلی در مصاف کشته شد، و سر او را سلطان بشناخت، بدان دو دندان شکسته، و دار الملک اجمیر و تمام سوالک

[۱] مط: و نیزه‌ها را شکسته و محفه و مرقد ساخته و بر سر

[۲] اصل: دیگر بار قوت حیات یافت و لشکر تقویت آن پادشاه غازی جمع شد و

[۳] مط: نهاد

[۴] مط: سرهنده

[۵] اصل: قلعه تبرهنده

[۶] مط: بداد

[۷] مط: معارف جبال بلاد تولک بود

[۸] مط: سرهنده

[۹] بنه: اسباب و لوازم زندگانی که در سفر حمل شود

[۱۰] مط: فوج فرموده بود.

[۱۱] اصل: خلق.

[۱۲] مط: همبران

[۱۳] مط: بخشید

[۱۴] در یکی از نسخ ماخذ مط و راورتی: سرستی. متن مط: سرسی و اصل کذا، قرار ضبط خلاصه التواریخ (ص ۳۹) و فرشته و غیره سرستی یکی از آبهای پنجاب هند است.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۰۱

چون هانسی و سرستی و دیگر دیار فتح شد، و این حال نصرت در شهر سنه ثمان و ثمانین و خمسمائه بود، ملک قطب الدین ایبک را بقلعه کهرام نصب فرمود و مراجعت کرد، و قطب الدین از کهرام بطرف میرت آمد و فتح کرد، و حضرت دهلی را بکشاد، هم درین سال قلعه کول را در شهر سنه تسع و ثمانین و خمسمائه فتح کرد، و سلطان در شهر سنه تسعین و خمسمائه از غزنین بطرف بنارس و قنوج آمد، و در حدود چند وال، رای جی چند [۱] را منهزم گردانید و درین فتح سیصد و اند زنجیر پیل بدست آمد، و در ظل حمایت آن سلطان غازی و عادل طاب ثراه بنده او ملک قطب الدین را نصرت بخشید و تا ولایت اطراف ممالک هند را فتح می‌کرد، چنانچه بلاد نهر واله و تهنکر و قلعه کالیور و بداون [۲] جمله فتح کرد و تاریخ هر یک بعد ازین در فتوح قطبی تحریر [۳] یابد انشاء الله تعالی.

و چون سلطان سعید غیاث الدین محمد سام، در شهر هرات، برحمت حق پیوست، سلطان غازی معز الدین [محمد] طاب ثراه بحدود طوس و سرخس خراسان بود بر عزیمت عزاء برادر بطریق [۴] بادغیس هرات آمد، و چون شرط عزا بجای آورد، اقطاعات ممالک غور را نامزد ملوک فرمود، شهر بست و ولایت فراه و اسفزار به برادرزاده خود سلطان غیاث الدین محمود پسر سلطان غیاث الدین محمد سام داد، و ملک ضیاء الدین در غور [۵] را که پسر عم هر دو سلطانان بود، و داماد سلطان غیاث الدین (محمد سام بود) گرمسیر غور [۶]، چنانچه تخت فیروز کوه (و شهر رود) و زمین داور داد، و او را دو زنجیر پیل فرمود، و ملک ناصر الدین (الپ) غازی (بن) قره ارسلان سلجوقی را که خواهرزاده (هر دو) سلطا (نا) ن بود، شهر هرات داد.

بعد از آن سلطان معز الدین بطرف غزنین مراجعت فرمود، و بعضی از ملوک و امراء غور را در خدمت خود بغزنین برد، و استعداد سفر خوارزم آغاز نهاد

[۱] مط: جیچندر، ولی متن اصلی و راورتی و فتوح السلاطین و غیره جی چند است

[۲] مط: نهر واله و بهنکر (هنکیر، هینکر، ننکر) و قلعه کالیوان (کالیون، کالیور) و بداون. راورتی: تهنکر و قلعه گوالیار و بدایون.

[۳] مط: تقریر یابد.

[۴] مط: بطرف

[۵] اصل: دژغور

[۶] مط: بود ملک غور و گرمسیر.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۰۲

و در شهر سنه احدی و ستمائۀ بر سمت بلاد خوارزم لشکر کشید، و محمد خوارزم شاه از پیش لشکر غزنین منهزم رفت [(۱)] و چون سلطان غازی بدر خوارزم آمد و چند روز جنگ فرمود آبیکه از جیحون بطرف شرقی خوارزم خلیجی کرده‌اند (و نام آن قراسواست) اهل خوارزم بر لب آب جنگ آغاز کردند [(۲)] و از امراء غور چندی [(۳)] در مقاتلت شهید و اسیر گشتند [(۴)] و چون فتح خوارزم بواسطه قلت استعداد لشکر غزنین و امتداد (مدت) لشکری و کم علفی دست نداد، از خوارزم بر شط [(۵)] جیحون بطرف بلخ مراجعت فرمود، و لشکر خطا و ملوک ترکستان بکنار جیحون آمده بودند، و راه لشکر اسلام گرفته. چون سلطان غازی به اندخود [(۶)] رسید، یزک [(۷)] لشکر کفار ترکستان روز سه شنبه نماز دیگر به لشکر (گاه) سلطان رسیدند و جنگ پیوستند. مقدمه لشکر اسلام سالار حسین خرمیل بود کفار را منهزم گردانید، و او از ملوک گرزوان [(۸)] بود، در حال بخدمت سلطان غازی عرضه داشت [(۹)]: که حال نصرت اسلامیان و انهزام لشکر کفار برین جمله بود، صواب آنست: که پادشاه اسلام فرمان دهد تا همین ساعت لشکر اسلام برنشیند، و کفار منهزم را تعاقب نماید، و مغافصه بر ایشان زند تا فتحی بزرگ براید. سلطان غازی فرمود: سالها شد، که من چنین غزوی طلب میکردم و از من عذر نیاید [(۱۰)]، بتوفیق آفریدگار تعالی مصاف رویارو [(۱۱)] کنیم [(۱۲)]، تا خدای تعالی نصرت کرا بخشد، من باری ثواب جهاد بسنت یافته باشم. چون ملک عزالدین حسین خرمیل مزاج سلطان (معزالدین) غازی، برین منوال مشاهده کرد، دانست که سلطان این سخن از غایت قوت اسلام و حمیت دینداری میگوید، و الا- لشکر کفار بی عدد آمده‌اند، و جمله آسوده، و لشکر اسلام کوفته (در) سفر خوارزم و اسپ لاغر شده، طاقت مقاومت ایشان را نباشد، از خدمت سلطان بیرون آمد، با تمامت لشکر و حشم خود، بقدر پنج هزار سوار در شب بطرف گرزوان [(۸)] رفت، و اکثر حشم

[(۱)] مط: منهزم بخوارزم رفت

[(۲)] مط: نهادند

[(۳)] مط: چند تن.

[(۴)] اصل: در مقاتلات اسیر گشتند.

[(۵)] مط: و شط.

[(۶)] اند خوی کنونی.

[(۷)] یزک: دسته لشکر که برای جاسوسی و کشف اراضی دشمن می‌رود (فرهنگ نظام)

[(۸)] مط: گرزوان که صحیح آن گرزوان است و شرح آن گذشت

[(۹)] مط: عرض داشت

[(۱۰)] اصل: نیامد

[(۱۱)] مط: رویارو

[(۱۲)] مط: کنم.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۰۳

که اسپ لاغر داشتند، همه برفتند. بامداد (با) سلطان اندک سوار قلب و بندگان خاص مانده بودند، مصاف برکشیدند و جنگ پیوست [(۱)]، و لشکر کفار گرد بر گرد (لشکر اسلام)، حلقه کرده در آمدند، و سلطان را هر چند بندگان میگفتند: که حشم اسلام تنی چند معدود مانده‌اند نباید رفت [(۲)] سلطان [غازی] جایگاه نگاه میداشت، تا با سلطان از سوار و بندگان او بقدر صد سوار

مانده و چند زنجیر پیل (معدود) و بندگان ترک و سرخیلان غوری، که خواص سلطان بودند، در پیش (سر) اسپ او جانسپاری میکردند و کافر میانداختند و شهادت می‌یافتند.

ثقات چنین روایت کردند: که سلطان غازی چندان استادگی کرد، که چتر مبارکش از تیر کفار (مغل) چنان شده بود، که خارپشت (و به) هیچ سیبل روی نمیگردانید، تا بنده ترک از بندگانش [(۳)] که نام او ریه [(۴)] جوکی بود بیامد، و عنان مبارکش [را] بگرفت و بجانب حصار اند خود کشید و برد، و بقلعه اند خود در آورد. دیگر روز ملک عثمان سمرقندی که یوسف ثانی بود، و ملوک ترکستان افراسیابی را که مسلمان بودند، در میان آوردند و صلح کردند و لشکر کفار بازگشت. سلطان بطرف غزنین باز آمد، و فرمان داد: تا سه سال استعداد لشکر ترکستان کنند [(۵)] و بطرف خطا عزیمت مصمم فرمود، و در آن وقت [(۶)] جماعت متمردان از کوهکهران و قبایل کوه جود [(۷)] عصیان آورده بودند، سلطان در آن زمستان بهندوستان آمد، و آن طایفه متمردان را بدوزخ فرستاد، و غزو بستنی [(۸)] بفرمود، و جوی خون از آن جماعت براند. چون مراجعت بغزنین کرد بر دست [(۹)] فدایی ملاحظه در منزل دمیک [(۱۰)] در شهر سنه اثنی [(۱۱)] و ستمانه شهادت یافت رحمه الله، و یکی از فضلا

[(۱)] مط: پیوستند

[(۲)] اصل: بیاید رفت.

[(۳)] اصل: تا بنده ترک از بندگان

[(۴)] کذا در اصل و پ. مط: ایبه جوکی یا ایته. راورتی: ابه جوکی، ایبه جوکی، ایبه جوکی.

[(۵)] اصل: کنید

[(۶)] اصل: وقت اگر جماعت.

[(۷)] در حاشیه مط: کوهکهران یا کوهکران و قبایل کوه جون. راورتی: از کوهکران و قبایل کوههای لاهور و جود. کوه کهر نام یکی از قبایل پنجاب است و کوه جود همین تپه‌زاریست که در ضلع میانوالی ما ورای اباسین افتاده.

[(۸)] مط: بسنت

[(۹)] مط: بدست

[(۱۰)] ر: ۳۵. پ: و پیک

[(۱۱)] مط: اثنین.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۰۴

درین معنی نظم کرده است (تحریر افتاد تا در نظر پادشاه مسلمانان آید):

شهادت ملک بحر و بر معز الدین کز ابتدای جهان، شه جو او نیامد یک

سیوم ز غره شعبان بسال شش صد و دوفتاد در ره [(۱)] غزنین بمنزل دمیک حق تعالی سلطان زمان و شهریار گیهان ناصرالدینیا و الدین ظل الله فی العالمین محور [(۲)] ممالک دنیا، مظهر کلمه العلیا، وارث ملک سلیمان ابو المظفر محمود بن السلطان را بر سریر جهانداری و متکاء شهریاری باقی و پاینده داراد بحق محمد و آله اجمعین.

ذکر آنچه از عدل آن پادشاه بود در دنیا، در حوصله تحریر نگنجد و آنچه نگاهداشت سنت مصطفی صلی الله علیه و سلم و محافظت ترتیب غزوات بر جاده مسلمانی همبران پادشاه ختم شد، و آنچه از مصطفی (صلی الله علیه و سلم) روایت کرده‌اند: که از قیامتش پرسیدند، فرمود: بعد از من شش صد و اند سال باشد، و شهادت آن پادشاه در تاریخ ششصد و دو بود [و] هم درین سال اول نشانی [(۳)] قیامت ظاهر شد، و آن [سال] خروج چنگیزخان مغل بود (و خروج ترک) پس معلوم شد، که آن پادشاه در بند

محکم اسلام بود، و چون او شهادت یافت، در قیامت باز شد، و آنچه اموال غزو در خزانه غزنین جمع شد، در خزانه هیچ پادشاه [(۴)] نشان ندادند تا بحدی که خواجه اسماعیل خزانه دار علیه الرحمه (در حضرت فیروز کوه) گفت: بوقت آوردن تشریف نزد (یک) ملک جلالی (دختر غیاث الدین محمد سام) که از جواهر در خزینه غزنین از یک جنس الماس که نفیس ترین [(۵)] جوهرهاست بیک هزار [(۶)] و پانصد من موجود است، دیگر جواهر و نقود [(۷)] را برین قیاس همی باید کرد. حق تعالی صد هزاران ثنا و رحمت و بشری و کرامت بمرقد و مضجع آن پادشاه غازی و اصل گرداناد، و سلطان ناصر الدین را بر تخت پادشاهی تا قیام قیامت باقی و پاینده داراد بمحمد و آله الامجاد و صلی الله علی محمد الی یوم التناد.

[(۱)] اصل: در ده.

[(۲)] مط: محرز

[(۳)] مط: علامت

[(۴)] مط: پادشاهی.

[(۵)] اصل: نفایس ترین.

[(۶)] مط: یک هزار

[(۷)] اصل: دیگر جواهرها را برین.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۰۵

السلطان المعظم معز الدین و الدین (ابو المظفر) محمد بن [سام] ناصر [امیر] المؤمنین (مدت ملک او: ۳۲ سال ۸ ماه) [(۱)].

دار الملک تابستان: [حضرت] غزنین و خراسان.

دار الملک [او] زمستان: لاهور و هند.

(قضات: قاضی ممالک صدر شهید نظام الدین ابو بکر [(۲)] (بعد از صدر سید شرف الدین ابو بکر بن صدر الشهد نظام الدین

در غزنین) [(۳)].

قاضی لشکر و کل ممالک [(۴)]: شمس الدین بلخی (و بعده پسر او).

ملوک و اقرباء [(۵)]

ملک حسام الدین علی کرماخ [(۶)]. ملک عز الدین خرملیل [(۷)]. ملک مبارز الدین محمد عیش [(۸)]. ملک ناصر الدین حسین

امیر شکار [(۹)]. ملک اختیار الدین چتردار [(۱۰)]. ملک شیر ملک و جیری [(۱۱)]. ملک الدین سور [(۱۲)] گیلانی. امیر

حاجی غازی [(۱۳)].

[(۱)] مط: ۳۲ سال. راورتی: ۳۲ سال ۸ ماه اصل ۸ ماه ندارد

[(۲)] راورتی: قطب الدین ابو بکر.

[(۳)] کلمات بین قوسین در اصل نیست. راورتی و مط: مطابق متن است.

[(۴)] مط: و وکیل ممالک. راورتی:

مانند متن.

[(۵)] در مط: سلاطین و ملوک و اقربا یکجا آمده‌اند، و اول سلاطین ذکر میشوند

[۶] مط:

کرم‌ماج. راورتی مانند اصل و متن

[۷] مط و اصل کذا. راورتی: ملک عز الدین حسین بن خرمیل.

[۸] کذا فی الاصل مط: ملک مبارز الدین بن محمد علی اتسز (در بعضی نسخ علی شیر) راورتی: ملک مبارز الدین محمد علی اتسز.

[۹] مط: ملک نصیر الدین حسین امیر شکار. راورتی گوید: که در برخی از نسخ نصیر و در بعضی ناصر است.

[۱۰] مط: حرولی، حرول، راورتی: ملک اختیار الدین خروار و باختلاف، نسخ: حراول، حردار، حرولی، حرول. اما چتر دار نسخه

اصل بصواب اقریست، که در آن عصر بزرگترین مناصب درباری بود. و اگر به خروار منسوب باشد، جانیست در لوگر کابل

[۱۱] مط: ملک اسد الدین شیر، ملک احمری. راورتی: ملک اسد الدین شیر، ملک و جیری و جیرستان که در دو نسخه احمدی

و در یکی احمری آمده، و از همه و جیری بصحت اقریست منسوب به و جیرستان که در دو نسخه احمدی و در یکی احمری آمده، و از همه و جیری بصحت اقریست منسوب به و جیرستان تاریخی که اکنون اجرستان گوئیم.

[۱۲] مط: رکن الدین سور کیدان، راورتی کذا. در اکثر نسخ وی: مهور سیدان، شاید اصح آن گیلانی باشد منسوب بگیلان غزنه.

[۱۳] مط: امیر حاجب حسین محمد علی غازی. راورتی: امیر حاجب محمد علی غازی.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۰۶

دایره سلاطین

ملک ضیاء الدین در غور [سلطان بامیان] سلطان علاء الدین محمود [۱].

ملک بدر الدین گیلانی [۲]. قطب الدین. ملک ناصر الدین بامین [۳].

توقیع او: نصر من الله [۴].

اعلام و رایات [۵]: سیاه بر دست چپ. لعل: بر دست راست.

[امیر حاجب: حسین محمد حسینی. امیر سلیمان شیش [۶]، امیر داود. امیر حاجب خان، ملک ناصر الدین تمران، ملک مؤید

الدین مسعود. ملک شهاب الدین مادینی]

وزراء

ضیاء الملک درمشی [۷]. مؤید الملک محمد عبد الله سنجرى. شمس الملک عبد الجبار گیلانی [۸].

بندگان او که بسطنت رسیدند (سلطان تاج الدین یلدز در غزنین [۹]. سلطان ناصر الدین قباچه در ملتان

[۱] مط: علی الدین محمود. راورتی: ملک علاء الدین اتسز حسین

[۲] مط و راورتی: گیلانی

[۳] مط: ملک قطب الدین تمران. راورتی: تمرانی. مط: ملک ناصر الدین مادین. راورتی:

ناصر الدین حسین مادینی. علاوه بر نامهای مذکوره در مط و راورتی ملوک ذیل نیز ذکر شده‌اند، که در اصل نیست: مط و

راورتنی: سلطان بهاء الدین سام در بامیان. سلطان غیاث الدین محمود بفیروزکوه ملک ناصر الدین الب غازی بن قزل ارسلان سلجوقی. ملک تاج الدین حرب سجستان.

ملک تاج الدین زنگی بامیان. ملک شهاب الدین مادینی. ملک تاج الدین مکران. ملک شاه و خش ملک ظهیر الدین محمد کرماخ (مط: کرماج) ملک ظهیر الدین فتح کرماخ (مط: کرماج) ملک حسین الدین (راورتنی: بن خرمیل). امیر سلیمان شیش امیر داد (یا امیرزاده) امیر حاجب خان ملک. امیر حاجب حسین محمد حبشی (راورتنی: محمد حسین یا حسینی یا حبشی). امیر حاجب حسین سرجی (راورتنی: سرخ، سرخی، سرجی، سراج الدین ابی بکر). تنها در مط با عنوان ملوک مخلوط: ملک علاء الدین، ملک مسعود. ملک یوسف الدین مسعود. ملک ناصر الدین تمران ملک مؤید الملک کرماج. سلطان شمس الدین التمش. سلطان ناصر الدین قباچه در ملتان و اچه سلطان تاج الدین یلدوز بغزنین، سلطان غیاث الدین عوض حسین خلیج لکهنوتی. سلطان قطب الدین ایبک لوهور. ملک حسین الدین کرمانه

[۴] مط و راورتنی، کذا

[۵] مط: اعلام او: سیاه میمنه با ملوک و امرای غور، لعل میسره با ملوک و امرای ترک. راورتنی: کذا

[۶] این نامها در مط و راورتنی نیست و شیش در اصل سیس است

[۷] مط: در منشی. راورتنی: درمشانی، درمشی درشی، درسی. که اصح آن درمشانی خواهد بود. منسوب به همان درمشان که مذکور افتاد

[۸] مط و راورتنی: کیدانی

[۹] مط: در غزنین ندارد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۰۷

واچه [۱]. سلطان قطب الدین ایبک در لاهور [۲]. سلطان غیاث الدین عوض خلیج در لکهنوتی [۳].

دایره فتوح او [۴]

فتح کالیور [۵]، فتح مالوه، فتح بهار، فتح لکهنوتی، فتح کالنجر، غزو کوکران [۶] غزو ترابین [۷]، مانبورای [۸] فتح بنوراک کوکه [۹]، فتح مرو، فتح طوس فتح جناباد [۱۰]، فتح نسا، فتح باورد، فتح سبزواری [۱۱]، فتح شارستان [۱۲] فتح پنجده، سفر خوارزم [۱۳]، فتح لاهور، فتح گردیز، فتح سنقرقان [۱۴] فتح ملتان و غزو [۱۵] قرامطه و اچه. فتح سیالکوت، فتح تبرهنده. فتح اجمیر [فتح احمداد]، فتح هانسی [۱۶]، فتح سرستی [۱۷]، فتح کهرام، فتح میرت فتح دهلی، فتح کول، فتح بنارس، فتح تهنکر، فتح (و غزو) نهرواله، فتح بداون [فتح سوالک] [۱۸]، فتح هندوستان.

[۱] مط: در ملتان و اچه ندارد

[۲] مط در لاهور ندارد

[۳] مط: بجای غیاث الدین، سلطان شمس الدین التمش مینویسد، ولی راورتنی غیاث الدین می آورد. طوری که در حاشیه صفحه گذشته گذشت، مط این نامها را در جمله ملوک هم آورده، و در اینجا مکرر کرده است، ولی راورتنی جداگانه تحت عنوان خدماهی که به سلطنت رسیدند می آورد. نسخه اصل ندارد.

[۴] مط: فتوح و غزوات. در اصل چون نامهای این جایها در دایره نوشته شده، بنابراین در عنوان دایره را ذکر کرده است

[۵] مط:

کالیوان. راورتی: ندارد.

[(۶)] اصل: عدو کو کران. مط: فتح کو کران.

[(۷)] اصل:

عدو تراین. مط: فتح تراین.

[(۸)] کذا فی الاصل. مط: فتح بنواری کفران.

[(۹)] کذا فی الاصل مط و راورتی: ندارد

[(۱۰)] مط: جناباد، یا: میناباد. اصل: صناباد؟ جناباد گناباد از بلاد قهستان بود (نزهت ۱۷۶)

[(۱۱)] مط: فتح سارسامر، ساد سیانه، سامانه

[(۱۲)] مط: فتح شروان

[(۱۳)] مط: فتح خوارزم.

[(۱۴)] مط: فتح سوفار، سفرفار، شرفسار. شاید همان سنقران سابق الذکر باشد.

[(۱۵)] مط: ملتان و غزنین و قرامطه

[(۱۶)] اصل: هاپس. مط: هانسی

[(۱۷)] اصل: مستی. مط: سرستی.

[(۱۸)] اصل:

حوالک در مط این نامها زیاده از اصل آمده: فتح برشور، فتح سانور، فتح سرهند، فتح کوه جود، غزو خطابه ماند خود، فتح سرو الرود، فتح بهیره، فتح سروان، فتح چیچندر بنارس، فتح بهتر رای، فتح کالنجر غزو توران، فتح اوندبهار، فتح ولایت اوده، فتح قنوج، فتح واکنور، فتح مروان، فتح مدانون سنقر خوارزم در حاشیه مط نوشته‌اند: در بعضی نامها بسبب نیافتن تحقیق آن همچنان که در نسخه بود نوشته شد. راورتی هم اکثر این نامها را می‌آورد، آنچه در مط و اصل نیست اینست: گوالبار، عوض اوندبهار مط: ادوآندبهار عوض شارسستان، متن: شارسستانه. متأسفانه که اصل بعضی نامها در نسخ خطی از طرف نویسندگان مسخ شده، که با وسایل موجوده تصحیح آن میسر نیست بنابر آن به نقل متون اصلی و مطبوع و راورتی اکتفا رفت.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۰۸

الثالث السلطان علاء الدین محمد (بن) سام البامیانی [(۱)]

چون سلطان غازی معز الدین محمد سام به دمیک شهادت یافت، و سلطان بهاء الدین بن محمود طاب ثراه در راه برحمت حق پیوست، چنانچه پیش ازین تحریر یافته است، خصمان ملک غور و غزنین و بامیان و هند از تخمه شنسبانیان [(۲)] دو فریق ماندند، یک فریق سلاطین غور، و دوم فریق سلاطین [(۳)] بامیان. چون مرقد سلطان معز الدین از منزل دمیک بجانب غزنین روان کردند، ملوک و امراء ترک که موالی سلطان غازی بودند مرقد سلطانرا با خزانه فاخر، از دست امراء و ملوک بقهر بستند، و در قبض آوردند، و چون بطرف کرمان [(۴)] رسیدند، مؤید الملک وزیر محمد عبد الله سنجری رحمه الله با چند تن از معارف امراء اتراک بطرف غزنین با مرقد سلطان نامزد شدند، باتفاق یک دیگر ملوک، و ملک تاج الدین یلدوز [(۵)] که مهتر ملوک ترک و بزرگتر بندگان سلطانی بود، بکرمان [(۶)] مقام کرد، و چون مرقد بغزنین رسید، بعد از دو روز سلطانان بامیان [(۷)] علاء الدین محمد و جلال الدین (علی) پسران سلطان بهاء الدین سام بامیانی باستدعاء امراء غور چنانچه سپهسالار سلیمان سیش [(۸)] و سپهسالار خروش [(۹)] و دیگر معارف دار الملک غزنین از طرف بامیان برسیدند، و در شهر غزنین آمدند. علاء الدین محمد سام بامیانی که

پسر مهتر بود بتخت نشست، و امراء حاضر [(۱۰)]، از ترک و غوری همه در بیعت او آمدند، و خزانه غزنین که از کثرت اموال و نفایس، گنج قارون را ده یک محصول خود شمردی، جمله بطریق مناصفه در قسمت آورد.

ثقات چنین روایت کرده‌اند: که قسمت سلطان جلال الدین بامیانی که برادر کهنتر بود، دویست و پنجاه حمل شتر از زرعین و مرصعینه [(۱۱)] و ظرایف زر و سیم برسید، که بطرف بامیان برد، چون مدتی بگذشت

[(۱)] راورتی: سلطان علاء الدین محمد بن بهاء الدین محمد سام بامیانی

[(۲)] اصل: سنسبانیان

[(۳)] اصل:

سلطان

[(۴)] این کرمان همان کرمان معروف ایران نیست، بلکه جائی بود در راه غزنه و هند و اکنون به فتنحین گویند و در کوهسار کرم واقع است. ر: ۳۷

[(۵)] مط: یلدز

[(۶)] اصل: یک زمان مقام.

[(۷)] اصل: سلطانان خسرو بامیان

[(۸)] اصل: سلیمان سیف.

[(۹)] مط: حروش. راورتی: سپه‌سالار خروشی

[(۱۰)] مط: حاص.

[(۱۱)] مط: مرصعیه و ظرافیه زر و سیم.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۰۹

مؤید الملک وزیر و امراء ترک که در حضرت غزنین بودند، بخدمت ملک تاج الدین یلدوز [(۱)]، مکتوبات در قلم آوردند بجانب کرمان، و استدعا نمودند، و او از طرف کرمان عزیمت مصمم کرد [(۵)] چون بحوالی شهر رسید، سلطان علاء الدین استعداد مصاف کرد، و پیش باز رفت، و جلال الدین هم از شهر بیرون آمد، بطرف بامیان (روان شد).

چون مصاف علاء الدین با تاج الدین یلدوز راست شد، امراء ترک از طرفین با هم موافقت نمودند (و علاء الدین منهزم گشت، و او و جمله ملوک سنسبانی که در موافقت او بودند گرفتار آمدند، و ملک تاج الدین یلدوز چون بغزنین آمد، جمله ملوک سنسبانی را اجازت داد: تا بطرف بامیان باز رفتند. بار دیگر سلطان جلال الدین بجهت مدد برادر خود، علاء الدین حشمهای ملک غور و بامیان، و افواج لشکر بیغو [(۲)] از وخش و بدخشان جمع کرد، و بیاورد و کرت دوم بغزنین آمد و ملک غزنین ضبط کرد، و علاء الدین را بتخت باز نشاند، و (جلال الدین) بطرف بامیان باز رفت.

ملک تاج الدین یلدوز کرت دوم با لشکر خود، از طرف کرمان عزیمت غزنین کرد، علاء الدین ملوک و امراء غور را از غزنین (نامزد) دفع ایشان گردانید از جانب ملک تاج الدین یلدوز، ایتکین [(۳)] تار نامزد استقبال ایشان شد برباط شغران [(۴)] بدیشان رسید، جمله را مست و لا- یعقل، فرو گرفت، و امراء غور و ملوک بزرگ آنجا شهید شد، و از آنجا ملک تاج الدین یلدوز بیای غزنین آمد، و علاء الدین در قلعه محصر شد، و مدت چهار ماه در بندان بماند تا جلال الدین از بلاد بامیان بمدد سلطان علاء الدین و دفع لشکر ترک بیامد چون بحوالی غزنین رسید، امراء ترک پیش او بدفع و قتال باز رفتند، جلال الدین منهزم شد و گرفتار آمد، او را بیای قلعه غزنین آوردند و قلعه فتح کرد. چون هر دو برادر بدست آمدند بعد (از) مدتی ملک تاج الدین یلدوز هر دو را عهد

داد، و (به) طرف بامیان فرستاد، بعد از چند روز میان برادران تفاوت حالی ظاهر شد، و جلال الدین پادشاه شیر دل و زاهد و ضابط بود، با (او)

[(۱)] مط: یلدز

[(۲)] متن مط: لشکر جوار و خوش. حاشیه: حشمهای ملک بامیان و افواج حشمهای بیغو از و خوش.

[(۳)] اصل: ایتکن. متن مط: ایتکین. حاشیه آن: ایتکر، ایتکی. راورتی: مانند متن.

[(۴)] مط و راورتی: سنقران.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۱۰

علاء الدین موافقت نکرد، از آنجا بخدمت سلطان محمد خوارزمشاه رفت باستمداد آن معنی متمشی [(۱)] نشد، و دولتش [(۲)] بار دیگر نیامد، و بخت مساعدت نکرد، بعد از آنچه سلطان محمد خوارزمشاه، ملک بامیان ضبط کرد، علاء الدین برحمت ایزدی پیوست، و او دختر علاء الدین آتسنز [(۳)] حسین داشت، و از آن ملکه او را پسری بود. و کاتب این حروف منهاج سراج را در شهر سنه احدی و عشرین و ستمائه، بوجه رسالت اتفاق سفر قهستان افتاد از ممالک غور این ملکه و پسر او را در حدود طیس بولایت خوسف [(۴)] نشان دادند [(۵)] که در حادثه ملاعین چین بدان طرف افتاده بود.

الرابع السلطان تاج الدین یلدز المعزی [(۶)]

سلطان غازى معز الدین طاب ثراه پادشاهی بود بس عادل و غازی و شیر دل، و در دلاوری دوم علی ابو طالب بود رضی الله عنه، و او را فرزند کمتر بود، یک دختر (بیش) نداشت، از دختر عم خود ملک ناصر الدین محمد مادینی علیه الرحمه، و (بر) خریدن بندگان ترک ایلاع [(۷)] تمام داشت، و بندگان ترک بسیار خرید، و هر یک از بندگان او بجلادت و مبارزت و جان سپاری، در تمام ممالک مشارق شهرت یافتند، و اسم بندگان او در جهان منتشر گشت، و در عهد حیات سلطان هر یک نامدار گشته بودند. ثقات چنین روایت کرده‌اند: که یکی از مقربان حضرت سلطنت او جرأتی نمود و عرضه داشت کرد (که) چون تو پادشاهی را که در بسیط ممالک (اسلام) در علو شأن [تو] هیچ پادشاهی نیست، پسران بایستی [(۸)] دولت ترا (تا) هر یک از ایشان وارث مملکتی بودند از ممالک گیتی، و بعد از انقراض عهد این [(۹)] سلطنت، ملک درین خاندان باقی ماندی. بر لفظ مبارک آن پادشاه طاب ثراه رفت: که دیگر سلاطین [(۱۰)] را یک فرزند و یا دو فرزند باشد مرا چندین هزار فرزند است، یعنی بندگان ترک، که مملکت من

[(۱)] اصل: ممتشی

[(۲)] مط: دولتش یاریگر.

[(۳)] مط: اتسر

[(۴)] اصل و مط: خوشب. یکی از نسخ ماخذ مط: جوشب. راورتی: خوشاب؟ که صحیح آن خوسف است از بلاد قهستان (نزهت

۱۷۷)

[(۵)] اصل: نشان زدند

[(۶)] در اصل این عنوان نیست از مط گرفته شد. راورتی: سلطان تاج الدین یلدوز المعزی السلطانی

[(۷)] اصل: ایلاغ

[۸] مط: بایستندی.

[۹] اصل: آن.

[۱۰] اصل: سلطان.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۱۱

میراث ایشان خواهد بود، بعد از من خطبه ممالک با اسم من نگاه خواهند داشت، و همچنان بود [(۱)]، که بر لفظ آن پادشاه غازی رفت، بعد ازو کل ممالک هندوستان را تا بغایت که تحریر این سطور است [(۲)] سنه ثمان و خمسین [(۳)] و ستمائۀ محافظت نمودند (و می‌نمایند) رجا بفضل حق تعالی واثق است، که تا بغایت انقراض دور بنی آدم، این ممالک بدین قرار در ضبط ایشان خواهد بود انشاء الله تعالی. آمدیم بسر حرف [(۴)] خود: که ذکر سلطان تاج الدین یلدوز است، او پادشاه نیکو اعتقاد (بود) و حلیم و کریم و خوب خصال و وافر جمال. سلطان غازی معز الدین [(۵)]، او را خورد سال بود که بخرید، و هم از اول حال او را خدمت فرمود، پس مرتبه [مرتبه] او را بزرگ گردانید، و بر سر بندگان [دیگر] سرور کرد، چون بزرگ شد [بمرتبه] امارت و ولایت [رسید] کرمان و سنقران [(۶)] او را داد باقطاع و هر سال که سلطان را در سفر هندوستان اتفاق شدی، بکرمان منزل بودی، جمله امراء و خواص و ملوک را ضیافت کردی، و یک هزار کلاه و قبا به تشریف بدادی، و در باب جمله حشم انعام فرمودی و بفرمان سلطان غازی، دختر او در حباله سلطان قطب الدین ایبک آمده بود، و یک دختر دیگر در حباله ملک ناصر الدین قباچه بود. ملک تاج الدین یلدوز را دو پسر بود: یکی از ایشان را [(۷)] پیش معلم (بر) نشانده بود، وقتی آن معلم برای تأدیب و تهذیب، کوزه‌یی بر سر آن برزد، قضا (را) اجل در رسید، آن کوزه بر مقتل (او) آمد، (آن) پسر فوت شد، خبر بسطان تاج الدین یلدوز بردند، در حال معلم را خرج [(۸)] راه داد، از غایت حلم و حسن اعتقاد فرمود: که معلم را پیش از آنچه والده پسر را از حال پسر خود معلوم شود، متواری باید باشد و سفر اختیار باید کرد، نباید که المی بدو رسانند از سوز فرزند. این حکایت دلیل است

[(۱)] مط: شد

[(۲)] مط: بغایت تحریر این سطور که

[(۳)] در سه نسخه راورتی: ۵۶۸ هـ.

متن راورتی: ۶۵۷ هـ. در یک نسخه ماخذ مط: سبع و خمسین. چون این کتاب در ثمان و خمسین ختم شده، بنابراین ضبط اول قطعاً غلط است

[(۴)] اصل: حروف خود

[(۵)] اصل: معز الدین

[(۶)] مط: سنقران یا اسفزار، راجع بکرمان و اقطاع یلدوز (ر: ۳۷) آخر کتاب، و در این جا سنقران صحیح است که بین غزنه و هند بود، و کرمان به فتحین نیز در آن سواست، و بالعکس اسفزار بطرف هرات و غرب غور بود.

[(۷)] مط: یکی را از ایشان

[(۸)] مط: معلم را زاد داده از

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۱۲

بر حسن سیرت و صفای اعتقاد آن پادشاه حلیم رحمه الله. در سال آخر (عهد) سلطان معز الدین چون بکرمان [برفت و] منزل کرد، تاج الدین یلدوز (آن) یک هزار قبا و کلاه معهود هر سال، بخدمت سلطان آورد و سلطان از آنجمله یک کلاه و قبا اختیار کرد، و بکسوت خاص [(۱)] خود مشرف گردانید و او را نشانه سیاه داد، و در خاطرش آن بود: که ولیعهد غزنین بعد از سلطان او باشد.

چون سلطان غازی شهادت یافت، ملوک و امراء ترک را خاطر و مزاج آن بود: که سلطان غیاث الدین محمود سام، از حدود گرمسیر بطرف غزنین آید و بر تخت عم خود بنشیند، و همگنان به خدمت او کمر بندند، این معنی بحضرت فیروز کوه در قلم آوردند، و عرضه [(۲)] داشت کردند، که سلاطین بامیان تعدی میکنند و ملک غزنین طلب می نمایند [(۳)] این ملک را وارث (ملک) توئی! و ما بندگان تو. سلطان غیاث الدین محمود جواب فرمود: که مرا تخت پدر (و) حضرت فیروز کوه و ممالک (غور) اولی تر، آن مملکت مر شما را فرمودم، سلطان تاج الدین را تشریف فرستاد و خط عتق داد، و تخت غزنین به حواله او کرد، بحکم آن فرمان ملک تاج الدین بغزنین آمد، و ملوک بامیان را بگرفت و بتخت غزنین بنشست و ممالک غزنین را در ضبط آورد، و کرت دوم (او) از غزنین جدا افتاد و دیگر بار در غزنین آمد و در ضبط آورد، و کرت دیگر هم همین حکم داشت، تا بعد از چند گاه، با سلطان قطب الدین (ایبک) او را بحدود پنج آب سند مصاف افتاد منهزم شد، و سلطان قطب الدین به غزنین آمد و مدت چهل روز در غزنین بود، و درین مدت بعشرت مشغول شد [(۴)] کرت دیگر سلطان تاج الدین از کرمان بطرف غزنین آمد و سلطان قطب الدین از راه سنگ سوراخ بجانب هندوستان (باز رفت و تاج الدین غزنین را بار دیگر ضبط کرد و چند کرت بطرف غور) و سجستان لشکر فرستاد، و ملوک نامزد کرد، یک کرت بمدد سلطان غیاث الدین (لشکر) فرستاد تا بدر هرات، بسبب مخالفت حسین خرمیل، که ملک هرات بود با سلطان محمد خوارزمشاه ساخته بود، و از جمله او شده، و از پیش

[(۱)] اصل: و مکتوبات خاص

[(۲)] مط: عرض داشت

[(۳)] اصل: مینماید

[(۴)] مط: شده بود.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۱۳

لشکر غور و (غزنین) منهزم شد، کرت دوم سلطان تاج الدین بطرف سجستان لشکر برد، و مدتی دران سفر بماند، تا بدر شهر سیستان برفت و به آخر (با) ملک تاج الدین حرب که ملک سیستان بود صلح شد، چون مراجعت کرد در اثناء راه ملک نصیر الدین حسین امیر شکار با او خلاف کرد، و میان ایشان محاربت افتاد، و ملک نصیر الدین منهزم گشت و بطرف خوارزم رفت و بعد از مدتی بیامد [(۱)] (تا) در سفر هندوستان ملوک و امراء [ترک] غزنین اتفاق کردند، و خواجه مؤید الملک محمد عبد الله سنجری را که وزیر بود و ملک نصیر الدین امیر شکار را شهید کردند. بعد از [آن] چهل روز سلطان محمد خوارزمشاه، از طرف طخارستان لشکر کشید و بطرف غزنین آمد لشکر او سرحداتی راه هندوستان بطرف گردیز و دره کراهیه [(۲)] بمغافصه [(۳)] بگرفت. سلطان تاج الدین یلدوز از راه سنگ سوراخ، بجانب هندوستان [بداون] منهزم برفت، و (به) لوهور آمد، و او را با سلطان سعید شمس الدین التتمش [(۴)] طاب ثراه، در حدود تراین مصاف شد، تاج الدین یلدوز گرفتار آمد، و او را بشهر بداون فرستاد (و) آنجا شهید شد، و روضه او آنجاست. مزار متبرک خلق [(۵)] صاحب حاجت گشته. و مدت ملک او نه سال بود (رحمة الله علیه، و الله اعلم).

الخامس الملك الکریم قطب الدین ایبک المعزی [(۶)]

سلطان کریم عادل، قطب الدین ایبک، حاتم ثانی بود، تخت غزنین بگرفت و از دست تاج الدین یلدوز که خسر او بود بیرون کرد. مدت چهل روز بر تخت بنشست، از ان مدت در عشرت [(۷)] و بخشش بود، و کار ملک

[(۱)] مط: باز آمد

[(۲)] اصل: کرد و دره کراهیه. مط: گردیز و دره کراسه یا کسراه.

راورتنی: کراهه، کراسه که املائی کراهه صحیح خواهد بود، زیرا تاکنون در همین سرزمین مربوط چمکنی گردیز دریای کراهه موجود است (ر: ۶۲)

[(۳)] کراهیه تمنا بگرفت.

[(۴)] مط: التمش، شرح آن (ر: ۴۹)

[(۵)] مط: مزار خلق متبرک

[(۶)] در اصل جای این عنوان سپید است، از مط گرفته شد، راورتنی بعد از کلمه المعزی، السلطانی نیز دارد.

[(۷)] مط:

و درین مدت بعشرت.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۱۴

بواسطه عشرت تمام مهمل و معطل [(۱)] می ماند، (و) ترکان غزنین و ملوک معزی به نزدیک سلطان تاج الدین یلدوز، در خفیه مکتوبات در قلم آوردند، و او را استدعا نمودند، تاج الدین از کرمان، عزیمت غزنین کرد، چون قرب مسافت بود مغافصه بغزنین آمد. سلطان قطب الدین را چون آگاهی شد از طرف غزنین [(۲)] بطرف هندوستان از راه [(۳)] سنگ سوراخ باز آمد، چون هر دو یک دیگر [(۴)] را خسرو داماد بمنزلت پدر و پسر بودند، المی بیکدیگر نرسانیدند، و بعد ازین ملک غزنین بسطان محمد خوارزمشاه مضاف شد و در تصرف ملوک خوارزم آمد [(۵)]، چنانچه پیش ازین بتحریر پیوسته است.

این طبقه ختم شد از شنسبانیان و بندگان ایشان بعد ازین طبقه سلاطین هندوستان در قلم آریم، و اول ایشان ذکر سلطان قطب الدین ایبک و مآثر او در هندوستان، بمقدار آنچه این نسخه احتمال کند در قلم آید [(۶)] بمنه و [کمال] کرمه، اللهم ارحم کلهم آمین.

[(۱)] مط: مهمل و مختل.

[(۲)] مط: از جانب

[(۳)] مط: براه (رک: ۶۲)

[(۴)] مط: و هر دو در یک دیگر خسرو.

[(۵)] مط: ملک غزنین در تصرف سلطان محمد خوارزمشاه آمد، و در تصرف ملوک خوارزم، چنانچه.

[(۶)] اصل: آمد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۱۵

الطبقة العشرون فی ذکر سلاطین الهند من المعزیه [(۱)]

اشاره

الحمد لله [(۲)] الذي جعل الممالیک ملوکا، و جوهر السلطنة فی قوالب العباد مسبوکا، و الصلوات [(۳)] علی من ختم النبوة مسلوکا. و السلام علی آله و اصحابه - الذين بسیوفهم دم الاعداء مسفوکا [(۴)].

اما بعد: چنین گوید بنده ضعیف ربانی، منهاج سراج جوزجانی [(۵)] عصمه الله عن الركون الی الفانی، که این طبقه [(۶)]

مخصوص است، بذکر سلاطین که بندگان حضرت و چاکران سلطان غازی معز الدین محمد سام طاب ثراه بودند، و در ممالک هندوستان، بتخت سلطنت نشستند، و سریر آن پادشاه بدیشان رسید، همچنانکه بر لفظ مبارک او رفته بود، و پیش ازین تحریر یافته است، میراث دار پادشاهی گشتند، تارک مبارک ایشان بتاج ملک ارثی آن پادشاه متوج [(۷)] گشت، و آثار انوار دین محمدی، بواسطه دولت ایشان بر صحایف اطراف و اکناف مملکت هندوستان باقی ماند و تا باد چنین باد. اللهم ارحم السلاطین الماضین و ایدنا بنصره الباقین [(۸)].

الاول منهم السلطان قطب الدین المعزی [(۹)]

سلطان کریم قطب الدین حاتم ثانی طاب مرقد، پادشاه مردانه و بخشنده بود حق تعالی او را شجاعت و کرمی بخشیده بود، که در شرق و غرب عالم، در عصر او پادشاهی را نبود، و چون حق تعالی خواهد که تا بنده را در دل خلق عظمتی و فری [(۱۰)] ظاهر گرداند، بصفت شجاعت و کرم موصوف کند، تا دوست و دشمن را بنوازش و سخا و گزارش و غا مخصوص گرداند، چنانچه این پادشاه کریم غازی بود، تا از بخشش و کوشش او دیار هندوستان، از دوست و دشمن پر و تهی [(۱۱)] گشت، بخشش او همه لک (لک) و کشتن او (همه) لک لک بود، چنانچه ملک الکلام بهاء الدین اوشی در مدح این پادشاه (کریم می) فرماید:

[(۱)] جای این عنوان در اصل سپید است. از مط گرفته شد

[(۲)] اصل: بحمد الله

[(۳)] مط: و الصلاة

[(۴)] اصل: مفو گاه

[(۵)] اصل: جورجانی

[(۶)] اصل: طبقات

[(۷)] اصل: متوجه

[(۸)] اصل: و اید بالنصره الباقین

[(۹)] در اصل این عنوان نیست. راورتنی: المعزی السلطانی. مط: مانند متن.

[(۱۰)] مط: و وقری

[(۱۱)] اصل: بروبهی.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۱۶ ای بخشش تو لک بجهان آورده کان را کف تو کار بجان آورده

از شرم [(۱)] کف تو، خون گرفته دل کان پس لعل بهانه در میان آورده سلطان قطب الدین را باول بار [(۲)] که از ترکستان بیاوردند بشهر نیشاپور افتاد، قاضی القضاة فخر الدین بن عبد العزیز کوفی که از اولاد امام اعظم ابو حنیفه کوفی بود رضی الله عنه و حاکم ممالک نیشاپور و مضافات آن او را بخیرید و در خدمت و موافقت فرزندان او کلام الله بخواند و سواری و تیر اندازی تعلیم گرفت، چنانچه در مدت نزدیک بصفت رجولیت (موصوف) و مذکور شد و چون به او ان شباب رسید، او را تجار بحضرت غزنین آوردند سلطان غازی معز الدین محمد سام او را از آن تجار بخیرید، اگر چه بهمه اوصاف حمیده و آثار گزیده موصوف بود، اما بظاهر جمالی نداشت، و انگشت خنصر او شکستی داشت، بدان سبب او را ایبک [(۳)] شل گفتندی، و سلطان معز الدین در آن وقت گاه گاه، بطرف و عیش [موصوف] مشغول بودی، شبی بزم [و] نشاط فرمود، و در ان جشن هر یک را از (ان) بندگان حضرت انعامی فرمود، از نقود زر و سیم ساخته و ناساخته، هر چه از ان انعام به قطب الدین رسید از مجلس بیرون آمد، تمامت آن مال

بترکان و پرده داران و فراش و دیگر کار داران بخشید، چنانچه از قلیل و کثیر با او باقی هیچ نماند، و دیگر روز این معنی بسمع اعلی رسانیدند، او را بنظر عنایت و قربت خود مخصوص گردانید و بر اشغال خطیر، پیش تخت (و) بارگاه او را نصب فرمود، و سرخیل و کاردار بزرگ شد، و هر روز مرتبه او برتر میگشت [(۴)]، و در ظل حمایت سلطانی تضاعف می پذیرفت تا امیر آخر [(۵)] شد، و در آن شغل چون سلطانان غور و غزنین (و) بامیان بطرف خراسان رفتند، جلادت بسیار نمود بدفع قتال سلطان شاه و او بر سر (اصحاب) پایگاه علفچی بود بطلب علف برفت، ناگاه سوار سلطان بر ایشان زد [(۶)]، میان ایشان قتال قایم شد، قطب الدین (جلادت بسیار نمود، اما چون

[(۱)] مط و پ: از رشک، درباره بهاء الدین اوشی فرغانی به لباب الالباب (ص ۱۶۱) و مجمع الفصحاء (۱: ۴۴۲) رجوع شود.

[(۲)] مط: را در اول حال.

[(۳)] اصل: ایبک شد. راورتی و دیگر مورخان مقلد وی ازین جمله نتیجه گرفته‌اند که معنی ایبک در ترکی شل باشد، ولی معنی متن واضح است، و ایبک معنی شل را ندارد و نام اصیل ترکیست.

[(۴)] مط: او بر تراید میگشت

[(۵)] مط: آخور

[(۶)] در یک نسخه راورتی: سلطان‌شاه برایشان پیوست و جنگ آغاز نهاد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۱۷

سوار اندک بود گرفتار شد، و او را به نزدیک سلطان‌شاه بردند بفرمان او [(۱)] اسیر گشت. چون میان سلاطین غور و غزنین مصاف شد و سلطان‌شاه منهزم گشت، قطب الدین را بندگان (سلطان) با تخته بند آهنین [(۲)] بر شتر نشاند بخدمت سلطان غوری [(۳)] آوردند، سلطان او را بناخت، و چون بدار الملک غزنین باز آمد، اقطاع کهرام بدو مفوض فرمود (و) از آنجا بطرف میرت آمد، در شهر سنه سبع و ثمانین و خمسمائه میرت را ضبط کرد و از میرت هم در شهر ثمان و ثمانین و خمسمائه دهلی بگرفت [(۴)]، و در شهر سنه تسعین در موافقت رکاب اعلی سلطان غازی، با سالار عز الدین حسین خرمیل، که هر دو [ملک] مقدمه لشکر بودند، در حدود چند وال [(۵)]، رای بنارس جی چند [(۶)] را بزد، و منهزم گردانید، و بعد از ان در شهر سنه احدی و تسعین و خمسمائه تهنکر [(۷)] فتح شد، و در شهر سنه ثلاث و تسعین و خمسمائه بطرف نهرواله رفت، و رای بهیم- دیو را بزد، و انتقام سلطان از ان طایفه بکشید و دیگر بلاد هندوستان را فتح کرد، تا باقصی ممالک چین از طرف شرق. و ملک عز الدین محمد بختیار خلجی بلاد بهار و نودیه [(۸)] را چنانچه بعد ازین تحریر یابد در عهد او بدولت او فتح کرد، و چون سلطان غازی محمد سام طاب تراه شهادت یافت، سلطان غیاث الدین محمود محمد سام، که برادرزاده سلطان معز الدین بود، قطب الدین را چتر فرمود و لقب سلطانی داد.

(او) در شهر سنه اثنی [(۹)] و ستمائه از دهلی عزیمت لوهور کرد، و در روز سه شنبه هژدهم ماه ذی القعدة سنه اثنی [(۹)] و ستمائه بر تخت سلطنت لوهور جلوس کرد، و بعد از چند گاهی میان او و سلطان تاج الدین یلدوز مناقشتی افتاد بجهت لوهور، چنانچه آن مناقشت بمصاف کشید، و در ان نصرت، سلطان قطب الدین را بود، و تاج الدین منهزم از پیش او برفت، و سلطان قطب الدین بر سمت [دار الملک] غزنین برفت و آنرا ضبط کرد، و بعد از مدت چهل روز که بر تخت غزنین بود [انعام و اکرام بخلق خدا ارزانی داشت و] بطرف هندوستان باز آمد

[(۱)] مط: مقید گشت

[۲] مط: آهنی

[۳] مط: غازی

[۴] مط: و از میرت هم درین سال لشکر بکشید و دهلی بگرفت

[۵] اصل: جندوال

[۶] اصل: جیجند

[۷] اصل: بهیکر. مط: تهنکر.

راورتنی: تهنیکر

[۸] مط: و نردیه آن ممالک را. راورتنی نودیه. اصل: نود نه. پ: تردته.

[۹] مط: اثنین.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۱۸

چنانچه پیش ازین ذکر آن رفته است، و چون قضاء اجل (او) در رسید، در شهور سنه سبع و ستمائنه، در میدان گوی زدن از اسپ خطا کرده، و اسپ بر زیر او آمد، چنانچه پیش کوهه [(۱)] زین بر سینه او آمد و برحمت حق پیوست، و مدت ملک او از اول فتح دهلی تا بدین وقت بیست سال بود و عهد سلطنت او با چتر و خطبه و سکه (مدت) چهار سال و کسری بود، علیه الرحمه و الغفران [(۲)] .

الثانی منهم آرامشاه بن سلطان قطب الدین علیه الرحمه [(۳)]

چون سلطان قطب الدین برحمت حق تعالی پیوست [حالی] امراء و ملوک هندوستان صواب چنان دیدند، که از برای تسکین فتنها و آرامش رعایا و اطمینان قلب لشکریان، آرامشاه را بتخت نشانند، و سلطان قطب الدین را علیه الرحمه سه دختر بود، ازیشان دو دختر متعاقب در حباله ملک ناصر الدین قباچه بود، و یک دختر در حباله سلطان شمس الدین آمد، در این وقت چون قطب الدین در گذشت و آرام شاه را بر تخت نشانند، ملک ناصر الدین قباچه بطرف اچه و ملتان رفت و قطب الدین را نظر ملکداری بر سلطان شمس الدین (التمش) بود، و او را پسر خوانده بود، و بداون او را اقطاع داده. ملوک به اتفاق او را از بداون بیاوردند و بتخت دهلی بنشانند و دختر سلطان قطب الدین در حباله او آمد، آرامشاه را قضاء اجل در رسید و ممالک هندوستان چهار قسم شد: مملکت سند (ناصر الدین) قباچه در تصرف آورد و مملکت دهلی بسلطان سعید شمس الدین مضاف شد و ممالک [(۴)] لکهنوتی ملوک و سلاطین خلیج در ضبط آوردند. و مملکت لوهور گاهی ملک تاج الدین و گاهی ملک ناصر الدین قباچه و گاهی سلطان شمس الدین بتفاوت احوال ضبط میکردند، چنانچه بعد ازین هر یک تحریر یابد [(۵)] .

الثالث منهم الملك ناصر الدین قباچه المعزی [(۶)]

ملک ناصر الدین (قباچه) پادشاه بزرگ، و بنده سلطان غازی (معز الدین) [(۷)] بود

[(۱)] در اصل کوهی نوشته شده، و بالای آن به کوفه تصحیح کرده‌اند

[(۲)] راورتنی نقش سکه قطب الدین را چنین می‌آورد: (سکه وارث ملک و نگین سلطان قطب الدین ایبک فی سنه ۶۰۳ ضرب دار الخلافه دهلی جلوس)

[(۳)] این عنوان در اصل سپیداست. از مط نوشته شد. راورتنی: سلطان آرام شاه بن سلطان قطب الدین ایبک.

[۴] مط: و مملکت

[۵] راورتی: نقش سکه آرامشاه را در حواشی چنین می‌نویسد: (هذا الدرهم مسکوک باسم الملک ظل الله آرامشاه فی سنه سبع و ستمائنه، ضرب دار السلطنه بلده لاهور).

[۶] راورتی:

قباچه المعزی السلطانی

[۷] راورتی: مانند مط.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۱۹

در غایت کیاست و کاردانی و تمیز و حداقت و دانائی. سلطان غازی (معز الدین) محمد سام (را) در هر مرتبه از مراتب اشغال (سالها) خدمت کرده بود، و بر غث و سمین حضرت و لشکر داری و ملک پروری وقوف تمام یافت، و چون مقطع اچه و ملتان که ملک ناصر الدین ایتم بود در مصاف اند خود [۱] که سلطان را با (حشم) خطا و ملوک ترکستان بود، پیش رکاب سلطان غازی مبارزت بسیار نمود و غراها بسنت کرد، و کافر بسیار بدوزخ فرستاد، و مبارزان لشکر خطا از کثرت مقاتلت او عاجز آمدند، بیکبار روی بدو آوردند، و او شهادت یافت، و سلطان غازی از آن حادثه بتخت غزنین آمد حضرت اچه بملک ناصر الدین قباچه مفوض گشت، و او بدو دختر داماد سلطان قطب الدین بود علیه الرحمه، و از دختر مهتر او را پسری بود ملک علاء الدین بهرامشاه [نام] حوب منظر و نیکو سیرت و بر عشرت مولع، و از راه جوانی بر فساد حرص تمام داشت.

حاصل الامر: چون ملک ناصر الدین قباچه، بعد از حادثه سلطان قطب الدین بطرف اچه رفت شهر ملتان را ضبط کردند، و سندستان و [۲] دیول تالب دریا جمله در تصرف او آمد، و قلاع و قصبات شهرها مملکت سند را فرو گرفت، و دو چتر برداشت [۳] و تا حد تبرهنده و کهرام و سرستی [۴] تصرف کرد، و لوهور را چند کرت بگرفت، و لشکر غزنین که از جهت تاج الدین یلدوز می‌آمدند، با ایشان مصاف داد، و از پیش خواجه مؤید الملک سنجری که وزیر مملکت غزنین بود منهزم گشت. و چون ممالک سند بر وی قرار گرفت، در حوادث کفار چین اکابر خراسان و غور و غزنین بسیار بخدمت او پیوستند، و او در حق همکنان انعام و اکرام وافر فرمود، و مدام میان او و سلطان سعید شمس الدین طاب ثراه منازعت (می) بود، تا چون مصاف لب آب سند شد میان جلال الدین خوارزمشاه و چنگیزخان.

جلال الدین خوارزمشاه بزمین سند آمد، و بر طرف دیول و مکران برفت. لشکر کفار مغل بعد از فتح نندنه بمدتی تری نوین [۵] مغل، با لشکر گران بیای شهر ملتان آمد

[۱] اصل: آمد خرد، ولی متن مط اند خود، درست است که اکنون اندخوی گوئیم. ولی کلمه ایتم در موارد دیگر گاهی ایتمر هم نقل شده.

[۲] مط و پ: هندوستان راورتی و اصل: سندستان. که قباچه در آنجا حکمدار بود

[۳] مط: و چتر بر گرفت و تا حدود

[۴] اصل: تبهرند و کهرام و سرسی پ: بتبرهنده و کهرام و سرسی.

[۵] کذا فی الاصل. مط: بعد از فتح نندنه، تری (تولی) نوین مغل. حاشیه مط: نندنه بمدتی ترمی نوین مغل.

راورتی فتح نندنه ترقی نوین مغل. در جامع التواریخ رشیدی نام این مغل که به تعقیب جلال الدین به هند گماشته شد (بلانویان) است، که در سنه ۶۱۹ ه رفت و در محرم ۶۲۰ ه از هند مراجعت نمود (ص ۴۳۲ ج ۱).

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۲۰

و چهل روز آن حصن حصین را در بندان داد، و ملک ناصر الدین در آن مقاتله و حصار در خزانه بکشاد [(۱)]، و با خلق احسان بسیار کرد، و آثار شهامت و فرزاندگی و جلادت و مردانگی چندان نمود، که ذکر آن، بر صحایف ایام تا روز قیامت باقی ماند، و این حادثه (حصار) در شهر سنه احدی و عشرین و ستمائیه بود، و بعد از آن یک سال و نیم [(۲)] ملوک غور از جلاء کفار بخدمت ناصر الدین پیوستند و در آخر شهر سنه ثلاث و عشرین و ستمائیه، لشکر خلیج از جمله لشکر خوارزمیان بر ارض [(۳)] منصوره که از بلاد سیوستان است، استیلا آوردند و سر ایشان ملک خان خلیج بود. ملک ناصر الدین روی بدفع ایشان آورد، و میان ایشان مصاف شد، لشکر خلیج منهزم گشت، و خان خلیج کشته شد، و ملک ناصر الدین بملتان و اچه باز آمد.

هم درین سال کاتب این حروف منہاج سراج، از طرف خراسان از راه غزنین و ملتان [(۴)] در کشتی، روز سه شنبه بیست و ششم ماه جمادی الاولی سنه اربع و عشرین و ستمائیه به اچه رسید، و در ماه ذی الحججه سنه اربع مدرسه فیروزی اچه، حواله این داعی شد با قضاء لشکر علاء الدین بهرامشاه.

و در ماه ربیع الاول سنه اربع و عشرین و ستمائیه، سلطان سعید شمس الدین طاب ثراه بظاهر اچه لشکر گاه فرمود. و ملک ناصر الدین منهزم در کشتیها بطرف بهکر رفت و لشکر سلطان بر در حصار اچه دو ماه و بیست و هفت روز مقام فرمود، روز سه شنبه هفتم ماه جمادی الاولی [(۵)] قلعه اچه فتح شد. چون خبر فتح اچه بملک ناصر الدین رسید، پسر خود علاء الدین بهرامشاه را بخدمت سلطان فرستاد، چون (به) لشکر گاه رسید، بیست و دوم جمادی الاخری [(۶)]

[(۱)] اصل: دران مقاتله در خراسان بکشاد

[(۲)] مط: بعد از یک سال و نیم

[(۳)] مط: اراضی

[(۴)] مط: متهان. راورتی و پ: بنیان. راورتی گوید: که در مط متهان آمده، و در اکثر نسخ بنیان و بنیان است شاید برن یا بیان باشد. بر کنار اندوس جائی بنام متن کوت موجود بود که این نام هم متهان شده نمی‌تواند، بنابراین باید ملتان صحیح باشد، چه از ملتان میتوان به اچه در کشتی رفت. در یکی از نسخ ماخذ مط: غزنین بهتان روز ۲۵ جمادی الاولی اگر همان بنیان را صحیح بدانیم معقولست، چه بنیان بین غزنه و سواحل سند بود (ر: ۴۳)

[(۵)] مط: روز شنبه ۲۷ جمادی الاولی. یک نسخه ماخذ مط: روز سه شنبه. اصل:

سه شنبه ۲۷ جمید الاول. راورتی: مانند متن.

[(۶)] اصل: ۲۲ جمادی الاول. مط:

۲۲ جمادی الاخری. راورتی: مانند مط.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۲۱

خبر فتح بهکر رسید، ملک ناصر الدین خود را در آب سند غرق کرد، و مدت حیات او منقرض گشت، و مدت ملک او در زمین سند و اچه و ملتان بیست دو سال بود.

الرابع بهاء الدین طغرل (السلطانی) المعزی [(۱)]

ملک بهاء الدین طغرل نیکو سیرت (بود) بغایت منصف و غریب نواز، و بتواضع آراسته، و او از بندگان قدیم عهد سلطان غازی معز الدین [او الدنيا] بود، و او را به تربیت بزرگ گردانیده بود، و حصار تهنکر که ولایت بهیانه [(۲)] بود، بدان رای مضاف بوده است، چون فتح کرد بد و تفویض فرمود، او آن بلاد را معمور گردانید، و از اطراف هندوستان و خراسان تجار و معارف روی بدو نهادند

جمله را خانه و اسباب (می) بخشید، و ملک ایشان میگردانید تا بدین سبب نزدیک او ساکن میشدند، چون سکونت قلعه تهنکر [(۳)] او را و حشم او را موافق نیامد، در ولایت بهیانه، شهر [(۴)] سلطان کوت بنا کرد، و اندران جا سکونت ساخت، و بطرف کالیور [(۵)] مدام سوار میفرستاد، و بعد از آنچه سلطان غازی از بالای حصار کالیور بازگشت، او را فرمود: که این قلعه ترا مسلم می باید کرد.

بدین اشارت بهاء الدین طغرل، فوجی از حشم خود پیای قلعه کالیور ساکن کرد، و بنزدیک قلعه بر دو [(۶)] فرسنگی حصار بنا کرد، تا سوار مسلمانان شب آنجا باشند، و هر روز پیای قلعه میتازند. مدت یک سال برین قرار بودند، چون کار بر اهل [قلعه] کالیور تنگ شد به نزدیک سلطان قطب الدین رسل فرستادند، و قلعه بسطان قطب الدین دادند و میان ملک بهاء الدین طغرل و سلطان اندک (مایه) غباری بود، و ملک بهاء الدین طغرل بس نیکو اعتقاد بود، و از وی در دیار بهیانه آثار خیر بسیار ماند و در گذشت و برحمت حق پیوست. رحمه الله علیهم.

[(۱)] راورتی: ملک بهاء الدین طغرل المعزی السلطانی

[(۲)] اصل: و حصار ستیکر که ولایت بهتانه بود بوی مضاف. پ: بهتانه، بهیانه. در ۵۰ میلی جنوب غربی آگره واقع است (ایلیوت ۲: ۳۰۱).

[(۳)] اصل: تهنکیر. مط: تهنکر. راورتی: تهنکیر. که اکنون قلعه‌ئی بنام تهنگر هدر ۱۵ میلی جنوب بیانه موجود است (کتاب راههای هند، ص ۱۹ تألیف سیلی)

[(۴)] اصل: بهتانه. مط: بهیانه، شهر سلطانکوت. در یکی از نسخ خطی: سیالکوت. راورتی: بهیانه شهر سلطانکوت.

[(۵)] مط:

کالیوان. راورتی: گوالیار.

[(۶)] اصل: قلعه می برد و فرسنگی.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۲۲

و بعد ازین ذکر ملوک خلیج، که از جمله دولت سلطان کریم قطب الدین رحمه الله بودند، و در اعداد بندگان سلطان معز الدین محمد سام طاب مرقد هم درین طبقه آورده میشود، تا خوانندگان را بر ذکر تمام ملوک و امراء هندوستان اطلاع افتد و نویسند را بدعای خیر یاد آرند، و دوام دولت سلطان زمان، و شهنشاه اهل ایمان ناصر الدین و الدنیا سلطان حال را از حضرت واجب الوجود در خواهد [(۱)] ملک تعالی آن دولت (را) تا قیام قیامت باقی دارد.

الخامس الملك الغازی [اختیار الدین] محمد بختیار [(۲)] الخلیجی بدیار لکهنوتی

ثقات تغمد هم الله برحمته، چنین روایت کرده‌اند: که این محمد بختیار خلیج غور و بلاد گرمسیر بود، و مردی جلد و تا زنده و دلیر و شجاع و فرزانه و کاردان و از قبایل خود بطرف غزنین و حضرت سلطان معز الدین آمد، و او را در دیوان عرض بسبب آنچه [(۳)] حال او در نظر صاحب دیوان عرض، مختصر نمود قبول نکرد [ند] و از غزنین بطرف هندوستان آمد، چون بحضرت دهلی رسید، هم بسبب آنچه (در نظر دیوان عرض جمالی نداد، قبول نیافت، از دهلی بطرف بداون رفت بخدمت مقطع بداون سپهسالار هزبر الدین حسن [(۴)] ارنب، او را مواجی قرار افتاد) [(۵)] و بعد از چندگاه بطرف اوده رفت بخدمت

[(۱)] مط: ناصر الدنیا و الدین محمود السلطان قسیم امیر المؤمنین از حضرت واجب الوجود در خواهند.

[۲] راورتی: محمد بن بختیار

[۳] مط: آنکه

[۴] یک نسخه ماخذ مط: حسین ازنب. راورتی: حسین ادیب.

[۵] کلمات بین قوسین از (در نظر، تا افتاد) در اصل نیست، از مط گرفته شد، در اصل عوض آن جملات نامربوط ذیل آمده، چون راورتی هم با متن مط موافق است، بنابراین جمل ذیل ترک شد:

(در دیوان عرض در نیامد رد شد، محمد محمود عم بختیار بود، در غزنین چون مصاف شد، کوله شکسته شد، علی ناگوری بخدمت برادران مادو (مط: برادر ایستاد) محمد محمود [را بر خود نگاه داشت، چون مقطع ناگور شد] محمد محمود را طبل و علم داد [و] چون مقطع قنوج شد، کشتندی او را داد، و چون او شهادت یافت محمد بختیار بجای او مقطع شد) این جمل در حاشیه مط به استناد یک نسخه خطی نقل شده، که اختلاف آن با متن اصل، ذریعه علایم مخصوصه نشان داده شد. در (پ) چنین است: هم بسبب آنچه حال او در نظر صاحب دیوان عرض مختصر نمود و قبول نکردند از غزنین به طرف هندوستان آمد، چون به حضرت دهلی رسید، هم بسبب آنچه در نظر دیوان عرض نیامد، زد محمد محمود غم ... ربود در غزنین چون مصاف شد الخ ...

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۲۳

ملك حسام الدین اغلبک [(۱)]. و چون اسپ و سلاح نیکو حاصل کرده بود و بچند موضع جلادت و مبارزت نمود، او را سلیتز و سهولی [(۲)] اقطاع دادند و چون مرد شجاع و دلیر بود، بطرف منیر و بهار میدوانید و غنایم بدست می آورد، تا استعداد تمام از اسپ و سلاح و مرد بدست آورد، و ذکر جلادت و غنایم او منتشر گشت، و جماعت اخراج از طرف هندوستان روی بدو آوردند، و ذکر او بخدمت سلطان قطب الدین رسید، او را تشریف فرستاد و اعزاز وافر فرمود. چون بران اکرام استظهار یافت، لشکر بطرف بهار برد: و آن ولایت را نهب کرد، و یک دو سال برین منوال بدان حوالی و ولایت میدوانید، تا استعداد حصار بهار کرد.

ثقات چنین روایت کردند: که با دویست برگستوان، بدر قلعه بهار رفت و بمغافصه جنگ پیش برد، و دو برادر بودند دانشمند (ان) فرغانی یکی نظام الدین و دوم صمصام الدین (رحمهما الله در خدمت محمد بختیار و صمصام الدین را) کاتب این حروف دریافت به لکهنوتی، در شهور سنه احدی و اربعین و ستمائۀ. و این نقل از وی است: چون بدر حصار وصول بود [(۳)]، جنگ پیش بردند، و این دو برادر دانشمند در میان آن فوج غازیان جانباز بودند، که (چون محمد بختیار) خود را بقوت و دلیری در تنوره دروازه (آن) حصار انداختند و قلعه را فتح کردند و غنایم بسیار بدست آورد [ند].

بیشتر ساکنان آن موضع برهمنان بودند، سرهای تراشیده داشتند، همه کشته شدند و در آنجا کتب بود، چون کتب بسیار در نظر اهل اسلام آمد جماعتی را طلب کردند که [آثار] از معانی آن کتب، اعلامی باز دهند، جمله کشته شده بودند. چون معلوم شد، تمامت آن حصار و شهر مدرسه بود بلغت هندوئی بهار اسم مدرسه باشد.

[(۱)] اصل وپ: اغلبک، مط و راورتی: اغلبک، عوفی در جوامع الحکایات اغلبک آورده، که اوغلی در ترکی بمعنی شهزاده است و اغلبک معنی بیگ شهزادگان و جزالان دارد (ایلیوت ۲: ۶۶۷).

[(۲)] کذا فی الاصل. مط: سهلت و سهلی. یکی از نسخ مط: سلس و سهلست. متن راورتی: بهگوت و بهیولی حاشیه وی: سهولی، سهیلی، سهلت، سهلست. پ: سهلت و سهیلی. سهلت اکنون در بنگال و منیر و بهار هم در هند موجوداند اما بهیولی پر گنه یی بود در سرکار چنار (آئین اکبری ۲: ۱۶۵) و بهگوت همین هنسه جنوب بنارس است (ایلیوت ۲: ۷۰۳)

[(۳)] مط: افتاد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۲۴

چون آن فتح برآمد، با غنایم بسیار بازگشت، و بخدمت سلطان قطب الدین آمد و اعزاز و اکرام یافت، جماعتی از امراء حضرت را آن [(۱)] انتشار ذکر و اعزاز و انعامی که از سلطان قطب الدین طاب ثراه، در حق او مشاهده کردند غیرت آمد در مجلس عشرت با محمد بختیار بر سیبل طعن و خوار داشت (سخنان تمسخر) صریح و مرموز گفتندی، تا کار بجائی رسید که در قصر سپید او را با پیل جنگ فرمود، بیک گرز که در خرطوم پیل زد پیل از پیش او بهزیمت شد (محمد بختیار تعاقب پیل کرد) چون آن جلوه‌گری بیافت، سلطان قطب الدین از خاص خود (انعام فرمود) و امرا را فرمان داد، تا او را چندان انعام کردند، که در تحریر نیاید. و محمد بختیار هم در آن مجلس تمام آن نعمت (را) بر پاشید و بخلق داد، با تشریف خاص سلطانی بازگشت، و بطرف بهار رفت، و رعب او در دل کفار و اطراف بلاد لکهنوتی و بهار و بلاد بنگ و کامرود، اثر تمام کرد.

ثقات روات [(۲)] رحمهم الله، چنین روایت کردند: که چون ذکر شجاعت و مبارزت و فتوح ملک محمد بختیار رحمه الله به رای لکهنیه [(۳)] رسید، که دار الملک او شهر نودیه [(۴)] بود، و او رای بس بزرگ بود، و مدت هشتاد سال در تخت بوده، برین [(۵)] موضع حکایتی از حالات آن رای استماع افتاده است در قلم آمد، و آن آنست: که چون پدران رای از دنیا نقل کرد، رای لکهنیه [(۶)] در شکم مادر بود، تاج بر شکم مادر او نهادند، و همکنان پیش مادر او کمر بستند، و خاندان ایشان را رایان هند بزرگ داشتندی و بمنزلت خلیفه هند شمردندی، چون ولادت لکهنیه نزدیک رسید، مادرش را آثار (وضع) حمل ظاهر شد، منجمان و برهمنان را جمع کرد [ند] تا طالع وقت را نگاه دارند باتفاق گفتند: اگر بعد ازین (به) دو ساعت ولادت باشد، نحوست هر چه تمامتر باشد و به پادشاهی نرسد، و اگر بعد ازین (به) دو ساعت ولادت باشد مدت هشتاد سال پادشاهی کند. چون مادر او این حکم از منجمان بشنید فرمود: تا او را هر دو پای بهم بستند و نگونسار در آویختند و منجمان را بنشانند تا طالع می‌نگریستند، و چون وقت شد، اتفاق کردند، که وقت ولادت آمد

[(۱)] مط: از

[(۲)] اصل: روایت

[(۳)] اصل: لکمپیه. راورتی در متن: لکهنیه در حاشیه گوید: که برخی لکهنیه هم آورده‌اند، ولی رای لکهن قرار ضبط ابو الفضل در آئین اکبری از شاهان بنگال بود.

[(۴)] اصل:

نود نه. مط و راورتی: نودیه

[(۵)] مط: بدین

[(۶)] اصل: لکهنیه. پ: رای لکهنوتی و رای لکهنه.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۲۵

فرمود تا او را فرو گرفتند، در حال لکهنیه را ولادت بود، چون بزمین آمد، مادرش از شدت حمل در آن حالت در گذشت، لکهنیه را بر تخت نهادند، و هشتاد سال پادشاهی کرد.

از ثقات روایت چنین است: که هرگز بر دست او از قلیل و کثیر (هیچ) ظلمی نرفت، و هر که از وی سؤال کرد، یک لک بخشید، همچنان که سلطان کریم قطب الدین حاتم الزمان طاب ثراه. چنان تقریر کردند: که در آن بلاد کرکوده بعوض چیتل روان است (عطائی) که کمتر بود [(۱)]، یک لک کرکوده بدادی [(۲)] خفف الله عنه العذاب.

بسر ذکر محمد بختیار باز آئیم: چون محمد بختیار، از خدمت سلطان قطب الدین بازگشت و بهار فتح کرد، و ذکر او بسمع رای لکهنیه و اطراف ممالک او برسد جماعتی منجمان و برهمنان و حکماء مملکت او بنزدیک رای آمدند و عرضه داشت کردند: که

در کتب ما از قدماء برهمنان چنان آورده‌اند: که آن مملکت بدست ترکان خواهد افتاد، و آن وعده نزدیک آمد. صواب آنست که رای موافقت نماید: تا (با) جمله خلق ازین مملکت نقل کنند [(۳)] و از فتنه ترکان بسلامت مانند [(۴)]. رای چنین جواب داد: که این مرد را که بر بلاد ما مستولی گردد. هیچ علامتی هست در کتب شما؟ برهمنان گفتند: علامت او آنست، که چون راست بایستد بر دو قدم، و دستها فرو گذارد، هر دو دست او از سر زانو (ی او) در گذرد، چنانچه انگشت [(۵)] دست او بساق پای (او) برسد رای گفت: صواب آن باشد، که معتمدان فرستیم، تا تفحص آن علامت بواجبی بجای آرند. بفرمان رای معتمدان فرستادند، و تفحص کردند، و آن علامت در خلقت و قامت محمد بختیار رحمه الله باز یافتند. و چون آن علامت ایشان را

[(۱)] مط: کردی

[(۲)] در یکی از نسخ ماخذ مط: بدادی و ازین نوشته وقف مصرف بالاتر.

[(۳)] مط: نقل کرده شود تا از

[(۴)] مط: مانیم

[(۵)] مط: انگشتان.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۲۶

محقق شد، اکثر برهمنان و ساهان [(۱)]، بدیار سکنات [(۲)] و بلاد بنگ و کامرود [(۳)] رفتند، رای لکهمنیه [(۴)] را ترک مملکت گرفتن موافق نیفتاد. دوم سال (آن) محمد بختیار لشکر مستعد گردانید، و از بهار بکشید، ناگاه بدر شهر نودیه [(۵)] (باز در آمد، چنانچه هژده سوار با وی بیش نبود، و دیگر لشکر متعاقب او می آمد چون محمد بختیار بدر شهر رسید، هیچکس را زحمتی نداد) بر سیل سکونت و وقار چنانچه هیچکس را گمان نیفتاد که محمد بختیار است، و اغلب آن خلق را گمان می افتاد که مگر بازرگانند، و اسپ بهائی آورده‌اند، تا بدر سرای لکهمنیه برسید، و تیغ برکشید و غزا آغاز نهاد. درین حال رای بر سر مایده نشسته بود و طبق‌های [(۶)] زرین و سیمین بر طعام قرار معهود پیش نهاده، که فریاد از در سرای رای و میان شهر برآمد. چون او را تحقیق شد، که حال چیست؟ محمد بختیار در میان سرای (و) حرم رای رانده بود، و خلقی را بزیر تیغ آورده، رای (به) پای برهنه از پس پشت سرای خود بگریخت، و جمله خزانه و حرم و خدم و خواص [(۷)] و زنان او بدست او آمدند و پیلان بسیار بگرفتند، و چندان غنایم حاصل شد مر (اهل) اسلام را، که در تحریر ننگند، و چون لشکر او بتمام برسید، و شهر تمام در ضبط آورد، همانجا مقام ساخت، و رای لکهمنیه بطرف سکنات [(۸)] و بنگ افتاد، و مدت عمر او در ان نزدیکی انقراض پذیرفت، و فرزندان او

[(۱)] کذا در اصل و مط و پ: راورتنی گوید: که در اکثر نسخ ساهان آمده که بمعنی تاجر و دکاندار است. ولی بگمان نویسنده این سطور آنچه در پنبتو کلمه ساهو (جمع ساهوان) بمعنی آزاد و متمول است باین کلمه نزدیکی دارد. در حواشی تاریخ ایلیوت (۲: ۷۰۴) گوید: ساه از کلمه ساهو برآمده که در سنسکریت سادهو بود بمعنی خالص و محترم، این بطوطه تاجران گوهر شهر دولت آباد را بنام (ساه) یاد کرده است که جمع آن ساهان باشد.

[(۲)] مط: سنکنات. حاشیه مط: سنکنات. متن راورتنی: سنکنات حاشیه وی بحواله بعضی نسخ: سنکنات. پ: بدرما سنکنات و بلاد نیک و کار مرد. زبده التواریخ: سنکنات. طبقات اکبری و تذکره الملوک و غیره: جگنات دوسن در تاریخ هند (۲: ۷۰۴) گوید: که اکنون هم بنگال غربی را ونگه و بنگه گویند و خلاف لکشمه سینه درویکرم پور نزدیک سنارگاون دکه تا سه نسل دیگر حکمرانی داشتند و شاید سنکنات محرف ستارگاون باشد.

[(۳)] اصل: ویلان نبل؟

- [۴] اصل: لکهمیه. ممکن است کلمه کامرود جمله پیش در اصل کامرون بود قامرون که ملکی بود بر مشرق هندوستان و پادشاهی او را قامرون خوانند (حدود العالم ۴۱)
- [۵] اصل: نودنه
- [۶] اصل: طبقات
- [۷] اصل: خواصان
- [۸] مط: سنکناث.
- طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۲۷

تا بدین وقت در ممالک بنگ فرمانده‌اند. چون محمد بختیار آن ممالک [۱] را ضبط کرد، شهر نودیه [۲] را خراب کرد [۳]، و بر موضعی که لکهنوتی است دارالملک ساخت، و اطراف آن ممالک را در تصرف آورد، و خطبه و سکه در (هر) خطه قایم کرد، و مساجد و مدارس و خانقاهات، در آن اطراف بسعی جمیل او و امر [۴] او بنا شد و از آن [۵] غنایم و اموال بسیار، بخدمت سلطان قطب الدین فرستاد، و چون مدت چند سال بر آمد، و احوال کوه‌های ترکستان [۶] و تبت و اطراف شهر لکهنوتی [۷] معلوم کرد، سودای ضبط ولایت تبت و ترکستان در دماغ او زحمت دادن گرفت لشکر مرتب گردانید [۸]، و بقدر ده هزار سوار مرتب کرده، و در اطراف آن کوهها که میان تبت و بلاد لکهنوتی است، سه جنس خلق است: یکی را کوچ [۹] گویند، و دوم را میچ [۱۰] و سیوم را تهارو، همه ترک چهره‌اند و ایشان را زبانی دیگر است میان لغت هند و تبت. و یکی (از) رؤسای قبایل کوچ و میچ [۱۱] که او را علی میچ [۱۲] گفتندی، بر دست محمد بختیار اسلام آورده بود، دلالت (و) راهبری آن کوه قبول کرد، و محمد بختیار را بموضعی آورد که آنجا شهریست نام آن مردن کوت [۱۳]، چنان تقریر میکنند: که در قدیم العهد گرشاسپ شاه از زمین چین بازگشت و بر طرف کامرود بیامد و آن

[۱] مط: آن مملکت

[۲] اصل: نودنه

[۳] مط: بگذاشت

[۴] مط: و امرای او

[۵] اصل:

و آن

[۶] مط: ممالک ترکستان.

[۷] مط: از طرف مشرق لکهنوتی.

[۸] مط: مستعد کرد و

[۹] اصل: کوچ. مط و راورتی: کوچ.

[۱۰] اصل: مییخ. مط: میچ. راورتی: میچ یا میگ.

[۱۱] اصل: کرنج، مینج. پ: کوچ و مینج

[۱۲] اصل: مسیح. راورتی: علی میچ. مط: میچ. مستر کروک در فرهنگ قبایل و فرق (۴: ۳۸۰) می‌نویسد که قبیله تهارو تاکنون در دامنه‌های همالیه و گورکهوراوده شمالی ساکن است، و میچ نیز با آنها شباهتی دارند و در سهول. بنگال در حدود جبال سیکیم افتاده‌اند، و به قیافت چینی نزدیکی دارند و مانند قبایل نیپالی از نژاد دراویدی اندوگزیبیر هند طبع ۱۹۰۸ م نیز این مردم را از نژاد

هندی چینی نوع منگولی می‌شمارد (۶: ۴۴) در عالم گیر تامه (ص ۶۹۲) گوید: که مردم میچ مانند قلماق بدشکل‌اند و در کوچ بهار زندگی دارند.

[(۱۳)] کذا فی الاصل. مط:

مر دهن کوت. راورتی: بر دهن کوت. و مر دهن کوت.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۲۸

شهر را بنا کرد، و در پیش آن شهر آبی می‌رود، در غایت عظمت، نام او بنکمتی [(۱)] گویند چون به دیار [(۲)] هندوستان در آید او را بلغت هندوئی سمندر گویند به بزرگی و وسعت (و عمق) سه چندان گنگ [(۳)] باشد محمد بختیار بر لب آن (آب) آمد، و علی میچ در پیش لشکر اسلام شد، و مدت ده روز لشکر را بطرف بالای آب روان کرد، در میان کوهها ببرد، تا بموضعی آورده، که از قدیم العهد باز (آنجا) پلی بسته بودند از سنگ تراشیده با بیست و اند طاق. چون لشکر او بران پل بگذشت، دو امیر خود را، یکی بنده ترک، و دوم امیر خلجی بر سر آن پل نصب کرد با حشم بسیار، تا محافظت کنند آن پل را، تا هنگامی که مراجعت او باشد، و محمد بختیار با باقی حشم بران پل بگذشت. چون رای کامرود از گذشتن لشکر اسلام خبر شد [(۴)]، معتمدان فرستاد، و گفت: صواب نیست، عزیمت بلاد تبت کردن، درین وقت باز باید گشت و استعداد تمام باید کرد، منکه رای کامرود قبول کردم [(۵)] که سال آینده لشکر خود ساخته کنم و پیش لشکر اسلام شوم، و آن بلاد (را) مسلم کنم. محمد بختیار به هیچ وجه، آن نصیحت قبول نکرد، و روی بجبال تبت نهاد. از معتمد الدوله مقبل رکابی [(۶)] محمد بختیار، که در لکهنوتی سکونت ساخته است میان دیوکوت و بنگاون [(۷)]

[(۱)] مط و راورتی: بنکمتی. در یکی از ماخذ مط. بکمدی و ستماکات در مجله آسیائی بنگال ۱۸۷۵ م (ص ۱۸۸) مردهن را با بردنکوتی دیناج پور در ۳۵ میلی جنوب رنگپور تعیین کرده که در سنسکریت وردهنه کوتی بود و بانی آنرا گرشاسپ (یا مطابق چند نسخه گشتاسپ) گفته‌اند، ولی بموجب گرشاسپ نامه همین شاه در هند و چین فتوحاتی کرده بود، و نامش در اوستا کیری سسپه است (یشت ۱۹) اما درباره تعیین بنکمتی آرای پژوهندگان مختلف است، و جمهور برانند که این بنکمتی عبارت از کره تویه است که به نهر اترای می‌آمیزد و بعد از آن به گنگ می‌ریزند (تاریخ آسام ۳۴) اما موقع پل را بلا- کمن در ۱۲ میلی دارجلنگ و دالتون در سلهاکو نزدیک گوهاتی تعیین کرده است (حواشی هودیوالا برایلیوت ۷۰۷)

[(۲)] مط: بدریای.

[(۳)] مط: سه چند آب گنگ.

[(۴)] مط: آگاهی شد.

[(۵)] مط: میکنم

[(۶)] اصل: از معتمدان دولت. راورتی و مط: مانند متن

[(۷)] اصل: دیو و بستکاوان. راورتی:

دیو- کوت و بنکانوه. پ: دیوکوت و سنکاوان. راورتی گوید: که در برخی از نسخ قدیم بنکنوه یا بنگانوه، و در یکی هم بکاوان یا بگاوان است، دو نسخه جدید ستگاوان و ستاگون است، که بلاد کمان در جغرافیای تاریخی بنگال (ص ۹) بنگاون یا سنگاون آورده، شاید اینجا ساتگاوان یا همان بکلانه آئین اکبری باشد. دیوکوت اکنون در بلورگهت علاقه دیناج پور نزدیک قلعه مخروبه دمدمه بعرض ۲۵ درجه و ۱۱ دقیقه شمال و طول ۸۸ درجه ۳۱ دقیقه غربی واقع است، و بقول بلاکمن بنگاون هم.

اکنون نزدیک دیو کوت موجود و مشهور است (گزیتیر هند ۶: ۲۷۵).

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۲۹

در سال سنه احدی [(۱)] و اربعین و ستمائۀ، شبی بر سبیل مهمان در خانه او نزول شد، از وی سماع افتاد: که چون از آن پل گذشته شد، پانزده روز میان شعاب جبال شامخات بالا (و) شیب، قطع منازل و مراحل کردند، شانزدهم روز بصرن زمین تبت وصول نمود (تمام) آن زمین (و) قبایل معمور بود، و دیه‌آبادان. اول بموضعی رسیدند، که آنجا قلعه بود، چون لشکر اسلام دست بنهب بردند، اهل (آن) قلعه و حوالی برای دفع پیش باز آمدند و جنگ پیوستند، و از بامداد تا نماز دیگر مقاتله صعب رفت، و جمع بسیار از لشکر اسلام کشته و خسته گشتند و تمامت سلاح آن جماعت از پاره‌های (نی) نیزه بود، چنانچه جوشن و برگستان و خود و سپر، همه قطعه قطعه بریشم خام [(۲)] بر هم بسته و دوخته و جمله [(۳)] خلق تیر انداز [(۴)] و کمانهای بلند بودند. چون شب لشکر گاه شد، جمعی را که اسیر [(۵)] کرده بودند (پیش آوردند و) تفحص نمودند. چنان تقریر کردند: که بر پنج فرسنگی آن موضع شهریست، آنرا کرم بتن [(۶)] خوانند در آنجا بقدر سیصد و پنجاه هزار ترک شجاع و تیر انداز باشد، همان لحظه که سوار مسلمان برسید، قاصدان بفریاد رفته‌اند تا خبر کنند، بامدادان سواران [(۷)] برسند. داعی وقتی که بطرف لکهنوتی بود، ذکر آن شهر تفتیش کرده بود، شهریست بس بزرگ، تمام باره او از سنگ، تراشیده (و) جماعت برهمنان و نوینان [(۸)] اند، و آن شهر در فرمان مهتر ایشانست، و دین ترسائی دارند

[(۱)] مط و اصل: کذا. حاشیه مط: اثنی. متن راورتی: اثنی. حاشیه وی: احدی.

[(۲)] اصل و پ: برسم خام. راورتی: بریشم یا برسم

[(۳)] اصل: و چون خلق

[(۴)] اصل: تیر انداز و ترک و کمانهای.

[(۵)] اصل: امیر.

[(۶)] کذا در اصل و پ و مط. در نسخ ماخذ مط: کرم بین یا لرم بین.

نسخ راورتی: کربتن، کرپتن، کره پتن کورپتن، کرم بتن. زبده التواریخ: کرشین، کرشن. مورخان دیگر کرم سین. در اراضی گور که شهری بنام دهرم پتن و شهر دیگر نپال نپال لایته پتن پتن بود، که باین نام شباهتی دارند.

[(۷)] مط: بامداد آن سوار بران برسند

[(۸)] مط: نوینان، توتیان. پ: توتیان. اصل: نوپیانند راورتی: نوین‌ها، شاید نوین مغلی باشد که ذکر شد. بقول کارترمر املای صحیح این کلمه توین است (تاریخ مغل ۱۹۸) در جهانگشای جوینی (۱: ۲۴۱) آمده که مسیحیان و راهبان بودائی را مغولها توین خوانند، و در تاریخ رشیدی نیز توین راهب بودائی است و جوینی گوید: در زعم جماعت منزویان بت پرستان که بلغت ایشان توین خوانند.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۳۰

هر روز بامداد، در نخاس آن شهر بقدر یک هزار و پانصد اسپ فروخته شود، و تمامت اسپ تنکنه [(۱)] که بدیار لکهنوتی میرسد از آن موضع می‌آرند راه ایشان بر دره‌ها باشد، و آن طریق در آن بلاد معروف است، چنانچه از بلاد کامرود تا بلاد تبت سی و پنج دره کوه است، که از آن راه اسپان بزمین لکهنوتی آرند. حاصل الامر: چون محمد بختیار را مزاج آن زمین معلوم شد و حشم اسلام مانده (راه) و کوفته بودند، و در اول (روز) مبالغی شهید و خسته شدند، بامراء خود مشورت کرد که مراجعت باید کرد، تا دیگر بار باستعداد تمام، بدین دیار آمده شود، چون باز گشتند، در تمام راه یک برگ کاه و یک شاخ هیزم نمانده بود. جمله آتش زده بودند بسوخته و جمله ساکنان آن شعاب و دره‌ها، از راه برخاسته بودند، و در مدت پانزده روز یک سیر علوفه و یک شاخ کاه

علف ستور (و اسپ) حاصل نشد همه اسپ می‌کشتند و می‌خوردند، تا چون بکوههای زمین کامرود بسر [(۲)] آن پل رسیدند، دو طاق پل را خراب دیدند، بسبب آنچه هر دو امیر را با هم خصومت شده بود، و هر دو بخصومت یکدیگر، ترک محافظت سر پل و راه گرفته بودند، و هندوان بلاد کامرود آمده، و پل را خراب کرده.

چون محمد بختیار با لشکر بدان موضع رسید، راه گذاشتن نیافت، و کشتی موجود نبود متحیر بماند و سرگردان گشت. اتفاق کردند، تا به موضعی مقام باید کرد، و تدبیر کشتی و مرزابه [(۳)] باید کرد، تا از آب عبره کرده شود، و در جوار آن موضع بتخانه نشان دادند، در غایت ارتفاع و حصانت، و عمارت آن بغایت خوب، و در آنجا بتان زرین و سمین بسیار موضوع

[(۱)] کذا در اصل وپ. مط: اسپ تنگ بسته. متن راوتری: تنکهن. در حاشیه گوید: که در نسخ دیگر تنکنه هم آمده و برخی آنرا تنگهن، تین یا تنگن خوانده‌اند، که به تنگ و تنگستن کوههای بوتان منسوب خواهد بود، اما ابو الفضل در آئین اکبری (ج عاص ۹۴) نویسد که در پایان بنگاله نزد کوچ اسپ پیدا میشود میانه ترکی و گوت (نوع اسپ کوهسار شمالی هند) که تا نکهن (تنگن) نامند، توانا و نیرومند بود، پس تنکنه متن هم شاید تنگنه یا تنگن باشد. اما تنگ بسته مط را راوتری در نسخ خطی خود ندیده است. [(۲)] اصل: بس آن بل؟

[(۳)] اصل: مرانه. مط و پ: مرزابه و کشتی. این کلمه در اصل یکبار (مرراوه) هم آمده، در نسخ ماخذ مط مرزابه بود، در قاموس مفصل السنه شرقی که برای «ایست اندیا کمپنی» نوشته شده، مرزاب که جمع آن مرازیب است، به معنی کانال و پپ آب و کشتی کلان آمده، که در همین معانی کشتی بمقصد متن است.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۳۱

و یک بت بزرگ، چنانچه وزن او هم بتخمین زیادت از دو هزار مثقال زر صامت بود.

محمد بختیار و باقی حشم بدان بتخانه پناه جستند، و تدبیر چوب و رسن (بجهت عماد) مرزابه [(۱)] و گذاشتن از آب کردند، چنانچه رای کامرود را از نکبت و عجز لشکر اسلام آگاهی افتاد، تمامت هندوی ولایت را فرمان داد: تا فوج فوج می‌آمدند، و در دور بتخانه نی نیزه بزمین فرو می‌بردند و درهم می‌بافتند، چنانچه (بشکل) دیوارها میشد. چون لشکر اسلام آن حال مشاهده کردند، با محمد بختیار گفتند: که اگر چنین بمانیم، جمله در دام (وقید این) کفار افتاده باشیم، بطریقی خلاص باید جست، باتفاق حمله کردند، و از آنجا [(۲)] بیکبار بیرون آمدند، و بر یک موضع زدند، و خود را راه کردند، و (از آن تنگنا) بصحرا [رسیدند] و هندو (ان) در عقب ایشان چون بلب آب رسیدند منزل کردند، و هر کس بقدر امکان برای گذاشتن حيله ساخت ناگاه یکی از لشکریان اسپ را در آب زد، بقدر یک تیر پرتاب پایاب [(۳)] بود، فریاد در میان لشکر افتاد، که پایاب یافتند جمله خود را در دریا زدند [(۴)] و هندو (ان) در عقب لب آب بگرفت [(۵)] چون میان آب رسیدند غرقاب بود، همه هلاک شدند.

محمد بختیار با سوار معدود بقدر صد سوار یا کم و بیش از آب عبره کرد بحیل بسیار، و دیگران همه غرق شدند. چون محمد بختیار از آب بیرون آمد جماعت کوچان [(۶)] و میچان را خبر شد، علی میچ [(۷)] راهبر، قرباتان [(۸)] (خود را) بر (ره) گذر داشت، پیش آمدند و استقبال کردند و خدمتی بسیار آوردند، چون بدیوکوت رسید، از غایت اندوه بیماری بر وی مستولی شد و بیش از شرم عورات و فرزندان خلج که هلاک شده بودند سوار نشد، و هر گاه که سوار شدی، جمله خلق بر بام و کوچها از عورات و اطفال فریاد میکردند و دعای بدو دشنام میگفتند [بیش سوار نشد] و در آن حادثه بسیار بر زبان او رفت

[(۱)] اصل: مرانه. مط و پ: مرزابه.

[(۲)] مط: و از آن بتخانه

[۳] اصل: بای آب

[۴] مط: در آب زدند

[۵] مط: بگرفتند.

[۶] اصل: کونجان و منجمان را. راورتی: کونج میج

[۷] اصل: علی منج:

راورتی: میج. مط: میج.

[۸] کذا در اصل و مط و پ. راورتی این کلمه را به خویشاوندان و نزدیکان **Kindsmen** ترجمه کرده شاید اصل آن قرابتیان باشد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۳۲

که مگر سلطان غازی معز الدین و الدین محمد سام را حادثه افتاد، که بخت [از] ما برگشت و همچنان بود که سلطان غازی طاب ثراه دران وقت شهادت یافته بود.

محمد بختیار دران غصه رنجور شد، و صاحب فراش گشت و برحمت حق پیوست، بعضی روایت کردند: که امیری بود از ان او علی مردان خلجی [نام] در غایت دلیری و بیباکی [۱]، اقطاع نارکوتی [۲] بدو مفوض بود، چون ازین حادثه خیر یافت، به دیوکوت آمد، محمد بختیار صاحب فراش بود، و مدت سه روز شده بود، که کسی را مجال دیدن او نبود، علی مردان بطریقی نزدیک او در آمد، و چادر از روی او [۳] بر کشید، و او را بکارد شهید کرد طاب ثراه و این احوال و حادثه [۴]، در شهور سنه اثنی [۵] و ستمائۀ بود، حق تعالی عفو گرداناد، بمحمد و آلہ الامجاد.

السادس منهم (الملك عز الدين) محمد شیران [۶] خلیج

چنین روایت کرده‌اند: که محمد شیران و احمد شیران [۷] دو برادر بودند از امراء خلیج در خدمت محمد بختیار، و چون محمد بختیار [۸] بطرف جبال کامرود و تبت لشکر کشید، محمد شیران [۹] را با برادر و فوجی از لشکر بطرف لکهنوتی و جاجنگر فرستاده بود، چون خبر آن حوادث بدیشان رسید از آن طرف مراجعت کردند و بطرف دیوکوت باز آمدند و شرط عزا بجای آوردند، و از آنجا بطرف نارکوتی رفت، که اقطاع علی مردان بود، و علی - مردان را بگرفت و بانتقام آن حرکت که کرده بود قید کرد، و بکوتوال آن موضع سپرد که نام او بابا کوتوال صفاهانی بود، و بطرف دیوکوت باز آمد و امراء را جمع کرد و این محمد شیران [۹]، مردی بغایت جلد و نیکو اخلاق بود. وقتی که محمد بختیار شهر نودیه [۱۰] را نهب کرد، و رای لکهنیه [۱۱] را نهب گردانید [۱۲]

[۱] اصل: وبی باک

[۲] کذا در اصل پ: بارکوتی. مط: دیار کونی. راورتی: در برخی از نسخ قدیم نارلکوئی آمده. در زبده التواریخ نار نکوی است. در بعضی نسخ این کتاب: نارکوتی، دیار کونی، بار کونی هم آمده. ایللیوت در تاریخ هند (ج ۲ ص ۳۱۴) کونی و نارکوتی می آورد

[۳] اصل: و جادر از وی

[۴] مط: و حوادث

[۵] مط: اثنین.

[۶] مط: شیران الخلجی بلکهنوتی. راورتی: ملک عز الدین محمد بن شیران یا شروان الخلجی بلکهنوتی

[۷] مط: محمد شیران و احمد ایران. راورتی: مانند متن.

[۸] اصل: وقتی که بطرف جبال

[۹] اصل: محمد شروان

[۱۰] اصل: نود نه

[۱۱] لکهمیسه در اصل

[۱۲] مط: رای لکهن را منهزم گردانید.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۳۳

و حشم و پیلان او متفرق شدند، و حشم اسلام در عقب غنیمت برفتند، این محمد- شیران [۱] مدت سه روز از لشکر غایب بود، چنانچه همه امراء بجهت او دل نگران شدند، بعد از سه روز خبر آوردند: که محمد شیران [۱] در فلان جنگل هژده [۲] پیل یا زیادت با پیل بانان گرفته است و بداشته و تنهاست [۳] سوار نامزد کردند، تمامت آن پیلان نزد محمد بختیار آورد.

فی الجمله محمد شیران [۱] مردی جلد بود و بسامان، چون علی مردان را [در] بند کرد و بازگشت، و چون او مهتر امراء خلیج بود، همگنان او را خدمت میکردند، و هر امیر بر سر اقطاع خود می‌بود، تا علی مردان طریقی کرد و بکوتوال [۴] دست راست گرفت، و از قید بیرون آمد و بحضرت دهلی رفت و از سلطان قطب الدین التماس نمود، تا قایماز [۵] رومی را از او ده فرمان شد [۶] که [بطرف] لکهنوتی رود، و بحکم فرمان، امراء خلیج را ساکن گردانید حسام الدین عوض خلجی که از [دست] محمد بختیار مقطع کنکوری [۷] بود، قایماز رومی را استقبال کرد، و با او بطرف دیوکوت رفت، به اشارت قایماز رومی بازگشت، محمد شیران و دیگر امراء خلیج جمع شدند و قصد دیوکوت کردند، و قایماز رومی از اثناء راه بازگشت و با [امراء] خلیج او را مصاف شد، محمد شیران و امراء خلیج منهزم گشتند (و بعد از آن) بطرف مکسیده و سنطوس [۸] ایشان را با هم مخالفتی افتاد، محمد شیران شهادت یافت، و تربت او همانجاست، رحمه الله.

[۱] اصل: شروان

[۲] اصل و مط: هژده

[۳] اصل: و شهامت سوار

[۴] مط: و با کوتوال. کوت وال کلمه پنبتو است، مرکب از کوت یعنی قلعه و وال که ادات تصاحب و نسبت است، که جمعا حصار دار و قلعه‌ییگی معنی میدهد، این کلمه از دوره غزنویان رایج بود که بیهقی نیز می‌نویسد، برخی از نویسندگان آنرا ترکی تصور کرده‌اند که صحتی ندارد، چه تاکنون در پنبتو زنده است

[۵] مط و راورتی: قایماز. اصل: قائمان. پ: نافاز و قایماز. یکی از نسخ: قانماز

[۶] مط و پ: شود.

[۷] کذا در اصل و پ. متن راورتی: گنگوری. حاشیه راورتی:

گسگوری، کسکوری، کنکتوری، طبقات اکبری: کلوائی، کاواین. مط: کنکتوری، کتکوری پ: کنکوری.

[۸] اصل و راورتی: مانند متن. مط: مکیده یا سکننده و سنطوس. پ: مکیده و منطوس.

راورتی گوید که در اکثر نسخ ثقه و قدیم مانند متن است، اما در بعضی: سنتوس، مکیده. سکننده سطوس.

طبقات اکبری تنها سنطوس. صورت صحیح این کلمات مسیده و سنتوش است، که در جنوب غربی دیوکوت در دیناج پور بودند،

و اکنون سنتوش را ماهی گنج گویند بر کنار غربی دریای اترای و در کتابی که هتتر در اوضاع بنگال نوشته نام پرگنه‌های مسیده و سنتوش در ضلع دیناج پور آمده است.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۳۴

السابع الملك علاء الدین علی مردان الخلیجی [(۱)]

علی مردان خلیجی بغایت جلد و دلیر و بیباک بود، چون از قید نار کوتی خلاص یافت بخدمت سلطان قطب الدین آمد، و با سلطان قطب الدین بطرف غزنین رفت، و بدست ترکان غزنین گرفتار شد در ثغر. راوی چنین روایت کرد [(۲)] که روزی در شکارگاه با سلطان تاج الدین یلدوز [بود] با یکی از امراء خلیج که او را سالار ظفر گفتندی گفت: که چه میگوئی، که اگر بیک تیر این تاج الدین یلدوز را هلاک کنم درین شکارگاه، و ترا پادشاه گردانم. ظفر خلیج مرد (ی) عاقل بود، او را از آن منع کرد. چون از آنجا بازگشت، او را دو سر اسپ داد، و روان کرد، چون بهندوستان باز آمد، بخدمت سلطان قطب الدین پیوست و تشریف و نواخت یافت، و ممالک لکهنوتی بدو مفوض شد و بطرف لکهنوتی رفت. چون از آب کوس [(۳)] بگذشت، حسام الدین عوض خلیج از دیو کوت استقبال نمود و بدیو کوت آمد و بامارت بنشست، و جمله ممالک لکهنوتی ضبط کرد. چون سلطان قطب الدین برحمت حق پیوست، علی مردان چتر بر گرفت، و خطبه باسم خود کرد، و او را سلطان علاء الدین لقب شد، و او مرد خونریز و قتال بود، و باطراف لشکرها فرستاد و بیشتر امراء خلیج را شهید کرد و رایان اطراف از وی اندیشه‌مند شدند و اموال و خراج به وی فرستادند، و مثال اطراف ممالک هندوستان دادن گرفت، و تصلف بی‌طایل بر زبان او رفتن گرفت، بر سر جمع و بارگاه حدیث ملک خراسان و غزنین (و غور) میگفت [(۴)] و ترهات و بی‌فایده بر زبان او جاری شد (ی) تا بحدی که از وی مثال غزنین [(۵)] و خراسان و عراق التماس نمودندی فرمان دادی.

چنین روایت کردند: که بازرگانی در آن ولایت تنگدست شد، و مال از وی تلف گشت، از علی مردان احسانی التماس نمود، فرمود: که آن مرد از کجاست؟

گفتند: از صفاهان. فرمان داد: تا مثال صفاهان باقطاع او نویسند و هیچکس را از غایت سیاست و بیباکی او مجال نبودی که گفتی صفاهان در تصرف ما نیست و هر چه ازین بابت مثال دادی، اگر گفتندی در تصرف ما نیست، جواب دادی

[(۱)] راورتنی: ملک علاء الدین علی بن مردان خلیجی

[(۲)] مط: گرفتار شد، از ثقات چنین روایت کرده‌اند که راورتنی: راوی چنین گفت راوی چنین روایت کرد

[(۳)] کذا در اصل و مط پ: کوسی. متن راورتنی: کونس بعضی نسخ وی: کوس، کونسی، کوسی.

[(۴)] مط: میگفتی.

[(۵)] اصل: مثال غزنین میگفت و خراسان.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۳۵

که خواهیم گرفت، آن بازرگانرا مثال صفاهان فرمود. آن مسکین محتاج خرقة و لقمه بود، اکابر و عقلاء آنجا بودند، بجهت منفعت آن غریب عرضه داشتند:

که مقطع صفاهان یخرج راه و استعداد حشم محتاج است، تا آن شهر را ضبط کند آن شخص را بجهت ما یحتاج مال خطیر فرمود، حال تکبر و سیاست (و) همت کاذبه علی مردان تا بدین اندازه بود، و با این همه قتال و ظالم بود، و ضعفا و رعایا و حشم بدست تعدی و ظلم و قتل او در ماندند، بهیچ وجهی خلاص نیافتند جز خروج کردن بروی [(۱)]. جماعت امراء خلیج اتفاق کردند و علی

مردان را بکشتند، و حسام الدین عوض را بتخت بنشانند و مدت ملک او، دو سال یا کم و بیش بود (و الله اعلم).

الثامن الملك حسام الدین عوض حسین خلجی

[بدیاری لکهنوتی] حسام الدین عوض مردی نیکو سیرت بود، و از جمله خلج گرمسیر غور. چنین روایت کرده‌اند: که در حدود کوهپایه غور، وقتی به دراز گوشی بار بموضعی میرد از حدود والشتان [(۲)]، بر بالائی که آنرا پشته افروز [(۳)] گویند بر میرفت و دو درویش خرقة پوش بوی رسیدند، او را گفتند: هیچ طعامی (بر دراز گوش) داری؟ عوض خلجی گفت: دارم. قرصی چند بانان خورش سفرانه با خود داشت، بار از دراز گوش فرود آورد، و رخت بکشاد، و آن سفره پیش درویشان نهاد. چون طعام بخوردند، آب موجود داشت، در رخت بر دست گرفت، و بخدمت ایشان بایستاد. چون آن درویشان طعام و شراب ما حضر بکار بردند، با هم گفتند: این سره مرد [(۴)] ما را خدمت کرد، نباید حق او گذاشت. روی بطرف خلجی کردند، که سالار بطرف هندوستان رو تا آنجا که مسلمانی است ترا دادیم. باشارت آن درویشان [(۵)] از آنجا باز گشت و عورت خود را بران دراز گوش نشانند، و بطرف هندوستان آمد، و به محمد بختیار پیوست.

[(۱)] مط: و هیچ وجهی نیافتند خلاص را، جز خروج

[(۲)] اصل و راورتی: والشتان. پ:

زاولستان، مط: زاولستان. والشتان یا بالشتان که تاکنون طرف شمال غربی قندهار در ثغور غور بفاصله (۷۰) میل واقع است.

[(۳)] کذا در اصل و مط و راورتی، پ: پشه افروز.

[(۴)] مط: این شیره مرد ما را خدمتی کرد، ضایع نباید گذاشت، روی به عوض خلجی کردند

[(۵)] اصل: درویش.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۳۶

و کار او تا آنجا رسید: که خطبه و سکه بلاد لکهنوتی بنام او شد و خطابش سلطان غیاث الدین کردند، و شهر لکهنوتی (را) دار الملک ساخت و حصار بسنکوت [(۱)] بنا کرد. و خلائیق از اطراف روی بدو آوردند، و او مرد بغایت نیکو ظاهر و باطن بود و گزیده اخلاق و صافی سیرت، و جوانمرد و عادل و بخشنده، در عهد او حشم و رعایای آن بلاد در رفاهیت و آسایش بودند و از بذل و عطای او همکنان نصیب تمام یافتند، و نعمت بسیار گرفتند، و از وی دران دیار آثار خیر بسیار ماند، و مجامع و مساجد بنا کرد [ند]، و اهل خیر را از علما و مشایخ و سادات ادراوات داد، و دیگر اصناف خلق را از بذل او اموال و املاک بدست آمد. چنانچه امام زاده‌ئی بود، از حضرت فیروز کوه، او را جلال الدین پسر جمال الدین غزنوی گفتندی، از وطن خود با اتباع بزمین هندوستان آمد در شهر سنه ثمان و ستمائنه، بعد از چند سال بحضرت فیروز کوه باز آمد و مال و نعمت وافر آورد، و سبب [(۲)] حصول آن نعمت از وی پرسیده شد تقریر کرد: که چون بهندوستان رفته شد [(۳)]، و از دهلی عزیمت لکهنوتی مصمم گشت، چون بدان حضرت رسیده شد، حق تعالی میسر گردانید: که در بارگاه غیاث الدین تذکیری گفته آید، آن پادشاه نیکو سیرت از خزانه خود یک طشت بزرگ پر تنگه زر و نقره انعام فرمود، بقدر ده هزار تنگه.

ملوک و امراء و اعیان خود را فرمان داد: تا هر یک در حق او انعام فرمودند بقدر سه هزار [(۴)] دیگر حاصل شد، و در وقت مراجعت پنج هزار دیگر (انعامات) حاصل شد، چنانچه هژده هزار (عدد) تنگه از حسن اعتقاد پادشاه لکهنوتی غیاث الدین (خلجی) بدان امامزاده واصل شد، رحمه الله و تقبل منه.

و چون کاتب در شهر سنه احدی و اربعین، بدیاری لکهنوتی رسید در اطراف بلاد لکهنوتی خیرات آن پادشاه مشاهده کرد. بلاد

لکهنوتی دو جناح دارد

[(۱)] مط: بسکوت یا لنگرت یا بسکونه. راورتی و پ: مانند متن. موقعیت این حصار را پژوهندگان تاکنون تعیین نکرده‌اند (حواشی بر تاریخ ایلوت ۲: ۷۱۰).

[(۲)] اصل:

بسبب

[(۳)] مط: آمده شد

[(۴)] مط: سه هزار تنگه نقره دیگر حاصل شد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۳۷

بر دو طرف آب گنگ. طرف غربی را رال [(۱)] گویند، و شهر لکهنور [(۲)] بدان جانب است، و طرف شرقی را بر بند [(۳)] گویند، و شهر دیوکوت بدان جا نسبت، از لکهنوتی تا بدر لکهنور و از اطراف دیگر تا بشهر دیوکوت پل بسته است، بقدر ده روزه راه [(۴)]، بسبب آنچه وقت بشکال [(۵)]، تمام آن زمین آب گیرد، و این پلها اگر نباشد، مگر در کشتی بمقاصد و اطراف عمارت توان رسید، در عهد او بسبب این پلها راه بر جمیع خلائق گشاده شد، و چنین سماع افتاد: که سلطان سعید شمس الدین چون بدیار لکهنوتی رسید، بعد از فوت ملک ناصر الدین (محمود) طاب ثراه، و بدفع فتنه ملک اختیار الدین بلکا [(۶)]، [و] خیرات غیاث الدین خلجی در نظر مبارک او آمد، بهر وقت (که) ذکر غیاث الدین افتادی، خطاب او سلطان غیاث الدین خلجی فرمودی، و بر لفظ مبارک او رفتی: که مردی [که] با اینچنین خیرات [او] را سلطان غیاث الدین خطاب کردن دریغ نباشد رحمه الله علیهم.

فی الجمله غیاث الدین خلجی، با خیرات و عدل [(۷)] و نیکو سیرت پادشاهی بود، اطراف ممالک لکهنوتی چنانچه جاجنگر و بلاد بنگ [و کامرون] و ترهت جمله او را اموال فرستادند، و بلاد لکهنوتی [(۸)] او را صاف شد، و پیلان و اموال و خزاین بسیار بدست آورد، و امراء خود آنجا بنشانند، و سلطان سعید شمس الدین، از حضرت دهلی بطرف لکهنوتی، چند کرت لشکر فرستاد

[(۱)] اصل: دال مط: ازال، دال. راورتی: رال، که یک شکل راه است، و اصلا در سنسکریت راه است.

[(۲)] مط: لکهنوتی. راورتی: لکهنور و لکهنوتی.

[(۳)] کذا فی الاصل مط: بر بنده یا براند. راورتی: برند، برنده، بر بند. بقول هملتون در کتاب هندوستان (۱: ۱۱۴) بنگال در زمان قدیم پنج ضلع داشت: راه یا راده در غرب هوگلی و جنوب گنگا، که همین رال باشد.

و بریند یا بریندره در شمال پدمه از آن جمله است، و بر بند متن همین بریند است.

[(۴)] اصل:

ده هزار راه، بلا-کن در مجله جمعیت آسیائی بنگال ۱۸۷۳ م (ص ۲۱۲) لکهنور را با لکرکودا که در بسر بهرم واقع است مطابقت میدهد، که بفاصله ۸۵ میل در جنوب گور است عرض ۲۳ درجه و ۱۸ دقیقه، طول ۸۷ درجه و ۱۵ دقیقه. دیوکوت در ۷۵ میلی شمال گور است.

[(۵)] مط: برشکال.

[(۶)] در یکی از نسخ ماخذ مط: بدکار که صحیح آن بلکاست و برخی از مورخان او را پسر حسام الدین عوض شمرده‌اند، ولی در یک سکه او که در مجله آسیائی بنگال ۱۸۷۳ م (ص ۳۶۷) مورد بحث قرار گرفته نام و القابش چنین است: «شهنشاه علاء الدین

ابو المالی دولتشاه بن داود» که تاریخ این سکه ۶۲۷ یا ۶۲۹ هاست (حواشی بر تاریخ ایلوت ۲: ۷۱۷)

[(۷) مط: خلجی مردی با خیر و عدل و نیکو.

[(۸) مط: بلاد لکهنور

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۳۸

و بهار بدست آورد، و امراء خود آنجا بنشانند، و در شهور سنه اثنی و عشرين و ستمائۀ عزیمت لکهنوتی کرد، و غیاث الدین کشتیها بالا کشید، و در میان ایشان بصلح قرار افتاد، و سی و هشت زنجیر پیل، و هشتاد لک مال بستند و خطبه بنام سلطان کرد. چون سلطان بازگشت، بهار ملک علاء الدین جانی را داد. غیاث الدین از لکهنوتی به بهار آمد و بهار را ضبط کرد و تعدی نمود تا در شهور سنه اربع و عشرين و ستمائۀ ملک شهید ناصر الدین محمود بن سلطان (سعید شمس الدین) طاب ثراه از اوده باغراء ملک جانی [(۱) لشکر هندوستان جمع کرد، و بطرف لکهنوتی رفت، و درین سال غیاث الدین عوض حسین خلجی از لکهنوتی بطرف بنگ و کامرود لشکر برده بود، و شهر لکهنوتی خالی گذاشته ملک ناصر الدین محمود طاب ثراه لکهنوتی ضبط کرد، و غیاث الدین خلجی از ان لشکر، بسبب آن حادثه، بازگشت، و با ملک ناصر الدین قتال کرد و غیاث الدین و جمله امراء او اسیر گشتند، و غیاث الدین شهید شد، و مدت ملک او دوازده سال بود. حق تعالی پادشاه زمان ناصر الدین و الدنیا را بر تخت پادشاهی باقی و پاینده دارد. آمین رب العالمین.

[(۱) کذا فی الاصل، مط: با عز الملک جانی. راورتی: ملک عز الدین جانی.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۳۹

الطبقة الحادیة والعشرون فی ذکر السلاطین الشمسیه (بالهند)

اشاره

الحمد لله ذی الفضل [(۱)] و الاحسان و الکرم و الامتنان. علی انعم اهل الايمان بالامن و الامان فی ظل دوله الشمسیه و جناب آل التتمش [(۲)] السلطان و صلوات [(۳)] علی محمد صاحب السیف و البرهان، و السلام علی آله و اصحابه سادة القبائل و قادة البلدان.

اما بعد: چنین گوید ضعیف ترین بندگان در گاه سبحانی، منهاج سراج جوزجانی [(۴)] بلغه الله الی اعلى الامانی، چون ارادت قدیم باری تعالی و تقدس در ناصیه بنده، آثار دولت و انوار مملکت تعبیه کرده باشد، چون ما در زمانه بحمل جنینی چنین [(۵)] بارور گردد، پرتو آن محمول بر جبهه او ظاهر باشد، و چون هنگام وضع (آن) حمل آید [(۶)]، و آن صاحب دولت در قماط مسقط رأس ملفوف گردد [(۷)]، فرح نظاره سوی آن ولادت بر همه چهرها پیدا آید (و از هنگام ولادت) تا (به) ایام نقل از مسکن عادت، بمنزل سعادت، همه حرکات و سکونات او سبب راحت خلایق، و عزت وضع (و) فایق شود، اگر رقبه‌یی (را) او در رقبه رق کشد، مالکش صاحب نعمت گردد، و اگر قدمش در طرق [(۸)] قطع منازل و مراحل سر باز دهد، رفقاش [(۹)] از اهل دولت گردند، چنانچه مهتر یوسف را علیه السلام در عقد شری مالک دعر [(۱۰)] آورد [ند] بدعای او بیست در شاهوار ابناء در سلک اصلش درج شد، و اگر بخانه عزیز افتاد (جفتش را) به آخر کار ملک [(۱۱)] مصر گردانید. و اگر طفل در گاهواره بر طهارت ذیل او گواهی داد، و شهد [(۱۲)] شاهد من اهلها، بعاقبت هم در خدمت او وزیر مملکت گشت، عنایت ازلیه و کفایت ابدیه، چنین [(۱۳)] ظاهر گردد. و الله اعلم.

[(۱)] اصل: الله الذي الفضل

[(۲)] اصل: الشمس. مط: التمش

[(۳)] مط: و الصلاة

[(۴)] اصل: جورجانی.

[(۵)] مط: چنین جینی

[(۶)] اصل: آمد

[(۷)] اصل: کرد

[(۸)] مط: طرف

[(۹)] اصل: وقفاش؟. پ: و نقاش؟

[(۱۰)] اصل: زعز. پ: و عز؟ تاریخ طبری: مالک بن دعر. مجمل: مالک دعور. تفسیر طبری: مالک بن دعر.

[(۱۱)] مط: ملکه

[(۱۲)] اصل: و شهید. قرآن، یوسف ۲۶

[(۱۳)] اصل: خیر.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۴۰

الاول السلطان المعظم شمس الدنيا والدين ابو المظفر التمش [(۱)] السلطان

اشاره

چون حق تعالی و تقدس در ازل آزال تقدیر رانده بود: که ممالک هندوستان در ظل حمایت سلطان معظم و شهریار اعظم شمس الدنيا و الدین ظل الله فی العالمین ابو المظفر التمش السلطان یمین خلیفه الله ناصر المؤمنین انار الله برهانه و ثقل بآثار العدل و الاحسان میزانه، و دولت شاهان فرزندان او رحم الله الماضین و ادام دوله الناصریه المحمودیه، از فتن آخر الزمان و حوادث وقایع جهان در امان ماند، آن سلطان عادل باذل منصف کریم غازی مجاهد مرابط عالم پرور [(۲)] عدل گستر فریدون فر، قباد نهاد، کاوس ناموس، سکندر دولت بهرام صولت راه، از قبایل البری [(۳)] ترکستان، یوسف وار، بدست تجار داد، تا مرتبه (مرتبه) بتخت سلطنت [و منصب] و مسند مملکت رسانید، تا پشت دین محمدی، بدولت او قوی [شد] و روی ملت احمدی بصولت او بهی گشت، و در شجاعت دوم علی کرار، و در سخاوت ثانی حاتم طائی آمد، اگر چه سلطان کریم قطب الدین علیه الرحمه [(۴)]، بخشش لک در زمان ظاهر میکرد، اما سلطان سعید کریم شمس الدین طاب ثراه بعوض هر لک صد لک بخشید، و بجایگاه و حساب. چنانچه هم در دنیا و هم در آخرت محسوب [(۵)] تواند بود، و در حق اصناف خلق از دستار بند، و کلاه دار، و دهاقین و تجار و غرباء امصار، انعام او عام بود، و از اول عهد دولت و طلوع صبح مملکت، در استجماع علماء با نام و سادات کرام، و ملوک و امراء و صدور و کبراء، زیادت از هزار لک [(۶)] هر سال بذل فرمود، و خلائق اطراف گیتی را بحضرت دهلی، که دار الملک هندوستان است، و مرکز دایره اسلام، و مهبط او امر و نواهی شریعت

[(۱)] اصل: ایلتمش. مط: التمش طوری که در صفحات گذشته گذشت، از املاهای مختلف این نام التمش اصح است برای شرح

(ر: ۴۹)

[(۲)] اصل: عادل

[(۳)] شاید اصل این نام الپ اریا شد که بقول دیوان لغات الترك معنی آن آدم دلیر است، در جهانگشای جوینی (۱: ۹۲) نام یک نفر الپ ارخان آمده و الپری‌ها از ملوک افراسیابی بودند، که برنی در تاریخ فیروز شاهی بلین را نیز از افراسیابیان شمرده است (هودیوالا- ایلپوت ۲- ۷۱۵)

[(۴)] اصل: علی الرحمه

[(۵)] مط: محبوب

[(۶)] اصل: از هر لک هر سال.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۴۱

و حوزه دین محمدی، و منصفه [(۱)] ملت احمدی، و قبه اسلام [(۲)] مشارق گیتی صانها الله عن الآفات و احضرها السعادات [(۳)] جمع آورد و این شهر بکثرت انعامات، و شمول کرامات آن پادشاه دیندار، محط رجال [(۴)] آفاق گشت، و هر که از حبایل ید [(۵)] حوادث [بدان] بلاد عجم و نکبات کفار مغل، بفضل ایزدی خلاص یافت، ملاذ و ملجأ و مهرب [(۶)] و مامن، حضرت جهان پناه آن پادشاه ساخت، والی یومنا هذا آن قواعد امن و امان ممهّد و مستحکم است، و تا باد چنین باد.

از ثقات روایت چنین سماع [(۷)] افتاد: که چون سلطان شمس الدین نور الله مرقد، در صغر سن (که) بحکم ایزدی از بلاد ترکستان و قبایل البری نامزد سلطنت ممالک هندوستان شد چنان بود: که پدر او را ایلخان [(۸)] نام بود، و او را اتباع (و اقربا) و خیل بسیار بود، و این پادشاه را در اول صورت [(۹)]، از جمال و کیاست و حسن خلقت نصیب تمام بود، چنانچه برادران او از حسن کیاست او حسد کرده، او را به بهانه تماشاء گله اسپان، از پیش مادر و پدر بیرون آوردند یوسف صفت: قالوا یا ابانا! مالک لا تأمننا علی یوسف و انا له لناصحون ارسله معنا غدا یرتع و یلعب (و انا له لحافظون [(۱۰)] چون بسر گله اسپان آوردند، بدست بازرگانی بفروختند.

بعضی گویند [(۱۱)]: (که) آن طایفه فروشنده، پسران عم او بودند، بازرگانان او را بطرف بخارا آوردند، و بدست یکی از اقربای صدر جهان بخارا فروخت [(۱۲)] و چند گاه دران خانواده بزرگی و طهارت بود، و کرایم آن دودمان او را در حجر [(۱۳)] اصطناع چون اولاد در رضاع می‌پروردند.

یکی از ثقات روایت کرد: که از لفظ [(۱۴)] مبارک آن پادشاه نور الله مضجعه شنیدم، که وقتی از ان خاندان قراضه [(۱۵)] بمن دادند، که در بازار رو و قدری انگور بخر و بیار! چون ببازار رفتم، در اثنای آن راه [(۱۶)]

[(۱)] مط: و بیضه

[(۲)] مط: قبه الاسلام

[(۳)] مط: السادات

[(۴)] مط: محط رجال

[(۵)] مط: حبایل حوادث

[(۶)] اصل: مهذب

[(۷)] مط: استماع

[(۸)] مط: ایلم خان. راورتنی در متن: کذا در حاشیه بحواله نسخ خطی: یلم خان، ایلخان.

[(۹)] مط: صوت.

[(۱۰)] قرآن، یوسف ۱۲

[(۱۱)] مط: گفته‌اند

[(۱۲)] مط: فروختند

[(۱۳)] اصل: حجر

[(۱۴)] اصل: مضجع

[(۱۵)] قراضه:

ریزه‌زر (نصاب)

[(۱۶)] مط: راه آن. طبقات ناصری ج ۱ ۴۴۲ الاول السلطان المعظم شمس الدنيا و الدین ابو المظفر التتمش [(۱)] السلطان ص :

۴۴۰

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۴۲

قراضه از من غایب شد، از سبب صغر سن، از خوف آن حال، گریه بر من افتاد در میان آن تضرع (و زاری) درویشی بمن رسید، و دست من بگرفت و بجهت من [(۱)] انگور بخريد و بمن داد، و مرا عهد داد: که چون بدولت و ملک رسی، زنهار فقراء و اهل خیر را بتعظیم نگری! و حق ایشان نگاهداری، من با او عهد کردم، و هر دولت و سلطنت که یافتم، از نظر آن درویش یافتم، رحمهم الله. غالب ظن آنست: که هرگز پادشاهی بحسن اعتقاد و آب دیده، و تعظیم علما و مشایخ، مثل او از مادر خلقت، در قماط سلطنت نیامد، از ان خاندان امانت و تصدیر بازرگانی خرید، که او را حاجی بخاری گفتندی، پس از ان بازرگانی دیگر که او را جمال الدین چست قبا گفتندی، او را خرید و بحضرت غزنین آورد، و در آن مدت، ترکی از وی بجمال و اوصاف حمیده و اخلاق مرضیه و آثار رشد و فر بزرگی، بدان حضرت نیاورده بودند، ذکر او بخدمت سلطان معز الدین محمد سام طاب ثراه عرضه داشتند، فرمان شد (تا) او را قیمت کنند [(۲)]، و او با ترکی دیگر در یک سلک بود اییک نام، هر دو را هزار دینار زر رکنی قیمت معین شد جمال الدین چست قبا، در فروختن او بدین مقدار (بها) مضایقت نمود، سلطان فرمان داد: که هیچ آفریده او را در بیع نیارد و موقوف باشد.

جمال الدین چست قبا، بعد آنکه یک سال در غزنین مقام نمود، عزیمت بخارا کرد، سلطان را به بخارا برد، و کرت دیگر او را بغزنین باز آورد، بعد از آنکه سه سال به بخارا بود، چون فرمان نبود، که کسی او را بخرد، یک سال در غزنین بماند، تا سلطان قطب الدین از غزو نهرواله و فتح گجرات با ملک نصیر الدین [(۳)] حسین بغزنین رفت و حدیث او بشنید. از حضرت سلطان معز الدین اجازت طلبید بخريدن او، سلطان فرمود: که چون فرمان نفاذ یافته است که او را در غزنین نخرند، او را بدهلی باید برد و آنجا بخريد. نظام الدین محمد را سلطان قطب الدین بجهت اتمام مصالح خود در غزنین بگذاشت و فرمان داد:

[(۱)] اصل: مرا.

[(۲)] مط: کردند

[(۳)] اصل: نصر الدین.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۴۳

که جمال الدین چست قبا را با خود به هندوستان بیار [د] تا آنجا سلطان شمس الدین را خریده شود.

بر حکم آن فرمان، نظام الدین ایشان را بدهلی آورد، سلطان قطب الدین او را بییک لک جیتل [(۱)] بخريد، آن ترک اییک نام را طمغاج [(۲)] نام کرد و امیر تبرهنده شد، در مصاف سلطان تاج الدین یلدوز که با قطب الدین بود شهادت یافت، و سلطان التتمش

طاب ثراه سر جاندار [(۳)] شد، و سلطان قطب الدین ایبک او را فرزند خواند، و بخود نزدیک گردانید، و هر روز جاه و شرف او زیادت شد. چون آثار رشد در حرکات و سکنتات او ظاهر و باهر بود [(۴)] مرتبه بمرتبه او را [(۵)] بدانجا رسانید، که امیر شکار شد، بعد از آن چون کالیور فتح شد، امیر کالیور شد، پس از آن اقطاع قصبه برن و مضافات آن یافت.

بعد از آن بچند گاه، چون آثار جلادت و مبارزت و شهامت او ظهور کلی پذیرفت و سلطان قطب الدین آن معانی [(۶)] مشاهده کرد، ملک بداونش گردانید، و چون سلطان معز الدین سام از سفر خوارزم مراجعت کرد در مصاف اند خود هزیمت با لشکر خطا افتاد، قبایل کوکران تمرد و عصیان آغاز کردند از غزنین عزیمت غزو آن جماعت کرد. سلطان قطب الدین حشم هندوستان بحکم فرمان آنجا برد، سلطان شمس الدین با حشم بداون در آن خدمت برفت [(۷)]، و در وقت هیجا و هنگام غزا، سلطان شمس الدین طاب ثراه با برگستوان در میان آب جیلم که آن مخاذیل بدان پناه ساخته بودند در راند و مبارزت بسیار نمود، و بزخم تیر کفار را منهزم گردانید، و کار محاربت او اندران آب بجائی رسیده بود، که کفار را از اوج موج، به حسیض دوزخ میفرستاد که: اغرقوا فادخلوا ناراً [(۸)].

در اثناء آن جلادت (و جهاد) نظر سلطان [غازی] معز الدین علیه الرحمه

[(۱)] مط: چیتل، که بقول غیاث اللغه مسکوک سیمی است، در عصر آل بابر یک دام عبارت از ۲۵ جیتل بود، که (پنج) دام مساوی دو آنها کنونی هند می‌شود.

[(۲)] فرشته: طغان

[(۳)] ایلوت ترجمه سرجاندار را چیف آف گارد ز (قوماندان دسته محافظ شاه) نوشته (ر: ۵۲)

[(۴)] مط: و باهر میدید.

[(۵)] مط: مرتبه او را

[(۶)] مط: این معنی

[(۷)] مط: در خدمت او برفت

[(۸)] قرآن، نوح ۲۵

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۴۴

بدان [(۱)] آثار شهامت و مبارزت افتاد، و از حال او استطلاع نمود [(۲)].

چون رای همایون او را روشن گشت که کیست؟ او را طلب فرمود، و بتشریف خاص مشرف گردانید، و سلطان قطب الدین را فرمان داد: که التتمش را نیکو داری، که از وی کارها [(۳)] خواهد آمد و بفرمود: تا خط عتق او در تحریر آوردند، و بنظر پادشاهان او را ملحوظ گردانید و بدولت احرارش رسانید [(۴)]. چون سلطان قطب الدین در لوهور برحمت حق تعالی پیوست، علی اسماعیل که امیر داد [(۵)] حضرت (دهلی) بود، با دیگر امراء و صدور مکتوبات بطرف بداون، بخدمت سلطان شمس الدین در قلم آوردند، و او را استدعا کردند. چون بیامد در شهر سنه سبع و ستمائۀ بر تخت دهلی بنشست و ضبط کرد، و چون ترکان و امراء قطبی [(۶)] از اطراف (دهلی) جمع شدند، و بعضی از اتراک و امراء معزی با ایشان جمعیت کردند و طریق مخالفت سپردند. (و از دهلی بیرون رفتند، و در حوالی جمع شدند و عصیان و خروج آغاز نهادند، سلطان شمس الدین با سوار قلب و خدم خاص خود) از دهلی بیرون رفت، و در پیش صحرای جود [(۷)] ایشان را منهزم گردانید و گفت: تا سر ایشان را بزیر تیغ آوردند [(۸)]، و بعد از آن سلطان تاج الدین یلدوز از لوهور و غزنین با او عهد بست، او را چتر و دور باش فرمود [(۹)] و میان او و ملک ناصر الدین قباچه بکرات مخاصمت میرفت [(۱۰)] بجهت لوهور و تبرهنده و کهرام (و در شهر سنه اربع عشر و ستمائۀ ناصر الدین قباچه را

منهزم گردانید) و چند کورت دیگر در اطراف ممالک هند با امراء و اتراک مخالفت افتادش، اما چون عنایت الهی [(۱۱)] حامی و ناصر او بود، نصرتش می‌بخشید و هر که برو [(۱۲)] خروج می‌کرد، و یا عصیان می‌برزید [(۱۳)] مقهور میگشت

[(۱)] مط: بران

[(۲)] مط فرمود

[(۳)] مط: کاری خواهد آمد

[(۴)] کذا در مط: اصل گردانید

[(۵)] در ظفر الواله حاجی دبیر امیر العدل است (۱: ۶۸۷) که دادبگ هم گفتندی، در تاج المآثر نیز کلمه امیر داد آمده است و مقصد از آن چیف جستس (داور بزرگ) باشد (هودیوالا- ایلپوت ۲: ۷۱۵)

[(۶)] متن مط: معزی.

حاشیه: قطبی. راورتی قطبی

[(۷)] متن مط: چون حاشیه: جود. راورتی و اصل: جود. ایلپوت: جومه.

[(۸)] مط: و اغلب سران ایشان را بزیر تیغ آورد

[(۹)] مط: فرستاد

[(۱۰)] اصل: بکرات مخالفت بجهت

[(۱۱)] مط: ایزدی

[(۱۲)] مط: با او

[(۱۳)] مط: ورزید.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۴۵

و چون مدتی [(۱)] حفظ و نصرت ایزدی یاریگر آمد، اطراف ممالک مضافات حضرت دهلی و بداون و اوده و بنارس و سواکک [(۲)]، تمام در ضبط [او] آمد و سلطان تاج الدین یلدوز، منهزم از پیش لشکر خوارزمشاه بطرف لوهور آمد، میان او و سلطان شمس الدین بجهت سرحدات مضایقتی رفت، در تراین میان هر دو مصاف شد، و در شهر سنه اثنی عشر و ستمائۀ فتح [(۳)] سلطان شمس الدین را بود، و تاج الدین یلدوز اسیر گشت، و او را بحکم فرمان در دهلی آوردند و بطرف بداون فرستاد، و همانجا مدفون گشت [(۴)] و بعد از آن در شهر سنه اربع و عشر و ستمائۀ با ملک ناصر الدین قباچه مصاف شد، ناصر الدین قباچه منهزم گشت، و چون حوادث خراسان بسبب ظهور چنگیزخان مغل درافتاد، در شهر سنه تسع عشر [(۵)] و ستمائۀ جلال الدین خوارزمشاه، از پیش لشکر کفار منهزم بطرف هندوستان آمد و بسرحدات لوهور فتنه خوارزمشاهیان برسید. سلطان شمس الدین طاب ثراه از دهلی لشکر بطرف لوهور برد، جلال الدین خوارزمشاه از پیش حشم هند عطف کرد، و بطرف سند و سیوستان رفت، و سلطان شمس الدین (غازی) علیه الرحمه، بعد از آن در شهر اثنی و عشرین و ستمائۀ بطرف بلاد لکهنوتی لشکر کشید، و غیاث الدین عوض خلجی رقبه خدمت در ربقه انقیاد آورد و سی زنجیر فیل و هشتاد لک مال بداد، و خطبه [(۶)] بنام مبارک شمس کرد.

و در شهر سنه ثلاث و عشرین و ستمائۀ، عزیمت فتح رنتپور [(۷)] کرد و آن قلعه [را که] در حصانت و استحکام، در تمام ممالک هندوستان مذکور و مشهور است و در تواریخ اهل هند چنین آورده‌اند: که هفتاد (و اند) پادشاه بیای آن قلعه آمد (ه بودند) و هیچ یک را فتح آن حصار میسر نشد، بعد از

[۱] مط: و مدتی

[۲] اصل: سولکک. مط: سوالکک.

[۳] اصل: ستمائۀ قباچه و سلطان

[۴] مط: شد

[۵] متن مط: ثمان عشر. حاشیه. تسع عشر، ایلیوت: ۶۱۵ هـ. راورتی ۶۱۸، فصیحی ۶۱۷.

برخی از نسخ: ۶۲۰

[۶] مط: و سکه

[۷] اصل: رنتهور. مط: رنتپور. راورتی: رنتپهور.

در متن ترجمه ایلیوت رن تهمبور است، که در بعضی نسخ آنرا رن تمپور، رن تمبور هم دیده است و بقول وی کولبروک ریشه این نام را در سنسکریت رنه- تهمبه- بهره مره، یعنی «زنبور ستون جنگ» نشان داده است (ایلیوت ۲: ۳۲۱) خوشحال خان ختک شاعر افغان که مدتها در عصر اورنگزیب درین حصار زندانی بود. نام آنرا در اشعار خود رنتبول آورده است.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۴۶

مدت چند ماه، در شهور سنه ثلاث و عشرین و ستمائۀ بر دست بندگان او بفضل آفریدگار فتح شد، و بعد از آن یک سال در شهور سنه اربع و عشرین و ستمائۀ عزیمت قلعه مندور کرد، از حدود سوالکک. حق تعالی آن فتح (او) را میسر گردانید و بازگشت، و غنایم بسیار بدست بندگان او آمد. بعد از آن یک سال در شهور سنه خمس و عشرین و ستمائۀ، از حضرت دهلی لشکر بیلاذ اچه و ملتان برد و کاتب این حروف منهاج سراج در رجب اربع و عشرین و ستمائۀ از طرف غور و خراسان بیلاذ سند و اچه و ملتان رسیده بود، و در غره ربیع الاول سنه خمس و عشرین و ستمائۀ [۱] سلطان سعید شمس الدین طاب ثراه بیای قلعه اچه رسید، و ملک ناصر الدین قباچه بدر قصبه اهروت [۲] لشکرگاه داشت، و تمام بحر و کشتیها بانه و اتباع لشکر در ان آب، و کشتیها [۳] پیش لشکرگاه داشت، که روز آدینه بعد از نماز از طرف ملتان مرغان رسیدند و خبر دادند: که ملک ناصر الدین ایتم [۴] مقطع لاهور بیای ملتان آمد، و سلطان شمس الدین از راه تبرهنده، روی بطرف اچه آورد [۵] و ملک ناصر الدین قباچه منهزم [گشت و] در کشتیها [نشست] با تمام لشکر خود بطرف بهکر رفت. وزیر خود عین الملک حسین اشعری را فرمان داد: تا خزاینی که در قلعه اچه است بطرف قلعه بهکر برد، و سلطان شمس الدین مقدمه لشکر خود ملوک بزرگ [۶] را بر سر لشکر بیای اچه فرستاد: یکی ملک عز الدین محمد سالاری که امیر حاجب (بود) دوم کزلک خان سنجر سلطانی [۷] که ملک تبرهنده بود، بعد از ان چهار روز سلطان با تمام لشکر [و بندگان] و پیلان و بنه [و اتباع] بیای (قلعه) اچه رسید و لشکرگاه نصب فرمود وزیر (دولت) خود

[۱] اصل: سنه اربع سلطان. مط و راورتی: مانند متن

[۲] اصل: هرات؟ متن مط:

بدر حصار امروت. حاشیه: اهروت، هراوت، هرات. راورتی: اهروت، اهورت، هراوت.

[۳] مط: بر کشتیها

[۴] مط: ایتمر. متن راورتی: ایتم. حاشیه: ایتمر، ایلیوت: ایتمور.

[۵] مط: دارد

[۶] مط: خود دو ملک بزرگ

[۷] اصل: کولکخان سنجر سلطانی. راورتی:

و دیگر تاج الدین سنجر گزلك خان سلطان شمس. یا: كج زلك سلطان شمسى يعنى مملوك شمس الدين التتمش. ايليوت: مانند متن.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۴۷

نظام الملك محمد جنیدی و دیگر ملوک را در عقب ملك ناصر الدين بطرف قلعه بهكر فرستاد، و مدت سه ماه [(۱)] در پای حصار اچه جنگ فرمود روز سه شنبه بیست و هفتم ماه جمادی الاخری [(۲)] سنه خمس و عشرين و ستمائۀ (قلعه) اچه بصلح فتح شد، و در همین ماه ملك ناصر الدين قباچه از حصار بهكر خود را در پنجاب [(۳)] غرق کرد، و پیش از این بچند روز پسر خود ملك علاء الدين بهرامشاه را بخدمت سلطان شمس الدين طاب ثراه فرستاده بود.

بعد از چند روز خزاین و بقایای حشم ملك ناصر الدين بخدمت درگاه پیوستند، و آن بلاد تا آب محیط [(۴)] فتح شد، و ملك سنان الدين جنیسر [(۵)] که والی دیول و سند بود، بخدمت درگاه شمسى پیوست، و چون دل مبارک آن پادشاه از فتح آن بلاد فارغ شد، روی بدار الملك جلال دهلی نهاد، و این کاتب خدمت بارگاه اعلی آن پادشاه اهل الایمان در روز اول که پبای (قلعه) اچه حرسها الله لشکرگاه نصب فرمود دریافته بود، و منظور نظر مبارک او شده چون از پای آن قلعه انصراف فرمود در موافقت حشم منصور آن پادشاه غازی بحضرت دهلی اجلها الله آمد، و در ماه رمضان سنه خمس و عشرين و ستمائۀ بحضرت اعلی و صول بود. درین وقت رسل دار الخلافت با تشریفات وافره بحدود ناگور رسیده بود، و در روز دوشنبه بیست و دوم [(۶)] ماه ربیع الاول سنه ست و عشرين و ستمائۀ بحضرت رسیدند، و شهر را آذین [(۷)] بستند، و آن پادشاه و ملوک و فرزندان طاب ثراهم و دیگر ملوک و خدم و بندگان همه بخلعت دار الخلافت مشرف گشتند، و بعد از [آن] چنان بزم و شادی در ماه جمادی الاولی سنه ست و عشرين و ستمائۀ، خبر فوت ملك سعید ناصر الدين محمود رسید

[(۱)] متن مط: يك ماه. حاشیه: سه ماه. راورتی: سه ماه

[(۲)] متن مط: ۲۸ ماه جمادی الاولی. حاشیه:

۲۷ جمادی الاخری. راورتی: ۲۸ جمادی الاولی

[(۳)] مط: آب سنده. راورتی: در پنجاب

[(۴)] مط: تال ب دریای محیط

[(۵)] متن مط: سنان الدين حبش. حاشیه مط: شهاب الدين حبش. راورتی:

سنان الدين چتی سر، یا جیتر یا حبش. پ: حبش. کلمه جنیسر در جهان گشای جوینی (۲: ۱۴۶) چنیسر و در تحفه الکرام هم چنین است، ولی نام سنان الدين درین کتب نیست. در بین مردم سند تا کنون داستان چنیسر و لیلا سروده می شود، در بناول پور روستائی باین نام موجود است (مهران بقلم راورتی ۲۴۲).

[(۶)] اصل: دوم. یکی از نسخ ماخذ مط: دوم متن مط و راورتی: ۲۲

[(۷)] مط: آئین.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۴۸

و بلکا خلجی [(۱)] در ممالک لکهنوتی عصیان آورد، و سلطان شمس الدين طاب ثراه لشکرهای هندوستان، بطرف لکهنوتی برد، و در شهور سنه سبع و عشرين و ستمائۀ آن طاغی را بدست آورد و تخت لکهنوتی بملك علاء الدين جانی داد، و در رجب همین سال بحضرت جلال دهلی باز آمد، و در شهور سنه تسع و عشرين و ستمائۀ عزیمت فتح حصار کالیور کرده، و چون پبای کالیور [(۲)] سرپرده سلطنت او نصب شد، میلکدیو پسر بسیل [(۳)] لعین جنگ آغاز نهاد و مدت یازده ماه، در پای آن قلعه مقام فرمود. و

کاتب این حروف از دهلی در ماه شعبان همین سال، روی بخدمت درگاه سلطنت آورد، و این دولت دریافت، و این داعی را بر در سرای اعلیٰ [(۴)] نوبت تذکیر فرمود، و در هر هفته سه نوبت تذکیر معین شد، و چون ماه رمضان درآمد، هر روز تذکیر گفته شد (و تمام عشر ذی الحجّه) و تمام عشر محرم گفته آمد، و در دیگر ماهها همان سه نوبت نگاه داشته آمد، چنانچه نود و پنج مجلس بر سر پرده اعلیٰ عقد گشت [(۵)]، و در هر دو عید فطر و اضحیٰ، سه موضع لشکر اسلام نماز گذاردند و از آنجمله روز عید اضحیٰ در برابر قلعه کالیور که شهر بر آن طرف است [(۶)]، داعی دولت منهاج سراج خطبه عید و نماز فرمود، و بتشریف گرانمایه مشرف گردانید و [آن] در بندان بداشت، تا روز سه شنبه بیست و ششم ماه صفر سنه ثلاثین و ستمائۀ حصار فتح شد، و میلکدیو لعین در شب از قلعه بیرون آمد و بگریخت، و بقدر هفتصد [(۷)] کس را بر در سر پرده سیاست فرمود و بعد از آن امراء و اکابر چون مجد الملک ضیاء الدین محمد جنیدی (را) امیر داد، و سپهسالار رشید الدین علی علیه الرحمه را کوتوالی فرمود

[(۱)] اصل و پ: ملکا. متن مط: بلکا ملک خلجی. حاشیه مط: ملکا. راورتی: بلکا ملک حسام الدین بن عوض خلجی

[(۲)] مط: حصار کالیور مصمم فرمود: چون پبای آن قلعه سر پرده

[(۳)] کذا فی الاصل.

متن مط: میلکدیو لعین پسر بسیل. حاشیه مط: میلکو پسر سل میل یا بلبل. راورتی: منگل دیو، میلک بهودیو سیل دیو. پ: پسر بلبل این نام در ظفر الواله (۲: ۶۹۹) میلکدیو بن بیسیل است و امیر خسرو در خزاین الفتوح (ص ۶۰) مهلکدیو نوشته، که عین الملک ملتانی در سنه ۷۰۵ حصار مندورا ازو گرفت و بقول دف و بورگس نام میلک یا میگل در نامهای راجگان جونا گده بنظر می آید (حواشی هودیوالا برایلیوت ۲: ۷۱۷)

[(۴)] مط: سر پرده اعلیٰ

[(۵)] مط: شد

[(۶)] مط: کالیور که جانب شمال آن طرف است داعی دولت را که منهاج سراج است خطبه عید. راورتی: عوض کالیور گویار.

[(۷)] مط: هشتصد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۴۹

و منهاج سراج (را) که داعی این دولت است، قضا و خطابت و امامت و احتساب و کل امور شرعی و تشریفات فاخر و انعامات وافر ارزانی داشت، حق تعالی دستگیر (ی) روح مطهر و قالب معطر آن پادشاه غازی کریم و عادل عالم پرور گرداناد [(۱)]. و دوم ماه ربیع الاول [(۲)] همین سال، از پای قلعه مراجعت فرمود و بقدر یک فرسنگ از پای قلعه، بطرف حضرت لشکرگاه کرد، و نوبت سلطنت در ان مقام پنج شد، و چون بحضرت باز آمد، در شهر سنه احدی و ثلاثین و ستمائۀ [(۳)]، لشکر اسلام را بطرف بلاد مالوه برد، و حصن شهر بهیلسان [(۴)] را بگرفت و بتخانه که سیصد سال بود تا آنرا عمارت میکردند، و رفعت او بقدر صد و پنج [(۵)] گز بود خراب کرد (و از آنجا بطرف اجین نگری رفت و بتخانه مهاکال دیو را خراب کرد) [(۶)] و تمثال بکرماجیت [(۷)] که پادشاه اجین نگری بوده است، و از عهد او (تا بدین وقت) از یک هزار و دو بیست [(۸)] سال است، و تواریخ هندوان از عهد او مینویسند، و چند تمثال دیگر: که از برج ریخته بودند، با سنگ مهاکال [(۹)] بحضرت دهلی آورد، و در شهر سنه ثلاث و ثلاثین و ستمائۀ، لشکرهای هندوستان بطرف بنیان [(۱۰)] برد، در ان سفر ضعف بر ذات مبارک او مستولی شد [(۱۱)]، و چون بسبب زحمت نفسانی از آنجا مراجعت کرد، روز چهارشنبه چاشتگاه غره شعبان با اختیار منجمان بحضرت دهلی که دار الملک جلالی بود، در عمارت [(۱۲)] نشست در آمد بعد از نوزده روز چون مرض او قوی شد، در روز دوشنبه بیستم ماه شعبان سنه ثلث

ثلاثین

[(۱)] اصل: گرداند

[(۲)] متن مط: ربیع الآخر. حاشیه مط: ربیع الاول. راورتی: ربیع الآخر

[(۳)] مط و راورتی: ۶۳۲ یکی از نسخ ماخذ مط: ۶۳۱

[(۴)] اصل و پ: نلسان.

متن مط: بهیلسا. دیگر نسخ: بهیلسان، بیلستان. راورتی: بهلسان. بقرار آئین اکبری (ج ۲ ص ۹۶) بهیلسه در سر کار ایسین صوبه مالوه بود و مسکن راجپوت. که ضبط مط بدان نزدیکتر است، در کتاب الهند البیرونی بهیلسه است، که آنرا بنام بهایلیشه راب النوع آفتاب میخواندند.

[(۵)] پ: ندارد

[(۶)] پ: را خراب کرد، ندارد.

[(۷)] اصل: مکواجیت

[(۸)] کذا در اصل.

متن مط: ۱۳۱۶ سال، حاشیه مط: ۱۲۰۰، ایلوت و راورتی: ۱۳۱۶. در بعضی نسخ: ۱۲۰۰

[(۹)] پ: مها کل. اما نام اجین نگری در ایلوت تنها اجین است (۲: ۳۲۴)

[(۱۰)] اصل: بنبان.

متن مط و پ: بنیان. حاشیه مط: بدهیان، بیان، بنبان، فرشته و بدایونی و طبقات اکبری: ملتان رک: (۴۳)

[(۱۱)] مط: گشت

[(۱۲)] عماری: محمل شتر و پیل و گردون که ذریعه اسپ یا گاو کشند (غیاث).

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۵۰

و ستمائے [(۱)]، از دار فنا بدار بقا رحلت کرد [(۲)]، و مدت ملک او بیست و شش سال بود، انار الله برهانه.

حق تعالی آن پادشاه سعید شهید غازی عادل نو از عدل گستر را در فرادیس جنان برحمت رضوان خود مخصوص گرداناد، و پادشاه وقت سایه یزدان سلطان سلاطین ناصر الدنیا و الدین، علاء الاسلام و المسلمین ظل الله فی العالمین، ابو المظفر محمود بن السلطان را بر تخت پادشاهی تا قیام قیامت باقی دارد. بحق محمد و آله اجمعین [(۳)].

السلطان المعظم شمس الدنیا و الدین ابو المظفر التتمش [(۴)] السلطان ناصر امیر المؤمنین [(۵)] دار الملک او: حضرت دهلی.

رایات: میسره لعل.

اعلام: میمنه سیاه

دایره ملوک او [(۶)]

ملک طغان ملک بداون [(۶)]. ملک نصر الدین میرانشاه پسر میر چاوش خلج.

[(۱)] اصل: ثلاثین و ستمائے. مط و راورتی: ۶۳۳ ه

[(۲)] مط: نقل کرد

[(۳)] مط: ملک تعالی سلطان اسلام ناصر الدنیا و الدین محمود را که وارث آن سلطنت است تا نهایت حد امکان و تخت سلطنت

باقی دارد آمین رب العالمین

[(۴)] اصل: التمش. پ: مانند متن

[(۵)] راورتی گوید: که لقب ناصر امیر المؤمنین تنها درین کتاب بنظر می آید، بدایونی آنرا یمین امیر المؤمنین آورده ولی در سکه ۶۱۲ سال اول سلطنت او چنین نوشته شده: (ضرب هذا الدینار بحضرت دهلی سنه اثنا عشر و ستمائة - قمع الکفر و الضلاله سلطان شمس الدین، جلوس احد)

[(۶)] این اسماء در اصل بصورت دایره‌ها نوشته شده، که در متن نقل شد. در بین آن دو ایر نوشته‌اند: دایره اولاد او. ولی این دایره سپید مانده. نسخه مط هم متن و حواشی دارد که هر دو در این جا آورده میشود:

صورت متن مط: السلطان المعظم شمس الدین و الدین ابو المظفر التمش ناصر امیر المؤمنین انار الله برهانه. قضات: قاضی سعد الدین کروری، قاضی نصیر الدین کاسالیس، قاضی جلال الدین قاضی کبیر الدین قاضی لشکر. ملوک و اقرباء او رحمهم الله: ملک فیروز شاه التمش شاهزاده خوارزم + ملک جانی شاهزاده ترکستان. ملک قطب الدین ملک غور. ملک عز الدین محمد سالار حربی مهدی ملک عز الدین حمزه عبد الجلیل. ملک عز الدین کبیر خان ایاز. ملک تاج الدین سنجر. ملک کزل خان دولتشاه خلجی ملک لکهنوتی. ملک اختیار الدین محمد برادر زاده. ملک الامراء افتخار الدین امیر کوه. ملک عز الدین علی سیالکوتی، ملک طغان، ملک شروان. ملک نصیر الدین میرانشاه پسر محمد چاوش خلجی. ملک عز الدین بختیار + ملک نصیر الدین محمد بیدار. محمد کولان ترک ناصری*

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۵۱

ملک عز الدین بختیار [(۱)]. ملک نصر الدین. ملک بیدار کولان [(۲)]. الب ترک ناصر [(۳)]. ملک عز الدین طغرل بهائی + ملک الامراء سنقر ناصری ملک ناصر الدین ایتم بهائی + ملک ناصر الدین مادینی ملک غور.

[(۱)] * ملک عز الدین طغرل بهائی + ملک الامراء ده سنقر ناظری. ملک ناصر الدین ایتم. ملک ناصر الدین مادینی ملک غور. ملک ناصر الدین محمود علیه الرحمه. سلطان رکن الدین فیروز شاه. سلطان غیاث الدین محمد شاه. سلطان ناصر الدین و الدین محمود. سلطان ناصر الدین والدین. سلطان معز الدین و الدین. سلطان قطب الدین محمد. سلطان جلال الدین مسعود. ملک بهاء الدین محمد. در حاشیه مط چنین است: این نامها فقط در یک نسخه بود بعینه نقل افتاد، و در دیگر یک نسخه بعوض این نامهای دیگر است، آنها بجنسه نقل میشود: ناصر الدین محمد مردانشاه. محمد حارث.

ملک نصیر الدین طغان مقطع بداون + ملک عز الدین طغرل قطبی + ملک عز الدین بختیار غوری.

ملک الامراء قره سنقر ناصری. ملک نصیر الدین ایتم بهائی. ملک نصیر الدین ایتم قطبی. ملک حسام الدین اغلبک ملک عز الدین ناگوری. ملک فیروز شمس سالاری شاهزاده خوارزم. ملک علاء الدین جانی یعنی شاهزاده ترکستان + ملک قطب الدین ملک غور و جبال ملک عز الدین. ملک عز الدین. ملک اختیار الدین حسین + ملک تاج الدین سنجر کزلک خان + ملک اختیار الدین ایرانشاه بلکا خلجی. ملک الامراء افتخار الدین امیر کوه + ملک رکن الدین حمزه عبد الجلیل. ملک بهاء الدین ناصری.

اسامی اولاد او: السلطان ناصر الدین. سلطان رضی الدین. سلطان معز الدین بهرامشاه. سلطان قطب الدین محمد ملک جلال الدین مسعود. ملک شهاب الدین محمد. سلطان علاء الدین مسعود شاه سلطان ناصر الدین محمود. سلطان غیاث الدین محمد شاه. سلطان رکن الدین فیروز شاه سلطان ناصر الدین محمود شاه.

راورتی اسمای اولاد او را مطابق فوق باختلاف ذیل آورده: سلطان رضیه ملک جلال الدین مسعود شاه سلطان ناصر الدین محمود شاه لکهنوتی. سلطان علاء الدین مسعود شاه بن رکن الدین فیروز شاه قضات: این اسماء در اصل نیست، در حاشیه مط آمده، و در

راورتنی چنین است: قاضی سعد الدین گردیزی. قاضی جلال الدین غزنوی. قاضی نصیر الدین کاسیلی. قاضی کبیر الدین قاضی لشکر.

ملوک: آنچه بین راورتنی و متن موافقت است، در آخر نامها علامت (+) ماندم، اختلاف این است:

ملک قطب الدین حسین بن علی بن ابی علی ملک غور. ملک عز الدین کبیر خان ایاز. ملک اختیار الدین دولت‌شاه بلکا بن حسام الدین عوض خلجی ملک لکهنوتی. ملک رکن الدین حمزه عبد الملک.

ملک بهاء الدین پولاد ناصری. ملک غور ناصر الدین مادینی شنسبانی. ملک نصیر الدین مردانشاه محمد چاوش. ملک نصیر الدین بیدار (بیدار) چاوش. ملک عز الدین بختیار خلج. ملک نصیر الدین ایتم بهائی. ملک سعد الدین ترخان قطبی. ملک حسام الدین اغلبک ملک اوده. ملک عز الدین علی ناگوری سوالکھی. حواشی این صفحه:

[(۱)] اصل: یجینه؟

[(۲)] اصل: سداکو. متن مطابق پ.

[(۳)] پ: ملک بزرگ ناصری.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۵۲

ملک فیروز شاه ایلتمش [(۱)] شاهزاده خوارزم + ملک جانی شاهزاده ترکستان ملک قطب الدین حسن. ملک غور عز الدین محمد شاه مهدی. ملک عز الدین حمزه عبد الجلیل. ملک عز الدین کبیر خان. ملک تاج الدین سنجر کزلکخان [(۲)] ملک دولت‌شاه خلج ملک لکهنوتی. ملک اختیار الدین محمد برادرزاده ملک الامراء افتخار الدین امیر کوه + ملک عز الدین ناگوری.

دایره فتوح او [(۳)]

فتح بداون (و هزیمت رای مان) + فتح بنارس + [و هزیمت قایماز] فتح حصار رنتپهور + فتح حصار مندور + فتح خراج؟ [(۴)] دیبل. فتح بهار + [فتح بهکر] + فتح ملتان + فتح اچه + فتح سیوستان + فتح دیول + فتح اجین (نگری) + [فتح بیلستان؟] فتح کالیور. فتح [بر] تاج الدین (و گرفتار شدن) + فتح لوهور (و امرای مخالف) + فتح تبرهنده + فتح سرستی + فتح کهرام + فتح مصاف ناصر الدین قباچه + (و هزیمت او) فتح لکهنوتی + فتح ترهت + فتح قنوج [(۵)].

[(۱)] پ: ایلتمش

[(۲)] پ: مانند متن. اصل: الکر للخان.

[(۳)] مط: او، ندارد

[(۴)] پ: صرح دیبل

[(۵)] پ: فتح قهستان. شرح فتوح در اصل مانند متن است، اختلاف مط با اصل چنین است:

فتح جالیور و سنده. فتح در بهنگه. فتح حصار تهنکر + فتح جاجنگر. فتح لکهنوتی کرت دیگر + فتح بهیلسا. فتح خراج و سل؟ فتح الهیر + فتح نندنه + فتح کوخاه و سیالکوت + فتح جهجههر، فتح مالوه + فتوحاتی که پس از ان نشان + گذاشته‌ایم در راورتنی هم آمده، اما آنچه در راورتنی زیاده یا مخالف متن بود اینست:

جالور. فتح بر مخالفان باغ جود. گرفتن قنوج شیر گره و لالیهر یا الیهر؟ گوالیور. گوجه (کوجه) جنجر؟ مندوده یا مده؟ اجمیر. قلعه بهیلسان. آوردن بت مهاکال و انداختن آن در دروازه مسجد دهلی تا مؤمنان بران گذرند.

نوت: در اصل مطالب ذیل نیامده، از مط و راورتنی گرفته میشود:

توقیع مبارک او: الکبریاء الله.

مدت ملک او: بیست و شش سال.

وزیر او: نظام الملک کمال الدین جنیدی.

نام این وزیر بقرار ضبط راورتی: نظام الملک کمال الدین (محمد؟) ابو سعید جنیدی. این وزیر دانشمند که ممدوح محمد عوفی است، و کتب خود را به نام وی اهداء میکند، نام او:

نظام الملک قوام الدین محمد بن ابی سعد الجنیدی است (دیده شود لباب الالباب و جوامع - الحکایات عوفی).

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۵۳

الثانی الملک السعید ناصر الدین محمود بن السلطان [(۱)] [نور الله مرقدہ]

ملک ناصر الدین محمود پسر مهتر [(۲)] سلطان شمس الدین بود علیه الرحمه [(۳)] و او پادشاه فرزانه و عاقل و بخرد [(۴)] و در غایت جلادت و مبارزت و بذل و احسان [بود] و اول اقطاعی که سلطان او را فرمود، خطه هانسی بود و بعد از مدتی در شهر سنه ثلاث و عشرين و ستمائنه، خطه او ده بدو مفوض گشت [(۵)] و آن پادشاه زاده، در آن دیار آثار پسندیده (بسیار نمود) و غزوات بسنت کرد. چنانچه ذکر او بر جولیت و شہامت در عرصه هندوستان منتشر گشت، و بر توه [(۶)] لعین را که صد و بیست و اند هزار مسلمان بر دست (و) تیغ او شہادت یافته بودند بر انداخت، و بدوزخ فرستاد، و کفار متمرّد (ان) که در اطراف زمین او ده بودند قمع و قهر کرد، [(۷)] و جماعتی را منقاد گردانید، و از او ده عزیمت لکهنوتی کرد، و لشکر (های) هندوستان، بفرمان اعلی نامزد (او) شد، و ملوک نامدار چنانچه بولان و ملک علاء الدین جانی همه در خدمت او بطرف لکهنوتی رفتند، و سلطان غیاث الدین عوض خلجی بر عزیمت دیار بنگ، از لکهنوتی لشکر برده بود، و مرکز خالی گذاشته.

چون ملک سعید ناصر الدین با لشکرها، بدان [(۸)] طرف رسید، بسنکوت (و شهر لکهنوتی) او را مسلم شد، و چون خبر به (سلطان) غیاث الدین عوض خلجی رسید، از موضعی که بود، روی به لکهنوتی نهاد، و ملک ناصر الدین با لشکرها پیش [او] باز رفت، و او را منهزم گردانید، و غیاث الدین را با جمله امراء و اقرباء، و امراء خلج، و خزاین و پیلان بدست آورد، و غیاث الدین را

[(۱)] راورتی: ملک السعید ناصر الدین محمود شاه بن سلطان شمس الدین ایلتمش.

[(۲)] مط: بزرگتر

[(۳)] مط: علیهما

[(۴)] مط: عالم و عاقل بود، و در

[(۵)] مط: شد

[(۶)] مط: بر توه؟ راورتی: بر توه، بریتو. پ: بر بلوه. در کمبرج هستری آف اندیا (۳: ۵۴) این شخص راجه کشور که مه روپه شمرده شده، شاید نام اصلی وی بریتهو باشد، زیرا روایات محلی رنگپور یک نفر راجه بزرگی را بنام بریتهو می شناسد، که در بهیتار گره بنگال غربی حکمرانی داشت (قرن ۱۳) و بقایای مخروبه پایتخت او تاکنون بطول ۴ میل و عرض دو میل افتاده‌اند که مارتن در کتاب هند غربی (۳: ۴۳۳) و گزیتیر هند (ج ۸ و ۲۱) از آن ذکری دارند، و رنگپور را جزوی از کامروپ قدیم می شمارند (حواشی هودیوالا بر ایلوت ۲: ۲۷۰)

[(۷)] مط: بر انداخت

[(۸)] اصل: بران. مط: بدان.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۵۴

بقتل رسانید، و خزاین او را ضبط کرد [(۱)]، و آنجا تمامت علماء و سادات و زهاد (و اتقیا) و اهل خیر دار الملک دهلی و سایر قصبات را بوجه (تحف) انعام [(۲)] فرستاد و چون تشریفات دار الخلافه، بحضرت سلطان شمس [الدنیا] و الدین طاب ثراه رسید از آنجمله یک تشریف گرانمایه با چتر لعل، بطرف لکهنوتی فرستاد [و] ملک ناصر الدین علیه الرحمه، بدان چتر و تشریفات [(۳)] و اکرام مشرف گشت و همکنان را از ملوک و اکابر (ممالک) هندوستان بطرف او نظر بود [(۴)]، که وارث مملکت [(۵)] شمسی او باشد، فاما تقدیر آسمانی بحکم العبد یدبر و الله یقدر، باندیشه خلق راست نیاید [(۶)] بعد از یک سال و نیم زحمت و ضعف، بذات عزیز او راه یافت و برحمت حق تعالی پیوست. و چون خبر وفات او بحضرت دهلی رسید، جمله خلائق بر فوت او اضطراب نمودند. حق تعالی سلطان اسلام ناصر الدین [(۷)] محمود را چنانچه وارث اسم و لقب اوست، وارث اعمار جمله ملوک و سلاطین گرداناد [(۸)] .

الثالث سلطان رکن الدین فیروز شاه [(۹)]

سلطان رکن الدین (فیروز شاه) پادشاه کریم و خوب منظر بود، و حلم و مروت بکمال داشت، و در بذل و عطا ثانی حاتم بود، و والده او خداونده جهان شاه ترکان کنیزک (ترک) بود و مهتر جمله حرمه‌اء سلطانی بود، و آن ملکه را صدقات و احسان و خیرات، در حق علماء و سادات و زهاد بسیار بود.

سلطان رکن الدین در شهور سنه خمس و عشرين و ستمائۀ اقطاع بداون یافت و چتر سبز. و عین الملک حسین [(۱۰)] اشعری که وزیر [ممالک] ملک ناصر الدین قباچه بود، در این وقت و زیر سلطان رکن الدین شد، و چون سلطان شمس الدین از فتح کالیور [(۱۱)] بحضرت باز آمد، ممالک لوهور که تختگاه خسرو ملک بود بسطان رکن الدین داد، و چون سلطان در آخر لشکری از طرف بنیان

[(۱)] مط: در ضبط آورد، و از آنجا

[(۲)] مط: انعامات

[(۳)] مط: تشریف

[(۴)] مط: ممالک هند بدو نظر بود.

[(۵)] اصل: ملکی شمسی او باشد. اینجا در نسخه اصل ۱۳ سطر مبحث سلطان رکن الدین از کلمات: سلطان رکن الدین مکاوحت آغاز نهاد. تا: میان بازار شهر میراند بیجا آمده، قرار مط بموقع اصلی آن رد شد که در آنجا هم اشارت میرود.

[(۶)] اصل: تا بقدر آسمانی العبد یدبر الله بقدر اندیشه خلق راست نیامد؟

[(۷)] اصل ناصر الدین محمود

[(۸)] مط: اوست ارث و جمله ملوک و سلاطین و دولت گرداناد بحق حقه

[(۹)] راورتی: بن سلطان ایلتمش

[(۱۰)] در یکی از نسخ ماخذ مط: عین الدین. راورتی: مانند متن

[(۱۱)] مط: از کالیور فتح آن قلعه و بلاد بحضرت راورتی: فتح گوالیار.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۵۵

و آب سند باز آمد، رکن الدین را با خود بحضرت آورد، که خلق را نظر بر وی بود چون بعد از ملک ناصر الدین محمود، مهتر

پسران (سلطان) بود. چون سلطان شمس الدین از تخت دنیا بملک آخرت خرامید، باتفاق ملوک و اکابر مملکت سلطان رکن الدین بتخت نشست، و در سه شنبه بیست و یکم ماه شعبان [(۱)] سنه ثلاث و ثلاثین و ستمائیه، تاج و تخت از فرو بهاء او زیب و زینت گرفت، همکنان بجلوس او شادمانه [(۲)] شدند (و تشریفات پوشیدند) چون ملوک از حضرت مراجعت کردند، رکن الدین در خزاین بکشاد و بعشرت مشغول شد، و در بذل اموال بیت المال به ناموضع [(۳)] افراط نمودن گرفت. از غایت حرص که بر عشرت و لهو داشت، مصالح ملکی و امور مهممل ماند [(۴)]، و والده او شاه ترکان، در حل و عقد ملک تصرف کردن [(۵)] گرفت، و فرمان میداد. و چون در حیات سلطان شمس الدین از دیگر حرما غیرت و رشک دیده بود، بحرما مضرت رسانید [(۶)]، و بعضی ازیشان بظلم [(۷)] و تعدی، باطل و هلاک کرد و خاطر اهل مملکت، از عهد ایشان غبار گرفت، و با آن حرکات پسر سلطان را (که او را) قطب الدین لقب بود، و پسر شایسته [و امیدوار بود] هر دو چشم او را بفرمود، تا میل کشیدند، بعد [از] آن بقتل رسانید، مخالفت ملوک، بدین سبب ظاهر شد [(۸)]. ملک غیاث الدین محمد شاه (بن سلطان) [(۹)] که در سن کمتر از رکن الدین بود، در او ده مخالفت نمود و خزاین لکهنوتی را (که) بحضرت می آوردند تصرف میکرد و بعضی از قصابات (هندوستان) را نهب و تاراج گردانید [(۱۰)] و ملک عز الدین سالاری که مقطع بداون بود، عصیان ظاهر کرد، و از اطراف دیگر ملک علاء الدین جانی که مقطع لوهور بود، و ملک عز الدین کبیرخانی

[(۱)] مط: روز سه شنبه ۲۹ شعبان یکی از مأخذهای مط: شب سه شنبه ۲۱ شعبان. در نسخ راورتی هر دو صورت منقولست، طبقات اکبری: شنبه ۶۳۳ هـ.

[(۲)] مط: شادمان شدند

[(۳)] مط: در غیر موضع. پ: مانند متن

[(۴)] مط: حرص او بر عشرت و لهو کار ملک و مصالح دولت و انتظام امور سلطنت مختل ماند و والده

[(۵)] مط: نمودن گرفت

[(۶)] مط: بدان جماعت اهل حرم مضرت

[(۷)] اصل: تظلم

[(۸)] مط: بدین وسایل ظاهر شدن گرفت

[(۹)] راورتی: بن سلطان شمس الدین.

[(۱۰)] مط: کرد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۵۶

والی ملتان، و ملک سیف الدین کوچی مقطع هانسی با هم جمع شدند [(۱)] و طریق مخالفت و تمرد آغاز نهادند.

سلطان رکن الدین بر عزیمت دفع ایشان، از حضرت لشکر بیرون آورد و وزیر مملکت، نظام الملک محمد جنیدی هراس خورد، و از کیلوکهری بطرف کول [(۲)] رفت، و از آنجا با ملک عز الدین محمد سالاری پیوست (و) هر دو به ملک جانی و کوچی پیوستند، و سلطان رکن الدین بطرف کهرام لشکر برد. امراء ترک و بندگان خاص که در خدمت قلب بودند شیعه کردند و در حوالی منصور پور و تراین، تاج الملک محمود دبیر و مشرف [(۳)] ممالک و بهاء الملک حسین اشعری، و کریم الدین زاهد، و ضیاء الدین [(۴)] پسر نظام الملک جنیدی و نظام الدین شرقانی، و خواجه رشید الدین مایکانی [(۵)] و امیر فخر الدین دبیر و جماعت [(۶)] کارداران تازی یک را شهید کردند.

در ربیع الاول سنه اربع و ثلاثین و ستمائیه، در شهر سلطان رضیه که دختر بزرگتر سلطان بود، با مادر [(۷)] سلطان رکن الدین

مکاوحت آغاز نهاد رکن الدین بضرورت، طرف دهلی بازگشت، مادر رکن الدین قصد سلطان رضیه کرد، تا او را بگیرد و باطل کند [(۸)]، خلق شهر خروج کردند، او قصر دولت خانه را حصار گرفت و مادر رکن الدین را بگرفت. و چون رکن الدین به کیلوکهری رسید، فتنه در شهر ظاهر شده بود، و مادر او گرفتار گشت [(۹)] قلب امراء ترک همه در شهر آمدند، و بخدمت سلطان رضیه پیوستند و سلطان رضیه را بیعت کردند و بر تخت نشاندند.

چون بر تخت نشست، فوجی از بندگان ترک و امراء به کیلوکهری فرستاد تا سلطان رکن الدین را بگرفتند و بشهر آوردند و مقید گردانید و محبوس کرد

[(۱)] مط: و از طرف دیگر ملک عز الدین کبیر خان مقطع ملتان و ملک سیف الدین کوچی مقطع هانسی و ملک علاء الدین مقطع لوهور با هم جمع شدند. راورتی: ملک عز الدین کبیر خان ایاز والی ملتان، و ملک سیف الدین کوچی مقطع هانسی، و ملک علاء الدین جانی مقطع لوهور

[(۲)] اصل: و از کیلوکهری در لوک رفت. مط و راورتی: مانند متن. پ: از کیلوکهری در کول رفت

[(۳)] پ: مشرق.

[(۴)] مط: ضیاء الملک.

[(۵)] مط: مالکانی. راورتی: مایکانی

[(۶)] مط:

امیر فخر الدین و دیگر جماعت.

[(۷)] سطور ما بعد تا علامت (+) سطر ۹ صفحه ۴۵۷ در اصل یک و نیم صفحه پیش رفته، و در مبحث ناصر الدین محمود طوری که اشارت رفت خلط گردیده، بقرار (مط) بموقع خود نوشته شد

[(۸)] مط: و هلاک کند

[(۹)] مط: آمد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۵۷

و هم دران حبس برحمت حق پیوست و آن حادثه و قید روز یکشنبه هژدهم ماه ربیع الاول سنه اربع و ثلاثین و ستمائنه بود و ملک او شش ماه و بیست و هشت روز بود.

سلطان رکن الدین در سخا و عطا حاتم ثانی بود او کرد از بذل [(۱)] اموال و تشریفات وافره و کثرت عطایا، در هیچ عهد هیچ پادشاه نکرد فاما علت آن بود: که میل او بکلی بطرف لهُو و طرب و نشاط بود و در فساد و عشرت ایلاع تمام داشت و اکثر تشریفات و انعامات او به جماعت مطربان و مسخرگان و مخثان بود و زرباشی او تا بحدی بود که مست بر (پشت) پیل نشسته میان بازار شهر میراند+ و تنگه‌های [(۲)] زر (سرخ) میریخت تا خلق میخندید [(۳)] و نصیب میگرفتند و بر لعب و سواری پیلان حرص تمام داشت و جمیع پیلبانان را از دولت و احسان او نصیب تمام بود، و در طبع و مزاج او ایذاء هیچ آفریده نبود، و همین معنی سبب زوال ملک او شد، که پادشاهان را همه معانی [(۴)] باید. عدل باید، تا رعیت آسوده ماند، و احسان باید تا حشم آسوده ماند، و لهُو و طرب و مجانست با ناجنسان و خبیثان موجب زوال مملکت گردد، عفی الله عنهم [و علی] (سلطان ناصر الدین و الدین را در جهاننداری بقا باد، آمین رب العالمین).

سلطان رضیه طاب مرقدها پادشاه بزرگ و عاقل و عادل کریم و عالم نواز و عادل و عدل گستر و رعیت پرور و لشکر کش بود، بهمه اوصاف گزیده که پادشاهان را باید موصوف بود [(۶)] اما از حساب مردان در خلقت نصیبی نیافته بود. این همه صفات [(۷)] گزیده چه سودش داشت؟ [(۸)] رحمها الله.

در عهد پدر خود، سلطان سعید [شهید شمس الدین و الدین] طاب تراهم فرمانده بود و با عظمت بسیار، بسبب آنچه مادر او [ترکان خاتون] بزرگتر حریمهای اعلی بود، و مقام او در قصر دولت خانه و کوشک فیروزی بود.

[(۱)] اصل: و آنچه از کردار بذل.

[(۲)] اصل: و یگه [؟] زر.

[(۳)] مط: بر می چیدند و نصیب

[(۴)] مط: همه معنی جمع باید تا رعیت آسوده ماند، احسان باید تا حشم آسوده ماند، لهو و طرب و مخالطت را ناجنسان و خسیسان موجب

[(۵)] راورتی: بنت سلطان ایلتمش

[(۶)] مط: را باید داشت اما

[(۷)] اصل: صفت.

[(۸)] مط: چه سودش کند.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۵۸

و چون سلطان در ناصیه او آثار دولت و شهامت میدید، اگر چه دختر بود و مستوره بعد آنکه از فتح کالیور مراجعت فرمود، تاج الملک محمود دبیر را رحمه الله، که مشرف مملکت بود فرمان داد: تا او را ولایت عهد نبشت [(۱)] و ولی عهد سلطنت کرد، و در وقت نبشتن آن فرمان، بندگان دولت که بحضرت سلطنت او قربتی داشتند، عرضه داشت کردند: که با وجود پسران بزرگ که سلطنت را شایانند، دختر را پادشاه اسلام و ولی عهد میکند [(۲)] چه حکمت است؟ و نظر پادشا (ها) نه بر چه معنی است؟ این اشکال را از خاطر بندگان رفع فرماید، که بندگان این معنی لایق نمی نمایند. سلطان فرمود: که پسران من بعشرت و جوانی مشغول باشند، و هیچکدام تیمار مملکت ندارند. و ازیشان ضبط ممالک نیاید شما را بعد از فوت من معلوم گردد (که) ولایت عهد را هیچ یک لایقتر ازو نباشند [(۳)]، و حال همبرین جمله [(۴)] بود، که آن پادشاه سعید دانا فرمود (ه بود) علیه الرحمه. و باز چون سلطان رضیه بتخت ملک بنشست، همه کارها بقانون اصل باز آمد، اما وزیر مملکت نظام الملک جنیدی موافقت نمود، و ملک جانی و ملک کوچی و ملک کبیر خان [(۵)] و ملک عز الدین محمد سالاری، و نظام الملک از اطراف بر در شهر دهلی جمع شدند، و با سلطان رضیه مخالفت آغاز نهادند، و آن مکاوحت بتطویل انجامید و در این وقت ملک نصره الدین تاییسی [(۶)] [تازی] معزی مقطع او ده بود، از آن طرف با لشکر خود، بر عزیمت مدد سلطان رضیه بحکم فرمان، روی بحضرت دهلی نهاد، چون آب گنگ عبره کرد، و ملوک مخالف بر در دهلی بودند، مغافصه او را استقبال کردند و بدست آوردند [ش] رنجوری بر وی غالب شد، و او برحمت حق پیوست، و توقف مخالفان بر در دهلی دیر کشید.

چون دولت سلطان رضیه و اقبال او روی در تزايد داشت، سلطان از شهر بیرون آمد، و به موضعی بر لب آب جون سراپرده نصب فرمود و میان امراء ترک که در موافقت رکاب سلطان بودند، و میان ملوک مخالف بکرات مقاتله افتاد و به آخر صلح شد اما بطریق حیل و لطایف تدبیر [(۷)] ملک عز الدین محمد سالاری

[۱] مط: بنوشت

[۲] مط: میگرداند

[۳] مط: هیچیک ازو لایق تر نباشد

[۴] مط: همبران

[۵] اصل: کیخان. راورتی: کبیر خان ایاز

[۶] اصل: تانشی. مط: و پ: نصیر الدین تابشی یا نصرت الدین. راورتی: نصرت الدین تاییسی

[۷] اصل: بطریق جنگ و لطان تدبیر؟

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۵۹

و ملک عز الدین کبیر خان ایاز در خفیه بطرف سلطان شدند و شبی بر در سراپرده جمع گشتند، بران قرار که: ملک جانی و ملک کوچی و نظام الدین جنیدی را طلب کنند و محافظت [(۱)] و مقید گردانند، تا فتنه تسکین پذیرد. آن ملوک را چون معلوم شد، منهزم از لشکرگاه خود برفتند. سواران سلطانی تعاقب نمودند، ملک کوچی و برادرش فخر الدین بدست آمدند، و بعد از آن در حبس شهید شدند، و ملک جانی بحدود پایل و در موضع نکوان [(۲)] شهادت یافت، و سر او بحضرت آوردند. نظام الملک جنیدی در کوه [سرهند] [(۳)] بردار رفت، و بعد از مدتی همانجا برحمت حق تعالی پیوست. چون کار دولت رضیه منتظم شد، وزارت بخواجه مهذب داد، که نایب نظام الملک بود، و لقب او هم نظام الملک کرد، نیابت لشکر بملک سیف الدین ایبک بهتو [(۴)] داد، و لقب او قتلغ خان شد، و ملک کبیر (خان) [(۵)] را اقطاع لوهور دادند، و مملکت آرام گرفت، و دولت را بسطت ظاهر شد، و از ممالک لکهنوتی تا دیول همه ملوک و امراء انقیاد نمودند. ناگاه ملک ایبک بهتو [(۶)] برحمت حق پیوست، نیابت بملک قطب الدین حسن غوری داد، و او را نامزد حصار

[۱] مط: و مخاطب و مقید

[۲] در اصل و پ و مط: بحدود بابل و در نکوان (بکوان) حاشیه مط: موضع یکوان. راورتی: پایل و نکوان، در حاشیه گوید: که ایلوت و برگس این نام را از فرشته ببول نوشته‌اند، مگر پایل به کسره یا فتحه ثالث نام جائیست باستانی که قلعه شکسته کهن دارد بر سر یکی از راههای دهلی تا لودهیانه، اما نام دیگر بتفاوت نسخ: نکاوان، نگاوان، و در اکثر نکوان، و در یک نسخه: یکوان آمده آئین اکبری پایل را از توابع سهند صوبه دهلی می‌شمارد (ص ۲۹ ج ۲) پایل اکنون در ۳۴ میلی شمال غربی شهر پتیاله هند واقع است بعرض ۳۰ درجه و ۴۰ دقیقه شمالی و طول ۷۶ درجه و ۵ دقیقه شرقی، نکوان بفتح‌تین قریه کوچکی است در جوار پایل ریاست پتیاله (گزیتیر هند ۱۹: ۳۱۶)

[۳] اصل: سرمند. پ: برهند. حاشیه مط: کوه سرهند بردار (در فرشته سرمور). راورتی:

کوه‌های سرمور بردار در احوال سلطان ناصر الدین سال نهم کوهپایه بردار و بجنور آمده که هودیوالا در حواشی ایلوت (۲: ۷۳۲) بردار را مصحف هر دو را شمرده و گوید که در وادی جنوب سواکک واقع است، و سرمور هم همین سواکک کنونی است و بجنور هم در ۴۰ میلی جنوب هر دوار افتاده، وی گوید: که ممکن است بردار مصحف رود را (هیمالیا) باشد.

[۴] اصل: ملک یوسف الدین، مط و پ: مانند متن. راورتی: ملک سیف الدین ایبک بیهق یا بهتو که هر سه صورت در نسخ خطی آمده، ولی وی بیهق را در متن برگزیده.

[۵] راورتی: ملک عز الدین کبیر خان ایاز.

[۶] اصل: سلطان ایبک بهتو. مط: مانند متن. راورتی: ملک سیف الدین ایبک بیهق مرد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۶۰

رتبه‌ور کرد، که هندوان بعد از فوت سلطان سعید مدتی آن قلعه (و حصار) را محصر گردانیدند [(۱)] ملک قطب الدین لشکرها بدان طرف برد، و امراء اسلام را از حصار بیرون آورد، [و قلعه] (و حصار) را بیران [(۲)] کرد، و بحضرت باز آمد. در این وقت ملک اختیار الدین ایتکین امیر حاجب شد، و ملک [(۳)] جمال الدین یاقوت را که امیر آخر [(۴)] بود، بخدمت سلطان قربتی افتاد، چنانچه ملوک و امراء ترک را از ان قربت غیرت آمدن گرفت، و چنان اتفاق افتاد، که سلطان رضیه از لباس عورات و پرده بیرون آمد و قبا بست و کلاه نهاد، و در میان خلق ظاهر شد، و بر پشت پیل در وقت بر نشستن، همه خلق او را ظاهر میدیدند، و درین وقت لشکرها بطرف کالیور نامزد فرمود، و انعامات و افره فرستاد. چون مجال مقاومت نبود، داعی دولت قاهره منهاج سراج، در موافقت مجد الامراء [(۵)] ضیاء الدین جنیدی که امیر داد کالیور بود، با دیگر معارف، در غره شعبان سنه خمس و ثلاثین و ستمائۀ، از قلعه محروسه کالیور [(۶)] بیرون آمد و بحضرت دهلی پیوست، و در ماه شعبان (همین سال) سلطان رضیه علیها الرحمه [(۷)] مدرسه ناصریه در حضرت با قضاء کالیور بدین [(۸)] داعی مفوض فرمود تقبل الله منها.

و در شهر سنه سبع و ثلاثین و ستمائۀ، ملک عز الدین کبیر خان که مقطع لوهور بود، مخالفت آغاز نهاد، و سلطان رضیه از دهلی لشکر بدان طرف برد، و امراء تعاقب نمودند، و به آخر صلح شد، و خدمت کرد و خطه ملتان که ملک قراش [(۹)] داشت، بملک عز الدین کبیر خان [(۱۰)] مفوض گشت، و سلطان رضیه روز پنجشنبه نوزدهم ماه رمضان [(۱۱)] سنه سبع و ثلاثین (و ستمائۀ) بحضرت باز آمد. ملک - التونیه [(۱۲)] که مقطع تبرهنده [(۱۳)] بود مخالفت آغاز نهاد، و در سر بعضی از امراء حضرت با او یار بودند. سلطان رضیه روز چهارشنبه نهم ماه (رمضان) همین سال، از حضرت با لشکرها قلب، روی بدفع فتنه التونیه نهاد

[(۱)] مط: کرده بودند.

[(۲)] مط: ویران، ولی بیران بیای مجهول بمعنی ویران لهجه بومی افغانستان است، که در پنینتو هم مستعمل ولی بمعنی مدهوش است، در مورد عمرانات معنی ویران و خراب دارد.

[(۳)] مط: امیر

[(۴)] مط: آخور

[(۵)] اصل: مجد الامر

[(۶)] راورتی: گویار

[(۷)] اصل: علیه الرحمه

[(۸)] اصل: برین

[(۹)] راورتی: ملک اختیار الدین قراش خان ایتکین

[(۱۰)] راورتی: کبیر خان ایاز

[(۱۱)] مط: شعبان راورتی کذا.

[(۱۲)] راورتی: ملک اختیار الدین التونیه.

[(۱۳)] حبیب السیر: سرهند؟ فرشته: بهتند

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۶۱

بطرف تبرهنده. چون بدان موضع رسید، امراء ترک خروج کردند، امیر جمال الدین یاقوت حبشی را شهید کردند، و سلطان رضیه را بگرفتند و مقید کردند، و بقلعه تبرهنده فرستادند، و از حوادثی [(۱)] که در اوایل عهد سلطان رضیه افتاد، بزرگتر آن بود: که

قراطمه و ملاحده هندوستان، باغراء شخصی دانشمند گونه، که او را نور ترک [(۲)] گفتندی، از اطراف ممالک هندوستان چون گجرات و ولایت سند، و اطراف دارالملک دهلی و سواحل جون و گنگ [(۳)] در دهلی جمع شدند، و در سر با هم بیعت کردند، باغراء (آن) نور ترک قصد اسلام کردند، و این نور ترک تذکیر میگفت، و او باش خلق با او جمع شدند، و علماء اهل سنت و جماعت را ناصبی میگفت، و مرجی نام میکرد و خلق عوام را بر عداوت طوایف علماء مذهب ابو حنیفه و شافعی تحریض [(۴)] می نمود، تا میعادى نهادند، و تمامت طوایف ملاحده و قراطمه، روز جمعه ششم ماه رجب سنه اربع و ثلاثین و ستمائنه، بقدر یک هزار مرد با سلاح و با شمشیر و سپر (و تیر به) دو فوج شده، به مسجد جامع دهلی در آمدند، یک فوج بطرف حصار نو، بدر مسجد جامع از طرف شمالی در آمدند و فوج دوم از میان بازار بزازان بدر مدرسه معزی بر ظن آنکه این مسجد جامع است در آمدند، و از هر دو طرف تیغ در مسلمانان بگرفتند [(۵)] و خلق بسیار بعضی به تیغ آن ملاحده، و بعضی بزیر پای خلق شهید شدند چون نفیر از میان خلق بواسطه آن فتنه برآمد، مبارزان حضرت چنانچه نصیر الدین ایتمر [(۶)] بلارامی رحمه الله، و امیر ناصری [(۷)] شاعر، و دیگر مردان با سلاح از طرف مناره جامع سوار شدند، و با جوشن، و برگستوان [(۸)] و خود و نیزه و سپر مرتب در آمدند، و تیغ در ملاحده گرفتند، و مسلمانانی که بر بالای مسجد جامع بودند سنگ و خشت روان کردند، و جمله ملاحده و قراطمه را بدوزخ فرستادند

[(۱)] اصل، و از حوالی

[(۲)] راورتی: نور الدین ترک، درباره این شخص ر ک: ۶۵

[(۳)] اصل:

و سواجیل و گنگ. راورتی و مط: مانند متن

[(۴)] اصل: تحریض

[(۵)] مط: نهادند.

[(۶)] مط: ایتم

[(۷)] مط: و امیر امام ناصر شاعر راورتی و امیر امام ناصر شاعر، خواجه ابو نصر متخلص به ناصری از دودمان ابو سعید ابو الخیر و از مهنه خراسان بود و ازینجا بدلهلی رفت و بحضور و قطب الدین بختیار کاکلی رسید و بعد از آن بدر بار التمش رفت و در صله یک قصیده مدحیه ۵۳ هزار تنگه انعام یافت (فوائد الفواد ص ۲۱۳، سیر العارفين، منتخب بداونی ۱: ۶۵) ممکن است ناصری مذکور در آتشکده آزر همین شخص باشد (اوریشتل کالج مگزین (۱۹۳۹ م)

[(۸)] مط: در مسجد جامع سوار با سلاح تمام از جوشن و برگستوان.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۶۲

و آن فتنه بیارامید. و الحمد لله على نعمة الاسلام و الامام و عزة الايمان [(۱)].

و چون رضیه را به محروسه تبرهنده محبوس کردند، ملک التونیه او را عقد کرد، و در حباله خود آورد، و بطرف دهلی لشکر کشید، تا کرت دیگر، مملکت را ضبط کند، و ملک عز الدین محمد سالاری، و ملک قراکش از حضرت تخلف نموده بودند، و به نزدیک ایشان رفته، سلطان معز الدین به تخت نشسته بود، و اختیار الدین ایتکین (امیر حاجب) شهید شده، و بدر الدین سنقر رومی امیر حاجب گشته، و در ماه ربیع الاول [(۲)]، سنه ثمان و ثلاثین و ستمائنه سلطان معز الدین [(۳)] لشکر [از] دهلی بدفع ایشان بیرون برد سلطان رضیه و التونیه [(۴)] منهزم شدند، و چون به کیتل [(۵)] رسیدند، لشکریکه با ایشان بودند، همه تخلف نمودند. سلطان رضیه و التونیه [(۶)] بدست هندوان گرفتار گشتند و هر دو شهید شدند [(۷)]. و هزیمت ایشان بیست و چهارم ماه ربیع-

الاول، و شهادت سلطان رضیه، روز سه شنبه بیست و پنجم ماه ربیع الاول [(۸)] سنه ثمان و ثلاثین و ستمائیه بود، و مدت ملک او سه سال و شش روز [(۹)] بود.
حق تعالی پادشاه ما را تا قیام قیامت باقی دارد.

الخامس السلطان معز الدینا و الدین بهرامشاه بن السلطان [(۱۰)]

سلطان معز الدین بهرامشاه علیه الرحمه، پادشاه قاهر بود و بیباک، و پر دل و خونریز (اما) چند اخلاق گزیده و اوصاف پسندیده داشت [(۱۱)] در ذات خود شرمگین و بی تکلف بود. هرگز از حلی و حلل، که آئین پادشاهان دنیا باشد (با خود) نداشتی، و در کمر و ساخت و علم باین زینتها [(۱۲)] رغبت نمودی. چون سلطان رضیه را در قلعه محروسه تبرهنده مقید کردند، امیران و ملوک باتفاق، مکتوبات بحضرت دهلی فرستادند و سلطان معز الدین را روز دوشنبه بیست و هفتم ماه رمضان

[(۱)] مط: علی نعمه الامان و عزه الايمان

[(۲)] در یکی از نسخ ماخذ مط: ربیع الآخر

[(۳)] راورتی معز الدین بهرامشاه

[(۴)] راورتی: رضیه و ملک اختیار الدین التونیه

[(۵)] مط: کیتهل

[(۶)] راورتی: ملک التونیه

[(۷)] مط: گشتند

[(۸)] مط: ربیع الآخر، در نسخ راورتی: هر دو صورت

[(۹)] راورتی: ۳ سال ۶ ماه ۶ روز و این صحیح است.

[(۱۰)] راورتی: بن سلطان ایلتمش مط: معز الدین بهرامشاه

[(۱۱)] مط: و خونخوار اما چند اوصاف گزیده و اخلاق پسندیده داشت

[(۱۲)] مط: مانند متن. اصل: و ساخت و باولی و جرغ و آئین اینها رغبت ... پ: باشد ندانستی و در کمر و ساخت او باولی و جرغ و آئین اینها رغبت.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۶۳

سنه سبع و ثلاثین و ستمائیه بر تخت سلطنت نشاندند. و چون ملوک و امراء و سایر حشم بشهر باز آمدند، روز یکشنبه پانزدهم ماه شوال همین سال در دولتخانه بر سلطنت [او] بیعت عام دادند، بشرط نیابت اختیار الدین ایتکین. دران روز کاتب این سطور، بعد از بیعت، بوجه تهنیت سلطنت، در فصلی [(۱)] و دعائی این قطعه عرضه داشت:

نظم

زهی در شان تو منزل ز لوح آیات سلطانی بین [(۲)] در رایت شاهی، علامات جهانبانی

معز الدین و الدینا، مغیث الخلق بالحقى! [(۳)] سلیمان سانت در فرمانست هم انسى و هم جانی

اگر [(۴)] سلطانی هند است، ارث دوده شمسی بحمد الله ز فرزندان، توئی الشمس [(۵)] را ثانی

چو دیدندت همه عالم که بر حق وارث ملکی! درت را قبله گه کردند، هم قاصی و هم دانی

چو منهاج سراج اینست خلقان را دعای تو: که یا رب بر سریر ملک [او] دولت جاودان مانی

بعهدت راست چون نیزه چنان گردد همه عالم که جز بر طره [(۶)] پرچم نه‌ببند کس پریشانی و چون اختیار الدین ایتکین نایب شد، بحکم نیابت، تمامت اموال مملکت در ضبط آورد، و حل و عقد ممالک را (به) موافقت وزیر نظام الملک محمد عوض مستوفی در تصرف آورد، و چون مدت یک دو ماه بر آمد، این معنی بر ظاهر سلطان معز الدین گران می‌آمد، همشیره سلطان که در حکم [پسر] قاضی نصیر الدین بوده بود [(۷)] و خلع افتاده، در حکم خود آورد، و نوبت سه گانه و یک زنجیر پیل [(۸)]، بر در سرای

[(۱)] مط: در فضل و دعا این قطعه عرض داشت

[(۲)] اصل و پ: مبین

[(۳)] مط: تا خلقی

[(۴)] پ: این بیت ندارد.

[(۵)] مط: التمش ثانی. اصل: مانند متن. شاید: تویی التمش ثانی باشد. درباره نظیر این قصیده (رک: ۶۶)

[(۶)] مط: در طره

[(۷)] مط: بوده و خلع. در یکی از نسخ ماخذ مط و راورتی: پسر قاضی ...

[(۸)] اصل: و نوبت سگانه یگانه و یک.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۶۴

خواجه نصب کرد، و روتق کار [(۱)] و نفاذ امراء (او) بداشت، تا محرم سنه ثمان و ثلاثین و ستمائیه، ناگاه روز دوشنبه هشتم ماه محرم در قصر سپید بامر [(۲)] سلطان تذکیری بود، بعد از تذکیر سلطان معز الدین دو نفر ترک مست را برسم فدایی از بالا (ی قصر) فرو فرستاد، تا در پیشگاه صنفه بار قصر سپید، اختیار الدین ایتکین را بزخم کار (د) شهید کردند. وزیر نظام الملک مهذب الدین را بر پهلو دو زخم کارد زدند، اما چون اجل او نیامده بود، از پیش ایشان بیرون شد، و ملک بدر الدین سنقر امیر حاجب شد، و امور مملکت در ضبط آورد، و چون سلطان رضیه و التونیه [(۳)] از تبرهنده عزیمت دهلی کرد، و آن اندیشه باز نخواند و منهزم گشت، و سلطان رضیه و التونیه بر دست هندوان شهادت یافتند، چنانچه پیش ازین تحریر یافته است، کار بدر الدین سنقر، طراوت کلی گرفت، و هم بسبب آنچه در نفاذ اوامر خود و ضبط مصالح ملکی بی اجازت سلطان (عالی) بود و بر وزیر نظام الملک مهذب الدین تفوق میجست و فرمان میداد، و وزیر در سر مزاج سلطان را بر بدر الدین (سنقر) متغیر (می) گردانید، چنانچه مزاج او [(۴)] با او تفاوت پذیرفت، بدر الدین سنقر چون این معنی دریافت از سلطان خایف شد، میخواست: تا سلطانرا بوجهی رفع [(۵)] کند، و یکی از برادران سلطانرا بتخت نشاند. روز دوشنبه هفدهم ماه صفر سنه تسع و ثلاثین و ستمائیه، در وثاق صدر ملک تاج الدین علی موسوی، که مشرف ممالک بود، بدر الدین سنقر، جماعت صدور و اکابر حضرت را جمع کرد چنانچه قاضی ممالک جلال الدین کاشانی، و قاضی کبیر الدین، و شیخ محمد شامی و دیگر امراء چون جمع شدند، و در کار انقلاب ملک، تدبیری کردند و صدر الملک را بنزد [یک] وزیر نظام الملک (مهذب الدین) فرستادند تا حاضر شود، و باتفاق او کار کلی به آخر رسانند. یکی از مقربان و معتمدان سلطان، بنزدیک وزیر بود، که صدر ملک بوثق وزیر آمد، حدیث آمدن صدر الملک چون وزیر بشنید، آن معتمد سلطان را

[(۱)] مط: و روتق گاه.

[(۲)] مط: بام سلطان. راورتی: سپید نام سلطان. وی گوید: که در نسخ خطی هر دو صورت آمده، و ایلویوت ج ۲ ص ۳۳۸ نیز به Whiteroof ترجمه کرده، ولی بنظر من صورت متن این کتاب اقرب بصواب خواهد بود.

[۳] اصل: رضیه بالتونیه

[۴] مط: مزاج سلطان با او

[۵] مط: دفع.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۶۵

در موضعی که سخن ایشان بشنیدی مخفی گردانید، تا صدر الملک در آمد و حدیث تغییر سلطنت و استدعا (به مهذب وزیر) باز گفت. خواجه [مهذب] جواب داد: که شما را باز باید گشت، تا من تجدید وضو کنم در عقب بخدمت اکابر شتابم. چون صدر الملک باز گشت [۱]، معتمد سلطان را (بیرون آورد) و گفت: (آنچه صدر الملک گفت شنیدی) زود برو و بخدمت سلطان عرضه دار! صواب آنست: که سلطان برنشیند، و بر سر آن جمع آید [۲]، تا ایشان متفرق شوند، و چون آن [۳] معتمد بخدمت سلطان آمد و عرضه داشت، سلطان در حال سوار شد، و آن جمع [۴] پریشان گشت، و بدر الدین سنقر، بحضرت سلطان پیوست، سلطان باز گشت و در بارگاه بار داد، و بدر الدین سنقر را همان ساعت فرمان شد: تا به طرف بداون رود، و آن خطه اقطاع او باشد، قاضی جلال الدین کاشانی از قضا معزول گشت، و قاضی کبیر الدین و شیخ محمد شامی خایف کاشانی از قضا معزول گشت، و قاضی کبیر الدین و شیخ محمد شامی خایف شدند و از شهر برفتند. و بعد از آن بدر الدین سنقر، بمدت چهار ماه باز آمد بحضرت. چون مزاج سلطان با او متغیر بود، او را محبوس فرمود، و تاج الدین موسوی را مقید کرد، و هر دو را شهید کرد، و آن حادثه سبب تغییر احوال امرا گشت، از سلطان همگنان خایف گشتند، و هیچ یک را بر سلطان بیش اعتماد نماند، و وزیر نیز بانتقام آنچه زخم خورده بود، میخواست: تا جمله امراء و ملوک و اتراک، با سلطان خروج کنند. سلطان را از امراء و اتراک میترسانید [و امرا و اتراک را از سلطان میترسانید] تا عاقبت این معنی سرایت کرد و سبب عزل سلطان و خروج خلق شد.

و از حوادثی که در عهد معز الدین افتاد، واقعه (شهر) لوهور بود، لشکر کفار مغل از (هر) طرف خراسان و غزنین بیای شهر لوهور آمدند، و مدتی جنگ کردند، و مقطع لوهور ملک قراقرشی بود، او در ذات خود، بس مبارز و جلد و پر دل بود. اهل لوهور چنانچه شرط موافقت باشد، بجای نیاوردند و در پاس شب و جنگ تقصیر کردند، چون آن مزاج ملک قراقرش را معلوم شد

[۱] مط: مراجعت نمود

[۲] مط: عرضه دار و بگو که صواب آنست که سلطان را سوار باید شد و بر سر آن جمعیت باید آمد، تا ایشان

[۳] مط: این.

[۴] مط: جمعیت.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۶۶

و روشن گشت، شب برنشست، و با حشم خود از شهر بیرون آمد، و (بر) سمت حضرت دهلی روان شد، کفار او را تعاقب نمودند. حق تعالی او را نگاه داشت، بسلامت از آن میان بیرون آمد، و در شهر فرمانده نمانده بود روز دوشنبه شانزدهم جمادی الاخری، سنه تسع و ثلاثین و ستمائنه، کفار مغل بر آن شهر دست یافتند، و مسلمانان را شهید کردند، و اتباع ایشان را اسیر گردانیدند [۱]. و چون خبر هایل این حادثه بحضرت دهلی رسید.

سلطان معز الدین خلق شهر را در قصر سپید جمع کرد، و این داعی را که کاتب این سطور است، فرمان تذکیری داد، و خلق را با سلطان بیعت داده آمد.

درویشی ترکمان بود، ایوب نام، مردی زاهد و گلیم پوش. مدتی در قصر حوض سلطان [۲] باعثکاف نشسته و از آنجا او را بخدمت سلطان معز الدین تقرب افتاد، و سلطان را بدو ارادتی پیدا شد، و آن درویش در کار (های) ملک شروع کردن گرفت، و

پیش ازین در قصبه مهر پوره [(۳)] بود و از قاضی شمس الدین مهر، کوفته شده [(۴)]. درین وقت چون سخن او نزدیک سلطان معتبر شد، قاضی شمس الدین مهر، را در پای پیل انداختند.

چون آن حادثه ظاهر شد، خلق از سلطان کلی خایف شدند، و سلطان بسبب [(۵)] دفع کفار مغل که بدر شهر لوهور بودند، ملک قطب الدین حسین را با وزیر و امراء و ملوک (و) لشکرها بدان طرف نامزد فرمود، تا سرحدات را محافظت کنند، و درین وقت سلطان معز الدین علیه الرحمه قضاء حضرت و کل ممالک روز شنبه دهم جمادی الاولی سنه تسع و ثلاثین و ستمائیه بدین داعی مفوض و تشریف و عواطف فراوان بارزانی داشت، و بعد از ان لشکرها نامزد کرده، چون (در انتقام سلطان) لشکر (ها) بلب آب بیاہ جمع شد خواجه مہذب الدین نظام الملک در انتقام سلطان بود، تا بطریقی او را از تخت بیرون کند، از لشکر گاہ بنزدیک سلطان عرضه داشتی نبشت [(۶)]

[(۱)] مط: کردند

[(۲)] این قصر را حوض شمسی هم گفتندی، که التتمش ساخته بود و حوضی بود بزرگ که مردم از ان آب می بردند، و امیر خسرو در قرآن السعدین و برنی بنام قصر حوض سلطان از ان یاد کنند که در آنجا مسجدی و خانقاهی بود، و ابن بطوطه گوید که قصر حوض سلطان بیرون دهلی بنام سلطان التتمش نامیده می شد (حواشی هودیوالا بر ایلویوت ۲: ۷۲۴)

[(۳)] اصل: قصه مهر بوده

[(۴)] مط: شمس الدین مهر گرفت گشته.

[(۵)] مط: بجهت

[(۶)] بنوشت.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۶۷

در خفیه، که این امراء و اتراک هرگز منقاد نخواهند شد. صواب آنست:

که مثالی از حضرت نافذ شود، تا من (و) قطب الدین حسین، جمله امراء و اتراک را هلاک کنیم، بطریقی که دست دهد تا ملک صافی شود.

چون این عرضه داشت، بخدمت سلطان رسید، از راه عجلت و کودکی [سلطان] درین فرمان اندیشه و تدبیری نکرد بفرمود: تا بدین منوال مثالی نبشتند [(۱)] و بفرستاد (ند)، تا چون مثال به لشکرگاه رسید، عین آن مثال را بامراء و اتراک نمود، که پادشاه در حق شما ازین بابت فرمان مینویسد جمله از سلطان برگشتند، و باشارت خواجه مہذب بر اخراج و عزل [(۲)] سلطان بیعت کردند. چون خیر مخالفت آن امراء و لشکر بحضرت رسید شیخ الاسلام حضرت، سید قطب الدین بود [(۳)]. سلطان بجهت تسکین آن فتنه، او را بنزدیک ملوک [و لشکر] فرستاد، او آنجا رفت، و در اثارت [(۴)] آن فتنه مبالغت نمود و باز گشت، و لشکر در عقب او بدر شهر آمد و جنگ قائم شد. داعی دولت منهاج سراج، و ائمه کبار شهر [(۵)]، در اصلاح و تسکین آن فتنه، بسیار جد و جهد نمودند، به هیچ وجه قرار نگرفت، و آمدن لشکر بدر شهر دهلی، روز شنبه نوزدهم ماه شعبان سنه تسع و ثلاثین و ستمائیه بود، تا ماه ذی القعدة، این جنگ بود و حصار بداشت [(۶)]، و از طرفین خلق بسیار هلاک شدند، و حوالی شهر همه خراب گشت. و سبب تطویل آن فتنه آن بود: که مهتر فراشی در خدمت سلطان قربتی یافته بود [(۷)]، و بر مزاج سلطان مستولی شده، و هر چه با سلطان بگفتی، سلطان همان کردی، و آن فراش به هیچ وجه (بصلح) رضا نمیدادی روز آدینه هفتم ماه ذی القعدة، جماعت سفها را متعلقان خواجه مہذب

[(۱)] مط: بنوشتند

[۲] اصل: عزلت.

[۳] طبقات اکبری (۱: ۷۰: ۳۴) و بدایونی (۱: ۸۷) این شخص را همان ولی معروف قطب الدین بختیار کاکای شمرده‌اند، ولی چون تاریخ وفات کاکای (۶۳۳ یا ۶۳۴ هـ) است (آئین اکبری و مفتاح التواریخ). بنابراین او را همین سید قطب الدین حدود ۶۳۹ هـ گفته نمیتوانیم، بلکه شخصیت ملاحظه‌ایست که بعد ازین هم ذکرش در رجال دولت خواهد آمد (هودیوالا ۷۲۴)

[۴] اصل: در استکنار فتنه

[۵] اصل: شهر را

[۶] اصل: آن جنگ بود در حصار بداشت

[۷] مط: که در خدمت سلطان مهتر فراشی که او را فخر الدین مبارکشاه فرخی گفتندی، قربتی یافته بود.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۶۸

سه هزار جیتل بدادند، و بعضی از ابناء جنس داعی عفا الله عنهم اغراء [(۱)] کردند. در مسجد جامع بعد از نماز خروج کردند، و بر داعی شمشیر کشیدند و چند نفر غلام با سلاح با این داعی بودند. از میان غوغا [بحیله] بیرون آمده شد [و در شب] آن امرا و اتراک حصار بگرفتند، و دیگر روز شنبه هشتم ماه ذی القعدة سنه تسع و ثلاثین [و ستمائۀ] شهر در ضبط آوردند، و سلطان را مقید کردند، و مبارکشاه فراش را که در تهییج (فتنه) میکوشید مثله کردند و شهید گردانیدند، و در شب شنبه سیزدهم [(۲)] ماه مذکور، سلطان معز الدین بهرامشاه شهید شد. طیب الله ثراه. مدت ملک او دو سال و یک ماه و نیم بود. (و الله الباقي)

السادس السلطان علاء الدین مسعود شاه بن فیروز شاه [(۳)]

سلطان علاء الدین مسعود شاه، پسر رکن الدین فیروز شاه، پادشاهزاده کریم و نیکو ظن [(۴)] بود، و بهمه اوصاف حمیده موصوف. روز (شنبه) هشتم ماه ذی القعدة سنه تسع و ثلاثین و ستمائۀ بود، که شهر دهلی از دست معز الدین بیرون شد، و ملوک و امراء باتفاق، هر سه پادشاهزاده: سلطان ناصر الدین و ملک جلال الدین و سلطان علاء الدین را از حبس بیرون آوردند، و از قصر سپید به قصر فیروزی [(۵)] در دولت خانه بردند، و بر سلطنت علاء الدین اتفاق کردند، بعد (از) آنچه ملک عز الدین بلبن در دولتخانه بر تخت نشسته بود بیرون قصر، و منادی باسم فرماندهی او یک کرت در شهر طواف کرده بود [(۶)] دران معنی اتفاق نیفتاد، سلطان علاء الدین را بتخت نشانند، و خلق را بیعت عام دادند، و ملک قطب الدین حسن غوری نایب ملک شد، و نظام الملک مذهب [(۷)] وزیر شد، و ملک قراش امیر حاجب شد، و بلاد ناگور و مندور و اجمیر بملک عز الدین بلبن مفوض گشت، و خطه بداون بملک تاج الدین سنجر قتلقتق [شاه] دادند. و کاتب حروف، چهارم روز (از) فتح دهلی (از قضا) استعفا طلبیده [(۸)] و مدت بیست و شش روز قضا مهمل بود، تا چهارم (ماه) ذی الحجه

[(۱)] اصل: اعزاز

[(۲)] مط: هزدهم. راورتی: ۱۳

[(۳)] راورتی: السلطان علاء الدین و الدین مسعود شاه بن سلطان رکن الدین فیروزشاه

[(۴)] مط: خلق

[(۵)] مط: بقصر فیروز دولتخانه بردند

[(۶)] اصل: کرده بودند.

[(۷)] اصل: مذهب و وزیر و ملک ...

[۸] اصل: استغنا طلبيد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۶۹

قضا بقاضی عماد الدین محمد شفورقانی [۱] حواله شد، و نظام الملک مهذب الدین بر مملکت استیلاء (تمام) یافت، کول بوجه اقطاع فرو گرفت و پیش از ان پیل و نوبت بر در سرای خود قایم کرده بود، و جمله کارها از دست امراء ترک بیرون برده، و خاطر امراء ترک از وی غبار تمام گرفت، و امراء باتفاق در لشکرگاه بیش شهر بر صحراء حوض رانی [۲] روز چهارشنبه دوم ماه جمادی الاولی سنه اربعین و ستمائۀ او را شهید کردند. و این کاتب را عزیمت سفر لکهنوتی (در این وقت) مصمم شد. روز جمعه نهم ماه رجب سنه اربعین [و ستمائۀ] از دهلی نقل کرد، و در خطه بداون تاج الدین قتلغ، و دراوده قمر الدین قیران الطاف وافر نمودند، حق تعالی هر دو را غریق غفران گرداناد و درین وقت طغان خان عز الدین طغرل ملک لکهنوتی با لشکر و کشتیها بحدود کرده آمد، کاتب از اوده بدو پیوست، و با او به لکهنوتی رفته شد. و روز یکشنبه هفتم [۳] ماه ذی الحجه سنه اربعین و ستمائۀ، بخطه لکهنوتی رسید، و فرزندان و اتباع همه دراوده بگذاشت، و بعد از ان از لکهنوتی معتمدان فرستاده آمدند، و اتباع را نقل کرده شد، و (از) طغان خان لطف وافر و انعام بی شمار بدین داعی رسید تقبل الله عنه [۴] مدت دو سال در ان دیار [۵] مقام افتاد، و دران دو سال سلطان علاء الدین را در اطراف ممالک، فتوح [۶] بسیار بود (و) وزارت بعد از شهادت خواجه (معظم) مهذب، بصدر الملک (نجم الدین ابو بکر رسید، و امیر حاجبی دار الملک) به الغ [۷] خان معظم خلادت دولته [۸] مفوض گشت، و اقطاع هانسی معین شد.

درین مدت غزاها بسنت رفت [۹] (و) از هر طرف [مال بسیار رسید]

[۱] اصل و مط: شفورقانی یکی از مأخذهای مط: سفودقانی. راورتی: شفورقانی.

و این صحیح است، چه شیرغان موجوده افغانی را بیشتر شورغان می نوشتند که معرب آن شفورقان یا شبورقان بوده (تقویم البلدان) و این شهر در ۹۰ میلی غرب بلخ واقع است، و اصل این نام شاپورگان خواهد بود

[۲] در یکی از مأخذ خطی مط: رابی.

[۳] راورتی و یکی از مأخذ مط: هفدهم.

[۴] مط: منه

[۵] مط: بلاد

[۶] اصل: ممالک قنوج بسیار

[۷] این نام در نسخه اصل عموماً الوخان است. و در مط و راورتی الغ خان. اما تسمیه به الوخان تاکنون در پنبتونها مروج است.

ایلیوت: دار الملک بالغ خان؟ که غلط خوانده شده و مقصد همان الغ خان است که به سلطان بلبن شهرت یافت.

[۸] مط: خلد الله دولته

[۹] مط: کرد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۷۰

و عز الدین طغان خان [۱] چون از کره بر سمت لکهنوتی مراجعت کرد شرف الدین [۲] اشعری را بحضرت [بخدمت] سلطان علاء الدین [۳] فرستاد و از حضرت قاضی جلال الدین کاسانی [۴] که قاضی او ده بود، درین عهد با تشریف و چتر لعل، نامزد لکهنوتی شد. روز یکشنبه یازدهم [۵] ماه ربیع الآخر سنه احدی و اربعین و ستمائۀ، جماعت رسل به لکهنوتی رسید [ند] و ملک طغان خان بدان تشریف مشرف گشت. و درین وقت از اتفاقات خوب که دولت علاء الدین را [شایسته] افتاد، آن بود: که باتفاق

ملوک و امراء حضرت، هر دو عم خود را اطلاق فرمود، و روز عید اضحی بیرون آورد.

ملک جلال الدین را خطه قنوج داد. و سلطان ناصر الدین را خطه بهرایج و مضافات آن فرمود، و ایشان هر یک دران بلاد غزوها بسنت کردند، و در عمارت رعیت [(۶)]، آثار پسندیده نمودند، و در شهور [(۷)] سنه اثنی و اربعین و ستمائه، کفار جاجنگر [(۸)] بدر لکهنوتی آمدند، و در غره ذی القعدة تمر خان قیران [(۹)]، با حشم و امراء بفرمان سلطان علاء الدین به لکهنوتی رسید، و او را با طغان خان [(۱۰)] وحشت ظاهر شد. چهارشنبه ششم [(۱۱)] ماه ذی القعدة همین سال صلح افتاد، و لکهنوتی به ملک قیران [(۱۲)] تسلیم شد، و طغان خان عزیمت حضرت دهلی مصمم کرد، این داعی را در موافقت او روز دوشنبه چهاردهم ماه صفر سنه ثلاث و اربعین و ستمائه بحضرت وصول بود، و خدمت [(۱۳)] درگاه اعلی میسر گشت.

روز پنجشنبه هفدهم ماه صفر، بتربیت الغ خان [(۱۴)] معظم خان، مدرسه ناصریه با تولیت اوقاف آن، و قضاء کالیور [(۱۵)] و تذکیرات مسجد جامع، جمله بدین [(۱۶)] داعی، قرار قدیم مقرر شد، و داعی را اسپ و ستام [(۱۷)] تشریفی فرمود

[(۱)] راورتی: عز الدین طغرل طغان خان.

[(۲)] مط و راورتی: شرف الملک

[(۳)] راورتی: علاء الدین مسعود شاه.

[(۴)] راورتی و اصل کذا مط: کاشانی

[(۵)] اصل: ۱۵، مط و راورتی: ۱۱

[(۶)] مط: بهرایج مفوض فرمود، چنانچه ایشان هر یک در ان بلاد از غزوات بسنت و عمارت رعیت.

[(۷)] مط: و در شوال سنه

[(۸)] متن مط و پ و ایلوت: کفار چنگیزخان. اصل و راورتی: جاجنگر، و این اصح است. زیرا که چنگیزیان در هند از ملتان و لاهور بطرف شرق نگذشته و به بلاد بنگال نرسیده‌اند.

[(۹)] راورتی:

ملک قمر الدین قیران تمر خان

[(۱۰)] مط: رسید و میان او و طغان

[(۱۱)] مط: سیوم. راورتی و یکی از مآخذ مط: ششم

[(۱۲)] اصل قیروان

[(۱۳)] اصل: و بخدمت

[(۱۴)] اصل: الوخان مط و راورتی: الغ خان

[(۱۵)] راورتی گوالیار

[(۱۶)] مط: برین

[(۱۷)] ستام: زین و یراق و زیور مخصوص اسپ (برهان).

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۷۱

که هیچ [یک] از ابناء جنس، مثل آن نیافته بودند، تقبل الله منهم.

و در ماه رجب از طرف بالا، خبر لشکر کفار مغل رسید که بطرف اچه آمده‌اند، و سر آن جماعت منکوته [(۱)] لعین بود. سلطان علاء الدین بر عزیمت دفع کفار [(۲)]، لشکره‌اء اسلام، از اطراف جمع کرد، و چون بکنار آب بیاه رسید، کفار از پای اچه

برخاستند، و آن فتح برآمد، کاتب حروف در خدمت درگاه بود، در آن سفر جمله عقلا و ارباب بصیرت اتفاق کردند: که مثل آن لشکر و جمعیت در سالهای گذشته هیچکس نشان ندهد [(۳)]. چون خبر کثرت لشکر اسلام و استعداد به لشکر کفار رسید منهزم بطرف خراسان (باز) رفتند، و در آن لشکری جماعت ناکسان در خفیه بخدمت سلطان علاء الدین راه یافته بودند، و او را بر [(۴)] حرکات (و سکنات) نامحمود باعث و محرض میبودند. چنانچه قتل و اخذ ملوک در طبیعت او جای می‌یافت، و بران مصمم می‌بود، جمله طبیعت ستوده او، از سنن پسندیده بگشت و بطرب لهو و عشرت و شکار، بافراط [(۵)] میل کرد، تا بحدیکه فساد بملک سرایت کردن گرفت، و مصالح مملکت مهمل می‌ماند. ملوک و امراء اتفاق کردند، و بخدمت سلطان ناصر الدین (خلد الله ملکه و سلطانه) در خفیه مکتوبات ارسال کردند (و) وصول رکاب همایون التماس نمودند، چنانچه بعد ازین بتقریر انجامد. انشاء الله تعالی. روز یکشنبه بیست و سیوم ماه محرم سنه اربع و اربعین و ستمائة سلطان علاء الدین محبوس شد، و هم در آن حبس برحمت حق تعالی پیوست، و مدت ملک او چهار سال و یک ماه [(۶)] و یک روز بود، حق تعالی پادشاه ما را بر تخت پادشاهی سالهای بسیار باقی و پاینده داراد. آمین.

السابع السلطان المعظم ناصر الدنيا و الدين [ابو المظفر] محمود بن السلطان

اشاره

سلطان معظم ناصر الدنيا و الدين محمود بن السلطان قسیم امیر المؤمنین را

[(۱)] راورتنی: منگوته یکی از مآخذ مط: منکونه پ: منکوبه. اما منکوته از رجال معروف دربار چنگیز بود

[(۲)] مط: دفع لشکر مغل

[(۳)] مط: نداد

[(۴)] مط در حرکات

[(۵)] اصل: یا فرات

[(۶)] متن مط: چهار سال و یک ماه حاشیه مط: چهار سال و یک ماه و یک روز. راورتنی: ۴ سال و یک ماه.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۷۲

ولادت بعد از نقل ناصر الدنيا و الدين طاب ثراه بود [(۱)] بدار الخلافه. سلطان سعید شمس الدنيا و الدين نور مرقد، این پادشاه را که در سلطنت باقی باد، بلقب و نام آن پسر مهتر مخصوص گردانید، والده او را (بقصر) قصبه لونی [(۲)] فرستاد، تا آنجا در حجر دولت، و اصطناع سلطنت پرورش دادش [(۳)] بحمد الله که دایه [فضل] آفریدگار، او را چنان پرورد: که بهمه اوصاف حمیده موصوف آمد، و از پستان عنایت، شیر رعایت چنان یافت، که همه احوال و افعال، موجب بقای مملکت و بهاء سلطنت شد. هر معنی که سلاطین نامدار را در کبر [(۴)] سن به تجارب [(۵)] و حوادث ایام مکشوف بود، جمله آن معانی بلکه [(۶)] اضعاف آن، در عنصر همایون و عرضه [(۷)] میمون آن پادشاه جوان بخت کیوان تخت مشتری بهجت مریخ هیبت خورشید طلعت زهره صباحت عطارد فطنت ماه مهابت، در اول جوانی [(۸)] و صبح زندگانی مدرج و مضمهر آمد، در سکون و وقار و ثبات بوقییس و حری، و در بذل و احسان رشک بحر عمان [(۹)] گشت و تحفه [(۱۰)] [خدمت] بارگاه اعلی اولاً- زال اعلی، بمراتب مزید هر یک از افاضل مملکت و امثال سلطنت دعائی و ثنائی آوردند، و شمه از ان روایح در کلک تقریر و تحریر کشیده آمد. و این ضعیف که داعی این بارگاه جلال و قبله اقبالست چند نظم و نثر بموقف عرض رسانیده است (و) از جمله [آن] اشعار [(۱۱)] دو صفحه یکی

برسم قصیده و دوم برسم قطعه ملمعه، درین صحایف ثبت کرده شد، تا چون در نظر ناظران گذر یابد در دعای دولت این پادشاه افزایشند [(۱۲)] [لمنهاج السراج اصلح الله شانه]:

قصیده

آن شهنشاهی که [(۱۳)] حاتم بذل و رستم کوشش است ناصر [(۱۴)] دنیا و دین محمود بن التمش [(۱۵)] است

[(۱)] راورتنی: ولادت سلطان معظم ناصر الدین محمود شاه، در قصر باغ دهلی بسال (۶۲۶ هـ) بود. فرشته گوید: که این ناصر الدین محمود شاه پسر دیگر ایلتمش بود، که همین نام را پیشتر داشت.

[(۲)] برخی از ماخذ مط: تولی، بولی. راورتنی گوید: لونی در چند میلی جنوب دهلی است.

[(۳)] مط: داده

[(۴)] مط:

اکبر

[(۵)] اصل تجاوز

[(۶)] اصل: بلک

[(۷)] اصل: و عرض.

[(۸)] مط: در اوان جوانی

[(۹)] یکی از ماخذ مط: رشک عثمان گشت

[(۱۰)] اصل: و تحفی

[(۱۱)] اصل: شعار

[(۱۲)] مط: افزایش

[(۱۳)] در تاریخ فرشته سه بیت ازین قصیده آمده در بیت اول عوض آن شهنشاهی: آن خداوندی است، در بیت دوم مصراع دوم در علو مرتبت گوئی که فیروزه‌وش است، ضبط شده

[(۱۴)] اصل: ناصر الدنیا

[(۱۵)] مط: التمش. اصل و پ: التمش برای تحقیق رجوع به تعلیقات آخر کتاب شود (ر: ۴۹).

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۷۳ آن جهانداریکه سقف چرخ از ایوان او در علو مرتبت گوئی فروردین پوشش است

فرق فرقد سادر است و دست و پای دولتش [(۱)] فرتاج است و نگین و زیب تخت و بالش است

سکه را زالقاب میمونش چه اندازه است فخرخطبه را از اسم همایونش چه پایه [(۲)] نازش است

راحت دلهاست روح عهد او با روح خلق بندگی دودمانش زانکه در آمیزش است

چاکر ایوان او هر جا که ترک و تاجکی [(۳)] بنده فرمان او هر جا که هند و گبرش [(۴)] است

وارث ملک بحق دیدش ز سلطان شمس دین [(۵)] هر که را از انصاف در چشم بصیرت بینش است

دولتش حساد را در هر زمان صد شیو نشت [(۶)] صولتش احباب را در هر مکان صد رامش است

گرچه بشگفتش [(۷)] گل دولت ولی از صد یکی چون نهالیست او که باغ [(۸)] ملک او نوبالش [(۹)] است

تیغ زنگاریش چون شنگرف ریز آمد بطبع [(۱۰)] شاخ و برگ نفس [(۱۱)] و عمر دشمنان در ریزش است

از نهیب زخم گر ز گاو ساراش [(۱۲)] بین که چون راکب شیر فلک در لرزه [(۱۳)] و در تابش است

تا نوای بزم ملکش راست شد زیر او فتادحاسد اندر چنگ غم چون زیر اندر نالش [(۱۴)] است

[(۱)] کذا در مط، اصل چنین است:

فرق فرقدسای دست و ضبط پای دولتش.

ارباب ذوق بر خلاف ضبط مط و اصل این مصراع را با دوم لف و نشر مرتب دانند و چنین خوانند: (فرق فرقد ساور است و دست و پای دولتش) و این اقرب بصحت بنظر می‌آید.

[(۲)] مط و پ: مایه. فرشته:

پایه

[(۳)] مط: تازکی. پ: نازی تلفظ امروزه مردم افغانستان تاجک است، که مطابق اصل است

[(۴)] مط: گبرش، اصل: اکدش. یکی از مآخذ مط: اکدش. پ: اکرش

[(۵)] مط: شمس الدین

[(۶)] کذا در اصل. مط: شومت است

[(۷)] اصل: نشگفتش کلی

[(۸)] پ: که باقی

[(۹)] پ: مالش

[(۱۰)] کذا در اصل: مط و پ: مطیع

[(۱۱)] مط: برگ نقش عمر

[(۱۲)] پ: کافسر ساروش

[(۱۳)] پ در کوزه

[(۱۴)] مط: زیر زان در نالش. پ: مانند متن.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۷۴ گشت از انقلاب جور باد، ایمن چو کوه در پناه عهد عدلش چونکه [(۱)] هر آرامش است

ای شنهشاهیکه ذیل عفو و دست بذل تو مجرم [(۲)] و محتاج را هم پوشش و هم پاشش است

بیست [(۳)] سالست تا که منهای سراج خسته رادر دعا گوئی این حضرت قرار و باشش [(۴)] است

از برای نصرت و تایید شاه و بندگانش در و غا در کوشش است و در دعا در خواهش است

محور تاج [(۵)] جلالت باد! خاک در گهت تا که خاک و چرخ در آرامش و در جنبش است

گردش اهل زمین بر وفق فرمان تو باد تا بروج آسمان گرد زمین در گردش است [قطعه ملمعه] (ایضا لمنهای السراج)

شاه را چون نام خویشش عاقبت محمود بادنصرت و تایید حق با عزم او مشدود باد [(۶)]

دوستان را زی بقا و دشمنان را زی فنانفع و ضر در بخشش و در کوششش [(۷)] موجود باد

در جهان باب امان از عدل او مفتوح [(۸)] گشت باب بیدادی بعهدهش مغلوق و مسدود باد

چون حسودش شد بطالع از فلک منحوس وردطالع او در پناه ایزدی مسعود باد

سفره ملک جهان را دوده او شمع بس چهره اعدای او در دیده‌ها چون دود باد

[(۱)] پ: چون هزار آرامش

[۲] مط: محرم، ولی بترتیب عفو و بذل مصراع اول باید مجرم اصح باشد

[۳] پ: این بیت ندارد

[۴] مط: فراز پاشش است. اصل: مانند متن و این صحیح است.

[۵] مط: چرخ جلالت.

[۶] اصل: مسدود

[۷] اصل: کوشش

[۸] مط: مفتوح باد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۷۵ اهل ایمان را ز چتر (و) رایش امن و امان [۱] سایبان دین حقند، ظل شان ممدود باد

مقصودش بر فضل حق چون تکیه‌ی دارد مدام [۲] بی توقف شاه را حاصل همه مقصود باد

خاتم سرش چو نقش عدل و احسان یافتست شاهد بخت جوان [۳] بر تاج او مشهود باد

دولتش بر ملت [۴] احمد مبارک آمدست ملک مر [۵] محمود را میمون مسلم زود باد

داعی این سلطنت منہاج را ورد این دعا [۶] تا که باد و خاک و آب و آتشت [۷] مورود باد! حق تعالی پادشاه وقت، سایه

یزدان، سلطان السلاطین، ظل الله فی العالمین ناصر الدنیا و الدین، علاء الاسلام و المسلمین، ملاذ الملوک و السلاطین ابو المظفر

محمود بن السلطان را بر تخت پادشاهی، و سریر او امرؤ نواهی سالهای نامتناهی باقی و پاینده داراد. آمین بحق محمد و آله اجمعین.

السلطان المعظم ناصر الدنیا و الدین محمود بن السلطان یمین خلیفه الله قسیم [۸] امیر المؤمنین دائره ملوک و اقریبای او [رحمهم

الله] [۹]: ملک رکن الدین فیروزشاه. ملک شهاب الدین محمد شاه [۱۰]، ملک تاج الدین ابراهیم [۱۱]. ملک سیف الدین

بهرام شاه [۱۲]. الملک (الکبیر) المعظم

[۱] مط: امان است، ولی (است) زاید است.

[۲] مط: تکیه گه دارد

[۳] اصل: شاهد تخت جهان.

[۴] مط و پ: مدت احمد

[۵] مط: ملک محمودی به میمونی مسلم زود باد.

[۶] پ و مط:

مانند متن. اصل: منہاج آورد این

[۷] اصل و پ: آتشت.

[۸] این عنوان و اسامی ما بعد، در اصل بصورت دوایر قرمز نوشته شده. در مط و پ عوض قسیم ناصر امیر المؤمنین است.

[۹] در اصل دایره اولاد (حاوی ۴ نام اول) در بین دایره ملوک جداست، ولی در مط بعنوان (ملوک و اقریبای او) یکجا نوشته‌اند،

چون بقول جمهور ناصر الدین بعد از خود اولادی نگذاشت، و بعد از غیاث الدین بلبن جانشین وی گردید، بنا بر این به مط ترجیح

داده شد. اگر چه راورتی هم با اصل هم‌نواست.

[۱۰] مط و یکی از نسخ خطی راورتی:

محمود شاه. یکی از مآخذ مط و متن راورتی و اصل: محمد شاه.

[۱۱] مط: تنها: تاج الدین.

یکی از مآخذ مط: تاج الدین بهرام. راورتی: تاج الدین ابراهیم شاه

[۱۲] مط: و راورتی:

ملک معز الدین بهرامشاه.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۷۶

قطب الدین الحسین بن العلی الغوری [۱]، الملک الکبیر عز الدین محمد سالاری.

مهدی. الملک (الکبیر) عز الدین طغرل طغان خان [۲] ملک لکهنوتی.

الملک الکبیر قمر الدین قیران تمر خان [۳]. الملک الکبیر عز الدین [بلبن] کشلوخان ملک السند و الهند. ملک الکبیر قراش [

[۴] خان ملک لوهور الملک (الکبیر) و الخان المعظم بهاء الحق و الدین الغ خان بلبن [۵].

الملک الکبیر سیف الدین ایبک الب مبارک باربک الدجانی [۶].

الملک الکبیر تاج الدین سنجر شیرخان (ملک اوده) الملک (الکبیر) جلال الدین خلیج خان ملک خانی [۷] ملک لکهنوتی و اوده

[۸] الملک [الکبیر] نصر (ت) الدین شیرخان ملک السند و اللهور [۹]. الملک الکبیر سنجان [۱۰] ایبک خطائی (ملک

کهرام). الملک [الکبیر] اختیار الدین دوخان تکتم [۱۱].

الملک الکبیر نصر (ت) الدین (ارسلان خان سنجر چست) [ملک اوده].

الملک الکبیر سیف الدین [ایبک] بلکا [۱۲] خان ساتی [۱۳]. الملک الکبیر تمر خان سنقر عجم [۱۴] ملک کهرام. الملک

(الکبیر) نصر الدین محمود-

[۱] در اصل کلمات بعد از بن العلی خوانده نمیشود، الغوری از مط است

[۲] اصل: طول طوعانحان. مط: طغری طغان خان.

[۳] مط: الملک الکبیر تمر خان قیران ملک اوده و لکهنوتی.

[۴] مط: والش خان.

[۵] اصل: الوخان، مط: بلبن الف خان در اصل هر جا عوض الغ خان، الوخان است، و بعضی مورخان هم الف خان ضبط

کرده‌اند، ولی این غلطی ناشی از نقص رسم الخط و سهو کاتبانست، که اگر الغخان را متصل بهم دیده‌اند، آنرا الفخان نوشته‌اند، به

فای عربی نه به غین منقوط. که در صورت اتصال دو کلمه الغ و خان در نسخ خطی اشتباه. روی میدهد، مثلاً در بعضی نسخ فرشته:

الغ خان و در برخی الف خان است. سبحان رای در خلاصه التواریخ (۱۱۰۷ هـ) هم آنرا الف خان خوانده و ضبط کرده است (ص

۱۹۵-۱۹۷) ولی ما درین کتاب مانند مط: الغ خان را در متن مینویسیم، و اختلافات نسخ که الو و الف است در حاشیت می‌آوریم.

[۶] کذا در اصل. مط: سیف الدین ایبک مبارک بار بک کشلی خان.

[۷] این کلمات در اصل خوب خوانده نمیشود.

[۸] مط: لکهنوتی کره

[۹] مط: السند و الهند.

[۱۰] اصل: سحان

[۱۱] اصل صاد الدین اورخان نلیم؟

[۱۲] اصل: ملکا

[۱۳] اصل: سابی، بدون نقاط

[۱۴] مط: عجمی

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۷۷

طغرل [(۱)] البرخان، رحمهم الله [اجمعین] [(۲)].

توقیع او: الکبریاء لله.

اعلام: میمنه سیاه [(۳)]. رایات: میسره لعل [دار الملک او: حضرت دهلی] [مدت ملک او: بیست و دو سال بود] [(۴)] آنچه حق تعالی از اوصاف اولیاء، و اخلاق انبیا در ذات معظم این پادشاه (و پادشاهزاده) ودیعت نهاده است، و در عنصر میمونش تعبیه کرده است از تقوی و دیانت و زهدات و صیانت و شفقت و مرحمت و احسان و معدلت و انعام و مکرمت و حیا و صفا و ثبات و وقار و صیام و قیام و تلاوت کلام و حفادت [(۵)] و کم آزاری و انصاف و بردباری و محبت علما و مودت مشایخ و حلم با دیگر معانی گزیده، و آثار پسندیده، که از لوازم سلطنت و مواجب مملکت باشد، از قوت و شوکت و رجولیت و جرأت [(۶)]، و شدت و شهامت و عدل و احسان و بذل و امتنان، باتفاق اهل عصر در ذات هیچ پادشاهی

[(۱)] مط: الملك الكبير نصير الدين محمد طغری الپ خان. ولی در اصل البرخان بصورت نام علی حده است.

[(۲)] در مط نام الملك الكبير تاج الدين سنجر ملک اوده، هم آمده، که در ملوک نسخه اصل نیست، شاید این شخص همان تاج الدین سنجر شیرخان مذکور متن باشد. راورتی چهار نفر اولین را بنام اقبای سلطان جدا مینویسد، و بعد از آن نامهای ملوک را به تفصیل ذیل می آورد:

بر دست راست: ملک الكبير جلال الدين خلیج (خلیج یا طغرل) خان بن مرحوم ملک علاء الدین جانی غازی ملک لکهنوتی و کره. ملک الكبير نصرت الدین شیرخان سنقر سغالسوس؟ ملک سند و هند.

ملک سیف الدین بتخان ایبک خطائی ملک کهرام. ملک اختیار الدین بکتم اورخان. ملک ناصر الدین (تاج الدین؟) ارسلان خان سنجر چست ملک اوده. ملک سیف الدین ایبک بلکاخان ثنائی (ستانی، سانی) ملک تمر خان سنقر عجمی ملک کهرام. ملک اختیار الدین یوزبک طغرل خان ملک سابق لکهنوتی. ملک ناصر الدین محمود (یا نصر الدین محمد) طغرل الب خان. بر دست چپ: ملک الكبير المعظم قطب الدین حسین بن غنی غوری. ملک عز الدین محمد سالاری مهدی.

ملک عز الدین طغرل طغان خان ملک لکهنوتی. ملک کریم قمر الدین تمر خان قیران ملک اوده و لکهنوتی.

ملک الكبير عز الدین بلبن کشلوخان ملک سند و هند. ملک قره کش خان ایتکین ملک لوهور.

ملک الكبير المعظم بهاء الحق و الدین غیاث الدین بلبن الغ خان (الوخان) ملک سواک و هانسی.

ملک سیف الدین ایبک کشلی خان مبارک باربک. ملک تاج الدین سنجر کرت خان ملک اوده. ملک تاج الدین سنجر ترخان ملک اوده.

[(۳)] مط: اعلام و رایات او: سباه میمنه، لعل میسره.

[(۴)] دار الملک راورتی و مط ندارد. اما مدت ملک در اصل نیست، در مط و راورتی ۲۲ سالست.

[(۵)] مط: سخاوت

[(۶)] مط: ضرامت.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۷۸

از سلاطین ایام ماضیه، و ملوک قرون سالفه [(۱)] نور الله مرقدهم جمع نبود طهارت ذیل و صفوت [(۲)] ظاهر و باطن آن سلطان بن سلطان اعلی الله شانه و عظم برهانه چندانست: که در تحریر و تقریر [گنجائی] نیاید. ملک تعالی او را بر تخت سلطنت [(۳)]

باقی و پاینده دارد.

بدانکه جلوس این سلطان بن سلطان خلد الله بر تخت سلطنت در اوایل شهور سنه اربع و اربعین و ستمائۀ بود، و تا هنگام این تاریخ پانزده سال شد، هر سال را از آن مفصل کرده شد، تا بفهم و خاطر [ناظر و] سامع نزدیکتر بود:

السنة الاولى سنه اربع و اربعین و ستمائۀ

سلطان معظم ناصر الدنيا و الدین، بطالع سعد و بخت میمون و وقت همایون و دولت روز افزون، روز یکشنبه بیست و سوم ماه محرم سنه اربع و اربعین و ستمائۀ، در حضرت دهلی بقصر سبز، بر تخت سلطنت بنشست و ملوک و امراء، و صدور و کبراء، و سادات و علماء، بخدمت بارگاه اعلی شتافتند، و تقبیل دست (بوس) مبارک آن شهنشاه مبارک قدم دریافتند و (همگنان) هر یک [(۴)] لایق حال خود، بوجه مبارکباد جلوس خدمتی گفتند. و روز سه‌شنبه بیست و پنجم (همین) ماه [محرم] در قصر دولتخانه و پایگاه کوشک فیروزی بار عام فرمود، و همه خلق را بسطنت و امتثال [(۵)] اوامر آن پادشاه (کریم) گزیده سیرت ملک صورت بیعت عام فرمودند [(۶)]، و همگنان به تجدید آن سلطنت مستبشر گشته، و اطراف ممالک هندوستان، بدین عهد با انصاف مسرور شدند [(۷)]، و این دولت تا نهایت حد امکان [(۸)] باقی باد. چون سلطان ناصر (الدنیا و) الدین [حلیم] از دهلی بر سمت بهرایج (بقدم مبارک) حرکت فرمود، و والده او ملکه جهان جلاله [(۹)] الدنیا و الدین دام ملکها [(۱۰)]، در موافقت او برفت، و دران بلاد و جبال غزوات بسیار کرد، ولایت بهرایج بقدم مبارک او عمارت تمام گرفت و چون صیت دولت او

[(۱)] اصل: قران سالفی

[(۲)] مط: و صفت ظاهر

[(۳)] مط: در تخت جهانداریش.

[(۴)] مط: هر یکی

[(۵)] اصل: و امثال

[(۶)] مط: کردند

[(۷)] اصل: گشت

[(۸)] اصل: خدایگان

[(۹)] مط: جلال الدنیا

[(۱۰)] اصل: دامط ملکتها.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۷۹

در اطراف هندوستان بسبب آن غزوات و عمارت [(۱)] منتشر گشت ملوک و امراء دولت، چون از سلطان علاء الدین خایف گشتند، در خفیه بحضرت او عرضه داشت ارسال کردند، و نهضت مبارک او، بر سمت دار الملک جلال التماس نمودند. ملکه جهان والده او بتدبیر صواب، ظاهر خلق را چنان نمود: که بجهت (تداوی و معالجت) عارضه بحضرت [(۲)] دهلی می‌رود، و سلطانرا در مهد نشانند با خود (و) مبالغی [(۳)] مرد پایک [(۴)] و سوار از بهرایج بر سمت دهلی روان کرد. و چون شب میشد، روی مبارک سلطانرا بنقاب مستور میگردانید (ند) و سوار میکرد بر سبیل تعجیل [(۵)] هر چه تمامتر (بمدت) قریب بدهلی آمدند، چنانچه از وصول موکب همایون آن پادشاه مبارک عهد، هیچ آفریده را خبر نشد، تا روزی که بر تخت نشست.

چون سریر سلطنت، بذات او [(۶)] فروبها و زیب و زینت گرفت، در ماه رجب سنه اربع و اربعین (و ستمائۀ) رایات اعلی [(۷)] را

حرکت داد، و لشکر بر عزیمت لب آب سند و ملتان [(۸)] و قمع کفار چین بیرون آمد [(۹)]، و بر تواتر حرکت فرمود، روز یکشنبه غره ماه ذی القعدة سنه اربع و اربعین و ستمائۀ (بر لب) آب لوهور عبره فرمود [(۱۰)]، و لشکرهء اسلام را به نهب کوه [(۱۱)] و اطراف نندنه فرمان داد، و الغ خان [(۱۲)] معظم خلدت دولته در مرتبه امیر حاجبی بود، و بر سر آن حشم نامزد شد، و سلطان بانه و پیلان بر لب آب سدره [(۱۳)] مقام فرمود و الغ خان [(۱۴)] اعظم، آن لشکر ببرد و بفضل و نصرت آفریدگار، کوه جود را نهب کرد، و از جیلیم و کوکران [(۱۵)] و کفار متمردان [(۱۶)] مبالغی بدوزخ فرستاد، و تالاب آب سنده براند، و آن طرف [(۱۷)] نهب کرد، و از آنجا

[(۱)] مط: عمارات.

[(۲)] اصل: بجهت

[(۳)] مط: نشانده با خود و مبالغ مرد

[(۴)] پایک بمعنی پیاده است.

[(۵)] مط: عجلت

[(۶)] اصل: بدان فر

[(۷)] مط: رایات همایون را

[(۸)] اصل: و بنیان

[(۹)] مط آورد

[(۱۰)] مط: کرد

[(۱۱)] یک نسخه راورتی: کوه جود اما نندنه غالباً قلعتی بود در میانوالی پنجاب که کوه جود هم درانجاست. و درین قلعه خواجه عبد الرزاق پسر بزرگ خواجه احمد حسن میمندی از رجال معروف دوره سلطان محمود مجوس بود، و در سنه (۲۲۴ هـ) بامر سلطان مسعود از آنجا رها شد (تاریخ بیهقی ۱۴۹) اما این نندنه را با تلنده چند سطر بعد خلط نباید کرد.

[(۱۲)] اصل: الوخان

[(۱۳)] مط: سوده. راورتی گوید:

سود هرا شهریست در نیم گروهی جنوب غربی وزیر آباد، که نهر چناب را قدما در این جا سدره میگفتند.

[(۱۴)] اصل: الوخان

[(۱۵)] مط: کوکهران

[(۱۶)] مط: متمردان را مبالغ

[(۱۷)] مط: اطراف.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۸۰

مراجعت نمود بسبب تنگی علوفه و مایحتاج لشکر. و چون با چنان فتحی (و اسم) بزرگ [(۱)] بخدمت بارگاه اعلی پیوست، رایات همایون بر سمت دار الملک دهلی عطف کرد [ه] و عید اضحی (را) بکوه جالندر نماز گذارده (شد) [و مراجعت و عطف از لب آب سدره، روز پنجشنبه بیست و پنجم ماه ذی الحجه همین سال بود] و از آنجا منزل بمنزل به حضرت وصول بود. و درین روز داعی دولت منهاج سراج کاتب این سطور [(۲)] را تشریف جبه و دستار و اسپ و ساخت و ستام پادشاهانه فرمود (تقبل الله منهم).

السنة الثانية، خمس و اربعین و ستمائة

روز پنجشنبه دوم ماه محرم سنه خمس و اربعین و ستمائة، بدار الملک دهلی وصول بود، مدت شش ماه، بسبب کثرت امطار و هجوم بشکال، در حضرت مقام فرمود، و در ماه جمادی الاخری همین سال به لشکرگاه سراپرده [اعلی] بطرف پانی پته [(۳)] نصب [(۴)] فرمود [(۵)]، و در شعبان همین سال عطف کرد، به طرف هندوستان میان دو آب، رایات اعلی روان شد، و در حدود قنوج موضعی بود حصین، و قلعه [(۶)] متین، نام آن تلسنده [(۷)]، که از سد سکندر حکایت احکام میگفت. جماعت هنود، بدان [(۸)] مقام تحصن جستند، و دست از جان بشستند، و دران روز [(۹)] لشکر اسلام، در خدمت رکاب اعلی، بدان موضع قتال کردند، تا جمله (آن) متمردان بدوزخ رفتند، فتح آن موضع میسر گشت [(۱۰)]، و آن غزو را داعی دولت در پنج و یا شش تاء کاغذ نظم در قلم آورده است [(۱۱)]، و تمام آنچه درین سفر رفته است، از غزوها بسنت

[(۱)] مط: بزرگی.

[(۲)] مط: منهای سراج را که کاتب این سطور است تشریف ...

[(۳)] اصل: پالتب متن و راورتی:

پانی پته. یکی از مآخذ مط: بالنبا، ولی پانی پت در شمال غرب دهلی شهری مشهور است.

[(۴)] اصل: نهضت

[(۵)] از و در ماه جمادی ... تا: فرمود. در پ نیست

[(۶)] اصل: قلع

[(۷)] متن مط: نندنه. یکی از مآخذ مط: تلنده.

متن راورتی: تلسنده نسخ راورتی: تلنده، تلبنده. راورتی گوید که ایلوت و توماس در (شاهان افغان ص ۱۲۵) این نامرا نندنه خوانده‌اند، و برگس در ترجمه فرشته: نبره آورده، شاید همان تلسره باشد که در ۱۲ میلی قنوج واقع است، که در رسم الخط بومی تله می‌نوشتند و بالای دال چهار نقطه می‌ماندند چون کاتبان باین املا آشنا نبودند آنرا تلسنده خوانده باشند. پ: پتنده. این نام در ظفر الواله (۱: ۷۱۳) تلسنده است، که اکنون دیهی بهمین نام نزدیک کانپور واقع است، و تعیین موقع قلعه متین تلسنده در این جا از دیگر احتمالات که با مواقع متعدده آنرا تطبیق کرده‌اند قوی تر است

[(۸)] اصل: بران قلع طبقات ناصری ج ۱ ۴۸۰ السنة الثانية، خمس و اربعین و ستمائة ص: ۴۸۰

[(۹)] مط:

و دو روز لشکر

[(۱۰)] مط: نشد

[(۱۱)] مط: بنظم آورده است.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۸۱

و نهوب بر جاده و قتال [(۱)] کفار متمرّد، و گرفتن (آن حصار و فتوحی که الغ خان معظم را رفت در قتل واسر) دلکی و ملکی [(۲)] بتمام و کمال دران اجزا در نظم مشرح گفته شده است، و باسم مبارک سلطان «ناصری نامه» نام نهاده آمده است، و در ازاء آن از حضرت سلطان معظم انعامی مزید [(۳)] که هر سال برسد یافته، و از دولت خان معظم الغ خان [(۴)] اعظم یکباره دیه در حدود هانسی انعام رسید [ه]. حق تعالی هر دو را در حضرت مسند سلطانی و متکاء جهانبانی باقی و پاینده داراد. آمین.

بسر تاریخ باز آئیم: روز پنجشنبه بیست (و) چهارم ماه شوال سنه خمس و اربعین و ستمائۀ، آن قلعه بعد از [جنگ] و قتال و جهاد بسیار فتح شد.

بعد از آن روز سه شنبه [(۵)] دوازدهم ماه ذی القعدة (سنه خمس) همین [(۶)] سال بخطه کره وصول بود [(۷)]، و پیش از آن سه روز الغ [(۸)] خان معظم با تمامت ملوک و امراء لشکر، که در موافقت او نامزد بودند، و آن خان شیر دل رستم نهاد سهراب جنگ پیلتن، در آن نهضت، چندان آثار جلادت و شهامت [نمود] از غزوه‌ها شگرف و فتح مواضع حصین و قلعه و جنگلهای کثیر [(۹)]، و قتل کفار متمرّد و تحصیل غنایم با برده و اسیر و اتباع رایگان [(۱۰)] بزرگ، که بتقریر و تحریر محرران، تفصیل آن درنیاید، و [هم] شمه از آن، در کتاب «ناصری نامه» نبشته [(۱۱)] شده، و رانه [(۱۲)] بود در آن جبال و نواحی که او را دلکی و ملکی [(۱۳)] گفتندی، با اتباع بسیار و مرد جنگی بی شمار و ولایت و مال بی اندازه، و مواضع حصین و شعاب و مضایق در غایت حصانت جمله [را] نهب کرد، و تمامت آن لعین (را) و عورات و فرزندان

[(۱)] مط: بر جاده قتل

[(۲)] در مط و اصل و راورتی: کذا. این نام در برخی از نسخ او در بین دارد در طبقه ۲۲ چنین است: «ملوک اسلام و حشم را نامزد دفع دلکی و ملکی شد، و او رانه بود، در حوالی آب جون میان کالنجر و کره» طبقات اکبری گوید: که موضع رانه دلکی و ملکی را گرفتند. راورتی گوید: این رانه بر اراضی جنوب غربی حکمرانی داشت که عبارت از توابع راجپور را که آباد خواهد بود برای شرح مزید. (رک: ۶۷).

[(۳)] اصل: وید؟

[(۴)] اصل: الوخان

[(۵)] مط: دوشنبه. متن راورتی: پنجشنبه. حاشیه:

دوشنبه، طبقات اکبری: دهم همین ماه.

[(۶)] راورتی: مانند اصل

[(۷)] مط: افتاد

[(۸)] اصل: الوخان

[(۹)] مط: و جنگلهای، کشتن و قتل. شاید جنگلهای گشن باشد یعنی انبوه و غلو

[(۱۰)] مط: رانگان

[(۱۱)] مط: بنظم پیوسته است اعز الله انصاره

[(۱۲)] اصل: رایه.

[(۱۳)] کذا در پ.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۸۲

او را بدست آورد، و غنایم بسیار بگرفت، از یک جنس اسپ یک هزار و پانصد سر، بدست حشم اسلام افتاد، و دیگر غنایم را بدین قیاس میباید کرد. چون بخدمت در گاه پیوست، همگنان بدان فتوح شادیهها کردند.

رایات اعلی، روز پنجشنبه یازدهم ماه ذی الحجه [(۱)] سنه خمس، از آن بلاد مراجعت فرمود، و درین سفر ملک جلال الدین مسعود شاه، که مقطع قنوج بود، و برادر سلطان (به سعادت) خدمت در گاه پیوست، و دست بوس اعلی (اعلاه الله) دریافت و بازگشت و لشکر اسلام و رایات همایون منزل بمنزل بدار الملک [(۲)] جلال آمد.

السنة الثالثة سنة ست (و) اربعين و ستمائة

روز چهارشنبه بیست و چهارم ماه محرم سنة ست و اربعین و ستمائة بدار الملک جلال دهلی باز آمد، و شهر را آذین [(۳)] بستند، و بدولت و سلطنت بمقر پادشاهی بنشست، و ملک جلال الدین چون خدمت سلطان دریافت اقطاع سنبل [(۴)] و بداون او را شد و ناگاه خوف و هراس بدو راه یافت، از سنبل بر سمت کوه سنتور [(۵)] برفت، و سلطان معظم مدت هفت ماه در حضرت (دهلی) مقام فرمود، تا ششم ماه شعبان سنة ست، رایات اعلی از دهلی بیرون آمد، و بر سمت [و] اطراف جبال و صحاری غزوها فرمود، و امرا را باطراف نامزد کرد و بحضرت باز گشت. و درین سفر دور ترا اتفاق نیفتاد و روز چهارشنبه نهم ماه ذی القعدة بحضرت باز آمد، و لشکرها، اسلام، بر سمت کوهپایه رتن پور [(۶)] برفت، و درین لشکر و مقام حضرت دو حالت [(۷)] ظاهر شد: اول آنچه قاضی عماد الدین شفورقانی [(۸)] متهم شد [(۹)] روز جمعه نهم ماه ذی الحججه در قصر سپید از قضا معزول شد، و از شهر بحکم فرمان در بداون [(۱۰)] رفت. و ملک بهاء الدین ایبک خواجه در حوالی حصار

[(۱)] کذا فی الاصل. مط: ۱۱ ماه ذی القعدة. راورتی: ۱۲ ذی حجه ۶۲۵ ه.

[(۲)] مط:

بر سمت دار الملک

[(۳)] مط: آئین

[(۴)] مط: سنبل

[(۵)] مط: از سنبل و بداون بحضرت پیوست و سلطان .. راورتی: از سنبل و بداون بر سمت لاهور رفت از راه سهو. پ: بر سمت کوهپایه و سهو رفت.

[(۶)] مط: کوهپایه رانه و تن پور. راورتی: کوهپایه میوات و ورنتهپور. ایلوت: رن تمبهور

[(۷)] مط:

دو حادثه

[(۸)] مط و اصل: شفورقانی. راورتی: شفورقانی یا شبورقانی، که دو صورت آخرین درست است، چنانچه گذشت

[(۹)] مط: شده بود

[(۱۰)] مط: فرمان بطرف بداون روان شد، روز دوشنبه دوازدهم ماه ذی الحججه بسعی عماد الدین ریحان شهادت یافت و ملک.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۸۳

رن تهپور [(۱)] روز یکشنبه یازدهم ماه ذی الحججه بر دست کفار هنود شهادت یافت.

السنة الرابعة، سنة سبع و اربعين و ستمائة

روز دوشنبه سیوم ماه صفر سنة سبع و اربعین و ستمائة الغ خان [(۲)] معظم در زمان [(۳)] سعادت، با لشکر اسلام و رایات اعلی، بحضرت باز رسید [(۴)]، و باتفاق جمله اکابر و ملوک مملکت، چون پناه دولت سلطانی [(۵)] و پشت لشکر و روی مملکت الغ خان [(۶)] معظم بود، فرزند او ملکه [(۷)] جهان در حباله و عقد سلطان معظم ناصر الدین و الدین خلد الله ملکه آمد و اتفاق [(۸)] این عقد روز دوشنبه بیستم ماه جمادی الاخری سنة سبع و اربعین و ستمائة [(۹)] بود. حق تعالی هر سه پشت و پناه دین محمدی را در سلطنت و عظمت و عصمت و دولت باقی دارد. و هم درین سال روز دوشنبه دهم ماه رجب [(۱۰)] قاضی جلال

الدین کاشانی از اوده برسید و قاضی ممالک شد.

روز دوشنبه بیست و دوم ماه شعبان همین سال رایات اعلی از دهلی حرکت فرمود، و روز یکشنبه چهارم ماه شوال همین سال، از آب جون عبره فرمود بر عزیمت غزو هنود، و لشکرها بدان طرف نامزد شد [(۱۱)]، و از خراسان مکتوبات همشیره این ضعیف برسید، بر رای اعلی عرضه افتاد، تشریف و مثال و چهل نفر برده و صد خروار انعام فرمود، و خاقان معظم یکسر اسپ کمیت و یکتا و جامه بزر تشریف داد [(۱۲)]، حق تعالی هر دو را باقی و پاینده داراد.

رایات همایون روز چهارشنبه بیست و چهارم ماه ذی الحجه بحضرت باز آمد و روز دوشنبه بیست و نهم ماه ذی الحجه این داعی بر عزیمت ملتان و فرستادن برده

[(۱)] مط: رتن پور

[(۲)] اصل: الوخان

[(۳)] مط: ضعان

[(۴)] اصل: بحضرت او رسید

[(۵)] مط: سلطان

[(۶)] اصل:

الوخان

[(۷)] اصل: ملکی

[(۸)] مط: فرزند او ملکه جهان گشت، اتفاق این. در این جا ایلوت و توماس و دیگر مترجمان اروپائی سهو کرده‌اند، که دختر ناصر الدین در حباله فرزند الغ خاز در آمد، ولی مضمون متن واضح است و سلطان ناصر الدین در حین جلوس فقط ۱۷ ساله بود و بنابراین در این وقت دختری بالغ نداشت. طبقات اکبری و بدایونی و جمهور مورخان متفق‌اند که خود سلطان دختر الغ خان را بزنی گرفته است.

[(۹)] مط: دوشنبه بیستم ماه ربیع الاخر. یکی از مآخذ مط: ششم ماه جمادی الاخری.

راورتنی: ۲۰ ربیع الآخر ۶۲۷ هـ

[(۱۰)] مط: سال روز دوشنبه دهم ماه جمادی الاخری قاضی ...

[(۱۱)] مط: بران طرف نامزد کرد.

[(۱۲)] مط: فرمود بتربیت الغ خان معظم خلدت سلطنته حق تعالی.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۸۴

بخراسان، از دهلی روان شد، بخطه هانسی چون وصول بود، بحکم فرمان عالی خان اعظم و خاقان معظم، دیه انعام او در ضبط آورده شد، و بطرف ملتان بر راه ابوهر [(۱)] اتفاق (ملاقات) افتاد.

السنة الخامسة [(۲)]، سنة ثمان و اربعین و ستمائة

ملاقات شیرخان بر لب آب بیا [(۳)]، روز یکشنبه یازدهم ماه صفر سنه ثمان و اربعین و ستمائة حاصل شد، و از آنجا بطرف ملتان رفته آمد روز چهارشنبه ششم ماه ربیع الاول سنه ثمان [(۴)]، و اربعین و ستمائة [(۴)] بملتان وصول بود [(۴)].

ملک عز الدین کشلوخان [(۵)] پیش از احبه بگرفتن ملتان همین روز رسید اتفاق ملاقات او بود، تا بیست و ششم ماه ربیع الاخر،

آنجا مقام افتاد، و فتح ملتان که در دست خدم شیرخان بود میسر نشد. داعی بحضرت باز آمد، و ملک عز الدین بلبن بطرف اچه رفت. داعی از راه قلعه مروت [(۶)] به سرستی و هانسی بحضرت باز آمد، بیست و دوم ماه جمادی الاولی [(۷)]، سنه ثمان و اربعین بحضرت رسید، و در شوال همین سال اختیار الدین کر بز [(۸)]، از ملتان کفار مغل (را) بسی اسیر کرد و بحضرت فرستاد، و (به) شهر دهلی بدولت ناصری آذین [(۹)] بستند.

و درین سال روز جمعه هفدهم ماه ذی الحجّه [(۱۰)]، قاضی جلال الدین کاشانی [(۱۱)] زندگانی به بندگان دولت اعلی پادشاه عالم داد (رحمة الله علیه).

السنة السادسة، سنة تسع و اربعین و ستمائة

ملک عز الدین [کشلوخان] بلبن [(۱۲)] به ناگور ترمذ آغاز نهاد، درین سال رایات اعلی بر سمت ناگور رفت، او بخدمت پیش آمد، و رایات اعلی بازگشت، و بعد از ان شیرخان از ملتان عزیمت اچه کرد، ملک عز الدین بلبن

[(۱)] بقول ابن بطوطه از ملتان بطرف دهلی اولین شهر کی بود.

[(۲)] اصل: الخامس

[(۳)] راورتی: ملاقات شیرخان سنقر بر لب آب بیاه (یا آب سنده و بیاه).

[(۴)] مط: افتاد.

[(۵)] متن مط: لشکر خان بلبن از اچه بگرفتن ... حاشیه مط: لشکر خان. راورتی: ملک عز الدین بلبن کشلوخان همین روز از اچه بملتان رسید. پ: لنگرخان.

[(۶)] مروت اکنون در ضلع خیر پور بهاولپور پنجاب بعرض ۲۹ درجه ۵ دقیقه شمالی و طول ۷۰ درجه ۴۰ دقیقه شرقی بفاصله ۶۰ میلی شرق شهر بهاولپور واقع است و راه ملتان و دهلی از طرف سرستی از ان میگذشت.

[(۷)] راورتی: جمادی الاخری

[(۸)] مط: گریز. راورتی: کریز. پ: کوتر

[(۹)] مط: آئین

[(۱۰)] مط: ذی القعدة

[(۱۱)] راورتی: کاسانی

[(۱۲)] راورتی: ملک عز الدین کشلوخان.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۸۵

از ناگور بر سمت اچه رفت و به شیرخان پیوست و مأخوذ شد [(۱)] و قلعه اچه به شیرخان تسلیم کرد، و از آنجا روی بحضرت نهاد، روز یکشنبه هفدهم ماه ربیع الآخر، سنه تسع و اربعین و ستمائة بخدمت درگاه اعلی پیوست، خطه بداون نامزد او شد، و هم درین سال روز یکشنبه دهم ماه جمادی الاولی سنه تسع، کرت دوم، قضاء ممالک و حکومت حضرت، بامر اعلی اعلاه الله به (دین) داعی دولت منهاج سراج مفوض گشت.

و روز سه شنبه بیست و پنجم ماه شعبان سنه تسع رایات اعلی بطرف کالیور [(۲)] و چندیری و نروال [(۳)] و مالوه حرکت فرمود، و در ان سفر تا نزدیک مالوه رفت [(۴)]، و جاهرا جار [(۵)] که بزرگترین رایگان [(۶)] آن بلاد (و بقاع) بود، بقدر پنج هزار سوار، و دو لک پیاده (داشت) منهزم گشت، و قلعه نرول [(۷)] که عمارت کرده بود فتح شد و نهب گشت

[(۱)] اصل: و با خود شد

[(۲)] راورتی: گوالیور

[(۳)] مط: و نروال و مالوه. راورتی:

نرول (نرور) و مالوه، که در هندی (ل) همواره به (ر) ابدال میگردد، در چهل میلی شرق بهوپال واقع است بمرض ۲۳ درجه ۱۸ دقیقه شمالی و طول ۷۸ درجه شرقی.

پ: نرول ندارد.

[(۴)] مط: برفتند

[(۵)] متن راورتی: چاهراجار. نسخ خطی وی:

چاهو، چاهده، اجاراجارنه، و در اکثر: چاهراجار. مط و اصل: چاهراجار. مآخذ مط:

چاهراجاد، چاهوار جار. در حاشیه مط مینویسند: که این نام در تواریخ دیگر (چاهردیو) است، راورتی گوید: که بقول توماس (شاهان افغان ص ۷۰) چهندا دیوا است و این هم مشکوک بنظر میآید. چه این راجه معاصر با جداد ایلتمش بوده است، اجار شاید اچاریه Acharya باشد بمعنی راهبر و معلم، که در برخی موارد رانه اجار، رانه اجاری، چاهراجاری هم آمده و اجاری در سنسکریت بمعنی شخص ثابت و محکم در آداب دینی است، قراری که همدسن در کتاب SketchofBoddhism ج ۲ ص ۲۲۱-۲۴۵) مینویسد: و جره اچاریه VajraAcharya از طبقات مهم بودائی بود، و این نام بصورت مختلف برین راجه اطلاق شده: تاریخ مبارکشاهی: هرچادیو. طبقات اکبری: اچاردیو. فرشته: چاهردیو ساهردیو در ظفر الواله (۱: ۷۱۶) رای چاهر، اجراست، کتنگهم این کلمه را مصحف اسواری شمرده که بر مسکوکات چهندا دیوا راجه. رن تمبهور دیده می شود (مسکوکات هند در قرون وسطی ۹۱) از تعابیر منهاج سراج: رانه اجار، رانه اجاری پیدا است که اجار نام جائی بود و باید همین ارجار دیه معروف ۱۸ میلی شرق جنوب جهانسی باشد که یک ایستگاه کنونی راه آهن جهانسی و مانک پور است (هودیوالا ۲: ۷۳۰)

[(۶)] مط و پ: رانگان

[(۷)] مط:

و قلعه بلور. حاشیه مط: قلعه بزرگ یا بکور. بعضی کتب: قلعه بزور.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۸۶

و خان معظم الغ خان [(۱)] اعظم در ان سفر آثار جلادت و شهادت بسیار نمود و غنایم و برده، بدست حشم اسلام افتاد (و بسلامت و عصمت رایات اعلی به حضرت باز آمد) [نصرهم الله و الصلاة علی محمد خیر البریه].

السنة السابعة [(۲)]، سنة خمسين و ستمائة

رایات اعلی بسلامت و غنیمت، بحضرت دهلی، روز دوشنبه بیست و سیوم ماه ربیع الاول سنه خمسين و ستمائة باز آمد. بعد از ان با بخت فرخنده و دولت فزاینده [(۳)] هفت ماه در دار الملک جلالی مقام افتاد، و درین مدت به انتشار احسان و اقامت مراسم عدل مشغول گشت، و روز [(۴)] دوشنبه بیست و دوم ماه شوال همین سال [(۵)]، رایات اعلی بر سمت لوهور و غزنین [(۶)] از راه اچه و ملتان نهضت فرمود، و در وقت وداع، از حدود کیتهل [(۷)]، داعی دولت را تشریف خاص (اسپ) با ساخت زر با (تمام) ستام و زین به ارزانی داشت، و درین سفر، جمله ملوک و خانان اطراف در خدمت رکاب اعلی جمع شدند، قتلغ خان از ولایت بهیانه [(۸)] و کشلوخان [(۹)] عز الدین [بلبن] از بداون با حشماهی خود در موافقت رایات [اعلی] همایون تا حد بیاه برفتند، و عماد الدین

ریحان در خفیه مزاج سلطان و ملوک، با الغ خان [(۱)] اعظم متغیر گردانید (و مزاج دیگر کرد) عفی الله عنهم.

السنة الثامنة [(۱۰)] سنة احدى و خمسين و ستمائة

چون سال نو شد، روز [(۱۱)] شنبه غره ماه محرم، سنه احدى و خمسين و ستمائة الغ خان [(۱)] را فرمان [(۱۲)] شد تا بسر اقطاع خود، بطرف سوانک و هانسی برود چون خان معظم بحکم فرمان بطرف هانسی رفت، رایات اعلی، در اوایل ربیع الاول

[(۱)] اصل: الوخان

[(۲)] اصل: السابع

[(۳)] مط و راورتنی: افزایند.

[(۴)] اصل: اقامت مراسم مراسم عدل مشغول گشت هر دو روز.

[(۵)] مط: شوال سنه خمسين و ستمائة. راورتنی: مانند متن.

[(۶)] در اصل و مط و پ و ایلوت چنین است. راورتنی غزنین را در این جا بی مورد میداند

[(۷)] یکی از ماخذ مط و پ: گنگ. مط و راورتنی: کیتل که در صوبه دهلی در سهرند واقع بود (آئین اکبری)

[(۸)] مط: بیانه

[(۹)] متن مط: لشکرخان. حاشیه: کشکوخان. پ: لنگرخان

[(۱۰)] اصل:

الثامن

[(۱۱)] اصل: نوشد سنه غره. مط: مانند متن. در یکی از نسخ مط: سه شنبه. راورتنی: سه شنبه

[(۱۲)] مط: فرمان داد.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۸۷

همین سال، بحضرت باز آمد، و مزاج بر اکابر شغلها بگشت، در ماه جمادی-الاول مسند وزارت، حواله عین الملک محمد نظام [الملک] جنیدی شد، و ملک کشلی خان امیر حاجب الغ مبارک ایبک را که برادر خان معظم بود [(۱)] اقطاع کره دادند، بدان طرف فرستادند [(۲)]، و در ماه جمادی الاولی همین سال عماد الدین ریحان و کیلدر شد، و رایات اعلی بر عزیمت از عاج خان معظم الغ خان [(۳)]، از حضرت بطرف هانسی رفت [(۴)]، و عماد الدین ریحان قاضی شمس الدین بهرایجی را بیاورد، و در بیست و هفتم ماه رجب، سنه احدى و خمسين و ستمائة قضاء ممالک بدو مفوض کرد، و خان معظم از هانسی بطرف ناگور رفت، و اقطاع هانسی با شغل امیر حاجبی به شاهزاده رکن الدین مفوض گشت [(۵)]، و رایات اعلی در ماه شوال [(۶)] بحضرت باز آمد، و در اوایل شوال همین سال بر عزیمت فتح اچه و ملتان (و تبرهنده) از دهلی حرکت کرد و چون بحوالی آب بیاه وصول بود، لشکر بطرف تبرهنده نامزد شد، و پیش ازین شیرخان از مصاف کفار (آب) سنده عطف کرده بود، و بجانب ترکستان رفته اچه و ملتان و تبرهنده، در تصرف متعلقان او مانده. روز دوشنبه بیست و ششم ماه ذی الحجه سنه احدى و خمسين و ستمائة فتح گشت، و حواله ارسالان خان سنجر چست [(۷)] شد، و رایات اعلی از آب بیاه مراجعت کرد [(۸)] [و الحمد لله عنی اولاً- و ثانیاً و اتم اعلی نبیه مصلیاً] [(۹)]

السنة التاسعة [(۱۰)] سنة اثني و خمسين و ستمائة

چون سال سنه اثنی و خمسین و ستمائۀ (نوشد) در حدود کوهپایه بردار و بجنور [(۱۱)] فتوح و غنائیم بسیار بدست آمد، و بر جون عبره افتاد، و روز پنجشنبه سیزدهم ماه محرم سنه اثنی، گنگ [(۱۲)] پیش میاپور عبره فرمود

[(۱)] اصل: و ملک کشلی خان امیر حاجب الغ باریک شد ایبک را که برادر الوخان بود

[(۲)] مط: روان کردند

[(۳)] اصل: الوخان

[(۴)] مط: حرکت کرد

[(۵)] مط: شد

[(۶)] مط: شعبان. راورتی: شوال.

[(۷)] اصل: حب [؟]

[(۸)] مط: فرمود

[(۹)] در اصل بجای عنی، علی و عوض اتم، اسم است بتقریب اصلاح شد

[(۱۰)] اصل: التاسع

[(۱۱)] اصل: برداز و تجور. متن مط: بردار و پنجور. یکی از مآخذ مط:

بغراینند و پتجوق. راورتی: بردار و بنجور، که در اکثر نسخ وی چنین بود، بجنور بقول آئین اکبری در سر کار سنبل صو به دهلی واقع بود

[(۱۲)] هودیوالا در حواشی ایلوت (۲: ۷۳۲) بردار را مصحف هر دوار وادی جنوب سواکک یا رود را (همالییا) شمرده و گوید، بجنور در ۴۰ میلی جنوب هردوار است.

اما میاپور که بهمین نام از طرف هیون تسنگ و شرف الدین یزدی ذکر شده از ملحقات هردوار است.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۸۸

و همچنان دامن کوه تا لب آب رهب [(۱)] رفته شد، و در اثناء آن غزوات در تنکله بانی [(۲)] روز یکشنبه پانزدهم ماه صفر سنه اثنی، رضی الملک عز الدین درمستی [(۳)] شهادت یافت. روز دوشنبه شانزدهم ماه صفر، سلطان اسلام بانتقام آن حرکت به کفار کاتپیر [(۴)] دست بردی نمود، که تا باقی عمر، آن بلاد [را] یادگار بماند، و بر طرف بداون نهضت فرمود، روز پنجشنبه نوزدهم ماه صفر، خطه بداون بفر و شکوه چتر و رایات همایون آراسته گشت [(۵)] نه روز آنجا مقام کرد، [(۶)] و پس [از آن] عزیمت حضرت مصمم فرمود [(۷)].

روز یکشنبه ششم ماه ربیع الاول، وزارت ممالک [(۸)] بصدر الملک نجم الدین - ابو بکر، کرت دوم تفویض افتاد، و در حدود کول، روز یکشنبه بیستم ربیع الاول سنه اثنی و خمسین [و ستمائۀ] داعی دولت را بلقب صدر جهانی تشریف فرمود حق تعالی در سلطنتش باقی دارد.

روز سه شنبه بیست و ششم (ماه) ربیع الاول، بحضرت دهلی وصول بود و مدت پنج ماه در شهر مقام کرد. [(۹)] که خبر جمعیت ملوک با ملک جلال الدین برسید، رایات اعلی در ماه شعبان بطرف سنام و تبرهنده آمد، [(۱۰)] و عید فطر در سنام کرد، و لشکرهاء ملوک، چنانچه ارسلان خان تبرهنده، و بتی خان ایبک خطائی [(۱۱)] و الغ خان [(۱۲)] اعظم از ناگور در موافقت ملک جلال الدین

[(۱)] کذا در اصل و مط و راورتی. در نسخ ماخذ مط و پ: رهیت یا رھت

[(۲)] کذا فی الاصل.

متن مط: تنکله بالی. ماخذ مط: تکیه مانی، تکیه یانی نسخ راورتی: تلکه بانی، تلکه مانی، بکله مانی، تکله مانی، تنکله مانی، تکله مانی، تنکله پانی، سکه مانی و غیره. شاید جزو اول آن تلک باشد که تلک پور اکنون هم موجود است

[(۳)] اصل: درمستی. راورتی و مط: درمشی. راورتی گوید: در طبقات الکبری نیز درمشی است منسوب به درمش، در بعضی نسخ درمستی آمده که فرشته آنرا در حالت مستی ضبط کرده، شاید اصح آن درمشی باشد منسوب به درمشان سابق الذکر

[(۴)] کذا در اصل. متن مط: کایتھر. حاشیه مط: تهیھر. راورتی: کاتھی هر. هودیوالا املا کاتھییر را درست میداند که نام قدیم روھیل کھند کنونی هند است. و این همان کیتھل سابق الذکر نیست که نزدیک جھند کرنال در پنجاب افتاده است. (ایلیوت ۲: ۷۳۲)

[(۵)] مط: شد

[(۶)] مط:

فرمود

[(۷)] مط: شد

[(۸)] مط: مملکت

[(۹)] مط: بود

[(۱۰)] مط: حرکت فرمود

[(۱۱)] مط: و سنجان اییک خطائی. و قرار یک نسخه: ایکنخان. راورتی: ملوک مانند تاج الدین ارسلان خان سنجر چست تبرهنده و ملک سیف الدین بتخان اییک خطائی ایلیوت: سنجان اییک

[(۱۲)] اصل: الوخان

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۸۹

در حوالی تبرهنده بودند، رایات اعلی از سنام به هانسی آمده، آن ملوک بطرف کھرام و کیتھل حرکت کردند. سلطان بدان سمت از هانسی حرکت فرمود، و جماعت امراء در میان هر دو تن سخن گفتند، و فتنه هر دو طرف عماد الدین ریحان بود، تا روز (پنج) شنبه بیست و دوم شوال همین سال سلطان اسلام فرمان داد: تا عماد الدین ریحان بطرف بداون رود [(۱)]، و آن ولایت اقطاع او باشد و آن صلح تمام شد. روز سه شنبه هفدهم ماه ذی القعدة [و] بعد از سوگند و عهود [(۲)] و ثیق جمله (امراء) و ملوک، بخدمت سلطان پیوستند، و لوهور اقطاع ملک جلال الدین شد، و در ضمان عصمت و دولت رایات همایون، روز سه شنبه نهم ماه ذی الحجّه بطالع سعد، در حضرت دهلی آمد. ملک تعالی رایات همایون را به آیات فتوح مطرز داراد. آمین رب العالمین

السنة العاشرة سنة ثلاث و خمسين و ستمائة

چون سال سنه ثلاث و خمسين (و ستمائة) نوشد، حالی عجبی [(۳)] ظاهر گشت و آن چنان بود: که از تقادیر [(۴)] آسمانی، مزاج حضرت [(۵)] سلطانی، با والده او [(۶)] ملکه جهان تغییر پذیرفت، و چون او در حباله قتلغ خان بود هر دو را فرمان شد: تا او ده اقطاع ایشان باشد، و بر سر اقطاع روند، بحکم فرمان ایشان رفتند، و این حادثه در روز سه شنبه ششم ماه محرم سنه ثلث و خمسين و ستمائة بود. چون ماه ربیع الاول در آمد، سلطان اسلام روز یکشنبه بیست [(۷)] و هشتم ماه ربیع الاول این سال قضاء ممالک و حکومت حضرت دهلی برقرار ما تقدم حواله داعی دولت منهاج سراج کرد. پادشاه را در سلطنت فراوان سال بقا باد [(۸)]. و در

ربیع الاخر از ملک قطب الدین حسین [(۹)] علی، که نایب ملک بود، سخنی بر خلاف رای اعلی بسمع (مبارک) پادشاه رسانیدند روز سه شنبه بیست و سیم ماه مذکور [(۱۰)] قطب الدین را مخاطب کردند و مقید و محبوس گشت و شهادت یافت، پادشاه را بقا باد! روز دوشنبه هفتم جمادی الاولی، اقطاع میرت، حواله ملک کشلی خان

[(۱)] مط: برود

[(۲)] مط: عهد و موثیق.

[(۳)] مط: حال عجیبی

[(۴)] اصل: مقادیر

[(۵)] مط: مبارک سلطانی

[(۶)] اصل: ملکی جهان

[(۷)] مط: ۲۳. راورتی: ۲۳ همین ماه، ولی در طبقه ۲۲ ذکر الغ خان ۷ ماه ربیع الاول است.

[(۸)] مط: که پادشاه او را در سلطنت سالهای فراوان بقاباد

[(۹)] اصل حسن علی. راورتی و مط: مانند متن

[(۱۰)] مط: ربیع الآخر همین سال ملک قطب الدین.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۹۰

الغ اعظم باریک [(۱)] ایبک سلطانی شد، بعد از آنکه از کره بخدمت درگاه پیوسته بود (رحمه الله) و در روز سه شنبه سیزدهم ماه رجب سنه ثلاث و خمسين شیخ الاسلامی [(۲)] حضرت به شیخ الاسلام جمال الدین بسطامی [(۳)] حواله افتاد [(۴)] و هم دین ماه ملک تاج الدین سنجر سیوستانی از او ده بکشید، و عماد الدین ریحان را از بهرایج از عاج کرد، و از دنیا رحلت کرد، و هم درین سال [در] ماه شوال رایات اعلی از حضرت بطرف هندوستان نهضت فرمود، و روز یکشنبه هفدهم ماه ذی القعدة همین سال، الغ خان [(۵)] معظم، بجهت انتظام احوال [(۶)] حشم سوالک بطرف هانسی رفت، و حشم مرتب فرمود و بحضرت باز آمد. روز چهارشنبه نوزدهم ماه ذی الحجه آخر آن [(۷)] سال به لشکرگاه اعلی پیوست، و پیش از آن فرمان نافذ شده بود: تا ملک قتلغ خان از اوده باقطاع بهرایج رود، و این مثال را او انقیاد نمود [(۸)]، و از حضرت ملک بکتم رکنی [(۹)] نامزد رفع [(۱۰)] او شد در حدود بداون هر دو لشکر را با هم ملاقات شد [ه] و بکتم شهادت یافت رایات همایون بتدارک این حادثه، بر سمت او ده نهضت فرمود، (و) چون بدان حدود رسید [ملک] قتلغ خان از پیش برفت، و رایات همایون بطرف کالنجر [(۱۱)] کشید، و الغ خان [(۱۲)] معظم او را تعاقب نمود، و او را درنیافت [(۱۳)] با غنائیم بسیار بخدمت درگاه (سلطانی) پیوست [و الله اعلم بالصواب]

السنة الحادية عشر سنة اربع و خمسين و ستمائة

بدولت و نصرت، در ضمان عصمت آفریدگار تعالی، چون سال نو شد، و محرم سنه اربع و خمسين و ستمائة درآمد، رایات همایون را آن فتح برآمد روی بحضرت نهاد. روز سه شنبه چهارم (ماه) ربیع الاخر همین سال [(۱۴)] بحضرت وصول کرد [(۱۵)]، چون قتلغ خان را معلوم شد: که رایات اعلی

[(۱)] اصل: باریک

[(۲)] اصل: الاسلام

[(۳)] اصل: سلطانی.

[(۴)] مط: مفوض شد.

[(۵)] اصل: الوخان

[(۶)] مط: امور حشم

[(۷)] مط: این

[(۸)] مط: و این مثال را انقیاد نمود

[(۹)] یکی از مآخذ مط: مکتب رتنی یا کتم نهی. راورتی: ملک بکتمر، بکتم، مکتب مکتب. پ: بکتم رهی

[(۱۰)] مط: دفع

[(۱۱)] اصل: کنجر، راورتی: کالیر، پ: کالنجر

[(۱۲)] اصل: الوخان

[(۱۳)] اصل: دریافت

[(۱۴)] مط: ربیع الآخر سنه اربع و خمسين بحضرت.

[(۱۵)] مط: نمود.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۹۱

بر سمت حضرت انصراف نمود، بولایت کره و مانکپور تعلق کردن گرفت، و میان او و ارسلان خان سنجر چست [(۱)] مقابله [(۲)] افتاد، و نصرت ارسلان خان را بود چون قتلغ خان را بهندوستان رفتن [(۳)] میسر نشد، در میان مواس [(۴)] عزیمت بالا کرد، و بطرف سنتور [(۵)] آمد، و در آن قبایل و جبال پناه جست. رایات اعلی برای دفع فتنه [(۶)] او روز دوشنبه بیستم ماه ذی الحجه سنه اربع و خمسين، از حضرت دهلی حرکت کرده، و چون سنه خمس و خمسين نوشد، لشکر درین سال بطرف سنتور رفت، و قتال میان لشکر اسلام و هنود کوهپایه قایم شد و قتلغ خان میان آن طایفه بود، و از امراء اسلام جمعی که خایف بودند، بسبب اتهام بدو پیوستند، و چون طاقت مقاومت نداشتند (بسبب آن) پشت دادند و الغ خان [(۷)] معظم تمامت آن جبال را بتیغ زیر و زبر کرد، تا سلمور [(۸)] [و] در اندرون شعاب و مضایق جبال براند، و قصبه سلمور را که هیچ پادشاه بران موضع نرسیده بود [(۹)]، و لشکر اسلام بدان دست نیافته [فتح کرد] و غزا بسنت بجای آورد، و چندان [فسده] هنود متمرّد (را) بقتل رسانید، که در حدود حصر نیاید (و به تحریر و تقریر نگنجد) و الله اعلم بالصواب و الیه مرجع (و) المآب

السنة الثانية عشر، سنه خمس و خمسين و ستمائة

بعد از مراجعت روز یکشنبه ششم ماه ربیع الاول سنه خمس و خمسين و ستمائة ملک بتی خان [(۱۰)] ایبک خطائی از اسپ خطا کرد. و برحمت حق تعالی پیوست و رایات همایون روی بحضرت نهاد، روز یکشنبه بیست و ششم

[(۱)] اصل: حت.

[(۲)] مط: مقاتله.

[(۳)] مط: سکونت

[(۴)] مواس: ظاهرا این کلمه به مواسات عربی نزدیکست، که یاری و غم خواری کردن باشد (صراح و منتخب) ولی در فرهنگ‌های عربی مواس باین صورت نیامده، و نویسندگان پارسی دوره گورگانیان هند (مواسات) را بمعنی لشکر محافظ ثغور

می‌آورند، که درین کتاب نیز در چندین جای دیگر خواهد آمد، و صورت مفرد آن در این جا دیده میشود مواس در ادب زبان پنبتو بمعنی محافظ است، و بقرار ضبط فرهنگ دفکن در هندی نیز معنی نگهداری Protection دارد (رک: ۶۸)

[(۵)] در بعضی نسخ: ستور و ستور. پ: ستور. ستور گره پایتخت راجگان سد مور بود، که در هشت میلی شمال دهره بطول شرقی ۷۸ درجه ۵ دقیقه و عرض شمالی ۳۰ درجه ۲۵ دقیقه واقع و اکنون دیه کوچکی است (هو دیوالا ۲: ۷۳۵)

[(۶)] مط: آن فتنه روز سه شنبه

[(۷)] اصل: الوخان

[(۸)] اصل: سرمرد؟ که اکنون سرمور است.

[(۹)] مط: دست نیافته بود و لشکر اسلام بدان نرسیده نهب کرد و غزاها

[(۱۰)] کذا در اصل. مط: سنجان ایبک. نسخ خطی:

بخان، ایبکخان، تهخان. راورتی: ملک سیف الدین بن خان ایبک خطائی. پ: للخان.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۹۲

ماه ربیع الاول [(۱)]، سنه خمس بدار الملک جلال رسید، و چون لشکر منصور مراجعت کرد ملک عز الدین کشلو خان بلبن با لشکر اچه و ملتان، در حوالی آب بیا [بود] پیشتر آمد (و ملک) قتلغ خان و امرائی که با او [یار] بودند بملک کشلو خان [(۲)] پیوستند، و بحدود منصور پور و سامانه [(۳)] (بود).

چون خبر حرکت آن جماعت، بسمع اعلی رسید، الغ خان [(۴)] معظم را با لشکر نامزد فرمود، روز (پنجشنبه) پانزدهم ماه جمادی الاولی سنه خمس و خمسین و ستمائۀ از حضرت نهضت کرد [(۵)]، و چون نزدیک آن لشکر رسید، میان هر دو فریق، بقدر ده گروه ماند. از حضرت جمعی در خفیه مکتوبات در قلم آوردند، چنانچه شیخ الاسلام [سید] قطب الدین [(۶)] و قاضی شمس الدین بهرایجی، بنزدیک قتلغ خان و ملک کشلو خان فرستادند تا بحضرت آیند، و دروازاها بدست ایشان [(۷)] دهند، و در شهر هر کس را بدان حرکت و موافقت (و) بیعت میدادند، و دست عهد می‌ستدند [(۸)].

از حضرت منهیان مخلص، این مخالفت را بخدمت الغ خان [(۴)] معظم در قلم آوردند، و از لشکرگاه، بنا بدین [(۹)] مخالفت بخدمت در گاه اعلی باز نمودند (که) حال مخالفت [جماعت و] دستار بندگان برین جمله است، اگر صواب باشد، فرمان اعلی (اعلاه الله، بجانب ایشان) نافذ شود، تا ایشان که در حوالی شهر اقطاع دارند، بسر اقطاع خود روند، تا این فتنه آرام گیرد بشهر باز آیند. از حضرت دهلی [(۱۰)] بجلاء ایشان فرمان شد.

روز یکشنبه دوم (ماه) جمادی الاخری [(۱۱)]، سنه خمس و خمسین و ستمائۀ [بود] فرمان شد، تا سید قطب الدین و قاضی بهرایج [(۱۲)] از حضرت بسر اقطاع [(۱۳)] خود روند [و] مکتوبات ایشان، از شهر بملک قتلغ خان و ملک کشلو خان بلبن رسید [و] در حال و ساعت از موضع خود با تمامت لشکر

[(۱)] مط و راورتی: ربیع الاخر.

[(۲)] راورتی: به ملک بلبن کشلو خان

[(۳)] مط: بحدود منصوره سامانه. راورتی: مانند اصل.

[(۴)] اصل: الوخان

[(۵)] مط: فرمود.

[(۶)] راورتی: سید قطب الدین شیخ الاسلام جمال الدین.

[۷] مط: برایشان دهند.

[۸] مط: و بدست راست عهد می‌ستندند

[۹] مط:

بنابراین

[۱۰] مط: حضرت اعلی بنفی ایشان.

[۱۱] اصل: جمادی الاولی، راورتنی. و مط: مانند متن

[۱۲] مط: قاضی شمس الدین بهرایجی.

[۱۳] مط: اقطاعات.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۹۳

بطرف شهر راندند [و عطف ایشان از لشکرگاه بجانب شهر، روز دوشنبه سیوم ماه جمادی الاخری سنه خمس و خمسين بود، از سامانه بتعجيل راندند] که دو روز و نیم بعد مسافت صد کروه را قطع کردند، بامداد بعد از نماز بدر شهر راندند [۱]، و در حوالی شهر طواف [۲] کردند، و شب را در ظاهر دهلی میان باغ جود و کیلوکهری [۳] و شهر لشکرگاه ساختند. و چون آن ملوک و لشکر بر امید وعده آن مکتوبات بیباغ جود [۴] رسیدند، فضل خدائی [۵] آن بود: که پیش از آن بدو روز، جماعت مخالفان از شهر روان شده بودند [۶]. چون آن ملوک را از نقل ایشان معلوم شد، در کار خود متأنی شدند، و از حضرت پادشاه فرمان شد، تا دروازه‌ها شهر بیستند. و چون لشکر از شهر غایب بود، استعداد جنگ کردند و امیر الحجاب علاء الدین [۷] ایاز زنجانی [۸] نایب [۹] امیر حاجب، و الغ کوتوال بک جمال الدین نشاپوری [۱۰]، و دیوان عرض ممالک نصرهم الله، در محافظت شهر و استعداد مرد جنگ، آثار پسندیده نمودند، و در آن شب بر باره شهر امراء و سرخیلان و معارف شهر را نامزد کردند. چون بامداد روز جمعه شد حق تعالی لطیفه‌ئی ساخت، و ملک کشلوخان عزیمت مراجعت کرد، و ملوک دیگر و والده سلطان ملکه جهان چون مشاهده کردند [که آن اندیشه باز نخواند] [۱۱] جمله (بر) بازگشتن اتفاق کردند، و بیشتر حشم ایشان [آن بود که با ایشان] در مراجعت موافقت نمودند، و در حوالی شهر مقام کردند، و بسیار از اکابر و معارف دست راست [۱۲] طلب کردند، و بخدمت درگاه پیوستند، و آن ملوک

[۱] مط: قطع کردند و روز پنجشنبه ششم ماه جمادی الاخری بیباغ خود نزول کردند، بامداد بعد از نماز بدر شهر آمدند

[۲] مط: طوف

[۳] اصل: باغ حور و کتلوکهری. مط و راورتنی و پ: مانند متن.

کیلوکهری بر ساحل جمعنا دارای عمارات قشنگی بود، امیر خسرو در قران السعدین ذکر آنرا کرده، مقبره همایون بابر در آنجاست [۴] اصل: باغ جود، در بعضی نسخ باغ خود است. در ظفر الواله (۱: ۷۲۲) البستان المعروف باغ جوز است. قرائت صحیح آن باغ جود باشد که برنی نیز بچنین املا آورده است.

[۵] مط: خدای تعالی

[۶] مط: مخالفان را از شهر روان کرده بودند

[۷] راورتنی: بن ایاز.

پ: مانند متن.

[۸] در یکی از نسخ: ریحانی. پ: زنجانی

[۹] راورتی: و نایب

[۱۰] اصل:

نیساپوری.

[۱۱] اصل: بخواند

[۱۲] مترجمان انگلیسی این جمله را به وعده امان ترجمه کرده‌اند در تاریخ برنی (۴۸۸) گوید: شهاب سلطانی را بدست راست فرود آورد، در برهان قاطع (ص ۸۵۹) دست دادن بمعنی بیعت کردن و آرام گردیدن آمده، و دست راست کنایه از وزیر اعظم هم هست.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۹۴

بی‌مراد بازگشتند بر طرف سوالک. چون خبر عزیمت ایشان به الغ خان [۱۱] معظم و ملوک و امراء سلطانی عز نصر هم رسید از ان موضع که بودند، جانب شهر عطف کردند، تا چون نزدیک رسیدند، کیفیت الغ خان [۱۱] معظم را روشن شد سالما و غانما مظفر و منصور [۲]، روز سه شنبه یازدهم ماه جمادی الاخری بحضرت باز رسیدند.

ملک تعالی این دولت را باهالی اسلام، بفر و شکوه سلطانی [۳] و دولت‌خانی باقی و پاینده داراد (و) بعد از آن روز چهارشنبه هشتم ماه رمضان همین سال، مسند وزارت بضیاء الملک تاج الدین مفوض گشت [۴]، [و خطاب نظام الملک شد، و مسند اشراف ممالک بصدر الملک مفوض گشت] و در آخر این سال [لشکر] کفار مغل، از طرف خراسان بزمین اچه و ملتان رسید و ملک کشلو خان با ایشان عهد بست، و به لشکرگاه سالین [۵] نوین پیوست.

السنة الثالثة [۶] عشر سنة ست و خمسين و ستمائة

و چون سال نو شد، و محرم سنه ست و خمسين و ستمائة تجدید یافت، روز یکشنبه ششم ماه محرم (سنه ست و خمسين و ستمائة) رایات همایون بر عزیمت غزو و رفع [۷] کفار مغل از حضرت روان شد [۸]، و در ظاهر دهلی لشکرگاه کرد ثقات چنین روایت کردند: که روز چهارشنبه نهم همین ماه هلاو [کافر] [۹] که سر (کفار) مغل بود، بدر بغداد از پیش (لشکر) امیر المؤمنین المستعصم - بالله منهزم گشت [۱۰]. و چون رایات اعلی سلطانی بر عزیمت غزو بیرون رفت

[۱] اصل: الوخان

[۲] مط: منصور او مظفرا

[۳] مط: بفر سلطنت سلطانی

[۴] مط: شد

[۵] اصل: مساکن نوین. مط و پ: مانند متن. راورتی: نوین سالین مغل. ایلویوت در تاریخ هند (ج ۲ ص ۳۵۸):

سالین نوین

[۶] اصل: الثالث

[۷] مط: دفع

[۸] مط: حرکت کرد

[۹] مط: هلاکو. اصل و راورتی و پ:

هلاو.

[۱۰] طبایع نسخه کلکته در حاشیه نوشته‌اند، که در هر چار نسخه موجوده نوشته که هلاکو منهزم گشت، لیکن جمهور مورخان بر خلاف آنند. این نوشته طبایع را در صورتی درست میدانیم، که مستعصم مستأصل شده باشد ولی طوری که در مبحث خلفاء گذشت، پیش از هزیمت قطع خلیفه وقتی که دفعه اول قشون هلاکو بر بغداد تاخت، از طرف مدافعین خلافت رانده گشت، شاید مقصد مولف هم در این جا همان انهزام اولین باشد. چون سقوط بغداد و غارت آن چهارشنبه (۷) صفر همین سال ۶۵۶ ه است.

لهذا این خبر شوم در ماه محرم به هند نرسیده بود و منهای سراج اوایل این اخبار را شنیده و نوشته.

است (رک: جامع التواریخ ۲: ۷۱۳).

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۹۵

بهر طرف ملوک و امرا با افواج حشم نامزد شدند، و قلب سلطانی، غره ماه رمضان بحضرت باز آمد، مدت پنج ماه در حضرت مقام فرمود، و (در) هژدهم ماه ذی القعدة همین سال، ملک لکهنوتی [(۱)] بملک جلال الدین مسعود شاه ملک جانی [(۲)] مفوض شد [و الله اعلم بالصواب].

السنة الرابعة [(۳)] عشر، سنه سبع و خمسين و ستمائة

و چون سال نو شد، روز پنجشنبه سیزدهم ماه محرم سنه سبع و خمسين و ستمائة ریایات اعلی بر غزوات عزیزت مصمم کرد [(۴)] (و) در روز یکشنبه بیست و یکم ماه صفر همین سال، ولایت بهیانه و کول و بلارام و کالیور [(۵)] بملک شیرخان مفوض گشت [(۶)]، و ملک النواب [(۷)] ایبک با افواج حشم، بطرف غزو کفار رن تهپور نامزد شد، و ریایات همایون بمقر عز سلطنت باز آمد، و در روز چهارشنبه (چهارم) ماه جمادی الاخری همین سال دو زنجیر پیل و خزانه از دیار لکهنوتی بخدمت بارگاه اعلی پیوست [(۸)] و ششم این ماه [(۹)] شیخ الاسلام جمال الدین بسطامی برحمت حق پیوست، و بیست و چهارم ماه قاضی کبیر الدین درگذشت رحمهما الله، و مناصب ایشان بفرزندان ایشان، بعاطفت شاهانه مفوض گشت [(۱۰)]، و در ماه رجب سنه سبع و خمسين و ستمائة، ملک کشلی خان اعظم باربک ایبک بدار الخلد [(۱۱)] جنت خرامید و شغل امیر حاجبی بفرزند او ملک علاء الدین [(۱۲)] محمد مفوض گشت.

و در غره رمضان امام حمید الدین ماریگله برحمت حق تعالی پیوست، و انعامات او بفرزندان او مقرر گشت بعاطفت سلطنت. و بعد از چندین تعازی [(۱۳)]

[(۱)] اصل: لکنوتی

[(۲)] اصل: خانی، راورتی: جلال الدین مسعود بن ملک علاء الدین جانی مفوض گشت.

[(۳)] اصل: الرابع

[(۴)] مط: اعلی بر عزیزت غزوات حرکت کرد

[(۵)] مط:

کالیوار.

[(۶)] مط: شد

[(۷)] اصل: ملک التوایب؟

[(۸)] مط: رسید

[(۹)] مط: ماه مذکور

[(۱۰) مط: شد

[(۱۱) اصل: دار الملک

[(۱۲) اصل: علی الدین

[(۱۳) اصل: تعازی. مط: بغازی. پ: بعاری؟

راورتنی این کلمه را به شورش و اضطراب ترجمه کرده، و نمیدانم که اصل آن چه بود؟ اگر بغازی مط از ماده بغز باشد بمعنی سرعت حرکت و نشاط است (المنجد) صورت اقرب آن بنظر من تعازی است که در متن گرفته شد، مختاری غزنوی گوید: گروهی کشان رای رزم تو باشد+ نباشند مشغول جز در تعازی. و تعازی مصدر باب تفاعل است بمعنی بیکدیگر تسلیت گفتن (المنجد) که در این جا بمناسبت در گذشت و تعزیت امام ماریگله مطابق می آید. اما ماریگله همان است که سلطان مسعود غزنوی را در آنجا مأخوذ داشتند و بین راولپندی و حسن ابدال واقع است.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۹۶

چون دولت (و) سلطنت و مملکت فرماندهی سلطان اعظم، روی بتضعاف داشت، همه شکستگیها جبر شد، و همه خستگیها مرهم یافت، و دوحه پادشاهی را بر شاخ بقاء کلی نو شکفت، و شکوفه تازه بدمید [(۱)]، و میوه با نصارت بر بست، و در بیست و نهم ماه رمضان سنه سبع و ستمائۀ، فیض فضل آفریدگار، اصل سلطانی را از صدف شرف‌خانی، پسری بخشید و چندان انعام از ان اکرام، بیخاص و عام رسید، که قلم محرر و تقریر دبیر، حصر آن نتواند کرد [(۲)].

ملک تعالی آن بستان سلطانی، و چمن جهانبانی (را) باشجار و اثمار بقا همواره آراسته دارد. و در سلخ شوال همین سال، ملک تیرخان [(۳)] سنجر با لشکر آراسته بفرمان اعلی، به حضرت رسید.

السنة الخامسة [(۴)] عشر، سنه ثمان و خمسين و ستمائۀ

چون سال سنه ثمان و خمسين و ستمائۀ تجدید یافت [(۵)]، آفتاب کامگاری از مطالع بختیاری بتازگی طالع [شد] و ماه جهانبانی از برج کامرانی لامع گشت، سیزدهم صفر، خاقان معظم الغ خان [(۶)] اعظم بر طرف جبال دهلی [(۷)]، برای دفع فساد متمردان میو [(۸)] که دیو ازیشان در هراس باشد نهضت فرمود، و بقدر ده هزار سوار برگستوان [دار] جرار، و مبارزان خونخوار، در موافقت رکاب همایون او روان شدند، و دیگر روز غنایم بسیار، و مواشی بی‌شمار رسید، شعاب صعاب را نهب [(۹)] کرد، و کوههای حصین را بزد، هندوی بی‌اندازه، در زیر تیغ بیدریغ غازیان آمد، و چون پرداخت این تاریخ، بدین موضع رسید، برین فتح و غزو [(۱۰)] نصرت خدا ختم شد.

[(۱)] اصل: کلی نوشکوه تازه بشگفت، و میوه

[(۲)] مط: که بقلم محرر تحریر و دم قادر تقریر آن نیاید.

[(۳)] کذا فی الاصل. مط: ملک تمر خان سنجر. راورتنی: ملک تاج الدین سنجر ترخان، ایلپوت:

تمر خان

[(۴)] اصل: الخامس.

[(۵)] مط: چون سال نو شد آفتاب ...

[(۶)] اصل: الوخان.

[(۷)] راورتنی: کوهپایه دهلی

[(۸) مط: میوات. راورتی: میو، میوره، میواتی در عصر مغولیه میوات شهرتی داشت و بیدل گفته بود: صبح گلشن میوات یاسمین بهار است، این بوی یار می آید جلوه گاه یا راست این.

[(۹) اصل: نصب کرد

[(۱۰) مط: و غزا و نصرت.

طبقات ناصری، ج ۱، ص: ۴۹۷

اگر در حیات امتداد، و در بقا تطویل و استعداد باشد، بعد ازین آنچه حادث شود در قلم آید، رجاء واثق (است) به جماعتی که در (ین) طبقات و تواریخ نظر کنند، و درین اخبار و حکایات تأمل نمایند، و شمه‌یی ازین احوال، و رمزی ازین اقوال بسمع ایشان رسد، اگر هفوتی و یا زلتی و یا سهوی و یا سقطی در خاطر عاطر و سماع جمع ایشان آید، بذیل عفو [به] پوشند، و در اصلاح و تصحیح کوشند، که آنچه در تواریخ ما تقدم از قصص و اخبار انبیا و ملوک، مطالع افتاده بود، نقل کرده شده است، و آنچه برأی العین در حضور مشاهده افتاده [بود] نبشته آمد [(۱)]. ملک تعالی دولت [(۲)] (سلطان معظم شهنشاه اعظم سلطان السلاطین) ناصر الدنیا و الدین (ابو المظفر محمود بن السلطان) را در مسند تاجداری (و متکای شهر یاری تا غایت حد امکان) [باقی و] پاینده داراد [آمین] (و نویسنده و خواننده و جمع کننده این طبقات را در دنیا و آخرت نیکنام کند. بمحمد و آله اجمعین).

پایان جلد اول

[(۱) مط: گشت.

[(۲) اصل: دولت اسلام.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱

[جلد دوم]

الطبقة الثانية والعشرون [(۱) فی ذکر الملوک الشمسیه فی ممالک الهند] [(۲)]

اشاره

[بسم الله الرحمن الرحيم] الحمد لله (الذی) أبدأ و انشا [(۳)] و الملك الذی یؤتی [(۴)] الملك من یشاء [(۵)] و الصلاة علی خیر خلقه افضل من قام و مشی، و السلام علی آله و اصحابه غداً و عشاء و سلم تسلیما کثیراً. چنین گوید: کمترین بندگان در گاه سبحانی، منهاج سراج جوزجانی، [(۶)] عصمه الله عن الميل الی الفانی که شکر (نعمت) از لوازم قضایا (ی) عقول سلیم و طبایع مستقیم است [(۷)] و این معنی [بر] ارباب علوم (را) معقول و مکشوف است، و این قاعده در مسایل اوایل اصول معروف، و نقله اخبار و ثقات آثار سید ابرار [(۸)] از ان منبع سعادت سید السادات علیه من الصلوات افضلها و من التحیات اکملها، روایت کرده اند، که من لم یشکر الناس لم یشکر الله، بنابر قضیه [(۹)] این دو اصل معقول و منقول، شکر انعام و اکرام سلطان سلاطین اسلام پادشاه سعید نیکو نام، شمس [الدنیا] و الدین طاب ثراه و شاهانی که از دودمان سلطنت او پای تفاخر بر مسند شهریاری نهاده‌اند، و حق الطاف و عواطفی [(۱۰)] که ملوک و خانان بندگان او که [(۱۱)] بایوان بختیاری و میدان جهاننداری رسیده‌اند، در ذمه این [ضعیف] داعی دولت قاهره، و فرزندان او، فرض

[(۱) مط: العشرين

[۲] راورتی: مانند اصل

[۳] اصل: الحمد لله ابدأ و أنشأ

[۴] مط: توتی

[۵] مط: تشا

[۶] اصل: جوزجانی

[۷] مط: عقول سلیمه و طبایع مستقیمه

[۸] امل: آثار خمیده ابرار

[۹] مط: پس بر قضیه، عربیه حدیث صحیح است که در ترمذی و مسند احمد نقل شده (جامع الصغیر ۲ / ۱۸۱)

[۱۰] اصل: عواطف که

[۱۱] اصل: خانان

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲

عین و قرض دین است، که از شهور سنه خمس و عشرين و ستمائة الی یومنا هذا که شهور [۱] سنه ثمان و خمسين و ستمائة است [الطاف] و اکرام (و انعام) و عواطف، و عوارف، و اصناف الطاف و انواع اصطناع پادشاهانه این سلطان سلیمان مکان و شاهان و فرزندان و ملوک (و) خانان (و) بندگان او طیب الله مضاجع الماضین منهم و ادام دوله الباقین در باب این ضعیف (و فرزندان) و اتباع (و اشیاع) او روز بروز، و ساعت بساعت متضاعف و مترادف و متوالی و متالی [۲] بوده است، از تفویض مناصب [۳] و ارتفاع مراتب، و بذل تشریفات گرانمایه و انعامات و اشغال بلند پایه، و بکرات قضاء ممالک و مراتب ریاست [۴] هر ناسک و سالک جعل الله تلک الایادی سببا لبقاء ملکهم، و اگر بشرح و بسط هر یک از ان اشغال افتد، از کثرت آن ایادی و عطایا، این طبقه که مبنی بر اختصار است، بحد تطویل انجامد.

آمدیم بسر مقصود: چون حق تعالی دولت سلطانی التتمشی [۵] را بفضل خود امتداد بخشید، و رایت بندگان [۶] او را در فضای بقا [۷] برافراخت، این ضعیف خواست، تا بادای بعضی از ان حقوق، با ذکر ملوک و خانان و بندگان آن در گاه جهان پناه، در سلک تقریر و سمط تحریر کشد خصوصا ذکر تواتر نعم و تضاعف کرم خاقان معظم شهریار عادل اکرم خسرو بنی آدم، بهاء الحق و الدین مغیث الاسلام و المسلمین، ظل الله فی العالمین عضد السلطنه، یمین المملکه قطب المعالی [۸] رکن الاعالی الغ قتلغ اعظم الغ خان [۹] بلبن السلطانی، ابن السلاطین [۱۰] ظهیر امیر المؤمنین اعز الله انصاره و ضاعف اقتداره، که تا قلم دائره چرخ زنگاری، بر صحایف ظهور [۱۱] شهریاری نقش بختیاری (و) صورت کامگاری مینگارد، هیچ چهره اقبال زیباتر از صورت دولت او ننگاشته است [۱۲] و دست اعلام ایام هیچ رایت اعلی تر [۱۳] از لوای بهای [۱۴] او نیفراشته [۱۵] و حضرت هیچ پادشاه را در شرق و غرب بنده که پای بر مسند تخت [۱۶] بخت نهاده است، ازو شهیم تر [۱۷] نبوده است، و هیچ گوش قصه مکنت شهریاری از حکایت ولایت او

[۱] اصل: هذا و این شهور

[۲] مط: متسالی

[۳] اصل: مناسب

[۴] مط: و مرات ریاست،

[۵] مط: التمشی

[۶] مط: درایات ولایت بندگان

[۷] اصل: قضا بقا

[۸] اصل: العالی

[۹] اصل: الوخان

[۱۰] مط: بلین السلطان بن السلاطین

[۱۱] مط: مشهور

[۱۲] مط: ننگاشت

[۱۳] مط: عالی تر

[۱۴] اصل: از لویهای

[۱۵] مط: نیفراشت

[۱۶] اصل: بر تخت

[۱۷] اصل: شهم تر

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳

زیباتر نشنوده [است] که هم (عهد) عدلش صورت میراث عمری دارد، و هم احسانش بیان عطای حاتمی (دارد) هم تیغش حدیث ضربت رستمی (مینماید) هم تیرش نفوذ [۱] بازوی ارشی، نصر الله لوائه و اید اولیائه و کب اعدائه، پس از راه ادای حقوق آن ملوک نامدار، بر سبیل عموم خصوصا ذکر دولت آن [۲] شهر یاران این طبقه در قلم آمد، تا متأملان را بوقت نظر در (ین) صحایف، (از) حال هر یک بر صحیفه خاطر، موجب دعاء رفتگان و بقاء ماندگان ظاهر گردد، و این طبقه به ترتیب آنچه بعضی مقدم بودند، در عهد، و بعضی متاخر [۳] آورده شد، از آن ایام که این داعی، برین [۴] حضرت رسید.

حق تعالی سلطان سلاطین اسلام را در مسند سلطانی مخلد، و الغ خان [۵] معظم را در ایوان امکان باقی و پاینده داراد [آمین یا رب العالمین]

الاول (منهم) الملك تاج الدین سنجر کز لکخان [۶]

بدرگاه جهان پناه سلطان سعید طاب ثراه وصول این داعی روز چهار شنبه غره ماه ربیع الاول، سنه خمس و عشرين و ستمائۀ بود، در پای محروسه اچه، بوقتی که رایات اعلی شمسی بضبط ممالک سند از حضرت دهلی روی بدان دیار نهاده بود، و پیش از آن به پانزده روز حشم منصور این پادشاه در فوج ملم تاج الدین کز لک خان سنجر علیه الرحمه در پای اچه رسید [ه بود] اول کسی [۷] از ملوک این درگاه را که دیده شد ملک تاج الدین کز لک خان بود، روز چهارشنبه شانزدهم ماه صفر سنه خمس و عشرين و ستمائۀ، چون از شهر (اچه) بلشکرگاه منصور وصول بود، این داعی را آن ملک سیرت [۸] تعظیم فرمود، و از مسند خود برخاست و شرط استقبال بجای آورد، و پیش باز آمد و داعی را بجای خود بنشانند و سیب لعل [۹] بدست داعی داد بر لفظ او رفت علیه الرحمه، که مولانا این را

[۱] اصل: نقود

[۲] مط: این

[۳] مط: موخر

[۴] مط: بدین

[۵] اصل: الوخان

[۶] راورتی: سجزی کزلکخان

[۷] مط و اصل: کسیکه

[۸] مط: نیکو سیرت.

[۹] کذا فی الاصل: مط بیست لعل راورتی در متن RosyApple ترجمه کرده، و در حاشیه از نسخ خطی خود هر دو صورت (بیست لعل) و (سیب لعل) را نقل میکند.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴

بستان که شگون باشد حق تعالی بر وی رحمت کند [۱] ملک تاج الدین کزلک خان را ملکی یافتیم بس با منظر مهیب و صورت با عظمت و اعتقاد با صفوت، و حشم بسیار و خدم بی‌شمار، ثقات چنین روایت کرده‌اند که سلطان سعید او را در وقت ایالت برن در عهد سلطان [قطب الدین] بخرید از خواجه علی باستادی [۲] او را به پسر مهتر خود ملک ناصر الدین محمود سعید بخشید طاب ثراه و با او یک جا در حجر دولت پرورش یافت و بعد از مدتی چون اثر رشد در ناصیه او بدید، او را از خدمت ملک ناصر الدین بخدمت (خاص) خود باز آورد و چاشنی‌گیری فرمود، پس یک چندی چون خدمت کرد، امیر آخر شد، پس سالی که بطرف ملتان رفت، در شهور سنه ثمان و عشرين و ستمائۀ ولایت ونجروت ملتان [۳] حواله او فرمود [۴] و چون از آنجا مراجعت کرد اقطاع کهرام بدو مفوض شد بعد از مدتی [که] محروسه تبرهنده بدو داد، درین سال داعی بدان درگاه رسید، سلطان سعید بر سیل مقدمه او را بر (سر) حشمها در موافقت ملک عز الدین محمد سالاری علیه الرحمه از سر حد ولایت سند بیای اچه فرستاد و چون رایات اعلی شمسی به پای حصار اچه لشکرگاه کرد در شهور سنه خمس و عشرين و ستمائۀ کزلک خان را در خدمت وزیر مملکت نظام الملک جنیدی بطرف بهکر [۵] روان کرد، و بعد از مدتی چون آن قلعه [۶] فتح شد، و ملک ناصر الدین قباچه علیه الرحمه در آب سند غرق شد [۷] و حصار اچه بدست آمد، قلعه (و شهر) اچه و مضافات و نواحی [آن] (به) تمام حواله کزلک خان فرمود، چون رایات اعلی بطرف دار الملک

[۱] اصل کند

[۲] کذا فی الاصل، مط: ناستابادی- راورتی: باستابادی، منسوب به بستاباد، که شاید بست آباد باشد،

[۳] اصل: کنجروت، مط: کجرات ملتان، راورتی در متن: ونجروت ملتان که در نسخ خطی وی لنجروت بنجروت، کنجروت هم آمده. وی از صور مختلفه ونجروت را صحیح میدانند و گوید که اکنون معروف و دارای قلعه متین است، ولی از روی تقسیمات موجوده در خطه بهاولپور شامل مییاشد که در عهد کزلک خان به ملتان ربط داشت و دران اوقات دریای بیاہ در بستر قدیم خودبین ونجروت و ملتان جریان داشت، طابعین کلکته این اسم را بسبب فقدان معلومات جغرافی گجرات نوشته‌اند که سهو و خطا است

[۴] مط: شد

[۵] مط: تهنکر، بهتکر- راورتی، بهکر و این صحیح است چه حوادث قباچه در بهکر که در سند نزدیک سکهر موجوده واقع بود

اتفاق افتاد و تهنکر مطبوع جای علی حده است

[۶] مط: مدتی چنانچه بتقریر پیوست آن قلعه

[۷] مط: گشت

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۵

جلال دهلی مراجعت فرمود، کز لک خان آن بلاد را در ضبط آورد و معمور گردانید و خلق متفرق را جمع کرد و با خلق روزگار از خواص و عوام بانصاف و الطاف گذرانید و طریق عدل و احسان با همه مسلوک داشت، و در امن (و امان) و فراغ رعایا، و رفاهیت همگنان [(۱)] کوشید، بعد از مدتی با خاتمه خیر و عصمت ایمان، و صدقات و احسان و خیرات و مبرات از منزل دنیا بمراحل آخرت در شهور سنه تسع و عشرين و ستمائۀ نقل کرد.

الثانی الملک کبیر خان ایاز المعزی [(۲)]

کبیر خان ایاز ترک رومی بود و او بنده ملک نصیر الدین حسین امیر شکار بود، چون او شهادت یافت، با فرزندان او ببلاد هندوستان افتاد، و منظور نظر عاطفت سلطان سعید شده و در هر مرتبه سلطان را خدمت کرد، و او ترک دانا و عاقل و کاردان بود، و در جلادت و مبارزت بی نظیر عصر خود، و ملک نصیر الدین حسین (که) مالک او بود و مخدوم او [(۳)] در کل بلاد غور و غزنین و خراسان و خوارزم بمبارزت و جلادت، مذکور بود، در همه نشانها [(۴)] و ملک کبیر خان در همه احوال ملازم خدمت مالک خود بود (و) حرفهای جنگ و دلاوری و جلادت [(۵)] از وی تعلیم گرفته (و بر سر) آمده، چون ملک نصیر الدین بر دست ترکان غزنین شهادت یافت، پسران [(۶)] او، چنانچه شیر سرخ و برادر او بخدمت در گاه سلطانی رسیدند، سلطان (ملک) عز الدین کبیر خان را از ایشان بخرید.

بعضی چنین روایت کنند: که [او را خدمتها فرمود] چون سلطان سعید بلاد ملتان، در شهور سنه خمس و عشرين و ستمائۀ در ضبط آورد، و شهر و حصار ملتان و قصبات (و) اطراف و نواحی آن به ملک عز الدین کبیر خان ایاز داد، و او را بایالت آن خطه نصب فرمود و او را بلقب کبیرخانی [(۷)] مشرف

[(۱)] مط: ساکنان،

[(۲)] مط: ملک کبیر خان ایاز المعزی هزار مرده، راورتی: ملک عز الدین کبیر خان ایاز هزار مرده المعزی، معزی بسببی گفته شده که وی از غلامان سلطان معز الدین محمد سام غوری بود

[(۳)] مط: که مالک مخدوم او بود.

[(۴)] مط: مذکور همه لسانها بود

[(۵)] مط: و حرفهای جلادت و جنگ آوری از وی تعلیم گرفته

[(۶)] اصل: پس از ان او

[(۷)] کذا فی الاصل، مط: کبیر خان منگیرنی، که در برخی از نسخ خطی منکیونی یا منکبرنی هم آمده راورتی در متن منگیرنی مینویسد، و گوید که در نسخ خطی منکرنی، منکیرنی، منکیونی، منکرتی، ملهونی هم نقل افتاده، بهر حال کلمه ترکی بنظر می آید. (برای شرح رجوع کنید به حاشیه صفحه آخر طبقه ۱۵ جلد اول)

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۶

گردانید، و معرف او خود بود، خلق او را هزار مرده [(۱)] گفتندی [بدین سبب او را منکبرنی لقب فرموده بود] و چون ایات اعلی بحضرت مراجعت کرد، کبیر خان [آن] ولایت را در قبض و تصرف خود [(۲)] آورد و معمور گردانید، و بعد از مدت دو سال یا چهار سال او را بحضرت باز طلبید و پول بدو داد بوجه ما یحتاج حال (و) چون عهد شمسی انقراض پذیرفت سلطان رکن الدین، حوالی سنام بدو داد [(۳)] و چون ملک جانی از لوهور، و ملک کوچی از هانسی [(۴)] بجهت مخالفت حضرت با هم جمع شدند، کبیر خان با ایشان موافقت نموده، و مدتی حشم سلطان رکن الدین را تشویش دادند، و بعاقبت چون سلطان رضیه به تخت نشست،

بدر شهر آمدند، و مدت مدید شهر و حوالی را زحمت دادند و با بندگان دولت در گاه سلطنت مقالاتات [(۵)] کردند تا سلطان رضیه با مواعید خوب در سر (او را) از ان طایفه جدا افکند، (او) بموافقت ملک عز الدین [محمد] سالاری، بخدمت در گاه پیوست، و بآمدن ایشان سلطان او بندگان در گاه او را و اهل شهر را قوت تمام حاصل [(۶)] شد، و ملک کوچی و [ملک] جانی منهزم شدند [(۷)] سلطان رضیه او را اعزاز فرمود [(۸)] و لوهور با تمامت مضافات و اطراف آن مملکت بدو مفوض گردانید [(۹)] و مدتی آنجا بود، بعد از چند گاه تغییری [(۱۰)] در مزاج حضرت با او ظاهر شد (و) در شهر سته ست و ثلثین و ستمائۀ رایات اعلی رضوی بطرف لوهور نهضت فرمود [(۱۱)] و کبیر خان از پیش [او] برفت (و از آب راوی عبره کرد، تا حدود سودره برفت) و رایات اعلی او را تعاقب نمود (و) چون دید که جز خدمت طریق دیگر ممکن نیست، مطاوعت کرد و ملتان حواله او شد، چون مدتی برآمد، لشکر مغول در موافقت منکوته نوین، و طایر بهادر روی بطرف لوهور نهاد [ند] کبیر خان در ولایت سند چتر بر گرفت، و چه در ضبط آورد. و در مدت نزدیک بعد از آن مخالفت، برحمت حق پیوست در شهر سته ست و ثلثین و ستمائۀ.

[(۱)] مط: مشرف کرده او را در میان خلق ایاز هزار مرده گفتندی به لقب کبیر خان منکیرنی مشرف کرد، چون

[(۲)] مط: ولایت را در ضبط آورد و تصرف کرد، و معمور

[(۳)] مط: بد و مضاف کرد، سنام بضم و تشدید نون بین غزنی و کنوج (قنوج) واقع بود، که تا قنوج ۷۰ فرسنگ و تا غزنه ۱۲۱ فرسخ فاصله داشت (کتاب الهند ۱۰۱)

[(۴)] راورتی: ملک علاء الدین جانی از لاهور، و ملک سیف الدین کوچی از هانسی

[(۵)] اصل: مقالاتات

[(۶)] مط: ظاهر شد

[(۷)] مط: گشتند

[(۸)] مط: اعزاز وافر نمود

[(۹)] مط: کرد،

[(۱۰)] مط: بعد از چند سال اندک تغییری

[(۱۱)] مط: کرد.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۷

و پسر او تاج الدین ابو بکر ایاز مردی جوان و جلد و نیکو سیرت بود، و بغایت تازنده و دلیر. بعد از فوت پدر ولایت سند را در ضبط آورده، چند کورت لشکر قرلغیان [(۱)] را بر در ملتان بزد [(۲)] و منهزم گردانید، و جلادت و شهامت بسیار نمود، چنانچه بمردی و مبارزت مشهور [(۳)] شد.

ناگاه در روز جوانی و عنفوان شباب، برحمت حق پیوست خدا بر هر دو رحمت کناد آمین) و سلطان سلاطین، ناصر الدین و الدین را در مسند سلطانی باقی و پاینده دارد)

الثالث الملك نصير الدين ايتمر البهائي [(۴)]

ملك نصير الدين [ايتمر] بنده ملك بهاء الدين طغرل سلطانی [(۵)] معزی بود. و بعضی چنین روایت کرده‌اند، که سلطان سعید شمس الدین [(۶)] طاب ثراه او را از ورثه بهاء الدین طغرل بخریده بود و او مرد بغایت شهیم [(۷)] و کاردان بود، و دلیر و شجاع [بود] و ضابط و عادل و عاقل، اول که بخدمت سلطان مخصوص شد، سر جاندار گشت، پس از مدتی چون کاره‌اء پسندیده [(۸)]

کرد اقطاع لوهورش فرمود، چون در سال سنه خمس و عشرين [و ستمائۀ] سلطان سعید به ضبط ولایت سند و اچه و ملتان [در] آمد (بحکم فرمان نصیر الدین ایتمر از لوهور بیای حصار ملتان آمد و) در فتح آن خطه آثار پسندیده نمود، بعاقبت آن حصن و شهر را بطریق صلح فتح کرد، و چون سلطان از بلاد سند، بطرف حضرت مراجعت فرمود، ولایت سوالک و اجمیر ولوه و کاسلی و سنبهر نمک [(۹)] حواله او کرد [(۱۰)] و او را یک زنجیر پیل داد، و او از ملوک دیگر [ان] بدان تشریف مشرف بود [(۱۱)] چون بولایت اجمیر رفت [(۱۲)] در جهاد و غز و نهب

[(۱)] مط و راورتی: قرلغیان، اصل، قریغیان

[(۲)] اصل: برد

[(۳)] مط: مذکور شد

[(۴)] راورتی:

ایتم البهائی -

[(۵)] اصل: سلطان.

[(۶)] اصل: شمس الدنيا.

[(۷)] مط: شهم،

[(۸)] مط: مدتی خدمات پسندیده

[(۹)] اصل: اجمیر و نوهه و کاسلی و سنبهر نمک، مط: اجمیر و بوهه و کابلی و سنبهر نمک، در نسخ خطی مط: لوجه بوجه، کاملی سنبهل، راورتی گوید که سنبهر مؤلف ما همین سنبهل اراضی نمک‌دار راچوتانه است. بجنوب اجمیر، کاسلی در نقشه تاد (کسولی) در اتلس هند (کسلی) ضبط شده، ولاده در جنوب غرب بطول ۷۴ درجه و عرض ۲۵ درجه و ده دقیقه واقع است اجمیر و سوالک مشهور و معلوم‌اند.

[(۱۰)] مط: او شد،

[(۱۱)] مط: مخصوص بود،

[(۱۲)] در این جا در اصل این جمله (در جهاد و غزو و نهب ولایت اجمیر رفت) زاید است.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۸

ولایت [(۱)] کفار هنود بسیار آثار جلادت و شهامت نمود، و کاره‌اء بزرگ کرد، و در ان ایالت یک کرت این داعی او را دریافت بولایت سنبهر نمک (و) اکرام بسیار واجب داشت، و الحق نیکو اعتقاد ملکی بود رحمه الله. ناگاه بولایت بندی، بر عزیمت غزو و جهاد برفت، و با کفار هنود در موضع تنگی [(۲)] قتال کرد، و بگذشتن آبیکه در ان موضع بود محتاج گشت [(۳)] چون سلاح گران داشت از جوشن و برگستوان، در آب غرق شد، (و برحمت تعالی پیوست) رحمه الله علیه.

الرابع سيف الدين ابيك اچه [(۴)]

[خواجه] سيف الدين ابيك بنده سلطان شمس الدين بود، ترك [(۵)] با شهامت و جلادت و حسن اعتقاد [بود] او را از جمال الدين جوبكار [(۶)] خریده بود در بداون، اول سر جاندار شد، در ان شغل او را دخلی فرمود، از وجوه مصادره، سه لك جيتل، بدان وجوه التفات نه کرد چون بسمع [مبارك] اعلى رسید، سبب عدم التفات از وی پرسید عرضه داشت کرد، خداوند سلطان اول

بنده را شغل مصادره میفرماید، و از بنده جور کردن و مصادره [از] مسلمانان و رعیت [(۷)] نیاید بنده را وجه دیگر فرماید، سلطان را در باب او اعتقاد [ی] ظاهر شد نار نول او را داد، مدتی دران ایالت خدمت کرد، پس اقطاع برن او را داد [(۸)] و پس از ان سنامش [(۹)] فرمود، چون لشکر (ی) لکهنوتی بکردند [(۱۰)] و بلکا خلجی را مقهور گردانیدند، بحضرت مراجعت کرد، کزلک خان (به اچه) برحمت حق تعالی پیوسته بود، سلطان السعید طاب ثراه، شهر و اقطاع اچه (را) اقطاع سیف الدین ایبک فرمود، مدتی در ان بلاد داوری و رعیت پروری کرد، و آن بلاد را در ضبط آورد، و چون سلطان برحمت آفریدگار پیوست، ملک (سیف الدین) حسن قرلغ [(۱۱)] را طمع ولایت اچه افتاد، از ان طرف

[(۱)] مط: در غزا و نهب ولایات،

[(۲)] مط: تنگی افتاد.

[(۳)] مط: شد

[(۴)] اصل: ایبک خواجه، راورتنی: ایبک اچه

[(۵)] مط: و ترکی

[(۶)] کذا فی الاصل مط: خوبکار، راورتنی این کلمه را به اسلحه‌ساز و کسی که به سلاح آب دهد ترجمه کرده و نمی‌دانم که در

نسخ وی اصل کلمه چه بود، در فرهنگهای موجوده اصل آنرا نیافتیم شاید چوبکار و فارسی نجار باشد

[(۷)] مط: و رعایا-

[(۸)] مط: او را فرمود،

[(۹)] اصل: شناس، مط: سنامش داد

[(۱۰)] مط: کردند،

[(۱۱)] مط: قرلغی.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۹

لشکر بدر اچه آورد [(۱)] سیف الدین ایبک با حشم آراسته از (شهر) اچه بیرون آمد، و بایشان مقابل شد، نصرت حق تعالی در رسید، لشکر قرلغیان منهزم شد، و بی‌مراد بازگشت [(۲)] و الحق در ان وقت آن فتح بس بزرگ بود، بدانچه فر و مهابت مملکت هندوستان بسبب فوت سلطان طاب ثراه، در خاطرها نقصان پذیرفته بود، و خصمان را از اطراف مملکت [(۳)] طمع خام بضبط ولایت [(۴)] در دماغ زحمت میداد او را حق تعالی این نصرت به بخشید، و از وی در ان بلاد این اسم [(۵)] باقی ماند، و در بلاد هندوستان این ذکر منتشر گشت، بعد از آن فتح بمدت نزدیک از اسپ خطا کرد، و اسپ او را لگدی بزد بر مقتل و هلاک کرد، [حق تعالی او را بیاورد] (علیه الرحمة و الغفران و الله الباقي و الدائم)

الخامس الملك سيف الدين ايبيك [يغانتت]

ملك سيف الدين ايبيك يغانتت، ترك خطائی بود، و ملك آراسته بظاهر و باطن، و به انواع رجولیت موصوف، سلطان سعید او را از ورثه اختیار الدین چست قبا خریده بود، و او را بقربت خود مخصوص فرموده اول امیر مجلسی فرمود [و] چون مدتی [(۶)] در ان شغل خدمات پسندیده بجای آورد، او را بزرگ گردانید، ولایت سرستی اقطاع داد و در وقت (آن اعزاز) فرمان داد که هر کس از امرا و ملوک و خواص اسپي بدادندش، بدان او را قوتی و استظهاری ظاهر گشت [(۷)] در سنه خمس و عشرین و ستمائة که داعی در ولایت اچه و ملتان خدمت بارگاه اعلی دریافت، ملك سيف الدين ايبيك مقطع سرستی بود، و در خدمت سلطان قربت و

مکنت تمام داشت (و) چون مدت‌ها خدمت پسندیده کرده بود [(۸)] اقطاع بهار بد و مفوض شد [(۹)] و چون ملک علاء الدین جانی از اقطاع لکهنوتی معزول شد، آن اقطاع بملک سیف الدین ایبک یغان‌تت مفوض گشت، در آن بلاد جلادت بسیار نمود، و چند زنجیر پیل، از ولایت بنگ بدست آورد، و بخدمت درگاه اعلی

[(۱)] مط: از طرف بنیان لشکر گران بدر شهر اچه آورد، و سیف الدین

[(۲)] مط: گشتند،

[(۳)] مط: ممالک

[(۴)] مط: ولایات

[(۵)] مط: رسم

[(۶)] اصل: مدتی ولایت در آن

[(۷)] مط: و بدان انعام استظهاری و قوتی ظاهر شد

[(۸)] مط: خدمات گزیده کرد

[(۹)] مط: فرمود.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۰

فرستاد و از حضرت او را (لقب) یغان‌تت خطاب شد، و بنام او بزرگ شد، مدتی بلاد لکهنوتی داشت، در سال سنه احدی و ثلثین برحمت حق پیوست، (علیه الرحمه و الرضوان) و الله اعلم.

السادس الملك نصرت الدین تاییسی [(۱)] المعزی

نصرت الدین تاییسی بنده سلطان شهید معز الدین محمد سام بود.

و ترک محقر [(۲)] دیدار بود، فاما او را حق تعالی بهمه انواع و مردی و مردمی آراسته [گردانیده] بود، و در غایت رجولیت و جلادت و [مبارزت بود] و عقل کامل داشت، و در عهدی که نویسنده این سطور منهاج سراج بحضرت اعلی شمسی پیوست، نصرت الدین تاییسی مقطع جیند و برواله [(۳)] بود، و بعد از مدتی چون خدمتها، پسندیده کرد، بعد از فتح (حصار) کالیور [(۴)] بدو سال سلطان شهید طاب ثراه اقطاع بهیانه [(۵)] و سلطانکوت بدو مفوض فرمود، با شحنگی ولایت کالیور [(۴)] او را فرمان

[(۱)] مط: تابسی، راورتی مانند اصل، وی گوید که در نسخ خطی تائیسسی و تاییسی هم آمده، و امیری این کلمه را چینی بمعنی نویسنده و کاتب می‌شمارد ولی به عقیده من ترکی خواهد بود یا منسوب باسم شهری و مکانی، در تاریخ شرف الدین علی یزدی که تایشی آمده نیز باین لفظ نزدیکی دارد ابن اثیر ایغان طاییسی را نام میبرد که مامای غیاث الدین خوارزمشاه بود (ص ۱۵۹ ج ۱۲) [(۲)] مط: سام بود ترکی بود مختصر دیدار فاماء در نسخ راورتی هم شاید مختصر دیدار بود، چه این کلمات را به HeWas TurkofshortSight عینا ترجمه کرده، و اصطلاح شارت‌سایت در زبان انگلیسی بمعنی کوتاه‌نظری و کوتاه‌بینی است ولی این ترجمه راورتی، با صفاتی که بعد ازین مؤلف راجع به عقل کامل و کیاست و مردی و مردمی او آورده تضادی دارد بنابراین مختصر یا محقر دیدار را نباید کوتاه‌نظر پنداشت. شاید مقصد مؤلف ازین تعبیر بساطت و سادگی و عدم تجمل و یا سادگی قیافت و نازیبائی چهره وی باشد

[(۳)] اصل: جندیر و برواله، مط: جیند و بروانه و هانسی، راورتی: جیند (جهند) براله، هانسی، قرار ضبط آئین اکبری (ص ۲۸ ج ۲)

جیند از سرکار حصار فیروزه دهلی است که هانی و برواله نیز درین سرکار بود،

[۴] مط: کالیوار، راورتی: گوالیور.

[۵] صل ا: بهتانه، راورتی و مط: بهیانه

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۱

داد تا مقام (و) سکونت به کالیور کند، و لشکرهای قنوج و مهر [(۱)] و مهاون (جمله) نامزد او شد، تا در حدود کالنجر و چندیری [(۲)] لشکری کند [(۳)] در شهر سینه احدی و ثلثین و ستمانه از کالیور لشکر بطرف (بلاد) کالنجر برد و رای کالنجر از پیش او منهزم شد، و قصبات آن ولایت را نهب کرد، و در مدت نزدیک، غنایم بسیار بدست آورد، چنانچه (در) مدت پنجاه روز بیست و پنج لک خمس سلطانی در قلم آورد [(۴)] و بوقت مراجعت را نه اجار که نام او جاهر بود [(۵)] سر راه لشکر اسلام بگرفت، و در مضایق لورهای عمیق [(۶)] راه بند کرد، و بر [سر] راه مستعد جنگ بایستاد، اندک ضعفی بر نصرت الدین تایسی مستولی بود لشکر را سه فوج کرد (و) بر سر (سه) راه یک فوج سوار جریده و یک فوج بنه و اتباع لشکر و امیری با ایشان و یک فوج مویشی [(۷)] و غنایم و یک امیر با ایشان.

از لفظ او شنیدم، که هرگز در هندوستان بفضل ربانی هیچ کس پشت من ندیده (بود) در آن روز هندوی چنان در من افتاد [(۸)] که گرگ در رمه گوسپند، من لشکر به فوج کردم، تا اگر هندو با من و سوار جریده مقابل شود بنه و مواشی سلامت برود و اگر بطرف ایشان میل کند من و انصاران [(۹)] در عقب او درایم و شر او را کفایت کنیم (آن) هندو

[(۱)] مهاون بقول ابو الفضل مربوط شهر آگره بود، که بیانا هم از توابع آگره است، ولی مهر را درین مورد ضبط نکرده، بلکه جائی را بنام مهیر در سرکار بهار ذکر میکند (ص ۶۸ ج ۲) ولی کالیور با کالیوار که درین کتاب بسیار مذکور می‌افتد، غالباً گوالیار است که راورتی هم گوالیور می‌نویسد، و این سرکار هم مانند قنوج و کول و کالی و نارنول و غیره که درین کتاب آمده، مربوط صوبه دار الخلافت آگره بود (ص ۱۳-۱۴- ج ۲ آئین اکبری)

[(۲)] مط: جندیر، اصل: جندیری راورتی: چندیری، و این جای در صوبه مالوه بنام سرکار رایسین و چندیری واقع بود، در جنوب آگره، که از بزرگترین شهرهای باستانی و دارای قلعه سنگین بود، درو چهارده هزار خانه بزرگ سه صد و هشتاد و چهار بازار و سه صد و شصت فراخ سرا، و دوازده هزار مسجد بود، (آئین ۲ ص ۹۴)

[(۳)] اصل:

لشکر میکند،

[(۴)] مط: آمد

[(۵)] مط: که جاهر نام بود، شرح این نام گذشت

[(۶)] لوره در فارسی به راء و در پشتو با رای ثقیله پشتو بمعنی مجاری عمیق سیل و گودالهائی است که از جریان سیل پیدا می‌شود و در ادب فارسی (لور، لوره، لورکند) هر سه مستعمل بود، فرخی راست تو را بزرگ سپاهی است وین دراز رهی است - همه سراسر پر خار و مار و لوره و جر در جنوب شهر موجوده قندهار (لوره) مجرای مشهور سیل بهاری است،

[(۷)] مط: مواشی،

[(۸)] اصل: درمی‌افتاد،

[(۹)] مط: بر و دو اگر بطرف بنه یا مواشی میل کند من با انصار عقب او

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۲

برابر لشکر (او) برآمد حق تعالی نصرت بخشید و هندو منهزم شد و مبالغی بدوزخ فرستاد، و سلامت با غنایم بحصار کالیور [(۱)] باز آمد، و درین لشکر از کمال کیاست او حکایتی معلوم شده بود، آورده شد (تا خوانندگان را فایده باشد) و آن آنست که درین سفر یک گوسپند شیری از جمله مواشی او غایب شده بود، قریب یک ماه و نیم برآمد روزی در میان لشکرگاه و خیمها بعد از یک هفته که آنجا مقام شده بود، هر کس چیزی برای سایه ساخته بودند [(۲)] نصرت الدین تایسی طوف میکرد، ناگاه آواز گوسپند بسمع او رسید خواص خود را گفت: که [این] آواز گوسپند منست بدان سمت برفتند، همچنان بود که آن امیر غازی علیه الرحمه گفته بود آن گوسپند باز آوردند (دیگر) درین لشکر (ی) از کیاست و کاردانی او بسیار آثار بود، از جمله آن آثار یکی آورده شد، و آن آن است که در وقت آنچه رای کالنجر از پیش او عطف کرد و منهزم شد نصرت الدین تایسی [(۳)] او را تعاقب نمود، راهبر هندو بدست آورد، و در عقب هزیمتی روان شد (ه) و شباروز تا شب دوم (را) بقدر آنچه [(۴)] نصفی از شب گذشته بود راهبر هندو گفت: من راه غلط کرد [ه] م و بیش نمیدانم، فرمان داد، تا او را بدوزخ فرستادند، نصرت الدین خود راهبری کرد، و بسر بالائی [(۵)] رسید هزیمتیاں آنجا آبدار کرده بودند و ستور لشکر ایشان بول انداخته [(۶)] لشکریان اسلام هر یک [(۷)] سخنی گفتند که شب است (شاید که) خصم نزدیک نیاید [(۸)] که در میان (لشکر دشمن) افتیم. نصرت الدین از اسپ پیاده شد، و گرد آن موضع برآمد، و آب انداخته (اسپان) کفار را در نظر آورد گفت: یاران خوشدل باشند، که فوج ساقه و دم دار لشکرند [(۹)] بدلیل آنکه (اگر) قلب یا مقدمه بودی این موضع پی سپر باقی لشکر (ایشان) شدی، برین [(۱۰)] موضع هیچ پی سپر نیست مردانه باشید که مادر عقب خصمیم هم بدین علامت نصرت [(۱۱)] برنشست و بامداد بدان کفار رسید، و جمله را بدوزخ فرستادند، و چتر رایت رای کالنجر بگرفت و سلامت از ان لشکر باز آمد.

بعد از ان چون عهد سلطان در گذشت، و ملک غیاث الدین محمد شاه

[(۱)] مط: کالیوار،

[(۲)] مط: و هر کسی برای خود سایه ساخته طوف میکرد

[(۳)] مط: تابسی

[(۴)] مط: آنکه

[(۵)] مط: بسر پلی

[(۶)] مط: لشکر آب و ثقل انداخته

[(۷)] مط: هر کس،

[(۸)] مط: نباید

[(۹)] مط: باشید این فوج که اینجا است و آبدار کرده اند، ساقه و دم دار لشکراند

[(۱۰)] مط: بدین

[(۱۱)] اصل: همبرین نصرت بعلامت برنشست

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۳

بن سلطان صاحب واقعه شد، سلطان رضیه اوده به نصرت الدین تایسی داد، در وقتی که ملک جانی و ملک کوچی بدر شهر آمدند، و مخالفت آغاز نهادند، از اوده بوجه خدمتی، بدرگاه سلطنت متوجه شد، کوچی او را ناگاه استقبال کرد او را بگرفت و رنجوری او را غالب بود [(۱)] هم دران مرض برحمت حق (تعالی) پیوست [حق تعالی بر وی رحمت کناد]

ملک طغان خان ترک [(۳)] خوبصورت و پاکیزه سیرت بود اصل او قره‌خطا بود، بانواع مروت و شهامت آراسته بود و باخلاق حمیده و اوصاف پسندیده پیراسته (بود) و در بذل و مروت [و لطف و شهامت] و مردم سازی خود را در آن زمان [(۴)] ثانی نداشت، چون سلطان او را بخیرید، اول ساقی (خاص) شد، چون مدتی در آن مرتبه خدمت کرد، (سر) دوات دار شد [(۵)] ناگاه دوات مرصع خاص گم شد [(۶)] سلطان او را ادب بلیغ کرد [(۷)] پس تشریف داد [(۸)] (و چاشنی گیر شد) و بعد از مدتی امیر آخر شد پس در شهور سنه ثلثین مقطع بداون [(۹)] شد، در وقتی که [ملک] لکهنوتی (اقطاع) یغان‌ت (شده ولایت بهار طغان خان را فرمود چون یغان‌ت) برحمت حق تعالی پیوست او مقطع بلاد لکهنوتی شد و آن بلاد ضبط کرد، و بعد از فوت سلطان سعید طاب ثراه میان او (و) مقطع بلاد لکهنوتی ایبک [(۱۰)] نام که او را اورخان خطاب شده بود و ترکی [(۱۱)] بغایت جلد بود خصومت ظاهر شد، و با هم شان در برابر شهر بسنکوت [(۱۲)] لکهنوتی مصاف شد، (طغرل) طغان خان هنگام مقاتله او را [بر] مقتل [تیری زد شهادت یافت و اسم [طغان خان] طغرل بزرگ شد، و هر دو طرف [(۱۳)] بلاد لکهنوتی یکی را رال گویند برطرف لکهنوتی

[(۱)] مط: رنجوری بر وی غالب شد: در ان مرض

[(۲)] مط: طغرل طغان خان- راورتنی کذا

[(۳)] مط: ترکی خوبروی و نیکوسیرت بود

[(۴)] مط: خود را در لشکریان ثانی

[(۵)] اصل خدمت کرد سردوات داری ناگاه

[(۶)] مط: گم کرد،

[(۷)] مط: فرمود،

[(۸)] مط: تشریفش داد

[(۹)] اصل: بدوان

[(۱۰)] مط: لکور ایبک نام، یا قرار بعضی نسخ خطی، لکنوروا ایبک، لکوز ایبک. راورتنی: لکهن یا ایبک نام که اورخان ترک

لقب شده بود، اصل: ایبک نام که اورکورخان

[(۱۱)] مط: ترک،

[(۱۲)] اصل: بسکونت مط: بسکوت، و در حاشیه قرار نسخ خطی بشکوت، بسنکوت، راورتنی: بسنکوت

[(۱۳)] مط: و هر دو لشکر بلاد.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۴

[(۱)] دوم (را) برند نام [(۲)] مدتی آن حوالی با وی نبود، و آن که برطرف دیوکوتست او را مسلم شد، و چون نوبت مملکت

بسلطان رضیه رسید، طغان خان معارف بدرگاه اعلی فرستاد، و به تشریف چتر و رایات لعل مشرف شد، و اعزاز وافر یافت، و از

لکهنوتی بطرف بلاد ترهت برفت، و اموال فاخر بدست آورد، و چون (تخت مملکت) بسلطان معز الدین بهرامشاه رسید، طغان خان

همچنان موقر بود، (و مدام) بخدمت درگاه [(۳)] خدمتهاء گرانمایه فرستادی، چون عهد معزی منقرض گشت، در اوایل عهد

علایی او را کد خدای (او) بهاء الدین هلال سوریانی [(۴)] بر ضبط بلاد او ده (و کره) و مانکپور و دیگر بلاد تحریض میکرد [

(۵)] در شهور سنه اربعین و ستمائنه، که این داعی با اتباع و فرزندان، از حضرت دهلی عزیمت لکهنوتی کرد، چون به اوده وصول

بود [(۶)] طغان خان بولایت کره (و مانکیور) رسیده بود، داعی از اوده بخدمت او پیوست (و) مدتی در آن حوالی با او [(۷)] بود، پس بطرف لکهنوتی مراجعت کرد، داعی با او موافقت نمود، و در شهور سنه احدی و اربعین و ستمائۀ (رای جاجنگر ولایت لکهنوتی را زحمت دادن گرفت، طغان خان در شوال سنه احدی و اربعین و ستمائۀ) عزیمت ولایت جاجنگر [(۸)] کرد، داعی در دولت موافقت او بدان غزو رفت، چون به کتاسین [(۹)] [رسید] که سرحد جاجنگر [(۸)] است، روز سه‌شنبه ششم ماه ذی القعدة سنه احدی و اربعین و ستمائۀ لشکر بر نشانند، و جنگ پیش برد، و مبارزان مسلمانان از دو خندق بگذشتند، و کفار هنود روی بهزیمت نهادند [(۱۰)] تا به حدی در نظر این داعی بود، که از علفی که پیش پیلان ایشان بود، چیزی بر دست لشکر [(۱۱)] اسلام افتاد، فاما طغان خان را فرمان بود [(۱۲)] که پیلان را کسی زحمت ندهد، بدین سبب آتش تیز جنگ بنشست، چون جنگ تا نیمروز

[(۱)] کما فی الاصل مط: لکونه یا قرار یک نسخه خطی: لکورت، راورتی: لکهنور

[(۲)] اصل: دوم برملم نام که بر طرف دیوکوت است او را راورتی: برند (برنده) پهلوی بمن کوت، مط: مانند متن

[(۳)] مط: بارگاه،

[(۴)] مط: سودافی، راورتی در متن سوربانی و بحواله یک نسخه خالی، سیربانی

[(۵)] مط: مانکیور و اندیشه بالاتر تحریص کرد، در مط و اصل تحریص است بصاد مهمله، و باید تحریص بصاد مقوطه باشد

[(۶)] مط: نمود

[(۷)] مط: حوالی نزدیک اوده بود

[(۸)] اصل: جنگز راورتی و مط: جاجنگر

[(۹)] در برخی از نسخ مط: بکتاس بکتاسین است، ولی قرار اصل و متن مط و راورتی کتاسین

[(۱۰)] مط: نهاده بودند

[(۱۱)] مط: بدست پیادگان لشکر

[(۱۲)] مط: بوده

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۵

بداشت پیادگان لشکر اسلام، بجهت طعام خوردن، هر کسی بازگشتند (و) هندوان از طرف دیگر جنگ کردند [(۱)] و پنج پیل (بگرفتند) و بقدر دویست پیاده، و پنجاه سوار از پس پشت بعضی از لشکر اسلام درآمدند، و هزیمت بر مسلمانان افتاد، مبلغی مسلمانان شهادت یافتند، و طغان خان نامراد [(۲)] از آن موضع مراجعت کرد، و به لکهنوتی باز آمد، و شرف الملک اشعری را بحضرت علائی فرستاد بطلب مدد، و از حضرت قاضی جلال الدین کاشانی علیه الرحمه با تشریف و چتر [لعل] و اعزاز وافر و اکرام شامل نامزد شد باشرف الملک، و علم سراپرده و لشکر هاء هندوستان در موافقت تمر خان عمر الدین قیران که مقطع او ده بود، برای دفع کفار جاجنگر [(۳)] بحکم فرمان اعلی، بطرف لکهنوتی حرکت کردند.

هم درین شهر رای جاجنگر، بانتقام نهب کتاسین [(۴)] که در سال گذشته بود و بتقریر رسیده است، روی به لکهنوتی نهاد، روز سه‌شنبه، سیزدهم ماه شوال سنه اثنی و اربعین و ستمائۀ، لشکر کفار جاجنگر با پیلان و پاییک [(۵)] و سوار بسیار، برابر لکهنوتی رسیدند، و طغان خان در مقابل ایشان از شهر بیرون آمد، و جماعت کفار از سرحد ولایت جاجنگر [(۶)] بیرون آمدند، اول لکهنور [(۷)] را بگرفتند، و فخر الملک [(۸)] کریم الدین لاغری را که مقطع لکهنور بود، با جماعت مسلمانان شهید کردند، و بعد از آن بدر لکهنوتی آمدند.

دوم روز (آن) از اطراف [(۹)] بالا مسرعان رسیدند، و اعلام لشکر اسلام دادند، که نزدیک رسیده‌اند، هیبتی بر لشکر کفار مستولی شد، مراجعت کردند چون لشکر بالا- به (کوه) لکهنوتی رسید (ند) میان طغان خان و تمر خان وحشتی ظاهر گشت، و بمصاف کشیدند، (وبر) در لکهنوتی میان هر دو فریق اسلامیان مقاتله رفت، از بامداد تا چاشت گاه، جمعی در میان سخنی گفتند، هر دو (لشکر) از هم باز شدند، و هر یک به لشکر گاه خود

[(۱)] اصل: دیگر جنگل پی کردند

[(۲)] اصل: نامزد

[(۳)] اصل: جاجنکرخان

[(۴)] اصل: کناس، مط: کناسن و کتاسین که در سابق هم گذشت.

[(۵)] اصل: بایک، ولی بایک ب پای فارسی بمعنی پیاده است (غیاث)

[(۶)] اصل: جنگز

[(۷)] کذا فی الاصل، مط: لکور، راورتی: لکهنور-

[(۸)] اصل فخر الملکین، راورتی و مط مانند متن، شاید منسوبست به لا-غری که در مبحث قلاع اشیار غرجستان در طبقه (۲۳)

آمده، و از قلعه‌های دیار غرجستان بود

[(۹)] مط: طرف.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۶

مراجعت کردند، طغان خان چون بر در شهر بود بهنگام آنکه به سراپرده خود نزول کرد جمله حشم او در شهر به وثاق (های) خود بازگشتند طغان خان تنها بماند (و) تمر خان [چون] به لشکر گاه [خود] مراجعت کرد، همچنان (به سلاح) مستعد می‌بود، چون فرصت یافت و معلوم شد، که طغان خان در لشکر گاه و سراپرده خود تنهاست [(۱)] تمر خان (قیران) با تمام لشکر (بر نشست) و بر لشکر گاه طغان خان راند، و بضرورت طغان خان برنشست و منهزم (شده) بشهر درآمد، و آن حادثه روز سه شنبه پنجم ماه ذی القعدة سنه اثنی و اربعین و ستمائۀ بود.

چون طغان خان بشهر درآمد، داعی دولت منهاج سراج را در میان آورد، و بطلب صلح و امان بیرون فرستاد و عهد و امان در میان هر دو [(۲)] مستحکم شد، بر آن قرار که لکهنوتی به تمر خان تسلیم کند، و طغان خان با خزاین خود، و پیلان و اتباع و اشیاع، بحضرت اعلی رود، برین قرار لکهنوتی تسلیم شد، و ملک طغان خان در موافقت ملک قراش خان و ملک تاج الدین سنجر ماه پیشانی، و امراء حضرت بدر گاه اعلی آمد، و این داعی با اتباع او بحضرت باز آمد، روز دوشنبه چاردهم ماه صفر سنه ثلاث و اربعین و ستمائۀ، بدر گاه اعلی وصول بود.

چون طغان خان بحضرت رسید، باعزاز و اکرام وافر، مخصوص گشت، و اقطاع او ده در ربیع الاول همین سال بدو مفوض گشت [و نواخت بسیار یافت] و چون تخت سلطنت بفر همایون سلطان ناصر الدینا و الدین تزیین یافت، در شهر سنه اربع و اربعین [و ستمائۀ] طغان خان به اوده مراجعت کرد، و بعد از مدتی نزدیک در شب آدینه برحمت حق تعالی پیوست، و از عجایب تقدیرات آسمانی، یکی آن بود که چون میان طغان خان و تمر خان قیران، خصومت و منازعت افتاده، و ولایت یک دیگر سسته فوت هر دو در یک شب بود [(۳)] یکی در اول شب فوت شد، و دوم در آخر شب، درین معنی سید الاکابر و الاصاغر شرف الدین بلخی بیتی کرده:

[(۱)] مط: خود خالی است

[۲] مط: هر یک

[۳] مط: افتاده بود، و ولایت یک دیگر شده تمر خان در لکهنوتی برحمت حق تعالی پیوست درین معنی

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۷

بیت آدینه سلخ [۱] ماه شوال لقب* خ بوده و سین و دال تاریخ عرب [۲] شد کوچ تمر خان و طغان خان ز جهان* او اول شب گذشت و این آخر شب [تمر خان در لکهنوتی نقل کرد] (و طغان خان در اوده نقل کرد) چنانچه هیچ یک از ایشان را در دنیا از فوت یک دیگر خبر نشد (هر آئینه) ملاقات [۳] ایشان بدرگاه عزت و در آخرت بوده باشد (و الله اعلم بالصواب)

الثامن الملك تمر خان [۴]

ملک تمر خان ترک نیکوسیرت و گزیده اخلاق بود [و] بغایت جلد و شهیم [۵] و تا زنده و دلیر، و اصل او از قفقاق [۶] بود صورت خوب داشت، و محاسن کشیده، در اول او را سلطان (از) اسد الدین منکلی [۷] برادر ملک فیروز بمبلغ پنجاه هزار جیتل بخرید، (و) در لشکر چندوال [۸] ناگاه پسر رای چندوال لده نام [۹] بدست او افتاد، چون بخدمت سلطان آورد، محل قبول یافت پس نایب امیر آخر شد، و در آن وقت امیر [آخر] طغان خان بود چون تمر خان قیران نایب امیر آخر شد، خدمات پسندیده نمود چون طغان خان را بداور فرمود [قیران] امیر آخر شد و در عهد سلطان رضیه علیها الرحمه مقطع قنوج شد، و در آن عهد بر سر لشکر هاء اسلام بطرف کالیور [۱۰] و مالوه بحکم فرمان [اعلی] نامزد شد، در آن لشکر آثار پسندیده نمود و بعد از آن چون بحضرت باز آمد اقطاع کره حواله او شد، در آن طرف غزوات بسیار کرد، و شرایط لشکر کشیها با تمام [۱۱] بجا [ی] آورد، و چون نصرت الدین تاییسی [۱۲] که مقطع اوده بود برحمت حق تعالی پیوست ولایت اوده و مضافات آن حواله تمر خان قیران شد، و در آن بلاد تا سرحد ترهت کاره‌ها بزرگ کرد، و غنایم بسیار بدست آورد، از رایان

[۱] مط: آدینه و سلخ، چون تاریخ فوت این دو ملک به تصریح مؤلف (۶۴۴ ه) است، و (خ+س+د) ۶۶۴ می شود، بنابراین باید صحیح این مصراع (خ بوده و میم و دال) باشد تا با ۶۴۴ ه بحساب جمل موافق آید.

[۲] مط: از تاریخ

[۳] مط: دیدار ایشان

[۴] مط: الملك قمر الدین قیران تمر خان، راورتی: تمر خان السلطانی

[۵] مط: شهیم،

[۶] مط: قیچاق

[۷] کذا فی الاصل و در مط و راورتی، در یک نسخه ماخذ مط: مشکلی یا متکلی منگل قوم معروف افغان است، شاید، منگلی منسوب بدین قوم باشد،

[۸] مط: چند وار، راورتی هر دو صورت را نقل کرده

[۹] مط: پسری از چند وار مده نام، راورتی: لده نام،

[۱۰] مط: کالیوار

[۱۱] مط: کشیهای با نام

[۱۲] مط: تابسی

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۸

و رانگان و مواسات آن دیار اموال وافر گرفت: و چند کورت ولایت بهتیکوره [(۱)] را نهب کرد، و اموال بستد و در شهور سنه اثنی و اربعین و ستمائۀ چون بطرف لکهنوتی رفت، و حال او با طغان خان پیش ازین [فصل] بتحریر پیوسته است که به کجا رسید، در وقتی که طغان خان بحضرت بود از لکهنوتی جریده (در تائیس) [(۲)] بیامد و بنه خود را جمله از اوده به لکهنوتی نقل کرد و مدت دو سال به لکهنوتی لشکر کشی (و کامرانی) کرد پس برحمت حق پیوست هم در آن شب فوت طغان خان بود در راه او ده، و چون فرزند ملک یغان‌ت [(۳)] در حکم او بود حسن عهد نگاه داشت و (او را) از لکهنوتی بطرف او ده آورد در آنجا دفن کرد علیه الرحمۀ و المغفرۀ [(۴)] (و حق تعالی سلطان اسلام را بر تخت سلطنت باقی دارد) [و الله اعلم بالصواب]

التاسع ملك هندوخان مؤيد الدين مبارك الخازن [(۵)]

هندوخان مهتر مبارک باصل از مهر [(۶)] بود، چون بخدمت سلطان افتاد سلطان او را بخريد از فخر الدين صفاهانی [(۷)] بغایت مرد نیکوسیرت، و خوب اخلاق [(۸)] و صافی اعتقاد بود، و بخدمت سلطان قربت تمام داشت و محل اعتماد کلی یافته بود و از اول حال تا آخر عهد دولت شمسی، و رضوی محترم و موقر بود، و خزینۀ دار، و خدمت‌های پسندیده کرده بود و جمله بزرگان سلطان که بمناسب ملکی و مراتب بزرگی رسیدند در اهتمام و شفقت او بودند، همگنان را همچو پدر [(۹)] مشفق و مهربان بود، اول که بخدمت سلطان افتاد یوزبان شد بعد از آن مشعلۀ دار شد، و در آن مرتبه

[(۱)] مط: بهتیکور در یکی از نسخ تهکوره، راورتنی گوید که بهتی گورا یا بهته گوره بر ساحل چپ‌سان در شرق بنارس در مرکز کالنجر افتاده

[(۲)] راورتنی از نسخ خود صور مختلف کلمه را نقل میکنند: مانش، مالش، تابس. در اصل نیست، شاید تابس یا تائیس باشد، که ملک نصرت‌الدین سالف‌الذکر بدان منسوب بود

[(۳)] اصل: تغان‌ت طبقات ناصری ج ۲ ۱۸ التاسع ملك هندوخان مؤيد الدين مبارك الخازن [(۵)] ص: ۱۸

[(۴)] مط: رحمۀ الله علیه

[(۵)] مط وراورتنی: الخازن السلطانی

[(۶)] راورتنی گوید: که مهر یا مهیر در حوضه‌های ساگرونر بده در عرض ۲۴ درجه و ۱۶ دقیقه و طول ۸۰ درجه ۴۹ دقیقه واقع است، چون باین نام جائی در ترکستان و غیره بمن معلوم نیست.

بنابراین مؤید‌الدین را غلام ترک نمی‌توان شمرد، بلکه شاید اصلاً هندو بود

[(۷)] اصل: صفهانی

[(۸)] مط: مردی نیکوسیرت و گزیده اخلاق،

[(۹)] مط: بمنزلت پدر

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۹

در حدود ولایت برن که سلطان مقطع برن بود در عهد سلطان قطب‌الدین [سلطان] بر قبیلۀ مواس [(۱)] هندو بدوانید، در آن غزا [

(۲)] هندوخان مبارک (مرد) هندو [ئی] را بسیخ مشعلۀ بینداخت و بدوزخ فرستاد سلطان او را طشت داری فرمود مدت‌ها در آن مرتبه خدمت کرد، چون کار مملکت بدولت شمسی مرتب شد مهتر مبارک خزینۀ [(۳)] دار شد، تا آخر عمر دست از طشت‌داری نداشت، و همچنان (خدمت) طشت‌داری خاص میکرد، در عهدی که سلطان سعید‌بیای محروسه کالیور [(۴)] فرود آمد [ه بود] و آن قلعه را فتح کرد، داعی دولت منہاج سراج در آن لشکر، مدت هفت ماه بدر سراپردۀ سلطانی، بحکم فرمان، در هفته دو نوبت

تذکیر عقد میکرد، و در ماه رمضان و عشر ذی الحجه و عشر محرم هر روز می‌گفت - چون حقوق دعاگوئی ثابت گردانیده بود بعد از فتح، کل امور شرعی این [(۵)] قلعه حواله این داعی فرمود و آن تفویض در شهور سنه ثلاثین و ستمائۀ بود، غرض آنچه در وقت تشریفات اشغال [(۶)] شرعی، مهتر مبارک [(۷)] هندو خان خود بخزانه عالیہ حاضر شد و چندان لطف و دلداری فرمود که داعی ممنون اکرام او گشت، حق تعالی از وی قبول گرداناد، و بر وی رحمت کناد، چون عهد شمسی منقرض شد، در عهد سلطان رضیه ولایت و قلعه اچه بدو مفوض شد، چون تخت بسطان معز الدین رسید، جالندر حواله او شد، از ان بلاد بحضرت آمد، برحمت حق پیوست [(۸)]

العاشر الملك اختيار الدين قراش (خان ایتکین [رحمة الله عليه])

ملک اختیار الدین قراش ایتکین، از قره خطا [ی] بود، مردی بغایت نیکوسیرت و جوانمرد و صافی باطن، و بانواع مردی و شجاعت آراسته [بود] و از بندگان قدیم. [چون] سلطان طاب ثراه او را بخرد ساقی خاص

[(۱)] مط: مهرا، راورتنی این کلمه را بمعنی مستقل و آزاد ترجمه کرده و نمیدانم که اصل آن چه بوده، مواس که درین جا آمده، بصورت مواسات جمع در صفحه گذشته و پیشتر از ان به شکل مفرد هم آمده، که در حواشی گذشته شرح آن گذشت (ر ک: ۶۸)

[(۲)] مط: غزو

[(۳)] مط: خزانہ

[(۴)] مط: کالیوار

[(۵)] مط: آن

[(۶)] اصل: اشتغال

[(۷)] مط: مهتر مهتران هندو خان

[(۸)] مط: رسید از ان بلاد بحضرت آمد و ولایت جالندر حواله او شد، و همان جا برحمت حق تعالی پیوست علیه الرحمة.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۰

شد، بعد از مدتی مدید، چون خدمت کرد، اقطاع بریهون و درنکوان [(۱)] یافت، و بعد از [ان] چند سال خالصات تبرهنده را شحنه شد، و بعد از ان هم در عهد سلطان سعید ملتان اقطاع او شد، بعد از کبیر خان [(۲)] [و] خطاب او قراش خان شد، چون عهد شمسی منقرض شد [(۳)] سلطان رضیه لوهورا از کبیر خان [(۴)] صرف کرد [(۵)] ملتان حواله کبیر خان [(۶)] شد چنانچه بتقریر رسیده است [و] وقایع قراش (ملک) به لوهور [و] برون آمدن او در حوادث کفار و واقعه لوهور [تحریر خواهد یافت انشا الله تعالی قراش (خان) را ولایت بهیانه [(۴)] داد، مدتی بدان طرف بود، چون عهد سلطان معز الدین شد، و امراء خروج کردند، ملک قراش با ملک یوزبک بحضرت پیوستند [(۵)] و چون مهتر مبارک شاه فرخی، قصد ملوک و امراء ترک می‌کرد، سلطان معز الدین (را) بر ملک قراش و ملک یوزبک [مزاج] متغیر گردانید، هر دو را قید کردند، و چون شهر فتح شد، و [بعد از مدتی نزدیک] تخت به سلطان علاء الدین رسید، قراش (خان) امیر حاجب شد، و بعد از مدتی روز جمعه بیست و پنجم ماه جمادی الاولی سنه اربع و اربعین و ستمائۀ بهیانه [(۶)] اقطاع او شد، و بعد از مدتی کره او را مفوض شد، و (از) آنجا در موافقت ملک قیران تمر خان با لشکر بطرف لکهنوتی آمده، و با طغان خان (یکجا) مراجعت کرد، و چون تخت ملک بفر همایون سلطان جهان ناصر الدینا و الدین زیب و بها گرفت، در سال سنه اربع و اربعین و ستمائۀ در حدود کره قراش خان شهادت یافت علیه الرحمة و

الغفران [(۷)]

الحادی عشر ملک اختیار الدین التونیه [(۸)] تبرهنده

ملک اختیار الدین [التونیه] تبرهنده ملکی بزرگ بود، و در غایت

[(۱)] اصل بر دهون و درنکوان، مط: و راورتی مانند متن، در نسخ خطی مأخذ مط: و راورتی، برلهون بریهون، و درنکون و درنکوان آمده راورتی گوید: که شاید درنکوان صورت ممسوخ دهرم گاؤن باشد، که نام معروف و عمومی است، نویسنده عاجز چون به آئین اکبری رجوع کرد اندر آن کتاب دهرن گانون هم ضبط است، که باید باملای فارسی عصر مؤلف عینا درنکوان نوشته گردد

[(۲)] راورتی: کبیر خان عز الدین ایاز هزار مرده، مط: کنخان، اکتخان، کیخان شرح کبیر خان گذشت و ضبطهای مط ناصوابست.

[(۳)] مط: انقراض پذیرفت،

[(۴)] اصل: بهتانه

[(۵)] مط: پیوست

[(۶)] اصل بهتانه

[(۷)] مط: الرضوان

[(۸)] اصل: التونیه

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۱

شجاعت و مبارزت و رجولیت و شیردلی، جمله ملوک آن عهد بر مردانگی و دلیری او متفق بودند، و در عهد در بندان [(۱)] سلطان رضیه طاب تراها [(۲)] بالشرک مخالف، در آویزها کرده بود، و مبارزت نموده، اول (که) سلطان سعید او را بخرد، شرابدار [(۳)] شد، بعد از مدتی چون آثار دولت و رجولیت در ناصیه او مشاهده افتاد [(۴)] او را سر چتر دار گردانید، و چون عهد شمسى انقراض پذیرفت، در دولت رضیه برن اقطاع (او) شد، پس از ان تبرهنده بوی دادند، چون مزاج ملوک و امراء ترک که بندگان شمسى بودند، بسبب قوت [(۵)] جمال الدین یاقوت حبشی بسلطان رضیه تغیر پذیرفت، و ملک اختیار الدین التونیه را با ملک اختیار الدین ایتکین امیر حاجب [(۶)] عقد مودت و محبت مستحکم بود، و بناء اتحاد استوار (بود) از ان تغیر او را اعلام دادند، در خفیه اختیار الدین التونیه در قلعه تبرهنده عصیان آغاز نهاد، و سر از رقبه [و] مطاوعت سلطان به کشید، سلطان با حشم قلب در وقت اهار [(۷)] از حضرت بطرف تبرهنده متوجه شد، چنانچه تقریر یافته است، چون سلطان رضیه مقید گشت، (و) ملوک و امرا بحضرت باز آمدند، و تخت (مملکت) به [سلطان] معز الدین رسید، اختیار الدین التونیه سلطان رضیه را که مقید و محبوس بود، در عقد و حباله خود آورد، و بسبب آن اتصال تمرد

[(۱)] در مط: بعد ازین کلمه علامت (؟) نهاده شده، و در حاشیه عهد بندان هم از یک نسخه منقول است، شاید پیش طابعین کلکته معنی در بندان مجهول بود، هر چند در فرهنگهای متداول و معروف این کلمه را نیاورده‌اند، ولی (در بند) بمعنی قلعه و حصار مضبوط است و در بندان حالت قلعه‌نشینی و حصار بندی را گویند که باصطلاح امروزه (قلعه بندی) گفته میشود، یعنی محاصر شدن و درهای قلعه را بروی دشمنان بستن و محاصره

[(۲)] اصل: تراها

[۳] مط: سرآبدار، ولی راورتی هم شرابدار نوشته،

[۴] مط: فرمود

[۵] مط: قربت،

[۶] مط: و ملک اختیار الدین ایتگین امیر حاجب را با ملک اختیار الدین التونیه تبرهنده عقد محبت، و عهد مودت مستحکم و بنای اتحاد استوار بود،

[۷] مط: ایار، که در نسخ خطی اهار و ایازار هم آمده، راورتی مانند اصل ما (اهار) می‌نویسد، ولی به (ر)، یعنی رای ثقیله که در سنسکرت و پشتو موجود است، و عوض آن در فارسی (ر) نویسیم، وی گوید که اهار ماه سوم سال هندوهاست مطابق به جون و جولائی که مسلمانان هم در هند همین شهور را می‌شمردند، و رضیه در (۶) رمضان (۶۳۷ هـ) می (۱۲۳۹ ع) که موسم شدت گرما و اهار بود، قشون کشی کرد، کلمه اهار به (ر) ثقیله اکنون هم در پنبتو مستعمل و بر شدت گرما و حرارت ایام تابستان اطلاق می‌گردد.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۲

[۱] آغاز نهاد (و) چون ملک اختیار الدین ایتگین شهادت یافت، و بدر الدین سنقر رومی امیر حاجب شد [۲] (ملک) اختیار الدین التونیه، سلطان رضیه را از تبرهنده بیرون آورد، و لشکرها جمع کرد، روی بحضرت نهاد، در شهر ربیع الاول سنه ثمان و ثلاثین و ستمائیه، چون از حضرت نامراد باز گشتند، و سلطان رضیه در حدود کیتهل گرفتار شد، اختیار الدین التونیه در حدود منصور پور گرفتار آمد [۳] روز سه‌شنبه بیست و پنجم ماه ربیع الاول سنه ثمان و ثلاثین و ستمائیه شهادت یافت [حق تعالی سلطان وقت را باقی دارد، آمین و رب العالمین]

الثانی عشر اختیار الدین ایتگین [۴] علیه الرحمه

ملک اختیار الدین ایتگین قره خطائی بود، ترکی آراسته و مردی نیکوسیرت و خوبصورت بود، و با مهابت و عقل و کیاست تمام، سلطان او را بخرید، از امیر ایبک سنامی [۵] در هر مرتبه سلطان را خدمت پسندیده [۶] کرده بود، و مستحق عواطف پادشاهانه، و مراتب بزرگ شده، اول سر جاندار بود، بعد از مدتی آثار رشد (چون) در جبین او طالع شد [۷] منصور پور اقطاع او فرمود، پس از مدتی کوجات [۸] و نندنه بدو مفوض گشت، و در آن سر حد خدمات پسندیده بجا آورد چون نوبت سلطنت، بسطان رضیه طاب مرقدها [۹] رسید، و در پیش تخت خدمات گزیده بجای آورد، او را بحضرت طلبد، و بداون اقطاع فرمود، بعد از چند گاه بمرتبه امیر حاجبی رسید [۱۰] اما بسبب قربت

[۱] اصل: نمود،

[۲] مط: و چون ملک، ولی در این جا (و چون) مکرر و زاید بنظر می‌آید،

[۳] مط: شد،

[۴] مط: ایتگین،

[۵] کذا فی الاصل، مط: نسائی، راورتی: ستائی که در برخی از نسخ وی نساوی است، اگر منسوب به نسای نیشاپور باشد، صورت نسائی آن معروفتر است، و نساوی شاذ و شاید منسوب به سنام سابق الذکر باشد (سنامی) که در اصل است

[۶] مط: بسیار،

[۷] مط: لامع بود،

[۸] اصل: کنجاه راورتی در متن کوجاه، و از بعضی نسخ خود کوجان، کونجاه، نیز نقل کند چون چ به ج نوشته شده، باید اصل کلمه همان کوچ سالف الذکر باشد، که مؤلف آنرا بصورت جمع (کوجات) آورده باشد

[۹] مط: تراها

[۱۰] مط: رسید او را بحضرت طلبید و بداون اقطاع فرمود، بعد از چندگاه بمرتبہ امیر حاجبی رسید، و در پیش تخت خدمات گزیده بجای آورد، اما بسبب طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۳

جمال الدین یاقوت حبشی جمله ملوک (و) امراء ترک و غور و تاجیک [(۱)] از خدمت درگاه متفرق شدند، و کوفته (خاطر) می‌بودند، خصوصا اختیار الدین ایتگین که امیر حاجب بود، چنانچه در ذکر سلطان رضیه بتحریر پیوسته است [(۲)] بدین سبب جمال الدین یاقوت شهادت یافت، چون ازین سبب دولت از سلطان رضیه روی تافت، خوب طبعی [(۳)] مثنوی گوید مثنوی عنان تافت دولت ز پیرامنش چو گرد سیه دید بر دامنش و تخت به معز الدین رسید، و روز بیعت بکوشک دولت‌خانه، چون سلطان را بتخت بنشانند، و ملوک و امراء و علماء و صدور و اکابر لشکر [و] حضرت را بجهت (بیعت) عام در بارگاه اعلی حاضر کردند، همگان را بر سلطنت [(۴)] معز الدین و ذکر نیابت او بیعت دادند، و با سلطان معز الدین مقرر کرد [(۵)] که چون پادشاه را صغر سنی [(۶)] هست یک سال مصالح مملکت به بنده‌ئی بازگذارد، سلطان برین جمله فرمان داد، و چون التماس بویا رسید، در موافقت (خواجه) [نظام الملک] مهذب الدین وزیر، پرداخت [و] مصالح پیش گرفت، و از سلطان نوبت و پیل درخواست و یک همشیره سلطان را در حکم خود آورد، و تمام امور مملکت بوی عاید شد، سلطان را ازین احوال غیرتی در خاطر و مزاج آمد، چند کرت در خفیه قصد او کرد، دفع ممکن نه گشت. روز دوشنبه هشتم ماه محرم سنه ثمان و ثلاثین و ستمائۀ چنان تقریر کردند، که سپه‌سالار احمد سعد [(۷)] علیه الرحمه در خفیه بخدمت سلطان رفت و عرضه داشت، تا چند ترک را خبر دادند، و بفرمود تا آن ترکان مست، از بالای قصد سپید فرمود آمدند، و پیش صغه بار، اختیار الدین ایتگین را بزخم کارد شهید کردند، و خواجه مهذب الدین را (که وزیر است) چند زخم کارد زدند، خواجه از پیش ایشان بزخم بهم [(۸)] بگریخت، و خلاص یافت. (و الله اعلم بالصواب)

[(۱)] مط: غوری و تازیک

[(۲)] مط: پیوست

[(۳)] اصل: خوب طبع

[(۴)] اصل: بر سلطان،

[(۵)] مط: مقرر شد

[(۶)] مط: سن

[(۷)] مط: سعید راورتی واصل: سعد

[(۸)] مط: زدند او از پیش ایشان با زخم بگریخت

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۴

الثالث عشر الملك بدر الدين سنقر الرومی [عليه الرحمه]

بدر الدین سنقر رومی اصل بود، و بعضی از ثقات چنین روایت کردند، که او مسلمان زاده بود [(۱)] و به بندگی افتاده بود، اما

مردی بغایت خوب سیرت، و با جمال و شکوه بود، و پسندیده اخلاق و متواضع و با شفقت و گزیده اوصاف [و] مردم ساز [(۲)] اول که سلطان او را بخريد، طشت دار شد، و بعد از مدتها که آن [(۳)] خدمت بجای آورد، بهله دار [(۴)] شد، پس شحنة (زرادخانه) بداون شد، بعد از مدتی نایب امیر حاجب شد، در هر مرتبه سلطان را خدمت پسندیده بسیار کرد، چون نایب امیر آخر شد، یک نفس الا بحاجت ضروری از در بارگاه [(۵)] اعلی غایب نبودی، و در سفر و حضر ملازمت آستان درگاه سلطنت کردی، در پای محروسه کالیور [(۶)] در حق کاتب این حروف، چندان لطف و تربیت [(۷)] فرمود، و اعزاز و اکرام بجای آورد، که صورت آن شفقتها، هرگز از خاطر محو نمی گردد [(۸)] حق تعالی بر وی رحمت کناد، چون عهد دولت بسطان رضیه رسید، بداون اقطاع او شد، در شهور سنه ست و ثلاثین و ستمائۀ، چون اختیار الدین ایتگین، در عهد معزی [(۹)] شهادت یافت، بدر الدین سنقر را از بداون طلب فرمود، و امیر حاجب شد، چون اختیار الدین التونیه تبرهنده، با سلطان رضیه، عزیمت حضرت کردند، و بحدود دهلی رسیدند، بدر الدین سنقر [رومی] در دفع آن فتنه، آثار پسندیده نمود، و بعد از مدت نزدیک میان او و خواجه [نظام الملک] مهذب [الدین] وزیر نفاق پیدا آمد، باندک سببی که [آن] تقریر را نمی شاید، و آن غبار زیادت میشد، و بدین سبب خواجه مهذب [الدین] مزاج سلطان را با او متغیر گردانید، و اعتماد سلطان از وی برخاست، و او را نیز بر سلطان اعتماد نماند، بر [ای] انقلاب ملک بسرای سید تاج الدین موسوی، اکابر حضرت را جمع کرد، روز دوشنبه

[(۱)] مط: در این جا در اصل (پسندیده اخلاق) که در سطر بعد می آید مکرر است گرفته نه شد

[(۲)] اصل: مردمیسار

[(۳)] اصل: آب خدمت

[(۴)] بهله: دستانه باشد از پوست که میرشکاران و غیره بر دست پوشند (برهان)

[(۵)] مط: از پایگاه

[(۶)] مط: کالیوار،

[(۷)] مط: و مرحمت،

[(۸)] مط: نشود

[(۹)] مط: عهد معز الدین

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۵

دهم صفر سنه تسع و ثلاثین (و ستمائۀ) خواجه مهذب سلطان را از ان حال خیر داد [(۱)] و سلطان را برنشاند [(۲)] و بدر الدین سنقر را (از) آن اندیشه [ها] باز بخواند [(۳)] و بخدمت سلطان آمد، و همان روز بطرف بداون نامزد شد، و بعد از مدتی قضاء اجل، او را بحضرت باز آورد، بی آنکه فرمان آمدن بودی [(۴)] در شهر دهلی آمد، به وثاق ملک قطب الدین علیه الرحمه نزول کرد، تا مگر در پناه او امانی یابد [(۵)] از درگاه فرمان صادر شد، تا او را بگرفتند و قید کردند، و مدتی در قید و حبس بماند، و بعاقبت شب چهارشنبه چهاردهم ماه ربیع الاول [(۶)] سنه تسع و ثلاثین و ستمائۀ شهادت یافت (علیه الرحمه و الغفران)

الرابع عشر الملك تاج الدين سنقر قتل [(۷)]

ملک تاج الدین قتل، مردی تمام بود، و باصل از قیچاق [(۸)] مردی بود در غایت جلادت و مردانگی و شهامت و زیرکی و مبارزت و شجاعت [(۹)] در همه اوصاف بغایت رسیده، و در نهایت صلاح و پاکدامنی، و هیچ منکری را بر وی گذر نبود، سلطان سعید او را از خواجه جمال الدین نریمان [(۱۰)] خریده بود، اول سر جاندار [(۱۱)] بعد از آن مدتی شحنة آخر شد، در هر مرتبه

سلطان را خدمات گزیده کرد، چون عهد (دولت) شمسی منقرض شد و تخت بسطان رضیه رسید تاج الدین سنجر، مقطع برن [(۱۲)] شد و بر سر لشکر بطرف کالیور نامزد گشت و در شعبان سنه خمس و ثلاثین و ستمائۀ کاتب این حروف داعی دولت (قاهره) منهاج سراج در موافقت او از محروسه کالیور [(۱۳)] برون آمد، و بخدمت درگاه رضیه

[(۱)] مط: اعلام داد

[(۲)] مط: و سلطان برنشست

[(۳)] اصل: نخواهد

[(۴)] اصل: باز آوردی آنجا فرمان آمدن بودی،

[(۵)] مط: تا مگر پناه و امانی حاصل کند،

[(۶)] مط:

جمادی الاولی، در یکی از نسخ مط: ربیع الاول، راورتی: ۱۴ جمادی الاولی ۶۳۹ هـ

[(۷)] اصل: فیقلق، راورتی: ققلق، در نسخ خطی ماخذ مط: فیقلق، فیلق

[(۸)] اصل:

خفجاق، راورتی کذا-

[(۹)] مط: و شهامت و مهابت و مبارزت و شجاعت،

[(۱۰)] مط:

کریمان، راورتی: ندیمان،

[(۱۱)] مط: اول جاهدار، راورتی: جامه‌دار یعنی نگهدارنده جامه‌خانه و رخت‌خانه، ولی جاندار و جامدار و جامه‌دار هر سه

مناصب جداگانه بود و نمی‌توان یکی را بدیگری خلط کرد

[(۱۲)] مط: بداون و یکی از نسخ خطی برن، راورتی نیز برن

[(۱۳)] مط: کالیوار.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۶

پیوست، در راه چندان لطف فرمود که در وصف نیاید و در وقت نقل از کالیور (دو) صندوق کتب خاص این داعی را بر شتر [خاص خود] نقل کرد و به مهاون برسانید، دیگر اوقات لطف [(۱)] فراوان ارزانی میداشت حق تعالی از وی قبول گرداناد، و بر وی رحمت کناد.

چون بحضرت باز آمد، مقطع ولایت سرستی شد، چون تخت به معز الدین رسید، خدمات وافره کرد، و چون عهد معزی بانقراض پیوست [(۲)] و تخت به علاء الدین رسید مقطع بداون شد و در شهور سنه اربعین و ستمائۀ، مواسات کاتیههر [(۳)] بداون را برانداخت، و جهاد بسیار کرد، و بچند موضع مساجد جامع [(۴)] ساخت و منبر و خطبه نهاد و حشم (بسیار) جمع کرد هشت هزار سوار و پیاده و پایک بسیار [(۵)] مرتب گردانید، و عزیمت بر ان مصمم کرد، که بطرف ولایت کالنجر و مهوبه [(۶)] لشکر کشید و آن ولایت را در ضبط خود آورد، و جماعتی را از کثرت حشم و وفور آلت و عدت و بسیاری قوت و هیبت و دلیری او در لشکرکشی حسد آمدن گرفت و نفس (و) شیطان به تسویل ایشان را بر ان داشت که در تنبول [(۷)] زهر تعبیه کردند و بوی دادند، مبطلون گشت، و در ان رنج بعد از چند گاه برحمت حق پیوست [(۸)] ملک سبحانه و تعالی حقوق آن ملک نیکوسیرت [که در ذمه این داعی داشت] بدعاء آن ذمه این داعی [(۹)] دوخته گرداناد و یکی از حقوق او آن است: که (در) شهور سنه اربعین و

ستمائه، چون از حضرت دهلی عزیمت، بر سفر لکهنوتی مصمم شد اتباع را پیش از خود، بطرف بداون فرستاده آمد، آن ملک نیکوسیرت، اتباع و فرزندان این داعی را علوفه فرمود، و انواع اکرام [به] ارزانی داشت، و چون بعد از پنج ماه داعی در عقب اتباع به بداون رسید، چندان انعام فرمود و اعزاز واجب داشت، که در حیز تحریر نیاید، و اقطاع معین کرد، بمقام بداون و وفور الطاف [و] تشریف واجب داشت اما چون تقدیر و رزق بطرف لکهنوتی جذب میکرد، و قضای آسمانی میبرد رفته شد، حق تعالی از ان

[(۱) مط: الطاف:

[(۲) مط: انقراض پذیرفت

[(۳) کذا فی الاصل و راورتی، مط: کاتھیره در یکی از نسخ خطی: کاتھیمر

[(۴) اصل: جمع

[(۵) مط: پا یک با اسپ

[(۶) در حاشیه اصل بخط غیر متن نسخه بدل مهر به نوشته شده در راورتی هم مهوبه است

[(۷) تنبول: برگی باشد که در هندوستان پان گویند و با آهک و فوفل خورند (برهان)

[(۸) مط: گشت و بعد از چند روز برحمت حق پیوست

[(۹) مب: این ضعیف

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۷

ملک نیکوسیرت آن الطاف قبول گرداناد (و سلطان معظم را در مسند سلطنت پاینده دارد و الله الباقی و الدائم)

الخامس عشر (الملك) تاج الدین سنجر کریت خان [(۱)]

[ملک] کریت خان ترک قفچاق [(۲)] بود و در غایت مردی و مردانگی و جلا دت و فرزاندگی و در میان مبارزان بمبارزت یگانه همه صفهای لشکر اسلام بود، و در سلاح و سواری خود را ثانی نداشت چنانچه دو سر اسپ در زیر زین [داشته] بودی [و] (بر) یکی از ان دو اسپ سوار شدی و دیگر [را] قود [کش] گرفته بتاختی، و میان تگ اسپان، ازین یک اسپ بر دیگری میجستی بچابکی و باز هم برین اسپ آمدی [(۳)] چنانچه چند کرت در یک تگ اسپ بر دو اسپ سوار شدی، و در تیر اندازی چنان بود که هیچ خصم در جنگ و هیچ جانور در شکار گاه از زخم بیلک [(۴)] او خلاص نیافتی و در هیچ شکار گاه با خود یوز و باز و سگ شکار نبردی همه [(۵)] بزخم تیر انداختی و در هرمواس [(۶)] که صیاد بودی خود پیش از حشم خود بودی و شحنه بحر و کشتیها بود و با این داعی او را بغایت مودت و ارادت بود، حق تعالی او را غریق غفران گرداناد، اول که ترکان سلطانی با خواجه مذهب وزیر خروج کردند، دوم [ماه] جمادی الاولی سنه اربعین و ستمائه [او] سر غوغای آن طایفه بود، غلام خواجه مذهب، مهتر جتان فراش [(۷)] او را بر روی زخم شمشیر زد چنانچه آن زخم بر روی او بماند، چون خواجه مذهب شهادت یافت ملک کریت خان شحنه پیل شد و بعد از ان سر جاندار شد [(۸)] (و بعد از ان) اقطاع برن یافت [(۹)] و بعد از ان مقطع او ده گشت، و در ان دیار جهاد بسیار کرد و آثار غزو بسیار نمود و مواسات فراوان قهر کرد و از او ده بطرف بهار رفت آن ولایت را نهب

[(۱)] کذا در اصل و راورتی، مط: کریت خان در بعضی نسخ خطی: کریخان، شاید گربت باشد که در پشتو عقاب را گویند

[(۲)] مط: قیچاق

[(۳)] اصل: بچابکی و هم باسپ باز آمدی

[(۴)] بیلک:

تیری که پیکان آن دو شاخ داشته باشد و نوعی از پیکان، گویند که این لغت هندیست (برهان)

[(۵)] اصل: هم

[(۶)] مط: مواشی که در بعضی نسخ حواس و مواس هم آمده

[(۷)] مط: مهتر حتا فراش، راورتی مانند اصل، جتان جمع جت و نام قوم معروفی است که تاکنون هم در افغانستان آنها را جتان

گوئیم

[(۸)] اصل: سر جانداران شد

[(۹)] مط: مقطع برن شد

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۸

کرد ناگاه در پای حصار بهار، او را تیری بر مقتل آمد شهادت یافت علیه الرحمه و الغفران.

السادس عشر الملك بت خان سيف الدين ابيک خطائی

ملك سيف الدين (بتخان) [(۱)] ابيک خطائی بغایت نیکوسیرت و حلیم و متواضع و خوب اعتقاد بود و در جلادت و مبارزت بر سر آمده و بمردانگی و شهامت معروف شده، سلطان سعید او را بخريد، اول جاندار شد [(۲)] پس در عهد سلطان علاء الدين سر جاندار شد، و کهرام و سامانه اقطاع او شد، پس برن بدو حواله افتاد [(۳)] و از حضرت بر سر لشکرها بضبط ولایت اچه و ملتان نامزد گشت، و در ان لشکری، یک پسر او که در جلادت و مردانگی باول جوانی بر سر آمده بود، با اسپ در آب سند غرق گشت [(۴)] چون از آنجا باز آمد بعد از مدتی در عهد سلطان السلاطين ناصر الدنيا و الدين و کیلدر شد و آثار پسندیده، در خدمت درگاه بجای آورد و مدتی در دولت بود، (و) در لشکر ستور ناگاه از اسپ خطا کرد، برحمت حق پیوست، حق تعالی پادشاه اسلام را در سلطنت باقی داراد، آمین یا رب العالمین [(۵)]

السابع عشر الملك تاج الدين سنجر ترخان [(۶)]

[ملك] تاج الدين سنجر ترخان ترك كرخي [(۷)] بود، و بغایت جلد و مردانه، و شهیم و فرزانه، و او را اوصاف پسندیده بسیار بود، و احوال گزیده بی‌شمار، بمردی و لشکرکشی موصوف، و به نیکوئی [و سیرت پاکیزه] معروف، سلطان سعید او را بخريد، در عهد سلطان معز الدين امیر آخر

[(۱)] اصل بتخان، راورتی: بتخان مط بنخان، که در بعضی نسخ سجان، سجانک هم آمده

[(۲)] اصل:

اول سر جاندار شد، پس الخ ... مط: اول سر جامدار شد پس الخ ... طابعین مط گویند:

که در دو نسخه لفظ جامدار مکر راست، راورتی: در عهد سلطان علاء الدين مسعود شاه سر جاندار شد

[(۳)] مط: پس بز ن اقطاع او شد و از

[(۴)] مط: شد

[(۵)] مط: و الله الباقي

[(۶)] مط: تبرخان - راورتی: ترخان

[۷] در اصل و راورتی کذا مط: ترک گرجی،

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۹

شد، پس در عهد سلطان ناصر الدین، نایب امیر حاجب شد [و بعد از مدتی امیر حاجب شد]، جهنجهانه اقطاع او شد، چون الغ خان اعظم [۱] بطرف ناگور بسعادت برفت ملک تاج الدین سنجر ترخان بخدمت و هواداری او مخصوص بود، اقطاع کسمندی [۲] و مندیانه از ولایت هندستان اقطاع او شد [۳] و مدتی آنجا بود، چون خان اعظم [۴] بخدمت درگاه اعلی پیوست، ملک ترخان [۵] بحضرت آمد [چون] برن اقطاع او شد و مدتی آنجا بود در سال سنه اربع و خمسین [و ستمائنه] بحضرت پادشاه اسلام و کیلدر شد، و بداون اقطاع او بود، چون ملک قتلغ خان [۶] در اوده بخلاف فرمان اعلی، بطرف بداون آمد، با لشکر هندوستان [۷] ملک ترخان بر سر لشکرها از حضرت با ملک بکتم [رکنی] اورخان [۸] بدفع لشکر هندوستان نامزد شد، چون بحدود سیهرامو [۹] [رسید] هر دو لشکر را ملاقات شد [۱۰] بضرورت ملک ترخان عطف کرد، و بحضرت باز آمد، او ده نامزد او شد، بدان طرف رفت، و آن ولایت را ضبط کرد، و مواسات کفار را مالش (تمام) داد، و مال بستد، و چند کورت بحضرت اعلی بحکم فرمان بیامد، و رقبه خدمت را بهمه اوقات در رقبه طواعیت [می] داشت، و درین سال که (تحریر) این تاریخ بود، سنه ثمان و خمسین و ستمائنه، بحضرت اعلی آمد، بحکم فرمان اعلی، و استصواب خاقان معظم بر [سر] لشکر قلب و حضرت بطرف کوهپایه میوات برفت و آثار پسندیده نمود، و بخدمت درگاه باز آمد، و در خدمت رکاب همایون الغ خان [۱۱] معظم، کورت دوم بغزو (و) جهاد هنود کوهپایه میوات برفت، و مبارزت و جلادت بسیار نمود، چون بحضرت باز آمد، به تشریفات فراوان مخصوص گشت، بطرف اوده مراجعت نمود، حق تعالی بندگان دولت (اعلی) را در جهاننداری باقی (و پابنده) دارد (بمنه و کرمه) [۱۲]

[۱] در این جا بر خلاف سابق در اصل عوض الوخان الغ خان نوشته شده

[۲] راورتی گوید: که کسمندی در اوده چند میل بطرف جنوب غربی لکهنو واقع است

[۳] مط: حواله او شد،

[۴] راورتی: چون خان معظم الغ خان اعظم

[۵] مط: تبرخان، راورتی ترخان

[۶] مط: قتلغخان، راورتی مانند اصل

[۷] مط: بطرف بداون با لشکر هندوستان بیامد، ملک تبرخان

[۸] راورتی:

ملک بکتم اورخان

[۹] اصل: سیهرامور، مط: سمرامو، راورتی گوید: که سهرامو جائی است در غرب دریای گهوگره، که در اتلس هند بنام سیرامو

در طول ۸۰ درجه و ۲۴ دقیقه و عرض ۲۸ درجه ۱۹ دقیقه ضبط شده

[۱۰] مط: بود،

[۱۱] اصل: الوخان،

[۱۲] تا این جا جلد اول ترجمه راورتی در صفحه ۷۶۰ ختم می شود.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۰

ملک اختیار الدین یوزبک (از) اصل قبچاق [(۱)] بود، و بنده سلطان شمس الدین، در پای کالیور [(۲)] نایب چاشنی گیر بود، چون تخت مملکت بسطان رکن الدین رسید [در عهد او نیک خواص شد و] شغل امیر مجلسی بدو حواله افتاد [(۳)] و بعد از آن او را شحنگی پیلان فرمود، و بغایت قربتش مخصوص گردانید، چون در صحراء تراین [آن] بندگان سلطان [(۴)] خروج کردند جماعت اکابر چون تاج الملک [(۵)] و بهاء الملک و کریم الدین زاهد و نظام (الدین) شرقانی شهادت یافتند، از سر غوغائیان آن طایفه یکی ملک یوزبک بود، چون تخت به سلطان رضیه رسید، او امیر آخر شد و چون سلطان معز الدین به تخت نشست، و جماعت ملوک و اکابر، دهلی [(۶)] را در بندان دادند، ملک یوزبک با ملک قراش بخدمت سلطان معز الدین در شهر آمدند، روز سه‌شنبه سلخ ماه شعبان سنه تسع و ثلاثین و ستمائۀ، و چندگاه خدمت پسندیده کرد، مهتر مبارک شاه فرخی، که بر سلطان معز الدین استیلا یافته بود، و ملوک و امراء ترک را از حضرت مسترید [(۷)] گردانیده سلطان را بران [(۸)] تحریض نمود تا ملک یوزبک را با ملک قراش بگرفت و مقید گردانید، روز چهارشنبه نهم ماه مبارک رمضان سنه تسع و ثلاثین و ستمائۀ، چون شهر گشاده شد، روز سه‌شنبه هفتم ماه ذی القعدة سنه تسع ملک یوزبک مخلص شد، سلطان علاء الدین چون به تخت نشست، تبرهنده اقطاع او گشت، بعد از آن لوهوریک چندی اقطاع او شد، او را از آنجا با ملک نصیر الدین محمد بندار [(۹)] مکاوت افتاد، و بعد از آن با حضرت مخالفت

[(۱)] اصل: خفجاق

[(۲)] مط: کالیوار

[(۳)] مط: شد،

[(۴)] مط: سلطانی

[(۵)] مط: تاج الدین.

[(۶)] مط: ملوک و امرای دهلی

[(۷)] مط: مسترید بدان

[(۸)] مط: بدان

[(۹)] در مط و اصل و راورتی کذا، بندار در برهان قاطع بر وزن گلزار، کیسه‌دار و خانه‌دار و دوافروش و صاحب تجمل باشد، شاید کیسه‌داری یا خانه‌داری داری در آنوقت از مناصب درباری بود، مثلی که اکنون خزانه‌دار و خانه‌سامان دربار موجود است. کلمه بندار از فارسی عبری هم رفته بمعنی بازرگان و تاجری که کالایش نفیس باشد، و باین نام در کتب رجال مشاهیر زیاد دیده می‌شوند و کلمه شاه بندر را هم ازین ساخته‌اند بمعنی رئیس تجار (المنجد)

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۱

آغاز نهاد، که در نهاد و مزاج او تهور و استبداد [(۱)] مرکب بود، تا الغ خان [(۲)] معظم او را ناگاه بحضرت آورده و نوازش یافت، و الغ خان [(۳)] معظم بر رای همایون سلطان عرضه داشت تا یوزبک را بتربیت پادشاهانه مخصوص گردانید، و حرکات مخالف او را عفو فرمود، و بعد از آن مدتی قنوج او را اقطاع شد، بار دیگر ترمز آغاز نهاد، از حضرت ملک قطب الدین حسن طاب ثراه، با لشکر نامزد شد. و او را بخدمت و [به] مطاوعت باز آورد، بعد از چند گاه او ده حواله او شد. باز بحضرت آمد و مملکت لکهنوتی حواله او شد، چون بدان طرف رفت، آن ولایت را ضبط کرد، او را با رای جاجنگر خصومت شد و لشکر کش جاجنگر شخصی بود، داماد رای، نام او سابن تر [(۴)] که در وقت طغان خان طغرل بلب آب لکهنوتی آمده بود [(۵)] و جرأت بسیار نموده، لشکر اسلام را بدر لکهنوتی (به) رانده [و تا باره شهر رسانیده] در وقت (طغان خان) یوزبک بقیاس ما تقدم جرأت نمود و شکسته

شد، و ملک یوزبک را کرت دیگر با رای جاجنگر مصاف افتاد، هم‌فیروز آمد کرت سوم شکستگی افتادش و پیلی سپید که دران طرف ازو شگرفتر نبود مست بود، در میان مصاف از دست او برفت بر دست کفار جاجنگر افتاد، پس دیگر سال ملک یوزبک از لکهنوتی بطرف ولایت ارمودن [(۶)] لشکر کشید، و مغافسه بر رای زد، و بدار الملک او رسید، که آن شهر را ارمودن گویند، رای آن موضع از پیش او عطف کرد، و تمامت بنه و اتباع و فیل آن رای بدست لشکر اسلام افتاد، چون به لکهنوتی رسید [(۷)] مخالفت حضرت آغاز نهاد، و سه چتر برداشت، لعل و سپید و سیاه، و لشکر از لکهنوتی بطرف او ده آورده، در شهر او ده در آمد، و خطبه بنام خود کرد، و خود را سلطان مغیث الدین خطاب کرد، و بعد از دو هفته از حشم پادشاه که در او ده بودند، امیری از جمله [(۸)] امراء ترک مغافسه به نزدیک او دوانید [(۹)] که لشکر پادشاه رسید، ملک

[(۱)] مط: استیلا

[(۲، ۳)] اصل: الوخان

[(۴)] مط: شخصی بود نام او سابن تردامادرای در وقت، نام این شخص در نسخه ماخذ مط: اسانی تر هم آمده، راورتی: سابن تر و ساونترا نوشته بمعنی دلیر

[(۵)] اصل: بلب آب لکهنوتی حواله او آمده بود

[(۶)] اصل: ارمودن، مط: ارمردن، راورتی در متن ارمودن آورده و گوید که پایتخت جاجنگر بود، در نسخ خطی وی ارمردن، از مردن هم آمده،

[(۷)] مط: باز آمد

[(۸)] مط: امیری را از جمله

[(۹)] مط: به نزدیک او ده دوانید

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۲

یوزبک بشکسته و در کشتی نشست، و بطرف لکهنوتی باز رفت، و این حرکت مخالفت (جمله) اهل مملکت هندوستان از اهل دستار (بند) و کلاه (پوش) و مسلمانان و هندوان، از ملک یوزبک ناپسند داشتند، که بر [(۱)] پادشاه خود عاصی شد، و خلاف و عصیان ظاهر کرد، لا-جرم شومی [(۲)] آن حرکت در وی رسید، و از اصل و بیخ برافتاد، چون از او ده به لکهنوتی باز گشت، عزیمت کامرود مصمم گردانید، و لشکر از آب بیگمتی [(۳)] بگذرانید، و چون رای کامرود را طاققت مقاومت او نبود، بهزیمت بطرفی برفت، ملک یوزبک را شهر کامرود فتح شد [(۴)] (و اموال) و خزاین بی شمار بدست آورد، چنانچه در حیز تقریر و تحریر، عدد وزن آن در نیاید، و این داعی را بوقت آنکه [(۵)] لکهنوتی مقام بود (از بندگان که تقریر ایشان اعتماد را شاید سماع افتاده بود) که از عهد گرشاسپ شاه عجم که بطرف چین رفته بود، و بدان راه بطرف هندوستان در آمد، تا بدین وقت یک هزار و دویست خزانه بود. همه در مهر، که هیچ یک از ان رایان (در ان) اموال و دفاین تصرف نکرده بودند، آن جمله بدست لشکر اسلام افتاد، و خطبه و نماز جمعه، در کامرود وضع شد، و علامات اهل اسلام پیدا گشت، اما چه فایده که آن جمله از جنون بباد داد، که عقلاء [اهل] چنین گفته‌اند: غایت کار طلب کردن بر هیچ طالب مبارک نیامده است [(۶)] نظم

دولت آن به که افت و خیز بود دولت تیز رستخیز بود چون کامرود فتح شد. چنان تقریر کردند. که رای بکرات معتمدان فرستاد. که این بلاد ترا فتح شد. که هیچ یک از اهل اسلام را [(۷)] این فتح نبود. اکنون تو باز گرد. و مرا به تخت بنشان. که هر سال چندین پیلو ارزر و چندین زنجیر پیل بخدمت تو بفرستم و خطبه (و) سکه اسلام همچنین برقرار بدارم. ملک یوزبک بهیچ طریق بدان راضی نشد. رای فرمود جمله حشم و رعایا که نزدیک ملک یوزبک روید [(۸)] و دست راست بستانید. و بهر نرخ که او را باید

[جمله] غله که

[(۱)] مط: در

[(۲)] مط: شوم

[(۳)] اصل: بیگمتی یکهدی، مط: بکمدی، راورتی، بیگمتی،

[(۴)] مط: شهر کامرود را فتح کرد،

[(۵)] مط: بوقتی که در لکهنوتی

[(۶)] اصل: غایت کار دیدن، بود هیچ طالب مبارک نیامده است

[(۷)] مط: هیچ ملک را از اهل اسلام این

[(۸)] مط: دوید

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۳

در کامرود است بخیرید [(۱)] تا لشکر اسلام را علوفه نماند، همچنان کردند، و تمامت غله و آنچه بود [(۲)] بنرخ گران از ایشان بخیریدند، و او باعتماد آبادانی و عمارت ولایت هیچ علوفه (و) ذخیره نگاه نداشت چون وقت علوفه فصل ربیع رسید [(۳)] رای با جمله رعایا خروج کرد، و اطراف آب را بندها بکشاد [(۴)] ملک یوزبک و لشکر اسلام را عاجز گردانید چنانچه از بی برگی، بهلاک نزدیک شدند، جمله با یک دیگر رای زدند، (که) [بهر نوع ازینجا] بیاید رفت و الا بگرسنگی هلاک خواهیم شد، بر عزیمت مراجعت از کامرود بطرف لکهنوتی روان شدند، راه [و] صحرا و آب هم هندو گرفته بود [(۵)] رهبر حاصل کردند، که بطرف کوهپایه ایشان را از ان بلاد بیرون آرد چون منزل چند برفتند. در مضایق در هاو راههای تنگ افتادند، هندوان از پس و پیش بگرفتند در موضع تنگی دو پیل را (در) پیش صف با هم جنگ شد لشکر بهم در افتاد هندوان از اطراف برآمدند مسلمانان و هندوان در هم آمیختند [(۶)] ناگاه ملک یوزبک [را که] بر پشت پیل بود، تیری بر سینه [او] بیامد [(۷)] بیفتاد و اسیر شد، فرزندان او و اتباع و لشکر همه اسیر گشتند، چون او را پیش رای بردند، التماس نمود که پسر را بیارید، چون پسرش را بیاوردند، روی بر روی پسر نهاد و جان بحق تسلیم کرد. حق تعالی سلطان وقت ما را در تخت پادشاهی باقی دارد. [(۸)]

التاسع عشر الملك تاج الدين سنجر ارسلان خان الخوارزمي [(۹)]

ارسلان خان مرد جلد و مبارز بود، و در فرزانتگی و دلیری بر سر آمده و سلطان سعید او را از اختیار الملک ابو بکر حبشی خریده بود، و اختیار الملک او را از اطراف عدن و مصر آورده بود. بعضی چنین گویند [(۱۰)] که (از) ابناء امراء خوارزمی بود، در دیار شام و مصر، و آن طرف

[(۱)] مط: در کامرود دست دهد بخیرید

[(۲)] مط: غله از وی به نرخ گران بخیریدند.

[(۳)] مط: شد،

[(۴)] مط: و اطراف را بندهای آب بکشاد

[(۵)] اصل: آب و هندو قوق گرفته بود؟

[(۶)] مط: مسلمان و هندو درهم آمیخت

[(۷) مط: آمد]

[(۸) مط: حق تعالی سلطان عهد را در رعیت پروری و عدل گستری در تخت مملکت باقی دارد]

[(۹) مط: تاج الدین ارسلان خان سنجر خوارزمی]

[(۱۰) مط: چنین روایت کنند.]

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۴

اسیر گشته بود [(۱)] و او را فروخته [و] چون سلطان او را بخريد، اول خاصه دار شد، مدتی سلطان را در آن مرتبه خدمت کرد، و چون دور دولت [(۲)] شمسی منتهی شد و عهد رکن الدین انقراض پذیرفت، در عهد رضیه چاشنی گیر شد، پس از مدتی اقطاع بلارام یافت، و سلطان سعید شهید [شمس الدین] در عهد حیات خود، فرزند ملک بهاء الدین طغرل بهیانه [(۳)] را در حباله او فرموده بود، آن ولایت و اطراف در اوایل عهد اسلام، عمارت کرده ملک بهاء الدین بود [(۴)] بدین وسیلت در عهد ناصری [(۵)] خلد ملکه بهیانه [(۶)] اقطاع ارسلان خان شد، بعد از چند گاه [(۷)] شغل و کیلدر (ی) حواله او شد پس (محروسه) تبرهنده از دست متعلقان شیرخان مستخلص گشت، و حواله او شد، و در ذی الحجه سنه احدی و خمسین و ستمائنه، چون الغ خان [(۸)] اعظم بعد از آنکه، بحکم فرمان اعلی لانزال کذلک، بطرف ناگور بود، چون عزیمت خدمت در گاه کرد، ارسلان خان با خدمت او موافقت نمود و چون بحضرت رسید از درگاه جهان پناه اعزاز یافت، بطرف تبرهنده مراجعت کرد، و چون ملک شیرخان از طرف ترکستان باز آمد، عزیمت ضبط تبرهنده کرد، از طرف لاهور سوار و پیاده بسیار با خود بطرف تبرهنده آورد. و در شب پیاپی حصار آمد، و مرد لشکری شیرخان در شهر و اطراف متفرق شدند، چون صبحدم جهان از نور آفتاب روشن گشت ارسلان خان سنجر، با خواص و فرزندان خود، از قلعه بیرون آمد، و حمله کرد، چون سوار شیرخان متفرق شده بود، بضرورت شیرخان مراجعت کرد بعد از آن چون شیرخان بحضرت اعلی آمد و بحکم فرمان ارسلان خان نیز بدر گاه آمد، مدتی بحضرت مقام کرد، بعد از آن او ده حواله او شد و چند کرت قتلغ خان با امراء که با او موافقت داشتند، حوالی [(۹)] اوده و کره را زحمت دادن گرفتند [(۱۰)] ارسلان خان زحمت ایشان را دفع کرد و لشکر بطرف ایشان برد، و آن طایفه را متفرق گردانید و بعد از آن اندک تفاوتی در مزاج او بخلاف حضرت ظاهر شد، رایات اعلی بدفع آن اندیشه بطرف اوده و کوهپایه [(۱۱)] نهضت فرمود، و چون رایات اعلی سایه دران [(۱۲)] دیار افگند

[(۱) مط: از آن طرف اسیر گشت]

[(۲) مط: سلطنت]

[(۳) اصل: بهتانه]

[(۴) مط: عمارت کرده او بود،]

[(۵) مط: در عهد سلطان ناصر الدین]

[(۶) اصل: بهتانه]

[(۷) مط: چند سال]

[(۸) اصل: الوخان]

[(۹) اصل: حواله]

[(۱۰) مط: گرفت]

[(۱۱) مط: او ده و کره نهضت]

[(۱۲)] مط: بدان

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۵

ارسلان‌خان از پیش لشکر قلب عطف کرد، و معتمدان فرستاد، و خود را امان طلبید، بران قرار (که) چون رایات اعلی مراجعت کند، ارسلان‌خان با قتلغ خان پسر ملک جانی، بخدمت آیند، اقتراح ایشان بجز اجابت مقرون گشت چون موکب [(۱)] اعلی، بمقر سلطنت، بدار الملک جلال باز آمد، بعد از چند گاه بار دیگر ارسلان‌خان، بحضرت درگاه پیوست باعزاز و اکرام وافر مخصوص گشت، و بعد از مدتی که در حضرت بود (خدمت) شهر کره او را اقطاع فرمودند [در شهور سنه سبع و خمسين و ستمائۀ] پس در [اوایل] سنه سبع (و خمسين و ستمائۀ) از کره بر عزیمت نهب ولایت مالوه و کالنجر لشکر کشید، و چون چند منزل برفت عطف کرد، بطرف بلاد لکهنوتی رفت و مقطع لکهنوتی به طرف ولایت بنگ رفته بود و شهر لکهنوتی [را] خالی گذاشته، و ارسلان‌خان با هیچ یک از فرزندان و امراء [و ملوک و بندگان] این سر کشف نه کرده بود که او را عزیمت بلاد لکهنوتی مییاشد، و درین عزیمت او را از حضرت اعلی اذنی و فرمانی [(۲)] نبود، چون بدان سرحد برسید جماعتی [(۳)] از فرزندان و امراء (او) را از آنچه در ضمیر (متمکن) داشت معلوم شد از موافقت او ابا نمودند، فاما چون مراجعت را روی نبود بضرورت موافقت کردند، چون بدر شهر لکهنوتی برسید، متوطنان آن شهر محصر شدند.

راویان چنان تقریر کردند: که سه روز جنگ کرد و بعد از سه روز شهر را فتح کرد، و غارت فرمود و اموال و مواشی و برده مسلمانان، بدست حشم او افتاد، مدت سه روز آن نهب و غارت و تاراج بداشت، چون آن فتنه بیارامید و شهر ضبط شد، ملک عز الدین بلبن را که مقطع لکهنوتی بود ازین حادثه بدان طرف که بود معلوم شد مراجعت کرد در میان او و ارسلان‌خان مصاف شد، و از حضرت اعلی عز الدین بلبن را فرمان و مثال ایالت لکهنوتی اصدار فرموده بودند، بعد از آنچه [(۴)] دو زنجیر پیل و اموال و نفایس بسیار بخدمت درگاه فرستاده بود و اسباب ارسلان‌خان آنچه بود عز الدین برده، ارسلان‌خان اسیر شد، و بعضی چنان تقریر کردند [(۵)] که شهادت یافت این قدر که از حال آن بلاد و حوادث آن اطراف معلوم بود به تقریر پیوست ملک تعالی سلطان اسلام را باقی دارد [(۶)]

[(۱)] مط: مرکب

[(۲)] مط: اذن و فرمان،

[(۳)] اصل: به جماعتی

[(۴)] مط: بعد از ان جنگ دو زنجیر

[(۵)] اصل: فرستاده بود و دست ارسلان‌خان را بود، عز الدین باین یوزبکی اسیر شد، و چنان تقریر کردند

[(۶)] مط: ملک تعالی سلطان السلاطین ناصر الدنیا و الدین را بر تضاعف و ترادف مملکت دارد آمین.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۶

العشرون الملك عز الدین كشو خان السلطانی [(۱)]

ملک عز الدین بلبن باصل از قبچاق [(۲)] بود، و مردی جلد و مبارز و نیکوسیرت، و علما و صلحا و اهل خیر و زهاد را معتقد بود، او را سلطان در پای حصار مندور از بازرگانی بخرید، اول ساقی شد، چون سلطان را مدتی خدمت کرد در پای کالیور شرابدار شد، پس بر همون اقطاعش فرمود، پس (از) مدتی برن برو حواله افتاد [(۳)] چون عهد دولت شمسی منقرض شد، در غوغاء (امرای) اتراک در لشکرگاه رکنی، به تراین سر غوغا بود، چون عهد رکنی در گذشت و مخالفت ملک جانی و کوچی بر در شهر دهلی با

سلطان رضیه قایم شد، و امراء ترک که بندگان شمس بودند، در خدمت درگاه سلطان رضیه بودند، در آن محاربات ملک بلین بدست مخالفان [(۴)] اسیر گشت، و خلاص یافت، و از سلطان اعزاز و اکرام یافت [(۵)] چون عهد رضیه درگذشت، و تخت سلطنت بمعز الدین رسید، همچنان مکرم بود، تا چون خواجه مهذب وزیر، میان سلطان معز الدین و امراء ترک مخالفت ظاهر گردانید، چنانچه بتقریر پیوسته است (و) پیش ازین جمله امراء و ملوک بیعت کردند، باخراج معز الدین از تخت در سنه اربعین و ستمائیه، جمله بموافقت یک دیگر بیای شهر دهلی آمدند، و مدت پنج ماه و یا زیادت ازین [(۶)] خصومت مکاوحت بداشت، و چون شهر ضبط ملوک شد و سر غوغاء آن ملوک بلین بود پس در اول روز که لشکر امرا [(۷)] در شهر آمد، ملک بلین [بود] بدولت خانه رفت، و یکبار بفرمان [دهی] او منادی در شهر برگشت، در حال اختیار الدین ایتکین کهرام، و تاج الدین سنجر قتل [(۸)] و نصرت الدین ایتمر [(۹)] و چند امیر دیگر بر روضه سلطان شمس الدین طاب ثراه جمع شدند، و منادی را انکار [(۱۰)] کردند، و باتفاق فرزندان

[(۱)] مط: عز الدین بلین کثلو خان، راورتی: ملک عز الدین بلین کثلو خان السلطانی الشمسی

[(۲)] اصل: قفجاق

[(۳)] مط: بدو حواله شد،

[(۴)] اصل: منافقان

[(۵)] مط: یافت و باعزاز و اکرام مخصوص گشت،

[(۶)] مط: این

[(۷)] مط: لشکر او

[(۸)] اصل: فیقلق

[(۹)] اصل: ایتم

[(۱۰)] مط: آشکارا

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۷

سلطان و شاهزادگان را که دربند بودند بیرون آوردند، چون ملک بلین را معلوم شد، با ایشان موافقت نمود، و علاء الدین را به تخت نشاند، و ولایت ناگور و یک زنجیر پیل بملک بلین فرمود، او بدان طرف رفت، بعد از مدتی چون لشکر کفار چین بیای حصار اچه آمد (و سلطان) علاء الدین بدفع ایشان با لشکر اسلام [(۱)] از حضرت بر سمت آب بیاه روان شد، ملک بلین از ناگور (با لشکر) بیامد، چون آن مهم به کفایت رسید، و لشکر کفار، بهزیمت از پای اچه برخاستند ملک بلین بطرف ناگور رفت و ملتان حواله او شد.

چون سلطان السلاطین ناصر الدین و الدین به تخت سلطنت بنشست، که جاوید باد، بعد از آن چند کرت (که) ملک بلین آمده بود، و ولایت اچه و ملتان التماس نمود [بجز اجابت مقرون گشت] بران قرار که ولایت سوالک و ناگور به بندگان دیگر، که ملوک در گاهند، باز گذارد، تا از حضرت نامزد یکی شود از ملوک (درگاه) چون اچه [را] در ضبط آورد، ناگور را محافظت کرد و دست باز نداشت، سلطان اعظم خلد الله ملکه و سلطانه، با ملوک اسلام عز (الله) نصرهم، خصوصاً الخ خان [(۲)] معظم نصر (الله) دولته، از حضرت عزیمت سمت ناگور مصمم فرمود، چون بدان طرف وصول بود [(۳)] بعد از مکاوحت و مضایقت بسیار، بطریق خدمت پیش آمد، ناگور تسلیم کرد، بطرف اچه رفت چون از حضرت اعلی ولایت ملتان و اچه حواله ملک بلین شد، ملک حسن قرلغ، از طرف بنیان [(۴)] لشکر بدر ملتان آورد تا ضبط کند، ملک بلین از اچه بدفع او بیامد، چون هر دو لشکر با هم مقابله شدند،

جماعتی مبارزان و مردان کار که در خیل [(۵)] ملک بلین بودند، بقدر پنجاه سوار گزیده (و) گره بسته، بر ملک حسن قرلغ حمله کردند، و بر قلب او زدند، و ملک حسن قرلغ شهید شد و بیشتر از آن مردان مبارز که جلادت نمودند [(۶)] در آن حمله بیفتادند و ملک بلین به قلعه ملتان درون رفت، و لشکر قرلغ فوت ملک خود را مخفی داشتند، و بر قرار بر در شهر ملتان لشکرگاه کردند، و رسل [(۷)] در میان

[(۱)] مط: با لشکر اسلام بدفع ایشان.

[(۲)] اصل: الوخان

[(۳)] مط: نمود

[(۴)] مط: بنبان، راورتنی:

بنیان (رک: ۴۳)

[(۵)] مط: خدمت، ولی خیل به یای مجهول بمعنی قبیله و جماعت از کلمات افغانی است

[(۶)] مط: نموده بودند

[(۷)] اصل: رشد

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۸

هر دو فریق به (طریق) صلح و تسلیم ملتان بقرلغیان سخن گفتند، و آن صلح به پیوست، و ملک بلین ملتان (را) تسلیم کرد، و بطرف اچه رفت و قرلغیان ملتان ضبط کردند، ملک بلین را چون معلوم شد، که ملک حسن قرلغ شهادت یافته است، از تسلیم ملتان ندامت آورد، اما سود نداشت.

بعد از مدتی ملک شیرخان ملتان را از دست قرلغیان بیرون کرد و در ضبط آورد، ملک کرینز [(۱)] را آنجا بنشانند، ملک بلین روز سه‌شنبه [(۲)] دوم [ماه] ربیع الاول سنه ثمان و اربعین و ستمائنه، از اچه بر عزیمت ضبط ملتان پپای [آن] حصار آمد، و کاتب حروف از حضرت جلال دهلوی بر عزیمت روان کردن غلامان بطرف خراسان پپای ملتان رسید، بعد از آن ملک بلین دو ماه [(۳)] آنجا مقام کرد، و حصار بدستش نیامد، بطرف اچه مراجعت کرد، و ملک شیرخان از طرف تبرهنده و لوهور پپای حصار اچه آمد، و اچه را محصر کرد، و مدتی آنجا بنشست، ملک بلین بیرون بود، ناگاه با اعتماد آنکه هر دو از یک خانه، و از یک استانه [(۴)] (اند) به لشکرگاه ملک شیرخان درآمد و بسرپرده او فرونشست، ملک شیرخان حالی او را مراعات ظاهر کرد [(۵)] و برخاست و از (پس) سرپرده بیرون آمد و بفرمود، تا ملک بلین را محافظت کنند (و نگذارند که از آنجا برآید، تا آنگاه که اهل قلعه اچه حصار تسلیم کنند) چون ملک بلین مضطر گشت، اهل قلعه را فرمان داد، تا حصار تسلیم کردند.

چون قلعه در دست شیرخان آمد، ملک بلین را اطلاق کردند، ملک بلین بحضرت آمد، چون بخدمت درگاه پیوست، شهر بداون با مضافات حواله او شد، چون رایات اعلی عزیمت طرف بالا کرد، و محروسه تبرهنده مستخلص گشت لشکر بطرف اچه و ملتان نامزد شد (و) میان شیرخان و ملوک حضرت مناقشتی رفت، ملک [(۶)] شیرخان عزیمت ترکستان کرد، ملتان و اچه کورت دیگر، حواله ملک بلین شد، و چون [او] آن دیار در ضبط آورد، از حضرت روی موافقت بتافت، و ملک شمس الدین کورت غوری

[(۱)] اصل: کوبز، راورتنی: کرینز، در یکی از نسخ مط: کویر متن مط: کرینز،

[(۲)] متن مط:

دوشنبه، در یکی از نسخ مأخذ، مط: سه‌شنبه، راورتنی، شنبه

[۳] مط: بعد از آن مدت دو ماه

[۴] مط: آشیانه، راورتنی هر دو صورت را نقل کرده

[۵] مط: بکرد

[۶] اصل: ملوک

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۹

[۱] را واسطه بساخت، و از هلاو [۲] مغل که شاه ترکستان بود شحنة التماس نمود، و [پسر] پسر را گرو فرستاد، و شحنة بیاورد [۳] و الغ خان [۴] معظم بدرگاه پیوسته بود، و ملک قتلغ خان جدا شده، و به ملک بلبن پیوسته، و رایات اعلی (به) حضرت بازآمده [بود] ملک بلبن در شهور سنه خمس و خمسین و ستمائۀ، با لشکرهاء اچه و ملتان عزیمت سرحداتی ممالک دهلی کرد، چون آن عزیمت و مراجعت [۵] باد شاه را روشن گشت، فرمان اعلی بدفع آن طایفه صادر گشت [۶] الغ خان (اعظم خلدت دولته) با کل ملوک و امراء [۷] پیش آن لشکر باز رفتند، پانزدهم ماه جمادی الاولی سنه خمس و خمسین [و ستمائۀ] در حدود کهرام و سامانه، چون نزدیک [یک دیگر] رسیدند، از حضرت دهلی جماعت مخالفان از دستار بندان و کلاه‌داران به نزدیک ملک بلبن مکتوبات در قلم آوردند و او را استدعا نمودند، که ما شهر بتو تسلیم میکنیم، بطرف شهر بیاید آمدن [۸] ملک بلبن بطرف شهر حرکت فرمود [۹] روز پنجشنبه بیستم ماه جمادی الاولی [۱۰] سنه خمس و خمسین [و ستمائۀ] باطراف و حوالی شهر رسیدند، آن اندیشه راست نیامد و آن جماعت که آن مکتوبات در قلم آورده بودند، بحکم فرمان اعلی از شهر بیرون رفته بودند، چون ملک بلبن بیابان جود [۱۱] که در حوالی شهر است [به] رسید با (ملک) قتلغ خان و ملکه جهان، حدیث اخراج آن جماعت ایشان را معلوم شد، آن شعله آتش از آب [۱۲] نامرادی اطفایافت، بعد از نماز پیشین بدر شهر آمدند، و در دور شهر طواف کردند، و شب آنجا بودند، (و) عزیمت مراجعت مقرر گردانیدند، بامداد آدینه که بیست و هفتم ماه بود، لشکر اچه و ملتان جمله از ملک بلبن جدا شدند، و فوج فوج باطراف رفت، و اکثر آن بودند، که در شهر بخدمت درگاه عالی پیوستند و ملک بلبن سلمه الله بازگشت، و از طرف (راه) سوالک باندک سوار کمتر از دویست و سه صد با چه باز رسید، و پس از ان عزیمت سفر خراسان کرد، و بطرف

[۱] اصل: کت غوری- شمس الدین محمد مهین بن ابو بکر کرت از ملوک آل کرت هرات (۶۴۳-۶۷۶ ه) است (رک: تاریخ

هرات ۷۸ و زامبارو ۲ و ۳۸۲)

[۲] مط: هلاکو

[۳] مط: نمود و شحنة بیاورد و پسر را گرو فرستاد

[۴] اصل: الوخان

[۵] مط: عزیمت و مزاج پیش تخت اعلی عرضه افتاد، فرمان اعلی لازال نافذا

[۶] مط: شد

[۷] اصل: بالکل که ملوک و امراء فرمان که پیش؟

[۸] مط: باید آمد

[۹] مط: کرد،

[۱۰] مط: الاخری

[۱۱] مط: جور، ولی باغ جود سابقا نیز مذکور افتاد

[(۱۲) مط: بآب]

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۰

عراق رفت، به نزدیک هلاو [(۱) مغل، که شاهزاده ترکستان است [بخدمت او پیوست] و از آنجا بازگشت، بمقام خود باز آمد، و در تاریخ [(۲)] این ذکر شهور سنه ثمان و خمسین و ستمائیه بود، رسل خود با شحنه ممالک سند که از جهت (لشکر) مغل بود بحضرت فرستاد (ه است) انشاء الله تعالی که عاقبت بخیر [باد] و صلاح و سلامت باشد، ملک تعالی سلطان اسلام را سالهای بسیار باقی دارد [(۳)] آمین

الحادی و العشرون الملك سيف الدين ارکلی دادبک [(۴)]

ملک سيف الدين ارکلی [(۴)] داد بک ایبک شمسی عجمی، باصل از قفچاق [(۵)] بود، ملک عادل با سیاست و کیاست و فراست بهمه انواع جلادت و صرامت [(۶)] موصوف و معروف، و در شعار مسلمانی چست، و در اوصاف دینداری و در افعال و اقوال صادق، و بر جاده امانت و عدل راسخ و موافق، مدت هژده سال باشد تا مسند ظلم و عدل گستری بشکوه او تزین یافته است در جمله اوقات طریق عدل و انصاف مسلوک داشته است و منقاد احکام شریعت بوده، بر آنچه [(۷)] حکم شرع است، حرفی نیفزود.

کاتب این طبقات منهاج سراج عصمه الله، دو کرت قریب هشت سال، بحکم فرمان عاطف سلطان سلاطین ناصر الدنیا و الدین خلد الله سلطانه هم بالشت آن [(۸)] ملک عادل است، در مظالم حضرت اعلی (دهلی) اعلاه الله حرکات و سکانات و اشارات او موافق دین و سنت مشاهده افتاده است و (به) شکوه و سیاست و فر معدلت او زمره متمردان اطراف حضرت و طبقه مفسدان و سراق [(۹)] جمله دست تعدی در آستین ترک و سکون

[(۱) مط: هلاکو،]

[(۲) مط: تا تاریخ]

[(۳) مط: اسلام ناصر الدنیا و الدین را بر تخت سلطنت سالهای فراوان باقی،]

[(۴)] این شخص در اصل بیست و یکم است و در مط و راورتی بیست و دوم، که در عدد بیست و یکم نصرتخان را آورده‌اند، مط: ارکلی داد بک سيف الدين شمسی عجمی، راورتی: از کلی داد یک ملک سيف الدين ایبک شمسی عجمی، اما دادبک همان امیر داد یا امیر عدل دوره اکبری است،

[(۵) اصل: خفچاق]

[(۶) مط: حراست، اصل:]

سرامت، چون سرامت در این جا مناسب نیست شاید صرامت باشد، بصاد که برندگی و شمشیر زنی از ان مراد باشد، و در سطور بعد هم صرامت آمده.

[(۷) مط: بدانچه]

[(۸) مط:]

این

[(۹) اصل: سراق.]

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۱

کشیده‌اند، و در کنج [(۱)] خوف و هراس آرامیده، و از آن عهد که در سلاطین دولت بندگان در گاه جهان‌پناه شمس مندرج است [(۲)] بهمه اوقات موقر بوده، و هر ناحیت و اقطاع و ولایت که بتصرف او مفوض شده است بسبب عدل و کیاست او، آن طرف عمارت پذیرفته است، و عامه رعایا آسوده بودند، و از تعدی و ظلم ایمن و ساکن گشته، و درین مدت که امیر داد ممالک دهلی شده است (بطریق) ده یازده مرسومات [(۳)] که امیر دادان، پیش او سنده‌اند [(۴)] نه سنده است و تعلق نه کرده، و جائز نه شمرده، و در اوایل احوال که (از) قبایل قفجاق [(۵)] و وطن اصلی خود بقید واسر مبتلا شده [(۶)] بخدمت خواجه منعم شمس الدین عجمی افتاد، که ملک التجار بلاد عجم و عراق و خوارزم و غزنین بوده است، تا بدین عهد او را بدان بزرگ بازخوانند، و چون (بخدمت) در گاه اعلی شمس [باز] رسید، و سلطان او را بخیرید، مرتبت و مکنت یافت، و آثار جلادت و صرامت [(۷)] که در ناصیه او بود، سلطان سعید طاب ثراه او را به مهمات بزرگ، باطراف ممالک می‌فرستاد و خدمات میفرمود، تا در عهد سلطان رضیه سهم الحشم [(۸)] شد و در عهد سلطان معز الدین (بهرامشاه) امیر داد کرده گشت، و چون تخت به سلطان علاء الدین رسید و در شهر سنه اربعین و ستمائۀ امیر داد حضرت اعلی [شهر] دهلی شد، اقطاع امیر داد [(۹)] و مسند بدو رسید. بعد از چند گاه چون تخت بسلاطین ناصر الدین و الدین رسید، اقطاع بلول و کامه [(۱۰)] با مسند دادبکی [(۱۱)] بدو مفوض فرمود و بعد از مدتی ولایت برن یافت. و در آن حدود متمردان [دین]

[(۱)] اصل: در آنچه

[(۲)] مط: از آن عهد که دولت سلاطین بندگان در گاه جهان‌پناه شمس مندرج گشته است، نسخ معتبر راورتنی مانند متن بوده

[(۳)] مط: موسومات، ولی صورت متن اقرب بصواب بنظر می‌آید،

[(۴)] مط: پیش از او می‌ستدند،

[(۵)] اصل: خفجاق

[(۶)] مط: خود افتاده و اسیر طغا گشت بخدمت ... اما صورت متن صواب است،

[(۷)] کذا در مب و اصل، و این صحیح است، در سطور پیشتر که سر است و سر امت آمده، صورت اصح آن همین است.

[(۸)] مط: سهم الحشم، ولی در اصل و راورتنی سهم الحشم است،

[(۹)] مط: امر داد، راورتنی هم اقطاع امرای داد ترجمه کرده،

[(۱۰)] مب و راورتنی: بلول و کامه

[(۱۱)] مط: مسند داد بدو مفوض شد،

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۲

را مالش داد بعد از چند گاه کرک [(۱)] با امیر دادی اقطاع او شد. بعد از دو سال کرت دوم برن یافت و تا بدین غایت همان بدو مفوض است [(۲)] و الله اعلم.

الثانی و العشرون الملك بدر الدین نصرخان سنقر صوفی [(۳)]

ملك نصرت‌خان سنقر صوفی، رومی اصل است، ملك [(۴)] بغایت ستوده خصال و گزیده (افعال و) اوصاف و شجاع و مبارز و خوب سیرت، به همه انواع مردی (و مردانگی) آراسته، بنده سلطان سعید بود، و بعهد هر یک از سلاطین در هر مرتبه خدمات کرده بود، اما در عهد دولت علاء الدین مسعود، در شهر سنه اربعین و ستمائۀ، که امراء ترک خروج کردند و خواجه [نظام الملك] مهذب (الدین) وزیر را شهید کردند این ملك یکی از امراء سر غوغا بود. (بعد) از آن امیر کول شد، و آن ولایت را ضبط کرده و با

حشم و رعایا، بطریق انصاف و عدل روزگار گذرانید و در آن سال کاتب این حروف منهاج سراج را اتفاق سفر لکهنوتی افتاد. چون بخره کول و صول بود [(۵)] آن امیر نیکوسیرت بسیار دلداری و لطف کرد (و) بعد از آن اقطاعات دیگر یافت و در عهد دولت سلطان سلاطین ناصر الدین و الدین ولایت بهیانه [(۶)] اقطاع او شد. در آن دیار (بود) و مفسدان را مالش‌ها داد، و در وقتی که ملک عز الدین بلبن کشلوخان از ولایت سند بدر شهر دهلی آمد ملک سنقر صوفی با حشم بسیار از بهیانه بشهر رسید اهل شهر و اکابر حضرت را از وصول او با حشم استظهاری شد [(۷)] و بعد از آن در شهر سنه سبع و خمسین [(۸)] و ستمانه، از غایت اعتمادی که حضرت اعلی سلطان اسلام خلد الله ملکه را بر وی بود، و نهایت تربیتی که الغ خان [(۹)] اعظم را در باب او

[(۱)] در متن و راورتی و مط و اصل کذا: ولی در یک نسخه مط و راورتی، کنیزک هم آمده، و در دیگر نسخ راورتی کسرک و کنرک ضبط است، وی گوید که کرک غالباً نام جائی است بین لاریانه و رهتک و بهوانی بعرض ۲۸ درجه و ۴۹ دقیقه و طول ۷۶ درجه و ۲۲ دقیقه و (۵۸) میلی غربی دهلی،

[(۲)] مط: غایت برن او را بود، و الله اعلم بالصواب.

[(۳)] در راورتی و مط تحت عدد (۲۱) آمده، مط: الملك نصرت خان بدر الدین سنقر صوفی رومی، راورتی: ملك نصرتخان بدر الدین سنقر صوفی روم

[(۴)] مط: و ملکی بغایت

[(۵)] مط: کول رسید ابن امیر

[(۶)] اصل: بهتانه

[(۷)] مط: بود

[(۸)] راورتی و اصل کذا مط: تسع و خمسین ولی در یکی از نسخ مأخذ مط سبع هم آمده،

[(۹)] اصل: الوخان

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۳

بود، محروسه تبرهنده و سنام و جهجر و لکھوال [(۱)] و جمله سرحدها تا گذارای آب [(۲)] بیا همه او را فرمودند، و لقب او نصرت‌خان شد و در آن حدود آثار پسندیده نمود، و حشمها (ی) بسیار جمع کرد، و تا تاریخ این کتاب بحکم فرمان اعلی هم در آن سرحد است با آلات و عدت تمام و لشکر بسیار [(۳)] و الله اعلم بالصواب.

الثالث والعشرون الملك نصرت الدین شیرخان [(۴)]

ملك شیرخان ملكی بود به غایت مردانه و فرزانه و به همه اوصاف ملكانه و اخلاق پسندیده و مهترانه موصوف بوده و معروف (بود) و پسر عم (او) الغ خان اعظم (بود) پدران ایشان در ترکستان بزرگ بوده‌اند و در قبایل البری اسم خانی داشته‌اند. با خیل و اتباع بسیار معروف و مشهور بوده‌اند، چنانچه تقریر هر یک از آن در ذکر ملك الملوك العالم الغ خان [(۵)] اعظم گفته شود، انشاء الله تعالی.

شیرخان بنده سلطان سعید بود، او را بخیرید و در پیش تخت خدمات بسیار کرد، و آثار رشد در ناصیه او ظاهر بود، در هر مرتبه سلاطین آن دودمان را خدمت (بسیار) کرد، چون به بزرگی رسید، [(۶)] سلطان علاء الدین (به) وقتی که لشکر از حضرت به سمت لوهور برد، بعزیمت دفع لشکر مغل، که پبای قلعه اچه بوده‌اند [(۷)] (قلعه تبرهنده و) لوهور اقطاع او فرمود با تمامت مضافات (محروسه تبرهند حواله او شد).

[۱] کذا در مط و راورتی، در نسخ مأخذ مط ححسیر یا ححیر هم آمده در اصل: ججیتیر و لکھیوال است،

[۲] مط: تا گذاره آب

[۳] مط: ملک تعالی سلطان سلاطین را در تخت پادشاهی پاینده دارد بمحمد و آله اجمعین

[۴] مط: نصرت الدنیا و الدین شیرخان سنقر، راورتی: ملک نصرت الدین شیرخان سنقر سغلسوس، راورتی گوید، که در برخی

از نسخ لقب وی بهاء الحق و الدین است، ولی سفلوس که در اکثر نسخ بدون چند نسخه نوشته شد، نام قبیله یا دودمان با وطن وی خواهد بود، که در نسخ بصورت مختلف سغلسوس سعلیوس، سعلویی، سعلون ضبط شده،

[۵] اصل: الوخان

[۶] مط: و چون بزرگ شد

[۷] مط: بودند.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۴

بعد از ان چون قرلغیان ملتان از دست ملک بلبن بیرون کردند، از محروسه تبرهنده لشکر بطرف ملتان برد، و ملتان (را) از دست قرلغیان مستخلص کرد، ملک اختیار الدین کریز [۱] را آنجا بنشانند، و پس چند کورت میان او و میان ملک بلبن بسبب حوادث جوار خصومت شد، چنانچه تقریر کرده شد [۲] [و] حصار اچه از دست ملک (بلبن) بیرون کرد، و تمامت ممالک سند در ضبط او آمد، چون ملک اعظم الغ خان [۳] لشکرها بطرف ناگور برد، با ملک شیرخان، ایشان را مکاوحت رفت در حوالی آب سند (ملک شیرخان) از آنجا عزیمت ترکستان کرد (و) بطرف اردوی مغل رفته [۴] و بدرگاه منکوخان پیوست (و) از آنجا باعزاز بازگشت.

و چون بطرف [۵] لوهور، و آن حوالی رسید، با ملک جلال الدین مسعود شاه بن السلطان [۶] پیوست و بعاقبت میان ایشان مکاوحت رفت و ملک جلال الدین به نامرادی بازگشت و اتباع او بدست حشم شیرخان افتاد، و بعد از ان شیرخان عزیمت ضبط تبرهنده کرد، چون ارسالان خان از قلعه بیرون آمد، شیرخان بضرورت مراجعت کرد (و) از حضرت مسرعان [۷] رفتند، و از اکابر عهد و نایق در میان آمد (شیرخان) بخدمت درگاه پیوست و ملک ارسالان خان هم بحضرت آمد [ه] اوده نامزد ارسالان خان شد و تبرهنده حواله شیرخان (شد) با جمله ولایت و اقطاعاتی که در ما تقدم داشته است [۸] چندگاه بدان سرحد می بود، میان او و میان ملک بلبن برقرار ما تقدم خصومت قایم می بود، از حضرت اعلی لازال عالیا فرمان شد، تا شیرخان بحضرت آمد و بجهت دفع خصومت سرحد تبرهنده حواله نصرت خان سنقر صوفی شد، و ولایت کول و بهیانه [۹] و بلارام و جلیسر و مهر (و) مهاون و قلعه کالیور [۱۰] که از حصون [۱۱] نامدار اسلام است حواله او شد، و تا این غایت آنجاست که تاریخ این اوراق در قلم آمد، و ذلک فی رجب سنه ثمان (و) خمسین و ستمائۀ [۱۲] [و الله اعلم باحوال العالم]

[۱] مط: کریز، اصل و راورتی. کریز،

[۲] مط: کرده آید،

[۳] اصل: ملک معظم خان اعظم الوخان

[۴] مط: رفت

[۵] مط: و چون بحوالی لوهور رسید با ملک

[۶] مط:

بن سلطان

[۷] اصل: سرعان

[۸] مط: بود،

[۹] مط: بهتانه

[۱۰] مط: کالیوار.

[۱۱] اصل: از حضرت نامدار،

[۱۲] مط: ملک تعالی سلطان معظم را پاینده دارد.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۵

الرابع والعشرون الملک کشلی خان سیف الدین ایبک السلطانی ملک الحجاب (طاب ثراه) [۱]

[ملک] کشلی خان ایبک (طاب ثراه) برادر ابی و امی خان اعظم الغ خان معظم [۲] بود، هر دو در از یک صدف (و) دو خورشید و ماه از یک شرف [۳] دو لعل از یک کان، و دو ملک از یک دیوان، و دو گل از یک چمن بختیاری و دو تهمتن از یک انجمن [۴] شهریاری.

اصل ایشان از خانان البری بود، و چون کافر مغل بر بلاد ترکستان و قبایل قبیچاق [۵] استیلا آورد بضرورت ایشان را با اتباع و اشیاع خود از موضع معهود نقل بایست کرد، ملک کشلی خان ایبک [امیر حاجب] برادر کهتر بود و خاقان معظم، الغ خان [۶] برادر مهتر، ملک (امیر) حاجب در آن عهد در صغر سن بود، چون از پیش [۷] مغل کوچ کردند، در اثناء راه زمین خلاب بود ملک امیر حاجب در شب از گردون بیفتاد در میان گل، و مغل در عقب، کس را مجال نبود که او را از (میان) گل برآوردی [۸] گردونها براندند و او همانجا بماند، الغ خان اعظم بسر او رسید او را برگرفت، دوم کرت مغل در عقب او رسید ملک امیر حاجب بدست مغل افتاد و از تقدیرات آسمانی او را بازرگانان بخریدند، و بشهرهای اسلام آوردند، اختیار الدین ابو بکر حبش [۹] که از حضرت برسالت مصر [و] بغداد رفته بود، ملک امیر حاجب را از آن بازرگا [نا] ن بخرید و آثار رشد، در ناصیه وی [۱۰] لایح دید، از آنجا بحضرت دهلی آورد، سلطان سعید از اختیار الدین ابو بکر بخرید [۱۱] انوار عقل و کیاست در ناصیه او لامع بود، این کلمات از راه انصاف و صدق در قلم می آید [۱۲] [که] ملکی از ترکان عاقل تر و با حیاتر و باوفاتر ازو چشم بیننده در نظر نیاورده بود [۱۳]

[۱] راورتی: ملک سیف الدین ایبک کشلی خان السلطانی

[۲] مط: خانان معظم الغ خان اعظم. اصل: الوخان معظم

[۳] اصل: شرق

[۴] اصل خوانده نمی شود

[۵] اصل خفجاق

[۶] اصل: الوخان

[۷] مط: از پس مغل

[۸] مط: بردارد

[۹] مط: اختیار الملک رشید الدین ابو بکر حبش، راورتی کذا

[۱۰] مط: ناصیه او لایح بود

[۱۱] مط: از اختیار الملک بخريد

[۱۲] اصل: می‌آمد

[۱۳] مط: است.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۶

حق تعالی او را بهمه [۱] انواع مردی و مردمی آراسته گردانیده بود (و) باخلاق حمیده و طرایق رشد مزین کرده [۲] در عقل و کیاست دست از همه وزرای سلف و خلف برده، و در شجاعت و حمایت پای رجولیت از پهلوانان ایران و توران بالاتر نهاده، حق تعالی او را در صدر جنان با انواع غفران و رحمت (و) رضوان مخصوص گرداناد، و خاقان معظم را (که پادشاه این زمان و شهنشاه این اوان است) در ملکداری (و) شهریاری و تاجداری [و فرمان فرمائی] مخلد و باقی داراد.

آمدیم بسر سخن تاریخ: ملک امیر حاجب را چون سلطان بخريد، مدتی خدمت در گاه خاص میکرد [۳] تا در عهد سلطنت سلطان رضیه [نایب] سر جاندار شد، (بعد از مدتی در عهد معزی سر جاندار شد) پس در عهد سلطان علاء الدین امیر آخر شد، همچنان در ان منصب و مکت می‌بود، تا تخت سلطنت بفر همای سلطان سلاطین [۴] ناصر الدنیا و الدین خلد الله ملکه [و سلطانه] مزین گشت، چون الغ خان معظم [۵] خلدت دولته را اسم و لقب خانی فرمودند [۶] ملک امیر حاجب را از مرتبه امیر آخری بمنزلت امیر حاجبی رسانیدند، و [چون] ناگور از ملک بلبن صرف کردند (و) حوالت [ملک] کشلی خان امیر حاجب شد، در مرتبه امیر حاجبی چندان رضاطلبی اکابر و اوساط و اصاغر کرد، که در قلم نتوان آورد، ملوک ترک [و اکابر] و معارف تاجیک [۷] و امراء خلیج را چندان عنایت و رعایت [۸] فرمود، که در حیز تحریر نیاید [۹] همه دلها خواهان او شد [۱۰] و همه تنها ممنون [منن] عواطف او گشت.

(و) چون الغ خان اعظم بحضرت باز آمد، (امیر حاجب هم بحضرت باز آمد) کورت دوم امیر حاجب شد، بعد از مدتی چون ملک قطب الدین حسن طاب مرقده، بدار بقا [۱۱] نقل کرد، (و) در ماه ربیع الاخر سنه ثلاث و خمسین و ستمائۀ، ولایت و شهر میرت حواله او شد [۱۲] تا دامن

[۱] مط: بانواع مردی و مردانگی مزین گردانیده بود

[۲] مط: و طرایق رشیده آراسته کرده

[۳] مط: خدمت میکرد در گاه خاص را در

[۴] مط: بفر همایون سلطان السلاطین،

[۵] اصل: الوخان معظم

[۶] مط: دادند

[۷] مط: تازیک

[۸] مط: حمایت و عنایت،

[۹] مط: نگنجد

[۱۰] مط: او گشت

[۱۱] مط: بدار آخرت

[۱۲] مط: حواله ملک امیر حاجب شد

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۷

کوه بند یاران [(۱)] مدت چند سال آن طرف [(۲)] و نواحی را در ضبط آورد، تا درون کوهستان بند یاران [(۳)] (را) و ررکی و میاپور [(۴)] جمله در تصرف گرفت و اموال بستند (و) رانگان [(۵)] و مواسات را مالش داد، و منقاد گردانید، تا در شهر سنه (ست و) خمسین و ستمائنه ضعف بر تن عزیز و قالب لطیف او استیلا یافت، و مبطون شد، و از غایت حیا و کثرت شرمساری، علت خود با کس [(۶)] نگفت [و مدت] چند ماه رنج کشید، و چون اجل در رسید، جان مبارک در [مهد] مغفرت با بدرقه ایمان صادق، بحضرت عزت و قربت جلال فرستاد، روز یکشنبه بیستم ماه رجب سنه سبع و خمسین و ستمائنه، ملک تعالی سلطان سلاطین [(۷)] ناصر الدینا و الدین را وارث اعمار همه سلاطین و ملوک گرداند [(۸)] بحق محمد (ص) و آله اجمعین،

الخامس و العشرون الخاقان المعظم (الخان الاعظم) بهاء الحق و الدین، الخان [(۹)] بلبن السلطانی

اشاره

خاقان معظم، الخان [(۹)] اعظم، از تخمه خانان البری با نام بود [ه اند] پدر شیر خان و پدر سلطان [(۱۰)] از یک مادر و پدر بوده اند [(۱۱)] و پدر ایشان هر دو از نسل خانان البری بود، بقدر ده هزار خانه را خان بودند،

[(۱)] اصل: بند یاران، مط: پند یاران، راورتنی گوید: که در شش نسخه که این جمله سه نسخه آن قدیم تر است (بند یاران) آمده و در دو نسخه (پند یاران)، و یک نسخه (بند بالن)، و یکی هم (بندیان) و دیگری (دنایداران) و یکی هم (باران) دارد، گفته می توانم که جزو اول این اسم باید نندی یا ننده باشد، زیرا (ننده دیوی) از قتل شامخه این بوم است
[(۲)] مط: اطراف

[(۳)] در این جا بر خلاف سطر پیشتر در اصل هم بند یاران نوشته شده

[(۴)] اصل: زرکی و میانه پور، مط: درکی و میاپور، راورتنی: در اکثر نسخ درکی، یا دکی، در یکی ررکی و در دیگری دوکی، اما در نظر نویسنده عاجز (ررکی) صحت خواهد داشت، چه آئین اکبری (ج ۲- ص ۱۴۲) آنرا یکی از محلات سرکار سهارنپور صوبه دهلی می شمارد

[(۵)] مط: رایگان

[(۶)] مط: با کسی

[(۷)] مط: سلطان السلاطین

[(۸)] مط: همه ملوک و سلاطین گرداند

[(۹)] اصل: الوخان

[(۱۰)] اصل: و پدر الوخان

[(۱۱)] مط: بودند

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۸

و نسب ایشان در (البری) ترکستان، میان قبایل ترکان معروف بود [(۱)] و در (ین) وقت بنو اعمام او در ان قبایل برقرار اسم بزرگی دارند، این معانی از کریت خان سنجر سماع افتاده است، رحمه الله علیه.

اما حق تعالی چون خواسته بود، که قوت اسلام، و مکنت دین محمدی را پناهی [(۲)] بخشد، و در آخر الزمان ظل حمایتی [(۳)]

بارزانی دارد، و هندوستان را [(۴)] در دایره عنایت و حوزه عصمت خود نگاه دارد، الخ خان [(۵)] را در [ایام] یرنائی از ترکستان جدا کرد، و آن تخمه [(۶)] و تبار [از] میان قبایل و اقرباء، بواسطه استیلاء مغل از ان دیار [(۷)] جدا افگند، تا او را به بغداد آوردند، و بعد از بغداد بگجرات [(۸)] خواجه جمال الدین بصری طاب ثراه، که به تقوی و دیانت و همت و امانت موصوف بود، او را بخرید، و چون فرزندان در حجر شفقت می‌پرورید، و چون آثار رشد و شهامت در ناصیه مبارک او لامع و لایح بود، بنظر لطف (و) احترام او را مخصوص میداشت، و در شهور سنه ثلاثین و ستمائۀ او را بحضرت دهلی آورد، و در آن وقت تخت سلطنت، بفر همایون سلطان سعید شمس الدنیا و الدین طاب ثراه آراسته بود، او را با چند ترک دیگر بخدمت سلطان آوردند، چون نظر مبارک سلطان سعید بر وی افتاد، در پناه فرو شهامت او آن ترکان جمله [(۹)] در بیع آمدند و (به) بندگی پیش تخت موصوف گشت [(۱۰)] و چون نور سعادت و پرتو دولت در پیشانی او ظاهر بود، او را خاصه داری [(۱۱)] فرمود، (گوئی که) شهباز دولت (بر دست او نهاد) در معنی [(۱۲)] چنان بود، که تا دشمنان مملکت را در عهد فرزندان او از تعدی و ظلم [(۱۳)] باز دارد، و همچنان شد، تا فر سلطنت شمسی از مطالع تخت [(۱۴)] تابان بود، او در ان مرتبه خدمت میکرد، و از قضای آسمانی برادر خود کشلی خان امیر حاجب را دریافت [(۱۵)] و بدان طلعت شادیها [(۱۶)] کرد، و قوتی ظاهر شد، چون دولت سلطنت به (سلطان) رکن الدین

[(۱)] مط: است

[(۲)] اصل: تباهی، ولی غلط محض است

[(۳)] مط: همائی

[(۴)] اصل: بر هندوستان در

[(۵)] اصل: الوخان

[(۶)] مط: و از تخمه،

[(۷)] مط: بدان دیار

[(۸)] مط: با خواجه

[(۹)] مط: جمله آن ترکان در

[(۱۰)] مط: مخصوص گشتند

[(۱۱)] اصل: خاص داری

[(۱۲)] مط: درین معنی

[(۱۳)] مط: و طمع

[(۱۴)] مط: از مطالع بختیاری

[(۱۵)] مط: بازیافت

[(۱۶)] مط: شادمانیها

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۹

رسید، در میان ترکان (از) حضرت، بطرف هندوستان عزیمت فرمود [(۱)] چون ترکان را باز آوردند، او هم در فوج ایشان، بحضرت باز آمد، و روزی چند محبوس بود، و نامرادی بر روی مبارک او رسید، و حکمت در ان [(۲)] معنی تواند بود (و الله اعلم) تا اندازه رنج محنت زدگان بشناسد، چون بدولت [و] فرماندهی برسد بر ان [(۳)] جماعت رحمت فرماید، و شکر نعمت

فرماندهی بگذارد.

حکایت [(۴)]

آورده‌اند که پادشاهی بود، در اوج دولت، و شرف سلطنت، او را پسری بود در نهایت جمال و کیاست، و رشد و نزاهت. آن پادشاه فرمان داد، تا هر کجا که دانائی و زیرکی و عالمی و کاملی باشد، [(۵)] بجهت (تعلیم) آن پسر جمع کردند و یکی را از آن کاملان که در همه انواع فضل و علم و اصناف عقل و هنر، بر همه فایق و راجح بود برگزید، و او را به تعلیم آن قره العین [(۶)] خود نصب کرد، و فرمود که میباید تا [(۷)] این فرزند به تفهیم و تعلیم (و تلقین) و تمکین تو همه حقایق ملت، و دقایق دولت، و رموز عقل، و کنوز نقل، و شرائط ملکداری، و طریق [(۸)] بختیاری، و امور رعیت پروری، و سنن عدل گستری را ضبط کنند، و بر مجاری و مطاوی [(۹)] از جمله [(۱۰)] وقوف یابد.

آن کامل روی قبول بر زمین خدمت نهاد و بکار مشغول گشت، چون مدت تعلیم بسر آمد و زرع تفهیم بیر آمد [(۱۱)] آن فرزند که ثمره شجره ملک [داری] بود بهمه انواع تزیین یافت. پادشاه را از حال کمال فرزندش اعلام دادند، فرمود: که آن استاد را فردا بامداد بدرگاه سلطنت حاضر باید شد، و شهزاده را حاضر باید کرد [(۱۲)] تا انواع (در) هنر را که تعلیم گرفته است، در سلک عرض کشد، چنانچه همه خواص و عوام را کمال عقل و جمال علم، و احوال کیاست، و افعال فراست [(۱۳)] پسر من ظاهر (و روشن) گردد چون آن [(۱۴)] فرمان صادر شد (آن) استاد سه روز از [خدمت] پادشاه مهلت خواست.

[(۱)] مط: کرد

[(۲)] مط: در این معنی

[(۳)] مط: بدان

[(۴)] اصل: الحکایت

[(۵)] مط: بود

[(۶)] مط قره عین

[(۷)] اصل: که این

[(۸)] مط: طرایق

[(۹)] اصل: محادی و بطاوی

[(۱۰)] مط:

آن جمله،

[(۱۱)] مط: برآمد

[(۱۲)] مط: باید گردانید

[(۱۳)] اصل: حراست

[(۱۴)] مط: این

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۵۰

چون باجابت مقرون گشت، اول روز استاد سوار شد، و شاهزاده را بر عزیمت طوف شهر برون برد، [و] چون از آبادانی برون رفت شاهزاده را پیاده کرد و در پیش اسپ خود چند فرسنگ به پویه اسپ بدوانید چنانکه [(۱)] (تن نازک) شاهزاده بغایت از رنج پیاده

دویدن آزرده گشت و به شهرش باز آورد، روز دوم بمکتب درآمد، و شهزاده را فرمان داد که برخیز و بر پای استاده باش [(۲)] (و) همچنان تمام روزش استاده بداشت، چنانچه رنج بسیار بتن (نازنین) شاهزاده رسید، چون روز سوم شد بمکتب درآمد، (و آن موضع را خالی فرمود) و دست و پای پسر پادشاه را بر بست، و زیادت از صد چوبش بزد، بضرب عنیف تمامت اعضای او از کثرت زخم چوب مجروح گردانید، و او را (هم) چنان بسته بگذاشت و آیه فرار بر خواند، و غایب شد، جماعت خدم را چون از آن حال معلوم شد، پسر پادشاه را از آن بند بکشادند، و استاد را طلب کردند نیافتند، بخدمت پادشاه عرضه [(۳)] داشتند فرمود: که پسر را حاضر کردند [(۴)] و در هر هنری که از وی طلب کردند چنانش یافتند، که لا مزید [(۵)] علی الکیمال وصف او بود [(۶)] پادشاه [به] فرمود: که استاد در تعلیم و تفهیم و کامل گردانیدن شاگرد، بتوفیق آفریدگار [(۷)] هیچ دقیقه‌ی مهمل نداشته است [(۸)] بایستی که معلوم شدی، تا سبب آن [(۹)] زخم و (همه) ایلام و موجب فرار چه بود؟ فرمود: تا در طلب استاد جدی بلیغ نمودند، بعد از مدتی [(۱۰)] مدید و عهد [ی] بعید او را یافتند، و بخدمت پادشاه آوردند، در باب او اکرام و اعزاز وافر فرمود، و از سبب آن پیاده دوانیدن روز اول، و ایستانیدن روز دوم و ضرب بلیغ روز سیوم و موجب غایب شدن استطلاع کرد [(۱۱)] استاد [روی خدمت بر زمین عرض جواب نهاد] و گفت: دولت پادشاه مخلص باد! رای اعلی را مقرر باشد، که ملکداری را ادراک احوال اصحاب رضا، و احوال ارباب غضب باید که معلوم باشد، تا هر چه

[(۱)] مط: چنانچه،

[(۲)] مط: برخیز و بر پای بباش

[(۳)] مط: عرض

[(۴)] مط: گرداند

[(۵)] مط: لا یزید

[(۶)] مط: وصف آن حال بود

[(۷)] مط: بتوفیق الله

[(۸)] مط: نگذاشته است،

[(۹)] مط: این

[(۱۰)] مط: مدت

[(۱۱)] مط: و ایستانیدن روز دوم و بسته گذاشتن روز سوم و موجب غیبت باز پرسید

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۵۱

فرماید باندازه و لایق آن باشد، و در هیچ نوع از رضا و سخط از اعتدال تجاوز نکند، بنده (می) خواست، تا این شاهزاده را از حال مظلومان و اسیران و جماعتی که پیاده پیش (سر) اسپ [او] دوند، و قومیکه استاده باشد [(۱)] و طایفه‌ای که مستوجب اقامت حدود، و محل امضاء سیاست [(۲)] شده باشد معلوم گردد، که در حال راندن خشم پادشاهانه، بر تن و دل ایشان چه مشقت رسد؟ چون [او را] از رنج [و] و تحمل آن شداید اندکی معلوم شده [(۳)] باشد، آنچه فرماید از زخم و سیاست و دوانیدن و ایستانیدن [(۴)] باندازه طاقت فرماید، اما سبب فرار و غیبت آن بود: که چون رنجی بذات شریف، و تن لطیف شاهزاده رسیده بود نباید که شفقت پدرانه پادشاه را بران دارد، که در حق بنده [(۵)] به مکافات آن حرکت خطابی [(۶)] فرموده (شود) که رنج بنده ضایع گردد این حکایت لایق (حال)، آنقدر رنج [(۷)] بود، که در باز آوردن بحضرت، در میان اتراک [(۸)] بر روی مبارک الغ خان [(۹)] معظم رسید خلد دولته [(۱۰)] (تا) چون به منصب دولت [و نیابت] سلطنت رسد، از حال مسکینان استکشاف کند [(۱۱)] و

از تظلم مظلومان با خیر باشد] حق تعالی عدل و احسان را رفیق افعال و [اقوال و] احوال او گرداناد.

آمدیم بسر ذکر تاریخ: چون سلطنت [(۱۲)] به سلطان رضیه رسید، او همچنان خاصه دار بود، تا دولت یاریگر آمد، امیر شکار شد، گوئی تقدیر میگفت: جهان شکار دولت او خواهد بود، و عالمی در صید مکتت او [(۱۳)] خواهد آمد، پس اول منصب او امیر شکاری بود [(۱۴)] چون مدتی در آن مرتبه بود، و خدمات کرد، ناگاه آفتاب دولت رضیه بزوال رسید، و خورشید سلطنت معز الدین بهرامشاه طلوع کرد، اقبال الغ خانی [(۱۵)]

[(۱)] مط: باشند

[(۲)] مط: سیاسیات

[(۳)] مط: کرده باشد

[(۴)] مط: ایستادن

[(۵)] اصل: بندگان

[(۶)] اصل: خطائی

[(۷)] اصل: لایق آن قدر آنچه

[(۸)] اصل: ایرال؟

[(۹)] اصل: الوخان

[(۱۰)] مط: خلد الله سلطانه

[(۱۱)] مط: از حال شکستگان و مظلومان با خیر باشد

[(۱۲)] مط: چون عهد دولت

[(۱۳)] مط: عالمی صید مملکت او

[(۱۴)] مط: ماند

[(۱۵)] اصل: الوخانی

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۵۲

روی به تزیید نهاد [(۱)] [الغ خان معظم [(۲)]] چون در آن مرتبه خدمات کرده بود، و آثار پسندیده نمود امیر آخر شد، و مراکب ملک و سلطنت در لگام [(۳)] تصرف او آمد، و چون ملک بدر الدین سنقر امیر حاجب شد او را در حق الغ خان [(۲)] شفقت پدرانه بود، حسن اهتمامی ارزانی داشت او را از آن پایه بالاتر آورد، اقطاع ریواری [(۴)] بدو مفوض شد، چون بدان طرف رفت، مواسات کوه [پایه] را بقوت [و] شجاعت مالش تمام داد، و آن نواحی را در ضبط آورد [(۵)] و چون سلطنت معزی روی بانحطاط نهاد، ملوک باتفاق یک دیگر، بدر شهر آمدند، و جمله امراء و ملوک با هم متفق شدند، الغ خان [(۶)] خلدت دولته، که اقطاع ریواری [(۷)] داشت جلادت فراوان نمود، و آثار شهامت در تحصیل غرض ملوک [(۸)] چندان ظاهر گردانید، که هیچ یک (از) امراء و ملوک و ترک و تاجیک [(۹)] بصد یک او نرسیدند، و همگنان بر قوت و مبارزت و تازندگی او اتفاق کردند، که از همه زیادت است.

چون شهر فتح شد، هانسی حواله خدام او شد، چون آن ولایت در ضبط (او) آمد، روی بعمارت نهاد، و خلایق از آثار عدل و انوار بذل او مرفه الحال شدند، و کار دولت الغ خان [(۲)] بجائی رسید که دیگر ملوک را از طراوت اقبال او رشک آمدن گرفت، و (خار) خار حسد در باطن هر یک زحمت دادن گرفت، اما چون خدای تعالی خواسته بود، که او را از همه بزرگ تر باشد، هر چند

آتش حسد ایشان زیادت می‌شد، رایحه عود دولت او در مجمر ایام مزید میگرفت [(۱۰)] یزیدون ان یطفثوا نور الله بافواههم و یابی الله الا ان یتیم نوره [(۱۱)]، ملک تعالی او را در منصب دولت مخلد دارد.

داعی دولت [فاهره] منهاج سراج را که مؤلف این طبقات است حق شناس انعام وافر، و اکرام شامل آن [(۱۲)] خاقان معظم کناد [(۱۳)] که هزار جزو کاغذ مقرر مط [(۱۴)] در اوصاف پسندیده (و اخلاق گزیده)

[(۱)] مط: اقبال الغ خان برآمد

[(۲)] اصل: الوخان معظم،

[(۳)] اصل: در کام تصرف

[(۴)] اصل: دیواری، ولی قرار مط و راورتی ریواری صحیح است، که سرکاری بود از صوبه دهلی.

دارای یازده محل و چهار دستور (آئین اکبری ج ۲ ص ۲۸)

[(۵)] مط: ضبط کرد

[(۶)] اصل: الوخان

[(۷)] اصل: دیواری. مط: که مقطع ریواری بود

[(۸)] مط: بعرض ممالک

[(۹)] مط: تازیک

[(۱۰)] مط: مزید می‌پذیرفت

[(۱۱)] قرآن، التوبه ۳۲

[(۱۲)] مط: این

[(۱۳)] اصل: کشاد

[(۱۴)] مقرر مط: خط ریزه و سطور بهم متصل نوشته شده، و به همین معنی در تاریخ بیهقی نیز آمده (فرهنگ نظام)

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۵۳

او (در) تحریر آرد [(۱)] هنوز از دریای محیط بیکران [(۲)] او قطره‌یی و از روایح گلستان فردوس شمه‌یی بمشام مستمعان و خوانندگان نه رسیده باشد، اگر صد هزار چندین به تقریر (رسانیده) آید حقوق تربیت پادشاهانه آن [(۳)] شهریار اکرم [(۴)] که در پیش تخت اعلی خدایگان سلاطین روی زمین خلد الله سلطانه [(۵)] در باب این داعی از تفویض مناصب و تقلید اشغال و وفور انعامات و شمول کرامات فرموده است و می‌فرماید هنوز حقوق آن ایادی در ذمه این ضعیف [(۶)] و فرزندان و اتباع [او] باقی باشد [(۷)] ملک تعالی حضرت اعلی سلطان سلاطین جهان ناصر الدنیا و الدین را بفر و شکوه مطاوعت و به حلی و حلال [(۸)] انقیاد و خدمت آن خاقان معظم تا نهایت حد امکان دوران فلکی [(۹)] آراسته و مزین دارد بمحمد و آله.

آمدیم بسر ذکر تاریخ: این ضعیف را در شهر سنه اربعین و ستمائۀ اتفاق سفر لکهنوتی افتاد و درین سفر دو سال (به) ماند با اتباع و اشیاع.

ثقات چنین روایت کرده‌اند، که در شهر سنه اثنی [(۱۰)] و اربعین خاقان معظم الغ خان [(۱۱)] اعظم در حضرت اعلی علائی امیر حاجب شد، و چون رایات اعلی حفت بالنصر و الظفر، از حضرت دهلی حرکت کرد، میان دو آب جون و گنگ مفسدان جلالی و دتولی [(۱۲)] و آن مواسات را مالش تمام داد، و غزوها بسنت کرد، و راه‌ها و حوالی ولایت از فساد متمردان

[(۱)] مط: آید

[(۲)] مط: از دریای گران محیط قطره

[(۳)] مط: این

[(۴)] مط: کرام

[(۵)] مط: ملکه

[(۶)] مط: داعی

[(۷)] اصل: فرزندان و اقطاع و اتباع

[(۸)] مط: و جلد انقیاد

[(۹)] مط: ملکی

[(۱۰)] مط: اثنین

[(۱۱)] اصل: الوخان

[(۱۲)] کذا فی الاصل، مط: جلال و ریولی: راورتی:

جرالی و دتولی، در نسخ خطی وی جralی، و تولی یا دیولی ضبط شده، ولی دیولی اگر منسوب باشد به دیول یا دیبل در این جا میان دو آب جون و گنگ نباید باشد، چون دیول یا دیبل در غرب مصب دریای سند بر ساحل بحیره عرب واقع بود، راورتی درین مورد جرولی را در عرض ۲۸ درجه ۱۷ دقیقه، و طول ۷۸ درجه ۱۷ دقیقه سروی میپ، و همچنان جائی را بنام ترولی در عرض ۲۸ درجه و ۲ دقیقه و طول ۷۸ درجه و ۲۰ دقیقه ذکر میکند و گوید که شاید همین جایها باشد اما هودیوالا گوید: دیولی جکهان در ایتوا واقع بود، که در تاریخ مبارکشاهی دیهلی آمده و همین دیوهلی واقع ایتوا است به طول ۷۸ درجه ۵۲ دقیقه و عرض ۲۷ درجه ۲ دقیقه، ولی جلالی متن جولای در ۳۵ میلی جنوب فتح گده و یا جولای ۱۰ میلی شمال ماین بوری بر راه علی گره و ایتوا خواهد بود (حواشی بر ایلپوت ۲-۷۳۸)

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۵۴

خالی گشت [(۱)] و این کاتب [حروف] از طرف لکهنوتی با اتباع خود بحکم فرمان اعلا علانی در موافقت طغان خان طغرل در شهر سنه ثلاث و اربعین بحضرت جلال آمده شد، درین سال منکوته [(۲)] لعین، که از لشکر کشان مغل، و ملوک ترکستان بود، از حدود طالقان و قندز [(۳)] به بلاد سند لشکر [مغل] آورد و حصن اچه را که (در قلاع) نامدار (بلاد) سند (است) و ارض منصوره [(۴)] در بندان داد [و] در ان حصار خواجه سرائی بود از جمله خدم تاج الدین ابو بکر کبیر خان اقسنقر نام، امیر داد بود [(۵)] و مخلص الدین کوتوال، چون خبر بحضرت رسید (ملک) الغ خان [(۶)] بفرمان اعلی لشکر کشید، و برای دفع ایشان مهیا کرد [(۷)] هر کس از ملوک و امراء، در ان عزیمت استنکاری همی آورد، (ملک) الغ خان آن عزیمت را تصمیم (می) داد [و] چون ایات اعلی بر ان سمت نهضت کرد خاقان معظم (خلد الله ملکه) راهبران را براه کرد [(۸)] تا منازل به تعجیل قطع می کردند، و با خلق چنان می نمودند، که منزل هشت گروه خواهد بود و بقدر دوازده گروه و زیادت آن طی [(۹)] می کردند، تا لشکر بآب بیاه برد [(۱۰)] و بر آب عبره کرد، و بلب [(۱۱)] آب راوی لوهور برد، و بران عزیمت همچنان مصر [(۱۲)] می بود، و شیردلی می نمود [(۱۳)] و سلطان و ملوک را بر دفع [(۱۴)] کردن آن تحریض. تا روز دوشنبه بیست و پنجم ماه شعبان سنه ثلاث و اربعین [و ستمائۀ] خبر [به] لشکر گاه عالی رسید [(۱۵)] که لشکر کفار مغل از پای حصار اچه برخاست، و سبب آن بود، که خاقان معظم چون بحوالی آب بیاه رسید، قاصدان نامزد فرمود، و فرمان داد تا مکتوبات از حضرت اعلی به نزدیک اهل قلعه اچه در قلم آوردند، و از

[۱] مط: شد

[۲] مط: منکوتی، که در نسخ راورتنی نیز بهر دو صورت مضبوط است

[۳] در نسخ راورتنی طایقان، طلقان: طالقان آمده ولی صورت اول غلط است. زیرا طالقان و قندز اکنون نیز به همین نامها در

ولایت قطغن افغانی واقع بوده، و شهرت تاریخی دارند

[۴] اصل: منصوره است

[۵] اصل از جمله خدم تاج الدین ابو بکر کبیر خان مخلص نام و بنده کبیر خان سنقر نام او امیر داد و مخلص الدین کوتوال

[۶] اصل: الوخان

[۷] مط:

الغ خان بر رای اعلی علانی عرض داشت و لشکر بر عزیمت دفع ایشان مهیا کرد و هر کس از امراء و ملوک در ان

[۸] اصل: راهبران راه بره میگرد

[۹] مط: قطع

[۱۰] مط لشکر بلب آب بیاه رسید

[۱۱] مط: بر لب

[۱۲] مط: مصمم

[۱۳] مط: می کرد

[۱۴] مط: در دفع کفار مغل تحریض می فرمود تا روز

[۱۵] مط اعلی رسید.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۵۵

آمدن رایات اعلی و کثرت حشم و پیلان و انبوهی سوار و پیاده لشکر [۱] و دلیری مردان جانباز (که) در خدمت رکاب اعلاند

اعلام دادند (و) بجانب اچه روان کرد (ند) و فوجی از حشم (را) بر سبیل طلایه [۲] و مقدمه پیش روان گردانید.

چون آن قاصدان به حوالی اچه رسیدند، چیزی از مکتوبات بدست حشم ملاعین [۳] افتاد، و بعضی باهل حصار رسید، چون (در

حصار) طبل شادی زدند، و حال مکتوبات رسیدن حشم اسلام منکوته [۴] لعین را معلوم گشت، و سوار مقدمه در حوالی ولایت [

۵] [سنند، بر لب آب بیاه] [و] لوهور نزدیک شد خوف و هراس در دل [و دماغ] ملاعین ظاهر گشت و فضل آفریدگار مددگار

آمد.

ثقات چنین روایت کرده‌اند: که منکوته را چون [معلوم شد] از آمدن حشم اسلام و رایات اعلی [۶] که بطرف [۷] آب بیاه

رفت به نزدیک دامن کوه، و از آنجا همچنان بر کنار آب می‌آید، آن ملعون از جماعتی پرسید که سبب عطف لشکر اسلام بر

سمت کوهپایه چه باشد، که [آن] راه درازی دارد، و برابر و بر [۸] طرف (سرستی و) مروت [۹] نزدیک است جمعی او را

گفتند [۱۰] که لشکر اسلام را از کثرت جر [۱۱] بر کنار آب راه نباشد، گفت که این گران لشکری باشد ما را طاقت مقاومت

نخواهد بود [۱۲]، بر لفظ منکوته رفت که مراجعت باید کرد، خوف ایشان بر ایشان مستولی گشت [۱۳] که بیش مقام را روی

نماند، لشکر بسه فوج کردند، و گریزان برفت

[۱] مط: و انبوهی سواد لشکر و

[۲] طلایه: دسته عسکری که برای کشف احوال دشمن پیش می‌رود، و اکنون کشف گویند

[۳] مط: ملاعین حشم

[۴] مط: منکوتی

[۵] مط: ولایات

[۶] مط: از آمدن حشم اسلام و رایات اعلی معلوم شد،

[۷] مط: برطرف

[۸] مط: و بطرف سرستی و

[۹] اصل: مروات: راورتی و مط: مروت

[۱۰] مط: خبر کردند

[۱۱] اصل: کثرت جز بر کنار. راورتی چنین ترجمه کرده: لشکر اسلام را از کثرت جزایر بر کنار آب راه نباشد، وی از نسخ

خطی کلمات (کثرت جر) را هم نقل کرده، و صورت متن که از نسخه مط است به صحت اقرب خواهد بود، چه کثرت و انبوهی لشکر را افاده میکند که باید بر سمت کوهپایه حرکت کرده باشند، در نسخه اصل عوض (جر) که بمعنی جوی و مجری آب است، و در افغانستان تاکنون معمول است (جز) نوشته شده، که صحت ندارد، چه اگر (جز) را صحیح بدانیم، باید بر سمت کوهپایه نه رفته باشند. کلمه جر بمعنی جوی و مجرای عمیق آب در تزک بابر و تاریخ بیهقی نیز آمده است،

[۱۲] مط: مقاومت نباشد

[۱۳] مط: خوف بر وی و بر لشکر وی استیلا یافت

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۵۶

و بسیار اسیر [از] مسلمانان و هند و خلاص یافت [۱] و سبب آن فتح جلادت و مبارزت و لشکرکشی [و شیردلی] و مهابت خاقان معظم [۲] [الغ خان] [۳] بود که اگر جلادت (و شیر دلی و مبارزت) او نبود، هرگز [آن] چنان فتحی برنیامدی، حق تعالی او را در عصمت خود محفوظ دارد (بمنه و جوده).

چون چنین فتحی برآمد، الغ خان [۳] عرضه داشت، که صواب آن باشد، [۴] که بطرف آب گذری [۵] رایات اعلی را حرکت باشد، تا خصم را قوت و عدت و دلیری [لشکر] اسلام در مزاج (و) خاطر متمکن گردد، بدان رای تالب آب سدره [۵] رفته شد، رایات اعلی (را) تا روز بیست و هفتم ماه شوال سنه ثلاث و اربعین و ستمائۀ از لب سدره [۵] بجانب حضرت مراجعت، [۶] دوشنبه دوازدهم ماه ذی الحجه سنه ثلاث و اربعین، بحضورت وصول بود [۷] و درین چندگاه، مزاج سلطان علاء الدین با ملوک تغیر پذیرفت، و از لشکر بیشتر آن بود که غایب می‌بود، و بی آن نه [می] بود، که فسادی در مزاج او متمکن شده بود، جمله ملوک باتفاق یک دیگر از حضرت دهلی، بخدمت درگاه سلطان [معظم] ناصر الدینا و الدین خلادت دولته، [۸] در سرو خفیه خدمتی نبشتند [۹] و حرکت رایات همایون او بر عزیمت جلوس تخت سلطنت التماس نمود (ند).

روز یکشنبه بیست و سویم ماه محرم سنه اربع و اربعین و ستمائۀ بحضورت رسید، و به تخت سلطنت بنشست [که سالها پاینده باد] الغ خان معظم [۱۰] عرضه داشت: که چون خطبه و سکه ممالک باسم همایون ناصری تزیین یافت و سال گذشته (که) لشکر ملاعین گریخته [اند] از پیش لشکر اسلام [و] بطرف بالا- رفته‌اند، صواب آن باشد، که رایات اعلا بطرف بالا نهضت فرماید، بر حکم این [۱۱] رای صواب عزیمت بالا مصمم شد.

روز دوشنبه غره ماه رجب سنه اربع و اربعین و ستمائۀ، از حضرت رایات اعلی بیرون رفت، تا چون [به] لب آب سدره [۱۲] وصول بود، الغ خان معظم با ملوک و امراء اسلام بر عزیمت نهب کوه [پایه] جود از لشکر جدا شد [ند] تا رانه کوه جود را که سال

گذشته راهبر لشکر کفار مغل [بوده] بود

[۱] مط: یافتند

[۲] مط: و لشکر کشی و شهادت خاقان معظم

[۳] اصل: الوخان طبقات ناصری ج ۲ ۵۶ حکایت [۴] ص: ۴۹

[۴] مط: آن بود

[۵] مط: آب سودره

[۶] مط: مراجعت فرموده و

[۷] مط: نمود

[۸] مط: طاب ثراه

[۹] مط: نوشتند

[۱۰] اصل: الوخان معظم عرض داشت

[۱۱] مط: آن

[۱۲] مط: سودره

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۵۷

انتقام کشد، بر آن عزیمت بکشید، و کوه جود و اطراف آب جیلیم را بزد، و تالب آب سند لشکر اسلام بتاخت، چنانکه هر که از اتباع کفار در آن حدود بود، آیه فرار بر خواند (ند) و جماعتی که از لشکر کفار مغل بر گذارای [۱] آب جیلیم آمدند، و صف لشکر اسلام (را) که در خدمت الغ خان معظم بودند در نظر آوردند، هیبتی در دل ایشان [آمد] از کثرت صفهای لشکر و بسیاری ستور [۲] و برگستوان و سلاح وافر تعجبها کردند، و رعب تمام بدان [۳] جماعت مستولی شد، و آن شهادت و لشکر کشی و خصم شکنی از تاختن (بر) شخها (ی کوه) و مضایق درها، و گرفتن مواضع حصین، و قطع جنگلها که الغ خان معظم کرد، در حیز تقریر ننگجد، و اسم آن غزا و جهاد، تا زمین ترکستان برسید، چون در آن زمین زراعت و عمارت نبود، علوفه یافته [۴] نمی شد، بضرورت مراجعت بایست کرد.

چون بخدمت در گاه پیوست مظفر و منصور و سلامت [با] جمله لشکریان و ملوک (که) در موافقت او بودند، روز پنجشنبه بیست و پنجم ماه ذی القعدة ریایات اعلی (به) طرف دار الملک جلال مراجعت فرمود [۵] (روز) پنجشنبه دوم [ماه] محرم سنه خمس و اربعین و ستمائة بحضرت وصول بود، چون بمتانت رای و اصابت عزیمت الغ خان [۶] معظم، لشکر ترکستان و مغلان حرکت و لشکر کشی [۷] معاینه کرده بود، درین سال سنه خمس [۸] هیچ کس از بالا بجانب ممالک سند نیامد، تا در شعبان سنه خمس و اربعین (و ستمائة) الغ خان معظم بر رای (اعظم) عرضه داشت کرد، که صواب آن باشد، که درین سال به نهب و غزاء [۹] اطراف ممالک هندوستان، ریایات اعلی را نهضت باشد، تا مواسات و رانگان که درین چند سال تعریک نیافته‌اند، مالش یا بند و غنایم بدست حشم اسلام افتد، و استعداد فتح مغل و اموال [۱۰] بحاصل آید.

بنابر این رای صایب ریایات اعلی، بسمت [۱۱] هندوستان نهضت فرمود، و میان دو آب گنگ و جون برفت [۱۲] و قلعه تلسنده

[۱۳] بعد از غزو و جهاد بسیار بدست آورد [۱۴] و الغ خان معظم بار دیگر

[۱] مط: مغل گذاره آب

[۲] مط: بسیاری سوار

[۳] مط: بران

[۴] مط: یافت نمی‌شد،

[۵] مط: کرده

[۶] اصل: الوخان

[۷] مط: و مغل آن جرأت و لشکرکشی

[۸] اصل: سه خمس

[۹] مط:

و غزو

[۱۰] مط: و استعداد دفع مغل را اموال بحاصل آید

[۱۱] مط: رایات همایون بطرف

[۱۲] مط:

فرو رفت

[۱۳] کذا در اصل و راورتی مط: نندنه، راورتی گوید که در نسخ خطی تلسنده، بلسیده آمده ولی نندنه تنها در مط است که دو

آیه سند ساگر باشد

[۱۴] مط: آمد

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۵۸

ملوک [۱] اسلام و حشمها نامزد (به) دفع دلکی و ملکی شد، و او را نه‌یی بود، در (حوالی آب) جون، میان کالنجر و کره، که رایان اطراف کالنجر و مالوه را دست در وی نمی‌شد، از بس [۲] کثرت اتباع و وفور اموال و رزانت رای و حصانت جای، و استحکام مضایق شعاب، و التفاف جنگل‌های بسیار و کوههای محکم، و مواضعی که به هیچ وقت لشکر اسلام بر آن [۳] طرف نرسیده بود.

الغ خان معظم چون به (موضع و) مقام (و) جای سکونت او رسید، آن را نه [۴] چندان دارا دار [۵] کرد در محافظت خود و اتباع، که از وقت صبح تا نماز شام بماند، چون شب در آمد، آیت فرار بر خواند، و از آن موضع بجایهای حصین نقل کرد، چون روز شد، لشکر اسلام در آن مسکن و موضع در رفتند، و او را تعاقب نمود (ند) و آن لعین بکوههای شامخ بر رفته بود، و بموضعی نقل کرده، که جز به جهد [۶] بسیار و حبایل و نردبانها، بدان مضایق در (ون) نتوان رفت، الغ خان معظم حشم اسلام را بر جهاد تحریص نمود [۷] باستظهار اوامر و قوت اشارت او، آن موضع را بگرفتند، و جمله اتباع و متعلقان و فرزندان او را، با مواشی و اسب، و برده بسیار بدست آوردند، چندان غنایم بدست حشم اسلام افتاد، که وهم محاسبان [۸] از تقریر آن عاجز آید.

سلخ شوال [۹] سنه خمس (و) اربعین و ستمائیه، با غنایم بسیار، بخدمت در گاه عالی [۱۰] پیوست، (و) رایات عالی [۱۰] [را] بعد از عید اضحی بجانب حضرت مراجعت بود [۱۱] و جمله آن سفر و غزوات را جداگانه کتابی در نظم شده [۱۲] است، و نام آن کتاب «ناصری نامه» [۱۳] نهاده شده است، و بیست (و) چهارم ماه محرم سنه ست (و) اربعین (و) ستمائیه بحضرت وصول بود، پس در شعبان سنه ست و اربعین) رایات اعلی، به طرف بالا نهضت فرمود، [و میان دو آب گنگ و جون عبره کرد] تا بسرحد کنار آب بیا، و از آنجا بطرف حضرت مراجعت فرمود [۱۴] الغ خان [۱۵] معظم با دیگر ملوک در موافقت خدمت او، با لشکرهای بسیار بطرف رن تبهور [۱۶] و نهب کوهپایه میوات و بلاد با هر دیو که بزرگ‌تر (ین)

[(۱)] مط: با دیگر

[(۲)] مط: بسبب

[(۳)] مط: بدان

[(۴)] اصل: رانا

[(۵)] مط: دامدار

[(۶)] مط:

به حیل

[(۷)] مط: فرمود

[(۸)] مط: محاسب

[(۹)] اصل: در شوال

[(۱۰)] مط: اعلی

[(۱۱)] مط: نمود

[(۱۲)] مط: افتاد

[(۱۳)] اصل: ناصری نام،

[(۱۴)] مط:

[(۱۵)] اصل: الوخان

[(۱۶)] مط: رنتپور

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۵۹

رایان هندوستان بود نامزد شد، و تمامت آن ولایت [(۱)] و اطراف آن ممالک [را] نهب کرد [ه] و غنایم بسیار بدست آورد [(۲)] و در پای حصار رن تنهور روز یکشنبه [یازدهم] ماه ذی الحجه سنه ست و اربعین، ملک بهاء الدین ایبک (خواجه) شهادت یافت، و الغ خان معظم بطرف دیگر از حصار بجهاد مشغول بود، و بندگان او در مبارزات و غزو [(۳)] بودند، و مرد بسیار از کفار بدوزخ فرستادند، و غنایم وافر گرد آوردند [(۴)] و لشکر اسلام را از غنایم پر دست گردانید، و بحضرت اعلی باز آمد روز دوشنبه سویم ماه صفر سنه سبع و اربعین و ستمائۀ (به) درگاه اعلی پیوست.

و درین سال رای اعلی اعلاه الله را باتصال خانواده الغ خانی [(۵)] میلی افتاد، که هر سال در لشکرکشی وجد خدمتی [(۶)] درگاه اعلی آثار پسندیده [می] نمود، تا حدی که هیچ پادشاه را بنده‌ای که بخانی و ملکی رسید [ند] از ذات مبارک و عنصر [همایون] الغ خانی شگرفتر و با حزم تر و نیکو رای تر، و در لشکرکشی دلیرتر، و در خصم شکنی مظفر تر [ازو] نه بوده است، تا به تشریف اتصال حضرت اعلی سلطان الاعظم ناصر الدنیا و الدین خلد الله ملکه و سلطانه مشرف باشد [(۷)] و باستظهار آن پیوندد، در کوشش رونق ممالک و کشش خصمان اطراف بیفزاید.

الغ خان [(۸)] معظم، بر سیل تعظیم اوامر و امتثال فرمان برداری [و] انقیاد نمود، و حدیث العبد و ما فی یده ملک لمولاه برخواند، و (آن) اتفاق روز [دو] شنبه بیستم [ماه] ربیع الآخر، سنه سبع و اربعین و ستمائۀ به عقد مبارک پیوست و آیۀ مرج البحرین یلتقیان [(۹)] (به) آثار انوار شاهزادگان بحکم یخرج منهما اللؤلؤ و المرجان [(۹)] ظاهر [(۱۰)] گردانید حق تعالی آن (پاد) شاهزادگان را در حیات سلطان الاعظم و دولت الغ خان معظم، بدولت (و سلطنت) شمسی، و ارث اعمار جمله پادشاهان دارد، بمحمد و آل

الامجاد.

چون چنین اتفاقی که نتیجه سعادت [۱] اتصالات فلکی بود ظاهر شد [ه] منزلت الغ‌خانی از منصب ملکی و امیر حاجبی، بجاه و علو منصب‌خانی

[۱] مط: ولایات

[۲] مط: آمد

[۳] اصل: در مبادرت و عز

[۴] مط: کرد کرد

[۵] اصل:

الوخانی

[۶] مط: و خدمت درگاه

[۷] اصل: شد

[۸] اصل: الوخان

[۹] قرآن، الرحمن ۱۹-۲۲

[۱۰] مط: طاهر

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۶۰

رسید، روز سه‌شنبه سوم ماه رجب سنه سبع و اربعین و ستمائه از حضرت اعلی نیابت ملکداری و لشکرکشی و بختیاری با خطاب و اسم الغ‌خانی [۱] در حق آن بی‌بدیل و عنصر همایون صادر گشت و الحق آن لقب گوئی که نتیجه (لا) لقب یتنزل من السماء [۲] بود، که از آن روزگار باز [کار] دولت ناصری بجد خدمتی و تهمتنی [۳] الغ‌خانی طراوت زیادت گرفته [۴] چون خطاب او الغ‌خان [۵] شد، برادرش ملک کریم حلیم صافی سیرت گزیده سریرت سیف الحق و الدین کشلی خان ایبک [سلطانی] طاب ثراه، که امیر آخر بود امیر حاجب شد [۶] و ملک تاج الدین سنجر ترخان [۷] در آن وقت نایب امیر حاجب شد [۵] و امیر الحجاب علاء الدین ایاز ریحانی [۸] نایب و کیلدر شد، (که فرزند و نور دیده من است، و بهمه اوصاف حمیده آراسته، و هیچ وصفی قوی‌تر از اخلاص خدمت الغ‌خان نیست او را که زیادت باد) [۹] و تفویض این مناصب روز جمعه ششم [ماه] رجب، سنه سبع و اربعین و ستمائه بود، و نایب امیر آخر [۱۰] اختیار الدین ایبک [۱۱] موی دراز امیر آخر شد، پس نهم ماه شعبان سنه سبع، روز دوشنبه، بر عزیمت جهاد

[۱] اصل: الوخانی ولی طوری که پیشتر هم گفتیم در مط و راورتی در همه موارد الغ‌خان است، که راورتی آنرا در این جا به خان بزرگ و (TheGreatLord) ترجمه میکند، و این نام جز چند جای در نسخه اصل سراپا الوخان نوشته شده

[۲] مط: تتنزل من السماء

[۳] اصل: بجد خدمتی تهبتنی الوخانی. مط: بجد خدمتی تهمتن الغ‌خانی، ولی این عبارات باستناد کلمه (جد خدمتی) که در صفحه گذشته آمده، و تقریب اسم تهمتن که در مط آمده، بالتقریب بکمک اصل و مط تعدیل شد، شاید به مقصد مؤلف نزدیک باشد و العلم عند الله

[۴] مط:

گرفت،

[۵] مط: خطاب آن الغ خان، اصل: الوخان.

[۶] مط: شد برادرش امیر آخر بود امیر حاجب گشت آن ملک کریم الخ تا طاب ثراه

[۷] مط: تبرخان، راورتی ترخان

[۸] مط: علاء الدین ایاز تبرخان زنجانی: که در یکی از نسخ ریحانی هم آمده راورتی: ایاز زنجانی

[۹] کلمات ما بین قوسین در اصل نیست در مط و ترجمه راورتی آمده چون مسئله فرزندان مؤلف به شرح حال وی تعلق دارد،

بنابراین درین باره در تعلیقات آخر کتاب شرحی داده خواهد شد (ر: ۱)

[۱۰] مط: و نایب امیر حاجب آخر

[۱۱] مط: ایتگین، راورتی کذا

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۶۱

از حضرت نهضت فرمود، و گذاره [(۱)] چون لشکرگاه شد، به غز او جهاد اطراف [و] مواسات مشغول گشتند، تا این داعی را از خراسان خبری از همشیره آوردند، و تنهائی او بر دل کار کرد [(۲)]، بخدمت الغ خان [(۳)] معظم به لشکرگاه رفته شد، و این معنی باز نموده آمد چندان تربیت و عاطفت فرمود، که در حیز تحریر نیاید، داعی مخلص خود را که منهاج سراج است، تشریفات فرمود، یک سر اسپ کمیت [با زین معرق] [(۴)] و یکتا [ی] جامه زر [بفت] و یک باره دیه (انعام) بقدر سی هزار جیتل، و تا این تاریخ آن انعام، هر سال بدین مخلص میرسد حق تعالی سبب مزید جاه و مملکت او گرداناد، و او را بر اعداء دین مظفر و منصور داراد.

و حال [این] داعی و دل‌نگرانی، بحضرت اعلی عرضه داشت، روز یکشنبه دهم [(۵)] ماه ذی القعدة سنه سبع و اربعین [و ستمائنه] از بارگاه اعلی، چهل زنجیر [(۶)] برده و صد خروار بار جهت فرستادن خراسان، به نزدیک همشیره این داعی فرمان شد، ملک سبخانه تعالی دولت [و] سلطنت ناصری را تا انقراض عالم باقی داراد.

با چندین انعامات، روز دوشنبه بیست و نهم ماه ذی الحجه سنه سبع از حضرت، بروان کردن انعامات، بطرف خراسان عزیمت ملتان افتاد، و در اثنای راه بهر قصبه و شهر و قلعه که از متعلقان و خدم الغ خان معظم وصول بود، خدم آن درگاه چندان انعام و اکرام و تعظیم نمودند، که چشم عقل در تحریر [(۷)] آن بماند، حق تعالی آن همگنان را قبول کناد [(۸)] روز چارشنبه ششم ماه ربیع الاول سنه ثمان و اربعین و ستمائنه، به ملتان وصول بود، تا لب آب جهلم رفته شد، و چون آن برده و بار بخراسان فرستاده آمد [(۹)] مدت دو ماه در پای حصار ملتان، در میان لشکر ملک بلبن مقام افتاد، که هوا بغایت گرم بود، چون موسم

[(۱)] اصل: و کدارا، شاید (گذارای جون) باشد،

[(۲)] مط: در دل کار کرد،

[(۳)] اصل:

الوخان

[(۴)] معرق: لگام با سیم آراسته و پارچه با سیم آراسته (فرهنگ نظام)

[(۵)] مط: در متن دوم، در حاشیه بحواله یک نسخه: دهم، راورتی ۲ ذی قعدة

[(۶)] مط در متن: چهل زنجیر (؟) برد، در حاشیه، چهل زنجیر پیل برده و چند خروار یار (؟) راورتی: چهل زنجیر برده و صد

خروار بار. و استعمال کلمه زنجیر با برده که انسان باشد مورد دقت است

[(۷)] مط: در تحیر آن

[(۸) مط: از همگنان قبول کناد

[(۹) مط: شد

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۶۲

بر شکال درآمد، و باران رحمت ببارید [بیست و ششم ماه جمادی الاولی از ملتان مراجعت نمود] و دوم جمادی الاخری [(۱)] بخدمت باز آمده شد [(۲)] و درین عهد قاضی القضاة جلال الدین کاشانی [(۳)] علیه الرحمه [که] قاضی ممالک هندوستان بود، (چون مدت ایام آن یگانه عصر انقراض پذیرفت) و تربیت الغ خانی در باب این مخلص دعاگوی بسیار بود، بحسن عاطفت این داعی دولت خود را به تجدید عهد قضاء ممالک مخصوص گردانیده [(۴)] و بر رای اعلی اعلاه الله عرضه داشت، روز یکشنبه دهم ماه جمادی الاولی سنه تسع و اربعین (و ستمائۀ) کرت دوم قضاء ممالک حواله این داعی شد، حق تعالی سلطان السلاطین ناصر الدنیا و الدین را در تخت سلطنت و الغ خان معظم و خاقان اعظم را در بارگاه (مملکت و) مکنت باقی و پاینده دارد.

روز سه شنبه بیست و پنجم ماه شعبان سنه تسع و اربعین [و ستمائۀ] رایات اعلی برطرف ولایت مالوه و کالنجر نهضت فرمود، و الغ خان معظم با حشم اسلام، چون بدان نواحی رسید، جاهر اجاری (را) که رانه بس شگرف [بود] و با خیل و حشم و اتباع بسیار بود، و استعداد تمام داشت، از اسپ [و مرد] و سلاح، منهزم گردانید، (و او را) و ولایت او را مستاصل کرد، و این رانه اجاری که جاهر نام بود، مردی بس جلد و کاردان بود، در عهد سلطان سعید شمس الدین طاب ثراه، در سال سنه اثنی [(۵)] و ثلاثین و ستمائۀ، که لشکرهای اسلام، از بهیانه [(۶)] و سلطان کوت و قنوج و مهر و مهاون و کالیور، نامزد نهب ولایت کالنجر شد، و سر آن لشکر نصرت الدین تاییسی [(۷)] معزی بود، که بمردی و شهامت و کفایت و جلادت و کاردانی و لشکرکشی، از ابنای جنس که ملوک آن عصر بود (۱۵) ند ممتاز بود، مدت پنجاه روز بدان لشکر ار کالیور برفتند، و غنایم بسیار بدست آمد، چنانچه خمس سلطانی، درین مدت نزدیک بیست و دو لک حاصل شده بود [و] در وقت مراجعت از [(۸)] [ولایت] کالنجر، ممر لشکر اسلام بر ان [(۹)] رانه اجاری

[(۱)] اصل: جمادی الاخر

[(۲)] مط: بحضرت پادشاه رسیده شد

[(۳)] اصل: کاسانی

[(۴)] مط: تربیت و عاطفت الغ خان در باب این مخلص دعاگو گردانید و بر رای اعلی اعلاه الله عرضه داشت الخ، ... ولی صورت متن اولی و افضل است

[(۵)] مط: اثنین،

[(۶)] اصل: تهانه

[(۷)] مط: تابسی

[(۸)] اصل: مراجعت آن ولایت

[(۹)] مط: بدین رانه،

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۶۳

بود، فی الجمله آن [(۱)] رانه سر راه لشکر اسلام در [آن] مضایق [لورها] از آب کرانه بگرفت [(۲)] این داعی از لفظ نصرت الدین تاییسی شنید، که هرگز در هندوستان هیچ خصم پشت من ندیده، آن هندوک اجاری چنان بر من حمله [می] کرد که گوئی گرگیست، که در رمه گوسفندان می افتد، از پیش او مرا عطف بایست کرد، تا از طرف دیگر درآمدم، و او را بزدم و منهزم

گردانیدم.

این حکایت بجهت آن آورده شد (تا) خوانندگان [(۳)] را روشن گردد، که شهامت و جهانگیری الغ خان [(۴)] معظم، تا چه اندازه بود؟ که [بیک کشش] اینچنین خصمی را مقهور (و منهزم) گردانید، و قلعه نرول [(۵)] که حصنی نامدار است از (دست) تصرف او بیرون کرد، و در آن سفر و لشکر [ی] از شهامت [و جلادت] و جهاد آن نمود، که بروی روزگار یادگار بماند [(۶)] و روز دوشنبه بیست و سیوم ماه ربیع الاول سنه خمسین [(۷)] و ستمائۀ رایات اعلی (بحضرت باز آمد، مدت شش ماه بدار الملک جلال مقام افتاد، تا روز دوشنبه دوازدهم ماه شوال سنه خمسین و ستمائۀ رایات اعلی) بطرف [(۸)] بالا [و] جانب آب بپناه نهضت فرمود، و درین وقت ملک بلین مقطع بداون بود، و ملک قتلغ خان مقطع بهیانه [(۹)] هر دو ملک را استدعا بود، از حضرت اعلا، و ایشان هر دو با کل ملوک درین لشکر بدرگاه سرادق جلال حاضر بودند، چون رایات همایون باطراف آب بپناه رسید، عماد الدین ریحان در سر با ملوک بساخت، و همه را از دولت الغ خانی [(۱۰)] حسد تمام، زحمت دادن گرفت و نظر [(۱۱)] حساد را از (ان) رونق جلال او تفاوت ظاهر (می) شد، قصد آن کردند، تا مگر به شکارگاهی [(۱۲)] یا (در) مضیق لوره [(۱۳)] یا در گذر آبی ذات مبارک و عنصر همایون [(۱۴)] الغ خانی [(۱۵)] را زحمتی دهند، و یا المی رسانند، یریدون ان یطفئوا نور الله بافواههم و یأبی الله الا ان یتم نوره [(۱۶)] کار دولت الغ خانی [(۱۷)] به عصمت محافظت

[(۱)] مط: این رانه

[(۲)] مط: از آب سندی بگرفت

[(۳)] مط: خوانندگان

[(۴)] اصل: الوخان،

[(۵)] کذا در اصل و راورتی، مط: بزور یا بزول- برول- که در صفحات گذشته شرح داده شد.

[(۶)] مط: ماند

[(۷)] اصل خمس، مط و راورتی (۶۵۰ه) و این صحیح است

[(۸)]، مط: بجانب

[(۹)] اصل: بهتانه

[(۱۰)] اصل: الوخانی

[(۱۱)] مط: و رونق حساد

[(۱۲)] اصل: پشکاری

[(۱۳)] مط توره، ولی لوره صحیح است، که شرح آن گذشت،

[(۱۴)] مط: میمون

[(۱۵)] اصل الوخانی

[(۱۶)] قرآن، التوبه ۳۲

[(۱۷)] اصل: الوخانی، مط، الغ خان را

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۶۴

می نمود، و خصمان را بر عرض شریف و طبیعت لطیف او دست نداد چون آنچه در ضمیر آن جماعت بود، تیسیر نپذیرفت، با هم اتفاق کردند، بر در سراپرده اعلی جمع شدند، و بر رای اعلی عرضه داشت کردند [(۱)] که الغ خان [(۲)] را فرمان باید داد، که

بطرف اقطاع خود رود، بدین جمله فرمان رسانیدند، از منزل سدره، روز سه شنبه [(۳)] سلخ ماه محرم سنه احدی و خمسین و ستمائۀ، بطرف هانسی با حشم و اتباع [و خدم و اشباع] نهضت فرمود، و چون رایات اعلی بحضرت باز آمد (خار) خار حسد الغ خانی [(۴)] باطن پرظلمت ریحانی [(۵)] را زحمت می داد، تا بر رای اعلی عرضه داشت کرد، که صواب [(۶)] آن باشد، که الغ خان [(۷)] (معظم) را بطرف ناگور فرمان باشد تا برود، و ولایت هانسی بیکی از شاهزادگان (جهان) طال عمره، حواله می باید فرمود [(۸)] بحکم این [(۹)] رای [رایات] اعلی بطرف هانسی حرکت فرمود، و الغ خان اعظم [(۱۰)] را (به) طرف ناگور رفته شد، و آن نهضت در ماه جمادی الاولی [(۱۱)] سنه احدی و خمسین [و ستمائۀ] بود، و چون بطرف هانسی وصول بود، عماد الدین ریحان وکیلدر شد، و فرماندهی [ایوان] سرادق جلال، در ضبط آورد، بحکم آن حسد و خبث قضاء ممالک از داعی دولت منهاج سراج در ماه رجب سنه احدی و خمسین (و ستمائۀ) صرف شد، و به قاضی شمس الدین بهرایجی مفوض گشت و به هفدهم ماه شوال همین سال [(۱۲)] بحضرت باز آمدند، و ملک سیف الدین کشلی خان ایبک که برادر الغ خان [(۱۳)] معظم بود، بطرف کوهپایه نامزد کرد، و نیابت امیر حاجبی حواله عز الدین بلبن داماد قتلغ خان گشت [(۱۴)] و هر شغل داری که بتربیت الغ خانی [(۱۵)] اختصاص داشت، جمله را تبدیل و تحویل فرمود، و کار قرار ملک [(۱۶)] آرمیده را به ترتیب [(۱۷)] ناصواب عماد الدین ریحان مشوش گردانید [(۱۸)]

[(۱)] مط: عرضداشتند

[(۲)] اصل: الوخان

[(۳)] مط: برین جمله رسانید از منزل میسره روز شنبه سلخ ...

[(۴)] اصل: الوخانی

[(۵)] مط: ریحان را

[(۶)] اصل: صحاب

[(۷)] اصل: الوخان

[(۸)] مط: فرمایند

[(۹)] مط: آن

[(۱۰)] مط: معظم. اصل: الوخان اعظم،

[(۱۱)] مط:

جمادی الاخر: راورتی جمادی الاولی

[(۱۲)] اصل: شوال سنه خمس

[(۱۳)] اصل: الوخان

[(۱۴)] مط: خان راشد

[(۱۵)] اصل: الوخانی، مط: الغ خان

[(۱۶)] اصل: ملکی

[(۱۷)] مط: را برای ناصواب

[(۱۸)] اصل: شد

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۶۵

و درین مدت الغ خان [(۱)] معظم (خاقان اعظم خلدت سلطنته) بطرف ناگور رفته بود [(۲)] به (جانب) ولایت رن تنبهور [(۳)] و بهندی، و چترور [(۴)] لشکر اسلام را ببرد، و رای رن تنبهور باهردیو [(۵)] که اعظم رایان اصیل و بزرگتر (ین) ملوک هند [و] ست، لشکر کشید، تا الغ خان را [مگر] نکبتی تواند رسانید، حق تعالی و تقدس خواسته بود، نام نیک بندگان دولت الغ خانی بر صحایف ایام بنصرت و فیروزی و ظفر مخلص ماند، تمامت (آن) لشکر رای باهردیو، را اگر چه بس انبوه و با سلاح [(۶)] و اسپ [خیار، و اورتان [(۷)] نامدار] بودند، منهزم گردانید، و مردان نامدار بسیار از ایشان [(۸)] بدوزخ فرستاد، و غنایم بسیار (کرد) و اسپ و برده بی حساب بدست آورد (و سالم و غانم) و در عصمت آفریدگار بخطه ناگور که بوجود بندگان دولت الغ خانی (حضرت) بزرگ شده بود، باز آمد [و] چون [شهور] سنه اثنی و خمسین نو شد،

[(۱)] الوخان

[(۲)] مط: رفت

[(۳)] مط: رنتیور

[(۴)] اصل: و مهتر و والی و جتر، مط:

و هندی و چترور، راورتی مانند متن. در حاشیه گوید: که بهوندی هم تلفظ میشود و اشتباها در نسخه مط آنرا هندی ساخته‌اند: که بهندی بهمین نام خیلی معروف است، و ایلوت هم چنین ضبط کرده، در آئین اکبری نیز بوندی از پرگنه‌های چاتسو متعلق سر کار رتنبهور صوبه اجمیر است (ص ۲۳- ج ۲)

[(۵)] کذا در مط و اصل، ولی راورتی از جمله ضبطهای نسخ که باهردیو، ناهردیو ناهیردیو باشد ناهردیو را صحیح میدانند، و گوید که نام راجپوتی است، و چند صفحه پیش که این نام آمده نیز ناهردیو را برگزیده است. هودیوالا، در حواشی ایلوت (۲/ ۷۴۰) گوید: که نام اصلی این راجه ویه گهورادیو بود، و بنابراین نمیتواند ناهردیو شود، و امیر خسرو نیز در خزاین الفتوح نام معبد باهردیو را آورده است، که املائی باهردیو را تأیید میکنند.

[(۶)] مط: باصلاح

[(۷)] کلمات بین قلاب در مط نیست، و در ترجمه راورتی موجود است، وی راورتان جمع راوت را عینا آورده، و در حاشیه گوید: که در زبان بومی بمعنی پهلوان و قهرمان است، چون به قاموس هندی و انگلیسی دنکن فوربس رجوع شد، در ان نیز راوت به معنی هیرو، پهلوان است، که لغت هندی باشد و ایلوت نیز این کلمه را بمعنی هیرو ترجمه کرده است.

[(۸)] مط: و مردان مبارز بسیار ایشان را بدوزخ فرستاد

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۶۶

حال جماعت مظلومان [(۱)] که بدست تعدی و عزل، بواسطه غیبت الغ خانی [(۲)] در گوشه‌ی مانده بودند، چنانچه ماهی بی آب، و مریض بی خواب، شبان تا روز، و روزها تا شب از حضرت (مقدس) آفریدگار می‌خواستند، تا صبح دولت الغ خانی [(۲)] سر از مطلع جلال برآرد [(۳)] و ظلمت [ظلم] ریحانی به نور (آفتاب) دولت الغ خانی [(۳)] مبدل [(۴)] گردد، حق تعالی دعاء خستگان (و اقتراح شکستگان) را بعز [(۵)] اجابت مشرف گردانید، و رایات منصور الغ خانی [(۲)] را [که] از ناگور بر سمت (و) عزیمت جلال [(۶)] حرکت داد، بسبب [(۷)] آن بود، که بندگان و ملوک در گاه سلطنت، همه ترکان پاک اصل (و) تازیکان [(۸)] گزیده وصل بودند، و عماد الدین محبوب [(۹)] و ناقص (بود) و از قبایل هند (وستان) بر سر مهتران گزیده نسبت [(۱۰)] فرماندهی می‌کرد، و همگان را از ان حال تعب [(۱۱)] می‌آمد، طاقت تحمل آن (مذلت) نمی‌داشتند.

حال این ضعیف بران [(۱۲)] جمله بود، که از دست جور آن جماعت متعدیان [(۱۳)] [و مفسدان و متمردان] که مخصوص به

عماد الدین ریحان بودند، مدت شش ماه و یا زیادت آن بود، که از وثاق بیرون آمدن، و به نماز جمعه رفتن مجال نداشت، تا حال دیگران [که همه در صفحه مقابل نبشته شده] که هر یک از بزرگان [(۱۴)] و ملکان جهانگیر و فرمان دهان (و) خصم شکن بودند، در تحت آن مذلت چه گونه بوده باشد؟ [(۱۵)] فی الجمله ملوک هندوستان از آنجا که بلاد [(۱۶)] کره و مانکپور و شهرآوده (و) بالا-تر است) تا بداون، و از طرف تبرهنده و سنام [کهرام] و سامانه، و [تمام] سوالک از خدمت الغ خان [(۱۷)] (معظم) التماس [(۱۸)] مراجعت نمودند (بحضرت) ارسلان خان از تبرهنده لشکر بیرون آورد (ند) و بت خان [(۱۹)] از سنام و منصور پور بیرون آمد، و الغ خان [(۲۰)] از طرف

[(۱)] مط: مظلوم

[(۲)] اصل: الوخانی

[(۳)] مط: برآورد

[(۴)] مط: متبدل

[(۵)] مط:

بشرف

[(۶)] مط: حضرت

[(۷)] مط: و سبب

[(۸)] اصل: تا در رکاب گزیده

[(۹)] اصل: محبوب ولی محبوب بمعنی مقطوع و دمبریده است

[(۱۰)] مط: نسب

[(۱۱)] مط: الفت

[(۱۲)] مط:

برین

[(۱۳)] اصل: که آن دست جماعت معتقدان

[(۱۴)] مط: ترکان

[(۱۵)] اصل: باشند

[(۱۶)] اصل: بدان

[(۱۷)] اصل: الوخان

[(۱۸)] اصل: داعی مراجعت

[(۱۹)] مط: بنخان راورتی: ملک سیف الدین بت خان ایبک خطائی از سنام

[(۲۰)] اصل: الوخان

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۶۷

ناگور و سوالک حشمها جمع کرد، و ملک جلال الدین مسعود شاه ابن السلطان [(۱)] از طرف لوهور بدیشان پیوست، و رو باطراف حضرت نهادند، و عماد الدین ریحان بحضرت در گاه عرضه داشت، تا با رایت [(۲)] اعلی، عزیمت دفع [(۳)] بندگان خود کند، لشکر از دهلی بطرف سنام بردند، و الغ خان معظم در حوالی تبرهنده بود، با ملوک (دیگر)، این داعی از حضرت عزم [(۴)]

لشکرگاه اعلی کرد، که در شهر بی درگاه اعلی [(۵)] ماندن ممکن نبود، روز شنبه بیست و ششم ماه مبارک رمضان [عمت برکته] سنه اثنی [(۶)] و خمسین [و ستمائة] به لشکرگاه اعلی رسید، و شب قدر در بارگاه اعلی دعائی گفت.

دوم روز چهارشنبه بیست و هفتم [(۷)] ماه مبارک رمضان در اثناء راه [(۸)] هر دو لشکر بهم نزدیک شدند، و یزک بهم رسید [(۹)] و تشویش عظیم در لشکر ظاهر شد [(۱۰)] عید فطر به سنام نماز گزارده شد، (روز) شنبه (هشتم) شوال رایات اعلی بطرف هانسی مراجعت فرمود، و ملک جلال (الدین) و الغ خان معظم با ملوک دیگر بطرف کیتل [(۱۱)] حرکت کردند، جماعت ملوک و امراء از جانبین در اصلاح (حال) طرفین سخن گفتند، سپهسالار قره جماق [(۱۲)] که از بندگان خاص الغ خان [(۱۳)] بود، برجولیت معروف، از طرف لشکرگاه الغ خان [(۱۳)] برسید، امیر علم سپاه حسام الدین قتلغ شه [(۱۴)] آن امیر فرشته صفت بسیار صداقت [(۱۵)] نیکوسیرت (که) از دیگر امرا به کبر سن موصوف بود نامزد شد، (با) سپهسالار قره جماق، و ملک اسلام قطب الدین حسن [بن] علی طاب ثراه هر جد و جهد که امکان داشت، [در اصلاح جانبین] بجای آورد [ند] و التماس جمله ملوک از حضرت (اعلی) این [(۱۶)] بود، که همه سر بر خط فرمان درگاه جهان پناه داریم، الا آنچه از کید و حرکات فاسده عماد الدین ریحان ایمن نیستیم، اگر (او) از پیش تخت سلطان

[(۱)] مط بن سلطان

[(۲)] مط: تا رایات

[(۳)] مط: رفع

[(۴)] مط: عزیمت

[(۵)] مط:

در شهر بدرگاه اعلی مقام میبود

[(۶)] مط: اثنان

[(۷)] مط: بست هشتم، راورتی کذا

[(۸)] مط: کوچ

[(۹)] مط: پیوست

[(۱۰)] مط: گشت

[(۱۱)] مط: کیتهل

[(۱۲)] در یکی از نسخ مأخذ مط: فره جاق. راورتی گوید که این نام در یک نسخه قدیم تر (قره قماج) هم آمده، ولی متن مط و

راورتی و اصل قره چماق است

[(۱۳)] اصل:

الوخانی

[(۱۴)] مط: حسام الدین قتلغ

[(۱۵)] اصل: خلافت

[(۱۶)] مط: آن

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۶۸

[(۱)] بطرفی نامزد گردد [(۲)] ما جمله (به) بندگی درگاه پیوندیم، و سر خدمت بر خط امتثال اوامر اعلی (به) نهیم.

چون روایات اعلی از طرف هانسی بطرف جیند [(۳)] حرکت فرمود، روز شنبه بیست و دوم شوال سنه اثنی و خمسین و ستمائۀ، عماد الدین ریحان ازو کلید ری [(۴)] معزول شد، و الحمد لله علی ذلک و سائر نعمائۀ، ایالت بداون حواله او شد، و عز الدین بلبن نایب امیر حاجب بطرف لشکر گاه الغ خان رفت. روز (سه) شنبه سیوم ماه ذی القعدۀ ملک بت خان [(۵)] ایبک خطائی علیه الرحمه به لشکر گاه [اعلی] رسید، بجهت اتمام [مصالح] صلح، و اینجا حدیث عجب [(۶)] است که این داعی بران حال مطلع بود و آن آنست: که عماد الدین ریحان با جماعت اتراک (که) اندک مایه مخالفت الغ خان معظم در مزاج ایشان مرکب بود، تدبیر کردند، که بت خان [(۵)] ایبک خطائی را چون بدر سرای اعلی آید، در [(۷)] دهلیز سراپرده بزیر تیغ آرند، تا چون آن خبر بلشکر گاه الغ خانی رسد ایشان عز الدین بلبن را بزیر تیغ آرند و این صلح پیوسته نگردد، (تا) عماد الدین ریحان بسلامت بماند، و الغ خان را بحضرت آمدن میسر نگردد [(۸)] چون این مزاج ملک قطب الدین حسن را معلوم شد، الغ (خان) خاص حاجب شرف الملک رشید الدین (حنفی) را [به] نزدیک ملک بت خان [(۵)] ایبک خطائی فرستاد، که صواب آنست: که بامداد بموضع خود ساکن باشد، و بدر سراپرده [(۹)] اعلی نرود (چون بنا) بدین [(۱۰)] اعلام بت خان از در سرای رفتن توقیف کرد [(۱۱)] تدبیر [ملک] عماد الدین ریحان بآن [(۱۲)] ترکان مخالف راست نیامد، و اکابر را از ان حال علم حاصل شد [ضرورت] عماد الدین را بحکم فرمان اعلی از لشکر گاه بطرف بداون روان کردند، روز سه شنبه هفتم ماه ذی القعدۀ سلطان السلاطین و ملوک در گاه اعلی، برای اصلاح جانین داعی دولت منهاج سراج را فرمان داد، تا جمله را عهد [و بیعت] داده آمد، (و دیگر) روز چهارشنبه الغ خان معظم با دیگر ملوک بخدمت در گاه اعلی پیوستند، و دست بوس حاصل کردند، و الحمد لله علی ذلک.

[(۱)] مط: تخت اعلی

[(۲)] مط: شود

[(۳)] اصل: جند

[(۴)] مط: از و کالت معزول

[(۵)] مط:

بنخان. راورتی و اصل مانند متن

[(۶)] مط: عجب

[(۷)] مط: بدهللیز

[(۸)] مط:

نشود

[(۹)] اصل: سرای برده

[(۱۰)] مط: برین

[(۱۱)] مط: در سرای نشستن توقف

[(۱۲)] مط: با آن

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۶۹

و روایات اعلی مراجعت کرده، و الغ خان معظم در موافقت رکاب همایون، روز چهارشنبه نهم ذی الحجه بحضرت دهلی باز آمد (ند) و از فنون الطاف ربانی آن بود، که در ان مدت از آسمان باران رحمت نیامده بود، ببرکت قدم الغ خان در رحمت (ربانی) گشاده شد [(۱)] و بارانیکه سبب حیات نبات و نامیات (و) خلق و حیوانات بود بر زمین آمد، و جمله خلق [(۲)] مقدم مبارک او را

بر جهانیان به فال [(۳)] گرفتند، و بوصول موکب همایون او همگنان شاد (مان) و مستبشر شدند، [(۴)] و حق تعالی را بدان موهبت جسیم شکر گفتند. چون [سال] سنه ثلث و خمسین [(۵)] درآمد، بواسطه حادثه‌یی که در حرم سلطنت ظاهر شد و هیچ یک را بر ان سر اطلاع نه بود، روز چهارشنبه هفتم ماه محرم سنه ثلاث و خمسین قتلغ خان را ایالت او ده فرمود (ند) و بدان [(۶)] طرف روان شد، و درین وقت اقطاع بهرایج بعماد الدین ریحان رجوع شده بود. [(۷)] و چون دولت الغ خان [(۸)] معظم شعله انوار، باظهار رسانید، و باغ رضا [(۹)] نصارت گرفت، و مفتاح فضل ربابی درهای بسته [(۱۰)] گوشه ماندگان را برکشاد [(۱۱)] یکی از ان جمله داعی دولت [خواه] سلطانی و (دولتخواه جلادت) الغ خان [(۱۲)] منهاج سراج جوزجانی [(۱۳)] بود، که بدست طعن خصمان و تعدی ظلم خسیسان [(۱۴)] در زاویه عزل و محن و گوشه شدت و شماتت مانده (بود) [به] تربیت و عاطفت الغ خانی [(۱۵)] که به رای اعلی اعلاه الله عرضه داشت تا روز یکشنبه هفتم ماه ربیع الاول سنه ثلاث و خمسین و ستمائیه، کرت سیوم قضاء ممالک و مسند حکومت بدین [(۱۶)] داعی مخلص دعاء و ناشر ثنا مفوض گشت، و عنایت ان الذی فرض علیک القرآن لرادک الی معاد [(۱۷)] در حق این ضعیف ظاهر شد، ملک تعالی سلطنت ناصری و مکنت الغ خانی را تا غایت دوران آسمانی در جهانبنایی باقی و (پاینده) دارد بمحمد و آله [اجمعین] چون قتلغ خان به اوده متوجه گشت، مدتی برآمد، حوادث ایام

[(۱)] مط: بکشاد

[(۲)] مط: و خلق جمله

[(۳)] اصل: تفاؤل

[(۴)] مط: گشتند

[(۵)] اصل: خمس و ثلثین.

[(۶)] مط: بران،

[(۷)] مط: در ان وقت ایالت بهرایج مفوض به عماد الدین ریحان شده بود

[(۸)] اصل: الوخان

[(۹)] مط: با [؟]

[(۱۰)] مط: سینه

[(۱۱)] مط: بکشاد،

[(۱۲)] اصل: الوخان

[(۱۳)] اصل: جورجانی،

[(۱۴)] مط: دشمنان،

[(۱۵)] اصل: الوخانی،

[(۱۶)] مط: یرین

[(۱۷)] قرآن، القصص ۵

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۷۰

باعث آن شد، که مخالفتی ظاهر گردد و از حضرت چند کت فرمانها نافذ گشت، در ان باب اهمالی رفت، و عماد الدین ریحان در اشتغال [(۱)] نوایرفتن [(۲)] جد می نمود، تا مگر بمکر و حیل [(۳)] آفتاب دولت الغ خانی بکاه گل تدبیر فاسد خود اندایش [(۴)] کند، و ماه رایت [(۵)] عزت خاقانی را بداغ [(۶)] تلبیس خود در طی آرد [(۷)] فاما عنایت الازلیه. کفایه الابدیه دافع [(۸)]

آن شر می‌بود، تا ملک تاج‌الدین سنجر ماه پیشانی دام اقباله که در قید و حبس ملک قتلغ خان مانده بود، و از حضرت ایالت بهرایج حواله او شده [(۹)] و بدین سبب در بند افتاده بود، بحیل مردانه خود را از او ده و [از] دست متعدیان خلاص داد و در کشتی از آب سرو [(۱۰)] عبره کرد، و باندک سوار (ی) بطرف بهرایج رفت.

[و] تقدیر آفریدگار چنان بود، که دولت ترکان قاهر طالع شد و منصب هندوان، به تحت الثرای مقهوری فرو رفت، و عماد‌الدین ریحان از پیش منهزم گشت و اسیر شد، و آفتاب حیات او بغروب ممات فرو شد و [به] سبب فوت او کار قتلغ خان فتور پذیرفت، و حادثه آن [(۱۱)] در بهرایج در رجب سنه ثلاث و خمسین و ستمائیه بود، چون آن فتنه در هندوستان قایم شد، و بعضی از امراء سر از ربقه [خدمت] درگاه اعلی بکشیدند، بضرورت دفع آن فتنه و تسکین (دولت) قاهره ناصری رایات اعلی روز پنجشنبه سلخ ماه شوال سنه ثلاث و خمسین [و ستمائیه] بر عزیمت هندوستان از حضرت [دهلی] حرکت فرمود.

چون به تلیت [(۱۲)] سرادق اعلی نصب شد، لشکر سوالک را که اقطاع [(۱۳)] الغ خان [(۱۴)] معظم بود، بسبب مصالح استعداد لشکری توقف افتاد [(۱۵)] ملک الغ خان [(۱۴)] معظم و خاقان اعلی خلد (ت) دولته [(۱۶)] از مقام تلیت بطرف هانسی نهضت فرمود، روز یکشنبه هفدهم ماه ذی القعدة

[(۱)] مط: اشتغال

[(۲)] اصل: رفتن،

[(۳)] اصل: بجبال حیل -

[(۴)] مط: اندیش، ولی همان اندایش که حاصل مصدر اندودن است صواب است

[(۵)] مط: و مهتاب عزت

[(۶)] مط:

بزرع

[(۷)] مط: آورد

[(۸)] اصل: دفع

[(۹)] مط: بدو مفوض گشته و بدین

[(۱۰)] در یکی از نسخ مأخذ مط: سر، راورتی می‌نویسد، که سرو به سر جو هم تبدیل شده، و بهرایج بر کنار غربی آن واقع است

[(۱۱)] مط: او

[(۱۲)] اصل: تلیت، ولی تلیت یا تلیهت در سیزده میلی جنوب شرقی دهلی است

[(۱۳)] مط: اقطاعات

[(۱۴)] اصل، الوخانی،

[(۱۵)] مط: توقفی افتاده بود

[(۱۶)] مط: سلطنته،

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۷۱

سنه ثلاث و خمسین [و ستمائیه] چون بخره هانسی رسید، بر سبیل تعجیل هر چه تمامتر فرمان داد، تا جمله لشکرهائ سوالک بر هانسی و سرستی و جیند و برواله [(۱)] و اطراف آن بلاد، در مدت چهار (ده) [(۲)] روز جمع شدند، باستعداد و آلت و عدت و اهبت [(۳)] تمام. گوئی کوه آهن در وقت سکون و دریاء پرجوش به هنگام حرکت بود (ند) سیوم ذی الحجه بحضرت دهلی

وصولش بود [(۴)] و هژده روز در حضرت بجهت زیادت استعداد و جمع فرمودن [با] لشکر میوات کوهپایه مقام فرموده، نوزدهم ماه ذی الحجه با لشکر و سلاح آراسته، و صفهای مبارزت پیراسته [(۵)] متوجه لشکر (گاه) اعلی شد، در ماه محرم باطراف او ده رسیدند، قتلغ خان و امرائی که متابع او بودند، اگر چه همه بندگان درگاه اعلی بودند اما چون به سبب [حوادث] و موانع ضروری ایام، غباری بر چهره دولت ایشان نشسته بود، از او ده بر [لب] آب سرو [(۶)] عبره کردند، و از پیش رایات اعلی عطف نمودند، به حکم فرمان اعلی، در ماه محرم سنه اربع و خمسین [و ستمائۀ] الغ خان [(۷)] معظم با لشکر [هائ] بسیار ایشان را تعاقب نمود، چون تفرقه بر ایشان راه یافت، و جنگل‌های هندوستان گشن [(۸)] و مضایق لورها [(۹)] و التفات اشجار بسیار [(۱۰)] الغ خان معظم ایشان را درنیافت، و تا نزدیک بتهی کور [(۱۱)] و سرحد‌های

[(۱)] اصل: جندیرواله، ولی در مط و راورتی مانند متن و همین هم صحیح است، چه جیند پیشتر مذکور افتاد، اما بر واله بقرار ضبط آئین اکبری (ج ۲ ص ۲۸) در سر کار حصار فیروزه صوبه دهلی در قطار هانسی و غیره واقع بود، که بقول راورتی در اتلس هند بطول ۷۵ درجه و ۵۹ دقیقه و عرض ۲۹ درجه و ۲۲ دقیقه افتاده و فاصله آن از حصار فیروزه ۱۹ میلست بطرف شمال.

[(۲)] راورتی: ۱۴

[(۳)] اهبت: بضم اول بمعنی عدت و تباری سفر است (المنجد) در نسخه اصل رهبت نوشته شده که در این جا معنی آن موافق نمی‌افتد

[(۴)] مط: بحضرت دهلی وصولش بود سیوم ذی الحجه و هژده روز

[(۵)] مط: وصفها بمبارزان پیراسته،

[(۶)] اصل: سرود که شرح آن گذشت

[(۷)] اصل: الوخان

[(۸)] مط: در متن گشتن، در حاشیه: کستن، تسکین و سکن ولی همه این ضبطها غلط و گشن اصل بمعنی انبوه و غلو صحیح است

[(۹)] مط: بورها- ولی لورها صحیح است که شرح آن در حواشی گذشته گذشت

[(۱۰)] اصل و اشعاب اشجارها بسیار. مط: و التفات اشجار بسیار، که ازین دو گونه ضبط، اصح آن (التفات اشجار بسیار) برآورده شد.

[(۱۱)] کذا فی الاصل، مط: بشن پور، راورتی:

بدی کوت، که در نسخ خطی وی بصورت مختلف: بتی کور، نهی کور، یتی کهور، پتی کور، بسی کور، سهی کور، ضبط شده که با وسایل موجوده صحت یکی از این صور معلوم هم نشده

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۷۲

ترهت بکشید، و جمله آن مواسات و رانگان [را] نهب فرمود، و با غنایم بسیار، بخدمت درگاه اعلی باز آمد، سالما و غانما. و چون از او ده الغ خان معظم با لشکر (ها) از آب سرو عبره کرد، رایات اعلی بجانب حضرت مراجعت فرمود، چون از تعاقب آن امرا روی بدرگاه اعلی آورد [(۱)] خدمت سرایرده سلطنت را بحد کسمندی [(۲)] دریافت (روز سه) شنبه شانزدهم [ماه] ربیع الاخر [(۳)] سنه اربعین و خمسین و ستمائۀ [بر لب آب گنگ عبره کردند، روز سه شنبه بیست و چهارم [(۴)] ماه ربیع الاخر سنه اربع] بدار الملک جلال رسیدند [(۵)] چون قتلغ خان [سلطه الله] در هندوستان مجال مقام نیافت، در میان مواس [(۶)] بطرف سنتور آمد و در آن جبال تحصن [(۷)] ساخت، و همگنان او را خدمت می کردند، که ملکی بس بزرگ بود، و از [(۸)] اکابر بندگان حضرت و ملوک ترک بود، و بر همگنان حقوق ثابت داشت، هر کجا که میرسید بجهت حقوق ما تقدم او و نظر بعواقب امور او [را] عزیز

داشت می‌نمودند، چون بجمال سنتور تحصن داشت [(۹)] رانه‌ریبال هندو [(۱۰)] که در میان هندوان مهتری داشت و عادت آن جماعت محافظت ملتجیان بودی، او را خدمت کرد [ند] چون (آن) خبر بسمع اعلی رسید رایات اعلی در اوایل ربیع الاول سنه خمس و خمسین و ستمائۀ، بر عزیمت سنتور نهضت فرمود، الغ‌خان [(۱۱)] معظم با حشمه‌ها خاص و ملوک حضرت، در ان جبال جد و جهد وافر نمود، و غزوها بسنت واجب داشت، و در مضایق جبال و شعاب راسیات در [(۱۲)] شخه‌ها کوه (آن) دستبرد نمود، که چشم عقل [در ان] حیران

[(۱)] مط: نهاد

[(۲)] اصل: کمندی، ولی کسمندی صحیح است و شهر کیست در ضلع لکنهو در پنج میلی شمال شرقی ملیح آباد، که دارای مساجد قدیم و مقبره‌ای بنام گنج شهیدان است و گویند که در جنگها با هنود کشته شده‌اند (هودیوالا ۲ / ۷۴۱)

[(۳)] مط: ربیع الاول، که در یکی از نسخ الاخر هم آمده، راورتی نیز ۱۶ ربیع الاول آورده

[(۴)] راورتی: چهارم ماه ربیع الاخر

[(۵)] مط: وصول بود

[(۶)] مط: مضاف

[(۷)] مط: تحصین

[(۸)] اصل: بود او را اکابر بندگان

[(۹)] مط: کرد

[(۱۰)] کذا فی الاصل، مط: رانه دیبال هندی، راورتی: رانه‌رینال یا ریئاله، وی گوید: که در یک نسخه ریبال، و در دیگر نسخه‌ها دیبال و در برخی هم ریبال آمده، که نام هندیست و صورت آخر آن صحیح است

[(۱۱)] اصل: الوخان

[(۱۲)] مط: بر

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۷۳

ماند، تا بحصار (و خطه) سلمور برفت، که متصرف این [(۱)] رای بزرگست، و جمله رانگان اطراف او را بزرگ داشت [و] خدمت کنند [(۲)] (و) او از پیش لشکر الغ‌خانی فرار کرد، و بازارگاه شهر سلمور تمام بدست لشکر اسلام نهب شد، و بندگان الغ‌خان بران موضع که هرگز لشکر اسلام در هیچ عهدی بدان موضع نه رسیده بودند استیلا یافتند [(۳)] و به فیض (و) فضل آفریدگار جل و علی (و) تایید نصرت ربانی با غنایم بسیار بحضرت (اعلی و) دار الملک جلال در ظل [رایات] همایون سلطنت بیست و پنجم ماه ربیع الاخر سنه خمس و خمسین و ستمائۀ وصول یافت [(۴)] [و] چون رایات اعلی بحضرت باز آمد، ملک قتلغ‌خان از کوه سنتور [(۵)] بیرون آمد، و ملک [بلبن از ولایت سند بحوالی آب بیا آمده بود، هر دو ملک بزرگ قتلغ‌خان و] کشلو‌خان بلبن بهم پیوستند، و روی بطرف سامانه و کهرام نهادند، و بولایت تعلق کردن گرفت.

و چون خبر (آن) جمعیت و جرأت بسمع اعلی رسید ملک الغ‌خان معظم خلدت ملکه [(۶)] و ملک کشلی خان [امیر صاحب] را با ملوک حضرت و حشمه‌ها نامزد دفع آن فتنه فرمودند، روز پنجشنبه پانزدهم ماه جمادی الاولی سنه خمس و خمسین و ستمائۀ، الغ‌خان معظم از دهلی حرکت فرمود، و بر سیبل تعجیل، تا در حدود کیتهل براند [و ملک بلبن] و ملک قتلغ‌خان در ان اطراف بودند چون بهم نزدیک شدند، همه برادران و همه [(۷)] یاران یک دیگر دو حشم از یک دولت، دو فوج از یک حضرت، دو لشکر از یک خانه، دو جوف از یک بطانه [(۸)] هرگز حال ازین بو العجب تر نتواند بود، همه با هم از یک کیسه و هم‌نمک بر

یک کاسه، شیطان ملعون، در میان ایشان چنین تفرقه ظاهر کرد، جماعت دیو مردم، برای غرض نفسانی و ترهات [(۹)] شیطانی [مخالفت] در میان می‌انداختند، و علم فتنه می‌افراختند، و از برای رونق کار خود میان [آن] برادران [یگانه] کار [ی] دیگر می‌ساختند.

[(۱)] مط: که بتصرف آن

[(۲)] مط: کند،

[(۳)] مط: نهب شد بر مواضعی استیلا یافتند بندگان الغ‌خانی که هرگز لشکر اسلام در هیچ عهدی بر آن نرسیده بود و به فیض

[(۴)] مط: بود

[(۵)] کذا فی الاصل و راورتنی، مط، کوه سلمور

[(۶)] مط: سلطنته،

[(۷)] مط: و جمله

[(۸)] اصل: دو جوق از یک سلطانه. ولی بطانه متن بمعنی آستر است (قصاب)

[(۹)] مط: نزغات

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۷۴

الغ‌خان [(۱)] معظم بحکم تدبیر صائب [(۲)] [خود] حشم خاص را با [حشم] ملک شیرخان، که برادر و پسر عم او بود، از حشم قلب سلطانی جدا می‌کرد [(۳)] و ملک کشلی خان امیر حاجب را که برادر صلیبی او بود، با ملوک در گاه حشم قلب و پیلان جدا می‌کرد [(۳)] چنانچه دو صف لشکر، و دو سماطین شگرف می‌نمود، و هر دو لشکر در حوالی سامانه و کیتهل به نزدیک هم [دیگر] رسیده و همگنان منتظر مصاف شده [(۴)] که بو الفضولان [(۵)] دستار بند، از حضرت دهلی بخدمت ملک بلبن، و (ملک) قتلغ خان مکتوبات در قلم آوردند، و استدعا نمودند، که دروازه‌ها [ی شهر] بدست ماست، شما را بطرف شهر باید آمد، که شهر از حشم خالی است [(۶)] و شما بندگان در گاه اعلی، و بیگانگی در میان نی، چون بجانب شهر [(۷)] آمده شود، و بخدمت تخت سلطان [(۸)] اعلی (پیوسته آید، الغ‌خان) با آن لشکر [(۹)] بیرون بماند، و کارها بمراد [ما] گردد، [و] آنچه عرض (داشت) [است] جمله تیسر پذیرد، و بحصول پیوندد، و جماعتی از مخلصان حضرت سلطانی و هواخواهان [(۱۰)] (خدمت) الغ‌خانی [(۱۱)] را این اندیشه مخالفت چون معلوم شد، بر سبیل تعجیل بخدمت الغ‌خان عرضه داشت در قلم آوردند، و از حضرت الغ‌خانی عرضه داشت، بحضرت تخت رسید، تا مخالفان را از شهر اخراج کند، و تمامت آن قصه [(۱۲)] در میان [ذکر] دولت سلطانی ناصری (اعلاه الله شانه) بتقریر پیوسته است.

و کیفیت آنکه، آن نامها چه کسان در قلم آوردند، حق تعالی، از ایشان در گذراند و از نفاقشان توبه دهد [(۱۳)] و در اثنای این حالت که هر دو لشکر بهم رسیدند [(۱۴)] شخصی فلان نام که او را پسر فلان گفتندی، از طرف ملک بلبن کشلوخان به جاسوسی بیامد، و خود را چنان نمود، که بخدمت [الغ‌خانی] آمده است، و از طرف ملوک و امرائی که در [ضد] خدمت ملک بلبن بودند، تقریر کرد [(۱۵)] که همگنان خدمت الغ‌خان را خواهانند، و اگر خط امان و دست راستی و عهدی بود، و مرا که بخدمت

[(۱)] اصل: الوخان

[(۲)] مط: صواب

[(۳)] مط: میفرمود

[۴] مط: شدند

[۵] اصل: بو الفضول آن

[۶] مط:

خالی است از حشم

[۷] مط: چون بدین جانب آمده شود،

[۸] مط: سلطنت

[۹] مط: حشم

[۱۰] اصل:

هواخواه

[۱۱] اصل: الوخانی

[۱۲] مط: این قصه

[۱۳] مط: دهاد

[۱۴] مط: پشم نزدیک شده است

[۱۵] این کلمه را در اصل کرم خورده،

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۷۵

آمده‌ام، نانی و اقطاعی معین شود، جمله ملوک و امراء [ملک] بلبن را بخدمت آرم، در سلک دیگر بندگان منسلک [۱] گردانم. از حضرت الغ‌خانی چون مزاج آن شخص در سر معلوم شده بود، فرمان داد: تا جمله لشکر (ها) را بروی عرض کردند [۲] چنانچه تمامت لشکر [۳] را با آلت و عدت و استعداد و پیلان، با برگستوان، در نظر آورد، پس مکتوبی بوجه سر در قلم فرمان آمد، به نزدیک امرا و ملوک ملک بلبن، که مکتوبات شما در نظر آمد (و) آنچه مقصود بود به وقوف پیوست، شک نیست، [که] اگر چه مطاوعت بخدمت پیوسته شود، جمله را اقطاع و نان فراخور هر یک بلکه زیادت از آن فرموده آید، و اگر چه بر خلاف آن باشد، هم درین دو روز جهانیان را معلوم و مبرهن گردد که کار [های] هر یک بزخم تیغ آبدار و سنان آتش بار بکجا رسد [۴] و سرگردان به بند کمند مقدرت [۵] بسته، بپای علم و رایات اعلی چگونه آرند؟

چون [آن] مکتوبات [۶] برین وجه، شهد با سم، و نیش با نوش و لطف و عنف مختلط در قلم آمد، و آن شخص بازگشت و بخدمت ملک بلبن عصمه الله، بازگفت و مکتوبات باز نمود [۷] عاقلان را مزاج معلوم باشد [۸] که حال مخالفت میان امراء و ملوک بکجا رسد [۹] درین میان مکتوبات شهر برسید و ملک بلبن با ملک قتلغ‌خان روی بحضرت نهادند، و بی‌مراد مراجعت نمودند، بعد از دو روز عزیمت ایشان الغ‌خان [۱۰] معظم را روشن گشت [۱۱] منقسم خاطر شد [۱۲] تا حال (به) حضرت و تخت سلطنت چگونه باشد؟ تا از شهر بعد از ظهور آن [۱۳] حال عجب، مکتوبی [۱۴] بخدمت الغ‌خان [۱۰] رسید که سالم و غانم در عصمت آفریدگار، و حفظ و حیاطت [۱۵] ربانی روز دوشنبه دهم ماه جمادی الاخری [۱۶] سنه خمس و خمسین

[۱] مط: مرتب،

[۲] مط: عرضه دارند

[۳] مط: تمام حشمها را با

[۴] مط: یک جا رسد

[(۵)] مط: به بند کمند تقدیر

[(۶)] اصل: مکتوب

[(۷)] اصل: بلبن پیوست عصمه الله و ملوک آنچه گفتند باز نمود

[(۸)] مط: شد

[(۹)] مط: و ملوک مامور یکجا رسد.

[(۱۰)] اصل: الوخان

[(۱۱)] مط: معظم را معلوم شد،

[(۱۲)] مط: گشت،

[(۱۳)] مط: این.

[(۱۴)] مط: مکتوبات

[(۱۵)] حیاطت، بمعنی حفظ و نگهداری است (المنجد)

[(۱۶)] اصل: جمادی الاول، راورتی: دوشنبه ۱۰ جمادی الاخری ۶۵۳ هـ چون بتاریخ ۱۵ جمادی الاولی (۶۵۵ هـ) طوری که در متن سابق گذشت، الغ خان از دهلی حرکت کرده بود بنابراین در این جا باید جمادی الاخری سال (۶۵۵ هـ) باشد، و (۶۵۳) راورتی سهو صریح است.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۷۶

و ستمائیه، بحضرت رسید، مدت هفت ماه موکب اعلی، در شهر بود، و [(۱)] در اوایل ذی الحجه سنه (خمس) و خمسین لشکر کفار مغل بطرف زمین سند برسید، و سر آن ملاعین ساری نوئین [(۲)] بود، و ملک بلبن چون شحنة آن جماعت آورده بود بضرورت نزدیک ایشان رفت، و لشکرها حصار ملتان فرود گرفتند [(۳)] چون آن خبر بحضرت اعلی رسید، خاقان معظم الغ خان اعظم [بر] رای اعلی عرضه [(۴)] داشت کرد، که صواب آن باشد، که رایات همایون [سلطنت] حفت بالنصر و الظفر، از حضرت اعلی حرکت کند، سال سنه ست و خمسین و ستمائیه نو شده بود، و رایات اعلی، دوم روز [ماه] محرم سنه ست، بطالع سعد بیرون رفت، و در ظاهر دهلی سرپرده جلال نصب شد و در حال به استصواب الغ خان معظم [(۵)] باطراف ممالک (و) [بجانب] اکابر ملوک و خانان ولایات و سرحدات فرمان اصدار یافت، تا جمله باستعداد تمام روی بخدمت در گاه [جهان پناه] نهند و روز عاشورا در سرپرده سلطنت که همواره بنصرت و فیروزی نصب باد و اطناب [(۶)] دولتش به مسامیر ثبات منوط! این داعی را بحکم فرمان عقد تذکیری (بود) مقصور بر تحریر جهاد و ثواب غزوات، و جد نمودن در محافظت مراتب اسلام، و خدمت در گاه اعلی بامثال اوامر اولوا الامر (ی) زاده الله (تعالی) نفاذا.

(اول) الغ خان [(۷)] معظم با لشکر آراسته و حشم بسیار بموافقت در گاه [(۸)] همایون سلطنت بیرون آمد، و جمله ملوک موافقت نمودند، و حشمها جمع شد [ند] چون خبر این [(۹)] جمعیت به لشکر (گاه) ملاعین مغل رسید، از سرحدات که تاخته بودند، پیشتر نیامدند و جرأت نه نمودند، و صواب آن بود [(۱۰)] که مدت چهار ماه یا زیادت، در (ظاهر) شهر [ها] جمع بودند، و بهر طرف از اطراف

[(۱)] مط: تا در اوایل

[(۲)] راورتی گوید که این نام سالی نوئین هم ضبط شده که لام آن به (ر) ابدال شده است

[(۳)] کذا در اصل، در مط: و نسخ راورتی چنین است: و کنگرهای حصار ملتان فرو رفتند ولی این عبارت به تکلیف راست

می‌آید، و اگر رای رفتند را مضموم بخوانیم - باید یغما و چپاول مغول را افاده کند، ولی عبارت متن که از اصل منقول افتاده، پاکیزه و واضح الدلاله است.

[۴] مط: عرضداشت کرد

[۵] مط: اعظم،

[۶] اطناب: جمع طناب بضم تین است، که ریسمان درازی باشد برای بستن سرادق خانه (المنجد)

[۷] اصل: الوخان،

[۸] مط: رکاب همایون

[۹] مط: آن

[۱۰] مط: و ثواب آن نمود.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۷۷

(غزو مواسات) سوار می‌تاخت [۱] تا چون خبر مراجعت ملاعین [به] رسید، (و دل از فتنه آن جماعت فارغ گشت) جماعت [۲] منهیان بسمع اشرف الغخانی [۳] رسانیدند، که مگر ارسلان خان سنجر از اوده، و قلیج [۴] خان مسعودخانی (بسبب آنچه در آمدن به لشکرگاه اعلی) توقیفی کرده بودند [۵] هراس خورده‌اند، و اندیشه تمردی در مزاج ایشان می‌گردد، و الغ خان [۶] (معظم) بخدمت درگاه [۷] اعلی، عرضه داشت که پیش از آنچه آن جماعت پر و بالی گیرند و در هوای تمرد، بواسطه خوف خود پرواز [ی] کنند صواب آن باشد که فرصت داده نشود و آن نایره را بزودی اطفافرموده آید.

بحکم رای صواب [۸] الغخانی اگر چه هنگام گرما بود، و لشکر اسلام بواسطه آمدن ملاعین و محافظت سرحدات زحمت دیده بود [ند] فاما چون مصلحت در حرکت بود، رایات اعلی بطرف هندوستان روز شنبه ششم ماه جمادی الاخری سنه ست و خمسین و ستمائیه، نهضت فرمود، و کوچ بر کوچ تا حد کره و مانکیور برفت، الغ خان معظم در مالش فسده هندوان، و تعریک رانگان چندان جهد نمود [۹] که در وهم نیاید، چون در ان دیار [۱۰] رسید، ارسلان خان و قلیج خان تفرقه شدند، بضرورت خیل و اتباع [۱۱] را (در) میان مواسات فرستادند، و معتمدان بخدمت الغ خان معظم ارسال کردند تا در پیش تخت (اعلی) عرضه داشت ضرورت تفرقه ایشان باز نماید، و التماس کند، تا رایت [۱۲] اعلی بحضرت مراجعت فرماید، بران قرار: که چون بحضرت جلال رایات سلطنت را وصول باشد، ارسلان خان، و قلیج خان، هر دو بخدمت درگاه جهان پناه پیوندند [۱۳] (و) الغ خان معظم، چون آن [۱۴] عرضه داشت بکرد، رایات اعلی

[۱] مط: میرفت

[۲] مط: جماعتی

[۳] اصل: الوخانی

[۴] مط: قتلغ خان که در بعضی نسخ خطی قلیج خان و قلیج خان هم آمده، راورتی هم هر دو صورت را ضبط کرده و گوید: که در یک نسخه باستانی تر، قتلغ خان مسعود چانی هم آمده، که پسر ملک علاء الدین جانی شهزاده ترکستان است، و همان قتلغ خان نیست، که مادر سلطان ناصر الدین در حباله‌اش بود،

[۵] مط: توقیفی کرده‌اند، هراس خوردند

[۶] اصل: الوخان

[۷] مط: یارگاه

[۸] مط: صایب

[۹] مط: جد فرمود

[۱۰] مط:

بدان دیار

[۱۱] مط: اتباعی را

[۱۲] مط: رایات،

[۱۳] مط: پیوند

[۱۴] این

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۷۸

بحضرت بازگشت، دوشنبه دوم ماه رمضان سنه ست، بدار الملک جلال وصول بود، بیست و هفتم شوال سنه ست و خمسین و ستمائیه، ارسلان خان و قلیج خان بخدمت درگاه پیوستند، با [۱] چندان مخالفت و تفرقه ولایات، که از ایشان در وجود آمده، الغ خان معظم تربیت و نواخت و اهتمام، و حسن عهد و تیمار داشت، در باب ایشان چندان مبذول داشت از غایت کرم و نهایت حلم و تربیت ملکانه، و عنایت خسروانه که بنان و بیان از تحریر و تقریر آن عاجز آید، حق تعالی او را در عصمت خود باقی دارد بمحمد و آله [۲] [و بعد] از مدت دو ماه ملک [۳] لکهنوتی به قلیج خان [۴] و بلاد کره به ارسلان خان بحسن تربیت الغ خان معظم حواله شد، چون سال سنه سبع و خمسین و ستمائیه نو شد، رایات اعلی سیزدهم ماه محرم سنه سبع، از حضرت نهضت فرمود، و سراپرده جلال در ظاهر دهلی نصب شد، الغ خان اعظم خلدت دولته در حق شیرخان که پسر عم او بود، تربیت واجب داشت، و پیش مسند اعلی عرضه داشت کرد، تا تمامت ولایت بهیانه [۵] و کول و جلیسر [۶] و محروسه کالیور حواله او شد [و] آن تفویض یکشنبه و بیست و یکم ماه صفر سنه سبع و خمسین و ستمائیه بود، چون آن سال [۷] بواسطه آنچه [۸] دل‌نگرانی بحمد الله (که) نبود، رایات اعلی را زیادت نهضت نشد.

روز چهارشنبه چهارم ماه جمادی الاخری سنه سبع و خمسین و ستمائیه از بلاد لکهنوتی خزانه و مال و ظرایف بسیار، با دو زنجیر پیل بدرگاه جلال رسید، الغ خان [۹] معظم در ان باب [بحکم] حسن اهتمام (و) تربیت فرمود، و مقطع لکهنوتی عزیز الدین بلبن یوزبکی [۱۰] را که فرستنده آن مال و پیل بود، از حضرت اعلی مثال اقطاع دادند، و آن بلاد بر وی مقرر داشت [۱۱] و بجهت او تشریفات ارسال کرد.

چون سال سنه ثمان و خمسین و ستمائیه نو شد، و ماه صفر در آمد، الغ خان معظم را عزیمت نهب کوهپایه اطراف حضرت مصمم گشت،

[۱] اصل: تا

[۲] مط: بمحمد صلی الله علیه و آله و سلم اجمعین

[۳] مط: ممالک

[۴] مط: در متن قتلغ خان، در حاشیه بحواله نسخ خطی: قلیج خان یا قلیج خان

[۵] اصل: بهتانه

[۶] اصل: جتیسر،

[۷] مط: و باقی آن سال،

[۸] مط: آنکه

[۹] اصل: الوخان

[۱۰] مط: اوزبکی که در بعضی نسخ خطی اوربکی و لوزنکی هم آمده

[۱۱] مط: داشتند

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۷۹

که درین کوه پایه جماعت فسده بودند، که مدام قطع طریق و نهب اموال مسلمانان، و تفرقه رعایا [ذمی] و تاراج دیه‌ها حوالی هریانه و سواک و بهیانه از لوازم فساد ایشان بود، و پیش ازین تاریخ سه سال گلهای شتر از جمله خدم (و) مخصوصان درگاه الغ خانی عز نصرهم از حوالی ولایت هانسی برده بودند، و سر [آن] مفسدان، شخصی ملکا [۱] نام هندوئی متمریدی (بود) گبری چون دیو سینه‌نده [۲] و عفريت مار زده [۳] گلهای شتر (و نفرها) برده بودند، و درین میان جمله کوهپایه تا حوالی رن تنهور [۴] در میان هندوان تفرقه کردند [۵] (و) در چنان وقتی که آن تفرقه کردند، و آن نفرها شتر [ان] بردند هنگام لشکر (ی) بود، و اهل لشکر و مبارزان حشم الغ خان [۶] معظم، به نقل ائصال لشکری محتاج (بودند) چون آن مفسد این حرکت بکرد [۷] بر دل مبارک الغ خان معظم، و سائر ملوک و امرا و مبارزان حشم (اسلام) نصرهم الله حمل تمام آمد، فاما تدارک آن فساد، بواسطه دل‌نگرانی و دفع لشکر مغل که بسرحد بلاد اسلام، چنانچه ولایت سند و لوهور، و طرف آب بیا (می) تاختند، ممکن نبود، تا در [ین] وقت رسل خراسان از طرف عراق از هلاؤ [۸] مغل که پسر تولى [۹] (بن) چنگیزخان بود، نزدیک حضرت رسیدند [۱۰] فرمان شد، تا آن جماعت رسل را در منزل باروته [۱۱] و حوالی آن توفیق فرمودند و الغ خان معظم با ملوک دیگر و حشماى حضرت، لشکرهای و ملوک ناگاه عزیمت کوهپایه کرد.

[۱] در یکی از نسخ مط: ملک

[۲] از مصدر ستهیدن بمعنی نافرمان و ستیزنده و سرکش و فریاد زنده است (برهان)

[۳] کذا فی الاصل، مط: و عفريت مار، آن گلهای

[۴] مط: رنتپور،

[۵] مط: کرده

[۶] اصل: الوخان

[۷] مط: آن متمردان حرکت بکردند

[۸] مط: عراق نزدیک هلاکو مغل.

[۹] اصل: توشی، راورتی: هلاو بن تولى

[۱۰] مط: رسیده بودند،

[۱۱] مط: منازل ماروته راورتی: منازل باروته وی گوید: که در هشت نسخه بانضمام سه نسخه قدیم باروته آمده، و در برخی هم بارونه و در یکی بارویه آورده‌اند، و در حاشیه مط: نارویه، باروته، بارونه است، در پرکنه پرواله جائی بنام مراته، و موقع دیگری باسم ماروت براه مستقیم اچه و دهلی واقع است، که نمیتوان مقصد مؤلف در این جا باشد، بنابراین بروته یا باروته باید همین سرای باروته باشد، بدو گروهی جنوب شرقی جگدیس پور براه دهلی و سونی پت، که بیست میل طرف جنوب غربی پایتخت واقعست

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۸۰

روز دوشنبه چهارم ماه صفر سنه ثمان، رایات منصور، خود را (به) طرف کوهپایه کشید، باول کشش قریب پنجاه گروه منزل کرد، و

ناگاه بر متمردان کوهپایه یزد، هر چه بر شخها و کوهها و مضایق درهای عمیق و لورهای شگرف [(۱)] بود (ند) جمله را بدست آورد (ند) بزیر شمشیر [(۲)] اهل اسلام گذرانید (ند) و مدت بیست روز در اطراف کوهپایه بهر طرف حرکت می نمود، و مواضع سکونت و دیهای آن کوهیان بر [(۳)] سر کوهاء بلند بود، و عمارتهای ایشان همه بر شخهای سنگ، چنانچه گوئی از رفعت با ستارگان همسر، و با آسمان همعنانند، بفرمان الغ خان [(۴)] معظم تمامت [(۵)] آن موضع را که در حصانت از سد سکندر حکایت استحکام [(۶)] گفتی، گرفته و نهب [کرده] شد و خلق آن موضع که هنوز [(۷)] سراق و قطاع طریق [(۸)] بودند، جمله بزیر تیغ آمدند، و به حکم فرمان الغ خان دام نافذا، در میان لشکر و غزات آن بود: که هر که سری بیارد، یک تنگه نقره، و هر که مرد زنده بیارد، دو تنگه [نقره] از خزانه دار خاص بستاند.

انصار حق بحکم آن فرمان بهمه بلندی و مضایق لورهاء [(۹)] عمیق دررفتند، و سر و برده بدست آوردند، خصوصاً جماعت افغانان که هر یک از ایشان گوئی زنده فیلی است [با] دو غزا (و) بر کتف نهاده [(۱۰)] و یا برجی است بر باره برای هیبت بر فراز او بیرق گشاده مبلغ ایشان که در خدمت رکاب (الغ خانی) مرتب بود، بقدر سه هزار سوار و پیاده مردانه و دلیر و جانباز، که هر یک از ایشان صد هندو را در کوه و جنگل بچنگل [(۱۱)] بگرفتی، و دیو را در شب تاریک (بتگ) عاجز آوردی فی الجمله جماعت ملوک و امرا و اتراک و تاجیکان [(۱۲)] جلادتی نمودند، که بر صحایف ایام، ذکر آن مخلد ماند، و درین مدت که رایت اسلام در دار هند افراشته شده است، به هیچ وقت لشکر اسلام بدان موضع نرسیده بود، و نهب نکرده، حق تعالی الغ خان معظم را بدولت سلطان

[(۱)] مط: بر شخهای کوه و مضایق بوره‌های عمیق و دره‌های شگرف بودند، و لورهای متن اصح است که شرح آن گذشت،

[(۲)] مط: تیخ

[(۳)] اصل: و سر

[(۴)] اصل: الرخان

[(۵)] اصل: تمامت معظم آن

[(۶)] مط: احکام

[(۷)] مط: رنود

[(۸)] مط: طریقات

[(۹)] مط: بورهای

[(۱۰)] برای شرح کلمه غزا و به آخر کتاب رجوع شود (ر: ۱۸)

[(۱۱)] مط:

بچنگال

[(۱۲)] مط: و ترک تازیگان

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۸۱

سلاطین ناصر الدین و الدین، مسلم و میسر گردانید، آن هندوی متمر، که آن نفرها و شتران [(۱)] برده بود، با پسر [ان] و اتباع بدست افتاد [(۲)] و تقدیر آسمانی ایشان را در قید و اسیر (ی) بندگان الغ خان در آورد و جمله متمران [(۳)] مفسد، بقدر دو بیست و پنجاه مرد از معارف آن طایفه در زنجیر اسیر افتادند و صد و چهل و دو سر اسپ به آخر (اعلی) رسید، و شست بدره تنگه، که عدد آن سی هزار تنگه بود، از رانگان موضع جبال و رایات بستند [(۴)] و بخزانه اعلی رسانید، در مدت بیست روز چند [ین] کار

بزرگ بقوت [و] شهامت و فرماندهی الغ خان دام عالیا بر آمد، و چهارم ربیع الاول سنه ثمان و خمسین و ستمائنه، الغ خان معظم (خلدت دولته) [بدولت] به حضرت باز آمد، چتر همایون (سلطنت) و شاه جهان، چون آفتاب خسروان در سایه آن [(۵)] و جمله ملوک (حضرت) [و امرا] و صدور و اکابر و معارف [و] اهل شهر بصحراء حوض رانی [حاضر] آمد [ند] (و از باغ حوض رانی صفها کشیدند، و بر وجه استقبال و اعزاز رایات الغ خانی [(۶)] همه بقدم اخلاص بشتافتند، و سلطان السلاطین خلد الله سلطانه [(۷)] بر حوض رانی (بر) مسند اعلی [و] تخت سلطنت بار داد، الغ خان معظم با ملوک لشکر، و امرا همه تشریف الغ خانی [(۸)] پوشیده زمین بوس بارگاه اعلی دریافتند.

چنانچه گوئی از الوان اطلس و اکسون [(۹)] و البروز [(۱۰)] و شستری [(۱۱)] و علمهای زر کشیده و باولی [(۱۲)] و چرخ [(۱۳)] و بغلتاق

[(۱)] مط: که از نفرها اشتر برده بود

[(۲)] مط: آمد

[(۳)] مط: مهتران

[(۴)] مط: و رایان سنده بخزانه.

[(۵)] مط: در سایه چتر

[(۶)] اصل: آمدند و بندگان الوخانی همه بقدم،

[(۷)] مط: سلطنته

[(۸)] اصل: الوخانی

[(۹)] اکسون بر وزن افسون نوعی از دیبا سیاه (برهان)

[(۱۰)] کذا فی الاصل، در مط هم نزدیک باین شکل طبع شده که البرون هم خوانده میشود، راورتی به ابریشم ترجمه کرده و نمی دانم که اصل آن چه بوده؟ بوسایل موجوده بحل این کلمه موفق نشدم، در آئین اکبری ج ۱، س ۱۷۰ انبری نوعی از شال ابریشمی است،

[(۱۱)] شستری اگر چه این کلمه در مط (شتری) آمده ولی غلط صریح است، و راورتی که آنرا به Brocade یعنی زربفت ترجمه کرده، نیز بیجاست، چه شستری بضم اول نوعی از دیباری نفیسی بود، منسوب بشهر شستر، یا ششتر که مخفف شوستر است، در نسخه اصل ششتر بدو شین منقوط هم خوانده می شود، ولی در غیث اللغه شستری بسین مهمله دوم آمده [(۱۲)] مط:

بادلی، ولی باولی منسوب است به باول که شهری بود در هند و در آنجا جامعه ابریشمی خوب می یافتند، و آنرا باولی می گفتند (غیث، برهان)

[(۱۳)] چرخ در این جا بمعنی نوعی از جامه ابریشمی یا اطلسی است، که آن را اطلس چرمی نیز نامند. (غیث)

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۸۲

[(۱)] آن [(۲)] صحرا چون هزار گلستان شگفته شده بود، و آن جمله اکابر و ملوک و امرا و افراد پهلوانان و مبارزان لشکر پیش از آن بیک روز در منزل خود از خزانه عالی الغ خانی لازال مملوا من الاموال و الغنائم این تشریفات پوشیده بودند که همگان مظفر و منصور، و سالم و غنایم بدرگاه شتافتند و خورد [(۳)] و بزرگ دستبوس سلطانی (با هزاران نواخت و تربیت و مواعید) دریافتند، و خدای تعالی و تقدس را بران نصرت شکرها گفتند، و بعد از دو روز موکب همایون بر عزیمت غزو [(۴)] از شهر، بصحرای حوض

رانی بیرون خرامید، و فرمان شد تا پیلان کوه هیکل گردون کفل دیو دیدار باد رفتار که گوئی موکل [(۵)] اجل، و (خیلتاشان) ملک الموت بودند بجهت سیاست کفار حاضر کردند، و ترکان خونخوار مریخ کردار شمشیرهای آبدار آتش شرار، از نیام اقتدار برکشیدند، پس فرمان اعلی صادر شد، تا دست سیاست بردند، و بعضی را از مفسدان در (زیر) پای پیلان [(۶)] انداختند، و سرهای هندوان را در گلوگاه خراس [(۷)] اجل دانه سنگ [(۸)] دست و پای آن کوه پیکر [ان] ساختند، و (به) تیغ ترکان خونریز، و جلادان جان ربای [(۹)] هر دو [از آن] هندوان چهار می شدند، و بکارد کناسان [(۱۰)] که دیو از زخم ایشان هراسان بود، صد و اند مفسد را از سر تا پای پوست کشیدند، و از دست سلاخان در کاسه سر خود، شربت مرگ چشیدند.

فرمان شد: تا جمله پوستها پرکاه کردند، و بر هر دروازه شهر بیاویختند [(۱۱)] فی الجمله سیاستی رفت، که هرگز صحرای حوض رانی و صحن میدان دروازه [شهر] دهلی مثل آن سیاست یاد نداشت و گوش هیچ مستمع حکایتی مانند این [(۱۲)] هیبت نشنیده بود و اینچنین [(۱۳)] غزو

[(۱)] اصل: بغلترک، ولی بغلتاق نسخه مط بصحت نزدیکتر بنظر می آید، که نوعی از خفتان و زیور است «فرهنگ نظام» برخی از فرهنگ نویسان جامه بغلبند و کلاه و قبا هم نوشته‌اند (غیاث)

[(۲)] مط: این

[(۳)] مط: خرد

[(۴)] اصل: غزا، و از شهر

[(۵)] مط: موکب

[(۶)] مط: پیل

[(۷)] خراس: به فتحه اول نوعی از آسیا که آنرا خر یا گاو میگرداند، و جوازیکه بدان روغن کنجد و غیره کشند (غیاث)

[(۸)] مط: دانه سبک دست پای آن ولی، به تقریب و التزام خراس که پیش آمده و معنی آن نوعی از آسیاست درین عبارات باید عوض سبک سنگ صحیح باشد، بنابراین صورت متن اقرب بفهم و اولی خواهد بود

[(۹)] اصل: جابرهای

[(۱۰)] کناس مجازا بمعنی جلاد و گردن زننده است (غیاث)

[(۱۱)] مط: درآویختند

[(۱۲)] مط:

آن

[(۱۳)] مط: بود از غز و جهاد

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۸۳

[ی] و جهاد [ی] و غنیمتی [(۱)] و اجتهاد [ی] بفر [(۲)] دولت [و قوت] الغ خانی [(۳)] برآمد، [حق تعالی سلطان السلاطین، ناصر الدینا و الدین را در تخت سلطنت باقی دارد، و مسند عالی الغ خانی [(۳)] را بدوام و ثبات آراسته گرداناد] [چون کاری چنین برآمد] الغ خان [(۴)] معظم پیش مسند (رای) اعلی عرضه داشت، که رسل خراسان را صواب آن باشد، که بحضرت آورده شوند [(۵)] و دستبوس اعلی دریابند، چون فرمان شد، روز چهارشنبه هشتم ماه ربیع الاول [(۶)] سنه ثمان و خمسین [و ستمائۀ] موکب همایون بکوشک سبز حرکت فرمود، و الغ خان [(۴)] معظم را فرمان داد، تا از اطراف و حوالی حضرت اعلی، صاحب دیوان عرض ممالک قسمت مرد با سلاح کردند، بقدر دو لک پیاده تمام [با سلاح] بحضرت آمد و بقدر پنجاه هزار سوار آماده [(۷)] با

برگستوان و بیرق [(۸)] تعبیه ساختند و خلق عوام شهر و معارف و اوساط و ارذال، چندان مرد با سلاح از سوار و پیاده بیرون رفت، که از شهر نوکیلوکهری، تا [(۹)] درون شهر، که قصر مملکت [(۱۰)] بود، بیست صف مرد، پشت به پشت، چون باغ (درهم) بافته [(۱۱)] [او غریم [(۱۲)] خصم یافته] کتف بر کتف نهاده، صف ایستاده (راست) گوئی روز قیامت و محشر است، و هنگام غوغا و حساب خیر و شر. بکار دانی و شهامت و ملکداری و نیابت الغ‌خانی [(۱۳)] خلدت دولته [(۱۴)] راست کردن صفها و تعیین کردن مواضع هر یک از امراء و ملوک و اکابر و صدور، با خیل و اتباع خود، و استعداد اعلام و بیرق‌ها و پوشیدن سلاح و محافظت (و) مراتب [هر یک که الغ‌خان فرمان داد، و بخود سراسر صفها برگشت و] هر یک را بموضعی که تعیین کرده بود نصب فرمود، و آن جمعیت را چنان هیبتی [(۱۵)] ظاهر شد، که گوش

[(۱)] مط: و غنیمت

[(۲)] مط: بعز

[(۳)] اصل: الوخانی

[(۴)] اصل: الوخان

[(۵)] مط: شود

[(۶)] مط: در متن ربیع الاخر در حاشیه بحواله یک نسخه: ربیع الاول

[(۷)] مط: ماده

[(۸)] مط: بیرق و تعبیه اولی در اصل بصورتی نوشته شده که یرق هم خوانده می‌شود مخفف یراق که بمعنی اسباب و آلات و

لوازم جنگ است

[(۹)] مط: که درون

[(۱۰)] مط: سلطنت،

[(۱۱)] مط:

یافته

[(۱۲)] کذا فی الاصل، غریم بمعنی داین و خصم است (المنجد)

[(۱۳)] اصل: الوخانی،

[(۱۴)] مط: سلطنه،

[(۱۵)] مط: آن جمعیت و هیبت ظاهر شد،

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۸۴

فلک از آواز طبل و دمامه و نعره پیلان دمنده و بانگ اسپان دونده و غوغای خلق کر شد، و چشم بدخواه حسود [(۱)] کور گشت. چون رسل ترکستان از شهر نوبر نشستند [(۲)] (و) نظر ایشان بران جمع افتاد، خوف آن بود، که از هیبت جمعیت، و هول آن عدت (و اهبت) مرغ روح ایشان از قالب طیران کند [(۳)] و غالب ظن بلکه یقین آنست [(۴)] که هنگام حمله پیلان دمنده، بعضی (از ان) رسل از اسپ خطا کردند، و بیفتادند، حق تعالی چشم بد ازین مملکت و سلطنت و لشکر حضرت، و ملوک دولت بدور دارد بمحمد و آله. چون رسل بدر شهر رسیدند، ملوک بحکم فرمان و استصواب الغ‌خان [(۵)] معظم، جمله رسم استقبال بجای آوردند، و در توقیر طایفه رسل، شرایط اعزاز بتقدیم رسانیدند، و به اکرام هر چه تمامتر ایشان را در قصر سبز، پیش تخت [اعلی] آوردند، و آن روز قصر سلطنت را بانواع فرش و بساطات [(۶)] و اجناس تجمل پادشاهی از زرینه و سیمینه آراسته بودند، و بر اطراف تخت

اعلی دو چتر [(۷)] لعل و سیاه مکمل بجواهر گرانمایه بکشاده، و تخت زرین را بمسند خلیفتی [(۸)] تزیین داده، و سماتین بارگاه ملوک کرام، و امراء عظام و صدور [کبار] و اکابر نامدار، و اشاقان [(۹)] ترک زرین کمر، و پهلوانان با کر و فر (و) مجلس خانهای مرصع و طبقهای ملمع [(۱۰)] چون خلد برین و فردوس هشتمین گشته، چنانچه این نظم لایق آن حال آمده [(۱۱)] و در فصلی پیش تخت اعلی یکی از دعاگوزادگان از گفتار [(۱۲)] این داعی ادا کرده بود، اینجا نبشته آمد:

لمنهاج سراج طیب ثراه نظم [(۱۳)]

قد صادف [(۱۴)] الرضوان ایام الوری من روح هذ البزم للسلطان [(۱۵)]

لا زال یبقی فی جلاله ملکه [(۱۶)] او مزید امکان و رفعة شان

[(۱)] مط: حسود بدخواه

[(۲)] اصل: از شهر بر بستند،

[(۳)] مط: گزینند

[(۴)] اصل: و غالب ظن آنست که بلکه یقین که

[(۵)] اصل: الوخان

[(۶)] مط: بساطها

[(۷)] مط: دو چیز سیاه و لعل،

[(۸)] مط: خلیفی

[(۹)] اشاق: بضمه اول در ترکی بمعنی غلام ساده رواست. (غیاث)

[(۱۰)] مط: خانها و مرصع طبقها ملمع

[(۱۱)] مط: این حال آمد

[(۱۲)] اصل: اعلی یکی از دعاگویان گفته‌های این داعی، راوتی هم مانند متن مط ترجمه کرده. بنابراین قرار ضبط مط در متن گرفته شد.

[(۱۳)] مط: شعر لمنهاج السراج

[(۱۴)] اصل: صادق

[(۱۵)] اصل: الزم سلطان

[(۱۶)] اصل: فی جلال ملکه،

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۸۵

بیت

زهی جشنی کزو اطراف چون خلد برین گشته‌خهی بزمی کزو اکناف، عدن [(۱)] راستین گشته

ز ترتیب [و] نهاد و رسم و آئین بساط او [(۲)] تو گوئی عرصه دهلی بهشت هشتمین گشته

ز فر ناصر الدنی شاه محمود ابن التتمش [(۳)] ملک نزدش دعا خوانده، فلک پیشش زمین گشته

شهنشاهی که در عالم ز فیض [(۴)] فضل ربانی سزای [(۵)] چتر شاهی لایق تخت و نگین گشته

چو خاقانان کین آور، چو سلطانان دین پرور بدل ماحی کفر است، و بجان حامی دین گشته

مبارکباد بر اسلام این بزم شه عالم کزین تزیین [(۶)] هندوستان بسی خوشتر ز چین گشته

مهین از جمله شاهان باد هر بنده ز در گاهش [(۷)] چو منهای سراج از جان دعاگوی کمین گشته [(۸)] راست گفتمی، آن جشن آسمانی بود پرستاره، بل چون [(۹)] فلکی بود پرسپاره، شاه جهان از تخت چنان می نمود: که خورشید از فلک رابع، و الغ خان [(۱۰)] در خدمتش بزانی ادب [(۱۱)] نشست، چون ماه لامع، (و) ملوک در سماطین، چون انجم سیاره، (و) ترکان مرصع مناطق، چون کواکب بی شمار، فی الجملة آن همه [(۱۲)] ترتیب و تهذیب، و کار و بار باستصواب و حسن رای صایب و ضمیر ثاقب الغ خان معظم بود، اگر چه سلطان سلاطین [او] را بحکم حدیث نبوی، منصب پدری میداد، اما از هزار بنده نوخریده ممتثل تر [(۱۳)] و منقادتر است.

پس رسل را بعد از بار، بموضع معین مزین کرده [(۱۴)] بانواع اصطناع

[(۱)] کذا فی الاصل: مط: عدل، در شماره ۱ ج ۱۳ علی گره میگزین چنین نسخه بدل دارد:

خهی بزمی کزان اکناف عدن راستین گشته

و به عقیده من هم از عدل کلمه عدن در این جا زینده تراست.

[(۲)] مط: آئین و نشاط او

[(۳)] مط: التمش

[(۴)] مط: بفیض،

[(۵)] مط: سرای

[(۶)] مط: ترتیت که باید ترتیب باشد

[(۷)] اصل: مهین از جمله شاهان عالم باید هر بنده

[(۸)] اصل:

چو منهای سراج از جانش داعی کمین گشته [(۹)] مط: یا فلکی بود

[(۱۰)] اصل: الوخان بر

[(۱۱)] مط: حرمت

[(۱۲)] مط: این همه

[(۱۳)] مط: ممتثل و منقادتر، ولی صورت متن اولی است.

[(۱۴)] مط: مرتب کرده

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۸۶

و اصناف الطاف فرود آوردند، و لازم است، برین موضع، که سبب وصول آن رسل از جانب [(۱)] خراسان و هلا و مغل [(۲)] چه بود [ه]، و از کجا افتاد؟ و صورت حال آن [(۳)] بود: که ملک ناصر الدین محمد حسین قرلغ سلمه الله [(۴)] را مگر سودای آن افتاد، تا دری از صدف خانواده خود در سلک ازدواج شاه [(۵)] پسر الغ خان منتظم گرداند، تا بدان اتصال بر ملوک و خسروان گیهان افتخار نماید و آن پیوند سبب قوت و استظهار او گردد. درین معنی بیکی از خدم بارگاه الغ خان معظم، در پرده ستر و خفا خدمتی نبشت، و امکان اتصال را استطلاعی کرد [(۶)] و خود را درین لباس بر رای اعلی خانی، بوجه (اخلاص و) خدمت عرضه داد [(۷)] چون ملک ناصر الدین محمد یکی از ملوک نامدار عصر (خود) بود جواب آن حال و اجابت آن اتصال (را) بر جناب اعلی خانی [واجب و] لازم آمد. یکی را از اوساط خدم نامزد بردن این جواب فرمود [(۸)] و آن موصل [(۹)] را حاجب اجل جمال الدین علی خلجی گویند [سلمه الله] چون آن حاجب [(۱۰)] بدین مهم نامزد شد بجهت ما یحتاج لابد (و خرچ راه) و قطع

منازل خود را از دیوان اعلی بر ده چند را پروانه حاصل کرد [(۱۱)] و چون پای در راه نهاد در مراحل و منازل [(۱۲)] راهبانان بجهت مرسومات معهود و واجبات معین ازین حاجب [علی] التماس و توقعی می کردند، و او بدین وجه دفع می کرد که من رسولم. چون منازل و مراحل مملکت را قطع کرد به بلاد سند رسید [حدیث رسالت او در افواه افتاد، و چون به ملتان و اچه پیوست] ملک عز الدین کشلو خان بلبن عصمه الله فرمان داد تا او را طلب کردند، و مواخذت نمودند. و ازین حاجب علی مکتوبات که میبرد در خواستند، تا بر [(۱۳)] کیفیت و معانی مضمون امثله وقوف یابند [(۱۴)] حاجب علی رسالت را منکر شد، چون کار به تشدید رسید،

[(۱)] مط: از بلاد خراسان.

[(۲)] مط: و هلاکوخان مغل

[(۳)] مط: این

[(۴)] مط: رحمه الله

[(۵)] کذا در اصل و مط و راورتی و تمام نسخ وی، شاید اسم پسر الغ خان و یا شهرت وی بدین نام بود، مثلیکه اکنون هم برخی از اشخاص را شاه جان یا شاه صاحب و غیره گوئیم.

[(۶)] مط: گردد

[(۷)] مط: دارد

[(۸)] مط: نامزد بودن جواب آن التماس فرمود

[(۹)] مط: مرصل

[(۱۰)] مط: چون این خلجی برین مهم

[(۱۱)] کذا در مط: ولی اصل بعوض (چند را) چند سال آورده، که صورت مط نسبتا روشن است.

[(۱۲)] مط: در منازل و مراصد

[(۱۳)] مط: تا در

[(۱۴)] مط: باشد

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۸۷

در طلب اقرار کرد، در حضور شحنگان مغل که من رسولم و بالا میروم، چون در حضور جماعت بگفت، ملک عز الدین کشلو خان بلبن (بضرورت دست از مطالعه [(۱)] او برداشت و فرمود که روان باید شد، تا ترا بمقصد رسانم حاجب علی گفت: مرا فرمان چنان است که بنزدیک سلطان ناصر الدین) روم [(۲)] بضرورت (او را) بدان جانب گسیل کرد [(۳)] چون بخطه بنیان رسید حدیث رسالت او از طرف دهلی در میان شحنگان مغل و عوام و خواص [(۴)] آن بلاد شایع و منتشر گشته بود.

بضرورت ملک ناصر الدین قرلغ، او را بطرف عراق و آذربایجان، نزدیک هلاو [(۵)] مغل فرستاد، و از خود بی اجازت حضرت مکتوبات از زبان مبارک الغ خان معظم [(۶)] در قلم آورد، و اندک تحفی [(۷)] با او همراه کرد، و معتمدان خود را با او روان کرد، چون بحوالی عراق رسید هلاو [او] را بشهر تبریز [او] آذربایجان دریافت، هلاو او را بسیار اعزاز فرمود [(۸)] و بزرگ داشت، و بر [(۹)] وقتی که مکتوبات را بر هلاو عرضه خواستند داشت [(۱۰)] بضرورت از زبان پارسی، بزبان مغلی ترجمه بایست کرد، اسم الغ خان معظم را در مکتوبات ملک نبشتند، که قاعده ترکستان [(۱۱)] این است، که [خان] یک فرمانده [اصل] بیش نباشد، دیگران را همه اسم ملکی باشد، چون مکتوبات [(۱۲)] بر هلا و مغل خواندند، گفت: نام الغ خان (را) چرا تغییر کرده‌اید؟ [(۱۳)]

باید که اسم او همچنان خان باشد، چنین اعزاز و اکرامی در حق الغ خان معظم واجب داشت. هر کس از خانان زمین سند و هند، که به نزدیک خا (نا) ن، و فرماندهان مغل رفت هم او را تبدیل کردند، و او را ملک گفتند، (مگر) اسم الغ خان معظم را که [برقرار] اصل مقرر داشتند (و) این نیز یکی از آثار فضل ربانی است که دوست و دشمن، و مؤمن و کافر، اسم مبارک او را به بزرگی

[(۱)] کذا شاید مطالبه باشد

[(۲)] کلمات ما بین قوسین در اصل نیست. طابعین مط هم آنرا فقط از یک نسخه خطی نقل کرده‌اند، ولی فعل روم، ندارند، برای ربط کلام و تکمیل مقصد زیادت شده

[(۳)] مط: گردد

[(۴)] مط: و خاص-

[(۵)] مط: هلاو (بلا) مغل؟

[(۶)] اصل: بی اجازت حضرت مکتوبات هداؤ در قلم آورد طبقات ناصری ج ۲ ۸۷ حکایت [(۴)] ص : ۴۹

[(۷)] مط: و اندک تحفه باو

[(۸)] مط: کرد

[(۹)] مط: در وقتی که

[(۱۰)] مط: عرضه داشت بضرورت،

[(۱۱)] مط: ترکان،

[(۱۲)] مط: مکتوب

[(۱۳)] مط: گرده آید

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۸۸

بزبان میرانند [(۱)] ذلك فضل الله یوتیه من یشاء و الله ذو افضل العظیم [(۲)] چون حاجب علی را باز گردانیدند، شهنه خطه بنیان را که پسر امیر یغرش [(۳)] بود، مرد معروف مسلمان مکرم با او نامزد کرد [ند] و لشکر مغل را که در خطه ساری نوئین [(۴)] می‌باشند فرمان دادند: که (اگر) سم اسپ شما، در زمین ممالک سلطان (السلطین) ناصر الدین و الدین [خلد الله ملکه و سلطانه] آمده باشد، فرمان بر آنجمله است، که دست و پای آن اسپ [او را] قطع کنند، حق تعالی بدولت اصابت رای الغ خان [(۵)] چنین امنی مر ممالک هندوستان را کرامت کرد، چون رسل بر رسیدند از حضرت پادشاه [(۶)] اسلام، بمکافات و مجازات آن اعزاز که هلاو مغل حاجب [این] حضرت را فرموده بود در حق (رسل) ایشان بحکم هل جزاء الاحسان الا الاحسان [(۷)] مبدول گشت، این [(۸)] بود، سبب وصول رسل خراسان و لشکر ترکستان.

حق تعالی سلطان سلاطین ناصر الدین و الدین را بر تخت جهاننداری مخلص داراد، و دولت الغ خان معظم و خاقان اعظم را بر تزیاید و تضعف داراد، بمحمد و آله.

بسر تاریخ باز آمدیم: و این آخر احوال آنست، که چون الغ خان معظم خلعت دولته، غزو (و) جهاد کوهپایه، بران وجه، با هزار سیاست [تمامت] بجای آورده، جماعت بقایا و اقرباء آن مفسدان، که پیش از رفتن لشکر اسلام (و) انصار نصر هم الله از حدود کوهپایه، باطراف گریخته بودند، و بحیل بسیار، جان می‌شوم را در پناه فرار، از تیغ و تیر [(۹)] بندگان دولت الغ خانی محافظت کرده، کرت دوم فساد آغاز نهادند، و قطع راه و ریختن خون مسلمانان، بر دست گرفتند، (و) راه‌ها بسبب فساد آن جماعت مخوف

[۱۰] شد، این حال بسمع مبارک الغ خان [۱۱] معظم رسانیدند، منهیان و صاحب خبران [۱۲] و جاسوسان را فرستاد، تا مواضع

[۱] مط: او را بزرگی بزبان می‌براند

[۲] قرآن، الجمعة ۴

[۳] اصل: یعرش، مط: نعوش، و در بعضی نسخ: لفراش، یفرش، راوتی در متن یغرش آورده که در چند نسخه قدیم چنین است، ولی در بعضی نسخ: بغرش، یعرش، یفرش هم ضبط شده

[۴] کذا در مط ولی اصل چنین است: لشکر مغل را که در قرطه ساری نوئین می‌باشند

[۵] اصل:

الوخان

[۶] مط: از حضرت پادشاه

[۷] قرآن، الرحمن ۶۰

[۸] مط: آن بود

[۹] مط: تیر

[۱۰] اصل: مخسوف

[۱۱] مط: مبارک الغ خانی

[۱۲] اصل: خیران

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۸۹

بقیاء مفسدان در نظر آوردند و از حال باش آن [۱] اوباش بکلی تفحص واجب داشتند.

روز دوشنبه بیست و چهارم ماه رجب [عمت برکته] سنه ثمان و خمسين و ستمائة، از حضرت دهلی با حشم خاص خود، و لشکر قلب، و دیگر افواج ملوک و مبارزان برنشست، و براند بطرف کوه (پایه) چنانچه یک منزل، بقدر پنجاه گروه زیادت برفت، و بسر آن جماعت مغافصه دررسید و جمله را بدست آورد، و بقدر دوازده هزار آدمی از مرد و زن و فرزندان ایشان را بزیر تیغ بیدریغ آوردند، و جمله درها و لورها [۲] و سر کوه را از وجود ایشان، بزخم شمشیرهای انصار حق پاک کرد، و غنایم بسیار [از هر جنس] بدست آورد، الحمد لله علی نصره الاسلام و اعزاز اهله.

این [۳] قدر که از ان دولت مشاهده افتاده بود، در قلم (اخلاص) آمد، و از خوانندگان و ناضران امید دعاست، و از ارباب دولت، رجاء اعزاز و عطاء.

و المأمول من الله الکریم، و المسئول من رب الرحیم.

التاریخ فی الشوال سنه ثمان و خمسين و ستمائة: الحمد لولیه [۴] و الصلوات علی نبیه و السلام علی آله و اصحابه اجمعین الطاهرین، و سلم تسلیمًا کثیرًا کثیرًا.

[۱] اصل: باش و اوباش بکلی

[۲] مط: بورها، ولی چنانکه مکررا گذشت لورها صحیح است

[۳] مط: آن

[(۴) مط: الحمد لله.]

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۹۰

الطبقة الثالثة والعشرون في وقایع الاسلام، و خروج الكفار دمرهم الله**اشاره**

[بسم الله الرحمن الرحيم] الحمد لله الذي قهر العناء و عفى عن الجناء، و قدر الشمل و الشتات و الصلوات على محمد صاحب المعجزات و الآيات البينات، و على آله الطيبين و اصحابه الطاهرين و سلم تسليما كثيرا. اما بعد: فهذه طبقة اسباب الوقعات، و ظهور الفتن و خروج الكفار و استيلاء المغل [(۱)] على المسلمين و المسلمات، دمرهم الله، و رزق لاهل الاسلام منهم النجاء.

چنین گوید: دعاگوی (همه) مسلمانان و مسلمانی، منهاج سراج جوزجانی اصلحه الله بالفضل الربانی، که چون اشارت بانساب و احوال انبیا و خلفا و ملوک و سلاطین اسلام و جبابره کفار، که در هر عصر بر [دیار] ممالک دنیا و اکناف ربع مسکون متصرف بوده‌اند در قلم آمد، و شمه‌یی از امور هر یک بموضع خود به تحریر پیوست، و از تقدیرات آسمانی، و احکام سبحانی، نوبت جهانبانی، بعد از ملوک ایران و توران بچنگیز خان مغل و فرزندان او رسید، و جمله زمین توران (و) مشرق [(۲)] بحکم استیلاء کفار مغل، حکم دار الاسلام [(۳)] از آن دیار برخاست، و حکم دار کفر گرفت.

مگر ممالک هندوستان: که به فیض فضل ربانی، و عنایت کرم آسمانی در ظل حمایت آل شمسی و کنف عنایت [(۴)] دودمان التمشی [(۵)] حوزه اهل اسلام، و دائره اصحاب ایمان گشت، ذالک فضل الله یوتیه من یشاء و الله ذو الفضل العظیم [(۶)]. و از ملوک اسلام، در دیار مشرق از اقصی ممالک چین [و ترکستان] و ما وراء النهر و طخارستان و

[(۱)] اصل: و استیلاء مغل

[(۲)] اصل: توران مشرف بحکم

[(۳)] اصل: حکم اسلام،

[(۴)] مط: رعایت

[(۵)] مط: التمشی،

[(۶)] قرآن، الجمعة ۴

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۹۱

زاوول و کابل، و غور و غزنین و خراسان و طبرستان و پارس و خوزستان [(۱)] و دیار بکر و موصل تا سرحد شام و روم بدست کفار مغل افتاد، و از ملوک محمدی و سلاطین اسلام، رحم الله الماضین و ادام بقاء دولة [السلطان] الناصریه [و] مملکه الشمسیه، در جمله ممالک آثار نماند. خواستیم تا از کیفیت ظهور آن طایفه، و استیلاء ایشان و حوادث و وقایعی که از اول خروج ایشان تا بتاریخ سنه ثمان (و) خمسین و ستمائیه، که تحریر طبقات اتمام پذیرفت (و) آنچه بمشاهده و آنچه باعلام مخبران صادق معلوم بود، در قلم آورده شود [(۲)] تا متأملان را بدولت سلطان سلاطین اسلام خلد الله ملکه، احوال دیار اسلام، و انتقال دولت مغل از [(۳)] یکی بدیگری روشن شود و از کاتب این طبقات منهاج سراج یادگار ماند رجاء واثق است، که در حال حیات (به) دعای ایمان، و بعد از وفات (به) دعای غفران (و) بر رای جهان آرای پادشاه اهل ایمان [(۴)] و دیگر خوانندگان منسی نماند، و الله (ولی) الموفق

بالانجام. و پیش از بیان اصل (و) وقت خروج ایشان فصلی در بیان احادیث [(۵)] که در خروج این [(۶)] طایفه موعود بوده است، تقریر می‌افتد، بتأیید الله تعالی (وحده) [(۷)]

[(۱)] اصل: خوزستان

[(۲)] مط: در قم آرم

[(۳)] مط: که از یکی

[(۴)] مط: اهل اسلام،

[(۵)] اصل: بیان آیات و احادیث

[(۶)] مط: آن

[(۷)] تا اینجا کتاب ما بمقابلت نسخه اصل و نسخه مطبوعه کلکته ترتیب یافت، بعد ازین اضافات و اختلافات یک نسخه دیگر به اشارت (مب) یعنی مطبوعه بمبئی در حواشی نشان داده میشود، این نسخه (مب) تاریخ طبع ندارد، و طایع آنرا سهوا و جهلا (سیاسة الامصار فی تجربه الاعصار) نامیده، و در صفحه اول آن بخط درشت چنین طبع شده: «هذا کتاب سياسة الامصار فی تجربه الاعصار، در تاریخ آل چنگیز تالیف عالم التحریر قاضی القضاء منہاج الدین بن سراج الجوزجانی، مشتمل بر ذکر احوال دولت مغول و ذکر سلاطین اطراف در نوبت خانیت ایشان از ابتداء خروج پادشاهی جهان کشانی چنگیزخان، تا زمان فتح دار السلام بغداد به تجشم موکب کواکب عدد هلاکوخان و وقایع استیلاء و استعلاء ایشان بر تمام ممالک و ترتیب لشکرکشی و دشمن کشی، و آئین موافقت و موافقت و مراسم شہامت و شجاعت و بسالت ایشان، و حوادث و وقایعی که بعد از انصرام دولت ایشان بظهور رسیده و بمشاهده مولف در آمده، بسعی و اہتمام بنده اعتبار احباب میرزا محمد ملک الکتاب بزبور طبع مشہود گردید» (بقیہ بر آخر حاشیہ ۹۲)

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۹۲

بدانکہ ثقات [روات] در کتب حدیث، اشتراط ساعت و علامات [(۱)] قیامت روایت کرده‌اند، چنانچه صحیح سنن ابی داود سجستانی [(۲)] و کتاب بدو و تاریخ مقدسی و تاریخ ابن هیصم نابی [(۳)] رحمہم الله [(۴)] و کتاب احداث الزمان [(۲)] درین جملہ کتب خروج آن طایفہ مسطور و مرویست، اما آنچه در سنن ابی داود سجستانی است:

روی عن النبی صلی الله علیہ و سلم [(۵)] انه قال لا تقوم الساعة حتی تقاتلوا [(۶)] اقواما وجوہم کالمجان المطرقۃ یلبسون [من] الشعر [(۷)] و اقواما نعالہم الشعر صغار الاعین ذلف [(۸)] الانوف [و فی روایۃ حمر الوجوه و فطس الانوف، صغار العین کحدق الجراد وجوہم کالمجان المتطرقة] [(۹)]

[(۱)] مط و مب: علامت،

[(۲)] در ملحقات آخر کتاب تحت عنوان نمبر اول شرح احوال مولف را نوشته‌ایم، درین مبحث به قسمت مآخذ و منابع معلومات مؤلف رجوع کنید (ر: ۱)

[(۳)] اصل:

مانی. مط و مب: نابی، در یکی از نسخ ماخذ مط: ثانی (ر: ۱-۴)

[(۴)] در مب نیست

[(۵)] مط و مب: صلعم

[(۶)] مط و مب: حتی تقاتل المسلمون الترك قوما وجوہم

[۷] مط و مب: الشعر و فی روایه لا تقوم الساعه حتى تقاتلوا قوما نعالهم الشعر او لا تقوم الساعه حتى تقاتلوا قوما صغار الاعین ذلف الانوف كان وجوههم كالمجان المطرقة، اما روایت الخ

[۸] اصل: ذنف؟ اما ذلف خوردی بینی و راستی تیغ آن یا خوردی یا باریکی یا اندک سطربری بینی (منتهی الارب ۲/ ۷۲)

[۹] عبارات بین قلابین در مط و مب نیست، فقط از نسخه اصل با کمی تغییر گرفته شد که تغییرهای آن را هم در بالا نشان دادم، ولی این حدیث که مؤلف ما آنرا از سنن ابی داود نقل کرده، در صحاح خمسه یعنی بخاری، مسلم، ترمذی، نسائی، ابی داود بروایت ابی هریره رضی الله عنه. چنین نقل کردیده: قال رسول الله صلى الله عليه و سلم لا تقوم الساعه حتى تقاتلوا قوما نعالهم الشعر، و لا تقوم الساعه حتى تقاتلوا قوما كان وجوههم المجان المطرقة صغار الاعین ذلف الانوف. اخرجه الخمسة تيسير الوصول ج ۴ ص ۹۸) چون بصورت صحیح روایت حدیث بهمین قرار است، بنابراین می توان گفت: که اختلاف نسخ و زیادات آن صحت نداشته و بمرور از منته از طرف نساخ بوجود آمده است، (بقیه حاشیه ص ۹۱) عین عبارات طابع در تعریف کتاب، همین بود، حال آنکه نه کتاب سیاست الامصار از منهاج سراج است، و نه این طبقه، کتاب جداگانه و مستقلی است بلکه طبقه (۲۳) از طبقات ناصری است، علاوه برین طابع مقدمه‌یی در یک و نیم صفحه اول کتاب. طبع کرده، که در نسخ اصلیه طبقات ناصری نیست، و بعد از کلمات: (بدانکه ثقات در کتب ...) با هم ربط دارند.

چون این موضوع و مقدمه مب، و کتاب سیاست الامصار شرحی لازم دارد، در ملحقات آخر کتاب داده خواهد شد، و عین آن مقدمه نقل خواهد افتاد (ر: ۳۸)

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۹۳

اما روایت صاحب مقدسی، عن ابی هریره رضی الله عنه ان رسول الله صلى الله عليه و سلم، قال انه لا-تقوم الساعه حتى تقاتل المسلمین الترك قوم وجوههم كالمجان المطرقة [۱] صغار العین [۲] اخنس الانوف [۳] یلبسون الشعر [و یمسون فی الشعر] اما روایت ابو الحسن الهیصم (بن) محمد النابی (رحمهم الله) یقول روى عن النبی صلى الله عليه و سلم انه قال ان مقدمه [۴] خروج یاجوج و ماجوج الترك (و) فسادهم اما روایت احداث الزمان من تصنیف ابی عبد الله بن عبد الرحمن بن عبد الله ابی الیث [۵] الشیبانی: عن ابی هریره رضی الله عنه (انه قال) قال رسول الله صلى الله عليه و سلم: و الذی نفسی بیده لا تقوم الساعه حتى تقاتل [۶] الترك صغار العین [۷] حمر الوجوه ذلف الانوف وجوههم كالمجان المطرقة [۸] و عن ابی مسعود رضی الله عنه: کانی بالترك قد أتاکم علی براذین [۹] مخرقة [۱۰] الآذان [حتى يطاها بشط الفرات. قیل مخرقة [۱۰] الاذان] یعنی گوشهای اسپان ایشان شکافته باشد.

روایات [۱۱] کتب معتبر این بود که آورده شد [۱۲] جمله این احادیث را ترجمه این باشد [۱۳] که مصطفی صلی الله علیه و سلم [۱۴] فرمود:

قیامت پیا (ی) نشود، تا شما را که امت منید، مقاتله افتد، با قومی که از شرق [۱۵] بیرون آیند، بروز موئینه [۱۶] پوشند و در شب زیر موئینه باشند، سرخ رویان تنگ چشمان پست بینی (و) رویهای ایشان چون سپرهای [۱۷] پهن، و گوشهای اسپان ایشان شکافته.

اما ابو الحسن نابی صاحب قصص و تواریخ در جلد [۱۸] چهارم [از] قصص چنین روایت میکند در فصل اخبار: که این علامت قیامت، که در عهد

[۱] اصل: المتطرقة

[۲] مط و مب: الاعین

[۳] مط و مب: خنیس الانف، جمله بعد در اصل:

یمشون، اما مطابق ترجمه فارسی در شب زیر موئینه باشند یمسون خواهد بود، که در نسخه مطبوع المقدسی نیز چنین است (رک: ۷۲)

[۴] مط و مب: مقدم،

[۵] در تعلیق نومه اول به مبحث مأخذ مؤلف رجوع شود (ر: ۱)

[۶] اصل:

یقاتل

[۷] مط و مب: الاعین

[۸] اصل: المتطرقة

[۹] اصل: بصورت غلط الاریب نوشته شده ولی براذین جمع البرذون است، که به ضبط المنجد دابه الحمل الثقيله باشد.

[۱۰] اصل:

محرقة،

[۱۱] اصل: روایت

[۱۲] مط و مب: که در قلم آمد

[۱۳] مط و مب: آن باشد

[۱۴] مط و مب: علیه السلام،

[۱۵] مط و مب: مشرق

[۱۶] در اصل و مب موینه، دو مط: موئینه

[۱۷] مب:

مهرهای

[۱۸] مط و مب: مجلد

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۹۴

سلطان محمود سبکتگین [غازی] علیه الرحمه، جماعت ترکمانان، در حدود باورد (و) خراسان ترمذ آغاز نهادند، و رقبه انقیاد از رقبه طاعت سلطان بیرون بردند، عمال و گماشته گان جماعت سلطانی، آن [۱] حادثه را بیارگاه سلطنت رفع کردند، [۲] بر لفظ (آن) پادشاه عادل [۳] رفت که گمان برم، که آن جنس ترمذ و فساد آن جماعت ترکمانان، از مقدمات خروج ترکست در بلاد اسلام. چنانچه مصطفی صلی الله علیه و سلم خبر میدهد [۴] از علامات قیامت، چون این مقدمات که مصطفی صلی الله علیه و سلم [وعده] فرموده بود، معلوم شد، بعد ازین بیان دولت کفار کرده شود، انشاء الله تعالی

الاول منهم قره خطا [ی]

ثقات چنین روایت کرده‌اند: (که اول) خروج ترک آن بود، که قبایل قره خطاء از بلاد چین و دیار مشرق، بحدود قیالک [۵] و بلاساغون [۶] بیرون آمدند، و از پادشاه طمعاج برگشتند، و سرحداتی اسلام را منزل و چراخور کردند، و [از] ملوک افراسیابی، که پادشاهان [۷] مسلمان بودند، و از آل افراسیاب، منقاد سلجوقیان از نسب [۸] ایلک ماضی رحمهم الله (تعالی) آن صحاری و چراخور (را) بدادن واجبات مراعی قبول کردند، و مدتها چون اندک بودند، بی فساد و فتنه آرام (می) گرفتند، (و) چون عهدا من

و فراغت ایشان امتداد پذیرفت،

[(۱)] مط و مب: که حادثه بیارگاه

[(۲)] اصل: دفع

[(۳)] مط و مب: غازی

[(۴)] مط و مب: فرموده است

[(۵)] اصل: قبالتق، مط و مب فنانق، ولی مط بحواله یک نسخه خطی قبالتق هم بطور نسخه بدل می‌آورد، راورتنی گوید که: صحیح آن قبالتق یا قبالتیق است به یای منقوط ثانی، که صورت اصلی آن هم باید قبالیغ باشد، چون (ب وی) درین کلمه بیک نقطه از یک دیگر امتیاز می‌یابد، بنابراین از طرف نساخ تصحیف، و به بای یک نقطه نوشته شده است، روبرو کویس این شهر را بنام کویلوک KOYLOK ضبط کرده و گوید، که شهر بزرگ تجارتنی است، و سه معید معروف دارد که دروازه‌های آن همواره بطرف جنوب باز و گشاده می‌باشد.

[(۶)] اصل: بلاساعون، که در بعضی نسخ خطی راورتنی بلاد ساغون هم نوشته شده، ولی طوری که گذشت بلاساعون شهر بزرگی بود، در ثغور ترک اندر ماورای نهر سیحون نزدیک کاشغر (مرصد الاطلاع، ص ۸۰)

[(۷)] مب: پادشاه

[(۸)] مط و مب: پشت،

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۹۵

و توالد و تناسل (ایشان) کثرت یافت، ترمذ آغاز نهادند، مدت ملک سنجر [ی] باآخر نزدیک شده بود، عصیان ظاهر کردند، سلطان باز آمد، و میان آن جماعت کفار، و سلطان سنجر، مصاف شد، و انهزام بر لشکر اسلام افتاد، و ترکان خاتون که حرم سلطان بود اسیر شد.

چون سلطان مراجعت کرد، ایشان صلح طلب کردند [(۱)] و ترکان خاتون را بازفرستادند، و امان یافتند، [(۲)] (چون) فتنه غز ختلان [(۳)] ظهور پذیرفت، و ملک سنجر را زوال آمد، [(۴)] چنانچه تحریر افتاده است [(۵)] قره خطا قوت تمام گرفت [(۶)] و ملوک ترکستان بااستمداد ایشان، یک دیگر را مقهور می‌کردند، و اموال و تحف و هدایا، بر امید مدد بر ایشان [(۷)] می‌فرستادند، و در قمع و از عاج یک دیگر [(۸)] می‌کوشیدند، تا چنان شد: که قره خطاء [بر] جمله فرمانده گشتند، و قریب هشتاد و اند سال مدت استیلا بداشتند [(۹)] و اول که ایشان [(۱۰)] فرمانده گشتند، بزرگتر ایشان متعاقب یک دیگر چند کس بودند. و آنچه بعهد ما نزدیک بودند [(۱۱)] (و) از راویان استماع کرده شده است، ایما و سنکم، و اربز [(۱۲)] و توما [(۱۳)] و تاینگو [(۱۴)] بودند، و پادشاه

[(۱)] مط و مب: نمودند

[(۲)] مط و مب: گرفتند،

[(۳)] مط و مب: فتنه غزان راورتنی مانند اصل

[(۴)] مط و مب: سنجر بزوال آمد

[(۵)] مط: بتحریر پیوسته است

[(۶)] مط و مب: گرفتند

[۷] اصل: بریشان

[۸] مط و مب: همدیگر

[۹] مط و مب: مدت استیلای ایشان داشت

[۱۰] اصل: و اول ایشان که فرمانده

[۱۱] مط و مب: بود

[۱۲] کذا در اصل و راورتی، مط و مب: اربر، ولی در نسخ خطی مأخذ مط: اریز، اریر، اربنه هم نوشته شده،

[۱۳] در مط و مب و راورتی: توما، در اصل:

تومان، که در یکی از نسخ مط هم تومان آمده

[۱۴] این نام را بر خلاف اصل و مط و مب که تا نیکو است راورتی در این جا و چند سطر پیشتر (با نیکو) نوشته و نسخه بدل هم

ندارد، طوری که در شرح حال سلطان سنجر در طبقه ۱۲ گذشت، راورتی این نام را (تا نیکو) ضبط کرده، اگر چه در همان مورد

نسخه اصل من (با نیکو) نوشته ولی با استفاده کتب معتبر در همانجا به (تاینکو) تصحیح شده بود، در این جا در دو موقع راورتی در

متن کتاب (با نیکو) نوشته و ازین پدید می‌آید که در نسخ راورتی هم در مبحث حیات سلطان سنجر (طبقه ۱۲) تا نیکو بود، بتای

قرشت و در این جا با نیکو است، به بای ابجد، ولی راورتی در پی تحقیق آن نیفتاده، و بدو صورت در مواقع مختلف کتاب ضبط

کرده است، اما من باعتبار اکثریت (تاینکو) را برگزیدم، که اصح آن تینگو و تایتنگو است (ر: ۵۴)

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۹۶

ایشان زنی بود.

و درین آخر کار، بعد از ان زن، مردی بود گورخان [نام]، و او را خان خانان گفتندی، بعضی چنین روایت کردند، که او در سر

مسلمان شده بود و الله اعلم. بالحقیقه، اما باتفاق اول ایشان فرماندهان [۱] عادل بودند، (و) بانصاف و جلادت [آراسته] و

مسلمانان [۲] را تعظیم بسیار کردند، و علما را حرمت داشتندی [۳] و بر هیچ آفریده ظلم و تعدی جایز نشمردندی، و چند

کرت لشکر [های] ایشان از آب جیحون [عبره کرده بود، و اطراف خراسان تاخته، و بلاد خراسان بالا از آب جیحون] و حدود بلخ و

ترمذ و آمو و طالقان و گرزوان [۴] غرستان [۵] تا سر حد غور، نهب کرده بودند، و جمله ما وراء النهر و فرغانه و خوارزم، و

بعضی از خراسان، همه اموال بدیشان میفرستادند، و ازین مواضع چند کرت مسلمانان را اسیر برده بودند، جز سلاطین غور و بامیان

که ایشان را منقاد نه بودند [۶] باقی جمله ملوک سرحدات، منقاد آن جماعت گشته بودند، و یک کرت لشکر پادشاهان غور،

که پهلوانان آن لشکر سپهسالار (آن) خرجم [۷] و محمد خرنک [۸] علیهما الرحمه [۹] بودند لشکر خطا را منهزم گردانیده

بودند، و سپهسالار خرجم در ان مصاف شهادت یافته [۱۰] و آخرین لشکر (ایشان) که از آب جیحون عبره کرد، [و] بطرف

خراسان بگذشت، این [۱۱] بود، که با سلطان غازی معز الدین محمد سام طاب مرقده مصاف کردند، و چون عهد سلطان غازی

محمد سام منقرض شد، [۱۲] سلطان محمد خوارزم شاه،

[۱] مب: فرمان روایان

[۲] مط: و مسلمان را

[۳] مب: بداشتندی

[۴] مط و مب:

کزوان بتقدیم زای هوز بر رای قرشت، راورتی: کرزوان، ولی چنانکه گذشت قرار ضبط حدود العالم کرزوان بتقدیم رای قرشت

صحیح است، که راورتی معرب آنرا (جرزوان) هم می‌نویسد، اکنون هم بهمین نام (گرجیوان) معروف و چند میل بطرف جنوب شرقی میمنه کنونی و یهودیه تاریخی واقع است

[(۵)] کذا فی الاصل، مط و مب و راورتی: غرجستان (ر: ۲۹)

[(۶)] مط و مب: نبوده‌اند

[(۷)] در اصل، جرجم، مط و مب حرحم، که در نسخ ماخذ مط حرجم هم آمده راورتی این نام را خرجم یا خرجم می‌نویسد، و

اختلاف نسخ را هم شرح نمی‌دهد، و پیدا می‌آید که در نسخ وی چنین بوده و از اسمای مصدر به خراست (رک: ۳۹)

[(۸)] کذا در اصل و راورتی، در متن مط و مب حرنک، که در یکی از نسخ مأخذ مط خرنک هم آمده.

[(۹)] اصل: علیه الرحمه،

[(۱۰)] مط و مب: یافت،

[(۱۱)] مط و مب آن

[(۱۲)] مط و مب: منقضى شد.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۹۷

بر ممالک ترکستان استیلا- یافت تاینکو طراز با او مصاف کرده [(۱)] و گرفتار شد، و بر دست سلطان محمد خوارزم شاه اسلام آورد.

ثقات چنین روایت کرده‌اند: که تاینکو طراز چهل و پنج مصاف فیروز داشت [(۲)] که هیچ کس او را نه شکسته بود، و سلطان

کرت سیوم بر بنگاه خطا [به] زد، و جمله را بر گرفت [(۳)] و کشلوخان سنقر تار با گورخان مصاف کرد، و گورخان را بگرفت، و

دولت خطائیان بر گذشت [(۴)] و [به] آخر شد [و الدائم هو الله]

الثانی چنگیز خان مغل (لعنه الله)

اشاره

جماعتی از ثقات چنین روایت کرده‌اند [(۵)] که از مصطفی صلی الله علیه و سلم، جمع [(۶)] صحابه رضی الله عنهم سؤال کردند

که: متى الساعة؟ ما را اعلام فرمای، که قیامت بعد ازین بچند گاه باشد؟ فرمود: [بعد از] شش صد و اند سال باشد، و اند

را که در زبان پارسیان است بعربیت دو لفظ است یکی نیف [و] دوم بضع، اما لفظ بضع در قرآن بدو جای است: یکی در قصه

یوسف علیه السلام فلبث فی السجن بضع سنین، [(۷)] و این هفت سال [(۸)] بود، و دوم در سوره روم و هم من بعد غلبهم سیغلبون

فی بضع سنین [(۹)] و این [(۱۰)] هم هفت سال بود، و این لفظ نیف در عربیت و اند که [(۱۱)] معنی آنست، در زبان پارسی

کلمه ایست [(۱۲)] که میان دو عقد عشرات (ده) افتد، چنانچه ده و اند، و بیست و اند و سی و اند، و چون بر لفظ مبارک مصطفی

رفت [صلی الله علیه و سلم] ستمائت و نیف پس باید، که ظهور علامات [(۱۳)] قیامت میان شش صد و ده باشد، صدق رسول الله

[صلی الله علیه و سلم] و شهادت سلطان غازی محمد سام طاب ثراه [(۱۴)] در شهواتنی و ستمائت بود، او پادشاهی بود، که آخر

سلاطین (عادل) و ختم پادشاهان گشت، و دولت او سدی بود فتنه‌های آخر الزمان (را) و ظهور علامات قیامت را. [و] دلیل برین [

[(۱۵)] حدیث آنچه [هم] در ان

[۲] مط و مب: چهل و پنج مصاف داد که هیچکس

[۳] مط و مب: بگرفت

[۴] مط و مب: درگذشت.

[۵] مط: رضی الله عنهم اجمعین که از

[۶] مط و مب:

جمعی از صحابه

[۷] قرآن، یوسف ۴۲

[۸] مب: هفت سال اول بود

[۹] قرآن، الروم ۴

[۱۰] مط و مب: و آن هم.

[۱۱] اصل: و اندکی معنی

[۱۲] مط و مب کلمه است

[۱۳] مط و مب: علامت.

[۱۴] طاب ثراه در مب نیست

[۱۵] مط و مب: بدین

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۹۸

سال، که پادشاه غازی شهادت یافت، در بند فتنه و وقایع مفتوح گشت و چنگیزخان مغل [علیه اللعنه هم] درین سال خروج کرد، و در ممالک [جمله] چین و طمغاج [و مضافات و نواحی آن شر و] فساد [و تمرد] آغاز نهاد. و در جمله کتب مسطور است، که اول [از] علامات قیامت خروج ترک است، و جماعت ثقات صادق القول چنین روایت کردند [۱] که پدر چنگیزخان را تمرچی [۲] [تتار نام] [بوده و] مهتر قبایل مغل بود، [و در میان قبایل و] قوم خود فرمانده بود، وقتی در شکار [گاه] مرغی که طغرل نام آنست، بدست او افتاد، او را طغرل تگین [۳] لقب شد، و در همه آفاق [۴] هیچ کس آن مرغ را نشان نداده بود [۵] که بدست پادشاه [۶] افتاده است، [و] او را بزرگ داشتند، و در میان قبایل مغل یک ترک دیگر هم بود، بزرگ و فرمانده، و سرور و محترم، و همه قبایل مغل در فرمان [این] دو کس بودند، و آن جماعت جمله مطیع و فرمان بردار خاندان التونخان طمغاج بودند، و خراج گزار (ان) دودمان او.

اما در میان ایشان فساد و دزدی و زنا بسیار بود، و بر قول و فعل ایشان جز کذب و فساد [و دزدی و زنا] نرفتی، و همه اطراف قبایل ترک بدست فساد و فتنه [۷] ایشان درمانده بودند [و] بدین اسباب و حرکات از [۸] درگاه التونخان بر ایشان مذلت بسیار کردند، و زر و اسپ فراوان

[۱] مط و مب: کرده‌اند،

[۲] اصل: تمرچی، مط و مب: تمرچی، در حاشیه مط نوشته‌اند، که در هر چار نسخه چنین است اما در دیگر تواریخ تیمورچی نام چنگیزخان بود راورتنی تمرچی نوشته و در حاشیه گوید: که تمر در ترکی بمعنی آهن است و چی از اداتی است که بآخر کلمات ملحق و معنی سازنده و نماینده را افاده می‌کند، مانند توپچی و غیره و در این جا باید تمرچی را بآهنین ترجمه کنیم چون در تمام نسخ چنین نوشته شده، متن مؤلف عینا آورده شد ولی بانفاق مورخین پدر چنگیزخان یسوگای بهادر بود که در (۵۶۳ هـ) از جهان

رفته و خود چنگیزخان (تموچین) نامداشت چون کلمات تمرچی و تموچین بهمدیگر نزدیکی دارند شاید مولف را سهواً خلط آن دست داده باشد درین موضوع بکتاب معروف تاریخ رجوع شود گویند: تموچین نام فرمانروائی بود که در ایام تولد چنگیزخان از طرف یسوکا مستأصل شد، و هم ازینرو بنام وی پسر خود چنگیزخان را مسمی داشت ولی اسم چنگیزخان که بمعنی خان بزرگ و ملک الملوک است بعد از شهرت و جهانگیری باین فاتح خونریز داده شد: از ان رو که معنی چنگیزخان بود خان خانان به توری زبان

[(۳)] اصل: تغرل تکین

[(۴)] مط و مب: اوقات

[(۵)] مط و مب:

نداده است

[(۶)] مط و مب: پادشاهی

[(۷)] مط و مب: فتنه و فساد

[(۸)] مط و مب: بر درگاه

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۹۹

التماس نمودندی، چون پدر چنگیزخان بدوزخ رفت [(۱)] و مهتری به چنگیزخان رسید ترمذ [(۲)] و گردن‌کشی آغاز نهاد، و عصیان ظاهر کرد، و فوجی از حشم التون‌خان به نهب و قمع قبایل مغل نامزد شدند [(۳)] و بیشتر را از ایشان به قتل رسانید [ند] چنانچه [(۴)] اندک عدد [ی] بماندند، جماعتی که از زیر تیغ باقی (به) مانده بودند با هم جمع شدند و از ان بلاد بطرف شمال ترکستان، بموضع حصین پناه جستند، چنانچه از هیچ طرف راهی نداشت. الا یک دره، و جمله آن موضع بجمال راسیات محفوف [(۵)] بود و آن موضع و چراخور را کلران [(۶)] گویند، در میان این مرغزار چشمه‌ایست بس بزرگ نام آن بلیق جاق [(۷)] در میان آن مرغزار جایهای باشش [(۸)] ساختند و آنجا مدت‌ها مقام کردند، [و] بمرور ایام توالد و تناسل بسیار شد [و] در میان ایشان مرد بسیار رسید، و جمله با هم مشورت کردند که سبب برافتادن ما و نهب و تاراج و اسیر گشتن و کشته شدن چه بود؟ همه اتفاق کردند (که) آن حوادث و وقایع به سبب فساد بسیار افتاده بود، از ان دست باز می‌باید داشت، تا خدای تعالی ما را نصرت بخشد، و کین خود (را) از لشکر التون‌خان باز خواهیم [(۹)] و هر آئینه این عزیمت را فرماندهی ضابط باید، و امیری سالیس لازم [باشد] تا دفع متعدیان و ظلم مفسدان [(۱۰)] و مکافات خصمان، و انتقام التون (خان) تیسر پذیرد، و چون چنگیزخان در میان آن جماعت، برجولیت و جلادت و دلیری و مبارزت، مذکور و مشهور شده بود، و اسم گرفته، بر امارت او متفق شدند که جز او هیچ کس را محل تکفل این امور نتواند بود، و از هیچ یک این کار راست نیاید، و جز او را دست نه دهد.

چنگیزخان از جمله آن قبایل، خود را بر انقیاد اوامر، و امتثال فرمان و تأیق و عهود بستند [(۱۱)] و با آن طایفه بوجهی که معهود آن قوم بود، قاعده آن مهمات را مستحکم گردانید و گفت: اگر فرمان مرا منقاد خواهید بود

[(۱)] مط و مب: بدرود جهان نمود

[(۲)] مط و مب: متمریدی

[(۳)] مط و مب: گشت

[(۴)] مط و مب:

چنانکه

[۵] محقوف: احاطه شده

[۶] کذا در مط و مب و راورتی، در اصل: دگزار، راورتی گوید که در دو نسخه قدیم گلوران هم آمده

[۷] کذا در مط و مب و اصل و راورتی ولی در نسخ ماخذ مط: ابلق خان ابلق خان، بلیق خان هم آمده راورتی گوید که چاق در ترکی بمعنی سریع و تند و تیز و بلیق یا بلیغ یا بلاق بمعنی بهار است.

[۸] مط و مب: باش

[۹] مط و مب: خواهم

[۱۰] مط و مب: متمندان

[۱۱] مط و مب: بستید

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۰۰

چنان باید که اگر پسران را به قتل پدران و پدران را به قتل پسران فرمان دهم، جمله انقیاد نمایند، برین جمله عهد مستحکم بستند، و اول فرمان که داد آن بود: تا پسران امیر بزرگتر [۱] را که شریک پدر چنگیز خان بود بکشتند، و جمله قبایل را در فرمان خود آورد (ه) و در استعداد جنگ پرداخت [۲] بآلت و عدت و سلاح مشغول گشت، و چون عدد ایشان بسیار شده بود، و کثرت گرفته، حدیث آن عزیمت، بسمع التون خان رسید سیصد هزار سوار نامزد کرد تا سر راه آن طایفه مغل را محافظت کنند، و آن دره را نگاه دارند، و چنگیز خان مسلمانی را که در میان ایشان بود، جعفر نام، بوجه رسالت به نزدیک آلتون خان فرستاد، بالتماس صلح یا جنگ، آلتون خان فرمان داد: تا آن فرستاده را مقید کردند، و مدتها نگاه داشت [۳] آن شخص محبوس بطریقی که میسر شد، از ان قید بگریخت، و بر راه مخفی خود را به نزدیک چنگیز خان انداخت، و حال با او باز گفت و از راهی که آمده بود، او را اخبار [۴] کرد. چنگیز خان عزیمت خروج مصمم گردانید، و لشکرها ساخته کرد، و نخست بفرمود: تا جمله قبایل مغل در پای کوهی جمع شدند، فرمان داد، تا جمله زنان را از مردان [۵] جدا کردند، و فرزندان [را] از مادران جدا کردند، و تمامت سه روز، و سه شب سرها برهنه کردند، و سه روز هیچ کس طعام نخورد و نگذاشتند که جانور بچه را شیر دهد، و خود در خرگاهی رفت، و طناب در گردن خود کرد، و درین سه شبها روز جمله فریاد می کردند که:

تنگری تنگری! بعد از سه روز بامداد روز چهارم از خرگاه بیرون آمد، و گفت: مرا تنگری نصرت بخشید، اکنون ساخته شویم، تا کینه خود را از آلتون خان باز خواهیم [۶] سه روز دیگر [هم] بران [۷] موضع جشن کردند، و بعد از سه روز از آنجا لشکر کشید، بر راهی که آن جعفر (نام) مسلمان گریخته آمده بود

[۱] در اصل بزرگتر، بدون نقاط تالی قرشت نوشته شده ولی در مط و مب (بیورا) طبع شده و معلوم نمی‌شود که را داخل نام است یا علامت مفعول- در حاشیه مط بحواله یکی از نسخ خطی (بیسو) آمده که در متن راورتی نیز چنین است، شاید نام این سردار (بیسو) یا (بیو) بود

[۲] مط و مب:

و پرداخت آلت و عدت

[۳] مط و مب: نگاه داشتند

[۴] اصل: اختیار

[۵] مط و مب: تا جمله مردان را از زنان

[۶] مط و مب: خواهم

[۷] مط و مب: بدان

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۰۱

از میان کوهها بیرون آمدند، و بر ولایت طمغاج زدند، و دست گشاده کردند و بدوآیندند، و خلقی را بزیر تیغ آوردند، و چون خبر [خروج] چنگیزخان منتشر گشت، و به آلتون خان رسید، گمان برد: که مگر آن سیصد هزار سوار که محافظت راه و دره [۱] می کردند منهزم شدند، و به قتل و تاراج آمدند، دل آلتون خان و جمله اهل بلاد طمغاج بشکست، و چون خبر عزیمت (و) نهب و قتل و تاراج بدان لشکر رسید، که محافظت آن سر راه می کردند، از هیبت آن حال متفرق شدند، و کشته و اسیر گشتند، و چنگیزخان بر ولایت تفر [۲] و تبت و طمغاج استیلا یافت، و بدر شهر طمغاج و بدار الملک التون خان آمد، و مدت چهار سال بر در شهر بود [در شهر] منجنیق نهادند، و بینداختند، چون سنگ و خشت و غیره آن کم شد [۳] پس هر چه آهن و روی و مس و سرب و ارزیز [۴] بود، همه در منجنیق بینداخت [۵] پس بالشت [۶] زر و نقره، بعوض سنگ در منجنیق (می گذاشتند و بیرون می) انداختند.

ثقات چنین روایت کنند [۷] که: در آن مدت چنگیزخان فرمان داده بود تا هیچ کس از لشکر (مغل) بدان زر و نقره التفات نه نماید [۸] و از آن موضع که افتاده است برنگیرند [۹] بعد (از) مدت چهار سال که آن شهر فتح شد و التون خان بگریخت، و پسرش و وزیرش بدست چنگیزخان اسیر گشتند، فرمان داد: تا از دفاتر خازن و مشرفان خزاین التون خان تقدیر نسخه زرها حاصل کردند، (که چند بالشت زر و نقره بیرون انداختند، بحکم آن نسخه‌ها جمله زر و نقره طلب کردند) و بدست

[۱] مط و مب: محافظت آن دره سر راه می کردند

[۲] کذا در اصل و مط و مب،

[۳] راورتی در متن ترجمه (تغر) نوشته که عربی و جمع آن ثغور است ولی در حاشیه گوید که در نسخ خطی بصور، مختلف: یغر، بغر، بعر، نعر و هم بدون نقطه آمده ولی تغر بقول این خرداد به ملک اقوام غز بود، که تغر خاقان نامیده می شد، و پایتخت وی ارل، است، تغرغز یا تغرغز که ارباب ممالک مسالک آورده‌اند باین نام نزدیکی دارد

[۴] از ریز بمعنی قلعی است که در عربی رصاص گویند (فرهنگ نظام)

[۵] مط و مب: بینداختند

[۶] بالشت که بمعنی بالش یعنی تکیه است در این جا مطابق نمی آید، ارباب فرهنگ بالش را بمعنی زر مقدار هشت مثقال و دو دانگ طلا هم آورده‌اند، که در قدیم نزد پادشاهان اتراک مصطلح بود (برهان) شاید در قدیم این بالش طلائی را هم بالشت می گفتند:

[۷] مط و مب: کرده‌اند

[۸] مب: نمایند

[۹] مط و مب: برنگیرد.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۰۲

آورد (ند) چنانچه هیچ از آن مذهب نشد [۱] سید اجل بهاء الدین رازی علیه الرحمه سید (ی) شریف ذات ظاهر نسب بود، داعی دولت [۲] منهاج سراج که جمع کننده این طبقات [۳] است، از وی سماع دارد: که چون سلطان محمد خوارزم شاه علیه الرحمه (و الغفران) آن سید بهاء الدین را برسالت نزدیک چنگیزخان فرستاد و سبب آن رسالت آن بود، که چون حدیث ظهور چنگیزخان [۴] و استیلائی لشکر مغل، بر ممالک طمغاج و [بلاد] تغر و تبت و اقالیم چین، از اقصی مشرق، بسمع خوارزم شاه

برسانیدند می‌خواست تا تحقیق آن اخبار، از معتمدان خود استطلاع کند، و کیفیت و کمیت لشکر مغل و آلت و عدت [(۵)] و عدد ایشان تحقیق گرداند، و این کاتب که منهای سراج است [در] سال [(۶)] سنه سبع و عشر و ستمائة که اول عبور لشکر مغل بود بر جیحون (و) خراسان، در قلعه تولک شنید، از لفظ عماد الملک تاج الدین دبیر جامی، که یکی از ارکان خوارزم شاهی بود، که سواد ضبط ممالک چین، در دماغ سلطان محمد خوارزم‌شاهی علیه الرحمه [(۷)] متمکن شده بود، و مدام متفحص آن مملکت (می) بود، و از آیندگان ممالک چین و اقصاء ترکستان می‌پرسید، و ما بندگان بوجه عرضداشت می‌خواستیم که تا او را از سر آن عزیمت ببریم به هیچ وجه آن اندیشه از خاطر او دفع نمی‌شد.

تا سید اجل بهاء الدین را بجهت آن مهم فرستاد، و سید بهاء الدین چنان تقریر کرد: که چون بحدود طمغاج [(۸)] و نزدیک دار الملک التون‌خان رسیدیم، از مسافت دور پشته بلندی در نظر آمد، چنانچه از ما تا بدان موضع دو سه منزل یا زیادت بود، ما را که فرستادگان خوارزم شاهی بودیم، [(۹)] چنان ظن افتاد، که مگر آن بلندی سپید، کوه برف است، از راهبران و خلق آن سرزمین [باز] پرسیدیم، گفتند:

آن جمله استخوانهای آدمیان کشته شده است.

[(۱)] اصل: مدعون نشد

[(۲)] ب، کلمه دولت ندارد

[(۳)] مب: این تاریخ

[(۴)] مط: و الغفران مرا فرستاد و سبب آن رسالت آنکه چون حدیث ظهور چنگیزخان، شاه علیه الرحمه آن سید بهاء الدین برساله چنگیزخان و استیلاء الخ ... ولی این عبارات نهایت مشوش و ظاهرا غلط است در مب هم چنین تهذیب کرده‌اند ... چون حدیث ظهور چنگیزخان و استیلاء لشکر الخ و پیش ازین مانند مط است،

[(۵)] اصل: و آلت عدد و عدو ایشان

[(۶)] مب: حال

[(۷)] مب علیه الرحمه ندارد

[(۸)] اصل: تمغاج

[(۹)] اصل: بودند

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۰۳

چونکه بمنزل دیگر رسیدیم [(۱)] زمین چنان از روغن آدمی، چرب و سیاه گشته بود، که سه منزل دیگر در آن راه بایست رفت، تا (به) زمین خشک رسیدیم، چندین خلق از عفونت آن زمین، بعضی رنجور و بعضی هلاک شدند، چون بدر طمغاج رسیدیم بر یک موضع در پای برج حصار استخوان آدمی بسیار جمع بود، استفسار کرده آمد، چنان تقریر کردند، که در روز فتح (این) شهر شست [(۲)] هزار دختر (بکر) [خود] را ازین برج (بیرون) انداختند، و همان جا هلاک شدند، تا بدست لشکر مغل نیفتند [(۳)] و این جمله استخوانهای ایشان است.

چون چنگیزخان را بدیدیم، پسر التون‌خان و وزیر او را مقید پیش ما آوردند، و در وقت مراجعت تحف [(۴)] و هدایاء بسیار با ما بخدمت خوارزم شاه فرستاد [ند] و گفت: محمد خوارزم شاه را بگوئید: که من پادشاه آفتاب برآمدم [(۵)] و تو پادشاه آفتاب فروشدن [(۶)] میان ما عهد (و) مودت و محبت و صلح مستحکم [با] شد، و از طرفین تجار و کاروانها بیایند و بروند، و ظرایف و بضاعت که در ولایت من باشد، بر تو آرند، و آن بلاد تو همین حکم دارد، و در میان تحف و هدایا [(۷)] که نزدیک سلطان

محمد خوارزم شاه فرستاد، یک قطعه زر صامت، چنانچه [(۸)] گردن شتری، از کوه طمغاج و چین به نزدیک او آورده بودند، چنانچه آن قطعه زر را بر گردون نقل بایست کرد، و با ما پانصد شتر، بار از زر و نقره و حریر و قر [(۹)] خطائی، [و ترغو] [(۱۰)] و قندز [(۱۱)] و سمور، و ابریشم [(۱۲)] و ظرایف چین و طمغاج، با بازرگانان خود روان کرد. و بیشتر آن (شتران) زر و نقره بار بود، چون به اترار [(۱۳)] وصول شد، قدرخان اترار [(۸)] غدر کرد، از محمد خوارزم شاه اجازت فرمود [(۱۴)] و جمله

[(۱)] مط و مب: چون یک منزل دیگر رفتیم

[(۲)] مط و مب: بیست

[(۳)] مط و مب: نیفتد

[(۴)] مط و مب: تحفه

[(۵)] مط و مب: برآمدیم.

[(۶)] مط و مب: فروشدئید،

[(۷)] مط: هدیا

[(۸)] مط و مب: چنانچه

[(۹)] مط و مب، و حریر قرمز خطائی، ولی قر هم نوعی از ابریشم است

[(۱۰)] اصل: قرعو، ولی در برهان ترغو نوعی از جامه ابریشمی سرخ باشد

[(۱۱)] قندز بر وزن هر مز. نام جانوری است شبیه بروباه و پوستی باشد که سلاطین پوشند و کلاه نیز سازند، گویند پوست همان

جانور است و بعضی گویند جانوریست شبیه به سگ و در ترکستان بسیار است، و بعضی دیگر گویند سگ آبی است (برهان)

[(۱۲)] مط و مب: ابریشم

[(۱۳)] مط و مب: انزازه ولی اترار معروف است

[(۱۴)] مط و مب: طلید

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۰۴

تجار و آیندگان و رسل رابط مع آن زر و نقره بقتل رسانید چنانچه [(۱)] (هیچ) یک [تن] از ان خلاص نیافتند، الا یک شتربان که

در حمام بود، در ان واقعه از راه گلخن خود را بیرون انداخت، و در محافظت خود حیل انگیخت، و از راه بیابان، ببلاد چین و

طمغاج باز رفت، و چنگیز خان را از کیفیت آن غدر اعلام داد.

چون حق تعالی خواسته بود، که این [(۲)] غدر را سبب خراب شدن [(۳)] دیار اسلام گرداند، سرو کان امر الله قدرا مقدورا، ظاهر

شد، و اسباب المقدور کاین، پیدا گشت، نعوذ بالله من سخطه، داعی دولت قاهره منهاج سراج از پسر ملک رکن الدین خیسارغور [

(۴)] شنید، و او از [پاد] شاه سیستان (که) از جمله شاهزادگان نیمروز، و خواص خوارزم شاهی بود، که آن (پاد) شاه سوگند یاد

کرد، که در هر خزانه [(۵)] که یک دانگ زر و یا نقره، از ان بازرگا (نا) ن چنگیزخان (و لشکر مغل) درآمد، تمامت آن خزانه و

ممالک و ولایت [(۶)] بدست چنگیزخان و لشکر مغل افتاد، «حق تعالی مملکت سلطان السلاطین (ناصر الدین و الدین) را از مثل [

(۷)] آن حوادث، در عصمت خود، محفوظ دارد، بمحمد و آله الامجاد.» [(۸)]

حدیث وقایع اسلام

ثقات چنین روایت کرده‌اند، که چون آن گریخته با چنگیزخان واقعه بازرگانان، و فرستادگان [(۹)] او باز گفت، فرمان داد:

که [(۱۰)] لشکر ترکستان و چین و طمغاج جمع شدند، و هشت صد علم بیرون آورد، در زیر هر علم یک هزار سوار، و سیصد هزار اسپ نامزد بهادران کرد، و بهادر مبارز را گویند، و هرده [(۱۱)] سواری (را) سه (سر) گویند

[(۱)] مط و مب: چنانکه،

[(۲)] مط و مب: آن

[(۳)] مط و مب: خرابی، آیت ما بعد در قرآن احزاب ۳۸

[(۴)] اصل: ملک رکن الدین اختیار، مط: خنسار، که در نسخ مأخذ مط، خلسار، اجبار، اجنار هم آمده، در مب خلسار است، و راورتنی مانند متن است و اصح بنظر می‌آید که از قلاع معروف غور بود و اکنون قبصار گویند

[(۵)] کذا در مط و مب، اصل: که در هزاره که الخ ... ارباب لغت هزینه را بمعنی خرج و خزینه آورده‌اند ولی هزاره نیامده، بنابر این صورت مط و مب ترجیح دارد

[(۶)] مط و مب: خزانه و مملکت بدست

[(۷)] اصل: نیل

[(۸)] عبارات بین (۰) در مب نیست.

[(۹)] اصل: فرستادگانان

[(۱۰)] مط و مب: تا لشکر

[(۱۱)] اصل: و هزده

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۰۵

تقلی [(۱)] فرمود، تا قدید کنند، و یک دیگ آهنی برداشتند [(۲)] و یک مشک آب و قمیز [(۳)] و روی براه نهادند.

و از آنجا که سر حد ولایت او بود، تا به اترار سه ماهه راه بیابان ویرانی [(۴)] بود، فرمان داد: که [(۵)] آن سه ماهه راه [و] بیابان بدین قدر توشه قطع می‌باید کرد (و) باقی به قمیز و شیر و آب [(۶)] میباید ساخت [و] گلهای اسپان چندان که [(۷)] در حد و عد و احصا نه‌یاید پیش کردند، و روی بدیار اسلام آوردند، و در اواخر شهور سنه ست و عشر و ستمائنه، بسر حد اترار [(۸)] که فتنه از آنجا تولد شده بود بیرون آمدند، اگر چه کوفته راه و بی برگی [(۹)] بودند، فاما از جلادت و رجولیت و دلیری که حق تعالی در خلقت چنگیزخان و لشکر مغل تعبیه کرده بود، [(۱۰)] بمدت نزدیک اترار [(۱۱)] را بگرفتند، و خورد و بزرگ را بزیر تیغ بیدریغ آوردند، و هیچ آفریده را زنده نه گذاشتند، جمله را شهید کردند [(۱۲)] و برین جا حکایتی عجب سماع افتاده است، از (یکی) بازرگانی که او را خواجه احمد و خشی [(۱۳)] گفتندی صادق القول بود، سلمه الله، چنین تقریر کرد: که از ثقات شنیده‌ام [(۱۴)] که چنگیزخان در بلاد طمغاج، بعد از آنکه ضبط کرده بود، و مدت چهار سال دران بلاد فتنه کرده، و خون ریخته، شبی بخواب دید: که دستاری در غایت درازی در سر می‌بندد، چنانچه درازی آن دستار، و عقد کردن آن او را سامت [(۱۵)] آمدی [(۱۶)] چون بسر بستی، چندان بودی، که خرمنی بزرگ،

[(۱)] اصل: مغلی، مط و مب: تغلی، راورتنی: تغلی یا تغلی، و صحیح آن تغلی است، که بضم اول گوسفند شش‌ماهه را گویند (برهان)

[(۲)] مط: آهنین را بردارند و یک الخ، مط: آهنین رادیک.

[(۳)] قمیزه یکی از قضایای مردم ما وراء النهر بیان کرد: قمیز مشروبی است، که از شیر اسپ بصورت تخمیر میسازند: و نهایت گرم

و مقوی است، در فرهنگهای موجود این کلمه را نیافتم، در یک فرهنگ عربی و پارسی و انگلیسی بمعنی CUP نوشته‌اند، که ظاهراً غلط است

[۴] مط و مب: ویران

[۵] مط و مب: تا آن،

[۶] کذا فی الاصل مط و مب: شراب، راورتی: شیر اسپ

[۷] اصل: چنانچه

[۸] مط و مب: انزار، ولی اترار صحیح است،

[۹] مط و مب: بی برگ

[۱۰] مط و مب: گردانیده بود

[۱۱] مط و مب:

انزار

[۱۲] مط و مب: گردانیدند

[۱۳] مط و مب: وحشی، اصل و راورتی: وحشی که منسوب است به وحش از ناحیت ما وراء النهر بر کرانه و خشاب حدود

(العالم)

[۱۴] مط و مب: شنیدم

[۱۵] سآمت: ملالت و بستوه آمدن (غیابث)

[۱۶] مط و مب: آوردی

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۰۶

چون از خواب بیدار شد، با (هر کس از) مقربان و ارباب دانش که باو بودند، باز می گفت هیچ یک او را [۱] [تعبیر (ی) نمی کرد
[ند] که بدان دل او [۲] قرار گرفتی، تا یکی از مقربان [او] گفت: که این لباس بازرگانان است، که از طرف مغرب آیند [۳]
بدین زمین، ایشان را طلب می باید کرد، تا این تعبیر از ان جماعت معلوم گردد.

بحکم آن تدبیر، جهت تعبیر طلب کردند، میان بازرگانان چندی [۴] معدود یافتند از تجار مسلمانان عربی [۵] دستار بند،
ایشان را طلب کردند، و شخصی که مهتر و عاقل تر آن طایفه بود، خواب خود را با او باز گفت آن بازرگان تازی [گوی] گفت:
عمامه تاج و افسر عربست، که العمایم [۶] تیجان العرب. و پیغمبر مسلمان محمد مصطفی صلی الله علیه و سلم، دستار بند بوده
است، و خلفاء اسلام دستار بنداند، تعبیر خواب تو آنست، که ممالک (اسلام) در تصرف تو آید، و دیار اسلام را ضبط کنی، و این
سخن موافق رأی چنگیزخان افتاد [۷] و بدین سبب عزیمت او بر ضبط دیار اسلام مصمم گشت.

بسر تاریخ باز آمدم: چون اترار را بگرفتند [۸] و خلق را شهید کرد (ند) از آنجا بطرف بخارا آمد، و در غره ذی الحجه سنه ست
عشر و ستمائۀ بدر شهر بخارا لشکر گاه شد. و از جهت سلطان محمد خوارزم شاه، کشلو خان امیر آخر با دوازده هزار سوار در بخارا
بود، شهر را محصر کردند، روز عید قربان سنه ست عشر و ستمائۀ شهر بخارا [را] و قلعه را بگرفت، و جمله خلق را از خاص و عام [۹]
[۹] و علما و اشراف، از زن و مرد همه را از شهر بیرون آورد، و شهید کرد [۱۰] و جمله شهر و کتاب خانه [۱۱] را بتمام
بسوخت و خراب کرد، و اندک خلقی را اسیر کرد، و از آنجا روی بسمرقند نهاد، و در مقدمه [۱۲] لشکر چنگیزخان، که از
بیابان آمد [ند] و اترار [۱۳]

[۱] مط و مب: آنرا

[۲] مط و مب: دل او بران قرار

[۳] کلمه مغرب در اصل نیست و جای آن سپید مانده

[۴] مط و مب: چند تن

[۵] مط و مب: از تجار عرب دستار بند

[۶] مط و مب: العمام

[۷] مط و مب، آمد

[۸] مط و مب: بگرفت.

[۹] مط و مب خواص و عوام

[۱۰] مط و مب گردانید

[۱۱] مط و مب: کتابها را

[۱۲] مط و مب: و مقدم لشکر

[۱۳] مط و مب: انزار

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۰۷

بگرفت، و بدر بخارا آمد و بگرفت، ترکی بود نام او تمرچی چربی [۱] مردی بغایت جلد، و (به) مغلی چربی [۱] حاجب را گویند، چون بدر سمرقند رسیدند [۲] و باول آمدن لشکر مغل کمین ساختند، و اهل سمرقند بجنگ بیرون رفتند، چون کمین بکشادند، هزیمت بر لشکر اسلام و اهل سمرقند افتاد و بقدر پنجاه هزار مسلمان شهید شدند، و بعد از آن (قریب) ده روز [یا] چیزی زیادت، بر اطراف مقام کردند و در سمرقند از جهت سلطان محمد خوارزم شاه شست هزار سوار بود، از ترک، و غوری، و تاجیک، و خلج، و قرلغ. و جمله ملوک غور چنانچه خرزور ملکی، و زنگی (و) حرحم [۳] و دیگر ملوک غور همه آنجا بودند. روز عاشورا دهم محرم سنه سبع عشر و ستمائۀ، سمرقند بگرفت، و شهر (را) خراب گردانید و بسوخت، و بعضی را اسیر کرد، و اطراف ما وراء النهر و فرغانه تا در بلاساغون، لشکرها نامزد کرد، و شهرها جمله [را] خراب، و خلق را شهید گردانید، و در ضبط اطراف ممالک، افواج مغل فرستاد، و کشلو خان تتار، که پادشاهزاده قبایل تاتار بود، و گورخان خطا را بگرفت آورده [۴] لشکر از عقب او از

[۱] اصل: تمرچی خرنی، مط و مب: تموجی جزبی، راورتی: تمرچی جزبی ولی ظاهرا جزبی غلط و چربی صحیح است که در مغولی حاجب و دربان را می گفتند، طوری که شرق شناس معروف بار تولد در کتاب ترکستان خود (ص ۲۸۵-۲۸۶) از کتاب حماسه نامه مغول نقل کرده، چنگیزخان برای اداره امور مملکت ده شغل معین کرده آنرا بده نفر سپرد، که در آن جمله یک نفر دربان یا حاجب با اسم چربی داخل بود، که این مامور را باصطلاح عربی حاجب گویند، و درین کتاب جائی که این کلمه آمده تصحیح کرده ام

[۲] مط و مب:

بدر سمرقند آمد باول آمدن.

[۳] کذا در اصل و مط و مب: ولی راورتی این نامها را (خرزور ملکی و زنگی خرجم) می نویسد، و پدید می آید، که زنگی و خرجم دو نام نبود، هر چند در نسخ خطی حرحم بجای خطی آمده، و چنانچه این نام پیشتر هم درین کتاب مذکور افتاد، و امثال

این گونه نامها مانند خرمیل، خرننگ، خرجم در غور زیاد بودند، با وجود آنهم در متن صورت مضبوط نسخ خطی گرفته شد، درباره اینگونه نامها مرا شرحیست، که در آخر کتاب داده می‌شود (ر: ۳۹)

[(۴)] کذا در مط و مب، اصل: خطا را بگرفته بود و آورده، لشکر از

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۰۸

بالای ترکستان نامزد کرد تا او را در حدود جاب (و قصبه) کیکرب که غرستان [(۱)] و کوهپایه سمرقند است، بگرفت و بکشت، چون خبر گرفتن سمرقند و شهادت و اسیر شدن خلق، و لشکر اسلام که آنجا بود [ند] بسطان خوارزم شاه رسید بدر بلخ، چنانچه به تقریر پیوسته است، از آنجا منهزم شد، و بطرف نیشاپور آمد، چون خبر رفتن خوارزم شاه از حوالی بلخ، و تفرقه غلبه [و] لشکر [که با او بود] [(۲)] بسمع چنگیزخان رسید، از لشکرگاه مغل شست هزار سوار، در تبع دو مغل بزرگ، یکی سوده بهادر [(۳)]، دوم یمه نوین [(۴)] در عقب سلطان محمد خوارزم شاه از جیحون عبره کردند [(۵)] و بطرف خراسان فرستاد، و آن طایفه در ماه ربیع الاول سنه سبع و عشر و ستمائیه، از آب جیحون بگذشتند [(۶)] و بحکم فرمان چنگیزخان، به هیچ شهر از شهرهای خراسان ضرری نرسانید (ند) و تعلق نکردند، مگر در ولایت هرات بموضعی که آنرا پوشنج [(۷)] گویند، یکی از اکابر آن لشکر در تاخت دران موضع بدوزخ رفت، و آن حصار که مختصر (بود) [(۸)] بجنگ بگرفتند، و جمله مسلمانان را آنجا شهید کردند، و از آنجا بطرف نیشاپور برانندند و در شهر نیشاپور رسیدند و [از] آنجا [چون] جنگ شد، داماد چنگیزخان کشته شد، بانتقام آن مشغول [نه] شدند و بطرف طبرستان، و مازندران برفتند بطلب [(۹)]

[(۱)] مط و مب: غرجستان، راورتی: غزستان، اصل: غرستان، اگر غزستان باشد، یعنی مقر قبایل غز هم به مقصد نزدیکی دارد و اگر غرستان باشد، معنی آن کوهستان است، که معربش غرجستان باشد، و این املاء در نسخه اصل مطرد است (ر: ۲۹)

[(۲)] مط و مب: غلبه لشکرها بسمع

[(۳)] در مط و مب و اصل: سوده بهادر، در راورتی: سهوده بهادر، این نام را مورخین بصورت مختلف سبتای، سوده، سیدای، سبطی، سوبدای ضبط کرده‌اند، که تاریخ الفی و فرشته سنتای به نون ثانی هم آورده است، ولی ضبط اکثر نسخ طبقات (سوده) است،

[(۴)] اصل: رایمه نوین، مط و مب و راورتی: یمه نوین. فصیحی و جوینی: یمه نوین، که در مغلی نوین، بمعنی سردار است.

[(۵)] مط و مب: عبور فرمود

[(۶)] مط و مب: بگذاشتند

[(۷)] کذا در مط و مب و اصل، راورتی گوید: که در نسخ وی (توی پوشنج) یا (بوی پوشنج) بود،

[(۸)] مط و مب: حصارک مختصر بود

[(۹)] مط و مب: رفتند در طلب

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۰۹

سلطان محمد [(۱)] خوارزم شاه (و) سلطان بر دره تمیشه [(۲)] که راه مازندران است لشکر گاه داشت، که ناگاه لشکر مغل به وی رسید، سلطان آتسز [(۳)] حاجب را در زیر چتر [داشت] در قلب لشکر بگذاشت، و او را فرمان داد: که لشکر را بطرف دامغان و عراق برد، و خود بکوهه‌ها مازندران برفت [(۴)] و بدریا نشست، چنانچه پیش ازین بتقریر پیوسته است [آن] لشکر مغل دو فوج شد [ند] یک فوج (که) بیشتر (بود) در عقب لشکر خوارزم شاه بطرف عراق براند، و فوج دیگر اندکتر بدره تمیشه [(۴)] مازندران فرو رفت، و از هر دو فوج بیشتر خبری که آن تحقیق را شاید بخراسان نرسید، بعضی گفتند: چون خوارزم شاه را نیافتند، در مازندران و

عراق، بر لشکر پسر سلطان که او را رکن الدین غوری شانستی [(۵)] گویند زدند، و او را و لشکر عراق را شهید کردند، و از راه آذربایگان بطرف قفجاق [(۶)] بیرون رفت.

[(۱)] اصل: محمود

[(۲)] مط و مب: و سلطان که بر در تمشه که راه، راورتنی، دره تمشیه، که در نسخ وی تمشه، همیشه هم بود، ولی از همه اینها صورت اصل اصح است چه همیشه بقول حدود العالم اندر ناحیت دیلمان شهر کیست خرد و گرد وی باره و نعمت بسیار و اندر میان کوه و دریا نهاده است و حصارى دارد استوار (ص ۸۵)

[(۳)] برخی از نسخ مط: التسر، التزر

[(۴)] مط و مب: در رفت

[(۵)] کذا در اصل و راورتنی، مط: غوری لشاسی، که در یک نسخه خطی مط: سیاشتی هم بود، مب غوری سیاشتی چون نسخ راورتنی و اصل مطابق بود، غوری شانستی نوشته شد، ولی سلطان رکن الدین ملقب به (غورسانجی) از پسران خوارزم شاه بود (جهان گشای جوینی ج ۲ ص ۱۳۰) و بعد از فرار خوارزم شاه بکرمان رفت و در آنجا قوائی را فراهم آورده بعراق برگشت و باصفهان آمد، و از آنجا به ری شتافت و مدتی با اسماعیلیه در زد و خورد بود، تا اخیرا به یکی از قلاع فیروز کوه پناه جست، بعد از آنکه مغل بر آن قلعه دست یافتند، او را کشتند (تاریخ ایران عباس اقبال- ج ۱ ص ۱۱۳) ذکر این شخص بهمین نام غوری شانستی در طبقه (۱۶) سلاطین خوارزم شاهی تحت عدد (۱۲) آمد، و غوری شانستی را مؤلف ما به (غوری شکن) ترجمه کرده، چون در طبقات ناصری در چند مورد و قرار ضبط نسخ زیاد خطی این صورت منقول افتاده بنابراین ضبط جهان کشا که مؤخرتر ازین کتاب است، مورد اشتباه و دقت است

[(۶)] مط و مب: قیجاق، راورتنی ق: قیجاق.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۱۰

حدیث گذشتن لشکر چنگیز خان بر جیحون بطرف خراسان

چون یمه نوین و سوده بهادر، با شست هزار سوار بر خراسان بگذشت، و بطرف عراق رفت، آشوب در خراسان افتاد و فتنه ظاهر شد و هر کس از ملوک را بفرمان سلطان محمد، بطرفی اتفاق افتاد و حصارها عمارت کردند و شهرها را خندق ساختند و استعداد جنگ و محافظت قلاع بقدر امکان مهیا گردانیدند، که هر طرفی را (بملکی) سپرده بود، و نامزد کرده، (و) قلعه ترمذ را به لشکر سیستان داد، و مهتر ایشان امیر زنگی ابی حفص بود، و (امیر) سرهنگ سام، و پهلوانان [(۱)] را بحصار ولخ [(۲)] و طخارستان فرستاد، که طول و عرض آن قلعه بقدر چهار فرسنگ است و حصار بامیان به امیر عمر کرباوردی [(۳)] حواله فرمود [(۴)] و ملک اختیار الدین محمد علی خرپوست [(۵)] علیه الرحمه را فرمان شد، تا از پر شور بضبط شهر غزنین آید، و آن بلاد را محافظت کند، و ملک حسام الدین حسن عبد الملک [سر] زراد [(۶)] که به قلعه و شهر سنگه [(۷)] غور بود، و ملک قطب الدین

[(۱)] مط و مب: سرهنگ سام، از سه پهلوان را، راورتنی: وارسیه پهلوان، که در برخی از نسخ خطی ازسیبه و ارسبه هم آمده، و علی ای حال ارسیه یا ارسیه علم بوده، نه عدد طوری که مب و مط نوشته‌اند

[(۲)] مط و مب: بلخ و طخارستان، راورتنی و اصل:

ولخ و طخارستان، راورتنی گوید که ولخ جای علی حده ایست و بلخ نیست، و صحیح همچنین است، چه ولخ و والیان از قلاع

مستحکم طخارستان بود. طابعین کلکته آنرا سهوا به بلخ تبدیل کرده‌اند. راورتی و اصل بصحت اقریست.

[۳] کذا فی الاصل شاید کر یعنی اصم صفت امیر باشد، در مط و مب: امیر عمر کردی آمده، و راورتی تنها امیر عمر باوردی می‌نویسد، و منسوب است به باورد که شهری بود در خراسان بین سرخس و نسا (مراصد الاطلاع)

[۴] مط و مب: حواله کرده بود.

[۵] راورتی: ملک اختیار الدین محمد بن علی خرپوست (ر: ۳۹)

[۶] راورتی: سرزاد؟ زراد بمعنی زره گرو سازنده زره است (غیاث)

[۷] اصل: سنگ غور، ولی سنگه که معرب آن سنجه است، از معروف ترین بلاد غور و مرکز مندیش بود (ر: ۲۶)

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۱۱

حسن (بن) علی [بن ابی علی] [۱] را فرمان داد، تا قلعه‌های غور [را] معمور گرداند، و در محافظت آن بلاد جد بلیغ نماید، و ملک الکتاب اختیار الملک دولت یار طغرانی [۲] را به قلعه کالیون [۳] فرستاد، و دو پهلوان بزرگ خراسان، که ایشان را پسران یوزبک [۴] گفتندی، دران قلعه بودند و ملک شمس الدین محمد جوزجانی [۵] را، در شهر هرات نصب کرد [۶] و حصار فیوار را به پهلوان اصیل [۷] الدین نیشاپوری داماد مبارک پهلوان [۸] سپرد، و قلعه نصر کوه [۹] طالقان را به معتمدان ملک شمس الدین آتسز حسن حاجب [۱۰] داد، و حصار رنگ گرزوان [۱۱] را بخدم الغ خان ابی محمد داد

[۱] راورتی، ملک قطب الدین حسین بن علی ابی علی

[۲] راورتی گوید: طغرانی بمعنی طغرانیس و دارنده اختصاص امضاء شاهی است.

[۳] مط و مب: کالیوار، اصل:

کالبور، راورتی: کالیون، ولی در مط و مب در دیگر مواقع کالیون آمده که اصح بنظر می‌آید، و بقول یاقوت (کالوان حصن محکمی بود بین جبال باد غیس و هرات) (مراصد، ص ۳۳۵) نام این قلعه درین کتاب مکررا مذکور افتاده، و در مبحث فتوحات بهاء الدین سام و غیره می‌آید ابن اثیر نام این قلعه را در ردیف بادغیس و بیوار (کالین) می‌نویسد (ج ۱۱ ص ۶۴) و باز در جلد (۱۲) کالین را در همین ردیف ذکر میکند (ص ۸۷-۹۵) ولی در تاریخ سیفی هروی (کالیون) هرات بسیار به نظر می‌آید که در عهد آل کرت شهرت زیادی داشت.

[۴] کذا در مط و مب و اصل، راورتی پسران (سوزنگر) آورده، و گوید: یوزبک کلمه ترکی است، و این پهلوانان تازیکی بودند، بنابراین نسخی که یوزبک را نقل کرده‌اند قابل اعتبار نیست (:::)

[۵] اصل و مط و مب: جزجانی، راورتی جوزجانی نوشته و در حاشیه گوید که در برخی از نسخ جدیده جزجانی هم آمده، ولی جوزجانی یا گوزگانی صحیح است

[۶] مط و مب: فرمود.

[۷] اصل: اصل الدین

[۸] راورتی: پهلوان مبارک کرده

[۹] قلعه طالقان بنام نصرت کوه یا ناصر کوه یا منصور کوه نیز در تواریخ ضبط شده و از قلاع بسیار مستحکم شمال هندوکش بود، در یک نسخه راورتی نقره کوه هم آمده

[۱۰] راورتی کلمه حسن را نیآورده

[۱۱] کذا فی الاصل، مط و مب: رنگ کزروان، راورتی رنگ گرزوان، ولی چنانچه گذشت گرزوان درست است، که اکنون هم

به همین نام در جنوب شرقی میمنه واقع است و ذکر آن در مبحث قلاع اشیار خواهد آمد.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۱۲

و قلاع غرستان [(۱)] به عمید ابی پهلوان شروان [(۲)] و قلاع غور بملوک [(۳)] غور سپرد، و شهر فیروزکوه بملک مبارز الدین شیرازی [(۴)] داد، و قلاع [(۵)] تولک بامیر حبشی نیزه‌ور، مفوض فرمود. و در هر قلعه و شهر (ی) یکی را از معارف ملوک ترک (و غوری) و تاجیک نصب کرد.

چون سلطان محمد خوارزم شاه، بطرف مازندران بهزیمت رفت، و لشکرهای اسلام، پریشان شد، چنگیزخان از ضبط بلاد سمرقند فارغ شد، و سوار در عقب سلطان محمد روان کرد، لشکرهای دیگر، باطراف خراسان نامزد شد [(۶)] و ارسلان خان قیالقی [(۷)] که مسلمان بود، بقدر شش هزار سوار مسلما (نا) ن داشت، همه عجمی، با طولان جربی [(۸)] و لشکر مغول، پبای حصار ولخ طخرستان فرستاد [(۹)] و خود با لشکر قلب از سمرقند پبای قلعه ترمذ آمد، و جنگ پیوست، و بعد از چند روز (که مسلمانان ترمذ) جنگها (ی) بسیار کردند، و مغل بسیار را بدوزخ فرستادند، و مسلمان بسیار شهید شدند، اهل حصار ترمذ را بسنگ منجنیق عاجز گردانیدند، و آن قلعه را بگرفت، و جمله را شهید کرد.

و از آنجا لشکرهای مغل، بطرف خراسان و غور و غزنین فرستاد، و هر لشکر که بطرف خراسان می فرستادند، ممر ایشان [(۱۰)] بر نصر کوه طالقان

[(۱)] مط و مب و راورتی: غرستان (ر: ۲۹)

[(۲)] کذا فی الاصل، مط: عمید ابی سهلان شیران، مب: عمید ابی مهلان شیران، راورتی شیران، عمید (سردار) ابو سهلان، وی گوید که ابو سهلان قبیله عربی است، و درین اوقات به کنارهای جیحون برخی از قبایل عرب میزیستند.

[(۳)] مط و مب: به ملک غور

[(۴)] کذا فی الاصل، مط: بردای، که در حاشیه بحواله نسخ خطی سرداری و شیرازی هم آمده، در راورتی و مب سبزواری است.

[(۵)] مط و مب: قلعه،

[(۶)] مط و مب: کرد

[(۷)] مط و مب: قیالقی، اصل، قبالق، ولی راورتی گوید، که قیالقی از قبایل ترک است که قرلغ هم ازین طایفه می باشد.

[(۸)] اصل:

عجمی باطراف حربی. مط و مب: عجمی طولان و جربی، راورتی: عجمی با طولان جربی، از روی ضبطهای مختلف نسخ بصورت تخمینی تصحیح شد، طولان شاید علمی باشد، و چربی همان کلمه ایست که شرح داده شد.

[(۹)] مب: بلخ تخارستان، ولی در مط و راورتی ولخ تخارستان آمده، که شرح داده شد، و طخرستان املائی است از کلمه طخارستان که برخی از جغرافیون این طور هم ضبط کرده اند

[(۱۰)] اصل: هم ایشان

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۱۳

می بود، عیاران از نصر کوه فرود می آمدند، و بر افواج حشم مغل میزدند، اسپ و مواشی باز می ستند، و مغلان را بدوزخ میفرستادند، چون از جهاد طالقان فارغ شد، بسیار فوج از مغل نامزد حصار نصر کوه شدند، (و) حصار را گردپیچ [(۱)] کردند، و جنگ قایم شد، و اقلان چربی و سعدی چربی [(۲)] با داماد [(۳)] چنگیزخان که فیقونوین نام آن ملعون بود، چهل و پنج هزار سوار داشت، نامزد شدند، و باطراف غور و خراسان در تاخت، و هر چه در اطراف شهر و قصبات و رساتیق خراسان و غور و

گرمسیر، مواشی بود جمله بدست حشم مغل افتاد، و تا در غزنین و بلاد طخرستان [(۴)] و گرم سیر نهیب شد، و اغلب مسلمان را شهید کردند، و بعضی را اسیر گردانیدند، و درین سال سنه سبع [و] عشر و ستمائۀ مدت هشت ماه لشکر مغل اطراف [را] میزدند، و درین تاریخ کاتب این طبقات، منهاج سراج در حصار تولک [(۵)] بود، و برادر کاتب در شهر (و حصار) فیروز کوه بود. درین سال لشکر مغل بیای حصار آستیه [(۶)] غور آمد [ند] و مدت پانزده [(۷)] روز جنگهای سخت کردند، در آن قلعه امیر و مقطع سپهسالار تاج الدین حبشی عبد الملک سر زراد [(۸)] بود، ملک بزرگ با استعداد تمام فاما چون قضاء آسمانی در آمده بود، با ایشان صلح کرد، و در میان ایشان رفت، و او را به نزدیک چنگیزخان بردند، او را خسرو غور لقب کرد، و اعزاز نمود، و باز فرستاد، تا دیگر حصارها بدست آید [(۹)] چون باز آمد بعد از آنچه [(۱۰)] جلال الدین منکیرنی [(۱۱)] خوارزم شاه را بر لب آب سند بشکست، تاج الدین حبشی (عبد الملک) از کفار روی [به] تافت، و با ایشان مشغول بقتال شد، و بثواب شهادت رسید، هم درین سال لشکر

[(۱)] اصل: گردابیچ

[(۲)] اصل: اقلان حربی و سعدی حربی، مط و مب: اقلان جزبی، و سعدی جزبی، راورتی کذا- وی گوید که در چند نسخه اوغلان هم آمده

[(۳)] اصل: بامداد

[(۴)] مط و مب: تخارستان.

[(۵)] تولک تاکنون به همین نام مشهور و حکومتی مربوط جنوب شرقی ولایت هرات است.

[(۶)] استیا: بکسر اول از اشهر مدن غور بین هراة و غزنه است (مراصد الاطلاع) مب:

استیده؟

[(۷)] مط و مب و راورتی: یازده روز

[(۸)] اصل: سزراد

[(۹)] مط و مب: دست دهد

[(۱۰)] مط و مب:

بعد از آنکه

[(۱۱)] مط و مب: منکیرنی، شرح این کلمه در مبحث خوارزم شاهیان گذشت

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۱۴

مغل با اقلان چربی [(۱)] بدر شهر فیروز کوه آمدند، و مدت بیست و یک روز جنگهایی سخت کردند، و بران شهر دست نیافتند، و نامراد مراجعت کردند.

و چون فصل زمستان بود، برف بر جبال [(۲)] غور باریدن گرفت (و) لشکر [چنگیزخان] مغل از خراسان روی بما وراء النهر نهادند، و آن لشکر که در غور بود، بقدر بیست هزار سوار بود، [مغل و مرتد، و گذر ایشان بر پایهء حصار تولک بود] در مدت هشت ماه و چند روز، بیای قلعه فوجی از ایشان بتاختی [و] غازیان قلعه تولک، و این داعی که منهاج سراج است، در میان غازیان، با کفار جهاد می کردند، چنانچه کفار را امکان نزدیک شدن قلعه و حصار نه بودی رحم الله الماضین، مدت هشت روز آن بود، که تمامت روز لشکر مغل بیای حصار [(۳)] می گذشت، ثقات چنین تقریر کردند، که اسیران مسلمان، بدست کفار چندان بودند که برای خاصه چنگیزخان دوازده هزار دختر بکر، برگزیده بود، و با خود می برد، خلصهم [(۴)] الله من ایدیهم، و دمر الله الکفار بقهره و

قدرته [(۵)]

حدیث عبره کردن [(۶)] چنگیز خان ملعون [(۷)] از آب جیحون

چون ربیع الاول سنه ثمان و عشر و ستمائۀ در آمد، لشکرهای مغل، کرت دیگر نامزد اطراف خراسان و غور و غرستان [(۸)] شد، و چون لشکرهای مغل را گذر بر قلعه نصر کوه طالقان می‌بود و غازیان آن قلعه رجولیت و جان سپاری می‌نمودند، و این حدیث بسمع چنگیز خان میرسید، و لشکریکه پای آن قلعه آمده بودند، دست نمیافتند و امکان فتح نبود، چنگیز خان بجهت گرفتن آن قلعه، از آب جیحون عبره کرد،

[(۱)] اصل: چربی مط و مب و راورتی جزبی

[(۲)] مط و مب: بر قبایل غور

[(۳)] مط و مب: زیر پای

[(۴)] اصل: خاصهم

[(۵)] اصل: قدره

[(۶)] مط و مب: عبور کردن،

[(۷)] مب: این کلمه ندارد

[(۸)] مط و مب غرستان (ر: ۲۹).

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۱۵

و در پشته نعمان، و بیابان کعب که میان بلخ و طالقان است مقام نمود [(۱)] چون کار بر اهل قلعه تنگ شد، دل بر شهادت نهادند، و دست امید از حیات بشستند [(۲)] [و] پیش از آن حادثه و فتح قلعه، و رسیدن بدرجه شهادت سه ماه جمله باتفاق یک دیگر جامها کبود کردند، و هر روز به مسجد جامع حصار حاضر می‌شدند، و ختم قرآن می‌کردند، و تعزیت خود می‌داشتند و بعد از تعزیت و ختم قرآن یک دیگر را وداع می‌کردند، و سلاح می‌پوشیدند، و بجهاد مشغول می‌گشتند، مغل بسیار را بدوزخ میفرستادند (و) بعضی از آن طایفه شهادت میرسیدند، چون شدت مقاتلت آن غزات بچنگیز خان رسید، از پشته نعمان، پای قلعه آمد، و جنگ پیوست، و بر یک طرف (قلعه) که دروازه بالا بود، خندقی در سنگ حفر [ه] کرده بودند، بزخم سنگ و منجنیق باره آن موضع را بگردانیدند، و خندق را انباشته کردند، و بقدر صد گز [ی] گشاده گردانیدند و لشکر مغل را مجال گرفتن قلعه ظاهر شد، اما چنگیز خان از غایت غضب، سوگند به معبود خود یاد کرده بود، که آن قلعه را سوار (ه) بگیرم.

مدت پانزده روز دیگر جنگ کرد، و راه راست کرد، تا آن قلعه بگیرد و چون سوار مغل در قلعه براند، از اهل قلعه بقدر پانصد مرد عیار (ه) جنگی گره بسته از طرف دروازه کوه جنبه [(۳)] طالقان بیرون آمدند، و بر لشکر مغل زدند، و صف ایشان بر هم دریدند، و بیرون رفتند، و چون دره و لورها [(۴)] نزدیک بود، بعضی شهادت یافتند، و بیشتر بسلامت بیرون رفتند، چنگیز خان آن را خراب کرد، و جمله خلایق را شهید

[(۱)] این طالقان همین تالقان موجوده و ولایت قطغن و بدخشان افغانی و تخارستان نیست، بلکه طالقان بلخ یا جوزجان است، که در سه منزلی مشرق مرو الرود بر سر شاهراه بلخ افتاده بود، بین بلخ و این طالقان دشتی است که آنرا اکنون دشت چول گویند و ریگزار وسیع است که از بلخ تا اندخوی (۱۳۳) میل و از آنجا تا میمنه (۸۵) میل فاصله دارد، و پشته نعمان در نقشه کولنل وانکر

بعرض (۳۶) درجه و ۲۰ دقیقه و طول ۶۴ درجه، و ۴۰ دقیقه افتاده،

[۲] مط و مب: شسته

[۳] اصل: کره جنیه، مط و مب: دروازه کوه طالقان. راورتی: جنینه که در برخی از نسخ کوه جنیه هم آمده،

[۴] شرح این کلمه گذشت.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۱۶

گردانید، رضی الله عنهم (و رضوا عنه، حق تعالی پادشاه ما را در مسند پادشاهی مخلص دارد آمین)

حدیث آمدن جلال الدین منکبرنی خوارزمشاه بغزنی و وقایعی که او را آنجا افتاد [۱]

چون سلطان محمد خوارزم شاه، به نزدیک ملک اختیار الدین محمد بن علی خرپوست [۲] غوری فرمان فرستاد، تا از پرشور که اقطاع او بود، بغزنین آید، و او مردی کاردان و دلاور و مبارز و ضابط بود، و مدت ده سال نصرت کوه طالقان را از لشکر خوارزم شاه نگاه داشته بود و در خراسان و غور مشهور و مذکور بود [و از] اصل او از ملوک کبار غوریان بود چون بغزنین آمد، از اطراف، لشکر اسلام روی بدو نهادند، و در حضرت غزنین لشکر بسیار جمع شد [۳] چنانچه بقدر صد و سی هزار سوار جرار تمام سلاح [مرتب] در عرض آمد، و عزیمت بران مصمم گردانید: که لشکر مرتب گرداند (و) مغافصه بر چنگیز خان براند، که در پشته نعمان، لشکر گاه داشت، و او را مقهور گرداند، مدام در ترتیب لشکر و استعداد حشم می‌بود، و اکابر و معارف خوارزم، که از خدمت سلطان محمد جدا افتاده بودند، بنزدیک او می‌آمدند، شهاب الدین الب [۴] که وزیر ممالک غزنین و غور بود، از جهت خوارزم شاه بغزنین آمد، و در غزنین کوتوالی بود، که او را صلاح الدین گفتندی، از قصبه کردکان [۵] (بفرمان سلطان محمد) چون محمد علی خرپوست [۶] لشکر [بسیار] جمع کرده بود، و ملک خان هرات، در وقت فرار بطرف سیستان رفته، چون هوا گرم شد، روی بطرف غزنین نهاد، خبر سلطان جلال الدین منکبرنی [۷] از خراسان برسد، که بطرف غزنین می‌آید، شهاب الدین الب

[۱] مط و مب: حدیث آمدن سلطان جلال الدین خوارزم شاه بغزنین و وقایعی که او را در آنجا روی داده

[۲] مط و مب: خرپوست (ر: ۳۹)

[۳] مط و مب: جمع کرد

[۴] در یکی از نسخ ماخذ مط البر، راورتی: الب قراشی

[۵] کذا فی الاصل: مط و مب: گردگان: که در یکی از نسخ مط:

کودگان هم آمده، راورتی گردگان، که در نسخ خطی وی کودگان یا گودگان نیز بوده

[۶] مط و مب: خرپوست

[۷] مط و مب: منکیرنی

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۱۷

وزیر (با) صلاح الدین کوتوال غدیری در خفیه اندیشید [۱] و بزمی مهیا گردانید، و ملک محمد خرپوست را به ضیافت طلب کرد، و آن ملک غازی را، صلاح الدین کوتوال بزخم کارد شهید کرد و آن لشکر که جمع کرده بود، جمله [۲] متفرق گشتند.

و در سال سنه سبع [و] عشر و ستمائه، ملک خان هرات، از پیش لشکر مغل بغزنین آمد، و از آنجا بطرف گرمسیر باز آمد، و عزیمت سیستان کرد، [۳] و از میان راه، رضی الملک را ولایت [۴] پرشور داد، چون رضی الملک بغزنین آمد بر عزیمت پرشور، برفت، و لشکر عراق [۵] که آنجا بود، رضی الملک را منهزم گردانید [۶] چون از آنجا بازگشت، اعظم سپه‌سالار [

(۷) پسر عماد الدین بلخ که امیر نگرهار [(۸)] بود، رضی الملک را بگرفت و نگاه داشت، ناگاه سلطان جلال الدین منکبرنی، و ملک‌خان هرات بغزنین رسیدند و لشکر بسیار از ترک و امراء غور و تاجیک [(۹)] و خلع و غر [(۱۰)] بخدمت ایشان جمع شدند (و) از غزنین بطرف طخارستان برانندند، لشکر مغل در پای حصار والیان [(۱۱)] بود، ایشان [(۱۲)] را منهزم گردانیدند، [و] باز آمدند [چون خبر آمدن

[(۱)] مط و مب: اندیشه کرد،

[(۲)] مط و مب: همه

[(۳)] مط و مب: باز آمد بر عزیمت سیستان و از میان

[(۴)] اصل: روایت

[(۵)] کذا در اصل و مط و مب: ولی راورتنی لشکر اغراق آورده که شرح آن در ذیل صفحه آینده داده میشود

[(۶)] مط و مب: کردند،

[(۷)] مط و مب: سپه‌سالار اعظم پسر

[(۸)] کذا فی الاصل و راورتنی، مط: امیر لشکرها، مب: امیر لشکر، ولی نگرهار، یا نگرهار ولایت معروف مشرقی کابل است که اکنون کرسی آن جلال‌آباد شمرده میشود، و همین نام اکنون هم زنده و مستعمل است، در ازمنه قبل الاسلام این ولایت را گندها را می‌گفتند در زبان پنبتو نام نگرهار خیلی معروف و متداول است،

[(۹)] مط و مب: تازیک

[(۱۰)] کذا فی الاصل، غر در پنبتو بمعنی کوه است، راورتنی خلع و غز آورده، مط و مب: خلع و غیره مینویسد ولی استعمال کلمه و غیره در عبارات فارسی آنقدر قدیم بنظر نمی‌آید، و از مصطلحات جدید اردوی هندوستان است، بنابراین غر یا غز صحیح خواهد بود،

[(۱۱)] اصل: والسطان مط و مب: حصار زاولستان، راورتنی: والسطان، ولی یکی ازین نامها صحیح بنظر نمی‌آید، چه اگر بطرف طخارستان رانده باشد، پس زاولستان که چندین صد میلی جنوبی غزنه را در بر میگیرد، به تخارستان چگونه اتصال پیدا کرد؟ و هم طوری که در آخر کتاب (ر: ۲۷) خواهید دید، والسطان از ناحیت‌های جنوبی غور بود، بنابراین در این جا همان حصار والیان صحیح تر خواهد بود، که سابقا با ولخ طخارستان مذکور افتاد،

[(۱۲)] مط و مب: آنرا

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۱۸

سلطان جلال الدین (منکبرنی) و ملک‌خان [هرات] (و) جمعیت لشکر اسلام به چنگیزخان رسید [(۱)] فیقونوین [(۲)] را که داماد او بود، از هرات و خراسان بطرف غزنین نامزد کرد، چون بحدود پروان [(۳)] رسیدند سلطان جلال الدین پیش آن لشکر باز رفت، مصاف داد، و ایشان را بشکست و منهزم گردانید، و کافر بسیار بدوزخ فرستاد (و چند بار) دیگر لشکر مغل [(۴)] می‌آمد و منهزم میشد، و در لشکر سلطان جلال الدین اغراق [(۵)] بسیار

[(۱)] در این جا چند کلمه از نسخه اصل پریده و خوانده نمی‌شود، از مط گرفته شد،

[(۲)] در همه نسخ چنین است، راورتنی و مط نسخه بدلی هم ازین نام ندارند، ولی عباس اقبال ایرانی در تاریخ استیلای مغل در همین مورد (ص ۶۱) اسم سرلشکر چنگیزی را (قوتوقونویان) مینویسد، و شاید مأخذشان جهانگشای جوینی باشد، که در جلد

دوم آن کتاب مذکور افتاده و (شیکی قوتوقو) نوشته است اعجب این است که در صفحه (۷۳) کتاب عباس اقبال در ذیل صفحه، از صفحات (۳۴۴-۳۴۵) نسخه مط طبقات ناصری اقتباس مطالبی را فرموده‌اند، در این جا هم (قوتوقونویان) نوشته‌اند، حال آنکه در نسخه مط و مب و راورتی و اصل من این نام (فوتونوین) آمده، و در چندین مورد بهمین صورت ضبط است- چون مرا مدرک و مأخذ دیگر آقای عباس اقبال معلوم نبود، بر ضبط اصل نسخ اکتفا کردم و این چند سطر را توضیحا نوشتم.

[۳] اصل: بردار، مط و مب: بحدود بداون، که در نسخ خطی مط: برداز یا بردار هم آمده، راورتی بروان، و این اصح صورت است، چه جنگ پروان بزرگترین پیکارهای تاریخی افغانستان است، که خوارزم شاه بهمدستی ملت آزاد افغان قشون چنگیزی را بشکست، پروان از مدتها بین ارباب مسالک و ممالک معروف است، و اکنون هم به همین نام زنده است، و در سمت شمالی کابل به بعد (۴۵) میل در بین کوهسار سرسبز و شاداب افتاده، و باد شمالی کابل را «باد پروان» میگویند زیرا از همان سو می‌وزد.

[۴] اصل: دیگر بار سیوم لشکر.

[۵] اصل: اعراب، مط و مب: اعراق، که در نسخ خطی مط عراق و اعراب هم آمده.

راورتی این کلمه را اغراق می‌نویسد، و در صفحه گذشته جایی که ذکر ملک رضی الدین در پر شورمی می‌رود، و نسخه اصل من مط و مب گویند که لشکر عراق آنجا بود، درین مورد هم راورتی لشکر اغراق می‌نویسد، و گوید که در نسخ جدید اعراب بعین مهمله و در یکی هم عراب آمده، که برخی از مورخین آنها را عراقی پنداشته‌اند، یعنی بابلی، ولی اغراق که قبیله بزرگ ترک است، در جهانگشا و دیگر تواریخ مذکور افتاد، و مقصد مؤلف هم اینهاست

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۱۹

بود همه مردان کار، و سران [۱] کارزار خونخوار، ایشان را [۲] بجهت غنایم باعجمیان خوارزمی خصومت شد، از لشکر سلطان [۳] جدا شدند و بطرف دیگر رفتند، سلطان ماند با لشکر ترک [۴] چون فیکو نوین مغل شکسته شد، نزدیک چنگیزخان بازرفت چنگیزخان از پشته نعمان، با فوج و حشم، که با او [۵] یار بودند، رو (ی) بغزنین نهاد، و با سلطان جلال الدین منکبرنی، و ملک خان هرات و دیگر ملوک خوارزمی که با او بودند، بر لب آب سند مصاف کرد سلطان جلال الدین و لشکر اسلام شکسته شد، و بر آب سند زدند، مسلمانان بعضی غرق شدند، و بعضی شهادت یافتند، و بعضی اسیر گشتند، و اندکی از آب سند بیرون آمدند [و الله اعلم بالصواب]

حدیث گشاده شدن (قلع) ولخ و طخارستان و قلعه‌های (بلاد) بامیان

چون بفرمان چنگیزخان ارسلان خان قیالقی [۶] مسلمان با لشکر خود، و طولان چربی [۷] مغل بیای قلعه ولخ [۸] رفتند، مدت هشت ماه آنجا بنشستند [۹] و چون آن قلعه از هیچ طرف راهی نداشت، لشکر مغل را فرمان داد تا از اطراف و حوالی آن کوهها درخت و شاخ میزدند [۱۰] و در پای قلعه

[۱] مط و مب و راورتی: و سواران کارزار

[۲] مط و مب: آن طایفه اعراب را بجهت

[۳] مط و مب: شد لشکر اعراب از سلطان

[۴] مط و مب: سلطان با لشکر ترک بماند

[۵] مط و مب: باز بودند

[۶] اصل: قبالق، مط و مب: قیالقی راورتی قیالقی که پیشتر هم گذشت،

[۷] مط و مب: جزئی [؟]، اصل حربی، شرح آن گذشت

[۸] اصل: ولح که شرح آن گذشت

[۹] اصل: نبشتند

[۱۰] مط و مب: می‌بریدند

[۱] (بقیه حاشیه ص ۱۱۸) پس اغراق بغین معجمه درست است، آقای عباس اقبال نیز در تاریخ مغول (ص ۶۰-۶۲) سیف الدین را ملک اغراق می‌نویسد، و همین شکل اصح بنظر می‌آید. هر چند اعراب (قرار ضبط نسخه من و یکی از نسخ مآخذ مط) نیز پیش از هجوم مغل در سواحل آمو و صفحات شمال هندوکش ساکن بودند، ولی وجود یک دسته قشون منظم آنها درین عصر مستبعد بنظر می‌آید، و در جهان‌گشای (ج ۲) نیز اغراق مکررا به نظر می‌آید، و در دیوان لغات الترك محمود کاشغری نیز اغراق بکسره اول یکی از قبایل بیست گانه ترک است (۱/ ۲۸)

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۲۰

می‌انداختند، و با خلق چنان می‌نمودند، که آن دره را انباشته خواهیم کرد، و بصد سال آن دره هم انباشته نشود از ژرفی، چون بالای آسمانی و قضای ربانی (نازل شده) بود، پسر رئیس ولخ [۱] در میان لشکر مغل آمد [۲] و ایشان را دلالت و راه راه‌نمونی کرد، براهی که یک پیاده سبک رو [بر] توانستی رفت، در میان کمرهای کوه طاقه‌ها سنگ است بسان صفها، در مدت شش روز [۳] مرد (م) مغل را می‌برد، و در آن طاقها پنهان می‌کرد، تا چون مرد (م) انبوه، بر بالای قلعه (به) رفت، روز چهارم (آن) بوقت صبح نعره زدند، و تیغ در جماعتی گرفته [۴] که دروازه حصار (را) محافظت می‌کردند، تا [همه] دروازه را از مرد خالی کردند، و لشکر مغل بر بالای قلعه رفت، و تمامت مسلمانان را شهید کرد [ند] و دل از آن مهم فارغ گردانید [ند] و از بالای قلعه ولخ ایشان را فرمان شد، تا بپای قلعه فیوارقاس [۵] آمدند، و [آن قلعه را] در بندان داد، نصر الله المسلمین و دمر الکافرین.

حدیث گشاده شدن شهرهای خراسان و شهادت [یافتن] اهل آن [موضع]

ثقات چنین روایت کردند: که چنگیزخان را چهار پسر بود، مهتر را توشی [۶] نام، و کهتر ازو را چغتای [۷] نام، و سیوم را اکتای نام، و چهارم را که کهتر (از همه) بود، تولی نام بود و چون چنگیزخان از ما وراء النهر عزیمت خراسان کرد، توشی و چغتای [۷] را با لشکر گران بطرف خوارزم شاه و قبیچاق [۸] و ترکستان فرستاد، و تولی را با لشکر بسیار بطرف شهرهای خراسان نامزد کرد، و اکنای را با خود نگاه داشت، در شهر سته سبوع عشر و ستمائنه، تولی از پشته (کوه) نعمان، روی بطرف مرو نهاد، و آن شهر را بگرفت، و خلق را شهید کرد، و از آنجا بطرف نیشاپور رفت، و شهر نیشاپور را بعد از جنگ [های] بسیار بگرفت، و بانتقام آنچه

[۱] اصل: ولح

[۲] مط و مب: افتاد

[۳] مط و مب: سه شباروز

[۴] مط و مب:

گرفتند

[۵] قادس: اکنون نیز بهمن نام معروف و مربوط ولایت هرات است.

[۶] در تمام نسخ موجوده توشی است، که مورخین جوجی هم می‌نویسند

[۷] اصل: جقتای:

راورتنی و مط و مب: چغتای،

[۸] اصل: خفجاق،

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۲۱

[۱] داماد چنگیزخان بدان موضع کشته شده بود، خلق آن شهر را [به] تمام شهید گرد (ند) و شهر را خراب کرد [ند] و دیوارهای شهر را پست کرد [ند] و جفت گاو بر بست، و بر شهر (به) راند، چنانچه آثار عمارات آن شهر باقی نماند. چون ایشان [۲] از شهر و اطراف و نواحی [آن] فارغ شد [ند] و از آنجا بطرف هرات آمد، و بر در شهر هرات لشکرگاه کرد، و جنگ پیوست، و بر هر طرف منجیقها [۳] نهاد و ملک شمس الدین محمد جوزجانی [۴] و ملک تاج الدین قزوینی، و دیگر امرا که در شهر بودند، مستعد جنگ شدند، اما ثقات چنین روایت کنند [۵] که هر سنگ منجیق، که از شهر بر لشکرگاه مغل راست (می) کردند، در هوا رفته و هم در شهر فرود آمدی [۶] شهری که سلطان محمدشاه خوارزم، مدت یازده ماه بر (در) آن شهر مقاتله کرد، تا فتح آن [شهر] او را مسلم شد، در مدت هشت روز [۷] لشکر مغل آنجا مقام کرد، و آن شهر که سد سکندر بود بگرفتند [۸] و خلق را شهید کرد [ند] ثقات چنین روایت کردند: که ششصد هزار شهید، در ربیع شهر بشمار [۹] آمد، برین حساب [۱۰] بیست و چهار لک در چهار طرف شهر، از مسلمانان شهید شدند رضی الله عنهم و رضوا عنه، و چون تولی عزیمت بازگشت [۱۱] کرد بعضی را از آن اسیران آزاد کرد، و ایشان را شحنة داد، و بگذاشت و فرمان داد: تا شهر را آبادان کند «حق تعالی سلطان اسلام را باقی دارد» [۱۲]

[۱] مط و مب: آنکه

[۲] مط و مب: چون از آن شهر و اطراف

[۳] اصل: و بر هر اطراف مط و مب: و بر هر طرف منجیق نهاده

[۴] مط و مب و راورتنی، جرجانی، ولی چنانچه گذشت جوزجانی، صحیح است

[۵] مط و مب: کرده‌اند

[۶] مط و مب: و بر همان شهر فرود آمدی

[۷] مط و مب:

راورتنی: هشت ماه ولی هشت روز محاصره هرات نزد مورخین روایت قوی است،

[۸] مط و مب:

بگرفت

[۹] مط و مب: در شمار

[۱۰] مط و مب: بدین،

[۱۱] مط و مب: بازگشتن

[۱۲] عبارات بین «» در مب نیست.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۲۲

حکایت (حکایتی) بدین [۱] موضع لایق است، آورده شد، از وقایع آن وقت:

در شهور سنه اثنی [و] عشرین و ستمائه کاتب این طبقات منهاج سراج را اتفاق سفری افتاد، (که داعی دولت سلطان معظم است)

باسم رسالت از غور، باشارت ملک سعید رکن الدین محمد عثمان مرغنی [(۲)] طاب ثراه،

[(۱)] مط و مب: برین

[(۲)] اصل: مراغی، مط و مب مراعی، راورتی: مرغنی، وی گوید مرغنی خانه‌واده معروفی است که آل کرت نامیده می‌شود، لن پول نیز در دول اسلامیة مرغنی می‌نویسد (۴۰۱) سیفی هروی مؤرخ معاصر ملوک کرت در تاریخ خود این نام را مرغنی می‌آورد و در یک نسخه خطی آن که در ملک دوست دانشمند من آقای سرورخان گویا در کابل موجود است، مکررا (مرغنی) ضبط شده، چون سیفی معاصر این دودمان بوده ضبط وی را معتبرتر می‌شمارم. وی از کتاب تاریخ هرات که شیخ عبد الله فامی نوشته بود بیتی چند از قصیده غرای این شیخ نقل می‌کند که در مدح عز الدین عمر مرغنی است، و مطلع آن قصیده چنین بود:

ایام شد مساعد و امید شد غنی در عهد عز الدین عمر آن شاه مرغنی قاقیت قصیده تا آخر بهمین اسلوب است، و بکلمات روشنی فروتنی، توسنی و غیره ایات آن ختم می‌شود، پس اگر (مرغنی) را بصورتیکه برخی از مورخین بزیادت یای منقوطة (مرغنی) نوشته‌اند، بخوانیم، وزن عروضی قصیده می‌شکند، کذلک بقول مورخ موصوف (کوشک مرغنی) از ابنیه معروف هرات بود، که آن را عز الدین عمر مرغنی بر کنار نهر انجیل بنا نهاده بود، و این قصر تا زمان حمله تیمور در شهر هرات باقی بود، که بقول مطلع سعدین و حبیب السیر لشکر تیمور در وقت حمله و یورش از قریب کوشک مرغنی از ممری که آب انجیل به شهر داخل میشد، در آمده و دروازه‌ها را شکستاندند.

از روی این دلایل تاریخ باید گفت که مرغنی بدون یای بعد از غین درست تر خواهد بود و آنچه آقای عباس اقبال در تاریخ استیلائی مغل (ص ۲۶۷) مکررا مرغینی نوشته‌اند، بدلائیل سابقه مستند بنظر نیامد، نویسنده چنین می‌پنداشتم که این تسمیه باید منسوب باشد به مرغیان که در ما وراء النهر از اشهر مدن فرغانه بود (مراصد ص ۳۶۷) ولی در حین تحریر این سطور از فضلالی هروی پرسش کردم، گفتند، که مرغن نام جائی است در هرات، علی ای حال صورت (مرغنی) اقرب بصواب بنظر می‌آید و این سخن نزد نویسنده مشکوک است، که آیا منسوب به نام جائی است یا نام کدام قبیله؟! ابن الاثیر نیز در حوادث (۶۰۲ ه) نام محمد مرغنی و برادرش محمد بن عثمان را مرغنی بدون یای نوشته است، (ج ۱۲ ص ۸۶)

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۲۳

بطرف قهنستان، برای اصلاح راه کاروان‌ها و امن بلاد، چون بشهر قاین وصول شد [(۱)] آنجا امامی دیده شد، از جمله اکابر خراسان، که او را قاضی وحید الدین فوشنجی [(۲)] گفتندی رحمه الله، آن امام تقریر کرد: که من در حادثه شهر هرات بود [ه] ام و هر روز بر موافقت غازیان سلاح می‌پوشیدمی، و بر سر باره رفتمی، و کسوت سواری [(۳)] نگاه داشتمی، روزی در میان جنگ و غوغا، بر سر باره شهر هرات بودم، با سلاح تمام، از خود و جوشن و غیر آن، ناگاه پای من از سر باره خطا کرد، و بجانب خندق در افتادم [و] چنانکه سنگی یا کوهی بروی خاکریز می‌غلطیدم، و بقدر پنجاه هزار مغل مرتد، دست به تیر و سنگ بر میداشتند، تا غلطان [در] میان لشکر کفار افتادم، بدست جمعی که بجنگ در پای فصیل و روی خاکریز بمیان [(۴)] خندق آمده بود گرفتار شدم، و آن [(۵)] حادثه [مرا] بر موضعی بود، که تولی پسر چنگیزخان در مقابل آن خیمه نصب کرده بود بر کنار [ه] خندق، و لشکر مغل در نظر او (جنگ می‌کردند، چون از باره بقدر بیست گز، بر روی) خاکریز تا قعر خندق (که) چهل گز دیگر (بود) غلطان فرود آمدم، حق تعالی بعصمت خود مرا نگاه داشت، که هیچ زخمی بر من [(۶)] نه رسید، و هیچ عضو [ی] از اعضای من خسته و شکسته نشد، چون بزمین رسیدم [(۷)] جمعی را به تعجیل بدوانید، که آن شخص را زنده بیارید، و [او را] (به) هیچ وجه زحمت مدهید، بحکم (آن) فرمان، چون مرا به نزدیک تولی بردند، در من نظر کرد، و فرمود: که بنگرید تا هیچ زخمی باو رسیده، مغلی آمده مرا تفحص نمود، و به تولی خان گفت، این را آسیبی نرسیده، از اینکه مرا زخمی نبود [(۸)] فرمود که تو چه کسی، از جنس

آدمی با پری با فرشته یا تعویذی داری از اسماء الغ تنگری [(۹)] بصدق باز گوی! تا حال چیست؟ من روی بزمین نهادم و گفتم: من آدمی بیچاره‌ام، از جنس دانشمندان و دعا گویان، اما یک چیز با من بود.

[(۱)] مط و مب: وصول بوده

[(۲)] مط و مب: پوشنجی

[(۳)] اصل: سواد

[(۴)] مط و مب: و میان

[(۵)] مط و مب: این

[(۶)] مط و مب: زخم بمن

[(۷)] اصل: برسیدیم

[(۸)] مط و مب: بنگرید- تا هیچ زخمی دارد. و چون نبود فرمود

[(۹)] مط و مب: یا تعویذی از اسماء الغ تنگری داری؟ الغ در ترکی بمعنی بزرگ و تنگری بمعنی خداست یعنی خدای بزرگ.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۲۴

(گفت با تو چه بود؟) روی بر زمین نهادم (و گفتم) که نظر چون تو پادشاهی با من بود [(۱)] بدان سعادت در عصمت بماندم.

تولی را این عرضه داشت من، موافق افتاد، بنظر رضا در من نگریست و فرمود: که این شخص مرد [ی] عاقل است و دانای لایق خدمت چنگیز خان باشد، او را تیماری باید داشت، تا بدان خدمت برده شود، فرمان داد: تا مرا بیکی از (ان) مغلان محترم سپردند، چون از فتوح بلاد خراسان فارغ شد، مرا با خود بخدمت چنگیز خان برد، و قصه باز گفت و بخدمت چنگیز خان، قربت تمام یافتم، و مدام ملازم در گاه او [می] بودم، و پیوسته از من اخبار انبیاء و سلاطین عجم و ملوک ماضی می پرسید، و می گفت: محمد [یلواج] [(۲)] علیه السلام از ظهور من و جهانگیری من هیچ اعلام داده بود؟ من عرضه داشتم [(۳)] احادیثی که در خروج ترک، روایت کرده‌اند، بر لفظ او رفت: که دل من گواهی می دهد، که تو راست می گویی! تا روزی در اثناء کلمات، مرا فرمود: که از من قوی نامی باقی خواهد ماند در گیتی، از کین خواستن محمد اغری [(۲)] یعنی سلطان محمد خوارزم شاه [را] برین لفظ می گفت، و اغری [(۴)] بلفظ ترکی دزد باشد، و این معنی بر لفظ او بسیار میرفت: که خوارزم شاه پادشاه نبود دزد بود، اگر او پادشاه بودی، رسولان و بازرگانان مرا نه کشتی، که به اترار [(۵)] آمده بودند، که پادشاهان، رسولان و بازرگانان را نکشند.

فی الجملة چون از من پرسید: که قوی نامی از من (به) خواهد ماند؟

من روی بر زمین نهادم و گفتم: اگر خان مرا بجان امان دهد، یک کلمه عرضه دارم، فرمود که ترا امان دادم، گفتم: نام جایی باقی ماند، که خلق باشند [(۶)] چون بندگان خان جمله خلق [(۷)]

[(۱)] مط و مب: بر من افتاد.

[(۲)] این کلمه در مط و مب و راورتنی نیامده، فقط در اصل یلواج نوشته شده ولی یلوج به فتح تین و ضم واو در ترکی بمعنی پیغمبر است (مدار الافاضل) در عهد چنگیز خان محمود یلواج وزیر معروفی بود، چون وی در ابتداء منصب رسالت داشت شاید او را یلواج (رسول) گفته باشند (دیده شود آثار الوزراء ۲۷۳ و نسائم الاسحار ۱۰۰- یلوج: به فتح تین و ضم واو بمعنی پیغمبر ترکیست (غیاث)

[(۳)] مط و مب: عرض داشتم

[۴] مط و مب: اغزی- راورتنی: اغری- گه در بعضی نسخ وی (مغولی) هم بوده، ولی اغری صحیح و بمعنی دزد است

[۵] مط و مب: انزار

[۶] مط و مب: باشد

[۷] مط و مب: خلاق

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۲۵

را بکشتند [این] نام چگونه باقی ماند؟ و این حکایت که گوید؟ چون من این کلمه تمام کردم تیر و کمان (که در دست داشت) بینداخت، و بغایت در غضب شد، (و) روی از طرف من بگردانید، و پشت بطرف من کرد، چون آثار غضب در ناصیه نامبارک او مشاهده کردم، دست از جان بشستم، و امید از حیات منقطع گردانیدم، و با خود [گفتم و] یقین کردم: که هنگام رحلت آمد، از دنیا بزخم تیغ این ملعون خواهی [۱] رفت. چون ساعتی برآمد، روی بمن آورد و گفت:

من ترا مرد [ی] عاقل و هوشیار میدانستم، بدین سخن مرا معلوم شد، که ترا عقلی کامل نیست، و اندیشه ضمیر تو اندکی بیش نیست [۲] پادشاهان در جهان بسیارند، هر کجا که پای اسپ (لشکر) محمد اغری [۳] آمده است، من آنجا کشش و خرابی کردم [۴] باقی خلق [۵] که در اطراف دنیا و ممالک دیگر پادشاهانند، حکایت من ایشان گویند [۶] و مرا [بدین سبب] پیش او [۷] قربت نماند، و از پیش او در افتادم، و از میان لشکر بگریختم، خدای تعالی را برین حمد و ثنا گفتم، و از آنجا، خلاص یافتم، و الحمد لله الذی اذهب عنا الحزن [ان] ربنا لغفور شکور [۸]

حدیث ولایت خراسان و وقایع آن باردویم [۹]

چون سلطان جلال الدین [منکبرنی] خوارزم شاه، لشکر مغل را در حدود پروان میان بامیان [۱۰] و غزنین چند مرتبه منهزم گردانید، و چنگیزخان روی بجلال الدین آورد، و بطرف سند (آمد و) خبر آن فتح بجمله شهرها (ی خراسان) برسید، شحنگان مغل [را] بهر شهر و قصبه که بودند (همه را) بدوزخ فرستادند، در هر موضعی متغلبی پیدا آمد [۱۱]

[۱] مط و مب: خواهم

[۲] مط و مب: بیش نه

[۳] مط و مب: اغزی،

[۴] مط و مب: کشش میکنم و خراب میگردانم

[۵] مط و مب: خلاق

[۶] مط و مب: خواهند کرد

[۷] اصل: بینه قدرت قربت نماند

[۸] قرآن، فاطر ۳۵

[۹] مط و مب: حدیث وقایع بلاد خراسان گردد دوم

[۱۰] مط و مب: در حدود بامیان و غزنین، اصل: در حدود بردارمیان. راورتنی مانند متن است، گه اصل هم بآن نزدیکی دارد

[۱۱] مط و مب: شد

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۲۶

چون چنگیزخان سلطان جلال الدین را باب آب سند منهزم گردانید (و) ساور بهادر [۱] را با او کتای بغزنین فرستاد تا شهر غزنین

را خراب کرد، و خلق را از شهر بیرون آورد و شهید گردانید، و بعضی را اسیر کرد [(۲)] چنگیزخان از کناره آب سند در عقب اغراق [(۳)] مسلمانان که لشکر بسیار و مرد بی‌شمار بود (ند) بر طرف کیری [(۴)] برفت، و فلاح کیری و کوهپایه (ها) را بکشاد، و مسلمانان را شهید کرد، و مدت سه ماه بولایت گیری مقام کرد، و از آنجا رسولان بخدمت سلطان (سعید) شمس الدین والدین (طاب ثراه) فرستاد (و) بران [(۵)] عزیمت میبود: که لشکر بطرف هندوستان آرد، و از راه قراجل [(۶)] و کامرود [(۷)] بزمین چین باز رود، فاما چندانچه شانه میسوخت و میدید، اجازت نمی‌یافت، که بزمین

[(۱)] در اصل و مط و مب کذا. راورتنی شاور می‌نویسد و گوید، که در دو نسخه ساور بسین مهمله نیز آمده

[(۲)] مط و مب: اسیر گرفت،

[(۳)] اصل: اعراب، مط و مب: عراقیان مسلمان، راورتنی: اغراقی، طوری که گذشت به استناد جهانگشای جوینی (ج ۲) و غیره همین اغراق درست است.

[(۴)] کذا در اصل و مط و مب، شرح آن در تعلیقات آخر کتاب خوانده شود (ر: ۴۰)

[(۵)] مط و مب: و بدان

[(۶)] کذا در اصل و راورتنی، مط و مب: فراجل، راورتنی گوید: که ابن بطوطه این اسم را قراچال آورده و چون در نسخ قدیمه (چ) فارسی را به (ج) ابجد می‌نوشتند بنابراین قراجل نسخ طبقات هم قراچل (قراچال) است، اگر کسی برکنار چب دریای اندوس (سند) برود تا جنوب پایتخت کشمیر یک عده قراه و شهرها را می‌بیند، که در مقابل این نواحی کشمیر سلاسل جبال قراچل واقع است، و البیرونی آنرا جبال بلور می‌نامد، که از آن راه بدو روزه سفر به ترکستان میتوان رسید- و شهرهای این کوهسار گلگت و استوره چیلان است

[(۷)] در تمام نسخ کامرودست، و راورتنی گوید، که مولف ما سلسله جبال هیمالیا را باین نام ذکر می‌کند، البیرونی در قانون مسعودی جبال قامرون را فاصل بین چین و هند می‌شمارد، که نام آن در کتاب الهند (قامرد) هم ضبط شده (ص ۱۱- منتخبات قاون مسعودی) و بظن غالب (کامرود) مؤلف ما هم باید همین باشد، که ابن بطوطه (کامر) نوشته و گوید: سلسله کوه‌هاست، که به چین و تبت می‌پیوندد، نویسندگان هندی این نام را کامر، کامروپ، کامرد، کانورا هم ضبط کرده‌اند.

[آئین اکبری) و همین قامرون البیرونی را مؤلف حدود العالم نیز در ممالک مشرق هندوستان ذکر میکند، که پادشاه آنرا هم قامرون می‌گفتند (حدود العالم ص ۴۱-۴۲) ولی این تطبیق احتمالی و ظنی است، و الله علم.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۲۷

هند آید، تا او را [(۱)] از طرف طمغاج [او تنکت] مسرعان خبر آوردند، که خانان تنکت [(۲)] و طمغاج عصیان آوردند، و آن مملکت نزدیک است، که از دست (او) برود، بضرورت از کوهپایه‌ها کیری [(۳)] مراجعت کرد و آن کوهها همه برف گرفته بود، فرمود: تا برف می‌روفتند، و از پشته [(۴)] بلاد غزنین و کابل، بطرف ترکستان و کاشغر باز رفت، و از کیری در عین زمستان ا [و] کتای را با لشکرها (ی مغل) بطرف غور و خراسان فرستاد، او کتای بموضعی آمد، میان [(۵)] غور و غزنین که آنرا پل آهنگران [(۶)] گویند، نزدیک فیروز کوه و [از] آنجا لشکر گاه کرد، و سعدی چربی، و منکده چربی [(۷)] و چند [(۸)] نوئین (دیگر را با لشکر گران) نامزد سیستان کرد و ابکه نوئین [(۹)] را که منجیقی خاص چنگیزخان و ده هزار مغل منجیقی در خیل او بود (ه اند) نامزد حصار اشیار [(۱۰)] غرستان [(۱۱)] کرد والجبی [(۱۲)] نوئین را نامزد جبال غور و هرات کرد فی الجمله بهر طرفی از اطراف غور و خراسان و سیستان شحنگان و حشمها نامزد شد، و تمامی طبقات ناصری ج ۲ ۱۲۷ حدیث ولایت خراسان و وقایع آن باردویم [(۹)] ص: ۱۲۵

[۱] مط و مب: اما او را

[۲] در برخی از نسخ خطی مط: ننکت هم بوده، و در اصل تنکب هم آمده ولی تنکت بضم کاف شهری بود از شاش در ماورای سیحون (مراصد ص ۹۹)

[۳] کذا در مط و مب و اصل شرح آن در تعلیقات آخر کتاب خوانده شود (۴۰)

[۴] کذا در اصل و مط و مب: راورتی این کلمه را به منطقه و ناحیه ترجمه کرده، و گوید که در برخی از نسخ شعب است، و در بعض (شیتیه) و پشتیه یا (سته) هم آمده، ولی پشتیه یعنی طرف واپسین و پشت بلاد کابل و غزنین هم درست خواهد بود، و ممکن است از راه اقصای لغمان و صافی و تگاب از دامنه‌های هندوکش گذشته باشد. که شمال شرقی کابل است و این مطلب چند صفحه بعد باز از طرف مولف تصریح شده و به تعبیر بلاد پشت ذکر شده است بآنجا رجوع شود.

[۵] اصل: که در میان

[۶] آهنگران شهر معروفی بود، مقر سلاطین سوری غوری، که در بین جغرافیون مشهور و تاکنون هم بقایای آن بهمین نام پدیدار است ولی این کلمه در اصل خوب خوانده نمی‌شود

[۷] مط و مب و راورتی: جزبی، راورتی از نسخ خطی منکدهو، و منکده را بدو صورت می‌آورد.

[۸] مط و مب: جند نوین، ولی جند اسم نبوده و طوری که راورتی ترجمه کرده عدد مجهول است

[۹] کذا در اصل و راورتی، مط و مب: ایکه نوین

[۱۰] شاهان غرجستان را شار می‌گفتند که معاصر بودند با سامانیان و غزنویان، مؤلف این کلمه را باصول عربی جمع کرده و اشیار نوشته

[۱۱] مط و مب و راورتی: غرجستان

[۱۲] کذا در اصل مط و مب و راورتی، ولی مورخین دیگر این نام را ایل چیکدای (ایلچینگتای) نوشته‌اند (حبیب السیزج ۳ ص ۱۶ و غیره)

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۲۸

زمستان آن افواج و حشم [های] مغل، که باطراف رفته بودند قتال کردند، چون خبر کشتن شحنه گان بچنگیز خان رسیده بود، فرمان داد، که آن خلق را من کشته‌ام، از کجا زنده شدند؟ درین کرت فرمان چنان است که سر خلق از تن جدا کنند، تا زنده نشوند.

برین جمله همه شهرهای خراسان را بار دیگر، خراب کردند و [در] لشکریکه بدر سیستان رفته بود، سیستان را به جنگ بگرفتند، و

در هر کوی [۱] و در هر خانه جنگ بایست کرد، تا بر خلق دست یافتند، که مسلمانان سیستان، از زن و مرد، خورد و بزرگ،

جمله جنگ کردند از کارد و [به] تیغ تا همه کشته شدند، و عورات همه شهادت یافتند و لشکریکه بدر هرات رفته بود، در هرات

خواجیهی بود، چنانچه به تقریر پیوسته است او را خواجیه فخر الدین عبد الرحمن عبرانی [۲] صراف گفتندی، خواجیه در غایت

ثروت [۳] و احترام، درین کرت او شهر هرات را چند روز نگاه داشت، و ملک مبارز الدین سبزواری [۴] از حصار فیروز کوه

منهزم بهرات آمد [ه بود] او را سر لشکر ساخته بودند چنین روایت کردند که چون هرات [را] درین کرت بکشادند این ملک مبارز

الدین مردی پیر و خوب منظر [۵] بود، در میان شهر سوار شد، و سلاح پوشیده با برگستوان، و نیزه گرفته جهاد می‌کرد، تا

شهادت یافت، و الله اعلم بحقایق الاحوال

حدیث (فتح) قلعه کالیون [۶] و فیوار [۷] از لشکر مغل

[(۱)] اصل: کوهی

[(۲)] کذا در اصل و راورتی، مط عبرانی، مب: عبرانی راورتی گوید، عراقی هم نوشته شده، که در روضه الصفا و حبيب السیر
عبرائی یا عرب) خوانده می شود

[(۳)] در اصل خوب خوانده نمی شود

[(۴)] اصل و مط و مب: شیرازی، راورتی: سبزواری، در نسخ خطی مط سبزواری با سرداری هم بوده، ولی مؤرخین دیگر هم
سبزواری نوشته‌اند

[(۵)] مط و مب: خوش منظر

[(۶)] اصل: کالیور.

مط و مب و راورتی: کالیون، و طوری که در حدیث گذشتن چنگیز بر جیحون گذشت: همین کالیون صحیح است که حصنی بود
بین جبال باد غیس و هرات (مراصد) و در تاریخ سیستان (ص ۳۹۷) ملک مجد الدین کالیونی آمده که ازینجا بود،

[(۷)] کذا در تمام نسخ طوری که گذشت این قلعه را مؤلف در قادس میداند، که در شمال هرات در بادغیس واقع است، یاقوت
نام این قلعه را (فیوار بیوار) در غرستان می‌برد، و گوید که درین باره چیزی بدست نیامد، و یا یکی از سکنه این جایها ملاقات
دست نداد، این حصن و سنجه (که پیشتر ذکر شد) در بین کوهها واقعست (جغرافیه اراضی خلافت شرقی ص ۴۱۷)

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۲۹

چون از کار هرات فارغ شدند، و هرات را خراب کردند، لشکر مغل دو فوج شدند، یکی [(۱)] بطرف سیستان رفت، سعدی چربی
و دیگر نوینان [(۲)] بزرگ بر سر آن لشکر. و یک فوج دیگر بپای حصار قلعه کالیون آمد [ند] و در قلعه لشکرگاه کرد [ند] و آن
قلعه حصنی است، که در دنیا با استحکام [(۳)] آن حصار موضعی نیست، چه (در) بلندی و رفعت، و چه در حصانت. و لفظ کتب
[و] استادان عالم [(۴)] در مسالک و ممالک جمع کرده‌اند، برین [(۵)] وجه [ذکر آن قلعه] آورده‌اند، که «احسن حصون الدنيا و
احسنها» کالیون حصار است: که از پای شهر هرات تا بپای آن قلعه هر که روان شود، بیست فرسنگ، روی در بالا و رفعت میاید
رفت، تا بپای آن حصار رسند [(۶)] و چون بپای آن حصار رسیده شود. یک فرسنگ دیگر در بالا باید رفت، تا بپای سنگ آن
قلعه رسد، که باره حصار، بر (سر) آن سنگ است، و بلندی [(۷)] سنگ [او] بقدر یک هزار ذراع یا زیادت باشد روی آن سنگ
مثل دیواری است، که بر رفتن هیچ جانور [ی] بران ممکن نگردد، مگر حشرات ارضی را، و بران سنگ صحن بقدر چهار تیر پرتاب
یا زیادت باشد، و هفت چاه آب در آن قلعه در سنگ خارا حفر [ه] کرده‌اند، و در هر یک چندان آب زاینده باشد، که هرگز بخرچ
نقصان نگردد، و در میان قلعه میدانی بس بزرگ بود، و پسران ابو بکر که پهلوانان سلطان محمد بود [ه ا] ند، دو پهلوانان نامدار، و
دو [(۸)] زنده پیل [(۹)] کارزار، کوتوال [(۱۰)] (آن) قلعه بودند.

ثقات چنین روایت کردند: که هر دو برادر در رجولیت و عیاری نامدار و امیران حصار بودند، و هر دو برادر در بلندی قامت چنان
بودند که وقتی که دست در رکاب سلطان (محمد) زده، بطوف میرفتند، سر ایشان از سر سلطان (محمد) یکسر بالاتر بودی [(۱۱)]
و درین حوادث اختیار الملک دولت یار طغرایی، که یکی از فرماندهان ممالک خوارزم شاهی

[(۱)] مط و مب: یک فوج بطرف

[(۲)] اصل: سوسان

[(۳)] اصل: حصنی است که در دنیا نباشد به مستحکم آن حصار موضعی نیست؟

[۴] مط و مب: و لفظ کتب استادان که در علم مسالک

[۵] مط و مب:

بدین

[۶] مط و مب: رسد

[۷] مط و مب: بلندی آن سنگ

[۸] مط و مب: با دو

[۹] مط و مب: ژندپیلان

[۱۰] مط و مب: کوتوالان

[۱۱] مط و مب: سلطان محمد برابر بودی

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۳۰

بود [ه] هم دران قلعه آمده بود، چون سوار کافر، پبای کالیون [۱] آمد [ند] در قلعه مرد و سلاح بسیار بود، محمد خوارزم شاه، ده یازده سال آن قلعه، و قلعه فیوار که (در) مقابل اوست، در بندان و زحمت داده بود، تا آنرا بدست آورده، و از مرد و سلاح و ذخیره مشحون گردانیده.

چون با کفار جنگ آغاز [نهادند، غازیان و عیاران از قلعه فرود آمدند و جهاد آغاز] نهادند [۲] و مبالغی مغل را بدوزخ فرستادند [۳] شب و روز بقتال و دفع کفار مشغول شدند، و کار دلیری اهل قلعه، بجائی انجامید، که لشکر مغل را بشب خواب [۴] از خوف ایشان ممکن نبود، کفار گرد بر گرد تمام حصار دوباره ساختند، و دو [۵] دروازه نهادند، و روی در قلعه (و) باره مقابل نهاد (اند) و مرد پاس بشب معین گردانیدند.

ثقات [۶] روایت کرد (ه) ند: که روباهی در پای سنگ حصار کالیون [۱] در اندرون باره مغل مانده بود مدت هفت ماه آن روباه را راه نبود که بیرون رفتی [کار] محافظت لشکر مغل بدین مقام رسیده بود، چون مدت یک سال از در بندان حصار بگذشت، سعدی چربی [۷] با لشکر مغل از در سیستان بخراسان آمد، و پبای قلعه کالیون با دیگر لشکر مغل ضم گشت، و رنجوری و با بر اهل قلعه استیلا یافت، و بیشتر خلق هلاک شدند بسبب آنکه ذخیره (قلعه گوشت قدید) و پسته بسیار بود، که پسته خراسان (همه) از حوالی کالیون باشد، بواسطه (خوردن) گوشت قدید و پسته [خوردن] و روغن آن خلق قلعه رنجور میشدند، و پای و سر آماس می کرد، و در میگذشت.

چون مدت دربندان حصار [و درازی] آن طایفه شانزده ماه بگذشت آدمی پنجاه بیش نماند [ند] ازین جمله بیست کس رنجور (پبای آماسیده) و سی (کس) تندرست یکی از آن طایفه بیرون رفت، و به لشکر مغل پیوست و حال قلعه و خلق [۸] باز گفت، چون طایفه کفار را (از) حال (اهل) قلعه بتحقیق انجامید، جمله لشکر مغل در سلاح شدند، و روی بقلعه نهادند، و اهل قلعه دل بر شهادت خوش کرده [۹] تمامت نعمت قلعه

[۱] اصل، گالیور

[۲] مط و مب: کردند

[۳] مط و مب: و مبالغ مغل بدوزخ رفت

[۴] اصل: را بشب خواب از خواب از خوف ایشان

[۵] اصل: و در دروازه

[۶] اصل ثقه

[۷] اصل:

سقدی حربی، مط و مب: جزبی

[۸] مط و مب: خلق قلعه باز گفت

[۹] مط و مب: کردند

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۳۱

از زر و سیم (و) جامهای ثقال، و آنچه قیمت داشت، همه را در چاههای قلعه انداختند، و بسنگهای گران چاهها [۱] بیناشتند، و باقی آنچه بود، با آتش سوختند، و در قلعه [را] باز کردند، و شمشیرها برکشیدند و خود را بکفار [۲] زدند، و بدولت شهادت رسیدند، (و) چون قلعه کالیون فتح شد، جماعت لشکر (یان) که پبای قلعه ولخ طخارستان بودند چنانچه طولان چربی [۳] و ارسلان خان قیالقی [۴] و افواج [۵] لشکر مغل بحکم فرمان چنگیز خان پبای قلعه فیوار قادس آمدند، و این فیوار قلعه‌ایست در حصانت و متانت و استحکام، از قلعه کالیون [۶] قوی تر، و حال محکمی آن قلعه باندازه‌ایست، که ده مرد آنرا محافظت توانند [۷] کرد، و میان قلعه فیوار و کالیون، بعد مسافت ده فرسنگ باشد، چنانچه هر دو قلعه در نظر یک دیگر بودند، اگر پبای کالیون سوار بیگانه آمدی، بروز دود و بشب آتش کردند، اهل قلعه فیوار را معلوم شدی و اگر پبای فیوار آمدی همین حکم داشتی، طولان چربی [۸] و ارسلان خان قیالقی [۹] مدت دو ماه در پای قلعه فیوار مقام داشتند و بجهت قلت علوفه بغایت تنگ آمدند، آن جماعت را از ذخائر قلعه کالیون مایحتاج معاش آوردند، تا چند روز در حوالی آن قلعه مجال مقام یافتند، و شخصی از قلعه فیوار در میان لشکر طولان چربی فرود آمد از حال اهل قلعه خبر داد (ه) که تمامت [۱۰] هلاک شد [ه] اند، و در تمامی قلعه هفت مرد زنده، بیش نیست، و ازین هفت [نیز] چهار و یا پنج رنجوراند، آنگاه کفار سلاح پوشیدند، و قلعه را بگرفتند، و آن هفت مرد [۱۱] را شهید کردند، رضی الله عنهم و رضوا عنه.

و این حوادث در (وا) خر شهور سنه تسع [و] عشر و ستمائۀ بود، حال آن دو قلعه که در خراسان و غور از ان محکم تر نبود، این بود که بتقریر پیوسته [است] ملک تعالی سلطان سلاطین اسلام را در مسند شهرباری [تا انقراض] عالم باقی و پاینده دارد.

[۱] مط و مب: گران قلعه سر آنرا بینپاشتند

[۲] مط و مب: بر کفار

[۳] مط و مب و راورتی: جزبی

[۴] مط و مب: فیابق، اصل: قبالیق

[۵] مط و مب: بافواج

[۶] اصل: کالیوره

[۷] مط و مب:

تواند،

[۸] مط و مب و راورتی: جزبی

[۹] مط و مب فیالقی، اصل: قیالقی

[۱۰] مط و مب:

تمام،

[۱۱] مط و مب: کس

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۳۲

حدیث واقعات غور و غرستان [(۱)] و فیروزه‌کوه [(۲)]

اما شهر فیروز [ه] کوه، که دار الملک سلاطین غور بود، در شهر سنه سبع [و] عشر و ستمائه، اقلان چربی [(۳)] با حشمهای مغل بدر شهر آمد و بیست و اند روز جنگهای قوی کرد (ند) و نامراد باز گشت [(۴)] خلق فیروزه کوه با ملک مبارز الدین سبزواری [(۵)] خلاف و خروج کردند، و مبارز الدین بضرورت به قلعه بالا رفت، و آن قلعه‌یی بود، بر شمالی مشرقی شهر بر سر کوه بلند و شامخ، و بدان [(۶)] موضع در عهد سلاطین غور یک قصر بزرگ بیش نبود، و رفتن ستورها بر آن ممکن نبود (ی) اما درین عهد ملک مبارز الدین سبزواری آن قلعه را معمور کرده [(۷)] بود، و در دور سر آن کوه (باره) برکشید [ه] و راه آن قلعه چنان کرده بود، که شتر (با) بار، بران قلعه بر رفتی، و مرد [ی] هزار را امکان مقام بودی و چون میان اهل (شهر) فیروزه کوه، و ملک مبارز الدین، مخالفت افتاد، مبارز الدین در قلعه بالا رفت، اهل شهر بخدمت ملک قطب الدین حسن [(۸)] طاب ثراه، مکتوب [(۹)] نبشتند، و آمدن او را استدعا نمودند و ملک قطب الدین با لشکر غور [(۱۰)] در فیروز کوه رفت، و پسر عم خود ملک عماد الدین زنگی بعلی [(۱۱)] را در فیروزه کوه نصب کرد، و آن [(۱۲)] حال در شهر سنه ثمان [و] عشر و ستمائه بود، چون لشکر کفار از غزنین با او کتای بطرف غور آمدند، یک فوج مغافسه بر فیروزه کوه براند [ند] ملک عماد الدین زنگی را در شهر سنه تسع [و] عشر و ستمائه شهید کردند، و خلق (شهر) را به شهادت رسانیدند، و مبارز الدین

[(۱)] مط و مب و راورتی: غرستان (ر: ۲۹)

[(۲)] نام این شهر معروف در نسخه اصل در اکثر موارد (فیروزه کوه) نوشته شده و در مط و مب، همچنین

[(۳)] مط و مب و راورتی: جزبی

[(۴)] مط و مب: گشتند

[(۵)] اصل و مط و مب: شیرازی، راورتی: سبزواری،

[(۶)] مط و مب: و بران

[(۷)] مط و مب: گردانیده

[(۸)] راورتی: حسین، که در برخی از نسخ خطی وی حسن هم نوشته شده

[(۹)] مط و مب: مکتوبات،

[(۱۰)] مط و مب: لشکر خود:

[(۱۱)] کذا در اصل و مب: نعلی، این کلمه در نسخ خطی راورتی بعلی، لعلی، نعلی بوده، که صحت یکی ازین صور بمن معلوم

نشد

[(۱۲)] مط و مب: ابن.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۳۳

از قلعه بیرون شد، و بطرف هرات رفت [(۱)] آنجا شهید شد، و شهر فیروزه کوه تمام خراب گشت.

اما قلعه تولک: ملک مبارز الدین حبشی نیزه‌ور، از جهت سلطان محمد خوارزم شاه طاب ثراه، ملک تولک بود، و قلعه تولک حصار بیست معلق، با هیچ کوه پیوند ندارد، و بنیاد آن قلعه، از عهد منوچهر است، و آرش تیرانداز، آن قلعه را داشته است [(۲)] بر

بالای آن قلعه در سنگ خارا خانهاست، که آن را ارشی [(۳)] گویند، و امیر نصر تولک بر بالای آن قلعه چاهی آب رسانیده است، دور چاه بقدر بیست گز در بیست باشد، در سنگ خارا، هرگز آب آن چاه کم نشود به کشش، و پایاب هم ندارد، قلعه بس محکم است، میان غور و خراسان چون سلطان بدر بلخ آمد، حبشی نیزه‌ور، با لشکر تولک به بلخ باز آمد و خدمت درگاه اعلی دریافت، او را فرمان شد، تا به تولک باز رود، و کار قلعه و استعداد جنگ مغل مرتب کند، چون باز آمد، اول سال سنه سبع و عشر و ستمائنه، چند کورت سوار مغل بالای قلعه آمد، و در حوالی بدوانید [ه] و در شهر سنه ثمان [و] عشر و ستمائنه، فیقونوین که داماد چنگیزخان بود، و چهل هزار سوار مغل، و دیگر اصناف داشت، با لشکر پیاپی (قلعه) تولک آمد، حبشی نیزه‌ور، ازو مالی قبول کرد، و از قلعه فرود آمد، و او را خدمت کرد، و بقلعه بازگشت، و حبشی نیزه‌ور، آن مال که قبول کرده بود، بر اهل تولک قسمت کرد، و به عنف بستند و آن حبشی نیزه‌ور، در جوانی [و] اول عهد سلطان [محمد] خوارزم شاه مردی مفرد بود، نیشاپوری مسحی [(۴)] دوز، در خراسان و خوارزم مثل او نیزه‌وری نبود بکرات از لفظ او شنیده شده است، که اگر به روی زمین، بر پشت بازخسیم [(۵)] و چوبی بدست گیرم، چهار مرد نیزه دار [(۶)] را از خود دفع کنم، فی الجمله عظیم نیکومرد بود، خیرات بسیار داشت، [(۷)] و صدقات بی‌شمار، درین وقت بجهت قسمت مال، کل خلق تولک از وی مسترید [(۸)] شدند، و در مطالبه آن زحمت دیدند، و یکی

[(۱)] مط و مب: آمد

[(۲)] مط و مب: داشتند

[(۳)] منسوب به ارش تیرانداز داستانی معروف باستانی

[(۴)] نوعی از موزه نازک که اکنون هم ماسی گوئیم

[(۵)] مط و مب: باز خم و چوبی،

[(۶)] مط و مب: نیزه‌ور

[(۷)] مط و مب: و او را خیرات بسیار است،

[(۸)] مط و مب: مسترید،

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۳۴

از افاضل دران وقت [(۱)] بیستی گفته است چون لطیف است [(۲)] آورده شد، تا در نظر پادشاه اسلام آید، و اهل بلاد تولک را بدعا یاد دارند، خواجه امام جمال الدین خازنچی [(۳)] گوید، (رحمة الله علیه) نظم

گفتم حبشی نیزه‌ور! این خسران چیست؟ با تو لکیان شکنجه و زندان چیست؟

گفتا که منم کفشگر و فیقو سگ سگ داند و کفشگر که در انبان چیست؟ «رحم الله الماضین منهم، و ادام دولة السلطانیة» [(۴)] چون تولکیان از حشم و رعایا استرادت [(۵)] پذیرفتند، و بر وی خروج کردند، و او را بگرفتند، و قلعه تولک و حبشی نیزه‌ور را بدست ملک قطب الدین (باز) دادند تا [باز دارد] و ملک قطب الدین بدان قلعه آمد، و پسر (خود) ملک تاج الدین (محمد) را بدان قلعه نصب کرد، و خال این کاتب که منهاج (سراج) است، و اسم او قاضی جلال الدین مجد الملک احمد عثمان حاکم نیشاپور [(۶)] بود، خواجه و متصرف بود، چون حبشی نیزه‌ور بدست ملک قطب الدین آمد، مدتی او را مقید داشت، بعاقبتش اجازت داد، تا به قلعه فیوار رفت و آنجا ملک [قلعه] اصیل الدین [(۷)] نیشاپوری بود، او را بگرفت، و شهید کرد، و چون قلعه کالیون بدست کفار افتاد، [(۸)] اهل قلعه تولک که قرابتیان [(۹)] خواجه بودند، در شهر سنه سبع [و] عشر و ستمائنه پانزده سرخیل هم از قرابتیان [(۴)] با هم بیعت کردند، و خواجه را شهید گردانیدند، و پسر ملک قطب الدین (را) بخدمت پدر [او] باز فرستادند، و در مدت چهار

سال با کفار جهاد بسیار کردند، و این کاتب که منهاج [(۱۰)] سراج است، درین

[(۱)] اصل: افاضل درین بینی؟

[(۲)] مط و مب: لطیف بود،

[(۳)] کذا در مط و مب و راورتی، اصل: جلال الدین حارزیحی، راورتی گوید که این به معنی خزانه دار است و در نسخ بصور

ذیل آمده: حاریحی جارولحی، حارزیحی

[(۴)] کلمات بین (۰) در مب نیامده

[(۵)] مط و مب: استزادت

[(۶)] کذا فی الاصل، مط و مب: حاکم نیشاپوری بود، راورتی:

حاکم نساوی

[(۷)] راورتی پهلوان اصیل الدین

[(۸)] مط و مب: آمد،

[(۹)] اصل: قرابتان

[(۱۰)] راورتی: منهاج الدین سراج

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۳۵

چهار سال در غزوات با اهل تولک موافقت مینمود، که همه اقربا و اخوان بودند بعاقبت از دست کفار سلامت ماند چون اهل تولک بر ملک قطب الدین عاصی شدند، ملک قطب الدین عزیمت هندوستان کرد در سال سنه عشرين و ستمائۀ (و) حصار تولک سلامت ماند، و بعد ازین [(۱)] کاتب را دو کت اتفاق سفر قهستان افتاد، بوجه رسالت یک کت [(۲)] در سنه احدی و عشرين و ستمائۀ، و دوم کت [(۳)] در سنه اثنی و عشرين و ستمائۀ، پس در شهر سنه ثلاث و عشرين و ستمائۀ، از جهت ملک رکن الدین خیسار [(۴)] بنزدیک ملک تاج الدین ینالتگین [(۵)] رفته شد، و از جهت تاج الدین درین سال هم برسالت رفته شد [به] (نزدیک) پادشاه قهستان بطرف نیه [(۶)] سیستان، و بعد از ان به اطراف هندوستان آمده شد تاج الدین ینالتگین [(۵)] بتولک آمد [و] اهل قلعه او را خدمت کردند و ایشان را بسیستان برد، در واقعه سیستان همه شهادت یافتند، و آن قوم آنجا بماندند، امیر تولک هزبر الدین محمد بن مبارک بود، و او نزدیک کیک خان [(۷)] رفت، و تا امروز آن قلعه فرزندان او دارند (و السلام)

ذکر (وقایع) قلعه سیفروود

حصار سیفروود [غور] که محکمترین قلعه‌های [(۸)] جبال است، و بنیاد آن قلعه سلطان بهاء الدین محمد سام ابن حسین [(۹)] نهاده است پدر سلطان غیاث الدین و معز الدین طاب ثراهم. چون سلطان محمد خوارزم شاه از طرف بلخ، بطرف مازندران [به] رفت، فرمان داد تا ملک قطب الدین آن قلعه را عمارت کرد، و فرصت اندک بود، بر بالای قلعه یک حوض [را] بیش عمارت نتوانست کرد، بعد از ان [به] فرمان [خدای] بدو ماه لشکر مغل در آمد، و بیش مجال عمارت نماند دران حوض بقدر چهل روزه آب بجهت اهل قلعه جمع کرد، لشکر مغل باطراف غور در تاخت، و جمله مواشی

[(۱)] مط و مب: بعد از آن این کاتب

[(۲)] مط و مب: کت اول

[۳] مط و مب: کرت دوم

[۴] اصل:

خنسار، مط و مب: بختیار، راورتی: ملک رکن الدین محمد عثمان مرغنی خیسار

[۵] مط و مب:

نیالتکین. راورتی: نیالتکین؟

[۶] مط و مب: بنسه اصل: بنیه، راورتی: نه و طوری که شرح آن گذشت (نه یا نیه) صحیح است

[۷] مط و مب: کیل خان، اصل کیک خان، راورتی: کیوک خان که در نسخ خطی وی لبک-کیل، کشلی کیکل خان هم

آمده، ولی این نام همان کیک است، که کیوک خان هم نوشته شده، و در نسخه اصل عموماً کیک می‌آید. و در آینده به تفصیل مذکور می‌افتد

[۸] مط و مب: قلاع

[۹] راورتی: ابن عز الدین الحسین.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۳۶

غور از همه اجناس بدست کفار افتاد، و اهل غور (از درمی) چهار دانگ شهادت یافتند [۱] ملک قطب الدین با لشکر خود، دران قلعه پناه جست، منکوته نوین و قراچه نوین و البر نوین [۲] با لشکر انبوه بیای آن قلعه آمدند، و چون ایشان را معلوم شد: که اهل قلعه را آب اندک است، در پای [قلعه] سیف رود لشکر گاه نصب کردند [۳] و جنگ در آغازیدند، و مدت پنجاه روز دران [۴] قلعه جنگهای سخت کردند، و از جانبین مسلمانان بسیار شهید شدند (و) کافران بی‌شمار در دوزخ [۵] رفتند، و در حصار مواشی [۶] بسیار بود، آنچه امکان قدید کردن بود [۷] بکشتند، و قدید کردند، و باقی بقدر بیست و چهار هزار و چار صد و اند، از بی‌آبی بمردند، همه را از باره قلعه بیرون انداختند [و] بر خاک زیر قلعه، بر روی [۸] کوه تمام روی [قلعه] بقدر چهل گز مرده از چاروا [۹] بگرفت، و یک گز کوه پیدا نبود و اهل قلعه را فرمان شد: تا از آب و علوفه هر روزه وظیفه معین کردند. مردی را نیم من آب و یک سیر غله [۱۰] (و) وظیفه ملک یک من آب بود، نیم من بجهت خوردن. و نیم من بجهت وضو ساختن، و در قلعه هیچ اسپ نماند، مگر یک اسپ خاصه ملک که آب وضوی ملک [که] در وجه آن اسپ بود، در طشت جمع شدی، تا آن اسپ بخوردی، و چون مدت پنجاه روز تمام شد، جماعتیکه بر محافظت حوض آب نصب [شده] بودند، خبر دادند: که در حوض یک روزه آب بیش نمانده است شخصی از قلعه بیرون رفت، و لشکر مغل را ازین معنی [۱۱] خبر داد.

[۱] مط و مب: یافت

[۲] کذا در مط و مب، اصل: افسد نوین، راورتی: اتسز نوین که در نسخ خطی وی: البر، السر، السبر، اتر، اسز، البسز، البور، هم آمده، و یک نسخ با دیگر مطابقت ندارد.

[۳] مط و مب: گردانیدند

[۴] مط و مب: بران

[۵] مط و مب: بدوزخ

[۶] اصل: مویشی

[۷] مط و مب: قدید داشت بکشتند

[۸] مط و مب و در روی

[۹] مط و مب: چهل گز آن مردار چاروا بگرفتند، که یک الخ کلمه چاروا که بمعنی چهار پاست درین کتاب مکررا می آید و در زبان پشتو (خاروی) مستعمل است و از مصدر (خریدل) ساخته شده، که بمعنی چریدن است یعنی چار پای چرنده.

[۱۰] مط و مب: و یک من غله

[۱۱] مط و مب: حال

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۳۷

ملک قطب الدین چون آن حال معاینه [(۱)] کرد، مردان اهل قلعه را نماز دیگر جمع کرد، و قرار داد: که فردای بامداد، جمله اطفال و عورات را بدست خود [برهنه] بکشند، و در قلعه بکشایند، و هر مرد با یک شمشیر برهنه، از اطراف درون قلعه پنهان شوند، و چون کفار به قلعه در آیند، جمله مسلمانان یک دل تیغ در نهند و میزنند و میخورند تا جمله بدولت شهادت برسند، همبرین جمله عهد بستند، و دل بر شهادت بنهادند، و این معنی در همه باطنها قرار گرفت، و خلق یک دیگر را وداع (می) کردند، تا نماز شام حق تعالی و تقدس در رحمت بکشاد و بکمال کرم خود، ابری فرستاد، تا بر بالا و اطراف و حوالی جبال تا نیم شب باران رحمت و برف بارید. چنانچه از لشکر کفار و غازیان حصار، صد هزار فریاد و گریه، از تعجب [آن] عنایت باری تعالی برآمد، خلق حصار که دل از جان خود برداشته بودند، و دست امید از حیات شسته، و تشنگی پنجاه روز کشیده و درین مدت شربت آب سیر نچشیده، از پشت خیمها و خانها و مطبخ [(۲)] چندان برف بخوردند، که تا مدت یک هفته [(۳)] دود با آب دهان از حلق ایشان برمی آمد.

چون لشکر مغلان [(۴)] مدد آسمانی بدیدند، و عنایت آفریدگار تعالی مشاهده کردند دانستند: که اهل قلعه ذخیره آب یک ماهه، بلکه دو ماهه جمع کردند، و فصل تیر ماه بآخر رسیده است [(۵)] هر آئینه در فصل زمستان آمدن برفها متواتر خواهد بود، دیگر روز از پای قلعه برخاستند و بدوزخ رفتند، تا دیگر سال [(۶)] سنه ثمان و عشر [(۷)] و ستمائۀ چون نوشد، باز مغل از خراسان و غزنین و سیستان، باطراف جبال غور آمد (ند)، بعد از حادثه سلطان جلال الدین خوارزمشاهی [(۸)] فوجی از حشم مغل، با استعداد تمام سوار و پیاده و امیر [(۹)] بی شمار بیای قلعه سیفرود آمدند، و لشکر گاه کردند و جنگ پیوستند، و چون ملک قطب الدین فرصتی یافته بود، (و) حوضها عمارت

[(۱)] مط و مب: معلوم

[(۲)] مط و مب: خیمها و سایه بانها بطبخ ضروری چندان

[(۳)] مط و مب: هفت روز

[(۴)] مط و مب: مغل آن

[(۵)] مط و مب: بآخر آمده است.

[(۶)] مط و مب: سال دیگر

[(۷)] مط و مب: ثمان و عشرین. راورتی: ۶۱۹ ه

[(۸)] مط و مب: خوارزمشاه

[(۹)] اصل: اسیر

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۳۸

کرده، و غله ذخیره، بسیار جمع آورده، با لشکر مغل قتال بسیار کردند و کوشش فراوان [(۱)] نمودند.

هر چند کفار جد و جهد بیشتر کردند [(۲)] کار قلعه محکمتر، و غازیان دلیرتر می گشتند درین کورت دو ماه دیگر قتال کردند و در بندان بداشت، و به هیچ وجه بر قلعه دست نیافت، بعد از ان کفار روی بطرف مکر و خداع آوردند، و از در صلح درآمدند، و

حدیث موافقت در میان انداختند، و چون خلق مدتی زحمت حصار دیده بودند، بطمع زر و جامه و مواشی ارزان بر صلح راضی شدند، و ملک قطب الدین خلق را از صلح با کفار، بسیار منع می کرد، فاما خلق چون عاجز گشته بودند و بعضی را اجل رسیده بود از ان منع هیچ نفع نبود [(۳)] بعاقبت صلح شد، بران قرار که اهل قلعه سه روز در میان لشکر گاه آیند. و بضاعتی که دارند بیارند و بفروشند، و زر و نقره از بهاء آن ببرند، و آنچه باید از مواشی و جامه و مویینه [(۴)] بخرند (و بفروشند) و بعد از سه روز لشکر کفار از پای قلعه کوچ کنند، چون صلح مقرر شد، و خلق قلعه بضاعتی که داشتند جمله به لشکر گاه ملاعین بردند، و (دو) روز هر بیع و شری که بایست بکردند، و هیچیک از مغل کافر، و غیر آن کس را زحمت ندادند.

چون شب سیوم شد، کفار مرد با سلاح در زیر سنگها و جامها، و پالانهای چاروا، و در لورهای کهنه لشکر خود پنهان کردند، چون بامداد شد، سیوم روز خلق از بالا فرود آمدند، و در میان لشکر گاه با ایشان مختلط شدند، بیکبار طبل و نعره بزدند و هر مغل کافر و مرتد که با مسلما (نا) ن بیع و شری می کرد، همانجا آن مسلما (نا) ن را بگرفت و شهید کرد [(۵)] مگر آنچه خدای تعالی کسی را حیات بخشیده بود هر کسی که با خود سلاح و کارد ظاهر داشت، اول سلاح او را می گرفتند آنگاه ویرا می کشتند. برین جا پندیست و حدیثی مر ناظران را، و خوانندگان را، و آن آنست [(۶)] که سپه سالاری بود، نیشاپوری مرد (ی) تمام مبارز و جلد

[(۱)] مط و مب: وافر

[(۲)] مط و مب: نمودند

[(۳)] مط و مب: هیچ فائده نکرد

[(۴)] مویینه: پوستین (برهان)

[(۵)] مط و مب: بگرفت و بکشت.

[(۶)] مط و مب: بدینجا حدیثی و پندی ناظران و خوانندگان راست و آن این است.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۳۹

او را فخر الدین محمد ارزیر [(۱)] گفتندی، از جمله خدم حبشی نیزه‌ور (بود) درین وقت بحصار سیفرو، بخدمت ملک قطب الدین آمد [(۲)] و او نیز در میان (لشکر) مغل رفته بود، و خرید و فروخت می کرد و در ساق موزه خود، کاردی داشت برسم دشنه، مغلی که با او سودا می کرد، این [(۳)] فخر الدین را خواست تا بگیرد، فخر الدین دست در کارد زد (و) از ساق موزه برکشید، آن مغل دست از وی بداشت پای بکوه باز نهاد، و سلامت بحصار باز آمد.

موعظت آنست: که مرد را در همه حال باید، که از کار محافظت خود غافل نباشد، خاصه در موضعی که با خصم هم کلمه، و با دشمن همنشین باشد، حزم خود نگاه دارد، از جهت بکار آمدن خود بی سلاح نباشد، باقی معتبر عصمت حق تعالی است تا کرا نگاهدارد.

ثقات چنین روایت کردند: که دویست و هشتاد مرد معروف سرخیل مبارز، بدست کفار مغل گرفتار شدند و چون چنین چشم زخمی باهل اسلام رسید از غفلت، در هیچ خانه نبود که عزایی [(۴)] نبود، چون چنین حادثه افتاد [(۵)] نوینان مغل رسل در میان کردند، که مردان خود را باز خرید، ملک قطب الدین اجابت نه کرد، چون مغلان را معلوم شد، که آن غدر باهل قلعه در نخواهند گرفت، دیگر روز جمله اسیران مسلمانان را در هم بستند، و ده گان و پانزده گان بزخم شمشیر [و بزخم] سنگ و کارد می کشتند، تا جمله را شهید کردند، رضی الله عنهم، و دوم روز استعداد جنگ کردند، و ملک قطب الدین در شب آن جنگ فرموده [بود] تا جمله سنگهای گران در حوالی [آن] خاک ریز قلعه، بر روی کوه چنان کرده بودند، که به آسیب بچه‌ئی از موضع خود زایل شود و

بغلطد، و زیادت صد سنگ آسیا و دست آس در سر چوبهای گران بر سر هر چوب یک دست آس کشیده بودند، و به ریسمان آن چوبها، به کنگرهای حصار باز بسته، و جمله مرد [م] حصار بدو قسم فرمود: نصفی بر سر باره در پس کنگرها مخفی شده، و نصفی بیرون قلعه (در پای باره) در پس سنگها پنهان گشته، و فرموده بود: تا آواز دمامه

[۱] اصل: ازین؟ راورتنی: ارزیزگر. مط و مب: ارزیز: و ارزیز برون شبخیز بمعنی رصاص و قلعی باشد (برهان)

[۲] مط و مب: بود،

[۳] مط و مب: و آن.

[۴] مط و مب: غزائی

[۵] مط و مب: شد

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۴۰

حصار برنیاید، میباید که هیچ کس خود را ظاهر نکند همبرین قرار مهیا شده بودند، چون بامداد لشکر کفار (به) یکبار از خورد و بزرگ کافر [و] مغل و مرتد، با سلاح تمام از لشکرگاه روی بقلعه نهادند، چنانچه زیادت از ده هزار سپرگاه [۱] بود، که بالا آوردند، مسلمانان ایشان را فرصت داده بودند، تا زیادت [از] دو تیر پرتاب، بر روی قلعه بر آمدند هیچ کس از مسلمانان ظاهر نه شد (ند) چون میان کفار و مسلمانان بقدر صد گز زمین و کوه ماند، از بالای قلعه دمامه زدند، غازیان و مبارزان و مفردان و سرهنگان [۲] نعره زدند، و سنگها و دست آسها، با چوب و رسن ببردند [۳] و بغلطانند، حق تعالی خواست: که از جمله لشکر کفار یکن بسلامت نماند، یا کشته شد، و یا خسته گشت، از بالای قلعه تا پای قلعه از مغل و مرتد تمام بهم باز خفتند، و مبلغی از اکابر توینان و بهادران مغل بدوزخ رفتند، و باقی برخاستند، و از زیر پای حصار نقل کردند:

آن [۴] نصرت بفضل حق تعالی و وعده کان حقا علینا نصر المؤمنین [۵] روز پنجشنبه بود (در) سنه عشرين و ستمائه [و] روز یکشنبه دوازدهم ماه مذکور [۶] بر قلعه تولک کمین گشادند، و جنگهای قوی کردند، و در پای تولک دران روز مرد بسیار از کفار کشته شد (ند) و باز گشتند، چون کافر مغل از خراسان باز گشته بودند، و جبال غور و خراسان از ان جماعت خالی شده، ملک قطب الدین بر عزیمت هندوستان، با دیگر [۷] ملوک غور، چنانچه ملک سراج الدین عمر خروش [۸] از ولایت حار [۹]

[۱] کذا فی الاصل، مط و مب: سر گاو، راورتنی گوید: که در نسخ خطی سپر گاو، سیر گاو، سیر کاو، سر کاو، آمده از همه این

صور همان سپر گاو نسخه اصل درست بنظر می آید، چه سپر گاو سپری بود که از پوست گاو میش می ساختند (برهان)

[۲] اصل: سرهنگان

[۳] اصل: بیفگندند

[۴] مط و مب: این

[۵] قرآن، الروم ۴۷

[۶] کذا در اصل و راورتنی، مط و مب: روز یکشنبه از دوازده راه بر قلعه،

[۷] اصل: بار دیگر

[۸] در مط و مب و اصل کذا، راورتنی گوید که در برخی از نسخ خطی وی خروشتی، خروشی هم بوده

[۹] اصل:

جار، راورتی: جار، مط و مب: حار- راورتی گوید: که در اکثر نسخ جار است و در برخی حال و حارهم آمده، و جائی بود در غور که درین کتاب بجای دیگری مذکور نیست، به عقیده محشی عاجز (حار) مط و مب، درست تر بنظر می‌آید، چه مقصد از آن همان گرمسیر (جروم) جنوبی غور است، که ملک سراج الدین و غیره در آنجا حکمرانی داشتند، و بنام (جار) جائی در غور موجود بوده، و نه از طرف مورخین و ارباب مسالک مضبوط افتاده است.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۴۱

و ملک سیف الدین هم با او موافقت کردند، و با اتباع روان شدند، از قضاء آسمانی، فوجی از حشم کفار مغل درین سال نامزد تاختن خراسان شدند، و بر سر آن لشکر مغلی بود بزرگ، نام او قزل منجق [(۱)] خراسان در آمد (ند) و از طرف هرات و اسفزار پپای حصار تولک آمدند، و هر مسلمانی را که (در قلعه) یافتند شهید کردند، و اسیر گرفتند.

خبر رفتن ملک قطب الدین [(۲)] با دیگر ملوک غور و اتباع (و لشکر) ایشان را معلوم شد (و) در عقب لشکر غور برانندند (و) بر لب آب ارغند [(۳)] لشکر غور را دریافتند، که بر (لب) آب ارغند پل می‌بستند، تا لشکر و اتباع و بنها بگذرانند، ناگاه لشکر مغل بدیشان [به] رسید [ند] ملک سیف الدین با لشکر خود بدامن کوه پناه کرد [(۴)] (و) بسلامت بماند، و بطرف غور باز گشت، و ملک سراج الدین عمر خروش بجنگ بایستاد [(۵)] و شهید شد (و) ملک قطب الدین حسن [(۶)] بحیل بسیار با یک اسپ (خود) را بر آب زد، و با اندک مرد بیرون آمد، باقی جمله امراء غور و سرخیلان و مبارزان و عورات همه شهادت یافتند، و همشیرگان خواهرزادگان ملک قطب الدین [(۶)] همه شهادت یافتند، لشکر مغل از آنجا بازگشت، و بطرف غور و خراسان آمد [و الله اعلم]

حدیث [حادثه] اشبار غرستان [(۷)] و دیگر قلاع

ثقات چنین روایت کردند: که چون چنگیزخان، از پشته نعمان طالقان، عزیمت غزنین کرد، و بنه و ائقال و خزانه همان جا بگذاشت، و بژرفها [(۸)] و دره‌های غرستان [(۹)] رفتن گردونها ممکن نبود، بسبب

[(۱)] اصل: قزل منجق

[(۲)] راورتی: قطب الدین حسین

[(۳)] آب ارغند، همین ارغنداب موجوده شهر قندهار است، که ارغنداو تلفظ می‌شود، و از دریا‌های معروف افغانستان است،

[(۴)] مط و مب: گرفت:

[(۵)] اصل، باستاد،

[(۶)] راورتی: حسین

[(۷)] مط و مب و راورتی: غرجستان،

[(۸)] مط و مب: بر ژرفهای

[(۹)] مط و مب: غرجستان بخراسان

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۴۲

راسیات جبال [(۱)] و مضایق راهها (ی) دشوار، چون لشکر مغل بطرف غزنین آمد، با آن بنه و گردونها، اندک سواری بود بجهت محافظت (و) قلاع غرستان و خراسان نزدیک بود، چنانچه قلعه رنگ [(۲)] و بندار [(۳)] و قلعه بلروان و قلعه لاغری [(۴)] و قلعه سناخانه [(۵)] و قلعه سنگه [(۶)] و قلعه اشیار، و آن [(۷)] قلاع بیشتر آنست، که طاقهاست در روی کوهها، چنانچه باران بر اهل قلعه بیارد، و چشمهای آب، از پیشگاه طاق قلعه بیرون می‌آید، و در قلعه اشیار امیر غرجه [(۸)] بود، بس عیار و جلد، نام او امیر

محمد مرغزی [(۹)] [بود] چون در لشکرگاه مال بسیار بود، و اسیر بیحد و اسپ بی‌شمار، محمد مرغزی بالشکر [(۱۰)] بسیار از قلعه اشیار برفت، و چندانچه [(۱۱)] امکان داشت، گردونهای زر و نعمت از لشکر (گاه) مغل بگرفت و اسیر [کرد و] بسیار را خلاص داد، و اسپ

[(۱)] مط و مب: جبال راسیات

[(۲)] اصل: زنگک، مط و مب و راورتی: رنگک، قلعه‌یی بود در گرزویان غرستان که ذکر آن در مبحث گذشتن لشکر چنگیز بر جیحون پیشتر هم گذشت

[(۳)] بندار: قلعه‌یی بود در غرجستان، که در اصل بندر نوشته شده

[(۴)] بلروان پیشتر هم مذکور افتاد، اما لاغری پیشتر در مبحث حکمرانی طغان خان (طبقه ۲۲) مذکور شد، که شاید فخر الملک کریم الدین لاغری ازینجا بوده

[(۵)] اصل: شاخانه، مط و مب: ستاخانه راورتی: سیاخانه که در نسخ خطی وی ستاخانه، شیاخانه، شناخانه، ساخانه هم بوده، ذکر این قلعه در طبقه (۱۷) در مبحث علاء الدین اتسز عدد (۲۱) نیز آمده، و در اصل سناخانه بوده، و بهر صورت املائی اصلی آن نزد من مشبوه است،

[(۶)] در اصل و مط و مب چنین است که سنجه یا سنکه پیشتر هم ذکر شده، و از قلاع معروف غور بود ولی راورتی این کلمه را (سبجکی) نوشته و گوید: که در نسخ خطی: سبجگی، سبکجی، سکجی، و غیره آمده، و این همان جائی است، که پیشتر در آخر شرح حال علاء الدین حسین در طبقه (۱۷) تحت عدد (۱۴) ذکر رفت،

[(۷)] مط و مب: و این

[(۸)] راورتی گوید: یعنی امیر غرجستانی (ر: ۴۱)

[(۹)] کذا در مط و مب و اصل، راورتی: مرغنی می‌نویسد، که پیشتر شرح داده شد-

[(۱۰)] مط و مب: با مرد بسیار

[(۱۱)] مط و مب: چندانکه

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۴۳

بسیار بدست آورد.

یک کرت و دوم کرت [(۱)] ازین جنس دلیری می‌کرد، و عیاری می‌نمود چون چنگیزخان از ولایت کیری [(۲)] بجانب ترکستان شد. و پسر خود اکنای را بطرف غور فرستاد، (و) اکتای میان فیروزه‌کوه و غزنین آن زمستان مقام کرد، و لشکر بهر طرف فرستاد، چنانچه به تقریر انجامیده است، ابکه نوئین [(۳)] را که امیر ده [(۴)] هزار مرد منجیقی بود، نامزد حصار اشیار کرد، آن جماعت پبای (آن) قلعه آمدند و جنگ پیوستند و مدتها جنگ کردند، و چون دیدند، که گرفتن آن حصار از غایت استحکام و مردان دلیر ممکن نیست، مدت پانزده ماه بنشستند، و الله اعلم، و کار بر اهل حصار بواسطه قلت علوفه تنگ آمد، تا علوفه و گوشت بود، خرج می‌کردند، چون ازین بابت علوفه نماند کار بجائی رسید، که هر که کشته می‌شد و یا می‌مرد، گوشت او می‌خوردند، تا بحدی [رسید] که هر کس مرده و کشته خود [را] بجهت خوردن و قدید کردن نگاه میداشت [(۵)] و بعضی چنین روایت کردند و العهده علی الراوی [(۶)] که در قلعه اشیار، زن مطربی بود، مادری داشت و کنیزکی، مادرش بمرد، مادر را قدید کرد، و کنیزش بمرد، او را هم قدید کرد، و گوشت هر دو بفروخت، چنانچه او را ازین دو مرده، دوپست و پنجاه دینار، زرین حاصل شد، عاقبت او هم بمرد، چون مدت پانزده ماه برآمد، اهل قلعه بقدر سی مرد ماند [ه بود] ند. محمد مرغزی [(۷)] را بگرفتند و شهید کردند، و سر او

را بنزدیک لشکرگاه مغل انداختند، بر امید خلاص خود چون لشکر مغل آن حادثه (را) بدیدند، یکبار جنگ پیش بردند، قلعه را بگرفتند، و جمله را شهید کردند، و درین مدت قلاع غرستان [(۸)] را همه بکشادند، و دل از قتال فارغ کردند، چنانچه در شهرور سنه تسع [و] عشر و ستمائیه، جمله قلاع غرستان [(۸)] گشاده گشت «ملک تعالی ابواب نصرت و ظفر بر بندگان دولت سلطان ناصر الدین ابو المظفر محمد بن السلطان مفتوح داراد بمحمد و آله [(۹)]»

[(۱)] مط و مب: یکدو کرت.

[(۲)] راورتنی: کبری، چند صفحه پیش شرح آن گذشت (رک: ۴۰)

[(۳)] اصل: ایکه، مط و مب: ایله نوین طوری که در حدیث خراسان بار دوم گذشت ابگه به صحت نزدیک است

[(۴)] اصل: دو هزار

[(۵)] مط و مب: میداشتند

[(۶)] اصل: قی الراوی

[(۷)] راورتنی:

مرغنی

[(۸)] مط و مب و راورتنی: غرجستان

[(۹)] کلمات بین «...» در مب نیست.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۴۴

حدیث مراجعت چنگیز خان بجانب ترکستان و رفتن چنگیز خان بدوزخ [(۱)]

ثقات چنین روایت کردند: که چنگیز خان به وقتی که در خراسان آمده بود پنجاه و پنج ساله [(۲)] بود، مردی بلند بالا قوی بنیت شگرف [(۳)] جثه و موی روی [(۴)] کشیده [و] سپید شده گربه چشم در غایت جلادت و زیرکی، و عقل و دانائی، و هیبت و قتال، و عادل (؟) و ضابط و خصم شکن و دلیر، و خون ریز و خونخوار. و این معنی بر همه عالمیان ظاهر است، که او را چندین معنی عجیب بوده است اول آنکه مکر و استدراجی داشت [و] گویند بعضی از شیاطین با او یار بود [ه] ا] ند، و هر چند روز او را غشی افتادی و دران بیهوشی هر چیزی [(۵)] بر زبان راندی، و آن حال چنان بودی، که در اول ظهور آن [(۶)] حادثه که او را افتاده بود، و آن شیطان [(۷)] مستولی او را از فتوح خبر داده [(۸)] آن جامه و قبا که در اول روز داشته بود و پوشیده، همان جامه و قبا را در جامه دان نهاده [بود] و مهر کرده، با خود می گردانید، و هر گاه که او را آن حال پیدا میشد، و هر حادثه و فتوح و عزیمت و ظهور خصمان، و شکست و گرفتن ولایت که خواسته بودی، همه بر زبان او رفتی، یک کس جمله را در قلم گرفتی، و در خریطه کردی، و مهر بران نهادی.

چون چنگیز خان بهوش باز آمدی یک یک را بر وی میخواندندی، و بران جمله کار میکردی، و اعم و اغلب بلکه تمام آن بودی که راست آمدی، دیگر آنچه علم شانه گوسفند نیکو دانستی، پیوسته شانه بر آتش نهادی، و همی سوختی، و علامات شانه برین طریق در مییافتی بخلاف شانه شناسان بلاد عجم، که در شانه نظر کنند، و سه دیگر [(۹)] چنگیز خان در عدل چنان بود، که در تمام لشکر گاه هیچ کس را امکان نبود، که تازیانه افتاده از راه برگرفتی جز مالک آن را. و دروغ و دزدی در میان لشکر او خود کس نشان ندادی، و هر عورت را که از

[(۱)] مط: و رفتن او بدوزخ. مب: و فوت او

[(۲)] راورتنی: ۶۵ ساله، در یکی از نسخ مط:

نود ساله

[(۳)] اصل: به نیت و جئه

[(۴)] مب: موی کشیده

[(۵)] مط و مب: خیری

[(۶)] مط و مب:

این

[(۷)] مط و مب: شیاطین

[(۸)] مط و مب: دادندی

[(۹)] مط و مب: دیگر آنکه

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۴۵

خراسان و عجم بگرفتند (ی) و اگر او را شوهر [ی] بودی، هیچ آفریده و [(۱)] تعلق نکردی، و اگر کافری را بعورتی نظر بودی، که شوهر داشتی، شوهر آن عورت را بکشتی، آنگاه تعلق بدو کردی، و دروغ امکان نبود، که هیچ کس بگوید، و این معنی روشن است.

[حکایت]

در شهور سنه ثمان [و] عشر و ستمائه کاتب این طبقات منهاج سراج که از تمران [(۲)] بطرف غور باز آمده شد، در قلعه سنگه که او را [(۳)] خول مانی [(۴)] گویند، ملک حسام الدین عبد الملک را دیده آمد، ناگاه برادرش ملک تاج الدین حبشی عبد الملک، که او را خسرو غور لقب داده بودند، ذکر او پیش ازین تحریر یافته، از طرف طالقان باجارت چنگیزخان بغور باز آمد، این حکایت از وی سماع افتاد [ه است] (او) گفت: وقتی ما از نزدیک چنگیزخان بیرون آمدیم، و در خرگاهی نشستیم، اقلان چربی [(۵)] که من با او آمده بودم با چند نوین دیگر حاضر بودیم، و بزرگتر آن [(۶)] همه اقلان چربی بود، دو مغل را بیاوردند، که دوش بوقت یتاق [(۷)] گرد بر گرد لشکر، هر دو در خواب شده بودند، اقلان چربی گفت: ایشان را کدام مغل آورده است؟ آن مغل که ایشان را آورده بود، زانو زد [(۸)] که من آورده‌ام: گفت: گناه ایشان چه بود باز گوی! گفت: ایشان هر دو بر پشت اسپ بودند من می‌گشتم و تفحص یتاقیان [(۹)] می‌کردم، بدیشان رسیدم ایشان را در خواب دیدم، تازیانه بر سر اسپ ایشان زدم، که شما گناهکار شدید که در خوابید! و بگذاشتم، امروز ایشان را حاضر کردم.

اقلان روی بدان دو مغل کرد که شما در خواب بودید؟ هر دو اقرار کردند، که بودیم، فرمان داد، تا یکی را بکشتند، و سر او در جعد دیگری بندند، و گرد تمام لشکر بگردانند آنگاه دیگری را [نیز] بکشند. ایشان همه خدمت کردند، در حال آن فرمان بجای آوردند من در تعجب بماندم اقلان چربی را گفتم: که گواه و حجت آن [دو] مغل را نبود، چون

[(۱)] مط و مب: بدو

[(۲)] ر: ۳۰

[(۳)] مط و مب: آنرا

[۴] نام پشتو است شرح آن در آخر کتاب دیده شود (ر: ۴۲)

[۵] مط و مب و راورتی جزبی

[۶] اصل: بزرگتران آن

[۷] یتاق بمعنی پاسبانی است

[۸] مط و مب: آواز داد که

[۹] یعنی پاسبانان

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۴۶

می‌دانستند، که جزای ایشان، کشتن خواهد بود، چرا اقرار کردند؟ و اگر منکر (می) شدند از کشتن خلاص یافتندی، اقلان چربی [۱] گفت: چرا عجب می‌آید ترا، شما تازیکانید [۲] چنان کنید، و دروغ گوئید، که دروغ گفتن کار شما باشد، یعنی تازیکان، و مغل را اگر هزار جان در سر آن شود، کشتن اختیار کنند و دروغ نگویند [۳] ازین چیزهاست: که خدای تعالی بالای ما [را] بر شما فرستاده است.

باز آمدم (بذکر) تاریخ: چون چنگیزخان به کیری [۴] در عقب اغراقیان [۵] بعد از شکسته شدن سلطان جلال الدین منکبرنی برفت، مدت سه ماه دران [قلعه] کوهها مقام [می] کرد، و بشکار میرفت، و بجهت آمدن بطرف هند (وستان) شانه میسوخت، اجازت نمی‌یافت، و علامت نصرت نمی‌دید و بر زمین هندوستان عزیمت آن داشت [۶] که مگر از راه لکهنوتی، و کامرود بزمین چین باز رود، چون از علامات [۷] شانه اجازت نمی‌یافت توقف می‌کرد، ناگاه از طرف طمغاج و تنکت مسرعان برسیدند، و خبر دادند: که تمام بلاد چین و طمغاج و تنکت عاصی شدند، و آن مملکت نزدیک است، که بسبب بعد مسافت از دست گماشتگان مغل بیرون رود.

بواسطه این خبر دل نگران شد، هم از راه لوب و بلاد پشت [۸] بازگشت

[۱] مط و مب: و راورتی: جزبی

[۲] اصل: شما تازیکان چنان

[۳] مط و مب: گوئید، مغل اگر هزار جان در سر آن شود، کشتن اختیار کنند و دروغ نگویند، که دروغ گفتن کارتان باشد یعنی تازیکان، ازین الخ ...

[۴] راورتی: گبری، شرح آن گذشت

[۵] مط و مب و اصل: عراقیان، ولی شرح اغراق بیشتر گذشت

[۶] مط و مب: و علامات نصرت بر زمین هندوستان نمی‌دید و عزیمت آن داشت که مگر ...

[۷] مط و مب: علامت

[۸] کذا فی الاصل مط و مب: از راه کوه و بلاد بست. راورتی: از راه لوب و بلاد، وی گوید که در نسخ خطی اختلاف بس زیاد است مثلاً بصولوب و بلاد بت و لوب و بلاد نیت، کوه و بلاد پشت و تیت و بست آمده که صحت یکی ازین صور محل تامل است در مط بلاد بست باید غلط باشد چه بست در افغانستان جنوبی در غرب قندهار بر کنار هیرمند واقع است، خود مولف هم درین مورد که چنگیزخان از کدام راه بازگشته متردد است، چه در مبحث حدیث ولایت خراسان بار دویم گفت: که از پشته (شعب) بلاد غزنین و کابل بطرف ترکستان و کاشغر باز رفت، از روی این قول مولف من تخمین کردم، که باید از راه لغمان و تگاب شمالی شرقی کابل بدرهای*

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۴۷

و چون بدان بلاد رسید، خانی بود در بلاد تنکت (مرد) بغایت جلد و دلیر و او را لشکر بسیار و آلت و عدت بی‌شمار بود، و از غایت کثرت حشم و قوت خدم، و وسعت ولایت، و وفور نعمت و اموال و خزاین خود را تنگری خان نام کرده بود، و چند کورت لشکر مغل در ولایت [(۱)] او دوانیده بر وی و ولایت وی دست نیافته، و چند بار مصاف چنگیزخان شکسته بود.

درین وقت چون چنگیزخان از بلاد عجم (و دیار اسلام) بازگشت، آن تنگری خان با ملوک و امراء خود مشورت کرد، که چنگیزخان آمد، باره‌اء پیشین، با او جنگ کردیم، و او را بشکستیم، درین وقت باز آمده است، و لشکر او بسیار شده و روی بآلتون خان طمغاج دارد، صواب آنست: که با او صلح کنیم، و موافقت نمائیم، و با او یکجا بولایت خطا رویم، و آلتون خان را براندازیم، رای او با ملوک [(۲)] برین قرار گرفت (و) با چنگیزخان صلح پیوست، و عهد (و) وثیقت در میان آورد، چون دلش برین اصلاح [(۳)] آرام یافت، نزدیک چنگیزخان آمد، و لشکر او با لشکر چنگیزخان در آمیخت، و روی ببلاد چین و خطا نهادند، آبی بود نام آن قراقرم [(۴)] از آن آب بگذشتند، بر عزیمت نهب ولایت خطا، جماعت نوینان و مغلان با چنگیزخان گفتند: که لشکر ما بجانب خطا

[(۱)] هندوکش گذشته باشد، ولی در این جا که مؤلف راه لوب و تبت با پشت (؟) را فشان داد و باید از راه گلگت و چترال و سطح مرتفع پامیر به ترکستان چینی باز رفته باشد، که گذشتن ازین راه در موسم زمستان مشکل بلکه ناممکن است. جهان گشای جوینی (ج ۱ ص ۱۰۹) تصریح میکند که: «چنگیزخان را اندیشه مراجعت مصمم شد، تا از راه هندوستان ببلاد تنگوت در رود، و چند منزل برفت، چون راه نبود بازگشت، و بفرشاور (پشاور) آمده و بهمان راه که آمده بود مراجعت نمود» .. ازین تصریح جوینی پدید می‌آید، که باید قول اول مؤلف صحیح باشد، و از پشته جبال کابل و غزنین گذشته باشد، و مقصد از بلاد پشت که در این جا آمده نیز همان پشته سابق الذکر باشد.

اما لوب که در این جا مذکور افتاده، در مسافرت کولنل یرپچولسکی بنام (لوب ناوور) ذکر می‌گردد، که در سلسله جنوبی جبال واقع بود، در سیاحت پیامبر که از طرف مارگوپولو بعمل آمده نیز شهر لوب براه بزرگ تجارتنی که از کاتی مستقیماً به دره فرغانه و شهر لوب و گو بی‌منتهی می‌گردد، ذکر شده است.

[(۱)] مط و مب: بولایت

[(۲)] مط و مب: و ملوک

[(۳)] مط و مب: ایتلاف.

[(۴)] مط و مب: بود قراقرم تام از آن

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۴۸

می‌رود، و اگر ما را [(۱)] شکستی باشد، (لشکر) تنگری خان هم [(۲)] خصم ما ماند، و ولایت او پس پشت ما باشد، از ما یکی سلامت بولایت خود نرسد.

صواب آن باشد، که چون تنگری خان میان ماست او را به کشیم، و دل از کار او فارغ کنیم، تا ما را در عقب خصمی نماند، بدل فارغ روی ببلاد خطا نهیم، دل چنگیزخان برین رای قرار گرفت، تنگری خان را بگرفت و فرمان داد: تا او را بکشند، چون تنگری خان را یقین شد، که او را بقتل خواهند رسانید گفت: یک سخن من بچنگیزخان رسانید، و این [(۳)] سخن آنست: که من با تو غدر نکرد [ه] م، و بر عهد [تو] نزدیک تو آمد [ه] م، تو با من غدر میکنی [(۴)] و عهد را خلاف کردی، اکنون گوشدار چون مرا بکشی، اگر از من خون رنگ سپید چنانکه به شیر ماند، بیرون آید، بدانکه تو بعد از من به روز بمیری، چون آن [(۵)] سخن به

چنگیزخان رسانیدند [(۶)] بخندید، و گفت: این مرد دیوانه شده است از زخم کشته هرگز خون چون شیر بیرون نیاید، یا خود خون سپید کس ندیده است [(۷)] زودتر (او را به) قتل (باید) رسانید، چون جلاد تنگری خان را تیغ زد، خون سپید چون شیر از زخم او بیرون آمد، و او هلاک شد.

چون خبر آن حال عجیب به چنگیزخان [ملعون] رسید زود برخاست و آنجا آمد، چون واقعه بر آنجمله دید، دلش بزد، و قوت از وی ساقط شد، و سیوم روز (دلش) بطریقید، و بدوزخ رفت، وصیت کرده بود، که می‌باید که تا جمله خلق تنگری خان را از زن و مرد و خورد و بزرگ [را] بکشند، و هیچ کس را زنده نگذارند، چون چنگیزخان بدوزخ رفت او کتای را وصیت کرد، که پیداشاهی [و] کتای بازگشت و جمله خلق شهر و ولایت تنگری خان را بقتل رسانید [ند و] «حق تعالی سلطان سلاطین اسلام را در مسند بر تخت شهنشاهی (تا غایت امکان) باقی [(۸)] دارد. آمین یا رب العالمین [(۹)]»

[(۱)] مط و مب: برما

[(۲)] مط و مب: همه

[(۳)] مط و مب: و آن سخن این است

[(۴)] مط و مب: کردی

[(۵)] مط و مب: این

[(۶)] مط و مب: رسید

[(۷)] مط و مب: یا خود کسی خون سپید ندیده است

[(۸)] مط و مب: پاینده

[(۹)] جملات بین «...» در مب نیست.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۴۹

الثالث توشی [(۱)] بن چنگیزخان

توشی پسر بزرگ (تر) چنگیزخان بود، و بغایت جلد و دلیر و مردانه و مبارز بود، و عظمت او تا (به) حدی بود، که پدر از او خایف بودی و در سال سنه خمس [و] عشر و ستمائیه، که محمد خوارزم شاه به نهب قبایل قدر خان ترکستان که پسر ثقفان یمک [(۲)] بود، رفته بود توشی از طرف طمغاج هم بدان جانب آمده بود، و با لشکر خوارزم شاه یک شبا (نه) روز او را مصاف شده چنانچه پیش ازین در ذکر خوارزم شاه به تحریر [(۳)] پیوسته است، درین وقت (چون) سلطان محمد از کنار جیحون و حوالی بلخ بهزیمت شد، چنگیزخان توشی [را] و چغتای را با لشکر گران بطرف خوارزم فرستاد، تا لشکر بدر خوارزم رفت و و جنگ در پیوست. مدت چهار ماه اهل خوارزم با ایشان جنگ کردند و جهاد نمودند و بعاقبت شهر را بگرفتند، و جمله خلق را شهید کردند و همه عمارتها خراب کردند، مگر دو موضع: کوشک اخجک [(۴)] و دوم مقبره سلطان محمد تکش.

و بعضی چنین تقریر کردند: که چون شهر خوارزم را بگرفتند و خلق را از شهر بصحرا آوردند، فرمان داد، تا زنان را از مردان جدا کنند، و آنچه از عورات ایشان را در نظر آمد نگاه داشتند و باقی را گفتند، تا دو فوج شوند [(۵)] و همه را برهنه کردند، و گرداگرد ایشان ترکان مغل شمشیرها بر کشیدند و فرمود: هر دو فریق را که در شهر شما جنگ مشت نیکو کنند، فرمان چنان است که از هر دو طرف [(۶)] عورات جنگ مشت کنند، آن عورات مسلما (نا) ن با چنان فضیحتی مشت درهم [می] گردانیدند، یک

[۱] نسخه بدل حاشیه أصل: تولی، همین شخص بنام جوجی هم از طرف مؤرخین یاد می‌شود.

[۲] کذا در اصل و راورتی. مط و مب: ثقفتان یمک، راورتی گوید، که در هفت نسخه بصورت متن است، تعفتان، لعال نقتال هم آمده

[۳] مط و مب: به تقریر

[۴] در متن مط: داخجک، در حاشیه بحواله یک نسخه قلمی اخجک، راورتی گوید که فقط در یک نسخه اخجک هم آمده

[۵] مط و مب: شدند،

[۶] مط و مب: فریق

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۵۰

روز همه مشت میزدند و مشت میخوردند، تا بعاقبت شمشیر در ایشان گرفتند و جمله را شهید کردند رضی الله عنهن (و) چون توشی و چغتای از کار خوارزم فارغ شدند، روی به قفچاق [۱] و ترکستان آوردند، و لشکر و قبایل قفچاق را جدا [به] جدا مقهور و اسیر میگردانیدند، و جمله قبایل را در تصرف آوردند چون توشی که پسر مهتر چنگیزخان بود، هوا و آب و زمین قفچاق [۱] را بدید، دانست که در همه جهان زمین [۲] از آن نزه‌تر، و هوایی از آن [۳] خوشتر، و آبی از آن [۳] لطیف‌تر، و مرغزارها و چراگاهها از آن وسیع‌تر نتواند بود، در خاطرش خلاف پدر خود، آمدن گرفت با محرمان خود گفت: که چنگیز خان دیوانه شده است که چندین خلق را [میکشد و] هلاک میکند، و چندین مملکت‌ها را برمی‌اندازد [۴] مرا صواب چنان می‌نماید، که پدر را در شکار گاه هلاک کنم و با سلطان محمد قرابتی کنم، و این مملکت را آبادان گردانم، و مسلمانان را مدد کنم.

ازین اندیشه برادرش چغتای را خبر شد، پدر را ازین غدر و اندیشه برادر و عزیمت او خبر داد، چنگیزخان را چون معلوم شد، معتمدان خود را فرستاد، تا توشی را زهر دادند، و بکشت [۵] توشی [۶] را چهار پسر بود، مهتر را نام باتو (بود و) دوم را چغتای [۷] و سیوم رشیان [۸] و چهارم را برکا.

و ثقات چنین روایت کرده‌اند: که ولادت (این) بر کادر وقت فتوح بلاد اسلام بود. چون از ما در بزاد، توشی پدرش فرمود که این پسر را بدایه مسلما (نا) ن دهید، تا ناف او مسلمان برد و شیر مسلمان خورد، تا مسلمان برآید، که [این] پسر (خود) را مسلمان کردم، اگر این روایت صدق است خفف الله عنه العذاب. لا جرم (به) برکت این نیت چون برکا بزرگ شد، در مسلمانی صلب آمد

[۱] مط و مب: قفچاق

[۲] مط و مب: زمین ازین

[۳] مط و مب: ازین

[۴] مط و مب: مملکت‌ها را خراب میگرداند

[۵] مط و مب: بکشتند

[۶] مط و مب: و او را چهار پسر بود. راورتی چهارده پسر

[۷] اصل: بجغتای، مط و مب: چغتای، راورتی چغتای

[۸] اصل و مط و مب سیوم را سین، راورتی: شیان.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۵۱

و تا بدین غایت که تاریخ این طبقات است، سنه ثمان و خمس و ستمائنه از فرزندان توشی همان یک پادشاه باقیست «حق تعالی

سلطان اسلام را در ارتفاع مدارج شاهی (سالهای بسیار نامتناهی) باقی دارد [آمین] (۱)

الرابع اوکتای [(۲)] چنگیزخان

اشاره

چون چنگیزخان در گذشت، اوکتای را به پادشاهی وصیت کرد اگرچه چغتای [(۳)] از اوکتای مهتر بود، اما چغتای قتال و ظالم بود چون اوکتای بتخت نشست وصیت چنگیزخان بجای آورد، و تمامت خلق تنکت را از زن و مرد بقتل رسانید، و از آنجا بطرف ترکستان بازگشت، و ممالک ترکستان را ضبط کرد، و باطراف خراسان و عراق و طرف غور و غزنین فوج [(۴)] حشم نامزد گردانید، و کارهای مملکت بر جاده معدلت و حشم داری و رعیت پروری آغاز نهاد، و او [او] کتای در ذات خود بغایت کریم، و نیکو خلق (بود) و مسلمان دوست عظیم بود [ه] و در تعظیم و فراغت اهل اسلام جد تمام می نمود، و در عهد او مسلمانان که در مملکت او بودند مرفه الحال و با حرمت بودند [(۵)] و در دور پادشاهی او در جمله شهرهای تنکت و طمغاج و تبت و بلاد چنین مساجد (بنا) شد، و جمله قلاع و حصن های زمین مشرق را بجماعت امراء اسلام داد، و امرائی را که از ایران و توران برده بودند، در شهرهای ترکستان [و] بالا (و) زمین طمغاج و تنکت ساکن کرد، و فرمان داد، تا مسلمانان را بلفظ یار و برادر یاد کنند و مغلان را فرمان داد، تا دختران را به مسلمانان دهند [و] اگر کسی به خطبت [(۶)] اولاد ایشان، رغبت نماید، منع نه کنند، و در جمله بلاد مشرق نمازها جمع [(۷)] قایم گشت [(۸)] و مسلمانان دران بلاد ساکن شدند، و قصبات و شهرها (ی) خود

[(۱)] کلمات بین «...» در مب نیست

[(۲)] مط و مب: اکتای

[(۳)] اصل: جقتای

[(۴)] مط و مب:

افواج

[(۵)] مط و مب: ... بود بعهد او مسلمانانی که در ممالک او بودند مرفه الحال و با حرمت بودند و در تعظیم و فراغت اهل اسلام

جد تمام می نمود و در دور ...

[(۶)] اصل: بخطیب

[(۷)] اصل: جمع

[(۸)] مط و مب: شد

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۵۲

را) ساختند هر کس برسم شهر خود موضعی عمارت کرد [ند] و از مسلما (نا) ن دوستی اوکتای حدیثی شنیده شده است، آورده شد:

حکایت

ثقات چنین روایت کردند، که جغتای [(۱)] مسلما (نا) ن را دشمن داشتی و پیوسته در مزاج او آن بود، که خون مسلمانان بریزد، و هیچ یک را زنده نگذارد، و احکامی وضع کرده بود چنگیزخان، که جزای بعضی از ان افعال کشتن بودی، چنانچه دزدی و زنا و

دروغ گفتن و خیانت کردن، و هر که را لقمه در گلو گیرد [(۲)] بکشند، و هر که در آب خورد و (یا) بزرگ در رود، او را بکشند، و هر که بر کنار آب روی بشوید، چنانچه آب روی شسته او در آن آب رود، او را بکشند و هر گناه که کمتر ازین جمله باشد عقوبت (او) سه چوب و یا پنج چوب، و یا ده چوب بزنند، اما بشرطی که او را تمام برهنه کنند و چوب زنند بغایت سخت و محکم، (و) این احکام [(۳)] رایسه [(۴)] نام نهاده‌اند، یعنی بزبان مغلی حکم و فرمان [(۵)] روزی او کتای و چغتای [(۶)] هر دو (برادر) براهی در صحرائی میرفتند [(۷)] او کتای پیشتر بود، و چغتای [(۶)] پستر در عقب او بر برف فرسنگی، ناگاه او کتای بسر حوض آبی رسید، مسلمانی را دید، که در حوض [(۸)] سر و اندام می‌شست، چون اکتای را نظر بران مسلمان افتاد، روی بخواص خود کرد و گفت: که دریغ آن مسلمان بیچاره همین لحظه بر دست برادرم چغتای کشته خواهد شد، تدبیر چیست؟ بعد از آن فرمود هیچ کس با خود با لشت زر یا نقره دارد؟ یکی از خواص [(۹)] او خدمت کرد، و گفت (که) با من با لشت نقره موجود است، گفت آن مسلمان را بده

[(۱)] اصل: جغتای

[(۲)] مط و مب: بگيرد

[(۳)] اصل: احکامی را

[(۴)] اصل: یسیه اصل، مغولی این کلمه دزاساک است در کتب عربی و فارسی باشکال یاسا. یاسه، یساق، یساق، یسق و غیره ضبط شده و به یاسا رسانیدن در فارسی کشتن است،

[(۵)] مط و مب: نام نهاده بزبان مغلی یعنی حکم و فرمان

[(۶)] اصل: جغتای

[(۷)] مط و مب: براهی می‌رفتند در صحرای.

[(۸)] مط و مب: رسید مسلمانی دران حوض سر و اندام می‌شست

[(۹)] اصل: خواصان

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۵۳

و او را بگوی تا در حوض اندازد، چون برادرم چغتای آنجا رسد او را به‌بیند، و مطالبت کند، آن مسلمان گوید، که با لشت نقره من در آب [(۱)] افتاده است بطلب آن با لشت نقره در آمده‌ام [(۲)] تا از کشتن خلاص یابد، آن بالشت نقره بدان مسلمان داد [ند] تا در آب انداخت، و خود براند، چون چغتای آنجا رسید، آن مسلمان را بدید [(۳)] فرمود تا او را بگرفتند، از وی مطالبت کرد، که چون یسه خان آن است [(۴)] که هیچ آفریده در [ون] آب نرود، چرا فرمان (را) خلاف کردی؟

بر تو کشتن واجب آمد، آن مسلمان گفت: با لشت نقره من در آب افتاده است، بطلب آن با لشت در (ین) حوض در آمده‌ام [(۵)] چغتای فرمان داد: تا جماعت مغلان در آب رفتند، و آن بالشت را طلب کردند- چون بیافتند، براند و آن مسلمان به تدبیر و لطف آن بادشاه عادل کریم [و] کتای خلاص یافت خفف الله عنه العذاب. بسعی او بسیار مسلمان از دست آن ظالم ملعون که چغتاء بود، خلاص یافتند.

جماعتی از ثقات چنین روایت کرده‌اند: که در تواریخ ما تقدم، و ایام سالفه [(۶)] و قرون ماضیه در بلاد ترکستان و ممالک چین و تنکت و طمغاج، هرگز پادشاهی کریم‌تر، و نیکو اخلاق‌تر [و نیکو تر] از [و] کتای پای در رکاب نکرده است، چون مملکت پدر بر وی قرار گرفت، و برادران و خانان ترکستان کمر بستند، لشکرها آماده کرده [(۷)] باطراف ممالک فرستاد (ه) جرماغون [(۸)] نوین را بطرف عراق فرستاد، در شهور سنه خمس و عشرین و ستمائنه. و منکوته نوین را بطرف غزنین فرستاد، در شهور مذکور

طخارستان و قندز و طالقان را حواله او کرد، و ملوک خراسان و غور و کرمان و پارس در قلعه‌ها و حصارها که باقی بود (ند) جمله بقراقرم بخدمت او کتای رفتند و شحنگان التماس نمودند، و اطراف خراسان روی بعمارت نهاد (و) از مسلمان پروری، ا [و] کتای حکایت دیگر لایق است، آورده شد:

[(۱)] مط و مب: من درین حوض

[(۲)] مط و مب: نقره در حوض افتاده ا.

[(۳)] مط و مب: مسلمان را در آب دید فرمود

[(۴)] مط و مب: چون فرمان آنست

[(۵)] مط و مب: افتاده‌ام

[(۶)] اصل: سالفی؟

[(۷)] مط و مب: ساخته گرد،

[(۸)] اصل:

جرماعون، مط و مب: جرماعون، راورتی: جرماعون، مورخین دیگر نیز جرماعون، و جوینی جور ماعون نوشته است، (جهانگشا- ج ۳ ص ۵۷)

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۵۴

حکایت

ثقات چنین روایت کرده‌اند: که جغتای ملعون مدام در ایذاء مسلمانان جد می‌نمود، و اسباب می‌انگیخت، تا بلاء و زحمتی بر اهل اسلام لاحق گردد، و بقیه مسلمانان را قلع کند، و مستأصل گرداند، چنانچه از مسلمانان به هیچ موضعی علامتی و بقیه‌یی نماند، و در انتشار آن فتنه قصد و کوشش می‌کرد، و جماعت مغلان و دیگر نوینان و بهادران را بران میداشت، تا از مسلمانان کلماتی و حرکاتی باو کتای میرسانیدند، که موجب زحمت و ضرر (اهل) اسلام میبود، و سبب قمع و هلاک ایشان میشد، تا وقتی که یکی از رهبانان بت پرست که بزبان ترکان این جماعت را توینان [(۱)] میگویند، بران داشت، تا پیش [(۲)] او کتای آمد، و گفت من چنگیزخان را در خواب دیدم، مرا فرمان داده است تا بتو برسانم، تو که او کتای و پسر او نصب کرده چنگیزخانی [(۳)] (به هیچ) وجه آن فرمان را مهمل نه گذاری! و از آن یسه [(۴)] عدول و امتناع (نه) نمائی! نباید که رضای چنگیزخان در نیابی! و آن فرمان آنست: که چنگیزخان فرموده است، که مسلمان بسیار شده است [(۵)] و بعاقبت بر افتادن ملک مغل از مسلما (نا) ن خواهد بود- اکنون می‌باید،

[(۱)] مط و مب: نوینان، راورتی و اصل: توینان و این صحیح است، چه کشیشان بت پرست بودائی مغلی را بخشی و توین می‌گفتند (تاریخ استیلای مغل از عباس قبال ص ۸۶) و جمع آن توینان است بقول بار تولد توین تاکنون در منگولیا بر روحانیون بودائی اطلاق می‌شود، چنانچه عوفی گوید که بزبان خطائی نیز چنین است (ترکستان ۳۸۹) بلوشه در بین او یغور نیز همین کلمه را نشان داده و آنرا مأخوذ از تپه سوین TAPASVIN سنسکریت میداند که در پالی تپه سی شده است (تاریخ مغل ۲ و ۳۱۳).

[(۲)] مط و مب: تا به نزدیک اکتای

[(۳)] مط و مب: چنگیزخان

[۴] مط و مب: و از ان پس

[۵] مط: اند

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۵۵

که تمامت مسلمانان را که در کل ممالک مانند از آنجا که بلاد چین و طمغاج و تنکت و ترکستان، تا (به) زمین ایران و عجم، تمام مسلما (نا) ن را بقتل رسانی، و ازیشان نام و نشان نگذاری! اکنون من فرمان چنگیزخان رسانیدم، و از گردن خود این عهده بیرون کردم، می‌باید که تو امثال [(۱)] نمائی، و فرمان برادری کنی، و طوایف مسلمانان را مهلت حیات ندهی، تا ملک را زوال نیاید [(۲)] چون آن فرمان برسانید، پادشاه عادل و عاقل و دانا و هشیار و مسلمان دوست، بفرست پادشاهانه دریافت که این سخن کذب وز و راست [(۳)] و روایح دروغ از ادای آن بمشام فرست میرسد و فرا کرده برادرم جغتای ظالم است لعنه الله. حالی آن توین [(۴)] بت پرست را فرمان داد، تا منزلی بزرگانه با مراتب و ما یحتاج و آنچه لازم آن باشد [(۵)] مهیا گردانید، و فرمود (که) این فرمان بس بزرگ است، و با هیبت. و خون بسیار خلق می‌باید ریخت، و هیچ کس نیست، از ملوک و نوینان [(۶)] و بهادران و چریبان [(۷)] که نه مبالغ مسلمانان اسیر دارد، و در اطراف ممالک چین و طمغاج و ترکستان و ایران و عجم متفرق‌اند، و هر آینه این فرمان به جمله می‌باید [(۸)] رسانید، تا همگنان بر حکم (این) فرمان بروند، اکنون ترا صبر [(۹)] باید کرد، تا بجمله ممالک مغل فرستاده شود و نوینان و چریبان [(۱۰)] و بهادران و دیگر ملوک جمع شوند، و این [(۱۱)] فرمان با هیبت بدیشان رسانده آید، و بر همگنان لازم گردد که فرمان (با هیبت تو) را انقیاد نمایند.

پس فرمان داد (تا) این [(۱۲)] توین بت پرست را بمنزلی که معین کرده بودند فرود آوردند، چنانچه در اعزاز و اکرام او هیچ دقیقه از دقایق نیکو داشت فرونگذاشت، که آن گبر لعین در زمین ترکستان و طمغاج و چین اسمی وصیتی داشت، چون مدت معین برگذشت،

[(۱)] اصل: امثال

[(۲)] مط و مب: تا ملک ما زوال نیاید

[(۳)] مط و مب: و دروغ است

[(۴)] مط و مب: نوین

[(۵)] مط مب: و آنچه از لوازم او باشد

[(۶)] اصل: توینان

[(۷)] اصل: حریبان، مط و مب، جزریان، که در نسخ مط جزریان و خرمیان هم آمده است.

[(۸)] مط و مب: بیاید

[(۹)] مط و مب: خبر

[(۱۰)] مط و مب: جزریان

[(۱۱)] مط و مب:

و آن.

[(۱۲)] مط و مب: آن نوین

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۵۶

و اکابر (مملکت) مغل جمع شدند، [و] کتای فرمان داد، تا مجلسی بس (با) تکلف پادشاهانه چنانچه معهود آن جماعت بود و با

رسم نیکو ترتیب کردند، و شرایط آن کار و بار بتقدیم رسانیدند، پس ا [و] کتای بر تخت نشست، و جمله بزرگان ممالک (که) حاضر (آمده) بودند پیش تخت کمر بستند، و جماعتی که محل نشستن داشتند، بزبانوی خدمت در آمدند.

پس فرمان داد، تا آن توین را با اعزاز تمام در بارگاه آوردند [(۱)] [و] چون بیامد، و پیش تخت بنشست، ا [و] کتای فرمود: وقت آنست، که فرمان چنگیزخان تبلیغ کنی و آنچه فرمانست برسانی [(۲)] تا همه امثال نمایند، آن توین برخاست و فرمان چنگیزخان بر وجهی که دعوی کرده بود، به تبلیغ رسانید، و بادا نمود [(۳)] همگنان روی بر زمین نهادند، و گفتند باتفاق [(۴)] که فرمان شنیدیم، و گردن نهادیم، فرمان پادشاه وقت ا [و] کتای چیست؟ که این فرمان را بر چه وجه انقیاد باید نمود، و چگونه (می باید) کرد، تا بران جمله رویم؟ [(۵)] ا [و] کتای فرمود: که هر دعوی را حجتی و برهانی بیاید، تا صدق از کذب و صحت ا. سقم پیدا گردد، این سخن را گواهی از شواهد احوال لازم است، اگر درست [(۶)] گردد، که فرمان خانست، لازم باشد که همگنان منقاد فرمان باشد، و اگر کذب و زور است [(۷)] بالقاء این شخص یا افترا کرده صاحب غرضی، خون خلق و رعایا و بندگان بدروغی ریخته گردد [(۸)] چون ا [و] کتای این سخن بگفت، حاضران روی بر زمین نهادند، که آنچه [(۹)] بر لفظ خان میرود، به نزد جمله عقلاء عالم، و اهل تمیز و خرد، برین مزیدی نتواند بود، (که) سخن پادشاهانه و حدیث بزرگانه است، که از کمال عقل و فرماندهی تقاضا میکند [(۱۰)] و هیچ آفریده، دست اعتراض بر ناصیه این فرمان نتواند نهاد، امامی باید

[(۱)] مط و مب: بارگاه او حاضر کردند

[(۲)] اصل: برسان

[(۳)] مط و مب:

تیلغ نموده بادا رسانید

[(۴)] مط و مب: و باتفاق گفتند

[(۵)] مط و مب:

برویم

[(۶)] مط و مب: راست گردد.

[(۷)] مط و مب: کذب و دروغ و یا افترا کرده است، بگفته صاحب غرض

[(۸)] مط و مب: نگرده،

[(۹)] اصل: این چه

[(۱۰)] مط و مب:

همین تقاضا کند

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۵۷

که ا [و] کتای فرمان دهد و اشارت کند، که صدق و کذب و صحت و فساد این دعوی به چه وجه معلوم (و مبرهن) گردد؟ ا [و] کتای روی بدان توین [(۱)] (بت پرست) کرد (و گفت) که تو زبان مغلی دانی [و] یا زبان ترکی، یا هر دو زبان بدانی؟ آن توین [(۱)] بت پرست گفت. من زبان ترکی دانم و زبان مغلی ندانم.

ا [و] کتای روی بمغلان بزرگ کرد، که اصل و نسب ایشان مغل خاص بود، گفت شما را یقین و روشن است، که چنگیزخان، جز زبان مغلی هیچ زبان دیگر ندانستی، همه روی بر زمین نهادند، و باتفاق گفتند که (سخن) همچین است، (که) چنگیزخان هیچ زبان دیگر ندانستی، مگر زبان مغلی. ا [و] کتای روی بدان توین [(۱)] کرد، که چنگیزخان آن [(۲)] فرمان بکدام زبان بتو رسانید [ه]

بمغلی یا ترکی؟

اگر (به) مغلی گفت، چون تو مغلی ندانی، به چه وجه ترا معلوم شد، که او چه میگوید؟ و اگر به ترکی گفت (چون) او ترکی نمیدانست، چه گونه فرمان رسانید؟ جوابی که ازو رایحه صدق آید، باز گوی، تا بدان رفته شود.

آن توین [(۱)] بدکیش بت پرست [(۳)] ملعون خاموش ماند، و خجل گشت [(۴)] چنانچه دم از ان دوزخی بر نیامد، و فضیحت شد، جمله ترکان و مغلان و ملوک [(۵)] ترکستان باتفاق روی بر زمین نهادند، که آن فرمان دروغ است، و از صدق عاری. ا [و] کتای آن توین [(۱)] را گفت که به حرمت برادر خود ترا سیاست نمی کنم [(۶)] بجای خود باز رو [(۷)] و بگوی جغتای [را] و اتباع او [را که] دست از ایذاء و تعدی مسلمانان بدارند، که ایشان برادران و یاران مانند و قوت مملکت ما از ایشان ظاهر شد، و جهانیان به مدد ایشان مسخر ما گشتند، خفف الله عنه العذاب. بعضی از ثقات چنین گفتند، که آن جنس [(۸)] الطاف و اکرام دلیل آن بود، که ا [و] کتای در سر مسلمان شده بود، و الله اعلم.

[(۱)] مط و مب: نوین

[(۲)] مط و مب: این

[(۳)] مط و مب: زشت سرشت

[(۴)] مط و مب:

خاموش و خجل بماند، چنانچه

[(۵)] مط و مب: جمله بزرگان مغل و ملوک

[(۶)] مط و مب:

گفت: ترا بجهت حرمت برادر خود جغتای سیاست نمی کنم

[(۷)] مط و مب: کرد

[(۸)] مط و مب: این چنین الطاف.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۵۸

حدیث نامزد (کردن) لشکرها بزمین [(۱)] عراق و ترکستان

چون ا [و] کتای لشکرها بجانب عراق و خراسان فرستاد، جرماغون نوین [(۲)] را بر سر آن لشکر (فرمانده) کرد، چون بر طرف عراق آن لشکر برفت، بقدر پنجاه هزار مغل و دیگر اجناس بزرگان ترکستان و اسیران خراسان که روی بدان دیار نهادند، بقدر صد هزار سوار بود، در شهور سنه ثلاث و عشرين و ستمائه.

چون بدان دیار رسیدند، خلق آن بلاد و اطراف را چندان بقتل رسانیدند [(۳)] که قلم را مجال تحریر [(۴)] آن نباشد، جمله شهرهای عراق و جبال و اران و آذربایجان (و گیلان) و ولایت رستم داری [(۵)] که در اطراف بحر خزر است تا در بندان [(۶)] و آذربایجان همه نهب شد، و خراب گردانید [ند] مگر یک شهر اصفهان را که (از) اول ظهور چنگیزخان مغل و لشکر او بدیار عراق تا بوقتی که اصفهان گشاده شد، مدت پانزده سال بایست، چنانچه بعد ازین بتحریر پیوندد، بموضع خود.

و این لشکر بر عقبه حلوان بگذشت، تا حوالی مدینه السلام بغداد (را) نهب کردند، و چند کرت از حضرت امیر المؤمنین المستنصر بالله طاب ثراه بدفع طایفه مغل و لشکرهای کفار، ملوک اسلام با حشموهای عجم و ترک و کرد و عرب نامزد شد، و با کفار قتال و جهاد بسیار کردند، و در همه اوقات فتح و نصرت لشکر اسلام را بود. به هیچ وجه دران عهد لشکر کفار بر اطراف و حوالی دار

الخلافة دست نیافتند، و جرماغون [(۷)] ملعون که لشکر کش کفار (مغل) بود، در حدود قم و کاشان مقام ساخت و بعضی (را) بطرف فارس و کرمان بدوانیدند.

اتابک ابو بکر فارس که پادشاه آن بلاد بود [(۸)] و برادر حاجب براق

[(۱)] مط و مب: بطرف

[(۲)] اصل: جرماغون توین. مط و مب: جرماغون نوین

[(۳)] مط و مب: قتل کردند.

[(۴)] اصل: تقریر

[(۵)] مط و مب: رستم دار، که در این علاقه نزدیک سرچشمه‌های شاهرود واقع و بقول مستوفی سه صد قریه داشت، (جغرافیه خلافت شرقی، ص ۳۷۴)

[(۶)] مط و مب: تا در بند روم

[(۷)] مط و مب: جرماغون

[(۸)] مط و مب: است

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۵۹

خطائی [(۱)] که فرمانده کواشیر و کرمان شده بود، بطریق صلح با لشکر مغل بساختند، و مال معین کردند، که هر سال برسانند، و آن دو مملکت فارس و کرمان بسبب آن قرار (و) صلح [و] آرام گرفتند، و از لشکر کفار مغل بسلامت بماندند، و باقی جمله شهرهای عراق و آذربایجان و طبرستان خراب شد، و هم درین عهد لشکرهای مغل از طرف ترکستان، نامزد کابل و غزنین و زاولستان شد، و ملک سیف الدین حسن قرلغ رحمة الله علیه چند کرت چون دید، که استیلاء کفار را جز بطریق خدمت دفع نمی توان کرد، با ایشان بوجه خدمت پیش باز آمد و شحنگان قبول کرد، و ملوک غور و خراسان همه شحنگان آوردند، و از جانب ترکستان طایر بهادر نامزد بلاد هرات شد، و لشکر (های) مغل بطرف بلاد نیم روز برفت [(۲)] و درین حادثه سیستان و نیمروز کرت دوم در عهد ملک تاج الدین ینالتگین خوارزمی که در سیستان مکت و قوت گرفته بود، و ذخایر وافر نهاده، در شهور سنه خمس و عشرین و ستمانه، لشکر مغل ببلاد نیمروز رفت، و قلعه ارگ سیستان را که بر رکن شرقی و شمالی (شارستان) سیستانست، در بندان دادند، و مدت نوزده ماه در پای آن قلعه مقام کردند، هر چند که کفار مغل جد و جهد می نمودند، به هیچ وجه دران [(۳)] قلعه دست نیافتند، تا رنجوری و ربا بر جماعت مسلمانان قلعه غالب شد، و کار خلق بجائی رسید، که صد مرد، و دویست مرد بیک موضع (که) جمع می بودند، به یک بار حاشا من السامعین [(۴)] برحمت حق تعالی می پیوستند.

ثقات روایت کرده: که شبی اهل قلعه تدبیر کردند، تا در شب بجهت دفع لشکر مغل کمین سازند، و در بعضی (از) تنورهای دروازه شمالی بنشینند [(۵)] و چون بامداد شود، از دروازه شرقی حصار، مرد جنگ بیرون رود، و بجهاد مشغول گردد، چون لشکر مغل روی بدان طایفه غازیان نهند، از دروازه شرقی بیرون آمده [(۶)] بر بالای قلعه طبل

[(۱)] مط و مب: براق حاجب: خطائی.

[(۲)] مط و مب: رفت

[(۳)] مط و مب: بران

[(۴)] مط و مب حاشا عن الناظرین -

[۵] مط و مب: پنهان شوند

[۶] مط و مب: آیند و بر

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۶۰

بزنند، چون آواز (آن) طبل بدان [(۱)] طایفه برسد، که در کمین اند، از دروازه شمالی کمین گشایند [(۲)] و از [ین] پس پشت لشکر کفار در آیند، و غزائی بسنت بکنند.

برین [ترتیب و] قرار (بقدر) هفتصد مرد (لشکری) تولکی تمام سلاح از قلعه نیم شب بدان طرف که قرار بود، به کمین جای برفتند، و قرار گرفتند، بامداد چون فرض بگزارند [(۳)] (و) اهل قلعه سلاح پوشیدند، و از دروازه شرقی بیرون رفتند، و جهاد آغاز کردند [(۴)] و کفار مغل از لشکرگاه خود، روی بدان مسلمانان غازی آوردند، و جنگ سخت آغاز شد. چون هر دو لشکر بزخم شمشیر و نیزه و تیر درهم آمیختند، بران قرار شبانه، بجهت گشاده کردن کمین، طبل حصار فرو کوفتند، یک کرت و دو کرت، هیچ مردی از کمین بیرون نیامد و از ان طایفه اثری پیدا نشد.

ملک تاج الدین نیالتگین [(۵)] معتمدان فرستاد، که بروید و و نگاه کنید، که توقف اهل کمین بسبب چیست؟ آن فرستاده چون بدان موضع آمد، تمام هفتصد مرد مرده یافته دید [(۶)] جان بحق تسلیم کرده (بودند) و در ایشان هیچ اثر حیات باقی نمانده بود، «نعوذ بالله (منها) حق تعالی دولت سلطان مسلمانان را تا انقراض (دور) عالم پاینده دارد» [(۷)] و این حکایت [(۸)] بجهت آن [در] تحریر آمد، تا ناظران را معلوم و مبرهن گردد، که چون خشم خدای در آید، چنین اثار سیاست ظاهر گرداند [(۹)] نعوذ بالله من غضبه.

ثقات چنین تقریر کرد (هاند) که اعم و اغلب واقعه و بای [(۱۰)] اهل ارگ سیستان آن بود، که دهان ایشان درد آغاز میکرد، دندانه‌ها جنبان می‌شد، و سیوم روز برحمت ایزدی می‌پیوستند، حال و بآ اهل (قلعه) برین منوال بود، تا ناگاه عورتی را از اهل قلعه درد دهان آغاز شد، [(۱۱)] چون دوم روز دندانش جنبان شد، دختری داشت خورد، دختر را پیش خواند، و بنشانند و گفت:

[(۱)] اصل: بران

[(۲)] مط و مب: بکشایند

[(۳)] مط و مب: گذاردند

[(۴)] مط و مب:

نهادند

[(۵)] مط و مب: نیالتگین

[(۶)] مط و مب: مرد را دید که جان بحق تسلیم کرده بودند و در ایشان

[(۷)] جملات بین «...» در مب نیست

[(۸)] مط و مب: حادثه،

[(۹)] مط و مب:

گردد-

[(۱۰)] اصل: واقعه با اهل

[(۱۱)] مط و مب: نهاد.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۶۱

ماما امشب دست و پای ترا بدست خود حنا بندم که فردا سیوم است و هنگام رحلت مادر تست [(۱)] بدین نیت دست و پای دختر (ک) را حنا بست، و عورات را معهودست، که چون حنا بر دست و پای کسی نهند، انگشت خود را بر زبان [(۲)] زنند، تا آب دهن انگشت ایشان تر می‌شود، و حنا را از آن موضع جای دیگر می‌برند، و چون دست و پای دخترک حنا بست، دل بر اجل نهاد و بخفت، بامداد دندانهای آن عورت بیخ محکم کرده بود، و درد دهان تمام زایل گشته [(۳)] چون روز سیوم (شد) همسایگان و آشنایان [(۴)] او را بصحت یافتند، (و) چهارم روز تمام تندرست گشت، مردم در [(۵)] تعجب بماندند، و از وی تفحص واجب داشتند، که سبب حیات و زوال علت دهان، و استحکام دندان تو چه بود، و چه دارو کردی، و کدام درمان ساختی؟ عورت گفت: (که) من داروئی نداشتم و نکردم، خدای تعالی [مرا] صحت بخشید، گفتند: (عالم) عالم اسباب است، آخر از تو چه حرکت در وجود آمد، و چه عمل کردی؟ [(۶)] آن عورت حنا بستن دختر باز گفت، و حدیث تر کردن انگشت، و رسیدن اثر حنا بدندان خود، همگان اتفاق کردند که دافع این [(۷)] علت حناست، و همچنان بود. که آن حال در میان قلعه افتاد، و این حدیث منتشر گشت، کار بجائی رسید، که هر که را این علت ظاهر میشد، حنا در دهان می‌افکند، و صحت می‌یافت چنانکه یک من حنا به مبلغ دوپست و پنجاه دینار (زر) سرخ شد [(۸)] و هر که حنا داشت، مال خطیر از بهای آن حاصل کرد.

حق تعالی را لطایف بسیار است با بندگان، اما اجل را هیچ تدبیر نیست، عاقبت ملک تاج الدین ییالتگین [(۹)] را بر چشم تیری آمد، و یک چشم او برفت (و) بعد از آن ناگاه بر سر برجی جنگ میفرمود، [(۱۰)] پایش از جای بشد، از بالای قلعه بزیر افتاد، و گرفتار گشت، و شهید شد و قلعه ارگ سیستان بدست کفار افتاد «خلق را شهید کردند»

[(۱)] مط و مب: ما در تو،

[(۲)] مط و مب: بزبان

[(۳)] مط و مب: شده

[(۴)] مط و مب: آشنایان و همسایگان

[(۵)] مط و مب: به تعجب

[(۶)] مط و مب: از تو چه حرکت و عمل در وجود آمد، آن عورت

[(۷)] مط و مب: آن

[(۸)] مط و مب: رسید،

[(۹)] مط و مب: ییالتگین - راورتی. ییالتگین

[(۱۰)] اصل: می‌فرود.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۶۲

بعد آنچه [(۱)] کفار بسیار بدوزخ رفته بود، چنانچه پیش ازین تحریر یافته است [(۲)].

ملک تعالی سلطان اسلام را در مسند جهاننداری باقی و پاینده دارد، آمین» [(۳)]

حدیث نامزد کردن لشکرها (ی) مغل بطرف غور و غزنین و لاهور [(۴)]

اوکتای چون بتخت بنشست، حشمها بر طرف غور و غزنین نامزد کرد، و طایر بهادر، بر در (شهر) سیستان جلادت بسیار نموده بود [و] او در ورطه یکی بود [(۵)]، از نوینان بزرگ، و آن مغل در جنگ [(۶)] سیستان بدوزخ رفت. بفرمان اوکتای طایر بهادر مهتر و فرمانده آن طایفه مغل شد، بجای آن مغل بزرگ که بدوزخ رفت.

چون از سیستان بخراسان آمدند، انبان [(۷)] نوئین و نکو در نوئین و لشکرها که بطرف غور و خراسان بودند، بطرف غزنین آمدند، و پیش ازین ملک [(۸)] حسن قرلغ (را) از بنیان [(۹)] مستأصل کرده بودند، و با او مالی قرار افتاده و چندانچه [(۱۰)] میخواستند (که) ملک سیف الدین حسن [(۱۱)] قرلغ را بدست آرند، میسر نمی‌شد، تا در شهر سنه ست و ثلاثین و ستمائنه، ناگاه بر ملک سیف الدین حسن قرلغ زدند، و او منهزم از کرمان و غزنین و بنیان بجانب بلاد ملتان و زمین سند آمد، و در آن وقت تخت هندوستان به سلطان رضیه طاب تراها دختر سلطان شمس الدین نور الله مرقده آراسته بود، پسر مهتر ملک حسن قرلغ بخدمت دهلی پیوست، و از راه عاطفت ولایت برن بدو مفوض شد، مدتی بود ناگاه عطف کرد، و بی اجازت حضرت

[(۱)] مط و مب: آنکه

[(۲)] مط و مب: بتحریر پیوسته است

[(۳)] جملات بین «...» در مب نیست،

[(۴)] اصل: دهاور

[(۵)] کذا در اصل و مط و مب:

[(۶)] راورتی:

در جنگ اوک سجستان، همین اوک یا اوق جائی بود بین بست و غزنه (اصطخری ص ۲۵۰)

[(۷)] کذا در اصل و راورتی، مط و مب: اینان، راورتی گوید که در نسخ خطی انبان، اینان، اینان ایتان، ایتان، استان هم آمده

[(۸)] راورتی: ملک سیف الدین حسن قرلغ،

[(۹)] ر: ۴۳

[(۱۰)] مط و مب: قرار یافت و چندانکه

[(۱۱)] حسن در مب نیست-

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۶۳

بجانب خدمت پدر خود باز رفت، و چون ملک سیف الدین ببلاد سند آمد بلاد غزنین و کرمان بدست گماشتگان مغل بماند، تا در شهر سنه تسع و ثلاثین و ستمائنه، لشکرهاى مغل و حشماى غور نامزد لوهور شد [(۱)] و طایر بهادر که متصرف هرات و بادغیس (و) دیگر نوینان که متصرفان [(۲)] بلاد غور و غزنین و گرم سیر و تخارستان بودند، همه با لشکرهاى خود بلب آب سند رسیدند، کبیر خان [(۳)] ایاز مقطع [(۴)] ملتان بود، و ملک اختیار الدین قراش مقطع لوهور بود، و تخت سلطنت به سلطان معز الدین رسیده بود، درین وقت چون خبر وصول لشکرهاى مغل به ملتان رسید کبیر خان [(۵)] برای ناموس [(۶)] چتر بر گرفت و لشکرها جمع کرد، و مستعد جهاد شد، چون خبر جمعیت او بلشکرگاه مغل رسید، عزیمت کفار بر سمت [(۷)] لوهور مصمم گشت، و بدر شهر لوهور آمدند و در حصار لوهور استعداد ذخیره و سلاح نه بود (و) خلق لاهور با هم یک دل و متفق نی [(۸)] و اکثر ساکنان آن شهر تجار بودند، و بجانب بالا خراسان و ترکستان در عهد مغل سفرها کرده بودند، و بر وجه عافیت اندیشی، هر یک از مغل پایزه [(۹)] و مثال امان حاصل کرده

[(۱)] مط و مب: گشت،

[(۲)] اصل: متصرف آن

[(۳)] مط در متن: کبخان و در حاشیه کبیر خان بحواله یکی از نسخ خطی و در مب و اصل: کبیر خان

[۴] مط و مب: که مقطع

[۵] مط و مب: کبخان

[۶] اصل: ناموس را،

[۷] اصل: صمت

[۸] مط و مب متفق شدند

[۹] مط و مب: از مغل فایده ستده و مثال امان حاصل کرده ولی پایزه متن لغت ترکی است لوحه بوده از زر یا نقره یا چوب باندازه کف دست عرض و نیم ذراع طول میداشت، و نام خدا و پادشاه با نشان و علامت خاص روی آن محکوک می‌بود، و در عهد مغل بصورت امتیاز و تقدیر به بزرگان و رؤسای لشکر داده میشد، بر درجه بلند این نشان خاص سر شیر منقور میشد، و آنرا یا بزه سر شیر گفتندی (جامع التواریخ جهانگشای جوینی)

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۶۴

برین استظهار در محافظت (و خسک) [۱] حصار با ملک قراش موافقت نمی‌نمود، و مدد و مدافعت و مقاتلت نمی‌کردند، و لشکر اسلام به واسطه آنکه ملوک ترک و غوری از سلطان معز الدین بهرامشاه خایف (می) بودند با هم جمع نمی‌شدند. ازین سبب از طرف دهلی لشکر (ی) بدفع مغل بزودی متوجه نه گشت [۲] و مدتی بر در شهر لوهور جنگ قائم شد [۳] و لشکر مغل بر اطراف (حصار) لوهور منجنیق بسیار نهادند، و باره‌ها [۴] خراب کردند، و بدان مقدار که ملک قراش را دست داد، مقام نمود و جهاد کرد، چون او را حال اختلاف و تفرقه خواطر اهل لوهور معلوم شد، قاضی و معارف بر [۵] سر باره شهر در پاس داشتن، تقصیر بسیار می‌کردند، و ملک قراش دانست، که عاقبت کار او وخیم است، و محافظت این [۶] شهر از وسع (و) طاقت او بیرونست، با فوج و حشم خود باسم [۷] شبخون بیرون آمد، و بر لشکر کفار زد، و بیک حمله صف لشکر کفار بر هم زد [۸] و بطرف دهلی روان شد، بعضی از خواص (و) حرم وی دران حمله از وی جدا ماندند (بعضی کشته شدند) و [قومی] شهادت یافتند، و بعضی در تاریکی شب و غوغا خود را از پشت اسپ درافگندند، و در خرابها و گورستانها مخفی شدند، و حرم ملک هم دران [۹] غوغا بموضعی

[۱] خسک نام خاری است که در ان زمان برای حفظ حصارها مانند خارهای آهنی می‌ساختند و اکنون هم سیم خار دار برای منع عبور مرور بکار میرود نظامی گفت: خسک بر گذرگاه کین ریختند، دلیران خروشیدن انگیختند این کلمه در عربی نیز بصورت خسک به حای حطی معرب مستعمل گردیده (فرهنگ نظام ج ۲ ص ۵۷۶)

[۲] مط و مب: نشد

[۳] مط و مب: گشت

[۴] مط و مب: بارها

[۵] اصل: در سر

[۶] مط و مب: آن

[۷] مط و مب: برسم

[۸] مط و مب: برهم درید

[۹] اصل: حرم ملک بدر الدین در غوغا

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۶۵

پنهان شد، و دیگر روز چون اهل شهر و لشکر مغل را (از) فرار ملک قراش و بیرون شدن او معلوم شد، (دل) اهل شهر و قلعه به کلی بشکست، و مغل چیره شد، و شهر را بگرفتند، و در هر محلت قتال افتاد، و مسلمانان جهاد بسیار کردند، اما دو فوج از مسلمانان در آن حادثه جان را کمروار بر [(۱)] میان بستند و دست بشمشیر بردند و تا آن لحظه که یک یک رگ بر اعضاء مبارک ایشان بود، و حرکت داشت تیغ بیدریغ میزدند و مغل را بدوزخ میفرستادند، تا آنگاه که هر دو طایفه بعد از جهاد بسیار بدولت شهادت رسیدند، یکی مبارز اقسنقر کوتوال لوهور بود، که در مبارزت و کارزار بر هزار رستم دستان ترجیح داشت، با اتباع خود. دوم مبارز دیندار محمد امیر آخر [(۲)] بود، که جهاد بسنت [(۳)] و غزا بوجهی در آن روز نمود (ند) که روح مطهر علی مرتضی رضی الله عنه، از فرادیس جنان [(۴)] در موافقت همه انبیا و رسل رحمتش می‌فرستاد [ند] با اتباع و فرزندان خود، رضی الله عنهم.

چون لشکر مغل شهر را بگرفت، خلق را شهید کردند، و اسیر [(۵)] بگرفتند [(۶)] اما چندان مغل بدوزخ رفت، که حد و حصر نیاید، بقدر سی (و چهل) هزار [سوار] مغل با هشتاد هزار اسپ، بلکه زیادت، و هیچ کس نه بود از لشکر مغل [(۷)] که زخم تیر و تیغ و ناوک نداشت، بیشتر از نوینان و بهادران بدوزخ رفتند، طایر بهادر با اقسنقر کوتوال هم نیزه شد، هر دو یک دیگر را زخم نیزه کردند، طایر بهادر بدوزخ (رفت) و اقسنقر [شیر صفت] به بهشت خرامید، فریق فی الجنة و فریق فی السعیر [(۸)] چون لشکر مغل شهر لوهور را بگرفتند و خراب کردند، باز گشتند ملک قراش از حدود آب بیاه بطرف لوهور باز گشت که در شب گریز از لوهور مبالغی مال از زرعی و غیر آن، جامداران ملکی در آب انداخته بودند، و آن موضع را نشان کرده به طلب آن اموال باز گشت، چون بشهر لوهور رسید، آن اموال باز یافت، که بدست مغل نیفتاده بود و بعد

[(۱)] اصل: در میان

[(۲)] مط و مب: آخور

[(۳)] اصل: بسبب

[(۴)] اصل: جهان

[(۵)] اصل: امیر

[(۶)] مط و مب: گرفتند

[(۷)] مط و مب: لشکر کفار

[(۸)] در قرآن، الشوری ۷

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۶۶

از [(۱)] رفتن کفار هندوان کوکهران و گبران ابتر [(۲)] به لوهور آمده بودند، و خرابی میکردند ملک قراش ایشان را دریافت (و) جمله را بدوزخ فرستاد [ند] و بسلامت بحضرت دهلی آمد. «ملک تعالی اولیای دولت سلطان سلاطین اسلام (را) منصور، و اعداء ملکش را مقهور دارد، آمین [باد]» [(۳)]

حدیث فوت (شدن) اکتای بن جنگیزخان [(۴)]

روایت از سلف چنین رسیده بود رضی الله عنهم که چون خروج ترک باشد، جهان را تنگ چشمان بگیرند و بلاد عجم و ممالک ایران خراب کنند (و) لشکر ایشان چون به لوهور رسد [(۵)] دولت آن جماعت روی به نقصان نهد و قوت کفار بعد از آن کم گردد، در آن ایام کاتب این طبقات [(۶)] منهاج سراج اصلح الله حاله بقدر هفت ساله بود جهت حفظ کلام الله بخدمت معلم امام علی غزنوی رحمه الله علیه میرفت، که (این) روایت از وی سماع افتاده است [(۷)] و جماعت ثقات از امام جمال الدین بستاجی [

(۸) [رحمه الله روایت کرد (۵) ند: که در شهر بخارا بر (سر) کرسی در اثنای تذکیر در عهد دولت اکتای بسیار گفتی که خدایا لشکر مغل را به لوهور زود برسان، تا برسیدند و این معنی ظاهر شد چون لوهور را فتح کردند در ماه جمادی الاولی سنه تسع و ثلثین و ستمائۀ دوم روز از فتح لوهور جماعت روات از تجار خراسان و ما وراء النهر گفتند: که اکتای فوت شد، و از دنیا نقل کرد و بعد از فوت او چند کرت قبایل (مغل) تیغ درهم گرفتند، و اکابر ملاعین ایشان اعم و اغلب بدوزخ رفتند و تفرقه به قبایل ایشان راه یافت، و برادرزادگان چنگیزخان که ایشان پسران او تگین‌اند [(۹)] بخدمت آلتون خان چین رفتند و جغتای (ی) و پسران او تمرد آغاز کردند و بسیار بدست یک دیگر کشته

[(۱)] اصل: و باز رفتن کفار

[(۲)] مط و مب: و گبران نیز به

[(۳)] کلمات بین «در مب نیست

[(۴)] مط و مب: اوکتای و خرامیدن او بدوزخ

[(۵)] اصل: رسید

[(۶)] مط و مب: این حروف

[(۷)] مط و مب: ازو سماع افتاده بود.

[(۸)] اصل: بستاجی، مط و مب و راورتی، بستاجی، که در نسخ مط: بستاجی و نستاخره و در نسخ خطی راورتی: بستاجی بستاقی،

استاجی، ستاقی هم آمده

[(۹)] مط و مب: که ایشان را پسران او تگین میگویند.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۶۷

شدند لعنهم الله [و قطعهم] مدت پادشاهی اکتای بن چنگیزخان نه سال بود (چون) او فوت شد یک سال و نیم هیچکس از تخمه [(۱)] آن ملاعین بتخت ننشست که معهود ایشان آنست [(۲)] که چون پادشاهی فوت [(۳)] میشود یک سال و نیم سوار نشوند، و این مدت را سه سال گویند [(۴)] [و] یک سال و نیم چون تمام شد [(۵)] زن اکتای ترکیه خاتون، مدت چهار سال بر ممالک مغل فرماندهی کرد، و درین مدت حرکات عورات چنانچه از نقصان عقل و غلیان [(۶)] شهوت آید، از وی ظاهر شد، اکابر ممالک مغل آن حرکات را نگاه کردند، و طالب پادشاه ضابط شدند [(۷)] ترکیه خاتون را در موافقت اکتای روان کردند، و پسر او را بتخت بنشانند [(۸)] [لعنهم الله]

الخامس جغتای (ی) بن چنگیزخان [(۹)]

چغتای ملعون پسر دوم چنگیزخان بود، و او مرد [ی] ظالم (و) سایس (و) قتال (و) بد کردار بود، و هیچکس از فرمان دهان مغل ازو مسلمان را دشمن تر نبود، نخواستی [(۱۰)] که هیچ آفریده نام مسلمان گیرد مگر به بدی [(۱۱)] و در همه قبایل او امکان نبود، که هیچ کس گوسپند را بر سنت مسلمانی ذبح کند [(۱۲)] همه مردار کردند، و گزاردن نماز مجال نبود هیچ مسلمان را، و پیوسته اکتای را بران داشتی [(۱۳)] که مسلمانان را بقتل باید رسانید، و ازیشان باید که هیچ باقی نماند، و هیچ مسلمانی در نظر او [(۱۴)] نتوانستی آمد، و (او) مهتر (از) اکتای بود.

چون چنگیزخان را مزاج او که بس قتال و ظالم است معلوم بود، او را وصیت پادشاهی نه کرد، برادر کهرت او اکتای را وصیت پادشاهی کرد [(۱۵)] و جای با شش [(۱۶)] چغتای هم دران موضع اصل مغل بودی، و از ولایات [(۱۷)] چنگیزخان که در

تصرف داشت [(۱۸)] او را نصیب معین گردانید

[(۱)] مط و مب: تخم

[(۲)] مط و مب: که معهود مغلان چنین بود که چون

[(۳)] مط و مب:

شود.

[(۴)] مط و مب: شمرند،

[(۵)] مط و مب: یک سال نیم روز و یک سال و نیم شب چون مدت تمام شد،

[(۶)] مط و مب: غلبان

[(۷)] مط و مب: و طلب پادشاه ضابط نمودند:

[(۸)] مط و مب: نشانند،

[(۹)] مط: لعنهما لله

[(۱۰)] مط و مب: بخواستی

[(۱۱)] مط و مب: نام مسلمان پیش او بر زبان نراندی مگر به بدی

[(۱۲)] مط و مب: گردی

[(۱۳)] مط و مب: و پیوسته چغتای بران بودی که طبقات ناصری ج ۲ ۱۶۷ الخامس چغتای (ی) بن چنگیزخان [(۹)] ص: ۱۶۷

[(۱۴)] مط و مب:

و هیچ یک از مسلمانان در نظر او نتوانستی

[(۱۵)] مط و مب: را پادشاهی وصیت کرده

[(۱۶)] مط و مب:

باش

[(۱۷)] اصل: ولایت

[(۱۸)] مط و مب: تصرف او آمد.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۶۸

و لشکر او باطراف ما وراء النهر و فرغانه و ترکستان بهر موضع بود، و چنانچه از ان برادرانش توشی برادر مهتر را پیش پدر غمز کرده بود که توشی در مزاج آن دارد که چنگیزخان را در شکارگاه بکشد.

چون بسمع پدر رسانید، چنگیزخان پسر خود توشی را زهر داد، و هلاک کرد، و چند سال این چغتای ملعون بر سر قبایل و لشکرها خود بود و چون قضاء اجل [(۱)] در رسید، حق تعالی ولی از اولیای بزرگ [(۲)] خود را بر دست او فوت گردانید تا بسبب آن بدوزخ رفت.

(حکایت درویشی)

و آن چنان بود، که درویشی عارفی صافی باطنی بود، از حدود خراسان، او را شیخ محمود آتش خوار گفتندی، شیخی بس بزرگوار بود (و) درویشی نامدار. از سرجان برخاسته و در غم حق بکاسته، تن در مشقت داده، و سر در جهان نهاده، گرد بلاد طوف

می‌کرد، بموضعی رسید میان دو کوه که از زمین ترکستان به بلاد چین از آن راه شونند، و میان دو کوه در بندها [ی] محکم نهاده و نگاهبانان داشت [(۳)] و اصحاب رصد نصب [(۴)] کرده تا هر که بطرف چین رود، یا از آن بلاد به ترکستان آید، آن [(۵)] جماعت تفحص حال بکنند، و از حال ایشان با خبر باشند [(۶)] چون شیخ محمود آتش خوار، بدان موضع رسید، جماعت نگاهبانان شخصی راه دیدند از عادت خلق بیگانه و بصورت ظاهر چون دیوانه، او را بگرفتند، که فدائی‌ای [(۷)] شیخ محمود گفت: آری من فدائی‌ام، هر چند با او الحاح کردند، که تو کیستی بگو، گفت همان که شما گفته‌اید، فدائی‌ام، چون بر آن [(۸)] سخن اقرار نمود، او را نزدیک چغتای آوردند، مسعودیگ [(۹)] جمله الملک چغتای بود شیخ محمود را بشناخت، اما از خوف چغتای هیچ نیارست [(۱۰)] که حال شیخ محمود و بزرگی او باز [(۱۱)] گوید، چغتای (ملعون) شیخ محمود را گفت که تو کیستی؟ گفت: من فدائی‌ام.

[(۱)] مط و مب: اجلش

[(۲)] مط و مب: ولی بزرگ از اولیای خود را

[(۳)] مط و مب: داشته

[(۴)] اصل: نسبت

[(۵)] اصل: از آن

[(۶)] اصل: باشد،

[(۷)] مط و مب: این

[(۸)] مط و مب: بدان

[(۹)] اصل: بک

[(۱۰)] مط و مب: نتوانست،

[(۱۱)] اصل: باد

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۶۹

چغتای گفت: با تو چه کنم [(۱)] ترا چه باید کرد؟ شیخ گفت:

بفرمای تا مرا تیر باران کنند، تا باز هم، چغتای فرمان داد، تا او را تیر باران کنند [(۲)] چون شیخ محمود برحمت حق پیوست، بعد از چند روز دیگر چغتای در شکارگاه بر شکاری تیر باز گشته می‌انداخت، هم در پشت آن ملعون آمد، و بدوزخ رفت، و خلق خدای تعالی خصوصاً اهل اسلام از شر او [(۳)] خلاص و مناص یافتند.

السادس کیک [(۴)] بن اکتای (علیه اللعنه)

اشاره

ثقات چنین روایت کردند، که اکتای را دو پسر بود، یکی کتن [(۵)] دوم کیک، اما کتن که بزرگ بود، بعلت افلاج مبتلا گشته بود، و صلاحیت پادشاهی و ضبط ممالک و فرماندهی نداشت، تخت را به برادر خود کیک سپرد، چون کیک به پادشاهی بنشست، جمله گردن کشان مغل او را خدمت کردند، و لشکرها باطراف چین و ایران و هندوستان، و خراسان و عراق نامزد کرد (ند) منکوته نوین را بر سر لشکرهای طخارستان و ختلان و غزنین بار دیگر، لشکر کش گردانید، و او پیری بود کشیده بالا (و) یک چشم [(۶)]

از جمله خواص چنگیزخان چون منکوته بر زمین ایران آمد، به طالقان [(۷)] و قندوز و لوالج [(۸)] مقام [جای] خود ساخت، و در شهر سه‌سنة ثلاث و اربعین و ستمائۀ عزیمت ممالکک سند کرد، و لشکر آن دیار را بطرف اچه و ملتان آورد، و درین وقت تخت هندوستان بفر و بهاء سلطان علاء الدین مسعود آراسته بود، و شهر لوهور خراب بود، و ملک

[(۱)] مط و مب: گفت: که با تو چه میاید کرد،

[(۲)] مط و مب: کردند

[(۳)] مط و مب: شر آن ملعون

[(۴)] این نام را مورخین عموماً گیوک نوشته‌اند، ولی در نسخ طبقات اکثراً کیک است

[(۵)] راورتی: کتان

[(۶)] در اصل و مط و مب چنین است، راورتی از نسخ خود سگ چشم سرخ، یک چشم را نقل کرده

[(۷)] راورتی: طایقان، ولی همان طالقان غرجستان نخواهد بود، بلکه طالقان تخارستان است، که با قندوز موجوده و لوالج یک

جای مذکور افتاده و در طخارستان داخل‌اند، املائی این شهر به طالقان هم معروف بوده و در حدود العالم گوید: طالقان شهریست

بر حد میان تخارستان و ختلان. و لوالج شهریست خرم و قصبه طخارستانست (ص ۶۲)

[(۸)] مط و مب: قندوز و لوالج؟

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۷۰

سیف الدین حسن قرلغ ملتان داشت [(۱)] و در شهر و حصار اچه هندوخان مهتر مبارک خازنی [(۲)] فرمانده بود، و از دست خود

معمندان در قلعه اچه نصب کرده بود، چون خواجه صالح کوتوال. منکوته با لشکر مغل بکنار آب سند رسید، ملک سیف الدین

حسن قرلغ حصار (و) شهر ملتان خالی بگذاشت، و در کشتی نشست، و بطرف دیول و سندستان [(۳)] رفت، و منکوته پپای حصار

اچه آمده [(۴)] و حصار داد و جنگ قایم شد، و اطراف (و) حوالی اچه خراب کرد، و اهل حصار جد و جهد (بلیغ) نمودند، و در

محافظت حصار جهد بسیار کردند، و مغل بسیار بدوزخ فرستادند، و هر چند لشکر مغل و نوینان کفار کوشش می کردند، غازیان

حصار سر رخنه نگاه میداشتند، تا یکی از بهادران نامدار مغل که بطرفی رفته بود، چون بنزدیک منکوته آمد منکوته را طعنه زدن

گرفت که این چه قلعه و حصار است، که تو در گرفتن آن چندین توقف و تأنی می‌ورزی من بیک حمله آن قلعه را بگیرم.

شب آن مستعد شد، و مغل بسیار در سلاح کرد، ناگاه در پاس سیوم که وقت آسایش پاسبان و مرد حصار بود بسر آن رخنه برآمد،

فضل خدای [(۵)] آن بود، که اهل قلعه در پس آن رخنه آب و گل بسیار با هم آمیخته بودند، و لوری و گلزار [(۶)] ژرف کرده

[بودند] زیادت یک نیزه بالا.

چون بهادر مغل پای در اندرون رخنه نهاد، بزعم آنکه زمین است، دران گل زار افتاد، و غرق شد، اهل قلعه نعره زدند و مشعله بر

آوردند، و در سلاح شدند، مغلان دیگر باز گشتند، و دیگر روز کسان در میان کردند، که آن [(۷)] بهادر (که) دوش گرفتار شده

است باز دهید تا لشکر از پای قلعه برخیزد (چون) آن لعین بدوزخ رفته بود و بآب سیاه و گل تیره فرو شده باز دادن ممکن نه بود،

اهل قلعه از گرفتاری او منکر شدند، فی الجمله فضل آفریدگار تعالی اسباب

[(۱)] مط و مب: به ملتان بود،

[(۲)] مط و مب: مبارک خان. راورتی: خازن.

[(۳)] مط و مب:

دیول و سنده و سیستان

[(۴) مط و مب: درامد

[(۵) مط و مب: فضل حق تعالی،

[(۶) اصل:

نی و گلزار، ولی لوری همان لوره است، که شرح آن گذشت و گل زار به کسره اور است.

[(۷) مط و مب: این

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۷۱

مهیا گردانید [(۱)] که مسلمانان اچه از دست تعدی کفار، در ضمان امان بماندند، و یکی از (آن) اسباب آن بود که چون لشکر مغل بیای اچه آمد مسلمانان حصار، قضیه بحضرت دار الملک دهلی حرسها الله، بوجه استعانت رفع کردند، و سلطان علاء الدین علیه الرحمه و المغفره، به تحریض جد و جهد الغ خان [(۲)] اعظم لشکر هندوستان جمع کرد و بر عزیمت دفع (لشکر) مغل بطرف بالا نهضت فرمود.

کاتب این حروف منہاج سراج در ان سفر و غزو در خدمت رکاب اعلی بود، چون رایات اعلی بطرف آب بیاہ [سند] رسید، بر شط آب بیاہ متوجه بطرف اچه گشت، چنانچه پیش ازین در تحریر آمده است، و بتقریر پیوسته است.

حشم مغل را چون از آمدن لشکر اسلام معلوم شد، و یزک [(۳)] غزاه (به) نزدیک آن بلاد رسید، طاقت مقاومت نداشت، از پای حصار اچه نامراد باز گشتند و برفتند و آن قلعه بدولت لشکر اسلام و عنایت ربانی از شر آن ملاعین بسلامت بماند و الحمد علی ذالک.

حدیث کرامت مسلمانی

ثقات چنین روایت کردند که چون کیک در پادشاهی قوت گرفت و بنو اعمام خود را که پسران چغتای بودند، هلاک کرد، و نوینان و بهادران مغل (جمله) او را منقاد شدند، و چند کرت لشکرهای بی اندازه بطرف چین فرستاد، او را دران بلاد فتوح برآمد، جماعت زیاد کفار چین و بت پرستان تنکت و طمغاج که ایشان را توینان [(۴)] می گفتند بر کیک استیلا یافتند، مدام آن جماعت در ایذاء مسلمانان می کوشیدند و اسباب رنجه داشت اهل اسلام می انگیختند، تا مگر بنیاد اسلام بکلی قلع [(۵)] کنند، و مستأصل گردانند، و نام و نشان مؤمنان را از صحایف آن بلاد محو کنند.

یکی از ان توینان [(۶)] که در بلاد چین و ترکستان قبول و اسمی [(۷)]

[(۱)] مط و مب: فی الجملة بفضل آفریدگار تعالی اسبابی مهیا گشت که

[(۲)] اصل: الوخان

[(۳)] بزک: قراول و مقدمه الجیش است

[(۴)] مط و مب: توینان، ولی چنانچه گذشت توین صحیح است، که توینان جمع آنست یعنی راهبان بودائی چینی.

[(۵)] اصل: دفع

[(۶)] مط و مب: نوینان

[(۷)] مط و مب: صیتی و اسمی

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۷۲

داشت به نزدیک کیک آمد و گفت اگر میخواهی تا تخت پادشاهی و لشکر مغل بر تو باقی ماند، از دو کار یکی بکن، یا آنکه تمام مسلما (نا) ن را بقتل رسان، و یا آنکه توالد و تناسل ایشان را قطع بکن، مدتی برین نهج کیک را باز می نمود، و بدین فساد اغرا می کرد، و لطایف حیل می انگیخت، کشتن مسلمانان به سبب کثرت در بلاد چین و ترکستان و تنکت دست نمی داد، بدان مقرر گردانید [(۱)] که صواب آن باشد که فرمان نافذ گردد، تا جمله مسلمانان را خصی (کنند) و محبوب [(۲)] گردانند، چنانچه نسل ایشان منقطع گردد، و مملکت مغل از خروج و فساد ایشان سلامت ماند، چون آن تعدی و ظلم برین وجه در مزاج کیک قرار گرفت و برین بیارامید، فرمان داد، تا مثالی بجمله اطراف ممالک مغل از اقصی چین و ماچین تا نهایت عجم و عراق و روم و شام اصدار کنند، و همه فرماندهان مغل [(۳)] که باطراف ممالک نصب اند، تا برین جمله فرمان را انقیاد نمایند، و امتثال واجب دارند، چون آن مثال در قلم آمد به نزدیک کیک آوردند، و نشان کرد، به سنگرف، که آن را الطمغاج [(۴)] می گویند، بلغت ترکی، پس آن مثال بدان توین مغل داد، که هم تو این مثال (را) بکل ممالک تبلیغ کن، و درین باب جد بلیغ نمای! چون آن ملعون خاکسار، از بارگاه کیک [این مثال بر دست گرفته با فرح و استظهار تمام از بارگاه] بیرون (می) آمد، سگی بود، که مدام بر درگاه و حوالی تخت و اطراف مرکب خاص [(۵)] و موکب اختصاص کیک بودی [(۶)] و داغ خاصگی بر طوق زرین مرصع او ثبت بود، سگی که بر هزار شیر عرین [(۷)] و بیر گزین به حمله و جرأت [(۸)] ترجیح و تفضیل [(۹)] داشت. این سگ در بارگاه بود، چنانچه گرگ در گوسپند و آتش در پنبه [(۱۰)] افتد، او را [(۱۱)] فرو گرفت و بر زمین زد، و آنگاه

[(۱)] مط و مب: و برین قرار دادند

[(۲)] اصل: مخنوٹ،

[(۳)] مط و مب: کنند بر همه فرمان دهان مغلان

[(۴)] کذا در مط و مب و اصل و راورتی: - الطمغاج، دنکن فوریس در قاموس خود می نویسد که التمغالغت ترکی است، امضا و

مهرشاهی را گویند که بخط قرمز بود

[(۵)] مط و مب موکب خاص

[(۶)] مط و مب: و مرکب اختصاص کیک می بود

[(۷)] مط و مب و اصل: غزین، ولی عرین بعین مهمله بر وزن قرین بمعنی بیشه است که شیر را بدان نسبت کنند، (غیاث)

[(۸)] اصل، گزین بجهت جرادت

[(۹)] مط و مب: تفضیل و ترجیح

[(۱۰)] مط و مب:

در سپند

[(۱۱)] مط و مب: افتد آن نوین بدکیش را فرو،

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۷۳

خایه آن خاکسار را بدنندان از بیخ بکند [(۱)] و بقوت آسمانی و تائید ربانی، در حال هلاکش کرد، و حدیث دعای مصطفی صلی الله علیه و سلم، که در حق پسر ابو لهب کرده بود، اللهم سلط علیه کلبا من کلابک در حق آن [(۲)] خسیس بدفعل ملعون ظاهر شد، و چنین کرامتی در دین اسلام و سعادت [۱] ت ملت حنفی و دولت امت محمدی و اعجاز متابعان سنت احمدی را به بخشید، تا از شر آن ملاعین در کنف عصمت باری تعالی سلامت مانندند.

چون کیک و توینان [(۳)] (مغل) و حاضران مغل کفار چنین هیبتی و سیاستی مشاهده کردند، از ان اندیشه فاسد رجوع نمودند، و

دست از تعدی مسلمانان برداشتند، و آن طمغاج را پاره [پاره] کردند، و الحمد لله علی نصره الاسلام و قمع الاصنام، چون از مدت پادشاهی (او) یک سال و نیم گذشت، قضا را اجل در رسید، و کیک بر خوان اجل لقمه مرگ در دهان حیات نهاد، و سبب آن آورده شود

حدیث فوت شدن کیک ملعون

(ثقات) چنین روایت کردند، که کیک را مدام جماعت توینان [(۴)] بر ایذاء مسلمانان اغرا می کردند، و بران می داشتند تا اهل ایمان را زحمت می داد، امامی بود دران بلاد از علماء اهل اسلام، بانواع علم طریقت (موصوف) و به صنوف علم شریعت و فنون دقایق حقیقت آراسته، ظاهرش بزیور علم و فضل محلی [(۵)] و باطنش بانوار صفوت و عمل مصفا، در دین اسلام مشار الیه گشته، و در سنت مصطفی صلی الله علیه و سلم قطب مدار عالیه شده، و لقب او امام نور الدین خوارزمی بود علیه الرحمه جماعت ترسایان و قسیسان و طایفه توینان [(۳)] بت پرست از کیک التماس نمودند، که (آن) امام مسلمانان را حاضر کنید [(۶)] تا با ایشان مناظره کنند [(۷)] و ترجیح دین محمدی و نبوت او ثابت دارد [(۸)] و الا- او را بقتل باید رسانید، بحکم این التماس آن امام ربانی را حاضر کردند [(۹)] عصمت (و) الله یعصمک من الناس [(۱۰)] در حوالی دین او بحراست و لن

[(۱)] مط و مب: برکنده

[(۲)] مط و مب: این

[(۳)] مط و مب: نوینان

[(۴)] مط و مب: نوینان

[(۵)] اصل: مجلی

[(۶)] مط و مب: گند،

[(۷)] مط و مب: تا یا او مناظره کنند

[(۸)] مط و مب: گرداند،

[(۹)] مط و مب: آورد

[(۱۰)] قرآن، المائده ۷۱

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۷۴

یجعل الله للكافرين على المؤمنين سبيلا، [(۱)] طوف می کرد.

چون در ان مجلس [(۲)] بنشست، ازو (ی) پرسیدند، که محمد چه کس بوده است؟ بیان [آن] کن. (آن) امام ربانی گفت: محمد خاتم النبیین و سید المرسلین و رسول رب العالمین، سرش بتاج لعمرک آراسته، و برش به دواج [(۳)] الم نشرح پیراسته، موسی عاشق منقبت او اللهم اجعلنی [(۴)] من امه محمد، عیسی چاوش [(۵)] کوکبه او که مبشرا برسول یأتی من بعدی اسمہ احمد [(۶)] آن جماعت کفار گفتند: که پیغمبر آن بود [(۷)] که روحانی محض بود، و به شهوت نسوان تعلق نه کند، و بدان التفات نه نماید، چنانچه عیسی بود، محمد رانه حجره و چندین فرزند بوده است، این چگونه باشد؟ آن امام ربانی گفت: داود پیغمبر را علیه السلام نود و نه زن بوده است، ان هذا اخي له تسع و تسعون نعبه [(۸)] (و) سلیمان صاحب امکان را سیصد و شست زن بود در نکاح، و یک هزار کنیزک خدمت فراش او کردند. آن جماعت کفار، از راه تعند (و) انکار و مکابره و اصرار [(۹)] نبوت داود و سلیمان علیهما السلام [(۱۰)] انکار [(۱۱)] کردند، و گفتند: ایشان پادشاه بود (۱۰) ند.

آخر الامر چون شبهت آن ملاعین، فتور تمام داشت، و از حلیه صدق [(۱۲)] عاری. دست از معارضه برداشتند و نقش تعدی و ایذاء، بر صحایف معاملات نگاشتند، از کیک التماس نمودند، که امام را بگوی تا بر وجه سنت و طریقت شریعت محمدی دو رکعت نماز بگزارد، تا ما را و ترا حرکات نامناسب او در اداء آن عبادت ظاهر گردد، کیک فرمان داد، که برخیزد، و دو رکعت بگزارد [و] بجماعت چنانچه سنت دین شماست.

آن امام ربانی رضی الله عنه، یکی از مسلمانان را که در حوالی او بود به نزدیک خود خواند و برخاست و سنت اذان و اقامت (به) نماز جماعت دقتی [(۱۳)] باقامت رسانید و آیت انی و جهت [وجهی للذی

[(۱)] قرآن، النساء ۴۱

[(۲)] اصل: مجالس

[(۳)] دواج: قبا و بالا پوش و لباس (غیث)

[(۴)] اصل: اجعل لی

[(۵)] بر وزن طاوس بمعنی نقیب لشکر و قافله و کلمه ترکی است (غیث)

[(۶)] قرآن، السف ۶

[(۷)] مط و مب: باشد

[(۸)] قرآن. ص ۲۳

[(۹)] اصل:

احتراز نبوت

[(۱۰)] اصل: علیه السلام

[(۱۱)] اصل: آغاز کردند،

[(۱۲)] اصل: صداق

[(۱۳)] مط و مب: وقتی

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۷۵

فطر السموات و الارض حنیفا و ما أنا من المشرکین] [(۱)] از میان دل و جان خلیل وار بر خوانند، و تحریمه نماز و لذکر الله اکبر [(۲)] در پیوست و در نماز شروع کرد، و ارکان قیام و قرأت و رکوع و سجود، با تمام فرایض و سنن و واجبات نماز [(۳)] بجای آورد، و چون سر بسجده نهاد، کیک چند تن را از کفار حاضر کرد [ند] تا در وقت سجده آن امام ربانی را و آن مسلما (نا) ن دیگر، که به وی اقتداء کرده بود (ند) زحمت بسیار دادند، و سر او بر زمین زدند بقوت، و با ایشان حرکت فاسد کردند، تا مگر نماز ایشان قطع گردد [(۴)] و آن امام ربانی و عالم سبحانی آن جمله تعدی و ایذاء تحمل می کرد، و ارکان و شرایط نماز بجای آورد، و نماز را بهیچ وجه قطع نه کرد، چون سلام داد، روی بآسمان آورد، و شرایط و ادعوا ربکم تضرعا و خفیه [(۵)] نگاه داشت، و باجارت برخاست، و بمنزل خود باز رفت حق تعالی و تقدس بقدرت کامله و قهر اعدا گداز خود دران (سر) شب دردی را بر کیک موکل فرمود، که رگ جانش بکارد اجل قطع کرد، چنانچه هم در [ین] شب، بدوزخ رفت. و مسلمانان از ظلم و تعدی او خلاص یافتند. چون پسران کیک آن هیبت و قهر مشاهده کردند، دیگر روز از ان امام عذرها خواستند، و رضاطلبی کردند «رضی الله عنه و عن المؤمنین». [(۶)]

اشاره

پیش ازین به تقریر پیوسته است، که توشی [(۷)] پسر مهتر چنگیزخان بود چون او بقصد پدر از دنیا نقل کرد، از وی پسران بسیار بماندند، مهتر همه ایشان با تو بود [(۸)] او را بجای پدر او چنگیزخان بنشانند، و ممالک قبایل ترکستان، از خوارزم و بلغار و بر طاس [(۹)] و سقلاب تا حد روم تمام در ضبط او [در] آمد، و دران دیار جمله قبایل خفجاق [(۱۰)]

[(۱)] قرآن، الانعام ۷۹

[(۲)] قرآن، العنکبوت ۴۵

[(۳)] مط و مب: و آداب بجای

[(۴)] مط و مب: گرداند

[(۵)] قرآن، الاعراف ۵۵

[(۶)] کلمات بین «...» در مب نیست.

[(۷)] نسخه بدل در اصل: تولی

[(۸)] اصل: ایشان همه با تو بود

[(۹)] بضم اول نام قومی است، که ولایت وسیع آنها هم بنام ایشان نامیده می‌شود و از ناحیه‌های خزر است، و نیز نام شهری است در آنجا (مراصد)

[(۱۰)] مط و مب: قبجاق

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۷۶

و قنکلی [(۱)] و یمک و البری و روس و چرکس و آس تا بحر ظلمات بگرفت، و جمله او را منقاد گشتند، و او مرد (بس) عاقل [(۲)] و مسلمان دوست بود، و مسلمانان [را] در پناه او مرفه الحال روزگار میگذشت [(۳)] و در لشکرگاه [او] و قبایل او مساجد با جماعت قایم، و امام و مؤذن همه مهیا بودند، و در مدت ملک او و عهد حیات او هیچ ضرر از فرمان او، و اتباع و لشکر او بیلاذ اسلام نرسید، و مسلمانان ترکستان را در ظل حمایت او فراغ بسیار و امن بی‌شمار بود، و هر ولایت که در ایران در ضبط مغل آمده بود، او را از آن نصیب معین بود، و گماشتگان او در آن مقدار که قسم او بود، نصب بودند، و جمله بزرگان لشکر کشان مغل او را منقاد بودند، و بنظر پدرش توشی میدیدند. چون کیک از دنیا نقل کرد (و بدوزخ رفت) جمله در پادشاهی با او [(۴)] متفق شدند، جز فرزندان چغتای - و آن [(۵)] التماس بر با تو عرضه کردند، که تخت مغل قبول کند، و (او) پادشاهی بنشیند، جمله ممتثل فرمان او باشند، با تو قبول نه کرد، منکوخان بن تولی بن چنگیزخان را بنشانند، چنانچه بعد ازین به تقریر پیوند.

و بعضی از ثقات چنین روایت کرد (ه) ا) ند: که با تو در سر [(۶)] و خفیه مسلمان شده بود، اما ظاهر نمی‌کرد، و با اهل اسلام اعتقاد تمام داشت مدت بیست و هشت سال کم یا بیش [(۷)] آن مقدار ملک راند، و در گذشت رحمه [(۸)] الله [و] ان کان مؤمنا و خفف الله عنه العذاب ان کان کافرا، او را برسم [(۹)] مغل دفن کردند و این طایفه را معهود است، که چون ازیشان یکی در میگذرد، در زیر زمین موضعی بقدر خانه یا صدف به نسبت و رفعت آن ملعون که بدوزخ رفته باشد، مهیا [می] کنند و آن موضع را آراسته [می] گردانند، بتخت و فرش و اوانی و مال بسیار همانجا با سلاح او، و هر چه خاص او بوده باشد دفن می‌کنند، و بعضی از زنان و پرستاران [(۱۰)] و کسی را که [دوست داشته] و [دوست تر از همه دارد، با او دران موضع دفن می‌کنند آنگاه پشت آن

موضع

[۱] مط و مب: قنلکی، که در نسخ خطی راورتنی و مط: قنکلی و منکلی هم آمده

[۲] مط و مب: عادل

[۳] مط و مب: میگذاشتند،

[۴] مط و مب: بانو

[۵] مط و مب: و این

[۶] اصل: با تو که در سر

[۷] مط و مب: کم و بیش

[۸] اصل رحمهم

[۹] مط و مب: بر رسم

[۱۰] اصل و سرینال و

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۷۷

می‌پوشند و بر زبر آن موضع اسپان [۱] می‌گردانند چنانچه اثر آن موضع نمی‌ماند [لعنهم الله] و این معهود ایشان به نزدیک جمله اهل اسلام روشن است و برینجا [۲] حکایتی عجب شنیده شده است، به تحریر پیوست تا خوانندگان را اعتباری در کار آخرت بیفزاید (و الله اعلم)

حکایت عجیب

روایت از خواجه مقبول القول، که او را رشید الدین حکیم بلخی گفتندی سماع افتاده است در سنه ثمان و اربعین و ستمائنه که از خراسان بهندوستان بتجارت آمده بود، و با کاتب این طبقات منهاج سراج در سفر ملتان همراه بود، برین [۳] موضع آورده شد، تا منظور نظر سلطان سلاطین اسلام گردد این خواجه رشید الدین حکیم چنین تقریر کرد که یکی از مهتران مغل که خیل و خدم و مال (و حشم) بسیار داشت، در زمین قراقرم مغل بدوزخ رفت بجهت دفن آن ملعون موضعی بغایت با تکلف مرتب گردانیدند و خواستند، که دوست ترین کسان او را با او دفن کنند و سلاح و مال وافر و فرش و اوانی بسیار (که) با او (بود) بنهادند و تخت آراسته [و] مهیا گردانیدند (و خواستند که دوست ترین کسان او را با او دفن کنند) رای زدند که از خدم او کدام کس را دفن کنند تا مونس او باشد جوانی بود از حدود ترمذ و خراسان در طفولت اسیر آن گبر مغل شده بود در اوایل واقعه خراسان، (و) چون ببلوغ رسید (و) برنا مرد شد و بمرتب رجولیت برآمد بغایت جلد و زیرک بود، و کاردان و با کفایت گشت چنانچه تمامت کلی و جزوی آن ملعون در تصرف او آمد (و) او را چون پسر خوانده بود (بدین سبب) همه اموال [آن مغل] و مواشی و آنچه در ملک او بود، (در) ضبط کرده بود، و جمله خدم و تبع آن مغل در تحت فرمان او بودند که هیچ یکی رابی اجازت آن جوان بر هیچ چیز آن ملعون دست تصرف نه بودی، درین وقت همه باتفاق گفتند و هلاک آن جوان را میان بریستند که آن مغل هیچ کس را دوست تر از ان جوان نداشتی (آن) جوان را با آن مغل دفن باید کرد، غرض ایشان آن بود، تا او را هلاک کنند و انتقام فرماندهی از او باز خواهند، برین معنی جمله اتفاق کردند (و) آن جوان مسلمان، میان آن حادثه متحیر بماند و دل بر مرگ نهاد، چون دید که هیچ مفری و دست آویزی ندارد جز غیاث المستغیثین، دست تضرع در حبل امن یجیب المضطر اذا دعاه [۴] زد، و غسل پاک بیاورد، و جامه

[۱] مط و مب: استان

[۲] مط و مب: و بدینجا

[۳] مط و مب: بدین

[۴] قرآن، النحل ۶۲

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۷۸

پاک پوشید، و پای در آن مطموره نهاد، چون آن موضع را (به) پوشیدند آن مسکین در گوشه آن موضع روی بقبله آورد و دو رکعت نماز بگزارد و بذکر کلمه شهادت مشغول شد، ناگاه گوشه (از) آن موضع بشکافت، و دو شخص با مهابت که صد هزار شیر را، از منظر ایشان زهره آب گردد در آمدند، با حربه آتشین، چنانچه شعله آتش از حرباء ایشان گرد بر گرد تخت مغل در آمد و یک شرر از آن شراره آتش بقدر سر سوزنی بر رخسار آن جوان افتاد و بسوخت و جراحت کرد، از آن دو شخص یکی گفت:

که درین موضع مسلمانی می‌نماید، آن دیگری روی بدان جوان کرد، که تو کیستی؟ جوان می‌گوید، من گفتم عاجزی (و) اسیری (و) ضعیفی بدست این مغل گرفتار، گفتند: تو از کجائی؟ من گفتم: از ترمذ. سر حربه خود بر [۱] گوشه آن خانه زدند [۲] گوشه آن خانه بشکافت، به مقدار دری، مرا گفتند بیرون رو، من پای بیرون نهادم، خود را در زمین ترمذ دیدم [۳] و از آنجا که قراقرم مغل است، تا ترمذ قریب شش ماهه راه زیادت باشد، تا باین وقت آن جوان در حدود ترمذ بر سر املاک و اسباب خود ساکن است و هر مرهم که (بر سر) جراحت آن شرار آتش [را] می‌کند به هیچ وجه مندمل نمی‌گردد (و) همچنان (بر قرار بقدر) سر سوزنی می‌تراود و ترشح می‌کند سبحانه [۴] المقدر ما یشاء «ملک» [۵] تعالی سلطان اسلام را بر سریر سلطنت و مملکت باقی و پاینده دارد [آمین]» [۶]

الثامن منکوخان بن تولى بن چنگیز خان

اشاره

ثقات چنین روایت کردند، که تولى پسر کهنتر چنگیزخان بود، و شهرهای خراسان او خراب کرد [ه] چنانکه ذکر او در حادثه شهر هرات به تحریر پیوسته (است) و او را چهار پسر بود (ند) مهتر منکوخان و دوم هلاو، و سیوم ارق بوقه [۷] و چهارم قبلا [۸]

[۱] مط و مب: در گوشه

[۲] مط و مب: بزدد

[۳] مط و مب: یافتم

[۴] مط و مب: سبحان المقدر

[۵] اصل: سبحانه تعالی

[۶] کلمات بین «...» در مب نیست

[۷] کذا در اصل و مط و مب راورتی: ایرتوقی بوته، که مورخین دیگر اریق بوکا نوشته‌اند در جامع التواریخ منگو، قویلائی، هولاکو، اریق بوکا (ص ۱۳۲)

[۸] کذا در اصل و راورتی، مط و مب: قبلان که مطابق به ضبط مؤرخین دیگر قویلائی است.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۷۹

چون کیک بدوزخ رفت پسران چغتای ملک طلب کردند و ایشان را اتباع و سوار بسیار بود (و) پیادشاهی منکوخان رضا ندادند، و ابتدای آن حال چنان بود که چون کیک از دنیا نقل کرد جمله مهتران مغل روی به باتو نهادند که پادشاه ما باید که تو باشی، چون از پشت چنگیزخان هیچ کس از تو بزرگ تر نیست تخت و کلاه و فرماندهی بتو اولی تر، با تو جواب بگفت، که مرا و برادر مرا، که برکاست، درین طرف چندان پادشاهی و مملکت هست، که ضبط آن با تصرف و ضبط ممالک چین و ترکستان و عجم دست ندهد.

صواب ان باشد که عم ماتولی پسر کهتر چنگیزخان، از دنیا در روز جوانی نقل کرده است و از مملکت تمتع نگرفته مملکت به پسر او دهیم و منکوخان را به پادشاهی بنشانیم، چون او را، منکه با توام بر [(۱)] تخت بنشانم بحقیقت فرمانده من باشم، جمله برین رای مقرر کردند، و چون منکو (خان) را به پادشاهی می نشانند [و] برکا مسلمان بود [(۲)] گفت دولت اهل کفر منقضی شده است و هر پادشاه کافر که بر تخت می نشیند مملکت او دوام نمی یابد [(۳)] اگر می خواهید، که دولت منکو را دوام باشد، و امتداد پذیرد، کلمه شهادت بگوید، تا نام او، در دفتر اسلام ثبت شود، (آنگاه پیادشاهی نشیند، همچنان متفق شدند، و) منکو کلمه شهادت بگفت، آنگاه برکا، بازوی او بگرفت، و او را بر تخت بنشانند، و تمامت فرماندهان مغل او را خدمت کردند، مگر خیل و اتباع و پسران چغتای، که تمرد آغاز کردند، و عصیان ظاهر گردانیدند، خواستند تا مخفی غدیری کنند، و ناگاه مغافصه بر لشکر منکوخان زدند، و او را بدست آرند، و هلاک کنند، معتمدان فرستادند به نزدیک منکوخان، که چون بتخت بنشینی [(۴)] ما را عزیمت آنست: که برسم مبارکباد بخدمت آئیم، و شرط تهنیت بجای [(۵)] رسانیم، بدین بهانه سوار بسیار با استعداد و سلاح بی اندازه، از مقام خود کوچ کردند، و عزیمت ایشان بران مصمم شد، که شبخون بر منکوخان آرند، و او را باتو را هلاک کنند، و مقهور گردانند و پادشاهی در ضبط آرند. العبد یدبر (و) الله یقدر. (حکم و)

[(۱)] اصل: در تخت

[(۲)] اصل: برکا مسلمانان را گفت

[(۳)] اصل: باید

[(۴)] مط و مب:

نشستی

[(۵)] مط و مب: بتقدیم

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۸۰

تقدیر آسمانی آن بود که شتربانی از لشکرگاه باتو و منکو، شتری گم کرده بود، بطلب شتر خود، روی در بیابان نهاد، و بهر هرف می گشت، ناگاه در میان لشکرگاه پسران چغتای افتاد، چون حال آن لشکر او را معلوم شد، هر که او را پرسید که از خیل و حشم [(۱)] کیستی؟ صورت و لغت شتر بانان و لشکر چغتای چون یکی بود، به یکی از امرای ایشان خود را [در] نسبت کرد، تا شب درآمد، شتربان فرصت طلبید و خود را از میان لشکر (پسران) چغتای بیرون افکند، و به لشکرگاه خود آمد، و ازین حال باتو و منکوخان را اعلام داد [(۲)] چون خبر بسمع منکوخان رسید، بعد از احتیاط تمام، لشکرها مستعد گردانید، و لشکر پسران چغتای را بجنگ و دفع استقبال نمود، و پیش از آنچه [(۳)] ایشان به لشکر منکو رسید ندی، منکوخان و لشکر باتو، بران جماعت زدند و بقدر ده هزار مغل بزرگ نامدار لشکر کش [او] را بدوزخ فرستادند، و تیغ در نهادند، و هر که از اتباع و لشکر چغتای بود جمله را از پیش بر گرفتند، و دل فارغ کردند، و پادشاهی بر منکوخان قرار گرفت، و به تخت چین و ترکستان بالا بنشست، و چنان کرد، که از خیل چغتای، بر روی زمین آثار نماند، مگر یکدو پسر چغتای که بطرف چین به نزدیک التونخان [(۴)] طمغاج رفتند. بعد از ان

منکوخان لشکرها بطرف قهستان ملاحظه فرستاد، و (در) چند سال (که) در آن بلاد بدوانیدند، و لشکر (گاه) کرد، و مقام ساخت، اهل قهستان مضطر و عاجز شدند، و قلاع و شهرهای ایشان در ضبط آوردند، و قلعه‌ها را خراب کردند، و ملاحظه بر افتادند، و ذکر ایشان چنین بود. (که تحریر پیوسته است)

حدیث بر افتادن ملاحظه لعنه الله [اجمعین]

سبب فرستادن لشکرها ببلاد و قلاع ملحدستان آن بود، که از اول حال و عهد حسن صباح لعنه الله، که قواعد مذهب ملاحظه نهاده است، و قانون آن ضلالت وضع کرده، و قلاع الموت را معمور گردانیده [(۵)]

[(۱)] مط و مب: خدم

[(۲)] مط و مب: و به لشکرگاه باتو و منکوخان باز آمد، و ازین حال ایشان را اعلام داد،

[(۳)] مط و مب: از آنکه

[(۴)] در یکی از نسخ خطی مط التوی هم بوده

[(۵)] مط و مب: کرده.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۸۱

و حصار لمبسر [(۱)] را که دار الملک ملحد (ی) بزرگ بود، و او را آن جماعت مولانا گفتندی علیهم لعین الله [(۲)] تتری [(۳)] بمبالغ مال (های) خطیر از دیلمان [عراق] خریده بود- و کنیزک حامله را از آن خود، آنجا آورده، و خلق را چنان نمود که آن حمل از مستنصر مصری دارد، او را از پیش خصمان گریزان بدان موضع آورده‌ام، که امام الزمان و مهدی (اوان) از نسب [(۴)] این حمل خواهد بود، با کلمات لا طایلی [(۵)] که [هیچ] عاقل مثل آن [نگوید و] درو هم و خاطر خود گذر ندهد، [لعنه الله] چون آن قلاع بخرد، و حصار لمبسر [(۶)] را عمارت کرد، و مال بی حساب در [(۷)] عمارت و ذخیره آن قلعه خرج کرد (و) آن حصار بر کوهی است، که در حوالی شهر قزوین است، و ساکنان شهر قزوین همه بر قاعده سنت و جماعت، و پاک مذهب، صافی اعتقادند، و بسبب ضلالت باطنیان [(۸)] و ملاحظه مدام ایشان را با هم مقاتله و مکاوت در میان می بود ثقات چنین روایت کرده‌اند: که جمله خلق و ساکنان شهر قزوین را سلاح تمام مرتب و آلات حرب مهیا باشد، تا حدی که اهل بازار هر یک را سلاح دستی تمام در دوکان حاضر بودی، و هر روز میان قزوینیان و میان ملاحظه الموت جنگ [(۹)] می بودی، تا درین عهد که خروج چنگیزخان بود [ه] و استیلاء مغل بر عراق و جبال، و قاضی شمس الدین قزوینی که امام صدیق و عالم با تحقیق بود، و چند کت از قزوین بجانب خطا سفر گزیده بود، و رنج مفارقت اوطان تحمل کرده، تا در وقت پادشاهی منکوخان، کت دیگر [به] نزدیک او رفته [(۱۰)] و بطریقی

[(۱)] اصل: لمبیز مط و مب: بسر، که در نسخ مط نسر هم بوده، راورتی: لنبه سر، که در نسخ وی البر، لنبیر لیتیر، لسنرهم بوده، وی گوید: که لنبه سر در گردکوه مازندران بود، ولی نام این قلعه در جهانگشای جوینی مکررا لم سریا لمبسر آمده است، و بعضی مورخین دیگر هم (لنبه سر) نوشته‌اند بقول حمد الله مستوفی رود بار ولایتی بود در شش فرسنگی شمالی قزوین و بهترین قلاع آن الموت و میمون دز و لنبسر بوده (نزهت القلوب ۶۶)

[(۲)] مط و مب:

لعنة الله عليهم

- [۳] کذا در مط و مب، اصل: نثری، اما تتری در تازی بمعنی متتابع است (المنجد) تتری به فتحه اول یک یک و پس یک دیگر (آندراج ۱ ر ۶۳۸)
- [۴] اصل: نسیت
- [۵] اصل: تا کلمات را طاملی؟
- [۶] راورتی: لینه سر،
- [۷] اصل: از عمارت
- [۸] مط و مب:
- بسبب ضلال باطنان و ملاحظه
- [۹] مط و مب: جنگی.
- [۱۰] مط و مب: رفت
- طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۸۲

که دست داد، استمداد نمود، و حال شر ملاحظه و فساد ایشان در بلاد اسلام باز گفت: و چنان تقریر کردند، که در حضور منکوخان را، از راه صلابت مسلمانی و دین کلمات درشت [(۱)] گفت، چنانچه غضب (و تکبر) ملک داری، بر منکوخان مستولی شد، و ضبط و تصرف پادشاهی او را بلفظ عجز و ضعف یاد کرد، منکوخان گفت: قاضی در مملکت ما چه عجز مشاهده کرده است؟ که ازین جنس کلمات موحش بر زبان میراند؟

قاضی شمس الدین گفت عجز و رای این [(۲)] چه باشد- که جماعتی ملاحظه قلعه چند را بنا ساخته‌اند، و دین آن جماعت بر خلاف دین ترسانی، و خلاف دین مسلمانی و مغلی است، و بمالی شما را غرور میدهند- و منتظر آنکه اگر دولت شما اندک [(۳)] فتور پذیرد، آن جماعت از میان کوهها و قلاع خروج کنند، و باقی ماندگان اهل اسلام را بر اندازند، و از مسلمانی نشانی نه گذارند. این معنی خاطر منکوخان (را) باعث و محرض آمد، بر قمع قلاع [و بلاد] ملحدستان و قهستان الموت، فرمان شد [(۴)] تا لشکرها (ی ترکستان) که در دیار ایران و عجم بودند، از خراسان و عراق روی بدیار قهستان و بلاد [(۵)] الموت نهادند، و در مدت ده سال یا زیادت جمله شهرها و قلاع بکشادند، و تمامت ملاحظه را بزیر تیغ آوردند، مگر عورات و اطفال نارسیده (و) باقی تمام را بدوزخ فرستادند، و آیت کذلک نولی بعض الظالمین بعضا، [(۶)] سر قدر ظاهر گردانید.

این داعی (را) که منهای سراج است، و کاتب این طبقات و مؤلف این تواریخ، سه کرت بدان دیار، بوجه رسالت سفر افتاده است، کرت اول از حصار تولک در شهر احدی و عشرين و ستمائنه، بعد از آنکه خراسان از لشکر مغل خالی شده بود، و بسبب نیافت جامه و ما یحتاج اندک، که از وقائع کفار خلاص یافته بودند، و در ضیق معیشت مانده، از قلعه تولک

[(۱)] اصل: در شب

[(۲)] مط و مب: عجز داری چه باشد،

[(۳)] مط و مب:

اندکی-

[(۴)] مط و مب: فرمود.

[(۵)] مط و مب: و قلاع الموت

[(۶)] قرآن، الانعام ۱۳۰

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۸۳

باشارت ملک تاج الدین حسن سالار خریوست باسفرار [(۱)] رفته شد تا راه کاروانها بکشادند، و از اسفرار بطرف قاین و از آنجا به قلعه سر تخت [(۲)] و جواشیر [(۳)] و فرمانده بلاد قهستان در ان وقت محتشم شهاب منصور ابو الفتح [(۴)] بود، او را دریافتم در غایت دانائی بعلم و حکمت و فلسفه [(۵)] چنانچه در بلاد خراسان مثل او فلسفی و حکیمی در نظر نیامده بود، غربا را بسیار تربیت می کرد، و مسلمانان خراسان که به نزدیک او رسیده بودند [به حمایت و پناه می گرفت، و بدین سبب مجالست او با علماء خراسان بود] چون امام عصر افضل الدین بامیانی و امام شمس الدین خسرو شاهی [(۶)] و دیگر علماء خراسان که به نزدیک رسیده بودند، جمله را اعزاز فرموده بود، و نیکو داشت کرده چنانچه [(۷)] تقریر کردند، که در ان دو سه سال، فترات [(۸)] نخست خراسان یک هزار و هفتصد تشریف و هفتصد سر اسب تنگ بست [(۹)] از خزانه وافر [(۱۰)] او بعلماء، و غربا رسیده بود.

چون شفقت و انعام و مجالست بر [(۱۱)] مکالمت آن محتشم با مسلمانان بسیار شد جماعت ملاحظه آن قصه‌ها [(۱۲)] به الموت فرستادند، که نزدیک است تا [(۱۳)] محتشم شهاب تمام [(۱۴)] مال دعوتخانه را به مسلمانان دهد، از الموت فرمان (باز) رسانیدند تا او [(۱۵)] بطرف الموت رود، و محتشم شمس (الدین) حسن اختیار را بفرماندهی قهستان فرستادند، داعی دولت قاهره چون از (نزدیک آن) محتشم شهاب مراجعت کرد بجهت خریدن ما یحتاج جامها (به) شهر تون [(۱۶)] رفت و از آنجا به قاین و اسفرار [(۱)] و تولک باز آمد و بعد از چند گاه از تولک اتفاق خدمت ملک رکن الدین محمد عثمان مرغنی [(۱۷)] طاب ثراه در سال سنه اثنی و عشرین و ستمائۀ

[(۱)] در مط و مب و اصل و راورتی: اسفرار

[(۲)] کذا در اصل مط و مب: مربخت که در برخی از نسخ مط: زیخت و مربخت هم بوده، راورتی هم سر تخت نوشته و گوید که در روضه الصفا این نام (سر محت، سر محنت) آمده

[(۳)] اصل و راورتی: جوار شیر مط و مب: جوار سیر ولی صحیح آن جواشیر یا گواشیر یا جو سیر خواهد بود که از مشهور ترین بلاد کرمان بشمار میرفت، (اراضی خلافت شرقی)

[(۴)] مط و مب: ابی الفتح

[(۵)] مط و مب: فلاسفه

[(۶)] اصل: جنوشاینی مط و مب و راورتی مانند متن

[(۷)] مط و مب: چنان تقریر

[(۸)] مط و مب: مدت نخست

[(۹)] مط و مب: بسته

[(۱۰)] مط و مب: خزانه فاخره او

[(۱۱)] مط و مب: و مکالمت

[(۱۲)] اصل: قصباً

[(۱۳)] مط و مب: که محتشم

[(۱۴)] مط و مب: تمامت

[(۱۵)] اصل: او را

[(۱۶)] اصل: توان

[۱۷] مط و مب: مرعشی

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۸۴

افتاد، به خایسار [(۱)] غور، و باشارت [(۲)] این ملک سعید کرت دوم به قهستان بوجه رسالت اتفاق افتاد، تا راه کاروانها بکشایند (و) از خایسار [(۱)] بطرف فراه رفته شد، و از آنجا به قلعه کاه [(۳)] سیستان، و از آنجا (بحصار کره، و از آنجا به طبس و از آنجا به قلعه مؤمن آباد و از آنجا) به قاین، محتشم شمس (الدین) را آنجا دیده [بود] شد، و او مردی لشکری پیشه بود و از آنجا بطرف خایسار [(۱)] مراجعت افتاد.

چون شهور سنه ثلث و عشرين [(۴)] و ستمائۀ در آمد، این کاتب را که منهاج سراج است، عزیمت سفر هندوستان مصمم گشت، بجهت ما یحتاج سفر هندوستان باجارت ملک رکن الدین محمد خیسار طاب ثراه بطرف فراه رفته شد تا قدری ابریشم خریده شود، چون بحوالی فراه رسیده آمد، ملک تاج الدین ینالتگین خوارزمی که در طبقه ملوک نيمروز ذکر او بتقریر پیوسته است، به مملکت سیستان نشسته بود و او را با ملاحده بجهت قلعه شهنشاه [(۵)] که در حوالی شهر نیه [(۶)] است، خصومت افتاد (ه) [است] و از پیش لشکر ملاحده منهزم شد [ه] بطرف فراه آمد و خوف بر وی مستولی گشته [(۷)] و آن جماعت معارف که با او بودند از هر که توقع می کرد که بطرف قهستان رود، و میان او و فرمانده قهستان محتشم شمس (الدین) مصالحه و معاهده کند، هیچ یک از معارف (درگاه) او نمی یارست که آن سفر اختیار کند، تا او را از رسیدن این داعی که منهاج سراج است بحوالی فراه خبر دادند جنیت [(۸)] و مستدعیان و معارف باستقبال فرستاد.

و داعی را طلب فرمود، چون بخدمت او رسیده شد، التماس نمود که بجهت صلح لطف باید کرد و بطرف قهستان برفت و پسر ملک رکن الدین خیسار [(۹)] هم درین مهم با تو موافقت خواهد کرد، ترا اسم رسالت و او را اسم توسط (باشد).

[(۱)] مط و مب و اصل: خانسار، ولی مطابق به ضبط راورتنی خانسار صحیح است، که همان خیسار معروف بین غور و هراتست

[(۲)] این کلمه در اصل خوانده نمی شود، از مط و مب گرفته شد،

[(۳)] اصل و راورتنی: قلعه کاه مط و مب: قلعهگاه، ولی صورت اصل صحیح است چه قلعه گاه از قلاع معروف سیستان بود، و در تاریخ سیستان مکررا مذکور افتاده

[(۴)] در اصل: یریده و خوانده نمی شود

[(۵)] مط و مب و راورتنی: شهنشاهی

[(۶)] مط و مب:

بنه که در حاشیه سینه، پنهان هم آمده ولی نیه یا نه شهر مشهوری بود که پیشتر هم مذکور افتاد.

[(۷)] مط و مب: گشت

[(۸)] اسپ کوتل که پیش سواری سلاطین و امراء برند (غیاث)

[(۹)] مط و مب: خنسار؟

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۸۵

بنابراین التماس بطرف قهستان رفته شد، و لشکر ملاحده در پای شهر نیه بود، چون بحدود قهستان وصول افتاد بضرورت عطف کرده آمد و بطرف شهر نیه رفته شد، و آن صلح میان تاج الدین ینالتگین و محتشم (ملحدان) شمس (الدین) [ملحد] پیوست. چون مراجعت بود، از آن سفر به نزدیک تاج الدین ینالتگین باز آمده شد، گفت که کرت دیگر نباید رفت، و از ملاحده جنگ طلب کرد، داعی دولت سفر دوم را اجابت نکرد، که عزیمت سفر هندوستان مصمم بود.

بدین سفر التفات تمام داشت، تاج الدین ینالتگین را امتناع این داعی موافق نیفتاد، فرمان داد، تا داعی را مدت چهل و سه روز در قلعه صفهبدستان [(۱)] شهر بند کردند تا ملک رکن الدین خیسار طاب ثراه از غور مکتوب [(۲)] ارسال کرد، و داعی نیز قصیده حسب حال حبس خویش انشاء کرد، بفضل الله تعالی از ان (قلعه) خلاص یافت و از ان (قصیده) پنج بیت آورده شده، تا در نظر مبارک سلطان سلاطین بگذرد [(۳)] که سلطنتش پاینده باد، آمین.

لمنهاج سراج طاب ثراه [(۴)]

تا کی بلور اشک مرا چرخ زمردی بر کهربای روی دهد لون بسدی [(۵)]
 آهم چو دود عود قماریست بی عجب‌ای آب دیده گر تو گلاب مصعدی
 نی شر سیرت سیه و نی بدی چرا [(۶)] محبوسم و اسیر بکوه صفهبدی [(۷)]
 سیمرخ نیستم من و این که، نه کوه قاف طوطی و حبس خوش نبود تا بسرمدی
 منهاج راه راست تو در ره گشاده به بر قلعه راه راست نیاید ز مسندی

[(۱)] کذا فی الاصل، مط و مب: قلعه صف هندوستان- راورتنی قلعه صفهبد سیستان

[(۲)] مط و مب: مکتوبات

[(۳)] مط و مب: سلاطین اسلام افتد

[(۴)] کلمات طاب ثراه باید از طرف کاتب زیاده شده باشد

[(۵)] بسد به معنی مرجان است

[(۶)] مط و مب:

نی سریرت سیه و نی بدی چرا؟

در اورنیتل کالج میگزین لاهور این بیت را چنین نوشته‌اند:

بی (در) سریرتم سیه و نی بدی چرا

؟

در حاشیه نگاشته است، که در یک نسخه قلمی چنین بوده:

نی شر سرت و نی بدی چرا،

یکی از ارباب ذوق چنین تصحیح کرده،

نی در سریرتم شبه و نی بدی چرا

؟- ولی نزد من صورت اصل از همه اصح بنظر می آید

[(۷)] مط و مب، صفهبدی؟ که در بعضی نسخ صفهبدی، هم آمده، ولی صورت متن اصح است، چه کوه اسپهبد در تاریخ سیستان

هم مذکور است، و شاید صفهبدستان چند سطر پیش هم صفهبد سیستان باشد.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۸۶

قصیده متوسطه [(۱)] و نخست آن تمام موجود نه، بدین قدر اختصار افتاد «ملک تعالی ذات پادشاه عالم را تا غایت حد امکان باقی

داراد» [(۲)] بسر تاریخ باز آئیم [(۳)] در بلاد ملحدستان صد و پنج [(۴)] باره قلعه است هفتاد قلعه در بلاد قهستان، و سی و پنج

باره قلعه [(۵)] در کوهه‌های عراق که آن را الموت گویند، چون مدت مقام لشکر مغل و قتل [و] اسیران جماعت بسیار شد، مولانا [

(۶)] ملاحظه علاء الدین محمود پسر جلال الدین (حسن نو مسلمان، این علاء الدین) محمود را غلامی بود از غلامان، در قلعه

لمبسر [(۷)] بکشت، و پسر علاء الدین از آن قلعه بیرون آمد، و به لشکرگاه مغل پیوست، و او را باتباع نزدیک منکوخان بردند [(۸)] و فرمان شد تا او را در میان راه بکشند، جمله قلاع ملحدستان خراب کردند، و شهرهای ایشان را بگرفت، و خراب کرد مگر قلعه گرد کوه را که در میان خراسان و عراق است و تا بدین غایت که شهو سنه ثمان و خمسین و ستمائۀ به آخر شد، مدت ده سال شد تا این قلعه محصر است، و بقدر صد و یا دویست مرد در آن قلعه پناه گرفته‌اند، تا بدین غایت هنوز بدست نیامده است دمرهم الله [(۹)]

حدیث حادثه‌ایکه شمس (الدین) محتشم را افتاد

از زاهدی از زهادی اسلام آورده شد، تا در نظر سلطان سلاطین آید که اعتبار را شاید، داعی دولت قاهر منهاج سراج را که مولف این طبقات است کت اول به قهستان سفر بود، محتشم شهاب حکیم مسلمان دوست را دیده شد، به نزدیک او زاهدی دیدم [پیر] نیشاپوری، از جمله مقربان محمد خوارزم شاهی و مادر او ملکه جهان بود رحمهما الله. و در عهد دولت خوارزم شاه (این زاهد چون بحضرت

[(۱)] اصل: متوسط،

[(۲)] جمله بین «...» در مب نیست

[(۳)] مط و مب: آیم

[(۴)] اصل:

صد و پنجاه، مط و مب: و راورتی: صد و پنج

[(۵)] اصل: باره در قلعه کوهها.

[(۶)] مط و مب:

پادشاه ملاحده،

[(۷)] مط و مب: بسر، اصل: لبسیر

[(۸)] مط و مب: فرستادند،

[(۹)] در نسخه اصل بعد ازین چنین نوشته: و منکوخان با تمام لشکر مغل در کوه از گرسنگی هلاک شدند و مدت ملک منکوخان نه سال بود ولی این جملات به همین مبحث تعلق ندارد.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۸۷

سلطان و) مادر او [ملکه جهان] قربت و قبول یافت [(۱)] مصالح محتشم شهاب الدین پیش تخت سلطان لحفظ الغیبه [(۲)] تیمار داشتی می کردند [(۳)] و فرستادگان او را اعزاز [ی] کردی و مهمات ایشان را که بحضرت بودی، با تمام رسانیدی. چون حادثه چنگیزخان ظاهر شد و اهل حضرت خراسان و خوارزم متفرق شدند، و این زاهد بدان واسطه خود را به قهستان انداخت به نزدیک محتشم شهاب، بسبب حقوق ما تقدم قربت تمام یافت، و اعزاز و اکرام وافر دید، چون محتشم شهاب از فرماندهی قهستان معزول شد، (و) به الموت رفت و محتشم شمس بیامد و این زاهد ازین [(۴)] محتشم اعزاز نیافت، چون با او سابقه‌ی نداشت [(۵)] غیبت محتشم شهاب در دل زاهد کار کرد و خواست تا بقضای حق (محتشم شهاب، ازین محتشم شمس که ناسخ او بود، انتقامی کشد) و خود را بدولت شهادت رساند، و غزائی بجا آرد، روزی دربار گاه محتشم شمس در آمد، و عرضه داشت، که مرا خلوتی می‌باید، و مصالح کلی دارم، در خلوت باز نمایم.

محتشم بارگاه خود را خالی کرد، زاهد گفت: من ایمن نیستم از آنچه نباید که من در اثناء عرضه داشت (مصالح) باشم نامحرمی در آید و عرضه داشت من مختل ماند، اگر محتشم فرمان دهد تا در بارگاه (را) از درون (بسته کنم، دل من از خوف ایمن باشد، محتشم گفت روا باشد در بارگاه از درون) زنجیر باید کرد، زاهد صادق برخاست و در بارگاه از درون بست و پیش محتشم بیامد [(۶)] و بنشست، و سنت و عادات آن محتشم چنان بود، که خنجر پلارک [(۷)] آبدار، مدام در [(۸)] دست ایشان بودی، گاهی بدست می‌گرفتی.

زاهد روی به محتشم کرد، که بر من ظلم می‌رود، [و] در شهر (و) مملکت تو این خنجر بدست تو، برای چه داده‌اند؟ بجهت آنکه تا ظلم و تعدی ظالمان از ضعف دفع کنی، خنجر بدست من بده، تا ببینم، که تیز هست یا نی؟ محتشم به غفلت آنچه (زاهد) مرد ضعیف است، و از وی خلافتی

[(۱)] مط و مب: قبولی داشت،

[(۲)] اصل: الحظط الغیبه

[(۳)] مط و مب: میکردی

[(۴)] اصل: از ان

[(۵)] در اصل خوانده نمی‌شود، پریده است.

[(۶)] مط و مب: آمد

[(۷)] بفتح اول و چهارم، جوهر تیغ و نوعی از فولاد (غیاث)

[(۸)] اصل: بر دست

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۸۸

نیاید، خنجر بدست [(۱)] زاهد داد، زاهد بدست کرد، و در محتشم گردانید چند زخم محکمش بزد چنانچه اندام محتشم چند جای مجروح کرد فصل زمستان بود، و محتشم دو جامه موی، بر زبر [(۲)] هم پوشیده بود، و زاهد پیر و ضعیف، زخم چنان کاری نیامد، اگر زاهد جوان بودی، و فصل تابستان هر آئینه محتشم بدوزخ رفتی، محتشم زخم خورد برخاست و با آن زخم خورده زاهد را گرفت، و فریاد کرد [که] جماعت ملاحظه که در دهلیز و بارگاه بودند، در بارگاه بشکستند (و در آمدند) و زاهد را شهید کردند رضی الله عنه [و ارضاه] فریاد در شهر [تون] افتاد، و ملاحظه قصد مسلمانان کردند، که تا مسلمانان غریب را بکشند، محتشم به تعجیل فرمود تا ندا کردند که هیچ کس مسلمانی را باید که زحمت ندهد، [(۳)] که از حرکت یکتن کشتن جمیع [(۴)] مسلمانان واجب نشود، و دران غوغا یک امام بزرگوار عالم که او را نجم الدین سرباری رومی گفتندی، به سبب آنچه ملحدی با او عداوت داشت [(۵)] شهادت یافت، باقی هیچ مسلمانی را المی نرسید. بعد از ان فرمان شد تا آن ملحد را که آن امام را کشته بود، بردار کرد (ند) فایده این معانی آن بود: که پادشاهان را مدام با حزم باید بود، و سلاح از حوالی خود، دور نباید داشت، و با کس اعتماد و اعتقاد نباید کرد. بسر تاریخ باز آئیم: منکوخان را چون بتخت بنشانند، یک برادر خود هلاو [(۶)] را مملکت ایران و عجم داد (و) یک برادر دیگر قبلا [(۷)] [نام] را بعد از آنکه از گرفتن عراق باز گشته بود، بر سر قبایل ترکستان نصب کرد، و یک برادر دیگر ارق بوقه [(۸)] را به نیابت خود در ممالک طمغاج بنشانند، و او لشکر بسیار جمع کرد، و بر زمین چین رفت، و به موضعی رسید، که اسپ لشکرش از مخالفت آب و هوا و علف تلف می‌شد مسرعان بترکستان و ما وراء النهر فرستاد (و) بجهت حشم اسپ طلب نمود.

ثقات چنین روایت کردند: که نواب (و) گماشتگان که در زمین ترکستان و ما وراء النهر بودند، در مدت [کمتر از] [یک] هفته

هشتاد هزار اسپ از سمرقند و بخارا خریدند، و با آنچه در ترکستان بالا خریده

[(۱)] اصل: بر دست

[(۲)] مط و مب: بر زیر برهم

[(۳)] مط و مب: ندهند

[(۴)] اصل: جمع

[(۵)] مط و مب:

آنچه او را با ملحدی عداوت بود،

[(۶)] اصل: هلاک او را

[(۷)] مط و مب و اصل: قیلان؟

قبلا یا قبلائی پیشتر هم گذشت

[(۸)] اصل: ارق بویه

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۸۹

بودند، ضم کردند، و بفرستادند، و بعد از مدتی تفریر کردند که پادشاه چین، چندان لشکر آورد، که در عدد و حصر وعد [(۱)] نیاید [(۲)] بعاقبت منکوخان شکسته شد، و در کوهی افتاد که در تمام دور آن کوه دریا و لوری [(۳)] بود، منکوخان با تمام لشکر مغل دران کوه، از گرسنگی هلاک شد [ند] و مدت ملک منکوخان نه سال بود «ملک تعالی دور ملک سلطان اسلام را تا انقراض حیات آدمیان باقی دارد، و خان اعظم را در دولت و فرماندهی تا انقراض عالم باقی دارد» [(۴)]

التاسع هلاؤ [(۵)] بن تولى بن چنگيز خان

اشاره

هلاؤ برادر منکوخان است، و پسر تولى بن چنگيز خان [(۶)] و این تولى پسر کهتر چنگيز خان بود، و چون چنگيز خان از آب جيحون عبیره کرد، بطرف خراسان آمد، تولى را بنشاپور و هرات و مرو فرستاد، و آن شهرها همه تولى بگرفت و خراب کرد. ثقات چنین روایت کردند: که تولى جوان [و] خوب صورت بود، چون از بلاد خراسان بطرف ترکستان باز رفت در گذشت، و از وی چهار پسر ماند، چنانچه به تفریر پیوسته است. و چون منکوخان پسر تولى بتخت بنشست، هلاؤ را به بلاد ایران و عجم فرستاد، و آن ممالک او را داد، و لشکر (ها که) بطرف عراق رفت [(۷)] و آن طایفه (که) به ترکستان و ختلان و طالقان و قندز بودند، و لشکری که بطرف غور و خراسان و هرات و گرمسیر بود (ند) گفتند جمله را تا فرمان بردار هلاؤ باشند. چون هلاؤ به خراسان آمد، جای مقام خود بادغیس [(۸)] اختیار کرد، و ملوک اطراف عجم بخدمت او پیوستند و لشکر جرماغون [(۹)] مغل بطرف عراق بود، مدام آن جماعت را با لشکر امیر المؤمنین مقاتله و پرخاش می‌بود، و به هیچ وجه بر لشکر دار الخلافت دست نمی‌یافتند، و پیوسته بر کفار شکست می‌افتاد، خصوصا در گرفتن شهر سپاهان [(۱۰)] مدت

[(۱)] مط و مب: که درو حد و حصر و شمار نیاید،

[(۲)] اصل: ننماید.

[۳] مط و مب:

بوری، اصل: دبودنی؟ ولی همان لوری است که گذشت بمعنی مجرای آب و شیله.

[۴] جملات بین «...» در مب نیست

[۵] راورتی: هلاکو

[۶] اصل: پسر تولی چون چنگیزخان وفات کرد و این ...

[۷] مط و مب: بود

[۸] در حاشیه اصل نوشته‌اند، الحال به یایغز مشهور است،

[۹] مط و مب: جرماعون

[۱۰] مط و مب: صفهان.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۹۰

پانزده سال بیایست، تا شهر سپاهان مسلم توانستند کرد، اگر قاضی سپاهان شهادت نیافتی، کفار را گرفتن سپاهان، مسلم نشدی، که لشکر جرماعون و ختیانویین [۱] مدت پانزده سال بر در شهر صفهان و حوالی آن جنگ و قتال می کردند، و اهل صفهان، درین مدت دروازه‌های شهر باز کرده بودند، چنانچه شب دروازه بسته نبود و از غایت جلادت غازیان صفهان، مغل را مجال درون رفتن نبود، تا مردی را [۲] جماعت مرتدان از راه بردند، که قاضی را بیاید کشت، که فتنه محافظت شهر، در پی اوست، چون قاضی را شهید کردند، شهر بگرفتند، تا در شهور خمس و خمسین و ستمائیه امیر علم خلیفه بحق المستعصم بالله امیر المؤمنین رضی الله عنه که اسم او سلیمان شاه ایوانی [۳] ترکمان بود رحمه الله علیه بامر دار الخلافه بعراق آمد، و لشکر مغل را که در دیار آذربایجان و عراق بودند بشکستند، و مغل بسیار را در دوزخ [۴] فرستاد [ند]. چنانچه آن جماعت لشکر مغل را مجال مقاومت سلیمان شاه، و لشکر دار الخلافه نبود، مسرعان (را) به نزدیک هلاؤ فرستادند بخراسان، و از وی مدد طلبیدند، و هلاؤ لشکر خراسان را از مغل و غیر آن [۵] مرتب کرد (ه) و عزیمت مصمم گردانید (و روان شد، و الله اعلم بالصواب)

حدیث حادثه دار الخلافه

چون هلاو بطرف عراق رفت، و ملک موصل که او را بدر الدین لؤلؤ گفتندی لعنه الله شحنه کفار مغل قبول کرده بود، اتابک ابو بکر فارس هم شحنه داشت، و مال قبول کرده بود، از هر دو سوی [۶] بمدد لشکر کفار بیامدند، و لشکرهای کفار با هلاو در عراق جمع شد (ند) و روی به بغداد نهادند، و امیر المؤمنین المستعصم بالله [۷] را وزیری بود

[۱] کذا در اصل، مط و مب: خیانونین، راورتی: خیانونین، که در نسخ خطی وی خیانونین، و حاتون، خانون، خیا، صیا، هم نوشته شده

[۲] در نسخه اصل اینجا بسی از کلمات پریده خوانده نمی شود،

[۳] اصل و راورتی: ایوبی، مط و مب: ایوانی، ولی سلیمان شاه بن پرچم سر کرده ترکمانان ایوانی بود، که در بغداد نفوذ کلی داشت (تاریخ استیلای مغول - ص ۱۷۹)

[۴] در اصل پریده و خوانده نمی شود -

[۵] مط و مب: ایشان -

[۶] مط و مب: از هر دو لشکر بمدد کفار

[(۷)] اصل: المعتصم

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۹۱

بد مذهب و رافضی، اسم او احمد العلقمی بود، و میان او و پسر مهتر امیر المؤمنین که امیر ابو بکر نام بود، بسبب غارت روافض که ساکنان کرخ و مشهد [امام] موسی جعفر رضی الله عنهما بود (ند) خصومتی افتاده بود، و امیر ابو بکر پسر امیر المؤمنین ایشان را غارت کرده (بود) و بعضی را کشته بود، بدان انتقام وزیر دار الخلافه که رافضی و بد مذهب بود با امیر المؤمنین خلاف کرد، و در سر و خفیه به نزدیک هلاو مکتوبات نبشت [(۱)] و با ایشان بساخت، و کفار را استدعا کرد، و لشکرهای گرد کرده [(۲)] عراق را بطریق اجازت از بغداد باطراف فرستاد، و بر روی امیر المؤمنین چنان نمود، که با کفار صلح افتاده است [و] او را به لشکر حاجت نیست [(۳)] بعد از آنکه بغداد از لشکر خالی گشت، ناگاه لشکر کفار مغل بحوالی بغداد رسیدند، و از ملک موصل جسر [(۴)] سده بودند، و بر زیر دست بغداد جسر به بستند [(۵)] و از دجله بگذشتند، و تکریت قلعه‌یی بود، در غایت استحکام، غازیان تکریت بیرون آمدند، و آن جسر را بسوختند

[(۱)] مط: نوشت

[(۲)] مط: گرد بر کرد

[(۳)] مط: ما را بلشکر حاجت نیست

[(۴)] مط: خبر سده

[(۵)] مط: بستند.

تبصره در این جا بعد از کلمات (جمع شدند و روی به بغداد نهادند) در نسخه طبع بمبئی (مب) تصرفی شده ناجایز و بس ناروا، عبارت اصلی مؤلف را که ما از مط و اصل نقل کردیم، حذف کرده‌اند، و بجای آن بطرفداری ابن العلقمی یک صفحه نوشته‌اند، و شاید این کار را ملک الکتاب طابع کتاب کرده باشد، چون عبارات این صفحه تماما مخالف با سبک نگارش و انشای روان و سلیس مؤلف است، بنابر این حکم کرده می‌توانیم، که این کار ناروا را عمدا و قصدا کرده‌اند که خیلی منافی شیوه امانت و حفظ آداب علم است، در این جا مرا با عقیده آن شخص کاری نیست، فقط از نقطه نظر رعایت امانت ادبی باین مختصر نگارش مجبور شدم، و اینک عین عبارات مجعول را از مب نقل میکنم، «جمع شدند و روی به بغداد نهادند در آن وقت وزارت امیر المؤمنین المستعصم بالله بمؤید الدین احمد بن عبد الملك العلقمی مفوض بوده، چون وزیر در مذهب شیعه غلو میداشت، عیار اعتقاد او در باطن با خلیفه مغشوش شده بود، بسبب آنکه پسر خلیفه ابو بکر بواسطه تعصب و حمایت اهل سنت و جماعت که از مرتبه اعتدال گذرانیده بود و طایفه از لشکریان را فرستاده بود کرخ بغداد را غارت کرده بودند، و جمعی سادات هاشمی را که در آن موضع متوطن بودند مأسور گردانید، و بنین (بقیه در حاشیه صفحه ۱۹۲)

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۹۲

روز دیگر مغلان باز جسر راست کردند و مسلمانان را شهید کردند، امیر المؤمنین ابو بکر پسر امیر المؤمنین و امیر علم دار الخلافه، سلیمان شاه ایوانی [(۱)] ترکمان که مدت سی سال با کفار مغل تیغ زده بودند، و غزوه‌ها بسنت کرده، هر دو بموافقت یک دیگر چند کرت بر کفار زدند، و لشکر کفار را منهزم گردانیده و کرت نخست [(۲)] [تخت] کفار مغل را از حدود بغداد تا باصفهان تعاقب نمودند، و بسیار از لشکر کفار بدوزخ رفت [(۳)] و این امیر علم دار الخلافه سلیمان‌شاه ایوانی [(۱)] ملکی بود، از قبایل انبوه و آن جماعت ترکمان باشند، در غایت جلادت و مبارزت، و میسره امیر المؤمنین ایشان را بود، در مدت سی سال از عهد رفتن جرماغون بعراق تا بدین عهد، آن کارزار کرد، که رستم دستان در ایام جاهلیت و علی مرتضی در عهد اسلام کردند [(۴)] رضی

الله عنه.

[(۱)] (بقیه حاشیه صفحه ۱۹۱) و بنات ایشان را برهنه بر کفل اسپان سوار کرده، از میان بازار گذرانیده بودند، وزیر ازین صورت متوحش و آزرده خواطر شده بود، و الحق جای آن داشت که اهل سنت و جماعت نیز از ان حرکت ناملایم، پسر خلیفه را نفرین کنند، بدین لحاظ وزیر از سر جفا در پرده خفا رسولی نزد هلاکوخان فرستاد، بعد از اظهار عبودیت و تقبیح صورت دار خلافت چنان قرا نمود که اگر هلاکوخان بصوب این دیار عنان عزیمت سبک گرداند، پیش از آنکه به تسویه صفوف احتیاج افتد، تا باستعمال آلات حرب چه رسد، مملکت بغداد را تسلیم کند و این معنی را بدلائل و شواهد معقوده استحکام داد، هلاکو با دلی ثابت و ضمیری منشرح فرمان داد، تا لشکر اسباب یورش بغداد را آماده سازد، و سونجاق یونان را که امیر لشکر بود، در مقدمه روان کرده که از دجله بگذرد، و جانب غربی بغداد را مخیم اقامت سازد ابن علقمی چون دانست، که سهم مکیدت او بههدف مقصود پیوست، در سده خلافت عرضه داشت: که امروز بحمد الله مجموع سلاطین داغ اخلاص بر جبین صدق دارند: اکنون هر سال چندین تومان مال را از خزینه بعساکر منصوره دادن از مقتضی رای رزین و فکر دوربین بعید می‌نماید اگر امیر المؤمنین رخصت فرماید لشکر را باطراف و جوانب فرستاده، باشغال مناسب موسوم گردانیده شود تا خزانه را توفیر باشد خلیفه این تدبیر ناصواب را برای وزیر منوط و مربوط ساخت و خود باستماع الحان خوش و مشاهده غلمان حوراوش اشتغال نمود، و ابن علقمی در اندک زمانی اکثر اعیان سپاه را بهانه‌های متنوع متفرق و پراکنده ساخت. بعد از آنکه بغداد

[(۱)] مط و مب: ایوانی اصل ایوبی، چنانچه گذشت ایوانی صحیح است،

[(۲)] مط و مب: نخستین

[(۳)] مط و مب: فرستاد،

[(۴)] در نسخه اصل به سبب نم رسیدگی چند سطر سابق پریده و خوانا نیست از مط و مب تکمیل شد

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۹۳

چون یک کرت [(۱)] هلاو منهزم گشت دوم کرت [(۱)] از جمله خراسان و عراق، سوار و پیاده از کفار و مرتد و اسیر جمع کرد، و باستدعاء وزیر «رافضی علیه اللعنه» [(۲)] روی به بغداد نهاد «و در مدینه السلام [(۳)] بغداد لشکری که بود، آن ملعون مدبر رافضی چون عصیان و ارتداد در مزاج و طبیعت داشت، لشکر گرد [کرده] بغداد [را] اجازت کرده بود» [(۴)] و ترسایان بغداد هم در سر، با هلاو یار شده (بودند) و مکتوبات نبشته بودند، و لشکره‌اء کفار را استدعا نموده، از حال احتیال [(۵)] وزیر، ملوک و بندگان خلیفه را که سلاطین بود [ه] ند معلوم شده بود، و یک کرت مکتوب وزیر که به نزدیک هلاو ملعون نبشته بود [(۶)] بر خلیفه عرض کردند، بر نوع قصد ایشان حمل کرد و سبب آن بود، که میان وزیر، و (سلطان) مجاهد الدین ایبک سر دواتدار منازعتی و مخالفتی بود سر دواتدار مخالفت وزیر را با پسر خلیفه امیر ابو بکر به سبب کشتن روافض معلوم داشت، و این معنی را بسمع مبارک امیر المؤمنین میرسانید، وزیر را چون سعی (سر) دواتدار معلوم شد بخدمت خلیفه چنان نمود، که سر دواتدار می‌خواهد، تا ترا از خلافت دور کند، و امیر ابو بکر را بخلافت نشاند.

امیر المؤمنین را چون سعی هر دو طرف معلوم شده بود، به سخن هیچ کدامی در سعی یک دیگر التفات نمی‌کرد، و چون ملوک مکتوبات [(۷)] وزیر که به نزدیک هلاو نبشته بود، بخدمت خلیفه باز نمودند، جواب داد، که این سعی ایبک (سر) دواتدار باشد، و الا وزیر ازین بابت نکند، ملوک از ان جواب افسرده شدند، تا چون هلاو بده فرسنگی بغداد رسید سلیمان‌شاه که امیر علم بود، و ملک عز الدین پسر فتح الدین کرد [(۸)] که پهلوان دار الخلافت بود و میمنه لشکر خلافت ایشان داشتند، با (سلطان) مجاهد الدین ایبک سردواتی مستنصری مشورت کردند، که کار از دست بشد، و خصم زبر دست نزدیک آمد، و وزیر با اعدا بساخت امیر

المؤمنین را باز باید نمود [(۹)] تا تدبیر دفع کفار بسازد.

[(۱)] مب: مرتبه

[(۲)] کلمات بین «...» در مب نیست

[(۳)] اصل: مدینه الاسلام

[(۴)] جملات بین «.....» در مب نیست

[(۵)] مب: اختیال؟

[(۶)] در اصل پریده و خوانده نمی شود

[(۷)] مط و مب: مکتوب

[(۸)] مط و مب: گرد

[(۹)] اصل: را باز نمودند تا تدبیر

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۹۴

مجاهد الدین ایبک گفت هر سخن که درین باب امکان داشت من بگفتم، در سمع امیر المؤمنین جایگیر نیامد، باقی شما را هم اجازت خلوتی طلب کنم [(۱)] شما هر دو عرضه داشت کنید، بران طریق ملک سلیمان شاه و ملک عز الدین پسر فتح الدین کرد [(۲)] هر دو از رسیدن خصم و طلب دفع و تدبیر آن بخدمت خلیفه عرضه داشتند فرمود، که با وزیر گفته شده است، جواب از وزیر طلب باید کرد، هر دو از بارگاه خلافت نومید بیرون آمدند، و باجو نوین (با) هشتاد هزار سوار از طرف ایران و آذربایجان، زیر دست بغداد جسری از ملک موصل حاصل کرد و به نزدیک تکریت جسری بر بست غازیان تکریت از شهر و قلعه بیرون آمدند، و جسر بسته کفار را تمام بسوختند، و کافر بسیار بدوزخ فرستادند، و اندک مسلمان شهادت یافت [(۳)] دیگر روز کفار مغل باز جسر را عمارت کردند، چنانچه بتحریر پیوسته است و بگذشتند [(۴)] و بطرف کوفه و حلب و کرخ بدوانیدند، و خلق را شهید کردند، ملک عز الدین پسر فتح الدین کرد [(۱)] و مجاهد الدین دواتی با بیست هزار سوار از بغداد بر دجله بگذشتند و جماعت ساکنان کرخ و قصبات دیگر را بمدد طلب فرمود [(۵)] و با لشکر کفار مصاف کرد (ند).

چون حشم اسلام را پیاده بسیار بود بیش ثبات نمودند [(۶)] و لشکر کفار را باز داشتند، و جنگ دادند، هزیمت بر کفار افتاد، و بسیار بدوزخ رفتند (و) ملک عز الدین بسیار جهد نمود، که هزیمت کفار را تعاقب باید کرد تا هم بدین فتح بقایای کفار را زیر تیغ گذرانیده شود، مجاهد الدین دواتی در تعاقب تانی نمود، آن شب همان جا لشکرگاه مسلمانان شد، و در جوار آن موضع شهری است، که آن را شهر شیر گویند، از آب فرات [(۷)] شق شود، و زمین آن شهر رفعتی دارد، و موضع لشکرگاه مسلمانان در پستی بود (و) در آن شب وزیر رافضی ملعون، جماعتی را فرستاد، تا آب نهر بر لشکرگاه مسلمانان بکشاد (ند) تمام لشکر در زیر

[(۱)] اصل: کنیم

[(۲)] مط و مب: گرد.

[(۳)] مط و مب: یافتند

[(۴)] مط و مب: به تحریر پیوست و یک دیگر بطرف کوفه و دجله و کرخ

[(۵)] مط و مب: نمودند

[(۶)] مط و مب: بود: پیش حمله کفار جلادت نمود، هزیمت بر لشکر کفار افتاد و بسیار بدوزخ

[۷] در اصل اینجا وصله خورده خوانده نمی‌شود، از مط گرفتیم

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۹۵

آب شد، و سلاح [(۱)] شان تباه گشت، و عاجز شدند، بامداد (ان) لشکر کفار معاودت کردند و مصاف شد مسلمانان از غایت اضطراب و زحمت [شبانه] منهزم شدند، ملوک شکسته از دجله عبره کردند، و به بغداد لشکرگاه کردند، بموضعی که جامع و قصر سنجریست، چون لشکر ملاعین بدانجا رسید، سلیمان شاه و ملک عز الدین و مجاهد الدین دواتی بخدمت خلیفه آمدند، که خصم بدر شهر رسید، و ما را در بغداد [(۲)] سوار اندک است، و عدد کفار دوست هزار زیادت است، صواب آن باشد که امیر المؤمنین در کشتی نشیند، و خزاین و حرماها را در کشتی نشانند، و ما همه در خدمت امیر المؤمنین (در کشتی) باشیم، و در دجله برانیم تا حد بصره، در ان جزایر مقام کنیم، تا نصرت حق تعالی درآید [(۳)] و کفار را مقهور گرداند.

خلیفه با وزیر این معنی باز گفت، وزیر ملعون امیر المؤمنین را گفت که من با ایشان طریق صلح کرده‌ام و بدین حاجت نیست و ایشان بخدمت امیر المؤمنین می‌آیند و اگر بر قول من اعتماد نیفتد امیر ابو بکر را بیرون باید فرستاد [(۴)] تا مزاج هلاو (مغل) معلوم کند، امیر المؤمنین را این رای صواب افتاد، پسر خود (امیر) ابو بکر را بیرون فرستاد، و وزیر را معلوم شد [(۵)] در سر معتمدی را به نزدیک [(۶)] هلاو فرستاد، که امیر ابو بکر را خدمت بسیار کن و اعزاز (و اکرام) دار، و استقبال کن، که خلیفه اعتماد کند و غرض تو (به) حاصل شود.

چون امیر ابو بکر بیرون آمد، به لشکرگاه هلاو رسید، جمله خلائق [(۷)] از کافر و مسلمان استقبال کردند و شرط خدمت بجا آوردند چون بیارگاه هلاو رسید، هلاو بقدر چهل گام استقبال کرد و شرط خدمت باقامت رسانید و او را بر جای خود بنشانند [(۸)] و بزانونی حرمت بخدمت (امیر) ابو بکر بنشست و گفت: من [به] خدمت (نمودن) آمده‌ام [و] بندگی خواهم کرد (و) برکا که عم من است و بر دست شیخ سیف الدین باخرزی (ساخوری) مسلمان شده است، من همان جا مسلمان خواهم شد [(۹)] اما پرسیدم که

[(۱)] مط و مب: صلاح شان

[(۲)] اصل: و ما را با عدلو سوار

[(۳)] مط و مب: در رسد

[(۴)] مط و مب: را با ایشان باید فرستاد

[(۵)] مط و مب: و وزیر ملعون در سر

[(۶)] مط و مب:

را بر هلاو

[(۷)] مط و مب: جمله لشکر او از

[(۸)] مط و مب: رسانید و برید بر جای

[(۹)] مط و مب: من نیز مسلمان خواهم شد، امرای خود را پرسیدم

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۹۶

بزرگتر (ین) مسلمانان کیست؟ مرا بحضرت خلافت نشان دادند، من آمده‌ام تا بر دست امیر المؤمنین مسلمان شوم. چون این کلمات شیرین در میان آورد، امیر ابو بکر بدین مزخرفات زهر آلود اعتماد کرد، و از آنجا با اعزاز بخدمت امیر المؤمنین باز آمد، آنچه مشاهده کرده بود و شنیده تمام عرضه داشت.

وزیر ملعون [(۱)] گفت: که صواب آنست که امیر المؤمنین با تعظیم [(۲)] هر چه تمامتر، در موکب خلافت بیرون رود، تا هلاؤ [ی] مغل شرط (استقبال و) خدمت بجای آورد. هر چند ملوک اسلام رضی الله عنهم، امیر المؤمنین را گفتند: که اعتماد نمی‌شاید کرد. چون تقدیر آسمانی و قضای ربانی رسیده بود [(۳)] به هیچ وجه منع آن مسلمانان غازی رضی الله عنهم مفید نیامد، بعاقبت قضا تازیانه قهر در عقب موکب [(۴)] خلافت میزد، تا امیر المؤمنین با یک هزار و دویست سوار معروف از ملوک و صدور علماء و اکابر و تجار و کارداران دولت بیرون رفت، چون به لشکر گاه هلاؤ (مغل ملعون در) رسید، او را با آن موکب بموضعی برداشتند و جمله را از هم متفرق گردانیدند و امیر المؤمنین را بگرفت [(۵)] و فرمان داد، تا بقلم خود به بقایای [(۶)] معارف که در بغداد بودند فرمان (می) نبشت تا بیرون (می) آمدند، تا تمام را بدست آورد و همه را شهید کرد [(۷)] و اینجا [(۸)] در گذشته شدن امیر ابو بکر پسر خلیفه چند روایت است و الله اعلم باصحاها.

یک روایت آنست: که او را و سلیمان شاه را، و فتح الدین کرد [(۹)] را و مجاهد الدین ایبک دواتی را جمله شهید کرد (ند) و بعضی روایت میکنند: که چون از نزدیک هلاؤ بخدمت پدر باز آمد [(۱۰)] در وقتی که امیر المؤمنین بیرون میرفت، امیر ابو بکر بیرون رفت و از بغداد بطرف بادیه بجانب [(۱۱)] شام رفت. بعضی میگویند: که شهادت یافت بسبب آنچه در حضور هلاؤ [بعد از گرفتار شدن] کلمات درشت گفت، و آن کلمات آن بود که [گفت]: ما را گمان افتاد که ترا اصل بزرگ است

[(۱)] ملعون در مب نیست

[(۲)] اصل: باعظم؟

[(۳)] مط و مب: و قضای ربانی در رسیده بود

[(۴)] مط و مب: مرکب

[(۵)] مط و مب: بگرفتند

[(۶)] اصل: ببقای

[(۷)] مط و مب:

گردانید

[(۸)] اصل: و آنجا

[(۹)] مط و مب: گرد

[(۱۰)] مط و مب: باز رفت

[(۱۱)] مط و مب: و جانب

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۹۷

تو مرد تمام باشی! و پادشاه بزرگ [خواهی بود] بر قول تو اعتماد کردیم اکنون معلوم شد که نه تو پادشاهی و نه مردی! چون غدر کردی پادشاهان و مردان غدر نکنند. هلاؤ بفرمود تا او را شهید کردند.

و بعضی روایت میکنند: که امیر ابو بکر را با یکی از سادات بزرگ فرمان داد تا بطرف آذربایجان بر [د] ند و چند گاه همان جا باشند [(۱)] تا در خلاص و اعزاز او بعد از فراغ بغداد فرمان داده شود، چون امیر ابو بکر را بآن سید بزرگ بطرف آذربایجان چند منزل بردند [(۲)] جماعت مرتدان با هلاؤ بگفتند [(۳)] که خطا کردی که [(۴)] امیر ابو بکر سلامت به آذربایجان رسد، جمله لشکرهائ روم و شام و مغرب با او جمع شوند (و) هر آئینه انتقام خود بکشد، در عقب کسان (خود) فرستاد و او را باز آورد [ند] و شهید کرد، و الله اعلم [(۵)] «پادشاه اسلام سلطان سلاطین [اسلام و پادشاه هفت اقلیم را] در پادشاهی و عدل و دادگستری حیات [

(۶) [باشد، آمین یا رب العالمین] (۷).

حدیث شهادت امیر المؤمنین (المستعصم بالله) رضی الله عنه

کفار [به] چند روز امیر المؤمنین المستعصم بالله را رضی الله عنه [(۸)] خواستند تا نگاه دارند، جماعت مسلمان که در میان لشکر مغل بودند گفتند (که) اگر هلاو خون این خلیفه بر زمین ریزد، او و لشکر کفار (مغل) در زلزله به [(۹)] زمین (فرو) شوند، او را نباید گشت و غرض (آن) مسلمانان این [(۱۰)] بود: که امیر المؤمنین زنده بماند، جمله را در کشتن او توقف افتاد، مگر ملک موصل [(۱۱)] بدرالدین لولو لعنه الله، و دیگر کفار با هلاو (مغل) گفتند: اگر خلیفه زنده ماند، جمله مسلمانان که در میان لشکرند و آن

[(۱)] مط و مب: همان جا با سید باشد.

[(۲)] مط و مب: آذربایجان بردند چند منزل برفت، جماعت

[(۳)] مط و مب: گفتند

[(۴)] مط و مب: اگر امیر.

[(۵)] مط و مب: رضی الله عنهم اجمعین

[(۶)] مط: پیوسته باشد

[(۷)] دعائیه بین «...» در مب نیست.

[(۸)] مط:

رضی الله عنه را

[(۹)] اصل: بر زمین

[(۱۰)] اصل: آن

[(۱۱)] در اصل پریده و خوانده نمی شود.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۹۸

[(۱)] طایفه که بدیگر بلا داند خروج کنند و او را خلاص دهند (و) ترا که هلاوی، زنده نگذارند. هلاوی ملعون ترسید [(۲)] که اگر خلیفه زنده بماند، خروج مسلمانان شود [(۳)] و اگر به تیغ کشته شود چون خون او بر زمین [(۴)] برسد زلزله در زمین افتد و خلق هلاک شوند. قصد کشتن امیر المؤمنین بنوعی دیگر کرد، بگفت: تا او را در (محافظت) جامه خانه پیچیدند و لگد بر تن مبارک او زدند تا هلاک شد، رضی الله عنه و ارضاه. و امیر المؤمنین ابو بکر پسرش را، و امیر علم [(۵)] سلیمان شاه را شهید کردند تا جمله [امراء] ملوک حضرت خلافت. مگر پسر (خرد) امیر المؤمنین را.

و جمله خزاین بغداد که حصر و عدد [(۶)] آن اموال در حوصله تحریر قلم و دایره تقریر بنی آدم ننگجد بر گرفت از [(۷)] نقود و جواهر و ظرایف و مرصعینه [(۸)] [و] جمله را به لشکرگاه خود برد، آنچه (از نقود) لایق منکوخان بود با بعضی از جواری و حرم خلیفه و یک دختر خلیفه بطرف ترکستان روان کرد و بعضی بوجه تحفه و قسمت به نزدیک برکاء مسلمان فرستاد و بعضی نگاه داشت.

[و] ثقات چنین روایت کردند: که آنچه به برکاء فرستاد قبول نکرد و فرستادگان هلاو را بکشت، و خصومت بر کاو هلاو (بدین سبب) قایم شد، و آنچه به نزدیک منکوخان فرستاد، چون آن اموال و درمها، بشهر سمرقند رسید، دختر خلیفه رضی الله عنها از

فرماندهی که بر سر ایشان موکل بود اجازت طلبید، که یکی از اجداد مرا روضه در سمرقند است یعنی قثم بن عباس رضی الله عنه تا او را زیارت کرده آید این موکل فرمانده او را اجازت داد، آن معصومه رضی الله عنها بسر روضه قثم بن عباس رفت و شرایط زیارت بجا آورد و دو رکعت نماز بگزارد، و روی بر [(۹)] زمین نهاد و دعا کرد: که خداوندا! اگر این قثم بن عباس [را] که جد من است در حضرت تو آبرویی هست [(۱۰)] جان این بنده را بحضرت خود بری، و از دست این نامحرمان مرا خلاصی

[(۱)] مط و مب: و این

[(۲)] مط و مب: هلاو از ان ترسید

[(۳)] مط و مب: مسلمانان را باشد.

[(۴)] مط و مب: بر زمین

[(۵)] مط و مب: امیر اعظم

[(۶)] مط و مب: عد

[(۷)] اصل: آن

[(۸)] مط و مب: مرصیه

[(۹)] اصل: به زمین

[(۱۰)] مط و مب:

آبرویی دارد.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۱۹۹

[(۱)] بخشی! در اجابت گشاده بود [(۲)] هم دران ساعت [(۳)] جان پاک بحضرت باری تعالی فرستاد «رضی الله عنها و عن اسلافها و عن جميع المؤمنين و الشهداء» [(۴)] صاحب تاریخ مقدسی در فصل کواين و خروج ترک از عبد الله عباس رضی الله عنه [(۵)] روایت میکند: انه قال (و) الله لتكونن [(۶)] الخلافة في ولدي [(۷)] حتى يغلب عليهم الحمر الوجوه كالمجان المطرقة قال بعض العلماء (هم) اتراك الاسلاميه، قال قوم هم كفره الترك، و قال قوم بل هم اهل الصين [(۸)] يستولون على هذا الاقاليم. معنی چنان باشد، که عبد الله (بن عباس) رضی الله عنه سوگند یاد کرد، که خلافت فرزندان مرا باشد، تا آنگاه که بر دولت و عزت ایشان غالب شوند ترکان سرخ روی، که روی‌های ایشان چون سپرهای پهن باشد، علماء هر کس درین تاویلی گفته‌اند، بعضی گفته‌اند، که ایشان ترکان مسلمان باشند، و بعضی گفته‌اند، که آن جماعت [(۹)] ترکان ممالک چین باشند، که بر ایران و عراق و بغداد مستولی شوند، و همه عقلای عالم و علماء بنی آدم را رضی الله عنهم، مبرهن گشت، که تاویل آخرین صدق بود، و نکبت دار الخلافة بر دست کفار چین بود لعنهم الله - برین [(۱۰)] سبب که امیر المؤمنین المستعصم بالله بر دست آن جماعت شهادت یافت رضی الله عنهم [(۱۱)] «دولت و ملک سلطان سلاطین اسلام را که الی یومنا هذا خطبه و سکه بر اسم آن امام و خلیفه بحق مزین میدارد، در مسند سلطنت باقی و پاینده دارد، بحرمت الشهداء من آل علی و عباس و ارواح المؤمنین برحمته و هو ارحم الراحمین» [(۱۲)] چون هلاو بغداد را غارت کرد و خلق را شهید گردانید، و باقی ماندگان را به وزیر سپرد، و شحنة مغل داد او را، تا خلق را جمع (کند چون وزیر ملعون به بغداد باز آمد، و بعضی را از ان خلق جمع) کرد و در بغداد ساکن گردانید، (و) بعضی از بندگان خلیفه که بوادی

[(۱)] مط و مب: خلاص

- [(۲)] مط و مب: شد
 [(۳)] مط و مب: هم دران سجده.
 [(۴)] عربیه در مب نیست
 [(۵)] مط: عنهما
 [(۶)] اصل: لیکون
 [(۷)] مط و مب: لولدی
 [(۸)] اصل: اهل الصیف
 [(۹)] مط و مب: که ایشان از جماعت
 [(۱۰)] مط و مب: بدان
 [(۱۱)] مب: عنه
 [(۱۲)] دعائیه بین «...» در مب نیست.
 طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۰۰

رفته بودند، و زنده مانده، بقدر ده [(۱)] هزار سوار جمع شدند، و ناگاه از دجله عبره کردند، و بر بغداد زدند، و وزیر ملعون و شحنه کفار را بگرفتند، و شحنه و وزیر را [(۲)] قطعه قطعه کردند، و هر که از اتباع آن ملاعین بدست آمد، و ترسایان بغداد جمله را بگرفتند، و بدوزخ فرستادند، و آن قدر انتقام آن ملاعین که دست داد، بجای آوردند، و بر سیبل عجلت باز گشتند.
 چون خبر به لشکرگاه مغل رسید، سوار نامزد بغداد شد، بقیه اسلام که باز گشته بودند به تعجیل، از آن مسلمانان غازی کسی بدست نیامد، بعضی روایت می کنند، که هلاؤ چون از کار بغداد، و قتل مسلمانان فارغ شد، وزیر را فرمود: که دولت تو از که بود؟
 وزیر گفت: از دار الخلافه. هلاؤ گفت: چون حق نعمت منعمان خود محافظت نکردی، خدمت مرا هم نشائی! فرمان داد، تا او را بدوزخ [(۳)] رسانیدند، و الله اعلم،

حدیث عزیمت هلاؤ بطرف حلب و شام [(۴)]

چون هلاؤ مغل دل از کار و بار بغداد فارغ کرد، عزیمت طرف حلب و میافارقین و ایمد [(۵)] کرد، و این ولایت را دیار بکر گویند، و ایمد [(۶)] ولایت پسر شهاب الدین ملک العادل ملک العادل شام [(۷)] است، و او را ملک الکامل لقب است و مردی در غایت دینداری و تقوی (تمام) سبب رفتن در آن دیار آن بود که پسر ملک شهاب الدین غازی ملک میافارقین و ماردین و ایمد بود و این سه باره شهر و قلعه از آن دیار تعلق بدو داشت، و چون لشکر جرماغون [(۸)] و با جونوین [(۹)] که اران و آذربایجان [(۱۰)] و عراق را بگرفتند، بسر حدهای آن ولایت تاختند، ملوک آن حدود جمله شحنگان را طلب نمودند [و] این پسر ملک شهاب الدین غازی ملک الکامل عزیمت دریافت

- [(۱)] اصل: بقدر ۵ هزار
 [(۲)] مط و مب: و هر دو را
 [(۳)] مب: بقتل
 [(۴)] این عنوان از اصل و راورتی گرفته شد، در مب همان (حدیث حارثه دار الخلافه) تکرار شده
 [(۵)] اصل ایمل

[۶] مط و مب: این ولایت

[۷] مط و مب: شاه است

[۸] مط و مب: جرماعون

[۹] در نسخ خطی مط: باجو و ماجو هم آمده

[۱۰] مط و مب: آذربایجان

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۰۱

خدمت منکوخان کرد، و از وی تشریف خاص یافت و سبب آن بود، که در مجلس شراب خوردن پسر ملک شهاب الدین غازی را خمر فرمود، او امتناع نمود و نخورد، منکوخان سبب امتناع از او [به] پرسید جواب داد که در دین مسلمانی حرام است و من خلاف دین خود نکند، منکوخان را این سخن خوش آمد قبائی پوشیده بود هم در مجلس به وی داد و اعزاز کرد و ازین معلوم می‌شود که صلابت در دین مسلمانی به همه مواضع مفید می‌باشد نزدیک کافر و مسلمان.

القصة چون هلاکو نامزد مملکت ایران شد، منکوخان فرمان داد تا ملک الکامل با هلاؤ بطرف عجم باز آمد [۱] [چون] بدیار عراق رسیدند و هلاؤ را بزحمت دادن بغداد عزیمت مصمم شد، ملک الکامل پسر ملک شهاب الدین غازی را فرمود که از ولایت خود هفت هزار سوار و بیست هزار پیاده باید که بدر بغداد بیاری و مدد نمائی، پسر ملک شهاب الدین گفت: حد لشکر من این قدر نباشد (که) دو هزار یا سه هزار سوار و پنج شش هزار پیاده بیش (حاضر) نتوانم کرد، هلاؤ در طلب سوار بیشتر غلو نمود، ملک الکامل بر جواب اصرار کرد و با وزیر خود که مسلمان [۲] بود از معارف سمرقند در سر گفت: مرا چنان می‌نماید که کامل عصیان در سر دارد و با موافق نیست او را می‌باید کشت.

وزیر مسلمان سمرقندی را با ملک الکامل محبتی بود او را ازین قصه و اندیشه در سر خبر کرد ملک الکامل دیگر روز به نزدیک هلاؤ رفت و اجازت شکار خواست، اجازت یافت از آن موضع بیرون آمد [۳] با هشتاد سوار خاص خود از لشکر کفار به تعجیل بیرون رفت و بطریق ولایت خود براند چنانچه به هفت روز بولایت خود رسید و جمله شحنگان مغل را فرمان داد تا به پنج میخ بر دیوارها زدند یک میخ مهلک بر پیشانی و چهار میخ بر دست و پای، چون از غیبت او سه روز بگذشت هلاؤ را از حال رفتن او معلوم شد سوار و لشکر در عقب او فرستاد او را در نیافتند باز گشتند. چون ملک کامل [۴] پسر ملک شهاب الدین بسر ولایت خود رسید [به] نزدیک ظهیر الدین الناصر [۵] کسان فرستاد و مدد طلبید تا به لشکر خود ضم

[۱] در نسخه اصل: رود نوشته شده و بخط جدیدی آنرا به (آمد) تصحیح کرده‌اند مط و مب مانند متن

[۲] اصل: سلمان

[۳] مط و مب: رفت

[۴] مط و مب: الکامل

[۵] مط و مب طیر الملک الناصری یا صیر الملک الناصری

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۰۲

کند و بدار الخلافه آید، ملک ناصر [۱] موافقت مدد نمود، پسر ملک شهاب الدین غازی با حشم خود تمامت سوار و پیاده عزیمت بغداد کرد و در اثناء راه از واقعه بغداد و شهادت [یافتن] امیر المؤمنین خبر یافت به تعجیل تمام باز گشت و حصار و شهرها را مستحکم [۲] کرد و صحرائشینان ولایت خود را خبر داد تا جمله بمواضع حصین پناه جستند و خود به قلعه میافارقین در آمد و مستعد غزو و جهاد بنشست، و این قلعه [۳] میافارقین شهری است محصر و بر شمال او کوهیست بس با رفعت و بر بالای آن کوه

دیرست که آنرا مرقومه گویند موضع متبرک است و از بالای آن کوه آبی بزرگ بیرون می‌آید و در شهر تگابی است که آب در آن می‌رود، و جنوبی آن شهر باغهاست و شرقی او مقابر است و این شهر تل ربض و فصیل دارد چون هلاو دل از کار بغداد فارغ کرد، پسر خود را با جمیع لشکر مغل بولایت او فرستاد، جماعه کفار بدر قلعه میافارقین آمدند و حصار دادند، و جنگ آغاز نهادند و مدت سه ماه زیادت بر (در) آن قلعه جنگ سخت کردند و بسیار کشته و خسته شدند و بدوزخ رفتند، و الله اعلم

حدیث کرامت مسلمانان میافارقین [(۴)]

ثقات عرب و عجم چنین روایت کنند [(۵)] که در مدت سه ماه پسر هلاؤ بر در قلعه میافارقین جنگ کرد (هر سنگ و) منجنیق که از لشکر کفار بطرف حصار انداختند، باز گشت و بر سر کفار فرود آمد. تا از طرف موصل منجنیق نامدار بیاوردند و در روز اول از قلعه، آتش و نبط در سنگ تعبیه کرده انداختند، و آن منجنیق بسوخت، درین مدت اند ماه، که بر در قلعه جنگ بود، هر روز بقدرت آفریدگار تعالی و تقدس، بیک روایت هفت سوار، و بیک روایت شش سوار، و بروایت دیگر کمتر ازین، با جامهای سپید پوشیده، دستار بند از قلعه، بیرون می‌آمدند، و بر لشکر کفار میزدند، صد و دویست کافر را بدوزخ میفرستادند، و هیچ تیر و تیغ و نیزه کفار، آن سواران سپید پوش را مضرتی نمی‌رسانیدند، تا بقدر ده هزار مغل از ان جماعت بدوزخ فرستادند، هلاؤ بر پسر ایلچیان

[(۱)] مط و مب: الناصر

[(۲)] مط و مب: محکم

[(۳)] اصل: این واقعه،

[(۴)] اصل: میان فارقین؟

[(۵)] مط و مب: کرده‌اند

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۰۳

[(۱)] فرستاد، که من بغداد را به کمتر از یک هفته بگرفتم، و تو قلعه خوردی را درین مدت دراز نمی‌توانی گرفت، پسرش جواب فرستاد که بغداد را به غدر گرفتی، و اینجا مرا تیغ می‌باید زد، هر روز چندین مرد هلاک می‌شود، این موضع را بر بغداد قیاس نمی‌باید کرد، چون این پیغام به هلاؤ [(۲)] رسید، فرمان داد، که پسر را بگویند، که از نظر من ترا دور باید بود، و الا هر آئینه ترا بکشم سوگند خورد و گفت: که من این قلعه را بسه روز بگیرم، پس به تعجیل تمام (به) طرف میافارقین آمد و جنگ در پیوست، هر روز بر قرار ما تقدم چند مرد سپید پوش [و] دستار بند، بیرون می‌آمدند، و زیادت از دویست و سیصد کافر بدوزخ میفرستادند، بسه روز جنگهای سخت کرد، بعد از سه روز دیگر همانجا مقام کرد، و جنگهای سخت فرمود، چنانچه بقدر ده هزار کافر دیگر بدوزخ رفت، هلاؤ گفت این قلعه از ان تنگری است، اکنون شما را آزاد کردم اما یک التماس دارم، و آن آنست، که سواران سپید پوش را بمن نمائید تا در نظر آرم، که ایشان چه گونه مردان‌اند؟

چون این پیغام باهل قلعه رسید، سوگند غلاظ ذکر کردند: که چنانچه شما ایشان را نمی‌دانید، ما نیز ایشان را نمی‌شناسیم و ما را معلوم نیست که ایشان کیانند؟ هلاؤ گفت: اکنون از بهر تنگری یک هزار اسپ و یک هزار ستور [(۳)] و یک هزار گوسپند، شما را صدقه میدهم معتمدان بیرون فرستید تا در تصرف خود آرند، اهل قلعه گفتند، ما را بصدقه تو احتیاجی نیست و ما هیچ کس بیرون نخواهیم فرستاد، اگر ترا می‌باید اینجا فرست، و لا جمله بدوزخ فرست، چنان (چه) تقریر کردند، که آنقدر مواشی و اسپ و ستور آنجا بگذاشت و برخاست، و بطرف موضعی رفت که آن مرغزار را صحرای موش گویند، بآب سیاه و گل تیره.

بعضی چنان تقریر کردند: که او را با لشکر شام مصاف شد، منهزم گشت و با همه لشکر نیست گشت و بدوزخ رفت، و بعضی روایت می‌کنند که ملک ناصر حلب، از جمله لشکر شام و حلب و فرنگ استمداد نمود، و با او لشکر گران جمع شد، تا بدین تاریخ هلاو ملعون بدیشان مشغول است،

[(۱)] اصل: ایلخان؟

[(۲)] مط و مب: بر هلاو

[(۳)] در متن اصل این کلمه بصورتی است که خوانده نمی‌شود بالای آن گاو نوشته‌اند

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۰۴

و یک کرت شکسته شده است تا عاقبت کار [او] بکجا رسد، انشاء الله تعالی که فتح و نصرت مسلمانان را باشد، و یکی از بندگان اطراف چنین روایت کردند، که هلاؤ (به) دوزخ رفت و در شهر ری بجای او پسر هلاؤ [(۱)] نصب شده است، و الله اعلم.

حدیث دیگر کرامت مسلمانان میافارقین

ثقات چنین روایت کردند، که پسر ملک بدر الدین لؤلؤ موصلی در میان لشکر پسر هلاؤ بود، و آن جنگها و قهر مغل، و نصرت غازیان میافارقین مشاهده می‌کرد، و در تعجب آن حال می‌ماند، و از مدد آسمانی شگفتش می‌آمد، تا شبی جمال (مبارک) خواجه عالم صلی الله علیه و سلم را بخواب دید، که بر باره قلعه میافارقین ایستادستی [(۲)] و دامن مبارک خود گرد آن قلعه در کشیده و می‌گوید هذه القلعة فی امان الله تعالی و امانی معنی چنان باشد که این قلعه در پناه خدای تعالی است و در پناه [(۳)] نبوت من که محمدم.

پسر ملک بدر الدین لؤلؤ، از هیبت این خواب بیدار شد، همه روز درین فکر بود، که آن خواب عجب خوابی است، حال تعبیر این چه باشد؟

شب دوم و شب سیوم عین این خواب دید، (بغایت) رعب و سهم و هیبت بر ظاهر و باطنش غالب شد، روز سیوم با خواص خود باسم شکار برنشست [(۴)] و از لشکرگاه کفار جدا شد، و بطرف بلاد خود رفت، چون پدرش را معلوم شد (فرمان فرستاد) [این] که مرا و بلاد (مرا) در هلاک [و تلف] انداختی (این) حرکت و مخالفت چرا کردی؟ به هیچ وجه ترا در پیش خود نگذارم. پسر بدر الدین لؤلؤ به نزدیک پدر پیغام فرستاد، که من با محمد الرسول الله صلی الله علیه و سلم، جنگ نتوانم کرد، و حال چنین بود، و تمام خواب باز نمود، و بطرف دیگر برفت، و تا بدین تاریخ حال او، و پدرش [را چیزی] معلوم نشد، و الله اعلم [(۵)]

[(۱)] مط و مب: در شهر ری پسر هلاؤ بجای او نصب شده است. وفات هولاکو در مراغه در زمستان شب یکشنبه ۱۹ ربیع الآخر

۶۶۳ ه بود، و در این وقت که مؤلف این طبقه را در ۶۵۸ ه در دهلی مینوشت، هولاکو زنده بود (دیده شود مجمل فصیحی ۲/ ۳۳۲

و جامع التواریخ ۲/ ۷۳۶)

[(۲)] مط و مب: ایستاده دست و دامن

[(۳)] مط و مب: حفظ

[(۴)] مط و مب: بنشست

[(۵)] در نسخه مب بعد ازین (فصل در تقریر الخ ...) کاملاً حذف شده و از آخر همین فصل سطور (چون ذکر، انقراض الخ ...) را

گرفته و به بیان (التاسع بر کاخان الخ ...) پرداخته‌اند، بنابراین همین فصل تنها یا مط مقایلت یافت، و همین فصل در ترجمه راورتنی

هم نیست

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۰۵

فصل در تقریر بر افتادن مغل لعنهم الله

چنین می‌گوید: داعی دولت قاهره منهای سراج، طیب الله عیسه [(۱)] که این قدر بحکم قصیده یحیی بن اعقب که شاگرد امیر المؤمنین علی بن ابی طالب رض و کرم الله وجهه بوده است، و استاد حسن و حسین رضی الله عنهما بود [ه] و در خروج ترک و ظهور رفته چنگیزخان، و ظهور ترک چین قصیده‌یی گفته (اند، از اول حال ایشان تا وقت فنای آن جماعت جمله بیان کرده‌اند) از اول قصیده [که] دلیل بر افتادن ایشان است، تمام آورده شد، تا بنظر بزرگان گذر یابد، و ترجمه ابیات در زیر هر بیت به فارسی [(۲)] بیان کرده آمد تا بفهم همگان برسد الله تعالی پادشاه مسلمانان و سلطان السلاطین ناصر الدین و الدین را بر سریر ملک داری باقی دارد، آمین یا رب العالمین.

[قصیده] لامام یحیی اعقب رضی الله عنه [(۳)]

احذر بنی من القرآن العاشر و انفر با هلك قبل نفر النافر به پرهیز ای پسر [ک من] از قرآن دهم و بگریز (و بیرون شو) با اتباع خود پیش از گریختن دیگران [(۴)]

و اسکن بلاد ابا لحجاز [(۵)] و کن بها و اصبر علی مضمض [(۶)] الزمان الجایر [(۷)] و آرام گیر بشهری از زمین عرب، و آنجا باش، و شکیبائی کن، برسیدن سختی زمانه جور کننده

و لا ترکن الی العراق لانها سیشیعیها [(۸)] حد الحسام الباتر [(۹)] میل مکن [به] سوی عراق که زود باشد که فرا رسد آن را [(۱۰)] تیزی برنده.

[(۱)] اصل: طیب الله علیه

[(۲)] اصل: فارسی بیان؟

[(۳)] این قصیده در عیون الأنباء تالیف ۶۴۳ ه (ج ۲ ص ۱۶-۱۸) منسوب به بو علی سینا طبع شده و ابن ابی أصیبعه در انتساب آن به بو علی تردید دارد. برای شرح رجوع شود بتاریخ ادبیات ایران از دکتر صفا (۱/۳۱۴) و تعلیقات آخر این کتاب نمیر (۸۰)

[(۴)] اصل: با اتباع خویش، از آنکه بگریزند دیگران برهم

[(۵)] اصل: یلحجاز

[(۶)] اصل مضمض مط: مضی، در نسخ خطی مط: مضمض، ولی مضمض بمعنی سختی و الم و تنگی است (المنجد)

[(۷)] اصل: جایر

[(۸)] اصل: سیعیها

[(۹)] الباتر: القاطع

[(۱۰)] اصل: که آنرا زود باشد، که فرا رسد، تیزی تیغ برنده.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۰۶ من فتنه افطس الانوف کانهم [(۱)] سیل طماء [(۲)] او کالجراذ الناشر از گروهی پست بینی [(۳)] که لشکر ایشان سیلی است بر شکل ملخانند پراکنده [(۴)]

حرف العیون [(۵)] ترونهم فی ذلّه کم قد اذلوا من ملیک قاهر [(۶)] تنگ چشمانی [(۷)] که ایشان را در خواری بینی، اما چند گه خوارکننده پادشاهان قاهر را [در دنیا] [(۸)]

ما قصدهم الا الدماء كأنها [(۹)] ثار لهم من کل ناه آمر [(۱۰)] نباشد پیش نهاد ایشان مگر خونهای خلق، گوئی از آدمیان [(۱۱)] کینه می کشند، از جمله مهتر و کهتر سیریک خوارزما یعود منابталلعشب لیس لاهلها من قابر زود باشد [که] بنماید ترا خوارزم که گردد مرغزار پر گیاه و نباشد کسی که خوارزمیان را در گور کند [(۱۲)] و کذا خراسان (و) بلخ بعدها و هرات تؤخذ بعد اخذ نشاور و همچنین خراسان و بلخ پس از ان خراب شود، و هری گرفته شود، پس از گرفتن [ولایت] نشاور

[(۱)] اصل: من فتنه فطش مط: من فتنه القطش، ولی افطس آنست که بینیش پچق و پست باشد،

[(۲)] مط: طما اصل: طماء از ماده طمو و طی که بمعنی ارتفاع و پری آب نهر است (المنجد)

[(۳)] اصل: لست؟

[(۴)] مط: لشکر ایشان است سیلی و ملخاند پراکنده شد.

[(۵)] مط: صرف، حرف، میل و کجی است.

[(۶)] اصل: گم قدر اذالوهن؟

[(۷)] اصل: تنگ چشان که

[(۸)] مط: اما چندگاه خوار کنند پادشاهان قاهر را

[(۹)] اصل:

الی الدنيا

[(۱۰)] اصل:

ثار لهم من کل تاء امر؟

ولی ثار طلب خون مقتول و قصاص است (المنجد)

[(۱۱)] مط: خلق که از آدمیان کینه می کشند از جمله کهتر و مهتر

[(۱۲)] اصل: و نباشد خوارزمیان را کسی در گور کند

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۰۷ بلد الدیلمیین [(۱)] جبالها و قلاعها تضحی خرابا مالها من عامر [و] بلاد دیلم [(۲)] بمعنی مازندران

(و) گیلان و کوهها و حصاره‌اء الموت [ملاحظه] خراب شود [و نباشد کسی که عمارت کند آنرا از ملاحظه و جز ایشان]

و الری فیها یقتلون عصابة من آل احمد هم بسیف الکافر در ری کشته شوند [(۳)] گروهی بسیار از فرزندان مصطفی صلی الله علیه

و سلم به تیغ کافران [خذلهم الله]

و یفر من سفک الدماء ملیکهم فر الحمام من العقاب الکاسر و بگریزد از بیم ریختن خونهای پادشاه ایشان (از کافر) چنانکه بگریزد از

عقاب کبوتر [(۴)] و آن محمد خوارزم شاه بود.

و یموت من حنق [(۵)] علی ما ناله فی لجه من لبح بحر زاخر و بمیرد آن پادشاه از خشم، و رنجی بدو رسد، در ژرفی دریاء بزرگ و

آن دریای مازندران بود که محمد خوارزم شاه گریخت [(۶)]

و خللاط [(۷)] ترجع بعد بهجة منظر قفر [(۸)] النبات باختلاف الحافر [(۹)] و خللاط باز گردد، پس از تازگی عمارتها، بیابان بی

گیاه از سبب اسپان [(۱۰)]

(۱) اصل: و الدیلیمین

(۲) مط: دیلمین

(۳) مط: مط: شود.

(۴) مط: چنانکه کبوتر گریزد از عقاب

(۵) اصل: خنق، ولی حنق مط صحیح است بمعنی قهر و غضب

(۶) مط: از خشم زخم آنچه در ژرفی دریای بزرگ و آن در مازندران

(۷) مط و اصل: اخلاط، ولی خلاط بکسر اول شهر معموری بود، در ارمنیه وسطی (مراصد) که در ابن اثیر (ج ۱۲) در وقایع

دفاع جلال الدین خوارزم شاه و یورش تتر نام آن برده می‌شود

(۸) [القفر، الخلاء من الارض لا ماء فيه و لا ناس و لا كلاء (المنجد)

(۹) حافر: سم دواب

(۱۰) اصل: و باز گردد احداد پس از تاریکی عمارتها بیابان پر گیاه از سم اسپان کافران لعنهم الله؟ ولی صحیح این عبارت باید

چنین باشد: و باز گردد خلاط پس از تازگی عمارتها بیابان بی گیاه از سم اسپان. اما سبب در مط سبب طبع شده که غلط است و

سبب (سم) به معنی حافر است.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۰۸ و دیار بکر سوف یقتل بعضهم بالسيف بين اصاغر و اکابر و زود باشد، که دیار بکر چنانچه حلب (و

شام) و ایمد و ماردین، و میافارقین [است] کشته شوند [۱)] [بعضی ازیشان به تیغ کافران]

و الروم تفرع منهم و تخاف هم و لربما سلموا لذل الكافر [۲)] اهل بلاد روم بترسند ازیشان، و درهم باشند، و شاید که به سلامت

مانند از خواری کافران [لعنهم الله]

و الویل اذ وطنوا [۳)] دیار ربیعۀ ما بین دجلتها [۴)] و بین الخازر زشتا و هلاکا، چون بسر بردند، دیار ربیعۀ [۵)] را میان دجله و

میان خازر [۶)] کافران (خذلهم الله)

و یطیقون [۷)] بلاد اردویل کلها [۸)] من شهر زور الی بلاد السامر [۹)] [و] (فرا) بگیرند شهر [های] اردویل [را] تمام از آنجا

[که] شهر زور است، تا دیگر شهرهای سامر [۱۰)]

هذا و تغلق [۱۱)] اربل من دونهم [۱۲)] یوما و تؤخذ عند قلۀ ناصر بر بندند [۱۳)] شهرهای اربل [۱۴)] یک روز و [دیگر روز]

گرفته شود، از اندکی یاری کنندگان.

(۱) مط: مط: شود

(۲) اصل:

و لویماء سلوا لذل الكافر

؟

(۳) مط: رطنو- اصل:

آن وطیو، بتقریب معنی وطنوا نوشته شد.

(۴) اصل: و خلتها

(۵) مط:

ربیع

[۶] اصل: ربیعه را میان آب آن خارند کافران

[۷] مط: یطبقون

[۸] مط: طبقات ناصری ج ۲۰۸۲ [قصیده] لامام یحیی اعقب رضی الله عنه [۳] ص: ۲۰۵

بلاد لدیک کله‌ها؟ ولی اردویل شاید اردبیل باشد، که از شهر مدن آذربایجان بود، یا اینکه اردوال باشد، که بین واسط و جبال بلاد خوزستان شهر کی بود (مراصد)

[۹] مط: بلاد لامر ولی سامرا زقرای غوطه دمشق است (مراصد)

[۱۰] مط: روز است تا شهر شام.

[۱۱] اصل: تعلق، ولی غلق ضد گشادگی باب است

[۱۲] مط: اریک من دونهم؟ ولی اربل نام شهر صید است در سواحل شام، و اریک به بای موحد در ناحیت اهواز بود (مراصد)
درین مورد یکی ازین دو صورت صحیح خواهد بود، و اریک بیای مثناً نسخه مط صحت نخواهد داشت.

[۱۳] اصل: به بندند

[۱۴] مط: بر بندند، دروازه‌های شهر اردویل

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۰۹ و یطوون [۱] توتوه [۲] و ینهب مالهاو یزورها من معشر و مشاجر و بسپرنند [۳] زمین توتوه [۴]

[۴] راه و غارت شود جان این [۵] قوم، چنانچه زیارت کنند [ایشان را دوست و دشمن]

و لربما [۶] ظهرت عساكر موصل ترجوا الامان من الخون الکافر [۷] و باشد که یاری کند ایشان را لشکرهای موصل، بامید امان از خیانت کافران [۸]

و الویل ان حلوا بشاطی دجله و مضوا الی بلد بغیر تناکر زشتا و هلاکا! که بکنار دجله آیند کافران، و بگذرند بشهری یعنی بغداد و کرخ [آشکارا نه پنهان]

و تری الی الثرثار [۹] نهبا واقعاو دما یسیل [۱۰] و هتک ستر الساتر و بینی تو بریختن خون بکینه‌جوئی و غارتی افتاده باشد، و خون روان شده، و دریدن پرده‌های پوشیدگان [۱۱]

و كذلك الخابور ینهب بعضهم بعضا [۱۲] و لیس لاهله من جابر و همچنین ولایت خابور غارت کنند و یک دیگر را بکشند، و نباشد (مر) ایشان را کسی که شکسته [ایشان را به] بندد

[۱] مط و اصل: یطون

[۲] کذا در مط، اصل: تولوه و در ترجمه توبوه شاید توبه باشد که در شرقی موصل واقع بود (مراصد)

[۳] مط: و ببرند

[۴] مط: توتو

[۵] مط: آن

[۶] اصل:

ولدیحا

[۷] اصل: من الحروف الکافر: مط من الخوون الکافر

[۸] ترجمه این بیت در اصل نیست، فقط از مط گرفته شد

[۹] مط و اصل: الی الثرثار، ثرثار بفتح بمعنی بیهوده گوی و نام نهریست یا وادی بزرگ میان سنجار و تکریت (منتهی الارب ۱ ر

۱۵۸) اگر چه معنی فارسی مط به مفهوم اول نزدیکی دارد، ولی ثنار بمعنی دوم تام جائی خواهد بود،

[۱۰] اصل: یمیل،

[۱۱] مط: و بینی تو بر ایشان گفتن بیهوده عادت باشد، و خون روان شوند و دریدن پردهای مسلمانان،

[۱۲] اصل: بعض

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۱۰ و یکون وقت خریف زهر نباتها [۱] تلقی النفوس من البلاء المتواتر و باشد هنگام تیر ماه، و تازگی

گیاه‌ها، که خلق مبتلا شوند، بیلا (ها) ی پیایی کفار [دمرهم الله]

و لربما ظهرت علیهم فئه [۲] من آل صعصعه کرام عساکر و [اندکی] باشد [که] پیدا شود بدفع ایشان گروهی و جوانان و فرزندان

صعصعه، یعنی گردان شام [۳]

هذا (و) یسقون الفرات خیولهم من باب طاوی فوق ظهر الطامر [۴] این گاهی [۵] باشد، که آب دهند اسپان را [از قرات]

بموضعی که آنرا باب طاوی گویند، بر پشت اسپان [لاغر]

او یلفهم [۶] حلب بجیش لو سری البحر اظلم [۷] کالعجاج الثائر [۸] [و] پیچد [۹] از حلب ایشان را لشکری [که] اگر

بروند [ایشان] بر [روی] دریا سیاه کنند [دریا را] از سم اسپان

و اذا مضی نصف القران رایتهم فی ارض خلق [۱۰] فی عداد عساکر چون نصف قران بگذرد بینی در بلاد [زمین] شام و دمشق در

شمار لشکر [ها]

یفنیهم الملك المظفر مثل مافیت [۱۱] ثمود فی الزمان الغابر نیست کند ایشان را ملک مظفر مانند آنکه نیست شدند قوم صالح

پیغامبر [۱۲] در (ان) روزگار گذشته

[۱] اصل: شهر نباتها

[۲] در اصل: فتیته هم خوانده می شود

[۳] مط:

و باشد پیدا شوند از ایشان گروهی از فرزندان صعصعه یعنی گردان شام

[۴] در نسخه اصل مصراع دوم این بیت را با اول بیت سابق آورده‌اند و این مصراع چنین است: من باب طاقمی فوق ظهر الظاهر،

ولی چون در ترجمه باب طاوی و اسپان آمده صورت مط اصح خواهد بود، چه طاهر در لغت اسپ طویل القوائم جواد است

(المنجد)

[۵] مط: گروهی -

[۶] اصل: یلقهم

[۷] مط: کظلم

[۸] ثایر: گرد و غبار متحرک

[۹] مط: پیچند

[۱۰] اصل: خلق

[۱۱] اصل: قلبت

[۱۲] اصل: پیغمبر

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۱۱

علماء منقول و اماناء معقول و اقابیل گفته‌اند، در معنی قران عاشر که در اول قصیده امام یحیی اعقب رضی الله عنه ذکر کرده است که:

احذر بنی من القرآن العاشر، از ان قران حذر فرموده است و نصف قران که در آخر قصیده ذکر آن کرده است و آنرا [(۱)] علامت آخر شدن دولت کفار مغل نهاده، بعضی گفته‌اند که این قران عاشر، آن قرانی بود، که علویین زحل و مشتری را از مثلثه [(۲)] ارضی، بعد از ده قران نقل افتاد [ه] به مثلثه [(۳)] هوائی، و معهود قرانات آنست، که در [هر] مثلثه دوازده قران باشد، در دو بیست و چهل سال هر قرانی بیست سال و علویین در شهور سنه ثلاث و عشرین نقل کردند از مثلثه ارضی به مثلثه (۱۰) هوائی. اگر قرار معهود بودی، بایستی که قران در جدی [(۴)] بودی، و اول قران دهم در سنه اثنی و ستمائۀ بود، همان سال خروج چنگیز خان بود در زمین طمغاج (و) چین و فتنه او در آخر سنه ست عشر [(۵)] و ستمائۀ بر زمین عجم و خراسان رسید. و الله اعلم.

بعضی از علماء چنین روایت کردند: که مراد ازین قران قرن است، و تمامت قرنی را هفتاد سال میگیرند [(۶)] بحکم حدیث مصطفی صلی الله علیه و سلم که اعمار امتی ما بین الستین الی سبعین [(۷)] و کلمه الی نهایت و غایت راست پس تمام قرن هفتاد سال باشد، و این قول موافق اهل نجوم است، که تمامی [(۸)] ترتیب کواکب سبعة هر مولودی را (به) هفتاد سال منتهی گردد، باز دور ترتیب بقمر باز گردد، و این طبقات بیان آنرا احتمال نکند، پس بنا برین قول، اتمام دولت آن طایفه می باید در سنه تسع و خمسین و ستمائۀ [یا در سنه ستین و] یا در احدی و ستین باشد چنانچه از کفار اثر نماند، و آنچه امام ربانی [رضی الله عنه] گفته است، از اسرار نبوت است [(۹)] و از معانی حروف قرآن مجید و یقین که این چنین اسرار خود القا نتوان کرد، پس یقین شد، که چون که شاگرد امیر المؤمنین علی رضی الله عنه (بود، از حضرت شنیده باشد) و امیر المؤمنین رضی الله عنه از پیغام بر (صلی الله علیه و آله و سلم، آن اسرار) شنیده باشد، و باتفاق علماء تفاسیر امیر المؤمنین (و امام المتقین)

[(۱)] اصل: و این را

[(۲)] اصل: مثله

[(۳)] اصل: مثلث

[(۴)] اصل: حدی

[(۵)] اصل:

ست و عشرین

[(۶)] مط: می گویند

[(۷)] این حدیث حسن را ترمذی از ابو هریره و ابی یعلی از انس چنین روایت کرده‌اند: اعمار امتی ما بین الستین الی السبعین و اقلهم من یجوز ذلك (جامع الصغیرار ۴۸)

[(۸)] مط: تمام

[(۹)] مط: نبوی است

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۱۲

علی رضی الله عنه مخصوص بوده است از حدیث مصطفی صلی الله علیه و سلم بدانستن این [(۱)] اسرار از جمله صحابه. و اگر افترا بودی هرگز راست نیامدی و بصدق نه پیوستی.

چون [جمله] حال بر وجه صدق ظاهر شد، چنانچه (در) بیان فرار و فوت پادشاه ایران گفته است، که بر کنار دریائی باشد، همه عقلای عجم و ایران را معلوم است، که فرار محمد خوارزم شاهی از پیش مغل همچنان بود، که فرار کبوتر، از پیش عقاب، و موت

او رحمه الله علیه بر کنار (ه) دریای مازندران بود، و چون معلوم شد، که وصف آن جماعت و وقت خروج ایشان، و فرار پادشاه مسلمانان و خراب شدن شهرهای اسلام بصدق گفته است، باید که آخر قصیده که مقصود است بر انتهای دولت کفار مغل [و نیست شدن ایشان بر دست پادشاهان اسلام بر زمین شام] هم صدق باشد، و چون در آخر قصیده که تعیین [(۲)] کرده است هلاکت ایشان در کدام زمین باشد، و آن زمین را [چگونه] خلق گفته است [(۳)] و خلق زمین دمشق و [خلق] شام و سرحدات آنست و این [(۴)] جماعت (در) این زمان بدان زمین رسیده‌اند، و قتال ایشان با لشکر حلب و شام است، و هیچ شبهت نماند، که هلاکت ایشان هم بخوردن آب فرات و هم بشرط قتال با لشکر حلب و هم به نصف قرآن بود، که در سنه تسع و عشر باشد، تا سنه احدی، یا کم و بیش آمده است [(۵)] که حق تعالی دو رفته آن جماعت (را) منقضی گرداند، و آتش فساد ایشان (را) به آب انتهای منطقی کند [(۶)] و باد بیداد آن طایفه که در فضاء دور امت احمد [(۷)] صد هزار گرد در انگیخته [(۸)] است، بقدرت بی شبهت بنشاند، انشاء الله تعالی [(۹)] چون ذکر انقراض دولت کفار مغل ثبت افتاد، خواستم که ختم این کتاب طبقات ناصری بر فتنه و بلای کفار نباشد، و از آن جماعت و خانان ایشان

[(۱)] مط: آن

[(۲)] مط: یقین

[(۳)] مط: گفته‌اند

[(۴)] مط: آن،

[(۵)] مط: قرآن بود که آن سنه تسع باشد یا سنه احدی، یا کم و بیش بیک دو سال آمده است

[(۶)] مط: گرداند،

[(۷)] مط: دور محمد

[(۸)] مط: برانگیخته

[(۹)] ازینجا بریدگی نسخه مب پس آغاز می‌شود،

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۱۳

یک تن بدولت ایمان، و سعادت اسلام رسیده است، ذکر اسلام [او] در قلم آمد و بران ختم افتاده [(۱)]

العاشر [(۲)] برکاخان بن توشی بن چنگیز خان (مغل علیه الرحمه)

اشاره

ثقات چنین روایت کردند، که ولادت برکا [(۳)] بن توشی بن چنگیزخان در زمین چین و خفجاق [(۴)] بود، به وقتی که پدرش توشی (خان) خوارزم بگرفت، و لشکرها بزمین سقسین [(۵)] و بلغار و سقلاب [(۶)] برد [(۷)] [و] چون [این] برکا (خان) از مادر بزاد، پدرش گفت: من این پسر خود را مسلمان کردم، و او را دایه مسلمان حاصل کنند، تا ناف او بر مسلمانی برند، و شیر مسلمان خورد، که این پسر من مسلمان خواهد بود، بحکم این اشارت ناف او دایه مسلمان برید، او شیر [در کنار دایگان] مسلمان خورد، و چون بحد تادیب و تهذیب رسید، از ائمه مسلمان قومی را جمع کردند و یکی (را) از ایشان اختیار نمودند، تا او را تعلیم قرآن داد، و بعضی از [ان] ثقات چنین گفتند: که تعلیم قرآن او در [شهر] خجند بود پیش یکی از علماء متقی آن شهر [بود] چون بحد تطهیر رسید، تطهیر او بجای آوردند، و چون بحد بلوغ رسید، آنچه در لشکر گاه توشی مسلمان بوده است همه در خیل او فرمود، و چون

پدرش توشی (خان) بزهر دادن چنگیزخان از دنیا نقل کرد و برادرش باتو خان بجای پدرش نشست، برکا [(۸)] خان را همچنان بزرگ داشت میکرد، و او را فرمان و اتباع و اقطاع مقرر [(۹)] میداشت، و در سنه احدی و ثلاثین و ستمائنه، جماعت رسولان برکاخان [(۸)] از زمین خفچاق [(۱۰)] بخدمت حضرت

[(۱)] مط و مب: در قلم آورده شود و بران ختم افتد انشاء الله تعالی

[(۲)] اصل: التاسع

[(۳)] مط و مب: بلکاخان، در جامع التواریخ: برکه

[(۴)] مط و مب: قیچاق

[(۵)] مط و مب:

سفین، راورتی و اصل: مانند متن - تاریخ رشیدی گوید: که سقسین بصورت سفین هم نوشته می شود، و خطه ایست در ترکستان.

[(۶)] مط و مب: صقلاب

[(۷)] مط و مب: بود

[(۸)] مط و مب: بلکا

[(۹)] در اصل خوانده نمی شود

[(۱۰)] مط و مب: قیچاق

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۱۴

سلطان سعید شمس الدین آمدند، و تحفها [(۱)] آوردند، چون آن پادشاه ابواب معرفت و محبت، بهیچ وجه با خانان مغل مفتوح نمی داشت و رسولان ایشان را نمی کشت بطریقی دفع کرد [(۲)] [و] آن رسول برکارا بمحروسه کالیور [(۳)] فرستاد، و آن جماعت مسلمانان بودند هر جمعه در مسجد جامع کالیور حاضر شدند، و در عقب نواب کاتب (این) طبقات منهاج سراج نماز گزاردندی، تا در عهد سلطان رضیه علیها الرحمه، چون کاتب بعد از شش سال از محروسه کالیور بحضرت جلال دهلی آمد، بعنایت آن پادشاه مخصوص گشت [و] آن رسل بر کاخان را هم فرمان شد، تا از محروسه [(۴)] کالیور بطرف قنوج بردند، و شهر بند کردند، و همانجا برحمت حق پیوستند.

چون برکا خان به بزرگی رسید، از زمین خفچاق بوجه زیارت اکابر و علماء اسلام که باقی مانده بودند و گذشته، بشهر بخارا آمد، و زیارتها بکرد، و بازگشت، و معتمدان (را) بدار الخلافه فرستاد و چنان تقریر کردند، جماعه ثقات، که دو کرت یا زیاده تشریف دار الخلافه پوشید، هم در حیات برادر خود باتوخان، و جمله لشکر او بقدر سی [(۵)] هزار [سوار] مسلمان بود، و در لشکر او جماعت صلوات قایم بود.

[و] ثقات چنین گفتند: که تمام لشکر او را دأب آنست، که هر سواری را مصلی برابر خود باشد [(۶)] تا چون وقت نماز آید، باداء آن مشغول شوند، و در تمام لشکر او هیچ کس خمر نخورد [ی] و مدام علماء بزرگ از مفسران و محدثان و فقهاء و مناظران در صحبت او باشند، و او را کتب دین بسیار است [(۷)] و اکثر مجالست و محادثت با علماء باشد، (و پیوسته در بارگاه او بحث علم شریعت می باشد) و در مسلمانی بغایت صلب و باحمیت است [(۸)]

[(۱)]: بلقها-

[(۲)] مط و مب: بطریق احسن دفع میکرد- آن رسل بلکارا

[۳] مط و مب: کالیور راورتی: گوالیور

[۴] اصل: تا او را از محروسه

[۵] اصل:

بفارسی هزار؟

[۶] اصل: داشتند

[۷] اصل: دین مشتری باوست

[۸] مط و مب:

یا جمعیت است،

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۱۵

حدیث صلابت دین مسلمانی بر کاخان [۱]

اشاره

در شهور سنه سبع و خمسين و ستمائه، سیدی شریفی عزیزی از شهر سمرقند بتجارت بحضرت جلال دهلی آمد، و از درگاه پادشاه اسلام (و سلطان هفت اقلیم خلد الله ملکه و سلطانه) تربیت و نواخت یافت، و باعزاز و انعام خسروانه سلطان مخصوص گشت و اکابران حضرت جلال که هر یک بر سپهر مملکت اسلام کوکبی رخشنده‌اند، و چرخ دین را ستاره نورپاشنده، هر یک در باب آن سید بزرگوار اصناف خدمت واجب داشتند [۲] و آن سید بزرگ سید اشرف الدین پسر سید جلال الدین صوفی بود، که در شهر سمرقند، خانقاه نور الدین اعمی علیه الرحمه بدو تعلق دارد [۳] عصمه الله، ازین سید بزرگوار، دو حدیث سماع افتاد، در صلابت دین و مسلمانی بر کا [۴] خان سلمه الله (عز و جل) و زاد فیه خیرا

حدیث اول

چنین گفت آن سید بزرگوار [۵] که یکی از ترسایان سمرقند بدولت اسلام رسید و او را مسلمانان سمرقند که در دین اسلام صلابتی [۶] دارند اعزاز کردند، و نعمت بسیار دادند، ناگاه یکی از گردن کشان مغل و کفار چین (که) دولت و مکتب داشت، و میل آن ملعون بدین ترسائی بود بسمرقند رسید، ترسایان سمرقند نزدیک آن (مغل) رفتند و مظلّمه کردند که مسلمانان فرزندان ما را از دین ترسائی و متابعت [حضرت] عیسی علیه السلام بدین اسلام می‌برند، و متابعت دین مصطفی صلی الله علیه و سلم می‌فرمایند، و اگر این باب مفتوح گردد، جمله اتباع ما از دین ترسائی برگردند، تدبیر کار ما بقهر و قوت بجا آر! آن مغل فرمان داد، تا آن جوان را که مسلمان شده بود، حاضر کردند، و با او از طریق لطف و مدارا، و مال و نعمت درآمدند، که از دین اسلام برگردد [۷] چندانکه

[۱] مط و مب: بلکاخان

[۲] این کلمه در اصل خوب خوانده نمی‌شود.

[۳] مط و مب: بخدمت او تعلق دارد، در اصل، عوض اعمی اعجمی است ولی راورتی هم اعمی یعنی کور نوشته-

[۴] مط و مب: بلکا

[۵] مط و مب: چنین آوردند که آن سید بزرگوار گفت

[۶] اصل: صلاحیث دارند

[۷] اصل: برگرد

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۱۶

با آن [۱] صدیق نو مسلمان بگفتند [۲] از دین اسلام بر نگشت، و (آن) لباس با طراوت دین محمدی (را) از دل و جان جدا نکرد.

آن مغل سیاست بیدریغ گرفتن گرفت، سهم و سیاست که در تصرف قهر و استیلاى او آمد، آن جوان را وعید کرد [۳] و بهیچ وجه از غایت حمیت دین اسلام ترک نگرفت، و شربت ایمان با ضربت طغیان [۴] کافران از دست نینداخت [۵] چون جوان بر دین حق ثبات نمود، و بوعده و وعید آن جماعت گمراه التفات نکرد، آن ملعون فرمان داد، تا آن جوان را سیاست کردند، و با دولت ایمان از دنیا نقل کرد رحمه الله.

جماعت مسلمانان سمرقند را بدین [وهن] انکساری حاصل شد، اشرف الدین چنین روایت کرد، که محضری پرداخته شد، و به شهادت ثقات و اکابر (اسلام که) ساکنان سمرقند (بودند) موکد کرده آمد، و بدان [۶] محضر بلشکرگاه بر کاخان رفتیم [۷] و حال جرات و عداوت [۸] ترسایان سمرقند عرضه داشتیم [۹] و محضر بموقف عرض رسانیدیم، حمیت دین محمدی در مزاج آن پادشاه (با) نیکو اعتقاد ظاهر شد و غضب [۱۰] حق بر طبیعت او استیلا یافت.

بعد از این سید را اعزاز فرمود، و جماعت ترکان و مغلان [۱۱] بزرگ مسلما (نا) ن [را] نامزد کرد، فرمان داد، تا جماعت ترسایانی [۱۲] را که آن جنایت [۱۳] و تعدی کرده بود [ند] بقتل رسانند، و بدوزخ فرستند، چون آن مثال حاصل شد، باعزاز تمام بسمرقند آمده شد، و بی آنچه جماعت ترسایان خبر شدی، از حال فرصت نگاه داشته آمد [۱۴] تا آن طایفه بدبخت در کلیسا جمع شدند، به مغافصه ایشان را به یک جا فرود گرفتند، و همه را بدوزخ فرستاد، و از خشت آن کلیسا را خشت

[۱] مط و مب: چندانچه بآن

[۲] مط: نگفتند

[۳] مط و مب: آن مغل فرمان داد و ورق مزاج بگردانید و سخن سیاست تیز گفتن گرفت، بهر سیاست که در تصرف قهر و استیلاى او آمد، جوان را کرد به هیچ وجه

[۴] اصل: طعنان

[۵] اصل: بینداخت

[۶] مط و مب: و با آن،

[۷] اصل: رفتم

[۸] مط و مب: حال خبرت و عدۀ

[۹] اصل: داشتم

[۱۰] مط و مب: و عظمت

[۱۱] مط و مب: و مفسدان

[۱۲] اصل: ترکانی را

[۱۳] مط و مب: آن بی سعادت تعدی، در اصل بصورت خوب خوانده نمی‌شود

[۱۴] مط و مب: حاصل شد، نگاه داشته آمد تا آن طایفه ...

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۱۷

باز کردند، و این انتقام به برکت صلابت آن پادشاه بود، در دین محمدی و ملت احمدی [۱]

حدیث دوم

همین سید شمس الدین روایت کرد، چون با تو (خان) در گذشت از وی پسری ماند، سرتاق [۲] نام، در غایت [ظلم و تعدی] و تعصب [۳] با مسلمانان، سرتاق از ولایت خفچاق [۴] و سقسین [۵] عزیمت خدمت منکوخان کرد، تا باجاست [۶] منکوخان بجای پدر خود با تو بنشیند چون ببلاد طمغاج و اردوی خان برسد او را اعزاز کردند، و باز گردانیدند، چون نزدیک برکا [۷] خان رسید، انحراف کرد و راه بگردانید و به نزدیک عم خود نیامد. برکا [۷] خان کسان به نزدیک سرتاق فرستاد، که من ترا بجای پدر باشم، چرا [۸] بیگانه وار میگذری، و به نزدیک من نمی‌آئی؟

چون فرستادگان [به] نزدیک سرتاق آمدند، و پیغام بر کاخان تبلیغ کردند، سرتاق ملعون جواب داد، که تو مسلمانی و من دین ترسانی دارم روی مسلمانان دیدن شوم (باشد) لعنه الله [لعنا] کثیرا. چون آن [۹] حدیث ناصواب بدان پادشاه مسلمان بر کاخان رسید [بر دل عزیزش حمل تمام آمد، بغایت متامل گشت، و کوفته شد، فرمان داد، تا بجهت او خرگاه نصب کردند در میان لشکرگاه بموضعی که در حوالی آن هیچ آفریده نباشد، چون آن خرگاه نصب شد، بر کاخان] تنها در [ان] خرگاه رفت و زنجیر [۱۰] در گردن خود کرد و [یکسر] زنجیر در [سر] خرگاه محکم گردانید، و بر پای ایستاد، و بتضرع [۱۱] هر چه کامل تر و ابتهال

[۱] مط و مب: ... جمع شدند، ایشان را یکجا فرو گرفتند، و همه را بدوزخ فرستادند آن کلیسا را خشت باز کردند، و این انتقام

برکت آن پادشاه بود در دین محمد و ملت حنفی تقبل الله منه، در نسخه اصل بالای کلمه احمدی حنفی را بخط نو نوشته‌اند،

[۲] مط و مب: سرتاق اصل و سرتاق، که در نسخ راورتی سرتاق و سرتاق هم آمده که در مط و مب تا آخر سرتاق

است، ولی صحیح آن در جامع التواریخ سرتاق است (۱، ۵۱۴)

[۳] اصل: و بغضب

[۴] مط و مب: قبچاق

[۵] مط و مب: سفین

[۶] مط: و مت: بذریعه

[۷] مط: بلکاخان

[۸] اصل:

ازین بیگانه وار

[۹] مط و مب: این

[۱۰] مط و مب: و رسن در گردن

[۱۱] مط و مب: و پای ایستاده و بتفرغ

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۱۸

تمام تر (می) گریست و میزاید، و می گفت: خداوند! اگر دین محمدی و شریعت اسلام بحق است، انصاف من از سرتاق بستان، سه شبانه روز هم برین منوال، بعد از اداء فرائض [۱] میزاید و می نالید، و تضرع میکرد، تا روز چهارم سرتاق ملعون [را] بدان منزل که [۲] رسیده بود اجل در رسید و حق تعالی درد شکم را بر وی موکل کرد، و بدوزخ رفت.

و بعضی چنان روایت کردند: که منکوخان چون سرتاق را [بدید و] آثار فتنه در جبین او مبرهن کرد [۳] معتمدان مخفی فرستاد، تا سرتاق ملعون را زهر دادند، و بدوزخ رفت [الحمد لله علی ذلک، و ثقات چنین] روایت کردند، چون سرتاق بدوزخ رفت [بر کاخان [مسلمان] زن با تو را در نکاح [۴] خود آورد، و پانزده پسر، و پسر پسر بود [ند] از پشت توشی خان [۵] جمله بدوزخ رفتند، و ممالک جمله در تصرف بر کاخان آمد، و به برکات مسلمانی، تمام مملکت خفچاق و سقسین و بلغار و سقلاب [۶] و روس [۷] تا شرقی شمال روم و جند و خوارزم در تصرف او آمد.

و در تاریخ سنه و ثمان و خمسین و ستمائیه، که اتمام این تاریخ [و] طبقات است، جماعت آیندگان از بلاد خراسان [چنان] نقل کردند، که چون منکو [خان] بدوزخ رفت، در جمله شهره‌اء شرق و غرب و بلاد عجم و ما وراء النهر و خراسان خطبه بنام بر کاخان [۸] خواندند، و خطاب او سلطان جلال الدین ابراهیم کردند، و الله اعلم بالحقیقه [۹] و هم درین سال یکی از اکابر عرب، که او را امام شمس الدین مغربی می گویند، از نزدیک خود، بوجه رسالت بخدمت [درگاه] جهان پناه سلطان سلاطین اسلام ناصر الدنیا و الدین خلد الله سلطانه فرستاده است و خدماتی که لایق این درگاه باشد، در تحریر آورده، و خود را در سلک اخلاص [۱۰] این جناب همایون جهان پناه منحرف گردانید [ه] و این سعادت او را از همه دولتها شگرفتر است، حق تعالی دولت پادشاه روی زمین را تا نهایت حد و امکان متضاعف [۱۱]

[۱] مط و مب: فرض

[۲] مط و مب: منزلگه رسید او را اجل در رسید حق تعالی

[۳] مط و مب: مرئی کرد

[۴] مط و مب: در حباله

[۵] اصل: توشخان، مط و مب: ترشخان

[۶] مط و مب: سقلاب

[۷] مط و مب: و ورش؟

[۸] مط و مب:

بلکاخان

[۹] در این جا نسخه مب ختم می شود، و سطور آینده ندارد-

[۱۰] مط: سلک خدام این-

[۱۱] اصل: به تضاعف

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۱۹

و مترادف دارد، [بالنبی و آله الامجاد] و این [طبقات را در بارگاه اعلی محل قبول بخشاد، این رباعی در لباس دعا برای ختم گوید:]

(رباعی)

شه را خضر از جام بقا ساقی بادایوان درش چو چرخ نه طاقی باد

نام طبقات در جهان، تا باقی است محمود شه [(۱)] آن ناصر دین باقی باد این [(۲)] قدر (که) در وسع و دائره سماع و نقل این داعی بود، در قلم آورد [(۳)] و بتحریر پیوست، اگر نظر پادشاه اهل ایمان خلد الله سلطانه، با خاقان معظم الغ خان [(۴)] خلدت دولته، با ملوک و اکابر و صدور و امثال و ارکان دولت و اعیان ملت (را) در حال [(۵)] حیات و [یا] بعد از وفات مؤلف [این] طبقات، بر سهوی و یا غلطی و یا نقصانی و یا زیادتی اطلاع افتد، بذیل عفو و لطف مستور گردانند، که از [(۶)] غایت اکرام و نهایت انعام باشد، انه الکافی [(۷)] لکل معافی، سبحانک اللهم برحمتک یا ارحم الراحمین ارحمنا، و صلی الله علی سیدنا سید الانبیاء، و افضل اهل الارض و السماء و علی جمیع الانبیاء [(۸)] و المرسلین، و آلهم [(۹)] و سائر الصالحین [(۱۰)]

(تمه این کتاب)

چنین گوید: منهاج سراج جوزجانی [(۱۱)] که مؤلف این طبقات است [(۱۲)] که چون بخدمت سلطان ناصر الدین و الدین خلد الله سلطانه این طبقات عرض افتاد، حضرت [(۱۳)] پادشاهی فرمود، تا شقه ممتزج [(۱۴)] با سنجاب خاص که بر کرسی [(۱۵)] مبارک او بود، بداعی [دولت باهره]

[(۱)] مط: محمود شهاب ناصر دین، ولی صورت متن و اصل اولی است، زیرا شهاب مخالف وزن بیت و بیجاست.

[(۲)] مط: آن

[(۳)] مط: در قلم آمد،

[(۴)] اصل:

الوخان

[(۵)] مط: حالت:

[(۶)] اصل: که آن غایت

[(۷)] مط: باشد، الکافی

[(۸)] مط: النبیین

[(۹)] اصل: و آل کل و سائر

[(۱۰)] مط: و آلهم اجمعین.

[(۱۱)] راورتی:

جوزجانی؟

[(۱۲)] مط: ضعیف ترین بندگان ریاقی، منهاج سراج جوزجانی که مؤلف طبقات است، عصمه الله تعالی چنین گوید: که چون:

[(۱۳)] مط: خلعت پادشاهی

[(۱۴)] مط: فرمود و وثیقه ممزوج با ...

[۱۵] مط: بر کتف

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۲۰

داد، و مشروحی [فرمود] (و) هر سال [۱] ده هزار جیتل و یکباره دیه انعام فرمود، و چون نسخه تاریخ بخدمت الغ خان [۲] معظم رسانیده شد، خان اعظم [۳] خلدت دولته، بیست هزار جیتل نقد [۴] و ماهی صباحی [۵] و یک دسته سنجاب، و یک دسته روباه فرستاد. و این قطعه به شکر آن نعمت او [۶] گفته شد، و بر ظهر نسخه خانی [۷] نوشته آمد [و قطعه این است].
قطعه

شهریار جهان الغ خان آنک [۸] خان البریست [۹] و شاه یمک [۱۰]

هر که از حضرتش قبولی یافت بیش [۱۱] هرگز نگشت رو بفلک

پیش او کیست حاتم طائی نزد او چیست یحیی برمک

[۱] مط: سالی

[۲] اصل: الوخان

[۳] مط: خان معظم الغ خان

[۴] مط:

جیتل معدود- جیتل مسکوکی بود که (۲۰) آن یک دام می‌شده، و چهل دام یک رویه بود. (فرهنگ ستنگاس)

[۵] در مط و راورتی چنین است، در اصل: مائی صاجی است، نویسنده عاجز صورت صحیح این عبارت را نیافت، راورتی گفته: نشان و علامت اعزازی که شهزادگان و اشخاص بزرگ استعمال می‌کردند، شکل ماهی بران نقش بودی که آنرا «ماهی مراتب» نیز گفتندی.

[۶] مط: قطعه در شکر آن انعام گفته،

[۷] اصل: حالی،

[۸] در اصل خوب خوانده نمیشود، و چنین باشد: شهریار جهان، الوخان آنک

[۹] مط: البرزیست، ولی البری چنانچه گذشت قبیله بود از ترک، که الغ خان از ان طایفه بود، در اصل و راورتی (البری) است بنابراین البرزی مط قابل اعتمادی نیست

[۱۰] در مط سمک آمده که در این جا معنی ندارد، در راورتی و اصل یمک است، و این صحیح تر بنظر می‌آید، وی گوید: که بقرار بیان یکی از جغرافیون قدیم، یمک نام شهری و ناحیتی بود، که به زیبایی زنان شهرت داشت، و پادشاه ایغور را هم باین نام خواندندی- برهان قاطع و غیث اللغه گوید: که یمک بفتحین نام شهریست حسن خیز و نام پادشاهی بود.

[۱۱] مط: پیش، اصل و راورتی: ببش، راورتی MORE ترجمه کرده.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۲۱ کرد از لوح خاطر منهاج غصه دهر را باحسان حک

بشود [۱] این سخن زمن همه خلق از طریق یقین، نه از ره شک

نود و نه و راست قسم کرم [۲] دیگرانرا همه از ان صد یک

هر دعائی که گویمش از جان کند [۳] آمین آن بصدق ملک کتب المنهاج (السراج) فی الخامس من (شهر) ربیع الاول، سنه ثمان و خمسين و ستمائۀ تمت

[(۱)] اصل: بشنوید،

[(۲)] در مط چنین است: نود و نه مرا است قسم کرم، راورتی همچین ترجمه کرده: که از صد حصه گرم او (۹۹) مخصوص من است:

[(۳)] در برخی از مقالات عوض کند، گوید هم نوشته‌اند، ولی نمی‌دانم که باستناد کدام نسخه؟ چه در مط هم اکند) است.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۲۲

تعلیقات بر کتاب طبقات ناصری بقلم عبدالحی حبیبی

(۱) مؤلف کتاب

اشاره

چون مؤلف کتاب یکی از نویسندگان معروف زبان پارسی و مؤرخین دانشمند خراسان است لازم دیدم، که شرح احوال و آثار وی را در آخر کتاب بنویسم، و آنچه راجع بزندانگانی مؤلف و دودمان وی در دست است، یکجا فراهم سازم تا خوانندگان محترم را به تصفح و ورق گردانی نیازی نیفتد، و مآثر و احوال این دانشمند هم یکجا گرد آید.

عناوین و مواد

اشاره

نام مؤلف و پدر و دودمان وی- جوزجان مسکن اجداد مؤلف- دودمان امام عبد الخالق جوزجانی- پدر مؤلف- مادر مؤلف و اجداد مادری وی- تاریخ تولد- مولد وی- سن طفولت و دانش آموزی- دوره جوانی و تاهل- سفرهای سیاسی و رسالت وی بفراه و سیستان و قهستان- سفر هند و قضای لشکر اچه و اهتمام مدرسه فیروزی- رسیدن مؤلف بحضور التتمش و رفتن بدهللی و مناصب آنجا- قضا و اداره کل امور شرعی کالیور- اداره مدرسه ناصریه- تقرر به قضای کل هند- حمله بر مولینا و استعفای وی- دو سال در لکهنوتی- اهتمام مدرسه ناصریه و تولیت اوقاف دهلی- سفر اچه- نظم ناصری نامه- رفتن ملتان- تقرر به قضای ممالک و حکومت حضرت کورت دوم- لقب صدر جهانی- تقرر به قضای کل هند کورت سوم- اواخر زندگانی و وفات و مدفن مولانا- برادر و همشیره و اولاد مؤلف- تحریر و تالیف طبقات ناصری و مآثر دیگر مؤلف- مولانا در نظر تذکره نویسندگان و ارباب تصوف- نگاهی باشعار مولانا- مراجع و مآخذ وی- سماع و مشاهدات- اخلاق و روش تاریخ‌نگاری مؤلف- مزایای انشای مؤلف و مقایسه وی با قدماء.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۲۴

نام مؤلف و پدر و دودمان وی:

مؤلف این کتاب بسبب تألیف طبقات ناصری، در بین مؤرخین و تذکره‌نگاران شهرت خوبی را داراست و مؤلفین هند و ایران راجع به وی چیزهایی نوشته‌اند.

چون خوش بختانه خود مؤلف در متن کتاب بمرور متعدد، احوال حیات خویش را جسته جسته ذکر کرده، بنابراین نویسنده این سطور تمام گفتنی‌های خود وی را از سراپای کتاب بیرون آورد، و در دوره‌های مختلف زندگانش بهر جایی که مربوط بود گذاشت. و آنچه مورخین و نویسندگان دیگر نسبت به وی نوشته‌اند، نیز در مورد خود نقل کرد.

نام مؤلف ما را بر سر ورق نسخه مطبوع کلکته که در سال (۱۸۶۴ م) از طرف انجمن آسیائی بنگال طبع شده [(۱)] ابو عمر منهاج الدین عثمان بن سراج الدین الجوزجانی نوشته‌اند، و در کتب دیگر هم قاضی ابو عمر منهاج الدین بن سراج الدین جوزجانی معروف به منهاج سراج ضبط گردیده [(۲)] و برخی هم ابو عمر عثمان منهاج الدین بن محمد سراج الدین نوشته‌اند [(۳)] در مجله اورینتل کالج میگزین پروفیسور عبد الستار صدیقی بصورت ثقه ترو کاملتر چنین می‌نگارد: مولانا منهاج الدین ابو عمر عثمان ابن مولانا سراج الدین محمد اعجوبه الزمان ابن مولانا منهاج الدین عثمان ابراهیم ابن عبد الخالق جوزجانی.

اما آنچه خود مؤلف در متن کتاب آورده بصورت دلیل است:

در دیباجه کتاب: ابو عمر عثمان بن محمد المنهاج سراج الجوزجانی.

در ابتدای طبقه ۶: عثمان محمد منهاج الجوزجانی.

در ابتدای اکثر طبقات: منهاج سراج جوزجانی.

راجع به پدر و اجداد خود چنین می‌نویسد: جد بزرگ و اولین وی امام عبد الخالق جوزجانی بود که فرزند وی ابراهیم نام داشت، و وی پسری بنام منهاج الدین عثمان داد، و این شخص پدر مولانا سراج الدین اعجوبه الزمان بود، که پدر منهاج السراج باشد [(۴)]

[(۱)] به تعلیق (۴۴) نسخ طبقات ناصری رجوع شود،

[(۲)] تاریخ استیلائی مغول از عباس اقبال ص ۴۸۳ و منتخبات ادبیات فارسی ص ۲۵۸

[(۳)] تاریخ ادبیات ایران از دوکتور شفق ص ۱۶۵ ستوری در مولنات فارسی (۱/ ۶۸)

[(۴)] طبقات ناصری، طبقه شرح حال سلطان ابراهیم.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۲۵

راورتنی می‌نویسد: که در نسخه خطی نمبر (۱۹۸۲) انجمن بنگال و نسخه بودلینا در همه موارد بین دو کلمه منهاج و سراج (بن) نوشته شده (منهاج بن سراج) و مستر بلوخن در مجله انجمن آسیائی بنگال (۱۸۷۶ ع) گوید، که (منهاج السراج) باضافت نمی‌تواند، قرار اصول عربی معنی منهاج بن سراج را افاده کند [(۱)] چون درین موضوع ضبط خود مؤلف ثقه تر و معتبرتر است، باید ذیلا یک یک آنرا جداگانه توضیح کرد:

نام وی: ابو عمر منهاج الدین عثمان که، بصورت مختصر (منهاج سراج) باشد.

نام پدرش: سراج الدین محمد، که خود مؤلف، مولانا سراج منهاج [(۲)] و سراج الدین منهاج [(۳)] و افسح العجم اعجوبه الزمان سراج الدین منهاج [(۴)] نوشته است.

نام جدش: مولانا منهاج الدین عثمان [(۵)] نام جد دوم: ابراهیم [(۱)] نام جد سوم: امام عبد الخالق جوزجانی [(۱)] که مورث بزرگ و مؤسس اولین این دودمان علمی است.

جوزجان، گوزگانان، مسکن اجداد مؤلف

مولانا نسبت خود را جوزجانی می‌نویسد. که راورتنی در تمام کتاب جرجانی نوشته برای مهمله قرشت. و این ظاهرا سهویست که

طابعین کلکته هم مرتکب شده‌اند، حتی راورتی در ذیلهای ملحقه و حواشی کتاب، وی را منسوب به (جرجان) دانسته، که این هم اشتباهی است.

طوری که گذشت، اجداده مولانا ساکن جوزجان یا جوزجانان یا گوزگانان بوده‌اند، و امام عبد الخالق از آنجا بحضرت غزنه افتاد، و بعد ازین اجداد مولانا اندرین شهر و مرکز سلطنت می‌زیستند، و پس از ان بغور و لاهور انتقال کرده‌اند. بنابراین مولانا به واسطه موطن اصلی اجداد، نسبت خویش را جوزجانی

[(۱)] ترجمه طبقات ناصری ج ۲ ذیل ص ۱۲۹۶

[(۲)] طبقه ۱۷- ذکر غیاث الدین محمد

[(۳)] طبقه ۱۴ ذکر ناصر الدین

[(۴)] طبقه ۱۸- ذکر بهاء الدین سام و طبقه ۱۶ ذکر تکش

[(۵)] طبقه ۱۱- ذکر سلطان ابراهیم

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۲۶

نوشته، ورنه خود مولانا اندر آنجا سکونتی نه کرده و زندگانی نگذارنده است.

جوزجان همواره نزد جغرافیا نویسان و ارباب مسالک و ممالک معروف بود، و یاقوت درین باره می‌نویسد: «که نام ناحیت وسیعی است از کورتهای بلخ در خراسان، که بین مرو الرود و بلخ واقع است، و قصبه آن یهودیه، و شهرهای آن انبار و فاریاب و کلار و غیره است» [(۱)] مؤلف نامعلوم جغرافیای حدود العالم، که خودش نیز گوزگانی است گوید: «گوزگانان ناحیتی است آبادان و با نعمت بسیار و با داد و عدل، تا بحدود بامیان، و جنوب وی آخر غور است، و حدبست. و مغرب وی حدود غرجستان است و قصبه بشین است، تا بحدود مرو، و شمال وی حدود جیحون است، و پادشای این ناحیت از ملوک اطراف است اندر خراسان او را ملک گوزگان خوانند، و از اولاد افریدون است، و هر مهتری که اندر حدود غرجستان است و حدود غور است، همه اندر فرمان اواند، و از همه ملوک اطراف او بزرگتر است به پادشائی، و عز و مرتبت و سیاست و سخاوت و دوست داری دانش، و ازین ناحیت اسپان بسیار خیزد، و نمند و حقیبه و تنگ اسپ و زیلوی و پلاس خیزد، و اندر او درختی است خنج خوانند، و چوب وی هرگز خشک نشود، و نرم بود، چنانکه بر او گره توان افگندن، و اندرین پادشائی ناحیت بسیار است، چون ربوشاران که آن ناحیتی است، بزرگ و بسیار نعمت و مردمانی جنگی و از غرجستان گوزگانست و بعضی از آبهای مرو ازین ناحیت رود، و اندر وی معدن زرست، و مهتران این ناحیت از مهتران اطراف گوزگانست و مقاطعه بملک گوزگانان دهند. درمشان از دو ناحیت است یکی از بست و دیگر از گوزگان، و این به ربوشاران پیوسته است، و ازین ناحیت آبها برود، و آبهای ربوشاران یکی شود، و رود مرو ازین آبهاست، و مهتر این ناحیت را در مشی شاه خوانند. [(۲)] باین طور مؤلف حدود العالم ناحیت‌های تمران، ساروان، ما نشان طالقان، جهوذان (مقر ملک گوزگانان) پاریاب، گرزوان، کندرم انبیر، اشبورقان، انتخذ (اندخود) سان، رباط کروان، سنگ بن، ازیو

[(۱)] معجم البلدان ج ۳ ص ۱۶۷

[(۲)] حدود العالم ۵۹

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۲۷

را از گوزگانان می‌شمرد و گوید: این همه شهرها را که یاد کردیم، از ان پادشائی ملک گوزگانان است، و این ناحیت را روستاها و ناحیت‌های بزرگ بسیار است، و لکن شهرهای با منبر این است که ما یاد کردیم [(۱)] خلاصه: - جوزجانان یا گوزگانان ناحیتی

بود در مغرب ربع بلخ که راه مرو ورود از آن میگذشت، و خیلی معمور بود [(۲)] و با حدودیکه مؤلف حدود العالم تعیین کرده، گویا شمالا به آمویه می پیوست و جنوبا تا مجاری هیرمند میرسید، شرق بامیان و حدود غربی غزنه ثغور آن بود. غربا هرات و مجاری آب مرو و مرغاب بدان پیوسته بود.

خاورشناس معروف بار تولد گوید: - که مقدسی در قرن دهم مسیحی (۳۷۵ ه) جوزجانان را ناحیتی علی حده نمی داند و جزو ولایت بلخ می شمارد- در قرن نهم یعقوبی (۲۷۸ ه) فقط ناحیه معمور رود شبرغان (شبورقان) و ولایت کوهستان گرزوان را که در قسمت علیای رود میمنه واقع است گوزگان مینامد، مقرر حکمرانی امرای عرب که انبار بود شاید در محل کنونی شهر سرپل واقع بود، پایتخت قدیم گوزگانان شهر شبورقان بود و این قول را روایت طبری تأیید میکند. در آن وقت هم مثل امروز بین شبورقان و شیرین تگاب صحرائی واقع بود که عربها القاع می گفتند (در طبقات دشت کعب آمده) قراری که ابن خردادبه گوید، این ناحیت جزو گوزگان محسوب بود- شاید فاریاب شهر کنونی دولت آباد و یا قدری جنوبی تر در جای خیر آباد حالیه واقع بود بقول یعقوبی امیر فاریاب در یهودیه اقامت میکرد، میمنه حالیه را جوزجانی بشکل میمند می نویسد و در گوزگانان داخل بود، شهریار گوزگان در قدیم صاحب لقب گوزگان خداه بود، در قرن دهم سلسله آل فریغون در گوزگان سلطنت می کردند، این سلسله را سلطان محمود از بین برداشت [(۳)] جغرافیای اشکال العالم می نویسد: «که جوزجانان نام ناحیت است، و شهرهای آن یهودیه و شبرغان و ستلخ، و کنده روم، و انبار و سان و بزرگتر آن انبار است، و مقام امیر آنجا باشد. و آن شهر است

[(۱)] حدود العالم ص ۵۹-۶۰-۶۱.

[(۲)] اراضی خلافت شرقی ص ۶۲۳

[(۳)] جغرافیای تاریخی ایران، ص ۸۲-۸۳-۸۴ (رک: تعلیق آخر کتاب)

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۲۸

بر کوه بزرگتر از مرو رود، و آنرا آبها و بوستانهاست، و زرهای بسیار، و بناهای ایشان از گل. سان شهر است خوردتر از آن، و آنرا نیز آبها و بوستانها، و بیشتر میوههای ایشان جوز، و یهودیه از آن بزرگتر و با آب و باغهای فراوان. و گند روم شهر با میوه و زراعت و آبهای بسیار، و این موضع همه بر کوه است، و شبورقان را آب روان است. اما باغها اندک و از سان بزرگتر است و مانند یهودیه باشد در بزرگی، و ارتفاعات آن بیشتر غله و حبوب باشد، و استلخ شهری خورد است در بیابانی است و جای نشست بزرگان آل فریغون است، و از آن ناحیت پوستینهای پیراسته و نیکو بهمه خراسان و دیگر نواحی می برند» [(۱)] جوزجانان در سال (۳۳ ه) بدست احنف بن قیس فتح گردید، و بعد از آن همواره محط رحال، و مهبط رجال و بزرگان بود، و یحیی بن زید بن علی بن الحسین بن علی (رض) در این جا بقتل رسید، و از ناموران علمی این ناحیت ابراهیم بن یعقوب ابو اسحاق السعدی الجوزجانی است، که در تاریخ دمشق ذکر وی می رود. و مدتی در آنجا سکونت کرد، و بقول دارقطنی در مکه و بصره و رمله نیز زیست، و از ثقات حفاظ بود، و در مستهل ذی القعدة (۲۵۹ ه) از جهان رفت، دیگر ابو احمد بن موسی الجوزجانی است، که دانشمند مستقیم الحدیث بود، و از سوید بن عبد العزیز روایت کرد. و همشهریان احمد نیز از وی روایت کنند [(۲)] اما دودمان معروف فریغونیان که در جوزجان حکمداری داشتند، در حدود (۳۰۰ ه) برین ناحیت تسلط داشته اند و پدید می آید، که شهریاران این دودمان از مردم بومی این ناحیت بودند، و تاریخ نگاران آن عصرها این خانواده را نیک ستوده اند، بار تولد می نویسد، که در عهد حکمداری این طایفه، حدود جوزجان تا مضافات غور و بست و بکنار هلمند میرسید [(۳)].

ابو نصر محمد بن عبد الجبار العتبی که تاریخ یمینی را در حدود (۴۱۵) نوشت، آل فریغون را از طرف سلطان محمود حکمداران جوزجانان میدانند، و آنها را در علو همت چون فلک، و در غزارت و سماحت چون جیحون می نویسد [(۴)] و ابو الفتح بستی شاعر

معروف عهد

[(۱)] اشکال العالم، نسخه خطی موزه کابل: ص ۶۶-

[(۲)] معجم البلدان، ج ۳ ص ۱۶۷،

[(۳)] مقدمه بار تولد بر نسخه عکسی حدود العالم، ص ۴-۵

[(۴)] تاریخ یمنی، ص ۳۸۲

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۲۹

آل سبکتگین را در ستایش این دودمان مدایحی است، که از آنجاست:

بنوا فریغون قوم فی وجوههم سیما الهدی و سناء السوودد العالی حکیم ناصر خسرو علوی درین بیت فریغونیان را یاد کرده:

کجاست آنکه فریغونیان زهیت اوز دست خویش بدادند گوزگانان را شخص اول حکمداران این دودمان احمد پسر فریغون است، که بروایت نرشخی در حدود (۲۸۵ ه) با اسماعیل سامانی مطیع گردید [(۱)] و طوری که ابو سعید عبد الحی بن الضحاک گردیزی می‌نگارد: - نوح بن منصور سامانی با ابو الحارث محمد بن احمد فریغون خویشی کرد، فی سنه (۳۶۵ ه) [(۲)] از شرح بالا پیدا می‌آید، که این محمد بعد از (۳۰۰ ه) زندگانی کرد و اندر اوقاتی که مؤسس دودمان غزنویان علم شاهی و جهانگیری می‌افراشت، وی حکمران جوزجان بود.

در حدود (۳۷۲ ه) که مؤلف نامعلوم حدود العالم در جوزجان کتاب خویش را می‌نوشت، حکمدار این دودمان همان محمد بن احمد الحرث یا الحارث بود، که العتبی و گردیزی نیز نام وی را برده است، چندی بعد پسرش ابو الحارث احمد جانشین پدر گردید، و بسال (۳۸۰ ه) و بار دیگر بسال (۳۸۴ ه) با امیر نوح بن منصور در غایله ابو علی سیمجوری و فایق کمک‌ها کرد، و با سبکتگین نیز مناسبات دوستانه داشت، و بسال (۳۸۵ ه) در اخراج و ازعاج ابو علی سیم جوری از خراسان به وی امداد کرد، و اندکی بعد احمد یکی از دختران خود را به محمود پسر سبکتگین داد، و سبکتگین یکی از دختران خود را به ابو نصر محمد پسر احمد تزویج کرد، و در مکاوحتی که پس از مرگ سبکتگین بر سر تاج و تخت بوقوع پیوست، احمد داماد خود محمود را طرفداری نمود، و با اسماعیل مخالفتی کرد، و بعد از انقراض قدرت سامانی‌ها، محمود را بحیث شهنشاه خویش شناخت احمد بین (۳۹۰-۳۹۸ ه) در گذشت، و پسرش ابو نصر محمد جانشین وی گردید، و در برخی از سفر بریهای حربی سلطان محمود، در هند با وی مرافقت و موافقت کرد، و یکی از دختران خود را بشهزاده ابو احمد پسر سلطان محمود بازدواج داد، ابو نصر محمد در (۴۰۱ ه) در گذشت و پسری مسمی به حسن ازو ماند ولی چون بسیار

[(۱)] تاریخ بخارا، ص ۸۵

[(۲)] زین الاخبار: ص ۳۷

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۳۰

کوچک بود سلطان محمود ولایت جوزجان را به پسر خویش محمد سپرد [(۱)] و با این صورت دودمان شاهی جوزجان برافتاد، آل فریغون به سجایای شریفه و دانش‌پروری و علم دوستی معروف بودند و دربار ایشان همواره مرجع فضلاء و شعراء و محط دانشمندان عصر و خردمندان زمان بود و شعرای عصر را در مدح ایشان قصاید و ستایش هاست.

این شخص که مورث اعلائی دودمان مؤلف است به تصریح خود وی از جوزجان (گوزگان) بغزنه افتاد و دختر سلطان ابراهیم غزنوی را در حباله آورد.

«و آن پادشاه (سلطان ابراهیم) را چهل دختر بود و سی و شش پسر، جمله دختران او بسادات کرام و علماء با نام داد: و یکی از آن ملکات در حباله جد سوم منهاج سراج بوده است و سبب نقل اجداد کاتب از جوزجان بدین سبب بود، که امام عبد الخالق جوزجانی که بالای طاهر آباد غزنین حفته است، در جوزجان بخواب دید، که هاتفی او را گفت: که بر خیز و به غزنین رو، وزن خواه! بر حکم این خواب بغزنین آمد، و یکی از آن دختران در حکم او آمد، او را از آن ملکه پسری آمد، ابراهیم نام کرد، و این ابراهیم پدر مولانا منهاج الدین عثمان ابراهیم بود ..» [(۲)] باین تفصیل امام عبد الخالق جوزجانی در عهد سلطان ابراهیم که یکی از شاهان آل سبکتگین است، بغزنه آمد و دختر این پادشاه در حباله آورد، و در غزنه متمکن گردید، چون عهد سلطنت سلطان ابراهیم از (۴۵۱- تا ۴۹۲ ه) مدت چهل و دو سال است، بنابراین تخمین کرده می‌توانیم، که جد سوم مؤلف ما در نیمه دوم قرن پنجم حیات داشت. و این شخص بعد از آمدن بغزنه از آنجا بیرون نرفته، و طوری که در بالا خواندید، در همین شهر از جهان رفته و مزارش هم بالای طاهر آباد است، که نام جائی بود در غزنه، و اکنون در غزنی قریه‌ای بنام طاهر آباد موجود است، و آن ناحیت را سراب گویند که در ۵۰ کیلومتری شمال غرب شهر غزنه واقع است.

[(۱)] دکتور ناظم در ضمایم کتب سلطان محمود بحواله المتی و لباب عوفی و ابن اثیر و بیهقی و غیره

[(۲)] طبقه ۱۱- ذکر سلطان ابراهیم

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۳۱

و در طاهر آباد پشته‌ایست که بالای آن مقابر نیز دیده می‌شود چنین بنظر می‌آید، که امام عبد الخالق جوزجانی باید شخص عالم و متقی باشد، چه کلمه امام که مؤلف با نام وی می‌نویسد، برین صفات دلالت دارد، چون امام عبد الخالق سید نبود، باید عالم و فقیه و متقی باشد این امام و عالم را از بطن همان ملکه که دختر پادشاه غزنه بود، پسری بدینا آمد، که بنام جد مادریش «ابراهیم» نامیده شد، و اوقات زندگانی وی را ثلث اول سده ششم تخمین می‌کنیم که باین حساب باید پسرش مولانا منهاج الدین عثمان در ثلث میانه قرن ششم، و پسر وی مولانا سراج الدین محمد اعجوبه- الزمان در ثلث آخر قرن ششم تا آغاز (۶۰۰) زندگانی داشته باشد [(۱)] از اشاراتی که مؤلف در کتاب خود در موارد متعدد نوشته، چنین برمی‌آید، که این دودمان از اوایل و رود خود بغزنه در بین درباریان و رجال بزرگ آن عصر بنظر احترام دیده شده و اجداد وی مناصب و مشاغل رسمی و حکومتی داشتند، فرزند ابراهیم که مولانا منهاج الدین عثمان باشد و جد پدری مؤلف است، در عصر خلافت المستضیء بالله (۵۶۶-۵۷۵) بسفر حج و زیارت کعبه رفت و چون به بغداد رسید از حضرت خلیفه باحترام پذیره گردید، و تشریف دار الخلافه پوشید، چنانچه مؤلف گوید:

«و جد پدری تشریف دار الخلافه پوشیده بود، بوقت رفتن سفر قبلیه» [(۲)] بعد از این سفر مولانا منهاج الدین عثمان از راه سیستان به غزنه و لوهور برگشت و مؤلف ما به دربار سیستان در حضرت ملک شمس الدین بن ملک تاج الدین ابو الفتح طاهر (اواخر قرن ششم) ذکری از وی کند، چون مولانا منهاج الدین عثمان عالم نامور و دانشمند عصر بود، و این پادشاه را نیز با این طایفه محبتی بود، بنابراین مولانا را بحضرت خویش پذیرفت، و امر داد تا تذکیری بفرماید، و به عواطف فراوان نوازش کرد [(۳)] ولی بودن او در لاهور معلوم نیست که برای چه بود؟ و چه وظیفه داشت؟ و چه قدر مدت در آنجا مانده است؟ فقط همین قدر می‌توان گفت، که بعد از سفر قبله از راه

[(۱)] زیرا مؤرخین یک قرن را برای سه نسل حساب میکنند

[(۲)] طبقه ۴- ذکر المستضیء

[(۳)] طبقه ۱۴- ذکر ملک شمس الدین نمبر (۳)

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۳۲

سیستان بغزنه رفت، و از آنجا به لاهور افتاد، و کان ذلک فی حدود (۵۷۲ هـ) از تاریخ وفات و اواخر عمر و زندگانی مولانا منهاج الدین عثمان خبری نداریم، فقط همین قدر توان گفت: که بعد از (۵۷۲ هـ) در لاهور از جهان رفته باشد، که بعد از وفات جای او را پسرش می‌گیرد به تفصیل ذیل:

پدر مؤلف:-

پدر مولف مولانا سراج الدین محمد افصح العجم و اعجوبه الزمان بن مولانا منهاج الدین عثمان نیز از رجال مهم دربار فیروزکوه و غور بود، و اندر حضرت سلاطین پایه بزرگ و مرتبت سترگی داشت. در اواخر دولت آل محمود، چون سلطان معز الدین غوری بسال (۵۸۲ هـ) بدر شهر لوهور آمد، و آن شهر به وی مسلم گشت، سپهسالار علی کرماخ را که والی ملتان بود، به لاهور نصب فرمود، و پدر مؤلف که مولانا سراج الدین باشد، قاضی لشکر هندوستان گشت، و تشریف سلطان معز الدین پوشیده در بارگاه لشکر مجلس علم عقد کرد و دوازده شتر بجهت نقل کردن کرسی او نامزد شد [(۱)] چنانچه پیشتر خواندید، پدر مولانا سراج نیز در لاهور سکونت داشت و بعد از (۵۷۲ هـ) در آنجا میزیست، و ظن غالب آنست که بعد از همین سال هم در آنجا از جهان رفته باشد، بنابراین مولانا سراج را هم لاهور گفته می‌توانیم، و همین مقصد را یکی از معاصرین او که محمد عوفی باشد، نیز تأیید میکنند: و خطاب ملک الکلام و فصیح العجم باو میدهد، [(۲)] ولی محل نشو و نمای وی را که سمرقند می‌شمارد، محل تامل است!!! درین وقت حضرت بامیان مجمع علماء و مقرر دانشمندان نامدار بود و سلطان بهاء الدین سام ابن سلطان شمس الدین محمد از ملوک عالم‌پرور و دانش دوست آل شنسب که از (۵۸۷ تا ۶۰۲ هـ) سلطنت رانده، کوشش داشت تا اهل فضل و علم را در مرکز مملکت خویش (بامیان) فراهم کند، و بقول مؤلف علامه فخر الدین رازی مدتها

[(۱)] طبقه ۱۹ ذکر معز الدین

[(۲)] لباب الالباب ص ۲۸۲ ج ۱

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۳۳

در ظل رأفت و حمایت او بود، و آن عالم نحیر رساله بهائیه را با اسم او کرده است، و همچنین شیخ الاسلام و ملک العلماء جلال الدین در عهد او بمنصب شیخ الاسلامی خطه بلخ رسید [(۱)] مولانا سراج الدین محمد منهاج که سر آمد فضیله عصر، و رجال نامور در بار سلطان غیاث الدین بود، و در علم و بلاغت و سیاست و امور مملکت داری آیتی بود، مورد نظر این سلطان قرار گرفت و وی را در سر به بامیان طلب داشت، و درین وقت مؤلف طبقات در سن سه سالگی بود، مولانا بدعوات متواتر و سری بهاء الدین که انگشترین فیروزه نقش سام بر آن ثبت کرده به نزدیک مولانا فرستاده بود، از غزنه به بامیان رفت، و این سفر پیش از جلوس بهاء الدین سام (۵۸۷ هـ) واقع گشت که در آنوقت پدر بهاء الدین در ولایت (بلوران یا بلروان یا پروان) بود، خدمت مولانا را در این جا دریافت، و امکان نگهداشت، و اعزاز مولانا بنمود و کلمات روح افزای و مذاکره دل‌گشای او دیده و شنیده بود، و ذوق آن در طبیعت پادشاهی مانده، میخواست تا از مایده نعمت کلام مولانا نصیب تمام گیرد [(۲)] معلوم می‌گردد، بعد از این سفر که

مولانا را بحضور بهاء الدین سام پسر سلطان بامیان از غزنه اتفاق افتاده، پس به حضرت فیروز کوه و دربار سلطان غیاث الدین برگشته باشد، زیرا بعد از درگذشتن سلطان شمس الدین، چون بسال (۵۸۷ هـ) سلطان بهاء الدین سام پسرش بر تخت بامیان نشست، بکرات و مرات مولانا را طلب فرمود، و تفویض جمله مناصب شرعی را تکفل فرمود، و انگشتری خاصه بفرستاد، مولانا از حضرت فیروز کوه بی اجازت سلطان غیاث الدین بحضرت بامیان رفت، و چون بدان جانب رسید، اعزاز بسیار یافت، و کل مناصب آن مملکت چون قضای ممالک و انقطاع دعاوی حشم منصور و خطابت ممالک و احتساب با کل امور شرعی و دو مدرست با اقطاع و انعام وافر، بمولانا مفوض فرمود [(۳)]

[(۱)] طبقه ۱۸- ذکر بهاء الدین سام

[(۲)] طبقه ۱۸ ذکر بهاء الدین سام

[(۳)] طبقه ۱۸- ذکر بهاء الدین سام

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۳۴

باین طور مولانا در بامیان نوازش دید، و علم و دستار و تشریفی از حضرت سلطان گرفت، و مثالی برای تفویض آن جمله مناصب بخط (صاحب) وزیر مملکت بامیان بدو داده شد که همه این چیزها تا حین تحریر کتاب طبقات نزد مولف آن موجود بود [(۱)] معلوم نیست که مولانا سراج تا چه وقت وظایف سابق الذکر را در بامیان اجرا داشت، و چند سال در آنجا ماند، ولی هم درین اوقات تا حدود (۵۹۰ هـ) پس بدربار غیاث الدین برگشت، و در عهد حکمرانی تاج الدین حرب که برادرزاده ملک شمس الدین پادشاه سیستان بود، وی را دو کورت اتفاق دیدار دربار سیستان افتاد.

یک کورت از جهت سلطان غیاث الدین محمد سام برسالت برفت، و کورت دوم که از حضرت پادشاه بخدمت دار الخلافت الناصر الدین الله میرفت، بجانب مکران (شاید صحیح آن کرمان باشد) هم به سیستان گذشت و از ملک تاج الدین حرب عواطف فراوان دید [(۲)] قرار این اشارت مؤلف، همان طوری که مولانا منهاج الدین عثمان محضر خلیفه را در حضرت بغداد، و ملاقات ملک شمس الدین را در سیستان درک کرده بود، پسرش مولانا سراج نیز در سیستان بحضور تاج الدین حرب رسید، و بعد از ان بدار الخلافه سمت رسالت یافت، بموجب شرح ذیل:

در عصر خلافت الناصر الدین الله، سلطان تکش بن خوارزم شاه بر بغداد مغافسه برد، و لشکر خلیفه شکسته شد، بنابراین از طرف خلیفه رسل دار الخلافه بحضرت غور و غزنین بیامدند، و استمداد نمودند، از حضرت سلطان غیاث الدین محمد، امام شمس الدین ترک و ابن الربیع و ابن الخطیب و پدر مؤلف مولانا سراج منهاج برسالت نامزد شدند [(۳)] تاریخ مغافسه‌های تکش خوارزم شاه بر بغداد، حدود (۵۹۰-۵۹۲ هـ) است و اندرین سالهاست، که باید سفر رسالت مولانا سراج الدین بمرافقت امام شمس الدین و ابن الربیع و ابن الخطیب بسوی بغداد اتفاق افتاده باشد، در جای دیگر مؤلف راجع باین رسالت و سفر پدر چنین می نویسد:

«و چند کورت از حضرت دار الخلافه امیر المؤمنین المقتفی بامر الله،

[(۱)] طبقه ۱۸- ذکر بهاء الدین سام

[(۲)] طبقه ۱۴- ذکر تاج الدین حرب،

[(۳)] طبقه ۴- ذکر الناصر لدین الله

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۳۵

و از امیر المؤمنین الناصر الدین الله، خلع فاخره بحضرت سلطان غیاث الدین واصل شد، و کورت اول ابن الربیع آمد، و قاضی مجد

الدین قدوه با او بدار خلافت رفت و کرت دیگر ابن الخطیب آمد، و پدر این داعی مولانا سراج منهاج با او نامزد شد بدار الخلافه» [(۱)] مولانا با هیئت رسل و سفرای دربار غور وظایف خود را اجرا کرد، و هم درین اوقات که حدود (۵۹۲ هـ) باشد، در مکران (شاید صحیح آن کرمان باشد) از جهان رفت. از نوشته مولف کتاب صراحتاً استنباط نمی‌شود، که پدرش بعد از انجام امور رسالت در راه مکران مرد، یا اینکه بعد از رسالت اول باز به همین کار گماشته گردید، و به دربار بغداد نارسیده در مکران از جهان گذشت، عین عبارات مؤلف درین مورد چنین است:

«چون سلطان تکش با سلاطین غور عهد بسته بود، اما بسبب خصومت بغداد ابن الربیع از بغداد بملک غور و غزنین آمد، و کرت دوم ابن الخطیب بفیروزکوه آمد، و روز جمعه خطبه کرد، و در اثنای خطبه این لفظ بگفت، در حضور سلطان غیاث الدین محمد سام، که:

یا ایها الغیاث المستغاث المستغاث من التکشی الطاغی الباغی، و در وقت بازگشتن ابن الخطیب پدر این داعی مولانا سراج منهاج در حدود مکران وفات یافت، و دران معنی از حضرت خلافت ناصر الدین الله فرمائی رسید که: و اما السراج المنهاج فقد وقع فی الطریق اجره علی الله ... [(۲)] ضیاء الدین احمد متخلص به نیر در هندوستان شرح حال قاضی منهاج سراج مؤلف طبقات ناصری را در حدود (۱۸۸۷ ع) از کتاب مذکور استخراج کرده و رساله کوچکی نوشته است، این رساله را نویسنده این سطور ندیده، ولی علامه محمد قزوینی در تعلیقات لباب الالباب عوفی مطالب ذیل را از ان کتاب نقل کرده:

«الامام سراج الدین محمد بن منهاج الدین عثمان بن ابراهیم ابن الامام عبد الخالق الجوزجانی الاصل (اللوهوری المولد) وی

[(۱)] طبقه ۱۷- ذکر سلطان غیاث الدین محمد سام، شرح حال ابن الخطیب و ابن الربیع را در تعلیق (۶) بخوانید، اما قاضی مجد الدین از خاندان اجداد مادری مؤلف است، که ذکرش در اجداد مادری مؤلف خواهد آمد

[(۲)] طبقه ۱۶- ذکر سلطان تکش

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۳۶

پدر قاضی منهاج الدین ابو عمر عثمان صاحب تاریخ معروف طبقات ناصری است- سراج الدین مذکور و مرتبه بسفارت بغداد نزد خلیفه الناصر الدین الله نامزد گشت، یک مرتبه از جانب تاج الدین حرب از ملوک سیستان، و کرت دوم از جانب سلطان غیاث الدین غوری، و درین مرتبه در اثنای راه در حدود مکران وفات نمود، ما بین ۵۹۰-۶۰۰ هـ [(۱)] در سطور فوق که از رساله احمد نیز نقل افتاده، دو مرتبه رفتن مولانا سراج بسفارت بغداد اصلی ندارد، و نه مؤلف طبقات دران باره چیزی گفته، و طوری که سابقاً شرح دادم، مولانا یکبار بدربار سیستان رسالت یافته و بعد از ان به حضرت خلیفه الناصر رفته است، شاید نیر در بین این رسالتین اشتباه کرده باشد، [(۲)] برای تکمیل ترجمه مولانا سراج شرحی که عوفی نگاشته عیناً در ذیل این سطور نقل می‌شود: «الامام ملک الکلام سراج الدین فصیح العجم ابن منهاج اللوهوری- اگر چه مولد او در لوهور بود، اما منشاء او سمرقند بود، از ان سخنش را ذوق شکر و قند بود، چون در قفص منبر، طوطی ناطقه او شکر خوار شدی، منطلق طوطیان هند پیش الفاظ چون شکر او خوار شدی و چون در چمن محاوره عند لیب فصاحت او در نوا آمدی، حسان پیش کلمات حسان او بی نو آمدی، و اگر چه اشعار او مشهور است، اما رباعی چند از منشآت او اثبات افتاد می‌گوید:

رباعی

آن دل که ز هجر دردناکش کردی و زهر شادی که بود پاکش کردی
از خوی تو آگهم که ناگه ناگه آوازه در افتد که هلاکش کردی ایضا
دل را برخ خوب تو میل افتاد است جان دیده بر امید لبت بکشاد است

چشم آب زن خاک درت خواهد بود [(۳)] اگر عمر وفا کند قرار این داد است ایضا
ای کرده یخ و برف بسی دایگیت روشن تر از آفتاب بی مایگیت
بر جای رسول آخر از بهر خدای گه میخوری و بنده به همسایگیت [(۴)]

[(۱)] تعلیقات لباب الالباب ج ۱ ص ۳۶۲

[(۲)] مرحوم سید عبد الحی لکهنوی نیز در کتاب نزهة الخواطر (ج ۱ ص ۱۱) شرح حال امام سراج الدین محمد را طوری آورده
که علامه قزوینی از رساله نیز نقل کرده است، و علاوه از ان دست به تحقیق مزید نزده است

[(۳)] در تذکره نشتر عشق: خواهد کرد

[(۴)] لباب الالباب عوفی ج ۱ ص ۲۸۴

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۳۷

مادر مؤلف و اجداد مادری وی

در نوشته‌های سابق حالت خاندان و اجداد و پدر مؤلف را خواندید که یکی از دودمانهای معروف علمی جوزجان است، و سالها در
دربار سلاطین آل محمود و آل شنسب در غزنه و غور و لاهور مراتب بلند علمی و سیاسی را داشتند و همواره در حضور شاهنشاهان
بزرگ محشور بوده‌اند.

همین طور خاندان مادر مؤلف نیز از دودمانهای بزرگ علمی و سیاسی بود و مشاهیر زیادی درین خاندان گذشته و همواره رجال
آن دودمان به دربار غور معزز و محترم بودند، و بنظر احترام نگریسته می‌شدند، مادر مؤلف نیز از خانم‌های محترمی بود، که دربار
غور در حرم سلاطین میزیست.

اجداد مادری مؤلف نسلا نساوی خراسانی و مسکنا تولکی از غور و هرات بودند، و از عهد خلافت القا در بالله عباسی (متوفی ۴۲۲
ه) در تولک ولایت هرات منصب قضا داشتند، و این خاندان در سلطنت سلطان محمود دارای مقام محترمی بود، و القادر بالله بنام
آنها مثالی از حضرت بغداد فرستاده بود، و بعد از ان در عهد المستضیء بالله (۵۳۶ / ۵۷۵) نیز مثالی برای تفویض مناصب فوق بانها
داده شده بود، که این مثالین تا حین تحریر کتاب طبقات پیش مؤلف موجود بود و خودش دران باره چنین می‌نویسد: و مثال او
(المستضیء) در میان امثله اجداد مادری منهاج سراج موجود است بقضای قلعه تولک ولایت قهستان و جبال هراة و آن امثال بنابر
مثال جد اعلیٰ مستضیء بود القادر، و آن امثال هم موجود است ... [(۱)] یکی از اشخاص معروف این دودمان ملک ضیاء الدین
محمد عبد السلام قاضی تولک است که این شخص در دوران فتوحات سلطان معز الدین غوری در هند هم‌رکاب سلطان بود، و
وقتی که قلعه تبرهنده فتح گردید به وی سپرده شد، و این قاضی ضیاء الدین مؤلف کتاب را پسر عم جد مادری بود، و دیگری هم
قاضی مجد الدین تولکی است، که مؤلف نام وی را قاضی مجد الدین قدوه می‌نویسد، و چنانچه گذشت این شخص از طرف
سلطان غیاث الدین با پدر مؤلف بحضرت بغداد بحیث عضو

[(۱)] طبقه ۱ ذکر المستضیء ۱۲

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۳۸

هیئت رسالت نیز رفته بود و در اوقات فتوحات معز الدین در هنده یک هزار و دویست مرد تولکی را قیادت می‌کرد، که در قلعه

تبرهنده با قاضی ضیاء الدین موصوف همراه و همباز بود [(۱)] و همین شخص است که ابن اثیر نام کامل او را قاضی مجد الدین عبد المجید بن عمر معروف بابن القدوه می‌نویسد، و گوید که در مجلس غیاث الدین غوری وی را با امام رازی اتفاق مناظره افتاد، و او در مسجد از امام رازی شکایت به عوام مسلمین برد، و شهر را بر امام شورانید، تا غیاث الدین ناچار فخر رازی را به قلعه هرات روانه کرد. [(۲)] دیگر شخصی که ازین خاندان از گفته خود مؤلف می‌شناسیم خال (برادر مادر) وی قاضی جلال الدین مجد الملک احمد عثمان است که از رجال اداری اواخر عهد غوری است این شخص در دوران فتور چنگیزیان در حدود (۶۱۷ هـ) حاکم نیشاپور و خواجه و متصرف آنجا بود، و از دست تولکیان و قرابتیان خودش شهید گشت [(۳)] اگر اسم خال مؤلف را تحلیل کنیم و مطابق برسم آن زمان جلال الدین و مجد الملک را القاب بشماریم باید احمد نام خودش و عثمان نام پدرش باشد و درین صورت می‌توان گفت: که عثمان جد مادری مؤلف بود.

در همین اوقات برخی از اقارب و احوال مؤلف که غالباً باید اقارب مادری وی باشند در تولک بودند و همه در جهاد دفاع وطن از حملات چنگیزیان دخلی و دستی داشتند که مؤلف هم با آنها همراه بود [(۴)] خاندان اجداد مادری و احوال مؤلف همه در خدمت درگاه سلاطین غور بودند. و مخصوصاً دختر سلطان غیاث الدین که ماه ملک نام بود و بلقب جلال الدین و الدین ملکه بس فاضلی بود، و در جمال و عفت و زهدات در همه دنیا مثل نداشت با این خاندان علمی لطفی و شفقتی داشت و والده مؤلف با او هم شیر و هم مکتب بود و خود مؤلف هم در حجر عنایت و حرم عصمت ملکه پرورده شده بود [(۵)] پس مادر مؤلف هم با ملکات حرم سلطانی محشور وزنی بود مکتب دیده. و از خاندان ثقه

[(۱)] طبقه ۱۹ ذکر معز الدین و طبقه ۱۳ ذکر غیاث الدین

[(۲)] احوال مولانای رومی بحواله این امر حوادث ۶۹۵ (رک: ۷۵)

[(۳)] طبقه ۲۳ حدیث واقعات غور و غرستان و فیروز کوه

[(۴)] ایضا

[(۵)] طبقه ۱۷ ذکر حاجی علاء الدین محمد

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۳۹

علم و قضا و اداره، بنابراین مؤلف نجیب الطرفین بوده، در محیط علم و ادب پرورش دیده بود.

تاریخ تولد مؤلف

از تاریخ تولد مؤلف و مولدش بطور حتم و یقین خبری نداریم و خود مؤلف هم بدان تصریحی نکرده ولی از اشارات متفرقه و متعدده مؤلف می‌توان درین باره چیزی را استنباط کرد:

دوره طفولت مؤلف تا سن بلوغ در حرم ملکه سابقه‌الذکر گذشته، و مادرش هم در فیروزه کوه بود و احوال وی هم بخدمت ملک الحاج علاء الدین محمد بن ابی علی که پسر عم هر دو سلطان غیاث الدین و معز الدین بود مخصوص بودند.

اشارات خود مؤلف که می‌توان تاریخ تولد وی را از آن بر آورد چنین است: من در سن هژده سالگی بدم در شهر سنه سبع و ستمائه بر در سرای [سلطان در حضرت فیروز کوه ...] [(۱)] اگر این اشارت مؤلف را اساس قرار دهیم باید تولد مؤلف را (۵۸۹ هـ) بدانیم که راورتی نیز همین تاریخ را معتبر شمرده و در شرح حال مؤلف در آغاز ترجمه کتاب ذکر داشته است و آقایان سعید نفیسی و عباس اقبال که دو تن از دانشمندان معاصر ایرانند نیز تاریخ تولد وی را همین (۵۸۹ هـ) شمرده‌اند [(۲)] ۲- در آغاز طبقه

۱۷ جایی که مؤلف کتاب، نسب نامه سلاطین غور را ذکر کند گوید:

«و نویسنده این کتاب در شهر (۶۰۲ هـ) آنرا در حرم محترم خداوند جهان ماه ملک در پیش تخت معظم او در نظر آورده است» بعد ازین مؤلف شرح تألیف نسب نامه مذکور را از زبان آن ملکه نقل و روایت می‌کند، و مطالب نسب نامه را هم تا جایی مینویسد.

پس اگر قرار قبول اول، تولد مؤلف را در (۵۸۹ هـ) بدانیم، باید درین وقت سیزده ساله باشد، که نقل چنین روایت از اوان سیزده سالگی ابعده بنظر می‌آید، ولی چون مولانا از دودمان علمی بود، و در محیط دانش و فرهنگ پرورش دیده بود، شاید در اوقات طفولت و در سن ۱۳ سالگی لیاقت دیدن کتاب را داشت، که مطالبی را از ان عهد و از ان کتاب بذهن سپرده و در طبقات نقل کرده باشد.

[(۱)] طبقه ۱۷ آخر ذکر ملک علاء الدین محمد

[(۲)] سالنامه ۱۳۱۷ فارس، تاریخ استیلای مغل ص ۴۸۳

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۴۰

۳- در شرح حال پدر مؤلف خواندید، که مولانا سراج الدین پیش از جلوس سلطان بهاء الدین سام در (بلروان یا پروان) بحضورش رسیده بود، چون جلوس آن پادشاه به تخت سلطنت بامیان (۵۸۷ هـ) است و بقول خودش مولانا هم درین اوقات بسن سه سالگی بود، بنابراین باید تولدش در حدود (۵۸۴) واقع گشته باشد، که با قول اول خلافی دارد.

راورتنی و دیگرانی که راجع به زندگانی مولانا چیزی نوشته‌اند، رفتن پدر مولانا را به حضرت بامیان (۵۹۱ هـ) نوشته‌اند، حال آنکه خود مؤلف رفتن پدر خود را در سن سه سالگی به بامیان نمی‌نویسد، بلکه در آنوقت سلطان بهاء الدین سام به سلطنت نرسیده بود، و پدرش در بامیان حکمداری میکرد، و پدر مؤلف در بلروان یا پروان مرکز حکمرانی بهاء الدین بحضورش رسید.

چون رفتن پدر مولانا کورت اول بحضور بهاء الدین به بلروان، و پیش از جلوس وی بود، بنابراین باید مقارن باشد با سنوات پیش از (۵۸۷ هـ) و درین صورت اگر مولانا را درین اوقات طوری که خودش گوید، سه ساله بدانیم، تاریخ تولدش با قول اول موافق نمی‌افتد، و نقض آن ثابت می‌آید.

۴- مولانا در سال (۶۱۸ هـ) به ولایت گزیو و تمران، برای انجام امور عروسی و نکاحش رفته بود و طوری که گوید، یکی از بنات اکابر اقبای خود در حباله خود می‌آورد، و آن اول حال جوانی او بود [(۱)] بقرار این تصریح مولانا که در سال (۶۱۸ هـ) اوائل جوانی وی بود اگر تاریخ تولدش را همان (۵۸۹ هـ) بدانیم، درین وقت باید (۲۹) ساله باشد، حال آنکه حسب المعمول اوائل جوانی از سن ۲۰ تا ۲۵ شمرده می‌شود، و اگر رشد و بلوغ وی را از سن بیست بدانیم، باید درین وقت ده سال ازین سن بر وی گذشته باشد، و عادتاً نباید اوائل جوانی شمرده شود!!! علی ای حال: تاریخ تولد مؤلف بطور حتم و یقین، و اثبات بلا منازع بما معلوم نیست، و نقاضت قول اول در اشارات دیگر مؤلف موجود است ولی با آن هم می‌توان گفت، که تولد مولانا باید در حدود (۵۸۹ هـ) اتفاق افتاده باشد، و الله اعلم، اما آنچه هدایت حسین در مقدمه انگلیسی تاریخ شاهی (طبع کلکته ۱۹۳۹) سال تولد مولانا را (۵۹۸ هـ) نوشته

[(۱)] طبقه ۱۷- ذکر شهاب الدین

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۴۱

مستند بنظر نیامد و نمی‌دانم که نویسنده موصوف بکدام سند نوشته است؟

مولد وی:

مولانا در طبقات هیچ گونه اشارتی به مولد خود ندارد، و برخی از تذکره نویسان مانند هفت اقلیم، و صبح گلشن، و مجمع النفائس، و گل رعنا، و گلزار ابراهیم، و نشتر عشق و غیره بین مولانا منهاج و سراج منهاج که پدرش باشد اشتباه کرده‌اند، و بنابراین برخی مولد مولانا را (لاهور) پنداشته، و وی را (لاهوری) نوشته‌اند تذکره نشتر عشق صراحتاً می‌نویسد: «سراج الدین منهاج (مصنف طبقات) موطن جدوی سمرقند بود، تولدش در لاهور واقع شد...» [(۱)] علی قلی و اله داغستانی در سال (۱۱۶۲ هـ) می‌نویسد: «سراج الدین منهاج مؤلف تاریخ طبقات ناصری است، که باسم نصر الدین ملک الهند تمام کرده، مولدش لاهور و اصلش از سمرقند است...» [(۲)] این خطا را اغلب ارباب تذکره و نویسندگان تاریخ تکرار کرده‌اند که من بطور نمونه قول دو نفر را در بالا اقتباس نمودم، و این اشتباه ناشی از التباس اسمین فرزند و پدر است، چون پدر مؤلف در لاهور سکنی داشت، و هم شاید در لاهور تولد یافته بود، از این رو مورخین مؤلف طبقات را هم متولد در لاهور دانسته‌اند، ولی این قول معقول و صحیح بنظر نمی‌آید، چه طوری که پیشتر مذکور افتاد، مادر مؤلف در سن سه سالگی وی اندر فیروز کوه، در حرم ماه ملک غور بود، و تمام احوال و اقارب مادرش هم در آنجا بودند، بنابراین باید مؤلف در فیروز کوه و در حرم سلطنتی آنجا متولد گردیده باشد، راورتی و کسانیکه شرح حال مؤلف را از اقوال و گفتار خودش برآورده‌اند، می‌نویسند: که تولد مولانا در لاهور صحیحی ندارد، زیرا خودش گوید، که کورت اول در سال (۶۲۴ هـ) بهند آمد، و اگر در لاهور متولد میگشت، البته درین بار آمدن خود را کورت اول نمی‌شمرد [(۳)] باید بنظر تحقیق نگریست، که پسر از ابوین بدنیا می‌آید، و برای دریافتن مولد و مسقط الرأس کسی هم تحقیق مسکن ابوین بویژه مادر مهم تر است. در این جا هم باید دید، که در حدود (۵۸۹ هـ) که

[(۱)] نشتر عشق نسخه خطی دانشگاه پنجاب ج ۱ ص ۳

[(۲)] ریاض الشعراء نسخه خطی کابل ص ۳۷۱،

[(۳)] شرح حال مؤلف در آغاز ترجمه راورتی.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۴۲

باید سال پیدایش مولف باشد، پدر و مادرش کجا بودند؟

نوشته‌های سابق ما، این پرسش را پاسخی است، زیرا از گفتار خود مؤلف بر آوردیم، که پیش از جلوس سلطان بهاء الدین بتخت بامیان (۵۸۷ هـ) پدر مؤلف در فیروز کوه بود، و در حضرت سلطان غیاث الدین میزیست، چون سلطان بهاء الدین پیش از جلوس وی را طلب داشت، بنابراین پیش از سال مذکور در بلروان یا پلروان بحضورش رسید، و بعد از آن هم در بامیان بخدمتش پیوست. پس بدین حساب باید پدر مؤلف بعد از (۵۸۰ هـ) در فیروز کوه و غزنه باشد، و در حدود (۵۹۰ هـ) در بامیان بمناصبی که پیشتر مذکور افتاد رسیده باشد اگر تاریخ تولد مؤلف را همان (۵۸۹ هـ) بدانیم، پس پدرش در حدود همین سالها به لاهور نبوده، و در غور و غزنه بود، و چون پدرش در غور و غزنه و بامیان بود، معقول نیست که مادرش در لاهور افتاده باشد و مؤلف در آنجا متولد گردد.

قراری که پیشتر هم اشارت رفت: از گفتار مؤلف و بودن مادر وی در حرم شاهی غور و ملکه ماه ملک و همچنان از تذکار ایام خوردی و سه سالگی در آنجا پدید می‌آید، که وی در فیروز کوه غور در حرم شاهی متولد گردیده، و تا ایام بلوغ و رشد خود هم در آنجا بوده است

بیشتر گفتم که مؤلف در حدود (۵۸۹هـ) در فیروز کوه غور در حرم سلطانی بدنیا آمد، و مادرش با ملکه ماه ملک دختر سلطان غیاث الدین همشیر و همدرس بود، قرار گفتار خود مؤلف سن طفولت وی پیش از بلوغ هم در آنجا گذشت، و در حجر تربیت آن ملکه پرورش یافت.

قرار شرحی که پیشتر مذکور افتاد، بسن سه سالگی در فیروز کوه بود، و مراحم آن ملکه را نسبت بخویشتن خوب شرح داده، و پرورش مادرانه وی را چنین می‌نویسد: «و آن ملکه جهان این ضعیف را در حجره پادشاهی خود، چون فرزندان در پرورش پادشاهانه داشتی، و شب و روز با صغر سن در حرم او بودی، در نظر مبارک او تربیت یافتی، و آن پادشاه زاده را مناقب بسیار است...» [۱] باین طور مولانا تا سن بلوغ در فیروز کوه بود، و درین دوره دروس ابتدائی

[۱] آغاز طبقه ۱۷

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۴۳

خود را در آنجا خواند، و دانش اندوخت و در سن هفت سالگی بجهت حفظ کلام الله بخدمت معلم امام علی غزنوی میرفت، درین وقت تحصیلات و دانش آموزی مولانا آنقدر ثقه و پخته بود، که در کتاب خود روایتی را درباره خروج کفار مغل ازین معلم نقل کند، و سماع سن هفت سالگی را باستناد گفتار آن دانشمند می‌نویسد [۱] و چون در سن (۷) سالگی بحفظ کلام الهی مشغول بوده، باید باین کار موفق هم شده باشد، پس حفظ قرآن پاک نیز در مآثر علمی وی داخل است.

بعد ازین تا سن (۱۸) سالگی ایام طفولت مولانا در فیروز کوه میگذرد و بسال (۶۰۷هـ) هم در آنجا بود، چنانچه خودش گوید: «کاتب این حروف در سن هژده سالگی بودم، در شهور سنه سبع و ستمائۀ، بر در سرای سلطانی در حضرت فیروز کوه، چنانچه کار جوانان باشد بنظاره استاده بودم» [۲]

دوره جوانی و ماموریت‌های اولین و ناهل مولانا:

از خلال اشارت مؤلف بر می‌آید، که تا سن (۲۲) سالگی بسال (۶۱۱هـ) نیز در حضرت فیروز کوه مقام داشت و در همین سال از امیر علی چاوش روایتی سماع کرده بود که آنرا در تاریخ خود نوشته است [۳] بعد ازین دوره ریعان شباب مؤلف آغاز می‌گردد، و پدید می‌آید، که دوره تحصیلات خود را ختم کرده، و از حضرت فیروز کوه روی بدیار دیگر نهاده است، سفر نخستین مؤلف همان سفریست که در سال (۶۱۳هـ) از آن دیار بطرف بست میکند، و از آنجا برسالت سیستان می‌رود، و این زمانی است که ملک تاج الدین حرب سه سال پیش وفات یافته، و اکنون پسرش ملک یمین الدین بهرام شاه در حضرت سیستان بر تخت فرماندهی قرار دارد و مولانا برخی از مشاهدات خود را در جنوب شهر سیستان بیان میکند [۴] و نیز هم درین سفر با امام رشید الدین عبد المجید در حضرت سیستان ملاقات کرد، و ازین استاد علما روایتی را سماع نمود، و آن را نیز در تاریخ خود نوشت [۵] از گفتار مولانا بر می‌آید که ازین وقت دوره رشد سیاسی خود را آغاز کرده، و باصطلاح بجای پدر نشسته است، و به عمر (۲۴) سالگی ماموریت

[۱] طبقه ۲۳ حدیث فوت اوکتای

[۲] طبقه ۱۷ ذکر علاء الدین محمد

[۳] طبقه ۱۲ ذکر سلطان سنجر

[۴] طبقه ۸ ذکر یعقوب لیث

[۵] طبقه ۱۲ ذکر الب ارسلان.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۴۴

نخستین سیاسی خود را برسالت دربار سیستان انجام داده است، صورت استقبال و تشریف وی در بارگاه پادشاه سیستان از قول خود مؤلف بهتر واضح است آنجا که گوید:

«و این داعی در شهور ثلاث و عشر و ستمائۀ از شهر بست عزیزت سیستان کرد چون بدان حضرت رسید موضعی است آنرا گنبد بلوچ گویند از طرف شرق رسولداران استقبال نمودند، و این داعی را بشهر آوردند و بموضعی که آنرا مدرسه سر حوض گویند بطرف جنوب شهر که آنرا در طعام و بازار فرود گویند منزل فرمود، و در بارگاه آن پادشاه کریم (بهرام شاه حرب) مشرف شد، هرکرت تشریف فرستاد، و تا آنجا بود، هر ماه علفه بسیار از زر و غله فرستاد، و اعزاز بسیار و اکرام بی‌شمار فرمود بعد از هفت ماه بطرف خراسان مراجعت افتاد...» [۱] باین طور ماموریت اولین سیاسی مؤلف بعد از سفر (۷) ماهه سیستان انجام یافت و پس بخراسان بازگشت و بعد ازین دوره حیات سیاسی و رسالت‌های وی بدربار ملوک و امراء آغاز میگردد و یکی از مشاهدات وی درین سفر بدربار سیستان اینست: که ملک رکن الدین پسر مهتر یمین الدین بهرام شاه را در سن خوردی بدان حضرت دیده بود [۲] مولانا ازین رسالت بخراسان رفت و بعد از آن او را بسال (۶۱۷هـ) در قلعه تولک نزد اقارب مادری وی میبایم و روایتی ازین اوقات در کتاب او ثبت است [۳] در دوران سال (۶۱۷هـ) حملات قشون چنگیزیان بر تولک دوام داشت و طوری که مؤلف گوید مدت هشت ماه لشکر مغل اطراف را میزدند، و درین تاریخ وی در حصار تولک بود و در میان غازیان با کفار جهاد کردی چنانچه کفار را امکان نزدیک شدن قلعه و حصار نبود [۴] یک سال بعد در دوران (۶۱۸هـ) که مؤلف ما بسن (۲۹) سالگی میرسد، بسوی ولایات شرقی غور گزیو و تمران میروود و در آنجا یکی از بنات اقارب را در حباله خویش می‌آورد، و متاهل می‌گردد، درین وقت مولانا طبع شعر دارد و اشعار نغم می‌سراید و چنانچه خودش گوید، به گزیو و تمران به مقصد عقد نکاح رفته بود و درین وقت حکمران آن ولایت ملک ناصر الدین ابو بکر پسر ملک سیف الدین سوری وی را نوازش کرد، وی گوید:

[۱] طبقه ۱۴ ذکر بهرام شاه

[۲] طبقه ۱۴ ذکر رکن الدین محمود

[۳] طبقه ۲۳ ذکر چنگیزخان

[۴] طبقه ۲۳ اواخر حدیث گذشتن لشکر چنگیز بر جیحون

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۴۵

«و این کاتب در شهور (۶۱۸هـ) خدمت او (ملک ناصر الدین) را بولایت گزیو و تمران دریافت و از وی آثار مروت مشاهده کرد، و در آن عهد این داعی یکی از بنات اکابر اقبای خود در حباله خود می‌آورد، و آن اول حال جوانی بود، القصه از خدمت ملک ناصر الدین ابو بکر داعی اسپی التماس کرد، و حال تزویج یکی از اقبای خویش بنظم بر رای او عرضه داشت در جواب آن قصه و نظم رباعی بگفت و بقلم خود ثبت کرد، و بر پشت قصه بدست داعی داد...» [۱] چون مسکن مولانا در فیروزکوه بود، بنابراین این سفر وی را قرار اسناد موجوده دومین سفرش گفته می‌توانیم که به یکی از ولایات شرقی غور برای مسئله عروسی اتفاق افتاده است.

طوری که خود مولانا گوید هم درین سال (۶۱۸هـ) از تمران پس بطرف غور باز آمده شد و در قلعه سنگه ملک حسام الدین حسن

عبد الملک را دیده آمد، و هم درین وقت مولانا حکایتی را از ملک تاج الدین شنید، که آنرا در کتاب خود نقل فرمود [(۲)] چنین بنظر می آید، که درین اوقات مولانا، تولک را مسکن و مقر خود قرار داده باشد، زیرا بعد از سفر تمران غالباً با عروس نو خود، از راه سنگه میگذرد، و بعد از سه سال در سنه ۶۲۰ هـ باز وی را در تولک می یابیم درین عهد فتور و دوران یغمای لشکر مغل از سال (۶۱۷ تا ۶۲۰ هـ) جز اینکه مولانا سفری به تمران و گزیو کرد، در اوقات دیگر مدت چهار سال در غزوات با اهل تولک موافقت می نمود، که همه اقرباء و اخوان وی بودند، و بعاقبت از دست کفار بسلامت ماند [(۳)]

سفرهای سیاسی و رسالت وی بفراه و سیتان و قهستان:

چنانچه پیشتر مذکور افتاد، مولانا منصب سیاسی پدری را که رسالت دربار غور و ملوک این دیار باشد، کرت اول در سن (۲۴) سالگی بسال (۶۱۳ هـ) نایل گشت، و بعد از مدت هفت سال باز او را اتفاق سفرهای متعدد بسوی سیستان و قهستان افتاد، و برسالت بآن دیار برفت، چون وی

[(۱)] طبقه ۱۷ ذکر شهاب الدین محمد نمبر ۱۲

[(۲)] طبقه ۲۳- حدیث مراجعت چنگیزخان بترکستان

[(۳)] طبقه ۲۳ حدیث واقعات غور و غرستان

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۴۶

شخص با تجربه و سیاست مدار و دارای جاهتی بود، و هم بمزاج ملوک و امرای آن عصر آشنا بود، حکمداران غور و خراسان مکرراً وی را بانجام ماموریت‌های سیاسی و رسالت تکلیف نمودند، و این سفرها بشرح ذیل اتفاق افتاد:

۱- کرت اول رسالت مولانا از راه اسفزار و قاین به قهستان اتفاق افتاد، این سفر مولانا برای برخی از مذاکرات تجارتي و اقتصادی بود چون در دوران فتور چپاول لشکر مغل، دیار غور و خراسان خسارتهای اقتصادی و مالی دید و بعد از رفتن آن لشکر خرابکار، مملکت از پوشاکه و ما یحتاج زندگانی تهی گشت، مولانا برای گشادن راه قوافل تجارتي با قاصی بلاد خراسان سفر کرد.

وی از قلعه تولک باشارت ملک تاج الدین حسن خرپوست باسفرزار رفت و از آنجا به قائن گذشت، و از آنجا به قلعه سر تخت و جواشیر کرمان سفر کرد، و دیار ملاحظه فرمود، و در آنجا بحضور فرمانده قهستان که محتشم شهاب منصور ابو الفتح بود رفت، و در کتاب خود احوال علم‌پروری و دانش دوستی وی را نوشت، و این سفر در سال (۶۲۱ هـ) اتفاق افتاد در حین مراجعت از راه شهر تون به قاین و اسفزار و تولک باز آمد [(۱)] مولانا ازین سفر قهستان و تشرف بحضور محتشم شهاب، داستانی دارد، که آن را به تفصیل در کتاب خود می نویسد، و خوانندگان محترم در طبقه (۲۳) زیر عنوان (حدیث حادثه‌ایکه شمس محتشم را افتاد) می خوانند.

۲- بعد از چند گاه در سال (۶۲۲ هـ) مولانا در قلعه خیسار غور بخدمت ملک رکن الدین محمد عثمان مرغنی رسید، و باشارت این ملک سعید، کرت دوم به قهستان بوجه رسالت رفت، تا راه کاروانها بکشایند، درین سفر از خایسار بفراه رفته شد، و از آنجا به قلعه گاه سیستان، و از آنجا بحصار کره و از آنجا به طیس و از آنجا به مؤمن آباد و قاین گذر افتاد، و باز هم محتشم شهاب سابق الذکر فرمانده ملاحظه را دیده آمد، درین سفر با حکمداران قهستان در حفظ امنیت بلاد، و مبادله کاروانهای اموال التجاره مذاکره گردید و روایتی را از قاضی وحید الدین فوشنجی سماع کرد، که آن را در طبقه (۲۳) در ذیل حوادث گشاده شدن شهرهای خراسان در کتاب خویش

[(۱)] طبقه ۲۳- حدیث برافتادن ملاحده

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۴۷

ضبط نمود، رفتن مولانا درین سفر بطرف سیستان نیز بدون مقصد و غایتی نبود، و در عین رسالتی که بدر بار قهستان و حکمدار ملاحده از طرف ملک رکن الدین محمد عثمان مرغنی از خیصار غور داشت، مامور بود، که در فراه بحضور ملک تاج الدین ینالتگین پادشاه سیستان رود، و استحکام عهد را بنماید، مولانا پادشاه سیستان را در داوری (فراه دریافت و با او عهد مستحکم کرد [(۱)] و از دیدار آن پادشاه در مسائل تاریخی نیز استفاده نمود، و حکایتی را بوقت ملاقات از آن پادشاه شنید، که در طبقه (۱۶) در ذکر ملک قطب الدین ایبک خوارزم شاهی نقل و ضبط کرد، پس درین سفر مولانا حامل دو پیغام بود، یکی بدربار سیستان و دیگر بدربار حکمدار ملاحده قهستان، که هر دو را بجا کرد، و واپس بخیصار بازگشت.

۳- در سال دیگر (۶۲۳ هـ) باز مؤلف بحضور ملک ینالتگین موصوف میرسد، و از راه فراه بدربار ملاحده رسالت می‌یابد که تفصیل این رسالت چنین است:

درین سال مؤلف عزم داشت که بهند رود، و در خیصار از ملک رکن الدین محمد اجازت طلبید، و بجهت تهیه ما یحتاج سفر و خریداری ابریشم بفراه رفت، چون بحوالی آن شهر رسید، ملک تاج الدین ینالتگین را با ملاحده بجهت قلعت شهنشاه که در حوالی نیه است خصومت افتاد، و از پیش لشکر آنها منهزم شده بود، چون برای ایفای وظایف رسالت و معاهده و مذاکره مصالحه، یکی از رجال آن دربار حاضر نشده بود، مولانا را طلب فرمود، و تکلیف کرد، تا به قهستان رود، و پسر ملک رکن الدین خیصار را هم با اسم توسط با او فرستاد، مولانا از راه فراه به شهر نیه رفت و از آنجا به قهستان رسید، و باز هم به نیه آمد، و میان ملک تاج الدین و شمس الدین محتشم ملاحده صلح پیوست، و ماموریت خود را انجام داد. بعد از انجام این ماموریت چون به نزدیک تاج الدین ینالتگین آمد، پادشاه از وی خواست که باز بدر بار ملاحده باید رفت، و جنگ را طلب کرد، ولی مولانا چون سفر هند پیش روی داشت، این سفر را قبول نکرد، و ملک تاج الدین وی را در قلعه صفهد سیستان شهر بند کرد، دوره حبس مولانا تا (۴۳) روز طول کشید، و ملک

[(۱)] طبقه ۱۴- ذکر تاج الدین ینالتگین.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۴۸

رکن الدین از خیصار مکتوبی ارسال داشت، و مولانا قصیده گفت و عذر خواست، تا از آن حبس رهائی یافت [(۱)]

سفر هند و قضای لشکر اچه، و اهتمام مدرسه فیروزی:

در حدود (۶۲۳ هـ) مولانا سکونت تولک را پدرود گفته و در خیصار با ملک رکن الدین مرغنی (کرت) اقامت داشت بعد از آنکه از سفر فراه و دوره حبس (۴۳) روزه قلعت صفهد به خیصار برگشت، بسفر هند اقدام نمود. [(۲)] چنین بنظر می‌آید، که مولانا از خیصار خراسان به غزنه آمد و از آنجا در اوایل سنه (۶۲۴ هـ) براه معروفی که از غزنه به سوی دره گومل و وادیهای دریای سند می‌گذرد، به بنیان (بنون موجوده) گذشت و در کشتی نشست، و از راه دریای سند روز سه شنبه (۲۶) ماه جمادی الاولی به (اچه) رسید، [(۳)] و تا ماه رجب در بحبوحه جنگهائی که بین ناصر الدین قباچه، و شمس الدین التتمش در گرفته بود، در ملتان و اچه ماند [(۴)] و در ماه ذی حجه همین سال (۶۲۴ هـ) در عهد سلطان ناصر الدین قباچه مدرسه فیروزی اچه، حواله وی شد، و قضای

لشکر علاء الدین بهرام شاه بن ناصر الدین قباچه نیز باو مفوض گشت، [(۵)] ولی این ماموریت مؤلف دوامی نکرد، و در سال دیگر (۶۲۵ هـ) روز سه شنبه (۲۷ جمادی الاخری بود، که سلطان شمس الدین التتمش اچه را فتح نمود، و قباچه از بین رفت، مولانا دوره ماموریت و خدمت گذاری‌های خود را هم ازین وقت می‌شمرد [(۶)] چنین پدید می‌آید، که مولانا در ابتدای محاصره اچه، روز چهارشنبه غره ماه ربیع الاول (۶۲۵ هـ) در پای محروسه اچه بدرگاه سلطان التتمش پیوست، و پیش از ان به پانزده روز ملک تاج الدین کزلک خان سنجر را ملاقات کرده بود، مولانا گوید، که روز چهارشنبه شانزدهم صفر (۶۲۵ هـ) به لشکرگاه منصور رسیدم، و آن ملک ملک سیرت مرا تعظیم فرمود، و از مسند خود برخاست، و شرط استقبال بجای آورد و پیش باز آمد، و مرا بجای خود بنشانید، و سیب لعل بدست داعی داد، و بر لفظ او رفت، که مولانا این را بستان، که شگون باشد [(۷)]

[(۱)] طبقه ۲۳- حدیث بر افتادن ملاحده

[(۲)] طبقه ۱۴- ذکر تاج الدین ینالتگین

[(۳)] طبقه ۲۰- ذکر ناصر الدین

[(۴)] طبقه ۲۱ ذکر التتمش

[(۵)] طبقه ۲۰- ذکر ناصر الدین

[(۶)] آغاز طبقه ۲۲

[(۷)] طبقه ۲۲- ذکر تاج الدین سنجر

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۴۹

باین طور این نخستین دیدار مولانا بود، با یکی از ارکان سلطنت دهلی، که وی را در تاریخ سابق الذکر دست داد.

رسیدن مؤلف بحضور التتمش و رفتن بدلهلی و مناصب آنجا:

در حین سقوط حصار اچه، روز اولیکه سلطان شمس الدین التتمش در پای آن حصار لشکرگاه نصب کرد، مؤلف بحضور این پادشاه رسید و منظور نظر پادشاهی شد، چون ناصر الدین قباچه از حصار بهکر خود را در آب غرق کرد، و تمام دیار سند تا آب محیط التتمش را مسلم آمد، سلطان از پای قلعه اچه انصراف فرمود، و مولف نیز در موافقت حشم آن پادشاه در ماه رمضان (۶۲۵ هـ) بحضرت دهلی رفت، و در جشن این فیروزی، و رسیدن تشریف و عهد و لوائی که از بغداد خلیفه المستنصر بالله، برای سلطان التتمش فرستاده بود، حضور داشت [(۱)] مولانا تا سال (۶۲۹ هـ) در حضرت دهلی ماند، و در شعبان همین سال در پای حصار کالیور (گوالیار) باز بحضور التتمش رسید، و از حضرت پادشاه مامور گشت، تا بر در سرای اعلی تذکیری بفرماید، و در هر هفته سه نوبت تذکیر معین شود، و چون ماه رمضان در آمد، هر روز تذکیر معین شد، و تمام عشر ذی الحججه و تمام عشر محرم گفته آمد و در دیگر ماهها همان سه نوبت نگاه داشته آمد.

باین طور مولانا به عهده مذکری درگاه شاهی سر فراز گشت و مدت یازده ماه در پای آن حصار نود و پنج مجلس بر در سراپرده اعلی عقد کرد، و مولانا روز عید اضحی در برابر قلعه کالیور بامر شاهی خطبه عید فرمود، و امامت کرد، و به تشریف گرانمایه مشرف گشت [(۲)] و در وقت تشریفات اشغال شرعی مهتر مبارک هندو خان که یکی از امرای بزرگ دربار دهلی بود، خود بخزانة عالیہ حاضر شد، و چندان لطف و دلداری فرمود، که مولانا در کتاب خویش ذکر می‌نماید [(۳)]

قضا و اداره کل امور شرعی کالیور:

روز سه شنبه (۲۶) ماه صفر (۶۳۰ هـ) چون حصار کالیور فتح گشت، مولانا از حضور سلطان شمس الدین التتمش به قضا و خطابت و امامت

[(۱)] طبقه ۴- ذکر المستنصر،

[(۲)] طبقه ۲۱- ذکر التتمش

[(۳)] طبقه ۲۲ ذکر هندوخان

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۵۰

و احتساب و کل امور شرعی آنجا مقرر گشت، و تشریفات فاخر و انعامات وافر ارزانی داشت، مولانا باین ماموریت شرعی خویش در کالیور مدت (۶) سال ماند، چون سلطان التتمش در گذشت، و فتوری در امور مملکت افتاد، مولانا در عهد پسر سلطان که رکن الدین فیروز شاه باشد، در مقر ماموریت خود بود، چون امر سلطنت به ملکه بزرگ رضیه بنت التتمش رسید، به قلعت کالیور لشکری نامزد کرد، و انعامات وافره به مولف فرستاد، بنابراین در غره شعبان سال (۶۳۵ هـ) در موافقت مجد الامراء ضیاء الدین جنیدی که امیر داد کالیور بود از ان حصار بیرون آمد، و بحضرت دهلی پیوست [(۱)] درین سفر یکی از اعیان بزرگ دربار دهلی، ملک تاج الدین سنجر قتلقت نیز با مولانا همراه بود، و در راه چندان لطف فرمود که در وصف نیاید و دو صندوق کتب خاص وی را بر شتر خاص خود نقل کرد و با مهاون برسانید [(۲)] همچنان وقتی که مولانا در حصار کالیور بسر می‌برد، در سال (۶۳۱ هـ) جماعت رسولان از دربار برکاخان مغل به حضرت دهلی آمدند، سلطان شمس الدین رسولان به محروسه کالیور فرستاد، و آن رسولان چون مسلمان بودند، هر جمعه در مسجد جامع کالیور حاضر شدند و در عقب نواب کاتب طبقات نماز گزاردندی، مولانا دوره این ماموریت را که در کالیور داشت شش سال میدانند، و گوید: بعد از مرور این مدت در عهد سلطان رضیه بحضرت دهلی آمده‌ام [(۳)]

اداره مدرسه ناصریه:

درین وقت مولانا از حضور سلطان رضیه در شعبان همان سال دو منصب ذیل یافت: در حضرت دهلی مدرسه ناصریه به وی تفویض افتاد تا در آنجا به امور تدریس و اداره آن مرکز علمی پردازد، گویا مدیر و شیخ آن جامعه مقرر گردید، و با وجود این وظیفه علمی مهم قضای کالیور نیز بدو مفوض گشت، چون دور سلطنت رضیه بسبب مکاوحت امراء و بزرگان دربار فروغی نیافت، و بزودی آن سلطان را از تخت حضرت دهلی فرود آوردند، و بجایش معز الدین بهرام شاه را در (۲۷) رمضان

[(۱)] طبقه ۲۱- ذکر رضیه

[(۲)] طبقه ۲۲- ذکر قتلقت

[(۳)] ۲۳- ذکر برگا

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۵۱

(۶۳۷ هـ) به تخت سلطنت برداشتند، مولانا در دهلی بود، و مدرسه ناصریه را اداره می‌کرد، در ماه شوال همین سال چون در دولتخانه

سلطنت به بهرام شاه بیعت عام دادند، مولانا حاضر بود، و در تهنیت سلطنت قطعه‌یی را بحضور پادشاه عرضه داشت که مطلع آن این است:

زهی درشان تو منزل ز لوح آیات سلطانی بین در رایت شاهی، علامات جهانبانی [(۱)] در عهد سلطان بهرام شاه بتاریخ (۱۶) جمادی الاخری (۶۳۹ هـ) لشکر مغل بر لاهور تاختند، و آن شهر را بدست آوردند، چون این خبر هایل بحضرت دهلی رسید، سلطان خلق شهر را در قصر سپید جمع کرد، و مؤلف را فرمان تذکیری داد و خلق را ذریعه مؤلف با سلطان بیعت داده آمد. و ازین پدید می‌آید، که مؤلف درین عصر بدربار دهلی روشناسی داشته و در حضور پادشاهان آنجا هم راهی یافته بود، و از طرف خلق و دربار بنظر احترام نگریسته می‌شد.

تقرر به قضای کل هند:

مولانا لیاقت سیاسی و اداری زیادی داشت و توانست در هند نیز زمام امور را بدست آورد، و خود را معتمد حضرت دهلی سازد، بعد از خلع رضیه چون بهرام شاه به تخت شاهی برداشته شد، باز هم اوضاع اصلاح نگردید و فتور در امور مملکت افتاد و امراء و ملوک را با شاه مکاوحتی ظاهر گشت. در دوران این فتور مولانا به تسکین فتن کوشید و هم درین وقت سلطان معزالدین بهرام شاه قضای حضرت و کل ممالک را روز شنبه دهم جمادی الاولی سنه ۶۳۹ هـ با تشریف و عواطف فراوان به وی ارزانی داشت، و چون از (۱۹) ماه شعبان سال مذکور تا ذی القعدة فتنه در حضرت دهلی افتاده بود، و امراء و ملوک بر سلطان شوریده، و حصار را بداشته بودند، مولانا با ائمه کبار شهر در اصلاح و تسکین آن قضیه می‌کوشید [(۲)]

حمله بر مولانا و استعفای وی:

چون زمان امنیت و امور مملکت از هم گسیخته بود، و سلطان نیز بمزاج طفلی به ما لا یعنی گرفتار آمده، و مهتر فراشی پیش وی قربتی

[(۱)] تمام قطعه در طبقه ۲۱ ذکر بهرام شاه خوانده شود.

[(۲)] طبقه ۲۱- ذکر بهرام شاه.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۵۲

بی اندازه یافته بود، بنابراین در بین شورشیان و دربار سلطنت صلح صورت نمی‌گرفت، و آن فراش که مبارکشاه نام داشت، به هیچ وجه بصلح رضا نمی‌دادی، مولانا چون بین دربار خلق برای مصالحت میانجیگری کردی، روز آدینه ۷ ماه ذی القعدة سال (۶۳۹ هـ) جماعت سفها را متعلقان خواجه مهذب سه هزار جتیل بدادند، و بعضی از ابناء جنس مؤلف را اغرا کردند، تا مولانا را بکشند، روز جمعه در مسجد جامع بعد از نماز خروج کردند، و بر وی شمشیر کشیدند، چون مؤلف نیز با خود کارد عصائی داشت بر کشید و چند نفر غلام با سلاح نیز با وی بودند، بنابراین ازین حمله قتل نجات یافت، و از میان آن غوغا بیرون آمده شد [(۱)] بتاریخ (۸) ماه ذی القعدة شورشیان و غوغائیان حصار دهلی را بگرفتند، و سلطان بهرام شاه را شب (۱۳) ماه مذکور شهید گردانیدند، و سلطان علاء الدین مسعود شاه بن فیروز شاه را به تخت شاهی برداشتند و روز چهارم فتح دهلی بود، که مولانا از وظیفه قضای حضرت استعفا طلبید، و مدت (۲۶) روز بعد از وی قضا مهمل ماند، تا قاضی عماد الدین شفورقانی بجای او مقرر گردید [(۲)]

دو سال در لکهنوتی:

در دوران سلطنت علاء الدین نیز آتش فتنه در حضرت دهلی شعله‌ور بود، و امراء با یک دیگر مکاوحت داشتند و مولانا خواست، ازین میدان فتنه بمأمنی پناه برد، بنابراین با فرزندان و اتباع، روز جمعه نهم ماه رجب سنه (۶۴۰ هـ) از دهلی نقل کرد، و بعزم سفر لکهنوتی در بداون بحضور تاج الدین قتلق پیوست و از آنجا به اوده رفت و ملک آنجا قمر الدین قیران، باو الطاف وافر ارزانی نمود، درین وقت طغان خان عز الدین طغرل ملک لکهنوتی با لشکر و کشتیها بحدود کره آمد، و مولف از اوده بدو پیوست، و با او به لکهنوتی رفته شد، و روز یکشنبه (۷ ذی حجه (۶۴۰ هـ) بخره لکهنوتی رسید، و فرزندان و اتباع همه در اوده بگذاشت، و بعد از ان خان لطف وافر و انعام بی‌شمار دید، و مدت دو سال در ان دیار با اتباع و اشیاع مقام افتاد، [(۳)] و هم درین جا بسال (۶۴۱ هـ) صمصام الدین

[(۱)] طبقه ۲۱- ذکر بهرام‌شاه

[(۲)] طبقه ۲۱- ذکر علاء الدین مسعود

[(۳)] طبقه ۲۱- علاء الدین مسعود و طبقه ۲۲ ذکر بلبن

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۵۳

فرغانی مولانا را دریافت و قضایای جنگ قلعه بهار را به وی نقل کرد، که در طبقه (۲۰) ذکر محمد بختیار آن حوادث را آورده است، و هکذا در همین سال میان دیوکوت و بنگاون شبی بر سیل مهمانی در خانه معتمد الدوله مقبل رکابی محمد بختیار نزول شد، و قصص جنگ جبال تبت را از وی سماع کرد، که در طبقه (۲۰) ذکر محمد بختیار نقل کرده است، در همین سفر مؤلف بخره کول هم رسید، و ملک بدر الدین نصرتخان سنقر صوفی حکمران آن ولا را ملاقات کرد [(۱)] یک سال بعد از ورود مؤلف به لکهنوتی، روز سه شنبه ششم ماه ذی القعدة سنه (۶۴۱ هـ) طغان خان عزیمت جاجنگر کرد، و مؤلف ما هم در موافقت او بدان غزو رفت، و مشاهدات خود را در کتاب طبقات نوشت [(۲)] طغان خان ازین جنگ نامراد برگشت، و مؤلف هم با وی به لکهنوتی باز آمد، چون از حضرت دهلی تمر خان با لشکر بسیار بدر لکهنوتی شد، میان وی و طغان خان وحشتی ظاهر گشت، و بمصاف کشید، و بر در لکهنوتی میان هر دو فریق اسلامیان مقاتله رفت و آن حادثه روز سه‌شنبه (۵ ذی القعدة (۶۴۲) واقع گشت. بعد ازین طغان خان مولانا را تکلیف کرد، تا در میان طرفین بطلب صلح و امان بیرون رود، مولانا هم این خدمت را بجا آورد، تا چهارشنبه (۱۱ ذی القعدة همین سال عهد و امان در میان فریقین مستحکم شد، و ملک طغان خان در موافقت امرای حضرت بدر گاه اعلی رفت، و مولانا هم با او بود، و روز دوشنبه (۱۴ صفر (۶۴۳) هـ بدلهلی وصول بود [(۳)]

اهتمام مدرسه ناصریه و تولیت اوقاف در دهلی:

مولانا عند الوصول دهلی بدربار علاء الدین مسعود راه یافت و به تربیت بزرگترین رجال آن عصر الغ خان، باز اهتمام مدرسه ناصریه و تولیت اوقاف و قضای کالیور و تذکیرات مسجد جامع که از مهم ترین مناصب شرعی آن عصر

[(۱)] طبقه ۲۲- ذکر بدر الدین نصرت خان

[(۲)] طبقه ۲۲- ذکر طغان خان- طبقه ۲۰ ذکر محمد بختیار

[(۳)] طبقه ۲۲- ذکر طغان خان

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۵۴

بود بدو مفوض گشت، و اسپ و ستام را به وی تشریف دادند، و آنقدر نوازش گشت، که بقول خودش بیشتر هیچ یک از ابناء جنس مولانا آن نوازش را نیافته بود، و کان ذالک فی ۱۷ صفر (۶۴۳) ه [(۱)]

سفر اچه در مقابل لشکر مغل:

تقریباً پنج ماه بعد در ماه رجب (۶۴۳ ه) از طرف بالا [(۲)] خبر لشکر کفار مغل رسید، که بطرف اچه آمده‌اند، سلطان علاء الدین بر عزیمت دفع کفار لشکرهای اسلام را از اطراف جمع کرد، و چون بکنار آب بپناه رسیدند، کفار از پای اچه برخاستند، و آن فتح برآمد، مؤلف نیز با رکاب شاهی همراه بود، و احوال آن لشکر کشی را نوشت [(۳)] و بعد از این حادثه بحضرت دهلی برگشت.

جلوس ناصر الدین ممدوح مؤلف و نظم ناصری نامه:

یک سال بعد یک شنبه ۲۳ محرم (۶۴۴ ه) بود، که سلطان علاء الدین محبوس گشت، و هم دران حبس از جهان رفت و عوض وی سلطان ناصر الدین محمد ابن سلطان شمس الدین التتمش بر اریکه جهانبانی نشست. این پادشاه ممدوح مؤلف است، و پرورنده وی، که در مراسم جلوس او مولانا در دربار دهلی حاضر بود، و روز جلوس قصیده و قطعه‌یی از اشعار خویش برسم تهنیت عرضه داشت، (اوایل شهور ۶۴۴ ه) و در اواخر این سال پنجشنبه (۲۵) ذی حجه بود، که مؤلف از حضور پادشاه تشریف جبه و دستار و اسپ و ستام و غیره دریافت، و بمراحم شاهی نواخته گردید. [(۴)] در سال دوم جلوس ناصر الدین محمود (شعبان ۶۴۵ ه) لشکر آن پادشاه را در قنوج و قلعت تلسنده مصاف افتاد و جنگی واقع شد سخت عظیم. تلسنده موضعی بود حصین و قلعتی بود متین، که جماعت هنود بدان مقام تحصن جستند، و دست از جان بشتند، در آن روز لشکر پادشاه دران موضع قتال کرد، تا فتح آن میسر گشت، و آن غزو را مؤلف در پنج و یا شش تاء کاغذ، نظم در قلم آورده است، و تمامت

[(۱)] طبقه ۲۱- ذکر علاء الدین-

[(۲)] چنانچه مردم افغانستان هند را ملک پایان می‌نامند در آن وقت سکنه هند افغانستان را طرف بالا می‌گفتند

[(۳)] طبقه ۲۲

[(۴)] طبقه ۲۱- سال اول عصر ناصر الدین محمود

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۵۵

آنچه درین سفر رفته است از غزوها بسنت و نهوب بر جاده و قتال بتمام، در آن اجزا در نظم مشروح گفته شده است. این کتاب منظوم را مؤلف «ناصری نامه» نام نهاد، و در ازای این خدمت ادبی بود، که سلطان دهلی انعامی مزید که هر سال برسد، و هم الخ خان صدر اعظم آن وقت یکباره دیه در حدود هانسی به وی اعطاء کردند [(۱)] و این کتاب از آثار منظوم اوست، که متأسفانه اکنون در دست نیست، و من از آن خبری ندارم.

رسیدن مکاتیب خراسان و رفتن به ملتان:

مولانا در دربار دهلی به حضرت سلطان قربتی و وجاهتی یافت و با تمام رجال بزرگ آشنائی و شناسائی بهم رسانید، و در موارد مختلف طرف تشریف و تقدیر شاهی و امرای عصر قرار گرفت، و تا سال (۶۴۷ هـ) در حضرت دهلی بماند. طوری که خودش گوید: بعد از شعبان (۶۴۷ هـ) مکتوبی از طرف همشیره مؤلف که در خراسان بود، به وی رسید، و تنهائی او بر دل کار کرد، بخدمت الغ خان به لشکر گاه رفته شد، و این معنا باز نموده آمد چندان تربیت و عاطفت فرمود، که در حیز تحریر نیاید. درین موقع الغ خان که سرآمد رجال عصر بود، تشریفاتی بمؤلف داد، و یکسر اسپ کمیت با زین معرق و جامه زربفت و یک باره دیه و سی هزار حبیتل باو بخشید، و علاوه بر آن کیفیت مؤلف را بحضور شاه نیز عرضه داشت و روز یکشنبه دهم ذی قعدة (۶۴۷ هـ) از بارگاه شاهی چهل برده و صد خروار بار بجهت فرستادن خراسان به نزدیک همشیره مؤلف فرمان شد. مولانا با این انعامات روز دوشنبه (۲۹) ذی حجه سال مذکور از دهلی، بعزیمت ملتان افتاد، تا انعامات مذکوره را در خراسان به همشیره خویش فرستد، در راه از طرف مامورین و بزرگان پذیرائی گرمی را دید، و نوازش زیاد ملاحظه کرد، و چون بخراسان رسید در آنجا دیه انعام الغ خانی در ضبط آورده شد، و روی به ملتان نهاد روز چهارشنبه (۶) ربیع الاول (۶۴۸ هـ) بملتان وصول بود چون آن برده و بار بخراسان فرستاده آمد، مدت دو ماه در پای حصار ملتان در میان

[(۱)] طبقه ۲۱- ذکر ناصر الدین،

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۵۶

لشکر ملک عز الدین بلبن مقام افتاد، و از راه قلعت مروت به سرستی و هانسی به حضرت دهلی باز آمد، و کان ذلک فی (۲۲) جمادی الاولی سنه (۶۴۸ هـ) [(۱)] مولانا درین سفر ملتان با خواجه رشید الدین حکیم بلخی که از خراسان بتجارت هندوستان آمده بود ملاقی گردید و حکایتی را درباره مغل از آن حکیم بلخی شنید و در کتاب خود ضبط فرمود [(۲)]

تقرر به قضای ممالک و حکومت حضرت کرت دوم:

بعد از آنکه مولانا از سفر ملتان بحضرت دهلی باز گشت، قاضی القضاة جلال الدین کاشانی که قاضی ممالک هندوستان بود در گذشت، و الغ خان مؤلف را به تجدید عهد قضای ممالک مخصوص گردانیده و بر رای شاهی عرضه داشت، همان بود که کرت دوم روز یکشنبه (۱۰) جمادی الاولی (۶۴۹ هـ) قاضی القضاة کل هندوستان گشت و حکومت حضرت دهلی هم به وی تعلق گرفت [(۳)] یک سال بعد در شوال (۶۵۰ هـ) که سلطان دهلی بطرف اچه و ملتان لشکر کشی می کرد، مؤلف در حضرت دهلی ماند، و برای وداع موبک شاهی تا حدود کیتهل رفت، هم درین جای پادشاه او را به تشریف اسپ خاص با ساخت زر و ستام و زین بناخت، و بمقر ماموریت خویش باز گشت [(۴)] مولانا تا سال (۶۵۱ هـ) قاضی القضاة هندوستان بود، در همین سال مزاج پادشاه بر اکابر شغلها بگشت و الغ خان را به هانسی فرستاد، و وزارت را به عین الملک محمد نظام الملک جنیدی مفوض داشت، و عماد الدین ریحان و کیل در شد.

اینها همه کسانی بودند: که با حزب و همراهان مولانا اختلافی داشتند عظیم، و وقتی که حامی و مربی مؤلف یعنی الغ خان از بین رفت مولانا را هم طرف تعرض شدید قرار دادند و (۲۷) رجب (۶۵۱ هـ) بود که قاضی شمس الدین بهرایجی را بیاوردند و به معرفی

عماد الدین ریحانی قضای ممالک را بدو مفوض کردند [(۵)]

[(۱)] طبقه ۲۲ ذکر الغ خان، طبقه ۲۱ ذکر ناصر الدین محمود

[(۲)] طبقه ۲۳- ذکر باتو

[(۳)] طبقه ۲۱- ذکر ناصر الدین، طبقه ۲۲ ذکر الغ خان

[(۴)] طبقه ۲۱- سال هفتم ناصر الدین

[(۵)] طبقه ۲۱- سال ۸ ناصر الدین

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۵۷

بعد از اینکه مولانا از عهده قضای کل فارغ گشت، مدت شش ماه در حضرت دهلی بخانه خود منزوی بود، و درین مدت ازو، آزاری از طرف مخالفین دید، و چنانچه خود وی گوید:- از دست جور آن جماعت متعدیان و مفسدان و متمردان که مخصوص بعماد الدین ریحان بودند، مدت شش ماه و یا زیادت از وثاق بیرون آمدن و بنماز جمعه رفتن مجال نه داشت [(۱)] ولی این حالت دوامی نکرد، و در سال دیگر (۶۵۲ هـ) حزب مخالف مولانا از بین رفت، عماد الدین ریحان از وکیلداری معزول شد، و الغ خان که در رأس حزب دیگر جای داشت بروی کار آمد، و روز سه شنبه (۷ ذی قعدة ۶۵۲ هـ) سلطان به مولانا فرمان داد، تا در اصلاح جانین به کوشد، همان بود که مولانا جمله را بیعت وفاداری گرفت، و روز چهارشنبه الغ خان با همراهان خود بحضور پادشاه آمد، و قضای تیره روشن گشت [(۲)]

لقب صدر جهان:

الغ خان بزرگ باز مقتدر گشت، و زمام امور سلطنت بکف وی رسید، و همراهان و همبازان او نیز بدربار راه باز یافتند، و بحضور سلطانی قربتی جستند، مولانا که از رجال کار آگاه و خبیر، و خردمندان، دهلی بود، نیز بحضور سلطان تقرب جست، و خدماتی عرضه داشت- و در حدود کول شرف مصاحبت سلطانی یافت، در ازای خدماتی که کرده بود، روز یکشنبه (۲۰ ربیع الاول ۶۵۲ هـ) بلقب «صدر جهانی» تشریف یافت، و این رجل نامور و خردمند خطاب اعزازی را نیز حاصل کرد [(۳)]

تقرر به قضای کل هندو حکومت حضرت کرت سوم:

چون الغ خان بحضرت دهلی برگشت و زمام امور را بدست گرفت، مولانا را که از صدیقان جانی و دولت خواهان وی بود، از نظر دور نداشت، و بر رای اعلای شاهی عرضه داشت، تا روز یکشنبه (۷ ماه ربیع الاول ۶۵۳ هـ) کرت سوم قضای ممالک و مسند حکومت حضرت دهلی به او مفوض گشت [(۴)]

[(۱)] طبقه ۲۲- ذکر الغ خان-

[(۲)] طبقه ۲۲- ذکر الغ خان

[(۳)] طبقه ۲۱ ذکر سال نهم ناصر الدین

[(۴)] طبقه ۲۲ ذکر الغ خان، طبقه ۲۱ سال ۱۰ ناصر الدین

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۵۸

بعد ازین مولانا برین مرتبت باقی ماند، و در حضرت دهلی بامور قضای کل هند مشغول بود، و در حضور سلطان ناصر الدین و الغ خان عظیم قربتی داشت و همواره مورد نوازش و الطاف رجال و تکریم و تعظیم آنها بود، ولی چنین پدید می‌آید، که در سفرهای جنگی شمول نداشت، و در حضرت دهلی بامور قضائی و عدلی می‌گذرانید، چنانچه در سال (۶۵۶ ه) وقتی که سلطان دهلی و الغ خان بدفع لشکر مغل از دهلی برون می‌آیند، روز عاشوراء مولانا بحکم فرمان سلطانی عقد تذکیری کرد، مقصور بر تحریض جهاد و ثواب غزوات، و جد نمودن در محافظت مراتب اسلام، و خدمت در گاه بامثال اوامر اولوا الامر [(۱)]

اواخر زندگانی، و وفات و مدفن مولانا:

با تاسف زیاد باید گفت: که اواخر زندگانی این علامه روزگار و دانشمند بی نظیر عصر، آنقدر تاریک است که نمی‌توان در آن باره سطری چند نوشت، بعد از (۶۵۶ ه) مولانا در کتاب خود ذکری از گزارشات زندگانی ندارد، و فقط همین قدر می‌توان استنباط کرد، که تا تاریخ انجام کتاب که ربیع الاول سال (۶۵۸ ه) باشد، در دهلی بحرم و شوکت میزیست، و بر منصب قضای کل هند و حکومت حضرت باقی بود، زیرا در موقعی که مولانا اواخر کتاب خود (طبقه ۲۲) را می‌نویسد گوید:

که بحکم فرمان سلطانی با سیف الدین ارکلی امیر داد آن عصر همبالش است و در مظالم حضرت دهلی حرکات و سکنات او را ملاحظه می‌کند [(۲)] چون طبقه (۲۲) را در شوال سال (۶۵۸ ه) بانجام رسانیده، بنابراین باید گفت: که تا اواخر سال (۶۵۸ ه) در دهلی زندگانی داشت. و بتحریر طبقات ناصری مشغول بود، زندگانی مولانا بعد از شوال (۶۵۸ ه) یعنی عمر (۶۹) سالگی که کتاب خود را انجام می‌دهد. بما معلوم نیست، مولانا گوید: که اگر فرصت بود، بقیه حوادث نیز نوشته خواهد شد [(۳)] ولی معلوم می‌گردد، که بعد ازین فرصتی نیافت، و هم گفته می‌توانیم که بعد از نوشتن طبقات دیری زنده نمانده باشد.

تذکره نویسان راجع به تاریخ وفات و مدفن مولانا خاموش‌اند، تنها سید علی حسن در تذکره خویش عمر مولانا را (۸۴) سال می‌شمارد [(۴)]

[(۱)] طبقه ۲۲ ذکر سیف الدین ارکلی

[(۲)] طبقه ۲۲ ذکر الغ خان

[(۳)] آخر طبقه ۲۱ -

[(۴)] تذکره صبح گلشن

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۵۹

و معلوم نمی‌شود، که از کجا برداشته است، و مأخذ صحیحی دارد یا نه؟

اگر این تخمین درست باشد، باید مولانا بعد از تحریر طبقات ناصری (۱۵) سال دیگر زندگانی کرده باشد، و وفاتش هم بدین حساب در حدود (۶۷۳ ه) باشد، ولی این تخمین نزد نگارنده مشبوه و بی سند است، و تا سند قوی دران باره نیابم نمی‌توانم یقین کنم. دانشمند معاصر ایرانی سعید نفیسی نیز تولد مولانا را همان (۵۸۹ ه) و وفاتش را (۶۹۸ ه) نوشته [(۱)] و این هم چون سندی ندارد، ابعده بنظر می‌آید، زیرا درین صورت باید عمر مولانا را از حد طبیعی زیادت (۱۰۹) سال بدانیم.

چون اواخر عمر مولانا در حضرت دهلی گذشته، بنابراین باید گفت:

که مدفن وی هم در آنجا باشد، ولی مرا تاکنون درین باره خبری در دست نیست، و با وجودی که از برخی فضلالی هند پرسش

کردم، سراغی از آن معلوم نه گشت، یکی از دانشمندان معاصر ایرانی عباس اقبال در تاریخ استیلای مغل نیز تاریخ وفات مولانا را تشخیص کرده نتوانسته، و فقط نیمه دوم قرن هفتم نوشته است، و ازین بر می آید، که بصورت یقین تاریخ وفات و مدفنش معلوم نیست.

در مقدمه تاریخ هرات تالیف سیف بن محمد هروی، ناشر آن کتاب دکتور محمد زبیر، نیز تاریخ وفات مولانا را (۶۵۸هـ - ۱۲۵۹ع) نوشته، و سندی را ذکر نکرده، و شاید تخمینی باشد از روی سنوآتیکه در طبقات مذکور افتاده است.

برادر و خواهر و اولاد مؤلف:

قاضی القضاة و صدر جهان ابو عمر عثمان منهاج سراج جوزجانی اقارب و خویشاوندان زیادی داشته، که به برخی از آنها در صفحات گذشته اشارت رفت، اما مولانا برادری نیز داشت، که نام آن بما معلوم نیست، چه خود مولانا درین باره گوید، که در سال (۶۱۷هـ) در جنگهای لشکرهای مغل که مدت هشت ماه بر قلعه تولک میزدند، و مولانا هم در غزات آن قلعه شمول داشت، برادرش در شهر و حصار فیروز کوه بود [(۲)] علاوه بر آن همشیره‌یی داشت، که در حدود (۶۴۷هـ) در خراسان زندگانی می کرد، و مکتوبهای وی درین سال بمؤلف رسید، و چنانچه شرح

[(۱)] سالنامه فارس ۱۳۱۷ ش

[(۲)] طبقه ۲۳ حدیث گذشتن لشکر چنگیزخان بر جیحون

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۶۰

آن گذشت، مولانا چهل برده و صد خروار مال را از حضور سلطانی انعام یافت، و از ملتان به همشیره خویش ارسال داشت. ولی از شرحی که مولانا می نویسد، چنان پدید می آید، که درین اوقات خویشاوندان دیگر مولانا در مسکن خواهرش نبودند، و بدین سبب تنهایی وی بر دل مؤلف کار کرد، و پریشانی خود را از آن رو بحضور شاه و الغ خان معظم عرضه داشت، و آنقدر نواخته گردید، که بسی از اموال انعام و نوازش سلطانی به همشیره خویش ارسال داشت (اواخر ۶۴۷هـ) [(۱)] از خویشاوندان نزدیک پدری و مادری مؤلف همین معلومات داریم، و زیاده از آن چیزی در دست نیست، اما راجع باعقاب و فرزندان مولانا نیز می توان گفت، که وی پسران و اولادی داشت، که در چند مورد ذکر آنرا می نماید، و یکی از فرزندان مولانا غالباً (عمر) نام داشت، چه در دیباچه کتاب کنیت خویش را (ابو عمر) می نویسد.

مولانا علاوه بر عمر فرزندان دیگری هم داشت، چنانچه در ضمن احوال خویش باین مطلب اشارت میکند مثلاً در آنجا که گوید: «در شهر سنه (۶۰۴هـ) چون از حضرت دهلی غریمت لکهنوتی مصمم شد، و اتباع را پیش از خود بطرف بداون فرستاده آمد، آن ملک نیکوسیرت (سنجر کریت خان) اتباع و فرزندان را علوفه فرمود، و انواع اکرام ارزانی داشت [(۲)]...» در جای دیگر می نویسد:

«هنوز حقوق آن ایادی در ذمه این ضعیف و فرزندان و اتباع او باقی باشد... [(۳)]» در جای دیگر یکی از ارکان دربار دهلی را بحیث فرزند و نور دیده خویش می خواند، ولی نمی توان گفت، که این شخص از اولاد اوست، بلکه باید بجای فرزند و پسر خوانده اش باشد، عبارات مؤلف چنین است.

«و امیر الحجاب علاء الدین ایاز ریحانی (تبرخان زنجانی) نائب و کلید رشد، که فرزند و نور دیده من است، و بهمه اوصاف حمیده

[(۱)] طبقه ۲۲ ذکر سنجر کربت خان

[(۲)] طبقه ۲۲- ذکر سنجر کربت خان

[(۳)] طبقه ۲۲- ذکر الغ خان

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۶۱

آراسته، و هیچ وصفی قوی تر از اخلاص خدمت الغ خان نیست، او را که زیادت باد [(۱)] راورتی نیز متردد است که زنجانی نباید پسر مولانا باشد، و گوید:

که شاید پسر خواننده و یا داماد او بود [(۲)] در ربیع الاول سال (۶۵۸ هـ) سالی که مؤلف ما نوشتن طبقات را بانجام میرساند، به مناسبت فیروزیها، و وصول رسل خراسان در حضرت دهلی جشن باشکوه و شادمانی مجلی گرفته می‌شود، و مؤلف نظمی را لایق آن حال سروده و گوید، که در فصلی پیش تخت اعلی یکی از دعاگوزادگان از گفتار این داعی ادا کرده بود [(۳)] از همه این اشارات مؤلف میتوان برآورد، که وی دارای اولاد و فرزندان متعددی بود.

تحریر و تألیف طبقات ناصری و مآثر دیگر مؤلف:

مؤلفات مولانا نسبت به علو مرتبت علمی و ادبی وی کمتر است، زیرا او شخصی بود، که در زبان عربی و علوم شرعی ید طولی داشت و زبان فارسی را بدرجه استادی و بصورت بی نظیری می‌نوشت، در هر دو زبان شعر میگفت، و از مضامین کتاب طبقات ناصری که اکنون در دست است، میتوان دریافت که کتب تواریخ ما تقدم را از ملاحظه گذرانیده بود، و از اکثر علوم با خبر بود. اگر کثرت مشاغل درباری و سیاسی و قضائی وی را عذر قرار ندهیم، باید مولانا را بسبب نوشتن مآثر علمی دیگر ملزم قرار دهیم، ولی شاید همان طوری که از چنین فاضلی توقع میرود، مولانا مؤلفات دیگری داشته باشد، که دوران چرخ گردنده و روزگار پر آشوب آنرا از بین برده است، علی ای حال از روی معلومات کنونی که داریم مولانا دو کتاب نوشته یکی از ان همین طبقات ناصری حاضر است، دیگر ناصری نامه منظوم که در مباحث گذشته ذکر رفت، راجع بطبقات ناصری در لف نوشتجات و اشارات مولانا معلوماتی بدست می‌آید که ذیلا تلخیص و ترتیب می‌گردد، در دیباجه طبقات گوید:

«چون سمند قضای هندوستان بدین مخلص داعی مفوض گشت، وقتی از اوقات در دیوان مظالم و مقام فصل خصومات و قطع دعاوی

[(۱)] طبقه ۲۲- ذکر الغ خان

[(۲)] شرح حال مولانا در اول ترجمه طبقات

[(۳)] طبقه ۲۲- ذکر الغ خان-

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۶۲

کتابی در نظر آمد، که تواریخ انبیا و سلاطین عرب و عجم را بر سبیل ایجاز در جداول آن ثبت کرده بودند [(۱)] چون مؤلف آن کتاب از ذکر برخی از دودمان‌های سلاطین ما تقدم و ما تأخر اعراض کرده بود، لهذا مؤلف خواست تا آن تاریخ مجدول بذکر کل ملوک اسلام و عرب و عجم از اوایل تا اواخر مشحون گردد و تمام سلاطین اسلام را تا عهد ناصرالدین محمود در قلم آرد ... [(۲)] باین فکر مولانا خامه بدست گرفت، و تاریخ عمومی مفصلی را نوشت، که حاوی احوال انبیا و پادشاهان سابقه و خلفای اسلام و سلاطین عرب و عجم است، و آنرا بنام پادشاه عصر و ممدوح و مخدوم خویش «طبقات ناصری» نام نهاد و مشاهدات

چندین ساله خود را در خراسان و هنداندران نوشت.

مولانا در نوشتن احوال انبیا و پادشاهان بمراجع و مآخذ موثوق رجوع کرد، و در کتاب خویش مطالبی و مباحثی را از ان کتب ضبط و اقتباس نمود. و در هر جای مأخذ خود را نشان داد [(۳)] تا ناظران را بر صحت آن اعتمادی تمام افتد [(۴)] چنین به نظر می آید، که مولانا طبقه‌های نخستین کتاب خویش را در حین قیام دهلی در حدود (۶۵۵ هـ) نوشته باشد چه در آخر طبقه چهارم جنگهای دفاعی المستعصم بالله عباسی را با قشون مغل ذکر می کند.

و این وقتی است، که هنوز بغداد سقوط نکرده، و آن خلیفه زنده است، و مولانا حسب عادتی که دارد، در آخر آن طبقه حیات خلیفه و حفظ دار الخلافه را از خدا نیاز می کند ولی شاید جمل اخیر همان طبقه را پسانتر در (۶۵۶ هـ) الحاق کرده باشد، که سقوط بغداد و شهادت خلیفه را وانمود میکند، از «بعد ازین ...» تا «رضی الله عنهم» زیرا سقوط بغداد و شهادت خلیفه در سال (۶۵۶ هـ) است.

از روی این اشارتی که در گفتار خود مولانا موجوده است، باید گفت:

که طبقات ناصری را در کرت سوم قضای کل هند در دهلی آغاز کرده و تا (۶۵۸ هـ) باتمام رسانیده است، که ختم طبقات آخرین کتاب بقرار ذیل است:

[(۱)] شرح این کتاب در مآخذ و مراجع مؤلف در همین تعلیق خواننده شود،

[(۲)] دیباچه کتاب

[(۳)] مآخذ مؤلف خواننده شود

[(۴)] آغاز طبقه ۹

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۶۳

ختم طبقه ۲۱- اوایل ۶۵۸ هـ تحریر طبقه ۲۲- رجب ۶۵۸ هـ [(۱)] تحریر آخر طبقه ۲۲ شوال ۶۵۸ هـ [(۲)] تحریر آخر طبقه ۲۳- ۵ ربیع الاول ۶۵۸ هـ [(۳)] باین حساب باید گفت: که مولانا طبقه (۲۳) را پیش از حصص مختلف طبقه (۲۲) نوشته، زیرا تاریخ ختم و تحریر آن سابق از طبقه (۲۳) است.

پس آغاز تحریر کتاب طبقات ناصری از حدود (۶۵۵ هـ) است و اختتام آن در اواخر سال سوم مقارن شوال (۶۵۸ هـ) است.

مولانا در نظر تذکره نویسان و ارباب تصوف:

مورخان و تذکره نویسان سابق و لاحق و ارباب ذوق و تصوف، و شوقمندان ادب و انشاء و شعر هر کدام مولانا را از مدت قدیم می شناسند و وی را ستوده اند زیرا مولانا شخصیتی داشت که دارای احاطه وسیع علمی و ادبی و ذوقی بود.

مورخان وی را به سبب ضبط حوادث و وقایع تاریخی و ثقت لهجه و مستند بودن تاریخ وی می ستایند، ادبا و ارباب ذوق و کسانیکه بشعر و سخن مایل اند او را ببراعت کلام و روانی انشای سلیس و جذاب وی که در غایت بی تکلفی و جزالت است، احترام می کنند، شعراء اشعار و قصاید او را می پسندند، متصوفین عقیده دارند، که وی شخص روحانی، و دارای ذوق و حال، و سیر و سلوک عرفانی بود.

سیاست مداران و ارباب اداره وی را یک نفر از برجستگان دنیای قضا و شریعت می شمارند که بآداب ملوک و رسوم دربار آشنا بود، و همواره پیش امراء در صدر می نشست و بهر درباریکه میرسید باحترام نگریده میشد، و آبرو و عزت می یافت.

وی نزد نویسندگان و ارباب قلم مرتبت بیهقی عصر را داراست، و باین سلاست و روانی که نثر زبان فارسی را نگاشته حقیقتاً نظیری ندارد، و کسی با او همباز و نظیر نیست. مورخان را همواره تاریخ طبقات ناصری مآخذ بوده، و از آن استفاده‌ها کرده‌اند و مطالب نغز و برجسته برداشته‌اند، مثلاً سیف بن محمد هروی را در حدود (۷۲۱ هـ) در نوشتن کتاب تاریخ هرات این کتاب یکی از مآخذ بوده است و اولین

[(۱)] طبقه ۲۲ ذکر نصره‌الدین شیرخان

[(۲)] آخر طبقه ۲۲

[(۳)] خاتمه کتاب

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۶۴

مورخیکه بعد از مولانا بعد از مولانا به تبع و اقتضای او قلم برداشت، ضیاء الدین بن مؤید الملک رجب برنی است، که تاریخ فیروزشاهی را در تکمیل سلسله حوادث طبقات ناصری نوشت، و خواست که آنچه را مولانا درک نکرده بنویسد [(۱)] همچنین عین الدین بیجاپوری (۷۰۶-۷۹۵ هـ) بر طبقات ناصری ملحقات نوشت که شرح آن در تعلیق ۴۸ داده خواهد شد.

بعد از آن طبقات اکبری از طرف خواجه نظام الدین احمد هروی، و طبقات محمود شاهی گجراتی، و طبقات شاه‌جهانی بقلم محمد صادق به پیروی نام طبقات ناصری نگاشته آمد، و مخصوصاً محمد قاسم فرشته در تاریخ معروف خویش از طبقات مقاصد زیادی را اقتباس نمود، و هم احمد یادگار در مقدمه تاریخ شاهی (طبع کلکته ۱۹۳۹ ع) گوید که وی با مرداؤد شاه کتاب خود را بطور تتمه طبقات منهاج الدین جرجانی (؟) و تاریخ فیروزشاهی در احوال شاهان افغان نوشته است.

و در کتاب عربی ظفر الواله بمظفر و آله تالیف عبد الله محمد بن عمر که در حدود (۱۰۱۴ هـ) در گجرات هند نوشته شده اقتباسات فراوان از طبقات ناصری موجود است [(۲)] علاوه بر میلی که مولانا را شریعیات و تاریخ و ادب بود، از تصوف نیز بهره کافی داشت، غوثی می‌نگارد: که وی از دسته مشایخ بزرگ بود، و تعجب می‌کند، که چرا مولانا در تاریخ خود بشرح حال اولیاء نه پرداخت [(۳)] مهم ترین سندیکه درین باره داریم ذکر شیخ نظام الدین محمد بدایونی (متوفی ۷۲۵ هـ) یکی از معاصرین صوفی مشرب مولانا است، وی در فواید الفواد شرحی را در مورد غناء شنوی و وجد و تداکیر مؤثر مولانا نوشت که عین آنرا شیخ عبد الحق محدث دهلوی می‌نگارد، و شعری از وی نقل می‌کند، و ازین بر می‌آید: که مجالس تذکیر و وعظ مولانا که در کتاب خویش از آن ذکرها دارد، مجالس خشک و عظم نبود، بلکه همواره خاطر شنوندگان را جذب می‌کرد، و شاید کلام و خطابه‌اش، هم مانند قلم وی، براعت و شگفتگی داشت.

[(۱)] تاریخ فیروزشاهی ص ۲۱

[(۲)] این کتاب بسعی دینس راس در سه جلد طبع شده. جلد اول لندن ۱۹۱۰ م- جلد دوم بریل لیدن ۱۹۱۹ م- جلد سوم لیدن ۱۹۲۶ م.

[(۳)] گلزار ابراز

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۶۵

شیخ عبد الحق دهلوی (متوفی ۱۰۵۲ هـ) می‌نویسد:

«شیخ قاضی منهاج سراج جرجانی (جوزجانی) صاحب طبقات ناصری بزرگ بود و از افاضل روزگار، از اهل وجد و سماع بود، چون قاضی شد، این کار استقامت گرفت شیخ نظام الدین می‌فرماید: که من هر دوشنبه در تذکیر او برفتمی، تا روزی در تذکیر او

بودم این رباعی بگفت:

رباعی

لب بر لب لعل دلبران خوش کردن و آهنگ سر زلف مشوش کردن

امروز خوش است لیک فردا خوش نیست خود را چو خسی طعمه آتش کردن من چون این بیت شنیدم بی خود گونه گشتم، ساعتی بایست تا بخود باز آمدم، رحمه الله تعالی ... [(۱)] « شیخ عبد الحق مولانا را از اهل وجد و سماع شمرده، و ازین برمی آید، که در سلوک جاده معرفت به طایفه چشتیه منسوب بود، که مرکز مهم این طایفه هم حضرت دهلی بود. راورتی می نویسد: که پروفیسور سپرنگر (SPRENGER) مستشرق معروف که در کتب شناسی هند و پارسی یدی طولی داشت بمن گفت:

که مولانا صوفی معروفی بود، و از اهل ذوق و حال [(۲)] خلاصه: - مولانا چنانچه بدربار حکومت و درگاه سلطنت راهی داشت، بر جاده طریقت، و عرفان نیز سیر میکرد، و در بزم ارباب وجد و سماع داخل بود، و وقتی که از کثافت مشاغل درباری و کثرت امور قضائی فراغی می یافت، در خانقاه را می کوفت، و بدین وسیله میخواست، تصفیة و اطمینان خاطر نماید، و زنگ سیاه مشاغل مادی را از لوح خاطر به صفای بزم رندان و ارباب ذوق و صلاح بزداید. طبقات ناصری ج ۲ ۲۶۵ مولانا در نظر تذکره نویسان و ارباب تصوف: ص: ۲۶۳

[(۱)] اخبار الاخیار فی اسرار الابرار، ص ۸۰- اما در فواید الفواد مصراع سوم چنین است «امروز خوش است لیک فرداست زیان» در آخر این تعلیقات شرح تمام نوشتههای فواید الفواد در تعلیقی علی حده آمده است (رک: ۷۱) و نیز تعلیقه‌ای بر ۸۱ [(۲)] شرح حال مؤلف در آغاز ترجمه طبقات

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۶۶

تذکره نویسان نیز مولانا را بحیث شاعر و مؤلف طبقات می شناختند، ولی اکثر آنها بین پدر و پسر اشتباه کرده‌اند، اشعار پدر را به پسر منسوب داشته‌اند، حتی برخی از تذکره نویسان شهکار جاوید مولانا منهاج سراج را که طبقات ناصری باشد، به پدرش سراج منهاج نسبت داده‌اند- مثلاً در مبحث مولد مولانا گذشت، که داغستانی در ریاض الشعراء و نشتر عشق. کتاب طبقات را از قلم سراج الدین منهاج پنداشته‌اند، و داغستانی یک رباعی مولانا سراج الدین منهاج را که عوفی در لباب الالباب نقل کرده نیز می نویسد (آن دل که ز هجر، الخ ...) ولی اشتباها مولانا سراج الدین را مؤلف تاریخ طبقات ناصری می شمارد [(۱)] تذکره نشتر عشق می نویسد: - «سراج الدین منهاج (!!) موطن جدوی سمرقند بود، تولدش در لاهور واقع شد، (۸۲) سال از ابتدای عهد سلطان شمس الدین التتمش تا محمود ناصر الدین بخدمات قضا و وعظ و صدارت معزز بود، بعد از ان سلطان غیاث الدین بلبن زیاده تر از سابق پایه اعتبار وی را افزوده، لقب صدر جهانی بخشید، تاریخ طبقات ناصری که [؟] ی ناصر الدین محمود گفته، نوشته کلک اوست، ازوست [(۲)] (رباعی: - دل را برخ الخ ...) و (آن دل که ز هجر ... الخ ..)» خان آرزو تذکره نگار معروف هندی می نویسد: - «سراج الدین منهاج (کذا) لاهوری بقول تقی اوحدی، صاحب طبقات ناصری است، که معتبرترین تاریخهای هند است، و باسم ناصر الدین ملک الهند ساخته، ازوست: آن دل الخ ... [(۳)]» بقرار فوق آنچه مؤلفین تذکرها اشتباها طبقات ناصری را به سراج الدین منهاج منسوب داشته‌اند خطای صریح است، کتاب ترکتازان هند می نویسد: - «منهاج سراج پدرش در عهد محمد غوری قاضی لاهور بود، و خود منهاج سراج در عهد التتمش بهندوستان آمد و در عهد بلبن در کمال

[(۲)] نشتر عشق نسخه قلمی دانشگاه پنجاب ج ۱ ورق ۳-

[(۳)] مجمع النفائس نسخه خطی دانشگاه پنجاب ورق ۱۵۰-

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۶۷

عزت میزیست، و قاضی القضاة شد، و پسرش نیز در دربار سلطنتی منصب و عهده بزرگی داشت ...» [(۱)] علاوه بر آن راجع به مولانا بسی از مورخین قدیم و جدید و مدققین اروپا چیزی نگاشته‌اند، چون در حین تحریر این سطور بدان دسترس نداشتم، و ذکر مفصل آن هم ظاهراً فایده‌ی نداشته، نگاشته نیامد [(۲)]

[(۱)] ترکستانان هند ص ۱۸۳

[(۲)] در سال ۱۹۴۳ ع نویسنده این سطور راجع به برخی از مسایل تاریخی و کتب شناسی و مآخذ شرح زندگانی مؤلف طبقات ناصری از دانشمند معروف پنجاب مرحوم پروفیسور محمد شفیع معلوماتی خواستم و نامه فرستادم، آن دانشمند مرحوم در عالم ناشناسی نامه مرا پاسخ گفت، و معلومات خوبی را در آن نگاشت، کتب و مراجعی که ذکر مولانا در آن آمده قرار ذیل است (۱) تاریخ مغل در ۴ جلد تألیف هاورتا، که در فهارس آن (ج ۴ ص ۳۵۸) هشت حواله و در (ص ۳۷۱) نوزده حواله به طبقات ناصری دارد، که همه به جلد (۳) کتاب مذکور مرجوع است، (۲) مقدمه جوامع الحکایات محمد عوفی از نشرات اوقاف گیب، به فهرست این کتاب در ذیل منهاج الدین و طبقات ناصری رجوع شود (۳) فهرست مخطوطات فارسی موزه بریتانیا تألیف ریو (ص ۷۲) وی گوید: که در فهرست مورلی (ص ۲۱-۲۵) تجزیه مواد طبقات موجود است (۴) در تاریخ هند مرتبه ایلیت (ج ۲- ص ۲۵۹-۳۸۳) سوانح حیات منهاج سراج و ترجمه برخی از مضامین طبقات آمده، (۵) فهرست ستیورات ص ۷، (۶) فهرست مخطوطات میونک تألیف آمیر (۷) رساله هشت ورقی نواب لوهار و ضیاء الدین نیر، که ریو در فهرست مخطوطات خود در (ص ۸۸۱) ذکر کرده، و شرح حال منهاج سراج را حاوی است (۸) در کشف الظنون، بذیل طبقات ناصری سطری چند نوشته شده (ص ۱۰ ج ۲) (۹) در رساله سه ماهه تاریخ اردو که از حیدرآباد دکن نشر می‌گشت، شرحی راجع به طبقات و مؤلف داشت، (۱۰) تذکره مصنفین دهلی تألیف شیخ عبدالحق محدث دهلوی در (ص ۷) ذکری از منهاج الدین دارد. (۱۱) در تاریخ فرشته طبع برگس (ج ۱ ص ۲۸) ذکری از منهاج آمده، و در همین کتاب (ص ۱۳۱) ملحقات طبقات ناصری از شیخ عین الدین بیجاپوری مذکور است، (۱۲) تاریخ فیروز شاهی (ص ۲۱) (۱۳) دائرة المعارف اسلامی بذیل جوزجانی (۱۴) جلد سوم جهان‌کشای جوینی برخی از حواله‌ها دارد، (۱۵) ترکستان بار تولد، طبع اوقاف گیب، در فهرست کتاب مذکور طبقات ناصری جوزجانی دیده شود، (۱۶) فهرست مخطوطات فارسی بانکی پور. (۱۷) در حصه دوم (ص ۶۸) ادبیات فارسی طبع انجمن آسیائی بنگال ذکر احوال مؤلف و کتاب*

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۶۸

مدققین و نویسندگانی که درین عصر احوال مولانا را نگاشته‌اند، و از اهل زبان بوده‌اند، هر کس در چند سطری مطلب را تلخیص کرده، و چون تمام کتاب طبقات در دست شان نبود، مقال مفصلی درین باره نه نگاشتند، که از آنجمله در سطور ذیل رأی سه نفر از مشاهیر نویسندگان فارسی عصر حاضر، نسبت به مقام ادبی و برجستگی خامه مولانا خلاصه میشود آقای بدیع الزمان خراسانی که از اساتید تهران است می‌نویسد:

«قاضی منهاج الدین بن سراج الدین معروف به منهاج سراج از اهل گوزگانان بود، و در فترت مغل بهند افتاد، و بمناسب ارجمند رسید، کتاب طبقات ناصری تألیف او می‌باشد، که بخصوص راجع به سلسله غزنویه و غوریان و حوادث عهد مغل اطلاعات بسیار مفید بدست می‌دهد، و نثری سخت روان و بی تکلف دارد» ... [(۱)] دانشمند نامی سعید نفیسی می‌نگارد:

«معروفترین نویسنده این قرن (قرن ۷) در هندوستان ابو عمرو منهاج الدین عثمان بن سراج الدین جوزجانی است، معروف به منهاج

سراج پسر امام سراج الدین محمد منهاج سراج در دربار پادشاهان غوری بود، مؤلف کتاب معروف طبقات ناصری است. در حق این کتاب ادبای ایران ستم کرده‌اند، زیرا گذشته از نکات تاریخی بسیار مهم، در اوج فصاحت نثر فارسی است، و هر صحیفه آن گواهی می‌دهد، که منهاج سراج بیهقی دویست سال بعد است مخصوصاً چند صفحه که در شرح فتنه مغل نوشته شده، لایق آنست، که تمام ایرانیان دلسوخته از فتنه مغل آنرا بخوانند، و اگر اختیار با من می‌بود، آن کتاب را یکی از کتب درسی زبان فارسی در مدارس ایران قرار میدادم....» [(۲)]

[(۱)] وی آمده، (۱۸) مجله اورینتل کالج میگزین لاهور شرحی راجع بشاعری منهاج سراج دارد بقلم پروفیسور عبد الستار صدیقی، (۱۹) مجله علی گره میگزین مقاله‌یی در شماره (۱) ج ۱۳ مورخه جنوری ۱۹۳۴ ع راجع بسوانح زندگانی منهاج سراج دارد از قلم زکریا فیاضی یکی از دانش آموزان دانشگاه علی‌گره-

[(۱)] منتخبات ادبیات فارسی، ۲۵۹ ص

[(۲)] مجله ارمغان ص ۶۱۰ ج ۱۰

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۶۹

دانشمند دیگر تهران مرحوم عباس اقبال گوید:

«کتاب طبقات ناصری هم از حیث سلاست و استحکام انشاء و بلاغت، و هم از جهت اشتمال بر وقایع مهمه و دقت و ثقت لهجه مؤلف، یکی از شاهکارهای زبان فارسی است، و علاوه بر اهمیت آن از لحاظ تاریخ غوریه و ملوک هند، در باب تاریخ دوره استیلای تاتار، یکی از معتبرترین منابع است، و زمانا یکی از قدیم‌ترین تاریخهای فارسی است، در باب این دوره ... و قاضی ابو عمرو منهاج الدین بن سراج الدین جوزجانی معروف به منهاج سراج از شعراء و نویسندگان بلیغ زبان فارسی است، که از خاندانی از اهل علم و بلاغت بوده و پدران او در سیستان و بلاد غور صاحب مقامات و احترامات بوده‌اند....» [(۱)] این بود موجز رای نویسندگان سلف و خلف راجع به مقام عرفانی و روحانی مولانا، و کمال براعت ادبی و نبوغ علمی وی که بر سیل اختصار مذکور افتاد، و خوانندگان محترم می‌توانند، از ان اهمیت مقام این رجل مشهور و نویسنده معروف و علامه روزگار را دریابند.

نگاهی باشعار مولانا: -

اشعار زیاد مولانا بدست ما نرسیده، و آنچه در کتاب طبقات ناصری می‌بینید، عبارت از چند قطعه و قصیده‌ایست که در موارد مختلفه مذکور افتاده، و از ان پدید می‌آید، که مولانا در زبان فارسی و عربی شعر میگفت، و در هر دو زبان مقتدر بود، همان طوری که کلام منشور مولانا از شهکارهای ادب و در اوج بلاغت و کمال براعت و سلاست است، اشعار روی بهمان اندازه نیست، با آن هم نمی‌توان گفت که اشعار فارسی مولانا پخته و متین نیست، و عیبی از عیوب ادبی دران ظاهر است.

کتاب منظوم دیگر وی که ناصری نامه باشد، و در مآثر مولانا ذکر می‌شود، متأسفانه در بین نیست. و طوری که برخی از

[(۱)] تاریخ استیلای مغول ص ۴۸۳

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۷۰

مدققین هندی گفته‌اند، در کتب خانه‌های بزرگ هند و اروپا از آن سراغی ندارند، گویا کتاب مذکور تا کنون مکشوف نیست. اگر این کتاب منظوم مولانا در بین می‌بود، آن وقت می‌توانستیم، راجع به شعر وی و براعت سخن منظوم او مفصلاً و با اقامه حجت

و برهان سخن گوئیم، ولی اکنون که منظومات محدود مؤلف در دست است نمی‌توان علی‌وجه التفصیل درین مبحث داخل شد. یک رباعی که اخبار الاخیار مولانا عبد الحق بحواله شیخ نظام الدین نوشته که مولانا در دوران تذکیر و موعظت گفت، معلوم نیست که ازوست یا از شخص دیگری در دوران خطابت و موعظت تضمین کرده، در منظومات دیگری که مولانا بموارد مختلف در طبقات نوشته، استحکام و متانتی نمایان است، که نمی‌توان آنرا از دسته اشعار خوب زبان بیرون شمرد، مثلاً غزل شکر که در طبقه اول در آخر مبحث القاب همایون حضرت محمد (ص) سروده، در روانی و انجام و متانت خویش از سرآمد آثار زبان بشمار خواهد آمد، و مطلع آن این است:

ای مر دهان تنگ ترا تنگها شکرشاخ نبات تست بر آونگها شکر مقطع این غزل نیز اقتدار و نیروی طبع، و وسعت عرصه سخن را برای شاعر پدید می‌آورد، آنجا که گوید:-

منهاج راست عرصه ملک سخن فراخ کز نعت تست در دهنش تنگها شکر در برخی از موارد مولانا اشعار عربی و فارسی را در ضمن نثر خود آورده و اشارتی نکرده، که اشعار مذکور از کیست؟ چون تحقیق این مسئله استقراء و تصفح زیاد می‌خواست، و کتب و مراجع لازمه در وقت تحریر این مقال پیش من نبود آنرا بآینده گذاشتم، و از خوانندگان خود درین باره پوزش می‌طلبم، چون اشعار و قصاید مولانا در متن کتاب آمده، و خوانندگان محترم هم خوانده می‌توانند، در این جا به نقل مکرر آن نیازی نیست، و همین نگاه مختصر بسنده است.

در این جا بی‌مناسبت نیست، که رای یک نفر دانشمند معاصر را که در کلمات مختصر راجع به قصاید مولانا نوشته اقتباس کنم، پروفیسور عبد الستار صدیقی که از دانشمندان هند است در مقالته که بر شاعری مولانا نوشت، چنین گفت:-

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۷۱

«قصاید مولانا دارای سبک تازه بوده، مانند برخی از قدما پیچیدگی ندارد، اگر چه در بعضی یگان الفاظ مشکل یافت می‌شود، اما از حشو و زواید و اطاله و بالاخر از تشبیب و تمهید خالی است، هر قصیده بدون تکلف بچند بیتی از مدح اختتام پذیرفته است...» [۱] به عقیده این عاجز مولانا شاعری نیست، که اشعار زیاد و قصاید مطول و درازی را گفته باشد، و عبارت دیگر باید گفت: که پیشه مولانا مانند برخی از اساتید سخن، شعر سرائی و قصیده گوئی نبوده است، گاهی بر سبیل تنزه و تفکله شعری گفته، و یا در وقت ضرورت قطعه‌یی و قصیده‌یی را سروده است.

بنابراین تذکره‌نگاران اسم وی را در جمله شعرای معروف و مشهوری که در هند و خراسان و عراق و ما وراء النهر بوده‌اند نیاورده‌اند، بل گفته می‌توانیم: که مولانا با وجود مشاغل مهمه سیاسی و قضائی و درباری که داشت نخواست است، شاعری را پیشه خود گرداند، و در آن توغلی نماید، بنابراین شعر سرائی مولانا همواره حسب الضروره و آنی بوده است.

مراجع و مآخذ مؤلف:-

اشاره

مؤلف ما بردأب اسلاف و رویه اساتید مؤرخین همواره وقایع تاریخی و شرح احوال پیامبران و خلفا و سلاطین را مستند به کتابی و یا قولی و یا سماع و مشاهده خویش مینویسد، او در اغلب طبقات مآخذ و منابع معلومات خویش را نشان می‌دهد، کتبی که مولانا در دوران نگارش این کتاب بدست داشت و از آن استفاده کرد، و در ابتدای هر مبحث بطور سند نام آنرا برد، و مآخذ خویش قرار داد، عبارت از کتب تاریخی ذیل است:

(۱) - سلامی:-

طوری که در تعلیق نمبر (۵) می‌خوانید، مؤلف طبقات یکی از مؤلفات سلامی را مورد استفاده قرار داده است ولی معلوم نمی‌شود که از کدام کتاب سلامی روایت کرده، زیرا سلامی دارای مؤلفات

[(۱)] اورینتل کالج میگزین لاهور

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۷۲

زیاد است. شاید مأخذ مؤلف ما کتاب تاریخ ولایت خراسان باشد، یا کتاب دیگری که ابن فندق در علم تاریخ باو نسبت دهد، درین باره شرحی در تعلیق (۵) داده‌ام، بآن رجوع فرمایند.

(۲) تکلمة اللطائف:-

در یک مورد مؤلف ما ازین کتاب استفاده کرده، که اواخر شرح احوال حضرت داود (ع) باشد در طبقه اول، و دیگر ذکری ازین کتاب ندارد. درباره تکلمة اللطائف در تعلیق جداگانه در آخر این تعالیق شرحی داده‌ام بآن رجوع شود (رک: ۷۰)

(۳) تاریخ بیهقی:

دیگر از مأخذیکه در نهایت ثقت و اوج بلاغت است، تاریخ ابو الفضل محمد بن حسین کاتب بیهقی است که این نویسنده نامی مدت نوزده سال منشی دیوان رسالت غزنه بود، و تاریخی بزرگ در احوال سلاطین آل سبکتگین در سی جلد بنام تاریخ آل ناصر بفارسی بلیغ و شیرینی تألیف نمود.

اکنون ازین کتاب جز چند بخش ناقصی که حاوی وقایع سلطنت سلطان مسعود بوده و بنام تاریخ مسعودی یا تاریخ بیهقی مشهور است، در دست نیست، بیهقی در انشای پارسی استاد بوده، و سبک شیرین و شیوه نویسندگی وی مسلم است، تولد بیهقی در سال (۳۸۵ هـ) است، در (۴۵۱ هـ) به تألیف این کتاب پرداخت، و وفاتش به سال (۴۷۰ هـ) اتفاق افتاد [(۱)] این کتاب در سال (۱۸۶۲ ع) جزو سلسله انتشارات انجمن آسیائی بنگال بسعی مورلی و ناسولیس در کلکته طبع شد، و بار دیگر در تهران بسال ۱۳۰۵-۱۳۰۷ قمری به تصحیح و تحشیه مرحوم سید احمد ادیب پیشاوری چاپ گردید. و اخیراً آقای سعید نفیسی آنرا بصورت مکمل تر که وافی تر از ان نشاید، با مقابله و تصحیح و حواشی و تعلیقات در سال (۱۳۱۹ ش) از تهران در سه جلد طبع و شایع نمود، [(۲)] و کذلک متن کتاب در یک جلد ضخیم در تهران بسعی دکتور فیاض طبع گردید.

[(۱)] تاریخ ادبیات ایران از دوکتور شفق ص ۶۲

[(۲)] در آغاز طبقه ۱۱-۱۲ مؤلف از بیهقی اقتباس می‌کند.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۷۳

(۴) احداث الزمان:

این کتاب نیز از مراجع مؤلف است، که در آغاز طبقه (۲۳) دو بار نام آنرا می‌برد، و مؤلف آنرا ابی عبد الله بن عبد الرحمن بن عبد الله ابی اللیث الشیبانی می‌نویسد.

ولی این احداث الزمان، ما سوای احداث الزمانی است، که حاجی خلیفه ذکر می‌کند، چه وی مؤلف آنرا ابی سلیمان داود بن محمد

الادونی الحنفی می‌شمارد، که در او دونه یکی از قرای بخارا میزیست. [(۱)]

(۵) سنن ابو داود سجستانی:

اشاره

در آغاز طبقه ۲۳ مؤلف ما ازین کتاب حدیثی را نقل می‌کند، و در مآخذ وی شامل است. سنن ابی داود از جمله صحاح سته و از کتب معروف حدیث است، که مؤلف آن سلیمان بن الاشعث بن اسحق الاسدی السجستانی است، که در سال (۲۰۲ هـ) متولد و در شوال سال (۲۷۵ هـ) در بصره از جهان رفت، وی احادیث را از احمد بن حنبل و عثمان بن ابی شیبه و قتیبه بن سعید و دیگر ائمه بزرگ شنید، و وقتی که کتاب سنن خود را در حضرت استاد احمد بن حنبل عرضه داشت قبول افتاد، و پسندیده گردید خلاصه:- ابو داود سجستانی از ائمه بزرگ حدیث بوده، و کتابش هم در بین اهل علم و دانشمندان اسلامی شهرتی دارد و ابراهیم حربی گفته بود:- وقتی که ابو داود به تالیف سنن خویش پرداخت، علم حدیث را نیکوتر از آهن داود (ع) بخود نرم‌تر و ملایم‌تر ساخت [(۲)]

(۶) البدو و التاریخ تالیف مقدسی:

از کتب معروف تاریخ است، که در سال (۳۵۵ هـ) در شهر بست کنار هیرمند بنام البدو و التاریخ از طرف فیلسوف و متکلم و مورخ عربی مطهر بن طاهر المقدسی نوشته شده، و در سال (۱۸۹۹ ع) بسعی خاور شناس معروف کلمان هوارت (ClamentHauort) در شش جلد از پاریس با ترجمه فرانسوی آن چاپ و نشر شده است، حاجی خلیفه این کتاب را بنام ابو زید احمد بن سهل بلخی نسبت داده و ناشر کتاب هم بر چند جلد اول آن همین نام را نوشت، ولی در اواخر ملتفت گردید، و نام مؤلف اصلی آنرا دریافت و طبع کرد

[(۱)] کشف الظنون ج ۱ ص ۴۳-

[(۲)] مقدمه تیسیر الوصول ص ۹

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۷۴

مؤلف در بسی از مباحث خویش به مقدسی حواله دهد، و این کتاب از مآخذ وی بود (رک: ۷۲)

(۷) تاریخ یمنی:-

در آغاز طبقه (۱۰) یمنی مذکور افتاده، و این همان تاریخ العتبی معروف بتاریخ یمنی است، که در عصر سلطان محمود در غزنه از طرف ابو نصر محمد بن عبد الجبار العتبی در حدود (۴۱۵ هـ) نگارش یافت.

ابو نصر محمد عبد الجبار در ری دنیا آمد و در خراسان بمرتب کمال رسید، و در انشای عربی آیتی بود، و در حضرت سبکتگین با ابو الفتح بستی بشغل کتابت پرداختی، و مدتی هم در نیشاپور بخدمت شمس المعالی بودی، العتبی تاریخ الیمنی را بنام یمن الدوله سلطان غزنه نبشت، و وقایع سلطنت ابو منصور سبکتگین و سلطان محمود را دران شرح داد، سبک انشای العتبی درین کتاب با سلوب ترسل و تسجیع است، و بآنچه ثعالبی در یتیمه الدهر کرده است می‌ماند احمد بن علی بن عمر الیمینی دمشقی در سال (۱۱۵۰ هـ) بنام الفتح الوهبی و نجاتی بنام بساتین الفضلاء برین کتاب شروحو نوشتند [(۱)] و ابو شرف ناصح بن ظفر بن سعد منشی

جرفا دقانی (گلیایگانی) در اواخر قرن هفتم هجری (در حدود ۶۰۳ ه) آنرا بفارسی ترجمه کرد، این کتاب بسال (۱۲۷۲ ق) در تهران طبع شد، هکذا یک ترجمه تحت اللفظی یمینی از طرف کرامت علی در قرن ۱۹ مسیحی انجام یافت، که نسخه آن در موزه بریتانیا تحت نمره (۱۸۸۸) موجود است، و ترجمه‌های ترکی هم دارد.

(۸) قانون المسعودی:-

در آغاز طبقه (۵) مؤلف ما نام این کتاب را می‌نویسد، و گوید:

بروایت قانون مسعودی که ابو معشر منجم کرده است و ازین پدید می‌آید، که در برخی از مسایل نجومی قانون مسعودی مرجع مؤلف ما بود، ولی انتساب این کتاب به ابو معشر منجم سهو است، زیرا این کتاب نگاشته و پرداخته ابو ریحان البیرونی معروف است، و مورخین آنرا به ابو معشر نسبت نه کنند.

[(۱)] آداب اللغة العربیه ج ۳ ص ۳۲۲

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۷۵

ابو معشر جعفر بن محمد بلخی که بقول ابن ندیم در رمضان (۲۷۲ ه) از جهان رفته، کتبی داشته که اکثر آنرا ابن ندیم و حاجی خلیفه ذکر کنند [(۱)] ولی قانون مسعودی را به وی نسبت ندهند، حاجی خلیفه تصریح می‌کند، که قانون مسعودی کتابی است در هیئت و نجوم، نگاشته ابو ریحان محمد بن احمد البیرونی الخوارزمی المتوفی (۴۴۰ ه) که آنرا در سال (۴۲۱ ه) بنام سلطان مسعود در غزنه نوشت [(۲)] قانون مسعودی کتابی است در علم هیئت و نجوم و جغرافیا که دارای یازده مقاله و ابحاث مفصل و مستوفائی است در علوم مذکوره [(۳)] و یک حصه آن رازکی ولیدی توغان استاد دانشگاه استانبول از نسخ آن برگزیده، و باهتمام بنگاه آثار باستانی هند از دهلی طبع و شایع نمود.

در سنه ۱۹۶۰ م طبع هر سه جلد آن در حیدرآباد دکن صورت گرفت و از طرف دایرة المعارف عثمانیه نشر شد.

(۹) تاریخ مجدول:

اشاره

حینی که مولانا بخل و فصل قضایای شرعی در دهلی ماموریت داشت، بدست وی کتابی افتاد، و مطالعه آن مولانا را بران واداشت، تا طبقات ناصری را بنویسد این کتاب را مولانا بنام تاریخ مجدول ذکر می‌کند، و در کتاب خویش مطالب عمده از آن بر میدارد، در مقدمه کتاب راجع بآن چنین می‌نویسد:

«وقتی از اوقات در دیوان مظالم و مقام فصل خصومات و قطع دعاوی کتابی در نظر آمد، که افاضل سلف برای تذکره امثال خلف از تواریخ انبیاء و خلفاء علیهم السلام، و انساب ایشان و اخبار ملوک گذشته جمع کرده بودند، و آنرا در حواصل جداول ثبت گردانیده در عهد سلاطین آل ناصر الدین سبکتگین بر سیل ایجاز و نهج اختصار از هر بستانی گلی و از هر بحری قطره‌یی جمع آورده، و بعد از ذکر انبیاء و انساب طاهر ایشان و خلفای بنی امیه و بنی العباس و ملوک عجم و اکاسره بر ذکر خاندان سلطان سعید محمود سبکتگین غازی بسنده نمود، و از ذکر دیگر ملوک و اکابر و دودمانهای سلاطین ما تقدم و ما تأخر اعراض کرده، این ضعیف خواست تا آن تاریخ

[(۱)] الفهرست، ص ۳۸۶

[(۲)] کشف الظنون ج ۷ ص ۱۰۳

[(۳)] البیرونی سید حسن برنی ص ۲۴۶

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۷۶

مجدول بذکر کل ملوک و سلاطین اسلام عرب و عجم از اوایل و اواخر مشحون گردد.» [(۱)] باین طور تاریخ مجدول کتابی بود که تواریخ انبیاء و ملوک و شاهان عرب و عجم را در آن بصورت جدول در عهد غزنویان فراهم آورده بودند، که در طبقه اول بعد از ذکر القاب حضرت محمد (ص) مؤلف ما راجع بآن می‌نویسد: که این فصول از تاریخ مجدول بی‌زیادت و نقصان نقل افتاد، در طبقه (۵) سلسله نسب زو بن طهماسب (نمبر ۱۲) را ازین تاریخ گرفته، و هکذا در همین طبقه در ذکر پور انداخت (نمبر ۷) نام آنرا می‌برد، و در آغاز طبقه (۱۱) گوید: «امام محمد علی ابو القاسم عمادی در تاریخ مجدول چنین آورده» و ازین اشارت بسیار مغتنم مؤلف است، که ما بنام نویسنده تاریخ مجدول آشنا می‌شویم و گوئیم: که این شخص از نویسندگان و مؤرخین باستانی خراسان است.

در نسخه خطی طبقات که آنرا اصل قرار داده‌ام عمادی) نوشته شده، ولی در مطبوع کلکته (جمادی) است و راورتنی می‌نویسد: که در چند نسخه خطی نیز (جمادی) نوشته شده، که صحتی ندارد، و صحیح آن همان (عمادی) است [(۲)] علی ای صورت: تاریخ مجدول عمادی از مهمترین کتب تاریخ است که بقول مؤلف در عهد آل محمود یکی از ائمه کرده است، ولی در نام مؤلف آن که مولانا ضبط کرده، و در عصر زندگانی وی، مرا سخنی است، که در ذیل نوشته می‌آید.

کتاب مجمل التواریخ و القصص که بسال (۵۲۰ه) نوشته شد و در سال (۱۳۱۸ ش) در تهران مرحوم ملک الشعراء بهار تصحیح و ترتیب و طبع کرد، نیز در شرح آل محمود کتاب عمادی را بدین سیاق یاد کرده است:

«و مرا این تواریخ از املاء امیر عمادی محمود بن الامام السنجری الغزنوی حفظه الله معلوم شد، و آن را به محل اعتماد توان داشت» [(۳)]

[(۱)] دیباجه طبقات

[(۲)] ترجمه طبقات ج ۱ ص ۶۹

[(۳)] مجمل ص ۴۰۵

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۷۷

در ضبط نام نویسنده تاریخ مجدول که مولانا منهاج سراج کرده است، با آنچه مؤلف مجمل راست، اختلافی است، که یکی (محمد) و دیگری (محمود) نوشته، ولی این اختلاف جز وی را نمی‌توان مدار ظنی پنداشت، که عمادی طبقات را از عمادی مجمل بیگانه گرداند.

طبقات کنیت وی را (ابو القاسم) و نام پدرش را (علی) ضبط کرده، ولی مجمل بدون ذکر اسم محضه، نسبت وی را به (سنجری و غزنوی) تصریح نموده و نخستین (امام) را با نام پسر، ولی دومین با اسم پدر ضم کرده است، که روایتین را با یک دیگر اختلاف اساسی موجود نیست، و باید گفت که مقصد هر دو مؤلف شخص واحدی بود، که تاریخی را املا کرده بود، دکتور محمد ناظم نویسنده حیات و اوقات سلطان محمود نیز در ذکر مآخذ و منابع کتاب خویش بدین فکر رفته است و شاید از تحقیقات بار تولد خاور شناس مأسوف علیه بدین فکر افتاده باشد [(۱)] نگارنده این سطور چند سال پیش نسخه‌یی از کتاب البلدان ابی بکر احمد بن

محمد المعروف باین الفقیه الهمدانی را در کابل دید، که نسختی بود، در کمال ثقت، و از سیاحت نوشته و کاغذ آن پدید بود، که چندین قرن پیشتر نوشته شده، در آخر آن کتاب مخطوط قدیمی ورقی چند با جداول شنجرفی بنظر آمد، که تاریخ دودمانهای پادشاهان و سلاطین عرب و عجم را از اقدم عصور تا دوره آل محمود در برداشت. نگارنده در آن وقت بدین فکر نیفتاد، که درباره آن اوراق تحقیقی کند، و یا سراپا آنرا نقل بگیرد، فقط جدولی چند از آن کتاب برداشت، و در یادداشت‌های خویش ثبت گردانید، و اکنون از آن کتاب خبری ندارد، که در کجاست؟ و بدست کی افتاده؟

اکنون که در ضمن تحقیق و کنجکاوی تاریخ مجدول بدان یاد داشت نیاز افتاد، و با آنچه صاحب مجمل از املائی امیر عمادی برداشته مقابله گشت، معلوم شد، که اوراق مذکوره حصه‌یی از تاریخ مجدول عمادی است، چه در اغلب مطالب با ضبط صاحب مجمل مطابقت دارد، و سیاحت کتابین از هم دور نیست، این اتفاق ظن نویسنده را

[(۱)] حیات و اوقات سلطان محمود: ص ۴-

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۷۸

که عمادی طبقات ناصری همان عمادی مجمل باشد، به یقین نزدیک‌تر ساخت، و پدید آمد، که این مورخ یکی از نویسندگان گمنام و مورخین حضرت غزنه است، که متأسفانه روزگار کتاب نایاب و ارجمند وی را از دست ما ربوده است. اکنون بعد از تطبیق قولین و ملاحظه جهتین، نام این مورخ گمنام را چنین باید نگاشت: امام ابو القاسم محمد عمادی ابن امام علی سنجرى غزنوی. یا: امیر محمود عمادی بن ابو القاسم امام علی سنجرى غزنوی.

عصر زندگانی این مورخ را که بدون شبهت اهل حضرت غزنه است میتوان از سیاحت بیان صاحب مجمل دریافت، چه مؤلف مجمل بعد از یاد کردن نام وی دعائیه (حفظه الله) را نوشته، و این مسئله ظاهراً دلالت دارد برینکه نویسنده تاریخ مجدول، در زمان نگارش کتاب مجمل (۵۲۰هـ) زنده بود، و با صاحب مجمل معاصر است، زیرا دعائیه (خدایش نگهدارند) در مورد شخص متوفی صادق نمی‌آید، و همواره اشخاص از جهان رفته را بدعای مغفرت و آمرزش یاد کنند، اما اینکه مؤلف مجمل نام وی را با احترام یاد کرده، و او را امیر و پدرش را امام خوانده است نیز پدید می‌گرداند، که این مورخ به دودمان نجیبی نسبت داشته و صاحب مجمل را با او معاصرت و شناسائی بوده است.

چون عصر زندگانی مؤلف تاریخ مجدول حدود (۵۲۰هـ) است، و این زمان مقارن می‌آید به عهد سلطنت یمین الدوله بهرام شاه غزنوی، بنا بران وی را از مورخین اواخر دوره آل محمود باید شمرد، که با جد دوم نویسنده طبقات ناصری (ابراهیم) معاصر باشد. باید ناگفته نه گذارم: که از خود کتاب طبقات و مجمل راجع به (عمادی) همین قدر معلومات مجمل و کوتاه بدست می‌آید، ولی در مآخذ دیگر و کتب تذکره و تاریخ درباره عمادی شاعر معروف فارسی پاره‌یی از معلومات موجود است و از روی آن گویند که عمادی شاعر باید همین عمادی ما نحن فیه و مذکور در طبقات و مجمل باشد.

زیرا تذکره نویسان عمادی شاعر را نیز مانند مجمل (امیر) خوانده، و هم عصر زندگانی وی را حدود (۵۲۰) نشان داده‌اند، و باین دو دلیل بعید نیست که عمادی شاعر و مؤرخ یک شخص باشد.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۷۹

برای اینکه خوانندگان کتاب، عمادی شاعر را خوب بشناسند، و شرح حال او را با عمادی مذکور در طبقات تطبیق کرده بتوانند، سطور ذیل را که استاد بدیع الزمان خراسانی در جلد دوم سخن و سخنوران نگاشته، مختصراً می‌آورم:

مؤلف راحة الصدور [(۱)] و المعجم و اغلب تذکره نویسان نیز او را با همین نام شناخته و به همین عنوان یاد کرده‌اند، و نام مسلم او در کتب تواریخ و تذکره همین است، و اسم اصلی او معلوم نیست محمد عوفی از شاعری بنام عماد الدین غزنوی [(۲)] سخن رانده، و چند قصیده بدو نسبت داده، که دیگران بنام عمادی ضبط کرده‌اند، و اگر عوفی را در نسبت آن اشعار اشتباهی رخ نداده، و عماد الدین غزنوی را اگر وجود داشته، با عمادی معروف غلط نه کرده باشد، شاید بتوان گفت: که عمادی به عماد الدین نیز ملقب یا موسوم بوده است علت شهرت عمادی بدین لقب چنانکه از راحة الصدور مستفاد و قراین نیز بر صحت آن موجود است، آن بوده، که وی در آغاز بمدح عماد الدوله فرامرز شهریار مازندران پرداخته و این تخلص یا نام از لقب ممدوح خود گرفته است. بعضی [(۳)] از تذکره نویسان عمادی را شهریاری نیز نوشته. و در سبب شهرت وی بدین عنوان گفته‌اند: - اصل از شهریار ری، و شهرت او به شهریاری از باب انتساب او بمولد خویش است، و این سخن بدان تائید می‌شود، که عمادی در ری و مازندران میزیسته، و آغاز شهرت او در عراق اتفاق افتاده، و فقط همین اندازه از زندگانی وی معلوم و مقرر می‌باشد و مؤلف کشف الظنون [(۴)] هم او را رازی خوانده است و بر این فرض عماد الدین غزنوی جز عمادی خواهد بود، چنانچه بعضی [(۵)] چنین احتمال داده‌اند. لیکن توان گفت: که شهریاری نیز (اگر این نسبت درست باشد)

[(۱)] راحة الصدور طبع لیدن ص ۵۷-۲۰۹ و المعجم طبع بیروت ص ۲۳۳-۴۳۶

[(۲)] لباب الالباب- ج ۲- ص ۲۵۷-۲۶۷ طبع لیدن-

[(۳)] مانند تقی الدین کاشی و مؤلف مجمع الفصحاء

[(۴)] کشف الظنون- ج ۱- ص ۵۱۷

[(۵)] چنانچه تقی الدین در تذکره خود بدو عمادی معتقد است.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۸۰

مانند عمادی از لفظ شهریار که اغلب امراء مازندران بآن معروفند اخذ شده، یا تذکره نویسان از روی تاریخ زندگانی عمادی او را بدین عنوان خوانده‌اند، و مؤید این سخن آنست که مؤلف راحة الصدور که با عمادی معاصر یا متقارب العصر، و مؤلف المعجم که از فضلاء اوایل قرن هفتم است، ازین نسبت یاد نه کرده، و فقط او را عمادی خوانده‌اند. و بر این فرض میتوان گفت، که عمادی شهریاری و غزنوی یکتا بوده، و بدان جهت که اصل یا اقامتگاه قسمتی از عمر وی در صورتی که اصل او را از ری تصور کنیم شهر غزنه [(۱)] بوده، بغزنوی معروف گردیده است، و یقین است که تنها باتکای شهرت عمادی به شهریاری که محمل دیگر نیز دارد، نتوان ویرا از مردم ری پنداشت، چنانکه عمادی [(۲)] خود اشاره می‌کند، پس از آنکه او بسلاطین سلجوقی عراق پیوسته، لقب او را که عمادی است تغییر داده، وی را به سلطانی نامیده‌اند، و اگر اشارت وی بر تجوزات شاعرانه حمل نشود، و صحت این اطلاق در خارج مفروض گردد، ناچار عدم اشتها وی بدین لقب که در هیچ یک از کتب دیده نمی‌شود ثابت خواهد بود. از سلاطین معاصر عمادی سیف الدین عماد الدوله فرامرز شهریار مازندران است، که ظاهرا در حدود سنه (۵۱۱ هـ) بر قسمتی از مازندران دست یافت، دیگر رکن الدنيا و الدین ابو طالب طغرل بن محمد (۵۲۶-۵۲۸ هـ) است، که عمادی در تهنیت وی به سلطنت قصیده‌یی ساخت، و به نقل مؤلف راحة الصدور [(۳)] از شاعری حضرت سلطان عظمت یافت، و ازین پس عمادی بگفته خود سلطانی شد.

بگفته تقی الدین عمادی نزد سنائی علم تصوف خواند و مرید گشت، و در ابیات ادیب صابر [(۴)] نیز نام عمادی دیده میشود، و انوری و سید حسن غزنوی نیز به نقل تقی الدین وی را یاد کرده‌اند

[۱] چنانکه تقی الدین میگوید: عمادی مدتی در بلخ اقامت داشته و نزد سنائی علم تصوف خوانده، پس اقامت وی در غزنه هم چندان مستبعد نخواهد بود،
[۲] گوید:

لقبم داده‌اند سلطانی، چون عمادی چرا چنین خوارزم. جاودان مان
که فر عشق تو بود- که عمادی شد است سلطانی
[۳] راحة الصدور طبع لیدن ص ص ۲۱۰
[۴] درین قطعه:

عمادی دی بنزدیک من آمد-نشستم ساعتی دی با عمادی،
طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۸۱

وفات عمادی بقول تقی الدین در زمان سلطنت طغرل بن ارسلان بسال (۵۷۳ ه) بود، و آنچه از اشعار موجود وی تاکنون مسلم گردید آن است، که او تا اواخر نیمه اول قرن ششم زنده بود، و امیر حاجب فخر الدین عبد الرحمن بن طغایرک را که بسال (۵۴۱ ه) بقتل رسید مدح گفته است، ولی ریو در فهرست نسخ فارسی وفات او را ۵۸۲ ه می‌نویسد و نسخه خطی دیوان عمادی در موزه برتانیه نمبر ۲۹۸ نسخ خطی فارسی موجود است. در جلد دوم تاریخ ادبیات دکتور صفا (ص ۷۴۳) شرحی درباره عمادی آمده که نکته نوی ندارد، و از تمام این مبحث نتیجه توان گرفت، که امیر عمادی طبقات و مجمل و عمادی شهریار شاعر دو نفر باشند و الله اعلم.

(۱۰) منتخب تاریخ ناصری:

اشاره

از مآخذ مهمه مولانا است، که در چهار مورد از ان اقتباس و استفاده کرده:
اول:- در طبقه (۱۲) نمبر (۴) ذکر جلال الدین ملک‌شاه، که گوید:

[۰]

زدیدار عمادی من بدیدم- مرا دل بوقت بی مرادی (۵) سید حسن غزنوی عمادی را چنین ذکر کرده است، (از دیوان مطبوع تهران ۱۳۲۸):

زنهار چو وطواط و عمادیم مپندار- کافسوس بود عیسی باخر بجوالی (ص ۱۹۰) در ص ۱۹۷ قصیده‌ی دارد، و بحضور بهرام شاه عرض می‌کند، که گویا یکی از شعرای غزنه قصیده او را در دیوان عمادی نوشته بود، و گوید،
کزین گونه مکرری، بدین نوع غدیری+ نکرده است هیچ آدمی هیچ گاهی، در ص (۲۲۸) گوید:
این کم از شعر عمادیت اگر با شش ماه- برقم کلک عطارد بنگارد سخنم- و از همه این اشعار پدید می‌آید که سید را با عمادی رقابتی ادیبانه بوده است.

اما سنائی نیز از عمادی در قصیده مدح سلطان سنجر ذکری دارد، و معلومست آن قصیده را به تبع عمادی سروده است وی گوید:
بر سر خوان عمادی من گشادم این فقع+ گر چه شیرین نیست باری نار دانی آمدست (۵۴ دیوان سنائی) در دیوان انوری نیز ذکری از عمادی آمده در آنجا که گوید:

هان و هان تا ترا عمادی وار+ از سر ابلهی و نادانی

+ درنفتد حدیث مصحف و زند+ گردی او را درین صفت ثانی (ص ۳۱۴ دیوان) در جای دیگر یک بیت عمادی را تضمین کرده: به بیت عمادی جوابش بگفتم+ چه گفتمش گفتم که ای روشنائی
+ مرا از شکستن چنان درد ناید+ که از ناکسان خواستن مومیائی (ص ۴۷۵ دیوان)
طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۸۲

«و در منتخب تاریخ ناصری که یکی از اکابر حضرت غزنین کرده است در نظر آمد» در این جا حکایتی نقل کرده، که ملک شاه عزیمت بلاد مصر مصمم کرده بود

دوم:- بعد از ان هم از همین کتاب حکایت دیگری را آورده که جماعتی از قهستانیان به نزدیک نظام الملک عرضه داشتی نوشتند
.....

سوم:- در طبقه ۱۷ ذکر بسطام ملک الهند و السنند گوید:- «اینجا از اصحاب تاریخ دو روایت است یک روایت آن است که در قلم آمد و روایت دوم از منتخب تاریخ ناصری که یکی از اکابر غزنین در عهد سلطان معز الدین محمد سام پرداخته است، ... در این جا روایت منتخب ناصری را درباره احوال اجداد دودمان سوریان غور مفصلا نقل می کند.

چهارم: در همان طبقه (۱۷) ذکر نمبر (۳) امیر سوری می نویسد «آنچه از تاریخ ناصری و تاریخ ابن هیصم و بعضی سماعی که از مشایخ غور حاصل شده بود در قلم آمد» از اشارات فوق مؤلف پدید آمد که در حین تحریر طبقات نام مولف کتاب منتخب ناصری یا منتخب تاریخ ناصری یا تاریخ ناصری بمولانا معلوم نبود. و نه منتخب عادتی که دارد صراحتا می نوشت همین قدر به وی پیدا بود که آنرا یکی از اکابر حضرت غزنه در زمان سلطان معز الدین کرده است.

اکنون باید دقت کرد: که خود تاریخ ناصری کدام کتابی بود؟

که یکی از اکابر غزنه آنرا بنام منتخب ناصری ایجاز و اختصار کرد؟

بظن غالب می توان گفت که تاریخ ناصری عبارت از همان «مجلدات» تاریخ مهم و معروف ابو الفضل محمد حسین کاتب بیهقی خواهد بود که بنامهای مختلف تاریخ مسعودی، تاریخ بیهقی و جامع التواریخ یا جامع فی تاریخ آل سبکتگین و غیره نیز یاد شده است و بقول حاجی خلیفه تاریخ ناصری هم نامیده میشد [(۱)] پس بعید نیست: اگر همان مجلدات مفقوده تاریخ بیهقی را که اکنون در دست نیست، یکی از اکابر غزنین موجز گردانیده، و نام آنرا منتخب تاریخ ناصری گذاشته باشد، چه الناصر لدین الله لقب

[(۱)] کشف الظنون ج ۲

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۸۳

سبکتگین بود دودمان او را آل سبکتگین یا آل ناصر نیز می گفته اند، چون دوران سلطنت سلطان معز الدین از (۵۶۹ تا ۶۰۲ ه) دوام کرده بنابراین حد وسط سال تحریر منتخب ناصری را هم در حدود (۵۸۰ ه) باید پنداشت.

(۱۱) نسب نامه غوریان:

این کتاب را ملک الکلام فخر الدین مبارک شاه که از اجله صدور و رجال دربار فیروز کوه بود، با اسم سلطان علاء الدین حسین جهانسوز در قلم آورد، و نسب سلاطین نامدار غور را در سلک نظم کشید مولانا این کتاب را در حرم خداوند ملکه جهان جلال الدین و الدین ماه ملک بنت سلطان غیاث الدین محمد سام، که همشیر و هم مکتب مادر وی بود، و او را همچون پسر در حجر تربیت و اصطناع خویش پروردی، در شهور (۶۰۲ ه) در پیش تخت معظم او در نظر آورده است و هم دران موقع از لفظ آن زییده

الزمان شنید، که چون بعضی از کتاب و تاریخ در نظم آمد، مگر بسبب تغیر مزاج که فخر الدین مبارک شاه را ظاهر شد، این نظم را مهمل بگذاشت، تا چون تخت مملکت بشکوه و فر همایون سلطان غیاث الدین محمد سام زیب و جمال گرفت، این تاریخ بالقباب مبارک او مزین گشت، و تمام شد [(۱)] مولانا افسوس می‌کند: که در حین نگارش طبقات بآن کتابیکه در بلاد غور در نظر آورده بود، دسترسی ندارد، و به سبب فتنه مغول و تفرقه دیار، و اختلاف اطراف که از یغمای آن قوم پیدا آمده، امکان نقل کردن از آن تاریخ نیست، ولی با وجود آن برخی از مطالب که در مورد انساب شاهان غور از آن کتاب بخاطر مولانا بود، آنرا در کتاب طبقات نقل کرد. و بنابراین نسب نامه فخر الدین مبارک شاه از منابع معلومات مولاناست، اما مؤلف نسب نامه که فخر الدین مبارک شاه بن حسن مرورودی باشد، از اجله صدور و رجال بزرگ دربار سلاطین غور بود، و در فصاحت و شعر و سخا و اکرام و قضای دربار سلاطین غور بوده است، وی تاریخ و نسب نامه سلاطین غور را بشیوه مثنوی در بحر متقارب بنظم آورده است، و قطعه‌یی از آن را معین الدین اسفزاری در کتاب روضات الجنات فی اوصاف مدینه هراه

[(۱)] آغاز طبقه ۱۷-

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۸۴

نقل می‌کند، و معلوم نیست، که اصل آن باقی است یا از میان رفته است [(۱)] ابن اثیر نام پدرش را حسن می‌نویسد، و در شوال (۶۰۲ هـ) وفات او را ذکر می‌کند، و گوید در عربی و فارسی شعر خوبی می‌گفت، و نزد غیاث الدین پادشاه غزنه و هراه عظیم منزلتی داشت [(۲)] محمد عوفی نیز در لباب الالباب شرحی راجع به این رجل معروف دربار غور نوشته که ذیلاً تلخیص می‌گردد: «الصدر الاجل الا-کرام فخر الدوله و الدین مبارک شاه بن الحسین المرورودی صدر سحاب بیان دریابنان که فناء او محط رحل افاضل و مرجع و مآب امثال بود ...»

در حضرت سلطان سعید غیاث الدین و الدین اسباب همه بساختی و تعریف جمله بواجبی کردی، و ادرار و انعام فراخور هر کس بستدی، و قصاید و رباعیات او بلطافت و سلاست مشهور است، و این قصیده در مدح ملک سیف الدین خسرو جبال گفته است:

دست صبا بر کشاد روی عروس بهار بر سر او چشم ابر کرد ز زاله نثار

برق بر آورد تیغ رعد فرو کوفت کوس سرو علم بر افراخت لشکر گل شد سوار

مقطع آن انجم و مردم مقیم تابع فرمانت بادبر غرض و کام تو چرخ فلک را مدار از غزلیات اوست:-

آنکه که خواب بود ترا دل بخواب دیددر تیره شب بدیده جان آفتاب دید

جانی پر از نشاط ترا در کنار یافت گوشه پر از سماع بکف بر شراب دید

فریاد از آن مقام که بیدار گشت دل و آگاه شد که این همه دولت بخواب دید

زلفش ندید در کف و از دست روزگار نزدیک شد که بگسلد از بس که تاب دید

[(۱)] تعلیقات بر لباب الالباب ج ۱ ص ۳۲۷

[(۲)] الکامل ج ۱۲ ص ۹۴-

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۸۵

رباعیات او در اطراف جهان مشهور است، و در زبان فضلاء مذکور، و از برای زینت کتاب بی‌تی چند تحریر کنم:

باز این دل دیوانه هوا خواهد کردهر لحظه بهر موی ندا خواهد کرد

روزی دو سه از عشق مگر آسوده است آنرا بیلا کنون قضا خواهد کرد

هموراست: دل در سر زلفت آرمیدن خو کردهر لحظه بهر سوی دویدن خو کرد
چون موی شدم نزد منش باز فرست اکنون بموی سر دویدن خو کرد [(۱)] مؤلف در داستان باغ ارم زمینداور که من در تعلیقی
علی حده شرح داده‌ام، و شکار فرمودن سلطان یک رباعی دیگر فخر الدین مبارک شاه را می‌آورد، که در طبقه (۱۷) در شرح حال
غیاث الدین محمد بنظر خوانندگان میرسد (برای تکمیل احوال فخر الدین مبارکشاه، رک: ۶۳)

(۱۲) تاریخ ابن الهیثم نابی

دیگر کتابی که مؤلف طبقات را در بسی از مسایل تاریخی مرجع معلومات است تاریخی است بنام فوق. معلوماتی که از ضبط خود
مؤلف و اشارات وی راجع باین کتاب فراهم آمده در تعلیق چهارم ذکر رفته بآنجا رجوع بفرمائید و تکمله معلومات را در تعلیق ۷۴
بخوانید.

(۱۳) کتاب اغانی:

اشاره

در طبقه [(۱)] ذکر مهتر لمک (ص ۲۰) گوید: که اسحاق موصلی آورده است در کتاب اغانی، و نمی‌دانم که آیا اغانی موصلی را
خود مؤلف دیده بود، یا به نقل از کتاب دیگری این روایت را آورده است.
اسحق بن ابراهیم بن میمون (ماهان) الموصلی از مردم ارجان در سال (۱۵۰ هـ) متولد و بسال (۲۳۵ هـ) بعمر (۸۵) از جهان رفت، وی
از راویان شعر عرب و امام نوازندگان بود، و کتاب اغانی الکبیر که در دست مردم است منسوب باوست، ولی ابن ندیم از ابو الفرج
اصفهانی روایت کند، که وی از حماد پسر اسحاق شنیده بود که کتاب الاغانی بزرگ از اسحاق الموصلی نیست، او این کتاب را
پیش پدرش ندیده، اما وراقی

[(۱)] لباب الالباب ج ۱ ص ۱۳۳

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۸۶

که نامش سندی ابن علی بود و کار وراقی اسحاق را می‌کرد، بعد از مرگ وی این کتاب را بنام او شهرت داد، و اسحاق را کتب
دیگری است، در اخبار شعر او اغانی [(۱)] مطابق باین روایت ابن ندیم، نویسندگان دیگر نیز الاغانی الکبیر را مال اسحاق موصلی
نمی‌دانند، و آنرا سهوی انگارند، [(۲)] اما کتاب الاغانی که امروز در دست است، و در (۲۰) جلد بسال ۱۲۸۵ در بولاق مصر طبع
شد، و بعد از ان برونو (Brunnu) آن را در ۲۱ جلد با فهرس در لیدن به کمال اهتمام چاپ کرد، تألیف ابو الفرج علی بن
الحسین اصفهانی است، که بسال (۲۸۴ هـ) در اصفهان بدنیا آمد، و در (۳۵۶ هـ) وفات شد، وی از ائمه بزرگ و مؤلفین معروف زبان
عربی است.

(۱۴) صابی:

در طبقه (۱۰) ذکر بختیار بویه ص (۲۶۲) گوید: «و ذکر آن صابی در کتاب خود آورده است» این ادیب و مورخ مترسل ابو اسحاق
ابراهیم بن هلال بن ابراهیم بن زهرون صابی است، که در صناعت کتابت و بلاغت آیتی بود، و در حدود (۳۲۰ هـ) بدنیا آمد، و در
حدود (۳۸۰ هـ) از جهان در گذشت، وی دیوان اشعار و رسایل بلیغی با مراسلات دارد [(۳)] و کتاب معروف وی در اخبار دیالمه

«التاجی فی آثار الدوله الدلیمیه» است که بگفته ابن اسفندیار ببلغ ترین عبارتی حکایت کرده است، و کسی را نرسد بر ساحه صابی تاختن [(۴)] این کتاب و آثار دیگر این دانشمند نامور که «ابلق من الصادین یعنی الصاحب و الصابی» درباره اوست، شهرت دارد و از مآخذ منهاج سراج نیز بوده است.

کمال الدین بخاری در مدح سنجر بن ملک شاه گوید:

جان روان صاحب و صابی به پیش تست این تیره از بیانت و آن عاجز از بنان [(۵)]

سماع و مشاهدات:

علاوه بر مآخذ کتبی و کتب تاریخی که مولانا در اثنای تحریر طبقات در دست داشت، و من تفصیل آنرا نوشتم، تقریباً نصف کتاب عبارت از

[(۱)] الفهرست ابن ندیم ص ۲۰۱-۲۰۴

[(۲)] آداب اللغة العربیه ص ۱۳۵ ج ۲

[(۳)] الفهرست- ص ۱۹۴

[(۴)] تاریخ طبرستان، ص ۱۳۹ ج ۱

[(۵)] لباب الالباب ص ۱۹ ج ۱

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۸۷

روایاتی است، که مولانا از اشخاص ثقه و ثابت القول شنیده و یا مشاهدات خود او است.

وقایع سلطنت غوریان و خروج کفار مغل و چنگیزیان. و غزوات غور و تولک و غیره، و بعد از ان حوادث هندوستان و احوال ملوک و امرای آنجا تماماً در قسمت مشاهدات مولانا داخل است، و برخی هم ازین حوادث سماع‌های اوست که در هر مورد راوی را نیز ذکر می‌کند، خوانندگان محترم کتاب می‌توانند، مشاهدات مولانا را در طبقات صفاریان و غوریان و ملوک سیستان و غزنویان و احوال سلطان التتمش و دیگر ملوک معزیه و امرای شمسیه، و در طبقه (۲۳) مفصلاً بخوانند، اینها وقایعی است، که مولانا دیدار کرد، و به نوشتن آن مبادرت ورزید.

برخی از سماع‌های وی نیز در کتاب موجود است، و خود مولانا از اشخاصی شنیده، که بر قول آنها اعتمادی توان کرد، و درین مورد در دیباجه کتاب گوید:

هر چه کردم سماع بنوشتم اصل نقل و سماع گوش بود در آخر کتاب نیز از نقل و سماع خویش چنین حکایت کند:

«این قدر که در وسع و دائره سماع و نقل این داعی بود در قلم آورد ... [(۱)]» چون مولانا در دربار دهلی مناصب بزرگی را دارا بود، و هم بدربار راهی داشت، و با ملوک و امراء مصاحبت می‌ورزید، بنابراین اغلب اشخاص ثقه که از خراسان و ما وراء النهر و غیره بهند افتاده‌اند مولانا از آنها دیداری کرد، و روایتی را نقل نموده است، که از ان جمله است سماع و روایت از معلم خویش امام علی غزنوی [(۲)] و خواجه مقبول القول رشید الدین حکیم بلخی [(۳)] و سید اشرف الدین پسر سید جلال الدین صوفی سمرقندی که در سال (۶۵۷ هـ) به تجارت به حضرت دهلی آمده بود [(۴)] و سماع از بندگان یوزبک طغرل خان که تقریر ایشان اعتماد را شاید [(۵)] و سید اجل بهاء الدین رازی [(۶)] و خواجه احمد و خشی که شخصی صادق القول بود [(۷)] و پسر ملک رکن الدین

[(۱)] اواخر طبقه ۲۳

[(۲)] طبقه ۲۳ ذکر او کتای

[(۳)] طبقه ۲۳ حکایت عجیب

[(۴)] طبقه ۲۳ ذکر پرکا

[(۵)] طبقه ۲۲ ذکر یوزبک طغرل خان.

[(۶)] طبقه ۲۳ ذکر چنگیزخان

[(۷)] طبقه ۲۳ وقایع اسلام

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۸۸

خیسار غور [(۱)] و قاضی امام وحید الدین فوشنجی که مولانا وی را در شهور (۶۲۲) در قهستان دیدار کرده [(۲)] سماع از خسرو غور برادر ملک تاج الدین حبشی در سال (۶۱۸ هـ) در قلعه سنگه غور [(۳)] سماع از امیر علی چاوش در (۶۱۱ هـ) در فیروز کوه [(۴)] و امام رشید الدین عبد المجید در سیستان بحدود (۶۱۳ هـ) [(۵)] و ملک تاج الدین که مولانا در قلعه سنگه بسال (۶۱۸ هـ) ازو حکایتی سماع کرد [(۶)] و مصمصام الدین فرغانی [(۷)] و معتمد الدوله مقبل رکابی [(۸)] این بود اکثر روایات، کتاب مولانا که در موارد مختلفه از آنها سماع کرده و قصص، و روایات آنها را ضبط کتاب کرده است.

اخلاق و روش تاریخ‌نگاری مؤلف:

مورخان شرقی که همواره بدربارهای سلاطین و امراء سر و کاری داشته‌اند، شالوده تاریخ‌نگاری خویش را بر ستایش ممدوحین خویش نهاده‌اند، ولی مهم ترین کتب تاریخی زبان پارسی همان تاریخ ابو الفضل کاتب بیهقی است، که در مآخذ مؤلف ذکر رفت، از خلال مسطورات بیهقی پیداست که این مؤرخ دانشمند از بزرگترین نویسندگان عصر است، و هم وی مردی بود که روش تاریخ‌نگاری خویش را مانند مؤرخین اسلاف بر نقل قوی و سماع موثوق بنا کرد، و وقایع تاریخی را در نهایت وقت و انصاف و عدالت نوشت، و حقایق را طوری روشن کرد که گزاف و انحرافی را دران راهی نیست.

بیهقی اغلب وقایع را از نقطه نظر فلسفه تاریخ تحلیل کرد و نتایج اعمال نیکو و کردارهای ناپسندیده را بصورت روشن نوشت، و تا توانست ازین حقایق چشم نپوشید، به عقیده این عاجز از مؤرخین دربار حضرت سلاطین، بیهقی اولین شخصی است، که در تاریخ‌نگاری روشن تدقیق و کشف حقایق را طوری پیروی کرد که می‌توان از ملاحظه تاریخ وی به بسی از حقایق تاریخی پی برد و معایب و محاسن اشخاص و

[(۱)] طبقه ۲۳ آخر ذکر چنگیزخان.

[(۲)] طبقه ۲۳ حکایت گشاده شدن شهرهای خراسان،

[(۳)] طبقه ۲۳ حدیث مراجعت چنگیزخان

[(۴)] طبقه ۱۲ ذکر سنجر

[(۵)] طبقه ۱۲ ذکر الب ارسلان

[(۶)] طبقه ۲۳ حدیث مراجعت چنگیزخان

[(۷)] طبقه ۲۰ ذکر محمد بختیار

[(۸)] طبقه ۲۰ ذکر محمد بختیار

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۸۹

رجال و شاهان و حکمداران را از روی نوشته‌های وی تحلیل و انتقاد کرد.

گردیزی هم از نویسندگان عصر غزنویان است، که زین الاخبار را در حدود (۴۴۰ ه) نوشت ولی از یک حصه کتاب وی که طبع گردیده، و بملاحظه نگارنده این سطور رسیده، گویا مشار الیه حوادث را بدون نقد و استنتاج تاریخی در قلم می آورده است، و بنابراین پایه بیهقی نمیرسد.

اسلاف مشهورتر مولانا در وطن خودش همین دو نفر مورخ‌اند که هر دو بدربار غزنویان پیوستگی داشته، و از کتب شان هم حصص مهمی موجود است. یک نفر مورخ دیگری که از اسلاف مولانا بشمار خواهد آمد، همان صاحب قصص و تواریخ نابی ابو الحسن هیصم بن محمد است، ولی دست روزگار عنود آن کتاب را از بین برده و بما نرسیده و معلوم نمی‌شود، که بکدام زبان نوشته شده بود، مؤلف آن در تاریخ نویسی از کدام روش پیروی کرده؟

وقتی که ما کتاب طبقات را با بیهقی طرف مقایسه و تدقیق قرار میدهیم، چنین نتیجه بدست می‌آید، که در روش تاریخ نویسی و نقد تاریخی پایه بیهقی نمی‌رسد، و امام ابو الفضل خیلی صریح اللهجه و درست کار و راست کردار است، و با وجودی که بدر بار غزنه وابستگی دارد، از حقایق تاریخی و استنتاج آن چشم نمی‌پوشد و خامه وی از جاده صداقت و تحقیق انحراف نمی‌ورزد، و سیاق تاریخ نویسی وی پسندیده و مشحون به حقایق تاریخی است، برای نمونه صورت نگارش برخی از وقایع را که خامه توانای بیهقی کرده است، در ذیل می‌آورم، تا برین مدعا دلیلی باشد، و سخنی بی برهان نرفته باشد.

بعد از آنکه سلطان محمود بسال (۴۲۱ ه) در گذشت، و لشکر با حاجب بزرگ علی قریب به تکی‌ناباد شد، و در آنجا سلطان محمد پسر سلطان محمود مأخوذ شد، و در قلعت کوهتیز محبوس گشت. و علی با لشکر بسوی هرات روی آورد، درین وقت بیهقی پیشگوئی‌های علی حاجب را صراحتاً می‌نویسد که گفت:

«همه راستی و خوبی دارم در دل، و هرگز از من خیانتی و کژی نیامده است و بحقیقت بدان که سلطان مسعود که چشم بر من افکند پیش شما مرا نه‌بیند، این نامهای نیکو و مخاطبها بافراط و بخط خویش فصل نوشتن و برادرم را حاجبی دادن همه فریب است، طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۹۰»

و بر چون من مرد پوشیده نه شود، و همه از آن است تا بمیان دام رسم، که علی دایه بهراتست، و بلکاتگین حاجب و گروهی دیگر، که نه زنانند و نه مردان. و اینک این قوم نیز به سلطان میرسد، و او را بران دارند که حاجب در میان نباید [(۱)] این فکر علی حاجب بزرگ راست آمد، و وقتی که بهرات شد سلطان مسعود در اول وهله او را گرامی داشت، ولی بعد از کمی او و برادرش را مأخوذ کرد، و بگفته بیهقی: و کان آخر العهد بهما.

مورخ دانشمند درین داستان جزویات مشاهدات خویش را نگاشته و مهر سلطان را فریب خوانده است، و رجال معروف و مقتدر دربار را بعبارت (نه مردانند و نه زنان) از گفته علی حاجب تصویر کرده، و هم صراحتاً گوید:

«که چون علی مرد کم رسد، این است که علی و روزگار درازش و قومش به پایان آمد: و احمق کسی باشد که دل درین گیتی غدار فریفته کار بندد، و نعمت و جاه و ولایت او را بهیچ چیز شمرد، و خردمندان بدو فریفته نه‌شوند، ... و علی را که فرو گرفتند، ظاهر آنست، که بروزگار فرو گرفتند چون بو مسلم و دیگران را، چنانچه در کتب پیداست، و اگر گویند که در دل چیز دیگر داشت خدای عز و جل تواند دانست ضمیر بندگان را، ما را بآن کاری نیست، و سخن راندن کار من است، و همگان رفتند، جائی گرد خواهند آمد، که رازها آشکارا شود ... [(۲)] در اینجاست، که ابو الفضل تمام اسرار واقعه را بیان کند، و در کمال ثقت و بی‌پروائی سخن راند، و با صراحتی این کیفیت را نویسد، که گویا از پادشاه عهد، و آن سلطانی که وی بدربارش منسوب است،

ترسی و بیمی ندارد و اظهار حقایق را در مقابل آن سلطان مطلق العنان، و جیبه ذمت خویش می‌داند.

موقعی که سلطان مسعود یکی از رجال بزرگ پدر خویش حسنک وزیر را در بلخ بردار میکشد، باز بو الفضل جزویات این واقعه را می‌نگارد، و احساسات عامه را در حادثه چنین بقلم می‌آورد:

«هر کس گفتند: که شرم ندارید، مردی را که میکشید و بدار

[(۱)] تاریخ بیهقی ص ۵۳

[(۲)] بیهقی ص ۶۱

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۹۱

چنین می‌برید؟ و خواست که شوری بزرگ بپای شود، سواران سوی عامه تاختند، و آن شور بنشانند و حسنک را سوی دار بردند، و به جایگاه رسانیدند: بر مرکبی که هرگز نشسته بود، نشانیدند، و جلادش استوار بیست، و رسنها فرود آورد، و آواز داد که سنگ زنند، هیچ کس دست بسنگ نمی‌کرد، که همه زار می‌گریستند، خاصه نشاپوریان، پس مشتی رند را زر دادند: که سنگ زنند، و مرد خود مرده بود، که جلادش رسن بگلو افکنده بود، و خپه کرده ... [(۱)] بدین طور بو الفضل تصریح میکند، که «او رفت و آن قوم که این مکر ساخته بودند» و بعد از آن بو سهل را که پدید آوردنده این پرده تاریخی است، تلویم میکند و گوید که استادم بو نصر در آن روز که حسنک را بردار کردند، روزه بنکشاد و سخت اندیشمند بود، و هم بعد از ختم داستان این قضیه را با حادثه عبد الله بن زبیر (رض) تشبیه کند، و داستان پسر یحیی برمک را هم در این جا می‌آورد و گوید:

«این حدیث بردار کردن حسنک پایان آوردم، و چند قصه و نکته بدان پیوستم سخت مطول و مبرم ... و رفتم بر سر کار تاریخ که بسیار عجایب است در پرده و اگر زندگانی باشد آورده آید ... [(۲)].

بو الفضل در آغاز این داستان روش تاریخ‌نگاری خویش را در چند جمله مختصر کرده و می‌نویسد:

«در تاریخی که من کنم سخن نرانم که آن به تعصبی و تربیدی کشد، و خوانندگان این تصنیف گویند که شرم باد این پیر را (مقصد خود بیهقی است، که در این وقت ۶۵ سال عمر داشت) بلکه آن گویم، که تا خوانندگان با من اندرین موافقت کنند و طعنی نزنند ... [(۳)] ازین تصریح بو الفضل پیدا می‌آید، که این مرد خردمند به مسئولیت خامه خویش ملتفت بود، و همواره حقایق را بقلم می‌آورد، و از راه حق گوئی عدولی نمی‌کرد. در جای دیگر خودش گوید:

«اگر چه این اقاویص از تاریخ دور است، چه در تواریخ چنان

[(۱)] بیهقی ص ۲۱۴

[(۲)] بیهقی ص ۲۲۶-

[(۳)] بیهقی ص ۲۰۴

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۹۲

می‌خوانند، که فلاخن پادشاه فلاخن سالار را بفلان جنگ فرستاد، و فلان روز جنگ یا صلح کردند، و این آن را یا او این را بزد، و برین بگذشتند، اما آنچه واجب است بجای آورم ... [(۱)] باین طور مورخ دانشمند همواره ملتفت بود، که واجبش چیست؟ و تاریخ خود را تنها ضبط وقایع قرار نداد و بسی از زوایای تاریک را در پرتو تدقیق و کنجکاوی تاریخی روشن کرد، حتی بسی از افکار و ذهنیت‌های عامه آن وقت را به پیرایه بس لطیف نوشت، و حقایق را بصورتی در تاریخ خویش بیاورد، که انسان بعفت خامه و امانت و سیاق صحیح تاریخ‌نگاری ملتفت می‌گردد، مثلاً- در ان عصر ایاز و احمد ینالتگین را مردم بسطان محمود نسبتی

دادندی، مؤلف این دو نفر را در پیرایه لطیف ادبی «عطسه امیر محمود ماضی» خوانده، و راجع به شخص اخیر الذکر با صراحت تام و در کمال صداقت و درستی چنین نگاشت:

«این احمد مردی شهیم بود، و او را عطسه امیر محمود گفتندی، و بدو نیک بدانستی، و در حدیث مادر و ولادت وی و امیر محمود سخن گفتندی، و بوده بود میان وی یعنی آن پادشاه و مادرش حالی بدوستی، و حقیقت خدای عز و جل داند، و این مرد احوال و عادت امیر محمود نیک دریافته بود، در نشستن و سخن گفتن ... [(۲)] اگر کسی بخواهد که درین عصر آزادی فکر و رأی هم نسبت باوضاع و کردار شخصی چیزی بنویسد زیادت ازین نخواهد بود، که بیهقی با صراحت لهجه نسبت به سلطانی مانند محمود در عصر پسران وی کرده است، این بود نمونه‌های برجسته عفت قلم و کمال امانت که در بالا بطور مثال آوردم، ولی منهاج سراج درین مورد اسلاف خویش را پیروی نکرد، وی شخصی بود، نهایت محتاط و مداح و جز مراتب سپاس و ستایش بزرگان و ملوک چیزی را نه نگاشت، و جنبه انتقاد را از تاریخ‌نگاری خویش دور داشت، و در اکثر فصول و پایان ابیات، دعای غیر مستجاب حیات بزرگان را بر خود لازم داشت، بنابراین کتاب وی را درین مورد با تالیف گرانبها و ارجمند بیهقی همدوش و همباز قرار داده نمی‌توانیم.

مولانا از بدو کتاب تا اتمام آن تماما مراتب دعاگوئی و مداحی

[(۱)] بیهقی ص ۴۲۹

[(۲)] بیهقی ص ۴۸۵

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۹۳

را نگهداشت، و در ضبط حوادث از صراحت لهجه اعراض نمود و از صداقت محض کار نگرفت و از لف نوشته‌های او بر می‌آید، که در مقابل هر مدحی طمع کرد و ثنای بزرگان را بر اساس منافع شخصی خود بنا نهاد: که از سراپای عبارات کتابش هویدا است و من بطور نمونه برخی ازین گونه مطالب را یاد آوری می‌کنم، در مدح الغ خان می‌نویسد:

«اگر هزار جزو کاغذ مقرر در اوصاف پسندیده و اخلاق گزیده او در تحریر آرد هنوز از دریای بیکران او قطره و از روایح گلستان فردوس شمه بمشام مستمعان و خوانندگان نرسیده باشد اگر صد هزار چندین به تقریر آید حقوق تربیت ... که در باب این داعی از تفویض مناصب و تقلید اشغال و وفور انعامات و شمول کرامات فرموده است و میفرماید، هنوز حقوق آن ایادی در ذمه این ضعیف و فرزندان و اتباع او باقی باشد [(۱)] مولانا در بسی از موارد کتاب در مقابل ثنا و ستایش متمنی انعام و نوازش است و این رویه از داب تاریخ‌نگاری سلف دور است. چنانچه گوید:

«از خوانندگان و ناظران امید دعاست و از ارباب دولت رجای اعزاز و عطا ...» [(۲)] علامه برینکه مولانا همواره متمنی نوازش ارباب دولت و اعیان حضرت بود، و طمع باین درگاه داشت در ضبط برخی از وقایع نیز از جنبه داری و تحزب و طرفداری طایفه، و زجر و توبیخ دیگری کار گرفته، و بنابراین تاریخ وی از نقطه نظر تدقیق و انتقاد تاریخی از بها و ارزش خویش کاسته است، مثلاً در طبقه (۲۱) در ذکر سلطان التتمش وقتی که تاج الدین یلدوز را از لشکر خوارزم شاه منزهما به لوهور می‌نشانند و آن شخص را با سلطان بجهت سر حدها مضایقتی می‌رود، و بعد از مصاف تر این در شهر (۶۱۲ هـ) تاج الدین اسیر میگردد، و او را بدھلی می‌آورند، و بطرف بداون می‌فرستند، و در آنجا از طرف سلطان التتمش گشته میشود، مولانا حدیث کشتن آن شخص را تصریح نمی‌کند و اغماض می‌نماید، و گوید همان جا مدفون گشت [(۳)] علامه برینگونه اغماض‌های عامدانه و تجاهل‌های عارفانه که مولانا در ضبط حوادث تاریخی دارد، اکثر حصص کتاب وی مملو است بادعیه غیر مستجابی که به ارباب اقتدار کرده است و بنابراین بیهقی را

[(۱)] طبقه ۲۲ ذکر الغ خان

[(۲)] آخر طبقه ۲۲

[(۳)] طبقه ۲۱ ذکر لتتمش

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۹۴

درین گونه موارد بر وی فضیلتی است، که نمی‌توان صراحت لهجه و سیاق درست و متین آن مورخ خردمند را فراموش کرد و یا مولانا را با بیهقی انباز و عدیل قرار داد.

مزایای انشای مؤلف و مقایسه آن با قدماء

همچنانکه بیهقی را در روش تاریخ نویسی بر مولانا فضیلتی است و آن استاد و امام در عفت قلم و امانت و راستگاری آیتی بود، بالعکس در طرز تحریر و سبک انشای روان و سلیس مولانا را بران امام سبقتی و براعتی است که به عقیده نگارنده این سطور انشای مولانا نسبت به بیهقی خیلی شیرین و محکم و دارای مزایای زیاد و اسلوب بدیعی است، که شاید تنها در عصر خویش نباشد، بلکه در نویسندگان ما تقدم و ما تاخر شهکار ادبی باشد.

کسانیکه سیاق انشاء و نویسندگی بو الفضل بیهقی را ملاحظه فرموده‌اند، تصدیق میکنند، که این نویسنده با رع و زبردست فارسی ساده و سلیس و روانی نوشته است، ولی با وجود آنهم ازو جنات عبارات و الفاظ و جملات او رنگ ترجمه عربی و سلطه ادبی آن زبان ظاهر است، و بسی از جملات آن کتاب بصورتی نوشته شده است، که خواننده گمان می‌برد، ترجمه تحت اللفظ جملات عربی باشد، برای نمونه این جملها را بخوانید:

۱- بر تخت نشست و بار داد، بار دادنی سخت بشکوه ص ۲۳۸- و آنچه کردند، خود رسد پاداش آن بدیشان ص ۳۳۹- ما نزدیک خدای عز و جل معذور باشیم در خون ریختن ایشان ص ۴۴۲- ساخته برفتم با پرده‌دار، یافتم امیر را در خرگاه ص ۱۴۹- و حاجت نیاید ترا استطلاع رأی ما کردن ص ۲۵۰ چون دران اوقات هنوز نثر پارسی نوزاد بود، و به نضج و پختگی خویش نرسیده، لابد باید در نثر بیهقی امثال این گونه جملات باشد، چه خامه‌ها بنوشتن عربی معتاد بود، و فکر جمله بندیهای آن زبان در دماغها مرکوز بود، بنابراین در نوشته‌های اساتید بزرگ مانند بیهقی و امثال وی، که نثری محکم و متین داشتند، اثر آن زبان جسته

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۹۵

جسته پدیدار میگشت اما نثر منهج سراج ازین گونه معایب میراست و براعت و سلاست و شستگی عبارات و شگفتگی جملات و الفاظ آن بدرجه‌ایست که در برخی از محاسن از نثر بیهقی نیز تفوق جسته و سبقت یافته است.

اگر طبقات را سراپا بخوانید، اغلاق و ابهام را در آن نخواهید یافت، نثری است سهل و ممتنع، و حاوی تمام صفات ادبی زبان پارسی، جملات آن از هم مجزا و خبرهای جمل واضح و روشن است، صراحت دلالت و روشنی ادای مقاصد دران آشکار است، اگر این رویه مستحسن و روش برجسته و محکم نثرنگاری پارسی به اسلوب خشن و نامطبوع و مستکره و پر تکلف دوره مغل تبدیل نمی‌گشت، و آن حسن خداداد و چهره بشاش و فرخنده باین رنگ غیر طبیعی و حلیه‌های ناشایسته آرایش نمی‌کرد، اکنون زبان پارسی نثری قوی تر و دلچسب‌تر از این میداشت و اسلوب نگارش آن پخته و متین تر می‌گردید، بهر حال مولانا نثر نویسی است، جادونگار، و طبقات وی از شهکارهای نثر زبان پارسی است.

(کابل، کارته ۴، ثور ۱۳۲۱) عبد الحی حبیبی

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۹۶

(۲) حرمون

در طبقه اول ذکر حضرت شیث و در ابتدای طبقه (۵) این کتاب اسم کوه حرمون مکرر آمده که در نسخه اصل گاهی به جیم منقوطة و گاهی به های هوز نوشته شده، و صحیح آن حرمون است بدون نقطه به حای حطی و حرمون نام کوهی است در شمال شرق فلسطین مقابل لبنان و متصل به باشان، که از بزرگترین کوههای فلسطین و سوریا محسوب می‌شود لفظ حرمون معنی شامخ دارد، و اکنون آنرا جبل شیخ یا جبل الثلج گویند، که در موسم زمستان برفها روی آنرا می‌پوشاند. و ارتفاع آن تا ده هزار رفت از سطح بحراست، در تورات در سفر یشوع و تثیبه و الایام و زبور ذکری ازین کوه آمده، و ازینکه در کتب مقدسه نامی از بع حرمون می‌رود میتوان فهمید، که در ادوار گذشته بعل درین کوه پرستیده می‌شد، و در نظر ملت سریان به منزلت اورشلیم یهود، مرکز دینی شمرده می‌شد کوه حرمون تا جبل تابور سلسله بلندی را تشکیل داده، که تا شمال سطح هموار از راعیل میرسد، و بومیان آنجا آنرا جبل الدحی نامند [(۱)]

(۳) ضحاک

در کتاب پته خزانه ملوک و سلاطین غور را بحواله تاریخ سوری از اولاد سهاک نامی شمرده‌اند (ص ۳۱) که منهاج سراج آنرا ضحاک ضبط می‌کند و نسبت آنها را باین شخص افسانوی میرساند [(۲)] برخی از مورخین دیگر مانند میرخواند [(۳)] یا محمد قاسم هندوشاه فرشته [(۴)] که غالباً مأخذ آنها هم طبقات ناصری بود، نیز شاهان غور را از نژاد همان ضحاک می‌پندارند. افسانه ضحاک از قدیم در بین مورخین مورد اختلاف است، مورخین عرب هم از ابتدا که تاریخ ملوک عجم را نوشته‌اند، این افسانه را بصور مختلف می‌آورند. در حقیقت اسم ضحاک که اصلاً اژدهاک، یا ده‌آک و غیره بود، و

[(۱)] دائرة المعارف بستانی - ص ۱۳ - ج ۷

[(۲)] طبقات ذکر سلاطین غور

[(۳)] روضه الصفا ج ۴ ص ۲۱۱

[(۴)] تاریخ فرشته ص ۵۴

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۹۷

عربها آنرا ضحاک نوشتند، یک اسم افسانوی باستانی آریائی است، که قدمت عهد و مرور ایام و قرون آنرا بافسانه‌های رنگارنگ آلود. دهاکه در اوستا یک عفریت هایل معرفی شده که تریتانه (فریدون) آنرا کشت [(۱)] دهاکه یا دهاکو، اژی دهاکه هم ضبط شده که خاورشناس جیگر المانی، و دکتور جستی در تاریخ ایرانیان قدیم و سپیگل در آثار قدیمه خود آنرا مجموعه مصایب و بلاهایی که به آریانان قدیم روی آورده بود می‌شمارند [(۲)] نلدکه مستشرق معروف معتقد است، که اژی دهاکه (Azidahaka) همین اژدهای پارسی جدید یا دهاک قدیم است، که معرب آنرا ضحاک نوشته‌اند [(۳)] عربها کلمه اژدها را هم معرب کرده از دهاق می‌نویسند، طبری و البیرونی گویند: که بیوراسپ ازدهاق همان شخصی است، که ضحاک نام دارد، عربها او را عربی و عجمی‌ها عجمی پنداشته‌اند [(۴)] مسعودی می‌نویسد که بیوراسپ بن ارونداسب همان ملکی است که ده‌آک می‌گفتند [(۵)] ابن

البلخی نیز بیوراسف را همان از دهاق شمرده، و پدرش را ارونداسف می‌نویسد، و گوید که وی بجادو خود را بصورت اژدهائی بنمود بنابراین از دهاق گفتندش، و او در تمام روایت‌ها خواهرزاده جمشید بوده است و نام مادرش ورک (ودک) بود، خواهر جمشید [(۶)] اما ده آک بعقیده مورخین از ان سبب گفته شده، که آک بمعنی آفت و رسم زشت بوده [(۷)] و این کلمه در اوستا هم به همین معنی آمده [(۸)] پس گویا وی ده آفت و زشتی بجهان آورد، حمد الله نیز عین این مقصد را نقل می‌کند [(۹)] کلمه بیوراسپ را هم مورخین نوشته‌اند، که بیور ده هزار معنی داشت بجهت آنکه ضحاک دارای ده هزار اسپ بوده [(۱۰)] خلاصه: روایات مورخین شرقی درباره ضحاک نهایت پریشان و افسانوی است، که در بالا بشرح کوتاه آن اشارت رفت، و فردوسی هم در شهنامه اغلب این روایات را می‌آورد.

[(۱)] یسنا باب ۹ فقر ۷۱-۸

[(۲)] تمدن ایرانیان خاوری ص ۱۰۸

[(۳)] حماسه ملی ایران

[(۴)] طبری ج ۱ ص ۱۳۱- التفهیم فی صناعه التنجیم ص ۲۵۴-۲۵۷-

[(۵)] مروج الذهب ج ۱ ص ۱۳۹

[(۶)] فارسنامه ص ۹-۲۸

[(۷)] مجمل التواریخ ص ۲۶

[(۸)] گاتها یسنا ۴۷ ص ۱۰۳

[(۹)] گزیده ص ۸۷

[(۱۰)] آثار الباقیه ص ۱۰۳- ابی الفدا ص ۱۴۰

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۹۸

بدانکه در تاریخ و جغرافیای افغانستان این کلمه اهمیتی داشته و نمی‌توان فراموش کرد: که تاکنون هم نزدیک بامیان بقایای شهر ضحاک موجود است، و بهمین اسم نامیده می‌شود، و همچنان در اسمای قبایل افغانی تاکنون عشیرتی بنام (سهاک) داریم، که تعداد آنها تا هفت هزار خانه میرسد، و در علاقه خروار لوگر و زرمت و پغمان، و بیگتوت و تگاو و لغمان و دره‌های جنوب هندوکش و غیره متفرقند و از برادران عشایر اندر و تره کی شمرده می‌شوند [(۱)] به عقیده نگارنده تمام این کلمات بهمان اصل سکها برمیگردد، که هیرودوت ذکر کرده، آنها مردمی بودند از عشایر آریائی که باراضی سیستان آمدند، و تا دریای اندوس تصرف کردند، و بعد از آنکه آن سرزمین را مسکون ساختند، نامهای قدیم آن خطه در نگیانا و زرنگا متروک و بنام شان سگستان نامیده شد [(۲)] که سجستان جغرافیون عرب بلا شبهت معرب آنست، و در نسخ قلمی کتب جغرافی عرب هر دو صورت آن ضبط است [(۳)] از روایت طبری چنین بر می‌آید: که مسکن ضحاک در قلعت زرنج سجستان بود، و هم از نگارش تاریخ سیستان پیداست که ضحاک را با سیستان علاقه‌ایست که نمی‌توان آنرا فراموش کرد. پس آنچه در پته خزانه بحواله تاریخ سوری آمده که ملوک غور از اولاد سهاک‌اند، با نوشته منهاج سراج در طبقات ناصری که جد اولین آنها را ضحاک گفته مطابقت کامل دارد جز اینکه سهاک املائی پنتوی آن کلمه معرب است چون سهاک را با سکها و ضحاک نزدیکی است، و این همه از یک ریشه آریایی باستانی است، بنابراین اگر حقایق را از لف اخبار افسانوی جدا کنیم، باید بگوییم: که سکها از قبایل معروف آریائی بود و باین نام البته اشخاص مشهور و قبایل و بلاد شهرت پیدا کردند که بعد از ان به سبب بعد عهد و مرور دهور این شخصیت‌ها، اسماء بهم آمیخت، و در نتیجه خلط تاریخی مسئله رنگ افسانوی را بنخود گرفت که نمی‌توان اکنون در بین ضحاک تازی و سهاک و اژدها،

و ده آک و از دهاق و غیره فرق گذاشت.

[(۱)] حیات افغانی ص ۲۷۲

[(۲)] جغرافیای تاریخی بار تولد ص ۲۵-۶۳-۱۲۰

[(۳)] ابن خرداد به ص ۵۰

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۲۹۹

علی ای صورۃ مطالعه اسناد تاریخی بالا همین قدر روشن می کند، که این نامها از یک یاد و منبع آریائی ریشه می گیرد و ضحاک (اسم شهر نزدیک بامیان) و ضحاک یادها که و ده آک یا ازدهاک (شخصیت تاریخی) و سهاک (قبیله افغانی و علم که تاکنون هم مردم آنرا بطور اسم می گذارند) و سهاک (قبیله معروف آریائی که سکستان بنام آنهاست) به یک مرجع و مآل بر میگرددند- ناگفته نماند که یکی از قبایل معروف درانی ساگری حالیه (سهاگری و سگری سابقه) اکنون هم بین قندهار و سیستان ساکن اند و نام آنها یقینا بهمان ریشه سهاکا و سگری تاریخی ربط دارد که بمرور دهور عوض آن (اسحق زی) شهرت یافته است، اما نامهای پدران ضحاک قرار ضبط مورخین چنین است:

ضحاک بیوراسپ نام وی قیس لهوب بود. و هو ضحاک بن ارونداسپ بن ربکاون بن سادسره بن تاج بن فراول بن سیامک بن مشی بن کیومرث [(۱)] طبری گوید: بیوراسپ و هو الازدهاق و العرب تسمیه الضحاک، و تذکره انه بیوراسپ بن ارونداسپ بن زینکا بن ویروشک بن تاز بن فراوک بن سیامک بن مشی بن جیومرث [(۲)] البیرونی می نویسد: ضحاک بن علوان و هو بیوراسپ بن زینکا بن بریشند بن غار بن افراوک بن سیامک [(۳)] حمزه اصفهانی گوید: بیوراسپ بن ارونداسپ بن ریکارون بن ماده سر بن تاج بن فراول بن سیامک [(۴)]

(۴) تاریخ و قصص ابن الهیصم نابی؟

چنانچه در تعلیق اول در آخر مبحث مراجع و مآخذ مولف گفته شد راجع باین کتاب و مولف آن معلومات مقنع و بسنده بدست نیامده و آنچه از ضبط و اشارات خود مولف برمی آید چنین است:

در طبقه اول ذکر داود (ع) در نسخه اصل قصص های نوشته شده و این اولین بار است که نام این کتاب در طبقات مذکور می افتد بعد از ان بصور ذیل آمده:

[(۱)] مجمل ص ۲۵-

[(۲)] طبری ص ۲۰۲-۲۰۳-

[(۳)] آثار الباقیه ص ۱۰۳

[(۴)] سنی ملوک الارض ص ۲۴-

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۰۰

طبقه اول ذکر القاب حضرت محمد (ص) قصص بابی ابو الحسن بن الهیصم طبقه (۴) ذکر الواثق بالله: قصص ابن هیصم فانی طبقه (۵) ذکر سکندر: قصص نابی.

طبقه (۷) ذکر طاهر: صاحب تألیف قصص نابی هیصم. کنیت او ابو الحسن بود، و نام الهیصم بن محمد الثانی آغاز طبقه (۸)

صفاریان: تاریخ ابن هیصم نابی آغاز طبقه (۹) سامانیان: تاریخ ابن هیصم طبقه (۹) ذکر اسماعیل بن احمد: ابن هیصم طبقه (۱۰)

ذکر دیالمه: تاریخ ابن هیضم نابی طبقه (۱۰) ذکر بختیار دیلمی: تاریخ ابن هیضم طبقه (۱۷) ذکر امیر سوری: تاریخ ابن هیضم نابی، که در مطبوع کلکته ابن ندارد، و در دو نسخه خطی مأخذ مطبوع (نابی) هم ضبط شده، و راورتی (ثانی) نوشته است. طبقه (۱۷) ذکر محمد سوری: صاحب تاریخ ابو الحسن هیضم بن محمد نابی که در مط کلکته: ابو الحسن الهیضم بن محمد النابی و در راورتی: ابو الحسن الهیضم محمد نابی است، و در برخی از نسخ راورتی: ثانی هم بوده.

آغاز طبقه (۲۳): تاریخ ابن هیضم نابی.

آغاز طبقه (۲۳): روایت ابو الحسن الهیضم محمد النابی که در مط کلکته (بن محمد النابی) است.

آغاز طبقه (۲۳): ابو الحسن نابی صاحب قصص و تواریخ در جلد چهارم از قصص چنین روایت میکند. ضبطهای نام کتاب و مؤلف در اصل و مطبوع قرار شرح فوق است، ولی آنچه راورتی در ترجمه خود آورده چنین است:

۱- ابن هیضم مؤلف قصص ثانی که کنیت او ابو الحسن و نام او هیضم بن محمد الباقی (نابی؟) بود ص ۱۱ ۲- ابن هیضم ثانی- ص ۱۹ ۳- تاریخ ابن هیضم ص ۲۶-۳۱ ۴- تاریخ ابن هیضم ثانی ص ۳۲۰ طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۰۱

راورتی درین باره می‌نویسد: که در برخی از نسخ ثانی و در بعضی هم مثل فاریابی دیده می‌شود، و گمان میکنم، که فاریابی درست باشد، منسوب به فاریاب [(۱)] و باز هم وی گوید: به گمان من نام اصلی کتاب تاریخ ابن الهیضم نابی است مشهور و ملقب به قصص ثانی [(۲)] اکنون باین ضبطهای مختلف و متعدد دقیق می‌شویم، و از آن نتایجی بدست می‌آوریم:

۱- درین که کنیت مؤلف قصص ابو الحسن بود، شکی نیست، چه تمام ضبطها درین باره مساوی و روایت هم متواتر است.
۲- مولانا تصریح کرده که نام وی الهیضم بود چون ضبط نسخ خطی و مطبوع بضاد منقوطة است و از راورتی هیضم، بضاد مهمله است و در کتب عرب همواره این نام هیضم بود، و مجمل فصیحی هم چنین آورده، بنابراین بضاد مهمله نوشته شد [(۳)] ۳- نام پدر مؤلف باتفاق روایات و ضبطها (محمد) است.

۴- نسبت پدر مؤلف که بسه صورت (نابی، ثانی، باقی) منقول افتاده نگارنده در صحت یکی ازین اشکال متردد است، و بالاخره به حکم کثرت و جم غفیر، که مناط اعتبار تواند بود صورت (نابی) را برگزید.

اکنون باید قرار نتایج اربعه فوق نام مؤلف کتاب را چنین بنویسیم: ابو الحسن الهیضم محمد النابی ولی درین صورت اشکالی پیش روست که باید آنرا حل کرد، باین معنی که مؤلف به صورت مکرر نام کتاب را (تاریخ ابن هیضم نابی) نیز نوشته و با وجودی که نام مؤلف را صراحه (هیضم) نگاشته باز هم تاریخ وی را تاریخ ابن هیضم گفتن و مکرر نوشتن، خواننده را در ریب و شک فرو می‌برد، و این پرسش پیدا می‌آید، که آیا نام مؤلف الهیضم بود، یا نام پدرش چنین بود؟

[(۱)] ترجمه راورتی: ص ۵۶-۳۰۰ ج ۱

[(۲)] ترجمه راورتی، ص ۳۲۰ ج ۱

[(۳)] مجمل فصیحی ۲ ر ۱۲۳، در عربی هیضم مرد دلیر و شیر بیشه و هیثم بر وزن حیدر چوزه کرکس و عقابست (منتهی الارب ۴- ۳۴۹ و ۳۷۲) اما هیضم بضاء منقوط در ماده هضم نیامده است.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۰۲

درین باره باید بر تصریح بلا علت و قید مؤلف که نام وی (الهیضم) بود، اعتماد کرد، چه خبر صریح و آشکارا را نمی‌توان از نظر انداخت، بویژه اگر در مقابل آن خبری موجود باشد که بتاویل مؤول معنی دیگری و رنگی علی حده اختیار کند.

درین مورد هم نزد ما خبر صریح و واضح الدلاله مؤلف موجود است، که نام وی الهیصم بود، پس اندر آنجائی که تاریخ ابن هیصم نابی نوشته نیازمند بتأویل مؤول است، و نگارنده عاجز در ان باره بر سیبل حدس و تخمین لا بعین الیقین می گویم، که شاید تاریخ و قصص مذکوره را بعد از مؤلف آن که الهیصم باشد پسرش فراهم آورده، و ترتیب و تهذیب کرده باشد، و درین صورت بنام پسر مؤلف (تاریخ ابن هیصم نابی) شهرت یافته باشد، و الله اعلم بالصواب.

و ظاهرا هم برای تطبیق قولین مؤلف طبقات راه دیگری موجود نیست. چون هر دو قول را مکررا نوشته و به تحریر متواتر و مسلسل محکم گردانیده، بنابراین رد یکی از جهتین خالی از سهوی و زلتی نخواهد بود، و هم ازینرو نگارنده عاجز بدامن تأویل چنگ زد. و ازین راه به مطابقت قولین پرداخت، و اگر خطائی رفته باشد، پوزش میکند و بخشایش می طلبد.

علی ای صورۃ: تواریخ و قصص ابو الحسن الهیصم بن محمد النابی بصورت مختصر معروف بود، به (تاریخ ابن هیصم نابی) یا (قصص نابی) یا (قصص ابن هیصم) که باید پدر نوشته، و پسرش تکمیل و تبویب و ترتیب و تهذیب کرده باشد.

این کتاب در حین تحریر طبقات در دست مؤلف بود، و از قرار یک اشارت مختصر وی، در چهار مجلد بودن آن سخنی نیست، و شاید مجلدات دیگری هم داشت، از مقتبسات مولانا که در کتاب طبقات کرده است چنین پیدا می آید، که این قصص و تواریخ کتابی بود مفصل و محتوی دوره تاریخ عمومی از بدو خلقت تا عصر مؤلف، مشتمل بر تواریخ انبیاء و سلاطین روم، و حیات حضرت محمد (ص) و احوال خلفای راشده و بنو امیه و بنو عباس و سلاسل سلاطین عجم مانند آل طاهر، و دیالمه و صفاریان و سامانیان و سوریان غوری و غیره

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۰۳

علاوه بر احوالی که مولانا راجع به این دودمانها از ان کتاب بر گرفته، در آغاز طبقه سوم در خروج کفار مغل و تعمیم فتن و فتور مسلمین نیز روایتی را ازین قصص نقل کرده، ولی این سخن مؤید ظنی شده نمی تواند، که باید مؤلف قصص، فتور مغل را دیده باشد، چه در اغلب کتب پیش از مغل بعنوان علامات قیامت این گونه روایتها آورده شده، و خود مولانا نیز گفته، که در کتب معتبر احادیث اشراط ساعت و علامات قیامت را روایت کرده اند، چون در جمله کتبی که مولانا این روایت را از ان گرفته سنن ابی داود، و البدو و التاریخ مقدسی نیز شامل است، بنابراین ظن معاصرت مؤلف قصص با فتنه مغل ضعیف تر می گردد، و باید این کتاب پیش از عصر مؤلف طبقات ناصری نگاشته شده باشد.

نگارنده عاجز در کتبی که راجع بترجمه رجال و مؤلفین درین محیط بدست می افتاد، تفحصی زیاد کرد، ولی کمترین چیزی درباره این کتاب و مؤلف آن بدست نیامد، و اکثر ابن الهیصمهایی که دیده شد، با مقتبسات مولانا ربطی و طبقی پیدا نه کرد، و اغلب آنها اشخاصی بودند علی حده، و ماهر در فنون و علوم دیگر.

اما بنام ابن هیصم یا ابن هیصم دو نفر را می شناسیم، که از مشاهیر رجال ادبی خراسانند، چون به عقیده نگارنده که بعد ازین شرح خواهد داد، (ناب) هم در هرات خراسان بود، بنابراین احتمالا لا علی سبیل الوثوق گفته می تواند، که یکی ازین دو نفر باید همین ابن هیصم مبحوث عنه ما باشد.

نام شخص اول الامام ابو عبد الله محمد بن الهیصم است، که باخرزی وی را از جبال هراة و از اصحاب مقالات می شمارد، و بدون اینکه به عصر و زمان او اشارتی کند، چند بیت او را نیز می آورد، که از ان جمله است:

رحلت من العراق و لست آسی لعمر ابی علی ارض العراق

اعل تشفیا من کل حزن بکاس من مآنسها دهاق وی کتابی در اعجاز قرآن نوشت در کمال فصاحت و صحت عبارت،

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۰۴

و باخرزی گوید: که از اشیاع محمد بن کرام نبود، و عقاید وی بطایفه جسمیه میلی نداشت [(۱)] فرقه هیصمیه گروهی اند از کرامیه

که پیشوای آنها نیز محمد بن هیصم نامداشت، و ممکن است ابو عبد الله محمدی که باخرزی ذکر کرده همین شخص باشد. دوم علی بن هیصم هروی است، که نام پدر وی بصاد مهمله ضبط گردیده، و از معاصرین حکیم سنائی غزنوی است وی نیز از مشاهیر رجال علمی و ادبی عصر خود بود، و بخاندانی بزرگ انتساب داشت، خواجه سنائی او را در هرات دید و در ستایش وی قطعه گفت، که از آنجاست:

زانوارش امروز شهر هرات چو برج قمر پرشعاع و ضیاست

ز ازهار فضلش همین خطه را اگر مقعد صدق خوانم رواست این دوستی و معارفه هم بوسیله مفضل بن یحیی صاعد هروی مشهور بعارف زرگر صورت گرفته، که حکیم هر دو را در قصیده‌یی ستایش کرده، و گوید:

مرا این تفضل که خلق تو کردزا فضا لفضل بن یحیی عطاست

تو شرعی و او دین و در راه حق نه آن زین نه این زان زمانی جداست

تو و او چنانید کان صدر گفت دو دست است الله را هر دو راست [(۲)] حکیم سنائی در حدود (۵۲۰ هـ) زندگانی کرده، بنابراین اوقات حیات این ابن هیصم هروی را در حدود همین سال گفته می‌توانیم، و چون باخرزی در (۴۶۷ هـ) از جهان رفته، بنابراین همان ابن هیصم وی باید پیش از آن تاریخ زندگانی داشته باشد، و علی ای حال بعید نیست اگر یکی ازین دو نفر را بصورت تخمین و تقریب ابن هیصم طبقات ناصری بدانیم.

اما کلمه (نابی) که ثانی و باقی هم ضبط گردیده نیز قابل غور است، و به عقیده من بحکم کثرت ضبط صورت اول آن اقرب بصواب خواهد بود، باین معنی که (ناب) نام جائی بود، در حدود او به میان فیروز کوه و هرات، و منسوب بدین جای (نابی) باشد، و این مورخ نیز از هرات و غور است

[(۱)] دمیة القصر، ص ۱۶۶

[(۲)] دیوان حکیم سنائی طبع تهران.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۰۵

او به اکنون نیز بهمان نام موجود و مربوط است بولایت هرات، که در حدود (۹۰) میل بسوی شرق آن شهر افتاده و بطرف غور از آن راه روند، و ناحیتی است سرسبز و آبادان. اما ناب همان قصبه‌ایست، که بقول منهاج سراج میان فیروز کوه و هرات در صحن هریوارود واقع بود و در آن جا آبی و صحرائی بود لطیف و وسیع که آنرا سه گوشه ناب می‌گفتند، و در آن موضع بین لشکر سلطان سنجر و سلطان علاء الدین غوری مصاف شده بود [(۱)] این اثر نیز این موضع را نام برده و گوید، چون بین سلطان علاء الدین غوری و سنجر مخالفت افتاد، علاء الدین برناب و او به و ماریاد و هراة الروذ زد، و آن جایها را نهب و غارت کرد. [(۲)] باحتمال اقرب بیقین باید گفت: که نابی منسوب است بهمین ناب، که در بین فیروز کوه و هرات واقع بود، و قصص و تواریخ ابو الحسن ابن هیصم بن محمد النابی از کتبی است که در ناحیت‌های غور و هرات نگاشته شده بود، و مؤلف آن هم ازین خاک است.

متأسفانه که این کتاب از بین رفته و اکنون سراغی از آن نداریم، و نه معلوم است، که بزبان فارسی بود یا عربی؟ و ر نه اگر در دست ما می‌بود، در تاریخ خراسان و غور و هرات و غیره استفاده‌های خوبی از آن کرده می‌توانستیم. (تکمله این تعلیق در نمبر ۷۴)

(۵) سلامی

مؤلف ما فقط در مورد میل کشیدن چشم متقی خلیفه در طبقه (۴) روایت سلامی را نقل می‌کند، و دیگر ذکری ازین شخص ندارد، و هو ابو علی حسین بن احمد بن محمد سلامی بیهقی نیشاپوری از بزرگان نویسندگان و ارباب لغت و مؤلفین قرن چهارم است، که

امام ثعالبی او را بنام ابو الحسن محمد بن عبد الله السلامی ذکر کرده و گوید: که اشهر اهل عراق بود، و در رجب سال (۳۳۶ هـ) در کرخ بغداد بدنیا آمد و بسن ده سالگی شعر گفت و از بغداد بموصل رفت، و با بزرگان شعرای زمان مانند ابو عثمان الخالدی و ابو الفرج البیغاء و ابو الحسن التلعفری محشور گردید، و بعد از آن بحضور مؤید الدوله و عضد الدوله در شیراز رسید، و به مدحش پرداخت، و بعد از وفات وی در سنه (۳۹۴ هـ) از جهان رفت، و بزبان عربی قصاید و اشعار زیادی را داراست، که ثعالبی برخی

[(۱)] طبقه ۱۷ ذکر علاء الدین حسین -

[(۲)] الکامل ج ۱۱ ص ۶۲.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۰۶

از آن نقل می‌کند [(۱)] سلامی دارای مؤلفات مهم ادبی و تاریخی است، که ابو الحسن علی بن زید بیهقی معروف باین فندق نام ویرا ابو علی الحسین بن احمد بن محمد السلامی البیهقی می‌نویسد. و (کتاب الثار) در علم لغت، و تاریخی به وی نسبت دهد، و از مؤلفات وی تاریخ ولایه خراسان و کتاب التفت و الطرف و کتاب المصباح را نیز نام می‌برد، و گوید که استاد وی ابراهیم بن محمد بیهقی بوده، و ابو بکر خوارزمی از شاگردان اوست، و او را سلامی به تخفیف لام از انرو گویند که منسوب است به مدینه السلام بغداد [(۲)] مورخین اسلامی، کتب سلامی را خوب می‌شناسند، و ابن الاثیر و یاقوت حموی و ابن خلکان و ابن ماکولا و گردیزی و جوینی بتصریح یا بدون تصریح مطالب بسیاری از کتبش نقل نموده‌اند [(۳)] مثلاً یاقوت در معجم الادباء، از تاریخ ولایه خراسان مطالبی را نقل می‌کند [(۴)] و هم وی در معجم البلدان از تفت الطرف مقاصدی را بر می‌دارد [(۵)] و در جای دیگری گوید: که ابی الحسن محمد بن سلیمان بن محمد بر تاریخ ولایه خراسان کتابی بنام مزید التاریخ نوشته بود [(۶)] و در موقعی که ابو عبد الله الخالغ ابن بقال علی بن یوسف را میدید، سلامی هم با وی بود [(۷)] کذلک سمعانی از ابن ماکولا، و ابن ماکولا از تاریخ ولایه خراسان تألیف سلامی مطالبی را نقل کرده [(۸)] که شهرت و اهمیت مقام سلامی از آن پدید می‌آید. و بار تولد نیز در کتاب ترکستان خویش از تاریخ ولایه خراسان و مؤلف آن که سلامی باشد، ذکر می‌دارد.

(۶) ابن الربیع و ابن الخطیب و امام شمس الدین

مؤلف نام این سه نفر را بحیث رسل دار الخلافه می‌برد، چون تکش خوارزم شاه سر از اطاعت بکشید و بعراق آمد، و لشکر خلیفه را شکست داد، خلیفه از حضرت غور و غزنه استمداد نمود، و امام شمس الدین ترک

[(۱)] یتیمه الدهر ج ۲ ص ۳۶۴

[(۲)] تاریخ بیهق ص ۱۵۴

[(۳)] مجله شرق ص ۴۲۱

[(۴)] معجم الادباء ج ۶ ص ۲۹۳

[(۵)] معجم البلدان ج ۴ - ص ۲۰۳

[(۶)] معجم الادباء ج ۳ ص ۱۴۰

[(۷)] معجم الادباء، ج ۵ ص ۵۰۷

[(۸)] مجله شرق بحواله کتاب الانساب سمعانی

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۰۷

و ابن الربیع، و ابن الخطیب را برسم رسالت فرستاد (طبقه ۴- خلافت الناصر) در سلطنت تکش (طبقه ۱۶) چنین می‌نویسد: «بسبب خصومت بغداد ابن الربیع از بغداد بملک غور و غزنین آمد، و کرت دوم ابن الخطیب بفیروز کوه آمد، و روز جمعه در حضور سلطان غیاث الدین محمد سام خطبه کرد...» در شرح سلطنت غیاث الدین محمد (طبقه ۱۷) گوید: «چند کرت از حضرت دار الخلافت خلع فاخره بحضرت غیاث الدین واصل شد، و کرت اول ابن الربیع آمد، و قاضی مجد الدین قدوه با او بدار خلافت رفت، و کرت دیگر ابن الخطیب آمد.» از شرح منهاج سراج بر می‌آید، که این سه نفر سفیر دربار خلافت به نوبه‌های مختلف بدربار غور آمده‌اند، و از حضرت فیروز کوه نیز دو نفر مقابلتا بسفارت بغداد رفته‌اند، یکی پدر مؤلف مولانا منهاج، و دیگر قاضی مجد الدین قدوه [(۱)] از سفرای خلافت راجع بامام شمس الدین ترک در مآخذ موجوده چیزی نیافتم.

تنها ضیاء برنی در تاریخ فیروزشاهی، شخصی را بنام شمس الدین ترک نام می‌برد، که در عهد سلطان علاء الدین خلجی (۶۹۵ هـ) تا ملتان آمد، و در وقت رفتن مکتوبی به پادشاه نوشت، و ترویج علم حدیث را از وی خواست.

برنی این عالم را (محدث مصری) می‌نامد، که ترویج تدریس علم حدیث را در هند آرزو داشت، و بهمین مقصد تا ملتان آمده بود، ولی چون بقول منهاج سراج امام شمس الدین ترک در عصر سلطان غیاث الدین غوری پیش از (۶۰۰ هـ) حیات داشت، از آن عصر تا بزمان سلطنت علاء الدین خلجی در هند زیاده از یک قرن فاصله زمانی موجود است، بنابراین بر سیل حتم نمی‌توان گفت: که این دو شخص باید یکی باشند. یک نفر دیگر

[(۱)] قاضی مجد الدین قدوه نزد مورخین معروف است، و مناظرات وی در هرات با فخر رازی از طرف مورخان ضبط شده، و در یک موقع این مناظرات بجدال کشید، و کرامیان شوریدند، و سلطان به نیروی نظامی این فتنه را فرو نشاند (ج ۱ المباحث المشرقیه) رک: ۷۵)

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۰۸

هم بنام شیخ شمس الدین بن احمد بن عبد المؤمن ترکمانی از نسل خواجه احمد یسوی در هند مشهور بود که در ترکستان تحصیل علوم نمود و بهند آمد و در یانی پت ساکن گردید و از علاء الدین علی صابر کلیری طریقت آموخت و وفاتش ۱۰ جمادی الاخری ۷۱۶ هـ است (سیر الاقطاب) که این شخص بسبب بعد زمان نباید همین شمس الدین ترک سفیر باشد.

اما ابن الربیع را از روی ذکر مکرر ابن الاثیر خوب تر می‌شناسیم، که نام وی شیخ مجد الدین ابو علی یحیی بن الربیع است، وی فقیه معروف شافعی و مدرس مدرسه نظامیه بغداد بود که برسالت از حضرت بغداد بغزنه بحضور شهاب الدین آمده بود، چون این سلطان کشته گردید، وی در غزنه بود، و در (۱۶) رمضان (۶۰۲ هـ) موقعی که تاج الدین الدز (یلدوز) برای تعیین سلطان و انتخاب پادشاه مجلسی آراست، و فقهاء و قضاة و بزرگان را بدان جا حاضر داشت، رسول خلیفه ابن الربیع نیز در آن مجمع با قاضی غزنه حاضر گشت... و هم درین فترت چون غزنه از طرف مردم اطراف مورد نهب و خطر بود مردم به مسکن مجد الدین بن الربیع رسول خلیفه رفتند و از وی استشفاع نمودند [(۱)] از مطالعه این حوادث میتوان دریافت که سفیر خلافت در غزنه از طرف عوام و مردم هم بنظر احترام دیده میشد و با وجودی که سلطان شهاب الدین در گذشته بود، و فتنه در دیار غور و غزنه افتاده، باز هم ابن الربیع در غزنه با احترام و در کمال آبرو میزیست، و در مسایل مهمه از وی استشارات میشد، و چنین پدید می‌آید، که ابن الربیع از غزنه و غور پس به بغداد برگشته، و طوری که ابن الاثیر روایت کند، در شوال (۶۰۶ هـ) در آنجا از جهان رفته باشد [(۲)] راجع به سفیر دیگری که ابن الخطیب باشد، چون مؤلف ما نام وی را تصریح نه کرده، بنابراین لازم است، که به مآخذ دیگر رجوع گردد، که کدام ابن الخطیب باشد؟ زیرا امام فخر الدین رازی که مقارن به همین عصر در هراة و غور میزیست. و بدربار شاهان غوری هم راهی داشت، نیز بابن الخطیب معروفست، و مورخین نام وی را ابو عبد الله محمد بن عمر بن الحسین مشهور بابن الخطیب الرازی

نوشته‌اند، که در فقه و اصول و علوم معقول آیتی بود، و دارای مؤلفات معروفی است و این اثر

[(۱)] الکامل ابن الاثیر، ج ۱۲ ص ۸۶-۹۰

[(۲)] الکامل ج ۱۲ ص ۱۱۳

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۰۹

وی را امام الدنیا و از مشاهیر شافعیان می‌خواند، و تولدش را (۵۴۳ ه) و وفات او را (۶۰۶ ه) می‌نویسد [(۱)] و این سخن که همین امام رازی معروف، بسفارت حضرت بغداد رفته باشد، از کتاب درة الاخبار و لمعة الانوار که ترجمه فارسی تتمه صوان الحکمة باشد خوب‌تر واضح می‌گردد، و ترجمه احوالش از طرف مترجم فارسی آن کتاب به تتمه صوان الحکمة ضمیمه شده، وی گوید: «الامام المحقق العلامة فخر الدین محمد بن عمر الرازی خاتم حکماء اسلامی و مطلع مهر اجتهاد و امامی که در حضرت سلطان محمد خوارزم شاه مکانتی یافت، که وزراء و امراء دولت و علماء و ائمه ملت در اشغال ملکی و دینی و مصالح شرعی و دیوانی بدو رجوع نمودن لازم شمردی و سالها سلاطین غور او را در حضرت خود ارتباط فرمودند، و با اقتراح و الناح سلطان محمد خوارزم شاه بحضرت خوارزم فرستاده آمد، و کره بعد اخری بسفارت دار الخلافه موسوم شد...» [(۲)] ازین تصریح مترجم تتمه صوان الحکمة بخوبی بر می‌آید، که آن علامه روزگار بارها بصیغه سفارت به بغداد رفته بود. چون منهاج سراج ماموریت و سفارت وی را از حضرت بغداد بدربار غور ذکر می‌کند، ممکن است، علامه از دربار خلافت نیز بمقام سفارت رسیده باشد. امام رازی در حدود (۵۹۹ ه) بدربار غور در خدمت حضرت سلطان غیاث الدین و برادرش شهاب الدین بود، و از غور مفرورا بغزنه رفت، بعد از ان به دربار خوارزم شاهیان ملحق شد، و محمد بن تکش را تعلیم میداد، تا که در هرات مدرسه‌یی برای تدریس وی گشوده گردید، و بسن (۶۳) سالگی روز دوشنبه عید الفطر سال (۶۰۶ ه) از جهان رفت، و هم در آنجا دفن گردید، ولادت او را ابن خلکان در (۲۵) رمضان (۵۴۴ ه) یا (۵۴۳ ه) میدانند [(۳)]

(۷) قانون مسعودی

از مآخذ مؤلف است، که شرح آن در تعلیق اول در مبحث مآخذ مؤلف گذشت، بآنجا رجوع فرمائید.

[(۱)] الکامل - ج ۱۲ ص ۱۱۳.

[(۲)] درة الاخبار ص ۱۲۲ طبع لاهور ۱۳۵۸ ق

[(۳)] وفيات الاعیان ج ۱ ص ۴۷۴

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۱۰

(۸) رازی

در طبقه (۵) در شرح حال هوشنگ نوشته شده که وی پیشه‌ها چون درودگری و رازی و آهنگری خلق را تعلیم کرد، در فرهنگ‌های پارسی راز بمعنی رنگ و لون آمده، و امر برنگ کردن هم هست [(۱)] و از این ریشه مصدری نیز موجود است، رازیدن، که معنی آن رنگ کردن باشد [(۲)] هر چند فرهنگ نویسان تصریح نه کرده‌اند، که رازی بمعنی رنگ‌گر باشد. ولی از موقع میتوان دریافت که باید چنین معنی داشته باشد.

(راز) در پشتو تاکنون بمعنی رنگ و لون و طور موجود و مستعمل است، و هم رازگر شخصی را گویند، که دارای سلیقه خوب

باشد، و در هر چیز اسلوب صحیح را مراعات کند، مخصوصاً زنی را گویند، که در امور بیتی دارای سلیقه باشد، و هر کار را طوری که شاید و باید بموقع اجرا گذارد. در قاموس فارسی و عربی بزبان انگلیسی (راز) را بمعنی ساروج گر، و اندایش گر دیوار هم آورده‌اند [(۳)] که درین صورت هم میتوان گفت که رازی کسی است، که دیوارهای عمارت را رنگ میکرد و رنگ‌ها را می‌ساخت.

(۹) بودا سفر

مؤلف در شرح حال طهمورث (طبقه ۵) می‌نویسد، که بروایت مقدسی در عهد پادشاهی او مردی در زمین هندوستان ظاهر شد، و خلق را بدین صابیان دعوت کرد، نام او بود اسفر. این بوداسفر بلاشک همان بودای معروف هند است که اندران کشور مؤسس کیش مشهوریست، و تا کنون هم پیروان این کیش در هند و تبت و دیگر مواضع زیا داند. مورخین اسلامی این نام را بوذاسف، یا بوداسفر نوشته‌اند، و چنین بنظر می‌آید، که این نام به تقلید نامهای باختری که در آخر آن (اسپه) اوستائی بوده مانند گشتاسپ و لهراسپ و غیره، باین صورت در موقعی برگشته باشد، که کیش مذکور در باخت و صفحات شمال هند و کش

[(۱)] هفت قلم، ج ۳ ص ۱۲-

[(۲)] فرهنگ نوبهار، ج ۱

[(۳)] دکشنری فارسی و انگلیسی ص ۴۶۰-

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۱۱

توسیع یافت. مورخین عرب چون این نام را ازینجا و از مردم باختر شنیده اند، باصطلاح ایشان ضبط کرده باشند، و الا البیرونی که خودش بهند رفت، و از اصطلاح آن مردم واقف گشت، نام وی را بصورت اصلی (بد-ه) نوشت [(۱)] علامه علی بن الحسین علی معروف به مسعودی متوفی (۳۴۶ ه) مورخ مشهور اسلامی گوید: که بوذاسف هندی از ان سرزمین برخاست، و به سند و بلاد سجستان و زابلستان آمد، و مردم را بزهد و تقوی دعوت کرد، و پرستش اصنام را تجدید نمود [(۲)] همچنان ابن ندیم می‌نویسد: که صورت بوذاسف الحکیم را هر طائفه بطریقی می‌پرستند و وی را پیغام بر مرسل میدانند، و مجسمه او را (بد) خوانند، که در بامیان دو بت بزرگ را در کوه تراشیده‌اند [(۳)] خلاصه: نزد مورخین عرب افسانه‌های این داعی هندی موجود بود، و دانشمندانی که چیزی راجع بحیات وی شنیده‌اند، و لو افسانوی بوده نوشته‌اند، و پیش از فترت مغل مورخین اسلامی نام وی را بوذاسف، بوذاسفر بود اسفر ضبط کرده‌اند، که مؤلف ما هم از ان جمله است. و این نام خلطی است از نام اصلی هندی، و (اسپه) باختری و اوستائی که معرب آن (اسف) است،

(۱۰) جمشید

نام همان شاه باستانی آریائی است، که در تاریخ باختر شهرت بزائی دارد، قدیم ترین مآخذیکه نام جم دران آمده، همانا کتب قدیم دینی آریائی است که در اوستا در حصه گاتها (یسنا ۳۲. قطعه ۸) و در حصه وندیداد (فرگرد ۲) یمه (Yima) آمده و پدرش در (یسنا ۳۲ قطعه ۸) بنام ویوهونت (Vivahvant) گفته شده، در اوستا کلمه یمه بمعنی توأم و همزاد است، این نام درر گویدا (یاما) ذکر شده، و در کتب مذهبی برهمنی (یم) و خواهرش (یمی) بمنزله آدم و حواست اما شید در گاتها ی اوستا جزو اسم او نیست، ولی در قطعات دیگر بشکل خشتت (Xasaete) جزو اسم اوست مثل خورشید که معنی آن

[(۱)] مثلا در کتاب الهند و غیره

[(۲)] مروج الذهب ج ۱ ص ۳۷۳

[(۳)] الفهرست، ص ۴۸۵

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۱۲

درخشان باشد [(۱)] مورخین اسلامی هم در شرح اسم جمشید تفصیلی دارند که از ان جمله ابو الفدا گوید: جم بمعنی قمر و شید بمعنی شعاع است، پس جمشید (شعاع قمر) معنی می‌دهد [(۲)] از مورخین اسلامی ابن اثیر، و ابن مسکویه و صاحب مجمل تماما به نیکوئی این شاه قایل‌اند، در مجمل گوید: آن نیکوئی و روشنائی که از وی تافتی جمشید گفتندش، و شید روشنی باشد [(۳)] و در جای دیگر گوید که شید یعنی خور [(۴)] پس شاید همان کلمه اوستائی خشت بمرور زمان (شید) گردیده باشد، زیرا طوری که مورخین دوره اسلامی نگاشته‌اند، معنی قدیم آن بجا مانده، و تنها شکل ظاهری کلمه رنگ نوی گرفته است، اما اسم پدر جمشید طوری که در بالا- ذکر رفت در اوستا و یوهونت آمده که بعدها ویونگهوت، ویوانهان، ویونگهان، و بالا-خر معرب آن ویونجهان است، البیرونی نسب جمشید را چنین نوشته: جمشید بن ویجهان بن اینکهد بن اوشهنگ بن افراواک بن سیامک بن میشی [(۵)] مؤلف تاریخ سیستان پدر جمشید را نونجهان [(۶)] و مؤلف مجمل ویجهان [(۷)] و مسعودی انو جهان [(۸)] نگاشته است. بهر صورت این اسماء تحریفاتی است از اصل اوستائی آن که بمرور دهور و تداول در السنه ملل مختلفه رنگهای مختلف را گرفته است.

(۱۱) نسب نامه افریدون

اسامی آباء و اجداد فریدون درین کتاب طوری که در نسخه خطی خوانده میشد نوشته شد، که صور این اسماء در تواریخ مختلف است، مثلا صاحب مجمل می‌نویسد: افریدون بن اتفیان یا اتفیال بن همایون بن جمشید الملک و مادرش فری رنک بود دختر طهور [(۹)] ولی در کتب پهلوی نام پدرش اپتیان، و اثبیان، و انوینیان آمده [(۱۰)] که او را آبتین و آتپین هم نوشته‌اند، ولی طبری چنین نویسد: افریدون بن اتفیان بن پرگاو [(۱۱)]

[(۱)] گاتها، ص ۹۶ ترجمه پور داود

[(۲)] ابو الفدا، ص ۱۳۸ ذیل طبری،

[(۳)] مجمل، ص ۲۵

[(۴)] مجمل، ص ۴۱۷-

[(۵)] آثار الباقیه، ص ۱۰۳

[(۶)] تاریخ سیستان ص ۲

[(۷)] مجمل، ص ۲۴

[(۸)] مروج الذهب، ج ۱ ص ۱۳۸

[(۹)] مجمل ص ۲۶

[(۱۰)] متون پهلوی ص ۲۳

[(۱۱)] طبری ج ۱ ص ۴۳۱

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۱۳

(۱۲) زال زر

در تاریخ سیستان که مؤلف آن مجهول است گوید: «اما زرننگ بدان گفتند که بیشتر آبادانی رودها و کشت زارها زال زر ساخت، چنانکه زالق العتیق گویند اندر پیش زره و زالق الحدیث که معرب کرده‌اند، آن زال کهن است، و زال نو، و او را مردمان سیستان زورونگ خواندندی، زیرا که موی او راست بزر کشیده مانستی ...» [(۱)] محشی فاضل تاریخ سیستان مرحوم بهار مینویسد: که وجه تسمیه زال بواسطه این نباشد، که موی او بزر کشیده شبیه بوده است، در کتب لغت فارسی و در تتبع کتب پهلوی معلوم شده است، که زال و زار و زروان و زرفان و زرهان و زرهون و زربان و زرمان همه از یک ریشه و بمعنی پیر و صاحب موی سپید است، و درین معنی فرهنگهای فارسی هم اگر چه معانی مجازی را غالباً اصل گرفته‌اند، لیکن معلوم میدارد، که ریشه لغت در استعمالات بعد از اسلام تا اندازه‌ی محفوظ بوده است، و زال را چون موی سپید بوده است زال گفته‌اند، یعنی پیر و سپید موی.

این بود رای مرحوم بهار، نسبت بوجه تسمیه و ریشه این نام، که عین این کلمات در زبان پشتو که با السنه اوستا و پهلوی خیلی نزدیکی دارد، بصورت خوب تطبیق می‌گردد، زیرا در پشتو کلمه (زور) که حرف آخر آن رای مثقله است، تاکنون بمعنی پیر و کهن سال و سالخورده است، و از روی فقه اللغه نیز ثابت است، که (ر) به (ر) مثقله پشتو و هم به لام که حرف قریب المخرج آن است، تبدیل می‌گردد، و زیادت و حذف حروف علت از نظر فیلولوژی قیمتی ندارد.

(۱۳) شیئت

مؤلف این کلمه را در موارد ذیل استعمال کرده:

«ناگاه اسپي از دشت در آمد، و بر در سرای پرده او بایستاد، بر صفتی

[(۱)] تاریخ سیستان ص ۲۳-

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۱۴

که هرگز هیچکس به لون و شیئت و خوبی او اسپي ندیده بود ...» [(۱)] در جای دیگر گوید:

«اسپی داشت شب‌دیز نام، که در همه دنیا بصورت و شیئت و ملاحظت او مرکبی نبود ...» [(۲)] امام ابو منصور ثعالبی در شرح الوان اسپها می‌نویسد:

«فاذا قصر حافرا رجليه عن حافری یدیة فهو شیئت، فاذا طبق حافرا رجليه حافری یدیة فهو احق و ینشد:

و أقدر مشرف الصهوات ساط، کمیت لا احق و لا شیئت [(۳)] در قرآن کریم هم آیه شریفه (لا شیئ فیها) آمده، و امام ابو بکر محمد سجستانی می‌نویسد:

لا شیئ فیها باین معنی است، که رنگی دیگر غیر از رنگ تمام پوست و جلدش ندارد [(۴)] طوری که معلوم است، ریشه این کلمه همان وشي است که (وشی الثوب ای حسنه بالالوان و نقشه) آمده و (شیه) لونی است، که مخالف رنگ عمومی چیزی باشد [(۵)]

(۱۴) ابو عبد القاسم بن سلام

حاجی خلیفه در شرح علم غریب الحدیث گوید: که جامع اولین این فن ابو عبیده معمر بن المثنی التیمی البصری المتوفی (۲۱۰ هـ) است، که کتاب کوچکی را درین علم نوشت، که بعد از و چندین نفر اندرین فن کتبی را نگاشتند تا که بعد از (۲۰۰) سال نوبت به

ابو عبید القاسم بن سلام رسید، و وی قدوه اهل فن گردید، و عمر خود را درین راه سپری کرد، وی گوید: که کتاب خود را در مدت (۴۰) سال نوشته است، و این کتاب مورد استفاده اهل فن است، که محب الدین احمد بن عبد الله طبری متوفی (۶۹۴ هـ) بنام تقریب المرام فی غریب القاسم بن سلام آنرا به ترتیب حروف تبویب کرد [(۶)] امام ابو عبید پسر غلام رومی بود، که به یکی از اهل هراه تعلق داشت، وی به تحصیل علم حدیث و ادب پرداخت و هژده سال قاضی

[(۱)] طبقه ۵ ذکر یزدجرد

[(۲)] طبقه ۵ ذکر پرویز

[(۳)] فقه اللغه امام ثعالبی ص ۱۰۵

[(۴)] غریب القرآن ص ۱۵۴

[(۵)] المنجد ص ۷۱۲

[(۶)] کشف الظنون ج ۱ ص ۵۵

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۱۵

طرسوس بود، مؤلفاتش به بیست و اند میرسد، از مؤلفاتش غریب الحدیث، و غریب المصنف و کتاب الامثال، و کتاب فضایل القرآن و ادبه و کتاب المواعظ و غیره مشهور است، و بسال (۲۲۳ هـ) از جهان رفته [(۱)] که ابن ندیم در الفهرست بیست و اند کتاب او را در غریب الحدیث و معانی قرآن و ادب و شعر و لغت و نحو و غیره می‌شمارد [(۲)]

(۱۵) جروم

بدانکه اصطلاح گرمسیر و سردسیر از مدتهای بسیار قدیم در افغانستان معمول بود، گرم سیر تاکنون هم بر اراضی جنوبی این مملکت که از جنوب غرب قندهار و ریگستان آنجا آغاز و تا سیستان و چخانسور میرسد، اطلاق میگردد عربها کلمه گرم را باصوّل تعریف (جرم) و سرد را (صرد) کردند، طوری که اصطخری گوید: از روی نباتاتیکه درین مناطق میروید، به سرد و گرم تقسیم نمودند، و جروم را تا اراضی کرمان اطلاق و فقط حصه شمالی آنرا صرود گفتند، [(۳)] که باصطلاح زبان عرب جمع جرم جروم و از صرد صرود می‌آید، و این کلمات در اوایل و رود عربها بسر زمین کرمان و سیستان و گرم سیر در بین آنها مستعمل گردید، بلاذری در ذیل فتوحات سند می‌نویسد: که عباد بن زیاد از سجستان به هندمند (هلمند) و کش و قندهار گذشت و ابن مفرغ گوید: کم بالجروم و ارض الهند من قدم و من سراینک قتلی لاهم قبروا [(۴)] در این جا مقصد از جروم همین گرم سیر موجوده جنوبی غربی قندهار است، که اکنون هم از جنوب بست و گرشک و مجرای هلمند گرفته تا حدود جنوبی افغانستان و چخانسور سیستان در حکومتی گرم سیر شامل است.

از تاریخ بیهقی چنین پیدا می‌آید، که کلمه گرم سیر مثلیکه اکنون متداول است در عصر غزنویان هم مصطلح بود، و اصطلاح جروم مخصوص جغرافیا نویسندگان عرب و کسانیکه از آنها اقتفا می‌کردند، بوده است. مثلا در جائی از زبان امیر مسعود می‌نگارد، که بو بکر دبیر بسلامت رفت سوی گرمسیر، تا از راه کرمان سوی عراق و مکه رود [(۵)]

[(۱)] آداب اللغه العربیه ص ۱۰۴ ج ۲

[(۲)] الفهرست ص ۷۱

[(۳)] جغرافیای تاریخی ایران ص ۱۱۴ و پارسی پیش از مغل در هند، ص ۱۹

[۴] فتوح البلدان ص ۴۴۰

[۵] بیهقی ص ۷۲-

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۱۶

ابو ریحان البیرونی که اغلب آثار خود را بزبان تازی نوشته این مصطلحات معربه را گرفته و نگاشته است، مثلاً در باب نهم مقاله پنجم قانون مسعودی در شرح صفت معموره «ما ذکرناه من الجبال الصرده» می‌نویسد [۱] که مقصد هم کوههای سردسیر است. منهاج سراج هم اصطلاح جروم را عیناً بر اراضی موجوده گرمسیر جنوبی غور اطلاق داده، و در ردیف تکناباد و زاول آنرا شامل فتوحات غیاث الدین محمد سام میدانند، که تکناباد و بلاد جروم را بمعز الدین داده بود.

خلاصه: جروم جمع جرم معرب گرم است، که مقابل آن سرود جمع سرد معرب سرد بوده، و اصطلاح جروم در یک شعر قدیم زبان پشتو در کتاب «پته خزانه» (خزانه پنهان) بنام امیر کرور جهان پهلوان سوری که در حدود (۱۳۹ هـ) میزیست، نیز آمده، و از آن پیدا می‌آید، که از اوایل ورود عرب این اصطلاح معربه معمول بوده است [۲]

۱۶) در طعام

در طعام یا باب طعام از دروازه‌های معروف جنوبی شهر زرنج سیستان بود، و چنانچه منهاج سراج در طبقه (۸) شرح حال یعقوب لیث ذکر کرده، وی آن در را در حین آبادی شهر دیده بود شارستان زرنج در آن وقت قرار تفصیل جیهانی و اصطخری پنج دروازه آهنین داشت، که یکی از آن دروازه‌ها باب طعام بود، و از آنجا بروستا می‌رفتند، و آبادترین درهای آن شهر بود [۳] این دروازه در کتب تاریخ زیاد ذکر می‌گردد، و تاریخ سیستان در موارد متعدده آنرا می‌آورد، و درین شعر محمد بن وصیف سجستانی نیز نام آن مذکور افتاده:

عمر او نزد تو آمد که تو چون نوح بزی در آکار تن او، سر او باب طعام [۴]

[۱] منتخبات قانون مسعودی ص ۴.

[۲] برای شرح این مقصد به کتاب پته خزانه ص ۳۴ و ۲۲۹ رجوع شود، طبع کابل از آثار حبیبی،

[۳] اشکال العالم ص ۶۳ نسخه خطی

[۴] تاریخ سیستان. در شماره ۱۷ مجله آریانا طبع کابل مقاله مفصل من درباره شهر زرنج نشر شده، شایقین بآن رجوع فرمایند.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۱۷

۱۷) حاکم الشهد و شمس الائمه سرخسی

در طبقه (۹) شرح احوال نوح بن نصر، مؤلف امام شمس الائمه ابی الفضل محمد بن الحاکم السرخسی صاحب مختصر کافی را وزیر آن پادشاه می‌نویسد، و این همان شخصی است، که نام وی محمد بن محمد الحنفی و مشهور به حاکم الشهد است و بقول حاجی خلیفه در (۳۳۴ هـ) از جهان رفته و کتاب (کافی فی فروع الحنفیه) ازوست، [۱] ولی طوری که مؤلف طبقات نوشته، این امام بزرگ بنام شمس الائمه سرخسی مشهور نبوده، و شهرت وی، الحاکم الشهد است. که حادثه شهادت او را هم مؤلف در (۳۳۵ هـ) می‌نویسد، حاکم شهید در کافی خویش احکام مبسوط محمد بن الحسن و جوامع او را فراهم آورد، و کتابی را نوشت، که در نقل مذهب حنفی معتمد علیه است. و نسخه‌ای از این کتاب در مخطوطات مکتبه مصر محفوظ است.

اما شمس الائمه سرخسی امام معروف دیگرست، که شاید مؤلف ما را در نامهای امامین خلطی دست داده باشد، این شخص بقول

حاجی خلیفه شمس الائمه محمد بن احمد بن ابو سهل سرخسی است، که بسال (۴۸۳ هـ) از جهان رفته، و کتاب معروفش مبسوط سرخسی است در شرح مبسوط حاکم الشهید که در (۱۵) جلد در محبس اوزجند نوشته است [(۲)] شمس الائمه از فقهای معروف حنفیان است، که مؤلفاتش در بین اهل علم معروف و تاکنون متداول است، و در اکثر مسایل بدرجه اجتهاد رسیده، و امام عصر و حجت زمان است، از مؤلفات دیگر وی که بسیار معروف است کتابی است در اصول فقه، و شرح السیر الکبیر [(۳)] و شرح مختصر طحاوی در پنج جزو و مبسوط سابق الذکر که شرح کافی حاکم الشهید است، سرخسی از علامه روزگار شمس الائمه عبد العزیز احمد الحلوانی

[(۱)] کشف الظنون ج ۲ ص، ۱۳۱، بقولی محمد بن محمد بن احمد بن عبد الله بن عبد المجید بن اسماعیل بن الحاکم مشهور به حاکم شهید، در ربیع الاخر (۳۴۴ هـ) شهید شده (فهرست کتابخانه خدیویه، ج ۳)
[(۲)] کشف الظنون ج ۲ ص ۲۳۰-

[(۳)] سیر کبیر تصنیف آخرین امام محمد است، که سرخسی شرح آن را در اوزجند روز دوشنبه غره ذی قعدة (۴۷۹ هـ) آغاز کرد، و در مرغینان، بتاريخ روز جمعه ۲۰ ربیع الاول (۴۸۰ هـ) از آن فراغ یافت، طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۱۸

البخاری متوفی (۴۴۸ هـ) علم آموخت، و از شاگردان آن استاد بزرگ است [(۱)] اما برخی از مورخان نام پدر حاکم الشهید را احمد مروزی نیز نوشته و خواند میر گوید: «ابو الفضل محمد بن احمد الحاکم: چون امیر نوح بن نصر سامانی قدم بر مسند جهانبنانی نهاد، منصب وزارت را من حیث الاستقلال بابو الفضل داد، و ابو الفضل در باب کفایت اموال سلطانی سعی موفور بجای آورده، ابواب منافع امراء و لشکریان را مسدود گردانید، و آن جماعت کینه وزیر در دل گرفته، چون حاکم خراسان ابو علی محمد بن محتاج به مخالفت امیر نوح مبادرت نموده، و امیر نوح بعزیمت محاربت با سپاه ماور النهر از آب آمویه عبور فرمود، سر داران لشکر بعرض رسانیدند، که بسبب حرکات نالایق وزیر، ابو علی عصابه عصیان بر ناصیه بسته است، و وزیر مبلغی کثیر از علوفات ما نیز منکسر گردانیده، اگر پادشاه او را بما سپارد کوچ میدهیم و الا بخدمت ابو علی میرویم، امیر نوح به حسب ضرورت ابو الفضل را با امراء سپرد، و ایشان در جمیدی الاول سنه خمس و ثلثین و ثلثمائه بر قتل او مبادرت نمودند [(۲)]

۱۸ غزگاو

این اسم درد و مورد درین کتاب آمده، یکی در آغاز طبقه (۱۱) که گوید:
«پدر سبکتگین را قرابحکم گفتندی و نامش جوق بود و غزگاو را بترکی بحکم خوانند، و معنی قرابحکم سیاه غزگاو باشد» [(۳)]
در طبقه ۲۲ در شرح حال الغ خان گوید: «خصوصا جماعت افغانان که هر یک ازیشان گوئی زنده فیلی است با دو غزغا و بر کتف نهاده ..» کلمه غزگاو در نسخ خطی بصور مختلف آمده، مثلا در نسخه خطی من غزغا، غزغاو نوشته، و در مطبوع کلکته غوغا چاپ شده، در نسخ خطی راورتی هم جمله اول (قرابحکم و قرار بحکم) و (جوق، حرق، جون، حوق) و (غرغاد، عشره علو، غزوغاو) ضبط گردیده، و از ملاحظه آن می توان در یافت، که ضبط قدیم این کلمه بحروف اساسی

[(۱)] تاریخ التشریح الاسلامی، ص ۳۵۸

[(۲)] دستور الوزراء، ص ۱۰۹ طبع تهران ۱۳۱۷.

[(۳)] برای تحقیق کلمه بجکم تعلیق ۵۹ خوانده شود.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۱۹

(غ، ژ، غ، ا، و) باشد که جزو اول کلمه غژ به نام گئوش فرشته نگهبان چارپایان ربط میرساند و گئوش در اوستا و گوش در پهلوی بمعنی گاو بود (حواشی برهان ۱۸۵۵ و مقالات آقای همایون در مجله آریانا سال ۱۳۴۲ ش) اما در جزو دوم کلمه (غ او) در اوستا (گئو) و در پارسی (گاو) و در پشتو (غوا) و (غویی) بمعنی گاو است که مجموعاً کلمه بمعنی (گاو مقدس) باشد، و این گاو نوعی است از حیوانات کوهی که در بدخشان و واخان و کوهسار پامیر پیدا میشود، و از حیوانات سردسیر است، طوری که من از مردم واخان و بدخشان معلومات گرفتم، این حیوان خیلی نافع و تقریباً مدار حیات مردم آن کوهسار است، و اکنون (غژ گاو) گویند، به زای فارسی و فتحه اول. و در ترکی ما وراء النهر آنرا (قناس) بضمه اول می‌خوانند. دران حصص کوهساری که مسکون بوده، و بقرآء نزدیک است، مردم چند جوهره نر و ماده آنرا از کوه بخانه آورده و اهلی می‌سازند، و نسل آنرا می‌گیرند. بعد از آن که اهلی شوند، از شیر آن استفاده زیادی می‌کنند، و روزانه خود آن حیوانات بکوهسار برای چرا می‌روند، و شبانه بخانه بر می‌گردند، چون در موسم سرما و زمستان کوهسار تماماً زیر برف می‌باشد، این حیوان حسی قوی دارد، و برف را تا چندت پیای خود دور افکنده، و از زیر آن بقایای گیاه‌های تابستانی که در آن سرزمین بکثرت می‌روید بر آورده و می‌خورد.

غژ گاو حیوان بس قوی هیکل و نیرومند است، در کوهها و حتی قله و کمرهای آن بآسانی بالا رفته می‌تواند. مردم آنجا احمال و اثقال خود را بر آن بار کرده و سوار می‌شوند، و به جایهای که در کوه حرکت و رفتن و بالا شدن انسان بسبب ارتفاع و خصایص جوی ممکن نیست، این حیوان بسهولت میرود، از کوه و کمر بسرعت برق می‌گذرد، گوشت آن هم خیلی نازک و لذیذ است، و از مویهای دم و یال آن (چوری) یعنی مگس‌پران و غیره می‌سازند، که موی آن گاهی سپید و وقتی سیاه می‌باشد. غژ گاو حیوان اهلی خوبی است، که با انسان الفت دارد، و مدار حیات اهالی پامیر و کوهستان واخان و بدخشان است، بنابراین مردم هم آنرا دوست دارند، و بی سبب نمی‌کشند، گویند: که تورکان قدیم آنرا می‌پرستیدند، و شاخهای آنرا بر سر مقبره مردگان می‌گذاشتند.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۲۰

فرهنگ نویسان نیز این نام را بصورت (غژ گاو) معمول امروزه آورده‌اند، که نوعی است از گاو، که در کوهستان ما بین خطا و هندوستان پیدا می‌شود، بهندی آن را (سری گای) گویند بضم سین [(۱)] در مجمل التواریخ و القصص نیز این اسم ذکر رفته مثلاً:

«...»

و همچنین بشکارگاه غشغا بگرفت .. [(۲)] محشی فاضل آن کتاب مرحوم بهار مطالب ذیل را در پایان صفحه حاشیت کرده: «غشغا باید غژ گاو باشد و غژ گاو - غژ غا - غژ گا - غژ گاو. این همه بقول برهان نام گاوی است، که آنرا بلغت رومی قطاس گویند ... و غشغا ضبط شده، ولی لهجه‌ایست از غژ غا که (ژ) به (ش) بدل شده است، و از موی دم آن در قدیم پرچم نیزه یا علم می‌ساخته‌اند، و پرچم گلوله‌ایست، که رشته‌های سیاه رنگ از وی آویخته است، که بر گلوی علم می‌آویخته‌اند، و این پرچم را از الیاف کام و دهان نوعی ماهی عظیم نیز می‌ساخته‌اند، و ظاهراً سبب التباس معنی غژ گاو و ماهی قطاس ازین روی است [(۲)] اما کلمه بحکم که در نسخ خطی به حاء حطی ضبط شده، راورتنی گویند که شاید بحکم باشد. بمعنی گرگ، ولی در کتب تواریخ در اسمای ترکها (بحکم) بنظر نگارنده رسیده، و معنی آن بمن معلوم نیست، مثلاً ابن مسکویه مکرراً در حوادث (۳۲۶ تا، ۳۳ هـ) نام بحکم ترکی را ذکر می‌کند، که در حوادث آذربایجان دستی دارد، و در (۴۲۹ هـ) کشته می‌شود، [(۳)] و ازین بر می‌آید، که (بحکم) در بین تورکها بحیث علم و اسم اشخاص استعمال می‌شد، و شاید پدر سبکتگین هم باین نام مسمی بوده باشد.

در یک تاریخ مجدولیکه بخط قدیم نگارش یافته، و من در کابل دیدم، این کلمه را قر الحکم نوشته و گویند: که معنی آن (مبارز شاه) است. (برای تفصیل مزید، رک: ۵۹)

[(۱)] غیاث اللغه ص ۴۸۷

[(۲)] مجمل التواریخ و القصص ص ۹۹- درباره غزگو مقالات مسلسل بعد از شماره نهم جلد بستم مجله آریا نای کابل بقلم شاعلی همایون مدیر آن مجله نشر شده که خواند نیست و تحقیقی بسیط و جامع کرده‌اند.

[(۳)] تجارب الامم.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۲۱

۱۹) جای وفات سبکتگین

طوری که در حواشی طبقه (۱۱) بحث سبکتگین نشان داده شد، مؤلف ما گوید: که سبکتگین بحدود بلخ در دیه (برمل مدوری، یا مادر و موی، یا مدروی، یا مدریوی، یا با رمل مادر وی) فوت شده، و نام این دیه باختلاف ضبط نسخ خطی بصور بالا آمده، و راورتی در ترجمه خود همه را ذکر کرده است، و گوید که در یک نسخه ترمذ هم نگاشته شده.

ابن اثیر در الکامل (ج ۹ ص ۵۴) گوید: که سبکتگین در بلخ بود، و بسبب طول مرض بغرض تبدیل هوا بطرف غزنه حرکت کرد، و در راه بلخ و غزنه از جهان رفت، و میت او را بغزنه آورده، در آنجا دفن کردند ابن خلدون (ج ۴ ص ۳۶۳) و بستانی در دائرة المعارف خود (ج ۹ ص ۴۶۲) عینا قول ابن اثیر را نقل میکنند، و هیچ یکی موقع انتقال او را اشارتی نکرده‌اند. گردیزی (ص ۴۵) نیز عزیمت امیر سبکتگین را از بلخ بغزنین و مردن او را در راه اشاره می‌کند، ولی جای مردن را ذکر نکرده است برخی از مؤرخین متأخر مانند فرشته و کسانیکه از او اقتفا کرده‌اند، وفات سبکتگین را به ترمذ نوشته‌اند [(۱)] چون مؤرخین دیگر مانند گردیزی و ابن اثیر و غیره به موقع فوت امیر سبکتگین اشارتی نه کرده‌اند، بنابراین باید گفت که مأخذ فرشته در تعیین جای انتقال سبکتگین به ترمذ نیز شاید همین طبقات ناصری باشد. زیرا محمد قاسم درد دیباجه کتاب آنرا از مأخذ خود میدانند. چون در یکی از نسخ راورتی ترمذ نوشته شده، بنابراین به یقین اقرب است که در نسخه مأخذ محمد قاسم فرشته هم شاید (ترمذ) نوشته شده بود.

یکی از مؤرخین معاصر دکتور محمد ناظم در کتابیکه بر حیات سلطان محمود نگاشته نیز (مادروموی) متن ترجمه راورتی را محل وفات سبکتگین می‌نویسد [(۲)] ولی به عقیده نگارنده قول اول به صحت نزدیک نیست، زیرا که ترمذ بین راه بلخ و غزنه واقع نبوده، و شهری بود بر ساحل ماورای جیحون، چنانچه حدود العالم (ص ۶۶) گوید:

«شهریست خرم و بر لب رود جیحون نهاده» و بقایای شهر تاریخی

[(۱)] فرشته ص ۲۱ و حیات افغانی و غیره

[(۲)] ترجمه فارسی کتاب سلطان محمود، ص ۳۴

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۲۲

ترمذ تاکنون به همین نام معروف و در مقابل بلخ و ولایت مزار شریف کنونی بر آن طرف آمویه افتاده و شهرکی است که به همین نام یاد می‌شود، و نگارنده سطور آنرا در سال (۱۳۲۴ ش) دیده‌ام، اگر بقول فرشته این شهر را محل وفات سبکتگین بدانیم، این قول مؤرخین سابق که وی در بین راه بلخ و غزنه مرد نقض می‌گردد، پس باید سراغ جائی را که سبکتگین در بین بلخ و غزنه در آن مرده باشد، از بین قراء و مواقع موجوده جستجو کرد، و در این مورد نویسنده سطور بعد از نجس و تحقیق به دو نتیجه ذیل رسید:

۱- در حدود جنوبی بلخ بجنوب شرق مزار شریف موجوده بفاصله بیست تا سی میل در منطقه کوهستانی که در حدود پنج هزار فوت از سطح بحر کاین است قریه‌ایست: که اکنون آنرا مارمل یا مرممل گویند و عین بر جاده کوهستانی واقع است که از آنجا بطرف بامیان و کابل روند و بهمین مناسبت کوچه‌یی در شهر مزار بنام (کوچه مارمل) نامزد است، که گذر مذکور به آن طرف

شهر افتاده، که مردم از آنجا به سوی مارمل آیند، ولی این راه اکنون بسبب دشواری متروک گردیده و عراده رو نیست یاقوت نیز این جای را ذکر کند و گوید:

«مارمل» بالفتح ثم السکون، قریه فی جبال نواحی بلخ [(۱)] چون در نسخه‌های خطی طبقات ناصری نام قریه‌ایکه سبکتگین در آن جا مرده نزدیک باشکال مارمل و مرمل نوشته شده، پس میتوان گفت: که جای مردن آن پادشاه همین دیه باشد که تاکنون هم آنرا مرمل یا مارمل گویند. چون این راه کوهستانی از بلخ به بامیان نزدیک ترین راههاست شاید در آن وقتی که عراده‌ها وسیله حمل و نقل نبود، مردم ازین راه به بامیان آمد و شد می کردند.

۲- یک راه دیگری نیز از بامیان بسوی ولایت مزار و بلخ می‌رود، که در بین کوهستان صعب‌المروری می‌گذرد، بر جاده موجوده عراده رویکه از پروان و دره غوربند (غوروند سابق) و کوتل شیبیر می‌گذرد، و بعد از آن به (دوآب) میرسد، راهی بسوی بامیان جدا می‌گردد تا حدود بامیان جاده عراده رو موجود است، و بعد از آن در بین کوهسار بر اسپ یا پیاده میتوان رفت، راه دراز عراده رویکه اکنون مورد استفاده است

[(۱)] معجم البلدان ج ۷ ص ۳۶۲.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۲۳

از دره شکاری در بطن کوهسار هندوکش گذشته به دو آب و دوشی و کیله گی، و بالاخر به پل خمیری و ایبک میرسد، و از آنجا به سوی مزار و بلخ در دشتهای وسیعی بعد از طی کوهسار تا شقرغان (خلم سابق) میگذرد، ولی راه دشواری که از حدود دو آب دامنه‌های هندوکش به بامیان می‌رود، از آنجا ذریعه یک راه کوهستانی بطرف شمال شرقی به ایبک سابق الذکر می‌پیوندد و از بامیان بسوی ایبک منازل ذیل موجود است:

(۱) بامیان (۲) سیغان (۳) کهمرد (۴) مدر (۵) روئی (۶) خرم و سار باغ، (۷) ایبک در نامهای این منازل اگر (مدر) و (روئی) را یکجا بنویسیم (مدرروئی) میشود، و بصورت ضبط نسخ خطی طبقات نزدیکی می‌رساند، و میتوان گفت که سبکتگین از بلخ به ایبک آمده، و از آنجا می‌خواست از منازل سابق الذکر به سوی بامیان بگذرد، و هم در این جا بدنای دیگر انتقال کرده باشد و الله اعلم بالصواب.

این جای بر جغرافیا نویسان قدیم نیز پیدا بوده است، چنانچه مؤلف نامعلوم حدود العالم (۳۷۲ هـ) مدروموی را دو شهرک خورد از حدود اندراب می‌نویسد (ص ۶۲) و کذلک در (ص ۲۰) مدر را در ردیف تخارستان و اندراب و بنجهیر (بنجشیر) و بامیان ذکر می‌کند، و اصطخری نیز در (ص ۲۷۶) مدر را از بلاد طخارستان در ردیف اندراب و خلم و سمنجان آورده و بعد از آن در (ص ۲۸۶) گوید که از بلخ تا مدر (۶) مرحله است و از مدر تا که (کهمرد کنونی) یک منزلت، و از که تا بامیان سه مرحله است. مینورسکی می‌نویسد: که مدر در مجرای سرخاب قبل از شمول آن به اندراب در دوشی واقع است، و موی هم شاید همین (که) باشد، که اکنون کهمرد گویند، و طبری بجای موی، روی (Ruy) آورده (ص ۱۲۱۹) که بر دریای خلم بعد از سمنگان افتاده. (رک ص ۳۴۲- ترجمه حدود العالم از مینورسکی) چون مدرروئی هر دو اکنون موجوداند، بنابراین بر ضبط طبری اعتماد توان کرد، که این نامها در اصل هم مدرروئی بوده و در نسخ کتب تصحیف شده‌اند.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۲۴

(۲۰) ویهند، برشاور، سدره

در نسخه اصل (طبقه ۱۱- مبحث سلطنت محمود) بهند نوشته شده، و در مطبوع کلکته چنین است:

«بتخانه بهند که در حدود پرشاور بود بر لب آب سند ... (ص ۹)» که در نسخه خطی اصل عوض سند (سدره) است. در نسخ راورتنی این جمله بصور ذیل ضبط شده:

- ۱- بتخانه ویهند، کی در حدود پرشاور بود بر لب آب سنده.
- ۲- بتخانه ویهند، که در حدود برشاپور بود بر لب آب سند.
- ۳- بتخانه ویهند، که در حدود نشاپور بود بر لب آب سدره.
- ۴- بتخانه ویهند، که در حدود برنشاپور بود بر لب آب سدره.
- ۵- بتخانه ویهند، که در حدود پرشاور بود بر لب آب سدره.
- ۶- بتخانه بهند که در حدود پرشاور بود بر لب آب سنده.
- ۷- بتخانه بهند که در حدود برشاپور بود بر لب آب سنده.
- ۸- بتخانه ومهند کی در حدود برشاپور بود بر لب آب سنده.

۹- بتخانه ویهند کی در حدود برشاپور بود بر لب آب شده ۱۰- بتخانه ویهند کی در حدود برشاپور بود بر لب آب سند ۱۱- بتخانه ویهند که در حدود نیشاپور بود بر لب آب سدره این بود ضبط نسخ مختلف خطی که پیش راورتنی بوده، و در جلد اول ترجمه (ص ۷۷) آنرا نقل کرده، و ما ازین ضبطهای مختلف صورت (بتخانه ویهند که در حدود پرشاپور بود بر لب آب سند) برگزیدیم. مخفی نماند که (ویهند) در ازمینه قبل الاسلام تا اوایل دوره غزنویان یعنی آغاز قرن پنجم هجری شهر معروف هند بشمار میرفت و در دوران فتوحات آل سبکتگین مورخان اسلامی آنرا بسیار ذکر کنند، که سلطان محمود بعد از فتح پشاور در سال (۳۹۳ هـ) بران شهر تصرف کرد، [(۱)] البیرونی گوید: که ویهند کرسی گندهار بود، که در وادی سند واقع است [(۲)] البشاری مقدسی گوید: که ویهند پایتخت پادشاهان

[(۱)] زین الاخبار گردیزی ص ۶۶

[(۲)] تقویم البلدان ابو الفدا، ص ۳۵۷ بحواله قانون مسعودی.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۲۵

هنود است، که در آنجا مسلمانان نیز زیادند، و غالب باشندگان آن هندوانند. [(۱)] البیرونی می نویسد: که وادی ویهند مجرای دریای سند است، که آبهای کابل و غوروند (غوربند موجوده) و پنجهیر (پنجشیر موجوده) و لبتگا یعنی لمغان و غیره یکجا شده، نزدیک برشاور (پشاور) در پایان شهر قندهار یعنی ویهند بدریای سند افتد [(۲)] علاوه بر ان البیرونی تصریح کند: که ویهند در وادی سند قصبه قندهار است و آب سند در آنجا بگذرد، که هندیان آنرا نهر ذهب خوانند [(۳)] بقایای این شهر تاریخی اکنون بنام هند Hund در حصه شمالی ملتقای دریای کابل و سند در صوابی مردان ولایت پشاور موجود است، و مورخ کشمیر کلهانانا Kelhana آنرا بنام اودها هنداپوره، و جولین آنرا Ohind ضبط کرده است [(۴)] اما پرشاور که درین فقره ذکر شده همین پشاور موجوده است، که پرشاور و پرشور، پرشاپور نامیده میشد، و مورخان آنرا به همین صور ضبط کرده‌اند، و درین کتاب هم مکررا پرشاور ذکر می گردد، ولی آب سدره هم درین کتاب مکرر مذکور می افتد، که ضبط آن (سدره) هم آمده [(۵)] و در اکثر تواریخ عربی و فارسی مانند بیهقی و گردیزی و طبقات ناصری و آداب الحرب و غیره این نام به همین صور می آید، و راورتنی گوید: که سدره یا سدره نام قدیم چناب است، که خود اهل هند (سد هورا) هم می گفته‌اند. چون ویهند بر کنار راست دریای سند واقع بود بنابراین در این جا بجای سدره (سند) صحیح خواهد بود.

منهاج سراج جوزجانی دره خمار را در موقعی ذکر کند، که سلطان عبد الرشید غزنوی عساکر خود را به فرماندهی طغرل، بدفع الپ ارسلان شاه سلجوقی که از جانب طخارستان بغزنه روی آورده بود، می‌فرستد، و در پیش دره خمار الپ ارسلان را می‌شکند ... (طبقه ۱۱- ذکر عبد الرشید بن محمود)

[(۱)] احسن التقاسیم ص ۴۷۷-۴۸۵

[(۲)] کتاب الهند، ج ۱ ص ۳۴۷

[(۳)] الجماهر فی معرفه الجواهر، ص ۲۳۶ و منتخبات قانون مسعودی ص ۳۰

[(۴)] یادداشتهای پشاور، ص ۹

[(۵)] الکامل ابن اثیر، ج ۱۲ ص ۹۷

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۲۶

چون قرار متن نوشته منهاج سراج قوای متهاجم شهریار سلجوق از طخارستان بر غزنه میتاخت، بنابراین لشکر مدافع غزنه، باید بشمال و شرق آن ناحیه حرکت کرده، و با قوای سلجوقی در دره خمار مصاف داده باشد، و باین حساب باید دره خمار در شرق شمالی غزنه بوده باشد، یعنی شمال کابل.

امام ابو الحسن علی بن زید البیهقی متوفی (۵۶۵ ه) نویسنده معروف تاریخ بیهقی و تتمه صوان الحکمه در شرح حال ابو الخیر بذر خمار اشارتی دارد، که عین عبارت وی را در این جا می‌آورم:

«و قد افرج (اعطاه) السلطان محمود لحکیم ابی الخیر ناحیه یقال لها خمار، و نسب ابو الخیر الی تلك الناحیه، و قبل له ابو الخیر خمار، تمییزا بینه و بین ابی الخیر صاحب البرید بقصدار، و قد سهی من قال هو ابو الخیر الخمار» [(۱)] در «دره الاخبار و لمعه الانوار» که ترجمه پارسی صوان است (حدود ۷۰۰ ه) چنین نوشته:

«و سلطان محمود بعد از اسلامش (ابو الخیر) ناحیت خمار را از اعمال غزنین به معیشت بر وی مسوغ فرمود، و بدان سبب او را ابو الخیر خمار منسوب گردانیدند» [(۲)] یک نفر دیگر از مورخان بصیر، شریف محمد بن منصور بن سعید ملقب به مبارکشاه و معروف به فخر مدبر که کتاب (آداب الحرب و الشجاعه) او در حدود (۶۲۰ ه) از مهمترین و نافعترین آثار تاریخی است، و اکثر نقاط کشور را بچشم خود دیده، در موقعی ذکری از خمار می‌کند، که درین مورد از آوردن آن ناگزیرم، وی گوید: که در وقت سلطان رضی ابراهیم، سلطان ملک شاه سلجوقی با لشکری گران قصد غزنین کرد، سلطان رضی، مهتر رشید را که مدرسه او در جوار روضه سلطان محمود است، و ازو بسیار وقف و خیر مانده، بخراسان به نزدیک ملک شاه برسالت فرستاد، و بعد ازین فخر مدبر مبارک شاه، داستان مهتر رشید را تفصیل می‌دهد، و آنچه از احوال اماکن وطن مانند لمغان و غزنه و غیره از طرف مهتر رشید بحضور ملک شاه نقل افتاده می‌آورد و گوید:

[(۱)] تتمه صوان الحکمه ص ۱۳-

[(۲)] دره الاخبار، ص ۱۸

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۲۷

«.... تا طبقی امروت آوردند، امرودهای نیک بزرگ ... ملک شاه مهتر رشید را پرسید که در غزنین امرو بدین بزرگی باشد؟ او جواب داد: که در ولایت غزنین چهار ناحیت است، که آنرا انواع (؟) و خمار و لمغان و شاه بهار خوانند» [(۱)] ازین چهار

ناحیت لمغان اکنون هم مشهور است، و املائی «انوع» شاید تصحیف شده باشد، و شاه بهار را هم از قول استاد بیهقی مورخ دوره غزنوی و معجم البلدان می‌شناسیم، و اکنون شیبار گویند نزدیک غزنه، ولی خمار همان جایی است، که منهای سراج، و علی بیهقی (ابن فندق) ذکر آنرا آورده‌اند، و ابو الخیر خمار طیب معروف عصر سلطان محمود به آن ناحیت منسوب است.

بعد از ملاحظه این اسناد تاریخی باید فکر کرد، که خمار کجا بود؟

طوری که در بالا گفتیم، به قرار گفته منهای سراج جوزجانی باید طرف کابل و یاد در نواح شمالی کابل و شمال شرقی غزنه باشد، چه اگر بخواهیم از غزنی به طخارستان رویم باید ازین نقاط بگذریم.

در حدود غرب شمال غزنه، و طرف شمال غرب کابل در راه‌هایی که از بامیان به غزنه روند، جایی به نام (کهنه خمار) در درهای میدان غربی کابل واقع است، و شاید دره خمار تاریخی همین خمار باشد، و درین صورت باید جمله قشون سلجوقی بر غزنه از راه‌های بامیان به سمت غزنه صورت گرفته باشد. و همچنان ریشه این نام را در (پل خمیری) موجوده می‌توان یافت، که نزدیک بغلان تخارستان افتاده، و شهر صنعتی دوره حاضر است.

(۲۲) برغند

ضبط نام این قلعه در اصل و مط (بزغند) است، بزای هوز، ولی در اکثر نسخ راورتی برغند بوده براء مهمله قرشت. گردیزی گوید: که محمد فرزند سلطان محمود در قلعه (برغند) محبوس بود، چون سلطان مسعود روی به هندوستان نهاد، او را از ان قلعه بیاوردند [(۲)] مستر راورتی از روی نسخ خطی طبقات آنرا (برغند) ضبط کرده.

[(۱)] آداب الحرب و الشجاعه، ص ۲۰-

[(۲)] زین الاخبار، ص ۸۷ در نسخه مطبوع تهران (برغند) نوشته‌اند، شاید یک نقطه غین افتاده باشد-

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۲۸

و گوید که در یک دو نسخه بر خلاف جمهور (بزغند) نیز نوشته شده، ولی صحیح آن برغند است براء مهمله و غین معجمه، و نام این قلعه در بیهقی نیز آمده و مستوفی در تاریخ گزیده (غند) نوشته است.

راورتی گوید، که (بر) در پشتو بمعنی بالا و بلند است، و غند گرد و مدور را گویند، پس این نام پشتو است یعنی قلعه مدور و بلند [(۱)] این گفته راورتی به حقیقت مقرون بنظر می‌آید، چه نام برخی از قلاع دوره غزنویان و غوریان پشتو است، مانند بر کوشک، و خول مانی و غیره (رک: تعلیقات پته خزانه، طبع کابل) اما در تاریخ بیهقی نام قلعه (بزغند) بزاء هوز طبع شده، که سلطان ابراهیم غزنوی مدت سیزده سال در ان قلعه محبوس بوده است، [(۲)] ولی چون زیادت نقاط حروف در نسخ خطی از طرف نویسندگان مطرد بوده، و این کار را خیلی زیاد کرده‌اند بنابراین نمیتوان نام این قلعه را بزغند خواند، بلکه همان برغند اصح و اولی خواهد بود. بره+ غوندی (تپه بلند) که مخففا برغند شده باشد.

(۲۳) قصیده جوی مولیان و کمال الزمان

منهای سراج اولین کسی است که قصیده معروف (جوی مولیان) استاد رودکی را به امیر معزی منسوب داشته و قصه سرانیدن آن قصیده را در عصر سلطان سنجر گفته است وی در طبقه (۱۲) شرح احوال آن پادشاه گوید: که امیر معزی آن قصیده را سرود، کمال الزمان رامشگر آن را در سماع مزامیر عرضه داشت، از موارد متعدده‌ایکه مولانا را سهو روی داده، یکی همین مسئله است، که باتفاق تذکره نویسان قصیده مذکوره مال استاد رودکی است، و برای نصر بن احمد سامانی سروده شده، بشرح ذیل:

تقریباً یک قرن پیش از مولانا، نظامی عروضی که چهار مقاله یا مجمع النوادر خویش را در حدود (۵۵۱-۵۵۲ ه) نوشت، پس از ذکر آنکه نصر بن احمد سامانی (۳۰۱-۳۳۱ ه) نوبتی چهار سال متوالی در بادغیس هری مقام کرد، چنین نویسد:

«بزرگان لشکر و سپاهیان ملول گشته، و آرزوی خانمان برخاست پادشاه را ساکن دیدند، هوای هری در دل در اثناء سخن هری را به

[(۱)] حاشیه صفحه ۱۵۱ ج ۱ ترجمه طبقات،

[(۲)] تاریخ بیهقی طبع سنگی تهران ۳۸۹-۳۹۰

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۲۹

بهشت عدن مانند کردی بلکه بر بهشت ترجیح نهادی ... پس سران لشکر و مهتران ملک به نزدیک استاد ابو عبد الله رفتند ... رودکی قبول کرد ... و در پرده عشاق این قصیده آغاز کرد، بوی جوی الخ» .. [(۱)] این اختلاف قولین منهای سراج و نظامی عروضی سبب شده، که برخی از مورخان ما بعد را در نسبت این قصیده بشک و تردید افکنده، و مولانا عبد الرحمن جامی گفته:

«در بعضی تواریخ این حکایت را بسططان سنجر و امیر معزی نسبت کرده‌اند، و الله اعلم [(۲)] ولی اگر تحقیق بعمل آید، عدم صحت قول منهای سراج واضح می‌گردد، و یکی از دانشمندان تهران آقای، دکتور معین درین باره و انتساب قصیده به استاد رودکی دلایل ذیل را می‌نویسد:

۱- تاریخ تالیف چهار مقاله نیمه قرن ششم، و یک قرن پیش از طبقات است، و بنابر قدمت زمان و نزدیک بودن عصر نظامی بعهد رودکی و معزی قول او حجت تواند بود.

۲- کلیه مورخان و تذکره نویسان که این قصیده را در کتب خود آورده‌اند، آنرا بنام رودکی ثبت کرده‌اند مانند بهارستان جامی، آتشکده آذر، تذکره الشعراء دولت شاه، گزیده، دیوان رودکی طبع تهران ۱۳۱۵ ق، حبیب السیر، خرابات ضیا پاشا، زینة المجالس مجد الدین محمد حسنی، سفینه الشعراء سلیمان فهیم ترکی، فرهنگ انجمن آرای ناصری تالیف رضا قلی هدایت، قاموس الاعلام سامی، مرآة الخیال لودی، مجمع الفصحاء، سفینه خوشگو، شعر العجم، عرفات العاشقین تقی الدین اوحدی، خلاصه الافکار ابو طالب تبریزی، تاریخ نگارستان قاضی احمد غفاری، سردینس راس در مجله انجمن آسیائی، نفیسی در کتاب رودکی ج ۳ ص ۱۰۳۵، و غیره.

۳- در دیوان کامل معزی که از روی نسخ متعدد خطی از طرف مرحوم عباس اقبال در تهران تصحیح و طبع شده این قصیده نیست.

۴- سنجر بعنوان سلطان شناخته شده بود، نه امیر که عنوان شاهان سامانی است، و شاعر در قصیده‌ایکه نظامی عروضی نقل کرده، سه بار ممدوح خود را بدان عنوان می‌خواند، و بعلاوه دار الملک سنجر مرو

[(۱)] چهار مقاله چاپ لیدن ص ۳۲-۳۳

[(۲)] بهارستان جامی ص ۸۶

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۳۰

بود نه بخارا که شاعر شاه را بمراجعت بدان دعوت کند، ظاهراً علت اشتباه منهای سراج درین گفتار قصیده‌ایست، که معزی اجباراً باقتضای قصیده مورد بحث رودکی سروده، و مطلع آن این است.

رستم از مازندران آید همی‌زین ملک از اصفهان آید همی [(۱)] باین طور می‌توان گفت: که مولانا در انتساب قصیده جوی مولیان بامیر معزی سهو شده، و آن قصیده مال استاد رودکی معروف است، که هم خودش در حضور شاه در پرده عشاق سروده و گفته

بود.

اما کمال الزمان که منهاج سراج تقدیم قصیده را ذریعه او میدانند از رامشگران معروف زمان سنجر بن ملک شاه سلجوقی است، وی رامش گر شهر آشوب و خنیاگر افسون کاری بود، طوری که موسیقی را با شعر ارتباط است شاعر را با رامشگر نیز علاقه و پیوندیست، وقتی که کمال الزمان چشم از دنیا پوشید، انوری شاعر معروف معاصرش که با وی سر ارادت داشت، این چند شعر را در رثای او سرود:

هر گز گمان مبر که کمال الزمان بمراد کو روح محض بود به جسم فناپذیر
میدان که ساکنان فلک سیر گشته انداز مطرب بی زه برین چرخ گنده پیر
خواهش گران به نزد کمال الزمان شدند کو بود در زمانه درین علم بی نظیر
گفتند زهره راز فلک دور کرده ایم ای رشک جان زهره بیا جای او بگیر [(۲)]

(۲۴) سلجوقیان روم

مؤلف سلجوقیان اناطولی را بنام روم آورده، و چنان که گفتم شرح مؤلف ناقص است، بنابراین سلسله سلجوقیان اناطولی را ذیلا از دول اسلامیة لن پول نقل می‌کنم.

این سلسله شاهان از اولاد اسرائیل ارسلان ییغو بن سلجوق است، که پسرش قتلش نام داشت، و پسر قتلش سلیمان در سنه (۴۷۰ ه) دست

[(۱)] مجله آموزش و پرورش ۱۳۲۳ ش -

[(۲)] در حین تحریر این سطور دوست عزیزم آقای گویا اعتمادی یاد داشت خود را راجع به کمال الزمان بمن داد، که با منت در این جا بیاوردم.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۳۱

یافت، و تا سال (۷۰۸ ه) این سلسله در اناطولی و نواحی آن سرزمین حکمرانی کردند، شاهان معروف این طایفه قرار ذیلند:

- ۱- سلیمان بن قتلش ۴۷۰ ه ۱۰۷۷ ع ۲- داود بن سلیمان ۴۷۹ ه ۱۰۸۶ ع ۳- قلیچ ارسلان اول بن سلیمان ۴۸۵ ه ۱۰۹۲ ع ۴- ملک شاه بن قلیچ ارسلان اول حدود ۵۰۰ ه ۱۱۰۷ ع ۵- رکن الدین مسعود اول بن قلیچ ارسلان اول ۵۱۰ ه ۱۱۱۶ ع ۶- عز الدین قلیچ ارسلان ثانی بن مسعود ۵۵۱ ه ۱۱۵۶ ع ۷- غیاث الدین کیخسرو اول بن قلیچ ارسلان ثانی دفعه اول ۵۸۸ ه ۱۱۹۲ ع ۸- رکن الدین سلیمان ثانی بن قلیچ ارسلان ثانی ۵۹۳ ه ۱۱۹۶ ع ۹- عز الدین قلیچ ارسلان ثالث بن کیخسرو اول ۶۰۰ ه ۱۲۰۳ ع ۱۰- غیاث الدین کیخسرو اول دفعه دوم ۶۰۱ ه ۱۲۰۴ ع ۱۱- عز الدین کیکاوس اول بن کیخسرو اول ۶۰۷ ه ۱۲۱۰ ع ۱۲- علاء الدین کیقباد اول بن کیخسرو اول ۶۱۶ ه ۱۲۱۹ ع ۱۳- غیاث الدین کیخسرو ثانی بن کیقباد اول ۶۳۴ ه ۱۲۳۶ ع ۱۴- عز الدین کیکاوس ثانی بن کیخسرو ثانی ۶۴۴-۶۴۷ ه ۱۲۴۶-۱۲۴۹ ع ۱۵- رکن الدین قلیچ ارسلان رابع بن کیخسرو ثانی دفعه اول ۶۴۶ ه ۱۲۴۸-۱۲۴۹ ع ۱۶- عز الدین کیکاوس ثانی، رکن الدین قلیچ ارسلان رابع علاء الدین کیقباد ثانی بن کیخسرو ثانی مشترکا ۶۴۷-۶۵۵ ه ۱۲۴۹-۱۲۵۷ ع ۱۷- عز الدین کیکاوس ثانی دفعه دوم ۶۵۵-۶۵۸ ه ۱۲۵۷-۱۲۵۹ ع ۱۸- رکن الدین قلیچ ارسلان رابع دفعه دوم- ۶۵۵-۶۶۳ ه ۱۲۵۷-۱۲۶۴ ع ۱۹- غیاث الدین کیخسرو ثالث بن کیکاوس ثانی ۶۶۳ ه ۱۲۶۴ ع ۲۰- غیاث الدین مسعود ثانی بن کیخسرو و ثالث دفعه اول ۶۸۲ ه ۱۲۸۳ ع ۲۱- علاء الدین کیقباد ثالث بن فرامرز بن کیخسرو ثالث حدود ۶۹۸-۷۰۱ ه- ۱۳۹۸-۱۳۰۱ ع ۲۲- غیاث الدین مسعود ثانی دفعه دوم- ۷۰۲-۷۰۸ ه- ۱۳۰۳-۱۳۰۸ ع (دول اسلامیة ص ۲۱۷)

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۳۲

(۲۵) اتابکان آذربایجان و فارس

مؤلف را در انتساب اتابکان آذربایجان و فارس سهوهای است، که باید اصلاح گردد. بنابراین سلسله‌های شاهان مذکور بصورت مکمل در سطور ذیل آورده می‌شود:

۱- اتابکان آذربایجان از نسل شمس الدین ایلدگزاند، که در (۵۴۱ هـ) در آنجا استقلالی را بهم رسانید و بسال (۵۶۸ هـ) در همدان از جهان رفت، سلسله این خاندان قرار ذیل است:

(۱) شمس الدین ایلدکز (۵۴۱ هـ) (۲) محمد پهلوان جهان (۵۶۸ هـ) (۳) قزل ارسلان عثمان (۵۸۲ هـ) (۴) نصره الدین ابو بکر (۵۸۷ هـ) قتلغ اینانج (۵) مظفر الدین اوزبک (۶۰۷-۶۲۲ هـ) (۲) اتابکان فارس: (دول اسلامی- ص ۲۴۸) این خاندان احفاد مودود سلغری است که پسر وی سنقر در حدود (۵۴۲ هـ) به سلجوقیان عصیان ورزید، و در فارس اعلان استقلال کرد و شیراز را مقر حکمرداری خویش قرار داد، سلسله دودمان وی چنین است:

مودود سلغری (۱) مظفر الدین سنقر (۵۴۲ هـ) (۲) زنگی (۵۵۶ هـ) تکه (۴) طغرل (۵۹۰ هـ) (۳) تکه (۵۷۰ هـ) (۵) ابو شجاع سعد اول سلغرشاه (۵۹۹ هـ) (۶) ابو بکر (۶۲۸ هـ) محمد شاه (۶۶۰ هـ) (۱۰) سلجوق شاه (۷) سعد ثانی (۶۵۸ هـ) (۶۶۱ هـ) (۸) محمد (۶۵۹ هـ) (۱۱) ایش خاتون (۶۶۳-۶۸۵ هـ) (دول اسلامی ص ۲۵۰)

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۳۳

(۲۶) مندیش و سنکه

یکی از مشهورترین بلاد غور است، که در تاریخ دوره غزنوی و غوری شهرتی دارد، و در آثاریکه از دوره غزنویان مانده ذکر از مندیش می‌آید، ابو الفضل بیهقی مورخ معروف آن دوره گوید: که امیر محمد بن محمود از طرف مسعود برادرش در قلعت کوهتیز (یا کوهشیر) موقوف گردید، و از آنجا به قلعت مندیش بردند. از گفتار بیهقی چنین برمی‌آید، که قلعتی بود سخت محکم و متین و نهایت بلند و عظیم، که آنرا چنین ستوده:

«چون از جنگل ایاز برداشتند، و نزدیک گوروالشت رسیدند از چپ، و راه قلعه مندیش از دور پیدا شد، و راه بتافتند، و من و این آزاد مرد با ایشان میرفتیم تا پای قلعه، قلعه‌یی دیدیم سخت بلند و نردبان پایهای بی حد و اندازه، چنانکه رنج بسیار رسیدی، تا کسی بر توانستی شد [(۱)]» چون امیر محمد در قلعت مندیش موقوف گردید، ناصری بغوی که از رفقای وی بود، بگریست و پس بدیهه نیکو بگفت:

ای شاه چه بود اینکه ترا پیش آمددشمنت هم از پیرهن خویش آمد

از محنت‌ها محنت تو بس بیش آمداز ملک پدر بهر تو مندیش آمد [(۲)] بعد از بیهقی عبد الحی گردیزی (حدود ۴۴۰ هـ) در جمله قلاع مستحکم مملکت مانند نای و مرنج که برای حفظ گنجها و خزاین شاهی تخصیص داده شده بود، قلعت مندیش را هم می‌آورد [(۳)] پس از دوره غزنویان، طبقات ناصری مهم‌ترین اثریست، که مندیش را در چندین موارد آن می‌یابیم، که خوانندگان محترم از فهرست کتاب دریافته می‌توانند.

علاوه بر طبقات ناصری ذکر مندیش در کتاب «پته خزانه» (گنجینه پنهان) هم می‌آید، درین کتاب بحواله تاریخ سوری محمد بن علی البستی می‌نویسد: که جهان پهلوان امیر کرور پسر امیر

[(۱)] بیهقی ص ۷۶

[(۲)] بیهقی ص ۷۶ در دیوان فرخی طبع تهران این ابیات را بنام فرخی طبع کرده‌اند-

[(۳)] زین الاخبار، ص ۸۷ طبقات ناصری ج ۲ ۳۳۴ (۲۶) مندیش و سنکه ص : ۳۳۳

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۳۴

پولادسوری غوری در سال (۱۳۹ ه) در مندیش غور امیر شد، و همین پادشاه در زمین داورد پایتخت زمستانی خویش قصری را مانند مندیش آباد کرد [(۱)] مینورسکی می‌نویسد که مندیش مسکن اصلی آل شنسب در دامنه کوه بلند زار مرغ افتاده بود [(۲)] وی علاوه بر معلومات طبقات ناصری اطلاعات دیگری را ازین جای نداده، و ارباب مسالک هم ذکری از ان نه کرده‌اند فرخی شاعر دربار غزنه در مدح حسنک وزیر قصیده‌یی دارد، که دران به تلمیح و ایهام نام سه قلعه معروف (سو، مرنج، مندیش) آمده که بقول گردیزی حصارهای حفظ خزاین سلطانی بودند، و ما از اشعار مسعود سعد سلمان هم در می‌یابیم، که این شاعر مظلوم مدت‌ها در حصارهای (سو- مرنج) محبوس بود، و این حصارها خیلی محکم و منیع بودند، فرخی گوید (در مدح حسنک که عنقریب خزاین را از اموال پر خواهد کرد).

آن مال کز میانه بیردند دانک دانک‌بستاند و بتنگ فرستد سوی حصار

دیدی تو زو، مرنج، و میندیش تا ترازان مالها بنا کند و پر کند چو بار

ای شاه قلعه‌های دگرساز کاین وزیرسالی دگر بزربینبارد این حصار [(۳)] اما سنکه که بقول منهاج سراج دار الملک مندیش بود، و

آنرا خول مانی می‌گفتند [(۴)] معرب آن سنجه است، که بقول یاقوت از مشهورترین بلاد غور بود، وی گوید:

«سنجه بکسر اوله بلد بغرستان و هو الغور معروف عندهم [(۵)] هکذا ابن اثیر سنجه را از شهرهای غور نوشته است، [(۶)] که

موقعیت اصلی مندیش و سنکه را نمی‌توان اکنون بصورت یقین تعیین کرد، و یاقوت گوید: که سنجه و بیوار از شهرهای غرجستان

است و کسی

[(۱)] پته خزانه، ص ۳۱

[(۲)] ترجمه حدود العالم، ص ۳۴۳-

[(۳)] دیوان فرخی طبع عبد الرسولی تهران، ص ۱۹۴

[(۴)] به تعلیق (۴۲) رجوع شود

[(۵)] مراصد الاطلاع:

ص ۲۲۴-۲۲۵

[(۶)] الکامل ص ۷۵ ج ۱۱-

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۳۵

بمن راجع بموقعیت آن بلاد اطلاعی نداد، و یکی از اهالی آنجا فقط این قدر گفت: که این هر دو شهر در بین کوهسار واقع است]

[(۱)]

(۲۷) والشان

والشان یا بالشان از بلاد و قلاع معروف غور بود، که درین کتاب والشان آمده و اکنون بالشان بهمین نام موجود و در بین

حکومتی تیری قندهار و جنوب شرق غور افتاده است در کتاب پته خزانه پشتو بحواله تاریخ سوری سابق الذکر نگاشته است: که

پسر امیر پولاد سوری در حدود (۱۳۹ هـ) تمام قلاع غور را که از آن جمله بالشتان است بدست آورد.

شیخ کته مؤرخ دانشمند افغان که در حدود (۷۵۰ هـ) زندگانی داشت، کتاب تاریخ سوری را در بالشتان دیده بود [(۲)] و ازین بر می‌آید که در اوقات زندگانی این مورخ هنوز بالشتان معمور و مشهور بود ولی بالشتان در کتب تاریخی و جغرافی (والشتان) ضبط گردیده، که ابدال (و ب) همواره در اسمای اماکن مطرد و معمول است، مانند زاول زابل و غیره.

بدانکه والشتان بالشتان را بیهقی در ردیف بلاد غور بنام گور والشت آورده [(۳)] و همین گور والشت است، که در طبقات ناصری نیز دیده می‌شود، و در یکی از نسخ خطی آن که در پترسبرگ بود غور والشت نوشته شده [(۴)] که بین تکیناباد و مندیش غور واقع بود، و موقع کنونی بالشتان عینا باید همان غور والشت باشد.

در تاریخ سیستان هم در ردیف زمین داور و بست، والشتان مذکور گردیده [(۵)] که بلا شبهت همین بالشتان است و ابو الحسن علی بن زید البیهقی معروف باین فندق نیز والشتان را ناحیتی از بست می‌پندارد که مرکز آن دیهی بود سیوار نام [(۶)] و این همه اسناد تاریخی دلالت دارد، برین که والشتان- بالشتان از بلاد معروف غور بود، و منهاج سراج هم والشتان را از غور شمرده، و به سفلی و علیا تقسیم می‌کند و گوید:

که اهالی آنجا در عصر امیر سوری مسلمان نبودند.

[(۱)] جغرافیای خلافت شرقی ص ۴۱۶،

[(۲)] پته خزانه ص ۲۹-۲۲۱

[(۳)] بیهقی ص ۷۶

[(۴)] حواشی راورتی بر ترجمه طبقات

[(۵)] تاریخ سیستان ص ۲۰۶-۲۰۸-

[(۶)] تاریخ بیهقی، ص ۳۴۷

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۳۶

اما باید این نام را با والس بالس والشتان که بیهقی در ردیف مکران و قصدار و طوران ضبط کرده [(۱)] و مقدسی بالش آورده [(۲)] و حدود العالم بالش نوشته [(۳)] و البیرونی در قانون مسعودی و الصیدله، بالش و والشتان [(۴)] و الیعقوبی نیز همچین ضبط کرده [(۵)] مورد اشتباه نشود، زیرا والشتان بالس بالش در بلوچستان و سند موجوده واقع بود، که اکنون از سیوی تا سیون سند در ان شامل است، و البیرونی هم در قانون مسعودی سیوای و مستنگ را که اکنون در بلوچستان داخل‌اند، و سیوان که در سند کنونی است، از بلاد والشتان می‌نویسد:

در برخی از نسخ خطی طبقات عوض والشتان، والیان نوشته شده و این هم سهو نویسندگان است و طوری که در متن و حواشی طبقات می‌بینید والیان شهری بود علی حده، که والین هم نوشته می‌شد.

(۲۸) جبال غور

منهاج سراج راسیات جبال غور را تفصیل داده و شرح خوبی دران باره نوشته است، این منطقه قراری که نام آن از کلمه غر پشتو یعنی کوه ساخته شده عبارت از کوهساری است، که در قلب مملکت افغانستان افتاده، و از یک طرف به وادی هری رود، و از طرف دیگر به صحاری مجاری هیرمند پیوند دارد، و کوهسار شمالی آن به هندوکش میرسد و جبال شرقی آن هم به وادی‌های غزنه و مقر و مجاری ارغنداب و ترنک می‌پیوندد.

پنج کوه معروفی که منهای سراج در غور شرح می‌دهد، میتوان آنرا قرار ذیل با ماکن موجوده غور تطبیق کرد:

۱- زار مرغ مندیش: پیشتر شرح دادم، که مندیش یکی از مشهورترین بلاد و قلاع غور بود، و اکنون این نام در نزد اهالی غور معمول و متداول نیست، اما زار مرغ را به همین نام می‌شناسند، و کوتل زار مرغ بین راه «تیوره» و «ساخر» واقع است که آثار عمرانات سابقه نیز در گرد و نواح آن بنظر میرسد راهی که میان تیوره مرکز موجوده غور و شهرک و خواجه چشت هرات موجود است تا (۶۰) کیلومتر میرسد، و کوتل زار مرغ در این جاست، بلندترین کوه‌ها که درین حصه کاین است، اکنون

[(۱)] بیهقی ص ۲۹۴

[(۲)] احسن التقاسیم ص ۲۹۶-

[(۳)] حدود العام ص ۶۴

[(۴)] قانون و صید له ص ۲۹-۱۱۷-۱۲۲

[(۵)] کتاب البلدان، ص ۲۸۱-

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۳۷

بنام چهل ابدال یاد می‌شود، که در شمال غربی تیوره افتاده، و بقول جنرال فریه فرانسوی یکی از بلندترین جبال روی زمین است، و هولدچ ارتفاع آنرا (۱۲۷۰۰) فت می‌نگارد [(۱)] اگر این تخمین صحت داشته باشد، باید مندیش تاریخی هم در دامنه‌های این کوه و کوتل زار مرغ موجوده باشد، که تاکنون هم مسکن سوریهاست.

۲- سرخ غر یعنی کوه سرخ: کسانیکه کوهسار غور را دیده‌اند می‌گویند: که اغلب جبال آن جا رنگ سرخ و گلابی را داشته و از تیوره و دره یخن بطرف شمال تا مجرای علیای فراه رود، این سرخی در رنگ زمین و تپه‌ها و کوهها صورت واضح پدیدار است بنابراین املای «سرخ غر» را که مطابق با وضعیت طبقات الارضی کوهسار است، از میانه املاهای بی‌معنی دیگر این نام برگزیدیم، که راورتی هم درین مورد با ما همراه است.

اکنون بنام «ساخر» یا «ساغر» بطرف شمال غربی کوه چهل ابدال سابق الذکر یعنی در حاشیه شمال غربی مندیش کوهی واقع است، چون نام اصلی آن در پشتو «سورغر» و در پارسی «سرخ غر» است، بنابراین ممکن است، بسبب قدمت عهد و تداول زیاد این کلمه رنگ «ساغر» یا «ساخر» را بخود گرفته باشد، زیرا اجتماع دو حرف حلقی «خ و غ» این کلمه را ثقیل ساخته، و به اقتضای ناموس فطری در تلفظ آن بصورت «ساخر» سهولتی بعمل آمده است.

۳- کوه ورشک: این نام در برخی از نسخ اشک، و در بعضی هم در اشک آمده، ولی ظاهراً ورشک صحیح خواهد بود، که اکنون هم در مناطق سردسیر غور متصل به هزاره‌جات در قطار سنگان و پابند و یامان (ورشک) موجود است، خود منهای سراج هم این کوه را در بلاد تمران میداند، که از مناطق جنوبی سردسیر غور است. (به تعلیق ۳۰ رجوع شود) اکنون کوه بسیار بزرگ این حدود را سنگان گویند، که در قسمت شرقی غور متصل به (دای کندی) موجوده افتاده، و در پای این کوه مزار محمد سنجانی مشهور است، و می‌توان گفت که کوه ورشک که در برخی از نسخ خطی (اشک- در اشک) ضبط شده، همین کوه باشد.

[(۱)] دروازه‌های هند.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۳۸

۴- کوه ورنی: که بقول منهای سراج داور و والش و قصر کجوران در شعاب و اطراف اوست، داور همین زمین داور کنونی است، والش یا والشتان را در تعلیق (۲۷) شرح دادم، و کجوران را هم اکنون کجران گویند که در شمال غربی زمین داور کنونی واقع و

مربوط به غوراست، پس موقعیت کوه ورنی را هم باید حوالی جنوبی غور تعیین کرد. با احتمال اقرب به یقین باید گفت: که (ورنی) صورت مصحف (زرنی) موجوده است که از طرف ناسخان کتاب تصحیف گردیده، زیرا (زرنی) اکنون در غور دهکده بزرگی است، که بجنوب تیوره افتاده و از راه (آنها) و (دو رودی) ۶۰ کیلومتر از تیوره فاصله دارد، زرنی روی تپه‌ها افتاده و از شرق و جنوب و غرب آن کوهها احاطه کرده است.

بطرف شرق آن کوه (پنج شاخ) و بطرف جنوب (کوه غککه) و بطرف غرب کوه (غچه گکک) واقع است، این نامها محلی و مخصوص باشندگان کنونی دهکده زرنی است، که این کوهسار با دره مژگان (مشکان تاریخی) و بالستان و زمین داور پیوستگی دارد، و جنوبی ترین حصص غور شمرده می‌شود، پس این سلسله جبالیکه (زرنی) کنونی در بین آن افتاده، و بلندترین حصص کوهسار غور شمرده می‌شود، و بقایای تعمیرات باستانی نیز در اطراف آن نمایان است، عبارت از کوه (ورنی) طبقات خواهد بود، که فقط (ز) به (و) تحریف شده است.

۵- کوه خیسار: رفعت این کوه از گفته‌های منهاج سراج پیدا می‌آید، و بقول یاقوت خیسار از بلاد سرحدی بین غزنه و هرات بود، که بیهقی نیز در حوادث (۴۱۱ه) وقتی که سلطان مسعود از هرات بر غور می‌تازد، منزل اولین را باشان و دومین را خیسار بقلم میدهد، و در جای دیگر آنرا در ردیف تولک می‌شمارد [(۱)] و اصطخری هم آنرا بفاصله دو روزه راه از هرات ذکر می‌کند [(۲)] رفعت و حصانت و استحکام قلعت خیسار بین مورخان شهرتی دارد، و در حدود (۶۰۰ه) مقرر حکمداری تاج الدین عثمان مرغنی سر سلسله آل کرت بود، و سیفی هروی گوید: که قلعه خیسار در غایت محکمی و بلندیست و دست هیچ متصرفی بدان نرسیده، و نخواهد رسید.

و چنگیزخان اندر وقتی که عزم تسخیر آن کرد، نقاشان مانی دست را

[(۱)] بیهقی، ص ۱۳۰،

[(۲)] المسالك و المالك اصطخری

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۳۹

برای تهیه نقش آن گماشت، حینی که چهره کشایان حاذق و نقش بندان ماهر مثال قلعه خیسار را بر کاغذی منقش کرده و پیش چنگیزخان آوردند، بدیده تعجب دید، و روی به امرای سپاه کرد و گفت:

مثل این جای و این مکان سدید کس ندید است و کس نخواهد دید [(۱)] قلعه تاریخی خیسار اکنون مانند سائر بلاد و قلاع مستحکم غور ویران گردیده، لی سترینج در اراضی خلافت شرقی آنرا در نقشه تاریخی خویش در شرق هرات بعد از باشان قرار میدهد، که بین اوبه و هرات واقع می‌گردد.

این تخمین از قرار بیان جغرافیانگاران و مورخان بصحت اقرب بنظر می‌آید، و کوه خیسار هم باید در این جا کاین باشد.

اما آنچه برخی از نویسندگان موقعیت کوه خیسار را در سلسله جبال سمت غربی زرنی کنونی در محل جهان قلعه تخمین کرده‌اند [(۲)] نزد نویسندگان سطور محل تامل است، زیرا درین صورت باید چندین منزل از هرات دور باشد، که با قول جغرافیون و مورخان سابقه نقیض می‌افتد، [(۳)] مخفی نماند که اکنون هم قیصار که مصحف همان خیسار است در سلسله جبال فیروز کوه علیا واقع است.

(۲۹) غرستان، غرجستان

غرجستان یا غرشستان یا غرستان ناحیتی بود، در شرق بادغیس که دریای مرغاب از آن کوهسار سرچشمه می‌گرفت، و عربها آنرا

غرج الشار نوشته اند، که حکمران آن کوهسار شار نام داشت، و مقدسی گوید: که غرج بزبان خودشان به معنی کوه است، که نام این ناحیت را غرجستان هم می‌نوشتند، یاقوت می‌نویسد: که اکثر غرشتان یا غرستان می‌گفتند، و پادشاه آنجا را در اوایل فتوحات عرب ملک الغرجه می‌نامیدند، و از شهرهای آن ابشین و شرمین، سنجه و بیوار بود [(۴)] درین که اسم این کوهسار تاریخی خراسان مانند بسی از اسمای بلاد و اعلام از کلمه (غر)

[(۱)] اقتباس از نسخه خطی تاریخ سیفی هروی

[(۲)] آریانا طبع کابل، ص ۸ شماره ۱۶

[(۳)] در تعیین موقعیت برخی از جبال غور درین مقاله از مجله آریانا شماره (۱۶) با تعدیل بعضی از مواد استفاده کردم.

[(۴)] اراضی خلافت شرقیه ص ۱۹۵-۴۱۶

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۴۰

پشتو و امثال آن ریشه گرفته شکی نیست، زیرا یاقوت تصریح می‌کند:

که غرشتان منسوب است به غرش که معنی آن موضع غرش یعنی کوهسار باشد، که بسمت غرب آن هرات، و بشرق آن غور، و مرو ورود بشمال آن افتاده، و غزنه بسمت جنوبی آن واقع است، و بقول البشاری نام آنجا غرج الشار باشد، که غرج بمعنی کوه و شار حکمدار آن است، پس همه این نام «جبال الملک» معنی می‌دهد و غرش را غرج هم گویند، که غرجهستان بین غزنه و کابل و هراة و بلخ واقع است. و اهل خراسان اکنون آنرا غور گویند. بحتری گوید:

بالغرش او بالغور من رهظه‌اروم مجد ساندتها الفروع [(۱)] بدانکه کلمه (غر) پشتو که بمعنی کوه است، از کلمات باستانی السنه آریائی است، که در کتاب اوستا حصه هوم یشت (گیری) آمده [(۲)] و هم در خورده اوستا دیده می‌شود [(۳)] از فرهنگهای سنسکریت هم ظاهر می‌آید، که دران زبان گیر، گیری (Giri) بمعنی کوه بود [(۴)] خاور شناس معروف بار تولد عقیده دارد، که کلمات غور، غرچه، غرج، غلج، همه از یک ریشه بر آمده، و در آسیای وسطی در مورد اماکن و قبایل استعمال شده است [(۵)] توماسچک گوید: که کلمه گر (Ger) یعنی کوه در پارسی قدیم باکتری بوده، و غرچه، نام سکنه آریائی ولایت کوهستانی سمت علیای آمو است [(۶)] باین طور حروف اساسی کلمات غرش، و غرج، (غ گ) و (ر) است، که غرو گرازان ساخته شده، و (ش ج) آخرین از حروف ملحقه ما بعدی آنست، که شاید در حین آمدن عربها بآخر آن چسپیده باشد.

به عقیده نگارنده کلمه غرخه (کوهی) پشتو، و غلجه (قبیله معروف افغانی) و خلج و غرچه مردمان معروفی که بقول گایگر المانی از رود زرافشان تا پامیر سکنی داشتند [(۷)] همه به ماده (غر گر) یعنی کوه نسبتی دارند، چه اغلب آنها مردمی کوهستانی و کوهسارنشین بوده‌اند.

[(۱)] معجم البلدان ج ۶ ص ۲۷۷

[(۲)] اوستا، جلد اول، یسنای دهم، و فرهنگ اوستا، ص ۲۷۲

[(۳)] خورده اوستا، ص ۴۹۷

[(۴)] قاموس هندی و انگلیسی ص ۶۱۱

[(۵)] جغرافیای تاریخی ایران، ص ۸۸

[(۶)] زبان‌های پامیر-

[(۷)] تمدن ایرانیان خاوری، ص ۷۲،

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۴۱

بدانکه در نسخه خطی طبقات ناصری که نزد من بوده، و برای طبع آنرا اصل قرار داده‌ام، در تمام مواردی که نام غرjestان آمده، املاي آن (غرستان) است، حتی منهاج سراج در طبقه (۲۳) ذکر وقایع اسلام این نام را در موردی غیر از غرjestان معروف به مفهوم مطلق کوهستان نیز استعمال کرده و گوید: تا او را در حدود جاب و قصبه کیکرب که غرستان و کوهپایه سمرقند است بگرفت ... و ازین پدید می‌آید، که خود اهالی بومی خراسان و غرستان، ناحیت خود را (غرستان) می‌نامیدند، و غرjestان و غرshستان اصطلاح معرب این نام است، چون املاي غرستان به اصل کلمه (غر- گر) آریائی قدیم نزدیک تر بود، و در تمام نسخه خطی من هم در موارد مختلفه چنین نوشته شده بود، لی سترینج نیز صورت (غرستان) را در املاهای مضبوطه این نام آورده [(۱)] بنابراین در تمام کتاب همین املا را ترجیح دادم، و آنرا اقرب باصل و نزدیک بصواب میدانم. علاوه بر نسخ طبقات، در نسخه قلمی تاریخنامه هرات سیفی هروی که در ناف خراسان نزدیک به عصر منهاج سراج نوشته شده نیز مکرراً عوض غرjestان، غرستان دیده می‌شود [(۲)] و این هم دلیلی است که مردم خراسان آنجای را (غرستان) می‌گفتند، که جغرافیون عرب (غرjestان) یا (غرshستان) ساخته بودند. اما درباره کلمه غرجه یک سند دیگری است که در تاریخ افضل کرمانی می‌نویسد: از آنجا بغور و غرجه رفت، [(۳)] و این هم اصل کلمه را بخوبی نشان می‌دهد.

(۳۰) گزیو و تمران

تمران از بلاد معروف غور بود، که در عصر آل شنسب مشاهیر زیادی از آنجا برخاسته و منهاج سراج در موارد زیاد ازین شهر ذکر می‌نماید، بسال (۶۱۸ ه) خود مؤلف از تمران بغور آمد، و چنانچه گذشت بلاد تمران را در اطراف و شعاب کوه و رشک قرار می‌دهد. حدود العالم تمران را بحدود رباط کروان از ناحیت خراسان ضبط کرده و گوید: که مهتر آنرا تمران قزنده خوانند [(۴)] در طبقات ناصری اسمای بسی از رجال

[(۱)] اراضی خلافت شرقی، ص ۴۱۵

[(۲)] رجوع شود به تاریخنامه سیفی هروی طبع کلکته

[(۳)] تاریخ افضل، ص ۱۰۳ طبع تهران

[(۴)] حدود العالم، ص ۵۹

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۴۲

معروف این شهر بنظر می‌آید مثلاً: ملک قطب الدین یوسف تمرانی، ملک سیف الدین مسعود تمران، ملک تاج الدین تمران، ملک ناصر الدین تمرانی از ملوک و سلاطین معروف سلطان غیاث الدین محمد سام.

راجع بموقعیت جغرافی تمران همین قدر گفته می‌توانیم: که از عبارات منهاج سراج (از تمران بطرف غور باز آمده شد) چنین بر می‌آید که تمران خطه‌یی بود ما سواي غور، یعنی از حدود غور در ان وقت بیرون بود، و در جای دیگر گوید: که این کاتب در شهر سنه ثمان عشر و ستمائۀ خدمت او (ملک ناصر الدین ابو بکر) را بولایت گزیو و تمران در یافت. و ازین عبارت هم میتوان فهمید، که گزیو و تمران بهم نزدیک، و اقلابیک سوی غور بودند.

گزیو را اکنون گز و بکسره اول و فتحه دوم تلفظ می‌کنند، و گزاب می‌نویسند، و در تشکیلات موجوده به حکومتی روزگان شمالی قندهار مربوط، و بغرب اجرستان (و جیرستان تاریخی) واقع است، بنابراین گفته می‌توانیم، که تمران هم طرف جنوب شرق غور، و در جنوب غرب غزنه واقع بود، و مساکن کنونی قبایل تیموری را که بطرف غرب غور و اطراف غربی افغانستان است

نمی‌توان بطور قطع و یقین عبارت از تمران تاریخی شمرد، چه تصریحات مؤرخین آن را بطرف شرقی غور اشارت می‌کند. در تاریخ سیفی هروی نیز رجال تمران مذکورند، مانند حسن بزرگ تمرانی (ص ۷۳) و غیره. در بهار سال ۱۳۲۶ نویسنده این سطور را سفری به صفحات جنوبی غور افتاد، و (گزریو) و (تمران) و (تمزان) و (کجران) را دیدم، درین مناطق کوهستانی و دره‌های صعب‌المرور آثار و علایم ابنیه کهن تاکنون نمایان است.

(گزریو) در جنوب شرقی غور بین جبال شامخ بر دو کنار دریای هیرمند افتاده و شهر کهنه آن تاکنون پدیدار است. بطرف غرب گزریو یعنی در صفحات جنوبی غور، والشستان، و تمران و تمزان و کجران به یک سلسله مقارن مجرای دریای هیرمند واقع‌اند، که جبال شامخ این مناطق را احاطه می‌کند، همه این نقاط عبارت از کوهسار و دره‌های شاداب و پر جنگل و چشمه‌سار است، و آثار بلاد قدیمه و قلاع کهن در موارد متعدد بنظر می‌آید.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۴۳

(۳۱) کاروه

این آله دفاعی قدیم جنگی که در بین مردم افغان مستعمل بود، نام آن هم پشتو است، که کاروه یا کروه، (Karwah) نامیده می‌شد، منهای سراج نیز ازین آله دفاعی و کلمه پشتو نام برده، و مستر راورتنی گوید:

که این آله قدیم در بین افغانان موجود بود، و بدوره قبل از تفنگ تعلق دارد، که برای حفظ از اصابت تیرها استعمال می‌شد. و آنرا طوری می‌ساختند، که پوست گاو و یا گومیش را از کاه یا علف خشک پر می‌کردند، و در اثنای جنگ هر کس آنرا پیش روی خود گرفته و به جنگ اقدام می‌کرد، تا از تیرهای طرف مقابل محفوظ باشد. در قرن (۱۵) این آله را یوسفزائی‌ها در جنگ‌های مردم دلازاک استعمال می‌کرده‌اند [(۱)] افضل خان ختک که یکی از مورخان افغان است، در تاریخ معروف خویش که بزبان پشتو نوشته (حدود ۱۱۱۰ ه) در شرح یکی از جنگ‌ها شرحی ازین آله می‌نویسد، که ترجمه آن چنین است، قوم اتمان خیل پوستهای گومیش‌ها را چنان پر کردند، که در اوقات جنگ آنرا پیش روی خود گرفته می‌بردند، و از آسیب تیر دشمنان محفوظ می‌مانند [(۲)] در نسخه لطایف الاخبار مؤلفه رشید خان معروف به بدیع تونی (رک: ج ۱ فهرست ریوص ۲۶۴ و ج ۳ سبک شناسی بهار ص ۲۹۸) نیز ذکری از (کارو) و کاروهای دکنی می‌آید، که در حین محاصره قندهار (۱۰۶۲ ه) عساکر هندی استعمال می‌کردند. باین ترتیب آله کاروه در زمان قدیم بین افغانان مستعمل بود، و این کلمه هم پشتو است. چون آله مذکور بعد از ایجاد تفنگ از بین رفته، بنابراین استعمال نام آن هم در پشتو کمتر گردیده است.

(۳۲) باغ ارم زمینداور

منهای سراج ذکر این باغ را با وسعت و نزاهت آن شرح داده، که در دار الملک زمستانی سلطان غیاث الدین یعنی زمینداور ساخته شده بود، در سال (۱۳۱۰ ه) که نویسنده این سطور به صفحات زمین داور و شواطی هلمند سفر کردم، یکی از معمرین آنجا که از روزگار باستانی

[(۱)] ذیل ترجمه طبقات ج ۱ ص ۳۵۲- و دکشنری پشتو به انگلیسی تالیف راورتنی ص ۱۱۵۱

[(۲)] تاریخ مرصع انتخاب راورتنی در گلشن روه، ص ۲۱۹-

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۴۴

حکایات شیرینی بیاد داشت، و داستانهای سلف را بار نگینی و دلچسبی می‌گفت، چنین بیان کرد، که در زمین داور باغ عظیمی

وجود داشت، که آنرا «باغ ارم»، می‌گفتند، و راجع باین باغ در زمین داور داستانها و اشعار و ترانه‌ها شهرت داشت. این پیرمرد وقور که روزگار جوانی خود را در کوهسار زیبای زمینداور به پایان رسانیده بود، راجع به اطلال و خرابه‌زارهای تاریخی آن نقاط داستانها می‌گفت.

شبی که پیرمرد موصوف در بین جوانان دهکده، حسب العاده داستانهای روزگار پیشین را حکایت میکرد و باآواز مرتعش اما اثر ناک خویشتن اشعار و ترانه‌های کنار هلمند را می‌سرود، و جوانان دهکده با شوق و ولع مخصوصی می‌شنیدند، راجع به «باغ ارم» شعری را به زبان پشتو گفت، که از اشعار تایمینی نام شاعر باستانی این خطه تاریخی است، من این شعر را از گفتار آن پیرمرد کهن سال یاد داشت کردم، که شاعر سلطان فیروزکوه را دران می‌ستاید، و در یک بند آن شعری که به عروض مخصوص زبان پشتو سروده شده، «باغ ارم» زمین داور را نیز یاد میکند که ترجمه آن چنین است:

«من در سرزمین «داور» ارم را دیدم- که بمانند جنت بوستان خرمی بود، و در آبادی به فیروز کوه مانند است و هر گل زیبای آن خندان است، در اینجا آبشارها خنیاگری می‌کنند و آبهای روان سرودها می‌خوانند، هر کس را در این جا بحیرت و بهت- در تماشای خداوند بستان می‌بینی» [(۱)] ده سال ازین داستان گذشت، در سال (۱۳۲۰ ش) چون بکابل رسیدم، در این جا نخستین بار نسخه مطبوع طبقات ناصری از نظم گذشت، و شرح باغ ارم را درین کتاب خواندم- و سماع و یاد داشت ده سال پیشتر را بخاطر آوردم. چون بیاد داشت‌های سابقه رجوع شد، متن همان شعر پشتو، با شرح طبقات مطابق آمد، و داستان «باغ ارم» از گفته و نوشته، منهاج سراج وثوق کلی یافت. این است که درین جا نیز سطری چند در ان باره نگاشتم.

[(۱)] اصل شعر تماما بزبان پنبتو در پشتانه شعراء، ج ۱ ص ۵۸ تالیف نویسنده:

عاجز در کابل طبع شده (۱۳۲۰ ش)

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۴۵

(۳۲) فتوحات سلطان غیاث الدین

راجع به تصحیح اسماء و معلومات جغرافی برخی از شهرها و بلاد، که در جمله فتوحات سلطان غیاث الدین ذکر رفته و اختلاف ضبط نسخ آنرا در ذیل صفحه نشان داده‌ام، شرح ذیل خواندنی است:

هرات، و داور (زمینداور) فارس، تالقان، نیشاپور، لوهور (لاهور) مرو الرود، نیمروز، سجستان، فوشنج (غربی هرات) زابل، غزنین، کابل، عراق، (ماورای خراسان طرف غرب) بلادی است، که اکنون هم اکثر آن مشهور است.

اما کالیوان یا کالین یا کالیون شهری بود، در بادغیس و شمال هرات که در حواشی کتاب مکررا شرح داده شد، و کالیور نسخه اصل سهو است، و این قلعه بعد از دوره غوریان در عصر آل کرت نیز شهرت زیاد داشت و سیفی هروی در تاریخ هرات بارها ذکر آنرا می‌نماید، و مشاهیر کالیون را می‌آورد، و گاهی آنرا مرادف حصار نرتو نیز شمرده است (ص ۸۱) که بحصار نریمان شهرت داشت، و روضه الصفا شرحی در ان باره میدهد.

فیوار که در یک نسخه بنوار، و در دیگری فروار نوشته شده، همان فیوار یا پیوار است، که در شمال هرات اندر قادس واقع بود، و در حواشی کتاب آمد، و یاقوت آنرا با سنجه (سنگه) بنام پیوار از شهرهای غرjestان می‌شمارد [(۱)] شاید (فروار) یکی از نسخ (قردار) باشد، که قرار ضبط جغرافیانگاران (قصدار) از بلاد طوران (بلوچستان حالیه) بود، و اکنون خضدار است.

قلعه سیفرود درین کتاب مکررا ذکر رفته، و سیف برد نسخه اصل سهو است، غزستان بلا شبهت غرستان یا غرjestان است که شرح آن درین تعلیقات داده شد.

خرروان یا خزروان همان جرزوان یا گرزوان جوزجانان است، که در حواشی کتاب شرح دادم، نقطه (ج) تبدیل شده است، و این شهر در تاریخ هرات سیفی هروی نیز بصورت جرزوان و حرزوان و غیره بسیار می‌آید، و عبارت از گر زیوان موجوده میمنه است،

[(۱)] اراضی خلافت شرقی ص ۴۱۶

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۴۶

اما جروم که در مط خروم است، جمع جرم معرب گرم است، که گرمسیر را می‌گفتند، و اندرین تعلیقات جدا شرح دادم. تکناباد یا تکین آباد، که در مط یکنباد طبع شده، شهر معروفی بود در حدود قندهار موجوده که بیهقی و گردیزی و غیرهم آنرا تکناباد می‌نویسند، و اکنون اثری ازین شهر بمیان نیست و تعیین موقعیت آن هم مشکل است، از خلال نوشته‌های منهای سراج چنین پدید می‌آید، که تکناباد در بلاد رخج واقع بود (طبقه ۱۷ ذکر امیر سوری) و رخج عبارت است از وادی‌های بین هیرمند و ارغنداب بطرف غرب قندهار موجوده، هم او در جای دیگری از همان مبحث تصریح می‌کند که جوش آب گرم نزدیک تکناباد است، (طبقه ۱۷ ذکر علاء الدین حسین) این آب گرم را تاکنون مردم قندهار گرماب گویند، و طوری که گفتیم در گوشه شمال غربی قندهار بفاصله (۴۰) کروه بر کنار دریای هیرمند بعد از ساروان کلا- (سروان تاریخی) مقابل زمین داور افتاده، و اگر تکناباد در نزدیکیهای گرماب واقع بود، پس گفته می‌توانیم که این شهر تاریخی بین خاکریز و دهاوت و میوند و زمینداور افتاده بود، و این معنی را می‌توان از گفته منهای سراج تأیید کرد، زیرا در بدر مبحث مذکور گوید که سلطان بهرام شاه با لشکر غزنه ببلاد گرمسیر از رخج و تکناباد روی بطرف زمین داور آورد، چون زمین داور در مقابل گرماب موجوده بر ساحل طرف مقابل هیرمند افتاده، بنابراین بیجا نیست که از تکناباد روی بزمن داور آورده باشد، درین جایهاست که بین سلاطین غور و غزنه حربی صعب روی داده بود.

بعد از طبقات ناصری یگانه اثری که از ان موقعیت تکناباد را می‌توان تعیین کرد، همانا تاریخ هرات سیفی هروی است، که بارها این شهر را ذکر می‌کند، وی افغانستان (اوغانستان) را باصطلاح عصر خویش تا اواسط ناحیت بین مجاری هیرمند و ارغنداب می‌شمارد، و باین حساب تکناباد داخل افغانستان نبود، و بطرف غرب مجرای ارغنداب افتاده بود (ص ۲۰۰-۲۰۷-۲۰۸-۲۲۷ تاریخ هرات) برخی از نویسندگان باین فکرند که تکناباد در نزدیکی‌های قندهار کنونی واقع بود، ولی مطالعه دقیق این رأی را نمی‌پذیرد، چه بقرار تصریح سیفی قلعه قندهار

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۴۷

در همین اوقات حصنی بود جداگانه، که داستان فتح آن در ۶۸۰ ه بدست یکی از آل کرت در همین کتاب مذکور افتاد (ص ۳۶۹) سیفی در جای دیگر از کتاب خویش چنین گوید: که در سال (۶۵۳ ه) ملک شمس الحق و الدین حصار تیری را که دران افغانیان زیر حکمداری المار نام بودند بعد از جنگ شدید بگرفت، و بعد از فتح آن جا کامیاب از افغانستان به تکناباد آمد، و ملک عز الدین تولک و مبارز الدین محمد نهی را با سه هزار مرد به تکناباد بگذاشت و از آنجا بعد از بیست روز بقلعه محروسه خیسار متوجه شد (ص ۲۰۷) ازین اشارت نیز می‌توان دریافت: که تکناباد خارج از حدود آن وقت افغانستان بعد از تیری واقع بود، که موقعیت آن را در سطور فوق حدس زده توانستیم.

علاوه بر ان مبارکشاه فخر مدبر در آداب الحرب و الشجاعه که در حدود (۶۳۰ ه) نوشته شده، نیز جنگ سلاطین غزنه و غور را از زبان یک شخص تکنابادی که خواجه علی نام داشت ذکر می‌نماید (ص ۵۶ اقتباسات کتاب مذکور طبع لاهور) وی گوید که به تکناباد بآب گرم میان خسرو شاه و علاء الدین غوری مصاف بود، و ازین اشارت نیز چنین برمی‌آید، که تگین آباد به آب گرم نزدیک بود.

پنجده که در مط سجده آمده شهری بود در مرو، که اکنون هم به همین نام بر خط سرحداث شمالی هرات و مرو شوروی افتاده و نسبت بسابق ویران است، فاریاب شهری بود، در جوزجانان که اکنون دولت آباد گویم [(۱)] و در تشکیلات موجوده مربوط است به ولایت میمنه افغانی.

اما میمند شهری بود در غرب قندهار و مجرای ارغنداب، که اکنون میوند گویم، خاندان معروف میمندیان دوره غزنویان از آنجاست، علاوه بر آن میمنه موجوده نیز از طرف مورخان و جغرافیا نویسان گاهی (میمند) بدال آخر ضبط شده، که در این جا مقصد یکی از موضعین باشد.

اغراق که در ترجمه راورتی آمده، و عراق هم نسخه شده، صحیح آن اغراق است، که قبیله‌یی بود، و در حواشی کتاب شرح دادم.

[(۱)] جغرافیای تاریخی ایران ص ۸۲-

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۴۸

(۳۴) برکوشک

کلمه کوشک بضمه اول و او معدوله و سکون یا فتحه سوم بمعنی قصر و بنای بلند و فوقانی است [(۱)] که در دوره بعد از اسلام این کلمه در پارسی زیاد بوده، و قصر احنف را که در مرو از طرف احنف بن قیس ساخته شده، عجم‌ها کوشک احنف می گفتند [(۲)] و قصوری را که در بین جبال بلند عمران میشد، کوشک می نامیدند، چنانچه منهاج سراج در احوال باشندگان جبال غور گوید: «کوشکی با کوشکی جنگ داشتی» این کلمه در بیهقی هم بنظر می آید، مثلا در هرات از کوشک مبارک نام می برد [(۳)] اما بر کوشک از قصور معروف دوره سلاطین غوری بود، که در نسخ قلمی طبقات ناصری بدو صورت بز کوشک بزای هوز، و در برخی از نسخ قلمی بر کوشک به رای قرشت ضبط شده، مخصوصا در نسخه خطی که نگارنده دارم، در چندین جای بر کوشک نوشته شده، و هم در پته خزانه بر کوشک آمده [(۴)] چون بر کوشک معنی ندارد، باید بر کوشک صحیح باشد- چه (بر) به فتحه اول در پنتو بمعنی بلند و بالاست، که همواره در مقابل (لز) که بمعنی پست و سفلی است در اسمای اماکن و قبایل آمده، مثلا بر ارغنداب (ارغنداب علیا) بر کوشک (کوشک علیا) بر پنتون (پنتون علیا) و کلمه بر در پارسی سابقه هم بهمین معنی بود چنانچه در کتاب التفهیم السیرونی دیده می شود، و در تاریخ سیستان (ص ۴۰۴) هم برزره آمده، که بلوکی بود از دریاچه زره، و زره علیا معنی می دهد، پس بر کوشک که در طبقات ناصری مکررا آمده، نیز بمعنی کوشک علیاست که این قصر بر کوهی بلند واقع بود، بنابراین آنرا (بر) یعنی بلند می گفتند، که در رفعت و بلندی نظیری نداشت، و از کاخهای مشهور شهر فیروزکوه بود، اما کلمه کوشک در دوره غزنویان و غوریان در مورد قصر خیلی مستعمل بود، و از بقایای این نامها اکنون (کوشک نخود) در (۲۵) میلی غرب قندهار بر جاده هرات افتاده و عبارت از فیروز قند تاریخی است. که میمند تاریخی هم در نزدیکی آنست.

[(۱)] برهان قاطع:

[(۲)] ابن خردادبه ص ۳۲-۲۰۹- اشکال العالم قلمی

[(۳)] بیهقی ص ۴۹

[(۴)] پته خزانه، ص ۳۱-

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۴۹

(۳۵) مشهد سلطان معز الدین

دمیک، دهیک؟

نام این جای که مشهد و مقتل سلطان معز الدین است در نسخ طبقات ناصری باملاهای مختلف نوشته‌اند، در نسخه خطی من یکجا دمیل، و در دیگر موارد (دمیک) است، در مط و راورتی نیز چنین است، درین که مشهد این سلطان غیور (دمیک یا دهمیک) است، شکی نیست، ولی این جای کجا بود؟ سؤالی است، که باید حل گردد و موقعیت جغرافیائی این جای تثبیت یابد:

از همه اولتر این واقعه را در تاریخ ابن اثیر مطالعه می‌کنیم، چون وی به عصر وقوع این فاجعه نزدیکتر است، و کتاب خود را در (۶۲۸ هـ) نوشته، بنابراین قولش نیز درین مورد ثقه‌تر خواهد بود، وی گوید «شب نخستین شعبان (۶۰۲ هـ) بود، که ابوالمظفر محمد بن سام غوری پادشاه غزنه و خراسان از لهاور برمی‌گشت، و در وقت نماز خفتن بمنزل دمیک کشته گردید ... چون این حادثه واقع شد، بزرگان پیش مؤید الملک بن خوجا (خواجه) سیستان رفتند و در حفظ خزاین و امنیت کوشیدند، و محفه سلطانی را حرکت دادند، چون به فرشابور (پشاور) رسیدند، خلاقی در بین آنها پیدا آمد، غوریان می‌خواستند که از مکرهان به غزنه بروند. تا پادشاه بامیان بهاء الدین سام برخیزد، و خزانه را تصرف کند، ولی تورکان میل داشتند تا از راه سواران بروند، تا به مقر حکمرانی تاج الدین الدز که مملوک شهاب الدین بود نزدیکی جویند.

زیرا که وی در بین غزنه و لهاور در کرمان (غیر از کرمان مجاور فارس) حکمداری می‌کرد، باین وسیله خواستند، تا خزاین سلطان غور، بدست تاج الدین باز افتد، بعد از کشمکش زیاد از راه مکرهان روی بکرمان نهادند، و درین راه بسبب تاراج و حمله‌های (تیراهیه سکنه تیراه موجوده) و اوغانها محنت بزرگی را دیدند تا بکرمان پیش تاج الدین باز رسیدند ... [(۱)] تاج الدین الدز (یلدوز) از بزرگ‌ترین غلامان شهاب الدین بود، و نزد سلطان قربتی داشت و بعد از شهادت سلطان خواست، که بر غزنه

[(۱)] الکامل، ج ۱۲ ص ۸۳

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۵۰

تصرف جوید، بنابراین خزاین سلطانی را بدست آورد، و محفه شهاب الدین را بغزنه حرکت داد، و در تربتی او را دفن کردند، که سلطان در حیات خویش بپا داشته، و دختر وی را هم در آنجا بخاک سپرده بودند، این حوادث تا (۲۲) شعبان سال (۶۰۲ هـ) پایان یافت [(۱)] این بود خلص آنچه ابن اثیر (۳۶) سال بعد از شهادت سلطان شهاب الدین در الکامل خویش نوشته و درین مورد قول منهاج سراج نیز با وی مطابقت دارد، زیرا منهاج سراج نیز اختلاف فریقین را با باز آمدن بسوی کرمان ذکر می‌کند [(۲)] مؤرخان و نویسندگان که بعد ازین راجع باین حادثه چیزی نوشته‌اند، نام مقتل سلطان را بصور مختلف می‌نویسند، مثلاً ابو الفدا گوید:

در شب اول ماه شعبان قبل از نماز خفتن بعد از عودت لهاور بمنزل (دمبل) شهادت یافت [(۳)] میرخواند (متوفی ۶۰۳ هـ) گوید: که در منزل (دمیک) فدائیان او را شهید کردند، و عین دو بیت طبقات ناصری را هم نقل کرده [(۴)] غیاث الدین خوندمیر (متوفی ۹۴۱ هـ) نام این منزل را (دمنک) نوشته، و دو بیت مذکور را هم در این جا می‌آورد [(۵)] محمد قاسم فرشته (رتهک) نوشته و داستان اختلاف فریقین و گرفتن راه کرمان و دفن محفه سلطان را در حظیره دخترش در غزنه، و دیگر وقایع را مانند ابن اثیر و طبقات عینا نقل می‌کند [(۶)] ولیم بیل انگلیس نویسنده مفتاح التواریخ (دهیک) نوشته و گوید. دیهی است از توابع غزنی بر کنار نیلاب [(۷)] قاضی فقیر محمد ابن قاضی رضا (دییک) ضبط کرده [(۸)] و غلام حسین گوید: که در دیهی از دهات غزنین شهید گشت [(۹)] و میرزا نصر الله اصفهانی (رتهک) را بر ساحل راست آب سند تعیین می‌کند [(۱۰)] در تذکره بهادران اسلام، (دهمیک متصل سوهاوه ضلع جهلم پنجاب) نوشته شده، و دایرة المعارف اسلامی دمیک (Damyak) را بر ساحل دریای سند می‌داند [(۱۱)]

[(۱)] الکامل، ج ۱۲ ص ۸۳

[(۲)] طبقه ۱۹ شرح حال سلطان علاء الدین محمد و طبقه (۱۸) احوال جلال الدین بن سام،

[(۳)] المختصر فی اخبار البشر، ج ۳ ص ۱۱۲

[(۴)] روضه الصفاء ج ۴

[(۵)] حبيب السیر، ج ۲ ص ۱۵۶

[(۶)] فرشته، مقاله دوم ص ۱۰۴-۱۰۵

[(۷)] مفتاح التواریخ (ص ۵۱-۵۲)

[(۸)] جامع التواریخ ص ۲۱۵

[(۹)] سیر المتأخرین ج ۱ ص ۱۰۵

[(۱۰)] داستان ترک‌تازان هند، ص ۲۳۲

[(۱۱)] انسکلو پیدی آف اسلام ج ۲ ص ۱۶۳

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۵۱

راورتنی گوید: که مورخان را درین نام اختلاف زیاد است، برخی گویند، که کمی بطرف غرب کناره جهلم واقع بود، و بعضی آنرا بر کنار نیلاب میدانند، و جمعی گویند: که بعد از اندوس بر راه غزنه افتاده بود، ولی قول اول بصحت نزدیک تر است، بریگس در ترجمه فرشته نوشته:

که در برخی از آثار منشور (رمهیک) است و (رتهک) نیز ضبط گردیده است [(۱)] خلاصه: ضبطهای مختلف این اسم چنین است: دمیل، دمیک، دمنک، دیبک، رتهک، دهمیک، مهیک، دهیک، و از بین این ضبطها همان (دمیک) را که در ابن اثیر و اغلب نسخ طبقات آمده، برگزیده می‌توانیم چند سال پیشتر در مجله کابل راجع باین موضوع مقالاتی نوشته گردید، که آرامگاه و مقتل سلطان را (دهیک) پنداشتند، که این دهیک قریه‌ایست، در علاقه داری حصه اول اندر مربوط حکومتی کلان غزنی، که اکنون در آنجا لگن خیل اندر به تعداد (۱۶۰) خانه زیست دارند و گنبدی و حظیره در آنجا بفاصله (۶) کوه از غزنی واقع است و همین جای را مقتل و مزار سلطان انگاشتند [(۲)] بعد از آن دوست عزیزم آقای گویا که از فضلالی کابل است در (ص ۸۸۷-۸۹۴) همان جلد مجله کابل مقاله مفصلی را درین موضوع سپرد قلم نمودند، که اقوال سابق الذکر مورخان را دران نقل کردند، و گفتند: که مقتل سلطان (دهیک یا دهک) است، و در اثبات این مدعا مطالب ذیل را نیز زیادت کردند:

۱- ابن اثیر و منهج سراج که معاصرین سلطان‌اند، محل شهادت را (دهک) غزنه نوشته‌اند، بنابراین اقوال دیگر از درجه اعتبار و اعتماد ساقط است.

۲- دهک دران وقت از منازل معروف غزنه بود، چنانچه اصطخری در (ص ۲۴۹ طبع لیدن) می‌نویسد: از زنون تا سر روزن (سر روضه حالیه که در ۲۷ کیلومتری غزنه واقع است بسوی ارگون) یک منزل است، و از سر روزن تا حروری که آبادی آنهم بسطان منسوب است یک منزل است، و در بین این دو منزل یعنی سر روزن و حروری نه‌ریست موسوم به نیشک

[(۱)] حاشیت صفحه (۴۸۶) ترجمه طبقات ج ۱

[(۲)] مجله کابل ص ۷۹۲ ج ۴ مقاله جناب یار محمدخان تره‌کی

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۵۲

(غالباً نهر سرده موجوده) و بالای آن پلی از آجر بسته‌اند، از حروری تا دهک و رباط یک منزل است، از حدود دهک و رباط دشت شروع گردیده، بمنزلی که موسوم به (شوراب) است منتهی می‌گردد این حوقل و مقدسی نیز می‌نویسند: دهک منزلی است از منازل ما بین زرنج و بست که در حدود زابلستان است (ابن حوقل ص ۳۰۵ مقدسی ص ۵۰) ۳- این دهک همان دهکی است، که شاعر معروف مسعود سعد سلمان مدت هفت سال در یکی از قلاع محکم آن محبوس بود چنانچه گوید:

هفت سالم بسود سو و دهک پس از انم سه سال قلعه نای پس از روی این همه مآخذ و تشریحاتی که در بالا مذکور آمد، این نتیجه بدست می‌آید، که مشهد واقعی سلطان نامدار در قریه دهک غزنی است، ولی مدفن وی در غزنی واقع است [(۱)] موجز نگارش دوست فاضلم آقای گویا این بود که نوشته آمد، ولی مرا درین مورد فکر دیگری است که در سطور آینده شرح میدهم.

دهیک موجوده (۶) گروهی غزنه راهمان (دهک) مسعود سعد سلمان و ابن حوقل و مقدسی پنداشتن محل تأمل است. زیرا البیرونی که ساکن غزنه بوده و اکثر امکنه و مقامات را بچشم خویش هم دیده است، در الصیدله گوید: که اسطوخودوس از لنجستان به غزنه آورده می‌شود که در بین پشاور و ارض هند در میان جبال افغانیه بطرف دهک واقع است [(۲)] و در جای دیگر همین کتاب می‌نویسد: زرنج اوراق خوشبوئی است، که از لنجستان بین دهک و پشاور آورده می‌شود [(۳)] پروفیسور زکی ولیدی توغان استاد تاریخ دار الفنون استانبول که انتخابات آثار البیرونی را تحشیه و طبع کرده، در حاشیت الصیدله گوید:

که دهک عبارت از داککا (دکه) موجوده است، که بر سر حد افغانستان در راه پشاور واقع است.

پس (دهک) غزنه را که در (۶) گروهی این شهر اکنون واقع است، نمی‌توان مقتل سلطان پنداشت، چه این سخن با قول ابن اثیر و مؤلف طبقات نقیض می‌افتند، باین معنی که سلطان در (دمیک) شهید گشت، بعد از آن محفه وی را از پشاور و کوههای تیراه و مساکن اوغان به کرمان

[(۱)] مجله کابل ج ۴

[(۲)] الصیدله ورق ۱۸

[(۳)] الصیدله، ورق ۶۶-

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۵۳

آوردند، و از آنجا به غزنه. پس چه طور می‌توان قبول کرد، که (دهیک) موجوده غزنی همان دهک مسعود سعد سلمان باشد؟ چه اگر همین (دهیک) را مقتلش بدانیم، بردن محفه سلطان را باید از غزنه بطرف هند و سواحل آب سند قبول کنیم، زیرا کرمان و جبال تیراه و اوغانیه و باز هم کرمان محل حکمرانی تاج الدین بعد از همین دهیک بطرف شرق شمالی اقصای ناحیت‌های غزنه واقع است، و راه عبور و مرور از غزنه بلاهور هم باید همین راه سمت جنوبی موجوده و تهل باشد، پس بلا شبهت و ریب بقول ابن اثیر و منهج سراج باید (دمیک) مشهد سلطان ماسوای (دهیک) کنونی غزنه و دهیک مسعود سعد سلمان و (دهک) البیرونی باشد.

علی ای صورۀ از روی تحقیقات تاریخی گفته می‌توانیم: که (دمیک) بقعه علی حده بود بر کنار دریای جهلم، که سلطان را در آنجا کشتند، بعد از آن محفه او را از راه جبال تیراه بکرمان و از آنجا بغزنه آورده‌اند، و این سخن وقتی روشن تر خواهد گشت که تعلیق جداگانه مرا در تعیین موقعیت کرمان بخوانید (ر: ۳۷) مخفی نماند: که یک (دهک) دیگر، طوری که ابن حوقل و مقدسی ذکر کرده‌اند، و موجز اقوال آنها در سابق نقل افتاد، بین زرنج و بست واقع و از قلاع زابلستان بود، که عین همین جای را گردیزی نیز در شرح جنگهای محمود با سیستانیان و خلف بن احمد در وقایع سال (۳۶۳ ه) ذکر می‌کند، گوید: که سلطان از خلف پرسید که کجا خواهی تا فرستمت؟ خلف گفت بگوزگانان! او را آنجا فرستاد، و میرک امیر خلف بدهک بود [(۱)] ولی همان دهکی که البیرونی ذکر کرده، و سمعانی نیز در انساب خویش آنرا در هند دانسته، سوای (دمیک) مشهد سلطان معز الدین خواهد بود. و

شاید (دهک) مسعود سعد سلمان نیز موضعی باشد، که الیرونی و سمعانی نوشته‌اند، اما (دهک) گردیزی و مقدسی و ابن حوقل که بین بست و زرنج واقع بود، نمی‌توان با این دهک ثغور هند خلط گردد طوری که اکنون واضح است دمیک (باملای هندی دهمیک) منزلی است متصل سوهاوله ضلع جهلم پنجاب [(۲)] که تاکنون هم به همین نام مسمی و مشهور است، و با وجود این تحقیق موردی باقوال دیگر نیست.

[(۱)] زین الاخبار، ص ۵۲

[(۲)] تذکره بهادران اسلام ص ۲۱۹ ج ۲

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۵۴

و نویسنده این سطور همین دهمیک را دیده‌ام، و در آنجا تلی است که مردم تاکنون هم آنرا همان مشهد سلطان شناسند و زیارت کنند.

(۳۶) شل، سیلی

در طبقه (۱۹) شرح حال سلطان معز الدین در یک جمله کلمه شل آمده، که در مط (و او بر سلطان اسلام سیلی زد) و در اصل (سیلی کشاد) نوشته شده، و بعد از آن گوید (و بر بازو زخم محکم آمد) چون سیلی در زبان فارسی لطمه است، که بدست اجرا می‌شود، و بر بازو زخم محکم نمی‌آرد، بنابراین آنرا به شلی کشاد، تصحیح کردم، زیرا شل و شلگی در پشتو نیزه را گویند، و این نیزه‌ها را در شلگر غزنی می‌ساختند، و شلگر ناحیت غزنی را هم تاکنون به همین نام (شل گر) می‌نامند، که (گر) در پشتو از ادات ظرفیت است، یعنی جای ساختن نیزه، و نیزه‌ستان.

راورتنی نیز این کلمه را (شل) خوانده، و به نیزه کوتاه و زوبین ترجمه کرده و این لغت از زبان پشتو به فارسی رفته، و مورد استعمال نویسندگان گردیده است، چه در آن دوره شل افغانی بسبب تیزی و دلاوری استعمال کنندگان آن مشهور بوده، و شعراء هم آنرا در بین سخنان خویش می‌آورده‌اند. فرخی راست.

بگونه شل افغانیان دوپره و تیزچو دسته دسته بهم تیرهای بی سوفار و ازین شعر فرخی بر می‌آید، که شل افغانی شهرتی داشته و منسوب بوده باین قوم جنگجوی، که تاکنون هم در زبان شان زنده و مستعمل است، سپورت نیزه بازی سواره تاکنون در شلگر غزنی مروج است و نیزه‌های دوپره در آنجا دیده می‌شود، بیهقی گوید:

تیر و شل و شمشیر در احمد نهادند (ص ۴۴۴)

(۳۷) کرمان

در تعلیق (۳۴) و در حواشی کتاب مکررا نام این جای مذکور افتاد، و دیدیم که در بین غزنه و مجرای سند واقع بود، این ولایت در عصر سلطان معز الدین غوری از اقطاع یکی از بندگان وی تاج الدین یلدز بوده، و در موقعی که سلطان مذکور در (دمیک) بین سند و جهلم شهادت یافت، وزیر وی مؤید الملک محمد عبد الله سنجری (سجری)

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۵۵

نعش سلطان را از دمیک براه جبال تیراه و اوغان بکرمان آورد، و از آنجا بغزنه نقل داده شد [(۱)] نام این شهریا ناحیت در موقع تاخت و تاز مغل نیز ذکر میشود، مثلا در طبقه (۲۳) در حدیث نامزد کردن لشکرهای مغول بطرف غور و غزنین و لهاور، مؤلف کتاب گوید: که در سال (۶۳۶ هـ) نوینان مغل بر ملک سیف الدین حسن قرلغ زدند. و او منهزم از کرمان و غزنین و بنیان (که شرح

این موقع در تعلیقی علی حده داده شده) به بلاد ملتان آمد، ازین اشارات مؤلف میتوان دریافت، که کرمان ناحیتی بود، بین غزنه و هند.

ابن اثیر نیز در حوادث (۵۶۰۲) ذکری ازین ناحیت می‌کند، و گوید: که تیراهیان (سکنه تیراه موجوده) بر شهاب الدین غوری خروج کردند، و برای تاراج به حدود سوران و مکران بر آمدند، و نائب تاج الدین الدز، مملوک سلطان به ناحیت (خایجی) بآنها مصاف داد، و فتنه تیراهیان از ازمه قدیم تا کنون شعله‌ور است، و اهل فرشابور (پشاور) که مجاور آن ولایت‌اند، از عصر سبکتگین از دست تیراهیان آزارها دیده‌اند، و جفاها کشیده، و در آخر عصر شهاب الدین برخی ازین مردم باسلام مشرف شده‌اند [(۲)] بعد ازین ابن اثیر در بیان شهادت سلطان موصوف (چنانچه پیشتر هم اشارت رفت) گوید: که محفه سلطان شهید را از (دمیک) براه سوران نه بردند، بلکه از راه مکرهان به کرمان (که ماسوای کرمان مجاور فارس است) آوردند، و در آنجا تاج الدین یلدز مملوک بزرگ سلطان حکم داری داشت [(۳)] از شرحی که ابن اثیر نوشته چنین بر می‌آید، که سواران و مکرهان و کرمان بعد از جبال تیراه در نزدیکی یک دیگر واقع بودند، و بعد از آن که تاج الدین سابق الذکر بر خزاین شاهی و غزنه تصرف جست، قشون صاحب بامیان (که از دودمان شنسبانی بود) اقطاع ویرا

[(۱)] تعلیق ۲۴ و طبقه ۱۸-۱۹ کتاب دیده شود. هر چند در نسخ طبقات وزیر را سنجری نوشته‌اند، ولی چون مشار الیه از سجستان بود، سنجری درست باشد نه سنجری

[(۲)] الکامل، ج ۱۲ ص ۸۲

[(۳)] الکامل ج ۱۲ ص ۸۳

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۵۶

که کرمان و سوران باشد غارت کردند [(۱)] از بیان منهای سراج و ابن اثیر باین نتیجه میرسیم، که کرمان در ماورای سمت جنوبی موجوده کابل بطرف شرق آن ولایت بعد از سرزمینی که اکنون اقوام جاجی و منگل در آن ساکنند، واقع بود. و تمام وادی کرم و دامنه‌های جنوبی سپین‌غر را تا مجرای دریای سند در بر می‌گرفت.

مأسوف علیه مستر راورتنی که غالباً این حدود را دیده بود، شرح مستوفائی درین باره نوشته و کرمان را که اکنون به فتحه اول و (ر) مثقله پشتو گفته می‌شود، تعیین موقع می‌کند، چون شرح مذکور مفید بنظر آمد، در پایان این مبحث آورده شده:

«سرزمینی که اقطاع تاج الدین ایلدز بشمار میرفت عبارت است، از دره‌ها و وادیهای که بدو طرف آن کوهها و دریاهاست، که از جنوب سپین‌غر (کوه سپید) آغاز گردیده، و بسوی جنوب غرب تا ناحیت‌های جنوبی دره گومل به درازا می‌کشد، و بطرف غرب تا سلسله کوهسار گردیز میرسد، و شرقاً به مجرای دریای سند (سند ساگر) متصل می‌گردد. حصه بزرگ این ناحیت از دریای کرمه آبیاری می‌شود، که ناحیت بالای آنرا دره کرمه و پایان آنرا در محاذات آب سند بنون و مروت گویند.

دره کرمه چهل کوه طول دارد، و دره شلوزان (قرار ضبط وقایع تیموری شنوزان) بطول هفت کوه از دامنه‌های سپین‌غر تا وادی پیوار افتاده، و اقوام توری افغان با برخی از اقوام جت دران سکنی پذیرند، کرمان عبارت از درهای کوچکی است، که آبهای آن بشلوزان و دریای کرمه می‌افتد، و من وجود شهری را درین دره در نوشته‌های یکی از مؤلفین ندیده و نیافته‌ام.

دره بزرگ دیگر این ناحیه ایریاب (ایریوب، قرار نوشته حیات افغانی) است، که در طول دوازده کوه، بسوی جنوب غربی از سپین‌غر جدا می‌شود، و کوهسار آن دارای میوه‌های خوبی است. و نه‌ری در شرق بغزن که قصبه مرکزی جاجی است، بیرون ازین دره جاری است، که بآب کرم می‌افتد.

دره دیگر که پیوار نام دارد، نیز دارای دریائی است، که در اقصای

[(۱)] الکامل، ج ۱۲، ص ۸۶

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۵۷

جنوب بدیگر آنها متحد می‌گردد، و قرای معروف این وادی اکنون عبارت است از استیا، پیوار، بلوت، زومشت، سید، اوجی خیل بلند خیل، ایریاب، بغزن، و غیره.

آبهای دره‌های دیگر که بجنوب کرمه واقع است، مانند خوست، دور، میدان، و بکر خیل نیز به دریای کرمه منتهی گردیده، و دران آب می‌افتد [(۱)] بدین تفصیل گویا نام تاریخی این دره‌ها و ناحیت‌های جنوبی سپین‌غر (کرمان) بوده و اکنون در یک دره کوچک تر محصور گردیده، و مد تاریخی خود را از دست داده است، و شاید دران اوقات تمام این وادیهای سرسبز به (کرمان) مربوط بوده است، که شمالا به سلسله جبال سپین‌غر و تیراه، و غربا به وادیهای گردیز و غزنه و شرقا بکنار آب سنده، و جنوبا به کوه سلیمان (کسی غر) محدود باشد.

اما سواران که در الکامل ابن اثیر ذکر رفته، چنان بنظر می‌آید، که سرزمینی بوده، بنام قوم سورانی، و در قرب و جوار همین کرمان واقع بود، زیرا اکنون نیز قومی بنام سورانی در همین ناحیت سکنی دارد، که بقرار شرح کتب انساب از نسل کرلان (کران) معروف است، و سورانی ولد شاه فرید شیتک مورث اعلائی این طایفه شمرده می‌شود، که از دریای کرم تا مناطق شمالی تهل، تمام اراضی به همین سورانی‌ها تعلق داشته، و خوازک که طایفه‌یی ازین سورانی است، در جنوب کرم تا تپه داود شاه و ممش خیل و آمدی سکنی گرفته‌اند، و جایهای معروف مناطق سورانی عبارت است از تپه منداحیل، تپه کهوتی، تپه ولادین، تپه دلاخیل. که همه این طوایف را بنوچی (یعنی سکنه بنون) گویند [(۲)] اکنون که شرح سوران و کرمان فی الجمله معلوم گشت، اقوال ذیل ابن اثیر را هم میتوان از روی آن خوبتر تطبیق کرد، وی گوید:

مدینه کرمان و هی مدینه بین غزنه و الهند و سکانها قوم یقال لهم ابغان (افغان) و لیست هذه بالولایة المعروفة بکرمان [(۳)] در ذکر غیاث الدین غوری گوید: و افاض العدل و سار من غزنه

[(۱)] ذیل ص ۴۹۸ ترجمه (طبقات ناصری، ج ۱

[(۲)] حیات افغانی. ص ۴۹۳

[(۳)] الکامل - ج ۱۱ - ص ۶۲

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۵۸

الی کرمان و شنوران فملکها ثم تعدی الی ماء السند فمنعه من العبور فرجع عنه، و قصد فرشابور (پشاور) فملکها و یلیها من جبال الهند و اعمال الابغان [(۱)] اگر چه در نسخه مطبوع ابن اثیر که در بسی از موارد سقطها و سهوهای طبع دارد، و در مصر چاپ شده (شنوران) برای قرشت است، ولی اصلا همین شلوزان یا شنوزان موجوده است، که در بالا شرح داده شد. قراری که از مردم بومی وادی کرم معلومات شد سه دره معروف کنونی آن وادی قرار ذیلند: اول زیران، دوم شلوزان به فتحه اول و ضمه دوم، سوم کرمان به فتحین.

(۳۸) کتاب محرف بنام منہاج سراج

طوری که در ذیل آغاز طبقه (۲۳) شرح دادم، تقریبا (۵۰) سال پیشتر کتابی در مطبع سنگی بمبئی در (۸۸) صفحه فل سکیپ بخط نستعلیق بر کاغذ زرد رنگ چاپ شده، که بر صفحه اول نام آن «سیاسة الامصار فی تجربه الاعصار» با شرحی نوشته‌اند، که در ذیل

آغاز طبقه (۲۳) نگاشته‌ام.

این کتاب با کمی تحریفات که از طرف طابع دران روی داده، طبقه (۲۳) طبقات ناصری منهاج سراج است، که طابع آنرا بنام فوق چاپ کرده، و مؤلف آن را هم منهاج سراج نامیده است.

چنین بنظر می‌آید، که میرزا محمد ملک‌الکتاب که ناشر برخی از کتب تاریخی و دینی است، و تقریباً پنجاه سال پیش در بندر بمبئی بکار نشر کتب فارسی و عربی می‌پرداخت، و در اوایل ورود مطابع سنگی بهند چاپخانه و ماشینی داشت، از روی جزو آخر طبقه (۲۳) نسخه مطبوع انجمن آسیائی بنگال، یا کدام نسخه خطی، همین طبقه (۲۳) را جهلا- یا عمدا برای گرمی بازار تجارت خویش بنام سابق الذکر طبع و نشر کرده است.

میرزا محمد یا اعوان و انصار وی در نسخه اصل تحریفاتی را اراد تا وارد داشته‌اند، و در برخی از مباحث جملاتی را حذف، و از طرف خود آن را تحریف و تبدیل کرده‌اند، که این کار ناروای آنها در عالم دانش

[(۱)] الکامل ج ۱۱- ص ۶۳

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۵۹

ستوده نیست، و بر خلاف امانت کاری علمی و ادبی است، که من در ذیل صفحات طبقه (۲۳) به همه آن تحریفات اشارت کردم. طابع کتاب یک اسم مجعولی را هم برای آن تراشیده، که به نام تاریخ و صاف تالیف و صاف الحضرة عبد الله بن فضل الله شیرازی (متوفی بعد از ۷۲۸ ه) شبیه تر است، زیرا و صاف الحضرة کتاب خویش را که در حقیقت ذیل جهان‌گشای جوینی است بنام «تجزیه الامصار و تجزیة الاعصار» بین ۶۹۰-۷۲۸ ه تألیف کرده است، پس ناشر این کتاب میرزا محمد، نیز نام کتاب و صاف الحضرة را مسخ کرده، بر طبقه (۲۳) طبقات ناصری بنام منهاج سراج گذاشته است.

در اول کتاب مقدمه‌یی از طرف ناشر بنام مؤلف اصلی اضافه شده، که انشای آن با انشای سلیس و وروان منهاج سراج فرق بارزی دارد، و بانشای محدث و غیر لذیذ پنجاه سال پیشتر می‌ماند، که در سطور ذیل عیناً نقل میشود: «بر ارباب خرد و دانش و اصحاب ذکا و بینش مخفی و مستور نخواهد بود، که بمفاد آن الله رؤف بالعباد، در هر عهدی از عهود زمان باقتضای حکمت سبحان بمصدوقه توتی الملك من تشاء و تعز من تشاء، ذی شوکتی را در عرصه جهان مبسوط الید نافذ فرمان سازد، که به تکفل احوال عباد پرداخته، جراحات صدور ستمدیدگان دهر بمراسم رفت و مرحمتش التیام پذیرد، و خفقان قلوب غم رسیدگان روزگار بمفرح دلکشی التفات و معدلتش باصلاح آید، تا هنگامی که بمصدق ان الله لا یغیر بقوم حتی یغیروا ما بانفسهم از استیلائی غرور اشتداد حرص و از قانون بی اعتدالی و ناسازی ساز و باب تعدی و بی‌حالی بر چهره عجز و مساکین باز، حرکاتش از نظم طبیعی خروج و زبانه آه آتشبار دادخواهان از دست بیدادش بزباناً عروج (؟) بیت:

چو خواهد خدا سرنگونت کندبکردار بد رهنمونت کند مصدوقه

لطف حق با تو مداراها کندچونکه از حد بگذرد رسوا کند سمت ظهور و برزور یافته، نایره غضب قهاری شعله‌ور خرمن سوز هر خشک و تر گردیده، بمنطوقه و تنزع الملك ممن تشاء و تذلل من تشاء کوب بختش را در معارج اوج رفعت و عزت بمدارج حضيض خواری و مذلت رسانیده، سرپرستی و تکفل احوال عباد را بکف کفایت دیگری محول

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۶۰

و مرجوع فرماید قطعه

باشند فی المثل گله گوسفند خلق کان را خدای صاحب و والی شبان بود

صاحب بجای او دگری را شبان کندچون بنگرد که بر گله نامهربان بود چنانچه ما صدق این مقال چون اراده ازلی متعلق بآن شده

بود، که صفت جلالی ظهور یابد، و چندین تومان خلاق در هر بلده از بلاد ممالک ترک از کفر و اسلام کشته گردند، نوبت جهانبانی را نامزد چنگیزخان و فرزندان او گردانید، و در اندک زمان از اقصی بلاد چین تا مصر و از کنار دریای سند و ظاهر هند تا باطن روم و بلغار و قرم مشتمل بر بالاختای و قرقر و سلنکای و تنکوت و قراقرم و الغور و ترکستان و فرغانه، و ما وراء النهر و خوارزم و خراسان و غور و غرجستان و غزنین و کابل و زابل و سیستان و کرمان و فارس و قهستان و عراقین و دیار بکر و موصل و میا فارقین و حلب و شام و اس و روس و تاکلار و باشقر متصل بخاک فرنگ که طولا و عرضا زیاده از پنجهزار فرسنگ است، در مدت پنجاه سال بلکه کمتر مسخر آنها گردید، نظر بر خواهش دوستان این غبار قدوم راه روان طریق حکایت طرازی و مرحله پیمایان وادی عبارت پردازی، منهاج سراج جوزجانی بذکر مجملی از وقایع اموری که از اول خروج آن طایفه تا انقراض دولت آنها و آنچه مشاهده و آنچه با علام مخبران صادق معلوم کرده مبادرت نماید، تا یادگاری بماند، قبل از بیان اصل مطلب فصلی در بیان احادیث که در خروج آن طایفه موعوده وارد شده است بتحریر می‌آید، به توفیق الله تعالی - بدانکه ثقات ... الخ، این بود عین مقدمه‌یی که ناشر و طابع کتاب منهاج سراج بانشای مغلک و ناپسندیده خویش جعل کرده، و در اول طبقه (۲۳) طبقات ناصری به چاپ رسانیده است، که خوانندگان محترم از عبارات پر تکلف و انشای مغلک آن نسبت به انشای چون آب روان منهاج سراج، به جعل این مقدمه پی می‌برند. علی ای حال میرزا محمد ملک الکتاب این کار ناروا را در عالم دانش مرتکب شده، و بر خلاف امانت داری علمی و ادبی اقدام ورزیده است.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۶۱

(۳۹) اسمائی که به کلمه خر آغاز می‌شود

در طبقات ناصری و دیگر کتبی که ذکر وقایع سلطنت غوریان و اوایل خروج مغل آمده، باسمای زیادی بر می‌خوریم، که در اول آن نامها کلمه «خر» موجود است، مانند خرمیل خرنک، خرزور، خرجم، خرپوست، و غیره، که نامهای مشاهیر رجال حربی و اداری و درباری این دوره است، و طوری که خوانندگان محترم در متن کتاب طبقات می‌خوانند، معروفترین رجال دربار غوریان باین گونه نامها مسمی بوده‌اند.

ابن اثیر نیز در حوادث زمان غوریان ابن خرمیل را مکررا نام می‌برد که مدتها بر هراه حکمداری کرد، و بسال (۶۰۴ هـ) در حین در بندان آن شهر کشته گردید [(۱)] کذلک خرجم طبقات ناصری را خرجم می‌نویسد که نامش زنگی خرجم بود، و از مشاهیر رجال دوره غوریان است [(۲)] کذلک در همین اوقات محمد علی خرپوست در غزنه حکمرانی داشت و چون سلطان محمد خوارزم شاه از قشون چنگیزخان بهزیمت رفت یمین ملک مقطع هراه از راه گرم سیر در غزنه پیش وی آمد [(۳)] همچنان ابن اثیر، نام سپهسالار خروش غوری، و خرنک غوری را که معاصران سلطان شهاب الدین اند، در حوادث آن دوره برده است [(۴)]، که هر یک ازینها در وقایع مهمه دستی داشت و در هرات و غور و غیره معروف بودند.

مستر راورتی نیز به وحدت رنگ و آهنگ این اسما، ملتفت شده و گوید: در اول اکثر اسمای ملکان و مشاهیر غور کلمه خر Ass می‌آید، که خرچم بمعنی (AssEnergy) و خرزور بمعنی Asspower و خرپوست بمعنی Assskinned و خرنک یا خرنک بمعنی A sspalateorlipped است کسانیکه در تاریخ باختر مطالعه دارند، می‌فهمند، که در ادوار باستانی قبل الاسلام انتساب باسپ داب مردم باختر بوده، در آخر اغلب اسمای باستانی که در اوستا و دیگر کتب تاریخی آمده کلمه (اسپه) موجود می‌باشد، مانند لهراسپه، گشتاسپه زریسپه و غیره، شاید که بعدها این انتساب به (خر) تبدیل [(۵)]

[۲] [الکامل ج ۱۲ ص ۸۷]

[۳] [جهانگشای جوینی ج ۲ ص ۱۲۰]

[۴] [الکامل، ج ۱۱ س ۶۳-۶۴]

[۵] [ذیل ترجمه طبقات، ج ۲ ص ۹۸۶]

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۶۲

گردیده و داب عمومی مردم شده باشد، که در نامهای اکثر رجال معروف و تاریخی غور بنظر می‌آید، و ناگفته نماند، که این گونه اسما و اعلام تاریخی در اقوام پشتون که سوریان غور یکی از قبایل آنهاست، نیز دیده میشود.

مثلاً- خرشبون یکی از اجداد معروف افغان است، و قوم (خروتی) تاکنون به همین نام معروف است که شعبه‌ایست از غلجیان بین قندهار و غزنه ازین مطالعه تاریخی باین نتیجه میرسیم، که انتساب به حیوانات مانند گاو و اسب و خر و غیره در ادوار گذشته مکروه و عیب نبوده، و انسانها در نامهای خود اسمای آن حیوانات را استخدام می‌کردند، و بااستقرار مبادی دیانت اسلامی این دأب تاریخی تغییر کرده، و اسمای عربی رواج یافته است.

ناگفته نماند: که شاید این (خر) تصحیفی باشد از کلمه (غر) بمعنی کوه که در اوستا و سنسکریت هم گروگیری بوده و بعد از آن در کلمات (غور، غرج، غلجی) ریشه آن دخیل بود، و در کلمه خلیج غلج غرج) هم (غ به خ) تبدیل شده بود. مخفی نماند که کلمه خر در اوایل برخی کلمات فارسی برای افاده معنی بزرگی نیز می‌آمده مانند خرچنگ، خرمن، خرگاه، خربط، خرمهره، خرلنگ، خرپشته و امثال آن (برهان ۷۲۱) و بعید نیست که درین اسماء هم مؤید همین معنی بزرگی باشد.

۴۰) کبری، گیری، گبری

نام اینجا در طبقات ناصری در دو مورد مذکور افتاده، اول در آخر شرح حال سلطان مسعود که این پادشاه را بدانجا محبوس فرستادند و مشهود وی هم همین حصار است دوم وقتی که قشون چنگیز قوای اغراق را تا حصار و کوهپایه (گیری) تعقیب می‌کند، ذکر این حصار در مبحث حدیث ولایت خراسان و وقایع آن در کرت دوم واقع می‌شود. و از موارد ذکر این حصار همین قدر می‌توان دریافت، که این حصار در ماورای اتک و دریای سند در جایی واقع بود، که آغاز حدود پنجاب و ثغور صوبه موجوده پشاور باشد، ضبط این نام در کتب تاریخ بصور مختلف آمده، بیهقی در اواخر احوال سلطان مسعود و پایان جلد مکشوف تاریخ مسعودی گوید: «... پیش از آن بمدتی وی (سلطان مسعود) را بقلعه گیری بکشته بودند...» (ص ۴۸۱ نسخه خطی من) در نسخ خطی بیهقی این نام

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۶۳

گیری گیری- کبری نوشته شده که ابن اثیر (ص ۲۰۲ ج ۹) آنرا کیکی نوشته و گردیزی (ص ۸۷-۸۸) قلعه کسری ضبط می‌کند در بین این اقوال بر ضبط ابن اثیر اعتمادی نتوان کرد. چه این مؤرخ دور ازین محیط بوده، و علاوه بر آن نسخ خطی تاریخ وی را ندیده‌ایم، تا ضبط صحیح این نام را از آن بر آوریم، ولی ضبط گردیزی مورد دقت واقع می‌گردد، زیرا که وی زاده همین مرز و بوم بود، و به عصر مسعود هم نزدیک‌تر، و در غزنه می‌زیست در دو نسخه خطی زین الاخبار که مرحوم محمد قزوینی آن را در کیمبرج و اکسفورد انگلستان بدست آورده. و یک حصه کوچک کتاب را از روی آن طبع کرده‌اند این نام کسری آمده، و می‌نویسد: که سلطان مسعود را کوتوال کسری بکشت (ص ۸۸) اما طابع و ناشر این حصه کتاب ملتفت صحت این نام نشده و نسخه بدلی نیز ندارد، و ازین پدید می‌آید که در هر دو نسخه گردیزی چنین بوده که ظاهراً تصحیف کاتبانست در نسخ طبقات ناصری نیز ضبط این نام بصور مختلف بوده، در مط و مب گیری و کبری هر دو آمده، و در نسخ خطی طابعین مط هر دو صورت آن نقل

افتاده است. در نسخه اصل من نیز بصورتی نبشته شده که آنرا بهر دو طور می‌توان خواند، یعنی نقطه پائین یک یا دو بنظر می‌آید مأسوف علیه میجر راورتی آن را از نسخ خطی خویش گبری. گبری گیری آورده و گوید: که در نسخ معتمد علیهای قدیمه گیری، گبری است و بنام گبر شهری هم در باجور واقع بود و گبر کوت را امپراطور مغل از میر حیدر گبری گرفته بود، اگر این قول راورتی مستند باشد باید صحیح آن گبری باشد که راورتی هم آنرا برگزیده است. مورخین دیگر مانند میرخواند و فرشته هم گیری یا کبری آورده‌اند، ولی اگر این قلعه را بقول راورتی در باجور بدانیم باید باین طرف اتک باشد، حال آنکه برخی از مؤرخین بعد از عبور برسند ذکر حبس سلطان را در آن حصار آورده‌اند، و باینطور باید حصار اندر ماورای اتک واقع باشد. ابو الفضل در آئین اکبری (ج ۲ ص ۱۵۹) جائی را بنام گهری برکنار بهت در قطار هزاره و غیره می‌آورد، که به دو آیه چهند صوبه لاهور ارتباط داشت، و همین دو آیه را اکنون چچ گویند، که بین جیلیم و سنده واقع است، و بعقیده من باید گیری یا گیری مؤرخین همین گهری ابو الفضل باشد، که اکنون هم بنام گری حبیب الله و گری نجیب و غیره شهرت دارد (برای تکمیل این مبحث رک: ۷۶)

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۶۴

(۴۱) غرجه و مرغزی

طوری که در متن کتاب آمده امیر غرجه در قلعه اشیار، امیر محمد مرغزی نامداشت، شرح غرج و غرجه را در تعلیق ۲۹ خواندید، اشیار هم جمع شار خواهد بود، که پادشاه غرجه و غرجستان را به همین نام میخواندند، و در شرح کلمه غرجستان مذکور افتاد، اما مرغزی منسوب باشد به مرو خراسان که در پهلوی مروزی و در زبان دری مرغزی بوده است [(۱)]. و یکی از مشاهیر اینجا ابو یزید مرغزی از فضلالی طبقه عرفاست، که با شیخ الاسلام خواجه عبد الله هروی معاصر بود، و وی ابو یزید مرغزی را از فقهای خراسان می‌شمارد، مولوی گوید:

گرچه با هم مرغزی و رازیندلیک با هم در شریک بازیند [(۲)] سنایی نیز مرغزی را آورده:

ابلهی مرغزی بشهر هری + سوی بازار بر دلایشه خری. چون مرغز بر وزن کرگس دیهی در یک فرسنگی جنوب هرات بر سواحل شمالی هری رود تاکنون موجود است، احتمال دارد منسوب باینجا باشد، که ابو یزید مرغزی فقیه و عارف خراسان از آنجا بود (طبقات الصوفیه ۲۰۹ / ۶۵۸)

(۴۲) خول مانی

در تعلیقات گذشته و متن کتاب خواندید: که قلعه سنگه یا سنجه از معروفترین قلاع غور بود، که بقول منهاج سراج آنرا خول مانی گفتندی، و این نام هم مانند اکثر نامهای بلاد و اماکن غور که در سابق بآن اشارت کردم پنبتو است، چه باستاناد اغلب روایات موثق، زبان غوریان نخستین پنبتو بود، و این مقصد از کتاب پته خزانه که بسال (۱۳۲۳ ش) در کابل طبع و نشر کردم بخوبی آشکارا میگردد.

کلمه خول بر وزن شور بمعنی خود و کلاه آهنینی است، که در جنگ بر سر گذارند، و مانی بنون غنه دار پشتو قصر و کاخ را گویند، پس خول مانی قصری را گویند که بشکل خود و کلاه آهنین باشد، و شاید این کاخ شاهی را به همین شکل ساخته بودند، و یا قصری بود، که تاج شاهی را دران می‌گذاشتند و آنرا خول مانی یعنی قصر تاج میگفته‌اند.

[(۲)] نامه دانشوران ج ۲ ص ۲۲۷

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۶۵

(۴۳) بنیان

مؤلف نام اینجا را در طبقه ۲۳ در حدیث نامزد کردن لشکرهای مغل می آورد، که ملک حسن قرلغ در آنجا بود، و وقتی که لشکر مغل برو زدند، او منهزم از غزنین و کرمان و بنیان بجانب بلاد ملتان و سند آمد، و نیز مکررا آنرا بین کوهسار کنونی افغان و ملتان نام میرد (رک: به فهرس کتاب) شرح موقعیت کرمان را در تعلیق (۲۷) خواندید، و بنیان نیز باید در اراضی بین غزنه و ملتان واقع باشد، و به فکر نویسنده عاجز عبارت از بنون موجوده است، که هم از حیث موقع جغرافی و هم در قرابت نام به بنیان تاریخی مطابقت میرساند، چه بنون کنونی بعد از کرمان باین طرف دریای سند واقع و تاکنون بنامی که خیلی به بنیان نزدیک است شهرت دارد.

ضلع بنون موجوده در صوبه شمال غربی هند شامل بود، که غربا به کوهسار و زیرستان و شرقا به ثغور شاه پور و مجاری سند و شمالا بکوهسار ختک و کوهات و جنوبا به ضلع دیره اسماعیل خان پیوسته است، و طولاً ۹۰ میل و عرضاً از شمال به جنوب ۴۰ میل مساحت دارد [(۱)] یکی از مشاهیر این شهر ملک القضاء صدر جهان فیض الله بن زین العابدین بن حسام بنیانی است که بدربار محمود شاه بیگاده از پادشاهان گجرات میزیست، و بسال ۹۰۳ ه از طرف آن پادشاه به محمد آباد دکن بسفارت رفت، وی در همین سال کتاب مجمع النوادر خود را بزبان پارسی مشتمل بر نوادر حکایات شاهان، پیغامبران، زهاد، علماء، فلاسفه، وزراء و امراء نوشت، و در سال ۹۰۷ ه در همان شهر تاریخ محمود شاهی یا طبقات محمود شاهی را به تبع طبقات ناصری منهاج سراج و تکمیل وقایع ما بعد آن تالیف داشت. مخفی نماند که این بنون بنیان را البلاذری بنام بنه مرادف الهاور بین ملتان و کابل نویسد [(۲)] در حالیکه فخر مدبر مبارکشاه بشکل (بنو) در مورد شهر کنونی ضبط کرده [(۳)] و بابر نیز عین همین نام را در شحر سرزمین افغانان بجنوب کابل با فرمل و نغر آورده است [(۴)] (برای تکمیل این مبحث، رک: ۷۷)

[(۱)] حیات افغانی ص ۴۷۸

[(۲)] فتوح البلدان، لیدن ص ۴۳۳

[(۳)] آداب الحرب ص ۱۲

[(۴)] با برنامه ص ۱۱۸

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۶۶

(۴۴) نسخ طبقات ناصری

درین تعلیق راجع به تمام نسخهای چاپی و خطی طبقات ناصری که تاکنون معلوم است شرحی داده میشود:

۱: نسخه مطبوع کلکته، که در حواشی کتاب به علامت (مط) از آن استفاده کرده‌ام و اختلافات آنرا با نسخ دیگر نشان داده‌ام، این نسخه در ۴۵۵ صفحه فلسکیپ بر کاغذ نازک پوده بحروف سربی از طرف ایشیانکک سوسایتی بنگال در کلکته بسال ۱۸۶۴ ع در کالج پریس به تصحیح و اهتمام کپتان ولیم ناسولیس انگلیسی. CaptainW. NassaullessLLD و مولوی خادم حسین و مولوی عبدالحی طبع شده و عبارت از طبقات ذیلست: دیباجه کتاب از ص ۱ تا ۴- طبقه (۱۱) از ص ۵ تا ۲۶- طبقه (۱۷) از ص ۲۷ تا ۹۹. طبقه (۱۸) از ص ۱۰۱ تا ۱۶۰، طبقه (۲۱) از ص ۱۶۴ تا ۲۲۷، طبقه (۲۲) از ص ۲۲۹ تا ۲۸۱، طبقه (۲۳) از ص ۳۲۴ تا آخر

کتاب.

باین تفصیل شش طبقه از جمله ۳۳ طبقه اصل کتاب که ربطی بتاریخ هند داشت طبع کرده‌اند، ناسولیس مذکور در اول جولای ۴ ۱۸۴۶ در فورت ولیم کالج مقدمه‌ای بزبان انگلیسی بران نوشت و گوید:

که در حین طبع کتاب چهار نسخه خطی در دست داشتیم مخفی نماند: که این نسخه مطبوع در بسی از موارد غلطی‌های فاحش دارد. که در حواشی این کتاب بآن اشارت رفته، اما با وجود آن نسخه خوبیست و در تصحیح و تکمیل شش طبقه مذکور از آن استفاده کردم ۲: نسخهای چهارگانه قلمی که در ترتیب مطبوع کلکته در دست مصححان کتاب بوده، قراری که ناسولیس در مقدمه انگلیسی آن کتاب نوشته قرار شرح ذیلند: الف: نسخه خطی جمعیت آسیائی بنگال، ب: نسخه خطی کتب خانه اندیا آفس. ج: نسخه خطی موبد بزرگ پارسیان بمبی د: نسخه خطی که بخواش جمعیت، کرنل هملتون از دهلی فرستاد.

ناسولیس گوید: که در آغاز کار مسرت داشتیم، که چهار نسخه خطی داریم، ولی بعد از کمی هویدا گردید که دو نسخه آن نقل دو نسخه دیگر است که بدست ما افتاده بود، پس در حقیقت مبدأ کار ما در طبع نسخه کلکته گویا دو نسخه بوده است.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۶۷

۳: ترجمه انگلیسی طبقات ناصری: مستر راورتی یکی از خاور شناسان و علمای انگلیس است که تقریباً هشتاد سال پیش در زبانهای پشتو و پارسی و عربی و سنسکریت و دیگر السنه بومی هند مطالعه و کار میکرد و شرح احوال او را در تعلیق ۴۷ خواهید خواند. یکی از کارهای مفیدی که این عالم پرکار انجام داد، ترجمه اکثر طبقات این کتابست بزبان انگلیسی که در تصحیح و تکمیل این کتاب از آن استفاده‌های زیادی کرده‌ام، و مرجع و ماخذ من بوده است راورتی از سال ۱۸۶۵ ع بمطالعه طبقات ناصری مشغول گشت، و در سال ۱۸۸۱ ع موفق گردید که ترجمه آنرا بزبان انگلیسی طبع و نشر کند.

کتاب مذکور دو جلد است، و جلد اول به مقدمه‌یی در ۱۲ صفحه آغاز میگردد، که راورتی در ترجمه کتاب و نسخ خطی آن در ۱۲ جنوری ۱۸۸۱ ع در روک هوس ملورتن سمرست نوشته است، بعد از آن در ۱۳ صفحه شرح زندگانی مولف را مینویسد، که مستند به نوشته‌های خود منهاج سراج است، و من هم در نوشتن شرح احوال مؤلف (تعلیق اول) آنرا در نظر داشته‌ام پس ازین مقدمه مؤلف کتاب را عیناً ترجمه نموده و فهرست محتویات طبقات، و صورت طبع و غلط نامه و صور املائی کلمات را در ۳۰ صفحه شرح میکند، و شش طبقه اول کتاب را در ۸ صفحه تلخیص مینماید. از صفحه ۹ ترجمه مفصل طبقه ۷ ملوک اسلامی و طاهریان آغاز میگردد بدین موجب جلد اول طبقه ۷ طاهریان از ص ۹ تا ۱۸ طبقه ۸ صفاریان از ص ۱۹ تا ۲۵ طبقه ۹ سامانیان از ص ۲۶ تا ۵۴ طبقه ۱۰ دیلمیان از ص ۵۵ تا ۶۶ طبقه ۱۱ محمودیان از ص ۶۷ تا ۱۱۵ طبقه ۱۲ سلجوقیان از ص ۱۱۶ تا ۱۶۷ طبقه ۱۳ سنجریات از ص ۱۶۸ تا ۱۷۲ طبقه ۱۴ نیمروزیان از ص ۱۸۳ تا ۲۰۲ طبقه ۱۵ ملوک شام از ص ۲۰۳ تا ۲۳۰ طبقه ۱۶ خوارزمشاهیان از ص ۲۳۱ تا ۲۹۹ طبقه ۱۷ شنسبانیان غور از ص ۳۰۰ تا ۴۲۰ طبقه ۱۸ طخارستان از ص ۴۲۱ تا ۴۳۷ طبقه ۱۹ غزنه از ص ۴۲۸ تا ۵۰۸ طبقه ۲۰ معزریان هند از ص ۵۰۸ تا ۵۹۵ طبقه ۲۱ شمسیان از ص ۵۹۶ تا ۷۱۸ طبقه ۲۲ شمسیان از ص ۷۱۹ تا ۷۶۰ ختم جلد اول

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۶۸

جلد دوم: بقیه طبقه ۲۲ شمسیان هند از ص ۷۶۱ تا ۸۶۸، طبقه ۲۳ خروج مغل از ۸۶۹ تا ۱۲۹۶، بعد ازین ۴ ضمیمه در ۲۳ صفحه دارد، که در آن برخی از حوادث تاریخی را با اختلافات ضبطهای مختلف کتاب شرح داده، و در آخر جلد دوم فهرست مفصل ابجدی اعلام تاریخی و جغرافی و غیره را در (۲۷۳) صفحه طبع کرده و ترجمه طبقات ناصری را پایان میرساند.

این دو جلد در مطبع گلبرت ایندرویونگتون لندن Gil bertand Rivington بسال ۱۸۸۱ ع بر کاغذ خاکی شکننده طبع شده است، که راورتی بر اکثر مطالب کتاب حواشی و شروح مفصلی را در ذیل اغلب صفحات آن تعلیق کرده است، و درین حواشی از کتب ذیل استفاده کرده:

طبری، طبقات اکبری، یمینی، مسالک و ممالک، بیهقی، گردیزی، نظام التواریخ، تاج المآثر، الکامل ابن اثیر، خلاصه التواریخ سجانرای، مرآة العالم، خلاصه الاخبار، مرآة جهان نما، تاریخ فیروزشاهی ضیابرنی، تاریخ مبارکشاهی، تاریخ فیروزشاهی شمس سراج، ظفرنامه، ترک بابری، تاریخ رشیدی میرزا محمد حیدر دو غلت، سرگذشت همایون از بایزید بیات، آئین اکبری. منتخب التواریخ بدایونی، اکبرنامه، تذکره الابرار آخوند درویزه، مخزن افغانی، تاریخ خان جهان لودی، زبده التواریخ، روضه الطاهرین، سیر البلاد ترجمه فارسی آثار البلاد، بحر الاسرار، تحفه الکرام، چچ نامه، تاریخ سند میر معصوم، هفت اقلیم، اقبال نامه جهانگیری، معدن اخبار احمدی، تذکره الملوک یحیی خان، جامع التواریخ فقیر محمد، تاریخ راجگان جمو، تاریخ لکهنوتی شیام پرشاد و غیره [(۱)] علاوه بر آن از کتب ذیل پشتو نیز استفاده کرده: تاریخ قبایل خشی و فتوحات آنها در وادیهای دریای کابل از خواجه متی‌زی، تاریخ نسب نامه افغانه از شیخ عبد الرزاق متی‌زی [(۲)] تاریخ مرصع افضل خان ختک ۴: نسخ خطی راورتی. هر چند نسخ خطی طبقات ناصری خیلی نادر و کمیابند، ولی مأسوف علیه راورتی ۱۲ نسخه قلمی آنرا دریافته بود، که در ترجمه خویش از آن نسخ نادره کارگرفت، و اختلافات آنرا در

[(۱)] مقدمه ترجمه طبقات

[(۲)] متی‌زی قوم معروفیست از خلیل افغان، که منسوبند به شیخ متی شاعر معروف پشتو که در حدود ۶۰۰ هجری قمری حیات داشت و ازین دودمان بسی از شعراء و عرفاء و مؤلفین برآمده‌اند (رک: تعلیقات پته خزانه)

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۶۹

موارد مختلفه نشان داد، وی در مقدمه ترجمه خویش شرح آن نسخ را چنین میدهد:

نسخه اول: که متعلق بود بکتابخانه شاهی پترسبورگ، کهنه بود و خوشخط، و بطرز خط ملایان نوشته شده و قدامت آن از نقاط حرف (د) پدیدار بود، ولی این نسخه ناقص و عبارت از نصف کتاب بود نسخه دوم: به نمره (۱۸۹)، Add ۲۹ (در مخطوطات موزه بریتانیا موجود است، که به عقیده ریو در قرن ۱۴ نوشته شده و خیلی روشن و صحیح و مفید است، چون چند صفحه اخیر آن افتاده، بنابراین تاریخ تحریر و نام نویسنده ندارد.

نسخه سوم: نیز بعقیده راورتی قدیمتر است، ولی ورق آخر ندارد.

و طرز تحریر آن واضح و روشن است که اوراق آن پیوندی و بدون ترتیب دوخته شده.

نسخه چهارم: متعلق است بکتابخانه اکادمی علوم پترسبورگ، دو ورق آخرین کتاب افتاده و بنابراین نمیتوان تاریخ تحریر آنرا تشخیص کرد و به عقیده راورتی در قرن ۱۶ نوشته شده. بر صفحه اول امضائی دارد که خوانده نمیشود، و بسال ۱۲۱۸ هجری قمری نوشته شده است.

نسخه پنجم: در اندیا آفس لایبری به نمره ۱۹۵۲ موجود است، هر چند خوب نوشته شده ولی غلطیهای فاحش دارد، و برخی اوراق از بین کتاب افتاده، ستیوارت Stewart میگفت که این نسخه بکتابخانه تیپو سلطان تعلق داشت و بقلم خود مؤلف است. ولی این ظن حقیقتی ندارد، زیرا کتاب به عبارات مؤلف کتب المنهاج سراج الخ ... خاتمه یافته، چون محرر امضا نکرده و نام خود را نوشته، بنابراین در بادی نظر چنان پنداشته میشود، بر ورق اول آن نوشته‌اند: «طبقات ناصری در شهر حیدر آباد در ماه ربیع الاول ۱۱۵۷ هجری قمری خرید شد.» نسخه ششم و هفتم: هر دو در کتبخانه ملی پاریس اند، و برخی گمان داشتند که بخط مؤلف باشند، ولی ایم، ایچ زوتنبرگ گوید که از روی کاغذ و شیوه خط باید از قرن ۱۵ باشند، به خطوط مختلف نوشته شده و و از دکن هند برده‌اند نسخه هشتم و نهم: نسخه اول در موزه بریتانیا بنمره ۷۸۵/۲۵ محفوظست که به قول ریو در قرن ۱۶ نوشته شده باشد، دیگر آن مال

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۷۰

اکادمی علوم پترسبرگست، که در نصف اول قرن ۱۶ نوشته شده و هر دو ناقص‌اند، و اهمیتی ندارند.

نسخه دهم: که سابقاً بکتابخانه کالج هیلپوری تعلق داشت و مهمترین نسخه است، با نسخ ۱-۲-۳ در صحت و وضاحت نزدیکی دارد، هر چند تاریخ کتابت ندارد، ولی توان گفت که در نصف اخیر قرن ۱۷ نوشته شده، و مالک آن حاجی محمد شریف بن ملا محمد شرف بن ملا محمد طاهر بود که در ۸ شعبان ۱۱۱۳ بران امضا کرده و بعد از آن یکی از رجال دربار مغل تعلق گرفته بنام: ممتاز الدوله مفخر الملک حسام جنگ.

نسخه یازدهم: به کنل هملتون تعلق داشت و نسخه بس مغلو و ۲۶ صفحه ناقص است، یوم پنجشنبه ۶ رجب ۱۰۵۹ در زمان شاه جهان در برهانپور خاندیس بخط خانه زاد درگاه معین الدین خواجه جهان نوشته شده، و در تحت این امضا شخص دیگری سنه ۱۲۵۵ نوشته است.

یک مهر بزرگی نیز دارد چنین (معین الدین محمد غلام شاه جهان، سال ۲۴ جلوس) و مهر کوچک دیگر (یا معین ۱۰۵۸ هـ).

نسخه دوازدهم: همان کتابیست که هملتون به ناسولیس فرستاده بود، و در تصرف جمعیت بنگال است، ظاهراً این نسخه در قرن ۱۷ نوشته شده و با نسخه پنجم مطابقت دارد، این دوازده نسخه بشرحی که در مقدمه ترجمه راورتی آمده نزد او موجود بودند. پنج نسخه دیگر:

یکی از فضلالی دانشمند جناب پروفیسور محمد شفیع لاهوری [(۱)] بمن معلومات داد که اکنون چهار نسخه طبقات در کتب خانهای ذیل موجود است: الف: نسخه دانشگاه پنجاب بنمره ۲۳۵۷ در لاهور، که بخطوط اشخاص مختلف نوشته شده اما همه جاهل و غلط نویس، که من آنرا بعد از دیدن قابل استفاده زیاد نیافتم و در برخی از موارد نسخه بدل آنرا بعلاصت (پ) در حواشی این کتاب داده‌ام.

ب: نسخه بانکی پور، قدری ناقص محرره سده ۱۶ ج: نسخه مکتبه آصفیه حیدر آباد دکن د: نسخه کلکسیون کرزن در کلکته که از طبقات ۵ تا ۱۱ مکمل و اجزای، طبقه ۱۲، ۱۳، ۱۵، ۱۶ ناقص‌اند.

۶: نسخه مطبوعه بمبئی: چنانچه در تعلیق ۳۸ شرح داده شد، تقریباً ۵۰ سال پیش ازین میرزا محمد ملک الکتاب طبقه ۲۳ طبقات ناصری را

[(۱)] در سنه ۱۳۴۲ ش برحمت ایزدی پیوست در لاهور (علیه الرحمه)

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۷۱

باسم معمولی طبع کرده و در اکثر موارد کتاب تحریف روا داشته است (رک: ۳۸) ۷: نسخه خطی و مأخذ اصلی من: نسخه‌ای که در تصحیح و ترتیب و طبع این کتاب مدار کار و ماخذ اصلی منست، بخط خوانای نستعلیق بر کاغذ خاکی رنگ مایل به لون بادامی تحریر یافته و عبارت از ۴۰۵ صفحه بقطع (۱/۲ * ۲۴ * ۱۴) سانتی است که هر صفحه آن (۲۵) سطر بطول ۱/۲ * ۹ سانتی بوده، و بیاض سه طرف هر صفحه از ۳ تا ۴ سانتی عرضا میرسد. تاریخ تحریر و نام کاتب این نسخه معلوم نیست، و ورق اولین کتاب هم افتاده و ناقص است، ولی از طرز تحریر آن میتوان دریافت، که در خراسان بحدود ۹۰۰ تا ۱۰۰۰ ه نوشته شده، زیرا در تمام کتاب چ فارسی به ج یک نقطه تحریر شده و تمام کتاب هم بیک قلم نوشته بنظر می‌آید. گ پارسی را هم مانند نسخ قدیم خطی ک می‌نویسد، ولی پ پارسی گاهی سه نقطه دارد و در برخی از موارد بیک نقطه نیز نوشته شده است، گاهی سین کشش دار را هم در پائین آن سه نقطه داده ولی این رویه مطرد نیست و تنها در بعضی از مواقع دیده میشود. خلاصه:

خط و املای این نسخه بصورتیست، که در حوالی سال هزارم هجری در خراسان نوشته میشود، و بااحتمال اقرب بیقین مال همین عهد است.

در بادی امر چنین بنظر می‌آید: که این نسخه باید بخط خود مؤلف باشد، چه در آخر آن «کتب المنهاج فی الخامس من ربیع الاول سنه ثمان و خمسين و ستمائة» نوشته شده و نام کتابت و تاریخ کتابت آنرا نوشته است، ولی وقتی که نسخه سراپا خوانده شود، غلطی‌های فاحشی در الفاظ عادی و معمولی آن بنظر میرسد که یک نفر عالم و باسواد کاملی مانند مولف کتاب نباید در تحریر خود چنین اغلاط فاحشی داشته باشد بنابراین من آنرا بخط خود مولف نمیدانم، بلکه یک نفر کاتب سطحی آنرا نوشته است، این نسخه که جز ورق اول در بین کتاب نقصی و کمبودی ندارد، عناوین فصول و مطالب آن بخط قرمز نوشته شده، و وقایه چرمی زرد را داراست، و جداول و دوایر آن هم قرمز است.

در اثنای نقل و تصحیح کتاب در برخی از موارد املائی اصلی کتاب را که غلط نبود، و لو بر خلاف رویه موجوده املائی برخی از کلمات بود محفوظ داشتیم، و در دیگر جایها که املائی نسخه اصل غلط محض بود

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۷۲

در متن کتاب آنرا صحیح نوشتیم، ولی در حاشیه و ذیل صفحه صورت ضبط اصلی آنرا نیز نشان دادم.

در تراکیب اضافی مانند عصای او و کالای احمد که علامت اضافت را اکنون (ی) نویسند، درین نسخه برسم قدیم همزه نوشته شده مثل عصاء او و غیره، شکل (ت) در اکثر کلمات مختوم باین حروف (ة) است، در حالیکه بعد از الف باشد. نسخه موجوده در برخی اوراق نم رسیدگی و کرم‌خوردگی هم دارد، ولی جز چند سطر تمام آن خواند نیست. بر برخی از اوراق مهرها هم دارد مانند هارون یا زمان و برهان الدین ۱۲۷۷، و بر اوراق ملحقه اوایل کتاب نوشته‌اند: ۱۷ شهر جمید الثانی ۱۲۹۶ در بلده محروسه تا شقورغان

(۴۵) صاحب وزیر

این شخص از رجال معروف دوره غوریانست که وزیر سلطان علاء الدین حسین غوری بود، و ابن اثیر نام او را عماد الملک خواجه صاحب نوشته که معروف بود به صاحب وزیر، و درباره وی گوید: و کان للحسین وزیر يعرف بخواجه الصاحب و کان کبیرا قد حنکته التجارب [(۱)].

صاحب وزیر در تمام حوادث مهمه سیاسی آن عصر دستی داشت، و نزد مورخان مشهور است.

(۴۶) ملک الکلام فراهی

وی قرار ضبط مؤلف، ملک الکلام امام شرف الدین احمد فراهی است، که در طبقه ۱۴ در شرح احوال بهرامشاه حرب یک قطعه وی را مولف نقل میکند، مرحوم محمد قزوینی در تعلیقات لباب الالباب عوفی (ج ۱ ص ۳۵۳) مینویسد: که نباید او را به ابو نصر بدر الدین محمود (یا مسعود) ابن ابی بکر بن الحسین بن جعفر الفراهی صاحب نصاب الصبیان که معاصر یک دیگر و از اهل یک شهر بوده‌اند اشتباه نمود. صورت دیگر آن قطعه اینست:

همایون و فرخنده بر اهل گیتی مبارک رخ شاه فرخ نهاد است

شه نیمروزی و در عهد ملک خجسته هنوز اول بامداد است

[(۱)] الکامل ج ۱۲ ص ۱۰۳

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۷۳ ازین حرب کاندلر قهستان نمودی جهانی پر از عدل و انصاف و داد است

چنان کز تو شاد است حرب محمدروان محمد ازین حرب شاد است

بمان در جهان تا جهان را طراوت ز آب و ز نار و ز خاک و ز باد است

نماند فراموش بر یاد خسرو نیاز فراهی اگر هیچ یاد است [(۱)] عوفی این شاعر را بنام الامام شرف الدین محمد بن محمد الفراهی دارای فضایل و منبع زلال شمایل و صاحب علم و عمل مینویسد و گوید:

که رباعیات لطیف دارد، و وقتی محمد عوفی را بفراه گذری افتاده بود، و به دیدار وی رسیده، و اشعار او را نقل کند که از آن جمله است یک قصیده غراء در قافیت وفا به مطلع:

چو هست زیر نقاب عدم جمال و فاصباء عهد مجوی و دم شمال وفا از غزلیات اوست:

توئی ای جان ز دو لب درمانم مرهمم گر نکنی درمانم

نکنی کار برای دل من تو خود این راه ندانی دانم

آنچه زان بیش نباشد غم تست و آنچه زان کم نبود من آنم

شکری از تو بجان خواهم خواست گرچه از پسته دهی بستانم [(۲)]

(۴۷) راورتی

مأسوف علیه هنری جارج راورتی H, G. Raverly از خاور شناسان و علمای انگلیس است، که مخصوصاً در شق افغان شناسی استاد بوده و در نشر کتب و آثار ادبی زبان پشتو کارهای مهمه انجام داده است. این عالم افغان شناس هر چند شخص سپاهی بود، و مدت عمر خود را در خدمات لشکری میگذرانید، اما در زبان شناسی مطالعات وسیعی داشت، در سنسکرت و اوستا و السنه بومی هندو پارسی و مخصوصاً پشتو ماهر بود و همانطوری که استاد براون انگلیس بادیات پارسی خدمات شایانی نمود، این سپاهی دانشمند بزبان پشتو انجام داد، و حقوق علمی و ادبی

[(۱)] لباب الالباب ج ۱ ص ۳۵۳

[(۲)] برای تکمیل احوال فراهی رک، لباب الالباب ج ۱ ص ۳۵۹

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۷۴

خویش را بر گویندگان این زبان الی الابد ثابت کرد. چون راورتی کتاب طبقات ناصری را بزبان انگلیسی ترجمه و طبع کرده، بنابراین درین تعلیقات، مختصری از شرح حال و مؤلفات وی داده میشود:

مشار الیه در ۳۱ ماه می ۱۸۲۵ ع بدنیا آمد، پدرش پیتر راورتی نامداشت، و در فالموت Falmouth و پنزانس Penzance درس خواند، و بسال (۱۸۴۳ ع) برتبه میجری رسید، و بسال ۱۸۶۴ ع از وظایف نظامی متقاعد شد دوره خدمات نظامی راورتی در ملتان ۱۸۴۸ ع و پنجاب ۱۸۴۹ ع و ۵۰ بوده که در گجرات و سرحد شمال غربی هند و سوات میزیست و شرح بقاع و اضلاع پشاور را نوشت ۱۸۵۰ ع از سال ۱۸۵۲ تا ۱۸۵۹ که در پنجاب معاون حکمران بود، در السنه شرقی مطالعاتی کرد، و بحیث متخصص عالی آن السنه شناخته آمد [(۱)] مؤلفات راورتی قرار ذیل است که برخی از آن بنظر نویسنده سطور رسیده و بعضی را از روی بیوگرافی هند مینویسم:

۱: پشتو گرامر، که بسال ۱۸۵۵ ع در کلکته در ۲۶۵ صفحه طبع شد و بهترین کتابیست در ضبط قواعد صرف و نحو زبان پشتو، که مقدمه مفید و جامعی در تاریخ زبان و کتب و شعراء و نویسندگان پشتو دارد، و مشحونست به تدقیقات مفید لغوی و تاریخی که همواره برای مدققین این زبان مایه استفاده بوده است، کسانیکه بعد از آن در گرامر و قواعد این زبان کتابها نوشتند، مانند ترومپ و بیلو و کوکس و لوریمر و راس کیپل و غیره ازین کتاب استفاده کردند و امام این دسته راورتی بود.

- ۲: فرهنگ مصطلحات نخبیکی هندی و انگلیسی: در سال ۱۸۵۹ ع نشر شد، و فرهنگ اصطلاحاتیست که در تعمیرات و انجیری و دیگر فنون مستعمل‌اند.
- ۳: منتخبات اشعار افغانی: در ۳۸۰ صفحه طبع ۱۸۶۲ ع که درین کتاب شرح مفیدی بر اشعار صوفیانه شرف نوشت، و آثار بسی از شعرای پشتون را بزبان انگلیسی ترجمه و منظوم داشت، و شروحو بر حیات خوشحال خان و رحمان بابا و حمید و غیره شعرای معروف پشتو نگاشت.

[(۱)] اندیا بیوگرافی، ص ۳۵۲

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۷۵

- ۴: قاموس پشتو به انگلیسی: از کتب معروف و مفید اوست که همواره مورد استفاده علماء و اهل زبانست، اولین قاموسی است که درین زبان نوشته شده و در ۱۱۶۶ صفحه کلان در مطبع ستیفن اوستین شهر هرتفورد بسال ۱۸۶۰ ع چاپ شد، دارای تقریباً ۲۵ هزار لغت اصیل و دخیل پشتو.
- ۵: اشعار پشتو در قرن ۱۶: با ترجمه انگلیسی، که اکثر اشعار برجسته خوشحال خان را انتخاب کرد و مقدمه مفیدی بران نوشت.
- ۶: داستان ایسف الحکیم: قصص معروف قدیم را بزبان پشتو ترجمه و بسال ۱۸۷۱ ع در مطبع گلبرت اورونگتن لندن بحروف سری طبع کرد، و ازین کتاب مهارت راورتی در نثر پشتو بخوبی هویدا است.
- ۷: ترجمه طبقات ناصری: از پارسی بانگلیسی در دو جلد که شرح آن در تعلیق (۳۴) گذشت.
- ۸: یادداشتها راجع بافغانستان و بلوچستان ۱۸۸۸ ع ۹: مضامین متعدد جغرافی و تاریخی و علم الانساب در مجله انجمن بنگال از ۱۸۵۴ تا ۱۹۰۵ ع ۱۰: تحقیقات تاریخی راجع بهرات و خراسان از بدو فتوحات اسلامی ۱۱: سه کتاب دیگر راجع بتاریخ شرق.
- ۱۲: گلشن روه: انتخابات نثر و نظم پشتو، که حصه نثر آن ۱۸۶ صفحه کلان و نظم آن ۲۱۲ صفحه است، و بهترین آثار ادبی پشتو از نسخ نایاب خطی اقتباس و در مطبع ستیفن اوستین هرتفورد بسال ۱۸۶۰ ع طبع شد.
- و مفیدترین کتب اوست.

۱۳: قاموس انگلیسی به پشتو: که بسال ۱۸۹۷ ع آنرا مینوشت، نمیدانیم که ختم شد یا ناتمام ماند؟

- ۱۴: مینول پشتو: Manual of pashtu این است فهرست مؤلفات این دانشمند که تاکنون بمن معلوم است، مشار الیه در اقامت پشاور بسی از ترانه‌های ملی افغان را نیز فراهم آورده بود، که اینگونه ترانه‌ها را غزلیات سوار گویند، و عروض خاص دارد، و مال ملت است که شاعر آن معلوم نیست، وی در دیباچه گرامر خود گوید: که از شنیدن اینگونه اشعار بیاد سرزمین خویش (انگلستان) می‌افتم.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۷۶

- تاریخ وفات این دانشمند بمن معلوم نیست، شاید تا حدود ۱۹۰۰ ع حیات داشت، و در اوقات نشاط علمی به عضویت انجمن شاهی آسیائی بنگال و بریتانیا نیز برگزیده شده بود، مشار الیه در اثنای اقامت پشاور و سوات و هند بسی از نوادر نسخ پنبتو و پارسی را فراهم آورده و یا استنساخ کرده بود که در حصه کتب شرقی موزه بریتانیا در لندن کلکسیون خاصی بنام وی موجود است.

۴۸ ملحقات طبقات ناصری

- ازین کتاب مفصلاً اطلاعی نداریم، ولی محمد قاسم فرشته در اثنای تحریر کتاب خویش آنرا در دست داشت و از مآخذ خویش می‌شمارد، که مؤلف آن شیخ عین الدین بیجاپوری بود (فرشته، مقاله دوم ص ۷۵) ازین تذکار مختصر فرشته میتوان فهمید که این

کتاب پیش از عصر فرشته که حدود ۱۰۱۵ هـ باشد، در هند نوشته شده بود، و عین الدین بیجاپوری خواسته است بقیه حوادث هند را بعد از منہاج سراج تا عصر خویش تکمیل کند، از نسخه قلمی این ملحقات خبری ندارم، و اشارت تاریخ هند که در حیدرآباد نوشته شده نیز بودن این کتاب را ثابت میکند (رک: تاریخ هند بزبان اردو، ج ۲ ص ۴۴) (برای تکمیل این مبحث، رک: ۷۸)

(۴۹) التتمش؟

این نام در نسخه اصل باملاهای مختلف: ایلتمش، التمش، التتمش ضبط شده، و در مطبوع کلکته عموماً التمش آمده، مورخین دیگر مانند فرشته و سجانرای ولن پوول هم باملاهای مختلف ضبط کرده‌اند، راورتی در حاشیه (ص ۵۹۷ ج ۱) ترجمه طبقات نویسد: که در برخی از نسخ ایلتمش و در بعضی هم ایلتمش نوشته‌اند، ولی از اشارات نسخ قدیمه چنین پدید می‌آید که جزو اول این نام (ایل) باشد چون در ایل ارسالان، ایلدوز و غیره. اما پاره دوم آن مانند قلیتمش و غیره خواهد بود، بدایونی گوید: که ترکان طفلی را که در شب کسوف ماه بزاید، ایلتمش i-yal - Timish گویند [(۱)] ولی راورتی این وجه تسمیه را هم

[(۱)] اصل متن بدایونی: «وجه تسمیه به ایلتمش آنست که تولد وی در شب گرفت ماه واقع شده بود، و ترکان اینچنین مولود را ایلتمش خوانند»

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۷۷

بنظر شک می‌بیند، و در متن ترجمه هم از املاهای متفاوت این نام (ایلتمش) را بر املاهای فوق ترجیح دهد. هم وی در صفحه (۶۳۷ ج ۱) ترجمه خویش نوشته سکه رضیه سلطان را نقل کند که در ۶۳۴ هـ بسال اول جلوس در دهلی ضرب کرده است، که در آن سلطان رضیه بنت شمس الدین ایلتمش آمده، ولی من درین کتاب از جمله املاهای مختلف، شکل التتمش را برگزیدم بدلائل ذیل:

(۱) خود مولف طبقات ناصری آنرا التتمش میخواند، زیرا وی در مدح این پادشاه در مطلع قصیده می‌گوید:

آن شهنشاهی که حاتم بذل و رستم کوشش است ناصر دنیا و دین محمود بن التتمش است این قصیده تا آخر در بحر رمل مثنی مقصور است که رکن چهارم و هشتم بیت فاعلان است، اگر ما این نام را التتمش بخوانیم باید رکن آخر فاعلان گردد، که با وزن ابیات دیگر فرق پیدا میکند، چون مولف تا آخر قصیده وزن رمل مقصور الاخر را التزام کرده، بنابراین خودش هم التتمش میخوانده است.

۲: تقریباً یک قرن بعد از منہاج سراج در دربار هند مولانا عصامی فتوح السلاطین را منظوم کرد، (۷۵۰ هـ) درین کتاب که قیمت ادبی ندارد، هم التتمش ضبط شده بدو تا، و تمام ابیات آن در بحر متقارب مثنی است، که رکن چهارم مصاربع مختلف است در این بیت که:

غرض چونکه خورشید روی زمین شه التتمش آن شمس دنیا و دین (ص ۱۰۹) سه رکن اول مصاربع سالم یعنی فعولن و آخر آن فعول مقصور است، برای اینکه بیت بر وزن اصلی منطبق آید، لازمست که اسم التتمش را بدو تا بخوانیم، که عصامی هم بدو تا ضبط کرده است.

درین بیت که نیز از فتوح السلاطین مولانا عصامی است (ص ۱۴۰) این مقصد روشنتر و مدللتر بدست می‌آید، در آنجا که گوید:

«که چون ناصر الدین روشن ضمیر که بد پور التتمش هند گیر» اگر فرضاً یک تاء منقوطة را حذف کنیم، رکن دوم و سوم بیت می‌شکند، و بدین دلایل ما از املاهای مختلفه التتمش را برگزیدیم که در نسخ منتخب بدایونی نیز بعضاً چنین آمده است.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۷۸

علاوه بر اسناد ادبی فوق، یکی از شعرای معاصر شمس الدین که «تاج‌ریزه» نامداشت، قصایدی در مدح وی دارد که این بیت ازوست:

حامی آفاق التتمش که عزم و حزم او گرد بر گرد جهان حصن حصین آورده‌اند این بیت شاعر معاصر نیز بر مدعای ما گواه محکم است، که در آن عصر، اهل علم التتمش را بدو تاء میخوانده‌اند. اما املاهای دیگر آن هم عام بود، که بر مسکوکات وی بصور مختلف می‌نوشتند مثلاً: «سلطان المعظم شمس الدنيا و الدین ابو المظفر التیمش القطبی بزمان أمير المؤمنين» و بر بعضی مسکوکات بر یک طرف «السلطان ایلمش» و بر طرف دیگر آن به سنسکریت (سری سلطان لی تت مسی سموت ۱۲۸۳) نوشته‌اند. در یک کتیبه منزل دوم قطب منار دهلی چنین نوشته شده: «امر باتمام هذه العمارة الملك المؤید من السماء شمس الحق و الدین ایلمش السلطانی ناصر أمير المؤمنين» و در همین منزل همین منار مرقوم است:

«السلطان الاعظم ... ابو المظفر ایلمش السلطانی» در برخی از نسخ عجایب الاسفار ابن بطوطه تنهاللمش هم آمده [(۱)] و چنین بنظر می‌آید، که در عصر خود سلطان این نام به چندین املا نوشته میشد: (ال ت م ش) و (ال ت ی م ش) و (ال ی ل ت م ش) و (ال ی ل ی ت م ش) و (ال ت م ش) (تکمیل این مبحث در تعلیق ۷۹ خوانده نمود)

(۵۰) نشین یا بشین؟

املائی این نام در نسخ طبقات و دیگر کتب مسالک و ممالک متفاوتست، و در نسخه اصل افشین است. کهن‌ترین کتاب جغرافی پارسى حدود العالم قصبه غرجستان را بشین می‌نویسد (ص ۵۸) که همین ضبط باید اصح باشد، چه خود نویسنده کتاب مذکور جوزجانست، و اگر ضبط نسخه منقول عنها قابل اعتماد باشد میتوان گفت پایتخت غرجستان را بشین میگفتند. یاقوت در معجم البلدان (ج ۶ ص ۲۷۷) گوید: که بقول اصطخری غرج دو شهر داشت، یکی بشین و دوم سورمین که در بین هر دو یک مرحله راه بود، و هر دو دارای آب زیاد و باغستان است ولی این نام در کتاب دیگر که مراد الاطلاع نامدار دو در تهران بر سنگ چاپ شده (۱۳۱۵ قمری) بصورت (بسنین) آمده (ص ۲۹۱) که شاید ناسخان مسخ کرده باشند، در نسخه خطی اشکال العالم

[(۱)] حواشی ترجمه عجایب الاسفار ابن بطوطه ص ۵۳ ج ۱ طبع لاهور ۱۸۹۸ ع

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۷۹

منسوب به جیهانی موزه کابل (ص ۶۶-۷۰) گوید: که غرجستان را دو شهر است، یکی را نشین خوانند و دیگر را شورمین خوانند، و در بزرگی هر دو بیکدیگر نزدیک‌اند، از نشین برنج خیزد و میان نشین و دره مرو رود یک منزل باشد از بالا، و از نشین تا شورمین یک منزل. چون نسخه اشکال العالم از حیث خط و املا قابل اعتماد نیست، بنابراین ضبط آن نیز بنظر من قابل توجه نخواهد بود، این شهر را برخی از مؤرخان ابشین نیز نوشته‌اند (دیده شود اراضی خلافت شرقی ص ۴۱۶) که صورتیست زافشین نسخه اصل. پس از بین املاهای متفاوت (بشین- ابشین- افشین) را از صورت منقول دیگر آن که نشین است بنون اول، میتوان به حقیقت نزدیکتر دانست.

مینورسکی مینویسد: که اصطخری عرج الشار را با دو قصبه آن بشین (مطابق جغرافیای ارمنی: ابشین Abzhin) و شورمین نام میبرد، که از روی موقعیت جغرافی با فیروزکوه کنونی مطابقت دارند و شارها مطیع سامانیان بودند و در (۳۸۶ ه) اطاعت محمود را پذیرفتند، و العتبی مؤلف تاریخ یمینی برای گرفتن حلف آنها فرستاده شد، وی از شار ابو نصر محمد و فرزندش شاه محمد باحترام نام میبرد، و در ۴۰۳ ه غرجستان ضمیمه مملکت محمودی گردید (رک: ص ۳۲۷ ترجمه و شرح حدود العالم از مینورسکی طبع

اکسفورد ۱۹۳۷ ع) مخفی نماند: که در نسخه مطبوع مسالک الممالک اصطخری (لیدن ص ۲۷۱) در متن نشین و سورمین طبع گردیده و در حاشیه از روی نسخ مقدسی و ابن اثیر و قزوینی اشکال مختلف کلمتین از قبیل (سیر، افشین، شمن، بشین، اسین، بشیر، ابشین، انستن، سین، و سورمین، شورمین) ضبط گردیده است، اصطخری گوید: که غرچ الشار دو شهر دارد: نشین و سورمین که در بزرگی بهم نزدیکند و در آن جائی برای سلطان نیست.

و شار که مملکت بدو منسوبست در قریه‌ای نشیند بر کوه بلیکان (بکنکان، بلکتان، بلیکان) و هر دو شهر آبهای روان دارند، و از نشین برنج خیزد، که به بلاد دیگر برند، و از سورمین مویز زیاد، و بین نشین و دزه مرورود یک مرحله است، و از نشین تا سورمین نیز یک مرحله است بطرف جنوب در کوه، و آب مرو از نشین مرو الرود آید (الاصطخری ص ۲۷۲) دلیل دیگر بر صحت املای بشین اینست، که در جغرافی موسی خورنی که مترجم

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۸۰

ارمنی آن بعد از ۵۷۹ م میزیسته در کوست خراسان این شهر را بنام بژین ذکر کرده که همین بشین جوزجان باشد (تاریخ تمدن ایران ۱ / ۳۲۰) نام بشین را ناصر خسرو با شار پادشاه آن چنین آورده که در دیوانش غلط طبع کرده‌اند: استاده به بامیان شیری بنشسته بعز در بشین شاری (دیوان ۴۶۸)

(۵۱) قاضی القضاة فخر الدین عبد العزیز کوفی

نام وی در طبقه ۲۰ شرح حال سلطان قطب الدین ایبک آمده که از مشاهیر علمی و اداری خراسانست، و محمد عوفی وی را الصدر الاجل العالم برهان المله و الدین محمد بن عبد العزیز الکوفی مینامد و گوید:

که عبد العزیز کوفی در علم ابو حنیفه ثانی بود، و در وقت تقلد قضای نیشاپور فرمانده و سلطان نشان بود، پسر او برهان الدین نیز در کرم و علم شهرت داشت. وقتی محمد بن عبد العزیز بنزدیک ملک موید کاردی و دستارچه بیادگار فرستاد، و این قطعه دران

نہشت:

قطعه

پیش تخت توشها! کارد و دستارچه‌ای میفرستم خجل و شرمگن از مختصری

تا مر آنرا که بجان بنده در گاه تو نیست بیکی چشم بیندی، بدگر سر ببری وقتی که ملک طغان شاه را درد پای حادث شد، این رباعی بگفت:

رباعی

گر پای فلک‌سای ملک رنجور است نزدیک خرد نه از حقیقت دور است

او هست جهان و زو جهانست پبای پائی دو جهان گر نکشد معذور است و له رباعی

چون نیست بوصل تو دمی دسترسم بگذاشتم نه ز ان قبل کز تو بسم

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۸۱ تو سایه من شدی، و من می‌نرسم بر گردم تا مگر بیائی ز پسم مرحوم محمد قزوینی در تعلیقات ج الباب الالباب بحواله تاریخ جهانگشای عطا ملک جوینی نویسد:

«امام برهان الدین ابو سعید محمد بن الامام فخر الدین عبد العزیز الکوفی در خدمت سلطان تکش خوارزمشاه بود و او از علماء کبار و از فحول ائمه روزگار بود، و نزدیک سلاطین وقت عظیم موقر، و قضاء و شیخ الاسلامی نیشاپور بدو مفوض بود و بعد از مصالحه سلطان تکش با منگلی بک [(۱)] و مراجعت تکش از حصار شادیاخ، امام برهان الدین مذکور بشادیاخ آمد، منگلی بک او را بگرفت و بکشت (سنه ۵۸۲ هـ) سلطان تکش در ۴ محرم ۵۸۳ باز بظاهر شادیاخ نزول کرد، و محاربت سخت آغاز نهاد، و در ۷ ربیع

الاول بشهر در رفت، و به قصاص برهان الدین بر موجب فتاوی ائمه، منگلی بک را بامام فخر الدین عبد العزیز کوفی داد، تا بقصاص پسر او را بکشت.» [(۲)]

(۵۲) سر جاندار

در طبقه ۲۱ و غیره سر جاندار بمعنی سر سلاحدار است (جان یعنی سلاح + دار یعنی دارنده) فخر الدین خطاط هروی راست: آن ترک که یافت منصب جانداری یک لحظه نمی شکبید از دلداری گفتم دل من نگه نمیداری؟ گفت: جانداران را چه کار با دلداری سنائی غزنوی گفت: گفتم این کیست وین که شاید بود؟ کو بر آورد از تن من دود گفت جاندار شاه محمود است زین جزع مر ترا چه مقصود است (حدیقه ص ۵۵۹)

[(۱)] بقول ابن اثیر منگلی تگین از غلامان موید آی آبه و اتابک سنجر شاه بود، که بسال ۵۸۱ بر بادار خود استیلا یافت، و بسال ۵۸۲ سلطان تکش او را در نیشاپور حصار داد، و صلح کردند [(۲)] تعلیقات جلد اول لباب الالباب عوفی، ص ۳۴۹ طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۸۲

در طبقات سر جاندار و جامدار هر دو آمده، که اولی بمعنی سر محافظ و سر سلاحدار و قوماندان گارد شاهی است، اما دومی کسی است که به دربار شاهی امور مشروبات و مأكولات یا البسه شاهی بدو تعلق داشت، که اکنون «پیش خدمت» گویند، و هر دو از مناصب درباری در خراسان و هند بودند. مولوی بلخی راست: ربنا انا ظلمنا گفت و بس چونکه جانداران بدید از پیش و پس دید جانداران پنهان همچو جان دور باش هر یکی تا آسمان (مثنوی) عثمان مختاری راست: جهانداری که جاندارش سلاطین را دهد فرمان (دیوان مختاری ۳۷۲)

(۵۳) شرح حال منهای سراج

در کابل مجموعه خطی بنام مجمع المضامین دیده شد که آنرا قمر الدین خان کوکب برای جهانگیر در هند نوشته است، تاریخ تحریر آن ۱۰۲۲ ه است، و غالباً بخط خود کوکب باید باشد. در قسمت اول این کتاب که مبنی بر شرح احوال شعرای قدیم هند مخصوصاً دربار التتمش و قباچه است، راجع باحوال و آثار اسماعیل زرریس چنین نویسد: «این یکه تاز میدان بلاغت را در شرح حال منهای سراج جوزجانی رساله مستوفائی است [(۱)]...» راجع باین رساله که زرریس نوشته باشد، اکنون معلومات دیگری ندارم و نه سراغی از ان در دست است، ولی محمد عوفی این شاعر را بنام جمال الشعراء اسماعیل بن ابراهیم الغزنوی المعروف به زرریس، دارای عذوبت و جزالت کلام داند و دو غزل پارسی از وی نقل کند که اینک یکی از ان:

جان هر شراب وصل کزو نوش میکنددل حلقه بی ز زلفش در گوش میکند

[(۱)] از نسخه خطی مجمع المضامین که جناب گویا اعتمادی در کابل بمن وانمود و این نکته را اشارت فرمود. یک نسخه خطی ناقص مجمع المضامین در مجموعه مرحوم شیرانی در کتب خانه دانشگاه لاهور موجود است و مرحوم پروفیسور محمد شفیع بدون

ذکر نام مولف در مقدمه تذکره میخانه طبع لاهور ۱۹۲۶ م از آن ذکر می‌دارد، و گوید که در مسنه ۱۰۳۵ هـ تالیف شده، حال آنکه نسخه آقای گویا دز ۱۰۲۲ هـ نوشته شده است

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۸۳ هر روز چند بار مرا از فراق خود از عقل می‌ستاند و بیهوش میکند
بر کس مباد آنکه برین سوخته جگر آن عارض و کلاله شبوش میکند
گویم ز جور هجرش فریادها کنم باز امید وصلش خاموش میکند
ناکام بین که از بن دندان همی کنم هر بد که بر من آن رخ نیکوش میکند
هر ساعتی که یاد غمش میکند دلم روزم سیه ز نور بنا گوش میکند
چشمم سپید کرد ز زلف سیاه خود روزم سیه ز نور بنا گوش میکند [(۱)]

(۵۴) تینگو یا تاینگو طراز

در طبقه ۱۶ ذکر العاشر (ص ۳۰۸ ج ۱) بانیکو طراز مطابق ضبط نسخه خطی طبع شده، ولی اصلاً تینگو یا تاینگو است که طراز شهری بود در اقصای ثغور ترکستان آن سوی سیحون نزدیک اسپباج (یاقوت و هفت اقلیم) اما تاینگو از امرای بزرگ قرا خطائیان بود که بدست خوارزمشاه در جنگ بزرگ طراز در ۶۰۷ هـ اسیر و بعد از آن در آب انداخته شد (جهانگشای جوینی) و قاضی شمس الدین منصور بن محمود الاوزجندی را در مدح تینگو قصیده مشهوریست که مطلع آن اینست:
برخیز که شمعت و شرابست و من و تو آواز خروس سحری خاست زهر سو و در مقطع آن گوید:
بستند کمرها و گشادند سراغچ میران خطا جمله بفرمان تینگو [(۲)] در لباب الالباب تاینگو طراز هم مضبوط است. (ص ۱۱۲ ج ۱)
بقول محمود کاشغری تیانکو در اصل لغت ترکی بمعنی حاجب بود (دیوان لغات الترک ۳ / ۲۸۱)

[(۱)] لباب الالباب ج ۲ ص ۲۹۶

[(۲)] لباب ج ۱ ص ۱۶۶

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۸۴

(۵۵) ملک تاج الدین تهرانی

در طبقه ۱۷ ذکر العشرون ج ۱- آمده که دختر این ملک در حباله سلطان غیاث الدین محمود بود، مادر سلطان بهاء الدین سام. عوفی ذکر می‌کند از غزارت طبع و طراوت اشعار ملک تهرانی دارد بشرح ذیل:
«الملك المعظم تاج الدین تهرانی شاه: شاهزاده و گوهر آزاده، هم نسبتی عالی و هم کرمی متوالی داشت، از اشعار و آبدار اوست:
لرزان تنم از باد ستیز غم تست سوزان دلم از آتش تیز غم تست
مگذار بتا که خاک خواری گیرد صحرای دلم که آب خیز غم تست در معنی شکار سلطان غیاث الدین و الدین گوید:
هر روز چنین شهانه کاری میکنم بر چهره ایام نگاری میکنم
بر تخت به خور می شرابی میخورد در باغ بخوشدلی شکاری میکنم (ص ۵۱ ج الالباب) سید ظهیر الدین سرخسی در قطعه‌یی کنیزکی بکر از او خواست:
دارم طمع ز لطف تو ناسفته گوهری زیر بسی گهر به مدیح تو سفته ام ملک تاج الدین کنیزک بچه هندی با این قطعه باو فرستاد:
چون بالماس طبع در سفتی! در ناسفته‌یی، فرستادم

قوت ده خدای عز و جل که ز بی‌قوتی به فریادم چون بکارت او را برداشت، بحکم صغر سن آن کنیزک رنجور شد و در گذشت، تاج‌الدین این دو بیت فرستاد:

علوی کافران هندی رازود ز اسلام ... سیر خواهی کرد

پدرت غزو کردی از شمشیر تو غزاهم به ... خواهی کرد سید گفت:

وعده‌یی کرده‌یی مرا شاه! بسخن دور و دیر نتوان کرد

یقین غزو کافر ماده‌جز به شمشیر ... نتوان کرد» (لباب‌الالباب ص ۱۳۸ ج ۱)

(۵۶) تاجیک، تازیک

این نام مفرد بصور فوق، و جمع آن تازیکان در طبقات مکرر آمده (رک: فهارس) که نام قدیم یکی از طوایف آریائی فارسی‌زبانست در ما وراء النهر و افغانستان.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۸۵

مرحوم ملک الشعراء بهار در کتاب سبک‌شناسی گوید: که در طبقات ناصری تات بمعنی تازیک و تاجیک آمده (ج ۳ ص ۵۰) ولی نویسنده سطور با وجودی که مکرراً چندین نسخه طبقات را سراپا خوانده‌ام کلمه تات بمعنی تازیک را در آن نیافته‌ام، و مرحوم بهار حوالتی نیز نداده که در کجای طبقات تات بمعنی تازیک آمده است! کذلک آن مرحوم شرح عجیبی بر تاجیک در ذیل صفحه نوشته که از روی موازین علمی قابل تأمل است، مینویسد: «که ایرانیان از قدیم بمردم اجنبی تاجیک یا تازیک میگفته‌اند، این لفظ در زبان دری (تازی) تلفظ شد و رفته رفته خاص اعراب گردید، ولی در توران و ما وراء النهر لهجه قدیم باقی و به اجانب تاجیک میگفتند، بعد از اختلاط ترکان التائی با فارسی‌زبانان آن سامان لفظ تاجیک به همان معنی داخل زبان ترکی شد، و فارسی‌زبانان را تاجیک خواندند، و این کلمه بر فارسیان اطلاق گردید و ترک و تاجیک گفته شد»!!! (ج ۳ سبک‌شناسی ص ۵۰) مستشرق معروف آلمانی مارکوارت در کتاب ایرانشهر گوید: این کلمه از تاتچیک گرفته شده، و معنی آن در ترکی زیر دستان کوچک است، تات بمعنی مقهور و مغلوب و زیر دست و چیک از ادات تصغیر است، و اسمی است که ترکان بایرانیان داده‌اند (کاوه برلن ص ۷ شماره ۴، ۵) هر دو قول فوق باین سبب مورد تأمل است: که اولاً مردم تاجیک در بین ایرانیان قدیم اجنبی وزیر دست و مقهور نبودند، بلکه بقول اکثر مورخین مدقق مانند گیگر المانی و اشپیگل جزء مردم فلات ایران بودند، و زبانهای تاجیکی از قبیل فارسی و واخی و اشکاشمی و غیره هم السنه خالص آریائی اند (رک: ایرانیان خاوری از گیگر المانی و اطلاعات درباره ایرانیان قدیم از اشپیگل المانی) ثانیاً: اگر اسم تاجیک از طرف ترکان بفارسی‌زبانان مطلق بحیث اجانب داده میشد، چرا همین نام بر تمام فارسی‌زبانان اطلاق نشد که همه بیگانه ترکان بودند؟ در حالیکه تاجیک شعبه خاصی است از فارسی‌زبانان که در شرق ما وراء النهر و تخارستان و بدخشان تا پامیر زندگانی دارند، و این نام بر هر فارسی گو در هر جا نه اطلاق شده بود و نه اکنون تاجیک هر پارسی‌زبانی را گویند، بلکه نام قوم خاصیت

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۸۶

که زبان‌شان فارسی است، و حتی در قندهار تاجیک‌هائی داریم که پشتو میگویند ولی قوما تاجیک‌اند.

ثالثاً: نامیکه از طرف قوم مخالف دیگری بر یک قوم بطور طعن و تشنیع اطلاق میگردد، همان نام همواره مورد نفرت همین قوم میباشد نه مدار افتخار، اگر ترکان فارسی‌زبانان اجنبی را زیر دستان کوچک و مغلوب نامیدند، خود این مردم چرا نام طعن آلود رقیبانه را بطور افتخار برای خود قبول کردند؟ و ما میدانیم که تاجیک همواره افتخار دارد باینکه تاجیک است، و این نام را اجنبی و علامت ذلت و حقارت نمی‌شمارد مثلاً اسم پتهان که سکنه هند به پنتون داده‌اند، تاکنون مورد نفرت پنتون خالص است نه افتخار!

پس نمیدانم که عنوان تاجیک بقول مذکور بمعنی زیر دست و مادون و مقهور، چگونه مورد استعمال تاجیکان غیور و خالص شده باشد؟

علاوه برین کلمه تاجیک بصورت تزیک در زبان خنتی قدیم که برسم الخط بر همی نوشته میشد مستعمل بود، و این نام در اسناد و مدارک و سفر نامه ختن که بزبان قدیم آریائی هوتنی (خنتی) است می آید، و چون کتاب مذکور بقرن دهم مسیحی (۳۰۰ تا ۴۰۰ ه) متعلق است (رک: بمقاله پروفیسور بیلی در مجله روزگار نوطیع لندن شماره ۳) بنابراین باید گفت که این کلمه بزمان قدیمتری تعلق دارد، و اسم قدیمی است از طوایف اصیل آریائی که در دو طرف آمویه علیا سکونت دارند. محشی دانشمند برهان قاطع شرحی بر کلمه تاجیک نوشته (ص ۴۵۵) که ملخص آن چنین است: در خنتی Tajik در ترکی تاجیک است (جغتائی ۱۹۴) فرای نویسد:

اشتقاق کلمه تاجیک محتملا از شکل ایرانی شده «طایی» (قبیله‌یی از عرب) آمده، با آنکه فیلوت در گرامر فارسی طبع کلکته ۱۹۱۹ م (ص ۲۴۵) آنرا مشتق از تاختن میدانند و این قول بعید است. ترکان نام تاجیک را مانند (تات) بایرانیان اطلاق میکردند. استاد هنینگ تاجیک را ترکی میدانند مرکب از تا- تات (ترک) + چیک (پسونند ترکی) جمعاً یعنی تبعه ترک. و این کلمه را با تازیک و تازی (طایی) لغه مرتبط میدانند (از افادات شفاهی استاد هنینگ)

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۸۷

از تمام این اقوال باز یک نتیجه مثبت متفق علیها بدست نمی آید، و شاید ما برای نام تاجیک مبدأ کهن تری را در نوشته‌های هرودوت سراغ کنیم، که بقول وی در پکتیکا (پنتون‌خوا) چهار قبیله زندگی داشتند: گنداری (سکنه وادی گندها را از کابل تا اندوس) دوم اپاریتی (اپریدی) سوم ستاگیدی (شاید شیتک و ختک) چهارم داد یکی (تاجیک) و این دادیکان که مؤلفین یونانی و لاتینی از آنها یاد کرده‌اند، از قبایل قدیم و از شاخه‌های آریائی افغانستانند، که امروز هم بهمان نام قدیم خود تاجیک درین سرزمین با سایر قبایل بکمال هم‌رنگی و هم آهنگی زیست میکنند (تاریخ افغانستان ۱/۱۰۳)

(۵۷) مزار امام یحیی در سرپل

حضرت یحیی بن زید بن زین العابدین بن حسین بن علی بن ابی طالب یکی از شهدای دودمان بنی هاشم و آل علی (رض) است، که مادرش ریظه نامداشت، وی در جنگی که با سلم بن احوز نمود. روز جمعه ماه طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۸۸

شعبان ۱۲۵ ه در قریه ارغوی جوزجانان که اکنون قراغو نامیده می‌شود، بسن هژده سالگی بشهادت رسید.

این قریه بفاصله یک و نیم کیلومتر در مشرق شهر کنونی سرپل (شهری در شمال افغانستان بین بلخ و میمنه) واقع است و مرقد امام یحیی نیز در آنجاست، که کتیبه‌ئی بخط قدیم کوفی و بنایی کهن سال دارد، و یکی از فضلالی معاصر جوزجان قاری محمد عظیم عظیمی آنرا خواننده و شاغلی محمد یعقوب واحدی جوزجانی آنرا با شرحی در نامه ژوندون کابل (شماره ۱۵ سرطان ۱۳۴۱) نشر کرد، و متن آن تا جائی که خواننده شده چنین است:

«بسم الله الرحمن الرحيم هذا قبر السيد يحيى بن زيد بن علي بن الحسين بن علي بن ابي طالب رضوان الله عليه، قتل بارغوی فی يوم الجمعة فی شهر شعبان المعظم سنه خمس و عشرين و مائه، قتله سلم بن احوز فی ولايت نصر بن سيار فی ایام الوليد بن يزيد لعنهم الله. مما جرى علی يد ابي حمزه احمد بن محمد غفر الله له و لوالديه.

مما امر ببناء هذه القبۃ الشيخ الجليل ابو عبد الله محمد بن شادان الفارسی (القادسی؟) حشره الله مع محمد و اهل بيته مما عمل البناء الترمذی غفر الله له و لوالديه.

هذه القبة ابو عبد الله محمد بن شادان فارسی ابو محمد و علی غفر له و لوالديه برحمتك يا ارحم الراحمين.
الامير ابی بكر و الامير محمد بن احمد و احشهرهم مع محمد المصطفى و علی المرتضى و وليه المجتبی.
إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ ... الى آخر الآيه

الحسينيه محمد بن شادان فارسی ابتغاء لثواب الله و تقربا الى رسول الله و محبة لاهل بيته الطيبين.

دانشمند گرامی شاغلی خلیلی که نقل این کتیبه را در سفری بصفحات شمال کشور بدست آورده و بمن دادند، یادداشت کرده‌اند، که کلمات فارسی، الفارسی، درین قرائت قابل تأمل‌اند، و ممکن است آنرا قادی خواند، منسوب به قادی شمال هرات. در حقیقت خواندن این کتیبه که در گچ کنده شده و بمرور زمان شکست و ریخت فراوان در آن راه یافته و رسم الخط آن هم قدیمتر است،

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۸۹

دقتی زیاد بکار دارد. و من چند عکس آنرا دیده‌ام، که خیلی پیچیده و مبهم بنظر می‌آیند. و ممکن است او روی رسم الخط آنرا بدوره غزنویان و سامانیان ربط داد.

در زین الاخبار گردیزی طبع دانشمند سعید نفیسی (ص ۸۹) نام سلم بن احور براء مهمله اخیر است، که در طبری طبع مصر (ج ۸ ص ۳۰۱) سلم بن احوز است. اما درباره مشهد امام در زین الاخبار گوید: او را به قصبه این سو حرب کردند، و یحیی بن زید بکشتند (ص ۸۹) محشی فاضل سعید نفیسی می‌نویسد: نام دهی که یحیی بن زید دران کشته شده، در مروج الذهب طبع پاریس ج ۶ ص ۲ و چاپ قاهره ۱۳۴۶ ق، ج ۲ ص ۱۸۵) ارعونه، و در عمدة الطالب تالیف ابن مهنا (چاپ بمبی ۱۳۱۸ ق، ص ۲۳ ارعوی. و در دایرة المعارف اسلام (ج ۴ ص ۱۲۱۵) ارغوه چاپ شده (حواشی بر زین الاخبار طبع نفیسی) از روی این کتیبه توان گفت: که اصل نام (ارغوی) بوده، که اکنون آنرا قراغو گویند.

متن نوشته مسعودی درین باره چنین است:

«ظهر فی ایام الولید بن یزید، یحیی بن زید بن علی بن الحسین بن علی بن ابی طالب علیهم السلام بالجوزجان من بلاد خراسان منکرا للظلم و ما عم الناس من الجور، فسیر الیه نصر بن سیمار سلم بن احوز المازنی، فقتل یحیی فی المعركة بقریه یقال لها ارعونه و دفن هنالك و قبره مشهور مزور الی هذه الغایة ...» (مروج الذهب ۳، ۱۴۵)

(۵۸) بحیرا و نسطورا

سیره ابن هشام (ابو محمد عبد الملک بن هشام المتوفی ۲۱۳ یا ۲۱۸ ه) به حواله ابن اسحق متوفی ۱۵۱ ه قدیم ترین کتابیست که داستان بحیرا را آورده وی گوید: که حضرت محمد با ابو طالب عم خود در کاروان تجارت به شام رسید، و در آنجا در بصری راهب بحیرا را دید، چون بر سر حضرت محمد قطعه ابری را دید، آنرا از آثار نبوت پنداشت الخ ...

(سیره ابن هشام ص ۱۱۵ طبع وستنفلد) کذلک ابن جریر طبری در حدود ۳۱۰ ه در تاریخ الامم و الملوک

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۹۰

۱/۱۱۲۳) همین قصه را با کمی تفاوت آورده و مؤرخان را در نام راهب اختلافست، برخی نام او را نیاورده‌اند، و برخی بحیرا و جمعی نسطور گفته‌اند. ابن اسحق نام او را نیاورده (ابن هشام ص ۱۱۹) ابن سعد در طبقات نام او را نسطور گفته و نویسنده السیره الحلبیه نیز نسطور نوشته (طبقات ابن سعد ۱، ۸۲ و السیره الحلبیه ۱، ۱۴۳) اما ابن اثیر (۱، ۱۸۶ اسد الغابه) نام او را بحیرا نوشت.

درباره بحیرا و تاریخ زندگانی او چیزی در دست نداریم، و حتی برخی از علما مانند نولدکه از وجود چنین شخصیتی انکار دارند، ولی از یک مخطوط سریانی که آنرا استاد ریچارد گوتیل Richard Gottheil در مجله آشوریات XIII-1898B نشر کرده

روشنی بر مسئله بحیرا می‌افتد، درین داستان سریانی از بحیرا و سفرهای او به بیت المقدس و طور سینا ذکر می‌رود، و نیز دیدار اول بحیرا از حضرت محمد (ص) درین داستان مذکور است. و این بحیرا دارای ثقافت و علم و معجزات بود. اما از مآخذ سریانی پدید می‌آید، که بحیرا اسم او نبود، بلکه لقبش بود و نام حقیقی او سرجیس باشد که المسعودی هم در مروج الذهب بآن اشاره مینماید. اشتقاق این لقب از (بحر) عبریست بمعنی اختار و انتخاب، پس بحیر مختار و منتخب باشد، که در سریانی هم بحر بمعنی فحص و بحث و اختبار بود، پس بحیرا خبیر و مختار است.

(اختصار از مقاله بحیرا بقلم دکتور اسماعیل علی معتوق در مجله کلیه الاداب جامعه فواد الاول قاهره جلد ۱۲، جزو اول مئی ۱۹۵۰)

(۵۹) بجکم

در تعلیق ۱۸ درباره بجکم توضیحی کوتاه داده شد این کلمه چنانچه گفتیم، در نامهای تورکان مستعمل بود، و محمود بن حسین بن محمد کاشغری در دیوان لغات الترك تالیف ۴۶۶ ه، طبع استانبول در سه جلد ۱۳۳۳/۳۵ ق گوید: بحکم به فتحه اول و سکون دوم و فتحه سوم:

السوم و هو الحریره او ذنب بقر الوحش یتسوم به البطل یوم القتال و الغزیه تسمیه برجم (ص ۴۰۱ ج ۱) باین طور گویا بجکم اصلا گاو وحشی بود، که از موی و دم آن نشانه علم یا پرچم می‌ساختند، و آنرا هم توسیعا بجکم می‌گفتند، و جزو طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۹۱

اول نام (قرا) نیز در تسمیه‌های تورکان رواج داشت، و همین مولف کاشغری گوید:

«قرا به فتحه اول: الاسود و به یسمی الملوک الخاقانی» (۲/ ۱۶۷) پس قرا بجکم معنی غزگاو سیاه دارد، و این تسمیه بنام حیوانات در بین تورکان دأب بود، مثلا ارغون (نام مرغی که بدان گنجشک شکار نمایند کتاب مذکور ۱- ۱۰۸) بغرا (شتر نر، ۱، ۳۵۲) جغری (صقرا- ۳۵۲) تغرل (طایر درنده ۱- ۱۰۸) بغرا (شتر نر، ۱، ۳۵۲) جغری (صقرا- ۳۵۲) تغرل (طایر درنده ۱- ۴۰۰) یغان (فیل ۳/ ۲۲) تنکا (ببر ۳- ۲۷۲) و غیره.

(به تعلیق ۱۸ و کلمه غزگاو رجوع شود)

(۶۰) لویک، انوک؟

در املائی این کلمات نویسندگان دوره اسلامی و قبل از اسلام مختلف‌اند، دودمانی از شاهان محلی کابل و غزنه و گردیز در ادوار قبل الاسلام و مقارن ظهور اسلام درین سرزمین حکمرانی داشتند، که بقول لنگورت‌دیمز در حدود ۲۶۰ ه حکمران محلی غزنه شاه لویک بود، و شخصیت مجهولست (دایره المعارف اسلام ۲/ ص ۱۵/۴) عبد الحی گردیزی مقابله ابو منصور افلاح بن محمد بن خاقان را با یعقوب لیث در گردیز شرح میدهد (زین الاخبار، ص ۶) و نظام الملک در شرح عصر البتگین از امیر غزنه لویک نام می‌برد (سیاست نامه ۱۲۲) و منهاج سراج جوزجانی نیز ابو بکر لویک را در چرخ لوگر در مقابل سکتگین ذکر میکند (طبقات ناصری ۱/ ص ۲۶۸) و محمد بن علی شبانکاره‌یی نیز ازین لویک غزنه یاد آورست (مجمع الانساب خطی) فصیح احمد بن جلال الدین محمد خوافی مشهور به فصیحی (۷۷۷-۸۴۹ ه) در تاریخ خویش دو بار از لویک یاد کرده، در احوال سال ۳۲۲ ه مینگارد:

«فتح غزنی بر دست البتگین ترک و گریختن لویک والی غزنی» (مجمعل فصیحی ۲/ ۴۵) و باز در وقایع سنه (۳۵۴ ه) می‌نویسد:

«حرب اسحق بن البتگین ترک با لویک که پیشتر والی غزنی بود، و البتگین او را بیرون کرده بود، و چون اسحق بن البتگین بسمرقند رفت او با غزنی آمده بود و فرار لویک مذکور» (مجمعل ۲/ ۷۲).

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۹۲

املای لویک به تحریف کاتبان بصور مختلف: انوک- لویک- لاویل در آمده و چنانچه بعد ازین خواهم گفت: این نام از زمانهای قبل الاسلام باین سرنوشت گرفتار بوده است.

در نسخه خطی کرامات سخی سرور که در دیره اسماعیل خان یافته شده بود، حکایتی ازین دودمان حکمرانان غزنه وارد بود، که بقایای این دودمان حکمرانان غزنه در اوایل فتوح اسلامی در آنجا بودند، و بزبان حلجیه (پنبتو) بیتی از ایشان روایت شده، که شرح آنرا به تفصیل و اشباع در کتاب لویکان غزنه طبع انجمن تاریخ کابل ۱۳۴۱ ش داده‌ام.

از روی شرحی که در همین حکایت کرامات سخی سرور آمده ظاهر می‌شود، که اصل نام این خاندان (لویک) بوده، و از لوی پنبتو بمعنی بزرگ و سردار و معظم ساخته شده، و در آخر این صفت یک کاف تجلیل الحاق گردیده است. و الحاق این حرف در اواخر برخی از اسماء از زمان قدیم تاکنون در افغانستان مروج بوده است مانند بارک، هوتک، ختک، شیتک، فورک و غیره.

در کتبه زبان تخاری که برسم الخط یونانی در سرخ کوتل بغلان در بقایای یک آتشکده دوره کوشانی مربوط بحدود (۱۶۰ م) پیدا شده، نام فامیلی لویک به املای (Loix) لویخ ضبط است، و از همین کتیبه نام دو نفر ازین خاندان را که در قرن اول و دوم میلادی در افغانستان حکمرانی داشته‌اند در می‌یابیم، که (شابگپوهر لویخ بوسر شیزو گرگ- شاه فغفور لویک (بن) شیزو گرگ (مرحوم) باشند.

املای لویک درین کتیبه نیز متفاوت است: در نسخه اور کتیبه که اصح و منقح است لویخ Loix و در نسخه دوم لوخ LOX و در نسخه سوم الی ایخ Aliix است (برای تفصیل رجوع کنید به کتاب: زبان دو هزار سال قبل افغانستان تالیف عبد الحی حبیبی طبع کابل) و ازین برمی‌آید که این نام فامیلی شاهی از مدت دو هزار سال قبل املاهای متفاوت داشته و در عصر اسلامی نیز چنین سرنوشت را داشته است.

علی العجالة از روی اسناد موجوده من ده نفر را ازین خاندان شاهی محلی غزنه و گردیز می‌شناسم:

۱- شاه فغفور لویک بوسر در حدود ۱۶۰ م که از طرف شهنشاه

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۹۳

کوشانی و خلف کنیشکا در افغانستان حکمرانی داشت، و آتشکده سرخ کوتل بغلان بامر او ترمیم شد (بموجب کتیبه مکشوفه) ۲- پدر بوسر مذکور، که بموجب همین کتیبه شیزو گرگ نامداشت و در حین تحریر کتیبه حدود (۱۶۰ م) مرحوم شده بود و بنابراین باید معاصر کنیشکا باشد.

۳- لویک و جویر: که (هجویر غزنه- اجرستان کنونی) باو منسوبست معاصر رتبیل و کابلشاه حدود ۱۲۰ ه (بموجب نسخه کرامات)

۴- لویک خانان پسر و جویر (در گردیزی: خاقان) معاصر خنچل کابلشاه در حدود ۱۶۳ ه (کرامات) ۵- محمد بن خاقان حدود

۲۱۰ ه که مسلمان بود (گردیزی) ۶- ابو منصور افلح بن محمد، که در گردیز از یعقوب لیث صفاری شکست خورد ۲۵۶ ه

(بموجب کرامات و گردیزی) ۷- منصور بن افلح حدود ۳۰۰ ه (گردیزی) ۸- مرسل بن منصور حدود ۳۵۰ ه که غالباً بند مرسل

غزنی بنام اوست (گردیزی) ۹- سهل بن مرسل حدود ۴۰۰ ه (گردیزی) ۱۰- ابو علی یا ابو بکر لویک خسر کابلشاه، که در چرخ

لوگر با داماد خود پسر کابلشاه از دست سبکتگین شکست خورد ۳۶۵ ه (گردیزی و طبقات ناصری و سیاست نامه) هودیوالا یک

نفر مورخ هندی در باره لویک شرح ذیل را در حواشی تاریخ هند تالیف ایلوت اضافه کرده که مؤید شک و تردید درباره اصالت

املای این نام است وی گوید. این کلمه را در متن ترجمه طبقات ناصری (ایلوت ۲/ ۲۶۷) امیر انوک نوشته‌اند.

در ترجمه همین حصه طبقات ناصری در مجله جمعیت آسیائی بنگال (ج ۱۷ ص ۱۴۱) نیز امیر انوک است، که تهوماس آنرا یک

کلمه مقامی پنداشته و گوید که نام شخص یا قبیله نیست، و شاید لمبک- لمغان باشد.

هودیوالا این نظر تهوماس را با شک و تردید تلقی کرده و گوید که اگر انوک را نام جانی پنداریم، پس باید «امیر انوک» باضافت

باشد، و مشکل است که انوک به لمبک تبدیل گردد.

در نسخه مطبوع طبقات و نسخ خطی کتب خانه جمعیت آسیائی هند و پاریس فقط انوک است که در نسخه خطی ایلویوت ابوک بود، یا کوبک، که گاهی لویک نیز نوشته شده است.

(حواشی هودیوالا، برایلیوت ۲/۲۶۴)

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۹۴

(۶۱) ینال

این نام در اکثر کتب ینال به تقدیم نون ضبط شده، ولی من در سرتاسر طبقات آنرا ینال به یاء خطی اول طبع کردم. در کتب تاریخ به اشکال نبال، بنال، اینال و غیره نیز آمده ولی بقول هوتسما اینال در ترکی بمعنی سردار قبیله است (حواشی هوتسما بر صفحه ۸ زبده النصر عماد الدین کاتب طبع لیدن ۱۸۸۹ م) نام ینال در ادب فارسی نیز بسبب سلطه تورکان و سلاجقه دخیل شد، که گویا ینالتگین نام اشخاص و تنها ینال بمعنی سردار بود، سنائی راست:

کی توان مر ذو الجلال و ذو البقا را یافتن

در خط خوب تگین و در خم زلف ینال (دیوان ۱۸۹) ناصر خسرو گفت:

بر آزادگان کبر داری و لیکن ینال و تگین را ینال و تگینی (دیوان ۴۰۳) ابو عبد الله محمد بن احمد کاتب خوارزمی گوید:

ینال بمعنی ولی عهد است، و ینالتکین ولی عهد جبویه و رئیس تورکان و ملک و دهقان است (مفاتیح العلوم ص ۷۲ طبع قاهره ۱۳۴۲ ه) بقول یمینی یک نفر ینالتگین در عصر سلطان محمود صاحب جیش مامون خوارزم شاه بود.

انوری در مدح ناصر الدین ابو الفتح گوید:

وانکه قدر در ادای خدمتش افگندموی کشان گردن ینال و تگین را (دیوان ۱۱) (به کلمه طغان در تعلیق ۸۷ رجوع کنید)

(۶۲) سنگ سوراخ

در ذکر سلطان سیف الدین سوری طبقه ۱۹ گوید: راه غور گرفت.

تا در حدود سنگ سوراخ او را دریافتند.

در طبقه ۱۹ ذکر تاج الدین یلدرز گوید: از راه سنگ سوراخ بجانب هندوستان رفت. بطرف گردیز و دره کراهیه. در همین طبقه ذکر قطب الدین ایبک گوید: از طرف غزنین بطرف هندوستان از راه سنگ سوراخ باز آمد

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۹۵

در طبقه ۱۶ ذکر علاء الدین خوارزم شاه گوید: از غزنین از جانب سنگ سوراخ بجانب هندوستان رفت.

از ذکر اول چنین درمی یابیم که سنگ سوراخ باید بین غور و غزنه واقع باشد، که در این صورت باید بطرف غرب یا جنوب غرب غزنه بر راه قندهار واقع باشد.

اما از سه ذکر بعدی ظاهر می آید که سنگ سوراخ بطرف شرق غزنه بر راه هند افتاده باشد.

یک سنگ سوراخ بنام پنبتو (سوری دبره) در جنوب کوه بنه بولار (شش گروهی جنوب کلات) در علاقه سیوری مسکن قدیم هوتکیان واقع است، که شرقا و غربا سوراخ است، و ازین جا راهی بطرف کوژک (گذرگاه قندهار بطرف وادی پشین و بلوچستان) و هم راهی بقندهار میرود و مغاره معروف بنه بولان هم درین کوه واقع است، که جوف کوه خالی گاه طبیعی دارد، و دران آبهای ایستاده موجود است، احتمال دارد که راه فرار سلطان سیف الدین سوری به غور همین باشد، زیرا در موسم زمستان و برفباری از راه

نزدیک و مستقیم غربی غزنه به غور نتوان رفت که راهها بسبب کثرت برف مسدود میگردد.

اما سنگ سوراخ که در راه هند واقع بود، باید حتما در ولایت پختیای سمت جنوبی باشد، که راههای مشهور غزنه بهندازین ولایت میگذشتند.

در ذکر دوم این راه را با صراحت بطرف گردیز و دره کراهیه تعیین کرده و چنانچه در حاشیه همان صفحه گفتم، در سرزمین چمکنی مربوط ولایت گردیز، رود کراهه جاریست، و در کوهسار چمکنی بطرف شرق راهی به کرانهای دریای سند موجود است، که از سنگ سوراخ میگذرد، و آنرا بزبان پښتو مردم آنجا (سوروی خوله) گویند که عینا معنی آن سنگ سوراخ و دهنه سوراخ باشد.

این مطلب را از خود مردم چمکنی مربوط گردیز تحقیق کرده‌ام، و احتمال قویست که سنگ سوراخ راه هند همین جا باشد، که سه بار در طبقات ناصری مذکور افتاده است.

مورخ معاصر هندی هودیوالا درباره سنگ سوراخ می‌نویسد:

«از مورد استعمال این نام معلوم است که بین غزنه و هند واقع بود.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۹۶

بقول راورتی سه و چهار جای بدین نام مشهوراند، و این سنگ سوراخ در وادی هلمند (؟) در شمال غرب غزنی بود، که راه غزنه و غور از آن میگذشت (نوت ۴۴۱ راورتی بر ترجمه طبقات) در نقشه کانستیل یک دره سرخ سنگ در شمال غرب غزنی نشان داده شده است (حواشی هودیوالا بر ایلویوت ۲-۶۹۲) اما ازین توضیح راورتی و هودیوالا نیز چیز مفیدی بدست نمی‌آید.

بابر در تزک خود مکررا از سنگ سوراخ نام می‌برد، وی در حدود ۹۱۰ ه قبل از فتح هند صحرائشینان ولایت کابل را هزاره سلطان مسعودی و افغانان مهمند داند (ص ۸۹) و باز گوید که بجهت تاختن هزاره سلطان مسعودی سواری نموده شد، براه میدان آمده، از کوتل چرخ شباشب گذشته وقت فرض در نواحی جغتو (بر) هزارها تاخته، ازجا براه سنگ سوراخ برگشته (ص ۹۲) ازین بیان بابر واضح می‌آید که از کابل بطرف غرب حرکت کرده از راه میدان به چرخ لوگر و جغتو رفته و از راه جنوبی و سنگ سوراخ بکابل برگشته باشد.

جای دیگر گوید: در میان دشت نزدیک ترک فرود آمده شد، از آنجا کوچ نموده در کنار آب گومل فرود آمده شد، از دشت بطرف غزنی دو راه آمده یکی راه سنگ سوراخ که از ترک گذشته بفرمل می‌آید، یکی کنار آب گومل را گرفته به ترک نرسیده این هم بفرمل می‌آید (ص ۹۵) بعد ازین بابر گوید که ما راه گومل را گرفته و از کوه سلیمان گذشته بطرف جنوب به کنار سند رسیدیم در این جا دشت باید همین دشت وسیع جنوب شرقی غزنی در کته‌واز و وازه‌خوا باشد که ترک به دو فته هم پهلوی آن افتاده و مسکن قوم معروف تره‌کی است و آب گومل و فرمل هم در آخر همین دشت در شرق جنوب واقع‌اند. پس باید سنگ سوراخ هم در جنوب شرق غزنی بین کتواز و فرمل و گومل واقع باشد، که از آنجا راهی هم شمالا به چمکنی و جاجی پیوسته باشد.

در این جا این نکته را هم باید خاطر نشان کرد: که اگر دشت بابر همین وازه‌خوا باشد، پس بین آن و غزنی وادی کته و از واقع می‌شود، که این نام در همین کتاب دو بار کته باز آمده (رجوع به فهرست) در پښتو کته (سنگ) و (واز) - (باز) چیز گشاده و سوراخ است، و امکان دارد، که سنگ سوراخ تعبیر فارسی کلمه کته و از پښتو باشد و الله اعلم.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۹۷

این فخر الدین مبارکشاه غوری شاعر نسب نامه غوریان، با فخر مدبر مبارک بن منصور مشهور به مبارکشاه نویسنده آداب الحرب و الشجاعه و شجره انساب مبارکشاهی خلط شده و در مقدمه انتخابات آداب الحرب طبع لاهور هر دو را یک شخص پنداشته‌اند. در حالیکه مبارکشاه اول در شوال ۶۰۲ ه فوت شده، و مبارکشاه ثانی سالها بعد ازین تاریخ در هند زندگی داشته و شجره انساب و تاریخ خود را به قطب الدین ایبک بعد از (۶۰۲ ه) تقدیم داشته و آداب الحرب را بنام شمس الدین التتمش (۶۰۷-۶۳۳ ه) نوشته است ابن اثیر درباره شخص اول چنین می‌نگارد: «و فیها (۶۰۲ ه) فی شوال توفی فخر الدین مبارکشاه بن الحسن المروروذی، و کان حسن الشعر فی الفارسیه و العربیه و له منزله العظیمه عند غیاث الدین الکبیر صاحب غزنه و هرات و غیرهما و کان له دار ضیافه فیها کتب و شطرنج، فالعلماء یطالعون الکتب و الجهال یلعبون بالشطرنج (الکامل طبع تورنبرگ ۱۶۰/۱۲) در مجمل فصیحی (جلد ۲ ص ۲۸۱ طبع محمود فرخ در مشهد) عین همین عبارات ابن اثیر را در تحت واقعات (۶۰۲ ه) نقل کرده ولی بجای (بن الحسن) بن حسین طبع شده است.

در هفت اقلیم امین رازی دو قصیده از فخر الدین مبارکشاه در مدح ملک سیف الدین غوری (متوفی ۵۵۸ ه) موجود است، که رابطه او را با دربار همین پادشاه و همین عصر میرساند. و در حبیب السیر (۱۵۵/۲) کتابی در علم نجوم المدخل المنظوم فی بحر النجوم باو نسبت داده شده که در کشف الظنون حاجی خلیفه نامش بصورت مغلوط مبارک اودی (?) طبع کرده‌اند (۴۷۲/۵) قراری که زکی ولیدی توغان می‌نویسد: در کتب حانه ایا صوفیه کتاب خطی نمبر ۴۷۹۲ بنام، ریحی التحقیق من کلام فخر الدین مبارکشاه غوری در علم اخلاق موجود است.

(مؤلفات فارسی از ستوری طبع لندن ۱۱۶۷/۲) معین الدین اسفزاری در کتاب روضات الجنات فی اوصاف مدینه هرات تالیف ۸۹۹ ه (ج ۱ ص ۲۵۵) در شرح ولایت غور گوید:

«و نیز بدین مفاخرت دارند (غوریان) که در زمان بنی امیه در جمیع

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۹۸

ممالک اسلام بر سرهای منبر بر اهل خاندان رسالت لعنت کردند الاغور، که ولات بنی امیه بدان ولایت راه نیافتند و این معنی فخر الدین مبارکشاه مروی نظم کرده است: مثنوی:

باسلام در، هیچ منبر نماند که بروی خطیبی همی خطبه خواند

که بر آل یاسین بلفظ قبیح نکردند لعنت فصیح و صریح

دیار بلندش از ان شد مصون که از دست هر ناکس آمد برون

از آن جنس هرگز در ان کس نگفت نه در آشکارا و نه در نهفت

نرفت اندر و لعنت خاندان بدین بر همه عالمش فخر دان

مهمین پادشاهان بادین و دادبدین فخر دارند بر هر نژاد ظاهرا از تاریخ و نسب نامه منظومه فخر الدین مبارکشاه همین ابیات باقی است و اصل کتاب را در هیچ جائی سراغ نداریم.

ظهیر الدین سگزی (سیستانی) هنگامی که از نیمروز برسالت دربار غور در حضرت سلطان غیاث الدین رفت، مورد الطافها شد و صدر اجل فخر الدین مبارکشاه غوری او را انعام وافر داد، و در شکرانه آن مدحها گفت و چند بیت دو قصیده مدحیه او را هدایت نقل کند، که در یکی از ان گوید:

میل یارانم بشکر بود و اینک بهرشان شعر فخر الدین بجای شهد و شکر می‌برم (برای تفصیل رجوع کنید به مجمع الفصحاء ۲/ ۸۵۰)

در تعلیق ۲۹ شرحی راجع باین کلمه و اخوات آن داده شد، که در غور اشخاصی بدین نام بودند، و شاید نام دودمانی بود از معاریف رجال دربار و سپهسالاران آن دوره که مورخان عرب و عجم ایشان را می‌شناختند.

در طبقات ناصری این کلمه در مقابل پیل مذکور است و از زبان علاء الدین حسین گوید: اگر تو پیل می‌آری، من خرمل می‌آرم (طبقه ۱۷ ذکر علاء الدین) اگر چه در برخی موارد دیگر نام اشخاص و لقب خاندانی معلوم می‌شود، ولی احتمال می‌توان داد، که اصلاً نام حیوانی قوی و نیرومند بوده باشد. که بدان تسمیه را روا داشته‌اند، مانند اسپه در نامهای باختری، و خر در نامهای غوری و افغانی، و تنکا (ببر) و ارسلان (شیر) و یغان (فیل) در نامهای ترکی

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۳۹۹

گمان می‌رود که این کلمه از خراسان به عربی رفته و معرب شده باشد، زیرا خوارزمی در مفاتیح العلوم در ذکر کلمات دخیل عربی گوید:

«القرامل: شتر دو کوهانه» (ص ۷۴) و همین شکل معرب را لغت نویسان ما بعد نیز در لغات عربی آورده‌اند، مثلاً ابن منظور افریقی گوید القرمله: اشتر دو کوهانه باشد، که جوهری القرامل را بدین معنی آورده قرامل بختی شهرت داشته و قرملیه شترهای ترکی را می‌گفتند» (لسان العرب ۴/۷۳ طبع بولاق) پس قرمل به کسر اول و ثالث بمعنی شتر کره بختی و شتر دو کوهانه بوده که جمع آن قرامل باشد (منتهی الارب ۳/۳۶۸) چون شتر بختی هم بقول فیروزآبادی صاحب قاموس کلمه معرب و بمعنی شتر خراسانی بود، و خوارزمی و صاحب لسان العرب هم قرمل قرملیه، قرامل را نام شتر ترکی و از کلمات معربه دانسته‌اند، پس میتوان گفت که اصل آن همین خرمل یعنی اشتر دو کوهانه قوی و نیرومند باشد که بمناسبت نیروی فراوان و قوت آنرا بر انسان اطلاق کرده باشند. اما این احتمال مؤید یقین کامل نیست.

(۶۵) نور ترک

منهاج سراج در شرح حال سلطان رضیه (طبقه ۲۱) ذکری از نور ترک و حرکت قرامطه در دهلی کرده، که بقول هودیوالا-ربطی با فرقه خواجه‌های اسماعیلی هند دارد (حواشی بر ایلویوت ۲/۷۲۲) این فرقه بقول انتهونین از نزاریه مستعلیه‌اند، که در سنه ۱۰۹۴ م- ۴۸۷ هـ تشکیل یافته و در تاریخ گجراتی بنام خواجه ورتنت (ص ۱۵۵) چنین آمده: که این فرقه یک هیئت تبلیغی را به هند ارسال داشتند، که نام رئیس آن نور الدین یا نور شاه بود، و خواجه‌گان او را نورسته گور یعنی راهنمای نور خالص می‌گفتند، وی دو بار به گجرات آمد و راجه آنجا را به عقاید خود در آورد، که بهیمه دوم (۱۱۷۹-۱۲۴۲ م) (۵۷۴-۶۴۰ هـ) باشد، انتهونین این نور ترک طبقات ناصری را همان نورسته گور راهنمای فرقه خواجه هند دانسته است (رک: قبایل و فرق بمبئی ۲/۲۰۱ تا ۲۱۷) درباره نور ترک یک قرن بعد در همان شهر دهلی و در محضر عارف بزرگواری مانند خواجه نظام الدین اولیا (۶۳۴-۷۲۵ هـ) ذکری رفته که امیر حسن علاء سجزی آنرا ضبط کرده و حاکی از علو مرتبت و صفای

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۰۰

طینت و تقوای نور ترک است و اینک مختصری از ملفوظات خواجه نظام الدین:

«یکشنبه ۱۸ ربیع الاخر ۷۱۸ هـ: دانشمندی بود که او را نور ترک بگفتندی، ازینجا جانب کعبه رفته بود و همانجا ساکن شد، آنجا خانه ساخته بود، و بر در خانه نوشت: هر که در خانه من درآید، و با او مسواک نباشد، آمدن او در خانه من حرام است.» (ص ۱۹۱ فواید الفواد امیر حسن علاء سجزی طبع نو لشکور لکهنو ۱۳۰۲ ق) «سه شنبه ۱۳ شعبان ۷۱۸ هـ: حکایت مولانا نور ترک افتاد، بنده عرضداشت کرد، بعضی علماء حضرت، در باب دین او چیزی گفته‌اند. فرمود نی از آب آسمان پاکیزه تر بود. بنده عرضداشت کرد که در تاریخ طبقات ناصری همچنین نوشته دیدم که او علماء شریعت را ناجی و مرجی گفتمی، فرمود: که او را با علماء شهر تعصبی

تمام بود، بسبب آنکه ایشان را آلوده دنیا دیدی. ایشان بدین سبب او را بدان چیزها منسوب کردند ... بعد از آن حکایت مولانا ترک فرمود: که او را سخنی کبری بود، اما دست بکسی نداشت، هر چه گفتی بقوت علم گفتی، و قوت مجاهده، او را غلامی بود نداف، هر روز یک درهم بمولانا بدادی، وجه معاش او همان بوده است ... وقتی آن بزرگ در هانسی رسید و تذکیر کرد. از شیخ الاسلام شیخ فرید الدین قدس الله سره العزیز شنیدم که من بسیار تذکیر او شنیدم. و چون به هانسی رسید و تذکیر آغاز کرد، من رفتم تا تذکیر او بشنوم من جامه رنگین داشتم و پاره پاره، و هیچ وقتی میان ما ملاقات نبود. همین که در مسجد درآمدم، و نظر او بر من افتاد، آغاز کرد:

مسلمانان! صراف سخن رسید، بعد از آن مداحی کرد، که هیچ پادشاه را نکرده بود ...»:

«وقتی سلطان رضیه بدو، زری معقد فرستاده بود، پرکاله بود از زر، او آنرا رد کرد. چوبی بدست برداشت و آن چوب بر آن زر میزد و میگفت: این چیست از پیش ببرید! (ص ۱۹۸-۲۰۰ کتاب مذکور) شیخ عبدالحق دهلوی نیز راجع به نور ترک به نقل از همین فواید الفواد شرحی دارد، به اخبار الاخیار (ص ۵۷) طبع مجتبائی دهلی ۱۳۳۲ ق رجوع کنید.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۰۱

(۶۶) نظیر قصیده منہاج سراج

قصیده مولانا را در طبقه ۲۱ ذکر خامس میخوانید، که در دهلی روز دوشنبه ۲۷ رمضان (۶۳۷ ه) گفته شده، اما سدید الدین محمد عوفی در لباب الالباب که در سنه (۶۳۰ ه) ختم شده، قصیده‌ئی را بهمین وزن و قافیه و الفاظ مشترک بنام صدر الدین عمر الخرمابادی ضبط کرده که در مدح سلطان سکندر سروده بود:

زهی در شان تو منزل، همه آیات قرآنی بدیده عقل در تیغ نو آیات جهانبانی

تو خورشید سلاطینی، از ان از تیغ صبح آساگرفتی هفت کشور را بیک ساعت به آسانی

چنان آسوده شد از تو، رعیت در دیار وده که جز در طره خوبان نبیند کس پریشانی

ختائی را خطایی دان خلاف لشکرت جستن و گر او جسته شد بی شک بدید آثار نادانی

چو روز است اینکه گر تاتار سر بر خط تو ناردشود روز همه در حال همچون شام ظلمانی

چو ذو القرنین از مشرق، یکی بخرام در مغرب بحمد الله که در عالم تویی اسکندر ثانی این عمر بن محمد معاصر عوفی بود وی گوید: در سمرقند بخدمت او رسیدم، اگر چه در علو سخن غلو میکرد اما مالی و منالی نداشت، بدان سبب از سمرقند حرکتی کرد و در خراسان آمد و بلخ سکونت ساخت و آنجا دولتها دید (ص ۱۷۱ لباب الالباب طبع نفیسی تهران) از بیانات خود عوفی ظاهر است که در ۵۹۷ ه در سمرقند بود، و از صدر الامام شرف الدین محمد النسفی درس حدیث میخواند، و بعد از آن در دیوان انشاء قلیچ ارسلان خاقان نصرت الدین عثمان کار میکرد (لباب ۱/۴۴) و بنا بران ملاقات عوفی با عمر خرما بادی در حدود همین سال باشد، که قصیده فوق تقریباً چهل سال از قصیده مولانا قدمت دارد، و باید گفت: که مولانا به تبع او سروده و مضامین و الفاظ آنرا انتحال کرده باشد

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۰۲

(۶۷) دلکی ملکی؟

تهوماس در احوال شاهان افغان در دهلی (ص ۶۵) می نویسد که ممکن است این نام تصحیف ترای لوقیه مالا Trailokyamalla باشد که نام شاهبیت از چند یله و سلطان ایبک کالنجرا ازو ستد.

این رأی تهوماس بدلیلی تقویه می‌شود: که نام وی در کتیبه پسرش ویراورمن Viravarman ذکر شده و او را بنام «نجات دهنده آن سرزمین از حملات تورووشکه» خوانده است از یک کتیبه خود این پادشاه که در عصر اخلاف التتمش در سرزمین چندیله حکم رانده معلوم است که دوره حکمرانی وی از ۱۲۰۵ م- (۶۰۲ ه) تا ۱۲۴۷ م (۶۴۵ ه) بود.

(رک: کتیبه‌های هند ۳۲۷/۱ و کروئولوجی هند از مابل دف ۱۷۷ کتیبه‌هایی که در کالنجر موجوداند این مقصد را تایید میکنند، که در همین عصر این سرزمین را هندوان واپس بدست آورده بودند (آثار عتیقه هند ۱۲۸/۳۷) (حواشی هودیوالا بر ایلوت ۲/۷۲۷)

(۶۸) مواس، مواسات

در گزیتیر هند طبع ۱۹۰۸ (ج ۷ ص ۴۰۲) مواس را بمعنی سرزمین آفت و طغیان زده آورده که این نام از طرف مراته برست پوره غربی اطلاق میشد، و در آن غارتگران مدهش کار کو Korkus سکونت داشتند اصل این کلمه ماهی‌واسی Mahivasi بود، که معنی آن ساکن ماهی باشد، که در عصر مغل نویسندگان سلمان دهلی آنرا بر سران قبایل کوهستانی اطلاق کرده‌اند.

اما این رأی نویسنده گزیتیر هنگامی متزلزل می‌شود، که ما عین استعمال کلمه را در بین مؤرخان قبل از مراته و مغل مانند منهاج سراج و برنی و امیر خسرو نیز می‌بینیم. و اخیر الذکر در شرح حال علاء الدین حمله او را بر بهیلسه و مناطق مالوا ذکر کرده و گوید: «هر جا که در جنگل و بر کنار دریا یک مواس بود، چه در اراضی مزروع و چه در صحاری، تمام آنرا زیر اقدام لشکر خود فرو مالید.» (خزاین الفتوح)

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۰۳

هودیوالا- گوید: مواس نام شخص یا قبیله یا رئیس طایفه‌ئی نبود، بلکه نام سرزمین و ناحیتی است، که جمع آن مواسات بارها در طبقات ناصری مذکور است (رجوع به فهرست) و از آن بر می‌آید، که نام جائی بود نه نام شخص، و اگر تمام جملاتی را که در آن این کلمه آمده، بخوانیم ثابت می‌آید، که مقصد از آن ناحیتی است پوشیده بجنگل‌های غلو دارای دره‌های تنگ و گردنه‌های دشوار گذر که در آن لشکرهای کوهستانی و سوار مقرر باشند.

ضیاء برنی نیز در تاریخ فیروز شاهی صورت مفرد و جمع کلمه را هر دو می‌آورد، مثلاً:

هم در آن نزدیکی مواسی بود، در آن خزیدند و بعد از چند روز مقدم مواس را بر سلطان جلال الدین فرستاد» بعد ازین در شرح جنگهای عین الملک (ص ۴۹۱) گوید:

«و آنچه سوار و پیاده ایشان از گنگ سلامت بیرون آمد در مواسات بدست هندوان افتاد و اسپ و سلاح بباد داد.» علاوه برین یحیی بن احمد سهرندی در تاریخ مبارکشاهی در شرح حال محمد تغلق گوید:

«و هندوان و مفسدان مواسات و موالات ولایت در هردهی دار الضرب ساختند.» در طبقات اکبری آمده: «سلطان مبارکشاه آب جون را عبره کرده موضع هرتولی (اترولی) را که از مشاهیر مواس بود تاخت.» (ص ۱/۱۴۰) عبد القادر بداونی در منتخب التواریخ گوید: «و آن مواسها را پاک کرد» (۱/۳۲۶) و همین مورخ درباره فیروز پور گوید که به مواس معروف بود (۱/۲۵۲) از تمام این اسناد ظاهر است که قبایل هندو بعد از فتوحات مسلمانان به کوهسارها و جنگل‌ها و مناطق دور دست دشوار گذر پناه بردند و در آن پناه گاههائی را ساختند، و همواره از آن مناطق دور افتاده و ناقابل عبور طغیانهای خود را دوام میدادند و یکی از آن اراضی مشکل در ضلع ایتوا بود، که مواس مخوف شمرده می‌شد، و همچنین سرزمین جلاون که بین دریاها و جمنای بیتوا و پهوج افتاده بود، چنین وضع را داشت (گزیتیر هند ۱۸/۷) (حواشی هودیوالا بر ایلوت ۲/۷۳۲)

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۰۴

مواس در ادب پنبتو هم مستعمل است، که بدو معنی محافظ و یا همان مفهوم متلازم آشوب باشد، مثلاً- بمعنی نگهبان در یک رباعی خلیل خان نیازی در مدح سلطان بهلول لودی (متوفی ۸۹۴ هـ) آمده و گوید:

خری او ریچی ژاری له پاسه کویله رخ کایلتون له لاسه
یه هغه لونی، گوهر په خول ستادامر حبا کاستا، ز مور مواسه (پته خزانه ۷۷ طبع کابل) بهمین معنی یا معنی دیگر حمید مهمند گفت:

چیئی تل ستر گو کول پکنبی خونونه دمخ شهرئی دریری مواس و نیو

(۶۹) بهیم دیو نهرواله

مؤرخان مسلمان بهیمه را پادشاه گجرات شمرده‌اند، که سلطان غور ازو شکست خورد، اما مؤرخان مقامی این واقعه را بنام سلف او مولا راجه ضبط کرده‌اند، و در کتیبه‌های چلوکیه بعنوان «حلال مشکلات و شکست دهنده پادشاه گرجنه (غزنه) ذکر شده است (آثار عتیقه هند ۶/ ۱۹۴-۲۰۱) و او را بالا مولا راجه طفل میگفتند، زیرا که در ایام طفولت لشکر توروшке را برهم زده بود، و این روایت بومی در گزیتپر بمبئی (۱/ ۱۹۵) بحواله واقعه نامه جایزه نقل شده است.

ممکن است این اشتباه مورخان مسلمان ازین رو واقع شده باشد، که ایام شاهی مولا راجه خیلی کوتاه بوده و پس ازو برادرش بهیمه دوم بر تخت نشست که مرد جوانی بود، و پادشاهی او تا ۶۲ سال از ۱۱۷۹ تا ۱۲۴۱ م (۵۷۵ هـ ۶۳۹ هـ) دوام کرد. قراری که در کتاب میروتونگه (ترجمه تاوونی ۱۵۴) تصریح شده، میدان جنگ سلطان غور و مولا راجه در (گه ده راره گهته) بود، که سلطان بسبب بارانهای ناگهانی در این جا شکست خورده بود، و برخی از مطلعین مقامی اینجای را همین کیادره کنونی دانند که در ایالت سیروهی در دامنه کوه ابو واقع است.

(هودیوالا بحواله کتیبه‌های هند از بهند راکر ۱۱/ ۷۲ و آثار عتیقه هند از هلدر، ج ۵۶ ص ۴۷ طبع ۱۹۲۷ م (حواشی برایلیوت ۲/ ۶۹۸)

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۰۵

(۷۰) تکمله اللطائف

ازین کتاب مستقیماً خبری در دست نیست، ولی منهاج سراج در طبقه انبیا مطالبی را از آن اقتباس کرده و معلومست که پیش از عصر مؤلف نوشته شده بود در اواسط قرن هفتم هجری احمد بن محمد بن منصور الارفجانی (؟) کتابی را بنام قصص الانبیا بفارسی نوشت، که مبنی بود بر کتاب تکمله اللطائف و نزهة الطرائف تالیف ابو محمد عبد العزیز بن عثمان الجسری. (ستوری در مؤلفات فارسی ۱- ۱۵۹ طبع لندن بحواله بلوشه ۱/ ۳۶۰) حاجی خلیفه از ذکر این تکمله و مؤلف آن خاموش است و چنین بنظر می‌آید که کتاب عربی بود، چون تکمله اساس قصص احمد بن محمد در تاریخ انبیا بود، و منهاج سراج نیز از ان در قسمت تاریخ انبیا نقلی کرده، پس میتوان گفت که هر دو یک کتاب بوده باشد. ولی چون منهاج سراج نام مؤلف آنرا نیاورده مسئله مبهم می‌ماند. و عجالتا درباره آن نمی‌توان به تفصیل سخن گفت.

(۷۱) ذکر منهاج سراج در فوائد الفواد

فوائد الفواد در نصف اول قرن هشتم بقلم امیر حسن علاء سجزی در دهلی نوشته شده، و این مرد خوش ذوق سیستانی در دهلی با شاعر معروف امیر خسرو محشور و هر دو از مخلصان خواجه نظام الدین عارف مشهور هند بودند.

امیر حسن ملفوظات و مجالس مرشد خود را تاریخ‌وار به نام فوائد الفواد نوشت، که دران مکرراً ذکری از منهاج سراج موجود است

و من عین آنرا درین جا می آورم. که از ان شهرت و طرز شناسایی مردم یک قرن بعد دهلی نسبت به منهج سراج واضح می آید. و نکاتی است که از ان ذوق و فکر و مجاری زندگانی او را توان دریافت.

اینک عین اقتباسات از فوائد الفواد چهارشنبه ۱۸ شوال ۷۲۰ه: سخن در سماع افتاد (خواجه نظام الدین) فرمود: که سکه سماع درین شهر قاضی حمید الدین ناگوری نشانند رحمه الله علیه، و قاضی منهج الدین. همچون او قاضی شد و صاحب طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۰۶

سماع بود، بسبب ایشان کار استقامت پذیرفت....» (ص ۲۳۹ فواید الفواد طبع نو لکشور ۱۳۰۲ ه) یکشنبه هفتم جمادی الاول سنه عشرين و سبعمائة ۷۲۰ه.

... ازینجا ذکر احادیث افتاد: فرمود که وقتی منهج الدین تذکیر میکرد و در اثناء تذکیر گفت: که شش حدیث متواتر است یکی این است که الغیبه اشد من الزنا. دوم اینست: من شم الورد و لم یصل علی فقد جفانی. سوم اینست: البینه علی المدعی و الیمین عن من انکر. آنگاه خواجه ذکره الله بالخیر تبسم فرمود و گفت:

قاضی منهج الدین چون این سه حدیث بگفت، بعد از ان گفت: آن سه حدیث دیگر نمیدانم، و اگر کسی مرا طعن کند، که چرا نمیدانی؟

من گویم که این سه حدیث تو از من آموختی تو هم نمیدانستی (ص ۲۳۳ فواید الفواد) چهارشنبه چهاردهم ماه مبارک رمضان سنه ۷۲۱ ه ... حکایت قاضی منهج الدین سراج افتاد علیه الرحمه و ذوق تذکیر او فرمود که من هر دوشنبه در تذکیر او برفتمی بی ناغه، تا چه راحت بود در تذکیر او، و از سخن و از خواندن، مفریان آنگاه فرمود، که روزی من در تذکیر او از غایت ذوق بی خود گونه شدم، گوئی که من مرده‌ام یا چه شده است! پیش از ان من آنچنان در سماعی و در هیچ حالی خود را نیافتم. و این معنی پیش از ان بود که بخدمت شیخ نه پیوستم.

بعد از ان فرمود که عزیزی فرموده که عزیزی او را گفت که تو لائق قضا نه‌یی؟ تو لائق آنی که شیخ الاسلام باشی، (ص ۲۵۳ فواید) یکشنبه ۱۸ ربیع الاخر ۷۱۸ه: لختی حکایت قاضی منهج الدین در افتاد فرمود که من هر دوشنبه در تذکیر او برفتمی، تا روزی در تذکیر او بودم این رباعی گفت: رباعی

لب بر لب دلبران مهوش کردن و آهنگ سر زلف مشوش کردن

امروز خوش است، لیک فردا نیست خود را چو خسی طعمه آتش کردن خواجه ذکره الله بالخیر نیز فرمود که من چون این بیت شنیدم از خود رفتم بعد ساعتی باز بخود آمدم، بعد از آن از احوال او بیان کرد، که مردی صاحب ذوق بوده است. وقتی او را در خانه شیخ بدر الدین غزنوی طلبیدند رحمه الله علیه، و آن روز دوشنبه بود، وعده کرد،

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۰۷

که چون از تذکیر فارغ شوم بیایم: الغرض چون از تذکیر فارغ شد آنجا حاضر شد، و در سماع آمد، دستار و دراع که پوشیده بود پاره پاره کرد. آنگاه نظم شیخ بدر الدین غزنوی بر ردیف آتش گرفت گفته است یک دو بیت بر لفظ مبارک راند که یک بیت از ان یاد مانده:

نوحه‌یی میکرد بر من نوحه گر در مجمعی آه زین سوزم بر امد نوحه گر آتش گرفت آنگاه فرمود که قاضی منهج الدین شیخ بدر الدین [(۱)] را شیر سرخ گفتی. (ص ۱۹۲ فوائد)

(۷۲) روایت المقدسی

در ابتدای طبقه ۲۳ ذکر خروج مغل حدیثی از روایت مقدسی نقل شده، که مأخذ مولف کتاب البدء و التاریخ تالیف مطهر بن طاهر

المقدسی حدود ۳۵۵ ق است، و کلمان هوار آنرا در سنه ۱۹۰۱ م از پاریس در دو جلد طبع کرده و دران کتاب خروج الترك را چنین نوشته است:

«حدثنا يعقوب بن يوسف، قال حدثنا، ابو العباس السراج، قال قتيبة بن يعقوب بن عبد الرحمن الاسكندري عن سهيل عن ابي صالح عن ابيه عن ابي هريرة ان رسول الله صلعم قال: لا تقوم (نسخه: يقوم) الساعة حتى تقاتل المسلمون (نسخه: يقاتل المسلمون) الترك قوم وجوههم كالمجان المطرقة صغائر (نسخه: صغار) الاعين خنس الانوف يلبسون الشعر و يمسون في الشعر. و عن ابن عباس (رض) قال ليكونن في ولدي حتى

[(۱)] این بدر الدین غزنوی از مشایخ مشهور دهلی است که در فوائد الفواد و مجالس نظام الدین اولیاء ذکرش مکرر می‌آید، و دران حاضر بود (ص ۶۲) شیخ نظام الدین در مجلس ۱۳ جمادی الاولی ۷۱۱ هـ گفت که شیخ بدر الدین گفت چون از غزنه به لهاور آمدم دران عهد لهاور آبادان و معمور بود، چند گهی آنجا بودم، بعد از چند گاه مرا از آنجا عزیمت سفر شد یک دل آن شد که جانب دهلی آمیم و یک دل آن شد که بغزنین باز روم (ص ۷۳) بعد از ان بدر الدین بموجب فال مصحف بدلهلی می‌آید و خبر می‌رسد که مغل به غزنی رسیده و مادر و پدر و کل اقربای او را شهید کردند. طبقات ناصری ج ۲ ۴۰۷ (۷۲) روایت المقدسی ص: ۴۰۷

(ص ۷۴) ذکر بدر الدین غزنوی در فوائد الفواد ص ۱۵-۲۳-۱۴۵-۷۳ و غیره می‌آید و امیر خسرو در افضل الفوائد کتاب او را بنام اوراد بدر الدین غزنوی نام می‌برد (ص ۲۳ طبع دهلی ۱۳۵۰ ق) طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۰۸

یغلب عزهم الحمر الوجوه كالمجان المطرقة و اختلف الناس فی تاویل هذا الخبر فزعم قوم ان هلاك سلطان بنی هاشم علی ایدی الاتراك الاسلامیه، و زعم آخرون انه يكون علی ایدی كفره الترك و يأخذ و نه عن الاتراك الاسلامیه، و قال قوم بل هم اهل الصین يستولون علی هذه الاقالیم و الله اعلم.

سمعت من يزعم انه مضي و كان يقول مذ دخل تحکم الماكانی بغداد ضعف سلطان بنی هاشم. (ص ۱۷۱ ج ۳)

(۷۳) اشعار خوارزمشاهیان

در طبقه ۱۶ ذکر الثامن، اشعار هندوخان و سلطان محمد خوارزم شاه آمده، که مطابق ضبط محمد عوفی چنین است.

گفتار ترا، خنجر بران مارا کاشانه ترا، مرکب و میدان ما را

خواهی که خصومت زمیان بر خیزد خوارزم ترا شها! خراسان ما را جواب

ای جان عم! این غم راه سودا گیردوین پند نه در تو و نه در ما گیرد

تا قبضه شمشیر که پالاید خون تا آتش اقبال که بالا گیرد؟ (لباب الالباب، ص ۴۳ ج) در تاریخ نگارستان قاضی احمد غفاری (نسخه

خطی موزه پشاور) این ابیات باختلاف ذیل آمده: صد گنج ترا و خنجر بران. خوارزم ترا، ملک خراسان ما را. وین قصه نه در شمانه

در ما گیرد .. تا آتش دولت که بالا گیرد در مجمع الفصحاء (۱/۵۷) طبع تهران ۱۳۳۶ ش:

صد گنج تو را ... خوارزم ترا، ملک خراسان ... این قصه نه در شما نه در ما گیرد

(۷۴) مولف تاریخ و قصص نابی

در تعلیق چهارم درباره این کتاب و مولف آن رأی خود را گفته بودم، که اکنون بعد از بیست سال بتایید آن سندی بدست آمد

بدین تفصیل:

فصیح احمد بن جلال الدین محمد فصیحی بسال ۷۷۷ هـ ۱۲۷۵ م در شهر هرات متولد شد و در این جا به تحصیل علم پرداخت و مدتی در

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۰۹

دربار شاهان هرات میرزا شاهرخ و بایسنقر میرزا محشور بود و مشاغل عمده داشت تا که در ۸۳۶ هـ مورد غضب قرار گرفت، و در اوقات معزولی به تالیف کتابی بنام مجمل فصیحی پرداخت و بعمر ۶۸ سالگی در سال ۸۴۵ هـ از جهان رفت.

فصیحی در جلد دوم مجمل (ص ۱۲۳) در شرح وقایع و فیات سال ۴۰۹ هـ در ذکر وفات امام ابو منصور الازهری الهروی می‌نویسد: «قال الامام هیصم بن محمد بن عبد العزیز الناوی صاحب کتاب التهذیب فی اللغة و هو کتاب صنفه الامام المذکور فی اللغة و فی تاریخ الکرامیه، و هذا الامام هو ابن بنت محمد بن هیصم الکرامی الامام المشهور» در اخیر این مبحث دو مطلب مفید دیگر را بقرار ذیل اضافه می‌کند:

«و کان وفات الامام محمد بن الهیصم الکرامی الناوی ... بنشاپور فی الثامن و العشرین من شوال ۴۰۹ هـ» درباره نسبت این خاندان تصریح می‌کند: «الناوی و هو نسبه الی ناو قریه من هراترود» ازین تصریح فصیحی میدانیم، که این امام هیصم بن محمد بن عبد العزیز ناوی همان شخصی است که منهاج سراج او را بنام ابو الحسن هیصم بن محمد نابی مولف تاریخ و قصص دانسته است، وی بقول فصیحی نواسه دختری (ابن بنت) محمد بن هیصم کرامی ناوی پیشوای فرقه هیصمیه از کرامیان هراتست که در ۲۸ شوال ۴۰۹ هـ در نشاپور در گذشته است.

اما آنچه فصیحی نسبت این رجال را ناوی منسوب به ناو نوشته شکلی است از همان نابی منهاج سراج، که تاکنون هم مردم ناب را ناو گویند، و تبدیل حروف (ب-و) در لهجه هروی فراوان است، و تصریح فصیحی به اینکه ناو در هراترود واقع بود، عینا مطابق قول منهاج سراج است.

ناگفته نماند که فصیحی گاهی در ضبط سنین و فیات سهوهای فاحشی دارد، که از آنجمله وفات امام ابو منصور محمد بن احمد بن طلحه ازهری صاحب کتاب التهذیب را در ذیل وقایع سال ۴۰۹ هـ ضبط کرده، در حالیکه امام لغوی مذکور که دارای تالیفات زیاد است بقول حاجی خلیفه در کشف الظنون (۱/ ۳۵۱) در سال ۳۷۰ هـ است،

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۱۰

و جمهور مورخان برین‌اند، که از هری بسال ۲۸۲ هـ در هرات تولد یافته و در سال ۳۷۰ هـ ۹۸۰ م در همین شهر در گذشته است [(۱)] اگر مولف تاریخ و قصص را همین هیصم بن محمد بن عبد العزیز ناوی بدانیم چون وی نواسه محمد بن هیصم کرامی ناوی (متوفی ۴۰۹ هـ) است پس باید ایام زندگانی مؤلف تاریخ و قصص را در حدود (۴۷۰ هـ) بدانیم، که سال تالیف تاریخ و قصص را در اواخر قرن پنجم هجری گفته می‌توانیم.

از همین خاندان ناویان کرامی یک نفر مولف و صوفی دیگری را هم می‌شناسیم که علی بن عبد الله بن محمد بن هیصم هروی نامداشت، و شخصی ادیب و صوفی بود، که ابو الحسن بیهقی ازو روایت کند، و ذکر او را در مشارب التجارب مینماید، و کتب تصفیة القلوب و دیوان شعر، و عقود الجواهر، و کتاب البسمله و کتاب البلاغه و لطایف النکت و نج الارشاد را تالیف کرده است.

(اسماء المؤلفین اسماعیل پاشا بغدادی طبع استانبول ۱۹۵۵)

(۷۵) ابن قدوه

در شرح حال مولف در عنون اجداد مادری وی ذکری از ابن قدوه رفته، و بحواله ابن اثیر نوشتیم، که این دانشمند مشهور را با امام

فخر الدین رازی مکاوحتی در هرات افتاد، و طوری که یافعی شرح میدهد، سلطان شهاب الدین غوری به امام فخر رازی احترامی زیاد داشت، که بر کرامیان ناگوار افتاد، و روزی در هرات با قاضی مجد الدین ابن قدوه فراهم آمدند، و با امام رازی مناظرها کردند، که در نتیجه کار به فتنه و جدال کشید، و سلطان عساکر خود را به تسکین آن فتنه گماشت، و این واقعه در سال (۵۹۵ هـ) اتفاق افتاد، و سلطان برازی امر داد که از هرات بیرون رود و همواره بین کرامیان و امام رازی اختلافی شدید پدیدار بود، تا جائی که گویند هم این طایفه امام را زهر دادند، و بکشند در هرات روز دوشنبه صبح عید فطر سال مذکور.

(مرآة الجنان عبد الله یافعی ج ۴ ص ۹ طبع دکن و همچنان ص ۴۷۸ ج ۳ همین کتاب)

[(۱)] جای تعجب است که فصیحی وفات امام ابو منصور رازی را در هرات در ربیع الاخر ۳۷۰ هـ در (ص ۸۵ ج ۲) نیز ضبط کرده است؟

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۱۱

(۷۶) تکمیل تعلیق نمر ۴۰ درباره گیری

بیهقی در چهار مورد ناحیت گیری را ذکر کرده است:

(۱) و بو بکر فاضل و ادیب و نیکو خط بود و مدتی بدیوان بماند

و شغل اشراف ناحیت گیری بدو دادند. و امروز هم آنجا می‌باشد سنه ۴۵۱ هـ (ص ۲۷۲) (۲) و طاهر دبیر را بهندوستان بردند و به قلعت گیری باز داشتند (ص ۴۴۲) (۳) از زبان مسعود: عزیمت قرار گرفت که سوی هندوستان رویم، و این زمستان به و یهند و مرمناوه و پرشور و گیری و آن نواحی کرانه کنیم (ص ۶۶۱) (۴) پیش از ان بمدتی ویرا (مسعود) به قلعه گیری بکشته بودند (ص ۶۹۰) چون در نسخ خطی همواره گک را ک می‌نوشتند، بنابراین ضبطهای این نام در تمام نسخ خطی قدیم کیری است.

هودیوالا- در تعلیقات بر ایلوت (۲ / ۶۵۰) و یهندرا هند کنونی ۱۵ میلی شمال اتک میداند، و کلمه مرمناوه را تصحیف معبر مهناره می‌شمارد، که البیرونی آنرا در ذکر دریای (کابل) چنین آورده است:

«و یخرج من الجبال المصاقبه لمملکه کایش و هو کابل ماء یلقب بشعبه غوروند، ینضاف الیه ماء ثنیة غوزک و ماء شعب پنجهر اسفل من بلد بروان و ماء شروت و ساو المارة علی بلد لنبکا و هو لمغان و تجتمع عند قلعه دروته و یقع الیه ماء نور و قیرات فیکون منها بحذاء بلد بر شاور نهر عظیم یعرف بالمعبر و هو قریة مهناره علی شطه الشرقي و یقع الی ماء السند عند قلعه بیتور اسفل مدینه و هی و یهند» (کتاب الهند ۲۱۵) تاکنون در همین حدود جائی بنام پرته‌مناره (در پنتو بمعنی مناره افتاده) موجود است، که بایزید بیات در تاریخ همایون گوید: که همایون در سنه ۹۵۰ هـ نزدیک پرته‌مناره از دریای سند گذشت، و راورتی این جای را بر کنار غربی دریای سند بالای اتک نشان میدهد (ترجمه طبقات ناصری نوت ۱۰۴۳) پس بقول هودیوالا قلعه گیری هم همین شهبازگری یا کافرگری چهل میلی شمال شرقی پشاور و ۲۰ میلی شمال غربی و یهند خواهد بود (تعلیقات بر ایلوت ۲ / ۶۵۱)

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۱۲

توضیح نور قیرات

لشکر کشی چهار دهم سلطان محمود بر قیرات و نور و لوه کوت و لاهور بود (۴۱۳ هـ) که العتبی از ان ذکری دارد و فرشته گوید که کوریات و ناردین. بین ترکستان و هندوستان افتاده‌اند (قراآت‌های مختلف کلمه: کیسیرت، کوریات، قیرات) طبقات اکبری این سرزمین را کوهستانی و سردسیر دارای میوها داند و گوید که مردم آن شیر را می‌پرستند، و این نوع پرستش بدون تردید با عبادت

ساکیاستنها (شیر) بودا می‌ماند، اما قول فرشته در ضبط کلمه بشکل کوریات مستدل بنظر می‌آید و این دو نام در طبقات اکبری و کنز المحفوظ [(۱)] نیز باملای نورو کوریات مذکوراند، و البیرونی در شرح دریای کابل گوید «که این آب از ناحیه لمغان نزدیک قلعه درونه مجتمع می‌شود و در آب نور و قیرات می‌افتد، و چون به مقابل پشاور میرسد، به انهار مختلف تقسیم می‌شود. ازین بیان البیرونی واضح است که آب نور و قیرات باید بین شهر جلال آباد و پشاور با دریای کابل بیامیزد که لابد همین دریای کنر کنونی باشد (ایلیوت ۲- ۴۷۰) هودیوالا اضافه میکند (حواشی بر ایلیوت ۲/ ۷۴۳) نورو قیرات دریاهاى کافرستان‌اند، که بطرف شمال لمغان افتاده و بابر درباره دره نور گوید که یکی از دو بلوک لمغان است و قلعه‌ئی بر قله کوه دارد که از یک راه بدان روند. و تومان دیگر لمغان کنر و نور گل است که با سرزمین کافر چسپیده و دریای چغه سرای از شمال شرق دران می‌آید، نارنج و باد رنگ و گشنیز بکثرت پیدا می‌شود و شراب قوی از آن آرند (ترجمه با برنامه ص ۲۱۱) قراری که در بالا تذکر داده شد، البیرونی نور و قیرات و دروته را ذکر کرده که صحیح آن درونته نزدیک جلال آباد است، و نور و قیرات باید حتما در وادی کنر باشند در اقبالنامه جهانگیری (ص ۲۶۸) آمده چون جهانگیر در جلال آباد بود، مردم دره نور باج شاهی را فرستادند.

[(۱)] نام این کتاب سهوا کنز الماهپور (؟) چاپ شده و صحیح آن کنز المحفوظ است، که جلد دوم آن وقایع تاریخ هندراتا ۱۱۵۰ ه حاوی بود و نسخه خطی آن به سعید الدین حمدخان مراد آباد هند تعلق داشت (ستوری ۱/ ۴۹۳) طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۱۳

سر تهوماس هولدیچ وادی کنر را برای گذشتن بهند از راه کابل و لمغان و باجور مناسب ترین راه میدانند که سکندر و بابر هم از آن گذشته‌اند (سرحدات هند ۲۴۴) بابر در تزک خود از جائی در وادی کنر بنام قراتو متذکر است، که از اینجا براه کوتل بادپش (بادپج) به لغمان میرفتند (ص ۸۴)، و امکان دارد که همین قیرات سابق الذکر باشد. و بابر گوید: که در بین کابل و ننگرهار بسیار پر مشقت راهست، در سه چار جا خورد خورد کوتلها دارد در دو سه جا تنگیهاست، درین میانه‌ها معموره نبود، پایان فوروق سای (کذا) و قراتو را من معمور کنانیدم ازین جهت راه امن شد. (با برنامه ترجمه عبد الرحیم خان خانان طبع بمبی ۱۳۰۸ ق) گردیزی فتح نور و قیرات را در سنه ۴۱۱ ه بدست سلطان محمود وقتی میدانند، که از جنگ نندا و وادی گنگ بر گشت وی گوید: دو دره است یکی را قیرات گویند و دیگر را نورو جایهای محکم است و مردم آن کافر و بت پرست قیرات جای منزه است و مردمانش شیرپرست ...

شاه قیرات مسلمان شد و بسیار مردم از قیرات مسلمان شدند، اما مردمان نور تمرد کردند، امیر محمود فرمود مر حاجب علی بن ایل ارسلان قریب را، تا به نور شد و آنرا فتح کرد و قلعه بنا کرد، و مر علی بن قدر راحوق را کوتوالی آن قلعه داد و ایشان اسلام پذیرفتند و اسلام اندران دیار آشکار شد (زین الاخبار ۶۲) یکی از نویسندگان قیرات را در دامنه‌های کوهسار کشمیر همین گهرات ۱۱ میلی کوهاله در دولائی کشمیر میدانند، و نور را باناره لب آب جهلم در مقام شمل و مجهولان تطبیق میکنند (روزنامه شهباز پشاور ۱۲ سپتامبر ۱۹۵۱ م)

(۷۷) بنیان

(تکمیل تعلیق نمبر ۴۳) ادیب شرف الدین عبد الله و صاف الحضرة در تاریخ تجزیة الامصار تالیف ۷۰۲ ه بنیان را در کوه جود ذکر میکنند (ایلیوت ۳/ ۳۶) و ضیاء برنی در تاریخ فیروز شاهی (۱- ۳۶۳) شخصی را بنام مولانا حمید الدین بنیانی اسم برده است، راورتی این شهر را بین وادی کرم و جیلیم در نزدیکی های کوه جود قرار میدهد، و با قید شبهت از بنیان نه میلی جنوب

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۱۴

شرق خانپور در اراضی گهگر، و نیز بنیان نام قریه‌ئی که شش میل در جنوب غرب هری پور ضلع هزاره افتاده نام می‌برد. ولی چون بنیان شهری معروف و بزرگ بود، نمی‌توان آنرا با روستاهای کوچکی که در بالا ذکر شد تطبیق کرد. البته تعیین گزیتیر هند (ج ۱۶ ص ۴۹) بجاست که آنرا بنون کنونی دانسته است.

لنگورته‌دیمز در مجله آسیایی ۱۹۰۸ م (ص ۳۹۰) گوید که از سلطان التتمش سکه‌هایی که در بنیان ضرب شده در دست‌اند، و بنیان همین بنون کنونی است.

(حواشی هودیوالا بر ایلوت ۲/ ۷۲۰) بقول شرف الدین یزدی تیمور لنگ در رمضان ۸۰۰ ه کوهسار کتور (نورستان کنونی) را فتح کرده و از راه پنجشیر به پروان و کابل آمد، و از طرف ولایت جنوبی کابل و گردیز به وادی ایریاب که دران ملک محمد برادر لشکر شاه اوغانی و موسی اوغانی حکمرانی داشتند و به خطه شنوزان رسید، و از آنجا به قلعه نغر و بانو رفت و بعد از آن از آب سند گذشت (ظفرنامه ج ۲ ص ۳۴ بعد، تهران ۱۳۳۶ ش) در شرح فوق ایریاب و شنوزان همین ایریوب و شلوزان کنونی وادی کرم است، و نغر را بابر در ترک خود هم ذکر میکنند که از همین راه گذشته بود. اما (بانو) حتما همین (بنون) کنونی است، که آنرا با بنیان تاریخی تطبیق کرده می‌توانیم طوری که در تعلیق ۴۳ اشاره رفت، مورخ عرب احمد بن یحیی البلاذری (متوفی ۲۷۹ ه) در شرح فتوحات اسلامی بعد از کابل دو جای را بنام‌های (بنه) و (الاهوار) ذکر کرده و گوید:

«در عصر معاویه سرلشکر مسلمانان مهلب بن ابی صفره در سال چهارم هجری در ثغور کابل پیشرفت، و تا بنه والا هوار رسید، که بین کابل و ملتان واقع‌اند.» (فتوح البلدان، ص ۴۳۳) این بنه والا هوار را برخی از مورخان با (بنون) و (لاهور) کنونی پنجاب تطبیق کرده‌اند، ولی اگر ما این نکته را در نظر بگیریم، که لشکریان اسلامی در عهد بنی امیه و سال (۴۰ ه) ابتدا و اصلا از دریای سند نگذشته و به لاهور نرسیده‌اند، و هندو شاهیان تا عهد سبکتگین

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۱۵

و سلطان محمود در ویند (هند کنونی کنار راست سند نزدیک اتک) مرکزیت داشتند، پس نمی‌توانیم بنه را بنون والا هوار را لاهور کنونی بدانیم از شمال پشاور و حوزه اشنغر سرزمین سرسبز و شادابی تا سواحل اباسین (سند) شرقا افتاده که مردم آنجا بزبان پنبتو آنرا (هواره) می‌گفتند، و بابر در ترک خود ترجمه آنرا بزبان فارسی (همواری) نوشته یعنی سرزمینی که سطح آن هموار است. این کلمه همان الا هوار بلاذری است، که بقاعده عربی الف لام تخصیص بر آن داخل شده و معلوم است که در زمان قدیم به همین نام موسوم بود. و چون در حدود ۸۰۰ ه مردم یوسفزائی در آنجا پیراگندند، آنرا بیک نام دیگر پنبتو که عینا مرادف و هم معنی هوار قدیم بود (سمه) گفتند، و سمه نیز در پنبتو همان هوار قدیم و همواری بابر باشد و مورخان پنبتون بعد از حدود ۱۰۰۰ ه آنرا بنام سمه نامیده‌اند، چنانچه در تذکره و مخزن آخوند درویزه و تواریخ افغانیه حسین خان و تواریخ رحمت خانی پیر معظم شاه و تاریخ مرصع افضل خان ختک همین سمه بنظر می‌آید.

دلیل دیگری که برای این تطبیق لسانی در دست است اینست که در همین سرزمین هوار قدیم (الاهوار بلاذری) جائی تاکنون بنام لاهور موجود است، که مصحف همان هوار باشد، و در نزدیکیهای آن همان ویند باستانی بنام هند افتاده و نیز بفاصله نه و ده میل جائی بنام بنه دهیری در علاقه سلیم خان و توتالی در دو میلی غرب نهر گوماتی بنظر می‌آید، که باید همان بنه البلاذری باشد (کتاب افغانان یوسفزئی از الله بخش یوسفی، ص ۲۵۷ بزبان اردو طبع ۱۹۶۰ م چاپ دوم).

چون (بنون و لاهور) پنجاب را نمیتوان با بیان بلاذری تطبیق داد بنابراین باغلب احتمال همین بنه و هوار (سمه) سرزمین یوسفزئی را با مقامات مذکوره در فتوح البلدان بلاذری تطبیق کرده می‌توانیم. و در این صورت باید بنیان مورخین ما بعد همین (بنون) باشد، و الله اعلم.

مخفی نماند که بابر از (بنو) ذکر مکرر دارد، که همین بنون کنونی است، مثلا- میگوید: قرار یافت که افغانان نواح بنو و بنگش را

تاخته براه نغر و فرمل برگشته شود (تزک بابر ۹۲) به مجرد بر آمدن از کوه‌های

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۱۶

بنگش، بنو در نظر آمد، جای همواری واقع شده، شمالی او کوهستان بنگش و نغر است، رود بنگش از بنومی براید باین آب معمور است، جنوبی او چو پاره و آب سند است، شرقی او دینکوت است و غربی او دشت که دارو تاک (ظاهرا دور به دو فتحه) هم میگویند. از قبایل افغانان کرانی و سور و عیسی خیل و نیازی این ولایت را می‌کارند (ص ۹۴) توضیح: نام نغر در عهد سلطان مسعود از طرف بیهقی نیز ذکر شده (ص ۶۵۹) که امیر محمد در آن محبوس بود، و این قلعه بقول یاقوت شهری بود در بلاد سند که بین آن و غزنین شش روزه مسافه بود.

(۷۸) عین الدین بیجاپوری

در تعلیق ۴۸ مختصری درباره ملحقات طبقات ناصری نوشته آمد.

مؤلف این کتاب شیخ ابو العون عین الدین جنیدی دهلوی ثم بیجاپوری معروف به خزانه العلم است، که در دهلی بسال ۷۰۶ ه تولد یافت و در آنجا پرورش دید، بعد از ان به دولت آباد آمد، و از شیخ علاء الدین حسینی جیوری و شیخ شمس الدین محمد دامغانی درس خواند، و با شیخ منہاج الدین تمیمی انصاری صحبت نمود، و بسا از علما ازو درس خواندند، و از اکابر دانشمندان عصر خود شمرده می‌شد.

وی در سنه ۷۳۷ ه به عین آباد سکر (به تشدید کاف) آمد، و از آنجا به بیجاپور در سنه ۷۷۳ ه سکونت گزید، و تا آخر عمر به تدریس اشتغال ورزید.

شیخ حسین بن محمود شیرازی، و شیخ محمد بن یوسف حسینی دهلوی و جمع کثیر مشایخ ازو علم فرا گرفتند، مصنفات او را صاحب الروضه (۱۳۲) جلد شمرده است، که مشهورتر آن ملحقات در تاریخ و طور الابرار و کتاب الانساب و تاریخ الاولیای هند است. از اشعار اوست:

تا تو نرسی بشیخ با حق نرسی زیرا که میان شیخ و حق نیست دوئی بتاریخ ۲۷ جمادی الاخری سنه ۷۹۵ ه در بیجاپور در گذشت، و همانجا مدفون است.

(نزهة الخواطر ۲/ ۹۹، از عبد الحی حسینی لکهنوی، طبع حیدر آباد کن ۱۹۳۱ م به حواله روضه الاولیاء، یا تاریخ اولیای بیجاپور از محمد ابراهیم که نسخه خطی آن در کتب خانه آصفیه دکن موجود است)

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۱۷

(۷۹) التمش؟

راجع به تعلیق نمبر ۴۹:

هودیوالا در تعلیقات تاریخ هند ایلوت (۷۱۳/۲) درین باره گوید معنی ایکه بداونی از کلمه التمش نوشته در هیچ یکی از مآخذ دیگر مانند منہاج سراج و عوفی و حسن نظامی نیامده و بر مسکوکات این پادشاه هم نامش بصور مختلف التمش - ایلتمش - التمش ضبط شده، که باملای ناگری ایلی تتی مسی Ititimisi یالی تت مسی است و کلمه ایلتمش در ترکی بمعنی شصت باشد که خافی خان آنرا برای قلب لشکر آورده است. (منتخب اللباب ۲/ ۸۷۶) لین پول گوید: که معنی ایل تت مش زبر دست و کمک دهنده باشد ولی ترک شناس دیگر ریدھوس در ابتداء بدین عقیده بود که این کلمه معنی اختطاف شده و ربوده را دارد، یعنی غلام ربوده شده و اختطاف شده. اما چون لین پول توجه او را به معنی ای که بداونی نوشته معطوف داشت، ازین عقیده خود برگشت و

شکل صحیح کلمه را ایل تتل مش پنداشت، که در ترکی معنی آن خسوف ماه باشد.

دکتور بار تولد که اخیراً درین معنی وارد شده شکل صحیح کلمه را ایلتتمش داند، که معنی آن حافظ سلطنت است.

نام التمش همواره بین تورکها مشهور بود، خود منهای سراج هم از یک شهزاده خوارزم نام می‌برد، که اسمش ملک فیروز شاه التمش بود، ابن عرب شاه در عجایب المقدور ذکر یکی از رجال تیموری را بهمین نام دارد، که سلطان مصر او را زندانی ساخته بود. همچنین یک نفر حاجی التمش از طرف عبد الله خان اوزبک بدربار اکبر در سنه ۹۷۹ هـ بعنوان سفیر فرستاده شده بود، و نامهای تغ تمش، سویورغ تمش، ایدکوتمش و غیره در تورکها مروج بودند، و ما یک نفر ایلتتمش الترمک را در ۲۸۹ هـ بحیث حاکم ری می‌شناسیم (زامباور، ص ۴۴) و ازین همه معلوم است که این نام سابقاً هم مستعمل و مروج بود.

در مجموعه مسکوکات موزیم لاهور سکه نمبر ۵۸ موجود است که بر یک طرف آن نوشته است:

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۱۸

(السلطان المعظم شمس الدنيا و الدین ابو المظفر ایلتتمش القطبی ناصر امیر المؤمنین) که واضحاً ایلتتمش خوانده می‌شود به تقدیم (ی) بر (ل) همچنین سکه نمبر (۶۰) و نمبر (۱۱۱) که بر اخیر الذکر بخط ناگری نوشته شده (ایلتتمش السلطان) اما بر سکه نمبر ۱۰۹-۱۱۰ این کلمه (التتمش) است بدون یاء.

و ازین هم دریافته می‌توانیم که املائی صحیح آن ایلتتمش یا التتمش بود.

(موزیم جرنال پشاور شماره ۱-۲ ج ۵) ابن اثیر یک نفر امیر را در عصر اسماعیل بن احمد سامانی بنام الدتمش الترمکی ذکر میکند، که در سنه ۲۸۹ هـ در ری کشته شده بود (الکامل ۷/ ۱۷۰) و همین نام به ابدال دال به تاء التتمش می‌شود که املائی ازین نام باشد. در غیاث اللغه التمش بفتح و تاء فوقانی مفتوح و کسر میم بمعنی فوج پیشین ترکیست.

در لغات ترکی نوشته که التمش بمعنی فوجیکه میان هر اول و سردار باشد و بمعنی عدد شش هم آمده (غیاث ۶۴)

(۸۰) قصیده امام یحیی اعقب؟

در طبقه ۲۳ قصیده عربی در فصل بر افتادن مغل بنام امام یحیی اعقب آمده، که ابن ابی أصیبعه در کتاب عیون الانباء عن طبقات الاطباء (تالیف ۶۴۳ هـ) یک نقل آنرا آورده و گوید که این قصیده را از ابن سینا شمرده‌اند، ولی خود وی در نسبت آن تردید دارد: «و قد عن لی ان اذکر القصیده هاهنا سواء کانت لابن سینا او لغيره» ازین قصیده نسخی در کتب خانه اسعد استانبول و برلین موجود است. و تمام آنرا در عیون الانباء ج ۲ ص ۲۰ بعد طبع مطبعه و هییه قاهره ۱۲۹۹ ق چنین آورده است:

احذر بنی من القران العاشرو انفر بنفسک قبل نفر النافر

لا تشغلنک لذه تلهو بهافالموت اولی بالظلم الفاجر

و اسکن بلادا بالحجاز و قم بهاو اصبر علی جور الزمان الجائر

لا ترکنن الی البلاد فانها سيعمها حد الحسام الباتر

من فنیة فطس الانوف کانهم سیل طما او کالجراد الناشر

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۱۹ خزر العیون تراهم فی ذلک کم قدا بادوا من ملیک قاهر

ما قصدهم الا الدماء کانما تأر لهم من کل ناه آمر

و خراب ما شاد الوری حتی تری قفرا عمارتهم برغم العامر

اما خراسان تعود منابا للعثب لیس لاهلها من حابر [(۱)]

و کذا خوارزم و بلخ بعدها تضحی و لیس بربعها من صافر

و الدیلمان جبالها و دحالها [(۲)] و رها ستحرب [(۳)] بعد اخذ نشاور
و الری یسفک فیہ دم عصابة من آل احمد لا بسیف الکافر
و تفر سفاک الدماء منهم کما فر الحمام من العقاب الکاسر
فهو الخوارزمی یکسر جيشه فی نصف شهر من ربیع الآخر
و يموت کمد [(۴)] علی ما ناله من ملکه فی لج بحر زاخر
و تذلل عترته و تشقی ولده لظهور نجم للذوابة زاهر
و یكون فی نصف القران ظهوره لکن سعاده کلمح الناظر
و تثور اعداء [(۵)] علیه و يلتقی و یعود منهزما بصفقة خاسر
و یكون آخر عمره فی آمدی سری الیه و ما له من سائر
و تعود عظم جیوشه مرتده عنه الی الخصم الالذ الفاجر
و دیار بکر سوف یقتل بعضهم بالسیف بین اصاغر و اکابر
و ترى بأذربیح بدو خيامه نصبت لجاجا من عدو کافر
تفنی عساكره و یفنی جيشه متمزقا فی کل قفر واعر
و الویل ما تلقی النصارى منهم بالذل بین اصاغر و اکابر
و الویل ان حلوا دیار ربیعه ما بین دجلتها و بین الجازر
و یدوخون دیار بابل کلها من شهر زور الی بلاد السامبر
و خللاط ترجع بعد بهجة منظر قفرا تداوس باختلاف الحافر
هذا و تغلق اربل من دونهم تسعا و تفتح فی النهار العاشر
و بطون نینوه و یوخذ مالها و دوابها من معشر متجاوز
و لربما ظهرت عساكر موصل تبغی الامان من الخون الغادر
فتراهم نزلا بشاطیء دجله و مضوا الی البلد بغير تفاثر [(۶)]
و ترى الی الثرثار نهبا واقعا و دما یسیل و هتک ستر سائر
و یكون یوم حریق زهرتها الی تأتیهم مطر کبیر زاخر

[(۱)] نسخه: جابر

[(۲)] ن: قلاعها

[(۳)] ن: ستحرب

[(۴)] ن: من کید

[(۵)] ن: اعداء

[(۶)] ن: تفاثر

طبقات ناصري، ج ۲، ص: ۴۲۰ و احسرتاه علی البلاد و اهلها ما ذا یكون و ما لهم من ناصر
و لربما ظهرت عليهم فتية من آل صعصعة كرام عشائر
یسقون من ماء الفرات خیولهم من کل ظام فوق صهوة ضامر

تلقاهم حلب بجیش لو سری فی البحر اظلم بالعجاج الثائر
و اذا مضى حد القرن رايتهم يردون جلق و هی ذات عساكر
یفنیهم الملك المظفر مثل مافیت ثمود فی الزمان الغابر
و یبید هم نجل الامام محمد بحسامه الماضي الغرار الباتر
و لربما ابقى الزمان عصابةً منهم فیهلكهم حسام الناصر
و الترك تفنی الفرس لا یبقی لهم اثر کذا حکم الملیک القادر
فی ارض کنعان تظل جسومهم مرعی الذئاب و کل نسر طائر
و تجول عباد الصلیب علیهم بالسیف ذات میامن و میاسر
یا ربع بغداد لما تحویه من جثث محلقةً و راس طایر
و کذا الخلیفه جعفر سیظل فی ارض و لیس لسبلها من خاطر
و کذا العراق قصورها و ربوعها تلک النواحي و المشید العامر
یفنیهم سیف القرآن فیا لهما من سفره اودت بمال التاجر
و الروم تکسرهم و تکسر بعدهم عاما و لیس لکسرهما من جابر
تمحی خلافته و ینسی ذکره بین البریه صنع رب قادر
فتری الحصون الشامخات مهدءلم یبق فیها ملجاء لمسافر

و تری قراها و البلاد تبدلت بعد الانیس بکل وحش نافر ابن ابی أصیبغه گوید که شکست تاتار در وادی کنعان در واقعه عین جالوت در سنه ۶۵۸ هـ واقع شد (طبقات الاطباء ۴، ۲۳) گویا درین قصیده ابیاتی بعد از واقعه عین جالوت که بفتح الملك المظفر انجامید افزوده شده، و بار دیگر ابیاتی مبنی بر فتح الملك الناصر در واقعه مرج الصفر (۷۰۲ هـ) بران افزودند، و بنابراین جدیدترین تاریخ نظم یا تکمیل این قصیده بعد از سال مذکور است.

چون روایت ابن ابی أصیبغه با قاضی منهج سراج در نقل ابیات این قصیده متفاوتست بنابراین ثابت می‌آید که در قصیده مطالبی را مطابق وقایع بعدی اضافه کرده‌اند.

(تاریخ ادبیات دکتور صفا ۳ ص ۶۸ / ۱۱۱)

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۲۱

[(۸۱) تکمیل نامهای کتب]

در شرح حال منهج سراج در تعلیق اول اکثر آن کتب را ذکر کردم که از طبقات ناصری اقتباس کرده و یا نامی از مولف آن برده‌اند از آنجمله تاریخ نگارستان تألیف احمد بن محمد معروف بقاضی احمد غفاری متوفی در سند بسال ۹۷۵ هـ - است که این کتاب را در (۹۵۹ هـ-) تألیف کرده و تاریخ تألیف آن از کلمات (نگارستان واقع) بر می‌آید.

وی جهان آراء را بسال ۹۷۱ هـ- نوشت غفاری در نگارستان از جمله تواریخ دیگر، طبقات ناصری را نیز مأخذ خود قرار داده و در مقدمه نگارستان از آن ذکری دارد. و بعد از آن چندین قصص و وقایع را در متن کتاب خود بحواله طبقات ناصری منهج سراج جوزجانی (که در نسخه خطی جوزجانی است براء قرشت) نوشت، یک نسخه خطی خوش خط این کتاب در موزیم پشاور موجود است که بسال ۱۰۸۱ هـ- استنساخ شده و نام کاتب ندارد.

هکذا اقتباسات فراوان از طبقات ناصری در ظفر الواله بمظفر و آله تألیف عبد الله محمد بن عمر المکی الغ الغخانی در حدود

(۱۰۱۴ هـ-) موجود است، که بزبان عربی در گجرات هند نوشته شده، و سردینس راس راس جلد اول آنرا در لندن ۱۹۱۰ م و جلد دوم و سوم را در لیدن بسال ۱۹۱۹ و ۱۹۲۶ م از مؤسسه بریل طبع کرده است.

در سیر العارفین مولانا جمالی متوفی ۹۴۲ هـ- مدفون دهلی، طبع رضوی دهلی ۱۳۱۱ هـ- نیز مطالبی از طبقات ناصری اقتباس شده که از آنجمله آمدن ناصری شاعر از ما وراء النهر است بحضور التتمش و تقدیم قصیده باین مطلع: ای فتنه از نهیب تو زنهار خواسته+ تیغ تومال و فیل ز کفار خواسته (ص ۲۹) همچنین در (ص ۱۱۲) همین کتاب ذکر سلطان شمس الدین التتمش در غزنی و خریدن او از طرف خواجه جمال الدین بحواله طبقات ناصری مذکور است.

در جلد اول طبقه ۱۲ منهاج سراج از قول امام رشید الدین عبدالمجید در حضرت سجستان قصه‌ی راجع بالب ارسال نقل کرده، که عین آن را به عنوان «حکایت، آورده‌اند که چون الب ارسال...» در صفحه ۱۹ ج ۲ تاریخ طبرستان طبع تهران با تغییر کمی نقل کرده‌اند،

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۲۲

و ناشر و مصحح آن کتاب مرحوم عباس اقبال در ذیل آن چنین نوشته‌اند:

«این حکایت نیز که قطعا الحاقی است، شامل چندین غلط تاریخی است، نه الب ارسال بکاشغر و بلاساغون لشکر کشیده و نه قائم خلیفه بدست رومیان اسیر شده، و نه الب ارسال بعزم نجات او با رومیان جنگیده است» مسلم است که قسم دوم کتاب تاریخ طبرستان ابن اسفندیار نماها الحاقاتیست، که بران کتاب بعد از مولف اصلی بسته‌اند و این حکایت را نیز از طبقات ناصری بران کتاب بعد از ابن اسفندیار الحاق کرده‌اند، فقط درین الحاقات در ص ۱۹ سطر ۴ بلاد اسار و جزیره طبع شده، که بلا شبهت صورت مطبوع طبقات ناصری بلاد انبار و جزیره اصح است، اما آنچه مرحوم عباس اقبال راجع به عدم صحت اصل موضوع حکایت رأی زده‌اند، باید گفت که در طبقات ناصری برخی از روایات یقینا از صحت تاریخی بعید است، و این بعلتی است که منهاج سراج در وقت نوشتن کتاب از خراسان و کتب خانها در دهلی و بلاد هند دور افتاده و بمنابع موثوق تاریخی دسترسی نداشت، چنانچه در برخی از موارد خود وی اعتراف کرده و عذر خود را خواسته است.

چون تاریخ طبرستان ابن اسفندیار در (۶۱۳ هـ-) تألیف شده، و طبقات ناصری در (۶۵۸ هـ-) بنا بر این ثابت است که دیگران بعد از ابن اسفندیار آنرا بکتاب وی ملحق ساخته‌اند، ولی انشای حکایت اصلا سبک انشای منهاج سراج است و وی را وی حکایت را نیز نام برده است.

دیگر از کتبی که دران مطالبی را از طبقات ناصری در ان اقتباس کرده‌اند، بابرنامه یا توزک بابری است که در صفحه ۱۷۸ طبع بمبئی ۱۳۰۸ ق عدد لشکریان سلطان شهاب الدین غوری را در هند ازین کتاب گرفته است.

در تاریخ نامه هرات تألیف سیف بن محمد هروی طبع کلکته ۱۹۴۳ م که در حدود ۷۲۱ هـ- نوشته شده نیز در دو مورد (ص ۷۰/ ۷۳) ز طبقات ناصری اقتباساتی دارد، ولی بنام (تاریخ سراج منهاج؟) یاد شده است، که ظاهرا بین نام پدر و پسر اشتباه روی داده است

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۲۳

[(۸۲) قاضی حمید الدین ماریکله]

ذکر وفات این امام در آخر طبقه (۲۱) آمده که بتاریخ غره رمضان ۶۵۷ ق در دهلی در گذشته و منسوبست بهمان ماریکله بین حسن ابدال و راولپندی که سلطان مسعود را سپاهیان وی در ان جا مأخوذ داشتند (رک:)

به فهرست کتاب) در مجالس خواجه نظام الدین اولیاء در دهلی روزی ذکری ازین امام رفته که امیر حسن علاء سجزی آنرا چنین

ضبط کرده:

«از اینجا حکایت قاضی حمید الدین ماریکله افتاد فرمود: که او گفتمی من در شهر بهوای قاضی حمید الدین ناگوری آمده‌ام. چون برسیدم او پیش از ان نقل کرده بود.

روزی مجموعات قاضی حمید الدین را پیش طلبید و از کتب او که در سلوک نوشته است مطالعه کردن گرفت. بعد از مطالعه روی سوی متعلمان کرد، که گرد او حاضر بودند گفت: که شما آنچه می‌خوانید هم درین کاغذها هست و آنچه نه خوانده‌اید هم در این میان هست.

و آنچه من خوانده‌ام هم درین میان هست و آنچه نخوانده‌ام هم هست» (ص ۲۴۱ فواید الفواد) اما قاضی حمید الدین ناگوری از معاصران شمس الدین التتمش و نامش محمد بن عطاست، جامع علم ظاهر و باطن و مرید شیخ شهاب الدین سهروردی است که بر مشرب او وجد و سماع غالب بود، و تالیف‌های بسیار دارد که از آنجمله طوابع شمس است در اسمای حسنی وفاتش در سنه ۶۰۵ هـ است (تذکره علمای هند از رحمان علی ص ۵۲ طبع نولکشور ۱۹۱۴ م)

[(۸۳) الب تگین، بلکاتگین، پیری،]

مربوط طبقه یازدهم نام اول الب تگین است که مسکوکات وی ضرب ۳۴۷ هـ - بهمین املائی **Albtigin** موجودند، نام دوم در نسخه مطبوع طبقات ملکانگین است که در نسخه خطی ایلوت بلکاتگین آمده و این اصح است، که در جوامع الحکایات عوفی هم چنین آمده و بر یک سکه بسیار کمیاب وی

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۲۴

که تاریخ ۳۵۹ هـ - دارد، نیز بلکاتگین نوشته شده است [(۱)] اما نام سوم در نسخه ایلوت میری و در ترجمه تهوماس پیریست. (ایلوت ۲/ ۲۶۴) تهوماس دو مقاله و یک تمه بر مسکوکات شاهان غزنه و شاهان افغان هندوستان از محمد غوری تا سکندر لودی ۱۱۹۳ تا ۱۵۵۴ م (۵۸۹ - ۹۶۲ هـ -) در جلد ۱۴ ص ۲۶۷ و جلد ۱۷ ص ۱۳۸ بعد مجله جمعیت آسیائی بنگال نشر کرده که مطالب مهم آن چنین است:

درون در مجله اکادیمی سینت پتروسبرگ (ج ۷ طبع ۱۸۵۵ م) یک سکه بلکاتگین **Bilkatigin** را که بعد از مرگ الب تگین بر تخت غزنه نشسته مورد بحث قرار داده، که در سنه ۳۵۹ هـ - در غزنه ضرب شده و بران نام منصور بن نوح سامانی و بلکاتگین نوشته است. فرشته گوید که الب تگین در ۳۵۱ هـ - غزنه را فتح کرد، و در سنه ۳۶۵ هـ - مرد.

و پسرش ابو اسحاق مدت ۲ سال حکم راند، که سبکتگین جانشین وی شد.

مسکوکاتی بنام بلکاتگین موجودند، که در بلخ در سنه ۳۲۵ هـ - ضرب شده‌اند. و فرشته مرگ الب تگین را در ۳۵۹ هـ - که سال ضرب سکه بلکاتگین در غزنه است نشان میدهد.

سکه الب تگین بنام عبد الملک سامانی است.

سکه بلکاتگین بنام منصور بن نوح سامانی است.

سکه سبکتگین بنام «و خلیفه الطائع لله است»

سکه محمد: یمین الدوله و امین المله نظام الدین ابو القاسم محمد بن محمود.

سکه محمد: جلال الدوله و جمال المله محمد بن محمود، که نام خلیفه القادر بالله نیز بر سکه‌ها دیده می‌شود.

سکه مسعود: (۱) مسعود بن محمود (۲) سلطان المعظم ملک العالم (۳) ناصر دین الله حافظ عباد الله، ظهیر خلیفه الله. (۴) ناصر الدین

الله ابو سعید مسعود بن محمود بر مسکوکات نخستین او نام خلیفه القادر بالله و بر مسکوکات بعدی نام القائم بامر الله دیده می‌شود.

[(۱)] بلکه به کسره اول در ترکی بمعنی عالم و حکیم و عاقل است، در ترکی گویند بلدی «اذا علم الشیء» (دیوان لغات الترك ۱ / ۱۱)

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۲۵

مودود: (۱) شهاب الدوله و قطب المله (۲) ابو الفتح فخر المله با نام خلیفه القائم بامر الله.

عبد الرشید: عز الدوله، زین المله شرف الله. با نام خلیفه القائم بامر الله.

فرخزاد: (۱) فرخزاد بن مسعود (۲) جمال الدوله و جمال المله، ابو شجاع با نام القائم بامر الله ابراهیم: (۱) ابراهیم بن مسعود (۲) ابو

المظفر ابراهیم (۳) سلطان الاعظم ظهیر الدوله (۴) ناصر الدوله (۵) ظهیر المله (۶) قاهر الملوک سید السلاطین با نام القائم بامر الله

مسعود دوم (۱) ابو سعد سلطان الاعظم (۲) سلطان العادل (۳) علاء الدوله و سناء المله (۴) ظهیر الایمان نظام الدین (۵) مولا

السلاطین با نام خلیفه المستظهر بالله ارسالان: السلطان الاعظم سلطان الدوله ملک ارسالان بن مسعود با نام خلیفه المستظهر بالله.

بهرام: بهرامشاه سلطان الاعظم یمین الدوله با نام خلیفه المسترشد بالله.

خسرو شاه: السلطان الاعظم معز الدوله با نام المقتفی بامر الله.

خسرو ملک: (۱) سلطان الاعظم. تاج الدوله (۲) سراج الدوله با نام خلفا المقتفی و المستنجد محمد غوری: (۱) السلطان الاعظم معز

الدینا و الدین ابو المظفر محمد بن سام (۲) سلطان الاعظم ابو المظفر محمد بن سام (ایلیوت ۲ / ۴۸۵)

[(۸۴) تراین، نراین؟]

در نسخه مطبوع تر این است، مگر فرشته می نویسد که نام اینجا نراین بود، که بعد از آن آنرا تیر اوری میگفتند، و در ۱۴ میلی

تهانیسر بر کنار سرستی واقع بود، که از دهلی ۸۰ میل فاصله داشت.

اما بقول جنرال کنگهم میدان جنگ نراین بر کنار دریای رکشی در چهار میلی جنوب غرب تیر اوری و ده میلی شمال کرنال است،

که تیر اوری را عظیم آباد هم گویند (ایلیوت ۲ / ۲۰۲) بقول هودیوالا- اکنون درین نواحی جائی بنام تراین یا نراین موجود نیست، و

در گزیتیر رسمی کرنال (ص ۱۰ طبع ۱۹۱۸ م) نام کنونی آنرا

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۲۶

نردینه نوشته اند، که دیهی است در نردک ۱۲ میلی جنوب تهانیسر و سه میلی تیراوری. بنابراین قول راورتی که نام اصلی تراین بوده

صحیح نخواهد بود، و نراین کنگهم به نردینه نزدیکی دارد. تیر اوری یا تله واری نام جدید است، که معنی آن تالاب کوچک

باشد، که مسلمانان، عظیم آباد نامیده اند بنام فرزند او رنگ زیب عظیم که در این جا زاده بود، و بقایای سربهای حصار دران بنظر

می آیند (گزیتیر شهنشاهی ج ۲۴ ص ۳۹۰) و کلمه مقامی تول یا Talav معنی تالاب را دارد. (هودیوالا ۲ / ۶۰۸) این کلمه در

سرتاسر این کتاب مطابق نسخ خطی و مطبوع (تراین) طبع شده است.

که از روی فهراس جلد اول و دوم آنرا در موارد استعمال خود یافته می توانید.

[(۸۵) رتیل]

این نام باملای مختلف رتبال، رتیل، رسل، رت سل، زنبیل، رن بیل و غیره ضبط شده، که از سنه ۴۳ هـ تا دو قرن مورخان عرب

کابلشاه و شاه سجستان را بدین نام خوانده اند، و ازین بر می آید، که نام یک شخص معین نبوده، بلکه اسم خانواده و یا لقبی

موروث بود.

و یلسون آنرا رتن پال و راورتی هم رتن پال (رتنه پاله) یا رنه پاله دانسته که نویسندگان دیگر به یکی ازین قرائت‌ها اعتماد نکرده‌اند. ممکن است این نام را رن زبل یا رای زبل خوانند، که معنی آن رای یا رانای زابل باشد، و تورامنه پدر مهیراکولا و رئیس هون‌های سپید زابل که سند و مالوا را در حدود ۵۰۰ م فتح کرد بلقب تورامنه جاوله **Jauvula** ذکر شده است، و نیز نام راجووله یا رنجوبوله **RanJubula Rajuvula** بر مسکوکات اندوسیتین دیده می‌شود، (فهرست مسکوکات موزیم هند از سمت ۱۹۱/۵۶) و قراری که کنگهم در کتاب مسکوکات اندوسیتین متأخر (ص ۱۰۸/۱۱۰) اشاره مینماید، سکه‌هایی از یفتالی‌ها موجود است که بر آن شاه زوبوله-شاهی جوبوله-شاهی جنه بوله-شاهیجوبوله نوشته شده، و ممکن است که راجووله یارای جوبوله یا رانو جوبوله یعنی شاه جوبول یا زابل باشد، و خود این سرزمین بنام یکی از شاهان یفتالی جاووله-زابوله مشهور شده باشد.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۲۷

چون بر سکه یکی از مهاکشرایه متعلق به اندوسیتین که در سنه ۱۰۰ ق، م حکم رانده نیز نام راجووله یا رنجو بوله دیده می‌شود بنابراین باید گفت که این نام سوابق قدیمتری از خروج یفتالیان دارد (تعلیقات هودیوالا بر ایلوت ۲/۶۶۰) بنظر من املائی صحیح این کلمه رتپیل بوده، که درباره ریشه و اسناد لغوی و تاریخی آن شرحی را در کتاب لویکان غزنه داده‌ام (ص ۵۹/۶۵) بدان رجوع شود (طبع انجمن تاریخ کابل ۱۳۴۱ ش)

[(۸۶) تاج الدین سنجر شحنه بحر و کشتی]

ذکر این ملک در طبقه ۲۲ ص ۲۷ ج ۲ به تفصیل آمده و مؤلف گوید که وی شحنه بحر و کشتی‌ها بود.

یکی از شعرای معروف این عصر در هند امیر فخر الدین عمید لویکی (سنامی) متولد ۶۰۱ هـ- است که بدربار دهلی با امر او ملوک محشور بود، و در مدح آنان قصاید غرائی دارد.

این شاعر یک قصیده بدیع و فصیح در ردیف کشتی ساخته که ممدوح وی در آن بنام سنجر مذکور است، چون در آن عصر در رجال معروف دربار چندین ملک باین نام بوده‌اند، بنابر این مورخان ما بعد را در تعیین ممدوح اصلی این قصیده اشتباه روی داده است.

مثلا سید صباح الدین نویسنده بزم مملوکیه بدین فکر است که ممدوح شاعر درین قصیده تاج الدین سنجر تبرخان ترک گرجی [(۱)] بود (ص ۱۹۹ طبع اعظم گره- هند ۱۹۵۴ م) ولی چون تاج الدین کریت خان بقول منهاج سراج شحنه بحر و کشتی‌ها بود، و مضامین قصیده و تلازم مضمون کشتی و بحر و آب نیز این مطلب را میرساند، بنابراین گفته می‌توانیم، که ممدوح عمید در قصیده کشتی همین سنجر کریت خان باشد نه سنجر تبرخان.

مطلع قصیده اینست:

مراسم دیده محیط و خیال جان کشتی بر آب دیده ز غم میکند روان کشتی درین قصیده بمدح ممدوح چنین می‌پردازد، که در نام وی تاج و سنجر و تعلق او را به کشتی توضیح میدهد:

مدار مملکت برو بحر تاج الحق که بهر قلم غم ساخت از امان کشتی
سپهر مرتبه سنجر که فتنه زویله کرد به سوی معبر دریای قیروان کشتی

[(۱)] رک: ص ۲۸ ج ۲ طبقات ناصری

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۲۸

[(۸۷) نامهای ترکی]

در طبقات ناصری برخی از نامهای ترکی آمده که در این جا معانی و املاهای قدیم آن شرح داده می‌شود:

اغراق: بکسر الف. در طبقه ۲۳ دو بار اغراق و اغراقیان آمده، که به تصریح محمود بن حسین بن محمد کاشغری، یکی از قبایل بیست گانه ترک بود (دیوان لغات الترك تألیف ۴۶۶ هـ - طبع استانبول در سه جلد ۱۳۳۳ / ۳۵ ق، صفحه ۲۸ جلد اول) الپ: این کلمه در الپ ارسلان و الپتگین جزو اول نام است، و گاهی تنها هم بطور علم آمده، مانند الپ ترک ناصر در طبقه ۲۱، بقول کاشغری معنی آن شجاع و جلد است، و در کتابش به فتحه اول و سکون دوم و سوم ضبط شده (دیوان لغات الترك ۱ / ۴۴) الغ: به ضمه اول و دوم معنی آن از هر چیز بزرگتر آن است (دیوان ۱ / ۶۲) مولوی:

مؤمن و ترسا، جهود و گبر و مغ جمله را رو سوی آن سلطان الغ ارغون: به فتحه اول و سکون دوم و ضمه غین: پرنده‌ایست از جنس جرز (حباری) که گنجشکان را بدان شکار نمایند (دیوان ۱ / ۱۰۸) ارسلان: این نام در طبقات مکرر آمده، که از روی فهرست کتاب در مواقع آن دیده می‌توانید، بقول کاشغری به فتحه اول و سکون دوم و سوم جمع بین ساکنین است، که معنی آن اسد باشد و ملوک را بدان تسمیه می‌کردند (دیوان ۳ - ۳۰۴) ایل: بقول کاشغری به کسره الف معانی متعددی دارد، اول بمعنی ولایت است مثل بک ایلی یعنی ولایت امیر، دوم بمعنی خیل اسپان است و ایل بشی سایش خیل است (دیوان ۱ / ۴۹) سوم بمعنی صلح بین دو شاه است (۱ / ۵۰) (رک: تعلیق ۴۹ / ۷۹) بقول لغت جغتائی (ص ۱۲۵) ایل در ترکی معانی ذیل دارد: دست، مردم، ملت، گروه، سال، مطیع و تابع و رام، بصورت جمع ایلات بر قبایل صحرائشین اطلاق می‌شود اییک: بکسره و یای مجهول و فتح باء بمعنی بت که عبری صنم گویند گاهی مجازا بمعنی معشوق آید در لطایف بمعنی غلام و قاصد است، (غیاث ۸۹) اما اینکه معنی اییک را شل نوشته‌اند، مانند تاریخ

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۲۹

فرشته و به تعقیب وی دیگران سهو شده‌اند، و تصحیف خوانی عبارات منهاج سراج است ایتگین: این نام در عصر سلجوقیان هم مستعمل بود، در راحت الصدور ایتگین سلیمانی شحنه بغداد مذکور است (ص ۱۰۸) بر وزن پیش بین خانه دار و صاحب خانه را گویند، و ایتگینی خانه داری و صاحبی خانه باشد (برهان ۱ / ۱۹۳) ایلیک: در ترکی ایلیک به فتحه سوم بمعنی پرویزن و غربال و بسکون سوم بمعنی نخستین است (لغت جغتائی ۱۳۲) ایلیک‌خانه سلاطین آل افراسیاب باشند (حواشی برهان ۱۹۸) بفتح یا کسره اول نام شهری در ترکستان و نام پادشاه آن (برهان) مسعود سعد گوید:

بسر آرد تمام زود نه دیر لشکر شاه، ملک ایلیک و خان (دیوان ۴۱۰) مختاری غزنوی گفت:

عزیز و ایلیک و قیصر ز کلک خواجه شدن یکی اسیر و دوم عاجز و سوم مضطر (دیوان مختاری ۱۸۱) در متون ایغوری و در خط ایغوری که حرف گ دارد، این کلمه ایلیک است.

باربک: این نام در طبقه ۲۱ ذکر ناصر الدین محمود، اییک الب باریک آمده، که کلمه مرکب است از بار فارسی + بک ترکی و معنی آن امیر بارو حاجب باشد مثل داد + بک یعنی امیر داد، که درین کتاب آمده است، در راحة الصدور راوندی (ص ۳۹۰) الغ باربک بمعنی حاجب کبیر آمده، که از القاب در باری عصر سلجوقیان بود. اما بک باک در ترکی بمعنی امیر و شوهر است، زیرا شوهر نیز در خانه مقام امیر را دارد (دیوان لغات الترك ۳ / ۱۱۶) در غیاث اللغة بکسر بای موحده دوم و کاف فارسی بمعنی امیر اعظم و صاحب و امیر و عرض بیگی است (ص ۹۷) بکتم؟ در طبقات ملک بکتم رکنی دو بار مذکور است، در راحة الصدور (ص ۴۴) نام پادشاه اخلاط بکتم آمده و احتمال دارد، که تصحیف این کلمه بکتم باشد، مانند ایتمر که به ایتم در املا تصحیف شده و آنرا دو جزو میتوان شمرد:

بک + تمر - تیمور بک.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۳۰

بغرا: در طبقه ۱۱ ذکر سبکتگین آمده، که بقول کاشغری بضم اول و سکون دوم معنی آن اشتر نر و فحل باشد و بصورت بغراخان بدان تسمیه میکرده‌اند (۱/۳۵۲) بلکا: این نام در طبقات مکرر است، که بقول کاشغری به کسره اول معنی آن عالم و دانشمند و دانا باشد، و از کلمه بلدی بکسر اول اشتقاق یافته اذا علم الشیء (۱/۱۱) این کلمه بصورت مرکب بلکاتگین و بلکابک آمده، در راحه الصدور (ص ۱۴۱) و الکامل ابن اثیر (حوادث ۴۹۳) ذکر بلکا بک شحنه اصفهان آمده است. در سلجوقنامه ظهیر الدین نیشاپوری (حدود ۵۸۲هـ-) بیلکاییگ نام یک شخص مذکور است (ص ۳۶) تگین: که با کلمات دیگر مانند الب، بلکا، الغ و غیره چسپیده و کاشغری آنرا بکسره اول آورده که جمع آنرا تکت بکسرتین می‌نویسد، اصلا نامی است از برده و غلام که بعدا برای فرزندان خاقان لقبی شد و پایین تر از آن لقب اکابضمه اول بود و اکاتگین کوچکان فرزندان ملوک باشند، و اکاکسی است که در عقل و دانائی بزرگ باشد. و از همین مقوله است کمشتکین بضم تین یعنی غلام دارای رنگ سپید مانند نقره، و الب تگین (غلام جلد و شجاع) قتلغ تگین (بنده مبارک) چون تگین پسانتر در نامهای فرزندان ملوک استعمال یافت، آنرا با اسمای پرنندگان شکاری ترکیب میکردند، مانند جغری تگین بفتح تین (تگین دارای بطش باز) کج تگین بضمه اول (تگین نیرومند) این نام از موالی به ابناء افراسیاب انتقال یافت، چون ایشان پدران و بزرگان خود را تعظیم میکردند، در مکاتبه یا مخاطبه چنین میگفتند: «این تگین (بنده) چنین کرد و چنان گفت» و این طرز استعمال در ابتدا برای تواضع بود، که بعد از آن تعمیم یافت.

(دیوان لغات الترك ۱/۸۴/۲۹۷/۳۴۷) در لغت جغتائی (ص ۲۱۷) تکین بمعنی زیبا و خوشگل است و باین نام شهری در عصر غزنویان در نزدیکیهای قندهار کنونی به تگین آباد شهرت داشت. (رجوع به: تاش، طغان و ینال) تمر: کاشغری آنرا به فتحه اول و ضمه ثانی بمعنی حدید و آهن ضبط

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۳۱

کرده (۱/۳۰۲) و در طبقات بهمین املا در نامهای تمرچی و تمر خان قیران و تمر خان سنقر موجود است (به فهرست کتاب رجوع شود) ولی املائی این کلمه در ازمنه ما بعد تیمور است که گاهی تمور هم ضبط گردیده، مثلا- بهاء الدین جامی در فوت تیمور صاحبقران (۸۰۷هـ) گفته بود:

سلطان تمور آنکه چرخ را دلخون کرد و ز خون عدو روی زمین گلگون کرد (ظفر نامه علی یزدی ۲/۴۶۹) حالا- در ترکی دمر **Damor** را بمعنی آهن استعمال کنند، که شکلی از همان تمر است.

تکش: در اسمای خوارزم شاهیان و ترکان مستعمل است (به فهرست رجوع شود) کاشغری آنرا به فتحه اول و کسره دوم بمعنی غایت و نهایت در هر چیز ضبط کرده و گوید از اسمای رجال نیز هست (۱/۳۰۷) اما در برهان قاطع بدو فتحه بر وزن حبش آمده (۱/۵۰۵) ترخان: املاهای مختلف این کلمه در طبقه ۲۲ ذکر الغ خان بلین تبرخان و ترخان است.

ظاهرا ترخان صحیح است، که معرب آن طرخان و جمع طراخنه بمعنی شریف باشد (مفاتیح العلوم خوارزمی ۷۳) در برهان قاطع (۱، ۴۸۳) بر وزن مرجان شخصی باشد که پادشاهان قلم تکلیف ازو بردارند و هر تقصیر و گناهی که کند مواخذه نکنند، در لغت چغتائی بهمین معنی ترکیست و ترخانی کسانی‌اند که بطرز قبیله ترخان زندگی کنند (ص ۲۱۳) نام ترخان (معرب آن طرخان) در خراسان خیلی قدیم است، زیرا خوارزمی در مفاتیح العلوم تالیف حدود ۳۷۰هـ- آنرا آورده و معلوم است که بطور علم هم استعمال می‌شد، و نام پدر ابو نصر محمد فارابی حکیم معروف (متوفی ۳۳۹هـ-) طرخان بن اوزلغ باشد (ابن خلکان) (۴/۲۴۲) که بقول ابن ابی أصیبعه قائد لشکر و فارسی المنتسب بود (طبقات الاطباء ۲، ۱۳۴) همچنین طرخان نخاس از کسانست که کلینی در کافی ازو روایت کند، و ابن طرخان از اعلام موسیقی دانان و ادبای صاحب

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۳۲

تالیفات بود (رهنمای دانشوران ۲/ ۱۰۹) و عباس بن طرخان از اقدم شعرای فارسی در خدمت آل برمک بود.

گمان می‌رود که ترخان از ازمه قبل الاسلام در خراسان باقی مانده و از موارث خانان ابدالی (هونان یفتلی) زابلستان باشد، و جزو اول کلمه با (توره) پشتو بمعنی شمشیر تطبیق می‌شود، که همین لغت را در بسا اعلام آن زمان مانند تورمن و تورکش و تروجن پاله و غیره می‌یابیم، چون این شخص یا قبیله به امور جنگی اختصاص داشت و (شمشیر خان) نامیده می‌شد، بنابراین از تکالیف دولتی مرفوع القلم بود، و پسانتر در فرهنگ‌ها صرف همین مفهوم باقی ماند. و در غیاث اللغه بضم اول بمعنی رئیس و شریف هم هست (۱۵۲) این نام تا قرن‌ها در خراسان مستعمل بود، و در قرن دهم هجری دو خانواده ارغون و ترخان از هرات و قندهار به سند رفتند، و در سال ۹۶۲ هـ- میرزا عیسی خان ترخان ولد میر عبد العلی در تهته سند بر مسند حکمرانی نشست و اساس دودمان حکمرانان ترخان را در آن دیار گذاشت (تاریخ معصومی ۲۰۷) اما دلیل اینکه ترخان نام دوره‌های قبل الاسلامی است، اشاره کاشغریست که گوید: ترخان به فتحه اول نام جاهلی است و معنای آن بلغت ارغو امیر باشد (۱/ ۳۶۴) و نیز البیرونی در آثار الباقیه (ص ۱۰۱) و ابن خردادبه در المسالک خود (ص ۴۰) طرخان- طرخون را لقب پادشاهان سمرقند قبل از فتح مسلمانان دانسته است که این هم بر قدمت این نام دلالت دارد و یاقوت در معجم البلدان (۱/ ۴۹) این بیت را آورده است:

قد رتب الناس جم فی مراتبهم فمر زبان و بطریق و طرخان تاش: بر وزن فاش بمعنی خداوند و صاحب و یار و انباز است (برهان ۱/ ۴۶۰) و گاهی علم بود مانند تاش حاجب (رک: فهرست) اما بمعنی مطلق خداوند و سردار هم آمده ناصر خسرو گوید:

خداوندی نیابد هیچ طاغی در جهان گرچه خداوندش همی خواند، تگین و تاش یا طوغان تغرل: به ضمه اول و کسره راء از طیور درنده‌ایست که بر مردم هم این نامرا می‌گذارند (دیوان لغات الترك ۱/ ۴۰۰) و کاشغری املائی این

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۳۳

کلمه را طغریل هم نوشته است (۳/ ۲۸۲) املائی آن بشکل طغرل در کتب دوره غزنوی و سلاجقه معمول است (رک: فهرست) در قاموس عثمانی رسملی طوغرل بمعنی قوش مرغ شکاریست منوچهری گفت:

الا- تا بانگ دراج است و قمری‌الا تا نام سیمرغ است و طغرل (حواشی برهان ۱۳۵۶) تیانکو: که درین کتاب باملائی تاینکو آمده (رک: فهرست) بقول کاشغری معنی آن در اصل لغت حاجب بود (۳/ ۲۸۱) (رک: تعلیق ۵۴) تنکت: به فتحه اول و ضمه کاف نام قبیله ترکست که در قرب چین سکونت دارند و اصل خود را عربی پندارند (دیوان ۳/ ۲۶۸) (رک: فهرست) در برهان قاطع تنکت بکسره اول و ثالث نام قصبه بین کولاب و حصار است (۱/ ۵۲۰) اما یاقوت آنرا بهمان حرکات کاشغری شهری از شهرهای شاش و راء سیحون داند.

جغری: به فتحه و سکون دوم نام مرغ شکاری که بعربی صقر و بفارسی چرخ گویند، و بدان تسمیه هم کنند مانند جغری بیک (دیوان لغات الترك ۱/ ۳۵۲) انوری راست:

ملک شان را مدد از جغری و از طغرل نیست‌زان امیری نرسیدند بدین سلطانی (دیوان انوری ۳۱۹) خان: ملک اعظم و هر یکی از بنی افراسیاب که خاقان هم نامیده می‌شود (دیوان ۳/ ۱۱۷) اما خاقان ملک اعظم ترکست و خان رئیس ایشان، پس خاقان مانند شاهنشاه فرس، خان خانان و رئیس الرؤسا باشد (مفاتیح العلوم ۷۳) ختای: بقول کاشغری اسم چنین علیاست (۳/ ۱۸۰) و نیز نام یکی از قبایل ترک در چین بود (۱/ ۲۹) این طوایف در اوایل قرن چهارم هجری تمام مغولستان و قسمتی از چین را تصرف کردند و نام خطا را بهمه این ممالک وسیع دادند (قلموس الاعلام سامی) سنقر: املائی این کلمه در دیوان لغات الترك سنقر بضم اول و چهارم است، که نام یکی از طیور جارح باشد غیر طغریل (۳/ ۲۸۲) در برهان قاطع فارسی آن شنقر است، مرغی شکاری از جنس چرخ (۲/ ۱۱۷۴)

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۳۴

باین نام اشخاص متعددی در راحت الصدور در دوره سلاجقه مذکوراند (ص ۲۸۵/۳۸۱) انوری در مدح بدرالدین سنقر گفت: عید بر بدر دین مبارک بادسنقر آن آفتاب دانش و داد (دیوان انوری ۶۸) (رک: به کلمه طغان) در ایران و موصل سلسله پادشاهان بنام آق سنقری گذشته‌اند، که نظامی درین بیت ذکری از ایشان دارد:

نسل آق سنقری مؤید ازواب و جد با کمال امجد ازو (بیست مقاله قزوینی ۳۴۶) سباشی: بقول محمد بن احمد کاتب خوارزمی سباشی بمعنی صاحب الجیش است (مفاتیح العلوم ۷۳) در طبقات ناصری سباشی حاجب آمده و در بیهقی تنها سباشی بصورت علم و سباشی تگین هر دو آمده است.

طمغاج: کاشغری در شرح قبایل بیستگانه ترک گوید: ختای و هی الصین ثم تفغاج و هی ماصین (۲۸/۱) مگر املای این کلمه به فتحه اول و (ف) ساکن است که بالای آن سه نقطه را گذاشته‌اند، و ازین پدید می‌آید، که صوت این حرف بین (پ، م) ادا می‌شده و بنابراین مورخان عجم و عرب آنرا طمغاج ضبط کردند، و مقصد از آن مملکت چین و پکن است و اغلب ملوک ترک معروف به خانیه که قبل از مغول در آن نواحی سلطنت نموده‌اند ملقب به طمغاج خان بوده‌اند، این کلمه در سیرت جلال‌الدین منکبرنی (۵/۴) طمغاج (ما بین چین) و در تقویم البلدان طومخاج و در کتیبه ارخون طپغاج است، و براون در ترجمه چهارمقاله (ص ۱۰۲) گوید که طمغاج یا طفغاج مبدل کلمه ترکی شرقی تیغاج بمعنی محترم و معروف می‌باشد و در کتیبه ارخون متعلق بقرن هشتم میلادی مکرر بمعنی «چینی» استعمال شده است.

(برای تفصیل و اسناد تاریخی رک: تعلیقات چهارمقاله دکتور معین، ص ۱۱) عثمان مختاری غزنوی گوید:

سدید دولت طمغاج خان مؤید ملک عمید مطلق محمود سید الکتاب (دیوان ۳۲) طغان: طغان و تگین از اسماء اجناس‌اند و گویا بترکی بمعنی سرهنگ

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۳۵

یا سردار یا امیر یا شاهزاده و نحو ذلک است غضایری گوید:

دو چاکرند ملک راز جمله‌ی رهیان- چنین هزار هزار دگر طغا رویدل (یادداشت‌های قزوینی ۲۹۴/۵) گاهی علم است مانند این بیت ناصر خسرو:

زی رو دو سرود است گوش سلطان+ زیرا که طغان خانش میهمانست (دیوان ناصر ۷۲) و بصورت اسم جنس هم ازوست:

جواب سائل شاهان بگوید+ تگینی یا طغانی یا ینالی (دیوان ۴۸۸) اما بصورت مرکب درین بیت مختاری غزنوی:

دران هزیمت هایل بیکدگر گویان+ که از طغان تگین آه و زالب سنقر آه- این دو نفر از سرداران سپاه ملک ارسلان غزنوی در هند بودند (دیوان مختاری ۵۱۱) در غیاث اللغه بضم اول ضبط شده (ص ۴۲۳) و در تاریخ بیهقی (ص ۹۱) به حذف نون طغاخان است. قلج: بکسرتین در ترکی بمعنی شمشیر است، و ملوک خاقانیه آنرا لقب می‌گذارند و قلج خان گویند، یعنی ملکی که عزمش مانند سیف قاطع است (کاشغری ۱/۳۰۰) در کتب فارسی ضبط این باملای قلیچ بکسرتین است (غیاث ۵۳۹) قدر: به فتحه اول و کسره دوم بمعنی ملک جبار و شدید است که خاقانیا را بدین نام قدرخان می‌نامیده‌اند (کاشغری ۱/۳۰۴) منوچهری در مدح سلطان مسعود گفت:

آسمان فعلی که هست از رفتن او بر حذر+ هم قدرخان در بلاساغون و هم خان در طراز. یوسف قدرخان از سلاطین ترکستان معاصر سلطان محمود و مسعود بود (رک: تاریخ بیهقی) در کتب متأخر به فتحین ضبط شده (غیاث ۵۲۷) قزل: در ترکی بمعنی سرخ است (کاشغری ۱/۳۳۱) و قزل ارسلان شیر سرخ معنی دارد، غیاث اللغه آنرا بکسرتین می‌نویسد (۵۳۱) سعدی گفت:

چه حاجت که نه کرسی آسمان- نهی زیر پای قزل ارسلان (رک: فهرست) قاتون: نام هر یکی از دختران افراسیاب (کاشغری ۱/۳۴۳) در فارسی و عربی و ترکی ما بعد خاتون شده، مانند ترکان خاتون (رک: فهرست) ناصر خسرو گوید:

که او باشی همی بی‌خان و بی‌مان+ درو امروز خان گشتند و خاتون (دیوان ۳۲۹) و ازین بر می‌آید، که خاتون در مقابل خان برای طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۳۶

طبقه نسوان کلمه اعزاز و تجلیل بود. و در فارسی بر قاعده عربی برای این کلمات جموع بسته‌اند: خواتین و خوانین.

قفجاق: به کسره اول و سکون دوم بقول کاشغری قبیله بیست از ترک و نام موضعی در کاشغر (۱/۳۹۴) در تاریخ وصاف ۶۷ گوید:

«مراکب جیاد چون اسپان قفجاق» گویا اسپان قفجاق ضرب المثل بوده‌اند در خوبی (یادداشتهای قزوینی ۱۶۹/۶) املاهای مختلف این کلمه خفجاخ، خفجاق، قفجاق است، که در حد جنوب آن بجناک و در شمال ویرانیست و ایشان قومی‌اند از کیماک جدا گشته و ملک ایشان از دست ملک کیماکست (حدود العالم ۵۴) ناصر خسرو است:

نبات پر بلاغز است و قفجاق که رستستند بر اطراف جیحون سنایی راست:

گر سر مژگان زند بر هم بعمدا آن نگارپیکران بیجان کند مر دیلم و قفجاق را (دیوان سنائی ۳۶۹) قرا: که در اول برخی از اسماء مانند قرا بجمک، قرا قوم، قره ارسلان و غیره آمده (رک: فهرست) کلمه ترکیست بمعنی اسود و سیاه که ملوک خاقانیه بدان تسمیه می‌شدند مانند بغرا قراخان (کاشغری ۱۶۸/۳) قراخان بموجب شهنامه نام پهلون تورانی پسر افراسیاب و نیز نام یک سپه‌سالار انوشروان بود (رک: فهرست و لف) قراتکین دواتی در عصر محمودی حاکم غرjestان بود، که فرخی در مدح او گوید:

سپهبد سپه شاه شرق، ابو منصور قراتکین دواتی امیر غرjestان قراش: به فتحه قاف اول و ضمه قاف ثانی بمعنی عقاب است و در ستارگان مشتری باشد (کاشغری ۱۶۷/۳) ظاهراً مرکب است از قرا سیاه+ قش مرغ شکاری (Faucon) که درین شعر منوچهری آمده: بزیر پر قوش اندر همه چون چرخ دیباها (دیوان وی ۳) پس وقتی که این نام را بر کسی اطلاق میکردند، معنی آن جمعا عقاب سیاه بود.

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۳۷

قیر: کلمه ترکی است، که معنی آن سرحد و ثغر باشد، در راحة الصدور (ص ۳۹۶) قیر اسفهلار یعنی محافظ سرحد مملکت آمده که ظاهراً لقبی بود مثل قیرخان (حواشی راحة ص ۵۱۰) در طبقات قیران مکرر آمده که از همین ریشه باشد قیر در ترکی شرقی (قاموس پاوه دو گورتی) بمعنی بلندی و نحو آنست، و جزو القاب رسمی برخی امرای دوره سلجوقی بود مانند میاجق و غیر او (یادداشتهای قزوینی ۱۸۲/۶) قتلغ: در ترکی قتلغ تکین بمعنی بنده مبارک است (کاشغری ۱/۳۴۷) که حرکات آن ضمه اول و سکون ثانی و ضمه لام است و قتلو یا قتلو مخفف قتلغ باشد بمعنی مبارک و با برکت (یادداشتهای قزوینی ۱۳۸/۶) که گاهی مرکب و وقتی مفرد در نام اشخاص مستعمل بود، مسعود سعد سلمان راست:

نه پند بودش از حال قتلغ بیرون نه عبرت افتاد او راز بی‌خرد بمیان در دوره سلجوقیان چندین نفر بدین نام شهرت داشتند (راحة الصدور ۳۴۸/۳۵۰ و غیره) در طبقات ناصری باملای قتلغ هم آمده است.

قماج: در طبقات مکرر است (رک: فهرست) در راحة الصدور قماج امیر حاجب و قماج امیر اسفهلار والی بلخ مذکور است. و عوفی در جوامع الحکایات ذکری از قماج امیر صاحب دیوان ملکشاه سلجوقی دارد (تعلیقات چهار مقاله دکتور معین ۲۱۲) در غیاث اللغه قماج بضم اول نوعی از نان است که آنرا کماچ هم گویند و ترکیست (ص ۵۴۲) در سلجوقنامه نیز نامهای قماج حاجب و قماج امیر بنظر می‌آیند قباچه: به فتحه اول قباچه و قباچای نوعی از کلاه برای دفع سرما (دیوان البسه طبع استانبول ۲۰۲) در برهان قبا و جامه کوچک است (۱۵۱۷/۳) پادشاه معروف افغانستان و سنده (۶۰۷-۶۲۵) ه- که پرورنده و ممدوح بسا شعراء و علماء بود، فضلی ملتانی گفت:

ناصر دین خسرو دنیا قباچه شاه شرق- ای مه چتر تو بر گردون مینا آمده (لباب الالباب ۲/۴۲۵) مرحوم دکتور داود پوته می‌نویسد:

که در چچ نامه قباچه السلاطین آمده و قباچه در فارسی تصغیر قباست، اما بنظر می آید که این

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۳۸

کلمه ترکیست بمعنی بزرگ و عظیم، لهذا قباچه السلاطین بمعنی اعظم السلاطین باشد (تعلیقات چچ نامه ۲۵۱ طبع دهلی ۱۹۳۹ م) منکورس؟ این نام در طبقات باملای منکورس است، که شاید صحیح آن منکورس باشد، و باین نام در عصر سلاجقه تمیه میکردند، و یک نفر امیر منکورس در سنه ۵۳۲ هـ- بامر سلطان مسعود بن ملک شاه کشته شده بود (راحت الصدور ۲۳۱) گورخان: لقب پادشاه خطا و ختن (غیاث) عطارد است:

بترس ای گورخان از گورخانه

لقب ملوک گورخانه یا ملوک قرا خطائیه است نه نام یکتن ازیشان و نام گورخان که در چهار مقاله (ص ۲۲) آمده و با سنجر جنگیده قوشقین طایقو است (حواشی برهان ۱۸۵۱) گاهی بهرام گور را نیز گورخان گفته‌اند، مثلاً نظامی در داستان شکار بهرام و داغ کردن گوران گوید:

آن چنان گورخان بکوه و براغ+ گور کو داغ دیدرست ز داغ (هفت پیکر ۷۰) فرخی در مدح سلطان محمود گوید.

شه نندا و رام و رای و گور از بیم شمشیرش بر آن رابند کاندر گورشان خوشتر مکان باشد (دیوان فرخی ۳۳) یماک: به فتح اول یکی از قبایل بیست گانه ترک است (کاشغری ۱/ ۲۸) مؤلفان متأخر آنرا بمعنی نام پادشاه و نام غلام قیصر روم (?) آورده‌اند (غیاث ۷۵۸) در طبقات ناصری مخفف آن یمک آمده، و در برهان گوید که یمک به فتح اول و ثانی نام شهری و ولایتی حسن خیز و نام پادشاهان ایغور هم هست. خاقانی گوید:

ای شاه طغان کشور دل طمع از یمک و ینال بگسل سوزنی سمرقندی گفت:

مفگن بغمزه بر دل مجروح من نمک و زمن بقبله سر مکش ای قبله یمک یباقو: به فتحه اول، یکی از قبایل بیست گانه ترکست (کاشغری ۳/ ۲۷) آیا این کلمه شکلی قدیم از اسم معروف ییغو نیست؟ (رک: ییغو) یغان: به فتحه اول بمعنی فیل است که مردم را هم بدان نامیده‌اند مانند یغان تکین (کاشغری ۳/ ۳۰)

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۳۹

یلدز: به ضمه اول و سکون دوم و ضمه سوم بمعنی کوکب (کاشغری ۳/ ۳۰) یغرش: به ضمه اول و سکون دوم و ضمه سوم، بمنزلت وزیر و پائین از خاقان بود، که باوقبه سیاه حریر داده می‌شد، و آنرا بر سر خود برای دفع برف و گرمی بر می‌افراخت (کاشغری ۳/ ۳۰) ینال: به تعلیق نمبر ۶۱ رجوع شود.

یوزبک: ظاهراً در ترکی یوز بمعنی صداست (غیاث ۷۵۹) و یوزبک صد باشی و سردار صد نفر باشد در ترکی (اوز) پری فکسی بود بمعنی «ایشان» که آنرا بعلاصت تعظیم و تکریم می‌آوردند، مانند اوزخان بزرگ و اوزبک یعنی بک بزرگ و او زجند یعنی شهر بزرگ و او ز حاجب یعنی حاجب بزرگ (حواشی دیوان مختاری ۲۰۷) مختاری غزنوی راست:

راس حجاب او ز حاجب تاج دولت فخر دین ملت حق را پناه و دولت خان را سفیر (دیوان مختاری ۲۰۷) ظاهراً اوزبک نام قوم معروف و یوزبک لقب صد باشی باید دو لغت علی حده باشند. در راحت الصدور نام یک نفر ملک ازبک معروف در عصر سلجوقیان (حدود ۵۹۳ هـ-) در عراق و بغداد مذکور است (ص ۲۸۹) یغلق: به فتحه و سکون و کسره لام که در فرهنگها یغلغ هم مسطور است و معنی آن تیر پیکان داراست (حواشی راحت الصدور ۵۱۶) رشیدی گوید این کلمه ترکی و نوعی از تیر است. نظامی گفت:

هنوزش پر یغلق در عقابست هنوزش برگ نیلوفر در آبست (حواشی برهان ۲۴۴۷) ییغو: این کلمه در اکثر کتب تاریخ به تصحیف کاتبان ییغو به تقدیم باء موحد نوشته شده که صحیح آن ییغو به تقدیم یاء مثلاً بوده، و مارکوارت در کتاب ایران‌شهر ثابت کرده

که این نام در میان ترکان خیلی معمول بود، و بدلائیل قطعی صورت صحیح آن ییغو است (حواشی راحة الصدور ۴۸۰) و ممکن است شکل قدیم این کلمه را ییاغو بشماریم (رجوع بهمین کلمه)

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۴۰

(۸۸) فریغونیان

در تعلیق اول ذکری از آل فریغون و حکمرانان جوزجانان رفت، که از حدود (۲۵۰ تا ۴۱۰ هـ-) درین سرزمین فرمانروائی داشتند، و از دودمان‌های بزرگ و دانش دوست حکمرانان افغانستان‌اند درباره شرح حال این خاندان و اسمای امرای ایشان معلومات کمی در تاریخ یمنی العتبی (ص ۳۴۳ ترجمه رینولد) و در آثار ساخا و ناشر آثار الباقیه و در الکامل ابن اثیر (۹/ ۶۱) و در تاریخ بیهقی (ص ۱۱۲/ ۲۰۰) و در مقدمه بار تولد بر حدود العالم و در ترجمه حدود العالم از مینارسکی و در نوشته‌های ماکوف بر آثار موزه ارمی تاژ (ص ۱۷۸) و در یتیمه الدهر (۴/ ۲۵۹) و قابوس نامه و زین الاخبار گردیزی و تاریخ بخارا و جوامع الحکایات عوفی و آثار بار تولد و اصطخری و حیات سلطان محمود از دکتور ناظم موجود است، ولی تمام این معلومات خیلی ناچیز و غیر مکفی است.

چنین بنظر می‌آید که نام فریغون در خراسان معروف و مستعمل بود، مثلاً فریغون بن محمد الجوبقی نسفی در سنه ۴۳۸ هـ- امالی قاضی امام عبد الملک بن حسین نسفی. شنیده بود (منتخب القندی تاریخ سمرقند از محمد بن عبد الجلیل سمرقندی نسخه ناقص کتابخانه ملی پاریس ورق ۱۸ ب (یادداشت‌های قزوینی ۶/ ۱۱۱) نامهای افراد این دودمان را تاکنون بطور کامل و جامع ضبط نکرده‌اند، و حتی زامباور هم در معجم الانساب خود (ص ۱۹۴ ج ۲ ترجمه عربی) فقط نامهای سه نفر ازین خاندان را آورده است.

اما تا جائی که من تاکنون دیده‌ام، این هفت نفر را ازین خاندان می‌شناسم:

۱ امیر فریغون حدود ۲۵۰ هـ ۲ امیر احمد بن فریغون (۲۷۹/ ۳۴۰ هـ-) ۳ ابو الحارث محمد بن احمد (۳۴۰/ ۳۸۹ هـ) ۴ فریغون بن محمد (حدود ۳۹۴ هـ-) ۵ ابو نصر احمد بن محمد (۳۹۰/ ۴۱۰ هـ-) ۶ حسن بن ابو نصر احمد؟ (۴۱۰ هـ-)

طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۴۱

۷ ابن فریغون: مؤلف کتاب عربی جوامع العلوم، که یک دائرة المعارف کوچک است، و علمای اروپا بعد از ۱۹۵۰ نسخه‌های خطی آنرا در کتب خانهای استانبول و مصر و اسکوریاال هسپانیا یافتند، و نام وی به شکل شعیا، معن، معبی در نسخه‌های خطی آمده، و شهرتش ابن فریغون است، که بر سر ورق کتاب او را تلمیذ ابو زید احمد بن زید (؟)

البلخی نوشته‌اند، و ریترو و دنلوب دو نفر شرق شناسان اروپا این بلخی را همان مؤلف صور الاقالیم میدانند، که بتاریخ ۱۹ ذو القعدة ۳۲۲ هـ-- ۳۱ اکتوبر ۹۳۴ م بعمر ۸۸ سالگی در گذشته است.

(رک: مضمون دی غوجی بر اصطخری و بلخی در مجله ز، د، م، گ ۱۸۷۱ م جلد ۲۵ ص ۴۲ بیعد، و مقدمه بار تولد بر حدود العالم ص ۱۵) کتاب جوامع العلوم را ابن فریغون به امیر ابو علی احمد بن ابی بکر محمد ابن مظفر یکی از حکمرانان آل محتاج چغانیان تقدیم داشته که در سنه ۳۲۹ هـ- ۹۴۰ م حکمران خراسان بود از طرف سامانیان، و تاریخ تالیف جوامع العلوم بین (۳۲۲- ۳۴۴ هـ-) تعیین شده است.

مینارسکی از مقابله مضامین حدود العالم و جوامع العلوم، و معاصر بودن مؤلف گمنام حدود العالم با امرای آل فریغون، و نیز از نام ابن فریغون و دیگر دلایل بدین نتیجه رسیده، که همین ابن فریغون مؤلف حدود العالم هم باشد، و وی بخاندان فریغونیان نسبت داشته است (رجوع شود به رساله مینارسکی بنام ابن فریغون و حدود العالم طبع لندن ۱۹۶۲ م)

(۸۹) سنجری یا سجزی؟

نام مؤید الملک محمد عبد الله وزیر سیستانی در صفحات ۴۰۶-۴۰۸-۴۱۲-۴۱۹ جلد اول سنجرى طبع شده، که صحیح آن سجزی است منسوب به سجستان. زیرا این وزیر به تصریح منهاج سراج در صفحه ۳۸۰ جلد اول سیستانی بود. طبقات ناصری، ج ۲، ص: ۴۴۲

[(۹۰) نشین؟]

در تعلیقات جلد دوم صفحه ۳۷۸ نوشته شده: که نام شهر غرستان در مراصد الاطلاع طبع سنگی تهران ۱۳۱۵ ق بسنین چاپ شده است این نام در طبع دوم مراصد الاطلاع که در قاهره بسال ۱۹۵۴ م به تحقیق و تعلیق علی محمد بجاوی طبع شد، در (صفحه ۹۸۹ ج ۲) نیز در متن بسنین است.

ولی در نسخ خطی همین کتاب (نشین) هم آمده که در پاورقی آن بطور نسخه بدل ضبط گردیده است. در همین مبحث (ص ۳۷۹) از روی متن عربی اصطخری (نشین) نوشته شده، که در ترجمه فارسی اصطخری (ص ۲۱) طبع تهران ۱۳۴۰ ش) نیز در متن نشین است، ولی در نسخ خطی گاهی بدون نقطه حرف اول هم آمده، و در نسخه‌یی (بشتن) هم ضبط گردیده است. که صحیح آن بدون شبهت بشین است. (ختم تعلیقات)

درباره مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

بسم الله الرحمن الرحيم

جَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (سوره توبه آیه ۴۱)

با اموال و جانهای خود، در راه خدا جهاد نمایید؛ این برای شما بهتر است اگر بدانید حضرت رضا (علیه السلام): خدا رحم نماید بنده‌ای که امر ما را زنده (و برپا) دارد ... علوم و دانشهای ما را یاد گیرد و به مردم یاد دهد، زیرا مردم اگر سخنان نیکوی ما را (بی آنکه چیزی از آن کاسته و یا بر آن بیافزایند) بدانند هر آینه از ما پیروی (و طبق آن عمل) می کنند

بنادر البحار-ترجمه و شرح خلاصه دو جلد بحار الانوار ص ۱۵۹

بنیانگذار مجتبع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان شهید آیت الله شمس آبادی (ره) یکی از علمای برجسته شهر اصفهان بودند که در دلدادگی به اهل بیت (علیهم السلام) بخصوص حضرت علی بن موسی الرضا (علیه السلام) و امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) شهره بوده و لذا با نظر و درایت خود در سال ۱۳۴۰ هجری شمسی بنیانگذار مرکز و راهی شد که هیچ وقت چراغ آن خاموش نشد و هر روز قوی تر و بهتر راهش را ادامه می دهند.

مرکز تحقیقات قائمیه اصفهان از سال ۱۳۸۵ هجری شمسی تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن امامی (قدس سره الشریف) و با فعالیت خالصانه و شبانه روزی تیمی مرکب از فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مختلف مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

اهداف: دفاع از حریم شیعه و بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام) تقویت انگیزه جوانان و عامه مردم نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی، جایگزین کردن مطالب سودمند به جای بلوتوث های بی محتوا در تلفن های همراه و رایانه ها ایجاد بستر جامع مطالعاتی بر اساس معارف قرآن کریم و اهل بیت علیهم السلام با انگیزه نشر معارف، سرویس دهی به محققین و طلاب، گسترش فرهنگ مطالعه و غنی کردن اوقات فراغت علاقمندان به نرم افزار های علوم اسلامی، در دسترس بودن منابع لازم جهت سهولت رفع ابهام و شبهات منتشره در جامعه عدالت اجتماعی: با استفاده از ابزار نو می توان بصورت تصاعدی در نشر و پخش آن همت گمارد و از طرفی عدالت اجتماعی در تزریق امکانات را در سطح کشور و باز از جهتی نشر فرهنگ اسلامی

ایرانی را در سطح جهان سرعت بخشید.

از جمله فعالیت‌های گسترده مرکز:

الف) چاپ و نشر ده ها عنوان کتاب، جزوه و ماهنامه همراه با برگزاری مسابقه کتابخوانی

ب) تولید صدها نرم افزار تحقیقاتی و کتابخانه ای قابل اجرا در رایانه و گوشی تلفن همراه

ج) تولید نمایشگاه های سه بعدی، پانوراما، انیمیشن، بازیهای رایانه ای و ... اماکن مذهبی، گردشگری و ...

د) ایجاد سایت اینترنتی قائمیه www.ghaemiyeh.com جهت دانلود رایگان نرم افزار های تلفن همراه و چندین سایت مذهبی دیگر

ه) تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و ... جهت نمایش در شبکه های ماهواره ای

و) راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی (خط ۲۳۵۰۵۲۴)

ز) طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و ...

ح) همکاری افتخاری با دهها مرکز حقیقی و حقوقی از جمله بیوت آیات عظام، حوزه های علمیه، دانشگاهها، اماکن مذهبی مانند مسجد جمکران و ...

ط) برگزاری همایش ها، و اجرای طرح مهد، ویژه کودکان و نوجوانان شرکت کننده در جلسه

ی) برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم و دوره های تربیت مربی (حضور و مجازی) در طول سال

دفتر مرکزی: اصفهان/خ مسجد سید/ حد فاصل خیابان پنج رمضان و چهارراه وفائی / مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان

تاریخ تأسیس: ۱۳۸۵ شماره ثبت: ۲۳۷۳ شناسه ملی: ۱۰۸۶۰۱۵۲۰۲۶

وب سایت: www.ghaemiyeh.com ایمیل: Info@ghaemiyeh.com فروشگاه اینترنتی:

www.eslamshop.com

تلفن ۲۵-۲۳۵۷۰۲۳-۲۳۱۱) فکس ۲۳۵۷۰۲۲ (۰۳۱۱) دفتر تهران ۸۸۳۱۸۷۲۲ (۰۲۱) بازرگانی و فروش ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹ امور

کاربران (۲۳۳۳۰۴۵) (۰۳۱۱)

نکته قابل توجه اینکه بودجه این مرکز؛ مردمی، غیر دولتی و غیر انتفاعی با همت عده ای خیر اندیش اداره و تامین گردیده و لی

جوابگوی حجم رو به رشد و وسیع فعالیت مذهبی و علمی حاضر و طرح های توسعه ای فرهنگی نیست، از اینرو این مرکز به فضل

و کرم صاحب اصلی این خانه (قائمیه) امید داشته و امیدواریم حضرت بقیه الله الاعظم عجل الله تعالی فرجه الشریف توفیق

روزافزونی را شامل همگان بنماید تا در صورت امکان در این امر مهم ما را یاری نمایندانشالله.

شماره حساب ۶۲۱۰۶۰۹۵۳، شماره کارت: ۶۲۷۳-۵۳۳۱-۳۰۴۵-۱۹۷۳ و شماره حساب شبا: IR۹۰-۰۱۸۰-۰۰۰۰-۰۰۰۰-۰۶۲۱

۵۳-۰۶۰۹ به نام مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان نزد بانک تجارت شعبه اصفهان - خیابان مسجد سید

ارزش کار فکری و عقیدتی

الاحتجاج - به سندش، از امام حسین علیه السلام - هر کس عهده دار یتیمی از ما شود که محنت غیبت ما، او را از ما جدا کرده

است و از علوم ما که به دستش رسیده، به او سهمی دهد تا ارشاد و هدایتش کند، خداوند به او می فرماید: «ای بنده بزرگوار

شریک کننده برادرش! من در کرم کردن، از تو سزاوارترم. فرشتگان من! برای او در بهشت، به عدد هر حرفی که یاد داده است،

هزار هزار، کاخ قرار دهید و از دیگر نعمت‌ها، آنچه را که لایق اوست، به آنها ضمیمه کنید».

التفسیر المنسوب إلى الإمام العسکری علیه السلام: امام حسین علیه السلام به مردی فرمود: «کدام یک را دوست تر می داری: مردی

اراده کشتن بینوایی ضعیف را دارد و تو او را از دستش می رسانی، یا مردی ناصبی اراده گمراه کردن مؤمنی بینوا و ضعیف از

پیروان ما را دارد، اما تو دریچه‌ای [از علم] را بر او می‌گشایی که آن بینوا، خود را بداند، نگاه می‌دارد و با حجت‌های خدای متعال، خصم خویش را ساکت می‌سازد و او را می‌شکند؟».

[سپس] فرمود: «حتماً رهاندن این مؤمن بینوا از دست آن ناصبی. بی‌گمان، خدای متعال می‌فرماید: «و هر که او را زنده کند، گویی همه مردم را زنده کرده است»؛ یعنی هر که او را زنده کند و از کفر به ایمان، ارشاد کند، گویی همه مردم را زنده کرده است، پیش از آن که آنان را با شمشیرهای تیز بکشد».

مسند زید: امام حسین علیه السلام فرمود: «هر کس انسانی را از گمراهی به معرفت حق، فرا بخواند و او اجابت کند، اجری مانند آزاد کردن بنده دارد».

مرکز تحقیقات و ترجمه

اصفهان

گام‌ها

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

